II

ACADEMIA SCIENTIARUM RSS UCR.
INSTITUTUM BOTANICUM

FLORA RSS UCR.

(Flora Reipublicae Sovieticae Socialisticae Ucrainicae)

VOL. II

Redactore principali doctore scientiarum biologicarum
Eug. BORDZILOWSKIO

Redactore vol. II doctore scientiarum biologicarum
E. LAVRENKO

Elaboraverunt

S. Juzepczuk, M. Klokov, V. Kreczetovicz, E. Lavrenko, G. Prokudin,
H. Vissjulina, J. Zoz

EDITIO ACADEMIAE SCIENTIARUM RSS UCR.
KIOVIAE — 1940

АКАДЕМІЯ НАУК УРСР
ІНСТИТУТ БОТАНІКИ

ФЛОРА УРСР

ТОМ II

Головний редактор доктор біологічних наук
член-кореспондент Академії Наук УРСР
Є. І. БОРДЗІЛОВСЬКИЙ

Редактор II тома доктор біологічних наук
Є. М. ЛАВРЕНКО

Опрацювали

О. Д. Вісюліна, І. Г. Зоз, М. В. Клоков, В. І. Кречетович,
Є. М. Лавренко, Ю. М. Прокудін, С. В. Юзепчук

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УРСР
КИЇВ — 1940

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках української книжкової палати.

Відповідальний редактор проф. *Є. І. Бордзіловський*

Техредактор *О. О. Лоначевський*

Друкарня-літографія Академії Наук УРСР у Києві

ВІД РЕДАКЦІЇ

В кінці минулого 1939 року Західна Україна волею населяючих її народів, за згодою Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР, приєдналась до СРСР і злилася з УРСР в єдину віднині і неподільну Українську Радянську Соціалістичну Республіку.

Ця велика в житті і історії українського народу подія сталася тоді, коли II том „Флори УРСР“ був уже повністю набраний і значна частина його була уже в матрицях. Тому, на жаль, II том „Флори УРСР“ не міг бути поповнений в теперішній час відомостями про роди і види рослин, які зустрічаються в західних областях України, і про їх поширення в них. Всі ці відомості будуть подані окремим додатком.

ПЕРЕДМОВА

Другий том „Флори УРСР“ присвячений частині односім'ядольних—порядкам *Pandanales, Helobiae* і *Glumiflorae*. До останнього порядку належить така важлива в народногосподарському відношенні родина, як *Gramineae*, до якої відноситься багато хлібних і кормових рослин. Родини *Gramineae* і *Cyperaceae* мають у межах УРСР також велике фітоценологічне (геоботанічне) значення, бо саме до цих родин належить більшість видів рослин, що переважають у степових, лугових, болотних і взагалі трав'янистих фітоценозах УРСР. У зв'язку з цим для найбільш поширених представників родин злаків та осокових додана коротка їх геоботанічна характеристика.

Для всіх родин II-го тома наведено географічний аналіз видів, що входять до складу флори УРСР.

Але при цьому, на жаль, класифікація географічних елементів флори УРСР не витримана одна і та ж для всіх родин. Це пояснюється тим, що після того, як географічний аналіз родин *Gramineae* і *Cyperaceae* був проробленний і ці родини були здані до друку, Ю. Д. Клеопов розробив для видання „Флора УРСР“ досить детальну класифікацію географічних елементів флори УРСР [Ю. Д. Клеопов, Проект класифікації географічних елементів для аналізу флори УРСР, Журнал Інституту ботаніки АН УРСР, № 17(21) 1938]. За класифікацією Клеопова і проробленний географічний аналіз родин з порядків *Pandanales* і *Helobiae*. Крім пропонованих Клеоповим типів географічних елементів, при аналізі представників цих порядків ще відокремлюються середземні види, тобто види, що населяють „Область Древнего Средиземья“ в розумінні М. Г. Попова [див. також примітку при географічному аналізі видів роду *Potamogeton* (с. 19)].

Класифікація географічних елементів флори УРСР Ю. Д. Клеопова принципіально майже не відрізняється від класифікації цих елементів, прийнятої Є. Лавренком при географічно-генетичному аналізі українських *Gramineae*. Класифікація Ю. Клеопова тільки більш детальна. Але є деякі номенклатурні відміни, які далі і з'ясовуються.

Бореальні голарктичні за Є. Лавренком елементи Ю. Клеопов називає *панбореальними, палеоарктичні* Є. Лавренка — *палеобореальними, західнопалеоарктичні* Є. Лавренка — *західнопалеобореальними.*

Середньоєвропейські за Є. Лавренком елементи Ю. Клеопов називає *центральноєвропейськими, карпатськобалканські* Є. Лавренка — *північнобалканськими.*

Європейські диз'юнктивні елементи Ю. Клеопова входять до *європейських* елементів у розумінні Є. Лавренка.

Атлантичноєвропейські елементи Ю. Клеопов називає *субатлантичними.*

Субсередземноморські елементи Ю. Клеопова не відрізняються Є. Лавренком від *середземноморських.*

Центральноєвразіатські в широкому розумінні за Є. Лавренком елементи Ю. Клеопов називає *номадійськими* (в широкому розумінні); при цьому *центральноєвразіатські* (вся степова область Євразії) елементи за Є. Лавренком цілком відповідають *евриномадійському* елементу Ю. Клеопова.

Східноцентральноєвразіатські елементи Ю. Клеопов називає *північноказахстанськими.*

Під час друкування II тома „Флори УРСР", коли перші 11 аркушів його (сс. 1—176) були вже набрані, прокоректовані і почасти заматрицьовані, був опублікований Указ Президії Верховної Ради СРСР від 10 січня 1939 р. про угворення Сумської, Кіровоградської і Запоріжської областей у складі Української РСР. Тому що змін у набраному і почасти заматрицьованому тексті тоді не можна вже було зробити, деякі адмівістративні райони в перших 11 аркушах II тома „Флори УРСР" і в усіх останніх виявились віднесеними до різних областей.

Для того, щоб при користуванні першими 176 сторінками II тома, а також і I томом „Флори УРСР" можна було зробити в місцезнаходженнях тих або інших видів рослин відповідні корективи щодо нового адміністративного поділу УРСР, подаємо список районів, які ввійшли в нові області.

В склад Сумської області входять:

Охтирський, Білопільський, Велико-Писарівський, Грунський, Краснопільський, Лебединський, Миропільський, Сумський сільський, Тростянецький, Ульянівський, Хотінський і Штепівський райони Харківської області; Буринський, Глинський, Глухівський, Дубов'язівський, Конотопський, Кролевецький, Недригайлівський, Путивльський, Роменський, Середино-Будський, Сміловський, Талалаївський, Хильчицький, Червоний, Шалигинський, Шосткинський і Ямпольський райони Чернігівської області; Липово-Долинський і Синівський райони Полтавської області.

В склад Кіровоградської області входять:

Аджамський, Олександрійський, Бобринецький, Вітязівський, Долинський, Єлисаветградківський, Знам'янський, Кіровоградський сільський, Компаніївський, Новогородківський, Ново-Пражський, Петровський і Устимівський райони Миколаївської області; Велико-Виськівський, Добровеличківський, Мало-Виськівський, Ново-Архангельський, Ново-Миргородський, Ново-Український, Піщано-Бродський, Рівнянський, Тишківський і Хмільовський райони Одеської області; Олександрівський, Златопольський, Кам'янський, Підвисоцький і Чигиринський райони Київської області; Ново-Георгіївський і Онуфріївський райони Полтавської області.

В склад Запоріжської області входять:

Якимівський, Андріївський, Бердянський, Велико-Білозерський, Велико-Токмакський, Василівський, Веселівськиий, Генічеський, Гуляйпільський, Іванівський, Кам'янсько-Дніпровський, Коларовський, Червоноармійський, ім. В. В. Куйбишева, Люксембургський, Мелітопольський, Михайлівський, Молочанський, Нижнє-Сірогожський, Ново-Василівський, Ново-Златопольський, Ново-Миколаївський, Оріхівський, Пологський, Приазовський, Ротфронтівський, Сивашський і Чернігівський райони Дніпропетровської області; Велико-Лепетихський і Ново-Троїцький райони Миколаївської області.

Тим же Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10.I 1939 р. м. Кірово перейменоване в Кіровоград; пізніше м. Бердянськ було перейменоване в м. Осипенко, а Хорлівський район—у Калančакський.

Треба згадати, що В. И. Кречетович, який опрацював для II-го тома „Флори УРСР" родину *Cyperaceae,* не навів підродин і триб її, а також і підродів і секцій роду *Carex.* Цю прогалину заповнила редакція.

Редагування тексту II-го тома „Флори УРСР", де наводяться місцезнаходження окремих видів, а також переведення місцезнаходжень із старих губерній, областей, округ і повітів у теперішні адміністративні області і райони виконане Л. О. Карповською.

Редакція

ПІДВІДДІЛ II. ANGIOSPERMAE — ПОКРИТОНАСІННІ, або ЗАВ'ЯЗКОВІ[1]

Плодолисток або плодолистки змикаються своїми краями і утворюють маточку; в нижній розширеній частині її, в так званій зав'язі, приховані сім'яні зачатки; верхні кінчики плодолистків перетворені у так звані приймочки, що можуть затримувати на собі зерна пилку або при допомозі виділеної нею цукристої липкої рідини, або при допомозі особливих виростів (сосочків).

У зародковому мішку на одному з полюсів містяться звичайно три, рідше більше голих клітин, що звуться антиподами і становлять собою рудимент жіночого гаметофіта, а на протилежному полюсі — група з трьох голих клітин: яйцеклітини і двох допоміжних (синергід); посередині ж зародкового мішка містяться два ядра, що згодом зливаються в одно вторинне ядро зародкового мішка. При заплідненні одно чоловіче генеративне ядро зливається з яйцеклітиною, а друге — з вторинним ядром зародкового мішка; з заплідненої яйцеклітини розвивається зародок рослини, а запліднене вторинне ядро дає початок ендоспермові.

У порівнянні з голонасінними покритонасінні мають більш досконалу систему провідної тканини, збудовану не тільки з трахеід, але і з судин.

Клас I. Monocotyledones — Односім'ядольні

Зародок з однією сім'ядолею. Головний корінь звичайно швидко припиняє свій ріст і заміняється численним додатковим корінням. Листя звичайно паралельно- і дуже рідко пірчасто-жилкове. Кожне коло квітки складається переважно з трьох членів. Судинні пучки на поперечному зрізі стебла розкидані без певного порядку; вони закриті, тобто без вторинного росту в товщину.

Таблиця для визначення родин односім'ядольних

1. Дуже маленькі безлисті рослини, що вільно плавають у воді і схожі на невеличкі плоскі або лінзовидні зелені сланевидні пластинки, з корінцями або без них . . . . . **XXIV. Lemnaceae.**
— Рослини з розвиненим стеблом і листям . . . . . 2.
2. Квітки мають цілком розвинену і добре помітну оцвітину . . . . . 10.
— Квітки без оцвітини або з мало помітною редукованою оцвітиною, що складається з щетинок, волосків або лусок; у деяких водяних рослин оцвітину заміняють розширені вирости тичинкових зв'язників . . . 3.

[1] Характеристику покритонасінних і односім'ядольних, а також таблицю для визначення родин односім'ядольних склав Є. І. Бордзіловський.

3. Рослини, що живуть у воді і цілком занурені в воду абож мають верхнє листя, що плаває на поверхні води . . . . . 4.
— Рослини, що живуть на суходолі або на болотах; іноді трапляються також у воді, при чому значна частина рослини з суцвіттям більш-менш високо стирчить з води . . . . . 6.
4. Підводні однорічні рослини з супротивним або кільчастим, виразно зубчастим листям і з одностатевими одиничними квітками, що сидять у розвилках стебла; чоловічі квітки складаються з трубчастої плівчастої оцвітини і однієї тичинки, жіночі — з однієї маточки і не мають оцвітини . . . . . **XVI. Najadaceae.**
— Багаторічні рослини, або цілком занурені в воду, або з верхнім листям, що плаває на поверхні води; листя цілокрає або зрідка злегка зубчасте; квітки зібрані в колоси, рідше одиничні . . . . . 5.
5. Квітки двостатеві, зібрані в колоси з циліндричною віссю, або одностатеві, пазушні, одиничні або зближені по 2; пилкові зерна кулясті . . . . . **XIV. Potamogetonaceae.**
— Квітки одностатеві, розміщені по черзі в два ряди з одного боку сплющеної осі суцвіття; пилкові зерна нитковидві. Рослини, що живуть виключно в морі . . . . . **XV. Zosteraceae.**
6. Квітки приховані між плівчастим або лускатим листям і зібрані звичайно колосами або колосками, які нерідко в свою чергу утворюють колосовидні або волотевидні суцвіття . . . . . 9.
— Квітки не приховані між покривним листям і зібрані в кулясті головки або в густі суцільні циліндричні колосовидні суцвіття . . . . . 7.
7. Суцвіття складається з кулястих головок; верхні з них з чоловічими, нижні з жіночими квітками . . . . . **XIII. Sparganiaceae.**
— Суцвіття циліндричне . . . . . 8.
8. Квітки, принаймні жіночі, на ніжках, усаджених численними довгими волосками, зібрані у видовжене колосовидне суцвіття, при основі якого міститься дуже рано опадаючий покривний листок; листя широко- або вузьколінійне, паралельно-жилкове; плід — горішок . . . . . **XII. Typhaceae.**
— Квітки сидячі, без оцвітини або з оцвітиною з шести листочків; суцвіття — качан, при основі якого міститься один неопадний лист, що або охоплює суцвіття, або стирчить догори, відхиляючи суцвіття вбік і являючи собою ніби продовження стебла; листя з серцевидною або стріловидною сітчасто-жилковою пластинкою і з черешком або мечовидне, паралельно-жилкове; плід — ягода . . . . . **XXIII. Araceae.**
9. Стебло звичайно циліндричне, за небагатьма винятками трубчасте, з виразно помітними вузлами; листя чергове, дворядне; піхви звичайно не зростаються своїми краями; колоски одно- або багатоквіткові і мають звичайно при основі по дві покривні луски; кожна квітка міститься між двома (так званими нижньою і верхньою квітковими) лусками; оцвітина з двох маленьких м'ясистих лусочок; пиляки прикріплені до тичинкової нитки серединою спинки; плід — зернівка . . . **XXI. Gramineae.**

— Стебло частіше тригранне, не порожнисте, без помітних вузлів; листя трирядне, з зрослими піхвами; при квітках є по одній покривній лусці; оцвітини немає або її заміняють волоски чи щетинки; пиляки прикріплені до тичинкових ниток основою; плід — горішок . **XXII. Cyperaceae.**
10. Зав'язь верхня . . . . . 11.
— Зав'язь нижня . . . . . 16.
11. Оцвітина суха, плівчаста; квітки в клубочках, зібраних волоттю, у якої нижні гілки довші від інших; плід — 1 — 3-гнізда коробочка з трьома або багатьма насінинами . . . . . **XXV. Juncaceae.**
— Оцвіт на соковита, не плівчаста . . . . . 12.
12. Оцвітина проста, зеленувата . . . . . 13.
— Оцвітина проста, не зеленувата або оцвітина подвійна, з зеленою чашечкою і інакше забарвленим віночком . . . . . 14.
13. Листи вузьколінійні або шиловидні. Плід після вистигання розпадається на 3—6 одно-, рідко двонасінні плодики . . . . . **XVII. Juncaginaceae.**
— Листи мечовидні. Плід — 3-гнізда коробочка, з багатонасінними гніздами (рід Tofieldia) . . . . . **XXVI. Liliaceae.**
14. Оцвітина складається з однакових листочків; маточка в квітці одна; тичинок 6; плід — коробочка або ягода . . . . . **XXVI. Liliaceae.**
— Оцвітина складається з зеленуватої чашечки і інакше забарвленого віночка; маточок 6 або більше; тичинок 6 або багато; плід збірний, з сім'янок або листянок . . . . . 15.
15. Тичинок 6 або багато; в останньому випадку квітки одностатеві, однодомні; плодики — типові або кістянкоподібні сім'янки; листя плоске, з розвиненими черешками . . . . . **XVIII. Alismataceae.**
— Тичинок 9; квітки завжди двостатеві; плодики — листянки; листя тригранно-лінійне, без черешків . . . . . **XIX. Butomaceae.**
16. Водяні рослини з підводним або плавучим листям і з одностатевими квітками; оцвітина вся біла або складається з 3 зовнішніх зелених і з 3 внутрішніх білих листочків . . . . . **XX. Hydrocharitaceae.**
— Рослини суходольні або болотні; квітки двостатеві з віночкоподібною оцвітиною . . . . . 17.
17. Квітки актиноморфні або злегка зигоморфні; тичинок 3 або 6, вільних; плід — тригнізда коробочка з осьовими сім'яносцями, розкривається трьома стулками . . . . . 18.
— Квітки різко зигоморфні; один листочок оцвітини, обернений звичайно донизу, дуже відрізняється від інших; тичинок 1—2, зрослих з стовпчиком; пилок зліплений у пилкові маси; плід — одногнізда коробочка з стінними сім'яносцями, розкривається шістьма щілинами вздовж сім'яносців . . . . . **XXIX. Orchidaceae.**
18. Тичинок 3; приймочки пелюстковидні або забарвлені; рослини з кореневищами або з бульбами . . . . . **XXVIII. Iridaceae.**
— Тичинок 6; приймочки не пелюстковидні і не забарвлені; рослини з цибулинами . . . . . **XXVII. Amaryllidaceae.**

ПОРЯДОК PANDANÁLES — ПАНДАНОЦВІТІ

Квітки одностатеві, без оцвітини або з плівчастою оцвітиною, з одиакових листочків, зібрані кулястими або циліндричними суцвіттями; чоловічі квітки з одною або кількома тичинками, жіночі—з одною маточкою, що складається у наших представників з одного плодолистка; зав'язь одногнізда з одним сім'яним зачатком. Однодомні водяні або болотні рослини.

Родина XII. Typháceae J. St.-Hil. — Рогозові[1]

Квітки одностатеві, без оцвітини, зібрані вершковим циліндричним колосовидним суцвіттям, у верхній частині якого розміщені чоловічі квітки, а в нижній — жіночі; при основі як жіночої, так і чоловічої частини суцвіття є трав'янистий покривний лист, що звичайно відпадає на початку цвітіння; чоловічі квітки складені з 3 (рідше 1—8) тичинок, нитки яких при основі зрослись; пиляки чотиригнізді; пилок простий або в тетрадах; вісь чоловічої частини суцвіття вкрита звичайно численними лінійними або на вершку розгалуженими волосками. Жіночі квітки складаються з однієї маточки, яка підіймається на довгій ніжці (гінофорі); зав'язь з одним сім'яним зачатком; стовпчик довгий; приймочка лінійна або вгорі розширена; при основі маточка оточена довгими волосками; іноді при основі жіночої квітки є прицвіток. Крім плідних квіток, іноді розвиваються ще неплідні, які своєю формою нагадують прицвітки. Плоди дрібні, горішковидні; стовпчик залишається на вершку плода. — Однодомні багаторічні болотні або прибережні рослини з повзучими кореневищами і дворядними листами з довгими піхвами.

Волоски осі чоловічої частини суцвіття, як і волоски, що оточують основу маточки, вважаються деякими авторами за рудиментарну оцвітину.

Ця родина має лише один рід — *Typha* (Tourn.) L., представники якого поширені по всій земній кулі між північним полярним колом і 30° південної широти.

Рід 31. Týpha[2] (Tourn.) L. — Рогіз

Tourn. Inst. 530. L. Gen pl. (1737) 281

Характерні ознаки роду ті ж самі, які наведені для родини.

До складу цього роду входить до 10 видів; з них у нашій флорі відомо три види: *T. latifolia* L., *T. angustifolia* L. — панбореальні (голарктичні) види (*T. angustifolia* L. — тепер майже космополіт), *T. Laxmanni* Lepech. — туранський (арало-каспійський) вид. Всі ці види — болотні рослини; перші два види утворюють місцями величезні зарослі в заплавах річок (на півдні—переважно вузьколистий рогіз). *T. Laxmanni* Lepech. пов'язаний з більш-менш засоленими грунтами.

---

1. Жіночі квітки без прицвітків . . . . . 2.
— Жіночі квітки з прицвітками. Листи вузьколінійні, 3—10 *мм* завш. . . . . (3). **T. angustifolia** L.

[1] Опрацювала О. Д. Вісюліна. — Elaboravit H. Vissjulina.

[2] Назва τύφη трапляється вже у Теофраста і Діоскоріда; можливо, що вона походить від грецького слова τύφη (тю́фе), близького до τύφος (тю́фос) — болото, або від слова τύφειν (тю́фейн) — спалювати, оскільки стиглі суцвіття ніби звуглені.

2. Листи широколінійні, 6—20 *мм* завш., плоскі. Чоловіча частина суцвіття більш-менш дорівнює жіночій або довша за неї, але не більше як удвоє; жіноча частина товсто-циліндрична, звичайно не відокремлена голим проміжком осі суцвіття від чоловічої частини суцвіття. Пилок у тетрадах . . . . . (1). **T. latifolia** L.
— Листи вузьколінійні, 2—4 *мм* завш., зісподу трохи опуклі. Чоловіча частина суцвіття в 2—4 рази довша за жіночу; жіноча — довгасто-яйцевидна, від чоловічої частини відокремлена голим проміжком осі суцвіття. Пилок простий . . . . . (2). **T. Laxmanni** Lepech.

Секція I. **Ebracteolátae** Kronfeld. Жіночі квітки без прицвітків

48. (1). T. latifólia L. — Рогіз широколистий. Кореневище повзуче. Стебло товсте, при основі до 3 *см* завгрубш., циліндричне, 100—250 *см* завв. Листи широколінійні, 6—20 *см* завш., плоскі, тупуваті, сизуваті, здебільшого довші за суцвіття. Чоловіча і жіноча частини суцвіття здебільшого не відокремлені одна від одної, рідше відокремлені голим проміжком осі суцвіття, 0,5—4 *см* завд.; чоловіча частина більш-менш дорівнює жіночій або довша за неї, але не більше як удвоє. Жіноча частина суцвіття товсто-циліндрична, після достигання плодів м'яко-оксамитна, чорнобура, 8—25 (30) *см* завд.; жіночі квітки без прицвітків. Пиляки 2,5—3 *мм* завд.; пилок у тетрадах. Приймочка лопатчасто-ланцетна, дорівнює волоскам або перевищує їх. 4. Цв. VI—VII.

Caules crassi, ad basin ad 3 *cm* usque diametro lati, teretes, 100—250 *cm* alti. Folia late linearia, 6—20 *mm* lata, plana, obtusiuscula, glaucescenti-viridia, plerumque caulem florentem superantia. Spicae cylindricae, saepius continguae, rarius internodio 0,5—4 *cm* longo remotae, subaequilongae vel mascula longior; spica feminea fructifera molliter velutina, atro-fusca, 8—25 (30) *cm* longa. Flores feminei ebracteolati. Antherae 2,5—3 *mm* longae; pollen tetradymum. Stigmata spathulato-lanceolata, setas perigoniales aequantia vel superantia. 4.

L. Sp. pl. ed. 1. (1753) 97. — Bess. Enum., n° 1182. Ledeb. Fl. Ross. IV, 1. Черн. Консп. n° 1364. Рогов. Обозр. (1869) 239. Монтрез. Обозр. 70. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 602; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 521. Lindem. Fl. Chers., II. 203. Пачос. Фл. Полес. III, 20. Херсон. фл. I, 35. Širjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 33. Федченко, Фл. СССР, I, 210. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 98.

Syn. *T. Engelmanni* A. Br. ex Rohrb. in Verh. bot. Ver. Brandenb. XI (1869) 76. — *T. latifolia* subsp. *eu-latifolia* Graebner in Engl. Pflanzenreich, IV. 8. 9 (1900).

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. IX, t. 323. fig. 747, 748! — Фл. СССР, I, 213, табл. X фіг. 2!

Hab. По болотах, у плавнях річок, по берегах ставків; утворює зарості. — Звичайно по всій УРСР, але на півдні степової смуги рідше, ніж *T. angustifolia* L.

Поширення по СРСР. Европ. част.: всі райони; Кавк.; Зах. Сиб.; Східн. Сиб.: всі райони; Далек. Схід.: Камч., Сах., Уссур.; Серед. Азія: Арал.- Касп., Прибалх., Сир.-Дар., Тянь-Шан., Гір. Туркм.

Ar. Geogr. Майже вся Европа, півн. і серед. част. Азії, Півн. Африка і Півн. Америка.

Примітка. В межах даного виду на основі довжини чоловічої частини суцвіття і відношення її довжини до довжини жіночої частини встановлено для Західної Европи ряд різновидностей. Оскільки мені в околицях Києва (Рибне озеро та болота в околицях Дарниці) і в Чернігівській обл. доводилося спостерігати екземпляри з різною довжиною суцвіття і різним відношенням між довжиною чоловічої і жіночої частин суцвіття, іноді навіть в одній і тій самій зарості, у мене немає підстав вважати цю ознаку за таксономічну; щождо цих варіацій, то я розглядаю їх як індивідуальні відхилення.

Цікаво відзначити, що, спостерігаючи одну зарость *T. latifolia* L. на болоті в околицях Дарниці протягом 1933—1934 рр., я помітила, що вогке літо 1933 р. позначилось більшим розвитком жіночих суцвіть, в той час як сухіше літо 1934 р. позначилось на рослинах тієї ж самої зарості більшим розвитком чоловічих суцвіть.

Використання цієї рослини досить різноманітне. Кореневище її має в своєму складі чимало крохмалю. Стебло в деяких місцях використовують для вкривання дахів і на паливо. Листи використовуються як матеріал для плетіння грубих циновок, кошиків для фруктів і в бондарській промисловості. Крім того, в останній час доведена можливість вживання листів цієї рослини для заміни мадагаскарської рафії для обв'язування під час щеплення та окулірування плодових дерев. Волоски суцвіття можна використати як набивний і пакувальний матеріал; в суміші з шерстю тварин вони дають фетр для вироблення капелюхів; крім того, з волосків можна добувати для технічних потреб целюлозу, якої вони в собі містять багато. Всю рослину можна використати для вироблення паперу. За Роллovим, на Кавказі вживалася як лікарська рослина проти кривавого проносу і венеричних хвороб. В молодому віці ця рослина дає хороший силосний матеріал.

49. (2). T. Láxmanni Lepech.—Рогіз Лаксмана. Стебло струнке, циліндричне, 8—150 *см* завв., при основі 1—1,5 *см* завгрубш. Листи вузьколінійні, 2—4 (рідше до 6) *мм* завш., зісподу трохи опуклі, сизуваті, звичайно довші за суцвіття. Чоловіча частина суцвіття відокремлена від жіночої голим проміжком (2—6 *см* завд.) осі суцвіття, в 2—4 рази довша за жіночу частину; жіноча частина довгасто-яйцевидна або овальна, чорно-бура, 3—9 *см* завд.; жіночі квітки без прицвітків. Пиляки коло 2 *мм* завд.; пилок простий. Приймочка лопатчаста, перевищує волоски. 4. Цв. VI—VII.

Caules graciles, teretes, ad 80—150 *cm* alti, ad basin 1—1,5 *cm* crassi. Folia anguste-linearia, 2—4, rarius ad 6 *mm* lata, dorso convexa, glauco-viridia, plerumque caulem florentem superantia. Spica mascula a feminea internodio 2—6 *cm* longo remota; spica feminea 3—9 *cm* longa, oblongo-ovata vel ovalis, atro-fusca, quam mascula 2—4-plo brevior. Flores feminei ebracteolati, stigmate spathulato, setas perigoniales superante. Antherae 2 *mm* longae; pollen simplex. 4.

Lepechin in Nov. Act. Acad. Petrop. XII (1801) 84, tab. IV. Kronfeld in Verh. zool.-bot. Ges. Wien (1889) 167, non Ledeb., nec Rohb. Федченко, Фл. СССР, I, 212 Лавр., Фл. УРСР, визн., I, 98.

Syn. *T. stenophylla* Fisch. et Mey. Bull. Ac. St. Pétersb. III (1845) 209. Ledeb. Fl. Ross. IV, 2. Шмальг. Фл. Ср. и Юж. Р. II, 521. Пачоск. Херсонск. фл. I, 36. Лавр. Спис. рідш. росл. Таганр. та Маріуп. окр.—з Праць гео-бот. секц. кат. грунтозн. при Х. С.-Г. І., ч. 5, 41.

Icon. Kronfeld, l. c., tab. IV, fig. 3! et tab. V, fig. 15!

Hab. Зрідка трапляється окремими заростями в плавнях, по балках та біля джерел, переважно в приморській смузі.

Л.З.-Л.С. Дніпропетровська обл.: Бердянськ. рн, Н. Петровськ (в напрямі до с. Урзуф), джерела під глинистими схилами до моря (Клеопов!). — **П.З.С.** Миколаївська обл.: Окол. Миколаєва, досить часто (Опперман!). Гирло Дніпра, на косах (Пач.). —

Л.З.С. Дніпропетровська обл.: Півн.-схід. узбережжя Молочного лиману, на захід від Степанівки (Прошкіна-Лавренко, in litt.). — **П.С.** Дніпропетровська обл.: Генічеськ. рн., на захід від с. Ново-Михайлівки, болітце біля поду (Котов і Левіна!).

Поширення по СРСР. Причорн., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах., Півд. і Схід. Закавк.; Зах. Сибір: Верхн.-Тоб., Ірт.; Схід. Сиб.: Єніс., Даур.; Дал. Схід: Усур.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Аму-Дар., Сир.-Дар., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Півд. і півд.-схід. Европа, Кавказ, Східна і Середня Азія.

Примітка. Всі частини цієї рослини можна використати для тих самих цілей, що і рогіз широколистий.

Секція II. **Bracteolátae** Kronfeld. Жіночі квітки з прицвітками.

50. (3). T. angustifólia L.—Рогіз вузьколистий. Стебло циліндричне, 100—250 *см* завв., при основі 1,2—2 *см* завгрубш. Листи вузьколінійні, 3—10 *мм* завш., напівциліндричні або знизу опуклі, рідше плоскі, трав'яно-зелені. Чоловіча і жіноча частини суцвіття здебільшого майже дорівнюють одна одній, 10—35 *см* завд., а іноді жіноча частина довша або коротша за чоловічу; звичайно вони відокремлені одна від одної голим проміжком (1—10 *см* завд.) осі суцвіття, і лише дуже зрідка жіноча частина безпосередньо прилягає до чоловічої; жіноча частина суцвіття тонко-циліндрична, бура; жіночі квітки з прицвітками; прицвітки нитковидні, на вершку лопатевидно розширені, не перевищують волосків. Пиляки коло 2 *мм* завд.; пилок простий. Приймочка лінійна, довша за волоски і прицвітки. 4. Цв. VI—VII.

Caules teretes, ad 100—250 *cm* alti, ad basin 1,2—2 *cm* crassi. Folia anguste linearia, 3—10 *cm* lata, extus convexa, rarius plana, gramineo-viridia. Spicae cylindricae, solito internodio 1—10 *cm* longo remotae, rarius contiguae, 10—35 *cm* longae, subaequilongae vel feminea brevior; spica feminea anguste cylindrica, brunnea, floribus bracteola filiformi, apice spathulato-dilatata, setis gynophori aequante praeditis. Antherae circ. 2 *mm* longae; pollen simplex. Stigma lineare, setis longius. 4.

L. Sp. ed. 1 (1753) 971. — Bess. Enum. n° 1183. Led. Fl. Ross. IV. 2. Черн. Консп. n° 1364. Рогов. Обозр. (1869) 239. Монтр. Обозр. 70. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 602; Фл. Ср. и Ю. Р., II, 521. Lindem. Fl. Chers. II, 203. Пачоск. Фл. Полес. III. 20; Херсон. фл. I, 35. Širjaev et Lavr. Consp. fl. Charc. n° 34. Федченко, Фл. СССР, I, 215. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 37.

Syn. *T. minor* Curt. Fl. londin., ed. 1, fasc. 3, t. 62 (1777—87), non Smith.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. IX, t. 321, f. 415! Фл. СССР, I, 213, табл. X, фіг. 1.

Exsicc. Dörfl. Herb. norm. № 5347!

Hab. У плавнях, при берегах ставків, на болотах. — Звичайно по всій УРСР. У плавнях нижнього Дніпра і нижнього Дністра утворює величезні зарості.

Поширення по СРСР. Европ. част.: всі райони; Кавк.: Передкавк., Дагест., Зах., Півд. і Схід. Закавк.; Зах. Сиб.: всі райони; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Сир.-Дар.

Ar. Geogr. Майже вся Европа, Кавказ, зах., схід. і серед. част. Азії, Півн. Америка, Австралія, Канарські острови і Африка.

Примітка. Пачоський в „Херсонской флоре" відмічає для Дністра коло Маяків вузьколисту форму з листами завширшки коло 4 *мм*, яка до того характеризується ще короткими й вузькими суцвіттями (6—8 *мм* завгрубш. і 3,75—10 *см* завд.) і стрункім, нижчим від звичайного, стеблом, але не виділяє її в окрему таксономічну одиницю. Серед матеріалу, переглянутого мною, також трапився екземпляр з Козина (Київ. обл.), зібраний Монтрезором, з плоскими, 3—4 *мм* завш. листами. Оскільки рослин, про які говорить Пачоський, я не бачила, з Козина ж є лише один вузьколистий екземпляр, який до того ще має суцвіття типового вигляду, я не маю даних для висновку про таксономічне значення вузьколистої форми.

Всі частини цієї рослини можна використати для тих самих цілей, що й *T. latifolia* L. Для плетіння циновок цей вид дає кращий матеріал, ніж рогіз широколистий.

Родина XIII. Sparganiáceae Engl.— Їжачкоголові[1]

Квітки одностатеві, зібрані густими кулястими головками, розміщеними на вершку стебла, а іноді і його гілок; нижні головки складені з жіночих квіток, верхні — з чоловічих. Всі квітки з оцвітиною з 3—6 плівчастих листочків; чоловічі квітки з трьома вільними тичинками, які складаються з довгих ниток і довгастих двогніздих пиляків; жіночі квітки у наших представників сидячі або на коротких ніжках, звичайно з однією маточкою з сидячою або майже сидячою, звичайно одногніздою зав'яззю, коротким стовпчиком і косою видовженою приймочкою; при кожній жіночій квітці є лусковидний прицвіток. Плід — кістянка з твердою кісточкою та губчастим мезокарпієм; насінина одна, з ендоспермом і прямим зародком, зростається з ендокарпієм. — Однодомні багаторічні водяні або болотні рослини з повзучими кореневищами, простими, лише в суцвітті іноді розгалуженими, прямими або плавучими стеблами і дворядним лінійним листям.

Ця родина має лише один рід *Sparganium* L., представники якого дуже поширені в помірній зоні північної півкулі; деякі з видів доходять до Арктики. Крім того, один вид відомий з Австралії і Нової Зеландії.

Рід 32. Spargánium L.[2] — Їжача головка

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 971

Характерні ознаки роду ті самі, що і для родини.

До складу цього роду входить 13—20 видів (залежно від розуміння обсягу виду) з рядом дрібніших форм. — У нашій флорі трапляється 5 видів. З них: *S. simplex* Huds. і *S. minimum* Fr. — панбореальні (голарктичні) види; *S. polyedrum* Asch. et Gr. — палеобореальний (палеарктичний) вид; *S. microcarpum* (Neum.) Čelak. — західно-палеобореальний вид; *S. neglectum* Beeby — європейський вид. Всі вони — болотні рослини.

Всі види *Sparganium* L. дуже мінливі і часто дають між собою гібриди. Залежно від умов існування деякі види можуть утворювати дві форми, які дуже різняться, а саме: 1) стоячу, або повітряну, коли в крайньому випадку суцвіття і верхня частина листів знаходяться над водою, 2) плавучу, або водяну, коли стебло занурене в воду до суцвіття і лише останнє або його верхня частина виходять з води. З наших видів представники *S. ramosum* s. l., мабуть, трапляються лише в вигляді стоячої форми, представники ж інших видів можуть утворювати обидві форми (ту чи ту), залежно від умов оточення.

[1] Опрацювала О. Д. Вісюліна. — Elaboravit H. Vissjulina.

[2] Від грецького слова σπάργανον (спа́ргано н) — стьожка, тасьма (щодо форми листів).

1. Листи плоскі; чоловіча головка звичайно одна, рідко дві; суцвіття звичайно просте; стовпчик короткий . . . . . (5). **S. minimum** Hill.
— Листи при основі тригранні, з поздовжнім кілем; чоловічих головок три або багато . . . . . 2.
2. Листочки оцвітини мають темне забарвлення, щільні; стебло в суцвітті розгалужене; листи широколінійні . . . . . (**S. ramosum** s. l.) 3.
— Листочки оцвітини безкольорові, плівчасті, просвічують; стебло в суцвітті звичайно не розгалужене; листи лінійні. . (4). **S. simplex** Huds.
3. Стиглі плоди обернено-пірамідальні, в нижній частині 4—5-гранні, з плоскими гранями; вершок плода майже плоский або тупо-конічний, з коротким залишком стовпчика . . . . . (1). **S. polyedrum** Asch. et Gr.
— Стиглі плоди тупо-веретеновидні, іноді з перехватом вище середини, на вершку поступово витягнені в носик, в нижній частині більш-менш закруглені або невиразно гранчасті . . . . . 4.
4. Стиглі плоди без перехвату вище середини, звичайно 6—10 *мм* завд. . . . . (2). **S. neglectum** Beeby.
— Стиглі плоди з перехватом вище середини, звичайно 5—7 *мм* завд. . . . . (3). **S. microcarpum** Čelak.

51. (1). S. polyedrum Asch. et Gr. — Їжача головка багатогранна. Кореневище повзуче. Стебло стояче, до 150 *см* завв. Листи широколінійні, 1, 5—2 *см* завш., при основі тригранні, з гострим виразним поздовжнім кілем на спинці, зелені. Стебло в суцвітті розгалужене; міцніші гілки несуть численні (до 20) чоловічі головки і 1—4 жіночі. Листочки оцвітини жіночих квіток мають темне забарвлення, щільні, на вершку не розширені або майже не розширені; приймочка лінійна, до 4 *мм* завд. Плоди сидячі, темнобурі, 5—7 *мм* завд. і 4—6 *мм* завш., обернено-пірамідальні, в нижній частині 4—5-гранні, з плоскими гранями; вершок плода майже плоский або тупо-конічний, закінчується коротким залишком стовпчика; кісточка плода з глибокими поздовжніми борозенками, завжди доходить до вершка плода. 4. Цв. VI—VIII.

Rhizoma repens. Caulis erectus, ad 150 *cm* altus. Folia late linearia, 1, 5—2 *cm* lata, carinata, ad basin triquetra, viridia. Inflorescentia ramosa; ramus validior capitula 1—4 feminea et usque ad 20 mascula gerens. Florum femineorum tepala plerumque apice non dilatata vel paullo dilatata; stigmata linearia, ad 4 *mm* longa. Fructus maturi solito 5—7 *mm* longi, 4—6 *mm* lati, sessiles, obpyramidales, in parte inferiore 4—5-angulati, apice plani vel obtuse conici, styli rudimento brevi terminati; pyrena longitudinaliter profunde sulcata, apicem fructus attingens. 4.

Asch. et Gr. Synops. I (1897) 283. — Юзепчук, Фл. СССР I, 219.

Syn. *S. ramosum* Huds. Fl. Angl. ed. 2. (1778) 401 p. p. — Bess. Enum. n° 1184. Led. Fl. Ross. IV, 3. Черн. Консп. n° 1366. Рогов. Обозр. (1869) 239. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 602;

Фл. Ср. и Ю. Р. II, 523. Lindem. Fl. Cherson. II, 204. Sirjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 37.—*S. ramosum* subsp. *polyedrum* Asch. et Gr. Synops. ed. 2. I (1913) 431. Лавр. Фл. УРСР, визн. I, 99.—*S. erectum* Aschers. OBZ, XLIII (1893) 13.

Icon. Ротерт, Фл. Аз. Рос. I (1913) 19! — Фл. СССР I, табл. XI. фіг. 1!

Hab. По трав'янистих болотах, при берегах річок, ставків та інших водойм; на півдні переважно по великих річках. — Звичайно по всій країні. Нема вказівок для П. С.

Поширення по СРСР. Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон, Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. Закавк., Тал.; Зах. Сиб.: Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Лен.-Кол.

Ar. Geogr. Європа, Кавказ, Сибір.

Примітка. Стебла можна вживати для вироблення паперу. За Роллови м, на Кавказі корінці цієї рослини вживалися як ліки проти укусу отруйних змій.

52. (2). S. negléctum Beeby.—Їжача головка непомітна. Кореневище повзуче. Стебло стояче, борознисте, до 100 *см* завв. Листи широколінійні, 1,5—3 *см* завш., при основі тригранні, з гострим виразним поздовжнім кілем на спинці, до вершка поступово звужені, світлозелені. Стебло в суцвітті дуже розгалужене; міцніші гілки його несуть численні (12—20) чоловічі головки і 1—3 жіночих. Листочки оцвітини жіночих квіток світлокоричневі, звичайно до краю світлоплівчасті, на вершку лопатчасто розширені; приймочка лінійно-ланцетна, 2—3 *мм* завд. Плоди сидячі, світлобурі, більш-менш блискучі, 6—10 *мм* завд. і 3—4 *мм* завш., тупо-веретеновидні, в нижній частині більш-менш закруглені або невиразно гранчасті, на вершку поступово витягнені в носик, що закінчується коротким залишком стовпчика; кісточка плода гладенька або з невиразними борозенками, не доходить до його вершка 4. Цв. VI—VIII.

Rhizoma repens. Caulis erectus, sulcatus, ad 100 *cm* altus. Folia late linearia, 1,5—3 *cm* lata, carinata, ad basin triquetra, apice attenuata, gramineo-viridia. Inflorescentia ramosa, ramis majoribus capitula 1—3 feminea et ad 12—20 mascula gerentibus. Florum femineorum tepala plerumque apice dilatata, margine albido-scariosa; stigmata linearia, ad 2—3 *mm* longa. Fructus maturi solito 6—10 *mm* longi, 3—4 *mm* lati, sessiles, obtuse fusiformes, magis minusve teretes, laeves, plus minusve nitentes, apice sensim in rostrum acutum attenuati; pyrena laevis vel laeviter sulcata, apicem fructus non attingens. 4.

Beeby in Journ. of Bot. XXIII (1885) 26, 193. — Юзепчук. Фл. СССР I, 220.

Syn. *S. ramosum* Huds. Fl. angl. ed. 2. (1778) 401 p. p. *S. ramosum* Huds. A. *neglectum* Asch. et Gr. Synops. ed. 2, I (1913) 429. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 99.

Icon. Ротерт. Фл. Аз. Рос. I (1913) 19! — Юзепчук, Фл. СССР. I, табл. XI, 3!

Hab. По трав'яних болотах і берегах водойм.

З.Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: Проскурівщина (Котон!).—**Вінницька обл.**: річка Десна біля Вінниці (Левіна!). — **Л.З.-Л.С.** Сталінська обл.: Старо-Каранськ. рн, окол. с. Карань (Лавр.).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Крим.; Передкавк., Зах. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Європа, Півн. Африка, Мала Азія, Кавк., Іран, Туркестан.

Примітка. В межах цього виду відрізняють ще різновидність oocárpum (*S. neglectum* var. *oocarpum* Čelak. in Öst. bot. Zeitschr. XLIV (1896) 425. Syn. *S.* oocárpum Ostenfeld-

Hansen in Bot. Tidsskr. XXI (1897) V, для якої характерні плоди широкоовальної, іноді майже кулястої форми. На думку монографа родини *Sparganiaceae* Ротерта, ця форма систематичного значення не має. Виникнення ж плодів зазначеної форми можливе, за Ротертом, в тих випадках, коли в суцвітті розвивається лише кілька квіток; тому він вважає за можливе утворення плодів такої форми і у *S. polyedrum*, і *S. microcarpum*. Мої спостереження підтверджують думку Ротерта. Мені довелося бачити серед переглянутого матеріалу два екземпляри *S. polyedrum*, що в деяких головках мали плоди майже кулястої форми, при чому в кожній з цих головок плодів було небагато — від 3 до 6.

Стебла можна вживати на вироблення паперу.

53. (3). S. microcárpum (Neum.) Čelak. — Їжача головка дрібноплода. Кореневище повзуче. Стебло слабе, стояче, до 60 *см* завв. Листи лінійні, 1—1,5 *см* завш., при основі тригранні, з поздовжнім кілем на спинці, темнозелені. Стебло в суцвітті більш-менш розгалужене; міцніші гілки його несуть по 5—12 чоловічих і 1—3 жіночих головок. Листочки оцвітини жіночих квіток темнокоричневі, на вершку дуже лопатчасто розширені; приймочка лінійна, 1,5—2 *мм* завд. Плоди на коротких або більш-менш довгих ніжках, коричневі, більш-менш блискучі, 5—7 *мм* завд. і 2,5—3 *мм* завш., тупо-веретеновидні, трохи вище середини з перехватом, який ділить плід на дві частини — нижню тупо-гранчасту або закруглену і верхню, трохи ширшу за нижню, куполовидну, гладеньку або трохи складчасту; кісточка плода з мало виразними борозенками, не доходить до його вершка. 4. Цв. VI—VIII.

Rhizoma repens. Caulis flaccidus, erectus, ad 60 *cm* altus. Folia linearia, 1—1,5 *cm* lata, carinata, ad basin triquetra, atro-virentia. Inflorescentia plus minusve ramosa; rami majores capitula 1—3 feminea et 5—12 mascula gerentes. Florum femineorum tepala apice dilatata; stigmata linearia, ad 1,5—2 *mm* longa. Fructus maturi breviter vel plus minus longe pedunculati, brunnei, plus minusve nitentes, 5—7 *mm* longi, 2,5—3 *mm* lati, obtuse fusiformes, paulum supra medium constricti, infra stricturam obtuse angulati vel teretes, supra stricturam sublatiores, cupuliformes, laeves vel subplicati; pyrena plano-sulcata, apicem fructus attingens. 4.

Čelak. in Österr. bot. Zeitschr. XLVI (1896) 425.— Юзепчук, Фл. СССР I, 221.

Syn. *S. ramosum* f. *microcarpum* Neuman in Hartman, Skand. Fl. 12, Suppl. (1889) 112. — *S. ramosum* Huds. Fl. Angl. ed. 2 (1778) 401. — *S. ramosum* B. *microcarpum* Asch. et Gr. Synops. ed. 1. I. (1897) 282. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 100.

Icon. Ротерт. Фл. Аз. Рос. I (1913) 19! —Юзепчук, Фл. СССР I, табл. XI, 4!

Hab. По трав'яних болотах та берегах водойм.

П П. Житомирська обл: кол. Мархлев. рн (Барбарич!).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Крим; Передкавк., Схід. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Європа, Кавказ, півн. і серед. част. Азії.

Примітка. Стебла можна використовувати на вироблення паперу.

54. (4). S. símplex Huds. — Їжача головка проста. Кореневище повзуче. Стебло стояче, 30—50 *см* завв. або рідше плавуче, до 100 *см* завд. Листи лінійні, 4—12 *мм* завш., при основі тригранні, з поздовжнім кілем

на спинці; підводні листки плоскі, тоненькі. Стебло в суцвітті не розгалужене, просте; жіночих головок звичайно 3—5, з них нижні на ніжках; чоловічих головок 3—6 (9). Листочки оцвітини широко-яйцевидні або лопатчасті, на вершку звичайно зубчасті; стовпчик прямий, тонкий, довгий, разом з приймочкою 4—6 *мм* завд. Плоди на ніжках, 4—5 *мм* завд., веретеноподібні, звичайно з перехватом посередині, коричневі або зеленувато-коричневі, більшменш блискучі, поступово звужені в довгий шиловидний носик. 4. Цв. VII—VIII.

Rhizoma repens. Caulis saepius erectus, ad 30—50 *cm* altus vel rarius fluitans, ad 100 *cm* longus. Folia linearia, 4—12 *mm* lata, carinata, ad basin triquetra, submersa tenuissima, plana. Inflorescentia simplex; capitula feminea solito 3—5-na, inferiora pedunculata, mascula 3—6 (9)-na; perigonii phylla late ovata vel spathulata, apice pro more denticulata; stylus unacum stigmate 4—6 *mm* longus. Fructus pedunculati, 4—5 *mm* longi, fusiformes, in media parte solito constricti, fusci vel virides, plus minus nitentes, apicem versus in rostrum attenuati. 4.

Huds. Fl. Angl. ed. 2. (1778) 401. — Bess. Enum. n° 1185. Ledeb. Fl. Ross. IV, 4. Черн. Консп. n° 1367. Рогов. Обозр. (1869) 239. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 603; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 593. Lindem. Fl. Cherson. II, 204. Пачоск. Фл. Полес. III, 21; Херсон. фл. I, 40. Širjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 36. Юзепчук, Фл. СССР I, 223. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 100.

Syn. *S. erectum* L. Sp. pl. (1753) 971 p.p.
Icon. Юзепчук. Фл. СССР I, табл. XI, 8!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 340!

Hab. Болота (переважно торфові), береги водойм. — Звичайно на Поліссі, зрідка в Лісостепу, рідко в степовій смузі; по Дніпру спускається до гирла.

П. П., Л. П.—звичайно.—**П.Л.-С.**—зрідка.—**Л.Л.-С.**—досить часто. — **Л.З.-Л.С.** По р. Дінцю на схід до Кремінної; крім того—Куп'янськ (Лавренко). Дніпропетровськ (Еліашевич).—**П.З.С.** По Дніпру: М. Гирла, Херсон (Пач.!).

Поширення по СРСР. Европ. част.: всі райони, крім Арктики і Криму; Кавк.: Передкавк., Даг., Східн. Закавк.; Зах. Сибір: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сибір: Єніс., Лен.-Кол., Анг.-Саян., Даур.; Дал. Схід: Камч., Зее-Бур., Уссур., Сах.; Серед. Азія: Прибалх., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Европа, зах. і серед. част. Азії, Сибір, Півн. Америка.

Примітка. Плавучу форму часто подають як різновидність *S. simplex* var. *longissimum* Fries. Справа експерименту встановити її таксономічне значення.

Стебла можна вживати на виробленни паперу.

55. (5). S. minimum Hill. — Їжача головка маленька. Кореневище повзуче. Стебло плавуче, до 80 *см* завд., рідше стебло стояче, 15—30 *см* завв., з 5—7 (9) межвузлями. Листи вузьколінійні, 2—10 *мм* завш., плоскі, коротші за стебло, з малопомітною середньою жилкою. Стебло в суцвітті не розгалужене; жіночих головок звичайно 2—3 (4), з них нижня іноді на короткій ніжці; чоловіча головка 1, рідко їх 2. Листочки оцвітини лопатчасті; стовпчик короткий. Плоди на коротких (до 1 *мм* завд.) ніжках, 4—5 *мм* завд., широко-веретеновидні або овальні, на вершку звужені в короткий носик, буруваті, матові або трохи блискучі. 4. Цв. VI — VIII.

Rhizoma repens. Caulis fluitans, ad 80 *cm* longus vel erectus, 15—30 *cm* altus, internodiis 5—7 (9) -nis. Folia anguste linearia, 2—10 *mm* lata, nervo mediano obsoleto. Inflorescentia simplex; capitula feminea 2—3 (4)-na, inferiora breviter pedunculata; capitulum masculum solitarium, rarius capitula mascula bina; perigonii phylla spathulata; stylus brevis. Fructus breviter pedunculati, 4—5 *mm* longi, late fusiformes vel ovales, apice in rostrum attenuati. 4.

Hill. Brit. Herb. (1756) 507. Fries in Bot. Not. (1849) 154; Summa veget. II (1849) 560. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. 522. Пачоск. Фл. Полес. III, 20; Херсонск. фл. I, 41. Širjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 35. Юзепчук, Фл. СССР, I, 225. Лавр. Фл. УСРР, визн., I, 100.

Syn. *S. natans* Led. Fl. Ross. IV, 5. Черн. Консп. n° 1368. Рогов. Обозр. (1869) 239.
Icon. Юзепчук, Фл. СССР, I, табл. XI, III
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 532, 692, 2670, 2671!

Hab. Торфові болота, береги озер, часом на тонкому плавучому сфагновому килимі. — Звичайно в Поліссі, зрідка в Лісостепу, рідко в північній частині степової смуги Лівобережжя.

П. П., Л. П. — звичайно.—**П.Л.-С.** Одеська обл.: Саврань (Шмальг.).— Полтавська обл.: Ново-Георгіївський рн, долина р. Тясмина.— Київська обл.: Сміла (Пач.!). Чигиринський рн, Польська Андрусівка (Пач.). — **Л. Л. - С.** Полтанська обл.: Полтава (Іллічевський). — Харківська обл.: Околиці Лебединн (Ширяев). Околиці Харкова (досить часто, Наливайко та ін.). — **Л. З.-Л.С.** По долині р. Дінця, зрідка на південний схід до с. Капітанівки. — Ворошиловградська обл.: Ново-Айдарськ. рн (Ширяев). — Харківська обл.: Куп'янськ (Клоков). — Дніпропетровська обл.: Долина р. Самари в кол. Ново-Москов. пов. (Еліашеннч).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Ниж.-Дон.; Кавк.: захід. част. Східного Закавказзя; Зах. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Східн. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур.; Далек.-Схід.: Камч.

Ar. Geogr. Европа, Кавказ, Сибір, Далекий Схід, Півн. Америка.

Примітка. Від усіх інших видів *Sparganium* цей вид відрізняється більшою кількістю межвузлін стебла; якщо у інших видів межвузлів стебла (від нижньої головки до основи стебла) 3 або 4, то у *S. minimum* їх звичайно 5—7, а у довгих екземплярів часто до 9.

Дуже варіює — переважно шириною листів.

ПОРЯДОК HELÓBIAE — БОЛОТНИКОВІ[1]

Квітки (у нередукованих типів) правильні, з подвійною оцвітиною; зовнішнє її коло часто чашовидне, внутрішнє віночковидне. Тичинок одна або чимало. Плодолистків один або небагато; вони вільні або зрослі, але з вільними стовпчиками. Зав'язь верхня або нижня. Насіння без ендосперму або з слабо розвинутим ендоспермом. У багатьох представників порядку *Helobiae* можна

[1] Опрацював С. В. Юзепчук (Ленінград, 1924). — Elaboravit S. Juzepczuk.

Українську географіку доповнив Є. М. Лавренко; останній також проробив географічний аналіз ареалів українських видів з *Helobiae*.

Літературні вказівки наводяться для більшості видів. Але українська географіка кількох найпоширеніших видів базується виключно на гербарному матеріалі (гербарій Бот. інст. Академії Наук СРСР і гербарій Інст. бот. Академії Наук УРСР), оскільки він достатньо характеризує поширення цих видів в УРСР (це далі застережено).

спостерігати різний ступінь редукції щодо будови квітки (в зв'язку з анемогамією та водяним характером життя). — Водяні і болотні рослини дуже різного зовнішнього вигляду.

Родина XIV. Potamogetonáceae Aschers.—Рдесникові

Квітки двостатеві або одностатеві (однодомні), в колосовидному з циліндричною віссю суцвітті, необгорненому піхвою верхнього листа, рідше одиночні в пазухах листків. Оцвітини немає (іноді, проте, квітки обгорнені плівчастим покривним листком). Тичинок 1—4. Пиляки 1—2-гнізді; зв'язник нерідко пелюстковидно розширений. Пилкові зерна кулясті або зігнуті. Маточок 1—4. Приймочка одна. Сім'яний зачаток 1. Плоди горішковидні або кістянкоподібні. Насіння з зігнутим зародком, без ендосперму.

---

1. Квітки в колосовидному суцвітті (іноді лише з 2 квіток), двостатеві, без оцвітини . . . . . 2.
— Квітки одиничні або по 2 в пазухах листів, однодомні, принаймні жіночі обгорнені плівчастим покривним листком . . . . . **35. Zannichellia** L.
2. Суцвіття — колос циліндричний або майже кулястий, здебільшого багатоквітковий. Тичинок 4, з великими додатками зв'язника, подібними до листочків оцвітини. Плодики сидячі. . . . . **33. Potamogeton** L.
— Колос двоквітковий. Тичинок 2, з коротким додатком зв'язника. Плодики на довгій ніжці, що в кілька раз перевищує довжину плодика . . . . . **34. Ruppia** L.

Рід 33. Potamogéton[1] L. — Рдесник

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 33; Sp. pl. ed. 1 (1753) 126

Квітки більш-менш численні, в циліндричному вершковому суцвітті, що сидить на прямій ніжці; оцвітини немає. Тичинок 4, із зв'язником, що має криловидний виріст круглястої форми, подібний до листочка оцвітини; пиляки довгасті; пилкові зерна кулясті. Маточок 4, сидячих; сім'яний зачаток один, кампілотропний. Плоди горішковидні, товстостінні, нерозкривні; зародок серповидно або спірально зігнутий. — Водяні, рідше болотні рослини, з повзучим кореневищем, з простим або гіллястим стеблом з черговими листами різноманітної форми, з піхвами або з цілими пазушними прилистками (язичками). Кінці гілок нерідко потовщені, утворюють зимові бруньки, якими рослина вегетативно розмножується.

Не менше 150 видів, поширених на всій земній кулі.

Українські види рдесника належать до слідуючих географічних елементів: *Potamageton pectinatus* L. і *P. Berchtoldii* Fieb. — космополітичні види; *P. crispus* L. (майже космополіт), *P. zosterifolius* Schum., *P. Friesii* Rupr., *P. pusillus* L., *P. obtusifolius* Mert. et Koch, *P. natans* L., *P. heterophyllus* Schreb., *P. lucens* L. (відсутній в східній частині Азії), *P. perfoliatus* L. (майже космополіт), *P. praelongus* Wulf.—панбореальні види; *P. trichoides* Cham. et Schlecht. і *P. alpinus* Balbis—західно-палеобореальні види; *P. nodosus* Poir.—середземний вид[1], *P. acutifolius* Link. — центрально-європейський вид, *P. rutilus* Wolfg.—антлантично-центральноєвропейський вид (трапляється також у Півн. Америці).

[1] Від грецьких слів ποταμός (потамо́с) — річка і γείτων (гейтон) — родич, сусід; маються на увазі умови існування.

---

1. Листи вузьколінійні, з добре розвинутою піхвою та язичком на її вершку (там, де починається пластинка); суцвіття з більш-менш розставлених квіткових кілець. . . . . (**1**). **P. pectinatus** L.
— Листи без піхов, з прилистками (язичками) в пазусі листів; суцвіття більш-менш густе . . . . . 2.
2. Стебло сплющене, чотиригранне; всі листи занурені, з країв дрібногостро-пилчасті; плоди з довгим (рівним з плодом) зігнутим дзьобиком, зростаються при основі . . . . . (**2**). **P. crispus** L.
— Стебло циліндричне або сплющене, але не чотиригранне; занурені листи цілокраї або злегка зубчасті; плоди з трохи коротшим дзьобиком, не зростаються при основі . . . . . 3.
3. Листи лінійні або вузьколінійні, занурені в воду . . . . . 4.
— Листи іншої форми; крім занурених, часто бувають плавучі листи . . 11.
4. Стебла дуже сплющені; листи з численними жилками . . . . . 5.
— Стебла дуже сплющені або циліндричні; листи з 1—5 жилками. . . . 6.
5. Листи з круглястим, порівнюючи коротко загостреним вершком; цвітонос у 2—4 рази довший за суцвіття; плід коло 2 *мм* завд., з центральним дзьобиком . . . . . (**3**). **P. zosterifolius** Schum.
— Листи на вершку довго-загострені; цвітонос приблизно дорівнює довжині суцвіття; плід близько 3 *мм* завд., з дзьобиком, що продовжує черевний бік плоду . . . . . (**4**). **P. acutifolius** Link.
6. Листи дуже вузькі, щетиновидні, темнозелені, з дуже товстою серединною жилкою і з ледве просвічуючими боковими, на вершку довго-загострені; плодики доволі великі, 2—3 *мм* завд. . . . . (**5**). **P. trichoides** Cham. et Schlecht.
— Листи вузькі або порівнюючи широкі, зелені або світлозелені, з 3—5 добре просвічуючими жилками; плід звичайно не довший 2 *мм*. . . . 7.
7. Прилистки при основі зрослися краями, розтрубовидні; листи з більш-менш довгим вістрям або рідко поступово загострені, здебільшого жорсткі . . . . . 8.
— Прилистки донизу розщеплені, завинені . . . . . 10.

[1] „Середземні" види — види, які населяють „Область Древнего Средиземья" М. Г. Попова (Тр. по прикл. бот., генет. и селекции, 1929, 22, 3; 1931, 26, 3), тобто аридні країни Евразії (від узбережжя Середземного моря до Центральної Азії), Півн. Африки і почасти Центральної Америки. Середземні види часто мають радіації ареалу і в сусідні країни.

8. Округлений вершок листів на кінчику загострений; листи з 5 жилками . . . . . (7). **P. Friesii** Rupr.
— Листи на вершку поступово довго загострені, з трьома жилками . . . 9.
9. Стебло сплющене; листи 4—6 *см* завд., дуже жорсткі, стирчать . . . . . (6). **P. rutilus** Wolfg.
— Стебло циліндричне; листи 3—4 *см* завд., не такі жорсткі . . . . . (8). **P. pusillus** L.
10. Листи порівнюючи широкі, 2—3 *см* завш., з 3—5 жилками; бокові жилки звичайно неясні; цвітоноси короткі, близько 1 *см* завд. . . . . (9). **P. obtusifolius** M. et K.
— Листи вузькі, звичайно не ширші 1—1,5 *см*, з 3 жилками; бокові жилки доволі виразні; цвітоноси до 3 *см* завд. . . . (10) **P. Berchtoldii** Fieb.
11. Листи плавучі і занурені або всі листи занурені; в останньому разі вони звужені при основі, сидячі або на черешках . . . . . 12.
— Всі листи занурені, з округлою або серцевидною основою, сидячі, стеблообгортні . . . . . 16.
12. Занурені листи напівциліндричні, жорсткі, черешковидні. (13). **P. natans** L.
— Занурені листи плоскі, тонкі, прозорі . . . . . 13.
13. Занурені листи цілком цілокраї, плавучі, на коротких черешках (черешки не довші від пластинки), іноді їх нема. Висушена рослина звичайно червоніє . . . . . (11). **P. alpinus** Balbis.
— Занурені листи по краях розсіяно-дрібно-зубчасті (часто зубці мало помітні); плавучі листи (якщо вони є) на коротких або довгих черешках. Рослина не червоніє при висушуванні . . . . . 14.
14. Занурені листи рано руйнуються, тьмяні, з слабо розвинутими однокліти нними зубчиками; плавучі листи завжди є, щільні, на довгих черешках . . . . . (12). **P. nodosus** Poir.
— Занурені листи довго зберігаються, блискучі, звичайно з добре розвинутими зубчикими; плавучі листи часто відсутні або вони тонкуваті, з порівнюючи короткими черешками . . . . . 15.
15. Занурені листи сидячі, звичайно не ширші 1 *см*; плавучі листи є часто . . . . . (14). **P. heterophyllus** Schreb.
— Занурені листи на коротких черешках, до 4—5 *см* завш.; плавучих листів ніколи не буває . . . . . (15). **P. lucens** L.
16. Стебло пряме; листи з глибоко-серцевидною основою, з країв дрібнозубчасті, на вершку плоскі; прилистки звичайно не довші 1 *см*, тонкі. . . . . (16). **P. perfoliatus** L.
— Стебло злегка зигзаговидно зігнуте; листи з округлою основою, цілокраї, стягнуті на вершку в ковпачок; прилистки 1,5—6 *см* завд., жорсткі . . . . . (17). **P. praelongus** Wulf.

Підрід 1. Coleogéton (Rchb.) Raunk.

Raunk. De Dansk. Blomsterpl. Naturhistor. I. 1 (1896) 103

Листи однакової форми, занурені, вузьколінійні, більш-менш жолобчасті, завжди з добре розвинутою піхвою, з язичком на вершку. Цвітонос звичайно гнучкий; суцвіття після цвітіння з більш-менш розставленими кільцями квіток. Запилюється при допомозі води.

56. (1). P. pectinátus L. — Рдесник гребінчастий. Кореневище довге, повзуче, восени з бульбовидними потовщеннями. Стебло до 100 *см* завд., тонке, гіллясте. Листи 5—15 *см* завд., щетиновидні або вузьколінійні, до 1 *мм* завш., з 1—3 жилками, на вершку загострені або гострі; піхви 2—5 *см* завд., відкриті, з виразною облямівкою, обгортають звичайно дві гілочки; язичок близько 1 *см* завд., білуватий. Цвітонос 5—10 *см* завд., нитковидний, рівномірної товщини. Суцвіття 3—6 *см* завд., перерване. Плоди великі, 3,5—4,5 *мм* завд., широко-косо-яйцевидні; з майже прямим черевним боком, на спинці без кіля, на вершку з коротким дзьобиком, що продовжує черевний бік. 4. Цв. VI—VIII.

Rhizomate longo repenti autumno tuberculato-incrassato, caulibus ad 100 *cm* longis tenuibus ramosis, foliis 5—15 *cm* longis setiformibus vel anguste linearibus ad 1 *mm* latis 1—3-nerviis apice acutatis vel acutis, vaginis 2—5 *cm* longis apertis albido-marginatis in axilla plerumque ramulos 2 gerentibus, ligula ad 1 *cm* longa albida, pedunculis 5—10 *cm* longis filiformibus haud incrassatis, spica 3—6 *cm* longa interrupta, fructibus magnis 3,5—4,5 *mm* longis late oblique-ovatis margine ventrali fere recto apice in mucronem brevem productis dorso ecarinatis. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 127. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 30 (excl. synon.). Рогов. Обозр. (1869) 238. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 614; Фл. Ю. и С. Р. II. 536. Пачоск. Фл. Пол. n° 1073; Херс. фл. I, 61. Širjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 50. Юзепчук, Фл. СССР I, 239. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 108.

Syn. *P. marinus* Шестернков, Нов. дополнит. данные для флоры Одесск. у. 36. Пач. Херс. фл. I, с. 62, non L.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, t. XIX, fig. 30!

Exsicc. Pl. Finl. № 27!

Hab. В річках і озерах, також в лиманах і в морських затоках. — По всій УРСР звичайно.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (1870. Гольде!, Липський!). — Київська обл.: Київ (7. VIII 1855. Траутф.!); Київ: у річці коло Китаєва (Шмальг.!); Жуків остр., у р. Коньок (Семенк.!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Любецьк. рн, Любеч, у плавнях Дніпра (Пач.!). — Київська обл.: Околиці Києва, у Дніпрі коло Мнкільської слобідки (Д. Зеров!), там же, озеро коло Дніпра (Д. Зеров і Оксіюк!). — **П. Л-С.** Київська обл.: Васильк. рн, коло с. Звонкової, в річці Ірпені (Семенк.!). Біла Церква, р. Рось (Оксіюк!), там же, Роток, Гарбарське озеро (Гродзинський!), там же, Томилівський ліс (Гродз.!). Звенигород. рн, с. Козацьке (Підопл.!). Вільшан. рн, між сс. Моринці і Шевченковим (кол. Кирилівка), в Будищанському парку (Підопл.!). — Миколаївська обл.: Кірово (1825. Бошняк!). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Іваниц. рн, околиці с. Ржавця (Ганешин!). — Полтавська обл.: р. Псел коло м. Манжелії (Д. Зеров!). Лубни (11. VI 51. Траутф.!). Затоки р. Сули (VII 1850. Августинович!). — Харківська обл.: Харків (1884. Срединський!). Зміїв, у Дінці (Мілютін!). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровськ, у Дніпрі (Ліндеман!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: р. Мокра Волноваха (Залеський!). Синельник. рн, с. Тернове (Алексеенко!). — Сталінська обл.: Маріуполь (Вержбиць-

кий!). — Ворошиловградська обл.: Кол. Старобільська окр., у р. Білій (Ширяевський!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: між Херсоном і Цюрупинськом, у Дніпрі (18. VI 1937. Траутф!). Цюрупинськ (Пач.!). Кахівка, берег Дніпра (Дзевановський!).

Дальші екземпляри належать до *P. interruptus* Kit. (див. про нього в примітці).

П. З. С. Миколаївська обл.: Миколаїв, Буг (Федосєєв!). Херсон (Пач.!). Бериславськ. рн: с. Бургунка на Дніпрі (Пач.!), с. Качкарівка на Дніпрі (Пач.!). — Одеська обл.: Одеса, Олександрівка (Нордман!). В Дністрі (Нордман!). Дністр. лиман, Овідіополь (8. VI 1906. Пач.!). Комінтернівський рн, лиман Тилігул (Нордман!).

Поширення виду по СРСР. Майже всюди, крім Арктики.

Ar. Geogr. Майже вся Європа, Америка, Азія, Африка, Австралія.

Примітка. Крім справжнього *P. pectinatus* L., на Україні без сумніву трапляється також і критичний *P. interruptus* Kit. apud Schultz. Oest. Fl., ed. 2 (1814), 328 (*P. flabellatus* Bab. Man. Brit. Bot. ed. 3 (1851) 343), що відрізняється трохи ширшими листами (до 2,5 *мм* завш.), з 5—7 жилками і кілястими на спинці плодиками, з 2 випнутими боковими реберцями. Видову самостійність його треба ствердити (згадану форму визначають як вид деякі англійські і північноамериканські флористи).

Підрід 2. Eupotamogéton Raunk.

Raunk. De Dansk. Blomsterpl. Naturhistor. I. 1 (1896) 34, 108

Листи всі однакові, занурені, лінійні, ланцетні, довгасті, яйцевидні або двох родів: занурені (такі самі, як у першому випадку) і плавучі, більш-менш шкірясті; всі листи звичайно без піхов, з пазушними прилистками (язичками). Цвітонос негнучкий; суцвіття більш-менш густе. Запилюється при допомозі вітру.

57. (2). P. crispus L. — Рдесник кучерявий. Кореневище тонке. Стебла 30—10 *см* завд., сплющені, двожолобчасті. Листи всі занурені, ланцетні або широколінійні, 4—9 *см* завд., 0,7—1,3 *см* завш., з круглястою основою, на вершку звичайно коротко-загострені, по краях дрібно-гостропилчасті, звичайно хвилясті або кучеряві, зрідка плоскі, з головними боковими жилками, що підходять близько до краю листа. Прилистки здебільшого близько 1 *см* завд., опадні. Цвітонос 2—3 *см* завд., рівномірної товщини, звичайно зігнутий. Колос короткий, небагатоквітковий. Плоди коло 1,5 *мм* завд., косо-обернено-яйцевидні, з довгим серповидно зігнутим дзьобиком, при основі зрослі. 4. Цв. 1/2 VI—IX.

Rhizomate tenui, caulibus 30—100 *cm* longis compressis 2-sulcatis, foliis omnibus submersis lanceolatis vel late linearibus 4—9 *cm* longis 0,7—1,3 *cm* latis basi rotundatis apice plerumque breviter acuminatis margine serrulatis undulatis crispatisve rarius planis, nervis principalibus lateralibus juxta marginem dispositis, stipulis circa 1 *cm* longis caducis, pedunculis 2—3 *cm* longis non incrassatis plerumque curvatis, spica brevi pauciflora, fructibus circa 1,5 *mm* longis obliqueobovatis basi connatis apice in rostrum longum falcato-curvatum productis. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 126. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 28. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 612; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 534. Пачоск. Фл. Полес. n° 1066; Херсон. фл. I. 55. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 44. Юзепчук, Фл. СССР I, 240. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 106.

Syn. *P. serrulatus* Schrad. et Opiz in Flora, V (1822) p. 267.

Icon. Fryer et Benn. Pot. Brit. Isles, pl. 29, 30!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 439!. — Pl. Finl. № 432!

Hab. В ставках, озерах, рідше в річках. — Звичайно по всій УРСР, крім П. С.

П. П. Житомирська обл.: Брусилівський рн, Болячів (Гродз.!). Житомир (Гольде!); околиці м. Житомира, в р. Тетереві (Д. Зеров і Оксіюк!). — Київська обл.: Київ (20.VIII 1839. Траутф.!), Київ, біля Сороки (8. V 55. Траутф.!), Київ, с. Малютинка (24. V 50. Рог.!); околиці м. Києва, в р. Котурці, коло с. Горянки (Зеров і Оксіюк!); околиці Києва, Мостище (Семенк.!). — **Л. П.** Кол. Чернігівська губ. (1852. Борщов!). — **З. Л.-С.** МАРСР: Балтськ. рн, Коїв (Шмальг.!). — **П. Л.-С.** Житомирська обл.: Андрушів. рн м. Ходорків (Гродз.!). — Київська обл.: Васильків. рн, Звонкова, в р. Ірпені (Семенкевич!). Сміла, р. Тясмин (Борисевич!). М. Корсунь (Підопл.!). Звенигород. рн, с. Княжа, Неморож; Катеринополь (Підопл.!). Біла Церква (Гродз.!). Узинський рн, с. Блошинці, р. Узень (Гродз.!). Бабанка (Лазаренко!). — Миколаївська обл.: Кірово (1825. Бошняк!); там же (VII. 70. Ліндем.!). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Іванницьк. рн, окол. с. Ржавця (Ганешин!). — Полтавська обл.: р. Сула (Августинович!). В. Кринків. рн, р. Псел коло м. Манжелії (Д. Зеров!). По р. Супою (Ярмолович за Іллі ч). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл. і рн, Попівка (Алексєєнко!). — Ворошиловградська обл.: Кол. Старобільськ. окр., в р. Білій (Ширяевський!). — Сталінська обл.: річка Кальміус (Залеський!). — **П. З. С.** Одеська обл.: плавні Дністра (Пач.!). — Миколаївська обл.: Херсон (Рябков і Пач.!). Новоодеськ. рн, Гур'ївка по Бугу (Пач.!). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Запоріжжя (1. VII 65. Грунер!); остр. Хортиця (Шмальг.!).

Поширення по СРСР. Вся Європейська частина Союзу, крім Арктики; Кавк., Сиб., Уссур. край, Серед. Азія.

Ar. Geogr. Європа, Півн. Америка, Азія, Африка, Австралія.

Примітка. Форму *P. crispus* L. з некучерявими (плоскими) листами подають звичайно як особливу різновидність var. *serrulatus* Rchb.

58. (3). P. zosterifólius Schum. — Рдесник камколистий. Кореневище довге, циліндричне або його нема (рослина в даному разі розвинулася з зимової бруньки). Стебло 50—120 *см* завд., сплющене, 2—3 *мм* завш., з видовженими междувузлями 5—20 *см*. завд. Листи лінійні, 5—20 *см* завд., 2—4 *мм* завш., циліндричні, на вершку стягнуті вістряком, рідше загострені, з (3) 5 головними жилками і численними (коло 20) вторинними; прилистки довгі, білуваті, по відмиранні їх залишаються волокна. Цвітоноси 2—4 *см* завд., товсті, рівномірної товщини, в 2—4 рази довші від суцвіття. Суцвіття довгасте. Плоди коло 2 *мм* завд., майже нирковидної форми, із злегка опуклим черевним боком і з круглястою, тупо-трикілястою спинкою, з центральним дзьобиком. 4. Цв. 2/2 V—VIII.

Rhizomate longo tereti saepe deficiente, caulibus 50—120 *cm* longis compressis 2—3 *mm* latis, internodiis elongatis 5—20 *cm* longis, foliis linearibus 5—20 *cm* longis 2—4 *mm* latis apice rotundatis et plerumque abrupte acuminatis, nervis principalibus (3)5-nis, secundariis numerosis (circa 20), stipulis longis albidis, pedunculis 2—4 *cm* longis crassis superne non incrassatis quam spica oblonga 2—4-plo longioribus, fructibus circa 2 *mm* longis subreniformibus margine ventrali paullo convexis dorso rotundatis obtuse 3-carinatis rostro centrali. 4.

Schum. Enum. pl. Saelland., vol. I (1801) 50—Юзепчук, Фл. СССР I, 241. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 106.

Syn. *P. compressus* Fr. Novit. Fl. Suec. ed. 2 (1828), 44 et auct. plur., an L. p. p.?—Ledeb. Fl. Ross. IV. 29. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 612; Фл. Ср. и Ю. Р. II., 534. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1067; Херсон. фл. I, 56. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 45.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII (1844) tab. 27! — Fryer et Bennett, Pot. Brit. Isl. pl. 50!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1636!

Hab. Озера, ставки, зрідка в річках. — Майже по всій УРСР, доволі спорадично.

П. П. Житомирська обл.: Кол. Овруцьк. пов., коло с. Рудинки (Рог.!); Олевськ (Рог.). — Київська обл.: Київ, поблизу Китаєва (Шмальг.!). — **Л. П.** Київ, Труханів острів (Д. Зеров і Оксіюк!). — Чернігівська обл.: Кол. Сосницьк. повіт (Гагман!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Васильк. рн, коло с. Звонкової в р. Ірпені (Семенкевич!). Умань (Рог.!). Біла Церква (Рог.). — Полтавська обл.: затоки Дніпра, проти Кременчука, коло Крюкова (Шмальг.!). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Іваницьк. рн, біля с. Ржавця, струмок коло с. Ступаківки (Ганешин!). М. Дівицьк. рн, залізн. станція Коломійцево, с. Буда (Ганешин!). — Київська обл.: Переяслав (Пач.!), Переясл. рн, Козинці, озера коло Дніпра (Пач.!). — Полтавська обл.: Горошино, кол. Хорол. пов. (Ярмоловнч за Ілліч.). — Харківська обл.: Лебединськ. рн, Червлене, в р. Пслі (Ширяєв), озеро Велике біля Лебединки (Ширяєв). Окол. Харкова, Дудківка, в озері (Ширяєв і Лавр.). Мерефа, по р. Мож (Ширяєв і Лавр.). ст. Борки, Харківськ. рн, р. Джун (Ширяєв і Лавр.). Харків — Чугуїв, ст. Дачі (Ширяєв і Лавр.). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Шмальг.). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Куп'янськ. — Ворошиловградська обл.: Рубіжанський рн, Кремінна (за Оксіюком). — **П. З. С.** Дніпровий низ: Херсон (Шмальг.!). — **Л. З. С.** Цюрупинськ (Лавр.).

Поширення по СРСР. Европейська частина, Сиб., Далекий Схід: Камчатка, Уссур. край.

Ar. Geogr. Европа, Півн. Америка, Азія, Японія.

59. (4). P. acutifólius Link. — Рдесник гостролистий. Кореневище звичайно розвинене. Стебло 50—60 *см* завд., сплющене, до 3,5 *мм* завш., дихотомічно розгалужене. Листи лінійні, 5—12 *см* завд., 3,5 *мм* завш., з тонко загостреним вершком, з трьома головними і численними (близько 18) вторинними жилками; прилистки 1—2,5 *см* завд., коричнево-білуваті, довго не опадають. Цвітоноси 5—15 *мм* завд., рівномірної товщини; суцвіття дорівнює цвітоносам. Плоди великі, близько 3 *мм* завд., майже круглясті, на черевному боці приплющені, з зубцями коло основи і дзьобиком, що його продовжує, злегка трикілясті на спинці. 4. Цв. 2/2 VI — VIII.

Rhizomate plerumque evoluto, caulibus 50—60 *cm* longis compressis ad 3—5 *mm* latis dichotomo-ramosis, foliis linearibus 5—12 *cm* longis circa 3,5 *mm* latis apice tenuiter acutatis, nervis principalibus 3, secundariis numerosis (circa 18), stipulis 1—2,5 *cm* longis brunnescenti-albescentibus diu persistentibus, pedunculis brevibus 5—15 *mm* longis apice non incrassatis, spica longitudine pedunculi, fructibus magnis circ. 3 *mm* longis fere rotundatis margine ventrali truncatis basi dente instructis apice in stylum productis dorso laeviter 3-carinatis. 4.

Link in Roem. et Schult. Syst. veget. III (1818) 513. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 29. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 612; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 534. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1068; Херсон. фл. I. 57. Šir. et Lavr. Consp. Fl. Chark. I, n° 46. Юзепчук, Фл. СССР I, 242. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 106.

Syn. *P. cuspidatus* Schrad. ap. Smith. Engl. Fl. ed. 2 (1828) p. 235.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII (1845) tab. 26! — Fryer et Bennett, Pot. Brit. Isl. pl. 51! — Hegi. III. fl. v. Mitteleur. I. p. 133, fig. 61!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 288!

Hab. В стоячих водах, переважно по невеличких водоймах надлугових терас річок. — Спорадично по всій УРСР.

П. П. Київська обл. і рн, с. Романівка, р. Ірпінь (Рог.), Голосіїв (Лонач.!). — **Л. П.** Окол. м. Києва, х. Биковня (Д. Зеров!). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!) — Харківська обл: Суми (Калениченко за Шир. і Лавр.). Ново-Водолазьк. рн, Карлівка, оз. Малий Лиман (Шир. і Лавр.). Харків. рн, болото — озера біля хуторів Феськи, в окол. с. Довжика і Бережного, в окол. с. Деркачів (Шир. і Лавр.). Між ст. Мерефою і Водолагою, оз. М. Лиман Ново-Водолазького р-ну біля Карлівки (Лавр., Шир. і Лавр.). Околиці м. Чугуєва і с. Печеніги (Лавр. in litt.). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Окол. Вовчанська, оз. Лиман (Шир. і Лавр.). Зміївськ. рн, окол. с. Зміївського лиману (долина р. Дінця), озера в межах лесової тераси (Лавр., Шир. і Лавр.). Куп'янськ, озеро (Клок. за Шир. і Лавр). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Херсон (Рябков!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Скадовськ. рн, Челбаські піски!

Поширення по СРСР. Европейська частина Союзу в за'хідних і південних її частинах.

Ar. Geogr. Західна і східна Европа.

60. (5). P. trichoides Cham. et Schlecht. — Рдесник волосовидний. Кореневище нитковидне. Стебло 30—50 *см* завд., нитковидне, гіллясте. Листи 2—10 *см* завд., щетинуваті, на вершку довго-загострені, здебільшого з одною жилкою, рідко з трьома жилками; прилистки дрібні, гострі, коричневі. Цвітонос до 5 *см* завд., рівномірно тонкий. Суцвіття майже кулясте, небагатоквіткове. Плоди порівнюючи великі, близько 2 *мм* завд., майже кулясті, з черевного боку майже прямі, але з опуклістю або зубцем при основі, на спинному боці півкулясті, з тупим чи більш-менш горбкуватим кілем. 4. Цв. $^2/_2$ V—VII.

Rhizomate filiformi, caulibus 30—50 *cm* longis filiformibus ramosis, foliis 2—10 *cm* longis setiformibus apice longe acutatis plerumque 1- raro 3-nerviis, stipulis parvis acutis brunneis, pedunculo ad 5 *cm* longo tenui haud incrassato, spica fere globosa pauciflora, fructibus sat magnis circa 2 *mm* longis subrotundis ventre fere rectis attamen basi gibbosis dentatisve dorso semiglobosis carina obtusa vel tuberculata praeditis. 4.

Cham. et Schlecht. In Linnaea II (1827) 175. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 30. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 613; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 535. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1072; Херсон. фл. I, 60. Юзепчук, Фл. СССР I, 244. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 107.

Syn. *P. condylocarpus* Tausch. in Bot. Zeit. II (1836) 413. — *P. monogynus* Gay ap. Coss et Germ. Fl. Paris. (1843) suppl., p. 89.

Icon. Cham. et Schlecht. l. c. tab. 4, fig. 6! — Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII. tab. 21, fig. 34! — Fryer et Bennett, Pot. Brit. Isl. pl. 56! — Hegi, Ill. Fl. v. Mitteleur. I, p. 136, fig. 66!

Hab. В озерах, ставках, канавах. — Досить рідко.

Л. П. Чернігівська обл.: Добрянськ. рн, Яриловичі в р. Немильній (Монтр.). Кол. Чернігів. губ. (1854. Борщов!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Київ, с. Мишоловка (Лонач!) Звенигородськ. рн., Немирож (Підопл.!). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Кол. Лубенськ. пов. (11.VI 50. Траутф.!); в р. Сулі (Монтр.!). — **Л. З.-Л. З.** Сталінська обл.: Ольгин. рн, Велико-Анадольськ. лісництво, р. Кашлагач (Графф за Бекетовим, Сідоровим). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Окол. Херсона [зібр.?!; зібрав, мабуть, Рябков (*Прим. редакції*). Херсонськ. рн, Збур'ївські піски!

Поширення по СРСР. Европейська частина, крім її північної частини, Схід. Кавказ, Сибір, Серед. Азія (північн. частина).

Ar. Geogr. Зах. і Схід. Европа, Зах. Азія, Африка.

61. (6). **P. rútilus** Wolfg.—Рдесник жовтувато-червоний. Стебло звичайно до 40 *см* завд., тільки в нижній частині гіллясте, вгорі просте, тонке, з довгими межи вузлями. Листи вузьколінійні, 2,5—7,5 *см* завд., з 3 жилками, догори поволі звужені, гострі, жорсткуваті, нерідко з червонуватим відтінком, у пазухах часто з пучками листів. Прилистки зрослі при основі. Цвітонос 2,5—5 *см* завд., догори злегка потовщений. Суцвіття близько 5 *мм* завд., не багатоквіткові. Плоди 1,5—2 *мм* завд., пів'яйцевидні, з черевного боку майже прямі, з спинного боку півкулясті, без кіля, з дзьобиком. 4. Цв. VI—VIII.

Caulibus ad 40 *cm* longis solum inferne ramosis superne simplicibus tenuibus internodiis longis, foliis anguste linearibus 2,5—7,5 *cm* longis 3-nerviis apice sensim angustatis acutis sat rigidis haud raro rufescentibus, caulinis superioribus in axillis saepe fasciculos foliorum gerentibus, stipulis basi connatis ochreiformibus, pedunculis 2,5—5 *cm* long. apice paullo incrassatis, spica circ. 5 *mm* longa pauciflora, fructibus 1,5—2 *mm* longis semiovatis ventre fere rectis dorso semiglobosis ecarinatis apice mucronem rectum gerentibus. 4.

Wolfg. in Roem. et Schult. Syst. Veg. Mant., vol. III (1827) 362. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 613; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 535. Юзепчук, Фл. СССР I, 245. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 107.

Syn. *P. caespitosus* Nolte in Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. vol. VII (1845) 21.

Icon. Rchb. l. c. VII. tab. 23, fig. 40!

Exsicc. Fries. Herb. norm. XV, № 74!

Hab. В озерах.—Рідко в більш північній частині УРСР.

П. Л.-С. Окол. Києва, Мишоловка, в ставку (Семенкевич!).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: В озерах біля Дніпра в околицях Переяслава (Пач.!).

Поширення по СРСР. Середня смуга Європейської частини Союзу.

Ar. Geogr. Скандінавія, Середня і Східна Європа, Півн. Америка.

62. (7). **P. Friesii** Rupr.—Рдесник Фріза. Кореневище повзуче, тонке або його нема. Стебло понад 1 *м* завд., трохи сплющене, злегка гіллясте, з пучками листів (на вкорочених гілках) у пазухах верхніх листів. Листи лінійні, сидячі, звичайно 3—5 *см* завд. і до 1,5—2 *мм* завш., на вершку частіше тупі, з невеличким вістрям, з 5, рідше 3 або 7 жилками, які на сухій рослині знизу випинаються; прилистки зрослі, рукавчастоподібні, тонкуваті, на вершку дворозщеплені. Цвітоноси до 5 *см* завд., догори розширені Суцвіття 3—15 *мм* завд., пізніше трохи переривчасте. Плоди близько 2 *мм* завд., косо-яйцевидні, на спинці кілясті і з 2 боковими виступаючими лініями. 4. Цв. VI—VIII.

Rhizomate repenti tenui interdum deficienti, caulibus ad 1 *m* et ultra longis paullo compressis parum ramosis fasciculos foliorum (ad ramos abbreviatos) in axillis foliorum superiorum gerentibus, foliis linearibus sessilibus 3—5 *cm* longis ad 1,5—2 *mm* latis apice saepius obtusis atque acumine parvo terminatis, nervis 5 vel rarius 3 vel 7 subtus (in sicco) prominentibus, stipulis connatis ochreiformibus tenuiusculis apice bifidis, pedunculis ad 5 *cm* longis superne incrassatis, spica 3—15 *mm* longa dein subinterrupta, fructibus circa 2 *mm* longis oblique ovatis dorso carinatis atque lineis 2 prominentibus percursis. 4.

Rupr. Beitr. Pflanzen. Russ. Reichs. IV (1845) 43. — Юзепчук, Фл. СССР I, 245. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 107.

Syn. *P. mucronatus* auct. plur. non Schrad. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 613; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 535. Пачоск. Херс. фл. I, 58. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 48.—*P. pusillus* var. *major* Fr. Novit. Fl. suec., ed. 2 (1828) 48. Ledeb. Fl. Ross. IV. 30.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. IV (1845) tab. 24!—Fryer et Bennett, Potam. Brit. Isles, pl. 53!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 289!

Hab. В озерах і річках (неглибокі місця з повільною течією).—Доволі рідко.

П. Л.-С. Миколаївська обл. Кірово (1824. Бошняк!). — Київська обл.: Умань (Шмальг.).— Олександрівськ. рн, хут. Бірки, р. Тясмин (Пач.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава, затока р. Ворскли проти х. Буланова (Ілліч.!). Кол. Лубенськ. пов., в озерцях (11.VI 51. Траутф.!). Лубни, р. Сула, затока вище с. Мости (Шапаренко!). Горошино по р. Сулі (Ярмолович за Ілліч.). — Харківська обл.: Зміїв, р. Мжа (Мілютін!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Дворічн. рн, між селами Тополі і Уразово, р. Оскол (Котов).— **П. З. С.** МАРСР: Слободзейськ. рн, Граденицi, Кучурганський лиман (Пач.!). — Миколаївська обл.: Нова Одеса, плавні Буга (Пач.).

Поширення по СРСР. Європейська частина, крім її півночі, Сиб. Камчатка.

Ar. Geogr. Зах. і Східна Європа, Півн. Америка.

63. (8). **P. pusillus** L.—Рдесник малий. Стебло 15—75 *см* завд., в нижній частині гіллясте, тонке, майже циліндричне, з довгими верхніми межи вузлями. Листи вузьколінійні, гострі, з трьома жилками, з яких бокові відходять від середньої під гострим кутом, порівнюючи жорсткі, жовтувато-зелені; прилистки доволі щільні, зрослі в нижній частині. Цвітонос довгий, нитковидний; суцвіття не багатоквіткове. Плоди 1,7—2 *мм* завд., обернено-яйцевидні, майже прямі з черевного боку. 4. Цв. VI—IX.

Caule 15—75 *cm* longo inferne ramoso tenui subtereti, internodiis superioribus longis, foliis anguste linearibus acutis trinerviis, nervis lateralibus a mediano sub angulo acuto abeuntibus rigidiusculis flavescenti-viridibus, stipulis sat firmis inferne connatis, pedunculo longo filiformi, spica pauciflora, fructibus 1,7—2 *mm* longis obovatis margine ventrali fere rectis. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 127.—Ledeb. Fl. Ross. IV, 29. Рог. Обозр. (1869) 238. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 613; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 535. Пач. Фл. Полес. n° 1071; Херс. фл. I, 59. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 47. Юзепчук, Фл. СССР I, 247. Оксіюк, Флора УСРР визн. I, 107, omn. pro parte.

Syn. *P. panormitanus* Biv.-Bern. Nuov. Piante ined. (1838) 6.—Юзепчук, Фл. СССР I, 246.—*P. gracilis* Fr. Nov. fl. Suec. (1828) 50 non Wolfg.—*P. Noltei* A. Benn. Journ. of Bot. (1890) 30.

Icon. Hagstr. Crit. rev. Potamog. fig. 38!, 39! sub *P. panormitano.*

Hab. В озерах і річках.—Розповсюдження по УРСР ще не вивчене.

Л. П. Чернігівська обл.: Ніжинський рн, Берестовець (Лукашев!) — Київська обл.: Окол. Києва, озера по Дніпру (Д. Зеров і Оксіюк!); Труханів остр. (збір.?!).—**Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Носівськ. рн, х. Зруб (Ракочі!).

Поширення по СРСР. Ленінгр. обл., УРСР, Нижня Волга, середня течія Єнісея, Камчатка (без сумніву, є й по інших місцях).

Ar. Geogr. Майже вся Зах. Європа, Європ. частина СРСР, Схід. Сибір, Китай, Африка, Півн. Америка.

64. (9). P. obtusifólius Mert. et Koch.—Рдесник туполистий. Кореневище тонке, повзуче або його немає. Стебло до 1 *м* завд., злегка сплющене, дуже гіллясте. Листи широколінійні, 2—3 *см* завд., 1—3 *мм* завш., тупі, з ледве помітним вістрям, з 3—5 жилками; прилистки невеликі, широкі. Цвітонос короткий, до 1 *см* завд., однакової товщини по всій довжині. Суцвіття 5—7 *мм* завд., густе. Плоди близько 2 *мм* завд., косо-обернено-яйцевидні, опуклі з черевного боку, півкулясті, з трьома кілями на спинному боці і з коротким дзьобиком на вершку. 4. Цв. 1/2. VI—VIII.

Rhizomate tenui repenti vel deficienti, caulibus ad 1 *m* longis paullo compressis ramosissimis, foliis late linearibus 2—3 *cm* longis 1—3 *mm* latis obtusis vix conspicue mucronulatis 3—5-nerviis, stipulis haud magnis latis, pedunculis brevibus ad 1 *cm* longis haud incrassatis, spica 5—7 *mm* longa densa, fructibus circ. 2 *mm* longis oblique-obovatis ventre convexis dorso semirotundatis 3-carinatis apice breviter mucronatis. 4.

Mert. et Koch. Deutschl. Fl. ed. 3, vol. I (1823) 855.—Ledeb. Fl. Ross. IV, 29. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 613; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 535. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1069. Юзепчук, Фл. СССР I, 246. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 106. Širjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 49.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII (1845) tab. 25!

Exsicc. Fries. Herb. norm. V, № 80!

Hab. У стоячих водах (ставках, канавах тощо).—Спорадично в більш північній частині УРСР.

П.П. Житомирська обл.: Житомир, в озерах (Гольде!). Олевськ, Уборть (Шмальг.).— Київська обл.: Київ (7. VIII 55. Траутф.!); околиці Києва, Пуща-Водиця (Казановський!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Ріпкинськ. рн, Кам'янка, в плавнях Дніпра (Пач.!). — **П.Л.-С.** Вінницька обл.: Окол. Турбова, річка Десна! — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Іваницьк. ри, с. Ржавиця (Ганешин!). — Харківська обл.: Лиман коло стовпового шляху на Водолагу (1820. Черняєв!). — **П.З.-Л.С.** Миколаївська обл.: р. Інгулець в кол. Олександрійськ. повіті (Доктуровський!).

Поширення по СРСР. Европ. частина СРСР, крім Арктики та деяких інших районів, Північ. Кавк.(?), Сибір, Серед. Азія (Тянь-Шань).

Ar. Geogr. Захід. і Схід. Европа, Іран, Монголія. Півн. Америка.

65. (10). P. Berchtóldii Fieb.—Рдесник Берхтольда. Кореневище часто нерозвинене. Стебло 15—70 *см* завд., просте або дуже гіллясте, з недовгими меживузлями. Листи лінійні, 1,5—5 *см* завд., з трьома жилками (бокові з них сходяться з середньою під прямим кутом), тупі або рідше гострі, більшменш м'які, чисто зелені; прилистки тонкі, по всій довжині вільні. Цвітонос 1—3 *см* завд., рівномірної товщини; суцвіття в 2—4 рази коротші від цвітоноса, небагатоквіткові. Плоди 1—2 *мм* завд., косоеліптичні, виразно опуклі на черевному боці, обернено-пів'яйцевидні, злегка трикілясті на спинному боці, з центральним дзьобиком. 4. Цв. 2/2 V—VIII.

Rhizomate saepe non evoluto, caulibus 15—70 *cm* longis simplicibus vel ramosissimis internodiis brevibus, foliis linearibus 1,5—5 *cm* longis 3-nerviis nervis lateralibus a mediano sub angulo recto abeuntibus obtusis vel rarius acutis plus minusve mollibus viridibus, stipulis tenuibus tota longitudine liberis, pedunculis 1—3 *cm* longis non incrassatis, spica pedunculo 2—4-plo breviore pauciflora, fructibus 1—2 *mm* longis oblique ellipsoideis ventre conspicue convexis dorso semiobovatis laeviter 3-carinatis apice mucronem centralem gerentibus. 4.

P. Berchtoldii Fieb. in Oekon.-techn. Fl. Böhm. II, 1 (1838) 277[1].

Syn. „*P. pusillus*“ auct. multorum non L.

Icon. Freyer et Bennett, Pot. Brit. Isl. pl. 55!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 134!—Fl. Asiae Mediae № 412!

Hab. Озера, ставки, канави. Звичайно по всій УРСР.

П.П. Київ (13. VII 52. Траутф.!); поблизу ст. Київ II в озері, в дол. Дніпра коло урочища Теличка (Семенкевич!).— **Л. П.** Чернігівська обл.: Короп. рн., Будища (Борщов!). — **П. Л.-С.** Миколаївська обл.: Кірово (Ліндеман!). — **Л.Л.-С.** Чернігівська обл.: Іваниц. рн, коло с. Ржавця (Ганешин!).—Харківська обл.: Зміїв, у р. Мжі (Мілютін!). — **П.З.-Л.С.** Одеська обл.: Первомайськ. рн, коло м. Богополя в Бугу (2. VII 58. Рог.!).— Дніпропетровськ (Алексеенко!).

Поширення по СРСР. Європейська частина, крім Арктики. Кавк., Сиб., Далекий Схід (Уссур. край, Сахалін), Серед. Азія (рівнинні місця).

Ar. Geogr. Европа, Африка, Азія, Америка.

Примітка. До цього виду наводять особливу різновидність „*P. pusillus*“ var. *tenuissimus* Mert. et Koch, якій приписують вузькі листи з одною жилкою; проте *P. Berchtoldii* Fieb., очевидно, завжди розвиває бокові жилки в листі, і вказівки, що суперечать цьому, основуються на неточних спостереженнях. Іноді в гербаріях під назвою *P. pusillus* var. *tenuissimus* Mert. et Koch лежнть *P. pusillus* L. s. str. або навіть *P. trichoides* Cham. et Schlecht.

66. (11). P. alpínus Balbis.—Рдесник альпійський. Кореневище гіллясте. Стебла 5—200 *см* завд., циліндричні, прості, часто червонуваті. Листи занурені, ланцетні, сидячі, цілокраї, тьмяні; плавучі листи лопатчасто-обернено-яйцевидні, коротко-черешкові, іноді їх нема, так само, як і занурені, при висушуванні місцями червоніють; прилистки червоно-бурі. Цвітонос догори не потовщений. Плоди близько 3 *мм* завд., лінзовидні, гострокілясті. 4. Цв. 2/2 V—VIII.

Rhizomate ramoso, caulibus 5—200 *cm* longis teretibus simplicibus saepe rufescentibus, foliis submersis lanceolatis sessilibus integerrimis opacis, foliis natantibus spathulato-obovatis breviter petiolatis interdum deficientibus sicut submersis siccatione hic et illic rubescentibus, stipulis firmis rufo-brunneis, pedunculo apice non incrassato, fructibus circa 3 *mm* longis lentiformibus acute carinatis. 4.

Balbis. Miscell. bot. in Mem. Ac. Sc. Turin (1804) 327. — Юзепчук, Фл. СССР I, 252. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 104.

Syn. *P. rufescens* Schrad. in Cham. Adn. ad Kunth Fl. Berol. (1815) 5.—Ledeb. Fl. Ross. IV. 25. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 611; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 533. Монтрезор, Обозр. 62. Семенкевич. Деякі доповнення до флори околиць Києва. Вісн. Київ. бот. саду, IV. 1926, с. 7.— *P. purpurascens* Seidl. in Presl. Fl. Čechica (1819) 25.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. 32! — Fryer et Bennett, Potam. Brit. Isles, pl. 18—20!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 642!

[1] Про номенклатуру *P. pusillus* L. і *P. Berchtoldii* Fieb. і їх синоніміку див. замітку С. В. Юзепчука в кінці книги в „Доповненнях“.

Hab. Озерця, ставки, канави, невеликі річки, струмки. — Лише на Поліссі, зрідка.

П. П. Київська обл.: Київ (19. VII 53. Траутф.!). Околиці Києва: Пуща-Водиця Казановський!); біля с. Біличів, річка Нивка (Семенкевич!); там же, між селами Біличами і Ромаївкою в р. Нова Гребля (Нивка), коло її гирла (Семенкевич!). — Житомирська обл.: Малинськ. рн, коло с. Федорівки, в річці Вирві (Оксіюк і Лаза-ренко!).

Поширення по СРСР. Европ. частина, крім Арктики; Кавк., Сиб., Арало-Касп.

Ar. Geogr. Серед., Схід. і Півн. Европа, Сиб., Арало-Касп. обл., Кавк.

Примітка. Описано кілька різновидностей цього виду, основаних переважно на різній ширині і забарвленні листів; ці різновидності навряд чи заслуговують уваги систематика.

67. (12). P. nodósus Poir.—Рдесник вузлуватий. Стебло циліндричне, довге, дуже гіллясте. Занурені листи з черешками до 30 *см* завд., ланцетні, тонкі і прозорі, по краю з дрібними одноклітинними зубчиками, швидко руйнуються; плавучі листи з довгими черешками, 2—12 *см* завд., еліптичні, звужені при основі, шкірясті; прилистки довгі, коричневі. Цвітоноси не потовщуються догори; суцвіття 2—6 *см* завд. Плоди близько 3,5 *мм* завд., на спинці з трьома кілями, середній з яких звичайно виступає. 4. Цв. 2/2 V — VIII.

Caulibus teretibus longis valde ramosis, foliis submersis petiolatis ad 30 *cm* longis lanceolatis tenuibus transparentibus margine denticulis minimis unicellularibus praeditis cito marcescentibus, foliis natantibus longe petiolatis 2—12 *cm* longis ellipticis basi angustatis coriaceis, stipulis longis brunneis, pedunculis superne non incrassatis, spica 2—6 *cm* longa, fructibus circa 3,5 *mm* longis dorso 3-carinatis carina mediana valde prominenti. 4.

Poir. ap. Lam. Enc. mét. bot. suppl. IV (1816) 535.— Юзепчук, Фл. СССР I, 254. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 104.

Syn. *P. americanus* Cham. et Schlecht. in Linnaea (1827) 226.—*P. petiolatus* Wolfg. ap. Schultes Mant. III (1827) 252. — *P. fluitans* auct. plur. non Roth. Ledeb. Fl. Ross. IV. 24 pro parte. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 610; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 532. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1058; Херсон. фл. I., 47. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 39.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. 36!—Fryer et Benn. Pot. Brit. Isles, t. 45—46.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1790! — Busch, Marcov., Woron. Fl. cauc. exsicc. № 151!

Hab. В річках, струмках. — Зрідка, переважно в Правобережній частині УРСР.

П. П. Кам'янець-Подільська обл.: Коло м. Полонного (Тишецький!).—**Л. П.** Чернігівська. обл.: Любеч, у плавнях Дніпра (Пач.!). Ріпкинськ. рн., коло с. Кам'янки, в Дніпрі (Пач.!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Корсунь і Київ (Оксіюк). Кошова на р. Росі (Літвінов!). Біла-Церква, с. Глибока, пороги на р. Росі (Гродз.!). Сміла (Оксіюк).— **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Кам.-Подільськ. рн, коло м. Жванця в р. Жванці (12. VII 58. Рог.!), там же, в струмочку (Рог.!).—**П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Мігія по Бугу (Пач.). — **Л. З.-Л. С.** Ворошиловградська обл.: Слав'яносербськ. рн! Трьохізбенське, в р. Дінці (Черняев за Шир. і Лавр.). р. Деркул біля Деркульського кінзаводу (Оксіюк). — Сталінська обл.: Маріуполь, р. Кальчик (Марковський). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Нова Одеса, плавні Буга (Пач.!). Плавні Дніпра, в околицях Ново-Воронцовки (Пач.!). Херсонськ. рн, р. Кошова (Пач.!), Калініндорф. рн, Львове, в Дніпрі (Пач.). Ново-Воронцов. рн, М.-Гирли, р. Підпильна (Пач.). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Хортиця, коло Запоріжжя (Шмальг.!).

Поширення по СРСР. Европ. частина (південні райони), Кавк., Зах. Сиб., Серед. Азія.

Ar. Geogr. Европа, Перед. і Серед. Азія, Африка, Північна і Центральна Америка.

68. (13). P. nátans L. — Рдесник плаваючий. Кореневище повзуче, гіллясте, восени з бульбовидно потовщеними міжвузлями. Стебло 30—120 *см* завд., циліндричне, мало розгалужене. Занурені листи до 50 *см* завд., лінійні, товсті, півциліндричні; плавучі листи довгочерешкові, до 12 *см* завд., еліптичні, яйцевидні або довгасті, при основі злегка серцевидні, з двома боковими складками, шкірясті; прилистки дуже довгі, рано опадають. Цвітоноси до 10 *см* завд., не потовщені догори. Плоди обернено-яйцевидні, на спинці в сухому стані кілясті. 4. Цв. 2/2 V—VIII.

Rhizomate repenti ramoso internodiis autumno tuberiformiter incrassatis, caulibus 30—120 *cm* longis teretibus parum ramosis, foliis submersis ad 50 *cm* longis linearibus crassis semiteretibus, foliis natantibus longe petiolatis ad 12 *cm* longis ellipticis ovatis oblongisve basi laeviter cordatis plicis duabus lateralibus instructis coriaceis, stipulis longissimis caducissimis, pedunculis ad 10 *cm* longis superne non incrassatis, fructibus obovatis dorso (in sicco) carinatis. 4.

L. Sp. pl. ed. I (1753) 126. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 23. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 610; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 532. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1057. Херсон. фл. I, 45. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 38. Юзепчук, Фл. СССР I, 255. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 103.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII. 50, fig. 89! — Fryer et Benn. Pot. Brit. Isles, t. 1 (—3)!

Exsicc. Fries, Herb. norm. V. № 73!

Hab. Озера, ставки, стариці, рідше в річках. — Звичайно в Поліссі, Лісостепу і на півночі Степу, рідко на півдні Степу[1].

П. П. Житомирська обл.: Овруч і Житомир (Рогов.). Коростишів — Ходорків (19. VIII 45 Траутф.!). — Київська обл.: Васильківськ. рн, коло хутора Сподарець в річці Ірпені (Семенкевич!); р. Ірпінь (8. VII 53. Траутф.!). Київ, Голосіївський ліс (Лонач.!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Сосниця (Гагман!). Остерський район, с. Борки (Ракочі!). Ріпкин. рн., с. Кам'янка, в плавнях Дніпра (Пач.!). — Київська обл.: Околиці м. Києва, за Дніпром, болото поблизу Рибного озера (Семенкевич!); там же (Зеров і Оксіюк!). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Кам'янець-Под. і Жванець (Рог.). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Звенигородськ. рн, с. Неморож (Підопл.!); Звенигородка, в р. Тікнчу (Підопл.!). Вільшанськ. рн: Вільшана (Підопл.!); між с. Шевченковим (кол. Кирилівкою) і Моринцями, в Будищанському парку (Підопл.!), Олександр. рн, хут. Бірки по Тясмину (Пач.!).—Одеська обл.: Н.-Арханг. рн, по р. Синюсі, Скалеве (Гюльденштедт), по р. Синюсі, біля Ново-Архангельська (Пач.!). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Іваниц. рн, Ржавець (Ганешин!), там же, хутір Буда!. Прилуки, р. Удай (Левенець!).—Полтавська обл: Полтава, р. Коломак (Ілліч!). Кол. Лубенськ. пов., р. Сула (Августинович!).—Київська обл.: коло Переяслава, в озерах над Дніпром (Пач.!). — Харківська обл.: звичайно (Шир. і Лавр.).—**Д. Л.-С.** Скалева балка (Гюльденштедт). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Шмальг.!, Алексеенко!).—Одеська обл.: р. Мертві води, біля Вознесенська (Федосеев!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: В басейні р. Дінця, досить часто (Шир. і Лавр.). — Дніпро-

[1] Далі літературні вказівки наводяться переважно для південної частини ареалу *P. natans*, де він більш-менш рідшає.

петровська обл.: по Самарі (Акінф.). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Нова Одеса, р. Буг (Федосеєв); в р. Бугу між Солонихою і Трихатами, біля Миколаєва!. Гирло Дніпра, оз. Каторжне (Пач.). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Запоріжжя, затоки Дніпра (Дементьев).

Поширення по СРСР. Вся Европ. частина, крім Арктики, Кавк., Сиб., Далекий Схід, Серед. Азія (північні райони).

Ar. Geogr. Европа, Африка, Азія, Півн. Америка.

Примітка. По формі листової пластинки розрізняють кілька різновидностей, що не мають систематичного значення і в значній мірі зв'язані з швидкістю руху води.

69. (14). P. heterophýllus Schreb. — Рдесник різнолистий. Кореневище тонке. Стебло до 1 *м* завд., дуже гіллясте. Занурені листи лінійно-ланцетні, сидячі, гострі, по краю з дуже дрібними зубчиками, плоскі або нерідко складені вдвоє і серповидно зігнуті, з 5—7 головними жилками; плавучі листи еліптичні або рідше ланцетні, тонкошкірясті, при основі майже круглясті, на більш-менш довгих черешках; прилистки невеликі, гострі. Цвітоноси 5—10 *см* завд., товсті, догори дуже потовщені; суцвіття 2,5—5 *см* завд., густі. Плоди дрібні, 2,5—3 *мм* завд., косо-яйцеподібні, з прямим черевним і опуклим спинним боком, з виразним кілем. 4. Цв. 2/2 V—VIII.

Rhizomate tenui, caulibus ad 1 *m* longis valde ramosis, foliis submersis linearilanceolatis sessilibus acutis margine minutissime denticulatis planis vel saepe plicatis et falcatim curvatis nervis principalibus 5—7-nis, foliis natantibus ellipticis vel rarius lanceolatis tenuiter coriaceis basi fere rotundatis longe petiolatis, stipulis haud magnis acutis, pedunculis 5—10 *cm* longis crassis apice valde incrassatis, spica 2,5—5 *cm* longa densa, fructibus parvis 2,5—3 *mm* longis oblique-ovatis margine ventrali rectis dorso convexis carinatis. 4.

Schreb. Spicil. Fl. Lips. (1771) 21. Юзепчук, Фл. СССР I, 256. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 105.

Syn. *P. gramineus* L. Sp. pl. ed. 1 (1753). 127 pro parte (?) et auct. mult. — *P. gramineus* β. *heterophyllus* Fries, Novit. Fl. suec. ed. 2. p. 37. Ledeb. Fl. Ross. IV. 26. Рогов. Обозр. (1869). 237. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 43. — *P. gramineus* α. *heterophyllus* Schmalh. Фл. Ю. З. Р. 611; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 532.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. 41—43, fig. 71—78! — Fryer et Benett. Pot. Brit. Isl. pl. 35! — Фл. СССР, табл. XII, fig. 22 a—c!

Exsicc. Fries, Herb. norm. VII. 75. Dörfler, Herb. norm. № 5331!

Hab. У стоячих і повільно текучих водах. — Майже по всій УРСР; на півдні переважно по Дніпру.

Л. П. Київ, Труханів острів, коло берега р. Дніпра (Лонач.!). Окол. Києва, побл. Рибного озера (Зеров і Оксіюк!).—Чернігівська обл.: Козелецьк. рн, Берлози (Ракочі!). Остерськ. рн, між Одинцями і Кашиним (за Оксіюком). — **П. Л.-С.** Житомирська обл.: Попільнянськ. рн, м. Ходорків (Гродз.!). Брусилівськ. рн, с. Болячів (Гродз.!).—Київська обл.: Обухівський рн, Трипілля (Рог.). Канів, р. Дніпро (Рог., Шмальг.!). — Полтавська обл.: Кременчук. рн, Камінне-Потоцьке, озера по р. Дніпру (Рябков за Пач.). Новогеоргіївськ. рн, Табурище, у Дніпрі (Рябков за Пач.). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Носівськ. рн, болото Смоленка (Ракочі!). Кол. Ніжин. повіт, болото Леви, на плесі (Підопл.!); там же, на болоті Слуків (Підопл.!). Прилуцьк. рн, ст. Коломійцево (Ганешин!). Носівськ. рн, хут. Зруб (Михайловський!). — Полтавська обл.: Лубни, в р. Сулі (Шмальг.!); кол. Лубенськ. окр., між сс. Корнилівкою і Повіжень, болото Карань (Ніколаєв за Іллі ч.). — Київська обл.: Переяслав, Дніпровські плавні (Пач.!); поблизу Переяслава (Пач.!).—Полтавська обл.: Полтава (Іллі ч.!).—Харківська обл.: Лебединськ. рн, Бобрик (Ширяєв!); Лебедин, Велике озеро (Ширяєв). Охтирка (Угринський). Окол. Харкова: Клюквене болото (Тімофеєв); хут. Бережний біля Деркачів (Лавр.).—**П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Шмальг.!). Нікопольськ. рн, Мис Доброї Надії, проти Грушівки (Григор'єв!).—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетр. рн, с. Ігрень, р. Самара (Гроссгейм).— Харківська обл.: Чугуївськ. рн, Маслівка на Дінці, Лиман (Савенков). Зміївський рн, Зміївський лиман, в озерах і тимчасових водоймах степових западин (Лавренко). — **П. З. С.** Одеська обл.: Одеса (Срединський!). Дністровий низ, Біляївськ. рн, Яски, Граденица (Пач.), Маяки (Пач.). — Миколаївська обл.: Бериславськ. рн, с. Качкарівка (Пач.!); Бургунка (Пач.!). Ново-Воронцовськ. рн, М. Гирли (Пач.). Херсон, плавні (Рябков!). Фірсовка по Дніпру (Пач.!). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Запоріжжя, плавні (Акінфієв!).

Поширення по СРСР. Європейська частина, крім Арктики, Кавк., Сиб., Далекий Схід, Середня Азія (Прибалхаш.).

Ar. Geogr. Зах. і Схід. Европа, Півн. Америка, Японія, Манчжурія.

Примітка 1. Дуже варіює, залежно від умов місцевиростання, даючи ряд модифікацій, описаних як особливі „різновидності". Крім того, утворює кілька рас далеко більшого систематичного значення, що виявляють різне географічне поширення, але покищо недостатньо вивченнх. Тому точна класифікація української рослини — справа майбутнього.

Примітка 2. Гібрид цього виду з *P. lucens* L., який звичайно відносять до особливого виду *P. Zizii* Mert. et Koch [Deutschl. Fl. I (1823) 845], без сумніву, трапляється і на Україні (Оксіюк, Фл. УРСР, визн. I, 105). **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичівський рн, Снитівка по р. Вовк (Котов).— **П. С. З.** Миколаївська обл.: Херсон, коло Гусакових хуторів (Пач. і Транш!). Як синонім його потрібно подати *P. fluitans* var. *stagnalis* Paczoski [Херсонская флора, I (1914) 48, non Aschers. et Graebn.]. Відомості, які подає Пачоський про згадану форму, справді належать (принаймні частково) до *P. Zizii* Mert. et Koch.

70. (15). P. lúcens L. — Рдесник блискучий. Кореневище товсте. Стебло до 3 *м* завд., вгорі гіллясте. Листи всі занурені, до 30 *см* завд. і 4,5 *см* завш., від широко-еліптичних до довгасто-ланцетних, короткочерешкові, на вершку тупі або гострі, з вістрям різної довжини, по краях хвилясті, з дуже дрібними зубчиками, жовтувато-зелені, блискучі; прилистки дуже великі, до 8 *см* завд., на вершку закруглені. Цвітонос до 25 *см* завд., товстий, догори потовщений; суцвіття до 6 *см* завд., густе. Плоди великі, майже круглясті, з тупим кілем і коротким центральним дзьобиком. 4. Цв. VI—VIII.

Rhizomate crasso, caulibus ad 3 *m* longis superne ramosis, foliis submersis ad 30 *cm* longis et 4,5 *cm* latis late ellipticis vel oblongo-lanceolatis apice obtusis acutisve breviter vel longe acuminatis margine undulatis minutissime denticulatis sublutescenti-viridibus nitentibus, stipulis maximis ad 8 *cm* longis apice rotundatis, pedunculis ad 25 *cm* longis robustis apice incrassatis, spicis ad 6 *cm* longis densis, fructibus magnis fere rotundatis obtuse carinatis apice mucrone centrali brevi instructis. 4.

L. Sp. pl. ed. I (1753) 126. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 26. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 611; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 533. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1062; Херсон. фл. I, 53. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 42. Юзепчук, Фл. СССР I, 257. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 105.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VII (1845) tab. 36!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1790! — Busch, Markov., Woron. Fl. cauc. exsicc. № 151!

Hab. В озерах і річках. — Звичайно по всій УРСР, крім півдня Л. З.-Л. С. і Л. З. С., де росте тільки по Дніпру [1].

П. П. Київська обл.: Васильк. рн, коло с. Звонкової, в р. Ірпені (Семенкевич!). Київ (Траутф.!). — **Л. П.** Київ, Труханів острів, в озері (Д. Зеров і Оксіюк!). — Чернігівська обл.: Сосниця, по р. Убеж (Лукашев.). Ріпкинськ. рн, Кам'янка (Пач.!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква, по р. Протоці (Гродз.!). Корсунь (Підопл.!). Звенигород. рн, Неморож (Підопл.!). Вільшан. рн, між сс. Моринцями та Шевченковим (Кирилівкою) у Будищанському парку (Підопл.!).—Миколаївська обл.: м. Кірово (1825. Бонняк!); Кіровськ. рн, р. Сугаклея (Ліндеман!).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!). —Полтавська обл.: Полтава, р. Коломак (Ілліч.!). Кол. Лубен. повіт, р. Сула (1847. Августинович!).—Харківська обл.: Зміїв (Мілютін!).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Артемівські гори, р. Донець (Криштофович!).—**Л. З.-Л. С.** Ворошиловградська обл.: Старобільськ. рн, р. Біла (Шираєвськ.!) — Дніпропетровська обл.: гирло Самари (Алексеенко!); там же, Потівка (Алексеенко!). — **П. З.-Л. С.**: МАРСР: Тирасполь (Пач.!). — **П. З. С.** Одеська обл.: Біляївськ. рн, Маяки (Пач.!), Троїцьке (Пач.!), Граденвця (Пач.!). Дністровий низ (Пач.!). — Миколаївська обл.: коло Бериславa, в Дніпрі (Пач.!); Качкарівка на Дніпрі (Пач.!). Херсон, плавні Дніпра (Пач.!). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Запоріжжя (Шмальг.!). Покровське (Алексеенко!).

Поширення по СРСР. Европ. частина, крім Арктики, Кавк., Сиб., Середн. Азія.

Ar. Geogr. Европа, Півн. Африка, Півн. Америка, Зах. Азія.

Примітка. Описано кілька рівновидностей, з яких особливо цікаві: var. *longifolius* Cham. et Schlecht., що має, можливо, значення самостійного виду (*P. longifolius* Gay.) (у нас покищо з певністю не констатована), і var. *acuminatus* (Schum.) Fries, з листами, частково редукованими (принаймні у верхній своїй частині) лише до однієї середньої жилки; остання різновидність трапляється і у нас і, як видно, є випадкова модифікація.

71. (16). P. perfoliátus L.—Рдесник пронизанолистий. Кореневище з довгими повзучими гонами. Стебло не довге або до 5—6 *м* завд., не зігнуте від вузла до вузла. Листи до 6, рідше до 12 *см* завд., широко- або довгасто-яйцевидні, з серцевидною стеблообгортною основою, на вершку не стягнуті в ковпачок; прилистки короткі, тонкі, опадні, білуваті. Цвітонос до 5 *см* завд. Плоди з черевного боку опуклі, на спинці з тупим невиразним кілем. 4. Цв. VII—VIII.

Rhizomate longe stolonifero, caulibus brevibus vel ad 5—6 *m* longis rectis, foliis ad 6—12 *cm* longis late- vel oblongo-ovatis basi cordatis amplexicaulibus apice planis, stipulis brevibus tenuibus caducis albidis, pedunculis ad 5 *cm* longis, fructibus margine ventrali convexis dorso obtuse et obsolete carinatis. 4.

L. Sp pl. ed. 1 (1753) 126. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 27. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 612; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 534. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1065; Херсон. фл. I. 52. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 40. Юзепчук, Фл. СССР I, 260. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 104.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. 39, fig. 53, 54!

Exsicc. Busch, Markov., Woron. Fl. cauc. exsicc., № 152! — Fl. Asiae Med. № 411!

Hab. Річки, озера, ставки. — Звичайно по всій УРСР, крім Л. З. С., де тільки по Дніпру.

[1] Далі наводяться тільки гербарні зразки, крім П. З. С. та Л. З. С., для яких наводяться й літературні вказівки.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Гольде!). Житомир, р. Тетерів (Д. Зеров і Оксіюк!).—Київська обл.: Коло м. Чорнобиля (Рог.!). Київ, Дніпро (Траутф.!); Київ (Рог.!); Київ (Оксіюк!).— **Л. П.** Окол. Києва: Труханів острів (Семенкевич!), там же (Оксіюк!); околиці Києва, в заплавині р. Десни, коло с. Пухівки (Оксіюк!); проти ур. Наталки (Оксіюк!). — Чернігівська обл.: Сосниц. рн, р. Убеж, притока Десни (Гагмав!). Ріпкинськ. рн, Сачен, біля Олександрівки (Чернін!). с. Кам'янка, в Дніпрі (Пач.!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква, р. Рось (Оксіюк!), там же, Томилівський ліс (Гродз.!). Коло Фастова, р. Ірпінь (Казановський!). Корсунь (Підопл.!). Звенигородка, в р. Гнилому Тікичу (Підопл.!). Сміла, р. Тясмин (Борисевич!).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!).—Полтавська обл.: Кол. Лубенськ. пов., у р. Сулі (31. V 51. Августинович!). Полтава, р. Ворскла (Ілліч.!). В.-Кринків. рн, р. Псел біля м. Манжелії (Зеров!).— Харківська обл.: Зміївськ. рн, Задонецький хутір (Мілютін!); кол. Зміївськ. пов., Півн. Донець (Мілютін!). — **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Нехворощанськ. рн, с. Ряске на Орелі (Алексеенко!).—Ворошиловградська обл.: р. Біла (Шираєвськ.!).— Дніпропетровська обл.: Кол. Новомоськов. повіт (Алексеенко!). — **П. З.-Л. С.** Нікопол. рн, Мис Доброї Надії, проти Грушівки (Григор'єв!). —**П. З. С.** Миколаївська обл.: Миколаїв, р. Буг (Пач.!). Херсон, Дніпрові плавні (Пач.!); Херсон, Дніпро (Ліндеман!). Бериславськ. рн, Качкарівка (Пач.!).—**Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: острів Хортиця, біля Запоріжжя (Шмальг.!). — Миколаївська обл.: Кахівка, берег Дніпра (Дзевановський!). Між Херсоном і Цюрупинським, у Дніпрі (18. VI 1837. Траутф.!).

Поширення по СРСР. Майже всюди, крім Арктики.

Ar. Geogr. Европа, Азія, Півн. Африка, Півн. і Центр. Америка, Австралія.

Примітка. Форма листів у цього виду дуже мінлива; відомий ряд різновидностей, які систематичного значення, як видно, не мають.

72. (17). P. praelóngus Wulf.—Рдесник довгастий. Кореневище довге і товсте, гіллясте. Стебла до 3 *м* завд., догори гіллясті, від вузла до вузла злегка звивисті. Листи до 15 *см* завд., довгасто-яйцевидно-ланцетні, з округлою основою, на вершку стягнені в ковпачок; прилистки великі, щільні, довго зберігаються, солом'яножовтого кольору. Цвітонос 20—50 *см* завд.; суцвіття 3—6 *см* завд. Плоди великі, до 5 *мм* завд., з майже прямим черевним боком, на спинці гострокілясті. 4. Цв. $^2/_2$ V—VIII.

Rhizomate longo crasso ramoso, caulibus ad 3 *m* longis superne ramosis a nodo ad nodum laeviter geniculato-flexuosis, foliis ad 15 *cm* longis elongato-ovato-lanceolatis basi rotundatis apice galericulatis, stipulis amplis firmis diu persistentibus stramineis, pedunculo 20—50 *cm* longo, spica 3—6 *cm* longa, fructibus magnis ad 5 *mm* longis margine dorsali fere rectis dorso acute carinatis. 4.

Wulf. in Roemer Archiv. III. 3 (1805) 331.—Ledeb. Fl. Ross. IV. 27. Рогов. Обозр. (1869) 237. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 612; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 533. Пачоск. Фл. Полесья, n° 1064; Херсон. фл. I, 52. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 41. Семенкевич. Деякі доповнення до флори околиць Києва, Вісн. Київ. бот. саду, IV, 1926, n° 105. Юзепчук, Фл. СССР I, 259. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 105.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. 32!

Exsicc. Fries, Herb. norm. IX, № 14!

Hab. В озерах, іноді в річках. —Зрідка; лише на Поліссі та в Лісостепу.

П. П. Житомирська обл.: Житомир, р. Тетерів (Рог.). –Київська обл.: Васильк. рн, коло с. Звонкової в р. Ірпені (Семенк.!). — **Л. П.** Чернігівська обл: Остер. рн,

с. Борки (Ракочі!). — **П. Л.-С.** Одеська обл.: Савранськ. рн, Райгород і Саврань, р. Буг (Шмальг.). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Мало-Дівицьк. рн, ст. Коломійцево, в ставку коло с. Будн (Ганешин!).—Харківська обл.: Лебедин, озера Лебедине і Велике (Ширяєв).

Поширення по СРСР. Европ. частина, переважно середня смуга її, Півн. Кавк., Сиб., Далекий Схід.

Ar. Geogr. Захід. Европа, середня смуга Европейської частини СРСР, Півн. Кавк., Сиб. до Далекого Сходу, Півн. Америка.

Рід 34. Rúppia[1] L. — Руппія

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 277

Квіток дві — двостатевих, розташованих колосовидним суцвіттям, що до цвітіння міститься в листовій піхві; оцвітини немає; тичинок 2, з дуже короткими лускатими нитками; пиляки великі, з 2 гніздами, що розходяться при основі; пилкові зерна довгасті, у вигляді півмісяця; маточок звичайно 4 (іноді до 10), спочатку сидячих, згодом здебільшого на довгих ніжках; стовпчик короткий або його нема (приймочка сидяча); сім'яний зачаток один, висячий. Плодики грушовидні або нерідко косо-грушовидної форми. — Багаторічні водяні рослини з зануреним стеблом і лінійними одножилковими листами, що при основі розширені або мають піхву (зовнішнім виглядом нагадують *Potamogeton pectinatus* L.).

Рід має в собі близько 10 видів, які часто об'єднують в один. Поширений по всій земній кулі.

Види, що трапляються в УРСР — *R. spiralis* L. і *R. maritima* L. — космополіти.

---

1. Цвітонос при плодах дуже видовжений (до 10 *см* і значно більше) і закручений спірально. Плоди яйцевидні або косо-яйцевидні. . . . . (1). **R. spiralis** L.
— Цвітонос 1—3 *см* завд., при плодах не видовжений і не закручений спірально. Плоди яйцевидно-півмісяцевої форми . . . . (2). **R. maritima** L.

73. (1). R. spirális L. — Руппія спіральна. Стебло до 40 *см* завд., ниткоподібне, дуже гіллясте, з міжвузлями до 5 *см* завд. Листи нитковидні, разом з піхвами — до 10 *см* завд., до 1 *мм* завш., на вершку тупі; піхви до 2 *мм* завш. Цвітонос після цвітіння дуже видовжується, до 10 (—40) *см* завд., і звивається широкою спіраллю. Пилякові гнізда довгасті. Плодики звичайно довші 2 *мм*, косо-яйцевидні, прямі, на вершку поступово звужені, в 3—4 рази коротші від плодоніжки, довжина якої 7—10 *мм*. 4. Цв. $^2/_2$ VI—X.

Caule ad 40 *cm* longo filiformi ramosissimo, internodiis ad 5 *cm* longis, foliis filiformibus cum vaginis ad 10 *cm* longis ad 1 *mm* latis apice obtusis, vaginis ad 2 *mm* latis, pedunculo generali post anthesin valde elongato ad 10 (—40) *cm* longo spiraliter torto, antherarum loculis oblongis, fructiculis plerumque ultra 2 *mm* longis oblique-ovatis erectis apice sensim angustatis, pedunculis propriis fructiculorum 7—10 *mm* longis quam fructiculi 3—4-plo longioribus. 4.

[1] На пошану Руппа (Rupp або Ruppius) (1688—1719), що склав „Ієнську флору".

L. ex Dumort. Fl. belg. (1827) 164. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 614; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 536. Пачоск. Херсон. фл. I, 63. Юзепчук, Фл. СССР I, 262. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 108.

Syn. *R. maritima* var. *spiralis* Moris St. Sard. ed I. (1827) 43. — *R. maritima* β. *pedunculata* Hartmann ex Nylander Paroec. Pojo. n° 356. Ledeb. Fl. Ross. IV. 21. Lindem. Fl. Cherson. II. 200. — *Dzieduszyckia limnobia* Rehm. O. B. Z. XVIII. (1868) 374.

Icon. Engl. Pflanzenr., V, 11, Fig. 30!

Exsicc. Fries, Herb. norm. XII, 77! — Pl. Finl. exsicc. № 29! — Herb. Fl. Ross. № 1139!

Hab. У морях (переважно в лиманах з солонуватою водою). — Узбережжя Чорного та Азовського морів[1].

П. З. С. Одеська обл.: Одеса (Срединський!). Дофинівка біля Одеси (Пач.) — Миколаївська обл.: Тилігуло-Березанськ. рн, Тилігул (Хрусталь ов!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Скадовськ. рн: Джарилгацька затока, порт Скадовськ (Пач.!); Джарилгач (Пач.!). — Дніпропетровська обл.: Утлюцький лиман (Прошкіна in litt.). — **П. С.** Сиваш (вона ж).

Поширення по СРСР. Південні райони Европейської частини СРСР, Кавказ, Сибір (півд.), Далекий Схід (Камчатка, Уссур. край).

Ar. Geogr. По всій земній кулі.

74. (2). R. marítima L. — Руппія морська. Рослини менші і кволіші за попередній вид, звичайно з трохи вужчими, нитковидними, дуже гострими листами. Цвітонос 1—3 (6) *см* завд., прямий або зігнутий, при плоді не видовжується і не звивається спірально. Пилякові гнізда майже кулясті. Плодики близько 2 *мм* завд., яйцевидно-півмісяцевої форми, на вершку дуже косо звужені, на довгих квітконіжках, що в 4—10 раз довші за них. 4. Цв. $^2/_2$ VI—X.

Praecedenti minor et debilior, foliis plerumque angustioribus filiformibus peracutis, pedunculo generali 1 — 3 (6) *cm* longo recto vel curvato fructificatione non elongato nec spiraliter torto, antherarum loculis subglobosis, fructiculis circa 2 *mm* longis ovato-semilunaribus apice peroblique angustatis, pedicellis propriis 10 — 20 *mm* longis quam fructiculi 4—10-plo longioribus. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 127 s. str. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 21 pro parte. Юзепчук, Фл СССР I, 262. Оксіюк, Фл. УССР, визн. I, 109.

Syn. *R. rostellata* Koch in Rchb. Ic. pl. crit. II (1824). 66. Aschrs. und Graebn. Synops. I. 357. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 614; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 536. Пачоск. Херсон. фл. I. 65. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 51.

Icon. Rchb. Ic. tab. CLXXIV, fig. 306!; Icon. Fl. Germ. et Helv. VII, fig. 25!

Exsicc. Fries, Herb. norm. VI, № 68!

Hab. По засолених водоймах (море, лимани) берегів Чорного та Азовського морів[2]); крім того — в солоних озерах.

Д. Л.-С. Сталінська обл.: Слав'янськ, Вейсове і Ріпне озеро (Лавренко і інші).— **П. З. С.** Одеса (Шестеріков). — Миколаївська обл.: Херсон. рн: озеро Солонець коло с. Софіївки (Пач.!); Софіївка поблизу Станіслава (Пач.!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн, Кінбурнська коса!, Ягорлицька затока!

[1] До останнього часу *R. spiralis* була відома лише з Чорного моря, але в 1934 р. її знайшла А. Прошкіна в Утлюцькому лимані Азовського моря і в Сивашах. Визначення перевірене Є. Лавренком (*Прим. редакції*).

[2] *R. maritima* в 1934 р. А. Прошкіною знайдена в Утлюцькому лимані Азовського моря. Визначення перевірене Є Лавренком (*Прим. редакції*).

Поширення по СРСР. Европ. частина Союзу — західні і південні райони, Кавк., Зах. Сиб., Далекий Схід (Уссур. край), Серед. Азія.

Ar. Geogr. Майже вся земна куля.

Рід 35. Zannichéllia L.[1] — Заннікеллія

L. Gen. pl., ed. 1 (1753) 969

Квітки однодомні, чоловічі і жіночі дуже зближені, пазушні; оцвітини немає; чоловічі квітки з 1 (рідко 2) тичинками, з короткими нитками; пиляки двогнізді, у всю довжину зрослися із спайкою; жіночі квітки містяться в прозорому опадному покрівці. Маточок 2—5 (8), сидячих або на ніжках; стовпчик короткий або видовжений. Сім'яний зачаток один, висячий. Плодики довгасті, трохи сплющені. — Багаторічні водяні рослини з повзучим кореневищем, зануреним стеблом і лінійними листами, з великими прилистками, рідше з піхвами і двома інтравагінальними лусочками.

Цей рід має не менше 12 видів (як трохи вужче розуміти вид) і поширений по всій земній кулі.

З українських видів *Z. palustris* L. — космополіт, *Z. pedunculata* Rchb. — середземний вид, *Z. major* Boenn. — турансько-середземноморський вид.

---

1. Стовпчик короткий, коротший за половину довжини плодика . . . . . (1). **Z. palustris** L.
— Стовпчик дорівнює половині довжини плодика або довший за неї . . . 2.
2. Плодики невеликі, звичайно не довші 2 *мм*, на довгих ніжках . . . . . (2). **Z. pedunculata** Rchb.
— Плодики 2,5—3,5 *см* завд., сидячі або майже сидячі . . . . . (3). **Z. major** Boenn.

75. (1). Z. palústris L. — Заннікеллія болотна.[2] Стебло повзуче і вкорінливе, дуже тонке, звичайно не довше 10 *см*, гіллясте. Листи 1,5—4,5 *см* завд., вузькі, часто ниткоподібні, світлозелені, загострені. Чоловічі квітки на довгій ніжці. Плодики в кількості 2—6, довгасті, невеликі і вузькі, до 2 *мм* завд. (без довжини дзьобика), півмісяцевидно зігнуті, на короткій спільній ніжці, сидячі, злегка зубчасті з спинного боку. Стовпчик короткий (у 3—4 рази коротший від плодика); приймочка кругляста, зубчаста. ♃. Цв. V—X.

Caule repente radicante tenuissimo plerumque non ultra 10 *cm* longo ramoso, foliis 1,5—4,5 *cm* longis angustis saepe filiformibus laete viridibus acutatis, floribus masculis longe pedunculatis, fructibus oblongis parvis et angustis ad 2 *mm* (rostro excluso) longis curvatis in pedunculo communi brevi 2—6-nis sessilibus dorso subdentatis, stylo brevi fructu 3—4-plo breviore, stigmate rotundato dentato. ♃.

[1] На пошану італійського вченого Zannichelli († 1729).

[2] Далі для всіх видів Zannichellia наводяться виключно гербарні зразки, бо літературні вказівки мало певні.

L. Sp. pl. ed. 1. (1753) p. 969 s. str. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 22. Рогов. Сбозр. (1869) 238. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 615. Юзепчук, Фл. СССР I, 264.

Syn. *Z. palustris* α. *genuina* Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II. 537 pro parte. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 52. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 110. — *Z. dentata* Willd. Sp. pl. IV (1805) 181. — *Z. repens* Boenn. Prodr. Fl. Monast. (1824) 272.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII (1845) tab. XVI, fig. 20!

Exsicc. Fl. Finl. exsicc. № 31, 437!

Hab. Озера, річки, канави тощо. — Спорадично, переважно в Поліссі лісостеповій смузі.

П. П. Київ, Березняки (Шмальг.!); Київ, у канавах в долині Дніпра (Шмальг.!) — **Л. Л.-С.** Полтавськ. обл.: Лубни (V 1849. Августинович!, Рог.!).

Поширення по СРСР. Европ. частина (розсіяно), Кавк., Зах. Сиб. Далек. Схід, Серед. Азія.

Ar. Geogr. Майже вся земна куля.

76. (2). Z. pedunculáta Rchb. — Заннікеллія стебельчаста. Стебло повзуче або плавуче, укорінюється. Листя частіше нитковидне. Чоловічі квітки на вкорочених ніжках. Плодів 2—4, звичайно невеликих, 1,5—2 *мм* завд. (без дзьобика) на доволі довгій спільній ніжці; кожний з них, крім того, на тонкій ніжці, що дорівнює приблизно половині довжини плода або довшій за неї, на спинці з вищерблено-горбкуватим кілем або з окремими шипиками; іноді кіль або горбики трапляються й на черевному боці. Стовпчик довгий і тонкий, дорівнює половині довжини плодика або довший за неї, звичайно зігнутий. Приймочка часто яйцевидна, зубчаста або невиразно зубчаста. ♃. Цв. V—X.

Caule repente radicante vel natante, foliis saepius filiformibus, floribus masculis breviter pedunculatis, fructiculis in pedunculo sat longo dimidium eorum aequante vel superante 2—4-nis plerumque haud magnis rostro excluso 1,5—2 *mm* longis dorso carina eroso-tuberculata vel aciculis separatis praeditis interdum quoque in ventre carinatis tuberculatisve, stylo longo et tenui dimidium fructiculorum aequante vel superante plerumque curvato, stigmate saepe ovoideo dentato vel obsolete dentato. ♃.

Rchb. in Mössl. Handl. ed. 2, III (1829) 1591. — Юзепчук, Фл. СССР I, 264.

Syn. *Z. pedicellata* Fr. Mant. I. (1832) 18. — *Z. palustris* β. *pedicellata* Wahlenb. et Rosen in Nov. act. Ups. VIII (1821) 227, 254. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II. 537. Пачоск. Херсон. фл. I, 67. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 52. — *Z. palustris pedunculata* Aschers. et Gr. Syn. ed. I, (1897) 364. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 110.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII (1845) tab. XVI, fig. 21!

Exsicc. Fl. As. Med. № 413!

Hab. Морські бухти, озера, річки та інші водойми; частіше в солонуватій воді. — Степова смуга УРСР.

Д. Л.-С. Сталінська обл.: Слав'янськ (Лавренко). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Миколаїв, у р. Бугу (Пач!). Бериславськ. рн, Тягинка, в Дніпрі (Пач.!)[1]. — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Мелітополь (Коржинський!).

[1] Й. К. Пачоський (Херс. фл. I, сс. 67—68) наводить для кол. Херсонської губ. ще декілька місцезнаходжень *Z. palustris pedicellata* Wahlenb. (*Прим. редакції*).

Поширення по СРСР. Південні райони Европ. частини, Кавказ, Сибір, Серед. Азія.

Ar. Geogr. Европа, Азія, Африка.

77. (3.) Z. májor Boenn.—Заннікеллія велика. Стебло трохи міцніше, ніж у обох попередніх видів, до 50 *см* завд., плавуче. Листи 2—5 *см* завд., до 1 *мм* завш. Плодиків звичайно небагато (до 4), часто лише 2, на короткій або нерідко видовженій, товстій спільній ніжці; вони великі, 2,5—3,5 *мм* завд., 1—1,5 *мм* завш., косо-довгасті, сидячі або майже сидячі, з довгим, товстуватим стовпчиком, що дорівнює половині довжини плода, який при основі значно розширений і трохи крилатий, на спинці, часто також і з черевного боку кілясті або горбкуваті, іноді, крім того, з боків трохи горбкуваті. Приймочка доволі велика, кругляста. 4. Цв. V—X.

Caule quam in praecedentibus robustiore ad 50 *cm* longo fluitante, foliis 2—5 *cm* longis ad 1 *mm* latis, fructiculis plerumque paucis ad 4-nis saepe binis in pedunculo communi brevi vel saepe elongato crasso magnis 2,5—3,5 *mm* longis 1—1,5 *mm* latis oblique oblongis sessilibus vel subsessilibus, rostro longo dimidium fructiculi aequante crassiusculo basi dilatato subalato dorso (saepe etiam et ventre) carinatis vel tuberculatis, stigmate sat magno globoso. 4.

Boenn. ap. Rchb. in Mössl. Handb. ed. 2. III (1829) 1591.—Юзепчук, Фл. СССР I, 265.

Syn. *Z. palustris α. genuina* Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II. 537 pro parte.—*Z. palustris* subsp. *major* (Boenn.) Koch. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 110.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et. Helv. VII (1845) tab. XVI, fig. 24!

Exsicc. Woron. et Schelkovn. Herb. Fl. Cauc. № 255!

Hab. Морські бухти, лимани, річки (переважно в нижній течії). — Степова смуга, переважно морське узбережжя.

П. З.-Л. С. Дніпропетровськ (Срединський!).—**П. З. С.** Одеса (герб. Нордмана!). Одеськ. рн, Кароліна-Бугаз (Пач.!); лиман Тилігул (герб. Нордмана!). — Миколаїв, р. Буг (Федосєєв!). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Утлюцький лиман (Пряшніков за Оксіюком).

Поширення по СРСР. Причорн., Кавк., Серед. Азія.

Ar. Geogr. Европа, Зах. і Серед. Азія.

Родина XV. Zosteráceae Lindl.—Камкові

Квітки однодомні або дводомні, розташовані однобічним качаном із сплющеною віссю, що міститься в щільній обгортній піхві верхнього (покривного) листа, яка згодом розкривається поздовжньою щілиною; оцвітини немає; чоловіча квітка складається з одного сидячого двогніздого пиляка, гнізда якого цілком відокремлені одно від одного; пилкові зерна нитковидні; запилення відбувається під водою. Жіноча квітка — з однієї маточки з стовпчиком, що закінчується 2 стрічковидними приймочками. Сім'яний зачаток один, висячий, ортотропний. Плід мішечковидний, однонасінний.

У нас тільки один рід.

Рід 36. Zostéra[1] L. — Камка, морська трава, прибережник

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 968

Квітки однодомні (або двостатеві?) і сидять на качані збоку покривного листа, повернутого до щілини піхви. Тичинки і маточка розташовані двома поздовжніми рядами, по одній тичинці і маточці на однаковій висоті. Зав'язь із круглястою основою. Стовпчик короткий. Плід з дзьобиком і тонкою оболонкою. — Багаторічна морська трава з сплющеним повзучим кореневищем, що укорінюється в вузлах, і з сплющеними гіллястими стеблами; гілки частково стерильні, вкорочені, частково квітоносні, вторинно-гіллясті. Листи дворядні, плоскі, лінійні, цілокраї, з піхвою і коротким язичком.

Близько 10 видів, що трапляються по прибережжях субтропічних країн обох півкуль.

З українських видів *Z. marina* L.—панбореальний вид, *Z. minor* (Cavol.) Nolte—атлантично-середземноморський вид.

---

1. Листи більш-менш широкі, здебільшого значно ширші 2 *мм*, з 3—7 (13) головними жилками, на вершку округлі; крайні жилки далеко від краю листа. Суцвіття без прицвітків по краю . . . . . (1). **Z. marina** L.
— Листи звичайно не ширші 2 *мм*, з трьома головними жилками, на вершку більш-менш вищерблені; бокові жилки проходять звичайно уздовж самого краю листа. Суцвіття з прицвітками по краю („retinacula") . . . . . (2). **Z. minor** (Cavol.) Nolte.

78. (1). Z. marína L.—Камка морська (морська трава звичайна). Кореневище більш-менш просте, товсте. Стебло 60—150 *см* завд. Листи в середньому 50 *см*, часто до 1 *м* завд., (2) 3—9 *мм* завш., вузько- або широколінійні, на вершку круглясті, іноді з коротким вістрям, звичайно з 3—7 головними жилками; крайні з них проходять на деякій віддалі від краю; між головними жилками по 4—7 трохи тонших вторинних жилок; піхва листа замкнута, без вушок. Суцвіття до 8 *см* завд., багатоквіткове; ніжка його під піхвою покривного листа потовщена, шириною однакова з суцвіттям; прицвітків нема, або вони є тільки при двох нижніх квітках. Плоди 2—3,5 *мм* завд., еліптичні, білуваті, уздовж борознисті. 4. Цв. $^2/_2$ VI—VIII.

Rhizomate plerumque simplici crasso, caule 60—150 *cm* longo, foliis circ. a 50 *cm* et ad 1 *m* longis, (2—) 3—9 *mm* latis anguste vel late linearibus apice rotundatis interdum breviter mucronulatis plerumque 3—7-nerviis, nervis lateralibus a margine paullo remotis, secundariis utrinque 4—7 tenuioribus, vaginis clausis exauriculatis, inflorescentia ad 8 *cm* longa multiflora pedunculo incrassato suffulta, retinaculis plerumque deficientibus, fructibus 2—3,5 *mm* longis ellipsoideis albidis longitudinaliter sulcatis. 4.

[1] Від грецького слова ζοστῆρ (зостéр) — пояс.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753), p. 968. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 20. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 615; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 538. Пачоск. Херсон. фл. I. 42. Юзепчук, Фл. СССР I, 266. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 101.

Syn. *Z. angustifolia* Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII (1845), p. 3.

Icon. Rchb. l. c. tab. IV, fig. 3!

Exsicc. Pl. Finl. exsicc. № 423!

Hab. У морях, коло берегів. — Узбережжя Чорного і Азовського морів, звичайно.

П. З. С. Одеса (1. VII 77. Ліндеман!; Пач.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Скадовськ. рн, порт Скадовськ (Пач.!); остр. Джарилгач (Дзевановський!). — **П. С.** Дніпропетровська обл.: Геніческ. рн: Геническ, в Сивашах і в Азовському морі (Лавр. in litt.). Бірючий остр. (Дзевановський!). — Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн, Ягорлицька затока.

Поширення по СРСР. Лапландія, Причорн., Крим, Кавказ (Чорноморське узбережжя).

Ar. **Geogr.** Узбережжя Європи, Серед. Азії, Кавказа, Півн. Америки.

79. (2). Z. mínor (Cavol.) Nolte. — Камка мала, морська трава мала. Вся рослина менша і кволіша за попередній вид. Кореневище гіллясте, тонке, покручене. Стебло 10—40 *см* завд. Листи 5—20 (30) *см* завд., 0,5—2 *мм* завш., вузьколінійні, на вершку вищерблені, з трьома головними жилками; бокові з них проходять повз самий край листа; вони з 3—4 вторинними жилками з кожного боку; листова піхва вгорі розщеплена, з 2 вушками. Суцвіття 3—6—12-квіткове, 1,5 *см* завд.; ніжка його не потовщена, значно вужча за піхву покривного листа; прицвітки в більшості квіток є, 5—6 *мм* завд., ланцетні. Плоди 2 *мм* завд., зеленувато-коричневі, гладенькі. 4. Цв. 2/2 V—VIII.

Praecedenti minor et debilior, rhizomate ramoso tenui flexuoso, caule 10—40 *cm* longo, foliis 5—20 (30) *cm* longis 0,5—2 *mm* latis anguste linearibus apice emarginatis, nervis primariis 3, lateralibus juxta marginem folii dispositis, secundariis utrinque 3—4, vagina apice fissa biauriculata, inflorescentia 1,5 *cm* longa (3—) 6—12-flora, pedunculo non incrassato quam vagina folii floralis angustiore, retinaculis plerumque praesentibus 5—6 *mm* longis lanceolatis, fructibus 2 *mm* longis virescenti-brunneis laevibus. 4.

Nolte ex Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII (1845), p. 2. — Юзепчук, Фл. СССР I, 267. Оксіюк, Фл. УСРР, визн. I, 101.

Syn. *Z. nana* Roth, Enum. pl. Germ. I. (1827) p. 8. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 20. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 616; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 538. Пачоск. Херсон. фл. I, 43. — *Phucagrostis minor* Cavol. Phucagr. (1792), p. 14, t. 2.

Icon. Rchb. l. c. tab. II. fig. 2!

Exsicc. Dörfl. Herb. norm. № 5329!

Hab. У Чорному і Азовському морях коло берегів і в лиманах, звичайно.

П. З. С. Одеса (leg.?!). Одеса, В. Фонтан (Пач.), Люстдорф біля Одеси (Шестеріков). Півд. узбережжя Тилігульського лиману (Реман, Пач.). — Миколаївська обл.: Березанськ. лиман, біля Очакова (Пач.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн, Ягорлицька затока, Солоноозерна лісова дача на Кінбурнській косі, морські затоки (Пач., Лавр.). Джарилгацька затока, Скадовськ (Пач.). — **П. С.** Дніпропетровська обл.: Геніческ. рн, Бірючий острів (Дзевановський!). Геніческ (Лавр.).

Поширення по СРСР. Найпівденніші райони Європ. частини СРСР, Кавк., Серед. Азія.

Ar. Geogr. Півн. і Захід. Європа, середземноморські країни.

Примітка редакції: В теперішній час *Z. minor* (Cavol). Nolte зустрічається по узбережжю Чорного і Азовського морів у межах УРСР в значно більшій кількості, ніж *Z. marina* L.

Родина XVI. Najadáceae Benth. et Hook. f. — Різухові

Квітки різностатеві. Рослини однодомні або дводомні. Чоловічі квітки часто одягнені покривальцем (spatha) і складаються з одного листочка оцвітини, на вершку дволопатевого, і одної майже сидячої, чотири- або іноді одногніздої тичинки. Жіночі квітки з покривним листком або частіше без нього; зав'язь одногнізда, з одним базальним прямим, анатропним сім'яним зачатком; стовпчик циліндричний; приймочок 2—3. Плід до половини схований у піхву листа; стінка його тоненька, щільно прилягає до насінини. Насіння тверде, з гладенькою або скульптурною шкіркою; зародок прямий, добре розвинений; ендосперму нема.

Тільки один наш рід.

Рід 37. Nájas[1] L. — Різуха

L. Gen. pl. ed. 5 (1754) 445

Квітки розташовані при основі стеблових гілок, одиночні або скупчені по декілька під листовими піхвами, дрібні, зелені або червонуваті. — Однорічні водяні трав'янисті рослини; листи лінійні, супротивні або кільчасті, з короткою, здебільшого вузькою піхвою, вищерблено-зубчасті або пилчасті, з двома невеликими внутріпіхвовими лусочками.

Близько 32 видів, поширених майже по всій земній кулі. — 3 видів, що трапляються в УРСР, *N. marina* L. — космополіт, *N. minor* All. — субтропічний вид Старого Світу.

---

1. Рослина дводомна. Меживузля стебла і спинки листів укриті колючками. Плоди яйцевидно-еліптичні . . . . . (1). **N. marina** L.
— Рослина однодомна. Меживузля стебла і спинки листів без колючок. Плоди веретеновидно-довгасті. Вся рослина менша. (2). **N. minor** All.

80. (1). N. marína L. — Різуха морська. Велика, ламка, темнозелена дводомна рослина. Стебло 10—60 *см* завд., з гладенькими або здебільшого колючими (особливо у верхній частині рослини) меживузлями. Листи в трійчастих кільцях, з округленими цілокраїми піхвами, довгасто-лінійні, 1,5—4 *см* завд., по краях вищерблено-великозубчасті, на спинному боці також часто зубчасті. Квітки одиночні. Покривний листочок чоловічої квітки на вершку з трохи зубчастим дзьобиком. Пиляки чотиригнізді. Плоди

[1] Від грецьк. слова ναιάς (найяс) — наяда — водяна богиня; назва за місцем виростання.

еліптичні, 2,5—8 *мм* завд., 1,5—4 5 *мм* завш., з багатошаровими стінками; насіння жовте або коричнювате, зморщене, з скульптурою у вигляді невеликих многокутників. ☉. Цв. ²/₂ V—VIII.

Planta major fragilis obscure viridis, caule 10—60 *cm* longo internodiis laevibus vel plerumque (praecipue superne) aculeolulatis, foliis in verticillo ternis oblongo-lanceolatis 1,5—4 *cm* longis margine grosse eroso-dentatis dorso saepe quoque dentato-aculeolulatis vaginatis vaginis rotundatis integerrimis, floribus solitariis, spatha rostro apice parum dentato aucta, antheris 4-locularibus, fructibus ellipticis 2,5—8 *mm* longis 1,5—4,5 *mm* latis pericarpio crasso, seminibus flavescentibus vel brunnescentibus rugosis, cellulis parvis polygonis exsculptis. ☉.

L. Sp. pl. (1753) 1015.—Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 53. Юзепчук, Фл. СССР I, 270. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 111.

Syn. *N. major* All. Fl. ped. II (1735) 221. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 20. Рогов. Обозр. (1869) 238. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 616; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 538. Пачоск. Херсон. фл. I, 69.

Icon. Rendle in Trans. Linn. Soc., 2 ser. V (1899) tab. 39, fig. 1—30!

Exsicc. Fl. As. Med. № 414, a—b!

Hab. Озера, стариці, лимани. — По всій УРСР спорадично, переважно по рр. Бугу, Дніпру і Дінцю.

П. П. Житомирська обл.: Волинь (Бессер!). — **Л. П.** Київська обл.: Околиці Києва: Микільська Слобідка (Зеров!); Межигір'я (Лонач.!). — **З. Л.-С.** Вінницька обл.: р. Ров, біля Жмеринки (Шмальг!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Київ, Дніпро (Шмальг.!). Р. Росава, поблизу Миронівки (Лінд.!). Канівськ. рн, Бучак, берег Дніпра (Рог.!); Канів (Рог.!). В р. Росі біля Корсуня (Рог., Шмальг.). — Вінницька обл.: Гайсииськ. рн, р. Кіблич (Савостьянов!). — Полтавська обл. Кременч. рн, Крюків (Пач.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава, р. Ворскла (Ілліч.!). — Харківська обл.: р. Псел, біля Сум (герб. Черн.). Ново-Водолага (Черн.!). Зміївськ. рн, оз. Чайка біля с. Зміївського лиману (Янушкевич). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янський рн., Артемівські (кол. Святі) гори, по Дінцю (Ираєвський!). — Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, р. Красна, біля Кремінної (Сукачев). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Первомайськ. рн, Богополь, у Бугу (Рог.!). — **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Кишеньківськ. рн, м. Орлик (Цінгер!). — Харківська обл.: Зайцеві хутори, біля Змієва, в Дінці (Мілютін!). — Дніпропетровська обл.: Окол. Дніпропетровська (Бекетов, Акінфієв, Сідоров та інші). Царич. рн, р. Орель, коло Дрюківки (Танфільєв!). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Миколаїв. рн, Бузький і Березанський лимани (Рябков за Шестиріковим). Херсонськ. рн, р. Буг, села Сливине та Солониха!; Херсон (Пач.!); Херсон, у Дніпрі (Пач.!). Берислав. рн, Тягинка, впадіння р. Тягінки в Дніпро (Пач.); Дар'ївка, часто (Пач.). — Одеська обл.: Ново-Архангельськ. рн, між селами Скалева і Широке, в р. Інгульці (Пач.); Онуфріївка, р. Інгулець (Пач.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн, Алешківські піски, р. Чайка. — Дніпропетровська обл.: Вознесенське, р. Дніпро (Демеитьєв)!

Поширення по СРСР. Середня і південна смуги Европ. частини СРСР, Кавк., півден. Сиб., Далекий Схід (Уссур. край), Серед. Азія.

Ar. Geogr. По всій земній кулі.

Примітка. В північних районах можна знайти близьку до *N. marina* L. і критичну *N. intermedia* Gorski in Eichw. [Naturh. Skizze von Lithauen (1830) 126], що характеризується гладенькими межвузлями, вузьколінійними (1,2—2 *мм* завш.) тонкуватими листами і трохи дрібнішими плодами (2,5—4 *мм* завд., 1,5—2,5 *мм* завш.).

81. (2). N. minor All. — Різуха менша. Квола, ламка, темнозелена рослина. Стебло 4—25 *см* завд., часто нитковидне, дуже гіллясте, з гладенькими

межвузлями. Листи з закругленими, по краю зубчастими піхвами, вузьколінійні, 1—2 *см* завд., здебільшого зігнуті, з кожного боку з 6—10 відстовбурченими чималими багатоклітинними зубцями. Покривний листок чоловічого суцвіття витягнений в зубчастий на вершку дзьобик. Пиляки одногнізді. Плоди довгасто-лінійні, 2—3 *мм* завд., з тонкими стінками з 3 шарів клітин. Насіння має темне забарвлення, з скульптурою з 12—18 рядів дуже вузьких вічок, витягнених в горизонтальному напрямку. ☉. Цв. ²/₂ V—VIII.

Planta debilis fragilis obscure viridis, caule 4—25 *cm* longo saepe filiformi ramosissimo internodiis laevibus, foliis anguste-linearibus 1—2 *cm* longis plerumque recurvatis dentibus utrinque 6—10 majusculis patentibus praeditis, vaginis rotundatis margine dentatis, spatha in rostrum apice dentatum attenuata, antheris unilocularibus, fructibus oblongo-linearibus 2—3 *mm* longis pericarpio tenui, seminibus obscure coloratis cellulis angustis horizontaliter elongatis in series 12—18 dispositis exsculptis. ☉.

All. Fl. Pedem. II. (1785) 221. — Рогов. Обозр. (1869) 238. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 616; Фл. Ср. и Ю. Рос. II. 539. Пачоск. Херсон. Фл. I, 69. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 54. Юзепчук, Фл. СССР I, 273. Лавр. фл. УСРР, визн. I, 111.

Syn. *Caulinia fragilis* Willd. in Mém. Ac. Berlin 1798 (1801) 88.

Icon. Rendle in Transact. Linn. Soc. 2 Ser. V (1899) tab. 41, fig. 105—115!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 392!

Hab. Озера, стариці і затоки річок. — В Лісостепу і Степу по рр. Бугу, Дніпру, Дінцю і по деяких їх притоках, спорадично.

П. П. Київ (Траутф.!), Київ (Д. Зеров і Оксіюк!), Київ, коло Дніпра, в канавці (Шмальг.!). — **З. Л.-С.** р. Ров, біля Жмеринки (Шмальг.). — **П. Л.-С.** Полтавська обл.: Ново-Георгіїв. рн, Табурище, на Дніпрі (Рябков за Пач.). Кременчуцьк. рн, Крюків, плавні Дніпра (Пач.). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Первомайськ. рн, р. Буг коло Богополя (Рог.!). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Кременчук (Рогов.). Полтава, р. Ворскла (Ілліч.). — Харківська обл.: Харків (Срединський!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Шмальг.). — Харківська обл.: Зміївськ. рн, оз. Борове, біля Зміївського лиману (Янушкевич!); р. Донець, біля Зайцевих хуторів (окол. Зміева) (Арнольді за Мілютіним). Ізюм. рн, с. Чепель (Савенков за Шир. та Лавр.). — Ворошиловградська обл.: Рубіжан. рн, р. Красна, біля Кремінної (Сукачев!). — **П. З. С.** Дніпропетровська обл.: Нікополь (Шапошніков). — Миколаївська обл.: Херсон, Дніпрові плавні (Пач.!). Нова Воронцовка, плавні Дніпра (Пач.). Бериславськ. рн, місце впадіння р. Тягинки в Дніпро (Пач.). Херсон. рн, Дар'ївка, р. Інгулець (Пач.). Миколаївськ. рн, Бузький та Березаиський лимани (Рябков за Шестерік.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голоприст. рн, Дніпро коло с. Кардашинки, Алешківські піски.

Поширення по СРСР. Південні райони Европ. частини СРСР, Кавказ, Зах. Сиб., Далекий Схід (Уссур. край), Серед. Азія.

Ar. Geogr. Европа, Азія, Африка.

Родина XVII. Juncagináceae[1] Lindl. — Тризубцеві

Суцвіття вершкове, грониовидне або колосовидне. Квітки невеликі, у наших видів двостатеві, з 6 зеленими лускатими листочками оцвітини і з 6 пиляками, що сидять на коротких тичинкових нитках; зав'язь верхня; плодолистків 3—6, вільних або зрослих при основі. Стовпчик у наших видів мало

[1] Від слова Juncago — назва роду *Triglochin* у Tournefort-a.

розвинений; приймочки з довгими сосочками; гнізда зав'язі з 1—2 сім'яними зачатками. Плоди сухі; насіння без білка; зародок прямий.—Трав'янисті рослини з дворядно розташованими вузькими плоскими або півциліндричними листами; стебло вкрите листям або безлисте.

Крім наших родів, родина тризубцевих має ще три роди, з яких один австралійський, два — південноамериканські.

---

1. Стебло безлисте. Суцвіття колосовидне, без покривного листа; плодолистки по всій довжині зрослися . . . . . **38. Triglochin** L.
— Стебло вкрите листям. Суцвіття пухке, з великим покривним листом; плодолистки тільки при основі зрослися . . . . . **39. Scheuchzeria** L.

Рід 38. Triglóchin[1] L. — Тризубець

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 176

Всі листи приземні, лінійні. Квіткове стебло безлисте. Суцвіття колосовидне, багатоквіткове; покривних листків немає; листочків оцвітини 6, опадних. Плодолистки з одним сім'яним зачатком, по всій довжині зрослися, згодом розпадаються на окремі плодики, відділяючись від центральної осі (стовпця). Пиляки сидячі. Приймочок 6 або 3.

З 12 видів роду особливо багато трапляється в Австралії; в УРСР відомі лише 2 панбореальні види—*T. palustris* L. і *T. maritima* L.

---

1. Суцвіття рідке. Плоди лінійні; приймочок і плодиків по 3. . . . . **(1). T. palustris** L.
— Суцвіття густе. Плоди яйцевидні; приймочок і плодиків по 6 . . . . . **(2). T. maritima** L.

82. (1). T. palústris L. — Тризубець болотний. Кореневище коротке, повзуче, з тонкими гонами, що під осінь на своїх кінцях утворюють підземні цибулинки. Стебла тонкі, 10—30 (50) *см* завв. Листи коротші за стебло, лінійні, в нижній частині півциліндричні, вгорі циліндричні, з коротким язичком. Суцвіття гроновидне, негусте, багатоквіткове (розвиває до 50 квіток). Квітконіжки 1—4 *мм* завд., при плодах притиснуті до стебла. Листочки оцвітини невеликі, жовто-зелені, зверху іноді фіолетові, широко-яйцевидні. Плоди лінійні, 7—8 *мм* завд., розпадаються на 3 плодики. Приймочок 3. 4. Цв. VI—IX.

Rhizomate brevi repente stolones repentes autumno bulbillis subterraneis terminatos edente, caule tenui 10—30 (50) *cm* alto, foliis caule brevioribus linearibus inferne semiteritibus superne teretibus ligula brevi praeditis, inflorescentia racemiformi haud densa multiflora (ad 50 flora), pedicellis 1—4 *mm* longis fructiferis

[1] Τριγλώχιν — грецькою мовою означає „з трьома зубцями" (ідеться про плід, який у *T. palustris* L. розпадається на 3 плодики).

cauli appressis, perigonii phyllis parvis luteo-viridibus superne interdum violascentibus late ovatis, fructibus linearibus 7—8 *mm* longis e carpellis compositis, stigmatibus 3. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 338.—Рогов. Обозр. (1869) 236. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 609. Фл. Ср. и Ю. Р. II. 530. Пачоск. Фл. Пол. n° 1055; Херсон. фл. I, 72. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 57. Федченко, Фл. СССР I, 277. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 112.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. 51!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 186!

Hab. Вогкі луги, болота. — Звичайно в Поліссі і Лісостепу, рідше в півн. Степу; в півд. Степу — лише по долинах великих річок.

П. П., **Л. П.**, **З. Л.-С.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.** — звичайно. — **П. З.-Л. С.** досить рідко. — **Л. З.-Л. С.** — на півночі району досить звичайно (по рр. Дніпру, Дінцю тощо), на півдні — досить рідко.—**П. З. С.** Одеська обл.: Маяки, плавні Дністра (Пач.).—Миколаївська обл.: Горобчанська коса по р. Бугу (Рябков за Шестеріковим). Сагайдак, по р. Сагайдак (Рябков за Пачос.). Херс. рн, Софіївка коло Станіславова (Пач.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Гола Пристань (Пач.!). Асканія-Нова, біля канав, занесено (Пач.).

Поширення по СРСР. Майже всюди.

Ar. Geogr. Вся Европа (крім півд. частини Балканського півостр.), Азія (крім півд.), Півн. Америка (до Мексіки), Півд. Америка (на північ до Атакама), Африка.

83. (2). T. maritima L. — Тризубець морський. Кореневище горизонтальне або косе. Стебла міцні, 10—60 (80) *см* завв. Листи коротші за стебло, лінійні, півциліндричні, до 4 *мм* завш., з довгим язичком. Суцвіття гроновидне, густе, багатоквіткове. Квітконіжки 1—4 *мм* завд., при плодах косо догори направлені; листочки оцвітини зелені, зверху червонуваті, зовнішні широко-яйцевидні, внутрішні трохи вужчі. Плоди яйцевидні, 4—6 *мм* завд., з 6 однаково добре розвинених плодиків; приймочок 6. 4. Цв. кін. IV—VIII.

Rhizomate horizontali vel obliquo, caule robusto 10—60 (80) *cm* alto, foliis caule brevioribus linearibus semiteretibus ad 4 *mm* latis ligula longa praeditis, inflorescentia racemiformi densa multiflora, pedicellis 1—4 *mm* longis fructiferis patentibus, perigonii phyllis viridibus superne rubescentibus exterioribus late ovatis, interioribus angustioribus, fructibus ovatis 4—6 *mm* longis e carpellis 6 aeque evolutis compositis, stigmatibus 6. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 339.—Рогов. Обозр. (1869), стр. 236. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 609; Фл. Ср. и Южн. Росс. II, 531. Пачоск. Херсон. фл. I, 71. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 56. Федченко, Фл. СССР I, 276. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 112.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. 52!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 237!

Hab. Солончакові луки, мокрі солончаки, рідше болота. — Часто в Степу і в Лівобережному Лісостепу, рідше в Правобережному Лісостепу і на півдні Лівобережного Полісся.

Л. П. На південь від р. Десни (за Лавр.).—**П. Л.-С.** Київська обл.: Околиці Києва: (12. VI 48. Рог.!); с. Совки (Лонач.!). Кол. Уманськ. пов. (Гагман!). — Полтавська

обл.: Ново-Георг. рн, по р. Тясмину, часто (Пач.).—Миколаївська обл.: Кірово (1824 Бошняк!, 8.VI 64. Ліндем.!). Глинськ, по р. Цибульник (Пач.). Александрія (Пач.). — **З. Л.-С.** „Південна Подолія" (Бессер!). Балта (Рог.). — **Л. Л.-С.** Досить звичайно. — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Кам'яний міст по р. Кодимі (Пач.).—Дніпропетровська обл., кол. Верхнє-Дніпр. пов., р. Омельник (Алексеенко!). Дніпропетровськ (Середньський!).—**Л. З.-Л. С., Д. Л.-С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно.

Поширення по СРСР. Европ. частина, Кавк., Сиб. (переважно півд.), Серед. Азія (переважно півн. райони).

Ar. Geogr. Европа (крім крайнього півдня), Азія (крім південної частини), Півн. Америка (Каліфорнія, Мексіка).

Рід 39. **Scheuchzéria**[1] L. — Шейхцерія

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 106; ed. 5 (1754) 157.

Квітки нечисленні в грановидному суцвітті; оцвітина з 6 листочків в 2 колах; тичинок 6, з тонкими, на вершку волосовидними нитками; пиляки лінійні, прикріплені основою, під кінець повислі; плодолистків 3—6, при основі зрослих, кожний з 2 сім'яними зачатками; стовпчика нема; приймочки на зовнішній поверхні плодолистка, усаджені сосочками. Плодиків звичайно 3, розчепірених, 1—2-насінних. — Багаторічники з олистненими до вершка стеблами.

Монотипний рід. *S. palustris* L. — панбореальний вид.

84. (1). S. palústris L.—Шейхцерія болотна. Кореневище косе, розвиває довгі підземні гони. Стебло 10—25 *см* завв. Листи піхвові, при основі з довгим язичком і лінійною пластинкою, злегка жолобчасті, з ложковидною заглибиною на вершку; найнижчі листи зближені, середні довші за решту листів, верхні — розставлені. Суцвіття — рідкі небагатоквіткові грона. Покривні листи нижніх квіток листовидні, верхніх квіток — лускаті. Квітконіжки до 2,5 *см* завд., прямостоячі. Листочків оцвітини 6, ланцетних, до 3 *мм* завд., жовтувато-зелених, опадних. Плодиків звичайно 3, рідко більше (до 6), косояйцевидних, здутих, горішковидних, двонасінних, до 5 *мм* завд. 4. Цв. V—VII.

Rhizomate obliquo brevi longe stolonifero, caule 10—25 *cm* alto, foliis basi vaginatis ligula longa donatis linearibus paullo canaliculatis apice cochleariformiter excavatis infimis approximatis mediis longissimis supremis remotis, inflorescentia laxe racemosa pauciflora folio florali infimo foliaceo ceteris squamiformibus, pedicellis ad 2,5 *cm* longis suberectis, perigonii phyllis 6 lanceolatis ad 3 *mm* longis lutescenti-viridibus caducis, fructiculis 3 raro ad 6 oblique ovatis inflatis nuculiformibus dispermis. 4.

L. Sp. pl. ed. I (1753) 338. — Рогов. Обозр. (1869) 236. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 609; Фл. Ср. и Ю. Росс. 531. Пачоск. Фл. Пол. n° 1056. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 55. Федченко, Фл. СССР I, 278. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 112.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. X, tab. 419!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 440!

[1] На пошану Johann Jakob Scheuchzer (1672—1733) — швейцарського фізика і ботаніка.

Hab. Сфагнові болота. — Рідко в Поліссі і в східній частині Лісостепу.

П. П. Житомирська обл.: Олевськ. рн: Сущани (Пач.!), Замисловичі (Пач.!), Озерянська Рудня (Рог.!). — Київська обл.: Київ (Траутф.!, Шмальг.!); Київськ. рн, Романівка на Ірпені (Рог.!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Носівськ. рн, с. Зруб (Михайловський!). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Лубни (Августинович!). — Харківська обл.: Болото Свиняче між сс. Рибне і Свиняче в окол. Охтирки (Залеський за Шир. і Лавр.). Кол. Харківськ. пов. (Черняєв!); Куряж в окол. Харкова (Черн. за Шир. і Лавр.); Гаврилівка—Пересічна болото Мохове в окол. Харкова (Черн.!, Наливайко, Лавр.); Харків. рн, хут. Бережний в окол. Деркачів (Лавр.!). — Київська обл.: Бориспольськ. рн, с. Старе (Клеопов і Дубовик!).

Поширення по СРСР. Европ. частина, крім найпівденніших районів, Кавк., Сиб., Далекий Схід.

Ar. Geogr. Европа, Півн. Азія і Півн. Америка.

Родина XVIII. **Alismatáceae** Lam. et DC. — Частухові

Квітки двостатеві або різностатеві, правильні, з тричленними чашечками і віночками. Тичинок 6 або багато. Маточок 6 або багато, вільних або зрідка (у *Damasonium*) з'єднаних при основі одна з одною; зав'язі одногнізді, з одним або численними оберненими сім'яними зачатками. Плодики зібрані головками; стінки плодиків шкірясті або внутрішня частина її дерев'яніє. Насіння без ендосперму. Зародок підковоподібно зігнутий. — Водяні і болотні рослини з укороченим кореневищем, розеткою приземних листів різної форми і звичайно безлистим, частіше розгалуженим стеблом.

Родина має 12 родів, поширених у країнах помірного і теплого клімату.

---

1. Квітки різностатеві. Тичинок багато. Квітколоже опукле; плодики зібрані головками, розташовані спірально . . . . . **43. Sagittaria** L.
— Квітки двостатеві. Тичинок 6. Плодики розташовані кільцем . . . . . 2.
2. Плодолистки з двома або численними сім'яними зачатками. Квітколоже при плодах видовжене стовпцем; плодики вершками відхилені назовні, тому плодова головка має зірчасту форму . . . **42. Damasonium** Juss.
— Плодолистки з одним сім'яним зачатком. Квітколоже при плодах плоске; плодики при достиганні не міняють свого положення; плодова головка не зірчаста . . . . . 3.
3. Плодики численні, дуже сплющені з боків, з дзьобиком, що міститься посередині черевного боку або у верхній частині його . . **40. Alisma** L.
— Плодиків 6—10, не сплющених або злегка сплющених, з дзьобиком, що міститься на вершку . . . . . **41. Caldesia** Parl.

Рід 40. **Alísma**[1] L. — Частуха

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 108; ed. 5 (1754) 100

Квітки двостатеві. Чашолистків 3, які зберігаються при плодах. Пелюсток 3, дуже тонких. Тичинок 6; пиляки прикріплені до ниток черевним боком

[1] Від грецького слова ἅλς (гальс) — морська вода.

вище основи, розтріскуються з боків. Квітколоже ледве опукле. Маточки численні (частіше близько 20), розташовані кільцем, з стовпчиком на черевному боці нижче вершка. Зав'язь з одним сім'яним зачатком, оберненим назовні. Плодики вільні, дуже сплющені з боків і щільно прилеглі один до одного; вони утворюють кругляcту або неправильно-трикутну плодову головку. Стінки плода тонкі, паперовидні. — Багаторічні рослини з листям, зібраним приземною розеткою і частіше з великим кільчасто розгалуженим волотевидним суцвіттям.

Рід має 10 видів, поширених по всіх країнах світу. В УРСР зустрічається 3 види; з них *A. plantago-aquatica* L. — палеобореальний вид, *A. lanceolatum* Wither — західно-палеобореальний (?) вид і *A. Loeselii* Gorski — середземний вид, який трапляється переважно в аридних країнах Старого Світу.

---

1. Стовпчик прямий, довший від зав'язі; залишок його залягає посередині майже прямого черевного боку плодика. Рослина не утворює водяної форми, завжди розвиває повітряні листи, розчленовані на черешок і пластинку . . . . . 2.

— Стовпчик гачковидно зігнутий, коротший від зав'язі; залишок його залягає в верхній частині опуклого черевного боку плодика. Рослина трапляється в двох формах: водяній, з зануреними стрічкоподібними листами, і наземній, з повітряними черешковими листами . . . . . (3). **A. Loeselii** Gorski.

2. Листи чисто зелені, яйцевидні або широко-яйцевидні, з округленою або серцевидною основою. Пелюстки з округленими вершками. . . . . (1). **A. plantago-aquatica** L.

— Листи сизувато-зелені, ланцетні або широколанцетні, з клиновидно звуженою основою. Пелюстки з загостреними вершками . . . . . (2). **A. lanceolatum** Wither.

85. (1). A. plantágo-aquática L.–Частуха подорожникова, бишняк. Суходільна або болотна рослина з коротким товстим кореневищем. Листи великі, чисто зелені, довгочерешкові, з черешком удвоє коротшим або навіть учетверо довшим за яйцевидну, яйцевидно-еліптичну або яйцевидно-ланцетну, при основі здебільшого округлу або злегка серцевидну пластинку. Стебло приблизно вдвоє довше за листи, (5) 20—70 *см* завд. Суцвіття велике, волотисте, пірамідальної форми, з 3—8 кільцями прямих гілок, які відходять майже під прямим кутом. Квітконіжки 1—2 *см* завд., тонкі. Пелюстки вдвоє довші за чашолистки, швидко опадають, здебільшого білі з жовтим нігтиком, на вершку округлі. Тичинки вдвоє довші за маточки; пиляки довгасті. Маточки не доходять до середини квітки, залишаючи в центрі квітки вільний простір; стовпчик прямий, 1—1,25 *мм* завд., довший від зав'язі, міститься посередині зав'язі. Плодики 2—3 *мм* завд., косо-обернено-яйцевидні, з опуклою спинкою, здебільшого з одною неглибокою борозенкою; черевний бік їх майже прямий або злегка опуклий. 4. Цв. VI—IX.

Planta emersa rhizomate brevi et crasso, foliis magnis viridibus plerumque longe petiolatis laminis ovatis ovato-ellipticis vel ovato-lanceolatis basi rotundatis cordatisve, caulibus foliis subduplo longioribus (5) 20—70 *cm* longis, inflorescentia ampla paniculato-pyramidali e verticillis 3—8 composita ramis erecto-patentibus strictis, pedicellis 1—2 *cm* longis tenuibus, petalis sepala duplo superantibus parum persistentibus plerumque albis ungue luteo apice rotundatis, staminibus ovariis duplo longioribus antheris oblongis, ovariis medium orbis non attingentibus, stylis suberectis 1—1,25 *mm* longis prope medium ovarii affixis, fructiculis 2—3 *mm* longis oblique-obovatis dorso convexis plerumque laeviter unisulcatis ventre fere rectis vel parum convexis. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) p. 542. — Юзепчук, Фл. СССР I, 280. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 114.

Syn. *A. plantago* auct. fl. ucr. pro max. p. — *A. latifolium* Gilib. Fl. Lith. VI (1781) 222. — *A. major* S. F. Gray, Hat. Arr. Brit. Fl. II (1821) 216. — *A. Michaletii* Asch. et Gr. Syn. mitteleur. Fl. I (1897) 382. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 58.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. 57!

Exsicc. Fl. Finl. exsicc. № 35!—Herb. Fl. Ross. № 2541 b!

Hab. Береги річок, озер, ставків та інших водойм, болотні луги, трав'яні і осокові болота. — Звичайно по всій УРСР, крім району П. С., для якого не наводиться.

Поширення по СРСР. Европ. частина, Кавк., Сиб. і Далекий Схід Серед. Азія.

Ar. Geogr. Европа, Азія.

86. (2). A. lanceolátum Wither. — Частуха ланцетна. Листи сизувато-зелені; черешок дорівнює пластинці або довший за неї; пластинка вузько- або широколанцетна, при основі клиновидно звужена. Суцвіття середнього розміру; гілки його доволі відстовбурчені. Пелюстки з загостреними вершками, рожеві. Маточки майже досягають середини квітки; стовпчик доволі прямий, трохи довший від зав'язі. Щодо решти ознак рослина подібна до *A. plantago-aquatica* L. 4. Цв. 2/2 V—X.

Foliis glaucescenti-viridibus petiolo laminae subaequilongo vel ea longiore lamina anguste- vel late-lanceolata basi cuneato-attenuata, inflorescentia mediocri ramis sat patentibus, petalis apice acuminatis roseis, ovariis medium orbis fere attingentibus, stylis rectiusculis ovario sublongioribus, caetera ut apud *A. plantaginem-aquaticam*. 4.

Wither, Bot. Arrang. Brit. Pl. Ed. 3 II (1796) 363. — Юзепчук, Фл. СССР I, 281.

Syn. *A. plantago* auct. fl. ucr. pro p. — *A. plantago* var. *lanceolatum* auct. mult. — *A. Michaletii* B. *stenophyllum* Asch. et Gr. Syn. mitteleur. Fl. ed. I (1898) 383. — *A. plantago* L. var. *stenophyllum* Пачос. Херс. фл. I, 73. — *A. stenophyllum* Samuels. Sv. Bot. Tidskr. XVI (1922) 39.

Icon. Glück, Unters. üb. Wass. u. Sumpfgew. I (1905), tab. 1, fig. 2 a—c!

Exsicc. Fl. Austro-Hung. № 3916!

Hab. Подібно до попереднього виду. — По всій УРСР, крім Злакового Степу, спорадично.[1]

[1] Далі наводяться тільки гербарні матеріали.

П. П. Київ, острів на Дніпрі (Траут ф.!).—**Л. Л.-С.** Полтавськ. обл.: Лубенськ. рн, с. Березоточі (Августинович!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Красноград (Августинович!).—Ворошиловградська обл.: Старобільськ (Мілютін!). — **П З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Нікопольськ. рн, мис Доброї Надії, плавні (Григор'єв!).

Поширення по СРСР. Европ. частина, Крим, Серед. Азія.

Ar. Geogr. Европа, Зах. Азія.

87. (3). A. Loesélii Gorski.—Частуха Лезеля. Водяна або суходільна рослина з довгастим, не дуже товстим кореневищем. Листи у водяної (типової) форми сидячі, лінійні, плавучі, до 1 *м* завд., 3—15 *мм* завш., у суходільної форми — довгочерешкові, довгасто-еліптичні, ланцетні або лінійно-ланцетні, до обох кінців звужені, сизувато-зелені. Суцвіття не дуже велике, догори швидко звужене, з нечисленними кільцями гілок; гілки горизонтально відстовбурчені або навіть назад відхилені. Квітконіжки товстуваті. Пелюстки в 1,5 раза довші за чашолистки, довго зберігаються, часто червонуваті. Тичинки однакової довжини з маточками; пиляки круглясті. Маточки тісно зближені своїм черевним боком, не залишають вільного простору в центрі квітки. Стовпчик гачковидно зігнутий назовні, коротший від зав'язі, міститься на її вершку. Плодики на спинці звичайно з 2 борозенками і з 3 виразними кілями, з черевного боку зігнуті під тупим кутом. 4. Цв. VI—VII.

Planta submersa vel emersa, rhizomate oblongo modice crasso, foliis apud formam submersam sessilibus linearibus fluitantibus ad 1 *m* longis 3—15 *mm* latis, apud formam emersam longe petiolatis oblongo-ellipticis lanceolatis vel lineari-lanceolatis basi et apice attenuatis glaucescenti-viridibus, inflorescentia haud magna superne subito angustata verticillis ramorum paucis patentibus vel etiam reclinatis, pedicellis crassiusculis, petalis sepala sesquiplo superantibus diu persistentibus saepe rubescentibus, staminibus ovaria aequantibus antheris subsphaericis, ovariis medium orbis attingentibus, stylis hamato-curvatis ovario brevioribus prope apicem ovarii affixis, fructiculis dorso 2-sulcatis et 3-carinatis ventre supra obtusangulis. 4.

Gorski in Eichwald, Naturhist. Skizze von Lithauen (1830) 127. — Юзепчук, **Фл.** СССР I, 282. Лавр., Фл. УСРР, визн. I, 114.

Syn. *A. arcuatum* Michalet. in Bull. Soc. bot. Fr. I (1854) 312. — Пач., Фл. Пол. n° 1051; Херсон. фл. I. 74. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 58 II. — *A. graminifolium* Ehrh. ex Glück Biol. u. Morph. Wass. u. Sumpfgew. I (1905) 36. — *A. submersum* Adamov. in Mém. Inst. Agron. Bél. III (1924) 452. — *A. gramineum* auct. plur., vix autem Gmelin.

Icon. Glück. l. c. t. II

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 1189, 2534, 2540!

Hab. На мулкому або мулко-піскуватому грунті, по берегах; завжди між рідким трав'янистим покривом. — Спорадично по всій УРСР.[1]

П. П. Київська обл.: Чорнобиль (Рог.!). — **Л. П.** Околиці Києва, Микільська Слобідка, озера понад Дніпром (Цінгер!, Пач.!). — Київська обл.: В.-Дубечанськ. рн, Десна поблизу с. Новоселок (Ракочі!). — **Л. Л.-С.** Переяслав (Пач.).—Чернігівська обл.: Прилуцьк. рн, с. Рудівка!—Полтавська обл.: Ново-Санджарськ. рн., заплавина р. Ворскли

[1] Далі наводяться тільки гербарні матеріали.

коло Перещепиної (Танфільєв!). — Харківська обл.: Харків (Черн.!). — **Л. З.-Л. С** Харківська обл.: Балакл. рн, між Лиманом та Проїжджим (Мілютін!). — Ворошиловградська обл.: Старобільськ, Байдівка (Ширяєвський!). — Сталінська обл.: Маріуполь (Висоцький!). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Херсон (Лінд.!). — **Л. З. С.** Гола Пристань (Пач.!).

Поширення по СРСР. Европ. частина—центральні і південні райони, Кавк., південний Сиб., Серед. Азія.

Ar. Geogr. Европа, західна, середня і східна частина Азії (Монголія), Півн. Африка.

Примітка. Цей вид довго називали *A. arcuatum* Michal.; в останній час, як раніше, називають *A. gramineum* Gmel. Проте, справжня рослина Gmelin-a, що зберігається в гербарії БІН-у АН СРСР, належить, як видно, до особливої північноевропейської раси, описаної недавно як особливий вид *A. Wahlenbergii* Holmb.; через те ми й віддаємо перевагу не Gmelin-івській назві, а хоч трохи і пізнішій порівнюючи з нею, але назві, що без сумніву належить до нашої форми, — *A. Loeselii* Gorski.

Точніше ця назва має на увазі водяну форму даного виду, тоді як *A. arcuatum* Michal. є суходільна модифікація (див. прекрасне дослідження Glück-a—Biologie und Morphologie der Wasser- und Sumpfgewächse, I, 1905).

Рід 41. Caldésia [1] Parlat. — Кальдезія

Parlatore, Fl. Ital. III (1858) 598

Квітки двостатеві. Чашолистків і пелюсток по 3. Тичинок 6 (у нашого виду), рідко 11; пиляки прикріплені до ниток своїми основами, розтріскуються поздовжньою щілиною. Маточок 6—10, розташованих кільцем, на вершку черевного боку з тонким стовпчиком, що частіше залишається; зав'язь одногнізда; сім'яний зачаток базальний. Плодики кістянковидні, з губчастим мезокарпієм і дерев'янистим ендокарпієм, однонасінні. — Багаторічні рослини, зовнішнім виглядом подібні до видів роду *Alisma*.

Рід має 4—5 видів і поширений у Старому Світі. — У нас тільки одна *C. parnassifolia* (Bassi) Parl. — субтропічний вид Старого Світу.

88. C. parnassifólia (Bassi) Parl. — Кальдезія білозоролиста. Кореневище тонке, коротке. Стебла 10—50 *см* завв. Листи з черешками; пластинки їх 1—5 *см* завд., 0,8—3,5 *см* завш., яйцевидні, з серцевидною основою, з 5—11 жилками. Суцвіття кільчасто-гроновидне або волотевидне, з 3 гілками в кільці; гілки нерідко одноквіткові. Пелюстки трохи довші за чашолистки, широко-яйцевидні, білі. Плодиків 8—10, понад 2 *мм* завд., косообернено-яйцевидні, з 3 виступаючими жилками на опуклому спинному боці і прямим черевним боком, з прямим дзьобиком, що продовжує черевний бік (у нас плоди звичайно не розвиваються: рослина розмножується зимовими бруньками). 4. Цв. VII—IX.

Rhizomate tenui brevi, foliis petiolatis laminis 1—5 *cm* longis 0,8—3,5 *cm* latis ovatis basi cordatis 5—11-nerviis, caule 10—50 *cm* alto, inflorescentia verticillato-racemosa vel paniculata verticillis e ramis 3 saepe unifloris compositis, petalis sepala paullo superantibus late ovatis albis, fructiculis 8—10-nis ultra

[1] На пошану Ludovico Caldesi (1821—1884), італійського ботаніка, що працював переважно з споровими.

2 *mm* longis oblique-obovatis dorso convexis nervis 3 prominentibus instructis, ventre rectis stylo recto terminatis. 4.

Parl. Noov. gen. e spec. Monocot. (1854) 57. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 59. Юзепчук, Фл. СССР I, 283. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 115.

Syn. *Alisma parnassifolium* Bassi in L. Syst. nat. ed. 12, III (1768) 230. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 607; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 528. — *Alisma dubium* Willd. Fl. Berol. (1787) 132.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII (1845) tab. 56!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 2538!

Hab. По берегах і в воді заплавних і переважно терасових озер. — Лівобережне Полісся і Лівобережний Лісостеп, рідко.

Л. П. Околиці Києва, біля Микільської Слобідки (Шмальг.), Дарницьке озеро (Цінгер!), ст. Дарниця (Лорченко та Фінн!), Рибне озеро (Монтр.!, Зеров і Оксіюк!). — Чернігівська обл.: Остерськ. рн, Шидловська гребля (Вершковський). Козелецьк. рн., Білійки—Бірки (за Лавренком). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!). — Харківська обл.: Суми (1826. Калениченко за Шир. і Лавр.). Оз. Лиман біля с. Верх. Салтова на р. Дінці (1856. Черн. за Шир. та Лавр.). Харківськ. рн, Мерефа (Черн.!); дорога в Водолагу з Мерефи (Черн.!).

Поширення по СРСР. Лісостепова зона Европ. частини, Далек. Схід (Уссурійськ. край).

Ar. Geogr. Серед., півд. і схід. част. Европи, Схід. Азія (Китай, Японія), Півн. Африка (Єгіпет).

Примітка. Наземна форма вгаданого виду є f. *terrestris* Aschers. et Graebn., нодяна — f. *natans* Glück (*A. dubium* Willd.). Мабуть, до останньої формн належить рослина, яку вказує Рогович (Обозр.) для Києва (с. Турківці, поблизу Китаєва біля Чорного озера, VII 1877.), визначеиа иим як *Elisma natans* (L.) Buchen. Цього виду більше ніхто для СРСР не наводить. Найближчі її місце внаходження—Галичина і Бесарабія. Вказівка Роговича викликає великий сумнів ще й тому, що біля Китаєва нема ні Чорного озера, ні села Турківців (*Прим. Редакції*).

Рід 42. Damasónium [1] Juss. — Зіркоплодник

Juss. Gen. (1789) 46

Квітки двостатеві. Тичинок 6 із сплющеними нитками. Маточок 6—10, з дво- або багатосім'язачатковою зав'яззю і з вершковим стовпчиком. Плід зірчастий, з 6—10 розчепірених плодиків, з шкірястим оплоднем і з решткою стовпчика в вигляді довгого дзьобика; плодики згодом відділяються від стовповидної центральної осі, яка становить собою розросле після цвітіння квітколоже. Насіння зігнуте, з поперечно-гребінчастою шкіркою. — Багаторічні рослини, зовнішнім виглядом подібні до *Alisma*, але з рідкішим суцвіттям.

Рід *Damasonium* L. має 5 видів, властивих переважно Середземномор'ю; на сході вони доходять до прикаспійських країн; один вид — в Австралії.

D. alisma Mill. — туранськo-середземноморський вид.

89. D. alísma Mill. — Зіркоплодник зірчастий. Кореневище коротке, товсте. Листи у приземній розетці, з довгими черешками; пластинки їх довгасто-яйцевидні або ланцетні, з 3—5 головними жилками. Стебло 5—30 *см* завв., пряме або рідше висхідне, просте або вгорі гіллясте. Суцвіття окружковидне або волотисте. Кільця з 5—10 квіток. Квітконіжки товстуваті, здебільшого прямі. Пелюстки більше ніж удвоє довші за чашолистики, білі, з жовтим нігтиком. Тичинки короткі, опадні. Плодики 6—10 *мм* завд., при основі 2—3 *мм* завш., з прямою спинкою, що поступово стоншується і переходить у довгий дзьобик. Насінин в кожному плодику по 2, близько 1,5 *мм* завд. 4. Цв. V.

[1] *Damasonium* — назва рослини у римського письменника Плінія.

Rhizomate brevi crasso, foliis in rosula basali longe petiolatis lamina oblongo-ovata vel lanceolata nervis principalibus 3—5, caule 5—30 *cm* alto erecto vel rarius ascendente simplici vel superne ramoso, inflorescentia umbelliformi vel paniculiformi, verticillis 5—10-floris, pedicellis crassiusculis plerumque erectis, petalis quam sepala plus quam duplo longioribus albis ungue luteo, staminibus brevibus caducis, fructiculis 6—10 *mm* longis basi 2—3 *mm* latis dorso rectis apicem versus sensim attenuatis et in rostrum longum exeuntibus, seminibus 2, circa 1,5 *mm* longis. 4.

Mill. Gard. dict. ed. 8, II (1768) 3. — Юзепчук, Фл. СССР I, 285. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 115.

Syn. *Alisma damasonium* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 343. — *Damasonium stellatum* Rich. in Pers. Syn. 1 (1805) 400. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II. 529. Пачоск. Херс. фл. I, 76. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 61.

Icon. Glück, Biol. u. Morph. Wass. u. Sumpfgew. I (1905) t. V, fig. 32!

Hab. По степових подах. — Рідко на сході степової смуги.

Л. З.-А. С. Між сс. Кремінна — Торська на Дінці (Клоков). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова, Чапельський під (Пач.!). Асканія-Нова, на березі ставка!. — Дніпропетровська обл.: Мордвинівка—Гирсівка біля Молочного лиману (Лавр.)

Поширення по СРСР. Південне Поволжя (Сарепта), Казахстан, східне Закавказзя (Азербайджан, Сальяни).

Ar. Geogr. Зах., півд. і схід. част. Европи, Зах. Азія, Півн. Африка.

Рід 43. Sagittária [1] L. — Стрілиця

L. Gen. p. ed. 1 (1737) 289

Квітки звичайно одностатеві, однодомні. Чашолистиків 3; вони не опадають, при плодах часто розростаються. Пелюстки великі, опадні. Тичинки частіше численні, з тонкими або розширеними нитками; пиляки прикріплені основою, розтріскуються боковою щілиною; маточки численні, розташовані на квітколожі спірально; зав'язь з одним сім'яним зачатком; стовпчик прямий, пізніше іноді косо або горизонтально відхилений. Плодики дуже сплющені, більш-менш крилаті. — Багаторічна водяна або болотна рослина, часто з підземними гонами, що закінчуються бульбочками, з зануреними стрічкоподібними, плавучими і повітряними, частіше стріловидними, листами. Гілки суцвіття і квітконіжки кільчасті, по 3 в кільці.

[1] Від латинського слова sagitta — стріла; назва — від формн листів.

Близько 35 видів; більшість з них властиві Америці; в Африці і Австралії цей рід не трапляється. У нас тільки *S. sagittifolia* L. — панбореальний вид.

90. (1). S. sagittifólia L. — Стрілиця звичайна. Рослина з коротким кореневищем, що розвиває довгі бульбоносні гони. Листи різноманітної форми: підводні — лінійні, прозорі, до 80 *см* завд., 3—20 *мм* завш.; плавучі — з довгими черешками і довгасто-ланцетною, яйцевидною або еліптичною пластинкою, 4—15 *см* завд., з 2 зближеними короткими лопатями при основі; повітряні — з стріловидно-трикутною пластинкою, 6—25 *см* завд., з розбіжними ланцетними лопатями, що довжиною здебільшого дорівнюють пластинці (часто є листи лише перших двох типів). Цвітонос 15—100 *см* завд., простий або гіллястий, з кільцями квіток, що сидять по 3 в кільці; нижнє кільце з жіночих квіток, сидячих на коротких квітконіжках; верхні — з чоловічих квіток, сидячих на вдвоє довших квітконіжках. Чашолистки широко-яйцевидні. Пелюстки до 1,5 *см* завд., білі, з фіолетовою основою. Пиляки фіолетові. Плодики 4—5,5 *мм* завд., широко-обернено-яйцевидні або майже круглясті, з широким крилом. ♃. Цв. 2/2 V—VIII.

Rhizomate brevi stolones longos tuberiferos emittente, foliis submersis linearibus transparentibus ad 80 *cm* longis 3—20 *mm* latis, natantibus longe petiolatis oblongo-lanceolatis ovatis ellipticisve 4—15 *cm* longis basi lobis 2 brevibus approximatis praeditis, emersis sagittato-deltoideis 6—25 *cm* longis lobis divergentibus lanceolatis plerumque laminae aequilongis (saepe solum foliis 1—2 generum praesentibus), scapo 15—100 *cm* longo simplici vel ramoso verticillis 3-floris, infimis floribus femineis breviter pedicellatis formatis, superioribus e floribus masculis duplo longius pedicellatis constantibus, sepalis late ovatis, petalis ad 1,5 *cm* longis albis basi violaceis, antheris violaceis, fructiculis 4—5,5 *mm* longis late obovatis vel vere rotundatis late alatis. ♃.

L. Sp. pl. ed. I (1753) 993. — Ledeb. IV. 41. Рогов. Обозр. (1869) 235. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 607; Фл. Ср. и Ю. Росс. II. 528. Пач. Фл. Пол. n° 1053; Херс. фл. I, 67. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 60. Юзепчук, Фл. СССР I, 287. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 116.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, tab. LIII, fig. 94!

Hab. Водойми з повільно текучою і стоячою водою та їх береги, болотисті луки. — По всій УРСР звичайно.

Поширення по СРСР. Европ. частина, Кавк., Зах. Сиб.

Ar. Geogr. Европа, Зах. Азія, Кавк., Сиб.

Примітка. Дуже мінлива рослина, що дає, залежно від умов, де вона росте, ряд екологічних модифікацій цілком різного вигляду, в яких найхарактерніші: var. *terrestris* Klinge — суходільна форма з дуже редукованими всіма частинами, яка розвиває переважно тільки повітряні листи; var. *typica* Klinge — мілководна форма, що нормально розвиває листя всіх трьох типів; var. *natans* Klinge — водяна форма з підводним і плавучим листям; var. *vallisneriifolia* Coss. et Germ. — глибоководна форма, з самими тільки підводними листами.

Б. Н. Городков у своїй роботі „К систематике европейско-азиатских представителей рода Sagittaria“ (Тр. Бот. музея Академії Наук, В. X, 1913, с. 157) відзначав для Одеської обл. (Нова Одеса на Бугу) азіатську *S. trifolia* L. Й. Пачоський вважає цю вказівку помилковою, гадаючи, що Городков мав справу з конвергуючими екземплярами *S. sagittifolia* L., у яких пиляки різняться від типової форми цього виду тим, що вони не фіолетові

а жовті (так, як у *S. trifolia* L.) [див. Й. Пачоський, Херсонская флора I (1914), с. XXXII, прим.]. Майбутні досліди доведуть, звичайно, хто з цих цитованих авторів правий. Покищо відзначу тільки, що форма справжньої *S. sagittifolia*, з жовтими пиляками, в літературі справді відома. Її описав під назвою *S. sagittifolia* f. *xanthanthera* Holmberg.

Родина XIX. Butomáceae F. Gray. — Сусакові

Квітки двостатеві, зібрані окружковими суцвіттями. Листочків оцвітини 6, забарвлених пелюсткоподібно. Тичинок 9 або багато. Плодолистків звичайно 6, з довгастим стовпчиком і численними оберненими сім'яними зачатками. Плодики розтріскуються з черевного боку; насіння без ендосперму. Зародок у нашого роду прямий. — Великі багаторічні болотні і водяні рослини, з приземними мечовидними або плоскими листами і здебільшого з безлистим цвітоносним стеблом.

З чотирьох родів родини *Butomaceae* у нас трапляється тільки один (решта 3 роди — тропічні).

Рід 44. Bútomus[1] L. — Сусак

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 121.

Листочки оцвітини залишаються і після цвітіння, забарвлені, зовнішні трохи менші і цупкіші; тичинок 9; плодолистків 6, зрослих при основі, на верхівку при плодах з носиковидним рештками стовпчика. Насіння поздовжньо посмуговане; зародок прямий. — Кореневище горизонтальне; листи прикореневі. Цвітяне стебло пазушне.

Оліготипний рід. (Крім нашого виду, існує тільки дуже близький до нього критичний *B. junceus* Turcz., що росте в Азії.) — У нас тільки *B. umbellatus* L. — палеобореальний вид.

91. B. umbellátus L. — Сусак звичайний (окружковий). Кореневище горизонтальне, доволі товсте. Всі листи приземні, лінійні, при основі піхвисто-розширені. Стебла 40—150 *см* завв., довші за листи, циліндричні. Суцвіття окружковидне, з трикутноланцетними покривними листками. Квітконіжки тонкі, 5—10 *см* завд., довші за квітки. Квітки доволі великі, численні. Листочки оцвітини червонувато-білі, з трохи темнішими жилками. ♃. Цв. V—X.

Rhizomate horizontali sat crasso, foliis omnibus radicalibus linearibus basi vaginiformiter dilatatis, caulibus 40—150 *cm* altis teretibus folia superantibus, inflorescentia umbelliformi, foliis floralibus 3 deltoideo-lanceolatis, floribus majusculis numerosis pedicellis tenuibus, 5—10 *cm* longis eis longioribus suffultis, perigonii phyllis rubescenti-albescentibus nervis magis obscuris. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 372. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 43. Рогов. Обозр. (1869) 236. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 608; Фл. Ср. и Ю. Росс. II. 529. Пач. Фл. Пол. n° 1054; Херс. фл. I, 78. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 62. Федченко, Фл. СССР I, 292. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 116.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. V, tab. 58!

Exsicc. Fl. Hung. № 260! — Fl. polon. exsicc. № 782!

[1] Від грецьких слів βούς (бус) — бик і τέμνειν (тéймнейн) — різати; може, тому, що листя, об'їдені коровами, мають вигляд зрізаних.

Hab. Береги річок, озер та інших водойм, болотисті луги, поди. — По всій УРСР (крім П. С.), звичайно.

Поширення по СРСР. Европ. частина, Кавк., Сиб. (переважно захід.), Серед. Азія.

Ar. Geogr. Европа, Зах. і Центр. Азія.

Примітка. Цікава, рідко відзначувана в літературі глибоководна форма цього виду var. *vallisneriifolia* Sagorski in herb. Kuehn ex Asch. et Gr. Syn. I. (1898) з довгими (до 2 *м* завд.) вузькими листами. До неї належить екземпляр В. Липського з р. Тетерева в Житомирі.

Родина XX. Hydrocharitáceae Aschers. — Жабурникові

Квітки здебільшого одностатеві, дрібні або доволі великі, одиночні або зібрані півокружками, вкриті покривалом з 2 зрослих прицвітникових листів; оцвітина з 2 кіл; листочки внутрішнього кола часто мають таке забарвлення, як пелюстки. Тичинки в 1—5 колах. Маточка з 2—15 зрослих плодолистків; зав'язь нижня, одногнізда. Насіння здебільшого численне, без білка. — Занурені в воду або плавучі рослини, з листами різної форми, з пазушними лусочками.

Родина складається з 14 родів і поширена по всіх країнах світу.

---

1. Листи з черешками і круглою пластинкою . . . . **48. Hydrocharis** L.
— Листи сидячі, лінійні або ланцетні . . . . . 2.
2. Листи невеликі, розташовані в кільцях по 2—4. . . **46. Anacharis** Rich.
— Листи численні, великі, в розетці. . . . . 3.
3. Листи цілокраї. Квітки непоказні. . . . . **45. Vallisneria** L.
— Листи з шипувато-пилчастим краєм. Квітки великі, з пелюстковидними внутрішніми листочками оцвітини. . . . . **47. Stratiotes** L.

Рід 45. Vallisnéria[1] L. — Валіснерія

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 300; ed. 5 (1754) 446

Квітки дводомні, зібрані суцвіттями, розташованими по кілька в пазухах листів. Плоди циліндричні, багатонасінні.

Рід має 2 види, один з яких трапляється в тропічній Азії і на острові Сокотрі.

V. spiralis L. — субтропічний вид.

92. V. spirális L. — Валіснерія спіральна. Занурена рослина з коротким кореневищем, що розвиває підземні гони. Всі листи приземні, лінійні, стрічкоподібні, догори злегка пилчасті, тупі. Чоловічі квітки зібрані густими клубочками, прикритими дволопатевим покривалом, з яким разом відриваються і спливають на поверхню води; квіти дрібні, 0,5 *мм* діаметрі, з 3 зовнішніми і одним внутрішнім лускатими листочками оцвітини і з 2 тичинками. Жіночі квітки одиничні

[1] На пошану Antonio Vallisnieri de Vallisnera (1661—1730) — професора в м. Падуї (Італія), що, між іншим, перший описав квітки і плоди *Lemna*.

на довгих спірально закручених ніжках, що досягають поверхні води, із зрослими в трубку зовнішніми і з 3 внутрішніми дрібними лускатими листочками оцвітини. Зав'язь циліндрична, з численними прямими сім'яними зачатками. Приймочки широко-яйцевидні. 4. Цв. 2/2 VI—VIII.

Planta submersa rhizomate brevi stolonifero, foliis omnibus radicalibus linearibus integerrimis superne subserrulatis obtusis, floribus masculis dense glomeratis glomerulis spatha biloba tectis floribus parvis 0,5 *mm* diametro latis, perianthii phyllis squamiformibus exterioribus 3 interiore 1, staminibus 2, floribus femineis solitariis longe stipitatis, stipitibus spiraliter tortis, perianthii phyllis exterioribus in tubum connatis, interioribus 3 parvis squamiformibus, ovario cylindrico multiovulato, stigmatibus late ovatis. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 1015. — Ledeb. Fl. Ross. IV. 46. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 547; Фл. Ср. и Ю. Росс. II. 443. Пачос. Херс. фл. I, 81. Федченко, Фл. СССР I, 295. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 118.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, t. IX, fig. 108—110!

Exsicc. Fl. exs. Austro-Hung. № 1033!

Hab. В неглибоких водоймах, у річках; по Дністру, Бугу і Дніпру. — В степовій смузі, зрідка.

П. Л.-С. Полтавська обл.: Крюків в окол. Кремеичука (1901. Пач.!). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровськ, у канавах коло Дніпра (23. VI 87. Шмальг.!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Кут між рр. Дніпром і Самарою (Акінфієв!). — **П. З. С.** Дніпропетровська обл.: Никополь, р. Дніпро (Сідоров). — Одеська обл.: Низ р. Дністра (Ліндеман!). оз. Біле по Дністру (Срединський!). — Миколаївська обл.: Миколаїв, р. Буг (Федосеев та інші!). Херсон, гирло Дніпра (Пач.!), Херсонськ. рн, Дніпровськ. лиман, Софіївка (Пач.). Бериславськ. рн, Миколаївка (Пач.) та Качкарівка, в Дніпрі (Пач.!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн, Чайка (Єгоров!). Дніпро коло Каховки, плавні (Срединський!).

Поширення по СРСР. Південні райони Европейськ. частини, Північн. Кавк., Серед. Азія (Кизил-Куми), Далекий Схід (Уссур. край).

Ar. Geogr. Серед., Схід. і Півд. Европа, значна частина Азії, тропічна Африка, Америка.

Рід 46. Anácharis[1] Rich. — Елодея, водяна зараза

L. C. Rich. in Mém. Inst. II (1811) 62

Квітки дводомні. Покривало складається з двох зрослих листочків, на вершку дволопатеве. Листи тонкопилчасті, супротивні або кільцями. Стебло часто гіллясте; пазушні лусочки цілокраї.

Рід має коло 5 видів, поширених в Америці; у нас тільки один *A. canadensis* (Michx.) Planch., занесений з Америки, цілком здичавілий і тепер дуже поширений в Старому Світі.

93. A. canadénsis (Michx.) Planch. — Елодея, водяна зараза канадська. Стебла 0,5—3 *м* завд., занурені. Листя по 3 (—4) в кільцях, довгасто-яйцевидне, гостре. Рослин з чоловічими квітками у нас не трапляється; жіночі квітки одиночні, на довгій нитковидній ніжці, досягають

[1] Походить від грецького слова χάρις (хáріс) — краса. Що хотів сказати автор приставкою ἀνα — незрозуміло.

поверхні води; чашолистків 3, яйцевидних, зеленуватих або червонуватих; пелюсток 3, білуватих, округлих; зав'язі довгасто-лінійні, з 3—20 сім'яними зачатками; приймочок 3. 4. Цв. VII—VIII.

Caulibus submersis 0,5—3 *m* longis, foliis verticillatis in verticillo 3 (—4)-nis oblongo-ovatis acutis margine minute serrulatis, speciminibus masculis apud nos haud obviis, floribus femineis solitariis longe stipitatis superficiem aquae attingentibus, sepalis 3 ovatis virescentibus vel rubescentibus, petalis 3 albidis rotundatis, ovariis oblongo-linearibus 3—20-ovulatis, stigmatibus 3. 4.

Planchon in Ann. Sc. Hat. Bot. III. 11 (1875) 1849. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Росс. II. 443.

Syn. *Anacharis Alsinastrum* Babingt. Ann. Sc. Nat. Bot. Ser. III, 11 (1848) 69. — *Elodea canadensis* Rich in Michx. Fl. bor. Am. I (1803) 20 (excl. descr.) — Пач. Херс. фл. I, 79. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 65. Федченко, Фл. СССР I, 295. Лавр. Фл. УСРР I, визн. I, 117. Стемпинский, История распростр. *E. canadensis* Michx. в России — in A. H. B. Juriev. X (1909) 214. — *E. latifolia* Casp. Jahrb. Wiss. Bot. I (1858) 468. — *Philotria canadensis* Britt, Science, Ser. n° 2 (1895) 5.

Icon. Torrey. Fl. State New-Jork, t. 125!

Exsicc. Hayek, Fl. stiriaca exs. № 54!

Hab. В стоячих і повільно текучих водах, спорадично. — Переважно в басейні Дніпра; занесено.

П. П. Київ, р. Почайна(!). — **Л. П.** Київськ. рн, в рр. Десні, Дніпрі і ін. — **П. Л.-С.** Київська обл.: Черкаси, по Дніпру (за Лавр.). Сміла, по р. Тясмину (за Лавр.). — Полтавська обл.: По р. Тясмиину — Бірки і Крилов (Пач.). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуцьк. рн, р. Удай за 3 *км* нижче м. Прилук! — Полтавська обл.: Кременчуцьк. ри, м. Крюков, протоки Дніпра (Пач.!). — Харківська обл.: По р. Пслу, Суми (Залеський). Лебедин (Лавренко). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровськ, р. Дніпро (Гроссгейм). — **П. З. С.** Дніпропетровська обл.: окол. Запоріжжя, Сагайдачне, р. Дніпро (1898, Дементьев).—Миколаївська обл.: Херсон, в озері, Дніпровські плавні (Пач.); Херсон. рн, затоки в нижньому Дніпрі, стояча вода (Пач.!). Бериславськ. рн, Тягинка (Пач!.). Ново-Воронцовка, Дніпро (Пач.). — Одеська обл.: Одеса, Великий фонтан (Зеленецький за Шестеріковим). Маяки по Дністру (за Лавр.) — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн (Пач.!).

Поширення по СРСР. Европ. частина, Захід. Сиб.; занесено.

Ar. Geogr. Півн. Америка; крім того, як занесена рослина, в Європі, Азії і Австралії.

Примітка. Про иоменклатуру цієї рослини див. спеціальне дослідження Fr. Marie Victorin, *L'Anacharis canadensis*, „Contrib. du Labor. de Bot. de l'Univ. de Montreal" (1931) № 18.

Примітка редакції.

За короткий час ця рослина вегетативно розмножилась в Європі в багатьох місцях в такій кількості, що в деяких країнах позаповнювала собою водоймища, заважаючи рибальству і плавбі (звідси назви цієї рослини — „водяна зараза" або „чума"). Тепер вона множиться вже не так інтеисивно.

За Й. Пачоським (Херс. фл. I, с. 80) у басейні Дніпра вперше була знайдена в 1898 р. в окол. Запоріжжя (Сагайдачне) Дементьевим (Д. Дементьев, Изв. Лесного Инст., 1901, № 6), а в 1899 р. E. Erlich'ом в окол. Киева, 20 верст вище по Дніпру (Малютинка, по лів. березі Дніпра) (E. Erlich in Wszechświat, 1899).

Часто культивують в акваріумах. Класичний об'єкт для спостереження над рухом протоплазми. За Й. Пачоським (ibid.), інколи використовують на корм свиням (по р. Тясмину).

Рід 47. Stratiótes[1] L. — Різак

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 161

Квітки дводомні. Квітоноси довгі, плоскі. Покривало дволисте. Чашолистки довгасті, коротші пелюсток. Чоловічі квітки на довшій ніжці, з 15—30 нитковидними залозистими нектарниками і 3 колами тичинок. Жіночі квітки на короткій ніжці, іноді по 2 в одному покриві; приймочок 6. Плід несправжньо 6-гніздий.

Монотипний рід.—*S. aloides* L. — західно-палеобореальний вид.

94. S. aloides L.—Різак алоевидний, тілоріз. Півзанурена (тільки під час цвітіння висувається над водою) рослина, що розвиває горизонтальні гони. Листи зібрані густою лійковидною розеткою, 15—40 *см* завд., до 4 *см* завш., мечовидні, густі, сидячі, шипувато-пилчасті. Суцвіття в пазухах листів, на довгих сплющених ніжках, з щільним неопадним покривалом. Квітки дводомні; лопаті чашечки яйцевидні; пелюсток 3, білих, обернено-яйцевидних, 2—3 *см* завд.; нектарник з 15—30 залозистих ниток; чоловічі квітки виступають з покривала, з 12 тичинками; пиляки лінійні; жіночі квітки майже сидячі; стовпчик короткий; приймочок 6. Плід яйцевидний, близько 3,5 *см* завд.; насіння нечисленне, сплющено-циліндричне, до 9 *мм* завд. 4. Цв. V — VIII. Пл. X.

Planta submersa, solum florendi tempore partim emersa stolonifera, foliis 15—40 *cm* longis ad 4 *cm* latis ensiformibus firmis sessilibus margine aculeato-serratis in rosulas congestis, inflorescentiis axillaribus longe pedunculatis pedunculis compressis spatha firma persistente tectis, floribus dioïcis, calycis laciniis ovatis, petalis 3 albis obovatis 2—3 *cm* latis, nectario e filis 15—30 glandulosis constante, floribus masculis spatham superantibus, staminibus 12 antheris linearibus, floribus femineis subsessilibus, stylo brevi, stigmatibus 6, fructu ovato circa 3,5 *cm* longo, seminibus haud numerosis compresso-cylindraceis ad 9 *mm* longis. 4.

L. Sp. pl. ed. I (1753) 535. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 45. Рогов. Обозр. (1869) 234. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 548; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 443. Пачос. Фл. Пол. n° 953; Херс. фл. I, 82. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 64. Федченко, Фл. СССР I, 296. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 118.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VI, tab. XI, fig. 11!

Exsicc. Fl. exs. Austro-Hung. № 1478!

Hab. У стоячих і повільно текучих водах. — По всій УРСР спорадично; (в межах злакового Степу переважно по Дніпру.

П. П., Л. П., П. Л.-С., Л. Л.-С. — більш-менш звичайно. — **П. З.-Л.С.** Дніпропетровськ (Срединський!, Акінфієв). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Проти Дніпропетровська (Сідоров). Окол. Дніпропетровська, кол. Новомосков. пов., болото коло залізниці (Алексєєнко!). — Харківська обл.: Переважно по р. Дінцю (за Шир. і Лавр.). — **П. З. С.** Одеська обл.: Маяки і Троїцьке по Дністру (Пач.). — Миколаївська обл.: окол. Миколаєва, плавні р. Буга між Солониихою і Трихатами (за Пач.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голоприст. рн, Дніпро, Збур'ївський розлив. Окол. Херсона в плавнях Дніпра досить часто (Пач).

Поширення по СРСР. Европ. частина., Півн. Кавказ, Зах. Сибір.
Ar. Geogr. Европа (до 67° Півн. ш.), півн. Азія.

[1] Від грецького слова στρατιώτης (стратіотес) — воїн; з приводу мечовидних листів.

Рід 48. Hydrócharis[1] L. — Жабурник

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 308; ed. 5 (1754) 458

Чашолистки яйцевидні. Пелюстки округлі. Чоловічі квітки поодинокі або по 2—4; тичинки в 3 колах, четверте коло з стамінодіїв; в центрі квітки 3 кулястих залозистих утворення (рештки гінецея). Жіночі квітки на довгих квітконіжках, нерідко з стамінодіями; частки оцвітини з медовою залозкою при основі. Приймочок 6. — Оліготипний рід, що має, крім нашого виду, ще тільки один, східноазіатський, порівнюючи близький до нашого.

H. morsus ranae L. — західно-палеобореальний вид.

95. H. mórsus-rânae L. — Жабурник звичайний. Вільно плавуча рослина, 15—30 *см* завв., з добре розвиненими гонами, що утворюють восени зимуючі бруньки. Листи зібрані розеткою, плавучі, з 2 великими прилистками, з черешком і з круглястою, при основі глибоко-серцевидною дугожилковою пластинкою. Чоловічі суцвіття на ніжці 1—6 *см* завд., з шкірястим покривалом і з 3 (рідше 2 або 4) квітками, близько 2 *см* в діаметрі; чашолистки близько 5 *мм* завд.; пелюстки втроє довші за них, круглясті, білі, з жовтою основою; тичинок 12. Жіноче суцвіття сидяче; жіночі квітки з 3—6 стамінодіями, на квітконіжках 3—8 *см* завд., дрібніші за чоловічі. Плід круглястий, з численним насінням; приймочки двороздільні. 4. Цв. V—VIII.

Planta libere natans 15—30 *cm* alta stolonifera, autumno gemmas hibernantes formans, foliis rosulantibus natantibus stipulis 2 magnis praeditis petiolatis rotundatis basi profunde cordatis, inflorescentiis masculis longe pedunculatis, spathis coriaceis, floribus 3 (rarius 2 vel 4) circa 2 *cm* diametro, sepalis circa 5 *mm* longis, petalis 3-plo longioribus rotundatis albis basi flavis, staminibus 12, inflorescentiis femineis sessilibus, floribus 3—8 *cm* longe stipitatis, quam masculi minoribus, staminodiis 3—6, fructu ovato, seminibus numerosis, stigmatibus bifidis. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 1036.—Led. Fl. Ross. IV, 75. Рогов. Обозр. (1869) 235. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 548; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 444. Пач. Фл. Пол. n° 951; Херс. фл. I, 83. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 63. Федченко, Фл. СССР I, 297. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 118.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VII, t. LXIII, fig. 112!

Exsicc. Woloszczak, Fl. Polon. exs. № 574!

Hab. В стоячих і повільно текучих водах (річки, ставки, озера). — По всій УРСР, звичайно на півдні, в Степу рідше; не показано для П.С.

П. П., **Л. П.**, **З. П.-С.**, **Л. Л.-С.** — звичайно. — **З. Л.-С.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.** — більш-менш звичайно. — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янськ. рн, р. Донець, гори Артема (Криштофович!). — **П. З.-Л. С.** Окол. Дніпропетровська (Акінфієв). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Досить звичайно по р. Донці та його притоках (за Ширяєв. і Лавр.). — Ворошиловградська обл.: Старобільськ. рн, в р. Білій, коло Старобільська (Ширяєвський!). — Сталінська обл.: Ольгинськ. рн, В.-Анадольське лісництво (Граффі!). — Дніпропетровська обл.: Окол. Дніпропетровська (Акінфієв!). Кол. Новомоск. пов., Котовка (Алексєєнко!); Дегатова ставка (Алексєєнко!). Кол. Катеринос. пов.: Грушівка (Григор'єв!). — **П. З. С.** Одеська обл.: Одеса (Нордман!). Маяки і Троїцьке — плавні р. Дністра (Пач.) — Миколаївська обл.: коло р. Буга, поблизу Біліївки (Срединський!). Нова Одеса, р. Буг (Федосєєв!). Окол. Миколаєва, між Кир'яківкою і Солонихою, плавні р. Буга (за Пач.). Херсон (Ліндем.!, Пач.!), там же в плавнях (Пач.). — **Л. З. С.** Скадовськ. рн, Буркутські плавні (Дзеваиовський!).

Поширення по СРСР. Европ. частина, Кавк.: Передкавк., Зах. Закавк., Сиб. (на схід до Єнісея), Серед. Азія (півн. райони).

Ar. Geogr. Европа (крім північної частини), Кавк., Півн. і Серед. Азія.

[1] Від грецьких слів ὕδωρ (гю́дор) — вода і χάρις (ха́ріс) — радість, краса.

ПОРЯДОК GLUMIFLÓRAE — ПЛІВЧАСТОЦВІТІ

Квітки без оцвітини або з редукованою оцвітиною, сидячі в пазухах прицвітних лусок. Зав'язь одногнізда, з одним сім'яним зачатком. Насіння з мучнистим ендоспермом.

Родина XXI. Gramíneae Juss. — Злаки[1]

Суцвіття вершкове з багатьох, рідше з декількох колосків, зібраних у складний колос, гроно або волоть. Колоски складені з колоскових і квіткових лусок (вершкових листків), розміщених на вкороченій осі колоска в два ряди; між двома квітковими лусками міститься дрібненька квітка; в кожному колоску є по 1—10 (20) двостатевих або одностатевих квіток. При основі колоска міститься звичайно 2 колоскові (або покривні) луски (glumae): нижня колоскова луска (gluma inferior) і верхня колоскова луска (gluma superior); іноді колоскових лусок 1 або 3—4; рідко колоскових лусок зовсім немає (*Leersia*); колоскові луски бувають тупі, гострі або остисті. Вище в колосках розміщені луски, що вкривають квітки, так зв. квіткові луски (paleae); їх звичайно біля кожної квітки по дві (рідше одна): нижня (або зовнішня) квіткова луска (palea inferior) і верхня (або внутрішня) квіткова луска (palea superior); між ними і містяться частини квітки; нижня квіткова луска сидить на осі колоска, гола або волосиста, з остюком або без нього; верхня квіткова луска плівчаста або шкіряста, сидить на осі квітки (іноді її немає); вона звичайно трохи менша за нижню квіткову луску, яка охоплює верхню своїми краями. У багатоквіткових колосках верхня квіткова луска обернена до осі колоска і має два кілі. Оцвітина з малопомітних дрібненьких лусок, так званих квіткових плівок (lodiculae); їх звичайно 2, рідше 3 (у *Stipa*) або 1 (у *Melica*); до і після цвітіння вони

[1] Опрацював Є. М. Лавренко, крім таких родів: *Cleistogenes* — опрацювали М. В. Клоков і І. Г. Зоз, *Puccinellia* і *Festuca* — В. І. Кречетович, *Roegneria*, *Agropyrum*, *Haynaldia* і *Aneurolepidium* — Ю. М. Прокудін. Діагнози видів латинською мовою склав Є. І. Бордзіловський.

Elaboravit E. Lavrenko (1936); genus *Cleistogenes* elaboraverunt M. Klokov et I. Zoz, genera *Puccinellia* et *Festuca* elaboravit V. Kreczetovicz; genera *Roegneria*, *Agropyrum*, *Haynaldia* et *Aneurolepidium* elaboravit G. Prokudin.

Для опрацювання були використані гербарії Ленінграда (Бот. інст. АН СРСР), Києва (Інст. бот. АН УРСР) і Харкова (Харк. держ. університ.). В. І. Кречетович використав тільки гербарії Ленінграда і Києва.

плівчасті, а під час цвітіння грубі або соковиті; часто вони розщеплені; клейстогамні квітки квіткових плівок не мають. Тичинок звичайно 3, рідше 2 (у *Anthoxanthum* і *Crypsis*) або 6 (*Oryza*); тичинкові нитки тонкі; пиляки прикріплені до нитки спинкою біля середини своєї довжини, розкриваються вздовж щілиною. Маточка з зав'яззю одногніздою, з 2—3 плодолистків. Приймочок звичайно 2, рідко 1 або 3, сидячих або на короткому стовпчику, пірчастих, короткопірчастих або пірчасто-нитковидних. Плід—зернівка; нерідко з зернівкою зростаються квіткові луски; рідко плід „мішечковидний", з оплодднем, що оточує насіння. Запилювання вітром; рідше квітки клейстогамні.

Одно-, дво- або багаторічні рослини, від 2 *см* до 3—4 (9) *м* завв., що утворюють більш-менш густі дернини (густо- і рідкодернинні трави) або мають більш-менш довгі кореневища (довго- і короткокореневищні трави). Стебло звичайно кругле, рідше стиснене з боків, просте, рідше розгалужене, стояче або повзуче і вкорінливе, з добре виявленими вузлами; стебло в меживузлях порожнисте, рідше повне (*Andropogoneae, Paniceae, Maydeae*). Листи з так зв. язичком, звичайно розміщені чергово в два ряди; пластинки листів лінійні або видовжено-ланцетні; піхви листів відкриті або закриті — вздовж зрослі (*Melica, Glyceria, Bromus*); язичок має вигляд невеликої плівки або ряду війок або волосків; рідше його немає.

Родина *Gramineae* має в своєму складі коло 500 родів і 6000 видів. У межах СРСР — 150 родів (з них тільки 4 в культурному стані) і 1020 видів (з них тільки 34 в культурному стані) („Фл. СССР", II). У межах УРСР — 71 рід (з них тільки 4 в культурному стані) і 208 видів (з них тільки 15 в культурному стані).

Злаки поширені по всій земній кулі: по всіх частинах світу і по всіх зонах і вертикальних смугах у горах, крім, звичайно, країн, укритих вічним льодом.

Окремі триби цієї родини мають уже вужчий ареал, бо поширені або в помірних і холодних, або в тропічних, або субтропічних країнах. Так, у тропічних і субтропічних країнах поширені виключно або переважно такі триби: *Bambuseae, Phareae, Chlorideae, Zoysieae, Arundinelleae, Oryzeae, Melinideae, Paniceae, Andropogoneae, Maydeae.* Навпаки, в холодних і помірних країнах поширені такі триби: *Festuceae, Aveneae, Hordeae.* Триба *Agrostideae* дуже поширена по всій земній кулі від холодних (арктичних і антарктичних) до тропічних країн.

Надзвичайно велике фітоценологічне значення злаків. Вони переважно є едифікатори або преваліди в складі трав'янистих фітоценозів як тропічних, так помірних і холодних країн, тобто в складі саванів, степів, лугів тощо. Крім того, як відомо, величезні зарості в тропічних країнах утворюють деревоподібні злаки — бамбуки.

Широко відоме також надзвичайно велике практичне значення злаків. До цієї родини належить більшість хлібних рослин як помірної (пшениця, жито, ячмінь, овес, кукурудза і т. д.), так і субтропічно-тропічної смуги (рис тощо). До родини *Gramineae* належать також найцінніші кормові рослини, як от тимофіївка лугова, вівсяниця лугова, райграс французький, стоколос безостий та інші. В цукровій промисловості, переважно тропічних країн, значну роль

відіграють цукрові злаки, передусім цукрова тростина, а також деякі види сорго. Стебла злаків використовують також для різного плетіння, для виготовлення вірьовок, грубих тканин, паперу (наприклад, з соломи культурних злаків), щіток з коренів деяких видів. Злаки великих розмірів використовують як будівельний матеріал (у нас — очерет). Крім того, злаки використовують на паливо (очерет, солома культурних злаків і т. д.).

Перейдемо тепер до українських представників родини *Gramineae*. В табл. на с. 70—71 подана географічна і екологічна статистика українських *Gramineae*.

Зупинюсь трохи на деяких моментах (які потребують обговорення) системи флористичних (географічних) елементів, прийнятої автором.

Під субтропічними видами розуміємо види, поширені переважно в субтропічних країнах всієї субтропічної смуги північної півкулі (пансубтропічні види) або тільки Старого Світу (палеосубтропічні види).

Під східноєвропейськими, або касубійськими, видами розуміємо види, що населяють переважно Сарматську провінцію Середньоєвропейської області Енглера. Ми не називаємо ці види „сарматськими", бо цей термін використовується деякими авторами (Braun-Blanquet) для визначення зовсім інших видів (степових).

Степову зону Евразії, яка починається паннонськими (або угорськими) степами і тягнеться до Алтая, ми розглядаємо як окрему область — Евразіатську степову область, або, точніше, Центральноевразіатську степову область, бо вона займає частину територій, розташованих в центральному аридному ядрі Евразіатського материка. Відповідно види, що населяють всю цю область (і деякі більш-менш заходять в сусідні), називаємо центральноевразіатськими; види, які не доходять до східного крила цієї степової області, називаємо західноцентральноевразіатськими і ін.

Види, поширені переважно в панионських степах і в степах півдня европейської частини СРСР (на схід — до Урала і на південь — до Кавказа), називаємо понтичними (в широкому розумінні). Деякі з цих видів зустрічаються і в сусідніх районах. Далі ця група видів у свою чергу поділяється на: 1) паннонські види, поширені (виключно або переважно) в угорських або панионських степах, 2) понтичні (в вузькому розумінні), поширені в східноєвропейських степах (від нижнього Дуная до Урала), 3) паннонсько-понтичні, однаково поширені як у паннонських, так і в понтичних степах. Понтичні (у вузькому розумінні) види поділяються на західнопонтичні і східнопонтичні. Перші ростуть переважно на захід від Дніпра, другі — на схід від останнього (переважно в басейні Дона). Тобто паннонські і понтичні елемеити (останні в широкому і вузькому розумінні) ми розглядаємо так, як і H. Steffen („Beiträge zur Begriffsbildung und Umgrenzung einiger Florenelemente Europas". Beih. z. Botan. Centralbl. Band. LIII, Abt. B. 1935).

При віднесенні того чи іншого виду до певного флористичиого (географічного) елементу часто були труднощі. При цьому ми звертали увагу на екологію і фітоценологію виду і на визиачения основного масиву його ареалу (де він зустрічається найчастіше). Для видів, які трапляються однаково часто в різних флористичних районах, довелося вставити проміжні групи (Verbindungsgruppe в розумінні Eig-a і Steffen-a).

Певні труднощі були також при віднесенні того чи іншого виду до екофітоценологічної групи. Щоб не ускладняти справи, ми обмежилися тільки такими екофітоценологічними групами: 1) ліси соснові, 2) ліси листяні, 3) болота, 4) луги, 5) степи, 6) рослинні угруповання відслонень, 7) рослинність пісків, 8) рослинність солончаків і 9) бур'яни.

Види, характерні для степів на піскових грунтах (піскові степи), де переважають дерновинні злаки, ми віднесли до групи степових видів. До видів пісків віднесені тільки ті псамофільні види, які властиві рухливим або напіврухливим піскам, як молодим алювіальним, так і терасовим (на надлугових терасах), і літоральним (приморським) піскам. До видів, характерних для солончаків, віднесеии ті, які входять до складу виразно галофітних угруповань. Тому, наприклад, *Alopecurus ventricosus* віднесено до лугових видів.

Види, характерні для степовнх подів (як от *Agropyrum pseudocaesium, Crypsis alopecuroides*) віднесені до групи лугових видів.

До бур'янів відиесені тільки ті види, які в межах УРСР, як правило, ие входять до складу природних угруповань. Степові інгредієнти (як, наприклад, *Eragrostis minor, Bromus squarrosus, B. japonicus, B. tectorum, Eremopyrum triticeum* тощо) віднесені до групи степових рослин.

Географічний і екологічний аналіз українських Gramineae

А. Космополіти. 3. [1]

Болота. 1.
Phragmites communis (L.) Trin.
Бур'яни. 2.
Echinochloa crus galli (L.) Roem. et Schult.
Poa annua L.

Б. Субтропічні. 10.

Пансубтропічні. 6.
Піски. 4.
Tragus racemosus (L.) Desf.
Digitaria linearis (Krock.) Crép.
D. sanguinalis (L.) Scop.
D. ciliaris (Retz.) Koel.
Бур'яни. 2.
Sorghum halepense (L.) Pers.
Setaria glauca (L.) P. B.
Палеосубтропічні. 4.
Степи. 1.
Eragrostis minor Host
Піски. 2.
Cynodon dactylon (L.) Pers.
Eragrostis pilosa (L.) P. B.
Бур'яни. 1.
Setaria verticillata (L.) P. B.

В. Рослини гумідних країн. 82.

а. Бореальні. 53.
Голарктичні. 21.
Ліси листяні. 2.
Milium effusum L.
Poa nemoralis L.
Болота. 4.
Leersia oryzoides (L.) Sw.
Catabrosa aquatica (L.) P. B.
Scolochloa festucacea Link
Glyceria fluitans (L.) R. Br.
Луги. 13.
Digraphis arundinacea (L.) Trin.
Hierochloa odorata (L.) Wahlbg.
Alopecurus geniculatus L.
Agrostis canina L.
A. alba L.
A. capillaris L.
Deschampsia flexuosa (L.) Trin.
D. caespitosa (L.) P. B.
Trisetum sibiricum Rupr.
Poa pratensis L.
P. palustris L.
Festuca rubra L.
Nardus stricta L.
Степи. 2.
Koeleria gracilis Pers.
Poa angustifolia L.
Палеарктичні. 18.
Ліси листяні. 4.
Calamagrostis arundinacea (L.) Roth
Melica nutans L.
Brachypodium silvaticum (Huds.) P. B.
Roegneria canina (L.) Nevski
Болота. 1.
Calamagrostis neglecta (Ehrh.) P. B.
Луги. 9.
Anthoxanthum odoratum L.
Phleum pratense L.
Alopecurus ventricosus Pers.
A. pratensis L.
A. aequalis Sobol.
Calamagrostis epigeios (L.) Roth
Poa trivialis L.
Bromus inermis Leyss.
Agropyrum repens (L.) P. B.
Бур'яни. 4.
Setaria viridis (L.) P. B.
Apera spica venti (L.) P. B.
Bromus arvensis L.
B. mollis L.
Західнопалеарктичні. 14.
Ліси листяні. 4.
Poa remota Forselles
Festuca gigantea (L.) Vill.
Bromus Benekeni (Lge) Trimen
Brachypodium pinnatum (L.) P. B.
Болота. 4.
Calamagrostis lanceolata Roth
Glyceria plicata Fr.
G. aquatica (L.) Wahlb.
Molinia coerulea (L.) Moench.
Луги. 4.
Dactylis glomerata L.
Helictotrichon pubescens (Huds.) Nevski
Beckmannia eruciformis (L.) Host
Festuca pratensis Huds.

[1] Цифри означають кількість видів.

Степи. 1.
Koeleria glauca D. C.
Солончаки. 1.
Puccinellia distans (L.) Parl.
б. Європейські. 29.
Європейські. 18.
Ліси соснові. 1.
Festuca ovina L. s. str.
Ліси листяні. 3.
Melica uniflora Retz.
Festuca heterophylla Lam.
Cuviera europaea (L.) Koeler
Луги. 8.
Agrostis stolonizans Bess.
Holcus lanatus L.
H. mollis L.
Helictotrichon pratense (L.) Bess.
Arrhenatherum elatius (L.) J. et K. Presl
Briza media L.
Cynosurus cristatus L.
Lolium perenne L.
Відслонення. 1.
Poa compressa L.
Бур'яни. 5.
Avena strigosa Schreb.
Lolium temulentum L.
L. remotum Schrank
L. multiflorum Lam.
Bromus secalinus L.
Середньоевропейські. 3.
Луги. 1.
Hordeum secalinum Schreb.
Бур'яни. 1.
Bromus commutatus Schrad.
Екофітоценологія не з'ясована. 1.
Melica glauca F. Schultz
Атлантично-европейські (субатлантичні). 2.
Ліси соснові. 1.
Corynephorus canescens (L.) P. B.
Луги. 1.
Sieglingia decumbens (L.) Bernh.
Східноевропейські (касубійські). 5.
Ліси соснові. 3.
Koeleria polonica Domin
Festuca polessica Zapał.
F. duriuscula L.
Ліси листяні. 2.
Hierochloa australis (Schrad.) R. et Sch.
Glyceria nemoralis Uecht. et Körnicke
Карпатсько-балканські (дакійські). 1.
Відслонення 1.
Sesleria Heufleriana Schur

Г. Рослини аридних країн. 95.

а. Середземноморські. 34.
Середземноморські 25.
Ліси листяні. 1.
Milium vernale M. B.
Луги 3.
Crypsis alopecuroides Schrad.
Poa silvicola Guss.
Festuca fenas Lag.
Степи. 6.
Ghrysopogon gryllus (L.) Trin.
Ventenata dubia (Leers.) F. Schultz
Bromus tectorum L.
B. squarrosus L.
B. japonicus Thunbg.
Hordeum hystrix Roth.
Солончаки. 3.
Crypsis schoenoides (L.) Lam.
Aeluropus littoralis (Gouan.) Parl.
Pholiurus pannonicus (Host) Trin.
Бур'яни. 11.
Phalaris minor Retz. (заносна)
Phleum paniculatum Huds. (заносна)
Alopecurus myosuroides Huds. (заносна)
Avena fatua L.
A. Ludoviciana Dur.
Sclerochloa dura (L.) P. B.
Bromus sterilis L.
Trachynia distachya (L.) Link (заносна)
Haynaldia villosa (L.) Schur (заносна)
Aegilops triaristata Willd. (заносна)
Hordeum leporinum Link
Західносередземноморські. 1.
Бур'яни. 1.
Phalaris canariensis L. (заносна або здичавіла)
Східносередземноморські 8.
Ліси листяні. 1.
Oryzopsis virescens (Trin.) Beck
Відслонення. 2.
Cleistogenes bulgarica (Born.) Keng.
Bromus cappadocicus Boiss. et Bal.
Піски. 2.
Eragrostis aegyptiaca (Willd.) Del.
Agropyrum junceum (L.) P. B.
Солончаки. 1.
Puccinellia palustris (Seen.) Grossh.
Бур'яни. 2.
Aegilops cylindrica Host
Taeniatherum asperum (Simk.) Novski (заносна)

Понтично-середземноморські. 1.
Степи. 1.
Stipa pulcherrima C. Koch
б. Іранські (передньоазіатські). 8.
Іранські (передньоазіатські). 2.
Відслонення. 1.
Melica taurica C. Koch
Бур'яни 2.
Bromus brizifomis Fisch. et Mey. (заносна)
Echinochloa macrocarpa Vasing.
Арало-каспійсько-іранські. 3.
Степи. 2.
Poa bulbosa L.
Eremopyrum triticeum (Gaertn.) Nevski
Відслонення. 1.
Eremopyrum orientale (L.) Jaub. et Spach
Центральноевразіатсько-іранські. 2.
Степи. 2.
Agropyrum imbricatum R. et Sch.
A. pectiniforme R. et Sch.
Понтично-іранські. 1.
Степи. 2.
Agropyrum trichophorum (Link) Richt.
в. Арало-каспійські. 3.
Понтично-арало-каспійські. 3.
Піски. 3.
Eragrostis suaveolens Becker
Secale silvestre Host
Elymus giganteus Vahl
г. Центральноевразіатські. 19.
Центральноевразіатські. 10.
Луги. 1.
Festuca orientalis Kern.
Степи. 6.
Andropogon ischaemum L.
Stipa capillata L.
S. Joannis Čelak.
Phleum phleoides (L.) Simonk.
Helictotrichon Schellianum (Hack.) Nevski
H. desertorum (Less.) Nevski.
Піски (?). 1.
Calamagrostis pseudophragmites (Hall. f.) Koeler
Солончаки. 2.
Crypsis aculeata (L.) Ait.
Puccinellia dolicholepis V. Krecz.
Західноцентральноевразіатські (понтично-західносибірські). 6.
Ліси листяні. 1.
Melica altissima L.
Луги. 1.
Koeleria Delavignei Czern.
Степи. 4.
Stipa Lessingiana Trin. et Rupr.
S. dasyphylla Czern.
S. stenophylla Czern.
Melica transsilvanica Schur.
Східно-центральноевразіатські (сибірсько-казахстанські). 3.
Степи. 3.
Stipa rubens P. Smirn.
Cleistogenes squarrosa (Trin.) Keng
Aneurolepidium ramosum (Trin.) Nevski
д. Понтичні (в широкому розумінні). 30.
Паннонсько-понтичні. 7.
Ліси листяні. 1.
Melica picta C. Koch.
Болота. 1.
Glyceria arundinacea (L.) Kunth
Степи. 5.
Melica flavescens (Schur) Simonkai
Festuca sulcata Hack. (s. str.)
Bromus riparius Rehm.
Agropyrum intermedium (Host) P. B. s. str.
A. mucronatum Opiz
Понтичні (у вузькому розумінні). 5.
Степи. 3.
Stipa ucrainica P. Smirn.
Agrostis Syreistschikovii P. Smirn.
Festuca Beckeri Hack.
Відслонення. 2.
Cleistogenes maeotica Klok. et Zoz
Koeleria brevis Stev.
Західнопонтичні (тирайські). 3.
Відслонення. 2.
Poa podolica Błocki
P. hypanica Prokud.
P. versicolor Bess.
Східнопонтичні (переважно таназькі—басейн Дона). 12.
Луги. 1.
Agropyrum pseudocaesium (Pacz.) Zoz
(ендем басейну нижнього Дніпра?).
Степи 4.
Agropyrum stipifolium Czern.
A. tesquicolum Prokudin
A. maeoticum Prokudin
A. Lavrenkoanum Prokudin
Відслонення. 4.
Koeleria Talievi E. Lavr. (басейн Дінця)

Festuca cretacea Czern. (басейн Дінця і верхнього Дона)
Agropyrum cretaceum Klok. et Prokudin (басейн Дінця і Міуса)
A. Litvinovii Prokudin (басейн нижнього Дона ?)
Піски. 3.
Agropyrum dasyanthum Ledb. (ендем нижнього Дніпра)
A. cimmericum Nevski (узбережжя Азовського моря)
A. tanaiticum Nevski (басейн Дінця і Дона)
Східносередземноморсько-понтичні. 2.
Відслонення. 1.
Poa sterilis M. B.
Солончаки. 1.
Agropyrum ruthenicum (Grisb.) Prokudin
Паннонські. 1.
Умови існування ? 1.
Festuca vaginata W. K.

Д. Інші. 3.
Північноамериканські. 1.
Бур'яни. 1.
Panicum capillare L. (заносна або здичавіла).
Тип ареалу не з'ясований. 2.
Бур'яни. 2.
Avena cultiformis Malz. (заносна?).
Echinochloa oryzicola Vasing.

Е. Культурні. 15.
Zea mays L.
Sorghum (4 види)
Panicum miliaceum L.
Setaria italica (L.) P. B.
Oryza sativa L.
Avena nuda L.
A. sativa L.
Secale cereale L.
Triticum durum Desf.
T. aestivum L.
Hordeum distichum L.
H. vulgare L.

Аналіз цієї таблиці показує такі кількісні взаємовідношення між основними групами географічних елементів флори: космополітів — 1,6%, субтропічних видів — 4,8%, видів, що населяють переважно гумідні країни, — 44,2%, видів, що населяють аридні — 48,6%, північноамериканських видів — 0,54% і видів з нез'ясованим ареалом — 0,54%.

Таким чином, найбільша кількість видів злаків УРСР належить до видів, що населяють аридні країни; якщо до них приєднати й субтропічні види, кількість буде 53,4%. Видів гумідних країн в УРСР тільки 44,2%. Тобто склад родини *Gramineae* флори УРСР характерний для країн перехідних між гумідними і аридними областями, але все таки з перевагою флористичних елементів останніх областей. Ця „перехідність" пов'язана з тим, що до складу УРСР входить Полісся — частина лісової зони, і Лісостеп, у певних частинах значно заліснений.

Серед видів, характерних для гумідних країн, переважають бореальні — 28,6%; європейських менше — 15,6%. Дальша диференціація аридної групи така: середземноморських видів — 17,3%, іранських (передньоазіатських) — 3,8%, арало-каспійських — 1,6%, центральноевразіатських — 10,2%, понтичних — 15,7%. Якщо з'єднати групи центральноевразіатських і понтичних видів, найбільш характерних для степової зони (області), то буде 25,9%, тобто трохи більше половини видів, властивих аридним країнам. Значна кількість також і середземноморських видів (17,3%).

Перейдемо тепер до географічного аналізу злакової частини флористичного складу основних рослинних угруповань УРСР.

Злаки, характерні для соснових лісів, складаються виключно з європейських (в широкому розумінні) видів (100%); з них переважають східноєвропейські (точніше — касубійські) види, характерні для борів Сарматської провінції Енглера.

Таблиця 1

Географічна і екологічна стати стика українських Gramineae

Географічні типи ареалів			Всього		Ліси соснові		Ліси листяні		Болота		Луги		Степи		Відслонення		Піски		Солончаки		Бур'яни		Умови існування не з'ясовані	
			Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%	Число видів	%
А. Космополіти			3	1,6	—	—	—	—	1	9,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6,44	—	—
Б. Субтропічні			10	5,4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2,57	—	—	6	40	—	—	2	6,44	—	—
		Пансубтропічні	6	3,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	26,7	—	—	6	19,3	—	—
		Палеосубтропічні	4	2,2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2,57	—	—	2	13,3	—	—	1	3,22	—	—
В. Рослини гумідних країн			82	44,2	5	100	15	78,9	9	81,9	36	86,4	3	7,7	2	14,3	—	—	1	12,5	10	32,2	1	50
	а. Бореальні		53	28,6	—	—	10	52,6	9	81,9	26	62,4	3	7,7	—	—	—	—	1	12,5	4	12,9	—	—
		Голарктичні	21	11,3	—	—	2	10,5	4	36,4	13	31,2	2	5,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		Палеарктичні	18	9,6	—	—	4	21	1	9,1	9	21,6	—	—	—	—	—	—	—	—	4	12,9	—	—
		Західнопалеарктичні	14	7,7	—	—	4	21	4	36,4	4	9,6	1	2,57	—	—	—	—	1	12,5	—	—	—	—
	б. Європейські		29	15,6	5	100	5	26,3	—	—	10	24,0	—	—	2	14,3	—	—	—	—	6	19,3	1	50
		Європейські	18	9,6	1	20	3	15,8	—	—	8	19.2	—	—	1	7,15	—	—	—	—	5	16,1	—	—
		Середньоєвропейські	3	1,6	—	—	—	—	—	—	1	2,4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3,22	1	50
		Атлантично-європейські	2	1,1	1	20	—	—	—	—	1	2,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		Східноєвропейські (касубійські)	5	2,7	3	60	2	10,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		Карпатсько-балканські (дакійські)	1	0,54	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7,15	—	—	—	—	—	—	—	—
Г. Рослини аридних країн			95	51,3	—	—	4	21	1	9,1	6	14,4	35	90	12	85,7	9	60	7	87,5	15	48,3	1	50
	а. Середземноморські		34	18,3	—	—	2	10,5	—	—	3	7,2	6	15,4	1	7,15	2	13,3	4	50	14	45	—	—
		Середземноморські	25	13,5	—	—	1	5,26	—	—	3	7,2	6	15,4	—	—	—	—	3	37,5	11	35,4	—	—
		Західносередземноморські	1	0,54	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3,22	—	—
		Східносередземноморські	8	4,3	—	—	1	5,26	—	—	—	—	—	—	2	14,3	2	13,3	1	12,5	2	6,44	—	—
		Понтично-середземноморські	1	0,54	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2,57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	б. Іранські		8	4,3	—	—	—	—	—	—	—	—	4	10,4	2	14,3	—	—	—	—	1	3,22	—	—
		Іранські	3	1,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7,15	—	—	—	—	1	3,22	—	—
		Арало-каспійсько-іранські	3	1,6	—	—	—	—	—	—	—	—	2	5,2	1	7,15	—	—	—	—	—	—	—	—
		Центральноевразіатсько-іранські	2	1,1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2,57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		Понтично-іранські	1	0,54	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2,57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	в. Арало-каспійські		3	1,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	20	—	—	—	—	—	—
		Понтично-арало-каспійські	3	1,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	20	—	—	—	—	—	—
	г. Центральноевразіатські		19	10,2	—	—	1	5,26	—	—	2	4,8	13	33,4	—	—	1	6,7	2	25	—	—	—	—
		Центральноевразіатські	10	5,4	—	—	—	—	—	—	1	2,4	6	15,4	—	—	1(?)	6,7	2	25	—	—	—	—
		Західноцентральноевразіатські (понтично-західносибірські)	6	3,2	—	—	1	5,26	—	—	1	2,4	4	10,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		Східноцентральноевразіатські	3	1,6	—	—	—	—	—	—	—	—	3	7,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	д. Понтичні		29	15,7	—	—	1	5,26	1	9,1	1	2,4	12	30,8	9	64,35	3	20	1	12,5	—	—	1	50
		Понтичні	5	2,7	—	—	—	—	—	—	—	—	3	7,7	2	14,3	—	—	—	—	—	—	—	—
		Паннонсько-понтичні	7	3,8	—	—	1	5,26	1	9,1	—	—	5	12,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		Західнопонтичні (тирайські)	3	1,6	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	3	21,4	—	—	—	—	—	—	—	—
		Східнопонтичні (переважно танаіські)	12	6,5	—	—	—	—	—	—	1	2,4	4	10,4	4	28,6	3	20	—	—	—	—	—	—
		Східносередземноморсько-понтичні	2	1,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	7,15	—	—	1	12,5	—	—	—	—
		Паннонські	1	0,54	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	50
Д. Інші			3	1,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6,44	—	—
	Північноамериканські		1	0,54	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3,22	—	—
	Тип ареалу не з'ясований		2	1,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6,44	—	—
Всього			193	100	5	100	19	100	11	100	42	100	39	100	14	100	15	100	8	100	31	100	2	100

Злаки листяних лісів складаються з видів гумідної групи, кількість яких становить 78,9%; видів аридної групи — 21%. З першої групи бореальних видів — 52,6%, європейських видів — 26,3%. З аридної групи середземноморських видів — 10,5%, центральноевразіатських і понтичних — по 5,26%. Склад злаків листяних лісів має європейсько-бореальний характер, з домішкою середземноморських та інших.

Злаки боліт складаються з 9,1% космополітів, 81,9% — видів гумідної групи (виключно бореальні види) і тільки 9,1% видів аридної групи (виключно понтичний вид — *Glyceria arundinacea* (L.) Kunth. Таким чином, склад злаків боліт має яскраво бореальний характер.

Злаки лугів мають 86,4% видів гумідної (з них: 62,4% бореальних, 24,0% європейських) і 14,4% видів аридної груп. Остання група складається з середземноморських (7,4%), почасти центральноевразіатських (4,8%) і понтичних (2,4) видів. Таким чином, географічний аспект лугових злаків має європейсько-бореальний характер з домішкою середземноморських видів, тобто в даному разі багато спільного із складом злаків листяних лісів.

Якщо злаки попередніх рослинних угруповань УРСР складаються переважно з видів гумідної групи — бореальних та європейських, — то в складі злаків степів, відслонень, пісків і солончаків переважають види аридної групи.

Степові злаки складаються з 2,57% субтропічних видів, всього тільки 7,7% видів гумідної (виключно бореальні види) і коло 90% видів аридної груп. З останніх переважають центральноевразіатські — 33,4% і понтичні — 30,8% види; разом ці дві групи становлять більшість степових злаків — 64,2%. Середземноморських видів — 15,4%; іранських — 10,4%. Таким чином, склад злаків степів має понтично-центральноевразіатський характер, з помітною домішкою середземноморських елементів.

В складі злаків відслонень видів європейської групи всього 14,3%. Переважають, як і в степах, види аридної групи — 85,7%. Останні діляться так: середземноморських — 7,15%; іранських — 14,30%; понтичних — 64,35%. Серед понтичних багато східнопонтичних—28,6%. Останні складаються з „крейдяних" ендемів: *Koeleria Talievi* E. Lavr., *Festuca cretacea* Czern., *Agropyrum cretaceum* Klok. et Prokudin, *A. Litvinovii* Prokudin („крейдяний" ендем?). Це все — танаїські (донські) ендеми, властиві басейнові Дона і почасти Міуса.

В складі злаків заростаючих пісків відсутні бореальні і європейські елементи. Досить багато субтропічних елементів — 40%; переважають види аридної групи — 60%. З останніх—найбільше арало-каспійських і понтичних видів. До понтичних належать близькі псамофільні види пирію — *Agropyrum dasyanthum* Ledb. (нижній Дніпро), *A. tanaiticum* Nevski (басейн Дона і Дінця) і *A. cimmericum* Nevski (літоральні піски Азовського моря). Цю серію видів можна назвати *Arenariae*.

Злаки угруповань солончаків належать переважно до видів аридної групи — 87,5%. Бореальних видів тільки один (12,5%). З видів аридної групи переважають середземноморські — 50%.

Таким чином, злаки найхарактерніших угруповань степової зони, тобто степів, відслонень, пісків, солончаків належать переважно до аридної групи (60 — 90%) і головно до понтичних, центральноевразіатських і середземноморських видів.

Досить цікавий склад злаків-бур'янів флори УРСР: космополітів — 6,44%, субтропічних видів — 6,44%, видів гумідної групи — 32,2%, видів аридної групи — 48,3%, інших — 6,44%. Види аридної групи належать до середземноморських — 45% (14 видів); з них адвентивних видів — 8 (тобто 25,8%). Таким чином, середземноморська експансія бур'янів з *Gramineae* в межах УРСР триває й досі.

Зупинимось на географічній характеристиці едифікаторів і превалідів[1]) степових угруповань УРСР.

До голарктичних видів належать два види, які часто грають роль превалідів: *Koeleria gracilis* і *Poa angustifolia*; остання характерна для більш північних степів. До західнопалеарктичної групи належить превалід піскових степів (а також сухих борів) — *Koeleria glauca*. До середземноморських видів належать такі характерні степові інгредієнти, як *Bromus tectorum, B. squarrosus, B. japonicus*. До понтично-середземноморських видів належать *Stipa pulcherrima*, який на деяких степах досягає ролі преваліда (наприклад, Провальський степ у Донбасі). Такий характерний для більш південних степів ефемер, як *Poa bulbosa*, належить до арало-каспійсько-іранських видів, так само як і *Eremopyrum triticeum* — інгредієнт найбільш південних полиново-ковилових і полиново-житнякових степів на солонцюватих каштанових грунтах узбережжя Сиваша. До центральноевразіатсько-іранських видів належить житняк — *Agropyrum imbricatum* — основний едифікатор полиново-житнякових степів (з полинів — *Artemisia taurica*) узбережжя Сиваша.

Але основні компоненти (едифікатори) степів УРСР належать до центральноевразіатських і понтичних видів. Так, до центральноевразіатських видів належить один з едифікаторів більш південних степів (типчиново-ковилових і почасти різнотравно-ковилових) — *Stipa capillata*. До цієї ж групи належить *Andropogon ischaemum*, який досить часто утворює угруповання на молодих карбонатних грунтах (відслонення вапняку, лесу, почасти крейди), а також такі преваліди степів, як *Stipa Joannis* (інколи і як едифікатор), *Helictotrichon Schellianum*. До західноцентральноевразіатських видів належить такий основний едифікатор більш південних степів, як *Stipa Lessingiana*, степові преваліди — *Stipa dasyphylla* (виступає як превалід, наприклад, в Провальському степу на Донецькому кряжі), *S. stenophylla* (інколи і як едифікатор). До східноцентральноевразіатських видів належать *Stipa rubens*, який виступає як превалід, а інколи і як едифікатор, на степах лівобережжя р. Дінця (кол. Старобільська округа), *Cleistogenes squarrosa* — характерний превалід степів на легких грунтах, *Aneurolepidium ramosum*, дуже характерний для перелогів на солонцюватих грунтах на півдні підзони типчиново-ковилових (або злакових) степів. Серед понтичних (у широкому розумінні) видів трапляється цілий ряд характерних степових компонентів: один з основних степових едифікаторів, дуже поширений по степах — *Festuca sulcata*, один

[1] Едифікатори — види, які визначають будову рослинного угруповання (фітоценозу). Під превалідами далі умовно розуміються види, які зустрічаються в рослинному угрупованні в великій кількості, але не грають такої основної ролі, як едифікатори.

з едифікаторів південних (типчиново-ковилових) степів — *Stipa ucrainica*, один з основних едифікаторів піскових степів — *Festuca Beckeri*. До цієї ж групи належать ще такі преваліди степів: *Agrostis tenuifolia*—характерна для північних (лугових) степів, *Bromus riparius*—властивий переважно різнотравно-ковиловим (або злаково-луговим) степам. До східнопонтичних видів належить характерний компонент піскових степів — *Agropyrum Lavrenkoanum* Prokudin.

З наведеного вище ясно, що майже всі едифікатори і преваліди степових угруповань належать до видів аридної групи і переважно — центрально-евразіатських і понтичних. До цього треба додати, що в степах майже завжди основу рослинного вкриття становлять злаки.

Родина *Gramineae* належить до найбільших родин флори УРСР. Тільки родина *Compositae* більша (щодо кількості видів), ніж *Gramineae*. Злаки не тільки входять до складу майже всіх рослинних угруповань у межах України, але часто в багатьох угрупованнях переважають. Отже, родина *Gramineae* дуже характерна для флори УРСР. Як видно з попереднього, в складі українських злаків переважають види аридної групи (разом з субтропічними видами — 53,4%). У складі злаків рослинних угруповань степів, відслонень, пісків, солончаків, найхарактерніших для степової зони, види аридної групи переважають ще виразніше. Основні компоненти степів, які в доісторичні часи були найпоширенішим типом рослинності в степовій і почасти лісостеповій частинах України, теж належать до понтичних і центральноевразіатських видів.

Таким чином, географічний аналіз злаків флори УРСР указує на те, що степову зону в межах УРСР (тобто на заході степової зони Евразії) не можна відносити до гумідної в основному лісової Середньоевропейської області, як це робить Engler. Більш праві ті вчені, які степову зону зближають з аридними областями (як от Grisebach, Hayek, H. Walter та ін.).

Це підтверджує подаиий вище географічний аналіз українських *Gramineae*.

---

1. Квітки одностатеві, зібрані в різні суцвіття, що містяться на тій самій рослині: чоловічі — в чималому вершковому суцвітті, жіночі — у грубих качанах; качани розміщені по пазухах листів і загорнені листовими піхвами, з яких вистромляються дуже довгі нитковидні стовпчики . . . . . **49. Zea** L.
— Суцвіття ніколи не буває качаном; стовпчик з приймочками не довший декількох міліметрів . . . . . 2.
2. Колоски без власних ніжок, сидять безпосередньо на головній осі суцвіття (звичайно в вирізках чи зарубках) або вони з ніжками, не довшими 1—2 *мм*; суцвіття — справжній колос, який іноді має вигляд головки . 3.
— Колоски містяться на розгалуженнях головної осі, сидячі або з більш-менш розвиненими ніжками; суцвіття — волоть, рідко гроновидна; іноді воно схоже на простий або складний колос, бо гілки його дуже короткі і щільно притиснені до осі суцвіття і одна до одної[1] . . . . . 21.

[1] В таких випадках колоски звичайно дуже численні і дрібні. Взагалі суцвіття, подібні до колоса, треба щоразу ретельно розглядати, вживаючи голку.

3. Суцвіття має вигляд головки, що сидить між піхвами вершкових листів; колоски одноквіткові, з тупими лусками; стебло розгалужене і лежаче . . . . . **67. Crypsis** Ait.
— Суцвіття — більш-менш видовжений, простий або складний колос . . . 4.
4. Колос однобічний; колоскових лусок зовсім немає; приймочка одна; листи жорсткі, щетиновидні . . . . . **104. Nardus** L.
— Колос двобічний . . . . . 5.
5. Колоски сидять групами, по 2—6 разом, на виступах осі колоса . . . 6.
— Колоски сидять поодинці . . . . . 9.
6. Колоски 2—4-квіткові; квіткові луски загострені, без остюка, рідше з коротким остюком . . . . . **115. Elymus** L.
— Колоски звичайно одноквіткові; квіткові луски, принаймні середнього (у групі) колоска, з довгими остюками . . . . . 7.
7. Колоски сидять по два; остюки довгі, відігнуті, більш-менш пластинчасторозширені . . . . . **117. Taeniatherum** Nevski.
— Колоски сидять по три . . . . . 8.
8. Колос циліндричний, з міцною неламкою віссю, що несе на вершку колосок . . . . . **118. Cuviera** Koeler.
— Колос більш-менш стиснений з боків або 4 чи 6-гранний; вісь колоса не несе на вершку колоска, у диких видів — ламка, у культурних — неламка. . . . . **119. Hordeum** L.
9. Колоскових лусок (крім вершкового колоска) по одній . . **102. Lolium** L.
— Колоскових лусок у всіх колосків по дві . . . . . 10.
10. Колоски ніби занурені в заглибину осі колоска, одно- двоквіткові, без остюків . . . . . **105. Pholiurus** Trin.
— Колоски вільно сидять на зарубках осі колоска, дво-, багатоквіткові, часто з остюками . . . . . 11.
11. Колоски сидять на дуже коротких ніжках; колоскові луски виразно різної довжини . . . . . 12.
— Колоски сидячі, без ніжок . . . . . 13.
12. Рослини однорічні; колосків у колосі 1—3 (4—6) . **107. Trachynia** Link.
— Рослини багаторічні; колоски більш численні . . **106. Brachypodium** P. B.
13. Колоскові луски зубчасті або з кількома остюками; нижні квіткові луски з жилками, що зверху луски не сходяться . . . . . 14.
— Колоскові луски цілокраї, без остюків або з одним остюком; нижні квіткові луски з жилками, що в верхній частині луски сходяться . . . 15.
14. Колоскові луски з різко виявленим кілем . . . . . **114. Triticum** L.
— Колоскові луски на спинці круглясті, без кіля . . . . . **113. Aegilops** L.
15. Колоскові луски шиловидно-лінійні, з одною невиразною жилкою, з шорсткими краями . . . . . **116. Aneurolepidium** Nevski.
— Колоскові луски ланцетні або шиловидно-ланцетні, з багатьма жилками або з кілем, звичайно з гладенькими краями . . . . . 16.
16. Колоскові луски з одним або двома кілями . . . . . 17.
— Колоскові луски без кіля, з численними жилками . . . . . 20.

17. Колоскові луски з двома кілями, що дуже виступають; обидва кілі з пучками довгих волосків . . . . . **111. Haynaldia** Schur.
— Колоскові луски з одним кілем . . . . . 18.

18. Колоскові луски вузьколанцетно-шиловидні або шиловидні; колоски двоквіткові . . . . . **112. Secale** L.
— Колоскові луски ланцетні або вузьколанцетні (не шиловидні); колоски дво- багатоквіткові . . . . . 19.

19. Однорічні рослини; колоскові луски з краями, що пізніше потовщуються і роговіють; колос з ламкою віссю . **110. Eremopyrum** Jaub. et Spach.
— Багаторічні рослини; колоскові луски з білоплівчастими краями; колос з міцною віссю . . . . . **109. Agropyrum** Gaertn.

20. Колоскові луски шерсткі, звичайно з широкими проміжками між жилками, при основі без поперечної борозенки; пиляки 2,5—2,8 *мм* завд.; вони коротші за половину або рівні половині верхньої квіткової луски; лісові рослини . . . . . **108. Roegneria** C. Koch.
— Колоскові луски гладенькі або майже гладенькі, з більш-менш зближеними жилками, при основі з поперечною борозенкою; пиляки 4,5—7 *мм* завд., значно довші за половину верхньої квіткової луски . . . . . **109. Agropyrum** Gaertn.

21. (2). Колоски 6—20-квіткові, довгі, циліндричні, нечисленні, майже сидячі на осі колосовидного суцвіття, з дуже короткими грубими ніжками; колоскові луски нерівні; нижня колоскова луска з 5—7 жилками і остюком, що виходить з вершка луски . . . . . 22.
— Ознаки інші . . . . . 23.

22. Рослини однорічні. Колосків у колосу 1—3 (4—6) . . . . . **107. Trachynia** Link.
— Рослини багаторічні. Колоски більш численні . **106. Brachypodium** P. B.

23. Суцвіття складається з пучка тонких колосовидних гілочок, що виходять пальчасто з верхньої частини стебла; на них сидять дрібні одноквіткові колоски . . . . . 24.
— Суцвіття — стиснена або розлога волоть, часом схожа на колос, гроно або головку . . . . . 26.

24. Колоски сидять поодинці; колоскових лусок 2; остюків немає . . . . . **81. Cynodon** Rich.
— Колоски сидять по два; з двох колосків, що сидять поряд, один сидячий (або майже сидячий), а другий на ніжці . . . . . 25.

25. Нижня квіткова луска сидячого колоска замінена колінчасто-зігнутим остюком . . . . . **50. Andropogon** L.
— Нижня квіткова луска у всіх колосків без остюка . **54. Digitaria** Heist.

26. (23). Колоскові луски з гачковидними колючечками (причіпками). Колоски одноквіткові, в грановидному суцвітті . . . . . **53. Tragus** Hall.
— Колоскові луски без гачковидних колючечок (іноді з прямими колючечками або з щетинками) . . . . . 27.

27. При кожному плідному колоску є гілочка з пірчасто розміщеними в два ряди порожніми лусками (неплідний колосок); суцвіття густе, однобічне, колосовидне . . . . . **94. Cynosurus** L.
— Усі колоски плідні; неплідних колосків (у вигляді гілочок) немає . . . 28.

28. Колоскових лусок 3—4 (розглядати уважно, бо колоскові луски іноді дрібні) . . . . . 29.
— Колоскових лусок 1—2 або їх зовсім немає . . . . . 36.

29. Суцвіття більш-менш розлоговолотевидне або складається з декількох колосовидних гілочок . . . . . 30.
— Суцвіття стиснене і густе, колосовидне . . . . . 34.

30. Колоски різнорідні, розміщені групами по два або по три; один колосок сидячий, двостатевий; решта з короткими ніжками, чоловічі; квіткові луски при двостатевих колосках з остюком . . . . . 31.
— Колоски всі двостатеві і однаково розміщені; квіткові луски без остюка . . . . . 32.

31. Гілочки суцвіття мають паристі колоски по боках і по 2—3 колоски на кінцях; листи шириною 1 *см* і більше . . . . . **52. Sorghum** Pers.
— Гілочки суцвіття мають по три колоски на кінцях; листи не ширші 3 *мм* . . . . . **51. Chrysopogon** Trin.

32. Колоски дуже стиснені з боків, кілясті; колоскових лусок частіше 4; 1—2 внутрішні менші від двох зовнішніх; язичок видовжений . . . . . **61. Digraphis** Trin.
— Колоски трохи стиснені з спинки; колоскових лусок три; зовнішня найменша; язичок короткий, довговолосистий або його немає . . . . . 33.

33. Колоски на довгих ніжках, розміщені по боках гілочок суцвіття. Культурні рослини, що інколи дичавіють . . . . . **56. Panicum** L.
— Колоски майже сидячі, на коротких ніжках, зібрані по 2—4 разом, розміщені з одного боку гілочок суцвіття . . . . **55. Echinochloa** P. B.

34. (29). При основі колосків є чимало довгих пощерблених щетинок . . . . . **57. Setaria** P. B.
— Колоски без щетинок . . . . . 35.

35. Суцвіття видовжено-ланцетне (майже циліндричне); внутрішня пара колоскових лусок з остюками . . . . . **62. Anthoxanthum** L.
— Суцвіття яйцевидне або довгасте, дуже густе; колоскові луски без остюків . . . . . **60. Phalaris** L.

36. (28). Колоски одноквіткові . . . . . 37.
— Колоски дво- або багатоквіткові . . . . . 49.

37. Гілочки суцвіття безпосередньо непомітні, разом з колосками щільно притиснені одна до одної; суцвіття здається суцільним, циліндричним або довгастим, іноді головчастим колосом . . . . . 38.
— Гілочки суцвіття і колоски під час цвітіння рідко розміщені; суцвіття вирізно волотевидне або грановидне, але іноді густе . . . . . 40.

38. Колоскові луски зрослі одна з одною до чверті або половини (рідко менше); нижня квіткова луска звичайно з остюком; колоски сплющені з боків, звичайно волохаті . . . . . **69. Alopecurus** L.
— Колоскові луски цілком вільні . . . . . 39.

39. Суцвіття (під час цвітіння) значно віддалене від найближчого листа; колоскові луски довші за квіткові, на вершку видовжені в остюковидні вістря . . . . . **68. Phleum** L.
— Суцвіття (навіть після цвітіння) більш-менш обгорнене найближчою піхвою або піхвами; колоскові луски коротші за квіткові, тупуваті, без вістря . . . . . **67. Crypsis** Ait.

40. Нижня квіткова луска з остюком, довжина якого дорівнює 15 *см* і більше; у сухому стані він гвинтовидно закручений; зернівка відпадає разом з квітковими лусками . . . . . **64. Stipa** L.
— Нижня квіткова луска без остюка або з значно коротшим остюком . . 41.

41. Лусок у колоску дві (через те, що колоскових лусок зовсім немає, а є лише квіткові); колоски дуже сплющені з боків; остюків немає . . . . . **59. Leersia** Sw.
— Лусок у колоску не менше трьох (2 колоскові і 1—2- квіткові) . . 42.

42. При основі квіткових лусок є довгі волоски або волосисте продовження осі колоска; квіткові луски голі, з тонким, часом дуже коротким остюком . . . . . **72. Calamagrostis** Adans.
— При основі квіткових лусок волосків немає або вони мало помітні . . 43.

43. Нижні квіткові луски з остюком (часом дуже коротким), що виходить з вершка луски або безпосередньо під її вершком . . . . . 44.
— Нижні квіткові луски без остюка або з остюком, що виходить із середини луски або нижче . . . . . 46.

44. Остюк у декілька раз коротший за саму луску, виходить з вирізки на її вершку . . . . . **86. Cleistogenes** Keng.
— Остюк довгий, стирчить з колоска . . . . . 45.

45. Колоски дуже дрібні, коротші 3 *мм* (не рахуючи остюка); остюк у 4—8 разів довший за всю луску; нижня квіткова луска трав'яниста . . . . . **71. Apera** Adans.
— Колоски більші, близько 6 *мм* завд.; нижня квіткова луска шкіряста, з коротшим остюком . . . . . **65. Oryzopsis** Michx.

46. Колоски, крім цілком розвиненої квітки, мають рудимент нерозвинених квіток у формі булавовидної грудочки, що знаходиться поруч квітки . . . . . **90. Melica** L.
— Колоски без булавовидного рудимента нерозвинених квіток . . . 47.

47. Колоскові луски гостроланцетні; квіткові луски тонкі, з остюком або без нього; колоски стиснені з боків . . . . . **70. Agrostis** L.
— Колоскові луски тупі; квіткові луски без остюка . . . . . 48.

48. Колоскові луски тупуваті; нижні квіткові луски при плодах стають шкірястими; колоски стиснені з спинки . . . . . **66. Milium** L.

— Колоскові луски зовсім тупі, значно коротші за квіткові; нижні квіткові луски на вершку плівчасті, ніби обрублені, неправильно-зубчасті; колоски трохи стиснені з боків . . . . . **97. Catabrosa** P. B.

49. (36). Суцвіття довге; колосовидні його гілочки вгору притиснені; колоски сидять на гілочках двома щільно зближеними рядами, прикриваючи один одного черепичасто; колоски дрібні, дуже сплющені з боків, широко-обернено-яйцевидні . . . . . **82. Beckmannia** Host.
— Суцвіття інше . . . . . 50.

50. Колоски складаються з двох повних квіток і рудимента нерозвинених квіток у формі чималої булавовидної або кулястої грудочки на ніжці . . . . . **90. Melica** L.
— Колоски без згаданої грудочки . . . . . 51.

51. Колоскові луски майже однакової довжини з найближчими квітковими лусками або довші за них . . . . . 52.
— Колоскові луски виразно коротші за квіткові . . . . . 65.

52. Нижня квіткова луска всіх або тільки деяких квіток у кожному колоску з остюком, що виходить із спинки луски (посередині спинки або трохи вище чи нижче) . . . . . 53.
— Квіткова луска без остюків або з коротким остюком, що виходить з вершка луски чи біля самого вершка . . . . . 59.

53. Остюк посередині з волосистим зчленуванням, на вершку булавовидно потовщений; колоски двоквіткові; суцвіття стиснено-волотевидне, сріблястобіле . . . . . **74. Corynephorus** P. B.
— Остюк без волосистого зчленування, тонко-загострений, звичайно колінчасто зігнутий . . . . . 54.

54. Колоски дрібні, близько 5 *мм* завд., двоквіткові; вісь колоска над квітками трохи видовжена; нижні квіткові луски на вершку дрібнозубчасті . . . . . **75. Deschampsia** P. B.
— Колоски більші, понад 5 *мм* завдовжки . . . . . 55.

55. Зернівки щільно обгорнені квітковими лусками; колоски чималі (від 1 *см* завд., звичайно довші); зав'язь пухната . . . . . 56.
— Зернівки вільно обгорнені квітковими лусками; колоски середнього розміру (менше 1 *см* завд.); зав'язь гола . . . . . 58.

56. Нижня квітка з неплідною недорозвиненою зав'яззю; її нижня квіткова луска на спинці з досить довгим колінчасто зігнутим остюком. Нижня квіткова луска верхньої квітки без остюка або нижче вершка луски з остюком; колоски середнього розміру, близько 1 *см* завд. . . . . **80. Arrhenatherum** P. B.
— Всі квітки однакові, двостатеві; їх нижні квіткові луски з колінчасто зігнутим остюком на спинці; колоски чималі, довші 1 *см* . . . . . 57.

57. Однорічні рослини; колоскові луски з 7—11 жилками . . **78. Avena** L.
— Багаторічні рослини; колоскові луски з 1—3 жилками . . . . . **79. Helictotrichon** Bess.

58. Нижня квіткова луска нижньої квітки у колоску з остюком; колоски еліптично-ланцетні . . . . . **76. Trisetum** Pers.
— Нижня квіткова луска нижньої квітки в колоску без остюка; колоски вузьколанцетні . . . . . **77. Ventenata** Koeler.

59. (52). Колосків небагато (4—12); вони розміщені майже простим гроном, по 1 (нижні по 1 — 3) на коротких, піднесених угору гілочках, 3 — 5-квіткові; зовнішні квіткові луски на вершку з трьома зубцями без остюка . . . . . **85. Sieglingia** Bernh.
— Колосків значно більше, в розлогій або густій головчастій або колосовидній волоті . . . . . 60.

60. Колоски розміщені більш-менш розлогою волоттю . . . . . 61.
— Колоски розміщені густою головчастою або колосовидною волоттю . 64.

61. Нижні квіткові луски без остюків . . . . . 62.
— Нижні квіткові луски при деяких квітках у колоску з коротким остюком . . . . . 63.

62. Нижні квіткові луски на спинці круглясті, голі; волоть велика; листя ширше 1 *см*; рослини звичайно вищі 1 *м* . . . . **98. Scolochloa** Link.
— Нижні квіткові луски на спинці з гострим кілем, звичайно пухнаті; волоть невелика або середнього розміру; листя вужче 1 *см*; рослини звичайно нижчі 1 *м* . . . . . **96. Poa** L.

63. (61). Колоски триквіткові; дві нижні квітки чоловічі, верхня двостатева і завжди без остюка . . . . . **63. Hierochloa** R. Br.
— Колоски двоквіткові; нижня квітка двостатева, верхня звичайно чоловіча; нижня квіткова луска нижньої квітки без остюка, а верхньої (чоловічої) завжди з остюком . . . . . **73. Holcus** L.

64. (60). Суцвіття густе, овальне або довгасте; нижні квіткові луски з 3 (5) остюковидними зубцями . . . . . **83. Sesleria** Scop.
— Суцвіття більш-менш циліндричне; нижні квіткові луски суцільні або двозубцеві, з коротким остюком у вирізці . . . . **89. Koeleria** Pers.

65. (51). Нижні квіткові луски (принаймні при деяких квітках у колоску) з більш-менш довгим остюком, що виходить коло середини спинки або нижче . . . . . 53.
— Квіткові луски без остюків або з остюком, що виходить біля самого вершка луски . . . . . 66.

66. При основі квіткових лусок довгі (не коротші за самі луски) волоски; колоски 3—7-квіткові; листя широке; волоть велика, похила . . . . . **84. Phragmites** Trin.
— При основі квіткових лусок волосків немає або вони мало помітні . 67.

67. Нижні квіткові луски більш-менш стиснені з боків і з добре помітним кілем на спинці . . . . . 68.
— Нижні квіткові луски на спинці круглясті або сплющені . . . . . 73.

68. Колоски сидячі або на дуже коротких грубих ніжках . . . . . 69.
— Колоски сидять на тонких гілочках, на більшій або меншій віддалі від їх основи . . . . . 70.

69. Колоски дуже сплющені з боків, сидять на дуже коротких грубих ніжках безпосередньо на осі, утворюючи густий однобічний, наче сплющений колос; колоскові і квіткові луски тупі . . . **95. Sclerochloa** P. B.
— Дрібні колоски сидять на коротких гілочках першого порядку, черепичасто прикриваючи один одного і утворюючи складний колос; стебло повзуче, з довгими, укритими листям гонами . . . . . **92. Aeluropus** Trin.

70. (68). Волоть густа, довгаста або циліндрична, колосовидна або колоски густо скупчені на кінцях небагатьох довгих гілочок першого порядку . 71.
— Волоть більш-менш розлога . . . . . 72.

71. Волоть з небагатьма, відлеглими одна від одної, довгими гілочками першого порядку, що мають на своїх кінцевих коротких розгалуженнях дуже густо скупчені пучки колосків . . . . . **93. Dactylis** L.
— Волоть густа і стиснена, довгаста або циліндрична, нерідко більш-менш колосовидна . . . . . **89. Koeleria** Pers.

72. (70). Нижні квіткові луски голі, з трьома жилками; колоски лінійні або лінійно-ланцетні; замість язичка — ряд волосків . . **88. Eragrostis** Host.
— Нижні квіткові луски більш-менш опушені, звичайно з 5 жилками; колоски яйцевидні або яйцевидно-ланцетні; язичок розвинений (іноді короткий) . . . . . **96. Poa** L.

73. (67). Нижні квіткові луски без остюка чи вістря (часом на вершку з зубцями) . . . . . 74.
— Нижні квіткові луски остюковидно загострені або з остюком . . . . 80.

74. Міжвузля стебла, крім самого верхнього, дуже вкорочені; через це вузли є тільки при основі; надземне стебло складається майже з одного верхнього міжвузля; всі листи мало не прикореневі; приймочки пурпурові; колоски сталево-сині, у вузькій волоті . . . . . **87. Molinia** Schrank.
— Стебла з вузлами й листами, принаймні до середини стебла . . . . 75.

75. Колоски дуже дрібні (довгасті або овальні), 2—3-квіткові; нижня квіткова луска на вершку плівчаста, дуже тупа, з неправильними зубцями, значно довша за колоскову луску . . . . . **97. Catabrosa** P. B.
— Колоски більші, три- або багатоквіткові . . . . . 76.

76. Колоски майже круглясті або широко-яйцевидні, 5—10-квіткові; квіткові луски щільно притиснені, серцевидні або обернено-широко-яйцевидні . . . . . **91. Briza** L.
— Колоски і квіткові луски вужчі, видовжені . . . . . 77.

77. Квіткові луски (коли розгорнені) тупі, наче зрізані або широко-круглясті (часом на тупому вершку з зубцями); волоть з довгими тонкими гілочками . . . . . 78.
— Квіткові луски гострі . . . . . 80.

78. Піхви по всій довжині замкнені (зрослі). Нижні квіткові луски звичайно з 7 виразними жилками . . . . . **99. Glyceria** R. Br.
— Піхви відкриті (не зрослі) . . . . . 79.

79. Нижні квіткові луски на вершку з зубцями, майже рівні колосковим. Листи ширші 1 *см*; рослини звичайно вищі 1 *м* . . **98. Scolochloa** Link.
— Нижні колоскові луски на вершку цілі; листи значно вужчі 1 *см*, плоскі або згорнені; рослини звичайно значно нижчі 1 *м* . . . . . **100. Puccinellia** Parl.
80. (73). Колоски 1—5-квіткові, з дуже відлеглими одна від одної квітками; нижні квіткові луски при основі з пучком коротких волосків, з коротким остюком, що виходить з вершка вирізки . . . . . **86. Cleistogenes** Keng.
— Колоски три- або багатоквіткові, з близько сидячими одна до одної квітками; квіткові луски без пучка волосків при основі . . . . . 81.
81. Нижні квіткові луски звичайно не коротші 7 *мм* (не рахуючи остюка), на вершку здебільшого з 2 зубцями і з остюком, що виходить трохи нижче вершка; зав'язь на вершку волосиста; приймочки виходять по боках зав'язі, далеко від її вершка . . . . . **103. Bromus** L.
— Нижні квіткові луски звичайно коротші 6 *мм*, на вершку цілі, без остюка або з остюком, який виходить безпосередньо з вершка луски, рідше нижче; зав'язь на вершку гола; приймочки виходять поблизу вершка зав'язі . . . . . **101. Festuca** L.

Триба 1. Maýdeae Mathieu

Чоловічі і жіночі колоски вібрані в окремі суцвіття на одній рослині.

24 види в 7 родах у тропіках; деякі види культивуються в тропічних і помірних країнах.

Рід 49. Zéa[1] L. — Кукурудза

L. Gen. pl. ed. 1 279, ed. 5 (1754) 419

Колоски одностатеві, в різних суцвіттях на одній і тій самій рослині. Чоловіче суцвіття у вигляді розлогої волоті, на колосовидних гілках якої колоски сидять по два: один сидячий, другий на ніжці. Кожний чоловічий колосок з одною або двома квітками і двома трав'янистими колосковими лусками; кожна квітка в чоловічому колоску з двома плівчастими квітковими лусками, двома плівками і трьома тичинками. Жіноче суцвіття у вигляді товстого качана (початка) з товстою м'ясистою віссю; качани розвиваються на коротких гонах, що виходять з пазухи середніх листів; качан з усіх боків оточений численними піхвами листів. Жіночі колоски сидять по два і утворюють на поверхні качана 6—8—16 паралельних вертикальних рядів; жіночі колоски одноквіткові, з широкими плівчастими колосковими і квітковими лусками, але без плівок. Стовпчик дуже довгий, нитковидний, з дуже довгою і теж нитковидною приймочкою.

Тільки один вид.

(95[1]). **Z. máys**[1] L. — Кукурудза. Рослина 1—3 (5) *м* завв. Стебло до 6 *см* завтов., суцільне, пряме, гладеньке, звичайно просте, рідше біля основи

[1] Від грецького слова ζέα (дзе́а) — висівки або якісь хлібні зерна, які вживали на корм худобі, а незаможна людність часом виготовляла з них собі їжу.

розгалужене. Пластинки листів широколанцетні, 5—12 *см* завш., плоскі, зісподу голі, гладенькі, зверху трохи волосисті, більш-менш шерсткі, з хвилястим краєм, по краю війчасті, світлозелені; піхви гладенькі; язичок до 5 *мм* завдовжки, розщеплений. Чоловічі колоски видовжено-яйцевидні, загострені, 6—8 *мм* завдовжки, з видовжено-ланцетними, гострими, волосистими, багатонервними світлофіолетовими колосковими лусками і ланцетними, на вершку закругленими квітковими. Жіночі колоски короткі. Зернівки блискучі, різноманітної форми й забарвлення (частіше жовті, рідше білі, червоні або бурі). ⊙. Цв. VII—IX.

Caulis 1—3 (5) *m* altus, ad 6 *cm* crassus, erectus, glaber, solidus, simplex, rarius ad basin ramosus. Foliorum laete-viridorum laminae latae, lanceolatae, 5—12 *cm* latae, planae, supra pubescentes plus minusve scabriusculae, subtus glabrae, laeves, margine undulatae, ciliatae; vaginae laeves; ligula brevis, fissa, ad 5 *mm* longa. Spiculae masculae elongato-ovatae, acutatae, 6—8 *mm* longae, biflorae, glumis elongato-lanceolatis, acutis, pubescentibus, multinerviis, violascentibus, paleis lanceolatis, apice rotundatis; spiculae femineae breves, uniflorae. Caryopsides nitentes, forma et colore variae, saepius flavae, rarius albae, rubrae vel fuscae. ⊙.

L. Sp. pl. (1753) 971. — Czern. Consp. 76. Монтр. Обозр. 89. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 655; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 585. Пач. Херс. фл. I, 90. Рожевиц, Фл. СССР II, 4. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 130.

Культивують як зернову, кормову і технічну рослину в багатьох різновидностях майже по всій Україні, але переважно в Степу і на Поділлі.

Поширення виду по СРСР. Південь Європейської част. СРСР, півн. Кавказ, Закавказзя, півд. част. Серед. Азії, півд. част. Далекого Сходу.

Ar. Geogr. Культивують по всіх тропічних, субтропічних і почасти помірних країнах.

Походить з Америки (Мексіка), де являється стародавньою (доісторичною) культурою. У дикому стані невідома. Походить, мабуть, від мексіканської рослини *Euchlaena mexicana* Schrad., яка теж культивується в тропічних країнах.

Триба 2. Andropogóneae Presl.

Колоски звичайно одноквіткові, всі двостатеві або двостатеві і чоловічі, змішані в тому самому суцвітті; колоскових лусок у колоску по 3; вони шкірясті; квіткові луски ніжніші за колоскові; нижня з них з остюком; остюк часто членистий і закручений. Тичинок 3, рідко 2—1. Зернівка без борозенки.

Близько 750 видів у 79 родах, поширених переважно в тропіках, де вони беруть головну участь в утворенні рослинного вкриття саванів.—У нас проходить північна межа поширення триби.

Рід 50. Andropógon [1] L. — Бородач

L. Sp. pl. (1753) 1045; Gen. pl. ed. 5 (1754) 468

Суцвіття у вигляді колосовидних гілочок (на ніжках), зібраних пучками. Колоски одноквіткові, зібрані парами; один з пари на ніжці, чоловічий, другий сидячий, двостатевий. Колоскових лусок 3; зовнішні шкірясті, внутрішня плівчаста. Квіткові луски плівчасті. Нижня квіткова луска двостатевого колоска з довгим остюком. Приймочки пірчасті. Зернівка довгаста.

Близько 125 видів, переважно в тропічних і субтропічних країнах Старого Світу. У межах СРСР — 2 види. В УРСР — тільки *A. ischaemum* L. — центральноевразіатсько-середземноморський степовий вид.

96. A. ischaémum [2] L. — Бородач звичайний. 60—100 *см* заввиш. Пухкодерниста трава, з короткими повзучими гонами. Стебло кругле, гладеньке, колінчасто-висхідне. Листи вузьколінійні, звичайно до 3 *мм* завш., голубувато-зелені; піхви голі; замість язичка — пучок волосків. Колосковидні гілочки, числом 2—6 (— 10), вузьколінійні, звичайно 3—6 *см* завд., на ніжках до 5 *мм* завд. Вісь галузок, ніжки колосків і їх нижня частина вкриті довгими притисненими білими волосками. Колоски зеленувато-фіолетові; колоскові луски ланцетні; квіткові луски дуже дрібні; остюк двостатевого колоска 10—15 *мм* завд., колінчасто зігнутий; приймочки пурпурові. ♃. Цв. VII—IX. — Рис. 1.

Planta 60—100 *cm* alta, rhizomate laxe caespitoso, ramis brevibus. Culmus teres, laevis, geniculatim ascendens. Folia anguste linearia, solito ad 3 *mm* lata, glaucescenti-viridia, pro ligula pilorum serie obsita, vaginis glabris. Spicae 2—6 (10)-nae, subdigitatim fasciculatae, anguste lineares, solito 3—6 *cm* longae, breviter pedunculatae, pedunculis ad 5 *mm* longis, rachide pedicellisque spicularum pilis albis longis adpressis obsitis. Spiculae violaceae; glumae lanceolatae; paleae minutae; palea inferior spiculae hermaphroditae aristata, arista 10—15 *mm* longa, geniculata; stigmata purpurea. ♃.

L. Sp. pl. (1753) 1047. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 477. Czern. Consp. 76. Рогов., Обозр. (1869) 269. Lindem. Fl. Chers. II, 267. Монтр. Обозр. 89. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 655; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 585. Пач. Херс. фл. I, 88. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 66. Рожевиц, Фл. СССР II, 14. Лавр. Фл. УССР, визн. I, 130.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. LIV, fig. 1500!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 50! — Fl. exsicc. Reipubl. Bohem.-Sloven. № 95!

Hab. Вапнякові, крейдяні, глинисті, гранітні і кам'янисті схили. — У Степу досить часто, в Лісостепу — спорадично, в Лівобережному Лісостепу — зрідка.

З.Л.-С. Наддністрянська частина — досить часто (Рог., Монтр., Шмальг., Пач., Коржинський!, Кот.!). — **П. Л.-С.** На північ до Старокостянтинова і Києва (Рог., Монтр., Шмальг., Пач., Савостьянов). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!).

[1] Від грецьких слів — ἀνήρ (анéр) — чоловік і πώγων (пóгон) — борода; про опушеність суцвіття.

[2] Від грецьких слів ἴσχω (íсхо) — зупиняю і αἷμα (гáйма) — кров. Раніше вживали цю рослину для припинення кровотечі.

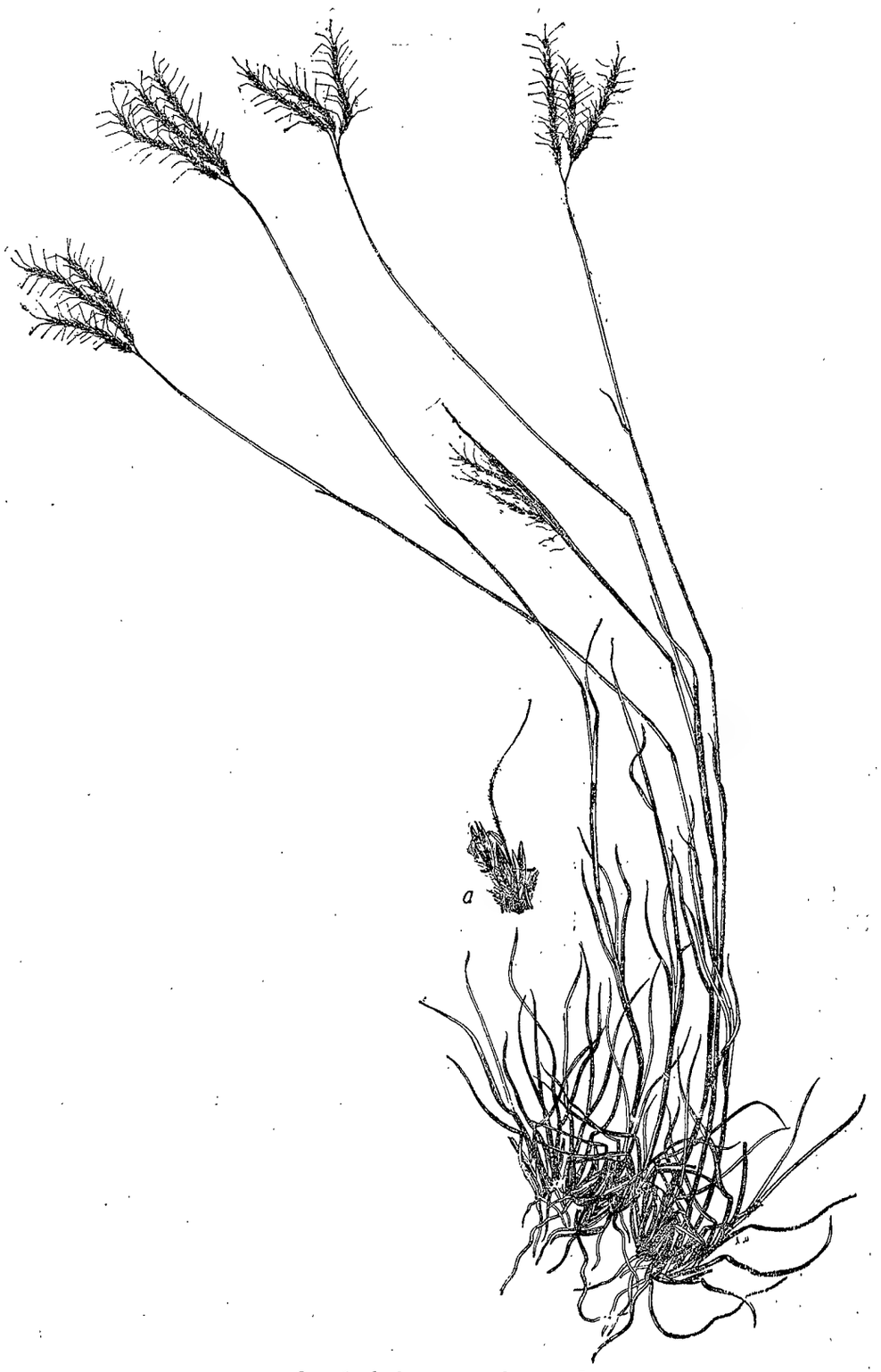

Рис. 1. *Andropogon ischaemum* L.
A — ціла рослина; *a* — група з двох колосків.

—Полтавська обл.: Прохорівка, Гельмяз. р-у, і Гельмязів (Шмальг., Ярмолович!). Пирятинськ. рн, Яцини (Барсуков!). Лубни (Кот., Іллін.!). Лохвицьк. рн, Луговики (Барсуков).—**Д.Л.-С.** Сталінська обл.: Переважно по р. Дінцю від с. Богородичного, Слав'янськ. р-у, і нижче (Лавренко!, Мілют.!, Клок. і Лавр., Черн.!, Кот.! і інші).—**П.З.-Л.С.** — досить часто.—**Л. З.-Л.-С.** По р. Ворсклі: Ново-Санджари і Кобиляки (Монтрез.); по р. Берестовій: Красноград (Іллічевський), Самарі (Кот.!), Берді (Клок.!), Кальчику (!!), Кринці (Клеопов!).—Ворошиловградська обл.: с. Новоастрахань (Тал.).—**Л. З.-Л. С.** (зз.) — часто (!!).—**П. З. С.** — досить часто (Пач.). — **Л. З. С.** Околиці Запоріжжя (Грунер!, Дементьєв, Кот.), Федорівка (Пач.).

Поширення виду по СРСР. Ниж.-Дон., Ниж.-Вол. (?), Крим; Кавк. (звичайно); Зах. Сиб.: Ірт.; Серед. Азія (звичайно).

Ar. Geogr. Серед. і Півд. Європа, Мала, Середня і почасти південна Азія, Півн. Африка.

Примітка. Молодою — добра кормова трава на пасовищах посушливих кам'янистих місць. Її можна використовувати для закріплення відслонень лесу, крейди тощо. З висушеного коріння, вибіленого з допомогою окропу, за кордоном виробляють різноманітні щіточки, які використовують у парфумерії. До самої лише Франції щороку довозили до 130000 *кг* коріння цієї рослини (за Роллови м).

Рід 51. **Chrysopógon**[1] Trin. — Золотобородник

Trin. Fund. Agrost. (1820) 187

Суцвіття в вигляді волоті, тонкі, довгі гілочки якої зібрані кільцями. Колоски одноквіткові, зібрані по 3 на кінцях гілочок суцвіття; середній колосок сидячий, двостатевий, бокові на ніжках, чоловічі. Колоскових лусок 3, квіткових 2. Приймочки пірчасті.

Близько 18 видів, які ростуть переважно в тропічній і субтропічній зонах Старого Світу і Австралії (тільки один вид в Америці). У межах СРСР — тільки один вид — *Ch. gryllus* (L.) Trin. — середземноморського походження.

97. Ch. grýllus[2] (L.) Trin. — Золотобородник. 50—150 *см* завв. Утворює дернини. Стебла високі. Листи з рідкими волосками; язичок короткий, війчастий. Сидячі середні колоски з двостатевою квіткою мають при основі пучок буруватих волосків; їх нижня колоскова луска по краю має один ряд маленьких колючок; друга колоскова луска з досить довгим остюком; обидві шкірясті; нижня квіткова луска плівчаста, з дуже довгим колінчастим міцним остюком; бокові колоски на ніжках, чоловічі; їх зовнішня майже шкіряста колоскова луска на вершку з коротким остюком. 4. Цв. V—VIII. — Рис. 2.

Planta 50—150 *cm* alta, caespitosa. Culmi erecti, simplices. Folia sparsim pilosa, ligula brevissima, ciliata. Panicula sub anthesi effusa, ramis capillaribus simplicibus verticillatis. Spiculae in apice ramorum paniculae ternae, uniflorae; spicula intermedia sessilis, hermaphrodita, basi pilis fuscescentibus barbata, gluma inferiore externa juxta marginem serie spinularum instructa, gluma interna in aristam aequilongam abeunte, utrisque subcoriaceis, palea inferiore lanceolata,

[1] Від грецьких слів χρυσός (хрюзо́с) — золотий і πώγων (по́гон) — борода (про золотисті волоски колосків *Ch. gryllus*).

[2] Від грецького слова γρύλλος (грю́ллос) — назва якоїсь кормової трави.

Рис. 2. *Chrysopogon gryllus* (L.) Trin.
A — ціла рослина; *a* — група з 3 колосків, — одного двостатевого і двох чоловічих.

ex apice breviter bifido longe aristata, arista geniculata contorta inferne hirta; spiculae laterales pedunculatae, masculae, glabrae, gluma inferiore externa subcoriacea, apice breviter aristata, interna membranacea. Caryopsis oblongo-linearis, lateraliter subcompressa. 4.

Trin. Fund. Agrost. (1820) 188. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II 587. Пач. Херс. фл. I, 90. Рожевиц, Фл. СССР II, 15. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 131.

Syn. *Andropogon Gryllus* L. Amoen. Ac. IV (1759) 332. — *Pollinia Gryllus* Spr. Pug. I, (1815) 10. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 476.

Icon. Rchb. Fl. Germ. et Helv. Ic. I, LIV, fig. 1502! (sub *Pollinia Gryllus* Spr.)

Hab. На піскуватому, трохи солончакуватому грунті.

Л. З. С. Скадовськ. р-и, острів Джарилгач, місцями утворює зарості (Пач., Дзєвановський!, Шост.-Десят. і Левіна!, Давидич!). Найближчі місцезнаходження в Бесарабії.

Поширення виду по СРСР. Причорном., південні частини Криму; Кавк.: Передкавк., Дагест., Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Серед. (частково) і Півд. Європа, Зах. Азія, Індія.

Примітка. З коріння на півдні Європи виготовляють щітки (Hegi).

В гербарії БІН-у АН СРСР є зразки (колоски), на етикетці яких читаємо: „Бердянский уезд (Г. Висоцкий!)".

Рід 52. **Sórghum**[1] Pers. — Сорго

Pers. Syn. I (1805) 101

Суцвіття чимале, волотевидне. Колоски широко-яйцевидні або майже круглі, одноквіткові, зібрані паристо по боках гілочок суцвіття (один сидячий, другий на ніжці) і по три на їх кінцях; сидячі колоски з двостатевою квіткою, а ті, що на ніжках, — з чоловічими квітками. Дві зовнішні лускові луски при двостатевих колосках на спинці опуклі, шкірясті і блискучі, а при чоловічих — трав'янисто-шкірясті; третя лускова луска — плівчаста. Квіткові луски плівчасті; нижня з остюком, скрученим у нижній своїй частині; верхня звичайно незначна, війчаста.

Коло 40 видів, переважно в тропічних і субтропічних країнах.

Посухостійкі рослини, що дають добрий корм, здебільшого в зеленому або силосовому стані, рідше як сіно. По деяких східних і південних країнах культивують масово як кормові і хлібні рослини. З насінного лушпиння в Індії здобувають чорну фарбу.

З 5 видів *Sorghum*, що ростуть у межах УРСР, 4 види (*S. saccharatum* (L.) Pers., *S. vulgare* Pers., *S. cernuum* (Ard.) Host. і *S. sudanense* (Piper) Stapf. — культурні рослини і один вид — *S. halepense* (L.) Pers. — бур'ян, що тепер має широке поширення в субтропічних і почасти тропічних країнах (пансубтропічний вид, мабуть, середземноморського походження).

1. Багаторічна рослина, з кореневищем до 2 *м* завв.; пластинка листів 1—2 *см* завш. Бур'ян . . . . . (5). **S. halepense** (L.) Pers.

[1] Від слова sorgho — італійської назви цієї рослини

— Однорічні рослини, без кореневищ, звичайно вищі 2 *м* завв.; пластинка листів 4—9 *см* завш. Культурні рослини . . . . . 2.

2. Колоски великі, 7—8 *мм* завд. . . . . (4). **S. sudanense** (Piper) Stapf.
— Колоски не більше 5 *мм* завд. . . . . 3.

3. Волоть звисла на зігнутому вгорі стеблі; плідні (двостатеві) колоски широко-яйцевидні або майже ромбічні; довжина їх тільки трохи перевищує ширину; зернівка куляста, після достигання висувається з колоскових лусок . . . . . (3). **S. cernuum** (Ard.) Host.
— Волоть стояча; стебло під суцвіттям пряме; плідні (двостатеві) колоски яйцевидні до широко-еліптичних; звичайно довжина їх значно перевищує ширину; зернівка після достигання довжиною така, як колоскові луски . . . . . 4.

4. Плідні (двостатеві) колоски еліптичні до яйцевидних; довжина їх удвоє або більше перевищує ширину; найширші вони посередині або нижче середини; на вершку гострі або гоструваті. (1). **S. saccharatum** Pers.
— Плідні (двостатеві) колоски обернено-яйцевидні; найширші вони в верхній третині або чверті, рідше майже кулясті, на вершку тупі або тупуваті . . . . . (2). **S. vulgare** (L.) Pers.

97[1]. (1). **S. saccharátum** (L.) Pers. — Цукрове сорго. До 3 *м* завв. Стебло пряме. Листи ланцетно-лінійні. Волоть стояча, довгасто-пірамідальна; гілочки її під час цвітіння простерті, після цвітіння стоячі, майже до половини без гілочок другого порядку. Плідні (двостатеві) колоски еліптичні до яйцевидних; довжина їх удвоє або більше перевищує ширину; найширші вони посередині або нижче середини, на вершку гострі або гоструваті. ☉. Цв. VI—IX.

Culmus erectus, ad 3 *m* usque altus. Folia lanceolato-linearia. Panicula erecta, oblongo-pyramidalis, ramis tantum circiter a media parte ramulosis, in tempore florendi patentibus, demum erectis. Spiculae hermaphroditae ellipticae vel ovatae, latitudine sua duplo vel plus quam duplo longiores, ad medium vel infra medium latiores, apice acutae vel acutiusculae. ☉.

Pers. Syn. I (1805) 101. — Czern. Consp. 76. Монтр. Обозр. 656. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 656; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 585. Рожевиц, Фл. СССР II, 21. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 131.

Syn. *Holcus saccharatus* L. Sp. pl. (1753) 1047. — *Andropogon saccharatus* Kunth. Enum. I (1833) 502.

Зрідка культивують на Україні.

Ar. Geogr. Тропічні і субтропічні країни, Південна Європа (культурна рослина).

Примітка. Серед інших сорго цей вид дає найкращий зелений корм. Його культивують по деяких країнах також для виробництва цукру і патоки.

97[2]. (2). **S. vulgáre** Pers. — Турецьке просо. До 3 *м* завв. Від попереднього виду відрізняється такими ознаками: волоть густа, звичайно яйцевидно-довгаста, стояча, з спрямованими догори гілками, що розгалужуються майже від основи; плідні (двостатеві) колоски обернено-яйцевидні,

найширші у верхній третині або чверті, рідше майже кулясті, на вершку тупі або тупуваті. ☉. Цв. VI—IX.

Ad 3 *m* altum. A praecendente differt panicula densa, solito ovato-oblonga, ramis fere a basi ramulosis, spiculis hermaphroditis obovatis, rarius subglobosis, apice obtusis vel obtusiusculis, in tertia vel in quarta parte superiore latioribus. ☉.

Pers Syn. I (1805) 101. — Монтр. Обозр. 89. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 656; Фл. Ср. и Ю Р. II 586. Рожевиц, Фл. СССР II, 19. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 132.

Syn. *Holcus Sorghum* L. Sp. pl. (1753) 1047. — *Andropogon Sorghum* Brot. Fl. Lus. I (1804) 88.

В УРСР сіють на Київщині і Дніпропетровщині — переважно на зелений корм, а також для виготовлення віників.

Ar. Geogr. Культивують у тропічних і субтропічних країнах і в Півд. Європі.

Примітка. Формою волоті і забарвленням колосків дуже мінлива. Посухостійка рослина, що дає добрий корм у зеленому і силосованому вигляді. В Італії з борошна готують „polenta" і макарони, в Африці—особливе пиво „мериса". У нас і по інших країнах роблять з волотей рослини різноманітні віники і мітли.

97³. (3). S. cérnuum (Ard.) Host. — Сорго поникле, джугара́. До 3 *м* завв. Від попередніх видів відрізняється такими ознаками: стебло під суцвіттям зігнуте, через що волоть звисла; волоть коротка, яйцевидна, дуже густа, 8—15 *см* завд. і 6—12 *см* завш., з опушеними головною віссю і гілками; плідні (двостатеві) колоски широко-яйцевидні або майже ромбічні; довжина їх тільки трохи перевищує ширину. Зернівки кулясті, після достигання висуваються з колоскових лусок. ☉. Цв. VI—IX.

Ad 3 *m* altum. A speciebus praecedentibus differt: caule sub inflorescentia valde recurvato et propter id panicula cernua, panicula brevi ovata densissima, 18—15 *cm* longa, 6—12 *cm* lata, spiculis hermaphroditis late-ovatis vel subrhomboideis, latitudinem suam tantum vix superantibus. Paniculae axis ramique pubescentes. Caryopsis globosa, matura e glumis exserta. ☉.

Host, Gram. Austr. IV (1809), tab. 3. — Czern. Consp. 76. Монтр. Обозр. 89. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 656; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 586. Рожевиц, Фл. СССР II, 20. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 182.

Syn. *Holcus cernuus* Ard. in Saggi Sc. lett. Acad. Padoua I (1786) 128. — *Andropogon cernuus* Roxb. Fl. Ind. I (1832) 270.

Вирощують іноді на півдні УРСР.

Ar. Geogr. Культивують в середземноморських країнах, Перед. Азії, Індії, і в Африці.

97⁴. (4). S. sudanénse (Piper) Stapf. — Сорго суданське, суданка. 150—300 *см* завв. Стебло голе, гладеньке, при основі розгалужене. Листи широколінійні, 4—4,5 *см* завш., голі; язичок коло 2,5 *мм* завд. Волоть пірамідально-яйцевидна, коло 40 *см* завд., багатоколоскова. Колоски плідні ланцетні або еліптично-довгасті, 7—8 *мм* завд. Колоскові луски загострені, на спинці часто голі; квіткові луски плівчасті; нижня коло 6 *мм* завд., з колінчасто зігнутим остюком до 2 *см* завд.; верхня яйцевидна, коло 3,5 *мм* завд. ☉. Цв. VII—IX.

50—300 *cm* altum. Culmus glaber, laevis, ad basin ramosus. Folia late linearia, 4—4,5 *cm* lata, glabra, ligula circ. 2,5 *mm* longa. Panicula pyramidato-ovata, circ. 40 *cm* longa, multispiculata. Spiculae fertiles lanceolatae vel ellipticoblongae, 7—8 *mm* longae; glumae acuminatae, dorso saepe glabrae, membranaceae, inferior circ. 6 *mm* longa, arista geniculata ad 2 *cm* longa instructa, superior ovata, circ. 3,6 *mm* longa. ☉.

Stapf, Fl. of trop. Afr. IX (1817), 113. — Рожевиц, Фл. СССР II, 22.

Syn. *Andoropogon Sorghum sudanense* Piper in Proc. Biol. Soc. Wash. XXVIII, 33.

Досить часто культивують як добру кормову рослину, особливо в більш південній частині УРСР.

Поширення виду по СРСР. Нижн.-Дон., Ниж.-Волж., Кавказ.

Ar. Geogr. Дико — в Судані і в долині р. Ніла. Як кормову рослину культивують майже у всьому світі.

98. (5). S. halepénse (L.) Pers. — Сорго алепське, гунай, джонсонова трава. 100—150 *см* завв. Рослина з товстим коротко-повзучим кореневищем. Стебло голе, гладеньке. Листи лінійно-ланцетні, 1—1,5 (2) *см* завш.; язичок короткий, 1—2 *мм* завд., війчастий; волоть багатоколоскова, до 40 *см* завд. Колоски плідні яйцевидно-ланцетні, коло 5 *мм* завд., б.-м. волосисті; при основі колоска є зчленування, через що після достигання колоски остаються; колоскові луски загострені, на спинці часто голі; квіткові луски плівчасті; нижня з них звичайно з остюком або рідше без нього; верхня дрібна, війчаста. ♃. Цв. VI—VIII.

Planta perennis, rhizomate crasso breviter repente praedita, 100—150 *cm* alta. Culmus glaber, laevis. Folia lineari-lanceolata, 1—1,5 (2) *cm* lata, ligula brevi ciliata 1—2 *mm* longa. Panicula multispiculata, ad 40 *cm* usque longa. Spiculae fertiles ovato-lanceolatae, circ. 5 *mm* longae, plus minusve pilosae, ad basin articulatae; glumae acuminatae, dorso saepe glabrae; paleae membranaceae, inferior plerumque aristata, rarius inermis, superior minuta, ciliata. ♃.

Pers. Syn. I (1805), 101. — Рожевиц, Фл. СССР II, 21. О. Вісюліна. Бур'яни УРСР (1937) 41.

Syn. *Holcus halepensis* L. Sp. pl. (1753) 1047. — *Andropogon halepensis* Brot. Fl. Lusit. I (1804) 89.

Hab. Бур'ян, що засмічує головно суданку і почасти бавовник. У межах УРСР молодший адвентивний бур'ян; зрідка в Дніпропетровській обл.

„За даними Київської обласної карантинної інспекції, зрідка трапляється в Дніпропетровській області" (О. Вісюліна).

Поширення виду по СРСР. Крим, Кавказ, Серед. Азія.

Ar. Geogr. Майже по всіх тропічних і субтропічних країнах.

Примітка. Розмножується насінням і вегетативно (кореневищем). В межах ПАСШ — один з найбільш тяжких бур'янів.

Триба 3. Zoysieae Miquel

Суцвіття звичайно колосовидне, з нечленистою віссю. Колоски (у наших представників) скупчені групами по декілька і групами після достигання відпадають; колоски звичайно з одною двостатевою квіткою. Колоскові луски

шкірясті, твердіші за квіткові; у наших представників нижня колоскова луска менша, верхня з гачковидними шипами. Квіткові луски плівчасті, без остюків. Тичинок 3. Приймочки довгопірчасті.

Близько 53 видів у 20 родах, поширених від тропіків до помірної зони.

Рід 53. Trágus[1] Hall. — Чіплянка

Hall. Hist. Stirp. Helv. II (1768) 203

Суцвіття вершкове, колосовидне, циліндричне. Колоски одноквіткові, ланцетні, скупчені по декілька на гілочках суцвіття. Колоскових лусок дві; одна (нижня) дуже дрібна, друга шкіряста, з гачковидними шипами. Квіткових лусок дві; вони плівчасті.

Коло 7 видів, поширених переважно в тропічних і субтропічних країнах. У межах СРСР один пансубтропічний вид — *T. racemosus* (L.) All.

99. T. racemósus (L.) All. — Чіплянка. 10—30 *см* завв. Стебла розгалужені, лежачі або колінчасто-висхідні, вкорінюються у вузлах. Листи жорсткі, по краю мають жорсткі щетинки; верхня піхва здута, з дуже короткою пластинкою або зовсім без неї; язичок короткий, війчастий. Колосовидне суцвіття 4—8 *см* завд., з дуже короткими (2—3 *мм*) гілочками; колоски по 2—4 зібрані пучками. ☉. Цв. 2/2 VI—IX.

Culmi ramosi, procumbentes vel geniculato-ascendentes, ad nodos radicantes. Folia rigida, brevia, acuta, margine aculeolata, pro ligula pilorum serie obsita; folii supremi vagina elongata, subinflata, lamina valde abbreviata vel nulla. Spiculae 2—4-nae, ovato-lanceolatae, in fasciculos brevissime pedicellatos racemum spiciformem, 4—8 *cm* longum formantes dispositae; gluma superior coriacea, umlanceolata, acuta, elevatim septemnervia, ad nervos medium et laterales aculeis uncinatis echinata; gluma inferior minima. ☉.

All. Fl. Pedem. II (1785) 241. — Lindem. Fl. Chers. II, 268. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 657; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 587. Пач. Херс. фл. I, 91. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 67. Рожевиц, Фл. СССР II, 23. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 132.

Syn. *Cenchrus racemosus* L. Sp. pl. (1753) 1049. — *Lappago racemosa* Willd. Sp. pl. I (1797) 484. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 467. Рогов. Обозр. (1869) 269. Монтр. Обозр. 87.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. XXX, fig. 1414!

Hab. Переважно на пісках, рідше по витоптаних вапняково-кам'янистих місцях, на гранітній жорстві; також, як бур'ян, — по садках, виноградниках тощо. — Звичайно на півдні Степу.

З.Л.-С. МАРСР: По Дністру від Ягорлика, Дубосарськ. р-ну, до Тирасполя (Рог!, Монтр., Шмальг., Пач!, Опперман!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: ст. Горлівка (Серединський!). — **П. З.-Л.С.** Півн.-зах. частина Первомайського р-ну, Богополь, по Бугу (Шмальг!, Пач.); по Дністру і сусідніх річках (Пач., Опперман!). — **Л. З.-Л.С.** По рр. Берді (Клок.!), Кальміусу (Клок.!) і по морському узбережжю (Постригань!). — **П. З. С.** Досить звичайно, переважно по долинах річок та біля них (Пач., Опперман, Дика! і ін.). — **Л. З. С.** Звичайно в долині Дніпра від Кам'янського піскового масиву і нижче до Кінбурнської коси (Лавренко!!, Пач., Козлов! і інші) та по р. Молочній (Клок.!); Мелітополь (Серединський!). — **П. С.** Дніпропетровська обл.: Генічеськ. р-н., острів Бірючий (Левіна!).

[1] Від грецького слова τράγος (трáгос) — козел; також назва якоїсь колючої рослини.

Заноситься по залізницях на північ. — Миколаївська обл.: Олександрія (Рябков за Пач. — занесено?). — Харківська обл.: Харків (Кот.!).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: Ниж.-Дон, Крим, весь Кавк., Серед. Азія: Кара-Кум., Гірськ. Туркм.

Ar. Geogr. Півд. Європа, Зах. Азія, тропічні і субтропічні країни Старого Світу.

Триба 4. Panícеae R. Br.

Колоски звичайно дрібні, одноквіткові або двоквіткові. Квітки двостатеві або двостатеві і чоловічі (в одноквіткових колосках квітка двостатева, у двоквіткових колосках одна квітка двостатева, друга чоловіча). Колоскових лусок 3, рідше 2; вони плівчасті або тонкошкірясті, завжди ніжніші за квіткові; найнижча колоскова луска найменша, інколи редукована. Квіткові луски твердошкірясті або хрящуваті.

71 рід з 1400 видами, поширеними переважно в тропічних країнах і почасти в помірній смузі Нового і Старого Світу.

Рід 54. Digitária[1] Heist. — Пальчатка, куряча лапка

Heist. in Adans. Fam. II (1763) 38

Суцвіття складається з 2—6 колосовидних гілочок, зібраних лапчасто на кінці стебла. Колоски одно- двоквіткові, парисні (один майже сидячий, другий — на ніжці), розміщені в два ряди по одному боці гілочок суцвіття. З трьох колоскових лусок найнижча найменша, інколи зовсім редукована. Як колоскові, так і квіткові луски без остюків. Тичинок 3. Приймочки пірчасті.

Коло 150 видів, поширених переважно в тропічних і субтропічних країнах Старого і Нового Світу. В межах СРСР—5 видів.

Всі українські види *Digitaria* є пансубтропічні (субтропічні космополіти).

---

1. Колоски дрібненькі, 1—2 *мм* завд., яйцевидно-еліптичні, тупуваті; листи голі, тільки біля основи листової пластинки є декілька довгих волосків. . . . . (**1**). **D. linearis** (Krock.) Crép.
— Колоски більші, (2)—3 *мм* завд., довгасто-ланцетні, гострі; піхви і пластинки листів укриті довгими волосками . . . . . 2.
2. Крайні жилки верхньої (третьої—найбільшої) колоскової луски шерстисто опушені . . . . . (**2**). **D. sanguinalis** (L.) Scop.
— Крайні жилки верхньої (третьої— найбільшої) колоскової луски з довгими відхиленими волосками . . . . . (**3**). **D. ciliaris** (Retz.) Kocl.

100. (1). D. linearis (Krock.) Crép. — Пальчатка лінійна. Стебла (5) 10—40 (50) *см* завд., зелені або червонуваті, голі, розгалужені, лежачі або колінчасто-висхідні. Листи з голими піхвами і лінійно-ланцетними голими пластинками, тільки біля основи пластинки є декілька довгих волосків; язичок 1—2 *мм* завд. Суцвіття з 2—4 (— 6) гілочок; колоски дрібні, 1—2 *мм* завд., яйцевидно-еліптичні, тупуваті, разом з гілочками суцвіття зелені або

[1] Від латинського слова digitus — палець; з приводу форми суцвіття.

червонуваті; найнижча колоскова луска дуже дрібна або зовсім відсутня; друга тільки трохи коротша за колосок, опушена; третя довжиною майже дорівнює колоскові, теж опушена. Квіткові луски тверді, блискучі, після цвітіння чорніють. ☉. Цв. VII—X.

Culmi plures, procumbentes vel geniculatim ascendentes, ramosi, (5) 10—40 (50) *cm* longi. Foliorum lamina lineari lanceolata, acuta, brevis, ut vagina glabra, tantum ad os vaginae pilis paucis hirta; ligula brevis, obtusata, 1—2 *mm* longa. Spicae 2—4 (6)-nae, subdigitatim in apice caulis dispositae; spiculae minutae, 1—2 *mm* longae, ovato-ellipticae, obtusiusculae, una cum axi spicae virescentes vel rubellae; gluma infima minutissima vel nulla, secunda paleis subbrevior tertiaque spiculae aequilonga tenuiter pubescentes; paleae durae, nitentes, demum nigricantes. ☉.

Crép. Man. ed. 2 (1866) 385.—Рожевиц, Фл. СССР II, 28.

Syn. *Panicum lineare* Krock. Fl. siles. (1737) 98.—Lindem. Fl. Chers. II 259. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 661; Фл. Ср. и Ю. Р. II 588. Пач. Фл. Полес. n° 1154; Херс. фл. I, 95. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chrk. I, n° 69. Лавр. Фл. УСРР. визн. I, 133. — *Panicum glabrum* Gaud. Agrost. helv. (1811) 22.—Рогов. Обозр. (1869) 270. Монтр. Обозр. 87. — *Digitaria glabra* P. B. Agrost. (1812) 51. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 468. Czern. Consp. 76.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. t. XXVII, fig. 1406!—Рожевиц, Сорные растения СССР I, fig. 27, 1!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 42!

Hab. На пісках; у Лісостепу також як післяжнивний бур'ян (переважно на легких грунтах). — Майже по всій Україні, спорадично (частіше по долинах річок).

П. П. Житомирська обл.: Олевськ. рн., ст. Білокоровичі (Воробйов!).—**Л. П.** Чернігівська обл.: Кам'янка, Ріпкинськ. р-ну; Любеч на пісках біля Дніпра (Пач.). Новгород-Сіверський рн (герб. УІР-а!). Кролевецьк. рн, Будище (Борщов!).—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Ярмолинці (Запал.) – Вінницька обл.: Могилів. Томашпол. рн., Марківка (Кот.!).—**П. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква (Рог.). Кол. Звенигор. пов. (Підопл.!). Сміла (Клеоп.!).—Полтавська обл.: Крюків, Кременч. рн (Пач.).—Миколаївська обл.: Олександрія (Пач.). Кірово (Ліндеман!).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.).—Чернігівська обл.: Ічня. Смож, Іваницьк. рн.—Полтавська обл.: Окол. Кременчука (!!). Лубен. рн, Духова (Ілліч.). Оболон. рн, Наріжня (Ілліч.). — Харківська обл.: Ст. Смородине, Тростян. рн (Кот.!). Окол. Харкова (Лавренко!!, Черн.!, Налив.!). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Бобринець (Пач.). — **Л. З.-Л. С.** По рр. Дінцю (Лавренко!!, Сукач., Мілют.!), Осколу (Клок.!), Оралі (Красноград !), Самарі (Кот.!) і Вовчій (Михайлівка).— Дніпропетровська обл.: Покров. рн (Сідоров).— **П. З. С.** і **Л. З. С.** Зрідка по Дніпру від Запоріжжя до гирла (Лавренко!!, Грунер, Гроссг. Пач., Козлов!).—Миколаївська обл.: Миколаїв (Анджейовський, Опперман!),

Поширення виду по СРСР. Європ. част.—скрізь, крім крайньої півночі; Кавк.: Передкавк., Зах. і Схід. Закавк.; Сибір: Анг.-Саян., Даур.; Далек. Схід: Зеє-Бур., Уссур., Серед. Азія (майже скрізь).

Ar. Geogr. Серед. і Півд. Європа, Азія (зах., півн., півд. Індія і Схід), (Манчжурія, Корея, Японія), Півн. Америка, Нова Зеландія.

Примітка. Досить добра кормова рослина. Зернівками живляться птахи.

101. (2). D. sanguinális (L.) Scop.—Пальчатка кров'яна. Вид близький до попереднього. (5) 10—40 (70) *см* завв. Вся рослина нерідко темно-фіолетова. Стебла розгалужені від основи, лежачі або колінчасто-висхідні,

голі, гладенькі, тільки у вузлах трохи волосисті. Пластинки листів ланцетно-лінійні, як і піхви, з довгими відхиленими волосками; язичок короткий. Колоски близько 3 *мм* завд., довгасто-ланцетні. Нижня колоскова луска дуже маленька, друга з 1—3 жилками, третя з 5—7 жилками і з шерстисто опушеними крайніми жилками. Цв. VII — X. — Рис. 3.

Planta viridis vel interdum tota obscure violacea. Culmi plures, ramosi, procumbentes vel geniculatim ascendentes, glabri, tamen ad nodos parce pubescentes, (5) 10—40 (70) *cm* longi. Foliorum laminae lanceolato-lineares, ut vaginae, pilis longis patentibus obsitae; ligula brevis. Spicae 3—8-nae, subdigitatae, lineares, elongatae, tandem patentes; spiculae oblongo-lanceolatae, circ. 3 *mm* longae, solito obscure-violaceae; gluma infima minima, secunda 1—3-nervia, tertia 5—7-nervia, nervis lateralibus lanato-pubescentibus; paleae pallide fuscae. ☉.

Scop. Fl. Carn. ed. 2, I (1772) 52. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 468. Czern. Consp. 76. Рожевиц, Фл. СССР II, 29.

Syn. *Panicum sanguinale* L. Sp. pl. (1753) 57. — Рогов., Обозр. (1869) 269. Lindem. Fl. Chers. II, 269. Монтр. Обозр. 87. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 661; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 588. Пач. Фл. Полес. n° 1155; Херс. фл. I, 93. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 68. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 133.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. XXVII, fig. 1407! — Рожевиц, Сорные растения СССР, fig. 27, 2!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 549!

Hab. Піски, переважно трохи вогкі, а також сипкі піски (навіть підвищені); як бур'ян—на піщаних грунтах у садках, виноградниках, городах. Індикатор піскуватості грунту. — По всій Україні (переважно в долинах річок), особливо часто в Лісостепу і в Степу.

П. П. Житомирська обл.: Олевськ (Пач.). Житомир (Рог., Пач.). — Київська обл.: Київ (Траутф.!, Рог., Шмальг.). — **Л. П.** Наддніпрянська частина району (Пач., Вершк., Ракочі!). Остер (Рог.).—**З. Л.-С.** МАРСР: Балта (Рог.).—**П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Старокостянтинів (Рог.).—Вінницька обл.: Брацлав (Рог.). Лугове, кол. Тульчинськ. пов. (Пряніщн.!). Завалля, кол. Гайсинськ. пов. (Савостьянов). — Київська обл.: Кол. Звенигородський пов. (Підопл.). По Тясмину (Неводовський!), по Дніпру (Монтр., Тржеб., Пач.). — **Л. Л.-С.** Досить часто по Дніпру (!!), Удаю, Сулі (Августинович!), Пслу, Ворсклі (!!) та їх притоках (Рог., Монтр., Шмальг., Ширяєв і Лавренко, Ілліч.!). — **П. З.-Л. С.** Зрідка по рр. Дністру (Опперман!), Кучургану (Пач.), Куяльнику (Пач.), Бугу – Богополь (Шмальг.), Інгульцю (Пач., Кот.).—**Л. З. Л.-С.** Звичайно по рр. Дніпру і його притоці Самарі, біля Дніпропетровська (Гроссгейм, Средин.), Дінцю (Лавренко !!, Танф., Сукач.), Осколу (Клок.!), Берді (Клок.!), Кальміусу, біля Маріуполя (Гроссгейм). Білосарайська коса кол. Маріуп. р-ну (Постриг.!). — **П. З. С.** Звичайно по приморських лиманах і по рр. Бугу і Дніпру (Лавр.!!, Шестерик, Пач.). — **Л. З. С.** Звичайно по Дніпру (Лавренко !!, Акінф., Пач. і інші).—Миколаївська обл.: Скадовськ (Пач.). — Дніпропетровська обл.: Мелітоп. рн, Мордвинівка по р. Молочній (Клок.!).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: скрізь, крім крайньої півночі; Кавк.: скрізь; Середн. Азія: майже скрізь.

Ar. Geogr. Субтропічні і помірні країни земної кулі.

Примітка. З зерна цієї рослини виготовляють добрі білі крупи і крохмаль, для чого культивують її в Індії. М'яка солома являє добрий корм для рогатої худоби і коней. Її іноді вирощують під назвою „grab grass" у Північній Америці як кормову траву.

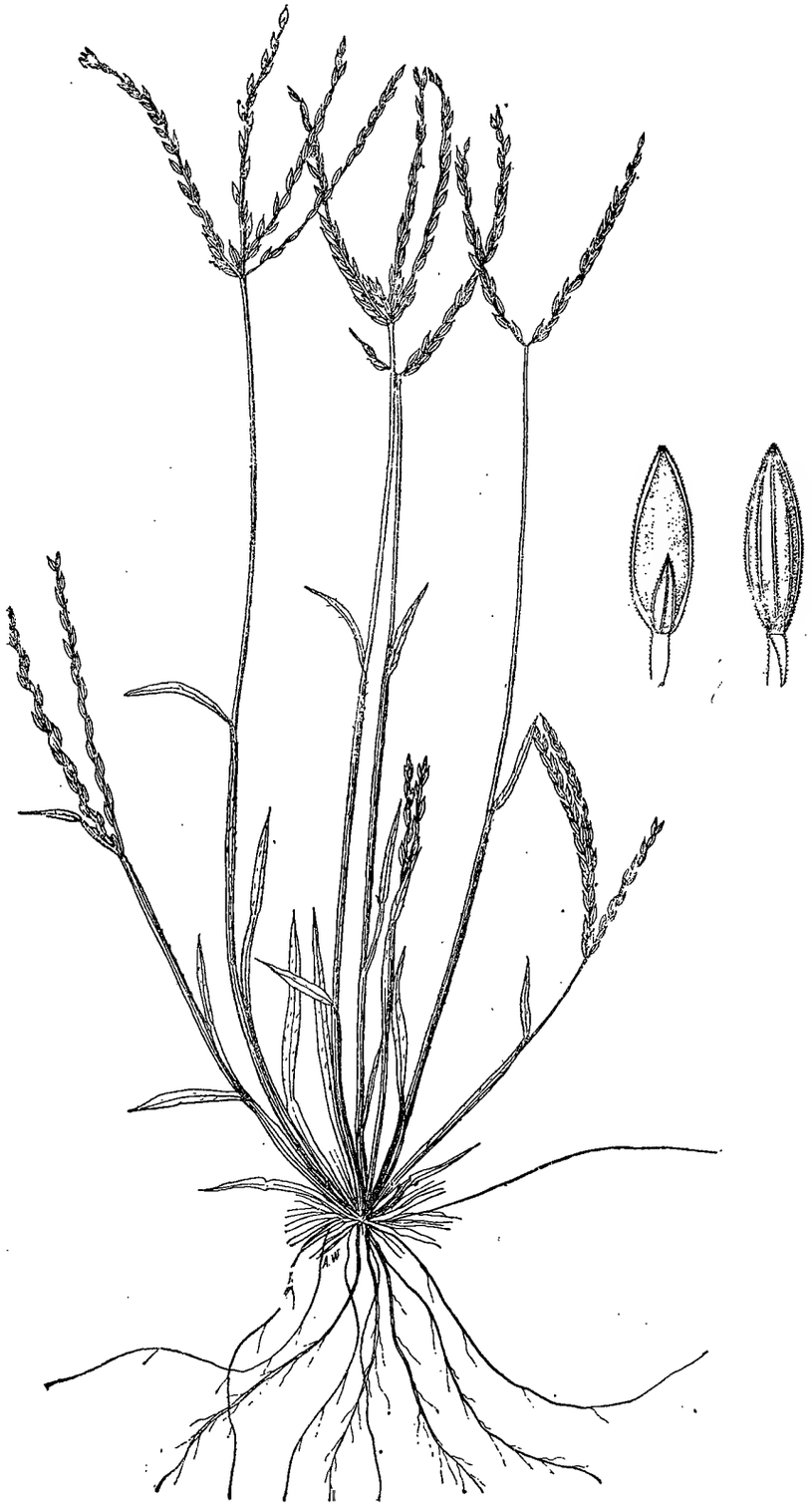

Рис. 3. *Digitaria sanguinalis* (L.) Scop.
Вся рослина (зменшена) і колоски з різних боків (збільшені).

102. (3). D. ciliáris (Retz.) Koel.—Пальчатка війчаста. Дуже близький вид до попереднього; відрізняється від нього такими ознаками: пластинки листів звичайно коротші і часто ширші; зовнішні жилки третьої колоскової луски вкриті довгими, відстовбурченими щетинковидними волосками, 1—1,5 *мм* завд. ☉ Цв. VII—X.

Species praecendenti valde affinis; ab ea differt laminis foliorum solito brevioribus, saepe latioribus, nervis lateralibus glumae tertiae longe ciliatis. ☉.

Koel. Descr. Gram. (1802) 27. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV 468. Czern. Consp. 76. Рожевиц, Фл. СССР II, 30.

Syn. *Panicum ciliare* Retz. Obs. IV (1786) 16. — Рогов. Обозр. (1869) 270. Пач. Херс. фл. I 94. — *Panicum sanguinale* var. *ciliare* Trin. Sp. Gram. incon. (1829) tab. 144. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 662; Фл. Ср. и Ю. Р. II 589. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 133.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I. t. XXVII, fig. 1408! — Рожевиц, Сорные растения СССР I, fig. 27, 3!

Hab. Піски в річкових долинах, спорадично.

З. Л.-С. Поділля (Шмальг.). Podol. austr. (Бессер!).— **П. З. С.** Низ Дністра, Каролінa-Бугаз, Одеськ. рн (Пач.). — Миколаїв (Андрж., Опперм.!).— **Л. Л.-С.** Кременчук (Рог.).

Поширення виду по СРСР. Ниж.-Дон, Нижн.-Волз., Крим, майже весь Кавказ.

Ar. Geogr. Субтропічні і помірні країни.

Примітка. *D. ciliaris* ще наводиться Роговичем (l. c.) для Киева, Остра, Сорочинців і Саврані.

Рід 55. Echinóchloa[1] P. Beauv.—Плоскуха

P. Beauv. Agrost. 53 (1812)

Колоски одноквіткові, яйцевидні, з черевця плоскі, з спинки опуклі, на коротких ніжках або майже сидячі, розміщені по 2—4 з одного боку колосовидних гілочок волоті. Колоскових лусок 3, тонкошкірястих; нижня з них найменша, трохи загострена; дві другі довгі, третя часто з остюком. Квіткові луски твердошкірясті, без остюків. Тичинок 3. Приймочки пірчасті.

Коло 20—25 видів, поширених переважно в тропіках і субтропіках. В межах СРСР—7 видів; в УРСР трапляється три види; з них *E. crus galli* (L.) Roem. et Schult. — космополіт, *E. macrocarpa* Vasing. — іранський (передньоазіатський) вид, *E. oryzicola* Vasing. — адвентивний бур'ян невідомого походження.

1. Колоски дрібні, коло 3 *мм* завд. Звичайний бур'ян городів . . . . . (1). **E. crus galli** (L.) Roem. et Schult.
— Колоски великі, 4—4,5 *мм* завд. Бур'яни в засівах рису . . . . . 2.
2. Листові пластинки при основі, особливо у молодих листів, з рядом густих волосків . . . . . (2). **E. oryzicola** Vasing.
— Листові пластинки при основі голі . . . . (3). **E. macrocarpa** Vasing.

[1] Від грецьких слів ἐχῖνος (ехі́нос) — голка і χλόα (хло́а) — трава; з приводу остистого суцвіття.

103. (1). E. crús gálli (L.) Roem. et Schult.—Плоскуха. 10—100 *см* завв. Стебла при основі висхідні, голі. Листи широколінійні, по краю шерсткі; піхви гладенькі, верхні трохи здуті; язичка немає. Суцвіття волотевидне, більш-менш густе; гілочки його колосовидні. Колоски яйцевидно-еліптичні, загострені, світлозелені, частіше з фіолетовим забарвленням; після достигання осипаються. Нижня колоскова луска в 2—3 рази коротша за колосок; друга з 5 жилками, як і третя, дорівнює довжині колоска; третя з 7 жилками, загострена або з більш-менш довгим остюком. Квіткові луски голі, блискучі. ⊙. Цв. VII—X.

Culmi basi ascendentes, glabri, 10—100 *cm* alti. Folia late linearia, glabra, plana, margine acute scabriuscula, vaginis laevibus, superioribus subinflatis, ligula nulla. Panicula plus minusve contracta, ramis spiciformibus; spiculae ovato-ellipticae, laete virides, saepius violaceae, hispidae vel scabrae; gluma infima spicula 2—3-plo brevior, trinervia, secunda quinquenervia, ut tertia spiculae aequilonga; gluma tertia septemnervia, acuminata vel magis minusve longe aristata; paleae nitidae, albidae, coriaceae. ⊙.

Roem. et Schult. Syst. II (1817) 447.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 473. Czern. Consp. 76. Рожевиц, Фл. СССР II, 32.

Syn. *Panicum crus galli* L. Sp. pl. (1753) 56. — Рогов. Обозр. (1869) 270. Lindem. Fl. Chers. II, 270. Монтр. Обозр. 87. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 662; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 589. Пач. Фл. Полес. n° 1156; Херс. фл. I, 96. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, 70. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 134.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I. t. XXIX, fig. 1411! et 1412!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1696 a (var. *breviseta*!), № 1696 b (var. *breviseta*!), № 1697 (var. *longiseta*!).

Hab. По берегах і вогкуватих місцях (де, мабуть, на молодому алювії, містяться первинні місцезнаходження цього виду на Україні); також — як бур'ян по городах, садках, просяних полях і на зрошуваних полях (зокрема в посівах рису); інколи — як післяжнивний бур'ян і часто на вогких засмічених місцях. — По всій Україні звичайно; на півдні Степу по долинах річок і в розораних подах.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С. — звичайно. **П. З. С., Л. З. С.** — переважно по долинах річок і в розораних подах (у зв'язку з посушливістю клімату).

Var. breviséta (Döll.) Podpera. Третя колоскова луска загострена або з коротким остюком.

Gluma tertia acutata vel breviter aristata.

Podpera, Května Moravy, VI, 2 (1925) 475.
Syn. *Panicum crus galli* var. *brevisetum* Döll. Fl. Bad. I (1857) 232.

Var. longiséta (Döll.) Podpera. Третя колоскова луска з більш-менш довгим остюком.

Gluma tertia plus minusve longe aristata.

Podpera, Května Moravy, VI, 2, (1925) 475.
Syn. *Panicum crus galli* A. *longisetum* Döll. Fl. Bad. I (1857) 232.

Обидві різновидності однаково часто.

Поширення виду по СРСР. Майже весь Союз, крім крайньої півночі і більшої частини Схід. Сибіру.

Ar. Geogr. Тропічні, субтропічні і помірні країни всієї земної кулі.

Примітка. Молоду рослину худоба добре їсть, а старішу погано, бо стебла швидко стають жорсткими. Насіння їстівне для людей і тварин; з нього можна добувати спирт. За Р. Рожевіцем, у Північній Америці культивують як добру кормову рослину. До нас вона частково ввійшла в культуру як нова закордонна кормова культура під назвою, „японське просо".

103¹. (2). E. oryzícola Vasing. — Плоскуха рисова. Стебло пряме, при основі розгалужене, голе або з пухнатими нижніми вузлами, 50—150 *см* завв. Пластинки листів лінійно-ланцетні, більш-менш гострошерсті; пластинки нижніх листів при основі з рядком волосків; піхви голі або притиснено-волосисті; язичка немає. Волоть 8—15 *см* завд., з гострошерсткими гілочками. Колоски яйцевидні, загострені, 4—5 *мм* завд. Нижня колоскова луска широко-яйцевидна, з 3 жилками, втроє коротша від колоска; друга і третя колоскові луски загострені або з остюком, довжиною дорівнюють колоскові; друга — з 5 жилками, третя — з 7 (—10) жилками. Квіткові луски тверді, голі, блискучі. ⊙. VIII—IX.

Culmus erectus, ad basin ramosus, glaber vel ad nodos inferiores pubescens, 50—100 *cm* altus. Laminae foliorum lineari-lanceolatae, acute scabridae; laminae foliorum inferiorum ad basin serie pilorum obsitae; vaginae glabrae vel adpresse pubescentes; ligulae nullae. Panicula 8—15 *cm* longa, ramis acute scabridis. Spiculae ovatae, acuminatae, 4—5 *mm* longae. Gluma infima late ovata, trinervia, spicula triplo brevior; glumae secunda 5-nervia et tertia 7(10)-nervia acuminatae vel aristatae, spiculae aequilongae; paleae durae, glabrae, nitentes. ⊙.

Vasinger in Фл. СССР, II (1934) 33. — О. Вісюліна in Бур'яни УРСР, 47.
Syn. *Panicum oryzicola* Vasing. Тр. Прикл. бот., генет. і селекц. XXV (1931) 125.

Специфічний бур'ян рису.

П. З. С. Одеська обл.: Окол. м. Вознесенська; занесена з рисом на дослідну рисову станцію (за О. Вісюліною).

Поширення виду по СРСР. Кавказ (занесений на рисові поля): Передкавк., Східн. Закавк., Тал.; Далек. Схід: Уссур.; Сер. Азія: Аму-Дар.

Ar. Geogr. Покищо відомий тільки з СРСР.

Примітка. З Далекого Сходу з місцевими сортами рису занесений на Кавказ і в Серед. Азію.

103². (3). E. macrocárpa Vasing. — Плоскуха великоплода. Рослина яснозелена, глянцева. Стебло пряме, при основі розгалужене, голе, товстувате, 50—150 *см* завв. Пластинки листів широколінійні, довго-загострені, по краю гострошерсткі, голі або з небагатьома довгими волосками; язичка немає. Волоть 20—25 *см* завд., поникла, пухка, в молодому стані двостороння; під час вистигання вісь волоті гвинтоподібно скручується, і тому гілки волоті стирчать у різні сторони. Колоски яйцевидні, загострені, 4—5,5 *мм* завд. Нижня колоскова луска дрібнопухната, з 3 жилками, втроє коротша від колоска, друга жорстковійчаста, широколанцетна, як і третя, загострена,

без остюка або з довгим остюком 3—5 *см* завд. Квіткові луски голі, блискучі, дуже опуклі на спинці. ⊙. Цв. VIII—IX.

Laete viridis, nitens. Culmus erectus, ad basin ramosus, glaber, crassiusculus, 50—150 *cm* altus. Laminae foliorum late lineares, longe acuminatae, margine acute scabridae, glubrae vel parce et longe pilosae, ligula nulla. Panicula 20—25 *cm* longa, nutans, laxa, junior bilateralis; axis paniculae sub maturitate torta et tunc rami ejus in omnia latera versi. Spiculae ovato-acuminatae, 4—5,5 *mm* longae; gluma infima trinervia, minute pubescens, spicula triplo brevior; gluma secunda late lanceolata, rigide ciliata, ut tertia acuminata, longe aristata vel inermis; glumae glabrae, nitentes, dorso valde convexae. ⊙.

Vasing. in Фл. СССР, II (1934) 34, 739.—О. Вісюліна in Бур'яни УРСР, 47.

Специфічний бур'ян рису.

П. З. Л. Одеська обл.: Окол. м. Вознесенська; занесена з рисом на дослідну рисову станцію (за О. Вісюліною).

Поширення виду по СРСР. Кавказ: Передкавк. (завезена в 1928 р.); Серед. Азія: Гірськ. Туркм., Аму-Дар., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Серед. Азія, Іран, Передкавказзя.

Примітка. За А. Вазінгером, придатна на харч худобі; насіння придатне на харч свійській птиці, на виготовлення борошна.

Рід 56. Pánicum[1] L. — Просо

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 17

Суцвіття волотевидне, з довгими гілочками. Колоски на довгих ніжках, яйцевидні, опуклі з одного боку і плоскі з другого. Колоскових лусок звичайно 3, плівчастих (папероподібних), з виразними жилками; нижня луска коротша за ближчі дві; за третьою колосковою лускою інколи розвивається четверта, яка з третьою лускою являє додаткову недорозвинену квітку. Квіткові луски після цвітіння хрящуваті. Тичинок 3. Приймочки пірчасті, пурпурові.

Близько 400 видів, переважно в тропічних і субтропічних країнах.

---

1. Колоски (3,5) 4 *мм* завд. Нижня колоскова луска дорівнює близько $^2/_3$ довжини колоска . . . . . (1). **P. miliaceum** L.
— Колоски 2 (3) *мм* завд. Нижня колоскова луска не перевищує $^1/_2$ довжини колоска . . . . . (2). **P. capillare** L.

103[3]. (1). P. miliáceum[2] L. — Просо посівне. Стебло просте або частіше при основі розгалужене, 20—100 *см* завв., волосисте, у верхній частині часто голе. Листи широколінійні, волосисті; піхви густо вкриті волосками, що сидять на горбочках; язичок короткий, переходить у ряд довгих волосків. Волоть велика, до 20 *см* завд., з прямими або звислими гілками. Колоски близько 3,5—4 *мм* завд., яйцевидно-еліптичні, на ніжках до 2 *см* завд.; колоскові луски плівчасті (папероподібні), голі, яйцевидні, загострені, з виразними жилками; нижня з них дорівнює $^2/_3$ довжини колоска; квіткові луски трохи коротші за третю колоскову луску, хрящуваті, блискучі, з слабо виявленими жилками, білуваті, оранжові або чорнуваті. ⊙ Цв. $^2/_2$ VI—VIII.

Culmus erectus, simplex vel inferne ramosus, 20—100 *cm* altus. Foliorum laminae late lineares, planae, acuminatae, pilosae; vaginae pilis in tuberculo insidentibus crebre obsitae; ligulae breves, longe pilosae. Panicula ampla, ad 20 *cm* longa, ramosissima, ramis tenuibus erectis vel pendulis. Spiculae ovato-ellipticae, 3,4—5 *mm* longae, longe pedunculatae, pedunculis ad 2 *cm* longis; glumae papyraceae, glaberrimae, ovatae, acuminatae, inter nervos prominentes sulcatae, infima duas tertias partes longitudinis spiculae aequans; paleae gluma tertia paulo breviores, cartilagineae, nitentes, albidae, aurantiacae vel nigricantes, nervis obsoletis. ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 58. — Griseb. in Leded. Fl. Ross. IV, 469. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 270. Монтр. Обозр. 87. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 662; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 589. Пач. Херс. фл. I, 97. Рожевиц, Фл. СССР II, 36. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 134.

Культивується широко по всій Україні. Трапляється також зрідка як бур'ян по смітниках.

Var. effúsum Alefeld. Волоть розлога; гілочки волоті широко розставлені, більш-менш звислі.

Panicula effusa, ramis late distantibus, plus minusve pendulis.

Alefeld, Landw. Fl. (1866) 314.

Var. contráctum Alefeld. Волоть стиснена, більш-менш однобічна, на вершку густіша, ніж при основі, більш-менш звисла; гілочки її довгі.

Panicula contracta, plus minusve unilateralis, in parte superiore quam inferne densior, plus minusve nutans, ramis longioribus.

Alefeld, Landw. Fl. (1866) 314.

Var. compáctum Körnicke. Волоть стиснена, однакової гущини по всій довжині, пряма; гілочки її коротші.

Panicula contracta, tota aequaliter densa, erecta, ramis brevioribus.

Körnicke in Körn. u. Wern. Handb. Getr. I (1885) 255.

У межах кожної з цих різновидностей відрізняють численні форми залежно від забарвлення квіткових лусок, що охоплюють зернівку.

Поширення виду по СРСР. Культивують у більш південній смузі Європ. част. Союзу, на Кавказі, Зах. Сибіру, Схід. Сибіру (півд. частина), Далек. Сході і в Серед. Азії.

Ar. Geogr. Культивується в субтропічних і помірних країнах обох півкуль.

Примітка. Походить, мабуть, з Центральної Азії. З давніх-давен культивують на зерно і на корм. З зерна готують відоме їстівне пшоно, а з нього, між іншим, відомий в Криму і східних країнах напій „бузу". Ксерофітна круп'яна трава, що добре переносить посуху і дає сталі і високі врожаї при умові, коли поле чисте від бур'янів або коли їх добре виполюють в проса.

104. (2). P. capillare L. — Просо волосовидне. 10—50 *см* завв. Стебла розгалужені при основі, більш-менш волосисті, особливо при вузлах. Листи вузьколанцетні, як і піхви, густоволосисті; язичок короткий, волосистий; волоть розлога, з довгими тонкими нитковидними гілочками. Колоски дрібніші,

[1] Латинська назва якоїсь хлібної рослини, можливо, *Setaria italica*(*Panicum italicum*)

[2] Від слова milium — латинської назви цієї рослини.

близько 2 *мм* завд., довгасто-ланцетні, загострені. Нижня колоскова луска з трьома жилками, довжиною дорівнює половині довжини колоска; друга і третя з 5 жилками, довжиною дорівнюють колоскові. Квіткові луски трохи коротші колоскових, при плодах жовті. ⊙ Цв. VI—IX.

10—50 *cm* altum. Culmi inferne ramosi, magis minusve, praesertim ad nodos, pilosi. Foliorum laminae anguste-lanceolatae vaginaeque dense pilosae; ligula brevis, pilosa. Panicula diffusa, ramis longis filiformibus. Spiculae parvae, circ. 2 *mm* longae, oblongo-lanceolatae, acutatae. Gluma infima trinervia, dimidiam partem spiculae aequans, secunda et tertia quiquenerviae, spiculae aequilongae; paleae glumis paulo breviores, tandem flavae. ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 26. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 470. Рогов. Обозр. (1869) 270. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 662; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 589. Пач. Херс. фл. I, 96. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. 1, 23. Рожевиц, Фл. СССР II, 36. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 134.

Icon. Рожевиц, Сорные растения СССР I, 161, fig. 29!

Hab. Спорадично з'являється на забур'янених місцях між посівами; швидко зникає.

П.-Л.-С. Київська обл.: Умань (Шмальг.). — **З.-Л.-С.** МАРСР: Красні Окни (Рог.). Дубосарськ. рн, Ягорлик (Рог.!). — **Л.-Л.-С.** Харківська обл.: Околиці Харкова (!!); Олексіївка (Жуков!), Деркач!!.

Поширення по СРСР. Ниж.-Дон., Зах. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. naturalis. Півн. Америка.

Примітка. Вживається для сухих букетів. Рогович наводить *P. capillare* для степів („растет на степях"); це помилка: *P. capillare* у нас на степах не росте.

Рід 57. Setária [1] P. B. — Мишій

P. de Beauv. Fl. d'Oware, II (1807) 80; Agrost. (1812)51

Суцвіття густе, циліндричне або видовжене (колосовидна волоть). Колоски на коротких ніжках, 1—(2)-квіткові, оточені довгими ламкими зазубленими щетинками (які являють собою неплідні гілочки суцвіття). Колоскових лусок 3, плівчастих; нижня з них найбільш укорочена, друга довша, третя рівна довжині колоска і нерідко з чоловічою квіткою. Квіткові луски при плодах хрящуваті, гладенькі або зморщені. Тичинок 3. Приймочки пірчасті. — Однорічні рослини.

Близько 100 видів, поширених переважно в тропічних і субтропічних країнах. У межах СРСР — 5 видів, в УРСР — 3; з них *S. verticillata* (L.) P. B. — палеосубтропічний вид (субтропіки Старого Світу), *S. viridis* (L.) P. B. — бореальний вид (палеарктичний), *S. glauca* (L.) P. B. — пансубтропічний вид (субтропічний космополіт).

---

1. Зазублинки на щетинках обернені назад, через що колосковидна волоть чіпка . . . . . (1). **S. verticillata** (L.) P. B.
— Зазублинки щетинок обернені вперед; колосовидна волоть не чіпка . . 2.

[1] Від латинського слова seta — щетинка; з приводу щетинок у суцвітті.

2. Щетинки жовтувато-рудуваті; квіткові луски впоперек зморщені; волоть правильно-циліндрична . . . . . (4). **S. glauca** (L.). P. B.
— Щетинки зеленуваті або темнофіолетові; квіткові луски гладенькі; волоть до основи і догори звужена . . . . . 3.
3. Волоть не лопатева; друга колоскова луска довжиною дорівнює третій . . . . . (2). **S. viridis** (L.) P. B.
— Волоть товща і довша, часто лопатева; друга колоскова луска трохи коротша за третю . . . . . (3). **S. italica** (L.) P. B.

105. (1). S. verticillata (L.) P. B. — Мишій кільчастий. 20—60 *см* завв. Стебла численні, зібрані пучком, голі, прямі або колінчасто-висхідні. Листи лінійно-ланцетні, зверху і по краю шерсткі; піхви гладенькі; язичок короткий. Колосовидна волоть довга (до 10—15 *см* завд.), вузько-циліндрична, у нижній частині переривчаста; щетинки зелені, гострошерсткі від обернених назад зазублинок; колоски близько 2,5 *мм* завд., яйцевидні; нижня колоскова луска втроє коротша за колосок; друга і третя — зелені, завдовжки як і квіткові луски; квіткові луски з невиразними крапчастими зморшками. ⊙. Цв. VII—X.

Planta 20—60 *cm* alta. Culmi saepius numerosi, erecti vel geniculato-ascendentes, glabri, sub inflorescentia scabriusculi. Foliorum viridium laminae linearilanceolatae, supra atque ad margines scabridae; vaginae laeves; ligula brevis. Panicula spiciformis viridis, ad 10—15 *cm* longa, anguste cylindracea, subverticillata, inferne saepe interrupta; setae virentes, retrosum aculeolatae; spiculae circ. 2,5 *mm* longae, ovatae, gluma infima eis triplo breviore, secunda tertiaque viridibus, paleas obsolete punctato-rugulosas aequantibus. ⊙.

P. B. Agrost. (1812) 51. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 472. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 270. Монтр. Обозр. 88. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 663; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 590. Пач. Фл. Полес. n° 1159; Херс. фл. I, 97. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 71. Рожевиц, Фл. СССР II, 39. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 135.

Syn. *Panicum verticillatum* L. Sp. pl. ed. 2 (1762) 82. — *Setaria panicea* Schinz et Thellung in Asch. et Gr. Synops. ed. 2. II, 1 (1920) 132.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. XLVII, fig. 1465!

Hab. На пухких грунтах по городах, садках і парках, як бур'ян. — Спорадично в Лісостепу і Степу; вказівок для Полісся немає. Можливо, адвентивний елемент.

З.-Л.-С. Кам'янець-Подільський (Запал.). — МАРСР: Балта (Рог.) Кодим. рн, с. Плоти, (А. Юнге!). Окни (Рог.!). Дубосарськ. рн, Ягорлик (Рог.). Тираспольск. рн, Карагаші (Пач.). Слободзея (Опперман). — **П.-Л.-С.** Київська обл.: Обухів. рн, Трипілля (Монтр.!, Шмальг.). Київ (Шмальг.). Таращан. рн, Кошова на Росі (Літвінов!). Сміла (Тржебинськ.). Умань (Рог., Шмальг.). — Миколаївська обл.: Олександрія (Пач.). Кірово (Ліндем.!). — **Л.-Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!). — Полтавська обл.: Золотоноша (Рог.!), Лубни (Шмальг.). Пирятинськ. рн, Яцини (Барсуков!). Біля Полтави (Іллін.). — Харківська обл.: Суми (Стародуб!). Охтирка (Мілютін!). Околиці Харкова (!!) і інші місця. — **Д.-Л.-С.** Сталінська обл.: Вільховатка, Орджонік. рн (Таліев!). — **П.-З.-Л.-С.** Одеська обл.: Цебрик. рн, Катаржина (Пач.). — Дніпропетровськ (Акінф.). — **Л.-З.-Л.-С.** Дніпропетровська обл.: Павлоград (Сідоров, Криштофович!). Ногайськ. Бердянськ (Постриг.!). — Сталінська обл.: Ольгинськ. рн, Велико-Анадоль (Висоцьк.!). Маріуполь (Гроссгейм). — Харківська обл.: Околиці Вовчанська і Ізюма (Ширяев

і Лавр.). Куп'янськ (Кот.!). — **П. З. С.** Дністровий низ (Пач.). Околиці Одеси (Шестер., Пач.). Миколаїв (Федос.!). Херс. рн, Херсон (Гач.!), Гаврилівка (Пач!). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Околиці Запоріжжя (Гроссгейм та інші). — Миколаївська обл.: Ново-Троїцьк. рн, Асканія-Нова (Теетцман). Піски Дніпрового низу, напр., Кардашинка, Голопристанськ. рн, Цюрупинськ (Пач.!, Траншель!).

Поширення по СРСР. Ниж.-Дон., Завол. (Уральськ), Ниж.-Вол., Крим, майже весь Кавказ, Серед. Азія (зах. частина).

Ar. Geogr. Серед. і Півд. Європа, Захід. Азія, півн. Африка, Абіссінія, Капська Земля.

Примітка. Рослину до цвітіння їсть худоба. Насіння іноді споживає людність і з нього подекуди гонять спирт. Дітн з „липких" волотей роблять іграшки.

106. (2). S. víridis (L.) P. B. — Мишій зелений. 20—60 (100) *см* завв. Стебла численні, зібрані пучком, прямі або звичайно висхідні, голі, під суцвіттям шерсткі. Листи лінійно-ланцетні, шерсткі; піхви гладенькі; язичок війчастий. Колосовидна волоть до 12 *см* завд., циліндрична, до основи і догори звужена, густа. Колоски еліптичні, близько 2,5 *мм* завд. Щетинки численні, значно довші (в 2—3 рази) за колоски; зазублинки їх обернені вперед. Друга і третя колоскові луски однакової довжини. Квіткові луски гладенькі, з невиразними крапчастими зморшками. ☉. Цв. $^2/_2$ VI—X.

Culmi fasciculati, erecti vel ascendentes, sub inflorescentia scabriusculi. Folia viridia, lineari-lanceolata, scabriuscula, ligula ciliata, vaginis laevibus. Panicula spiciformis densa, cylindracea, basin atque apicem versus angustata, viridis, interdum subviolascens; setae numerosae, spiculis 2—3-plo longiores, aculeolis sursum versis obsitae; secunda et tertia glumae subaequilongae; paleae obsolete punctato-rugulosae. ☉.

P. B. Agrost. (1812) 51. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 470. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 270. Lindem. Fl. Chers. II, 271. Монтр. Обозр. 88. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 663; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 590. Пач. Фл. Полес. n° 1158; Херс. фл. I, 98. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, 72. Рожевиц, Фл. СССР II, 40. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 135.

Syn. *Panicum viride* L. Syst. veg. ed. 10. (1759) 870. — *S. viridis* subsp. *eu-viridis* Briquet, Prodr. Fl. Cors. I. (1910) 68. Asch. et Gr. Synops. ed. 2, II, 1, 135.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et. Helv. I, tab. XLVII, fig. 1467! — Рожевиц, Фл. Юго-Востока, II, fig. 60, 1, 2, 3, 6!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 400! — Fl. exsicc. Reipubl. Bohem.-Sloven. № 392!

Hab. Звичайний бур'ян, особливо по стерні озимини і ранніх ярих культур (як післяжнивний бур'ян), у пізніх ярих культурах (просо, суданка), у просапних культурах, по городах, також на пісках і в долинних лісах. — Звичайно по всій Україні; в Поліссі, мабуть, рідше; немає конкретних вказівок для Л. П.

П. П. Кам'янець-Подільська обл.: Полонне (Тишецьк.). — Житомирська обл.: Житомир (Пач.). Олевськ (Воробйов.!). — Звичайно в **З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С.** і **П. С.**

Трапляються такі різновидності:

Var. reclináta (Vill.) Volkart. Колоски і щетинки зелені; волоть густа, але не товща 1 *см*. Рослина звичайно 20—50 *см* завв.

Spiculae setaeque virides; panicula densa, centimetro non crassior. Planta solito 20—50 *cm* alta.

Volkart. in Schinz et Keller, Fl. Schweiz. 3 Aufl. (1914) 20. — Asch. et Gr. Synops. ed. 2, II, 1, 136.

Syn. *Panicum reclinatum* Vill. Fl. Delph. II (1785) 64.

Звичайно.

Var. májor (Gaud.) Beck. Відрізняється від попередньої різновидності такими ознаками: волоть багатоколоскова, товста, часто лопатева і вгорі звисла. Вся рослина велика, до 1 *м* завв.; листи широкі.

Differt a varietate praecedente panicula multispiculata, crassa, saepe lobata, apice nutante. Tota plana magna, ad 1 *m* alta, foliis latis.

Beck, Fl. Nied.-Oesterr. (1890) 46. — Asch. et Gr. Syn. ed. 2, II, 1, 136.

Syn. *Panicum viride majus* Gaud. Fl. Helv. I (1828) 152.

На кращому і вологому ґрунті (садки, городи); рідко.

Var. Weinmannii (Roem. et Schult.) Heuff. Відрізняється від var. *reclinata* Volkart колосками і щетинками з фіолетовим відтінком.

Spiculae setaeque violascentes; panicula densa, centimetro non crassior. Planta solito 20—50 *cm* alta.

Heuff. Enum. Banat. (1858) 187. — Asch. et Gr. Synops. ed. 2, II, 1, 137.

Syn. *Panicum Weinmannii* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 490.

Досить часто, разом з var. *reclinata*.

Поширення виду по СРСР. Майже весь СРСР, крім арктичної частини.

Ar. Geogr. speciei. Європа, помірна Азія, півн. Африка.

Примітка. На степовому півдні України, якщо кінець літа і початок осені бувають дощові, маєово розвиваються по стерні і викошуються на сіно.

Молода являє добрий зелений корм, але стебла рано стають тверді і тоді худоба їх обминає. Щетинки стиглого суцвіття настільки жорсткі і ламкі, що пошкоджують у тварин слизові оболонки в роті; зокрема у коней викликають хворобу язика, так званий „курдюк". Насіння їстівне; з нього можна виганяти спирт.

106¹. (3). S. itálica (L.) P. B. — Бор, могар. 50—100 *см* завв. Дуже близький до попереднього вид, але значно більший. Волоть велика (1,5—3 *см* завш.), багатоколоскова, лопатева, вгорі часто звисла. Колоски зелені. Щетинки жовті або чорнуваті. Друга колоскова луска трохи коротша за третю. ☉. Цв. VIII—IX.

Species praecedenti proxima, differt statura majore, panicula spiciformi ampliore, 1,5—3 *cm* lata, spiculis multo numerosioribus formata, lobata, apice saepe nutante. Spiculae virides; setae flavae vel nigricantes; gluma secunda quam tertia paullo brevior. Planta 50—100 *cm* alta. ☉.

P. B. Agrost. (1812) 51. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 590. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 271. Lindem. Fl. Chers. II, 271. Монтр. Обозр. 88. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 663; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 590. Пач. Фл. Полес. III, 45; Херс. фл. I, 99. Рожевиц, Фл. СССР II, 43. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 136.

Syn. *Panicum italicum* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 56. — *S. viridis* subsp. *italica* Briquet, Prodr. Fl. Cors. 1 (1810) 68. — Asch. et Gr. Synops. ed. 2, II, 137.

Культивують переважно в південній Україні. Зрідка трапляється здичавіле. Трапляються такі культурні різновидності:

Var. longiséta (Döll) Podp. Щетинки в 2—3 рази довші за колоски. Setae spiculis 2—3-plo longiores.

Podp. Května Moravy, VI, 2 (1926) 482.
Syn. *Panicum italicum* var. *longisetum* Döll, Fl. Bad. 1 (1857) 233.

Var. germánica (Mill.) Kunth. Щетинки лише трохи довші за колоски. Setae spiculis vix longiores.

Kunth, Enum. I (1833) 153.
Syn. *Panicum germanicum* Mill. Gard. Dict. ed. 8, (1768) n° 1.

Var. marítima (Roem. et Schult.) Podp. Щетинки коротші за колоски. Setae spiculis breviores.

Podp. Května Moravy, VI (1926) 482.
Syn. *S. maritima* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 492.

Поширення виду по СРСР (в культурному стані і як здичавіле). Європ. част.—південніша частина; Кавк.— більша частина; Зах. Сиб.: Ірт.; Сх. Сиб.: Даур.; Дал. Схід.: Зее-Бур., Уссур.; Серед. Азія—скрізь.

Культивують у субтропічних і помірних країнах. — Походить, мабуть, з Далекого Сходу від *S. viridis* (В. Л. Комаров).

Примітка. Могар має цінні кормові якості: поживний, його добре їсть худоба, посухостійкий; але він не витримує зайвої вологості, росте на легких, добре оброблюваних грунтах. Дає добрі врожаї: до 50 *ц* сіна і 9 *ц* насіння з 1 *га*. На Україні культивують переважно на півдні. Наш могар вважають у світовій торгівлі за найкращий щодо врожайності сіна і кількості зерна. Як хлібну культуру могар культивують на сході Азії.

107. (4). S. gláuca (L.) P. B.—Мишій сизий. (5) 15—50 *см* завв. Стебла зібрані пучком, прямі або висхідні. Листи сизувато-зелені, зверху шерсткі; піхви гладенькі; язичок короткий. Колосовидна волоть густа, циліндрична. Колоски яйцевидні, близько 3 *мм* завд. і близько 2 *мм* завш.; щетинки жовтувато-рудуваті; їх зазублини обернені вперед; нижня колоскова луска трохи коротша за другу, яка дорівнює половині третьої, а третя завдовжки, як і квіткові луски; квіткові луски впоперек зморшкуваті. ☉. Цв. VI—IX.

Culmi fasciculati, erecti vel ascendentes, (5) 15—50 *cm* alti. Folia caesio-viridia, latiuscule linearia, acuminata, supra scabrida, vaginis laevibus, ligula brevi. Panicula spiciformis, densa, cylindracea. Spiculae ovatae, circ. 3 *mm* longae, 2 *mm* latae; setae 6—12-nae, luteo-fulvae, aculeolis sursum versis obsitae; gluma infima trinervia, spicula duplo brevior, secunda ea sublongior, tertia quinquenervia, paleis transverse rugulosis aequilonga. ☉.

P. B. Agrost. (1812) 51.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV 471. Czern. Consp. 76. Ротов. Обозр. (1869) 271. Lindem. Fl. Chers. II, 271. Монтр. Обозр. 88. Шмальг. Фл. Ю.-Р. 663; Фл. Ср. и Ю. Р. II 590. Пач. Фл. Полес. n° 1157; Херс. фл. I, 99. Šir. et Lavr Consp. fl. Chark. I, n° 73. Рожевиц, Фл. СССР, 39. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 136.
Syn. *Panicum glaucum* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 56.
Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. XLVII, fig. 1466!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 144!

Hab. Звичайний бур'ян на полях (особливо по стерні) і на городах; потребує більшого зволоження, ніж *S. viridis*. — По всій Україні звичайно; але на крайньому півдні (південно-східна частина Л. З.-Л.С., Л. З. С. і П. З. С.) переважно по вологіших місцях, у долинах річок і по розораних подах.

П. П., Л. П. — досить звичайно. **З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С, Л. З.-Л. С.** — звичайно. **П. З. С., Л. З. С.** — досить звичайно в долинах річок і подах.

Поширення по СРСР. Європ. част. — скрізь; Кавк. — скрізь; Зах. Сиб.: Ірт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Далек. Схід.: Зее-Бур., Уссур., Серед. Азія — скрізь.

Ar. Geogr. Субтропічні і помірні країни більшої частини земної кулі.

Триба 5. Oryzeae Kunth

Суцвіття—волоть. Колоски одноквіткові, двостатеві (у наших представників) або одностатеві, стиснені з боків, звичайно відпадають разом з обома верхніми колосковими лусками; дві нижні з 4 колоскових лусок недорозвинені або всі колоскові луски недорозвинені; тичинок звичайно 6. Зернівка з лінійним рубчиком, охоплена квітковими лусками.

Близько 97 видів у 15 родах у тропіках і почасти в помірній зоні обох півкуль.

Рід 58. Oryza[1] L. — Рис

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 105; ed. 5 (1754) 155

Волоть звичайно велика, більш-менш розлога; її головні гілки розміщені спірально. Колоски на ніжках, досить значного розміру, видовжені; тільки дві нижні колоскові луски редуковані; обидві верхні вузьколанцетні, дрібніші і вужчі, ніж квіткові луски; нижня квіткова луска тонкокрапчаста, кілясто-зложена, з 5 жилками, часто з остюком; верхня квіткова луска подібної будови, але вужча, з 1—3 жилками. Зернівка довгаста, тупа, з боків стиснена, міцно охоплена лусками.

23 види в тропіках обох півкуль; культурні форми поступово просуваються в помірну смугу (зокрема на Україну).

107[1]. (1). O. satíva L. — Рис посівний. До 1,5 *м* завв. Стебло пряме, вкрите листям. Листи до 50 (60) *см* завд. і до 1 (1,5) *см* завш., зверху і по краях більш-менш шерсткі, з вушками біля основи; язичок довгий (до 2—3 *мм* завд.), білий. Волоть до 20 (30) *см* завд., стиснена і звисла. Колоски плоскі, довгасті, близько 9 *мм* завд. і 4 *мм* завш., на ніжці до 3 *мм* завд., не опадні; колоскові луски (верхні) дрібні, вузьколанцетні, загострені; квіткові луски човниковидні, шерстко-волосисті, нижня 7—9 *мм* завд., з 5 виразними жилками, часто з остюком. ☉. Цв. VI—IX.

Planta annua, ad 1,5 *m* usque alta. Culmus erectus. Foliorum lamina ad 50 (60) *cm* longa, 1—1,5 *cm* lata, supra atque ad margines plus minusve scabrida, ad basin auriculata; ligula elongata, ad 2—3 *mm* longa, albida. Panicula compressa, nutans, ad 20—30 *cm* longa. Spiculae planiusculae, oblongae, circ. 9 *mm* longae, 4 *mm* latae, pedunculatae, pedunculo ad 3 *mm* longo, persistentes;

[1] Ὄρυζα (орюдза) — грецька назва цієї рослини.

glumae parvulae, anguste lanceolatae, acuminatae; paleae naviculiformes, pilosae, inferior 7—9 *mm* longa, manifeste quinquenervia, saepe aristata. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 333. — Рожевиц, Фл. СССР II, 47.

Починають культивувати в межах УРСР, переважно на півдні Степу. Поширення виду по СРСР. Культивують на самому півдні Європ. частини СРСР, на Кавказі, в Середній Азії, на Далекому Сході.

Ar. Geogr. Культивують у тропічних, субтропічних і почасти помірних країнах.

Примітка. За Р. Ю. Рожевіцем (К познанию риса. Тр. по прикл. бот., генет. и селекц., XXVII, 4, 1931), культурний рис походить від дикої форми — *O. fatua* Koenig (*O. sativa* L. f. *spontanea* L.), яка відрізняється від культурної форми тим, що колоски після достигання самі відпадають. Ця дика форма рису поширена в центральній і західній Африці, в Індії, Індо-Китаї та півн. Австралії. Але, за Рожевіцем, в утворенні певних форм культурного рису брали також участь і інші дикі африканські і південноазіатські види рису, що стоять близько до *O. sativa*. Навіть можливо, що в центральній Африці рис увійшов у культуру незалежно від південно-східної Азії. Центр сортової різноманітності рису — південно-східна Азія (Китай, Індо-Китай, Індія). Рис — стародавня культура. У стародавній китайській хроніці (2800 років до нашого літочислення) рис згадується як одна з основних їстівних культурних рослин того часу. Тепер рис поступово поширює свій ареал з тропічних і субтропічних країн у тепліші з помірних квіток зокрема на Україну.

Рід 59. Leérsia[1] Sw. — Дикий рис

Sw. Prodr. veg. Ind. occ. (1788) 21

Рід близький до попереднього; відрізняється від нього тим, що всі колоскові луски його недорозвинені і мають вигляд дуже дрібних лусочок; квіткові луски майже однакової довжини, шкірясті. Тичинок 1—6.

12 видів у тропіках і помірній смузі обох півкуль; один — у межах СРСР, а саме *L. oryzoides* (L.) Sw. — бореальний вид (голарктичний), з диз'юнкцією в Сибіру.

108. L. oryzoides (L.) Sw. — Дикий рис. 50—150 *см* завв. Кореневищна рослина з повзучими підземними гонами. Стебло при основі лежаче і висхідне, у вузлах пухнате. Листи світложовтувато-зелені, гострошерсткі, особливо скраю; піхви гострошерсткі; язичок короткий. Волоть розлога, багатоколоскова, з стоячими догори, злегка покрученими гілочками; інколи волоть залишається частково в піхві верхнього листа. Колоски на коротких ніжках, стиснені з боків, довгасто-еліптичні, 4—5 *мм* завд., світлозелені; нижня квіткова луска коротко-загострена, без остюка, з 5 зеленими жилками, кіляста, по кілю і по краю з шиповидними війками; верхня подібна до нижньої, але трохи коротша; тичинок 3. Зернівка яйцевидна, близько 3 *мм* завд. 4. Цв. VII—X.

Planta perennis, rhizomate repente, stolones subterraneos edente praedita. Culmi basi prostrati, saepe radicantes, ascendentes, dein erecti, ad nodos pubescentes. Foliorum laete viridium lamina late linearis acuminata, praesertim ad marginem ut vagina tota aspera; ligula brevis, truncata. Panicula diffusa, ramosa, multispiculata, interdum nunc tantum inferne, nunc tota vagina folii supremi occultata. Spiculae oblique

[1] Назва дана на пошану ботаніка Леерса (Joh. Dan. Leers), що жив у XVIII столітті (помер у 1774 р.), відомого знавця однодольних.

oblongo-ellipticae, a latere compressae, 4—5 *mm* longae, breviter pedunculatae; palea inferior compresso-carinata, mutica, breviter aspero-hirta, quinquenervia, nervis intermediis obsoletis, carina aculeolata; palea superior inferiori subaequilonga, trinervia. Stamina 3. Caryopsis obovata, a latere compressa, circ. 3 *mm* longa. 4.

Swartz, Pl. Ind. occ. 1 (1797) 132. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV 466. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 274. Lindem. Fl. Chers. II, 279. Монтр. Обозр. 86. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 657; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 591. Пач. Фл. Полес. n° 1160; Херс. фл. I, 84. Рожевиц, Фл. СССР II, 48. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 136.

Syn. *Phalaris oryzoides* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 55. — *Oryza clandestina* A. Br. ex Asch. Pl. Prov. Brandb. (1864) 799. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 74.

Hab. Болота, береги річок і струмків, по грузьких місцях і переважно заростями (інколи утворює Leersieta).

Звичайно в Поліссі; рідше в Лісостепу і північній частині Степу; рідко в південній частині Степу, де зустрічається в долинах великих річок.

П. П. Звичайно. — **Л. П.** Вказівок мало, але, безсумнівно, звичайно. — Чернігівська обл.: Новгород-Сіверськ (Мертенс!). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів (Кот.!). Бирлеївка (Прянішніков!). — МАРСР: Окни, біля Ягорлика, Дубосар. рн (Шмальг.). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Псарівка, Вінницьк. рн (Левіна!). Цвилюхівка, Гайсин. рн (Савостьянов). — Київська обл.: Київ і Біла Церква (Рог.). Березняки Черкаськ. рн (Моитр.). — Миколаївська обл.: Федорівка і Стайково-Оситняжка по р. Інгулу (Кот.!). Олександрія (Рябк. за Пач.). Кірово (Ліндем.!). Біля Кірова по р. Сугаклеї (Ліндем. за Пач.). — **Л. Л.-С.** — досить часто (!!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Вільховатка, Горлів. рн (Талієв). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Богополь, Первомайськ. рн (Шмальг.). — **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Карлівка (Шмальг.). Санджари (Рог.). Кобиляки (Рог., Монтр.). — По рр. Дінцю, Осколу — переважно на піскових терасах (!!, Сукач.!, Клок.! Кот.!). — Дніпропетровська обл.: Кол. Ново-Московськ. пов. [Алексєєнко, Гроссгейм (рукоп.)]. — Ворошиловградська обл.: Олександрівка на р. Кринці (!!). — **П. З. С.** Одеська обл.: Дністровий низ, Маяки і Троїцьке, Біляїв. рн. (Пач.). — Миколаївська обл.: Ново-Одеськ. рн, Солониха по Бугу (Опперман!); Нова Одеса (Федос.). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпродзержинськ. рн, Кам'янський піщаний масив і плавні біля с. Водяного (Козлов!). — Миколаївська обл.: Гирло Дніпра (Пач.); піски Дніпровського низу (Лавренко!!, Пач.).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Кавк.: Передк., Захід. Закавк., Схід. Закавк., Серед. Азія: Сир-Дар., Пам.-Ал., Дал. Схід: Уссур.

Ar. Geogr. Серед. і Півд. Європа, Мала Азія, півн. Іран, Японія, Півн. Америка.

Триба 6. Phalarídeae Kunth

Суцвіття — волоть, часто дуже стиснена. Колоски середнього розміру, звичайно одноквіткові, двостатеві, стиснені з боків; колоскових лусок 4; дві верхні колоскові луски дрібніші, інколи з чоловічими квітками (тоді колосок 2—3-квітковий). Зернівка з невиразним рубчиком, більш-менш охоплена квітковими лусками.

Близько 4 родів і 50 видів, поширених в субтропічних, помірних і холодних країнах обох півкуль.

Рід 60. Phálaris[1] L. — Канаркова трава

L. Gen. pl. ed. 1 (1737), ed. 5 (1754) 29

Суцвіття — густа колосовидна волоть. Колоски одноквіткові, двостатеві, стиснені з боків; колоскових лусок 4; нижні з них довші за квітку, з більш-менш ширококрилатим кілем; верхні дві — дрібненькі або у вигляді незначних лусочок (одна з них інколи недорозвинена); квіткові луски твердошкірясті, гладенькі, блискучі. Тичинок 3. Приймочки пірчасті.

Близько 15 видів, поширених переважно в Середземноморській області і почасти в Америці. У межах СРСР—6 видів.

Ph. canariensis L.—західно-середземноморський вид, а *Ph. minor* Retz.—середземноморський; обидва у нас адвентивні.

---

1. Зовнішні колоскові луски коротко-загострені, з цілокраїм крилом по кілю . . . . . **1. Ph. canariensis** L.
— Зовнішні колоскові луски гострокінчасті, з щербато-зубчастим крилом по кілю. . . . . **2. Ph. minor** Retz.

109. (1). Ph. canariénsis L.—Канаркова трава. (10) 15—30 (70) *см* завв. Стебло пряме, звичайно при основі розгалужене. Пластинки листів до 8 *мм* завш., шерсткі; піхва верхнього листа здута; язичок до 3 *мм* завд. Суцвіття 3—4 *см* завд., яйцевидне, рідше коротко-циліндричне. Колоски яйцевидні, 5—9 *мм* завд., блідозелені, стиснені з боків; нижні колоскові луски ланцетні, з широким цілокраїм крилом по кілю; верхні колоскові луски вузьколанцетні, без кіля; нижня квіткова луска ланцетна, загострена. ☉. Цв. VI—IX.

Planta annua, (10) 15—30 (70) *cm* alta. Culmus erectus, solito ad basin ramosus. Foliorum laminae scabridae, ad 8 *mm* latae; ligulae ad 3 *mm* longae; vagina folii supremi inflata. Panicula spiciformis, densa, ovata, rarius breviter cylindrica. Spiculae ovatae, pallide virides, a latere compressae, 5—9 *mm* longae, glumis utrinque binis, externis navicularibus carinatis secus carinam virentem alatis ala integra, internis anguste lanceolatis quam paleae duplo brevioribus, paleis adpresse pubescentibus, inferiore lanceolata acuminata, superiorem involvente. ☉.

L. Sp. pl. (1753) 54. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 454. Czern. Consp. 75. Рогов. Обозр. (1869) 271. Lindem. Fl. Chers. II, 272. Монтр. Обозр. 444. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 661; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 592. Пач. Херс. фл. I, 86. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. 24. Рожевиц, Фл. СССР, II, 53. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 137.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. LII, f. 1492! — Рожевиц in Федч. Фл. Юго-Востока II, f. 62!

Hab. Зрідка здичавіле в посівах і на засмічених місцях.

П.Л.С. Київ (Рог.!).—Миколаївська обл.: Кірово (Лінд.!).—**Л.Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава, здичавіле (Рог.). — Харківська обл.: Краснопільськ. рн, Гребінники (Андросов). Харків (Налив.!). Деркачі біля Харкова (Кудрявцев!). Валки (Горницький). — **П. З. С.** Нікополь (Акінф.). Одеса (Срединський!, Шестер.). Миколаїв (Федосєєв!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Ново-Троїцьк. рн, Асканія-Нова (Пач., Стахорський!).

Поширення виду по СРСР (як здичавіла і адвентивна рослина). Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Верх.-Дніпр., Середн.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн., Крим, Нижн.-Вол., весь Кавказ, Зах. Сиб.: Обськ.

Ar. Geogr. naturalis. Батьківщина — західна частина Середземномор'я.

Примітка. Місцями, зокрема на півдні України, засівають на корм для канарок (Горницький) і для інших птахів. У півд. Європі зерно використовують на хліб.

109[1]. (2). Ph. minor Retz. — Канаркова трава мала. Дуже нагадує попередній вид. Стебла (10) 40—80 (100) *см.* завв., при основі часто розгалужені, гладенькі. Пластинки листів до 7 *мм* завш., більш-менш шерсткі; язички до 3—7 *мм* завд. Волоть яйцевидна або короткоциліндрична, до 5 *см* завд. Колоски широколанцетні, блідозелені; нижні колоскові луски гострокінчасті, з широким щербато-зубчастим крилом по кілю; верхня колоскова луска одна, бо друга недорозвинена, коло 1,5 *мм* завд. ☉. Цв. VI—VIII.

Planta annua, (10) 40—80 (100) *cm* alta. Culmi ad basin saepe ramosi. Foliorum laminae ad 7 *mm* latae, margine scabridae; ligulae ad 3—7 *mm* longae; vagina folii supremi inflata. Panicula spiciformis, densa, ovata vel breviter cylindracea. Spiculae late lanceolatae, pallide virides, glumis externis binis carinatis, secus carinam late alatis, ala lacero-denticulata, interna solitaria, circ. 1,5 *mm* longa (altera deficiente), paleis adpresse pubescentibus, inferiore lanceolata, superiorem involvente. ☉.

Retz. Obs. III (1783) 8. — Griseb. in Ledeb. Fl Ross. IV 455. Czern. Consp. 75. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, 24. Рожевиц, Фл. СССР II, 53. Лавр. Фл. УСРР, визн I, 138.

Icon. Рожевиц у Б. Федч. і М. Попова, Фл. Туркм. I, фіг. 32!

Зрідка трапляється як адвентивна рослина.

Л. Л.-С. Суми („circa Sumy, inveni apud flumen Psel 3. VII 1826 fr. Kaleniczenko" in herb. Czern.!).

Поширення виду по СРСР. Крим, Сх. Закавк., Серед. Азія: Кара-Кум., Гірськ. Туркм.

Ar. Geogr. Середземномор'я, М. Азія, Іран, Капська земля.

Рід 61. Dígraphis[1] Trin. — Очеретянка

Trin. Fund. Agrost. (1820) 127

Суцвіття у вигляді густої або рідко розгалуженої волоті. Колоски одноквіткові, двостатеві, стиснені з боків; колоскових лусок 4; дві нижні довші за квітку, без крила по кілю; внутрішніх — дві, волосисті, вузьколінійні; квіткові луски твердошкірясті, гладенькі, блискучі. Тичинок 3; приймочки пірчасті.

Тільки 1 вид, поширений в Євразії і Північній Америці.

[1] Від грецьких слів δίς (діс)—два і γραφις (грáфіс) — пензель; з приводу опушення обох верхніх колоскових лусок.

[1] Від грецького слова φάλαρις (фáларіс) — назва якоїсь трави, або від слова φαλαρός (фалáрос) — блискучий.

D. arundinacea (L.) Trin. — бореальний (голарктичний) вид.

110. (1). D. arundinácea (L.) Trin. — Очеретянка. 50—200 *см* завв., з довгим (до 20 *см*) розгалуженим підземним кореневищем. Стебло вкрите листами, гладеньке. Пластинки листів до 18 — 20 *мм* завш., по краю шерсткі; піхви гладенькі; язичок до 6 *мм* завд. Волоть 8—20 *см* завд., лопатева, зрідка майже колосовидна. Колоски ланцетні, 4—5 *мм* завд., блідо-зеленуваті або фіолетово-червонуваті; нижні колоскові луски 4—5 *мм* завд., довгасто-ланцетні; верхні колоскові луски дрібні, волосисті; квіткові луски твердошкірясті, блискучі; у верхній частині волосисті. 4. Цв. $^{2}/_{2}$ V—VII.

Planta perennis, 50—200 *cm* alta, rhizomate longo ramoso praedita. Culmi crassi, elati, foliosi. Foliorum laminae ad 18—20 *mm* latae, margine acute scabridae; vaginae laeves; ligula acuta, ad 6 *mm* longa. Panicula oblonga, lobata, raro subspiciformis, 8—20 *cm* longa, post anthesin contracta. Spiculae pallide virides vel violaceo-rubellae, breviter pedunculatae, glumis utrinque binis, externis oblongo-lanceolatis, 4—5 *mm* longis, trinerviis, ad nervos scabrido-ciliolulatis, internis parvulis, linearibus, pilosis, paleis coriaceis, nitentibus, superne pilosis. 4.

Trin. Fund. Agrost. (1820) 127. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV 454. Czern. Consp. 75. Рожевиц, Фл. СССР II, 55.

Syn. *Phalaris arundinacea* L. Sp. pl. (1753) 55. — Рогов. Обозр. (1869) 271. Lindem. Fl. Chers. II, 273. Монтр. Обозр. 84. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 660; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 591. Пач. Фл. Полес. n° 1161; Херс. фл. I, 85. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 75. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 138.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LII, fig. 149!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 398! — Fl. exsicc. Reipubl. Bohem.-Sloven. № 293!

Hab. Болотисті луги, береги; часто суцільно (утворює Digraphideta). — Звичайно на Поліссі і в Лісостепу; рідше в північній частині Степу; на півдні Степу — по більших річках.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С.

Поширення виду по СРСР. Аркт. Європ. (Мурман), вся Європ. частина; Кавк. (більша частина), увесь Сибір і Дал. Схід, більша частина Середньої Азії.

Ar. Geogr. Європа, захід., півн. і схід. част. Азії, Півн. Америка.

Примітка. Молода рослина дає добрий корм, але згодом дуже грубіє і тому її треба косити на самому початку цвітіння. Урожайна на заливних лугах; іноді її культивують. Відміну з смугастим листям — var. *picta* L. [Sp. pl. ed. 1 (1753) 80 — шовкова трава] — часто вирощують як декоративну рослину. В дикому стані ця форма знайдена в Польщі, недалеко від кордону УРСР, біля Княжої Гори (кол. Ковельського повіту), „на покатостях возвышенных мест" (Рог. l. c.).

Рід 62. Anthoxánthum [1] L. — Пахуча трава

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 18; ed. 5 (1754) 17

Суцвіття — густа колосовидна волоть. Колоски ланцетні, одноквіткові, двостатеві, стиснені з боків; колоскових лусок 4; нижня з них загострена, з одною жилкою; друга — вдвоє довша, з трьома жилками; третя і четверта значно коротші за другу, вгорі дволопатеві, з вістрями; квіткові луски з одною жилкою, плівчасті, тупі. Тичинок 2; приймочки пірчасті.

4—5 видів, поширених в Європі, Азії, Америці і півн. Африці. В межах СРСР 2 види. В УРСР — тільки *A. odoratum* L. — бореальний (палеарктичний) вид.

[1] Від грецьких слів ἄνθος (άнтос) — квітка та ξανθός (кантός) — жовтуватий; з приводу буруватого кольору суцвіття.

111. A. odorátum L. — Пахуча трава. (10) 30—60 *см* завв. Утворює дернину. Стебла численні, прямі, гладенькі. Пластинка листів лінійна, до 5 *мм* завш., по краях війчаста, зверху, рідше з обох боків, пухната; піхви листів (в усякому разі — нижні) більш-менш пухнаті; язичок до 2 *мм* завд. Колосовидна волоть довгаста, пряма, 2—7 *см* завд. і до 1 *см* завш. Колоски ланцетні, буро-зелені або жовтувато-зелені; нижні колоскові луски ланцетні, загострені, голі чи рідше пухнаті або війчасті; верхні колоскові луски пухнаті, близько 3 *мм* завд.; третя — з довгим колінчасто-зігнутим остюком; четверта — з коротшим прямим остюком; квіткові луски плівчасті, близько 2 *мм* завд. 4. Цв. V—VI.

Planta perennis, caespitosa, (10) 30—60 *cm* alta. Culmi plures vel numerosi, tenues, erecti vel ascendentes. Foliorum lamina linearis, supra, rarius utrinque pubescens, margine ciliata; vaginae saltem inferiores plus minusve pubescentes; ligula ad 2 *mm* longa. Panicula spiciformis oblonga vel oblongo-cylindrica, densiuscula, basi interdum interrupta, 2—7 *cm* longa, ad 1 *cm* lata. Spiculae lanceolatae, fuscescenti- vel flavescenti-virides, glabrae vel pubescentes, interdum ciliatae, glumis superioribus circa 3 *mm* longis, tertia arista longa geniculata aucta, quarta arista breviore recta praedita, paleis membranaceis, obtusis, circ. 2 *mm* longis. 4.

L. Sp. pl. (1753) 28. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 408. Czern. Consp. 74. Рогов, Обозр. (1869) 272. Монтр. Обозр. 81. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 558; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 592. Пач. Фл. Полес. n° 1162; Херс. фл. I, 86. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 76. Рожевиц, Фл. СССР II, 56. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 138.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. CVI, fig. 1724! — Рожевиц, Сорные растения СССР I, фіг. 33!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 696!

Hab. Луги, лісові галявини, узлісся; на південь заходить переважно по піскових терасах річок. — Звичайно на Поліссі, рідше в Лісостепу (переважно на піскових терасах річок), дуже рідко в півн. частині Степу (по Дніпру до Дніпропетровська).

П. П. — звичайно. — **Л. П.** — звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Турчинці, Сатаиов. рн (Кот.!). Вовковинці Проскур. рн (Коишин!). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Моначин, Дераженян. ри і Летичів (Кот.!). — Вінницька обл.: Турбів, Липовец. рн (Левіна!). Грайове, Гайсин. рн (Савост.). — Київська обл.: Біла Церква (Гродзінськ.!). Ставище (Рог.!). Козин, Миронів. рн (Монтр.). Сміла (Тржеб., Пач.). Умань (Пач.). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.). — Полтавська обл.: Полтава (Іллічі!). — Харківська обл.: По Пслу, біля Сум (Стародуб!) і Лебедина (Ширп.!). По Ворскл в окол. Охтирки (Угр., Ширп.!). По рр. Уді і Мжі в околицях Харкова (Черн.!, Налиайко!, Лавреико!!). По Дінцю в Зміївському р-ні проти Коробових хуторів!! — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Ясенувата, Макіївськ. рн (Сідоров, Гроссгейм). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: ст. Милорадівка, Софіїв. рн (Гроссгейм). Дніпропетровськ (Акінф., Гроссгейм). — **Л. З.-Л. С.** Ново-Московськ (Акінф., Гроссг.).

Var. villósum Loisel. Зовнішні колоскові луски пухнаті.

Glumae externae villosae.

Loisel. Not. pl. fl. franc. (1810) 7. — Рогов. Обозр. (1869) 272. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 593. Семенкевич. Деякі доповнення до флори околиць м. Києва, n° 113.

Рідко.

П. П. Київ. обл.: Чорнобильськ. рн, Зорин (Рогов). Біля с. Звонкової, Васильк. рн, у сосновому лісі і на порубі, на трохи вологому грунті (Семенк.).

Рогович, крім того, наводить ще для Ставища різновидності: var. *brachyphýllum* Andrz. і var. *longifólium* Andrz., які, певно, не мають ніякого систематичного значення.

Поширення виду по СРСР. Майже вся Європ. частина, крім півдня степової смуги, весь Кавказ, крім Талиша, Зах. і Схід. Сибір (скрізь), Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Європа, зах. і півн. част. Азії, Півн. Америка і Австралія (занесено).

Примітка. Молоду рослину охоче їсть худоба; проте, даючи малу масу, трава ця як кормова важливого значення не має. Іноді вживається в суміщі з іншими травами, бо вона, коли висохне, приємно пахне (як зубровка або буркун). Приємний запах залежить від кумарину ($C_9H_6O_2$). Домішують до нюхального тютюну. В народній медицині вживається від задишки і грудних хвороб (Горницький).

Рід 63. Hieróchloa[1] (Gmel.) R. Br. — Чаполоч

[Gmel. Fl. Sibir. (1747) 100)] R. Br. Prodr. Fl. Nov. Holl. (1810) 208

Суцвіття — волоть. Колоски від широко-округлих до яйцевидних, з трьома квітками: одною кінцевою двостатевою і двома чоловічими в пазухах двох верхніх колоскових лусок (тобто ці верхні колоскові луски можна розглядати і як нижні квіткові луски двох чоловічих квіток); нижні колоскові луски — плівчасті, голі; верхні — шкірясті, по краю війчасто-волосисті, часто з остюком; чоловічі квітки лише з одною верхньою, двокілястою квітковою лускою; нижня квіткова луска двостатевої квітки з 5 жилками, верхня з одною. Тичинок у двостатевій квітці 2, у чоловічих по 3. Приймочки пірчасті.

Близько 30 видів, поширених в помірних і холодних смугах обох півкуль, зрідка в горах тропіків. У межах СРСР — 6 видів. В УРСР 2 види: *H. odorata* (L.) Wahlbg. — бореальний (голарктичний) вид і *H. australis* (Schrad.) Roem. et Schult. — східноєвропейський (касубійський) вид.

---

1. Нижня з верхніх колоскових лусок завжди з прямим остюком або з невеличким вістрям; верхня з більш-менш довгим колінчасто-зігнутим остюком . . . . . (2). **H. australis** (Schrad.) Roem. et Schult.
— Обидві верхні колоскові луски або без остюка, або з невеличким вістрям . . . . . (1). **H. odorata** (L.) Wahlbg.

112. (1). **H. odoráta** (L.) Wahlbg. — Чаполоч запашна. Рослина (20) 30—70 *см* завв., з довгим (до 30 *см*) повзучим кореневищем. Стебла прямостоячі, гладенькі. Пластинки прикореневих листів довго-загострені, стеблових — ланцетно-лінійні; піхви голі; язичок 2—4 *мм* завд., загострений. Волоть в обрисі видовжено-яйцевидна. Колоски широко-яйцевидні, 3—5 *мм* завд., блискучі, золотисто-буруваті; нижні (зовнішні) колоскові луски довгасто-яйцевидні, бліді, тонкі, гладенькі; верхні (внутрішні колоскові луски двох чоловічих квіток) бурі, тверді, дрібногорбкуваті, широколанцетні, по краю війчасто-волосисті, нижче вершка з коротким остюком, який ледве перевищує луску. Зернівка дрібна, близько 2 *мм* завд., на вершку з рештками стовпчика. 4. Цв. 2/2 IV — 1/2 VI.

[1] Від грецьких слів — ἱερός (гіерóс) — священний і χλόα (хлóа) — трава; можливо, через те, що тварини не їдять цієї трави.

Planta perennis, (20) 30—70 *cm* alta, rhizomate repente ramoso. Culmi a basi ascendente erecti, laeves. Laminae foliorum radicalium longe acuminatae, caulinorum lanceolato-lineares; vaginae glabrae; ligula 2—4 *mm* longa, acuminata. Panicula elongato-ovata. Spiculae late ovatae, 3—5 *mm* longae, nitentes, subaureo-fuscescentes, glumis inferioribus membranaceis oblongo-ovatis pallidis laevibus, glumis superioribus rigidis late lanceolatis fuscis minute tuberculatis, margine ciliato-pilosis, infra apicem breviter aristulatis, arista eas vix superante. Caryopsis circ. 2 *mm* longa, styli basi persistente terminata. 4.

Wahlbg. Fl. ups. (1820) 32. — Czern. Consp. 73. Lindem. Fl. Chers. II, 273. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 657; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 593. Пач. Фл. Полес. n° 1163; Херс. фл. I, 87. Рожевиц, Фл. СССР II, 61. Šir et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 77. Лавр. Фл. УСРР, визи. I, 139.

Syn. *Holcus odoratus* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 1048. — *Hierochloa borealis* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 513. Griseb. in Ledb. Fl. Ross. IV, 407. Рогов. Обозр. (1869) 27. Моитр. Обозр. 81.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I. t. CVII, fig. 1728! — Рожевиц, Сорные растения СССР I, рис. 34!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 195!

Hab. Піски (особливо на порубах борів, суборів, сугрудків), степові перелоги; трапляється як бур'ян на полях. — По всій Україні звичайно, але на півдні (П. З. С., Л. З. С., півд. част. Л. З.-Л. С.) рідко виходить за межі річних долин.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С. — звичайно.

Трапляються різновидності.

Var. macrántha (Gruner) Roshev. Колоски близько 5 *мм* завд. Spiculae circ. 5 *mm* longae.

Syn. *H. borealis* α. *macrantha* Gruner, Enumer. pl. (1869) 173.

Var. micrántha (Gruner) Roshev. Колоски близько 3 *мм* завд. Spiculae circ. 3 *mm* longae.

Syn. *H. borealis* β. *micrantha* Gruner. l. c.

Поширення виду по СРСР. Європ. част. — скрізь, Кавк. — скрізь, крім Талиша, Зах. і Сх. Сиб. — скрізь, Далек. Схід — скрізь, Середн. Азія — більша частина.

Ar. Geogr. Європа, захід., схід. і півн. Азія, Півн. Америка.

Примітка. Як і *Anthoxanthum odoratum*, містить у собі кумарин і через те приємно пахне; худоба цієї трави не їсть. Використовують на настойки горілки „зубровки". Тубільці Півн. Америки плетуть з неї кошики. На Поліссі, почасти на Правобережному лісостепу і в межах поширення Злаково-лугового степу — злісний бур'ян. На перелогах місцями розростається масово під час її „пирійової" стадії, заміняючи собою пирій.

113. (2). **H. australis** (Schrad.) Roem. et Schult. — Чаполоч південна (зубровка). 20—50 *см* завв. Утворює пухкі дернинки, з дуже короткими повзучими гонами. Стебла тонкі, гладенькі. Листи плоскі, 3—4 *мм* завш.; піхва верхнього листа без пластинки. Волоть 4—6 *см* завд., пірамідальна або однобічна; гілочки волоті при основі колосків з пучечком волосків. Нижні колоскові луски загострені, голі; верхні (зовнішні луски двох чоловічих квіток) по краю волосисті; луска нижної квітки з дуже коротким остюком; луска верхньої квітки з колінчастим остюком до 3 *мм* завд.; квіткові луски голі, без остюків. 4. Цв. V—VI.

Planta perennis, laxe caespitosa, 20—50 *cm* alta. Culmi graciles, laeves. Folia plana, 3—4 *mm* lata, supremum ad vaginam reductum, lamina nulla. Panicula pyramidata vel unilateralis, 4—6 *cm* longa, ramulis apice sub spiculis fasciculo pilorum auctis. Glumae inferiores acuminatae, glabrae; glumae superiores (paleae inferiores florum masculorum) ad marginem pilosae; palea inferior florum masculorum aristata, arista floris inferioris brevissima, infra apicem paleae inserta, superioris ad 3 *mm* usque longa, geniculata, circ. e medio dorso egrediente. 4.

Roem. et Schult. Syst. veg. II (1817) 514. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 408. Рогов. Обозр. (1869) 271. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 658. Пач. Фл. Пол., n° 1164. Рожевиц, Фл. СССР, 60.

Syn. *Holcus australis* Schrad. Fl. Germ. I (1806) 252.

Hab. По лісах, між чагарниками.
З. Л.-С. МАРСР: Балта (Ледебур за Грізебахом).
Поширення виду по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Півд. Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Схід. Німеччина, Польща, Чехословаччина, Угорщина.

Примітка. Грізебах (l. c.) зазначив цю рослину для Балти [„pro Balta!" (Ledeb.)]. Цю вказівку повторює Рогович (l. c.), посилаючись на Ледебура. Шмальгаузен у Фл. Ю.-З. Р. зазначав *H. australis* для Балти із знаком запитання. У Фл. Ср. и Ю. Р. він уже не повторює цієї вказівки. Й. К. Пачоський [Основные черты развития флоры Юго-Западной России (1910), с. 338] включив *H. australis* до списку рослин, які ростуть на Поліссі і прилеглих місцевостях, але відсутні в „області Лісостепу подільського типу". В останній час Рожевиц (l. c.) наводить цю рослину для Середньо-Дніпровського району у „Фл. СССР". Виходячи з сучасного ареалу цієї рослини, наявність її на Поділлі або в пізн. частині МАРСР можлива.

Триба 7. Agrostídeae Kunth

Суцвіття — розлога, більш-менш стиснена або інколи колосовидна волоть; зрідка колоски в гроновидному суцвітті. Колоски одноквіткові, інколи з рудиментом другої квітки, з більш-менш помітними ніжками; колоскових лусок дві; довжина їх здебільшого неоднакова; квіткові луски коротші за колоскові або дорівнюють їм, часто з остюками; верхня квіткова луска коротша за нижню, з двома жилками. Зернівка без поздовжньої борозенки.

Близько 60 родів і 1000 видів, поширених по всьому світу.

Рід 64. Stípa[1] L. — Ковила

L. Sp. pl. (1753) 78

Суцвіття — волоть. Колоски одноквіткові; колоскові луски майже рівні, вузьколанцетні, довго загострені або витягнені в довге остюковидне закінчення; нижня квіткова луска охоплює верхню луску і вміщений у ній плід, при основі зовні опушена, вище з 7 волосистими смужками або суцільно опушена, з дуже довгим остюком; остюк двоколінчастий, до другого коліна голий, вище пірчастий або волосовидний; квіткових плівок 3. Пиляків 3. Приймочки пірчасті. Зернівка з лінійним рубчиком. — Рослини з стислою дерниною.

Близько 300 видів, властивих переважно сухим (степовим і півпустинним) країнам обох півкуль. З них 57 видів — у межах СРСР; в УРСР — 8 видів.

Різні види ковили — характерні степові рослини. Молоду ковилу худоба їсть, але стебла її швидко стають жорсткі і мало їстівні. Зернівки мають на нижньому кінці вістря (калус), а на верхньому — довгий скручений у нижній частині остюк. Ці остюки в сухому повітрі закручуються, а в вогкому розкручуються і так заривають (загвинчують) зернівки в грунт. Волоски на лусках зернівки, спрямовані вгору, затримують зернівку після того, як остюк загвинтить її в грунт. Зернівки, зокрема зернівки тирси — *S. capillata* L., попадаючи у вовну овець, пронизують шкіру дякуючи гігроскопічним рухам своїх остюків і викликають тяжкі поранення. Суцвіття ковили з довгими пухнатими пірчастими остюками вживають на сухі букети, а з довгих тонких листів плетуть гарні брилі.

Українським видам ковили можна дати таку загальну флористичну (географічну) характеристику.

Stipa capillata L. — центральноєвразіатський (степовий) вид.
S. Lessingiana Trin. et Rupr. — понтично-західносибірський вид.
S. Joannis Čelak. — центральноєвразіатський (степовий) вид.
S. ucrainica P. Smirn. — понтичний вид.
S. rubens P. Smirn. — сибірсько-казахстанський вид.
S. dasyphylla Czern. — понтично-західносибірський вид.
S. pulcherrima C. Koch — понтично-середземноморський вид.
S. stenophylla Czern. — понтично-західносибірський вид[2].

---

1. Остюки волосовидні, не пірчасті . . . . . (1). **S. capillata** L.
— Остюки пірчасті . . . . . 2.
2. Нижня квіткова луска 8—10 *мм* завд. . . . . (2). **S. Lessingiana** Trin. et Rupr.
— Нижня квіткова луска 13—26 *мм* завд. . . . . 3.
3. Язички листів неплідних гонів ледве помітні, зрізані, 0,2—0,3 *мм* завд.; дуже зрідка вони до 0,5 *мм* завд. . . . . 4.

[1] Від грецького слова στύπη (стюпе) — клоччя; з приводу опушених остюків у більшості видів.

[2] Понтично-західносибірські види можна ще назвати західно-центральноєвразіатськими, а сибірсько-казахстанські можна назвати східно-центральноєвразіатськими видами.

— Язички листів неплідних гонів виразно помітні, 1—3 (—4) *мм* завд. . . 5.

4. Нижня квіткова луска коло 13 *мм* завд., вгорі під остюком з вінцем волосків . . . **S. Lessingiana** Trin. et Rupr. × **S. ucrainica** P. Smirn.

— Нижня квіткова луска (16) 18—20 (22) *мм* завд., вгорі під остюком без вінця волосків . . . . . (8). **S. stenophylla** Czern.

5. (3). Листи з обох боків і піхви голі. Нижня квіткова луска (18) 20—24 (26) *мм* завд., з крайовими волосистими смужками, що доходять до основи остюка . . . . . (7). **S. pulcherrima** Koch.

— Листи з обох боків або принаймі зсередини опушені або зовсім голі, але тоді крайові волосисті смужки на нижній квітковій лусці на 4—6 *мм* не доходять до основи остюка . . . . . 6.

6. Кінчики наймолодших листів, що тільки показуються з піхов, мають пензлик волосинок до 3 *мм* завд.; листові пластинки зовні голі . (3). **S. Joannis** Čel.

— Кінчики всіх листів без пензлика . . . . . 7.

7. Нижня квіткова луска з крайовими волосистими смужками, що на 2—4 *мм* не доходять до основи остюка . . . . . (4). **S. ucrainica** P. Smirn.

— Крайові волосисті смужки доходять до основи остюка . . . . . 8.

8. Листи зовні вкриті довгими, м'якими, відхиленими або напіввідхиленими волосками; листова пластинка в сухому стані 0,7—1,5 *мм* завш . . . . . (6). **S. dasyphylla** Czern.

— Листи зовні вкриті напівпритисненими щетинковидними волосками або лише шиповидними горбками; пластинки їх у сухому стані 0,4—0,6 (—1) *мм* діаметром . . . . . (5). **S. rubens** P. Smirn.

Таблиця для визначення видів **Stipa** — ковили по вегетативних органах

1. Язички неплідних гонів мало помітні, 0,2—0,3 *мм* завд. . . . . 2.

— Язички неплідних гонів добре помітні, (0,5) 1—2 (4) *мм* завд. . . . . 3.

2. Пластинки листів неплідних гонів 40—90 *см* завд., дуговидно відхилені, вгорі видовжені в довге тонке волосовидне вістря . . . . . (8). **S. stenophylla** Czern.

— Пластинки листів неплідних гонів коротші, 20—40 *см* завд., прямостоячі, вгорі поступово загострені, але не видовжені в довге тонке вістря . . . . . (2). **S. Lessingiana** Trin. et Rupr.

3. (1). Піхви листів неплідних гонів голі . . . . . 4.

— Піхви листів неплідних гонів опушені . . . . . 7.

4. Пластинки листів неплідних гонів уздовж верхньої (внутрішньої) поверхні вкриті волосками, помітними неозброєним оком . . . . . 5.

— Пластинки листів неплідних гонів уздовж верхньої (внутрішньої) поверхні листів голі, вкриті лише шиповидними горбками, непомітними неозброєним оком . . . . . 6.

5. Пластинки листів неплідних гонів у сухому стані вздовж зложені, плоскі; нижня (зовнішня) поверхня пластинок листів гола . . (1). **S. capillata** L.

— Пластинки листів неплідних гонів у сухому стані майже циліндричні; спідня (зовнішня) поверхня пластинок листів укрита притисненими щетинковидними волосками або тільки шиповидними горбками . . . . . (4). **S. ucrainica** P. Smirn.

6. (4). Кінчики молодих листів неплідних гонів на вершку з пензликом з волосків до 3 *мм* завд. . . . . 3. **S. Joannis** Čel.

— Кінчики молодих листів без пензлика (щіточки) на вершку. Листи широкі . . . . . (7). **S. pulcherrima** C. Koch.

7. (3). Пластинки листів неплідних гонів укриті зовні довгими м'якими відхиленими або напіввідхиленими волосками. Діаметр пластинки в сухому стані 0,7—1,5 (—2) *мм* . . . . . (6). **S. dasyphylla** Czern.

— Пластинки листів неплідних гонів укриті зовні напівпритисненими щетинковидними волосками або тільки шиповидними горбками. Діаметр пластинки в сухому стані 0,4—0,6 *мм* . . . . . 8.

8. Піхви листів неплідних гонів зелені, без фіолетового відтінку . . . . . (4). **S. ucrainica** P. Smirn.

— Піхви листів неплідних гонів з фіолетовим відтінком . . . . . (5). **S. rubens** P. Smirn

114. (1). S. capillata L.—Ковила волосиста, тирса. 30—90 *см* завв.; утворює міцні дернини. Стебло міцне, голе. Пластинки листів вузьколінійні, вздовж згорнені, всередині опушені, зовні голі, гладенькі або шерсткі від горбків; язички листів неплідних гонів 1—2 (3) *мм* завд., а язичок верхнього стеблового листа до 20 *мм* завд. Суцвіття 10—25 *см* завд., багатоколоскове. Колоскові луски майже однакові, довго-загострені, з 3 жилками; нижня квіткова луска 11—12 *мм*, рідко до 14 *мм* завд., з опушеною мозолистою основою і 7 смужками волосків, з яких 2 крайові майже доходять до остюка; остюк волосовидний, шерсткий, 13—16 (23) *см* завд. 4. Цв. VI—VII.

Dense caespitosa. Culmi erecti, rigidi, glabri. Folia anguste linearia, convoluta, in pagina superiore pubescentia, in inferiore glabra, laevia vel tuberculato-scabrida; ligulae foliorum turionum sterilium 1—2 (3) *mm* longae; ligula folii caulini supremi ad 20 *mm* longa. Panicula 10—25 *cm* longa, laxa, multispiculata. Glumae subaequales, anguste lanceolatae, sensim et longe cuspidato-attenuatae, trinerviae; palea inferior 11—12 *mm*, raro ad 14 *mm* longa, callo pubescenti insidens, lineatim pubescens; arista ejus capillacea, nuda, inferne scabra, supra geniculum laevis, 13—16 (23) *cm* longa. 4.

L. Sp. pl. ed. 2 (1762) 116.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 448. Czern. Consp. 75. Рогов. Обозр. (1869) 276. Lindem. Fl. Chers. II, 283. Монтр. Обозр. 84. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 671; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 595. Пач. Фл. Полес. n° 1165; Херс. фл. I, 120; Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 84. Рожевиц, Фл. СССР, II, 109. П. Смірнов, Фл. УСРР, визн. I, 141.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I. tab. XLVI, fig. 1462!

Exsicc. Kneuck. Gram. exsicc. № 195!

Hab. По степах (переважно різнотравно-типчиново-ковилових і типчиново-ковилових), кам'янистих схилах, по чагарниках, рідше на узліссях.—Зрідка на півночі Лісостепу, де доходить безпосередньо до півд. межі Полісся; часто (місцями навіть звичайно) на півдні Лісостепу і звичайно в Степу.

П. П. Житомир (Гагман у Шмальг.).— **Л. П.** Околиці Чернігова (Іллі́ч.!). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: На скелях Смотрича (Шмальг.!). Вербка, Кам'янець-Под. рн (Клеоп.!). Кам'янець-Подільськ (Рог.). Стара Ушиця (Траутф.!). Ново-Ушиця (Рог.).— Вінницька обл.: Вольфантівка, Могилів. рн (Кот.!). Ямполь (Рог., Монтр.). Ольгополь, Бершадськ. рн (Прянішніков!).— МАРСР: Кам'янський рн, Рашків (Шмальг.). Дубосарськ. рн, Гояни на Дністрі (Пач.), коло Ягорлика (Рог., Монтр.). Роги (Пач.). Рибниця (Коржинськ.!). Григоріопольськ. рн, Спея (Пач.). Красні Окни (Рог.!). Балта (Рог.!). Котовськ (кол. Бірзула) (Пач.). Байтальсько-Точилівська ліс. дача побл. Ананьєва (Пач.).— **П. Л.-С.** Київська обл.: Київ (Шмальг.!)[1]. Біла Церква (Траутф.!, Рог.!, Гродзин.!). Обухівськ. рн, Трипілля (Траутф.!, Рог.). Ржищів (Рог.!). Трахтемирів на Дніпрі (Пач.!). Канівський лісостеповий заповідник, с. Пекарі (Кот.!). Миронівськ. рн, ст. Миронівка (Пач.). Козин і Юхни (Монтр.). Сміла (Тржебинськ.).—Полтавська обл.: Новогеоргіїв. рн, Табурище (Рябк. у Пач.).—Миколаївська обл.: Олександрія (Пач.). Знам'янка (Рябков у Пач.). Кірово (Пач.).— Вінницька обл.: Гайсин (Савостьянов).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяелав (Пач.!, Шмальг.).— Чернігівська обл.: Касаткіно, Безуглівка і Курилівка в околицях Ніжина(!!).— Полтавська обл.: Золотоноша (Рог.). Пирятин. рн, Майоровщина (Іллі́ч.). Ромни (Зельміус у Іллі́ч.). Окол. Лубен (Августинович.!, Рог.!). Бригадирівка, Козельщанськ. рн (Рог.). Шишаки, Хорольськ. рн. (Гад. у Іллі́ч.). Полтава (Ганько у Іллі́ч.).— Харківська обл.: Лебединськ. рн, Межирічі на р. Пслі, Киселівка (Гіллер!), Катеринівка, Козельне, Михайлівська цілина (Залеськ.!). Охтирськ. рн, Журавне на Ворсклі (Ширяев.!); Городнще, проти х. Климентова, по Ворсклі (Угринськ.); Янківка (Залеськ.!). Харків і його район — часто (Черн.!, Наливайко!, Кот.!). Мерефа — ст. Боркн (!!). Зміїв (Мілютін!).— **Д. Л.-С. П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С** — звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. част.: степова зона (в широкому розумінні) Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Вол.-Кам., Крим, Кавк.: всі райони (крім Тал.); Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія — всі райони.

Ar. Geogr. Середня (спорадично) і півд. Європа, Мала Азія, Іран, Середня Азія, півд. Сибір.

Примітка. Тирса *Stipa capillata* L. тепер найбільш поширена ковила в межах УРСР. На півдні Лісостепу і в межах степової смуги (в вузькому розумінні) тирса трапляється майже на кожному схилі, де ще залишились рештки степової рослинності.

Найбільш північне місцезнаходження в межах УРСР лежить біля Чернігова (С. Іллічевський, „Вісник Природознавства", 1931, № 1—2). Тут тирса росте на дуже крутих південних схилах над долиною р. Десни, де вона утворює густі зарості; схили ці почасти піскові, почасти з лесовим і лесовидним грунтом. Разом з тирсою тут ростуть: *Agropyrum intermedium*, *Prunus fruticosa*, *Veronica spicata* і інші степові рослини. Це місцезнаходження тирси ізольоване від її суцільного ареалу. Біля Києва тирса теж росте по стрімких схилах понад Дніпром.

У складі лугових степів тирса відограваля, мабуть, відносно незначну роль, крім півдня лісостепової смуги, де кількість цієї ковили на степах помітно збільшувалась.

Значну роль *S. capillata* відграє в складі рослинного покриву різнотравно-ковилових (злаково-лугових) і ковилових (злакових) степів. У досить значній кількості росте вона на глибокостовпчастих солонцях приморської смуги між Кінбурнською косою і Скадовським. Значну роль вона відграє і в складі ковиловнх степів на глинисто-піскуватих і супіскуватих грунтах (напр., у межах Дніпрового низу, біля с. Чалбаси!!).

Ю. Клеопов і Є. Лавренко (Журнал біо-ботан. циклу ВУАН, № 5—6, 1933) відносять тирсу до мезофільно-ксерофільної групи степових рослин (у межах УРСР).

[1] В гербарії І. Ф. Шмальгаузена є зразок з етикеткою: „в Киеве на Прорезной улице. Авг. 1882 г. И. Шмальгаузен". В 1882 році на Прорізній вулиці (тепер вулиці Свердлова) були ще незабудовані ділянки з природною рослинністю. — Є. *Бордзіловський.*

115. (2). S. Lessingiána Trin. et Rupr. — Ковила Лессінга. 30—60 *см* завв. Стебла численні, голі. Пластинки листів щетинковидно згорнені, зовні шерсткі від щетинистих волосків або горбків, тонкі, 0,5—0,6 *мм* діаметром; язички листів неплідних гонів зрізані, 0,2—0,3 *мм* завд. Суцвіття 10—20 *см* завд., вузьке, стиснене. Колоскові луски майже однакові, довгозагострені; нижня квіткова луска 8—10 *мм* завд., до вершка або майже до вершка суцільно опушена і з вінцем волосків під остюком; остюк 14,5—26 *см* завд., до 2-го коліна голий, гладенький, вище пірчастий, з волосками до 3 *мм* завд.; у масі остюки з легким фіолетовим відтінком. 4. Цв. IV—V.

Caespitosa, 30—60 *cm* alta. Culmi numerosi, glabri, scabriusculi. Folia tenuia, setaceo-convoluta, extus scabrida, 0,5—0,6 *mm* diametro lata; ligulae foliorum turionum sterilium truncatae, 0,2—0,3 *mm* longae. Panicula angusta, coarctata, 10—20 *cm* longa. Glumae subaequales, in cuspidem eis sesquilongiorem attenuatae; palea inferior 8—10 *mm* longa, undique ad apicem vel fere ad apicem pubescenti-pilosa, apice ad aristae ortum pilorum penicillo instructa, basi in callum glabrum attenuata; arista ejus 14,5—26 *cm* longa, ad geniculum secundum glabra, laevis, supra geniculum pilis patentibus, ad 3 *mm* longis plumosa. 4.

Trin. et Rupr. in Mém. Acad. Pétersb., sér. 6, VII, 2 (1842) 79. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 450. Czern. Consp. 75. Lindem. Fl. Chers. II, 284. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 670; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 595. Пач. Херс. фл. I, 118. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 83. Рожевиц, Фл. СССР II, 93. П. Смірнов, Фл. УСРР, визн. I, 141.

Exsicc. Herb. Fl. Reipubl. Sov. Ucrain. № 7!

Hab. На степах і кам'янистих схилах. На крайньому півдні Лісостепу — зрідка, в Степу — звичайно (але в північній частині Степу трохи рідше).

З. Л.-С. В південній частині часто.—МАРСР: Рибницьк. рн, Вихватинці на Дністрі (Пач.). Красні Окни (Пач.). Дубосарськ. рн, Дубосари—Дойбани (Пач.). Гояни (Пач.). Тираспольськ. рн, Красногірка.— **П. Л.-С.** (південна частина).—Одеська обл.: Первомайський рн, Богополь (Шмальг.).— Миколаївська обл.: Олександрія (Рябков у Пач.).—**Л. Л.-С.** „Circa Lebedin" (Калениченко в герб. Черняєва! Сумнівне місцезнаходження). Околиці Харкова, Сухий яр біля Рогані (Черняєв!); балка Вільхова по р. Немишля (!!), Околиці Чугуєва, Мал. Бабки (Черн.!). — **Д. Л.-С.** Ізюм (герб. Чер'няєва!) — Сталінська обл.: Слав'янськ рн, Артемівські (кол. Святі) гори на Дінці (Мілютін!, Савенков!); околиці Слав'янська (Залеськ.!). Краматорський рн, Боголюбівка і Біленька (Залеський!). Орджонікідз. рн, Вільховатка (Таліев). — Ворошиловградська обл.: Краснолуцький рн, Міуське лісництво, Дерезувата дача (Висоцьк.!). Ровеиківський рн, Провальський степ біля ст. Червона Могнла (!!).— **П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно.

Північна межа поширення виду: Більці (Бесарабія), Вихватинці на Дністрі — Богополь — Олександрія — Карлівка — околиці Харкова — Короча (Курська обл. РСФСР).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорном., Крим, Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Гір.-Туркм., Сир.-Дар., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Трансільванія, Румунія, Югославія, степова смуга Європ. част. СРСР, Крим., Кавк. і Закавказзя, М. Азія, Іран, Зах. Сибір, Серед. Азія.

Примітка. Один з едифікаторів ковилових (злаковнх) і почасти більш південних варіантів різнотравно-ковилових (злаково-лугових) степів. Ю. Клеопов і Є. Лавренко (Журнал біо-бот. циклу ВУАН, № 5—6, 1933) включають *S. Lessingiana* до мезофільно-ксерофільної групи злаків, характерних для українських степів. На північній межі свого поширення *S. Lessingiana* переходить переважно на південні вапнякові і лесові схили із чтим грунтом і рідким рослинним покривом.

116. (3). S. Joánnis Čel.—Ковила Іванова. 30—100 *см* завв. Рослина утворює пухкі дернини. Стебла голі, під вузлами короткопухнаті. Пластинки листів голі, вузьколінійні, 0,5—2 *мм* завш., більш-менш уздовж зложені або плоскі, гладенькі або шерсткі від горбків; наймолодші листи на кінчику з пензликом волосків до 3 *мм* завд.; язички листів неплідних гонів 1—2 (3) *мм* завд. Суцвіття вузьке, з 6—20 колосками. Колоскові луски майже однакові, довго-загострені; нижня квіткова луска (15) 16—17 (21) *мм* завд., при основі суцільно опушена, а вище з 7 смужками волосків, з яких 2 крайові на 4—6 *мм* не доходять до основи остюка; остюк 30—35 *см* завд., до другого коліна голий, гладенький, вище пірчастий з волосками 4—6 *мм* завд. 4.

Laxe caespitosa, 30—100 *cm* alta. Culmi glabri, tamen sub nodis breviter pubescentes. Folia anguste linearia, 0,5—2 *mm* lata, magis minusve plicata vel plana, glabra vel tuberculato-scabra, juvenilia apice penicillo pilorum, ad 3 *mm* longo terminata; ligulae foliorum turionum sterilium 1—2 (3) *mm* longae. Panicula angusta, 6—20 spiculis formata; glumae subaequales, in cuspidem longam tenuissimam attenuatae; palea inferior (15) 16—17 (21) *mm* longa, ad basin undique, supra autem seriatim et adpresse pilosa, seriebus pilorum duabus marginalibus millimetris 4—6 a basi aristae distantibus; arista 30—35 *cm* longa, inferne ad genu secundum glabra, supra genu pilis patentibus, 4—6 *mm* longis plumosa. 4.

Čel. in Oesterr. Bot. Zeitschr. XXXIV (1884) 318.—П. Смирнов, Фл. Юго-Востока n° 113. Рожевиц, Фл. СССР II, 90. П. Смірнов, **Фл. УСРР**, визн. I, 142.

Syn. *S. pennata* var. *Joannis* Richt. Pl. Eur. (1890) 32. Пач. Херс. фл. I, 111. К. Залесский, Матер. к изуч. раст. Донск. степ (1918)102. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 78.—*S. pennata et S. pennata* β. *mollis* Czern. Consp. (1859) 75.

Hab. По степах, кам'янистих схилах (крейда, пісковики, граніт), на пісках, по чагарниках, узліссях, зрідка на галявинах у рідких дубняках і сосняках. —На півдні Лівобережного Полісся зрідка, досить часто в Лісостепу (переважно в його південній частині) і в межах різнотравноковилового (злаково-лугового) Степу (подекуди звичайно); зрідка в межах Злакового Степу, де трапляється по піщаних терасах.

П. П. Київська обл.: Околиці Києва (П. Смірнов). Пуща Водиця (Кот.!)—**Л. П.** Київська обл. і ри: коло ст. Дарниця, Пухівська лісова дача Броварського лісництва, озеро Рибне біля м. Броварів, Літківсько-Димерська лісова дача Літківського лісництва (Шмальг.!, Вершковський).—**З. Л.-С.** МАРСР: Кам'янськ. рн, Совиний Яр (Багацький). Рибницьк. рн, Вихватинці, схили до р. Студениці (Клеоп.!). Красно-Окнянськ. ри, між Ставровим і Окнами, схили до балки Сухий Ягорлик (Пач.). Валегоцулівськ. рн, ст. Мардарівка (Пач.).—Одеська обл.: Фрунзівський рн, верхів'я р. Кучургана, с. Володимирівка (Пач.)—**П. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква (Гродз.). Рокитнянськ. рн, Сухоліси (Гродз.!). Смілянськ. рн, с. Яблунівка (Клеоп.). Околиці м. Корсуня (Підопл.). Катеринопольський рн, Луківка (Підопл.), Катеринополь (Підопл.!). Черкаський рн, Мошногорський кряж (Клеоп.). Умань (Пач.).—МАРСР: Ананьївськ. район, Байтальська лісова дача,

ст. Жеребкове (Пач.).—Кіровоградська обл.: хут. Бірки (Пач.). Ново-Георгіївськ. рн, Польська Андрусівка по р. Тясмину (Пач.). Ново-Празький рн, Медерове (Пач.). Кіровоград (Лінд.!, Пач.).—**Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Конотоп (Шмальг. sub *S. pennata*).—Київська обл.: Переяслав (Пач.!). На схід від лівобережної Наддніпрянської низини звичайно (!!).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янський рн, Артемівські (кол. Святі) гори (Таліев!, Кот.!), Богородичне (Кот.). Чистяківський рн, Грабове, пісковики над Міусом (Клеоп.!); хут. Полозюків (Клеоп.!).—Ворошиловградська обл.: Диліївка, Лисич. рн (Акінф.). Ровеньківський рн, ст. Червона Могила, Провальський степ (Лавренко!!, Залеський).—**П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Верхнедніпровськ (Акінф. за Гроссг.). Дніпропетровськ. Олександрівка—Безводна, біля ст. Долинської (Пач.).—Одеська обл.: Добровеличківка (Пач.). Доманівський рн, Богданівка на Бугу (Пач.). Арбузинський рн, Семенівка на Бугу (Пач.). Андре-Іванівський рн, між Андре-Іванівкою (кол. Чернове) і Степанівкою на Тилігулі. (Пач.)—**Л. З.-Л. С.** На схід і північ від Дінця — звичайно (Кот.).—Полтав. обл.: Карлівськ. рн, Лип'янка, „Академічний степ" (Ілліч.).—Харківська обл.: Красноградськ. рн, Українська лінія і Вільховий Ріг (Ілліч.).—Дніпропетровська обл.: Денисівка, кол. Новомосковського пов. (Гроссг.). Цигаївка біля Синельникова (Угринський). Окол. Дніпропетровська — Ігрень (Гроссг.). Покровський рн, Велико-Михайлівське лісництво (Граффі Акінф.). Люксембурзьк. рн, Кам'яні Могили (Клеоп.!).—Сталінська обл.: Ольгинський рн, В. Анадоль (Висоцький за Гроссг.). Володарський рн, Чердакли (Клеоп.!), М. Янисоль (Клеоп.!). Старо-Бешевський рн, між Стилою і В. Каракубою, на гранітах (Клеоп.!). Мар'їнський рн, хут. Булавинів, на пісковиках над балкою Дурною (Клеоп.!). В.-Янисольський ри, Клецьківка, піски по р. Вовчій (Клеоп.!). Ст. Желаина (Клеоп.!). Маріупольськ. рн, Ляпине на узбережжі Азовського моря (Клеоп.!); Хрестовське (Клеоп.!).—**П. З. С.** Дніпропетровська обл.: Нікопольськ. рн, ст. Ток (Пач.).—Миколаївська обл.: Снігурівський рн, Яковлівка при Інгульці (Пач.). Миколаїв (Пач.). Варварівськ. рн, Горобчанська коса (Пач.).—Одеська обл.: Одеський ри, Малий Фонтан (П. Смірнов).—**Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Запорізький рн, острів Хортиця (Акінф.). Червоний кут (Акінф). Супісковий степ біля Мелітополя (Ширяєв).—Миколаївська обл.: Голоприст. рн, Дніпровські піски, Солоноозерна лісова дача (!!), Іванівсько-Рибалча арена (!!); о. Тендер (Шост.-Дес.) Скадовський рн, Челбаська арена (!!); о. Джарилгач (Шост.-Дес.).

Розпадається на два підвиди:

Subsp. penicillífera Pacz. Листи плоскі або частіше напівзгорнені, зелені, закінчуються пензликом з тонких і досить довгих волосків (цей пензлик краще виявлений на молодих листах).

Folia plana vel saepius subconvoluta, viridia, apice pilis gracilibus sat longis penicillata, penicillo ad folia juvenilia manifestiore.

Pacz. Херс. фл. I (1914) 113.

Syn. *S. pennata Joannis* f. *penicillifera* Pacz. l. c.—*S. Joannis* f. *penicillifera* Pacz. l. c. *S. pennata* β. *mollis* Czern. Consp. (1859) 75 et in herb.!

Hab. Степи, степові схили, узліссся, на глинистих або суглинистих грунтах.

Subsp. sabulósa Pacz. Листи на кінчиках без волосистого пензлика або з короткими щетинками, грубі, звичайно плоскі, сизуваті (нагадують листи *S. pulcherrima* C. Koch).

Folia rigida, solito plana, subcaesia, eis *S. pulcherrimae* C. Koch similia, apice non penicillata vel breviter setosa.

Pacz., Херс. фл. I (1914) 12.

Syn. *S. ammophila* Czern. in herb.!

Hab. Степи, на піскуватих і глинясто-піскуватих грунтах, а також на гранітних і пісковикових відслоненнях.

Поширення виду по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорном., Крим, Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Передкавк., Даг., Півд. Закавк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.. Алт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Киз.-Кум., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Півд. Швеція, Німеччина, Австрія, Угорщина, Югославія, Румунія, Чехословаччина, Польща, Бесарабія, лісостепова і степова смуга Європ. част. СРСР, Крим, Кавк., півн. Іран, півд. Сибір на схід до Ангаро-Саянського району, Казахстан, Зах. Монголія.

Примітка. А. А. Гроссгейм (Тр. Харьк. общ. исп. прир., т. XLIX, 1916) установлює *S. Joannis* Čelak. f. *hirta* Grossh. з волосистими листами (Foliis supra dense hirtis, penicillo nullo) на основі, мабуть, стерильних зразків, які знайшов І. Я. Акінфієв у Дніпропетровську „в саду Потемкина". Видова приналежність цього зразка залишається нез'ясованою. Аналогічну форму *S. Joannis* Čelak. f. *okensis* P. Smirn. („Folia nonnulla vel omnia pilis circa 0,5 *mm* longis plus minus intus obsita") П. Смірнов (Редкие и критические растения Московской губ., Тр. Гос. муз. Центр.-пром. обл., в. 4, 1927) наводить для долини р. Оки в Московськ. обл.

S. Joannis тепер відограє едифікаторну роль тільки місцями на піскових степах у межах других (піскових) терас річок (*S. Joannis sabulosa*) переважно в степовій смузі. На глинистих і суглинистих степах (*S. Joannis penicillifera*) відограє відносно другорядну роль в рослинному покриві. На глинистих і суглинистих грунтах здебільшого вона росте вже лише по степових схилах у лісостеповій смузі; у межах ковилових (злакових) степів вона трапляється виключно на піскових груитах, по яких спускається до крайнього півдня УРСР [косн—Тендер і Джарилгач, Ю. Клеопов і Є. Лавренко (1933, l. c.] включають *S. Joannis* до гігрофільної групи степових злаків.

117. (4). S. ucraínica P. Smirn.—Ковила українська. 30—70 *см* завв.; утворює густі міцні дернини. Стебла численні, голі. Пластинки листів щетинковидно вздовж зложені, тонкі, 0,4—0,5 (0,6) *мм* завш , зовні шерсткі від щетинковидних волосків або від горбків; піхви здебільшого голі; язички листів неплідних гонів 1—2 (—3) *мм* завд., гострі. Суцвіття близько 10—15 *мм* завд., вузьке, стиснене; колоскові луски майже однакові, довго-загострені; нижня квіткова луска (15) 17—19 (21) *мм* завд., при основі кругом опушена, вище з 7 смужками волосків, з яких 2 крайові здебільшого на 2—4 *мм* не доходять до основи остюка; остюк 30—40 *см* завд., до другого коліна голий, гладенький, вище пірчастий, з волосками близько 5 *мм* завд.; гола частина остюка при зовсім стиглих плодах світлосолом'яного кольору. 4. Цв. V.

Dense caespitosa, 30—70 *cm* alta. Culmi numerosi, glabri. Folia setaceo-plicata, angusta, 0,4—0,5 (0,6) *mm* lata, extus setuloso- vel tuberculato-scabrida, vaginis plerumque glabris; ligulae foliorum turionum sterilium 1—2 (3) *mm* longae, acutae. Panicula 10—15 *cm* longa, angusta, coarctata. Glumae subaequales, in cuspidem longam attenuatae; palea inferior (15) 17—19 (21) *mm* longa, ad basin undique pubescens, superius seriatim adpresse pilosa, seriebus duabus pilorum marginalibus millimetris 2—4 a basi aristae distantibus; arista 30—40 *cm* longa, inferne a basi ad genu secundum glabra, laevis, demum straminea, supra genu pilis circ. 5 *mm* longis plumosa. 4.

P. Smirn. in Fedde Repert. sp. nov. XXII (1926) 374. — П. Смірнов, Фл. Юго-Вост. II, n° 116. Рожевиц, Фл. СССР II, 97. П. Смірнов, Фл. УСРР, визн. I, 142.

Syn. *S. pennata* L. subsp. *Tirsa* Zalessky et *S. Tirsa* Zalessky, Матер. к позн. раст. Донск. ст. (1918) 103 (an Stev.?) p. p. — *S. Zalesskii* Vilensky in Дневн. I Всеросс. съезда русск. ботан. (1921) 41; Вісті Харк с.-г. інст. (Berich. des landwirtsch. Inst. Chark.) 4—5 (1926) 95 p.p. — *S. pennata stenophylla* Pacz. Херс. фл. I (1914). 109 p.p.

Hab. На степах, переважно ковилових (злакових), на південних чорноземах і каштанових грунтах.—В межах Донецького лісостепу і в півд. частині Злаково-лугового степу зрідка; в межах Ковилового (Злакового) степу звичайно.

З. Л.-С. (півд. част.) МАРСР: Красно-Окнянськ. рн, Окни—Ставрове (Пач.). — **Д. Л.-С.** Ворошиловградська обл.: Ровеньківський рн, ст. Червона Могила, Провальський степ (!!). Краснолуцький рн, Міуське лісництво, Круглик, камениста галявина (Висоцький і Степунін!). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Доманівський рн, між Ак-Мечеттю і Богданівкою на Бугу (Пач.'). Любашівський рн, Софіївка при р. Боковій (Пач.).—**Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Карлівка (Войтоніс за Ілліч.; сумнівне місцезнаходження).—Дніпропетровська обл.: Синельниково, на могилі (Шевельов!). Червоноармійськ. рн, с. Миргородівка на р. Солоній, балка Тернова (locus classicus, Альохін за Смірновим.). — **Л. З.-Л. С.** (аз.). Сталінська обл.: Амвросіївськ. рн, ст. Кутейніково (!!).; ст. Успенська (!!). Старокаранськ. рн., хут. Прінцфельд (!!), окол. с. Чертомлика (!!), окол. с. Решетилівки (!!). Будьоннівськ. рн, хут. Обрив (!!). — **П. З. С.** Миколаївська обл. Тилігул.-Березанськ. рн, Нечаяне (Пач.!). Бериславськ. рн: Бургунка (Пач.!), Іванівка (Пач.!). Херсонськ. рн, Дар'ївка (Пач.!); Херсон (Пач.!). Вел. Олександрівськ. рн, Мілове (Пач.!). — Дніпропетровська обл.: Нікопольський рн, ст. Ток (Пач.!) — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова (Пач.!). — Дніпропетровська обл.: Василівський рн, Янчокрак — Яковлівка (за П. Смірновим). — **П. С.** Дніпропетровська обл.: Геніческий рн, ст. Партизанське (за П. Смірновим).

Поширення по СРСР. Вол.-Дон., Причорном., Крим, Ниж.-Дон., Передкавк., Схід. (?) і Півд. (?) Закавк.

Ar. Geogr. Ендем півдня степової смуги Європ. частини СРСР.

Примітка. Цей вид ковили раніше не відрізняли від *S. stenophylla* (І. К. Пачоський, Херс. фл. I, 109) або від *S. rubens* (К. М. Залеський, Матер. к позн. Донских степей, 1918).

Цей вид ковили, дуже характерний для причорноморських і приазовських степів і в межах УРСР, є один з едифікаторів (разом з *S. Lessingiana, S. capillata* та *Festuca sulcata*) Ковилового (злакового) степу. У південній частині Різнотравно-ковилового степу (Злаково-лугового) він уже трапляється рідко, крім басейну рр. Єланчиків (на схід від р. Кальміуса), де росте досить часто.

118. (5). S. rúbens P. Smirn.—Ковила червона. 40—70 *см* завв. Утворює досить міцні дернини. Стебла голі, гладенькі. Пластинки листів у живому стані здебільшого вздовж зложені і тому більш-менш щетинковидні, 0,4—0,6 (1) *мм* завш., зовні шерсткі від горбків або щетинковидних напівпритиснених, здебільшого рідких волосків, до 0,3 *мм* завд.; піхви листів неплідних гонів і нижніх стеблових — опушені, звичайно з фіолетовим відтінком; язички листів неплідних гонів 1 — 3 (4) *мм* завд. Суцвіття не багатоколоскове, стиснене; колоскові луски майже однакові; нижня квіткова луска (16) 17 — 19 (21) *мм* завд., при основі опушена, вище з 7 смужками волосків, з яких дві крайові доходять до основи остюка; остюк 35—45 *см* завд., у нижній закрученій частині голий, гладенький,

у верхній — пірчастий; гола частина остюка при цілком стиглих плодах, що опадають, каштанова 4. Цв. V—VI.

Caespitosa, 40—70 *cm* alta. Culmi glabri, laeves. Folia in statu vivo plerumque plicata et propter id setiformia, 0,4—0,6 (1) *mm* lata, extus tuberculato-scabrida vel pilis 0,3 *mm* longis raris subadpressis obsita; vaginae foliorum turionum sterilium culmeorumque inferiorum pubescentes, solito violascentes; ligulae foliorum turionum sterilium 1—3 (4) *mm* longae. Panicula spiculis paucis formata, coarctata; glumae subaequales; palea inferior (16) 17—19 (21) *mm* longa, ad basin undique pubescens, superius seriatim adpresse pubescenti-pilosa, seriebus duabus pilorum marginalibus basin aristae attingentibus, arista 35—45 *cm* longa, in parte inferiore torta glabra laevis, demum castanea, in superiore plumosa.

P. Smirn. in Fedde, Repert. sp. nov. XXI (1925) 231 — П. Смірнов, Фл. Юго-Вост. II, n° 117. П. Смірнов, Фл. УСРР, визн. I, 143.

Syn. *S. pennata* L. ssp. *Tirsa* Zalessky et *S. Tirsa* Zalessky, Матер. к позн. раст. Донск. ст. (1918) 103—104 (an Stev.?) p.p. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 79. — *S. Zalesskii* Vilensky, Дневн. I Всерос. съезда русск. ботан. (1921) 41; Вісті Харк. с.-г. інст. (Berich. des landwirtsch. Instit. Chark.) 4—5 (1926) 95 p.p. — *S. Zalesskii* Roshev. Фл. СССР II, 102 non Vilensky. — *S. rubentiformis* P. Smirn. in Фл. Юго-Вост. II, n° 117—3.

Hab. По степах на сході УРСР.

Д. Л.-С. Ворошиловградська обл.: Ровеньківський рн, ст. Червона Могила, Провальський степ (!!). — **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Красноарм. рн, коло Гришина, цілина с.-г. артілі „Червона Зірка" (Алексеев!). Амвросіївський рн, ст. Кутейниково (!!). Ольгинський рн, Велико-Анадольське лісництво (за Смірновим). — Харківська обл.: Барвенківський рн, 24 *км* на SSO від Барвенкова, за с. Очеретяним (Залесський!). — Ворошиловградська обл.: Кочиновський степ (Клоков!). Євсузький рн., Ново-Олександрівський кінський завод (!!). Біловодський рн, Деркульський кінський завод !!); Лимарівський завод (!!), Стрілецький завод (!!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Лише в межах СРСР.

Примітка. Я вважаю, що цей східний для УРСР вид ковили треба називати *S. rubens* P. Smirn., а не *S. Zalesskii* Vilensky, як це робить у „Флоре СССР" (т. II) Р. Рожевіц. Д. Г. Віленський під назвою *S. Zalesskii* безумовно сплутав *S. rubens* і *S. ucrainica*, що видно з географіки, яку він подає для свого виду (Тургайська обл. і Заволжя, де росте *S. rubens*, і кол. Херсонська губ. і Асканія-Нова, де росте *S. ucrainica*, тощо) (Д. Виленский, О новом виде ковыля из цикла *St. pennata* L., распространенном в Ю.-В. России, Дневник 1-го Всеросс. съезда русских ботаников в Петрограде в 1921 г., № 5, 1921, 40—41; Опис нового виду ковили, Вісті Харківськ. сільськогосподар. Інституту, 4—5, 1926, Харків, с. 95). Р. Ю. Рожевіц (l. c.) зазначає, що *S. Zalesskii* описаний з Акмолінська. Це помилка, бо з Акмолінська П. Смірнов описав свій *S. rubens*. Віленський в обох цитованих працях в ареалі *S. Zalesskii* вперше згадує Сарат. губ., (Сарат., Аткарск. и Царицинск. у.), де ростуть і *S. rubens* і *S. ucrainica* (останній, наприклад, біля Красногвардейська, за П. Смірновим).

П. Смірнов (Флора Юго-Востока, 2, с. 115) *S. rubens* s. ampl. розбиває на три раси 1) *S. glabrata* P. Smirn. (лісостепова смуга Європ. част. СРСР; найбільш гігрофітна раса); 2) *S. rubens* P. Smirn. s. str. (переважно Казахстан і півд. част. Зах. Сибіру); 3) *S. rubentiformis* P. Smirn. (східна частина степової смуги Європ. частини СРСР від Харківської обл. до Урала; найбільш ксерофітна раса). Українська червона ковила належить до останньої раси. Всі ці раси потребують дальшого вивчення.

В межах УРСР *S. rubens* трапляється лише в східній частині підзони різнотравно-ковилових (злаково-лугових) степів. На Старобільських степах є один з едифікаторів (разом з *S. Lessingiana* Trin. et Rupr., *S. capillata* L., *Festuca sulcata* Hack., *Bromus riparius* Rehm.). В інших місцях трапляється в меншій кількості. Клеопов і Лавренко, маючи на увазі екологію цього виду ковили в межах СРСР, відносять її до мезофільної групи степових злаків.

119. (6). S. dasyphýlla Czern. — Ковила пухнатолиста. 40—100 *см* завв. Рослина утворює досить міцні дернини. Стебла нечисленні. Пластинки листів плоскі, але в сухому стані напівзгорнені, з обох боків укриті довгими (до 1,2 *мм*) м'якими відхиленими або напіввідхиленими волосками; піхви опушені; язичок листів неплідних гонів 1—3 (4) *мм* завд. Суцвіття не багатоколоскове, вузьке, стиснене; колоскові луски майже рівні, довго загострені; нижня квіткова луска (18) 19—21 (22) *мм* завд., при основі суцільно опушена, вище з 7 смужками волосків, з яких 2 крайові доходять до основи остюка; остюк 35—45 *см* завд., у нижній частині закручений, голий, гладенький, у верхній пірчастий, з волосками 5—6 *мм* завд. 4. Цв. V—VI.

Caespitosa, 40—100 *cm* alta. Culmi pauci. Folia plana, tamen in statu sicco semiconvoluta, utrinque pilis mollibus patentibus vel semipatentibus, ad 1,2 *mm* usque longis obtecta, vaginis pubescentibus; ligula foliorum turionum sterilium 1—3 (4) *mm* longa. Panicula e spiculis paucis constans, angusta, coarctata; glumae subaequales in cuspidem longam attenuatae; palea inferior (18) 19—21 (22) *mm* longa, ad basin undique pubescens, superius seriatim adpresse pubescenti-pilosa, seriebus duabus pilorum marginalibus basin aristae attingentibus; arista 35—45 *cm* longa, inferne torta, glabra, laevis, in parte superiore pilis 5—6 *mm* longis plumosa. 4.

Czern. Consp. fl. Charcov. (1859) 75 (nomen). — П. Смирнов, Фл. Юго-Востока II, n° 115. Рожевиц, Фл. СССР II, 100. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 82. П. Смірнов, Фл. УСРР, визн. I, 143.

Syn. *S. pennata* γ. *dasyphylla* Lindem. Fl. Chers. II (1882) 283. К. Залеский, Матер. к позн. раст. Донск. ст. 105. — *S. pulcherrima dasyphylla* Pacz. Херс. Фл. I (1914) 117.

Hab. По степах, степових чагарниках, узліссях степових дібров. На крайньому півдні Лісостепу — зрідка; в межах Злаково-лугового степу — досить часто, але на Правобережжі значно рідше, ніж на Лівобережжі.

З. Л.-С. МАРСР (південна частина): Ананьївський рн, Байтали (Пач.). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Смілянськ. рн, Яблунівка, схил „Чернечої гори" (Клеоп.). — Олександрія (Рябков!). — Миколаївська обл.: Кірово (Лінд.!). — МАРСР. Ананьївськ. рн, Жеребково, Жеребковська і Байтальська лісові дачі (Пач.). — **Л. Л.-С.** Харківська обл.: Харків. рн., М. Рогозянка (!!); околиці Харкова, степові балки по р. Немишлі (!!), Сухий Яр і Мокрий Яр, біля ст. Рогані (1853. Черн.! locus classicus). Чугуївський рн, Покровське (герб. Черн.!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Чистяківський рн, ст. Сердита, хутір Полозюків (Клеоп.). Амвросіївський рн, Мішківка (Клеоп.). — Ворошиловградська обл.: Красиолуцький рн, Міуське лісництво (Висоцький!). Ровеньківський рн, ст. Червона Могила, Провальський степ (!!). — **П. З.-Л. С.** (східна частиина району). Миколаївська обл.: Ново-Праський рн, Верблюжка (Пач.). Долинський рн, Олександрівка — Безводна (Пач.). Між Мирфівкою, Компанійськ. рн, і Федорівкою, Кіровськ. рн (Пач.). — Дніпропетровська обл.: Околиці Кривого Рога, Гейківка, долина р. Бокової (Пач.!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Чугуївський рн, Коробочкіно (Черн!). Олексіївський рн, с. Сиваш, балка Зеленщина (Залеський!). ст. Ізюм (Залеський!), степ на 5 *км* на південь від Ізюма (Залеський!). Барвенківський рн, Очеретяне (Залеський!). Лозівський ри, ст. Краснопавлівка (Ширяев

in litt.). Великий Бурлук, Кир'янівський степ (Угринський!). Куп'янський рн, ст. Кислівка (Клок.!!). Балаклійський рн, ст. Щеняче (Клок.!).—Ворошиловградська обл.: Нижня Дуванка (Клок.!). Міловський ри, Лимарівський завод (Дохман, Зоз і Лавр.!!). Біловодський рн, Деркульська цілина (Залеський!). (Дохман, Зоз і Лавр.!!). Стрілецький кін. завод, степ (Дохман, Зоз і Лавр.!!). Євсузький рн, Ново-Олександрівський степ (Дохман!).—Дніпропетровська обл.: Люксембурзьк. рн., Кам'яні Могили (Клеоп.!).

Поширення по СРСР. Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон, Завол., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт. (?).

Ar. Geogr. Угорщина, Югославія, Чехословаччина, Румунія, степова смуга Європ. част. СРСР, степова смуга Зах. Сибіру (рідко).

Примітка. *S. dasyphylla* має цікаве поширення в межах УРСР. На Правобережжі трапляється рідко: 1) в межах Молдавії і 2) в східній частині Правобережжя. Після перерви знов трапляється в східній частині лівобережної частини УРСР — переважно в басейні Дінця, на Донецькому кряжі і на Приазовському плато (Кам'яні Могили). Росте вона переважно одинокими кущами. Тільки на Провальському степу (Донецький кряж) у деяких асоціаціях (в яких, між іншим, багато *Trifolium alpestre* L. і *T. montanum* L.) *S. dasyphylla* Czern. разом з *S. pulcherrima* C. Koch росте в великій кількості.

120. (7). S. pulchérrima C. Koch—Ковила найкрасивіша. 40—100 *см* завв. Рослина утворює великі дернини. Стебла голі. Пластинки листів з обох боків голі, зовні гладенькі або більш-менш шерсткі від горбків, більш-менш згорнені, 0,7—1,5 (—2) *мм* діаметром, завжди без щіточок; піхви голі, у неплідних гонів скраю з війками до 1 *мм* завд.; язички листів неплідних гонів 0,7—2 (3) *мм* завд.; на верхньому стебловому листу язичок більш-менш волосистий, до 5 *мм* завд. Суцвіття до 15 *см* завд., вузьке, стиснене; колоскові луски майже однакові, більш-менш загострені; нижня квіткова луска (18) 20—24 (26) *мм* завд., в нижній частині суцільно опушена, вище з 7 смужками волосків, з яких дві доходять до основи остюка; остюк 35—50 *см* завд., у нижній частині закручений, голий, вище пірчастий, з волосками до 7 *мм* завд. ♃. Цв. V — VI.

Caespites magnos formans, 40—100 *cm* alta. Culmi glabri. Folia utrinque glabra, magis minusve convoluta, extus laevia vel plus minusve tuberculato-scabrida, 0,7—1,5 (2) *mm* diametro lata, apice semper calva; vaginae foliorum turionum sterilium margine ciliatae, ciliis ad 1 *mm* longis; ligulae foliorum turionum sterilium 0,7—2 (3) *mm* longae; ligula folii caulini supremi ad 5 *mm* longa, plus minusve pilosa. Panicula angusta, coarctata, ad 15 *cm* usque longa; glumae subaequales; palea inferior (18) 20—24 (26) *mm* longa, in parte inferiore undique pubescens, superius seriatim adpresse pubescenti-pilosa, seriebus duabus pilorum marginalibus basin aristae attingentibus; arista 35—50 *cm* longa, parte inferiore torta, glabra, superius pilis ad 7 *mm* longis plumosa. ♃.

C. Koch in Linnaea XXI (1848) 440.—П. Смирнов, Фл. Юго-Вост. II, n° 114. Рожевиц, Фл. СССР II, 198. П. Смірнов, Фл. УСРР, визн. I, 144.

Syn. *S. Grafiana* Stev. in Bull. Soc. Nat. Mosc. XXX. 2 (1857) 116. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I n° 81.—*S. pennata* β. *Grafiana* Lindem. Fl. Chers. II (1882) 283. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 595. — *S. pulcherrima Grafiana* Pacz. Херс. фл. I (1914) 115. К. Залеский, Матер. к позн. растит. Донск. ст. 104. — *S. platyphylla* Czern. Consp. (1859) 75.

Hab. По степах, чагарниках, узліссях, кам'янистих схилах — зрідка. На крайньому півдні Лісостепу — дуже рідко; в межах Злаково-лугового (різнотравно-ковилового) степу — подекуди зрідка, а подекуди звичайно; в межах Злакового (Ковилового) степу — рідко.

З. Л.-С. (півд. частина). МАРСР: Валегоцулівський рн, Владимирівка (Пач.!), Мардарівка (Пач.). Краснокнянський рн, Окни (Пач.). Кам'янсько-Молдавський рн, Рашків на Дністрі (Шмальг.). ст. Котовськ (кол. Бірзула) (Шмальг.!). Дубосари (Пач.). Тираспольський рн, Дойбани (Пач.!); Тирасполь—Красногорка (Пач.).— **П. Л.-С.** МАРСР: Ананьївський рн, Жеребкове (Пач.).— Миколаївська обл.: Кірово (за Смірновим). — **Л. Л.-С.** Харківська обл.: Окол. Харкова, Вільхівський яр по р. Немишлі (!!), Сухий яр біля Рогані (Черн.!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янськ. рн, Артемівські (кол. Святі) Гори (Танф.). Амвросіївський рн, Білоярівка, по р. Кринці (!!). Сталіно, Рутченково (за П. Смірновим). — Ворошиловградська обл.: Краснолуцький рн, Міуське лісництво, дача Круглик (Висоцький і Степунін!). Лисичанський рн, Серебрянка (за П. Смірновим). Ровеньківський рн, ст. Червона Могила, Провальський степ (!!). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Первомайський рн, Богополь, по Бугу (Шмальг.!). — Миколаївська обл.: Долинськ. рн, Олександрівка—Безводна, біля ст. Долинська (Пач.). — Дніпропетровська обл.: Криворізький рн, Олександрівка, по р. Боковеньці (Гроссг.). П'ятихаткинський рн, Зелена (Гроссгейм), Терновський рудник (Гроссг.). Дніпропетровськ (Акінф.). — **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Карлівка, схил до р. Орлика (Ганешин!). — Харківська обл: Близнюківський рн, хут. Іванівка (Алексеєнко!). — Дніпропетровська обл.: Циганівка, біля Синельникова (Угринський). Червоноармійський рн, Миргородівка (Альохін за Гроссг.).—Сталінська обл.: Краматорськ. рн, Біленька (Залеський!). Ольгинський рн, Велико-Анадольське лісництво (Висоцький). Маріупольський рн, ст. Кальчик (Бойко за Гроссг.). Амвросіївський рн, окол. ст. Успенської по р. Кринці, ст. Кутейніково (!!). Старо-Каранський рн, Чермалик, біля р. Кальміуса (!!), окол. Карані, хут. Принцфельд (!!).— Ворошиловградська обл.: Біловодський рн, Лимарівський завод (!!), Деркульський завод (Залеський!). Міловський рн, Стрілецький кінський завод (!!).—**П. З. С.** Дніпропетровська обл.: ст. Ток (Пач.).[1] — Одеська обл.: Одеса (Нордман!). —Окол. Миколаєва, схил долини Буга, біля с. Солонихи (Опперман!). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Мелітополь (за П. Смірновим). Якимівський рн, Родіонівка — Єфремівка, Алтагир на супіскуватому узбережжю Молочного лиману (за П. Смірновим).

Поширення по СРСР. Вол.-Дон., Завол., Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Іртиш.; Серед. Азія: Арало-Касп., (півн. част.), Прибалх. (півн. част.), Гір.-Туркм., Сир-Дар. (?).

Ar. Geogr. Іспанія, півд. Франція, Італія, Швейцарія, півд. Німеччина, Югославія, Чехо-Словаччина, Австрія, Угорщина, Болгарія, Румунія, Бесарабія, степова і лісостепова смуга Європ. част. СРСР, степова смуга Зах. Сибіру і Казахстана, Крим, Кавказ (включаючи і Закавк.), М. Азія, Іран, Туркменія (Копет-Даг).

Примітка. *S. pulcherrima* поширена в межах УРСР досить спорадично, частіше — в східній частині. Трапляється звичайно одинокими екземплярами. Тільки в деяких асоціаціях Провальського степу на Донецькому кряжі вона росте (разом з *S. dasyphylla*) в досить великій кількості.

121. (8). S. stenophýlla Czern. — Ковила вузьколиста. 60—100 *см* завв. Стебла голі, тільки у вузлах короткопухнаті, коротші за листи або рівні з ними. Пластинки листів довгі, волосовидні, до 0,5 *мм* завш., завжди вздовж складені, гострошерсткі від притиснених або напівпритиснених щетинковидних волосків, до 0,25 *мм* завд, видовжені угорі в довге й тонке

[1] З цієї місцевості я бачив зразки *S. Joannis* Čelak., які Пачоський визначив як *S. Grafiana* Stev. (герб. БІН'у АН УРСР).

вістря; язички листів неплідних гонів дуже короткі, ледве помітні, зрізані, 0,2—0,3 *мм* завд., на стеблових листах до 2 *мм* завд. Суцвіття стиснене, обгорнене в нижній частині піхвою верхнього листа; колоскові луски майже однакові, довго-загострені; нижня квіткова луска (16) 18—20 (22) *мм* завд., у нижній частині суцільно опушена, вище з 7 смужками волосків, при чому навіть 2 крайові смужки на (1) 1,5—3 (4) *мм* не доходять до основи остюка; остюк 35—50 *см* завд., в нижній закрученій частині голий, вище пірчастий. 4. Цв. VI—VII.

Caespitosa, 60—100 *cm* alta. Culmi glabri, tamen ad nodos breviter pubescentes, foliis breviores vel eis aequilongi. Laminae foliorum longae, capillaceae, semper longitudinaliter plicatae, 0,5 *mm* latae, pilis setaceis, adpressis vel subadpressis, ad 0,25 *mm* longis acute scabridae, superne in acumen longum tenueque attenuatae; ligulae foliorum turionum sterilium brevissimae, vix perspicuae, 0,2—0,3 *mm* longae, truncatae; ligulae foliorum culmeorum ad 2 *mm* longae. Panicula coarctata, inferne vagina summa involucrata; glumae subaequales, in cuspidem longam attenuatae; palea inferior (16) 18—20 (22) *mm* longa, inferne undique pubescens, superne seriatim et adpresse pilosa, seriebus pilorum etiam marginalibus a basi aristae millimetris (1) 1,5—3 (4) distantibus; arista 35—50 *cm* longa, in parte inferiore torta glabra, superius pinnata. 4.

Czern. Consp. (1859) 75. — К. Залеский, Матер. к позн. раст. Донск. ст. 101. П. Смирнов, „O *S. stenophylla* Czern." in Notul. system. ex Herb. Horti Botan. Reipubl. Ross. V (1924) 126, et in Фл. Ю.-В. II, 112. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I. n° 80. Рожевиц, Фл. СССР II, 95. П. Смірнов, Фл. УСРР, визн. I, 144.

Syn. *S. pennata* δ. *stenophylla* Lindem. Fl. Chers. II (1882) 283 ex parte.—*S. pennata stenophylla* Pacz. Херс. фл. I, 109 ex parte.

Hab. По лугових і різнотравно-ковилових (злаково-лугових) степах, узліссях та галявинах у дубняках (уникає пісків і засолених грунтів).—У межах Лісостепу рідко, спорадично, а в межах Злаково-лугового степу місцями досить часто (або навіть звичайно).

П. Л.-С. МАРСР: Жеребкове, біля Ананьєва, галявинн по дубняках (Пач.!). — **Л. Л.-С.** Харківська обл.: Штепівський рн, Михайлівський степ, с. Катеринівка (Гіллер!). Харківський рн, Мала Рогозянка, узлісся (!!); околиці Харкова, схили до р. Немишлі (Котов!, !!); Мокрий і Сухий яри біля с. Рогані (14.VI 1853. Черн.!; locus classicus); Верхній Рогачівський хутір (Пітра!). Сороківка по р. Рогані, Квітчин Яр (!!). Валки, кладовище (Залеський!).—**Д.Л.-С.** Сталінська обл.: Барвінківський рн, біля ст. Бантишове на захід від Слав'янська (Залеський!). — Ворошиловградська обл.: Краснолуцький рн, Міуське лісництво, ліс Круглик, на галявині (Висоцький і Степунін! (!!). Ровеньківський рн, ст. Червона Могила, Провальський степ (Залеський, !!). Ворошиловградський рн, Успенський завод (за Смірновим). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Софіївка (Пач.!). Новгородківський рн, Верблюжка (Пач.!).—**Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Карлівський рн, Ланна (Іллічев. in litt.). Левківка на Красноградщині (Рог.!). — Харківська обл.: Вовчанськ, Вдовушкін ліс (Заблоцький!). Великий Бурлук, Кириянівський степ (Угринський). На NW від Чорнокамінного, степові схили до р. Попільної (Залеський!).—Ворошиловградська обл.: Старобільська окр., Містки (Залеський!). Біловодський рн, Ново-Олександрівський кінський завод і його степ (!!), Деркульський кінський завод (Ширяевський!, Залеський!!), Лимарівський кінський завод (Залеський!,!!), Стрілецький кінський завод (Залеський!, Таліев! !!). Ново-Псковський рн, Олександрівка (Залеський!). Нижньо-Дуванський рн, ст. Кислівка, Кочиновський степ (Клок.,!!).— Сталінська обл.: Ольгинський рн, Вел.-Анадольське лісництво (Висоцький!). Амвросіївський рн,

ст. Кутейніково Сталінської залізниці, ліс по балці Спірній (!!); окол. ст. Успенської Сталінської залізниці (!!). Тельманове (кол. Остгейм) між рр. Кальміусом і Грузьким Єланчиком (!!).— **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова („in deserto Nogaiorum circa praedium Anhalt-Kothen. 19.VI 1837". (герб. Траутф. за П. Смірновим).

Поширення по СРСР. Середн.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Передкавк., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Арало-Касп.

Ar. Geogr. Півд. Швеція, Франція, Німеччина (?), Австрія, Югославія, Угорщина, Чехословаччина, Румунія, Бесарабія, півд. Польща, лісостепова і степова смуга Європ. част. СРСР, півд. част. Зах. Сибіру і півн. Казахстана (спорадично), Крим, Кавказ і Закавказзя.

Примітка. *S. stenophylla* Czern. в УРСР у межах Лісостепу відома з досить обмеженої кількості місць (переважно півд.-схід. частина); можливо, що це пояснюється розорюванням степів, які в цій частині УРСР вже майже цілком зникли. В межах поширення різнотравно-ковилових (злаково-лугових) степів ця ковила відома теж переважно в східній частині. Тут *S. stenophylla* Czern. росте при таких умовах (див. Є. Лавренко та Г. Дохман, Рослинність Старобільських степів, Журнал біо-ботанічного циклу ВУАН, № 5—6, 1933): вона трапляється навіть на плато і південних схилах, але одинокими кущами; едифікатором вона буває тільки по схилах північної експозиції. По північних схилах вона місцями навіть утворює своєрідний купинистий фіторельєф — в такій кількості розкидані тут її дернини.

У великій кількості *S. stenophylla* Czern. росте також місцями на Провальській цілині на Донецькому кряжі. Тут на продуктах вивітрювання кам'яновугільних порід (переважно глинистого сланцю) вона нерідко є головним едифікатором рослинного покриву і в уложовинах, і на верхах „антикліналів" рельєфу). У значній кількості вона росте тут і на більш-менш рівному плато, на лесі, біля ст. Червона Могила (Ворошиловгр. обл., Ровеньківськ. рн) (*Власні спостереження*) [1].

121[1]. S. Lessingiana Trin. et Rupr. × **S. ucraínica** P. Smirn.—Ковила Лессінга × ковила українська. Близько 50 *см* завв. Загальний габітус — як у *S. Lessingiana*; відрізняється від неї довшими язичками листів неплідних гонів, що досягають 0,5 *мм* завд., нижньою квітковою лускою 13 (14) *мм* завд., унизу суцільно опушеною, а вище з 7 волосистими смужками, що не доходять до основи остюка, і остюком 28—33 *см* завд. з волосками 3—4 *мм* завд. 4. Цв. V.

Caespitosa, ad 50 *cm* alta. Habitus *Stipae Lessingianae*, a qua differt ligulis foliorum sterilium longioribus, ad 0,5 *mm* longis, palea inferiore 13—14 *mm* longa, inferne undique pubescente, superius seriatim pilosa, seriebus basin aristae non attingentibus, arista 28—33 *cm* longa, pilis 3—4 *mm* longis plumosa. 4.

P. Smirn. Фл. УСРР, визн. I (1936) 142.

Л. З. С. Миколаївська обл.: Новотроїцьк. рн, Асканія-Нова, степ; з стерильними зернівками (Вернандер за П. Смірновим).

Поширення по СРСР. Біля кол. Новочеркаська (Смірнов) і Аскавії-Нова.

[1] На Провальському степу ростуть всі українські види ковили. Тут інколи трапляються своєрідні полідомінантні асоціації з багатьма видами цього роду, напр., асоціація *Stipa stenophylla* Czern. (+ *S. ucrainica* Smirn. + *S. rubentiformis* Smirn. + *S. dasyphylla* Czern. + *S. capillata* L.) + *Festuca sulcata* Hack. (+ *Achillea nobilis* L.). Таким чином, відносно гігрофільна *S. stenophylla* Czern. тут росте разом з ксерофільною *S. ucrainica* P. Smirn.

Рід 65. Oryzópsis[1] Mich. — Рисівка

Mich. Fl. bor. Amer. I (1803) 51

Суцвіття розлоге, волотевидне. Колоски одноквіткові, яйцевидні або ланцетні, з спинки стиснені; колоскових лусок 2; вони майже однакові, плівчасті, трохи перевищують квіткові луски; квіткові луски шкірясті; нижня квіткова луска більш-менш ланцетна, на вершку з прямим дуже ламким остюком. Плівок 2; тичинок 3. Зернівка довгасто-овальна, відпадає разом з квітковими лусками.

Близько 20 видів у помірних країнах обох півкуль. У межах Союзу — 10 видів. В УРСР тільки *O. virescens* (Trin.) Beck. — вид східносередземноморський.

122. O. viréscens (Trin.) Beck. — Рисівка зеленувата. 50—120 *см* завв. Утворює дернини. Стебла високі, тонкі, гладенькі, вгорі шерсткі. Пластинки листів лінійні, плоскі або частково згорнені; язичок короткий, тупий. Волоть рідка, з шерсткими гілочками, розміщеними по 2—3 (5) і косо оберненими вгору; галузки лише вгорі трохи розгалужені; колоски 4—5 *мм* завд., ланцетні, блідозелені; колоскові луски яйцевидно-ланцетні, з 3—5 жилками; квіткові луски з рідкими волосками, при плодах темнобурі; остюк близько 15 *мм* завд. ♃. Цв. V—VII.

Planta caespitosa, 50—120 *cm* alta. Culmi elati, graciles, praeter partem supremam scabridam laeves. Folia linearia, plana vel nonnulla convoluta, ligula brevi obtusa. Panicula laxa, ramis in nodis 2—3-nis, rarius ad 5-nis, capillaribus, scabris, erecto-patentibus, tantum superne ramulosis. Spiculae 4—5 *mm* longae, lanceolatae, pallide virides, glumis ovato-lanceolatis, 3—5-nerviis; paleae sparsim et adpresse pubescentes, tandem nigro-fuscae; arista palea 3—6-plo longior, circa 15 *mm* longa. ♃.

Beck, Fl.-Nied. Oesterr. (1890) 51. — Пач. Херс. фл. I, 107. Рожевиц, Фл. СССР II, 113. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 145.

Syn. *Milium paradoxum* M. B. Fl. taur.-cauc. I (1808) 53. — Griseb. in Led. Fl. Ross. IV, 445 non L. — *Piptatherum virescens* Boiss. Fl. Or. V (1884) 507. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. II, 671; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 597.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I tab. 45, fig. 1460!

Hab. На каменистих місцях, між чагарниками. — По Дністру, дуже рідко.

З. Л.-С. МАРСР: Кам'янсько-Молд. рн, Рашків на Дністрі (Шмальг.).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Нижн.-Дон. (Еліста), Крим., Передкавказ., Даг., Захід. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Півн. частина середземноморських країн: серед. Італія, Хроація, Далмація, півн. част. Балканськ. півострова, Боснія, Герцеговина, країни нижнього Дунаю, півд.-зах. част. України, Крим, Кавк., М. Азія, півн. Іран.

[1] Від грецьких слів ὄρυζα (о́рюдза)—рис і ὄψις (о́псіс)—вигляд (про схожість з рисом).

Рід 66. Milium[1] L. — Просянка

L. Gen. pl. (1737) 17

Суцвіття — волоть, більш-менш розлога. Колоски одноквіткові, двостатеві, голі, яйцевидні; колоскові луски майже однакові, трохи довші за квіткові, плівчасті, без остюків; квіткові луски яйцевидні, без остюків, під час плодоношення шкірясті, блискучі, з 3 малопомітними жилками. Плівок 2. Тичинок 3. Зернівка видовжена, відпадає разом з квітковими лусками.

Близько 6 видів — в Європі, помірній Азії і Півн. Америці. У межах СРСР 3 види, в УРСР 2 види, з яких *M. effusum* L. — бореальний (голарктичний), *M. vernale* M. B. — середземноморський.

---

1. Багаторічна рослина з повзучими гонами; листи дуже широкі, до 18 *мм* завш.; язичок тупий; волоть велика, розлога; галузки волоті і колоски гладенькі . . . . . (1). **M. effusum** L.
— Однорічна рослина; листи вузькі, до 3 (—6) *мм* завш.; язичок гострий; волоть злегка розлога; гілочки волоті і колоски більш-менш шерсткі . . . . . (2). **M. vernale** M. B.

123. (1). M. effúsum L. — Просянка розлога. 60—100 (150) *см* завв., з короткими повзучими гонами. Стебло пряме, гладеньке. Пластинки листів широколінійні, 7—18 *мм* завш., гостро-шерсткі скраю; язичок довгий, до 8 *мм* завд., тупий. Волоть дуже розлога, 15—35 *см* завд.; гілочки її гладенькі або трохи шерсткі; колоски яйцевидні, світлозелені; колоскові луски з 3 малопомітними жилками, гладенькі або трохи шерсткі; квіткові луски шкірясті. ♃. Цв. ²/₃ V—VI.

Planta perennis, 60—100 (150) *cm* alta, rhizomate breviter stolonifero. Culmus erectus, elatus, laevis. Folia late linearia, elongata, 7—18 *mm* lata, acuta, margine scabra, ligula elongata, ad 8 *mm* longa, obtusa. Panicula ampla, longe et laxe pyramidata, effusa, 15—35 *cm* longa, ramis in nodis paniculae 2—5-nis, laevibus vel subscabriusculis, patentibus, tandem reflexis; spiculae ovatae, distantes, laete virides, glumis ovatis, acutis, obsolete trinerviis, scabriusculis vel laevibus; paleae glumis aequilongae, in tempore frutescendi coriaceae, flavescenti-albidae. ♃.

L. Sp. pl. (1753) 61. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 444. — Czern. Consp. 75. Рогов. Обозр. (1869) 276. Монтр. Обозр. 444. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 671; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 597. Пач. Херс. фл. I, 104. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 85. Рожевиц, Фл. СССР II, 119. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 145.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. XLV, fig. 1456!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 544!

Hab. По тінистих листяних і почасти мішаних лісах. — На Поліссі і Лісостепу — звичайно; зрідка — в північній частині Степу.

[1] Латинською мовою — назва проса.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С. — звичайно. — **Д. Л.-С.**—досить часто; наприклад: Сталінська обл.: околиці Слав'янська, ліси по балці Макатиха (!!). Орджонікідз. рн, Вільховатка (Таліев). Горлівськ. рн, ст. Байрак (Алексеенко і Давидич!). Макіївськ. рн, окол. ст. Ясенуватої і с. Авдіївки (Кот.!), радгосп „Заря", балка Скалева (Алексеев і Наконечна!), радгосп „Шахтар" (Алексеев і Наконечна!). — Ворошиловградська обл.: ст. Дебальцеве (Алексеенко!). Краснолуцьк. рн, Міуське лісництво (Висоцький!). — **П.З.-Л.С.**, Одеська обл.: Вел.-Висківськ. рн, Анікіївка на N від ст. Плетенний Ташлик (Пач.). — Дніпропетровська обл.: „Миколаївськ. вол., Верхньодніпр. пов." (Акінф. за рукоп. Гроссг.), Дніпропетровськ (Алексеенко!). Ненаситецький поріг, ліс (Алексеенко!). — **Л. З.-Л. С.** На північ від Дінця — зрідка (Левіна!, Клоков!, Таліев, Ширяев); в інших частинах району — рідко. — Полтавська обл.: Карлівка (Рог., Шмальг.). — Харківськ. обл.: Полтавський ліс, біля Красноград (Ілліч.). — Дніпропетровська обл.: Троїцьке — Самарський бір (Зоз!). Покровськ. рн, Велико-Михайлівка на р. Вовчій (Алексеенко!).

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк.; Зах. Сиб.: всі райони; Схід. Сибір: Анг.-Саян., Даур., Дал. Схід: всі райони, крім Охотськ.; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Вся Європа, крім півд. Середземномор'я, М. Азія, Тянь-Шань, Джунгарія, Сиб., Схід. Азія, Півн. Америка.

Примітка. *Milium effusum*—характерна рослина свіжих і почасти вогких дубових лісів („грудів"—з грабом або липою), а також на Поліссі і мішаних („сугрудків"—з сосною, дубом і грабом або липою). Росте одинокими кущами.

Молодою досить добра кормова трава. Були способи засівати на крупи. Солома дає добрий матеріал для плетіння брилів.

124. (2). M. vernále M. B.—Просянка весняна. (10) 20—70 *см* завв. Стебла прямі, тонкі, під суцвіттям гострошерсткі. Пластинки листів вузькі, лінійні, 3 (6) *мм* завш.; піхви голі або шерсткі; язичок до 7 *мм* завд., гострий. Волоть 5—10 *см* завд., з косо вгору стоячими гілками, з більш-менш шерсткими гілочками, колоски яйцевидні, 2,5—3 *мм* завд., б.-м. білуваті; колоскові луски однакові, світлооливково-зелені, плівчасті, з 3 жилками, горбкувато-шерсткі; квіткові луски яйцевидно-загострені, шкірясті, під час плодоношення білуваті. ☉. Цв. V—½ VI.

Planta annua, (10) 20—70 *cm* alta. Culmi erecti, graciles, sub panicula scabri. Folia anguste linearia, acuta, brevia, 3 (6) *mm* lata, ligula elongata, ad 7 *mm* longa, acuta, vagina laevi vel scabriuscula. Panicula 5—10 *cm* longa ramis erecto-patentibus, ramulis plus minusve scabridis; spiculae approximatae, glumis aequalibus, membranaceis, ovato-oblongis, acutiusculis, trinerviis, tuberculato-scabridis, laete-olivaceo-viridibus; paleae glumis subbreviores, in tempore frutescendi coriaceae, albidae, inferior ovata. ☉.

M. B. Fl. taur.-cauc. I (1808) 53. — Griseb. in Ledeb Fl. Ross. IV. 445. Рогов. Обозр. (1869) 276. Lindem. Fl. Chers. II 284. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 671; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 598. Пач. Херс. фл. I, 104. Рожевиц, Фл. СССР II, 119. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 145.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. fig. tabl. XLV, fig. 1458!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1500! — Rehmann et Wołoszczak, Fl. pol. exsicc. № 292!

Hab. По чагарниках, парках, а також вапняково-кам'янистих місцях з пухким грунтом, на лугових місцях з пісковим або піскувато-черепашковим грунтом (як напівбур'яновий одиорічник). — Спорадично в півд.-захід. частині Степу.

З. Л.-С. (у південній частині). МАРСР: Красні Окни (Рог.). Дубосарськ. рн, Ягорлик (Рог.). Рибницьк. рн, Вихватинці (Рог.). — **П.-З.-Л. С.** Одеська обл.: Роздільнян. рн, Бузиново, біля ст. Кучурган (Пач.). Первомайськ. рн, Богополь (Шмальг.). Грушівка, біли Голти (Пач.!). Гарбузинськ. рн, проти Семенівки (Пач.!). Доманівськ. рн, Богданівка (Пач.!). Вознесенськ. рн, Скаржинка, по схилах до р. Гарбузинки (Пач.) — Дніпропетровська обл.: Біля Кривого Рога (Рябков у Пач.). Кол. Верхньодніпр. повіт (Акінф. в рукоп. Гроссг.)—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Петриківськ. рн, Паньківка (Акінф. за рукоп. Гроссг.). — **П. З. С.** Одеська обл.: окол. Одеси (Rhemann, Шестеріков, Пач.! Куликовськ.!). Андріянівка біля Овідіополи (Куликовськ.!). — Миколаївська обл.: Миколаїв, „Ліски" (Федосеев!), вапняковий схил долини Буга (1928. Опперман!). Херсон. рн, Херсон (Рябков у Пач.); Дар'ївка по Інгульцю (Пач.). Софіївка, біля Роксандрівки по Інгульцю (Пач.). Піски Дніпрового низу, Іванівсько-Рибалча арена, гайок(!!), Іванівка (Пач.!). Голопристанський рн, острів Орлів у Тендерській затоці (Давидич!); коса Тендер, черепашковий хребтик (Давидич!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорном., Крим, Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк.; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Гір.-Туркм., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Серед. Європа (занесене), півд. і схід. Європа, Крим, Кавказ, М. Азія, Іран, Серед. Азія, півн. Африка.

Рід 67. Crypsis[1] Ait.—Скритниця

Ait. Hort. Kew. ed. 1 (1789) 48

Суцвіття головчасте або колосовидне (колосовидна волоть), звичайно обгорнене піхвами верхніх листів. Колоски одноквіткові, стиснені з боків, на коротких ніжках або майже сидячі; колоскові луски ланцетні, загострені, з кілем, коротші за квіткові луски; квіткові луски плівчасті, без остюків; плівки відсутні. Тичинок 2—3. Приймочки нитковидні, дрібнопірчасті. Оплодень не зростається з насінням.

Коло 11 видів, поширених в середземноморських країнах, у помірній Європі і в Азії. Основний ареал роду в Середземноморській області. У межах Союзу — 5 видів, в УРСР — три; з них *C. aculeata* (L.) Ait. — центральноєвразіатський вид, *C. schoenoides* (L.) Lam. і *C. alopecuroides* (Pill. et Mitt.) Schrad. — середземноморські.

1. Колоски зібрані короткою плоскуватою головкою; вісь суцвіття майже непомітна . . . . . (1). **C. aculeata** (L.) Ait.
— Колоски зібрані овальним, довгасто-овальним або циліндричним суцвіттям; вісь суцвіття добре помітна . . . . . 2.
2. Суцвіття овальне або довгасто-овальне, при основі обгорнене піхвою вершкового листа . . . . . (2). **C. schoenoides** (L.) Lam.
— Суцвіття (коли воно цілком розвинене) довге, вузько-циліндричне, висувається з піхви вершкового листа . . . . . (3). **C. alopecuroides** (Pill. et Mitt.) Schrad.

125. (1). C. aculeáta (L.) Ait. — Скритниця колючкова. (2) 5—20 *см* завв. Росте дернинками, бо при основі розгалужується. Стебла лежачі, роз-

[1] Від грецького слова κρύψις (крюпсіс) — захованість; з приводу суцвіття, захованого в верхній листовій піхві.

галужені, гладенькі. Листи голубувато-зелені; пластинки їх жорсткі, ланцетно-шиловидні, більш-менш уздовж згорнені; язичок війчастий; піхви верхніх листів укорочені і дуже розширені, обгортають суцвіття. Суцвіття головчасте, з багатьох колосків, угорі майже плоске. Колоски ланцетні, блідозелені; колоскові луски вузькі, 3—4 *мм* завд., по кілю війчасто-зубчасті; верхня квіткова луска з одним кілем. ⊙. Цв. VII—IX.

Planta annua, (2) 5—20 *cm* alta, caespitosa. Culmi laeves, ramosi, prostrati. Folia caesio-viridia, rigida, patentia, lanceolato-subulata, plus minusve convoluta, gula ciliata; folia suprema 2—4 ad basin inflorescentiae approximata, vaginis abbreviatis et valde dilatatis, inflorescentiam involucrantibus. Spiculae numerosae, lanceolatae, pallide virides, in axi disciformi subsessiles, inflorescentiam capituliformem formantes; glumae angustae, 3—4 *mm* longae, carinatae, secus carinam ciliato-dentatae; palea superior unicarinata. ⊙.

Ait. Hort. Kew. I (1789) 48. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV. 460. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 273. Lindem. Fl. Chers. II, 275. Монтр. Обозр. 85. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 660; Фл. Ср. и Ю. Р. II 598. Пач. Херс. фл. I, 124. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 86. Рожевиц, Фл. СССР II, 122. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 146.

Syn. *Schoenus aculeatus* L. Sp. pl. (1753) 42.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. XLVIII, fig. 1469!

Exsicc. Herb. Fl. Reipub. Sov. Ucrain. № 8!

Hab. На солончаках, на піскуватому або мулисто-піскуватому узбережжі солонуватих водойм, на солончакуватих лугах (взагалі при умові розрідженого рослинного покриву).—Зрідка в південній частині Лісостепу і часто в Степу.

З. Л.-С. МАРСР. Балта (Рог.). — П. Л.-С. Одеська обл.: Первомайськ. рн, Богополь, гирло р. Кодими (Шмальг.). Новомиргород, по р. Вись (Околович у Ліндем.).—Київська обл.: Мокро-Калигірськ. рн, Витязево по р. Вись (Підопл.). — Л. Л.-С. Київська обл: Переяслав. рн, Пологи (Зеров і Оксіюк!). — Полтавська обл.: Чорнобаївськ. рн, Велика Буромка, заплава р. Сули (Зоз!). Глобинськ. рн. Устимівка (!!). Лубенськ. рн, Лубни—Соловиця (Рог.!). Ісачки (Шмальг). Полтава (Монтр.).—Харківська обл.; Околиці Харкова, ст. Лосево (Кот.!). — Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С. — часто.

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон, Завол., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Крим; Передкавк., Зах., Схід. і Півд. Закавк., Тал.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Киз.-Кум., Кара-Кум., Сир-Дар.

Ar. Geogr. Півд. і схід. Європа до Франції, Італії, Угорщини, Крим, Кавказ, півд. частина Зах. Сибіру, Серед. Азія, Монголія, Китай, Африка (Сенегалія).

126. (2). C. schoenoides (L.) Lam. — Скритниця комишовидна. 3—20 (40) *см* завв. Росте дернинками, бо при основі розгалужується. Стебла лежачі, голі. Листи голубувато-зелені; пластинки їх ланцетно-шиловидні, більш-менш уздовж зложені, у бік відігнуті; піхви верхніх листів розширені; язичок війчастий. Суцвіття світлозелене або трохи фіолетове, овальне або довгасто-овальне, колосовидне, при основі більш-менш обгорнене піхвою верхнього листа, 0,5—2 (3) *см* завд. і до 2 *см* завш; колоски ланцетні, близько 3 *мм* завд.; колоскові луски плівчасті, з твердим війчастим кілем; нижня квіткова луска ланцетна, з одним кілем, верхня з двома кілями. ⊙. Цв. VII—IX.

Planta 3—20 (40) *cm* alta, caespitosa. Culmi prostrati, glabri, ramosi. Folia glauca, lanceolato-subulata, plus minusve plicata, patentia; vaginae foliorum supremorum dilatatae; ligula ciliata. Inflorescentia densissima, spicata, ovalis vel oblongo-ovalis, ad basin plus minusve vagina folii supremi involucrata, 0,5—2 (3) *mm* longa, ad 2 *cm* lata; spiculae lanceolatae, circ. 3 *mm* longae, glumis subaequalibus, membranaceis, acutis, carina duriuscula ciliata; paleae glumis sublongiores, inferior uninervia carinata, superior bicarinata. ⊙.

Lam. III ustr. I (1791) 166. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 459. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 273. Lindem. Fl. Chers. II, 276. Монтр. Обозр. 85. Пач. Херс. фл. I, 125. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 87. Рожевиц, Фл. СССР II, 125.

Syn. *Phleum schoenoides* L. Sp. pl. (1753) 60. — *Heleochloa schoenoides* Host, Gram. Austr. I (1801) 23. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 666; Фл. Ср. и Ю. Р. II 599. Пач. Фл Полес. III. с. 48. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 146.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. XLVIII, fig. 1470!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. N° 244! (sub *Heleochloa*). — Herb. Fl. Reip. Sov. Ucrain. N° 9 (sub *Heleochloa*).

Hab. На солончаках, солончакуватих лугах і прибережних пісках (переважно більш-менш засолених); завжди серед розрідженого рослинного покриву.—На півдні Полісся — дуже рідко; в Лісостепу — рідко; в Степу — звичайно (в Лісостеп і Полісся піднімається переважно лівобережними терасами Дніпра).

П. П. Житомирська обл.: Придубівка, Коростишівськ. рн (Belke). Київ (Рог.). — Л. П. Київська обл.: Вищедубеч. рн, Микольське (Монтр.). — Чернігівська обл.: Ніжин (Шмальг.). — З. Л.-С. МАРСР: Балта (Рог.). — П. Л.-С. Київська обл.: Трипілля, Обухів. рн (Монтр.). Березняки, Черкаськ. рн (Шмальг). — Миколаївська обл.: Олександрія, по Інгульцю (Рябков у Пач.). — Л. Л.-С. Київська обл.: Андруші, біля Переяслава (Пач.). — Полтавська обл.: Крюків, плавні Дніпра (Пач.), Лубни (Шмальг.); Солониця в околицях Лубен (Рог.!). Коло Полтави (Ілліч.!). Дем'янівка, Оболонськ. рн (Краснов у Ілліч.). — Харківська обл.: Околиці Харкова: Харків (Наливайко!), ст. Жихор (Кот.!), луки р. Уди біли Хорошева (Ширяев!), Васищево по р. Уди (Черняев!). Рогань, луги по р. Рогаиь (Кот. in litt.), Шубине по р. Уди (Черн.!). Окол. ст. Ізерської, с. Карлівка (!!). Околиці Зміева (Мілютін!). — Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С. Л. З. С., П. С. — звичайно.

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Крим, Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сиб.: Ірт.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Кара-Кум., Гір.-Туркм., Аму-Дар.

Ar. Geogr. Півд., схід. і частково серед. Європа, Крим, Кавк., Зах. Азія до півд. Сибіру, Джунгаро-Кашгарії і зах. Афганістана, Півн. Америка (занесено).

127. (3). C. alopecuroides (Pill. et Mitt.) Schrad.—Скритниця китниковидна. 6—30 *см* завв. Рослина сіро-зелена. Стебла зібрані пучком, лежачі або висхідні, голі. Пластинки листів лінійно-шиловидні, більш-менш уздовж зложені; піхви циліндричні, не розширені; язичок війчастий. Суцвіття вузько-циліндричне, колосовидне, не обгорнене піхвою верхнього листа, (1) 2—5 (8) *см* завд. і до 8 *мм* завш.; колоски близько 3—4 *мм* завд., ланцетні; колоскові луски з війчастим кілем. ⊙. Цв. VII—IX.

Planta annua, caespitosa, griseo-viridis, 6—30 *cm* alta. Culmi prostrati vel geniculato-ascendentes, subsimplices, glabri. Folia lineari-subulata, plus minusve plicata, in pagina superiore atque ad margines scabrida, vaginis cylindraceis, non dilatatis; ligula e serie ciliarum constans. Inflorescentia spicata, anguste cylindrica, densissima, a vagina suprema solito remota, (1) 2—5 (8) *cm* longa, ad 8 *mm* lata; spiculae circ. 3—4 *mm* longae, lanceolatae, glumis subinaequalibus, oblongis, obtusiusculis, carina ciliata; gluma inferior superiore brevior; palea inferior secus carinam ciliata. ⊙.

Schrad. Fl. Germ. (1806) 167. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 459. Czern: Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 273. Lindem. Fl. Chers. II, 276. Монтр. Обозр. 84. Пач. Херс. фл. I, 126. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 88. Рожевиц, Фл. СССР II, 125.

Syn. *Phleum alopecuroides* Pill. et Mitt. It. (1783) 147.—*Heleochloa alopecuroides* Host, Gram. austr. 1 (1801) 77.—Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 666; Фл. Ср. и Ю. Р. II 598. Пач. Фл. Полес., n° 1167. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 147. — *H. explicata* (Link) Hackel ex Fritsch, Excurs. fl. (1922) 690.

Icon. Rchb. Ic. Fl Germ. et Helv. I, tab. XLVIII, fig. 1471!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 44! — Herb. Fl. Reipub. Sov. Ucrain. № 10! [sub *Heleochloa explicata* (Link) Hackel].

Hab. Прибережні, намулено-піскуваті місця, з рідким рослинним покривом, рідше в подах. — Спорадично, переважно по більших річках: Дніпру, Дністру, Дінцю, Міусу і їх притоках, а також у степових подах на півдні Степу.

П. П. Київська обл.: Чорнобильський рн., Лелів (Бельке). Київ (Шмальг.!, Д. Зер.!). — **Л. П.** Київська обл.: Окол. Киева, гирло Десни (Лонач.!), Пухівка (Пач.). — Чернігівська обл.: Ріпкинськ. рн, Кам'янка (Пач.). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Волочиський рн (Рог.). Сатанів по р. Збручу (Рог.). „Південь. Подолія" (Шмальг.) — **П. Л.-С.** Київська обл.: По Дніпру між Киевом і Кременчуком (Монтр.). — Полтавська обл.: Кременчуцьк. рн, Крюків (Пач.!). — Миколаївська обл.: Олександрія, по Інгульцю (Рябков in litt. за Пач.). — **Л. Л.-С.** (пд): по Дніпру між Киевом і Кременчуком (Рог.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл. Вел.-Багацьк. рн, Білодерківка (Рог.!, Шмальг.). — Харківська обл.: Кочеток в околицях м. Чугуєва, по Дінцю (Таліев ex verbis). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: По Дніпру — Дніпропетровськ (Акінф. в рукоп: Гроссг.). Софіївський рн, Мандриківка (Алекс.!, Гроссг.), Нікопольськ. рн, мис Доброї Надії (Григор'ев). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: На березі Дніпра проти Дніпропетровська (Гроссг.). Васильківськ. рн, Гаврилівка, по р. Вовчій, по скелях (Бекетов). Бердянський рн, Н.-Петрівське, по балці Покісній (Клеоп.). Коларовський рн, Юрівка, по балці Комишовій (Клеоп.).— Харківська обл.: Окол. Куп'янська, Кучерівка (Кот.!). Балаклійськ. рн, Вітрівка і Чепель, на Дінці (Черн.!). — Сталінська обл.: Будьоннівський рн, Хомутове (Клеопов.). Амвросіївський рн, околиці ст. Успенської, роз'їзд Закадичне, Сталінської залізниці (!!). — **П. З.-С.** По Дністру — МАРСР: Між сс. Слободзеєю і Чебруком (Опперман!). Тираспольськ. рн, Каргаші (Рябков за Пач.); Тирасполь (Опперман!). — Одеська обл.: Спартаківський рн, на південь від колонії Кандель по берегу Кучурганського лиману (Опперман!). Біляївський рн, Яски (на Дністрі), западина серед солончака (Опперман!).—Миколаївська обл.: По Дніпру — Бериславськнй рн, Тягинка (Пач.), Качкарівка (Пач.). Херсон (Пач.). Ново-Воронцовка (Пач.). — **Л. З. С.** Запорізький рн, Кічкас (Альохін за словами Гроссгейма.). Запоріжжя (Грунер, Алексеенко!); острів Хортиця (Бекетов, Сідоров), Кінські плавні, берег Дніпра (!!).—Миколаївська обл.: Гола Пристань (Пач.!). Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова (Пач., Свістунова!, Шост.-Дес. і Шалит!).

Можна відрізняти дві різновидності:

Var. nígricans Czern. Колоски чорні.

Spiculae nigricantes.

Gzern. ex Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I (1926) n° 88.

В УРСР трапляється переважно ця різновидність.

Var. viréscens Czern. Колоски зеленуваті.

Spiculae virescentes.

Czern. ex Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I (1926) n° 88.

Рідко.

П. З. С. Миколаївська обл.: Бериславськ. рн., Качкарівка на Дніпрі (Пач.!).

Поширення виду по СРСР. Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Передкавк., Даг., Схід. Закавк.; Захід. Сибір: Ірт.; Серед. Азія: Арало-Касп., Кара-Кум.

Ar. Geogr. Півд. і частково Серед. Європа, півд. смуга Європ. частини СРСР, Кавк., Середня Азія, півн. Африка.

Рід 68. Phléum[1] L.— Тимофіївка, житниця

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 14

Суцвіття — густа, циліндрична, колосовидна волоть. Колоски дрібні, одноквіткові, сплющені з боків; колоскові луски однакові, човникоподібні, кілясті, вільні, на вершку гострі або з остюком, довші за квіткові луски; квіткові луски однакові, маленькі, плівчасті, без остюка. Плівок дві або вони відсутні. Зернівка вільна, довгасто-овальна.

Близько 17 видів, поширених переважно в помірних смугах північної півкулі; у межах СРСР — 11 видів. Для УРСР відомі 3 види: *Ph. pratense* L. — бореальний (палеарктичний) вид, *Ph. phleoides* (L.) Simk. — центрально-євразіатський (степовий) вид і *Ph. paniculatum* Huds. — середземноморський (у нас адвентивний) вид.

---

1. Гілочки суцвіття зрослися з головною віссю, через що волоть, коли її згинати, зберігає свою загальну колосовидну форму . (1). **Ph. pratense** L.
— Гілочки колосовидної волоті більш-менш вільні, через що волоть, коли її згинати, втрачає свою колосовидну форму і стає лопатевою. . . . 2.
2. Колоски близько 2—3 *мм* завд.; усі вони виразно обернені догори. Багаторічна рослина . . . . . (2). **Ph. phleoides** (L.) Simk.
— Колоски не довші 2—3 *мм*, нижні і середні з них відхилені. Однорічна рослина . . . . . (3). **Ph. paniculatum** Huds.

Секція 1. **Euphléum** Griseb. Гілочки суцвіття зрослися з головною віссю; через те волоть, коли її згинати, зберігає свою загальну колосовидну форму. Вісь колоска не продовжується над основою квітки.

128. (1). Ph. praténse L.— Тимофіївка лугова. 25—100 *см* завв. Рослина світлозелена. Кореневище коротке, часто утворює пухку дернину. Стебла вертикальні або колінчасто зігнуті. Листи численні; пластинки їх плоскі, шерсткі. Волоть густа, колосовидна, циліндрична, тупа, до 10 (14) *см* завд.

[1] Від грецького слова φλέως (φλέος) або φλόος (φλόος) — назви якоїсь болотної рослини.

і до 8 (10) *мм* завш.; гілочки її зрослися з головною віссю; колоски дрібні, довгасто-клиновидні, стиснені з боків; колоскові луски плівчасті, лінійно-довгасті, по кілю довговійчасті, з остюком, не довшим $^1/_2$ колоска; квіткові луски вдвоє коротші за колоскові, зверху тупуваті, трохи зубчасті. 4. Цв. VI—VIII.

Planta perennis, rhizomate brevi, saepe laxe caespitosa, 25—100 *cm* alta. Culmi erecti vel inferne geniculati. Folia laete viridia, linearia, plana, scabrida, vaginis cylindricis, ligula oblonga. Panicula spiciformis densa, cylindrica, obtusa, viridis, ad 10 (14) *cm* longa, 8 (10) *mm* lata, ramis cum axi connatis; spiculae parvae, oblongo-cuneatae, a latere compressae, glumis margine late membranaceis, trinerviis, ad carinam rectam longe cilliatis, apice in aristam dimidia spicula non longiorem productis; paleae glumis duplo breviores, hirtulae, apice obtusiusculae, subdenticulatae. 4.

L. Sp. pl. (1753) 59. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 457. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 273. Lindem. Fl. Chers. II, 277. Монтрез. Обозр. 85, 444. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 665; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 600. Пач. Фл. Полес., n° 1168; Херс. фл. I, 133. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 89. Овчинников, Фл. СССР II, 132. Лавр. Флора УСРР, визн. I, 147.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 50, fig. 1483!, 1484!

Hab. Заплавні луги середньої вологості, лугові галявини в лісах, чагарники. —По всій УРСР, особливо на Поліссі і Лісостепу, рідше в Степу (де тільки в заплавинах); на півдні Степу (підзона ковилових або злакових степів) зникає.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С. — звичайно. **Д.Л.-С., П.З.-Л.С., Л. З.-Л. С.**— зрідка; **П. З. С.** і **Л. З. С.** — тільки як занесена рослина.

Subsp. nodósum (L.) Schreb. Основа стебла цибулевидно згрубіла. Стебло не вище 40 *см*. Листи коротші і жорсткіші. Волоть коротша (до 8 *см* завд. і 6 *мм* завш.).

Culmus basi bulboso incrassatus, 40 *cm* non altior. Folia breviora rigidioraque (ad 8 *cm* longa, ad 6 *mm* lata).

Schreb. Gras. I (1769) 102.

Syn. *Ph. nodosum* L. Syst. ed. 10 (1759) 871.

Hab. Раса більш ксерофітна, що зв'язана з пісковими грунтами і сухими кам'янистими схилами. — Спорадично в Поліссі, Лісостепу і півн. частині Степу; рідко в півд. частині Степу.

Л. З. С. Запоріжжя (Алексеенко в рукоп. Гроссгейма).

Поширення виду по СРСР. Європ. частина: всі райони (від Арктики до Криму); Передкавк., Даг., Зах., Півд. і Сх. Закав., Талиш.; Середн. Азія: Дж.-Тарб., Тянь-Шан.; Зах. Сибір: всі райони; Схід. Сибір: Єніс., Анг.-Саян., зрідка в Даур. і на півдні Лен.-Кол.; Далек. Схід: Уссур., Зеє-Бур., Сах.

Ar. Geogr. speciei. Майже вся Європа, Кавк., Мала і північ. Азія, півн. Африка, Півн. Америка (занесено), Австралія (занесено).

Примітка. В межах УРСР в дикому стані в великій кількості не трапляється; переважно поодиноко.

Дуже добра кормова трава, що дає високоякісне сіно. Добре росте на важких і вогких глинистих і суглинистих грунтах; на чорноземі сіють тільки на низинах, бо на більш підвищених місцях може загинути від посухи. Широко культивується у нас і по інших країнах, особливо у США.

Секція 2. **Chilóchloa** (P. B.) Link. Гілочки колосовидної волоті більшменш вільні; через це, коли волоть згинати, вона втрачає свою колосовидну форму і стає лопатевою. Вісь колоска продовжена над основою квітки.

129. (2). Ph. phleoídes (L.) Simk. — Тимофіївка степова. 30—80 *см* завв. Утворює пухкі дернини. Стебла прямі, численні. Листи сірувато-зелені; пластинки їх вузьколінійні, до 4 *мм* завш., загострені, шерсткі, плоскі або вздовж зложені. Волоть вузько-циліндрична, до 10 (16) *см* завд. і 4—6 *мм* завш., густа, часто до основи і вгору звужена; гілки її вільні; через це волоть, коли її згинати, стає лопатевою; колоски довгасті, 2—3 *мм* завд.; колоскові луски шерсткі, з зігнутим твердим кілем, що переходить у короткий остюк; квіткові луски на $^1/_3$—$^1/_4$ коротші за колоскові. 4. Цв. VI—VII.

Planta perennis, laxe caespitosa, 30—80 *cm* alta. Gulmi erecti. Folia grisescenti-viridia, anguste linearia, acuminata, plana vel plicata, scabrida. Panicula spiciformis anguste cylindrica, ad 10 (16) *cm* longa, 4—6 *mm* lata, densa, pallida, saepe apicem et basin versus angustata, ramis liberis; spiculae oblongae, 2—3 *mm* longae, glumis lineari-oblongis, trinerviis, scabridis, carina incurva, in aristam brevem transeunte; paleae glumis tertia vel quarta parte breviores. 4.

Simk. En. fl. transs. (1886) 563.—Овчинников, Фл. СССР II, 131. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 148.

Syn. *Phalaris phleoides* L. Sp. pl. (1753) 55. — *Phleum Boehmeri* Wib. Prim. fl. Werth. (1799) 125. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 456. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 273. Lindem. Fl. Chers. II, 276. Монтр. Обозр. 85. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 665; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 600. Пач. Фл. Полес. n° 1169; Херс. фл. I, 133. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 90.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LI, fig. 1488!

Hab. По степах, сухих лугах, чагарниках та узліссях. — Звичайно майже по всій УРСР і зрідка тільки на півдні Степу (підзона ковилових або злакових степів).

П. П., Л. П.—досить часто; **З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.**— звичайно; **П. З. С., Л. З. С.** — зрідка.

Поширення по СРСР. Вся Європ. частина, крім Кар.-Лап. і Дв.-Печ.; Кавк.: усі райони; весь Зах. Сиб.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Майже вся Європа (крім крайньої півночі), Крим, Кавк., Передня, Середня Азія і півд. смуга півн. Азії, Монголія.

Примітка. Молода дає добрий корм, що якістю дорівнює *Ph. pratense*. Не боїться ні посухи, ні холоду (Павлович).

130. (3). Ph. paniculátum Huds. — Тимофіївка волотевидна. 10—50 *см* завв. Стебла нечисленні. Пластинки листів широколінійні, вверху шерсткі; піхви гладенькі або трохи шерсткі; язичок 2—5 *мм* завд., тупий. Волоть довга, густа, вузько-циліндрична, до основи і вгору звичайно звужена; коли

її зігнути, стає лопатевою; колоски клиновидні, близько 2—2,5 *мм* завд.; колоскові луски шкірясті, гладенькі або шерсткі, клиновидно-обернено-яйцевидні, здуті, з коротким округло-циліндричним вістрям; квіткові луски вдвоє коротші за колоскові. ☉. Цв. V—VI.

Planta annua, saepius paucicaulis, 10—50 *cm* alta. Culmi erecti. Folia latiuscule-linearia, acuta, supra scabrida, vaginis laevibus vel subscabridis, ligula ovata, obtusa, 2—5 *mm* longa. Panicula spiciformis, anguste cylindrica, apicem et basin versus angustata, densa, viridis, ramis liberis; spiculae lateraliter compressae, cuneatae, circ. 2—2,5 *mm* longae, sinu terminali inter glumas conniventes semiorbiculari; glumae coriaceae, cuneato-obovatae, trinerviae, ad basin angustatae, superne dilatatae, subinflatae, obtusae, apice abrupte in mucronem brevem rectum contractae; paleae oblongae, glumis subduplo breviores. ☉.

Huds. Fl. Angl. ed. I (1762) 23.— Овчинников, Фл. СССР II, 130. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 148.

Syn. *Phleum asperum* Vill. Fl. Delph. II, (1787) 61, tab. 2, f. 4.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 456. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 601. Пач. Херс. фл. I, 134.

Шмальгаузен цей вид наводить для кол. Херсонської губ. Єлисаветгр. пов. Для кол. Херсонської губ. його вказує також Knapp (Referat über Fl. v. Herders, p. 32). Можливо, що рослина ця занесена. Пачоський (Херсон. фл I, с. 134) пише: „без сумніву, у нас не росте".

Поширення по СРСР. Крим., Передкавк., Даг., Зах., Сх. і Півд. Закавк., Тал.; Серед. Азія: Гір.-Туркмен., Аму-Дар., Сир-Дар., Киз.-Кум. (?), Прибалх. (?).

Ar. Geogr. Півд. і частково серед. Європа, Крим, Кавк., Мала Азія, Іран, Серед. Азія.

Рід 69. **Alopecúrus**[1] L. — Лисохвіст, китник

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 18

Суцвіття — густа, циліндрична, колосовидна волоть, з короткими, притисненими до головної осі гілками; колоски стиснені з боків, одноквіткові, з редукованою квітковою верхньою лускою; колоскові луски майже однакові, трохи довші за квіткові, човниковидні, при основі або до середини зрослі; квіткова луска одна (нижня), плівчаста, з зрослими при основі краями і з зігнутим остюком, що виходить з її спинки. Тичинок 3. Зернівка довгаста, стиснена з боків, опадає разом з квітковою лускою.

Декілька десятків видів (коло 60), що поширені в помірній і холодній зоні і в горах тропіків переважно Старого Світу; деякі види поширені в Півн. і Півд. Америці і Австралії. В межах СРСР — 29 видів. В УРСР — 5 видів, з яких *A. geniculatus* L. — бореальний (голарктичний) вид, *A. ventricosus* Pers., *A. pratensis* L. і *A. aequalis* Sobol.—бореальні (палеарктичні) види і *A. myosuroides* Huds. — середземноморський (у нас, мабуть, адвентивний) вид.

---

[1] Від грецьких слів ἀλωπηξ (а́лопекс) — лисиця і οὐρά (ура́)— хвіст; з приводу форми суцвіття.

1. Волоть вузькоциліндрична, донизу і догори звужена; колоски майже голі . . . . . (3). **A. myosuroides** Huds.
— Волоть циліндрична, зверху тупа; колоски густо опушені . . . . . 2.
2. Однорічники, з колінчастовисхідними стеблами; колоскові луски тупуваті . . . . . 3.
— Багаторічники, з прямими стеблами; колоскові луски гострі . . . . . 4.
3. Остюк удвоє перевищує колосок; пиляки блідожовті, пізніше буріють . . . . . (4). **A. geniculatus** L.
— Остюк майже висувається з колоска; пиляки жовтогарячі . . . . . (5). **A. aequalis** Sobol.
4. Колоскові луски на вершку прямі . . . . . (2). **A. pratensis** L.
— Колоскові луски на вершку вбік відігнуті . . . (1). **A. ventricosus** Pers.

131. (1). A. ventricósus Pers.— Лисохвіст здутий. 60—150 *см* завв. Рослина сірувато-зелена, утворює рідкі кущі з досить довгими підземними гонами. Пластинки листів гострошерсткі, довгі, плоскуваті, 4—5 (8) *мм* завш.; піхви довгі, гладенькі; язичок короткий, 1,5—2,5 *мм* завд. Колосовидна волоть циліндрична, довга; колоски сіро-зелені, з вершками колоскових лусок, що розходяться в боки; колоскові луски по кілю з довгими волосками; квіткова луска тупувата, з остюком, що виходить біля її середини і не висувається з колоска, або без остюка. ♃. Цв. V—VI.—Рис. 4.

Planta grisescenti-viridis, 60—150 *cm* alta, perennis, rhizomate repente stolones subterraneos longiusculos edente. Folia plana, elongata, 4—5 (8) *mm* lata, scabra, vaginis longis, parum ventricosis laevibus, ligula brevi, 1,5—2,5 *mm* longa. Panicula spiciformis cylindrica, longa; spiculae griseo-virides, ad carinam longe villosis, glumis apice divergentibus; palea inferior obtusiuscula, ad medium dorsum aristata, arista inclusa, interdum deficiente; palea superior nulla. ♃.

Pers. Syn. I (1805) 80.— Пач. Херс. фл. I, 129. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 91, Овчинников, Фл. СССР II, 149. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 149.

Syn. *A. arundinaceus* Poir. Encycl. VIII (1808) 776.—Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 659; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 603. Пач. Фл. Полес. 49.—*A. nigricans* Horn. Hort. Hafn. I (1813) 68. Czern. Consp. 76.—*A. ruthenicus* Weinm. Cat. Dorpat. (1810) 10. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 463. Рогов. Обозр. (1869) 272. Lindem. Fl. Chers. II, 274.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I, tab. XLIX, fig. 1478!

Hab. Плавні низів великих річок, вогкі луги менших річок, особливо солончакуваті. У Лісостепу — спорадично; в Степу — звичайно.

З. Л.-С. Вінницька обл.: Могилів на Дністрі (Рог.). Ольгополь (Рог.). — МАРСР. Балта (Рог.). Дубосарський рн., Ягорлик (Рог.). Краснооктянський рн, Ілія, по р. Ягорлику (Пач.). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква (Рог.!). Смілянський рн., х. Миколаївка (Пач.). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква (Рог.!). Смілянський рн., х. Миколаївка (Клеоп.), с. Яблунівка (Клеоп.). Кам'янка на Тясмині (Клеоп.). Олександрівський рн, Бірки (Пач.). — Полтавська обл.: Новогеоргіївський рн, Тясминка, луги по Тясмину (Пач.), Іванківці (Пач.). Андрусівка (Пач.). — Миколаївська обл.: Олександрія, по р. Інгульцю (Пач.). Нова Прага (Пач.). Кірово (Лінд.!). Чорний ліс (Пач.). — **Л. Л.-С.** — досить часто (особливо в середній і південній частинах). — **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С.** — звичайно.

Var. éxserens (Griseb.) Asch. et Gr.

Остюк колінчастий, прикріплений у другій третині квіткової луски, нижче її середини; приблизно вдвоє перевищує колосок.

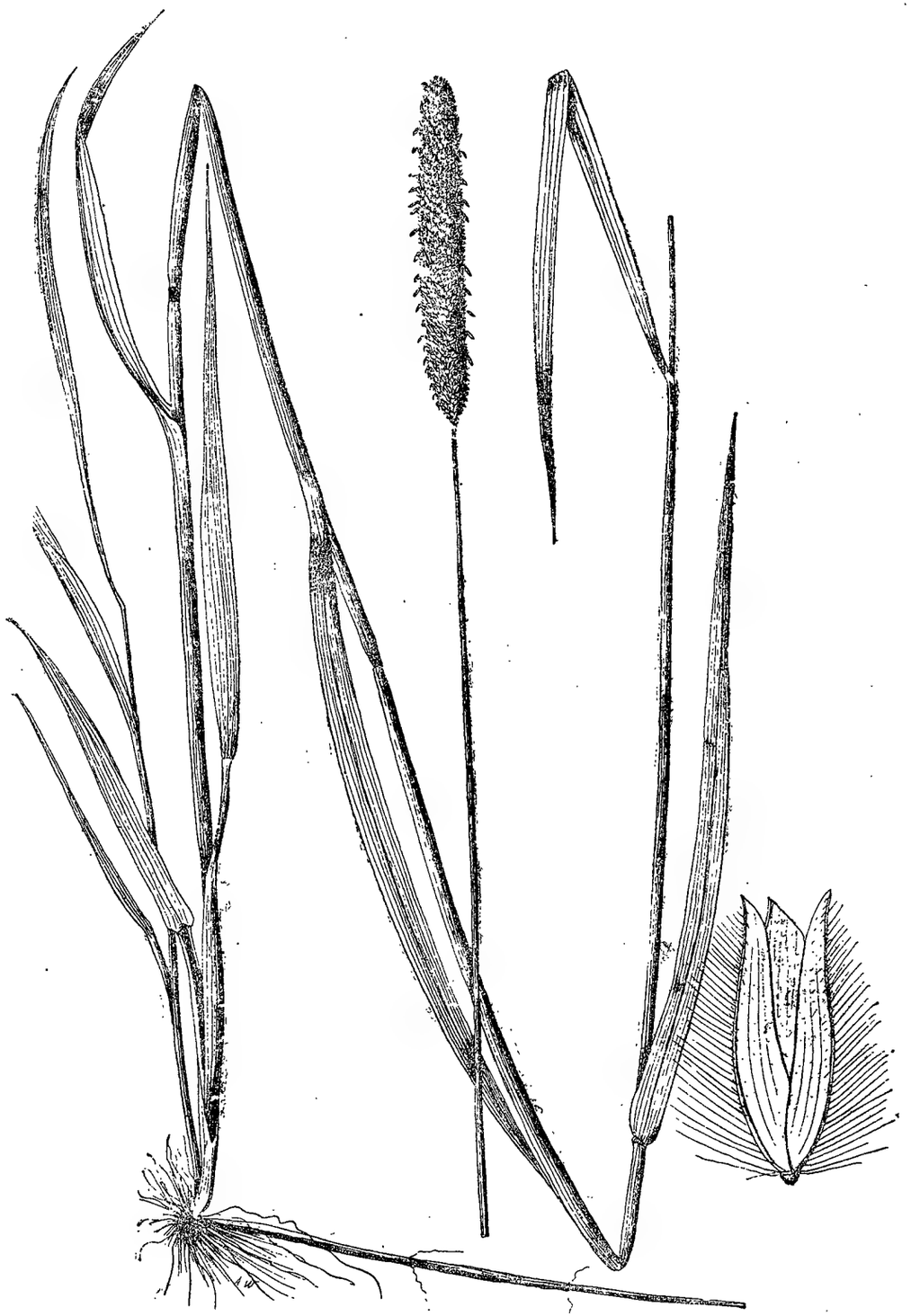

Рис. 4. *Alopecurus ventricosus* Pers.
Ціла рослина (трохи зменшена) і колосок (дуже збільшений).

Arista geniculata, infra medium paleae inferioris insidens, spiculam superans.

Asch. et Gr. Synop. Mit. Eur. Fl. II, 3 (1898) 134.
Syn. *A. ruthenicus* β. ***exserens*** Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 464.

Разом з типовою формою.

Поширення виду по СРСР. Від Арктики до південних меж, на схід до Лено-Колимського і Даурського районів, але в цих межах досить спорадично (то зовсім відсутня, то трапляється масово).

Ar. Geogr. Північна, центральна і східна Європа, Крим, Кавказ (спорадично), захід. і Серед. Азія.

Примітка. *A. ventricosus* звичайно росте масами і є едифікатором відповідної групи асоціацій (*Alopecureta ventricosae*). Цей вид росте як на незасолених лугових і болотно-лугових грунтах, так і на засолених (звичайно злегка). Як зазначає Й. К. Пачоський (ibid.), витримує довге застоювання води в плавнях.

До цвітіння дає добрий м'який соковитий корм; після цвітіння трава стає досить жорсткою; тому на сіно треба косити під час цвітіння. Коні і навіть рогата худоба охоче їдять (Павлович). Цілком придатна для культивування на вогких, більш-менш засолених лугових грунтах, в той час як *A. pratensis* частіше зустрічається по більш сухих (свіжих) лугових грунтах.

132. (2). A. praténsis L. — Лисохвіст луговий. 40—120 *см* завв. Рослина з коротким кореневищем і численними стерильними гонами. Листи трохи голубувато-зелені; пластинки плоскі, шерсткі, 3—5 *мм* завш.; піхви гладенькі, притиснені до стебла, рідше піхви верхнього листа трохи здуті; язичок тупий, короткий, 1—2 *мм* завд.; колосовидна волоть циліндрична, 3—9 *см* завд. і 6—9 *мм* завш. Колоски до 6 *мм* завд. Колоскові луски зрослися до $^1/_4$, при вершку прямі або всередину схилені, з довгими волосками на спинці; квіткова луска з колінчастим остюком, що виходить біля її основи і приблизно вдвоє перевищує колосок. 4. Цв. V—VI.

Planta 40—120 *cm* alta, perennis, rhizomate brevi, culmos et turiones steriles numerosos edente. Culmi a basi ascendente erecti. Folia subcaesio-viridia, plana, scabriuscula, 3—5 *mm* lata, vaginis laevibus, omnibus ad culmum adpressis vel suprema subinflata; ligula brevis, 1—2 *mm* longa, obtusa. Panicula spiciformis cylindrica, 3—9 *cm* longa, 6—9 *mm* lata. Spiculae late ovatae, ad 6 *mm* longae, glumis ad quartam partem connatis, ad apicem rectis vel inclinatis, dorso longe villosis; palea inferior prope basin aristata, arista spiculam circa duplo superante; palea superior nulla. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 60.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 462. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 272. Lindem. Fl. Chers. II, 274. Монтрез. Обозр. 86. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 659; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 602. Пач. Фл. Полес. 48; Херс. фл. I, 128. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 92. Овчинников, Фл. СССР II, 150. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 149.

Hab. Заплавні (середнього рівня) і лісові луги, схили, знижені місця Степу, степові западини і поди. — Звичайно по всій УРСР.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С. — звичайно.

Крім типової форми, також трапляється:

Var. obscúrus Griseb. Колоски після цвітіння темнішають, стають майже чорні. Суцвіття коротше й грубше. Підземні гони довші; вся рослина нижча.

Rhizomate longius repente; ligula breviter producta, vaginis subventricosis; panicula nigricante.

Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 463.

Сухі піскуваті місця. — За рукописом Гроссгейма, трапляється в кол. Катеринославській губ.

Поширення виду по СРСР. Від Арктичн. Євр. до Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., захід. Закавк.; в Сибіру від Урала до Лен.-Кол. і Даур., далі на схід виключно, як занесена; в Серед. Азії відзначено в Дж.-Тарб., Тянь-Шан. і Сир-Дар.

Ar. Geogr. Європа, Кавказ, півн. і почасти Серед. Азія, Півн. Америка (занесено).

Примітка. *A. pratensis* росте звичайно масами, утворюючи асоціації (*Alopecureta pratensis*), переважно на лугах середнього рівня і в степових подах південних степів. По великих подах *A. pratensis* навіть утворює цілу лисохвостову смугу.

Одна з найцінніших кормових трав, що дає добрий поживний корм як зелений, так і на сіно. В межах УРСР її використовують переважно в природному стані на лугах і в подах. Крім того, іноді сіють у суміщі з іншими травами.

133. (3). A. myosuroides Huds. — Лисохвіст мишохвостовидний, лисохвіст польовий. 10—50 *см* завв. Стебла пучком, більш-менш численні, прямі, при основі колінчасто вигнуті. Пластинки листів плоскі, довго загострені, 4—6 *мм* завш.; піхви гладенькі; язичок 2—4 *мм* завд. Волоть вузькоциліндрична, тонка, до 7—12 *см* завд., внизу і вгорі звужена. Колоски 4—5 *мм* завд.; колоскові луски зрослися до середини, коротковійчасті або голі, зверху по кілю вузькокрилаті, гострі; квіткова луска довгасто-еліптична; остюк виходить з нижньої $^1/_4$—$^1/_5$ спинки квіткової луски і вдвоє перевищує колосок. ☉. Цв. 2/2 IV—VI.

Culmi fasciculati, a basi geniculato-ascendente erecti, saepius numerosi, 10—50 *cm* alti. Folia laete viridia, linearia, longe acuminata, plana, 4—6 *mm* lata, vaginis cylindricis laevibus; ligula 2—4 *mm* longa. Panicula spiciformis anguste cylindrica, utrinque attenuata, ad 7—12 *cm* longa, ramis spiculas 1—2 ferentibus. Spiculae 4—5 *mm* longae, glumis ad medium connatis, lanceolatis, breviter ciliatis vel glabris, superne ad carinam anguste alatis; palea inferior oblongo-elliptica, a quarta vel quinta parte inferiore aristata, arista glumis duplo superante; palea superior nulla. ☉.

Huds. Fl. Angl., ed. 1 (1762) 23. Овчинников, Фл. СССР II, 156. Лавр., Фл. УСРР визн., I, 149.

Syn. *A. agrestis* L. Sp. pl. ed. 2 (1762) 89. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 465. Рогов. Обозр. (1869) 272. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 659; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 603. Пач. Херс. фл. I, 127.

Icon. Trin. Sp. Gram. 1, tab. 37!

Hab. Дуже рідко, як заносна рослина.

З. Л.-С. Вінницька обл.: Ольгополь (Рог.). — МАРСР: Дубосарськ. рн, „при Ягорлике!" (Шмальг.). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Сміла (Trzebiński). — **Л. Л.-С.** Полтава (Рог.).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: одиночно в Серед.-Дніпр. Верх.-Вол., Вол.-Дон., Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: всі

райони за винятком Передкавк. і Захід. Закавк.; Серед. Азія: Аму-Дар., Сир-Дар.

Ar. Geogr. Серед. і півд. Європа, Крим, Кавк., зах. Азія до Афганістана і Туркестана; занесено в Півн. Америку та Австралію.

134. (4). A. geniculátus L. — Лисохвіст колінчастий. 20—50 *см* завв. Стебла численні, колінчасто-вигнуті. Листи голубувато-зелені; пластинки листів більш-менш шерсткі, 2—4 *мм* завш.; верхня піхва трохи здута; язичок 2—4 *мм* завд., тупий. Колосовидна волоть густа, циліндрична, 3—5 *см* завд. і 4—6 *мм* завш. Колоски 2,5—3 *мм* завд., довгасто-еліптичні. Колоскові луски зрослися при основі (у нижній $^1/_5$—$^1/_4$ частині), тупуваті, широкоплівчасті, по спинці волосисті; квіткова луска з колінчасто-зігнутим остюком, що виходить нижче середини її спинки і вдвоє перевищує колосок. Пиляки фіолетові або буро-жовті, з фіолетовим краєм, пізніше буріють. ☉. Цв. 2/2 V—VII.

Culmi geniculati, ascendentes, 20—50 *cm* alti. Folia caesio-viridia, linearia, acuminata, plana, scabriuscula, 2—4 *mm* lata; vagina suprema subtumida; ligula 2—4 *mm* longa, obtusa. Panicula spiciformis densa, cylindrica, 3—5 *cm* longa, 4—6 *mm* lata, ramis spiculas 1—4 ferentibus; spiculae oblongo-ellipticae, 2,5—3 *mm* longae, glumis ad quartam — quintam partem inferiorem connatis, obtusiusculis, late membranaceis, dorso pilosiusculis; palea inferior infra medium dorsum aristata, arista geniculata, spiculam duplo superante; palea superior nulla. Antherae violaceae vel fusco-luteae cum margine violaceo, tandem fuscescentes. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 60. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 464. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 272. Lindem. Fl. Chers. II, 275. Монтр. Обозр. 86. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 659; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 603. Пач. Фл. Полес. 49; Херс. фл. 1, 131. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 93. Овчинников, Фл. СРСР II, 157. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 150.

Icon. Trin. Sp. Gram. icon. I, t. 42!

Hab. Вогкі місця — по узбережжю водойм, по краях канав, на вогких лугах; майже завжди серед зрідженого рослинного покриву. — Більш або менш часто на Поліссі і Лісостепу, рідко в півн.-схід. частині Степу (зона злаково-лугових степів).

П. П., Л. П., З. Л.-С.[1], **П. Л.-С., Л. Л.-С.** — більш-менш часто. — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: ст. Майорівка, Горлівського району (Алексєєнко!). — **П. З.-Л.С.** Дніпропетровськ (Шмальг., Акіиф.). — **Л. З.-Л.С.** Дніпропетровська обл. і ри.: Ігрень (Сідоров). Болота по Дніпру і Самарі (Сідоров). По р. Вовчій (Сідоров). — Харківська обл.: Окол. Зміева, Задоиецькі хутори на Дінці (!!). Куп'янськ, луги р. Оскола (Клок.!). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: Запорізький рн, о-в Хортиця на Дніпрі (Гроссг. in litt.).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: від Аркт. Європ. до Причорн., Ниж.-Дон., Завол.; Зах. Сибір: надзвичайно рідко в Обськ. і Верх.-Тоб.

Ar. Geogr. Майже вся Європа, крім півд. част. Середземномор'я; Зах. Сибір (рідко), Східн. Азія, Півн. Америка.

Примітка. Худоба охоче їсть цю рослину, і в Німеччині її навіть сіють як випасну на вогких місцях і болотах, але вона дає мало кормової маси.

135. (5). A. aequális Sobol. — Лисохвіст рівний. 15—45 *см* завв. Стебла колінчато-висхідні або майже лежачі, рідше більш-менш прямі. Пластинки листів

[1] У півд. половині З.Л.-С. (див. Й. Пачоський, ibid.), мабуть, відсутня.

1—3 *мм* завш., загострені, зверху гладенькі, знизу трохи шерсткі. Колосовидна волоть циліндрична, 3—4 *см* завд., 3—4 *мм* завш. Колоски дрібні, 2—2,5 *мм* завд.; колоскові луски широкоплівчасті, на вершку тупі або закруглені, по спинці волосисті; квіткова луска тупувата, з дуже коротким прямим остюком, що виходить з середини спинки луски і майже не перевищує колоска; пиляки світложовто-оранжові. ☉. Цв. 2/2 V—VII.

Culmi geniculati, ascendentes vel subprostrati, rarius plus minusve erecti, 15—45 *cm* alti. Folia linearia, plana, acuminata, 1—3 *mm* lata, supra laevia, subtus subscabrida. Panicula spiciformis cylindrica, 3—4 *cm* longa, 3—4 *mm* lata; spiculae parvulae, 2—2,5 *mm* longae, glumis tantum ad basin connatis, ellipticis, apice obtusis vel rotundatis, ad nervos et ad carinam pilosiusculis; palea inferior glumis subaequilonga, ad medium dorsum aristata, arista recta, spiculam fere non superante; palea superior nulla; antherae fulvo-aurantiacae. ☉.

Sobol., Fl. Petropol. (1799) 16. — Овчинников, Фл. СССР II, 158. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 150.

Syn. *A. fulvus* Sm. in Smith and Sowerby, Engl. Bot. XXI (1805) tab. 1467. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 464. Czern. Consp. 76. Рогов. Обозр. (1869) 272. Lindem. Fl. Chers. II, 275. Монтр. Обозр. 86. Шмальг. Фл. Ю. З. Р. 660; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 604. Пач. Фл. Полес. n° 1172; Херс. фл. I, 131. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 94.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 746! (sub *A. fulvo* Sm.) — E. Wołoszczak. Fl. pol. exsicc. № 892! (sub *A. fulvo* Sm.).

Hab. Береги водойм і канав, вогкі або мокрі луги, трав'янисті і осокові болота.—По всій УРСР. Звичайно в Поліссі і Лісостепу, рідше в Степу; на крайньому півдні переважно по великих річках.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С. — звичайно.— **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.**— більш-менш часто.—**П. З. С.** Одеська обл.: Одеса (Нордман!). Доманівський рн, Мостова на р. Чичиклеї (Пач.). По Дністру — Одеськ. рн., Яска, Градениці, Троїцьке, Маяки (Пач.). Грибівка біля Овідіополя, р. Барабой (Куликівський!). — Миколаївська обл.: Горобчанська коса (Шестеріков). Балацьке при р. Інгул (Рябков за Пач.). Миколаїв (Федосєєв!, Шмальг., Пач., Опперман!). Херсон (Рябков за Пач.). — Дніпропетровська обл.: Сталіндорфськ. рн, між селами Ново-Житоміром і Ново-Подольськом (Рябков за Пач.).—**Л. З. С.** Запорізька обл.: Запорізький рн, по р. Кінській (Грунер). — Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн, між селами Збур'ївкою і Рибальчою (Пач.).

Поширення виду по СРСР. Майже вся Європ. і Азіатська частина СРСР (переважно в лісовій смузі) на схід до Камчатки і Сахаліна.

Ar. Geogr. Майже вся Європа (крім найпівденнішої), Мала Азія, захід. і півн. Азія.

Примітка. Добра кормова рослина, але через низький ріст і лежачі стебла придатна тільки для випасів.

Рід 70. Agróstis L.[1] — Мітлиця (польовиця)

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 19

Суцвіття — розлога волоть, з тонкими гілочками. Колоски одноквіткові, дрібні, трохи стиснені з боків, ланцетні. Колоскові луски вузько-ланцетні, гострі, майже однакові, без остюків, довші за квіткові. Квіткових лусок 2

[1] Від грецького слова ἄγρως (а́грос)—поле; через те, що деякі види оселяються на полях.

або верхньої немає; вони плівчасті, нерівні; нижня з них трохи коротша за колоскові, з остюком, або без нього; верхня значно коротша за нижню. Плівочки дуже дрібні, яйцевидні. Зернівка довгасто-овальна, відпадає разом з лусками.

Близько 100 видів, що поширені в помірних країнах всієї земної кулі; в межах СРСР — 29 видів.

З видів, що ростуть у межах УРСР — *Agrostis alba* L. і *A. capillaris* L.— бореальні (голарктичні) види, *A. canina* L.—бореальний (палеарктичний) вид[1], *A. stolonizans* Bess. — європейський вид і *A. Syreistschikovii* P. Smirn.— понтичний вид.

---

1. Усі листи звичайно плоскі; є обидві квіткові луски (з них верхня коротка) . . . . . 2.
— Усі або тільки прикореневі листи згорнені або зложені, щетиновидні (дуже рідко всі листи плоскі). Верхньої квіткової луски немає . . . . . 4.
2. Волоть після цвітіння розлога. Язичок короткий, коротший за ширину відповідного листа, тупий . . . . . (3). **A. capillaris** L.
— Волоть після цвітіння стиснена. Язичок довгий, довший за ширину відповідного листа . . . . . 3.
3. Стебла прямі або при основі колінчасто висхідні . . . . . (1). **A. alba** L.
— Стебла лежачі, вкорінюються в вузлах або напливають на воду, на вершку висхідні . . . . . (2). **A. stolonizans** Bess.
4. Звичайно утворює рідку дернину; прикореневі листи вздовж зложені, щетиновидні, стеблові плоскі. Язичок (2,5—5 *мм* завд.) гостроватий . . . . . (4). **A. canina** L.
— Короткокореневищна рослина (дернин не утворює); всі листи однакові, щетиновидно згорнені (рідко плоскі); язичок 1—2,5 *мм* завд., тупий . . . . . (5). **A. Syreistschikovii** P. Smirn.

136. (1). A. álba L. Мітлиця біла. 20—120 (—150) *см.* завв. Рослина з підземними гонами. Стебла стоячі або колінчасто висхідні. Пластинки листів плоскі, до 6(—11) *мм* завш.; язички до 6 *мм* завд., гострі, розщеплені. Волоть пухка, після цвітіння стиснена, рідше розлога, 7—30 *см* завд., 1,5—10 *см* завш.; колоски близько 2—2,5 *мм* завд., ланцетні, фіолетового кольору або бліді; колоскові луски еліптично-ланцетні; квіткових лусок 2; нижня квіткова луска трохи коротша за колоскові, без остюка або дуже рідко з коротким остюком; верхня на $^1/_3$—$^1/_2$ коротша за нижню. 4. Цв. 2/2 V—VII.

20—120 (150) *cm* alta, stolones subterraneos edens. Culmi erecti vel geniculato-ascendentes. Foliorum laminae planae, ad 6—11 *mm* latae; ligulae ad 6 *mm* longae, acutae, fissae. Panicula laxa, post anthesin contracta, rarius diffusa, 7—30 *cm* longa, 1,5—10 *cm* lata. Spiculae circa 2—2,5 *mm* longae, lanceolatae, violaceo-coloratae vel pallidae; glumae elliptico-lanceolatae; paleae binae, inferior

[1] Вище при аналізі географії злаків УРСР *Agrostis canina* помилково віднесена до голарктичних видів.

glumis subbrevior, apice mutica vel raro breviter aristata, superior tertia vel dimidia parte inferiore brevior. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 63.— Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 436. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 275. Lindem. Fl. Chers. II, 280. Монтр. Обозр. 83. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 666; Фл. С. и Ю. Р. II, 605. Пач. Фл. Пол. III, 49; Херс. фл. I, 135. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 95. Шишкин in Фл. СССР II, 183. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 151.

Syn. *A. stolonifera* L. Sp. pl. (1753) 62 ex parte.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I. t. 34, fig. 1430!

Hab. По лугах (солодких і солончакуватих), болотах, вогких прибережних пісках і на лісових галявинах. — По всій УРСР звичайно.

Поширення виду по СРСР. По всьому СРСР, крім Арктики і високогірської смуги; на Далекому Сході, як занесена, біля осель.

Ar. Geogr. Європа, захід., півн. і Серед. Азія, півн. Африка, Абіссінія, Півн. Америка.

Примітка. Цей вид розпадається на декілька рас, які потребують спеціального вивчения в природних умовах їх існування.

Одна з найхарактерніших рослин свіжих і вогких лугів, де утворює угруповання (*Agrostideta albae*). Дає досить поживний і соковитий корм, але тільки на пухких і вологих грунтах. Високорослі різновидності інколи сіють на сіно, а низькорослі — на випаси. Середній урожай на природних сіножатях 12—18 *ц*, на штучних—25—35 (—60); з 1 *га*. Урожай насіння до 2,5—3,5 *ц* з 1 *га*. Також використовують мітлицю білу як низовий злак, в сумішках для штучних лугів в кількості до 20%. На більш сухих грунтах стебла й листи швидко грубіють, і тому при цих умовах *A. alba* L. малоїстівна.

137. (2). A. stolonízans Bess. — Мітлиця повзуча. 20—60 *см* завв. Рослина з тонким кореневищем, утворює довгі (до 20 *см* і довші) лежачі гони, що вкорінюються. Стебла, що утворюються на лежачих гонах, прямі або трохи висхідні. Пластинки листів лінійні або лінійно-ланцетні, 3—6 *см* завд. і 1—4 *мм* завш., по краях і жилках більш-менш шерсткі; язичок довгастий, тупий, 1—2 *мм* завд. Волоть довгаста, 5—10 *см* завд. і 0,5—1,5 *см* завш., з короткими гілочками; колоскові луски 2,2 *мм* завд., майже однакові, зеленуваті або більш-менш фіолетові, еліптично-ланцетні; квіткових лусок 2; з них нижня трохи коротша за колоскові луски; верхня вдвоє коротша за нижню. 4. Цв. VI—VIII.

Planta perennis, rhizomate tenui, stolones longos, procumbentes, radicantes, ad 20 *cm* longos vel longiores edens. Culmi e stolonibus procumbentibus nati erecti vel subascendentes. Foliorum laminae lineares vel lineari-lanceolatae, ad margines et ad nervos plus minusve scabridae, 3—6 *cm* longae, 1—4 *mm* latae, ligula oblonga, obtusa, 1—2 *mm* longa. Panicula oblonga, 5—10 *cm* longa, 0,5—1,5 *cm* lata, ramis brevibus. Glumae subaequales, virescentes vel plus minus violaceae, elliptico-lanceolatae, 2,2 *mm* longae; paleae binae, inferior glumis subbrevior, superior inferiore duplo brevior. 4.

Bess. in Roem. et Schult. Mant. III (1827) 567 in adnot. — Шишкин, Фл. СССР II, 184.

Syn. *A. prorepens* G. Mey. Korresp. Bl. Naturf. Ver. Riga. XXVI (1883) 56. Голубева in Jour. Bot. Russ. VIII (1924) 120. — *A. alba* var. *prorepens* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 667; Фл. Ю. и Ср. Р. II, 605. Пач. Фл. Полес. III, 50. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 95. —

A. alba var. *stolonifera* Meyer, Chlor. Hannov. (1836) 656. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 437. Рогов. Обозр. 275. — *A. alba* subsp. *stolonizans* (Bess.) Lavr. Фл. УСРР, визнач. I, 151.

Hab. На вогких лугах, на вогкому мулистому грунті і по берегах водойм (іноді і в мілкій воді), в заростях *Phragmites*. — Звичайно по всій УРСР, крім півдня Степу, де трапляється рідше.

Поширення виду по СРСР. Вся Європейська частина (крім Криму), Передкавказ.

Ar. Geogr. Європа.

138. (3). A. capilláris L. — Мітлиця волосувата. 10—60 *см* завв. Рослина з коротким кореневищем. Стебла прямостоячі або висхідні, інколи під волоттю шерсткі. Пластинки листів плоскі, до 4 *мм* завш., по краях шерсткі; язичок короткий, 0,5—2 *мм* завд., тупий. Волоть після цвітіння розлога, 2—15 *см* завд., 2—6 *см* завш., з косо вгору спрямованими нитковидними гілочками; колоски звичайно фіолетові, рідко зелені; колоскові луски 1,5—2 *мм* завд., еліптично-ланцетні, гострі, майже однакові; квіткових лусок 2; нижня трохи коротша за колоскові луски, без остюка; верхня майже вдвоє коротша за нижню. 4. Цв. VI—VII.

Planta 10—60 *cm* alta, rhizomate brevi. Culmi erecti vel ascendentes, interdum sub panicula scabriusculi. Foliorum laminae planae, ad 4 *mm* latae, margine scabriusculae; ligula brevis, 0,5—2 *mm* longa, obtusa. Panicula etiam post anthesin diffusa, 2—15 *cm* longa, 2—6 *cm* lata, ramis filiformibus erecto-patentibus. Spiculae solito violaceae, raro virides; glumae elliptico-lanceolatae, acutae, subaequilongae, 1,5—2 *mm* longae; paleae binae, inferior glumis subbrevior, mutica, superior inferiore subduplo brevior. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 62. Шишкин, Фл. СССР II, 185. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 151.

Syn. *A. vulgaris* With. Arrang. (1776) 132. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 438. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 275. Lindem. Fl. Chers. II, 280. Монтр. Обозр. (1886) 83. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 667; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 606. Пач. Фл. Полес. n° 1174; Херс. фл. I, 136. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 96.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 34, fig. 1427!

Hab. По лугах, болотах, галявинах, у лісах і між чагарниками.—Досить звичайно на Поліссі і в Лісостепу, зрідка в півн. Степу (підзона різнотравно-ковилових або злаково-лугових степів, у долинах рр. Дніпра, Самари, Дінця і Оскола); у південніший Степ не заходить.

П. П., Л. П.—звичайно.—**З. Л.-С.** півн. частина.—**П. Л.-С., Л. Л.-С.**—звичайно або досить звичайно. — **Л. З.-Л. С.** — у долинах (переважно на пісковій терасі) річок Дніпра, Самари Дінця і Оскола.—Сталінська обл.: Н.-Троїцьке, Маріупольськ. рн.

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони; весь Кавказ і Закавк.; Захід. Сибір: всі райони; Схід. Сибір: Єніс., захід. част. Анг.-Саян.

Ar. Geogr. Майже вся Європа, зах. і півн. Азія, Алжір, о. св. Єлени (занесено), Півн. Америка.

Примітка. Досить цінний злак для біднх на поживні речовини грунтів (у межах лісової зони).

За Д. Воробйовим і П. Погребняком (Лісов. типол. визн. Полісся), бере участь у перетворенні в луги різних типів лісу в Поліссі.

139. (4). A. canina L. — Мітлиця собача. 20—60 *см* завв. Кореневище досить коротке, утворює цвітучі стебла і вегетативні гони; стебла прямі або при основі висхідні. Прикореневі листи вздовж зложені, часто вузько-щетиновидні; стеблові листи плоскі, 0,5—2,5 *мм* завш.; язичок довгий, (2,5) 3—4 (5) *мм* завд., пощерблений, білуватий. Суцвіття—багатоколоскова волоть, 4—11 *см* завд. і 1—5 *см* завш., до цвітіння розлога, після цвітіння стиснена; колоски 2—2,5 *мм* завд., часто фіолетуваті. Колоскові луски ланцетні, гострі; нижня квіткова луска ланцетна, з остюком, що виходить з нижньої третини її спинки, або без нього (var. *mútica* Gaud.); верхньої квіткової луски немає. 4. Цв. VI—VII.

Planta perennis, 20—60 *cm* alta, rhizomate sat brevi, scapos florentes et turiones steriles edente. Culmi erecti vel basi ascendentes. Folia radicalia plicata, saepe anguste setacea, culmea plana, 0,5—2,5 *mm* lata; ligula (2,5) 3—4 (5) *mm* longa, albida, dentata. Panicula multispiculata, 4—11 *cm* longa, 1—5 *cm* lata, ante anthesin diffusa, post anthesin contracta; spiculae 2—2,5 *mm* longae, saepe violascentes; glumae lanceolatae, acutae; palea inferior lanceolata, arista ex tertia parte dorsi ejus excurrente praedita vel mutica (var. *mútica* Gaud); palea superior deficiens. 4.

L. Sp. pl. ed 1. (1753) 62.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 440. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 275. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 667; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 606. Пач. Фл. Пол. n° 1175. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 97. Шишкин, Фл. СССР II, 174. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 152.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 33, fig. 1424!

Hab. По вогких і торфуватих лугах, осокових, гіпнових і сфагнових болотах і рідко на вогких галявинах у лісах. — Звичайно на Поліссі, зрідка в Лісостепу і рідко в північній частині Степу (по Дніпру біля Дніпропетровська, по Самарі, Дінцю, Осколу).

П. П., **Л. П.** — звичайно. — **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.** — зрідка. — **Л. З.-Л. С.** — на піскових терасах річок Дніпра, Самари, Дінця, Оскола, рідко.

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони, за винятком Причорн. і Криму; Захід. Сибір: всі райони; Схід. Сибір: Єніс., Анг.-Саян., Даур. (?); Далек. Схід: Камч., Охот., Удськ., Сах., Уссур.

Ar. Geogr. Майже вся Європа (на півдні в горах), півн. Азія.

Примітка. Вживається в країнах з вогкішим кліматом для газонів у парках і садках. За Д. Воробйовим і П. Погребняком (Лісов. типол. визн. Полісся), *A. canina* — „злак залуження A_2 (свіжі бори — *Є. Л.*) та B_2 (свіжі субори — *Є. Л.*), часто по рідколіссю, галявинах, зрубах. Зрідка по вогких типах". Мабуть, тільки остання вказівка стосується *A. canina* L., а решта — *A. Syreistschikovii* P. Smirn. Раніше *A. canina* L. не відрізняли від *A. Syreistschikovii* P. Smirn.

140. (5). A. Syréistschikovii P. Smirn. — Мітлиця Сирейщикова. 20—40 *см* завв. Рослина з коротким кореневищем. Стебла тонкі, прямі, рідше трохи колінчасто-висхідні. Всі листи з однаковими щетинковидно згорненими, дуже рідко плоскими пластинками, стеблові 5—10 *см* завд. і 0,5—1 *мм* завш.; язичок короткий, 1—1,5 (2,5) *мм* завд., темнуватий. Волоть довгасто-лінійна, більш-менш стиснена, 5—12 *см* завд. і 0,5—2 *см* завш., з короткими шерсткими гілочками; ніжки колосків однакової довжини з колосками або коротші

від них. Колоски 2—2,2 *мм* завд., фіолетові, рідше зеленуваті. Колоскові луски ланцетні, майже однакові; квіткова луска тільки одна — нижня; вона коротша за колоскові луски, без остюка або з остюком, що відходить від середини спинки. 4. Цв. 2/2 V — 1/2 VII. — Рис. 5.

Planta 20—40 *cm* alta, rhizomate brevi. Culmi graciles, erecti vel rarius geniculato-ascendentes. Foliorum omnium laminae setaceo-convolutae, rarissime planae, caulinorum 5—10 *cm* longae, 0,5—1 *mm* latae; ligula brevis, 1—1,5 (2,5) *mm* longa. Panicula oblongo-linearis, plus minusve contracta, 5—12 *cm* longa, 0,5—2 *cm* lata, ramis brevibus scabriusculis. Spiculae violaceae, rarius virescentes, 2—2,2 *mm* longae, pedunculis eis aequilongis vel brevioribus suffultae; glumae lanceolatae, subaequilongae; palea inferior gluma brevior, mutica vel ad medium dorsum aristata; palea superior nulla. 4.

P. Smirn. in Bull. de la Soc. d. natur. de Moscou, XLVII, 4 (1938).

Syn. *A. tenuifolia* Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 275. Є. Лавренко in Bull. Jard. Botan. Kieff. XII—XIII (1931) 101; Фл. УСРР, визн. I, 152, non Curtis, nec MB.— *A. canina* var. *tenuifolia* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р., 667; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 606 pro parte.— *A. canina* var. *genuina* subvar. *arida* Пачоск. Херс. фл. I (1914) 137 non Schlechtend.?— *A. canina* var. *stolonifera* Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I (1926) n° 97, non Blytt.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 2679 і 2683 sub *A. canina* var. *mutica!*

Hab. По лугових степах, степових схилах, сухих лугах, галявинах у борах і листяних лісах. — Зрідка в Поліссі, звичайно в Лісостепу, рідше в півн. частині Степу.

Л. П. Луги р. Десни, звичайно (Куксін!).—**З. Л.-С.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.** — досить часто або звичайно.—**Л. З.-Л. С.** — зрідка по піскуватих схилах і піскових терасах річок. — **Л. З.-С.** Запорізька обл.: Кінські плавні р. Дніпра, високі піскуваті луги (!!).

Трапляються такі різновидності:

Var. mútica E. Lavrenko. Квіткова луска без остюка.
Palea mutica.

Syn. *A. tenuifolia* var. *mutica* E. Lavr. in Bull. Jard. Bot. Kieff, XII—XIII (1931) 101.
Звичайно.

Var. aristáta E. Lavrenko. Квіткова луска з більш-менш довгим остюком.
Palea inferior magis minusve longe aristata.

Syn. *A. tenuifolia* var. *aristata* E. Lavr. in Bull. Jard. Bot. Kieff, XII—XIII (1931) 101.
Звичайно; часто разом з попередньою.

Var. pállida E. Lavrenko. Колоски бліді, зеленуваті.
Spiculae pallidae, virescentes.

Syn. *A. tenuifolia* var. *pallida* E. Lavr. in Bull. Jard. Bot. Kieff, XII—XIII (1931) 102.
Зрідка.

Var. latifólia E. Lavrenko. Листи плоскі, до 2—3 *мм* завш.
Folia plana, ad 2—3 *mm* lata.

Syn *A. tenuifolia* var. *latifolia* E. Lavr. in Bull. Jard. Bot. Kieff, XII—XIII (1931) 102.
Зрідка.

Рис. 5. *Agrostis Syreistschikovii* P. Smirn.
А — вся рослина; *а* — колосок; *b* — нижня квіткова луска з остюком.

Поширення виду по СРСР. Верх.-Вол., Вол.-Кам. (Аткарськ. район), Вол.-Дон., Завол., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Причорном. (півн. част.), Ниж.-Дон. (півн. част.); Кавк.? (?).

Ar. Geogr. Ендем.

Примітка. *A. Syreistschikovii* є одним з найхарактерніших злаків північних лугових (або лугуватих) степів, що так характерні для Лісостепу; при цьому в межах УРСР ця мітлиця трапляється переважно на лугових степах Лівобережного лісостепу. Ю. Д. Клеопов і Є. М. Лавренко (Сучасн. стан класиф. українських степів, 1933) відносять цей вид до гігрофітної групи степових злаків УРСР. Також дуже характерна ця мітлиця для лугових степів сусідніх з Україною Курської і Воронезької областей.

В межах Полісся, а також у межах степової смуги *A. Syreistschikovii* росте в великій кількості на сухих і свіжих лугах (високого рівня) на піскуватому ґруниті. На Поліссі, Лісостепу і на півночі Степу росте в сухих і свіжих борах і суборах[1]. Мабуть, саме до *A. Syreistschikovii* P. Smirn., але не *A. canina* L., стосується вказівка Й. Пачоського (Херс. фл., l. c.) „*A. canina* var. *genuina* subvar. *arida*" для ґранітних скель (Бобринець, Одеської обл.). А. Гроссгейм в роботі про флору кол. Катеринославської губ., яка не вийшла в світ, наводить *A. tenuifolia* M. B. для ґранітних скель острова Хортиця, мабуть, замість *A. Syreistschikovii*.

Рід 71. Apéra[2] Adans. — Метлюг

Adans. Fam. II (1763) 495

Суцвіття — розлога і стиснена волоть. Колоски одноквіткові, дрібні, з продовженням осі колоска. Колоскові луски неоднакові: нижня коротша й вужча за верхню. Нижня квіткова луска з довгим остюком, що виходить з її спинки трохи нижче вершка луски; остюк в 2—3 рази довший за луску. Верхня квіткова луска без остюка.

У роді *Apera* всього декілька видів, поширених в помірній смузі Європи і Азії. В межах СРСР — 3 види; з них в УРСР тільки 1 бореальний (палеарктичний) — *A. spica venti* (L.) P. B.

141. A. spica vénti (L.) P. B. — Метлюг звичайний. 25—100 *см* завв. Стебла пучками, прямі або висхідні, гладенькі. Листи з гладенькими піхвами і лінійно-ланцетною, більш-менш шерсткою й плоскуватою пластинкою, до 5 *мм* завш.; язичок до 6 *мм* завд. Волоть велика (до 30 *см* завд.), розлога; гілочки її шерсткі; колоски дрібні, близько 2,5 *мм* завд., блідозелені або більш-менш фіолетові; колоскові луски ланцетні; нижня квіткова луска трохи коротша за колоскову луску, з остюком 5—7 *мм* завд. ☉ Цв. VI—VII.

Culmi fasciculati, erecti vel geniculato-ascendentes, laeves. Foliorum laminae lineari-lanceolatae, planae, utrinque asperae, ad 5 *mm* latae; vaginae laeves; ligula elongata, ad 6 *mm* longa, lacera. Panicula elongata, ampla, ad 30 *cm* longa, effusa, ramis semiverticillatis, inaequalibus, capillaribus, ramosis, scabridis. Spiculae parvulae, circa 2,5 *mm* longae, pallide virides vel plus minusve violaceae, glumis inaequalibus, lanceolatis, acuminatis, ad carinam scabris; paleae subaequales, glumis breviores, inferior acuta, sub apice arista tenuissima flexuosa, 5—7 *mm* longa aucta. ☉.

[1] Детальні відомості про екологію *A. Syreistschikovii* в межах УРСР див. у вищецитованій роботі Є. Лавренка. Див. також примітку до *A. canina* L.

[2] Від грецького слова ἄπηρος (áперос) — непокалічений, бо, в протилежність близькому родові *Agrostis*, кожний колосок мав рудимент другої квітки.

P. B. Agrost. (1812) 151. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 442. Czern. Consp. 75. Рогов. Обозр. (1869) 275. Lindem. Fl. Chers. II, 281. Монтр. Обозр. 83. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 667; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 607. Пачос. Фл. Полес., n° 1176; Херс. фл. I, 137.— Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 102. Рожевиц, Фл. СССР II, 233. Лавр. Фл. УСРР, визн., I, 153.

Syn. *Agrostis spica venti* L. Sp. pl. ed. 1. (1753) 61.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I. tab. 32, fig. 1421!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 447!

Hab. На вогкуватих пісках, на свіжих або сухих лугах (при умові розрідженого рослинного покриву), між чагарниками на піскуватому грунті, а також на полях (переважно з піскуватим грунтом) як бур'ян.—Звичайно на Поліссі, досить часто в Лісостепу (переважно в долинах річок) і спорадично в Степу (переважно в долинах річок і в літоральній смузі).

П. П., Л. П. — звичайно. — **З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С.** — досить часто. — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Срединський, Акінф., Сідоров).— **Л. З.-Л. С.** Берег Дніпра проти Дніпропетровська (Акінф.). Петриківськ. рн, Паньківка (Алексєєнко!). По р. Самарі, по р. Дінцю і його притоках (Танфільєв, Ширяєві Лавр.!!).—Ворошиловградська обл.: Біловодськ. рн, Деркульський степ (Степуиін!). — **П. З. С.** Миколаївська. обл.: Тилігуло-Березанськ. рн, Коблеве, біля Тилігульського лиману, пересип (Пач.). Миколаїв (Пач. 1888 р.). Херсон, Карантинний острів (Пач.) — **Л. З. С.** Запорізька обл.: о-в Хортиця (Гроссгейм). Запоріжжя, плавні, піски, скелі (Грунер, Бекетов, Дементьєв). Ст. Попове — Кінські плавні (!!). — Миколаївська обл.: Дніпровий низ—піски від Кахівки до Кінбурнської коси—звичайно (Пач.,!). Голоприст. рн, Ягорлицький півострів (Шост.-Дес. і Лавр.!!); коси Теядер і Джарилгач, острови Довгий та Орлов (Шост.-Десятова і Левіна).— **П. С.** Острів Бирючий, Генічеськ. рн (Кот. і Левіна!).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони; Кавказ: Передкавк., Схід. і Півд. Закавказзя; Зах. і Схід. Сибір (всі райони); Далек. Схід. Уссур. (занесено).

Ar. Geogr. Європа (крім найпівденнішої частини), Крим, Кавказ, Сірія, Півн. Америка (занесено).

Примітка. В Поліссі—злісний бур'ян у посівах. Як бур'ян інколи трапляється і в Лісостепу, в долинах річок. Кормове значення низьке.

Цікаво, що на півдні Степу *Apera spica venti*, крім піскових терас річок і піскової черепашкової літоральної смуги, росте інколи також у подиках серед солонцевого комплексу (Ягорлицький півострів).

Рід 72. Calamagróstis[1] Adans.—Куничник

Adans. Fam. II (1763) 31

Суцвіття — багатоколоскова волоть з шерсткими гілочками; колоски одноквіткові, двостатеві, більш-менш ланцетні; колоскові луски довші за квіткові; вісь колоска при основі з більш-менш довгими волосками, звичайно продовжується над квіткою; квіткові луски плівчасті; нижня квіткова луска з 3—5 жилками, плівчаста, з остюком, що виходить із спинки або з кінця луски; верхня з 2 кілями. Тичинок 3. Зернівка довгаста, відпадає разом з квітковими лусками.

[1] Καλαμάγρωστις у Діоскоріда — назва якогось шкідливого для худоби злака, що має схожість з мітлицею (ἄγρωστις — а́гростіс), але розміром більшого, з коріниям схожим на коріння очерету (грецькою мовою κάλαμος — ка́ламос).

В роді *Calamagrostis* понад 150 видів, що поширені в помірних і холодних зонах, у тропічних країнах в субальпійській та альпійській смугах гір. В межах СРСР — 59 видів; в УРСР —5 видів, з яких *C. epigeios* (L.) Roth, *G. neglecta* (Ehrh.) P. B., *C. arundinacea* (L.) Roth — бореальні (палеарктичні) види, *C. lanceolata* Roth — бореальний (західно-палеарктичний) вид, *C. pseudophragmites* (Hall. f.) Koeler — центрально-євразіатський вид.

---

1. Колоскові луски ланцетно-шиловидні, значно довші за квіткові луски; нижня квіткова луска з 3 жилками . . . . . 2.
— Колоскові луски ланцетні, загострені, тільки трохи довші за квіткові луски; нижня квіткова луска з 5 жилками . . . . . 3.
2. Остюк виходить з середини спинки нижньої квіткової луски; волоть пряма . . . . . (1). **C. epigeios** (L.) Roth.
— Остюк виходить з вершкової вирізки нижньої квіткової луски; волоть звисла . . . . . (2). **C. pseudophragmites** (Hall. f.) Koeler.
3. Волоски при основі квіткових лусок не довші за 1/4 довжини їх самих; остюк значно перевищує колоски . . . . . (5). **C. arundinacea** (L.) Roth.
— Волоски при основі квіткових лусок дорівнюють їх половині або довші, іноді навіть трохи перевищують квіткові луски; остюк коротший за колосок . . . . . 4.
4. Волоски при основі квіткових лусок трохи їх перевищують; короткий остюк виходить з вершкової вирізки нижньої квіткової луски або трохи нижче вирізки . . . . . (3). **C. lanceolata** Roth.
— Волоски при основі квіткових лусок не менше як на 1/2 коротші за них, рідше вони майже дорівнюють квітковій лусці; остюк виходить біля середини спинки квіткової луски . . . . . (4). **C. neglecta** (Ehrh.) P. B.

Секція 1. **Epigéios** Koch. Колоскові луски лінійно-шиловидні. Нижня квіткова луска з трьома жилками.

142. (1). C. epigéios[1] (L.) Roth.—Куничник наземний. 60—150 *см* завв. Кореневище довге, повзуче. Стебло гладеньке, під суцвіттям трохи шерстке. Пластинки листів тверді, широко-лінійні, сизо-зелені; піхви трохи шерсткі, голі, рідко волосисті; язичок тупий, до 9 *мм* завд.; волоть велика, прямостояча, густа, трохи лопатева; гілки її шерсткі; колоски зближені пучками, 5—7 *мм* завд.; колоскові луски ланцетно-шиловидні, тонко загострені, світло-зелені, з більш-менш фіолетовим відтінком; нижня квіткова луска майже вдвоє коротша за колоскові луски, з прямим остюком, що виходить з середини її спинки і ледве перевищує її; волоски при основі нижньої квіткової луски майже вдвоє довші за останню. 4. Цв. VI—VIII.

60—150 *cm* alta. Rhizoma longum, repens. Culmus elatus, robustus, rigidus, laevis, tamen sub panicula subscabridus. Folia glauco-viridia, rigida, firma, longa, late linearia, longe acuminata, aspera, glabra, raro pilosa; ligula elongata, ad

[1] Від грецького слова ἐπίγειος (епі́геіос) — наземний; з приводу сухих місць зростання цього виду, в протилежність іншим видам куничника, що трапляються по вологіших місцях.

9 *mm* longa, obtusa. Panicula ampla, erecta, patens, demum glomerato-lobata, ramis asperis, fasciculatis, basi nudis. Spiculae fasciculatim approximatae, 5—7 *mm* longae, glumis subinaequalibus, lanceolato-subulatis, tenuiter acuminatis, viridibus, plus minusve violascenti-suffusis, ad carinam et ad margines asperis; palea inferior glumis subduplo brevior, bifida, ad medium dorsum aristata, arista recta tenui, paleam vix superante; pili ad basin paleae inferioris siti ea subduplo longiores. 4.

Roth. Tent. Fl. Germ. I (1788) 34.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 432. Czern. Consp. 74. Рогов Обозр. (1869) 275. Lindem. Fl. Chers. II, 281. Монтр. Обозр. 83. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 669; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 609. Пач. Фл. Полес. n° 1180; Херс. фл. I, 140. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. l. n° 100. Рожевиц, Фл. СССР II, 194. Лавр. Фл. УСРР, визн. II, 155.

Syn. *Arundo epigeios* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 81.
Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 43, fig. 1453!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1099!

Hab. На лугах (середнього рівня), пісках (терасових і приморських), що заростають, степових схилах, перелогах, між чагарниками, на узліссях, порубах, гранітних скелях; масово на піскуватих і супіскуватих грунтах.—По всій УСРР, звичайно.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С, Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С. — звичайно.

Крім типової відміни з колосками фіолетового забарвлення (var. *violácea* Beck Fl. Nied.-Oesterr. (1890 p. 52), рідше трапляються:

Var. intermédia (Gmel.) Grecescu. Колоскові луски зелені, тільки по краю з фіолетовою смужкою.

Glumae virides, tantum prope marginem violaceo-limbatae.

Grecescu, Consp. Fl. Rom. (1896) 607.
Syn. *Arundo intermedia* Gmel. Fl. Bad. I (1805) 266.

Var. Reichenbachiána Grecescu. Вся рослина сіро-зелена. Колоски з зеленими лусками.

Planta tota griseo-viridis, spiculis viridibus.

Grecescu l. c.

Ці форми ростуть переважно в вільшняках.

Поширення виду по СРСР. Європ. частина: всі райони; Кавказ: всі райони; Зах. Сибір: всі райони; Схід. Сибір: всі райони; Дал. Схід: Зее-Бур., Уссур., Сах.; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Європа, більша част. Азії (переважно північна), Півн. Америка (занесено).

Примітка. Цього виду, мабуть, стосуються вказівки А. Роговича (l. c. 275, 276) для УСРР *C. phragmitoides* Hartm. і *C. glauca* M. B.

143. (2). C. pseudophragmítes[1] (Hall. f.) Koeler.—**Куничник несправжньо-очеретяний**, 80—150 *см* завв. Стебло гладеньке. Пластинки листів лінійні, до 6 *мм* завш.; піхви голі, гладенькі; язичок до 8 *мм* завд., тупий. Волоть дуже велика, до 25 (40) *см* завд.; вершок її звислий. Колоски вузько-ланцетні; колоскові луски ланцетно-шиловидні, нерівні, буро-фіолетові, нижня 5—6 *мм* завд., верхня на $^1/_4$—$^1/_3$ коротша; нижня квіткова луска майже вдвоє коротша, ніж колоскова луска, з прямим остюком, що виходить з вершкової вирізки луски; волоски при основі нижньої квіткової луски майже вдвоє довші за останню; волосистого продовження колоска нема. 4. Цв. VI — VII.

[1] Від грецького слова ψεῦδος (псе́вдос) — несправжній і φραγμίτης (фрагми́тес) — очерет; в значенні — „несправжній очерет".

80—150 *cm* alta. Culmi laeves. Folia anguste linearia, plana, laevia, ad 6 *mm* lata, ligula ad 8 *mm* longa, obtusa, vaginis glabris laevibus. Panicula ampla, ad 25 (40) *cm* longa, apice subnutante; spiculae anguste lanceolatae, glumis lanceolato-subulatis, tenuiter acutatis, fuscescensi-violaceis, inaequalibus, inferiore 5—6 *mm* longa, quam superior longiore; palea inferior gluma subduplo brevior, apice bidentata, inter dentes aristata, arista recta; pili ad basin paleae inferioris siti illa subduplo longiores; rudimentum nullum. 4.

Koeler, Descr. Gram. (1802) 106. — Пач. Херс. фл. I, 141. Рожевиц, Фл. СССР II, 196. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 155.

Syn. *C. litorea* DC. Fl. Fr. V (1815) 255. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 670; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 609.
Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I. tab. 42, fig. 1450!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 2195!

Hab. Наводиться для кол. Херсонської губ.

(Andrzejowski. Rys botaniczny krain zwiedzonych w podróżach pomiędzy Bohem i Dniestrem, str. 26; Knapp, Referat über F. v. Herder's, S. 31). За Шмальгаузеном (Фл. Ю.-З. Р. 670) цей вид помилково наводиться для УРСР, проте Шмальгаузен у Фл. Ср. и Ю. Р. згадує вказівки для УРСР, для кол. Херсонської губ., без застереження.

Поширення виду по СРСР. Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сибір: Ірт., Алт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян., Даур.; Дал. Схід: Уссур.; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Атлант. і Серед. Європа, середземноморські країни, півд.-схід Європ. частини СРСР, Кавказ, Мала Азія, Передня і Середня Азія.

Примітка. З певністю цей вид у межах УРСР ще не констатований. Найближчі місцезнаходження в гирлі Дуная (Шмальгаузен l. c.). Й. К. Пачоський (ibid.) вважав можливим знаходження цього виду і в гирлі Дністра.

Секція **2. Quinquenérviae** Torges. Колоскові луски ланцетні, загострені. Нижня квіткова луска з 5 жилками.

144. (3). C. lanceoláta Roth.—**Куничник ланцетний**. 60—130 *см* завв. Кореневище з короткими підземними гонами. Стебло пряме, тонке, гладеньке, звичайно розгалужене. Пластинки листів лінійні, довгі, загострені, вузькі, до 5 *мм* завш., трохи шерсткі; піхви листів гладенькі або трохи шерсткі; язичок тупий. Волоть 10—15 *см* завд., звисла; колоски (3) 4—5 (6) *мм* завд.; колоскові луски майже однакові, звичайно червонувато-фіолетові, рідко бліді, ланцетні, загострені; нижня квіткова луска з дуже коротким тонким остюком (0,5—1 *мм* завд.), що майже перевищує вершкову вирізку, з якої він виходить; рідше остюк виходить трохи нижче вирізки; волоски при основі квіткових

лусок трохи довші за останні; волосистого продовження осі колоска звичайно немає. 4. Цв. VI—VII.

60—130 *cm* alta. Rhizoma stolones subterraneos breves edens. Culmi erecti, graciles, laeves, solito ramosi. Folia laete viridia, vix rigida, linearia, elongata, acuminata, ad 5 *mm* lata, ligula breviuscula, circ. 3 *mm* longa, obtusa, vaginis laevibus vel subasperis. Panicula elongata, laxa, effusa, 10—15 *cm* longa, ramis tenuissimis, erecto-patulis, asperulis, post anthesin apice nutans. Spiculae (3) 4—5 (6) *mm* longae, glumis subaequalibus, lanceolatis, acuminatis, solito purpurascenti-violaceis, raro virescentibus; palea inferior glumis tertia parte brevior, apice bidentata, inter dentes, rarius inferius aristata, arista tenui brevi, 0,5—1 *mm* longa, dentes non vel vix superante; pili paleis longiores; rudimentum solito nullum. 4.

Roth, Tent. Fl. Germ. I. (1788) 34. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 431. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 275. Шмальг. Фл. Ю-З. Р. 669; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 610. Пач. Фл. Полес. n° 1182; Херс. фл. I, 139. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 98. Рожевиц, Фл. СССР II, 203. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 154.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 41, fig. 1448!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 2187!

Hab. По осокових, гіпново-осокових і трав'янистих болотах, болотистих лугах і болотистих лісах (вільшняках, березняках, а також по мокрих суборах, сугрудах і грудах). — На Поліссі звичайно, в Західному і Правобережному лісостепу зрідка, в Лівобережному лісостепу досить звичайно, в Степу зрідка.

П. П., Л. П. — звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскур. рн, С. Червона Зірка біля Проскурова (Козлов!). Болота по р. Згар (Д. Зеров!). Михалпольськ. рн, між Ясківцями і Новоселками (Кот.!). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Коло Летичева, долина р. Вовк (Кот.!).—Вінницька обл.: Околиці Вінниці (Левіна і Лавр.!!). Липовецький рн, с. Прилуки, долина р. Десни (Левіна и Лавр.).—Київська обл.: Лисяика (Підопл.!). Умань (Пач.!). Богуслав. рн, Лютори (Полонська!). — Кіровоградська обл.: Чигирин. рн, досить часто по р. Тясмину (Пач., Гаешин; Д. Зеров!). Знам'янськ. рн, між Водяною і Цибулевим, балка Чориоліська в Чорному лісі (Пач.). Кіровоград (герб. Щеглєєва).—**Л. Л.-С.**— звичайно.—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Акінф. і Шмальг.). Новомосковськ. рн, Знам'янка, друга тераса р. Самари (Зоз!).—Полтавська обл.: Карлівка (Рог.) — Харківська обл.: Красноград (Рог). Печеніги, по р. Дінцю (!!). Зміївський рн, коло Зміївського лиману (!!). Мансурово-Скрипаївська ліс. дача (Залеськ.!). Кучерівка біля Куп'янська (Клок.!). — Ворошиловградська обл.: ст. Ворошиловград (!!). — Сталінська обл.: по р. Кашлагач В. Янисольськ. рн (Бекетов, Сідоров). — **П. З. С.** Одеська обл.: Низ Дністра, Біляївськ. рн, Яски, Маяки (Пач.). Одеський рн, Троїцьке (Опперман). — Миколаївська обл.: Ново-Одеськ. рн, Каспарівка (Куксін!). Херсонськ. рн, Кізій Мис (Дика!). — **Л. З. С.** Дніпропетровська обл.: В.-Лепетиськ. рн, Базавлуцькі плавні Дніпра (Куксін!). — Запорізька обл.: Кінські плавні Дніпра (Зоз!, Лавр.!!). Кам'янсько-Дніпровськ. рн, Водяне і Іванівка, плавні Дніпра (Козлов!). — Миколаївська обл.: Голопристан. рн, Гола Пристань, Кардашинське болото (!!); Рибалча (Пач.).

Поширення виду по СРСР. Арктика: Аркт. Євр. (Канін); Європ. част.: всі райони; Кавк.: Передкавк. (Ставрополь), Східн. Закавк. (?); Зах. Сибір: Обськ. (півд.), Верх.-Тоб., Ірт., Алт.

Ar. Geogr. Півн., атлант. і серед. смуга Європи, Зах. Сибір.

Примітка. В межах Лісостепу і Степу майже виключно в долинах річок (заплавна, піскова або друга тераса). Долинами Дністра і Дніпра спускається до крайнього півдня УРСР. Дає сіно середньої якості.

145. (4). **C. neglécta** (Ehrh.) P. B. — Куничник непомічуваний, або багновий. 60—100 *см* завв. Кореневище дає дуже довгі підземні гони. Стебла гладенькі, під суцвіттям шерсткі. Пластинки листів вузькі, частіше вдовж згорнені, більш-менш шерсткі; язичок 2—4 *мм* завд., розірваний. Волоть перед і після цвітіння дуже стиснена, до 15 *см* завд. Колоски близько 3,5 *мм* завд.; колоскові луски еліптично-ланцетні, коротко загострені, майже рівні, червонувато-бурі або фіолетові; нижня квіткова луска на вершку зубчаста, з остюком, що виходить з її спинки біля середини, і звичайно трохи перевищує верхню; волоски при основі нижньої квіткової луски не коротші $^1/_2$ останньої, рідше майже дорівнюють лусці; волосисте продовження осі колоска у вигляді короткого стриженька. 4. Цв. VI — VII.

60—100 *cm* alta. Rhizoma stolones longos subterraneos edens. Culmi graciles, laeves vel superne scabridi. Folia anguste linearia, saepius convoluta, plus minusve aspera, ligula oblonga, 2—4 *mm* longa, lacera. Panicula erecta, ante et post anthesin valde conferta, ad 15 *cm* usque longa. Spiculae parvulae, circ. 3,5 *mm* longae, glumis subaequalibus, elliptico-lanceolatis, acutis, purpurascenti-fuscis vel violaceis; palea inferior superiore tertia parte longiore, apice dentata, ad medium dorsum aristata, arista recta paleam subsuperante, e glumis vix exserta; pili ad basin paleae inferioris siti dimidia parte ejus non breviores, rarius paleae subaequilongi; rudimentum breve, filiforme. 4.

P. B. Agrost. (1812) 157 non Gaertn. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 428. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 276. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 668; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 608. Пач. Фл. Полес. n° 1177; Херс. фл. I, 140. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 99. Рожевиц, Фл. СССР II, 215. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 154.

Syn. *Arundo neglecta* Ehrh. Beitr. VI (1791) 137.

Icon.: Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 37, fig. 1439!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1348!, 2736—2738!

Hab. По осокових, гіпново-осокових і трав'янистих торфових болотах, на болотистих луках, а також у вогких суборах, сугрудах і грудах.—На Поліссі — звичайно; в Лісостепу—рідко (крім Лівобережної наддніпровської терасової рівнини, де трапляється часто).

П. П., Л. П. — звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів (Козлов!). —**П. Л.-С.** Київська обл.: Куренівка, біля Києва (Шмальг.!). Болото Ірдинь коло м. Сміли та в інших місцях (Пач., Зеров!).—Кам'янець-Подільська обл.: Летичів. рн, Щедрова (Єліи!). Проскурівськ. рн., болота по р. Згар (Д. Зеров!)—Вінницька обл.: Вінницьк. ри, Сосонка, р. Десна (Левіна!).—**Л. Л.-С.** В півн. половині підрайону **Л. Л.-С.** (пд) часто, наприклад, по рр. Трубежу, Супою, Оржиці тощо (Ніколаєв, Пач., Д. Зеров!, Ілліч.).— Сумська обл.: торфовище Ободи, Хотінськ. рн (Залеський!). Лебединськ. рн, Боровенька на р. Пслі (Ширяєв).—Окол. Харкова (Черн.) — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Зміївський рн, торфовище Сухий Лиман, біля с. Зміївського лиману (!!).

Поширення виду по СРСР. Арктика: Аркт. Євр. (півд. част.), Анад.; Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол.; Кавк.: Півд. Закавк.; Зах. Сибір: всі райони; Схід. Сиб.: всі райони; Дал. Схід: всі райони; Серед. Азія: Арал.-Касп. (півн. част.), Прибалх. (півн. част.), Пам.-Ал. (гірська част.).

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа, півн. і півн.-схід. Азія, півн. арктичні острови.

Примітка. До колосіння дає досить добре сіно.

146. (5). C. arundinácea (L.) Roth. — Куничник очеретяний. 60—125 *см* завв. Рослина утворює дернину і має підземні гони. Стебло гладеньке, під суцвіттям трохи шерстке. Пластинки листів довго загострені, досить широкі, 4—7 *мм* завш., по краю шерсткі, зверху з тонкими волосками; язичок короткий, 2—3 *мм* завд., тупий. Волоть досить рідка, більш-менш стиснена, велика, до 30 *см* завд. Колоски близько 5 *мм* завд.; колоскові луски ланцетні, майже рівні, загострені, бліді, зеленуваті, рідше фіолетові; нижня квіткова луска довголанцетна, на вершку розщеплена, з довгими (до 7 *мм*) колінчастим остюком, що виходить з нижньої чверті луски. Волоски при основі нижньої квіткової луски не перевищують $^1/_4$ (рідше $^1/_3$) останньої; волоски, що вкривають продовження осі, доходять до середини луски. 2|. Цв. VI—VII.

Planta 60—125 *cm* alta, caespitosa, stolones subterraneos edens. Culmi laeves, tamen sub panicula subscabridi. Folia latiuscule linearia, longe acuminata, 4—7 *mm* lata, supra pubescentia, margine aspera, ligula brevi, 2—3 *mm* longa, obtusa. Panicula laxiuscula, ampla, ad 30 *cm* longa, erecta, plus minusve coarctata; spiculae circ. 5 *mm* longae, glumis subaequalibus, lanceolatis, acuminatis, pallidis vel virescentibus, rarius violascentibus, interdum subfuscescentibus; palea inferior elongato-lanceolata, apice fissa, ad quartam partem inferiorem longe aristata, arista geniculata, ad 7 *mm* longa; pili ad basin paleae inferioris siti quartam, rarius tertiam partem illius non superantes; rudimenti pili dimidiam paleam aequantes. 2|.

Roth, Tent. Fl. germ. II. (1789) 89. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 669; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 609. Пач. Фл. Полес. n° 1179. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 101. Рожевиц, Фл. СССР II, 222. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 155.

Syn. *Agrostis arundinacea* L. Sp. pl. (1753) 61. — *Arundo silvatica* Schrad. Fl. Germ. I (1806) 218. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 426. — *Calamagrostis silvatica* D. C. Fl. France, V (1815) 253. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 276. Моитр. Обозр. 83.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. I, tab. 38, fig. 1440!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 243!, 2739 — 2743!

Hab. Тінисті свіжі ліси (переважно субори і сугрудки). — Звичайно на Поліссі, рідко в Лісостепу.

П. П., Л. П. — звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів (Рог.). Сатанів (Рог.). — Вінницька обл.: Жмеринка (герб. Шмальг.!) Барськ. рн. Іванівці (Кот.!). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Рог.) — Вінницька обл. Вінниця — Сосонка (Янковський!). Лисогірка Меджибозьк. рн (Моитр.). Немирівськ. рн, Криківецька лісова дача (Гриць і Михайличенко!). — Київська обл.: Сквира (Рог., Шмальг.). Ставище (Рог.). Урочище Мар'янівка біля с. Кошева, Таращанськ. рн (Литвинов!). Богуслав. рн, між селами Чайки і Лютори (Клеоп.!). Черкаськ. рн, Мошногорський кряж, бір (Д. Зеров!). Катеринополь (Підопл.!). Біла Церква, Томилівськ. ліс (Гродзинський!). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуцьк. рн, Переволочие, тераса р. Удаю (!). — Сумська обл.: Краснопільськ. рн, бір біля с. Низи на Пслі (Залеський). Лебединськ. рн, Лебедин (Ширяєв!); Михайлівка (Ширяєв) і Червлене на Пслі (Ширяєв). — Окол. Харкова (Черняєв!). Кол. Зміївськ. пов. (Ковалевський). — **Л. З.-Л. С.** Кол. Ізюмський повіт (Горницький. Сумнівна вказівка).

Поширення виду по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр.; Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Нижн.-Дон.

(півн. част); Кавк.: всі райони, крім Тал.; Захід. Сибір: всі райони; Схід. Сиб.: Єніс., Алт.-Саян., Даур.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа, Кавказ, М. Азія, захід. і центр. част. Сибіру.

C. arundinácea Roth. × **C. epigéios** Roth. Гібрид між куничниками очеретяним і наземним.

Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. (1886) 669; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 609. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chrk. I, 29. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 156.

Л. Л.-С. Харківська обл.: Краснопільськ. р-н, Бобрик по р. Пслу (Ширяєв). — Наводиться Шмальгаузеном по сусідству з УРСР для околиць м. Суража.

Крім наведених тут родів і видів з триби *Agrostideae*, для УРСР старі автори помилково вказували ще *Ammophila arenaria* (L.) Link (Гюльденштедт для колишньої Херсонської, Громов для Харківської губ.).

Триба 8. Avéneae Nees

Суцвіття — розлога або стиснена волоть; колоски дво- багатоквіткові, звичайно на ніжках; квіткові луски коротші за колоскові; нижня квіткова луска з колінчасто покрученим остюком, що виходить із спинки луски.

Близько 38 родів і 500 видів, поширених по помірних і почасти холодних смугах північної і південної півкулі.

Рід 73. Hólcus[1] L. — Медова трава

L. Gen. pl. (1737) 15

Суцвіття — волоть; колоски трохи стиснені з боків, двоквіткові; нижня колоскова луска з однією жилкою, верхня з трьома; нижня квітка двостатева, верхня — чоловіча; нижня квіткова луска з 5 жилками, у двостатевої квітки без остюка, у чоловічої квітки з остюком, що виходить трохи нижче вершка луски; верхня квіткова луска, як і нижня, з 2 кілями. Оцвітні лусочки довші за зав'язь, часто з боковими лопатями. При плодоношенні квіткові луски стають шкірястими.

Близько 8 видів, що поширені в Європі, М. Азії, півн. Африці і один в півд. Африці (Капська Земля). В межах СРСР — 3 види; з них в УРСР 2: *H. lanatus* L. і *H. mollis* L. — європейські (переважно західноєвропейські) види.

1. Піхви листів густо-м'яко-волосисті; остюк чоловічої квітки не висувається з колоска . . . . . (1). **H. lanatus** L.

— Піхви листів голі або вкриті більш-менш густими волосками; остюк чоловічої квітки висувається з колоска . . . . . (2). **H. mollis** L.

147. (1). H. lanátus L. — Медова трава шерстиста. 30—60 (90) *см* завв. Рослина утворює дернину. Стебло у вузлах і під вузлами м'якопухнате. Пластинки листів досить широкі, густо-оксамитно-пухнаті, як і піхви. Волоть густа, довгаста; колоски довгасто-яйцевидні, білуваті або трохи

[1] У стародавніх римських авторів назва якогось злака з довгими остюками (*Aristida* або *Hordeum*).

сизо-пурпурові; колоскові луски близько 4 *мм* завд., з вістрям; остюк чоловічої квітки гачкувато зігнутий і не перевищує колоска. 4. Цв. VI—VIII.

Planta caespitosa, 30—60 (90) *cm* alta. Culmi a basi ascendente erecti, subnodis molliter villosi. Folia latiuscula, linearia, acuminata, plana, ut vaginae, dense velutino-villosa, ligula oblonga, lacera. Panicula oblonga, albida vel glaucescenti-purpurascens, densa, ramis in tempore antheseos subhorizontalibus, demum contractis. Spiculae oblongo-ovatae, glumis aequilongis, lanceolatis, breviter puberulis vel punctato-scabridis, ad carinam ciliatis, superiore mucronulata; palea inferior floris superioris masculi infra apicem aristata, arista uncinata, glumas non superante. 4.

L. Sp. pl. (1753) 1048.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 410. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 278. Монтр. Обозр. 81. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 673; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 611. Пач. Фл. Полес. n° 1184; Херс. фл. I, 142. Рожевиц, Фл. СССР II, 238. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 156.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 105, fig. 1718—1720!—Фл. СССР II, tab. XVIII, fig. 2!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 197!—Rehman et Wołoszczak, Fl. pol. exsicc. № 93!

Hab. На лугах, між чагарниками і в лісах (переважно в свіжих суборах); головне в півн.-зах. частині УРСР.—Звичайно в Правобережному поліссі, зрідка в Лісостепу.

П. П.—звичайно.—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Сатанів (Рог., Шмальг.).—**П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Рог., Шмальг.).—Київська обл.: Київ (герб. Траутф. !, Рог., Шмальг.). Сміла, луги Ірдиия під Юровою горою (Шевченко за Клеоповим).—**Л. Л.-С.** Харківська обл. і рн: Околиці с. Мерефи, урочище Караван, на лугах р. Мжі, біля Кравцова хутора (20.VI 1925. fl. Стахорський!).—**Л. З. С.** Запорізька обл.: кол. Александровськ. повіт („сырой луг, 19.VI 1900". Акінф. за рукоп. Гроссгейма).

Поширення виду по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон, Причорн., Крим., Ниж.-Дон.; Кавк.: всі райони, за винятком Півд. Закавк. і Тал.

Ar. Geogr. Європа, майже вся крім найбільш східної частини, Крим., Кавк., М. Азія, півн. Африка, Півн. Америка (занесено).

Примітка. Шмальгаузен із знаком запитання наводить для кол. Херсонської губ., але певніших вказівок щодо цього виду для цієї території немає. Черняєв (Consp. n° 1678), невідомо на якій підставі, вказує: „ad Borysthenem". Цікаве ізольоване місцезнаходження в окол. Харкова (Мерефа).

Встановлена наявність у *H. lanatus* глюкозидів, що при певних умовах дають ціанідну кислоту (Л. М. Кречетович).

148. (2). H. móllis L.—Медова трава м'яка. 30—70 (100) *см* завв. Кореневище повзуче. Стебло голе, лише по вузлах пухнате. Пластинка листів гола, шерстка або в нижніх листів часто вкрита волосками; піхви голі або нижні вкриті більш-менш густими волосками. Волоть вузька, довгаста, до 10 *см* завд.; колоски 5—6 *мм* завд., ланцетні, більш-менш пурпурові; колоскові луски поступово загострені; остюк чоловічої квітки перевищує колосок. 4. Цв. VI—VIII.

Planta 30—70 (100) *cm* alta, rhizomate repente. Culmus glaber, tantum ad nodos pubescens. Folia linearia, asperula, glabra vel inferiora interdum pubescentia. Panicula oblonga, angusta, patula, ad 10 *cm* longa. Spiculae lanceolatae, plus minusve purpurascentes, 5—6 *mm* longae, glumis aequilongis, sensim acutatis, ad carinam ciliatis; arista floris masculi spiculam superans. 4.

L. Syst. ed. 10 (1759) 1305.—Bess. Enum., 5, n° 84. Eichw. Skizze, 116. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 410. Рогов. Обозр. (1869) 278. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 674; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 611. Пач. Фл. Полес. n° 1185. Рожевиц, Фл. СССР II, 239. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 156.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 105, fig. 1721!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 45!

Hab. На лугах і між чагарниками. — Дуже рідко на Правобережному поліссі.

П. П. Житомирська обл.: Олевськ. рн, Олевськ (Рог., Шмальг., Пач.), Білокоровичі (І. Воробйов!). Наводиться Бессером (l. c.) для Волині, Ейхвальдом (l. c.) для Поділля, Роговичем для околиць м. Овруча і Товстого лісу, Чорнобильського рн-у Київської обл. Остання вказівка, як з'ясував Пачоський (l. c.), стосується *H. lanatus* L.; зразків з околиць Овруча в гербарії Роговича нема.

Поширення виду по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Вол.-Дон., Ниж.-Дон.

Ar. Geogr. Серед. і півн. частина південної Європи (заходить і в Середземномор'я).

Рід 74. Corynéphorus[1] P. B. — Коринефорус, срібна травка

P. Beauv. Agrost. (1812) 90, t. 17, fig. 2

Волоть до і після цвітіння стиснена, під час цвітіння розлога. Колоски дрібні, з двома двостатевими квітками. Колоскові луски ланцетні, більш-менш однакові; квіткові луски коротші за колоскові, нижня загострена, при основі волосиста, на спинці з коротким остюком, який майже не перевищує колоскових лусок; остюк посередині з волосистим зчленуванням і булавовидно потовщеною верхньою частиною. Верхня квіткова луска на вершку 2—4-лопатева.

До роду *Corynephorus* належать 3 види, поширені в атлантичній і середземноморській Європі. В межах СРСР—2 види, в УРСР тільки атлантично-європейський *C. canescens* (L.) P. B.

149. C. canéscens (L.) P. B.—Коринефорус сіруватий. 15—30 *см* завв. Рослина утворює густі дернини. Стебла численні, тонкі, голі. Пластинки листів тонкі, щетиновидно зложені; язичок близько 3 *мм* завд. Волоть 2—8 *см* завд., стиснена, сріблястосірувата. Колоски ланцетні. Пиляки темнобурі. 4. Цв. VI—VII.

Planta dense caespitosa, 15—30 *cm* alta. Culmi numerosi, graciles, laeves. Folia anguste linearia, setaceo-plicata, vaginis asperulis, ligula c. 3 *mm* longa. Panicula in tempore antheseos diffusa, ante et post anthesin contracta, argenteo-grisescens, 2—8 *cm* longa, ramis asperis, solito in quoque nodo binis. Glumae membranaceae, subaequilongae, lanceolatae, compresso-carinatae, uninerviae; palea inferior acuta, supra basin dorsi aristata, arista quam palea subduplo longior, recta,

[1] Від грецьких слів κορύνη (корю́не)—булава і φέρειν (фе́рейн)—носити; через булавовидну форму остюка нижньої квіткової луски.

in medio articulata, parte superiore gracilior, apice clavato-incrassata; antherae obscure fuscae. 4.

P. B. Agrost. (1812) 90. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 423. Рогов. Обозр. (1869) 278. Монтрез. Обозр. 82. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 672; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 612. Пач. Фл. Полес. n° 1186. Рожевиц, Фл. СССР II, 241. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 151.

Syn. *Aira canescens* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 65. — *Weingaertneria canescens* Bernh. Fl. Erf. (1800) 51. Lindem. Fl. Chers. II, 287. Пач. Херс. фл. I, 153.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 94, fig. 1674!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 196!

Hab. На кинутих полях з піскуватим ґрунтом, рідше на порубах борів і суборів.—Досить звичайно у Поліссі (переважно Правобережному) і дуже рідко в Правобережному лісостепу [1].

П. П. — досить звичайно. — Л. П. Чернігівська обл.: Городнянськ. рн (Левіна in verbis).— П. Л.-С. „на відкритих горбах коло Умані" (Андржейовський за Роговичем). — Кіровоград (Ліндеманн!).

Поширення виду по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Серед. і почасти півд. Європа (на схід до басейну Дніпра); Сардінія, Корсіка.

Примітка. В гербарії Ботан. інст. Всесоюзн. Акад. Наук є два гербарних зразки цього виду з околиць Кірова: „Elisabethgrad, rarissime, 15 julii 1865. E. Lindemann".

Рід 75. **Deschâmpsia** [2] P. B. — Щучник

P. Beauv. Agrost. (1812) 91

Волоть більш-менш розлога. Колоски дрібні, 2—3-квіткові, з двостатевими квітками. Над верхньою квіткою є волосисте продовження осі колоска. Колоскові луски неоднакові, довжиною майже дорівнюють квіткам. Нижні квіткові луски на вершку зубчасті, з невеликим остюком при основі спинки.

Рід містить коло 40 видів, поширених в помірних країнах Старого і Нового Світу; деякі види в горах тропічної смуги. У межах СРСР—13 видів. В УРСР 2 види: *D. flexuosa* (L.) Trin. і *D. caespitosa* (L.) P. B.; обидва — бореальні (голарктичні); *D. caespitosa* — майже космополіт.

---

1. Листи щетиновидно зложені; колінчастий остюк значно перевищує колосок . . . . . (1). **D. flexuosa** (L.) Trin.
— Листи плоскі; остюк без виразної колінчастості, не перевищує колоска . . . . . (2). **D. caespitosa** (L.) P. B.

Секція 1. **Arenária** Rchb. Остюк нижньої квіткової луски колінчасто зігнутий, в нижній частині покручений, значно виступає к колоска.

[1] Знаходження *C. canescens* в Правобережному лісостепу дуже сумнівне і потребує підтвердження фактичними даними. Вказівка Андржейовського для Умані і Ліндемана для Кіровограда, можливо, стосуються зразків, зібраних десь в інших місцях і тільки помилково віднесних до околиць Умані і Кіровограда. (Примітка головного редактора)

[2] Названа на пошану лікаря Deschamps'a, що як натураліст-природник супроводив d'Entrecasteaux під час експедиції для розшуків Lapeyrouse-a.

150. (1). **D. flexuósa** (L.) Trin. — Щучник звивистий. 30—70 *см* завв. Рослина утворює рідку дернину, але з короткими підземними гонами. Стебла тонкі, гладенькі. Пластинки листів щетиновидно зложені. Волоть рідка, після цвітіння стиснена, з шерсткими гілочками, розміщеними звичайно по 2. Колоски близько 5 *мм* завд.; колоскові луски буруваті, плівчасті, з 1 жилкою; коліно осі колоска поміж квітками в 4 (8) разів коротше за верхню квітку; нижня квіткова луска на спинці з колінчастим остюком, який у $1^1/_2$ раза довший за квіткову луску. 4. Цв. 2/2 VI—VIII.

Planta laxe caespitosa, stolones subterraneos emittens. Culmi erecti vel ad basin ascendentes, elati, 30—70 *cm* alti, laeves. Folia setiformia, plicata, caulina abbreviata, ligula oblonga, obtusa. Panicula apice nutans, diffusa, post anthesin contracta, ramis in quoque nodo binis, scabris, inferne longe nudis. Spiculae circa 5 *mm* longae, variegatae, glumis lanceolatis, uninerviis, ad carinam asperis, fuscescenti-subviolascentibus, superiore sublongiore; paleae aequilongae, inferior asperula, apicé rotundato-truncata, denticulata, paulo supra basin aristata, arista ea sesquiplo longiore, geniculata, inferne torta; internodium axis spiculae inter flores flore superiore 4—(8)-plo longius. 4.

Trin. in Bull. Ac. Pétersb. I (1836) 66. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 420. Czern. Consp. 74. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 673; Фл. Ср. и Ю. Р. II 613. Семеикевич, Вісник Київ. бот. саду, IV, с. 56. Рожевиц Фл. СССР, II, 244. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 157.

Syn. *Aira flexuosa* L. Sp. pl. ed. I (1753) 65. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 104.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab., 95, fig. 1678—1679! — Фл. СССР II, tab. XVIII, fig. 9!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 2707!, 2708!

Hab. По лісах і лугах. — У Поліссі і Лісостепу; дуже рідко.

П. П. Київ (Семенкевич). — Л. П. Чернігів (Лінд.). — Л. Л.-С. Окол. Харкова, ст. Покотилівка, болотисте місце в густому листяному лісі (14. VI 1916. Перфільєв!). — Л. З.-Л. С. Сталінська обл.: Макіївськ. рн, с. Дубівка (Графф за Бекетовими Сидоровим).

Поширення по СРСР. Арктика: Аркт. Європ., Аркт. Сиб. (півн. Урал); Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Верх.-Дніпр. (Київ), Вол.-Дон. (Покотилівка під Харковом); Кавк.: всі райони в альпійській і субальпійській смугах, за винятком Тал.; Зах. Сиб.: Обськ. (Березовськ. рн); Схід. Сиб. навколо Єнісейська; Дал. Схід: Камч., Удськ., Сах.

Ar. Geogr. Майже вся Європа (на півдні в горах), Кавк., гори М. Азії, Сибір (рідко), Схід. Азія, Півн. Америка.

Примітка. Зразки з околиць Києва, за Ю. М. Семенкевичем (l. c.), заносні. Чернігівське місцезнаходження не перевірене на гербарному матеріалі; вказівка для Сталінської обл. (Дубівка) дуже сумнівна і базується на невідомих мені гербарних зразках Граффа. Й. К. Пачоський (Херс. фл. I, с. 170), зазначає, що „к ярлыкам герб. Граффа надо относиться крайне осторожно". Хоч треба зазначити, що в околицях с. Дубівки існує дубовий байрачний лісок, ізольований від суцільного поширення дубових лісків на Донецькому кряжі. Несподівано ізольоване місцезнаходження цього бореального виду в околицях Харкова (Покотилівка).

Секція 2. **Campélia** (Kunth.) Griseb. Остюк нижньої квіткової луски прямий або трохи зігнутий, в нижній частині трохи закручений.

151. (2). D. caespitósa (L.) P. B.—Щучник дернистий. 30—70 (150) *см* завв. Рослина утворює густі дернини. Стебла прямі, гладенькі. Пластинка листів плоска, рідко згорнена, зверху шерстка, з виразними жилками; язичок до 8 *мм* завд. Волоть розлога, пірамідальна, з тонкими шерсткими гілочками; колоски 3,5—5 *мм* завд.; колоскові луски ланцетні, нерівні, внизу жовтувато-зелені, вище темнофіолетові, по верхньому краю білоплівчасті, рідше цілком жовтуваті; нижня квіткова луска на спинці з остюком, що не перевищує квіткової луски; коліно осі колоска поміж квітками вдвоє коротше за верхню квітку. 4. Цв. VI—VII.

Dense caespitosa, 30—70 (150) *cm* alta. Culmi erecti, rarius basi geniculato-ascendentes, elati, laeves. Folia plana, raro convoluta, rigida, supra scaberrima, nervis prominentibus, culmea abbreviata; ligula oblonga, ad 8 *mm* longa. Panicula ampla, late pyramidalis, ramis in quoque nodo 5—7-nis semiverticillatis, capillaribus, scabris, saepe flexuosis; spiculae nitidae, 3,5—5 *mm* longae, glumis inaequalibus, lanceolatis, inferne flavescenti-viridibus, superius obscure violaceis, margine in parte superiore albido-membranaceis, rarius totis flavescentibus, inferiore uni-, superiore trinervia; paleae glumis subaequilongae, inferior supra basin aristata, arista subrecta, solito paleam non superante; internodium axis spiculae inter flores flore superiore duplo brevius. 4.

P. B. Agrost. (1812) 160.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 421, 531. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 278. Lindem. Fl. Chers. II, 287. Монтр. Обозр. 82. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 673; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 613. Пач. Фл. Полес. n° 1187; Херс. фл. I, 153. Рожевиц, Фл. СССР II, 245. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 158.

Syn. *Aira caespitosa* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 64. Šir. et Lavr. Consp. fl. Ghark. I, n° 103.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 96, fig. 1682—1686!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 95!, № 2709!

Hab. По вогких луках, низинних болотах, вільшняках, вогких лісах. — Звичайно на Поліссі, рідше в Лісостепу і рідко на півночі Степу.

П. П., Л. П.—звичайно.—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Чемерівський рн, між Голенищевим і Іванківцями (Клеопов). Проскурівський рн (Кот.!, Шмальг.). Сатанів (Рог.!) — **П. Л.-С.** Житомирська обл.: Бердичів (Рог.).—Вінницька обл.: Вінниця (Рог.). Хмільницький рн, Лисогорськ (Монтр.!).—Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Рог.). Липовецький рн, с. Н. Прилуки по р. Десні (!!).— Київська обл.: Київ (Рог.). Миронівський рн, Козин (Монтр.!). Умань (Пач.).—Кіровградська обл.: Кіровоград („in pratis rarissima", Лінд.) Між селами Водяним, Лисаветградківськ. рн, і Цибулевим, Знам'янськ. рн, балка Чорноліська в Чорному лісі (Пач.).—**Л. Л.-С.**—досить звичайно.—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровськ, луги Дніпра (Акіиф.).—Харківська обл.: Окол. Вел. Бурлука, радгосп „Червона Хвиля", урочище Величкове (Левіна!). Околиці Куп'янська—ст. Узлова (!!) і с. Петропавлівка, вільшняки (!!).—Сталінська обл.: Ольгииський рн, Велико-Анадоль (Бекетов).

Колір колосків дуже мінливий, і між крайніми типами спостерігаються переходи. Інколи навіть зразки з одного й того ж самого місцезнаходження досить різноманітні кольором колосків.

Можна відрізняти такі різновідності:

Var. genuína (Rchb.) Volkart. Рослини до 70 *см* завв. Волоть розлога. Колоски 4—5 *мм* завд.; колоскові луски знизу зелені, вище більш-менш фіолетові, по краю рудуваті; квіткові луски знизу блідозелені, вище більш-менш фіолетові, по верхньому краю білоплівчасті.

Planta ad 70 *cm* alta. Panicula diffusa; spiculae 4—5 *mm* longae, glumis inferne viridibus, superius plus minusve violaceis, margine rufescentibus; paleae inferne pallide-virides, superius plus minusve violaceae, margine in parte superiore albido-membranaceae.

Volkart in Hegi Ill. Fl. Mitt. Eur. I (1906) 244.

Syn. *Aira caespitosa genuina* Rchb. (vide infr. Icon.).

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I (1834) tab. 96, fig. 1682!

Звичайно на лугах і відкритих місцях.

Var. altíssima (Lam. et DC.) Volkart. Рослини до 1,5 *м* завв. Волоть розлога. Колоски 3—4 *мм* завд., блідорудуваті (фіолетова смужка на лусках або відсутня, або злегка виявлена).

Plantae altiores, ad 1,5 *m* usque altae. Panicula diffusa; spiculae 3—4 *mm* longae, pallide rufescentes.

Volkart in Hegi Ill. Fl. Mitt. Eur. I (1906) 244.

Syn. *Aira caespitosa* α. *altissima* Aschers. Fl. Brand. I (1864) 833. — *A. altissima* Lam. et DC. Fl. Fr. (1805) 581. — *A. caespitosa* β. *pallida* Koch, Syn. ed. 2 (1844) 914.

Тінисті місця в лісах (переважно у вільшняках).

Var. áurea (Wimm. et Grab.) Volkart. Як var. *genuina*, але колоски золотисті.

Var. *genuinae* similis, sed spiculae auratae.

Volkart in Hegi Ill. Fl. Mitt. Eur. I (1906) 244.

Syn *Aira caespitosa* γ. *aurea* Wimm. et Grab. Fl. Sil. I (1827) 60.

Зрідка, серед типової форми.

Поширення виду по СРСР. Арктика: Аркт. Євр.; Європ. част.: всі райони; Кавк.: всі райони (в горах); Зах. Сиб.: всі райони; Схід. Сиб.: всі райони; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Сир-Дар., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Вся Європа, захід., півн. і схід част. Азії, Гімалаї, гори Африки, Півн. Америка, Австралія і Нов. Зеландія.

Примітка. Зрідка трапляються зразки з темнофіолетовим, майже чорнофіолетовим забарвленням колосків. Такі зразки, зокрема, якщо вони мають стиснену волоть, наближаються до *D. caespitosa* (L.) P. B. var. *varia* (Wimm. et Grab.) Volkart [in Hegi Ill. Fl. Mitt. Eur. 1 (1906) 244], але остання форма досі була відома тільки з гір середньої Європи.

За Д. В. Воробйовим і П. С. Погребняком (Лісов. типол. визначн. Укр. Полісся, 1929), *D. caespitosa* є злак, що заплуговує на Поліссі субори, сугрудки і груди (випасні діляики в цих лісах і поруби). Худоба заносить його в свіжі і вогкі типи; рослина на лугах утворює дрібнокупинистий фіторельєф і сприяє їх заболочуванню.

Кормова трава поганої якості. Худоба їсть її тільки до колосіння, бо потім трава грубшає.

По деяких країнах з білої гнучкої тоненької соломи її плетуть брилі і набивають нею матраци (під назвою „морської трави").

Рід 76. Trisétum Pers.—Трищетинник

Pers. Syn. I (1805) 97

Суцвіття — розлога волоть. Колоски 2—4-квіткові, невеликі, двостатеві. Колоскові луски неоднакові, з 1—3 жилками; нижня квіткова луска з кілем і з двома остистими вершковими зубцями і з зігнутим остюком на спинці;

верхня квіткова луска з 2 кілями. Зав'язь гола. Зернівка вільна, обгорнена квітковими лусками.

До роду *Trisetum* належать близько 60 видів, поширених переважно в помірній смузі північної півкулі, але деякі види заходять в Арктику, а деякі ростуть на високих горах тропіків і заходять до південної півкулі. В межах СРСР — 11 видів; у нас в УРСР тільки *T. sibiricum* Rupr. — бореальний (голарктичний) вид.

152. T. sibiricum Rupr. — Трищетинник сибірський. 30—60 (150) *см* завв. Кореневище короткоповзуче, утворює рідку дернину. Стебло пряме, гладеньке. Пластинки листів (4) 5—6 (9) *мм* завш., зверху м'якопухнаті, широко-ланцетно-лінійні; піхви голі або в нижніх листів дуже короткопухнаті; язичок 1—2 *мм* завд. Волоть довгаста, з багатьма колосками; колоски бурі, жовтувато-зелені або з фіолетовими смужками, 5—10 *мм* завд.; колоскові луски неоднакові, загострені; нижня квіткова зуска з двома короткими вершковими вістрями і з остюком, що виходить з верхньої третини луски; остюк зігнутий; нижня частина його трохи закручена, при кінці донизу схилена. 4. Цв. 2/2 V—VI.

Planta perennis, 30—60 (150) *cm* alta, laxe caespitosa, rhizomate breviter repente. Culmi erecti vel basi geniculato-ascendentes, laeves. Folia late-lanceolato-linearia, plana, supra molliter pubescentia, (4) 5—6 (9) *mm* lata, vaginis glabris vel foliorum infimorum brevissime pubescentibus, ligula 1—2 *mm* longa. Panicula oblonga, multispiculata. Spiculae fuscae, lutescenti-virides vel violaceo-variegatae, 5—10 *mm* longae, glumis inaequalibus, acuminatis, inferiore breviore uninervia, superiore trinervia; palea inferior apice breviter biseta, supra medium dorsum arista inferne subtorta, tandem media parte curvata obsita. 4.

Rupr. Beitr. Pflanzk. Russ. Reich. II (1845) 65. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 105. Рожевиц, Фл. СССР II, 253. Лавр. Фл. УСРР, визи. I, 158.

Syn. *Avena flavescens* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 417 (pro max. p.). Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 279. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 675 (pro max. parte); Фл. Ср. и Ю. Р. II, 615 (pro max. parte) non L. — *Trisetum flavescens* Pacz. Херс. фл. I, 151 (non P. B. ?).

Icon. Комаров и Алисова, Опред. раст. ДВК I (1931), табл. 53!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 796! (sub *Avena flavescens* L.

Hab. По вогких лугах, по вільшняках.—Спорадично на Поліссі і Лісостепу.

Л. П. Київська обл.: Київ, за р. Дніпром (Шмальг.) — Чернігівська обл.: Ніжин (Рог!).—**П. Л.-С.** Житомирська обл.: Бердичів (Рог., Шмальг.).—Вінницька обл.: Вінниця (Рог., Шмальг.). Брацлав (Рог.).—Київська обл.: Сміла (Ганешин!, Клеопов!).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Матяшівка, кол. Миргород. повіту (Рог.!).—Сумська обл.: Штепівський рн, Макіївка (Залеський!). Охтирський рн (Залеський!). — Харківська обл.: околиці Харкова, с. Юхимівка, луги р. Уди (!!); Буди — Гіївка (Наливайко!); Мерефа, луги по р. Мжі (Наливайко!). Зміївськ. рн, Колесників хутір, луги по р. Мжі (!!). Старо-Салтівський рн, с. Дубинське (Черн.!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Окол. Куп'янська, ст. Узлова, вільшняк (Клок.!)

Поширення виду по СРСР. Арктика: Аркт. Євр., Аркт. Сиб. і Анад.; Європ. част.: всі райони., крім Кримського, до Причорном. і Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сибір: всі райони; Схід. Сибір: всі райони; Дал. Схід.: всі райони; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Тянь-Шань.

Ar. Geogr. Схід. Європа, Кавказ, півн.-схід. част. Азії, Півн. Америка.

Примітка. І. Ф. Шмальгаузен (Фл. Ю.-З. Р. 675) і П. С. Шестеріков (Опред. раст. окрестн. Одессы, 1912, с. 69) визначають для окол. Одеси „*Avena flavescens* L."; Й. К. Пачоський (Херс. фл. I, 151) вважав цю вказівку помилковою.

Trisetum sibiricum Rupr. добра кормова рослина, своїми кормовими якостями близька до *Trisetum pratense* Pers. (відомої кормової рослини, яку інколи культивують).—На півн. заході УРСР можна сподіватись знайти *Trisetum pratense* Pers. (*Avena flavescens* L. pro parte), що різниться, головним чином, виразно опушеними піхвами нижніх листів, вужчим листям (до 5 *мм* завш.) і виразно колінчастим, у нижній частині дуже закрученим остюком.

Рід 77. Ventenáta Koeler. — Вентената

Koeler, Descr. Gram. (1802) 273

Суцвіття — розлога волоть. Колоски невеликі, сидять на потовщених під колоском гілочках. Колоскові луски нерівні, з 7—9 жилками. Нижня квіткова луска нижньої квітки з остистим вершком, без вершкових зубців і без остюка на спинці; нижні квіткові луски решти квіток мають по 2 довгих зубці на вершку і остюк на спинці. Зав'язь гола.

Рід складається з 2 видів, що поширені в Європі, північній Африці і Передній Азії. У межах СРСР і УРСР — 1 вид: *V. dubia* (Leers) F. Schultz — середземноморський.

153. V. dúbia (Leers) F. Schultz. — Вентената сумнівна. 30—50 (70) *см* завв. Стебла звичайно пучками, тонкі, голі. Пластинки листів вузько-лінійні; язичок довгастий. Волоть розлога, рідка, з довгими тонкими шерсткими гілочками. Колоски 8—9 *мм* завд., зближені на кінцях гілочок по 2—5, зелені, 2—3 (5)-квіткові; колоскові луски загострені; остюк, що в верхніх квітках виходить із спинки нижньої квіткової луски, колінчастий, перевищує колосок. ☉. Цв. V—VII. — Рис. 6.

Planta annua, 30—50 (70) *cm* alta. Culmi saepe fasciculati, erecti, graciles, glabri. Folia anguste linearia, ligula oblonga. Panicula effusa, aequalis, laxa, pyramidata, ramis longis, tenuissimis, asperis, inferne denudatis. Spiculae in apice ramulorum paniculae 2—5-nae, approximatae, 8—9 *mm* longae, virides, 2—3 (5)-florae, glumis oblongo-lanceolatis, acuminatis, 7—9-nerviis, ad nervos scabridis, inferiore tertia parte breviore; palea inferior floris inferioris apice in aristam tenuem attenuata, florum superiorum basi pubescens, apice biseta, ad medium dorsum aristata, arista geniculata, spiculam superante. ☉.

F. Schultz, Pollich. XX, XXI (1863) 273. — Lindem. Fl. Chers. II, 287. Пач. Херс. фл. I, 152. Рожевиц, Фл. СССР II, 258. Лавр. Фл. УСРР, визи. I, 159.

Syn. *Auena dubia* Leers, Fl. Herborn. (1775) 41, tab. 9, f, 3.—Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 675; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 616. — *Avena tenuis* Moench, Meth. (1794) 195. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 416. Czern. Consp. 74.

Exsicc. Herb. Fl. Reip. Sov. Ucr. № 11!

Hab. По степових подах (на місцях з рідким рослинним покривом) при гранітних скелях.—Зрідка на півдні Степу.

П. З.-Л. С. Запорізька обл.: Люксембург. рн, Кам'яні Могили, лужки біля гранітних скель (!!). — **П. З. С.** Одеса (Нордманн, Шмальг., Шестеріков).—Миколаївська обл.: Іванівка, Бериславськ. рн, поди (Пач.!). — **Л. З. С.** Запоріжька обл. Ново-Троїцьк. рн, Асканія-Нова, Великий Чапельський под (Пач.!, Клок.!, Окснер!).

[1] Назва дана на шану професора ботаніка P. Ventenat (1757—1805), який жив у Парижі.

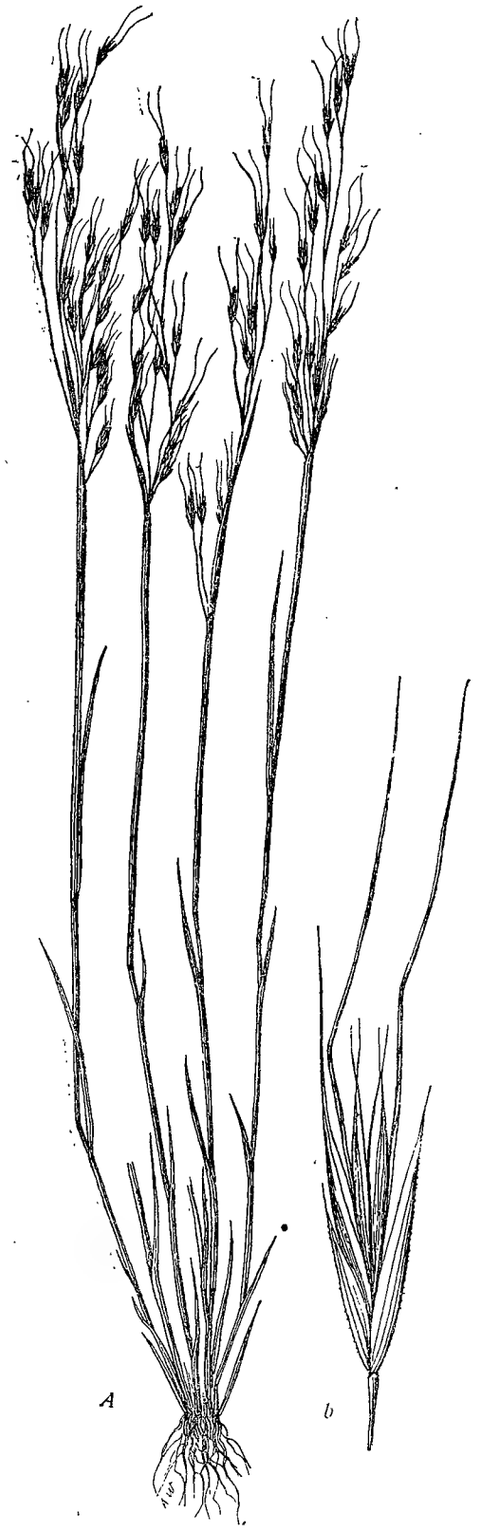

Рис. 6. *Ventenata dubia* (Leers) F. Schultz. *A* — ціла рослина (трохи зменшена) і *b* — колосок (збільшений).

Поширення виду по СРСР. Причорном., Крим., Ниж.-Дон; Кавк.: Передказк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.

Ar. Geogr. Півд. і серед. Європа, Крим, Кавказ, М. Азія, півн. Африка.

Рід 78. Avéna [1] L. — Овес, вівсюг

L. Gen. pl. (1737) 15

Суцвіття — розлога волоть. Колоски великі, трохи стиснені з боків, 2—4-квіткові; колоскові луски великі, шкірясті, по краю плівчасті, трохи нерівні, з 7—11 жилками. Квітки двостатеві; нижня квіткова луска на спинці округла, на вершку двозубчаста (або двоостиста), з колінчастим остюком (у деяких культурних форм його немає). Зав'язь у верхній частині пухната. Зернівка з борозенкою, щільно обгорнена квітковими лусками.

Близько 33 видів [2], що поширені переважно в середземноморських країнах. Частина культурних і бур'янових видів більше поширені; деякі з них тепер є космополітами (*Avena fatua*, *A. sativa*). В межах СРСР — 18 видів.

З українських бур'янових видів: *A. strigosa* Schreb.—європейський, *A. fatua* L. походженням є вид середземноморський, тепер космополіт, *A. Ludoviciana* Dur.—середземноморський.

1. Нижня квіткова луска на вершку з 2 остюками . . . . . 2.
— Нижня квіткова луска на вершку з 2 зубцями . . . . . 3.
2. Остюк, що виходить із спинки нижньої квіткової луски, міцний, колінчасто-зігнутий . . . . . (1). **A. strigosa** Schreb.
— Остюк, що виходить із спинки нижньої квіткової луски, прямий або зігнутий (не колінчасто); зернівка гола . . . . . (2). **A. nuda** L.
3. Всі квітки в колоску без зчленувань; вісь колоска мало ламка . . . . . (4). **A. sativa** L.
— Всі квітки в колоску або тільки нижня квітка зчленуванням сполучена з віссю колоска; тому зернівки легко осипаються разом з квітковими лусками . . . . . 4.
4. Тільки нижня квітка колоска сполучена з його віссю зчленуванням; тому при достиганні всі зернівки, обгорнені квітковими лусками, осипаються разом . . . . . (6). **A. Ludoviciana** Dur.
— Всі квітки в колоску сполучені з його віссю зчленуванням; тому при достиганні зернівки, обгорнені квітковими лусками, осипаються по одній . . . . . 5.
5. Зернівка 1,5—2 *мм* завт.; нижні піхви опушені . . . . . (3). **A. fatua** L.
— Зернівка 2—3 *мм* завт.; нижні піхви голі . . . (5). **A. cultiformis** Malz.

154. (1). A. strigósa Schreb. — Вівсюг щетинистий. 60—100 *см* завв. Стебло пряме, голе; вузли голі. Пластинки листів і піхви голі. Волоть розлога, трохи стиснена або майже однобічна, 12—18 *см* завд. Колоски близько 2,5 *см* завд., дво- (іноді три-) квіткові; вісь колоска гола або під другою

[1] Назва вівса у стародавніх римлян.

[2] Вважаючи підвиди і proles-и з роботи А. І. Мальцева (Овсюги и овсы, Ленинград, 1930) за види.

квіткою більш-менш коротковолосиста. Всі квітки в колоску без зчленувань; колоскові луски майже однакові, 15—25 *мм* завд.; нижня квіткова луска ланцетна, закінчується двома досить довгими тонкими остюками, 2—5 *мм* завд., але вони коротші, ніж колінчастий остюк, що виходить із спинки нижньої квіткової луски і перевищує останню більше ніж удвоє. ☉. Цв. VI—VIII.

Planta 60—100 *cm* alta. Culmi erecti, glabri. Folia glabra. Panicula diffusa, demum subsecunda vel paulo contracta, 12—18 *cm* longa. Spiculae circ. 2,5 *cm* longae, bi-, interdum triflorae, rachide glabra vel sub flore superiore plus minusve breviter pilosa, floribus omnibus cum rachide non articulatis, glumis subinaequalibus, 15—25 *mm* longis; palea inferior lanceolata, apice bifida, lobis longe aristatis, versus medium dorsum arista validiore, ea plus quam duplo longiore, nigricante, geniculata, inferne torta obsita. ☉.

Schreb. Spicil. fl. Lips. (1771) 52. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 413. Czern. Consp. 74. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 677; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 618. Рожевиц, Фл. СССР II, 261. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 160.

Syn. *A. strigosa* snbsp. II *strigosa* Thellung in Vierteljahrssch. Naturf. Ges. Zürich, VI (1911) 331. Мальцев, Овсюги и овсы, с. 252.

Icon. Мальцев l. c. tab. 19 і 23, fig. 2, 4!

Hab. У посівах на Поліссі, як рідкий бур'ян.

П. П. Житомирська обл.: Малинський рн., Федорівка, сільськогосп. дослід. станція, у вівсі, багато (16. VII 1923. Оксіюк!), Радомиськ. і Мархлевський райони (О. Вісюліна). — Київська обл.: Окол. Киева (О. Вісюліна).

Поширення виду по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Заканк.

Ar. Geogr. Культивується в Захід. Європі, від Португалії і Іспанії до Бельгії, півн.-захід. Німеччини і Шотландських островів; як бур'ян — у північній і середній Європі.

154[1]. (2). A. núda L. — Овес голий, 45—90 *см* завв. Стебло з червонуватими вузлами. Пластинки листів і піхви голі. Волоть майже однобічна або трохи стиснена. Колоски довгасті, три- або багатоквіткові; вісь колоска гола, видовжена; колоскові луски близько 20 *мм* завд., коротші за квітки; нижня квіткова луска зелена, з жилками на всю її довжину, схожа на колоскові луски, вгорі тонко- і гостродвозубчаста, на спинці звичайно з прямим або трохи зігнутим остюком, рідше без остюка. Зернівка гола, нещільно вкрита квітковими лусками. ☉. Цв. VI—VIII.

Planta 45—90 *cm* alta. Culmi ad nodos rubescenti-nigricantes. Folia glabra. Panicula subsecunda vel subcoarctata. Spiculae elongatae, tri- vel pluriflorae, rachide glabra, floribus omnibus cum rachide non articulatis; glumae circa 20 *mm* longae, paleis breviores; palea inferior apice tenuiter et acute bidentata, dorso arista recta vel subrecurva aucta vel nuda. Caryopsis glabra, paleis laxe involuta. ☉.

L. Diss. Dem. pl. (1753) 3 et Amoen. acad. III (1756) 401. — Czern. Consp. 74. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 676. Пач. Фл. Полес. III, 55. Рожевиц Фл. СССР, II, 262. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 160.

Syn. *Avena sativa* var. *nuda* Koern. in Koern. et Wern. Handb. d. Getreidebaues I (1885) 208, 213. Шмальг. Фл. Ср. і Ю. Р. II, 618. — *A. strigosa* var. *nuda* Haussk. in B. V. Thur.

N. F. VI (1894) 43, 45. — *A. strigosa* subsp. *strigosa* prol. 2. *nuda* Мальцев, Овсюги и овсы, (1930) 266.

Icon. Мальцев l. c., tab. 26, 27, fig. 6, 7, 8!

Наводиться І. Ф. Шмальгаузеном у „Флоре Юго-Зап. России и смежных областей" з заміткою „иногда разводится", але без вказівки, де саме. Можливо, що раніше, в часи роботи на Україні І. Ф. Шмальгаузена, *A. nuda* інколи й засівали в межах УРСР, але тепер цей вид можна знайти лише в колекційних посівах. Для кол. Радомисльск. пов., Київськ. губ. цей вид ще наводив Belke, а для кол. Катериносл. губ. — В. Сідоров (Матер. для изуч. Екатеринослав. фл., n° 1271) — як культурву рослину.

Ar. Geogr. Атлавтична Європа.

155. (3). A. fátua L. — Вівсюг звичайний. 40—80 (120) *см* завв. Стебла голі. Пластинки листів плоскі, широкі; піхви нижніх листів опушені; язичок 3—4 *мм* завд. Волоть розлога, більш або менш стиснена або майже однобічна, до 30 *см* завд.; колоски 2—3-квіткові, зелені, близько 20—25 *мм* завд. (разом з колосковими лусками); колоскові луски дуже гострі, ланцетні, перевищують квіткові; кожна квітка в колоску з зчленуваннями, і через це після достигання зернівки випадають разом з колосковим лусками поодинці; вісь колоска під нижньою квіткою гола, під іншими — волосиста; нижня квіткова луска широколанцетна, на вершку гостродвозубчаста, на спинці вкрита досить довгими і більш-менш густими рудуватими волосками або зовсім гола; верхня половина луски завжди гола і бліда, з 5—6 випнутими зеленими жилками; калус (затверділа основа квіткової луски) вкритий щетиновидними волосками, має яйцевидний або круглястий слід від зчленування; з середини спинки луски або трохи нижче виходить довгий колінчасто зігнутий остюк; зовнішня частина остюка довжиною така, як увесь колосок, або трохи коротша від нього. ☉. Цв. VI—VII.

Planta 40—80 (120) *cm* alta. Culmi glabri. Folia late linearia, plana; vaginae inferiores pubescentes, ligula 3—4 *mm* longa. Panicula effusa, interdum subcoarctata vel subsecunda, ad 30 *cm* usque longa. Spiculae virides, circa 20—25 *mm* longae, 2—3-florae, rachide cum quoque flore articulata, sub flore infimo glabra, sub caeteris pilosa; glumae subaequales lanceolatae, acutissimae, paleas superantes; palea inferior late lanceolata, apice dentato-bifida, basi in callum brevem obtusum, cicatrice ovata vel rotundata exaratum, setoso-pilosum attenuata, a basi ad medium rufescenti-setoso-pilosa, interdum glabra, superius semper glabra, prominenter nervosa, ad medium dorsum vel inferius arista longa valida geniculata, inferne torta aucta. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 80 (sensu stricto) — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 412 Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 279. Монтрез. Обозр. 82. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 677; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 618. Пач. Херс. фл. I, 145. Рожевиц, Фл. СССР II, 267. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 161.

Syn. *A. fatua* subsp. *fatua* Thellung in Vierteljahrssch. d. Naturf. Ges. Zürich, LVI (1911) 319 (ex parte). Мальцев, Овсюги и овсы, с. 314.

Icon. Мальцев, l. c., tab. 52—54!

Hab. У посівах, як злісний бур'ян, також біля доріг, на порубах. — По всій УРСР звичайно.

За Мальцевим, на Україні трапляються такі різновидності форми вівсюгу:

Var. pilosíssima S. F. Gray. Волоть розлога, близько 30 *см* завд.; колоски триквіткові. Нижня квіткова луска на спинці до середини густо вкрита волосками; калус з довгими, близько 3—5 *мм* завд., волосками, що дорівнюють $^1/_6$—$^1/_4$ довжини луски; слід зчленування яйцевидний.

Panicula diffusa, circ. 30 *cm* longa. Spiculae triflorae; palea inferior dorso ad medium dense setoso-pilosa; calli longe pilosi pili circa 3—5 *mm* longi, sextam—quartam partem longitudinis paleae aequantes; cicatrix ovata.

S. F. Gray. Natur. arrang. Brit. pl. II (1821) 131.

В УРСР тільки:

F. scábrida Malz. Нижня (покручена) частина остюка гладенька або трохи шерстка.

Pars aristae torta laevis vel subasperula.

Мальцев, Овсюги и овсы (1930) 318.

Досить часто по всій УРСР.

Var. glabráta Peterm. Волоть разлога, близько 20 *см* завд. Колоски 2—3-квіткові. Нижня квіткова луска на спинці гола; калус з довгими, близько 3—5 *мм* завд., волосками, що дорівнюють $^1/_6$—$^1/_4$ довжини луски; слід зчленування яйцевидний.

Panicula diffusa, circa 20 *cm* longa. Spiculae 2—3-florae. Palea inferior dorso glabra; calli longe pilosi pili sextae — quartae parti longitudinis paleae aequilongi, cicatrix ovata.

Peterm. Fl. d. Bienitz (1841) 13.

Разом з попередньою, але трохи рідше і переважно в південній смузі Степу.

Var. intermédia (Lestib. fil.) Lej. et Court. Волоть розлога або трохи стиснена або майже однобічна, близько 25 *см* завд. Нижня квіткова луска на спинці знизу до середини розсіяно-волосиста; калус укритий короткими, коло 1—2 *мм* завд., волосками, що ледве перевищують його; слід зчленування круглясто-яйцевидний.

Panicula diffusa, interdum subcoarctata vel subsecunda, circa 25 *cm* longa. Palea inferior dorso a basi ad medium sparsim pilosa; callus breviter pilosus, pilis circa 1—2 *mm* longis, vix eum superantibus; cicatrix rotundato-ovata.

Lejune et Courtois, Compend. fl. Belg. I (1828) 71.
Syn. *Avena intermedia* Lestib. fil. Botanogr. Belg. II (1827) 36.

По всій УРСР часто.

Var. vílis (Wallr.) Hausskn. Волоть трохи стиснена або майже однобічна, рідше розлога, близько 25 *см* завд. Колоски переважно двоквіткові. Нижня квіткова луска на спинці гола; калус укритий короткими, близько 1—2 *мм* завд., волосками, що ледве перевищують його; слід зчленування круглястий.

Panicula subcoarctata vel subunilateralis, rarius diffusa, circa 25 *cm* longa, spiculis praecipue bifloris. Palea inferior dorso glabra; callus breviter pilosus, pilis circa 1—2 *mm* longis, vix eum superantibus; cicatrix rotundata.

Hausskn, in B. V. Thür., N. F. VI (1894) 39, 45.
Syn *Avena vilis* Wallr. in Linnaea, XIV (1840) 543.

По всій УРСР звичайно, особливо в Лісостепу.

Поширення виду по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорном., Крим., Ниж.-Дон.; Кавк. (всі райони); Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Дал.-Схід.: Зее-Бур., Уссур.; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Киз.-Кум., Гір. Туркм., Сир-Дар., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Європа (крім Піренейського півострова, півн. Скандінавії і півн. половини Європ. частини СРСР), Крим, Кавказ, Серед. Азія; в інших частинах Старого Світу і в Америці — як занесений (Зах. Сибір, Півн. Америка, півн. Африка, Абіссінія, півд. Африка, Австралія).

Примітка. Вівсюг — злісний бур'ян ярих посівів (пшениці, ячменю, вівса). В озимих посівах вівсюг не розвивається або розвивається гірше, бо його сходи пригнічуються сходами хлібних рослин. Інколи вівсюг розвивається в ярих посівах у такій кількості, що цілком заглушає культурну рослину; здається, що поле засіяне вівсюгом.

Зернівки вівсюгу опадають звичайно до косовиці тих посівів, де він трапляється, і дуже засмічують грунт. Крім того, зернівки вівсюгу мають колінчасті дуже скручені остюки; вони в сухому повітрі закручуються, а в вогкому розкручуються і цим сприяють осипанию стиглого зерна і його вгрузанню в грунт. Волосисті зернівки вівсюгу (вірніше, волосисті нижві квіткові луски, які обгортають зернівку) шкідливі для худоби, бо пошкоджують слизові оболонки стравоходу і дихальних шляхів. Попадаючи в борошно, його зерна надають останньому темнуватого кольору і терпкого смаку (А. І. Мальцев).

Основні заходи боротьби з вівсюгом: 1) очищення насіння зернових культур від вівсюгових зернівок; 2) правильна сівозміна: пар (краще—зайнятий кормовими рослинами) — озимина — просапні.

Вівсюг — молодий елемент флори УРСР. Пачоський (Херс. фл. I, с. 146) зазначає це для кол. Херсонської губернії. Так, про вівсюг не згадує Ліндеман у своїй останній зведеній роботі по кол. Херсонській губернії — „Flora Chersonensis" (1881—1882), в той час як в околицях Кіровограда і Лисаветградки (Михайлівки), де багато років жив Ліндеман, тепер, як зазначає Пачоський, вівсюгу багато, і Ліндеман не зміг би його не помітити. Але за часи Ліндемана вівсюг уже ріс в кол. Подільській, Волинській і Полтавській губерніях, бо Рогович у своєму „Обозрении" згадує для них *Avena fatua*. Крім того, Пачоський у своїй „Херс. фл." наводить багато фактів, які свідчать про те, що колонізація вівсюгу по кол. Херсонській губернії до 1914 р. ще не закінчилась.

У жодні природні фітоценози вівсюг не входить і швидко зникає на перелогах у процесі їх демутації.

155[1]. **(4). A. sativa** L. — Овес звичайний (посівний). 60—100 *см* завв. Стебла пучками, гладенькі, голі. Пластинки листів ланцетно-лінійні, як і піхви, голі. Волоть розлога, іноді стиснена або однобічна, до 25 *см* завд.; колоски 2—3-квіткові; вісь колоска гола або при основі нижньої квітки з волосками, без зчленування; колоскові луски довші за квітки, до 25 *мм* завд.; нижня квіткова луска ланцетна, близько 20 *мм* завд., гола, блискуча, лише при вершку має жилки, на кінці двозубчаста; остюк, що виходить із спинки нижньої квіткової луски, тільки у нижніх квіток, колінчастий або майже прямий (рідше всі квітки без остюків). ☉. Цв. VII—VIII.

Planta 60—100 *cm* alta. Culmi fasciculati, laeves. Folia lanceolato-linearia, sicut vaginae, laevia, glabra. Panicula diffusa, interdum coarctata vel secunda, ad 25 *cm* longa; spiculae 2—3-florae, rachide inarticulata, glabra vel ad basin floris inferioris pilosa; glumae paleas superantes, ad 25 *mm* longae; palea inferior lanceolata, circ. 20 *mm* longa, glabra, nitens, tantum superne nervosa, apice obtuse bidentata, dorso nuda vel saepius palea floris infimi aristata, arista geniculata vel subrecta. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 79. — Czern. Consp. 74. Монтр. Обозр. 82. Рогов. Обозр. (1869) 279. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 676; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 617. Пач. Херс. фл. I, 144. Рожевиц, Фл. СССР II, 267. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 160.

Syn. *A. fatua* subsp. *sativa* Thellung in Vierteljahrsschr. d. Naturf. Ges. Zürich, LVI (1911) 325 ex parte. Мальцев, Овсюги и овсы, 333.

Icon. Мальцев l. c., tab. 55—56!

Культивують дуже багато сортів; найбільше сіють вівса на Поліссі і в північній частині Лісостепу.

За А. І. Мальцевим, у межах УРСР тільки:

Var. glabérrima Thell. Нижня квіткова луска цілком гола.

Palea inferior glaberrima.

Thell. in Fedde-Repertorium XIII (1913) 54.

Іноді трапляється форма:

F. contrácta Neilreich. Волоть стиснена, однобічна.

Panicula unilateralis contracta.

Neilreich, Fl. Nied.-Oesterr. (1859) 58 ex parte.

Syn. *A. Orientalis* Schreb. Spicil. fl. Lips. (1771) 52 ex parte.

Поширення по СРСР. Культивується майже по всьому СРСР, за винятком Арктичної області і пустинь.

Ar. Geogr. Культивується переважно в Європі і Півн. Америці.

Примітка. Овес є важлива кормова рослина; використовується для годівлі худоби його зерно, солома і полова. Особливе значення має як зерновий корм, зокрема для коней. Крім того, овес є хлібна рослина для людини; з зерна його виробляють крупи, толокно, борошно тощо. В Бельгії з нього готують певні сорти білого пива.

155[2]. **(5). A. cultifórmis** Malz.— Овес подібний. 60—80 *см* завд. Стебла з голими вузлами. Пластинки листів і піхви голі; язичок 3—4 *мм* завд. Волоть різноманітної форми, 15—30 *см* завд. Колоски товсті, 2—3-квіткові, середнього розміру; квітки всі з остюком, всі або тільки нижня з зчленуванням; вісь колоска під нижньою квіткою гола, під іншими волосиста; колоскові луски 17—25 *мм* завд.; нижня квіткова луска близько 20 *мм* завд., на вершку двозубчаста, на спинці з колінчастим остюком, близько 25 *мм* завд.; спинка лусок гола, тільки при основі з волосками. ⊙. Цв. VI—VII.

Planta 60—80 *cm* alta. Folia glabra, ligula 3—4 *mm* longa. Paniculae 15—30 *cm* longae forma varia; spiculae crassae, 1—3-florae, rachide cum quoque flore vel cum solo infimo articulata, sub flore infimo glabra, sub caeteris pilosa; glumae 17—25 *mm* longae; palea inferior circ. 20 *mm* longa, extus praeter basin pilosam glabra, apice bidentata, dorso aristata, arista geniculata, circ. 25 *mm* longa. ⊙.

Malzev, Сорн. раст. СССР I (1934) 208. Рожевиц, Фл. СССР II, 268.

Syn. *A. fatua* subsp. *cultiformis* Malzev, Овсюги и овсы (1930) 344.

Icon. Мальцев l. c., tab. 59—67!

Наводиться Рожевіцем (Сорные растения СССР I, 208; Фл. СССР l. c.) для Середньодніпровського району, більша частина якого припадає на УРСР. Взагалі — бур'ян в культурному вівсі.

Поширення по СРСР. Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Середня і північна частини Європи, Півн. Америка.

156. (6). A. Ludoviciána[1] Dur. — Вівсюг Людовиків. 50—100 *см* завв. Стебла з голими вузлами. Пластинки листів у нижній частині по краях з волосками, рідше голі; піхви, переважно нижніх листів, волосисті. Волоть 40—50 *см* завд., багатоквіткова, звисла, рідка. Колоски 2—3-квіткові, 25 (30) *мм* завд.; тільки нижня квітка в колоску має зчленування, друга квітка не зчленована з першою, і тому при достиганні обидві квітки випадають з колоскових лусок разом; слід зчленування довгастий або овальний; колоскові луски довші за квіткові; нижня квіткова луска до середини вкрита густими й довгими буро-жовтими волосками, рідше гола; остюк колінчастий, до 45 *мм* завд. ⊙. Цв. VI—VII.

Planta 50—100 *cm* alta. Folia inferne ad marginem pilosa, rarius glabra; vaginae praesertim foliorum inferiorum pilosae. Panicula ampla, 40—50 *cm* longa, laxa, nutans, spiculis numerosis formata. Spiculae 2—3-florae, 25 (30) *mm* longae, rachide solum cum flore infimo articulata, glumis paleas superantibus; palea inferior a basi ad medium pilis densis, longis, fusco-luteis obtecta, rarius glabra, dorso aristata, arista geniculata, ad 45 *mm* longa. ⊙.

Dur. in Act. Soc. Linn. Bord. XX (1855) 37—47. — Рожевиц, Фл. СССР II, 269. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 162.

Syn. *A. sterilis* subsp. *Ludoviciana* Gillet et Magne, Fl. Fr. ed 3 (1875) 532. Мальцев, Овсюги и овсы, 363.— *A. sterilis* Пач. Херс. фл. I, 148 (?) non L.

Icon. Мальцев, l. c., tab. 72—77!

Hab. У посівах, як бур'ян, у південній частині Степу (півден. частина підзони злаково-лугових степів і підзона злакових степів).

П. З.-Л. С. — найпівденніша частина. — Л. З.-Л. С. — найпівденніша частина. — П. З. С., Л. З. С. — досить часто.

Для УРСР А. І. Мальцев наводить такі різновидності і форми:

Var. týpica Malz. Нижня квіткова луска нижньої квітки на спинці до середини густо вкрита волосками; калус (спідній виріст нижньої квіткової луски) з довгими, близько 3—5 *мм*, волосками; слід зчленування довгастий.

Palea inferior floris infimi spiculae extus a basi ad medium pilis dense obtecta, callo pilis circ. 3—5 *mm* longis obsito, cicatrice oblonga.

Мальцев, Овсюги и овсы (1930) 365.

Часто.

До цієї різновидності належать такі форми:

F. psiláthera Thell. Колоски двоквіткові, середнього розміру; колоскові луски близько 25 *мм* завд.; нижня покручена частина остюка гола або тільки шерстка.

Spiculae biflorae; glumae circ. 25 *mm* longae; aristae pars torta glabra vel asperula.

Thell. in Vierteljahrsschr. d. Naturf. Ges. Zürich, LVI (1911) 314. — Мальцев, Овсюги и овсы, 367.

Часто.

[1] Цю видову назву дав ботанік Durieu на пошану свого передчасно померлого сина якого звали Louis (латинською мовою — Ludovicus).

F. macrántha Malz. Колоски досить великі, переважно триквіткові; колоскові луски до 30 *мм* завд.

Spiculae majusculae, praecipue triflorae; glumae ad 30 *mm* usque longae.

Мальцев, Овсюги и овсы (1930) 372.

Зрідка.

Var. glabréscens Dur. Нижня квіткова луска нижньої квітки по спинці гола; калус з довгими, близько 3—5 *мм* завд., волосками; слід зчленування довгастий.

Palea inferior floris infimi spiculae extus glabra, callo pilis 3—5 *mm* longis obsito, cicatrice oblonga.

Dur. ex Grenier et Godron, Fl. Franc. III, 2 (1856) 513.

Зрідка.

До цієї різновидності належить форма:

F. turkestánica (Regel) Malz. Від var. *glabrescens* відрізняється більшими, переважно триквітковими колосками і колосковими лусками до 30 *мм* завд.

A varietate praecedente differt spiculis majoribus, praecipue trifloris atque glumis ad 30 *mm* longis.

Мальцев, Овсюги и овсы (1930) 374.
Syn. *A. sterilis* β. *turkestanica* Regel in Act. Hort. Petrop. VII (1880) 633 ex parte.

Зрідка.

Рід 79. Helictótrichon[1] Bess. — Вівсюнець

Bess. in Schult. Mant. Syst. veget. II, Ad. 1 (1827) 526.

Суцвіття — більш-менш розлога або грoновидна волоть. Колоски прямостоячі, середнього розміру, 3—5-квіткові, стиснені з боків. Колоскові луски більш-менш плівчасті, з кілем, з 1—3 жилками; нижня квіткова луска на вершку зазублена, на спинці з остюком. Зав'язь у верхній частині волосиста.

Примітка. Багаторічні види *Avena* навряд чи зв'язані спільністю походження з загальновідомим вівсом sensu strictu. В той же час як вівсюнці, дуже повно представлені в флорі південної і тропічної Африки і в Середземномор'ї, мають ще другий центр різноманітності своїх форм, секція *Eu-avena* Griseb. збірного роду *Avena* в група суто середземноморська. Наявність істотних морфологічних особливостей будови колоскових лусок і вегетативних органів, крім усього іншого, дає цілковиту підставу визнати багаторічні вівси за окремий рід. Цей рід за Stapf-ом [O. Stapf, Gramineae in Fl. capensi VII (1900) p. 472—477] звичайно називають *Avenastrum* Jessen [див., напр., обробку P. Рожевіцем у „Флоре СССР" II (1934) 270]. Але коли навіть не звертати уваги на те, що у Jessen-a [Deutsche Gräser (1863) 214, 53—54] до роду *Avenastrum* включені, крім вівсюнців, також багаторічні *Trisetum* і *Arrhenatherum*, все одно пропонована ним родова назва не має пріоритету перед забутою назвою *Helictotrichon* Besser, яку звичайно вважають за nomen nudum. D-r C. E. Hubbard люб'язно повідомив мене [див. також його роботу „The species of Helictotrichon in Tropical Africa" in Kew Bull. (Bull. of Miscellan. Inform. 1936, № 2, p. 330], що Schultes ще в 1827 р. опублікував листа Besser-a, в якому останній не тільки дає виразний діагноз роду *Helictotrichon*, але й характеризує всі близькі до нього роди.

[1] Від грецьких слів ἕλικτος (гéліктос) — гвинтовидно скручений і θρίξ (трікс) [родов. відм. — τριχός (трихóс)] — щетинка; назва дана через скручений остюк (С. Невський).

Правда, при цьому Besser не дав відповідних комбінацій, але просто перелічив, які види збірного роду *Avena* треба залічити до нового роду *Helictotrichon*.

Комбінації *Helictotrichon semperuirens* і *H. pratense* він опублікував роком пізніше в роботі „Rzut oka na geografią fizyczną Wołyniu i Podoliu" (1828). Таким чином, не може бути сумніву щодо закономірності родової назви *Helictotrichon*, і відповідно до цього вівсюнці, що трапляються в УРСР, належить іменувати: *Helictotrichon pratense* (L.) Bess., *H. Schellianum* (Hack.) Nevski, *H. pubescens* (Huds.) Nevski і *H. desertorum* (Lessing) Nevski. (Примітка С. А. Невського).

Близько 50 видів, поширених в помірних країнах північної півкулі, а також у горах тропічних країн. В межах СРСР — 14 видів; в УРСР 4 — види; з них *Helictotrichon pratense* (L.) Bess. — європейський, *H. Schellianum* (Hack.) Nevski — центральноєвразіатський (що досить далеко заходить в лісову зону), *H. pubescens* (Huds.) Nevski — бореальний (західно-палеоарктичний), *H. desertorum* (Less.) Nevski — центральноєвразіатський вид.

---

1. Листи щетиновидно згорнені; язичок до 10 *мм* завд. . . . . (4). **H. desertorum** (Less.) Nevski.
— Листи плоскі або рідше вздовж зложені, ніколи не бувають щетиновидними; язичок до 5 *мм* завд. . . . . 2.
2. Вісь колоска з довгими, 5—7 *мм*, волосками, які доходять до середини квіткової луски . . . . . (3). **H. pubescens** (Huds.) Nevski.
— Вісь колоска з короткими волосками, які не доходять до середини квіткової луски . . . . . 3.
3. Волоть вузька, грoновидна. Колоски (15) 20 (22) *мм* завд. . . . . (1). **H. pratense** (L.) Bess.
— Волоть розлогіша і з численнішими колосками; колоски дрібніші, (9) 13—15 *мм* завд. . . . . (2). **H. Schellianum** (Hack.) Nevski.

157. (1). H. praténse (L.) Bess. — Вівсюнець луговий. 30—60 (100) *см* завв. Рослина утворює густі дернини. Стебло голе, гладеньке. Пластинки листів вузьколінійні, до 4 *мм* завш., по краю хрящуваті і шерсткі, більш-менш вздовж зложені; язичок до 5 *мм* завд. Волоть вузька, грoновидна, пряма, 10—15 *см* завд., з 6—12 колосками; нижні гілочки її по 2 (3), з 1—2 колосками. Колоски (15) 20—22 *мм* завд., 3—5-квіткові; колоскові луски неоднакові, сріблястобілі, внизу зеленуваті з пурпуровою облямівкою; нижня квіткова луска зеленувата, на вершку двозубчаста, по краю широкоплівчаста, з остюком на спинці, до 2 *см* завд., при основі з волосками, що більш як в 4 рази коротші самої луски. 4. Цв. VI—VII.

Planta 30—60 (100) *cm* alta, dense caespitosa. Culmi erecti, glabri, laeves. Folia anguste linearia, plus minusve complicata, ad 4 *mm* lata, margine cartilaginea et scabra, ligula lanceolata, ad 5 *mm* longa. Panicula angusta, contracta, racemiformis, erecta, 6—12-stachya, ramis brevibus strictis monostachyis, inferioribus 2—3-nis fasciculatis saepe distachyis. Spiculae 3—5-florae, (15) 20—22 *mm* longae, rachide lateraliter et breviter barbata, barba palea inferiore plus quam quadruplo breviore, glumis inaequalibus, argenteo-albis, inferne virescentibus, purpureo-marginatis, utraque trinervia; palea inferior virescens, margine late membranacea, apice bidentata, ad medium dorsum aristata, arista ad 2 *cm* longa, inferne complanata et torta. 4.

Besser, Rzut oka na geog. fiz. Woł. i Pod. (1828).

Syn. *Avenastrum pratense* Jessen, Deutsch. Gräs. (1863) 53, 216. — Рожевиц, Фл. СССР II, 273. *Avena pratensis* L. Sp. pl. ed. 1. (1753) 80. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 414 ex parte. Рогов. Обозр. (1869) 279. Lindem. Fl. Cherson. II, 289. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 676; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 617, pro parte. Пач. Фл. Полес. n° 1191; Херс. фл. I, 150. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 164.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 99, fig. 1697, 1698!

Hab. Сухі луги.—В лісовій і лісостеповій смузі на Правобережжі; рідко.

П. п. Житомир (Рог.). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільський (Рог.). — **П. Л.-С.** Київ (Рог.) Кіровоград (Ліндем. за Окснером).

Поширення виду по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.

Ar. Geogr. Європа (переважно середня), західна смуга Європ. частини СРСР, Кавказ.

Примітка. Поширення цього виду в межах СРСР ще не з'ясоване остаточно. І. Ф. Шмальгаузен у своїх „Флорах" вказує цей вид у межах УРСР тільки для кол. Волинської губернії (із знаком!) (для кол. Херсон. губ. і для Харків. області.—*Є. Б.*). Вказівок Роговича для Киева і Кам'янця-Подільського він не повторює. Й. К. Пачоський (l. c.) вказівку Ліндемана (l. c.) для цього виду в кол. Херс. губ. вважав за сумнівну. Але А. Окснер („Про деякі рідші рослини Кіровоградської округи на Херсонщині", Наукові записки, орган Київських науково-дослідних кафедр, т. II, Київ, 1924, с. 132) бачив екземпляри цього виду (var. *scabra* Zapał.) Ліндемана з околиць Кіровограда (17. V 1865) в гербарії Г. Я. Близніна, який, за А. Окснером, зберігався в кол Єлисаветградській реальній школі.

158. (2). H. Schelliánum (Hack.) Nevski (comb. nova.)—Вівсюнець Шеллів. 40—80 *см* завв. Рослина утворює невеличкі пухкі дернинки. Стебла голі, гладенькі. Пластинки листів лінійні, по краю шерсткі; піхви гладенькі; язичок до 4 *мм* завд. Волоть більш-менш стиснена, до 15 *см* завд., з досить численними (20—40) колосками. Колоски (9) 13—15 *мм* завд., 3—5 квіткові, блідозелені; вісь колоска з короткими волосками, які в 5—7 раз коротші за квітки. Колоскові луски неоднакові; нижня квіткова луска по краю плівчаста, на кінці з остюком, що в 1,5 раза перевищує луску. 4. Цв. 2/2 VI—VII.—Рис. 7.

Planta 40—80 *cm* alta, laxe caespitosa. Culmi glabri, laeves. Folia linearia, margine scabrida, vaginis laevibus, ligula ad 4 *mm* longa. Panicula plus minusve coarctata, 20—40-stachya, ad 15 *cm* longa. Spiculae (9) 13—15 *mm* longae, 3—5-florae, pallide virides, rachide breviter barbata, barba paleas 5—7-plo breviore, glumis inaequalibus; palea inferior margine membranacea, dorso arista ea sesquiplo superante aucta. 4.

Syn. *Avenastrum Schellianum* Podp. Kv. Moravy, VI. 2 (1926) 313, 325 (nomen). Рожевиц, Фл. СССР II, 274.—*Avena Schelliana* Hack. in Pl. Amur. A. H. P. XII (1892) 419. Лавр. Фл. УСРР, внзн., I, 164.—*A. pratensis* L. var. 2. *Schelliana* Korsh. Tent. Fl. Ross. Or. (1898) 471. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 107. — *A. pratensis* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 414 ex parte. Czern. Consp. 74. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 676; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 617 ex parte, non L.

Icon. Комаров и Алисова, Опред. I, табл. 55!,—Фл. СССР II, tab. XXI, fig. 2!

Hab. По степах і степових схилах в східній частині Лівобережного лісостепу і Лівобережного злаковолугового степу.

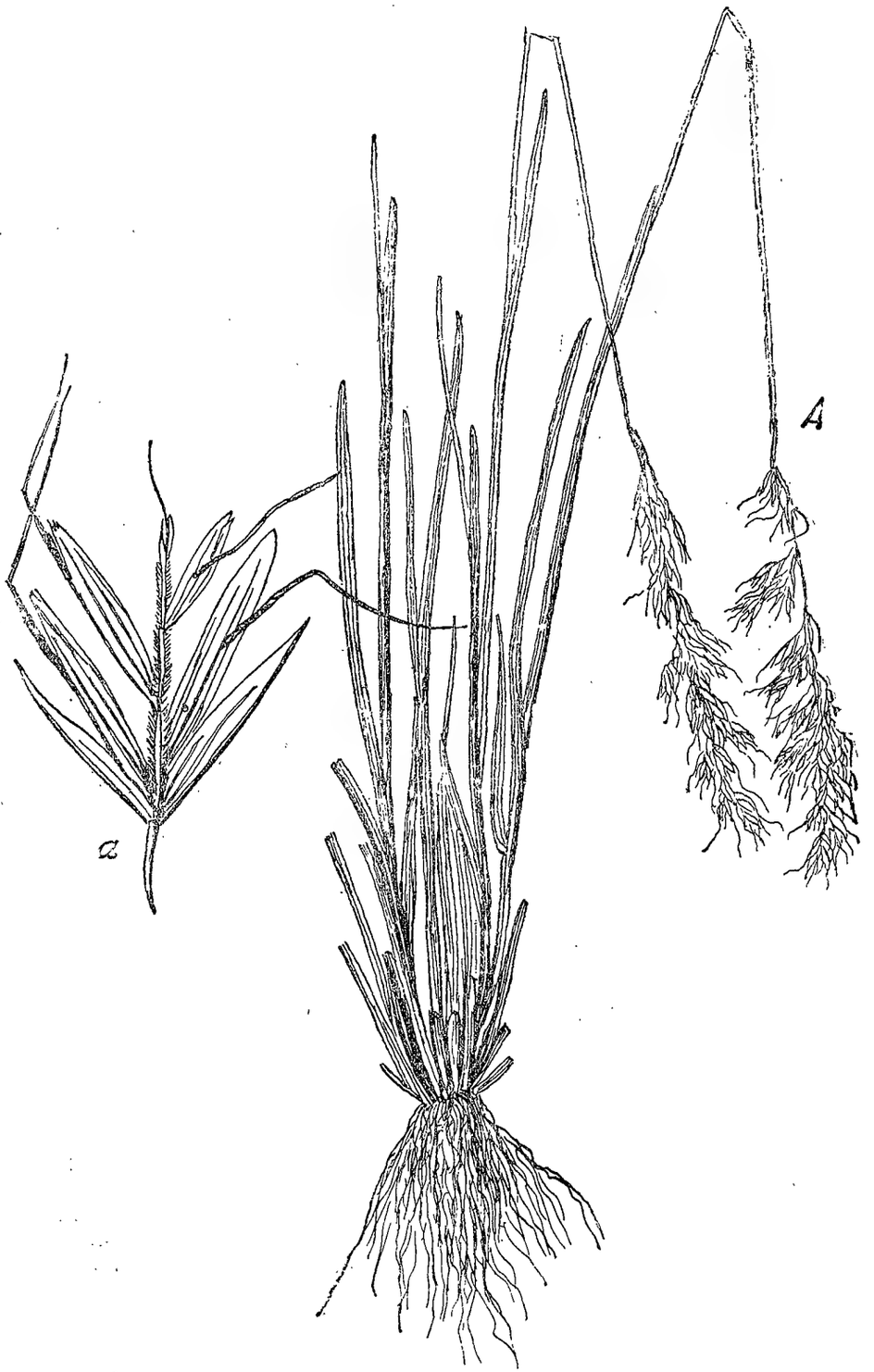

Рис. 7. *Helictotrichon Schellianum* (Hack.) Nevski.
A — вся рослина (зменшена); *a* — колосок (збільшений).

Л. Л.-С. Сумська обл.: Білопільський рн, Мароча (Залеський!). — Харк. рн, між селами Рогозянкою і хут. Кручею, узлісся (!!); Суха і Мокра улоговини і Довгий яр біля Рогані (Черн.!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Степи біля Мосьпанівки за Граковим (Черн.!). Задонецькі хутори біля Зміева (Мілютін). — Ворошиловградська обл.: Біловодський рн, степи Стрілецького кінзаводу і Лимарівського кінзаводу (Лавр.!!, Дохман і Лавр.). Степ Ново-Олександрівського кінзаводу (!!).

Поширення виду по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Крим., Ниж.-Дон; Захід. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сибір: всі райони; Дал. Схід: Зее-Бур., Уссур.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Схід Європ. частини СРСР (переважно лісостепова і степова смуги), Сибір (переважно лісостепова і степова смуги, але заходить і в лісову зону, а на сході навіть і в тундрову), півн. Манчжурія, Сахалін, гори Серед. Азії, Скелисті гори Півн. Америки.

Примітка. Цей вид дуже характерний для степів сходу Європ. частини СРСР і Сибіру. В межах УРСР у значній кількості росте тільки на степах Старобільщини.

159. (3). **H. pubéscens** (Huds.) Nevski (comb. nova). — Вівсюнець пухнатий. 30—100 (120) *см* завв. Рослина утворює рідку дернину, але має й повзуче кореневище. Стебла прямі, гладенькі. Пластинки листів плоскі, пухнаті, 4—6 (10) *мм* завш.; нижні піхви густо-коротко-пухнаті, рідше голі; язичок 3—5 *мм* завд. Волоть довгаста, більш-менш розлога, трохи звисла, з тонкими гілочками. Колоски 10—17 *мм* завд., 2—3-квіткові; вісь колоска з довгими волосками, що досягають середини нижньої квіткової луски; колоскові луски блідожовті, вгорі сріблястобілі, плівчасті, нерівні, нижня з однією жилкою, верхня з трьома; нижня квіткова луска бурувато-фіолетова, вгорі сріблястобіла, плівчаста, на вершку двозубчаста, з довгим колінчастим остюком, що виходить з середини спинки і в 1,5 раза перевищує луску. 4. Цв. V—VI.

Planta rhizomate breviter repente, laxe caespitosa, 30—100 (120) *cm* alta. Culmi elati, erecti vel basi geniculato-ascendentes, glabri. Folia linearia, plana, pubescentia, 4—6 (10) *mm* lata; vaginae inferiores dense et breviter pubescentes, rarius glabrae; ligula oblonga, 3—5 *mm* longa. Panicula oblonga, magis minusve effusa, deinde subcontracta, apice subnutans, ramis gracilibus, infimis (3) 5 (8)-nis, 1—3 (5)-spiculatis. Spiculae 2—3 (4)-florae, 10—17 *mm* longae, rachidis longe barbatae pilis dimidiam partem paleae inferioris aequantibus; glumae scariosae, diaphanae, flavescentes, inaequales, inferior uninervia, superiore trinervia subbrevior; palea inferior fuscescenti-violacea, superne argenteo-alba, membranacea, apice bidentata, ad medium dorsum arista geniculata ea sesquilongiore aucta. 4.

Syn. *Avena pubescens* Huds., Fl. Angl. ed. 1. (1762) 42. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 413. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 279. Lindem. Fl. Chers. II, 288. Монтр. Обозр. 82. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 675; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 616. Пач. Фл. Полес. n° 1190; Херс. фл. I, 150. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 106. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 163.—*Avenastrum pubescens* Jessen, Deutsch. Gräs. 53, I (1863) 16. Рожевиц, Фл. СССР II, 275.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 100, fig. 1700!

Hab. По лугових степах, суходільних лугах, схилах, узліссях і між чагарниками. — Рідко на Поліссі, більш-менш звичайно в Лісостепу і зрідка на півночі Степу.

П. П. Кам'янець-Подільська обл.: Полонне (Tyszecki у Пач.).—Житомирська обл.: Новоград-Волинськ (Рог). Городниця (Рог. у Пач.). Житомир (Tyszecki у Пач., Монтр.).—Київська обл.: Окол. Києва (Траутф.!), Святошино коло Києва (Оксіюк і Зеров!). — **Л. П.** Сумська обл: Глухів. рн, Черново (Левіна!). — Чернігів. обл.: Ніжин (Рог.!). — **З. Л.-С.** МАРСР: Котовськ (Пач.). Красноокнянський рн, між Ставровим і Окнами (Пач.). Біля ст. Мардарівки, Валегоцулівськ. рн, на південь до Володимирівки (Пач.). — **П. Л.-С.** МАРСР: Жеребково, побл. Ананьєва (Пач.; взагалі звичайно). — **Л. Л.-С.** — більш-менш звичайно.—**П. З.-Л. С.** Кіровоградська обл.: Вел.-Висківськ. рн, Анікіївка, 7 *км* на NE від ст. Плетений Ташлик (Пач.). Добровеличківка (Пач.). — Одеська обл.: Вознесенськ (Rehmann). — Дніпропетровська обл.: Верхньодніпровськ. рн (?), річка Омельник, біля Бородаївського лісу (Акінф. за рукописом Гроссг.). Красний Кут (Акінф.!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Новомосковськ рн, Євецькіне (Акінф. за рукоп. Гроссгейма); с. Знам'янка, Самарський бір (Зоз!). — Полтавська обл.: Карлівський рн, окол. ст. Орчик, хут. Лип'янка, Академічний степ (Ілліч.). — Харківська обл.: Шахівка (?) проти Красограда (Ілліч.). Окол. Зміева, Задонецькі хутори (Мілютін!). Куп'янськ (Клок.!). Околиці Вел.-Бурлука, радгосп „Червона Хвиля", урочище Баюрки (Левіна!). — Ворошиловградська обл.: Білолуцький рн, радгосп „Приволье" (Шост.-Дес.!).

Трапляються такі різновидності:

Var. týpicum (Krylov) Nevski comb. nova. Піхви листів пухнаті. Vaginae pubescentes.

Syn. *Avena pubescens* a. *typica* Krylov, Fl. Alt. VII (1914) 1618.

Звичайно.

Var. alpínum (Gaud.) Nevski comb. nova. Піхви листів голі або майже голі. Vaginae glabrae vel subglabrae.

Syn. *Avena pubescens* b. *alpina* Gaud. Fl. Helv. I (1828) 334. — *A. pubescens* var. *glabrescens* Rchb. Fl. Sax. (1842) 16.

Досить часто, разом з попередньою різновидністю.

Поширення виду по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Заволз.; Кавк.: всі райони, крім Тал.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Прибалх., Дж.-Тарб., Сир-Дар., Тянь Шан.

Ar. Geogr. Майже вся Європа, М. Азія.

160. (4). **H. desertórum** (Less.) Nevski (comb. nova). — Вівсюнець степовий. 30—60 *см* завв. Рослина утворює густу дернину. Стебла тонкі, під суцвіттям шерсткі. Пластинки листів довгі, тонкі, щетинковидно згорнені; язичок 10 *мм* завд. Волоть невелика, 4—10 *см* завд., звисла, з тонкими гілочками, з яких нижні виходять по 2 разом і мають по 1—2 колоски; колоски до 14 *мм* завд., звичайно триквіткові, зеленувато-жовтуваті, з фіолетовими смужками; вісь колоска з волосками, що доходять до середини квіткової луски; колоскові луски гостроланцетні, неоднакові; нижня квіткова луска на спинці з колінчастим остюком, що в 1,5—2 рази перевищує луску. 4. Цв. VI.

Planta dense caespitosa, 30—60 *cm* alta. Culmi graciles, sub panicula scabridi. Folia longa, tenuia, convoluto-setacea, laeviuscula; ligula 10 *mm* longa. Panicula subsecunda, nutans, 4—10 *cm* longa, ramis gracilibus, asperulis, infimis geminis, 1—2-stachyis; spiculae ad 14 *mm* longae, solito triflorae, virescenti-flavescentes,

violaceo-variegatae, rachidis longe barbatae pilis dimidiam partem paleae inferioris aequantibus; glumae inaequales, lanceolatae, acutae, inferior uni-, superior trinervia; palea inferior pallens, bidentata, ad medium dorsum arista geniculata, ea 1,5—2-plo longiore instructa. 4.

Syn. *Avena sempervirens* Bess. Enum. pl. Volh., Podol. (1822) 6, non Vill. — *Avena desertorum* Less. in Linnaea IX (1834) 208. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 415. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 163. — *Avena Besseri* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, (1853) 415. Рог. Обозр. (1869) 279 pro parte. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 676; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 617. — *Avenastrum desertorum* Podpĕra in Beibl. zu den Bot. Jahrb. № 76; Engler's Jahrb. 34. Bd (1904). Рожевиц, Фл. СССР II, 276.

Hab. По степових схилах. — Дуже рідко в західній частині Лісостепу.

З. Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: „При Бугу і при Збручі поблизу Тарноруди!" (Волочиський рн) (Шмальг.). „In collibus apricis Podoliae" (Андржейовськ. у Бессера l. c.).[1]

Поширення по СРСР. Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол.; Захід. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Чехо-Словаччина, Галичина, західна частина УРСР, схід. Євр. частина СРСР (від півд.-схід. част. Курськ. обл.), степова смуга Зах. і почасти Схід. Сибіру, гори Серед. Азії, півн. Монголія.

Примітка. Цей вид на Україні потребує всебічного вивчення. Найближчі місцезнаходження на сході — в верхів'ях р. Оскола.

Рід 80. Arrhenátherum [2] P. B. — Французький райграс

P. B. Agrost. (1812) 55

Суцвіття — волоть. Колоски середнього розміру, до 10 *мм* завд., двоквіткові, стиснені з боків. Нижня квітка в колоску чоловіча (з рудиментарною зав'яззю); її нижня квіткова луска з довгим колінчастим остюком на спинці; верхня квітка двостатева, її нижня квіткова луска без остюка або з коротким прямим остюком, прикріпленим нижче вершка луски.

Декілька видів (коло 8), поширених в Європі, півн. Африці і зах. Азії (взагалі переважно в Середземномор'ї). В межах СРСР — 2 види; з них в УРСР — тільки європейський вид *A. elatius* (L.) J. et K. Presl.

161. A. elátius (L.) J. et K. Presl. — Французький райграс високий. 60—130 *см* завв. Рослина утворює дернину. Стебла гладенькі. Листи з досить широкою шерсткою пластинкою; язичок 2 *мм* завд., тупий. Волоть до 25 *см* завд., досить рідка, після цвітіння стиснена, з тонкими шерсткими гілочками; колоски 7—10 *мм* завд., блідозелені; колоскові луски неоднакові, довгасто-ланцетні; нижня квіткова луска з 7—9 жилками, на

[1] *A. desertorum* наводив Рогович (l. c.) для м. Городниці, Житомирської області, під назвою *Avena Besseri* Griseb., але, за дослідженням Пачоського, відповідна рослина з гербарію Роговича є *Avena pubescens* (Пач. Фл. Полес. III, p. 55). Примітка редакції.

[2] Від грецьких слів ἄρρην (á р е н) — чоловічий і ἀθῆρ (а т е́ р) — остюк; з приводу остистих лусок чоловічих квіток.

вершку двозубчаста, у нижньої квітки з колінчастим остюком, у верхньої без остюка, рідше з остюком. 4. Цв. VI—1/2 VII.

Planta caespitosa, 60—130 *cm* alta. Culmi erecti vel basi geniculato-ascendentes, elati, laeves, nitentes. Folia elongata, linearia, longe acuminata, plana, 4—8 *mm* lata, scabriuscula, ligula brevi ciliata. Panicula elongata, ad 25 *cm* longa, apice subnutans, aequalis, effusa, post anthesin contracta, ramis brevibus, semiverticillatis, asperis. Spiculae pallide virides, 7—10 *mm* longae, biflorae, flore inferiore masculo, superiore hermaphrodito, glumis membranaceis inaequalibus, concavis, oblongo-lanceolatis, ad carinam scabridis, inferiore breviore et angustiore uninervia, superiore trinervia; palea inferior 7—9-nervia, apice bidentata, floris inferioris infra medium dorsum arista geniculata, spiculam duplo superante aucta; palea inferior floris superioris infra apicem arista brevi recta instructa vel nuda. 4.

J. et K. Presl. Flora Čechica (1819) 17. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 410. Czern. Consp. 74. Рогов. Обозр. (1869) 279. Монтр. Обозр. 81. Шмальг. Фл. Ю. З. Р. 674; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 619. Пач. Фл. Полес. n° 119!; Херс. фл. I, 142. Рожевиц, Фл. СССР II, 281. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 164.

Syn. *Avena elatior* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 79. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 108.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 104, fig. 1715—1717!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 93!

Hab. По лісових лугах; можливо, що часто здичавіло. — Спорадично в Поліссі і в Лісостепу, рідко в Степу (здичавіло).

П. П. Житомирська обл.: Овруч (Рог.). — Київська обл.: Київ (Рог.). Васильківськ. рн, Звонкова (Семенк.). — **З. Л.-С.** — звичайно (на південь до Котовська (Шмальг., Пач.!). — **П. Л.-С.** Житомирська обл.: Бердичів (Рог.). — Вінницька обл.: Комсомольськ (кол. Махнівка) (Рог.!, Шмальг.). Липовецький рн: Липовець (Шмальг.), Вахнівка (Левіна!), хут. Забора (Рог.!). Гайсинськ. рн, Степанівка (Савостьянов). Брацлав (Рог.). Тульчин (Шмальг.). Бершадський рн, Сумівка на р. Бугу (Прянішніков!). — Київська обл.: Умань (Пач., Кашпуровський!). Сміла (Пач.). Мар'янівка, біля Кошової, Таращанськ. рн (Літвінов!). Біла Церква (Рог.!, Шмальг.). Миронівськ. рн, Козин (Монтр.!). — Одеська обл.: Голованівський рн, Голоскове (Шмальг.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Хорол (Монтр.). Полтавська дослідна станція!; Полтава (Іллічевський). — Харківська обл.: Окол. Харкова (Черняєв!, Наливайко!, Лавренко!!). Коломацький рн, Миколаївка (Таліев). Зміївськ. рн, Донецька біологічна станція (!!). — **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Ольгинськ. рн, Велико-Анадольське лісництво, здичавіло (Бекетов, Сідоров, Висоцький!) — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова, парк (Пач., Левіна!).

Трапляються такі різновидності:

Var. vulgáre (Fr.) Koch. Нижні міжвузля стебла тонкі, без цибулеподібних потовщень. Стебло, як і піхви, голе; верхня квітка або зовсім не має остюка, або він дуже короткий.

Internodia culmi infima tenuia, cylindrica, non bulboso-incrassata; culmus vaginaeque glabri; palea inferior floris superioris nuda vel breviter aristata.

Koch. Syn. ed. 2 (1844) 916.

Syn. *Avena elatior* b. *vulgaris* Fries. Nov. Fl. Suec. Mant. (1842).

Звичайно.

Var. subhirsútum (Aschers.) Podp. Як і попередня, але стебло на нижніх вузлах і під ними, а також піхви нижніх листів коротковолосисті.

A varietate praecedente differt caulibus ad nodos inferiores et sub eis atque vaginis inferioribus breviter pubescentibus.

Podpěra Kv. Moravy, VI, 2 (1926) 300.

Syn. *Avena elatior* c. *subhirsuta* Ascher. Fl. Prov. Brandenb. ed. 1 (1864) 826.

Рідко.

Var. biaristátum Peterm. Як і var. *vulgare*, але верхня квітка має виразний остюк, що перевищує колосок; остюк прямий або колінчастий.

A varietate *vulgari* Koch differt palea floris superioris manifeste aristata, arista recta vel geniculata, spiculam superante.

Peterm. Fl. Bienitz. (1841) 14.

Var. tuberósum (Gilib.) Podp. Як і var. *vulgare*, але нижні міжвузля стебла в нижніх частинах цибулевидно потовщені.

Internodia infima culmi bulboso-incrassata; caetera varietatis *vulgaris* Koch.

Podp. Kv. Moravy, VI, 2 (1926) 300.

Syn. *Avena tuberosa* Gilib. Exercit. II, 1791. — *Arrhenatherum elatius* var. *bulbosum* Koch., Syn. ed. 1 (1837) 793. Рогов. Обозр. (1869) 279.

Рідко.

П. П. Овруч (Рог.).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл. Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Крим, Ниж.-Дон., Кавк.: Передкавк., Зах., Схід. і Півд. Закавк., Серед. Азія: Гір.-Туркм.

Ar. Geogr. Майже вся Європа, Кавк., Іран (гори), півн. Африка, Півн. Америка (занесено), Австралія (занесено).

Примітка. Одна з кращих кормових трав, що дає поживне добре сіно; дуже отавна (до 2—4 укосів). Не вибаглива на грунт; добре витримує посуху. Цініться також як рослина, придатна для закріплення дорожних схилів і т. ін.

Крім наведених тут родів і видів з триби *Aveneae*, для УРСР помилково вказана ще *Aira praecox* L., а саме: Belke in Bull. de la Soc. Imp. des Natur. de Moscou (1886) n° 1 для кол. Радомиського повіту Київської губернії.

Триба 9. Chlorideae Kunth

Суцвіття у вигляді складного колоса; часто складні колоси зібрані пучком на кінці стебла. Колоски (1—2) небагатоквіткові, сидячі, розташовані в два зближених ряди на одному боці загальної осі складного колоса.

Близько 45 (переважно оліготипних) родів з 260 видами, поширеними головно в тропічних і субтропічних країнах.

Рід 81. Cynódon [1] Rich. — Цинодон, свинорий

Rich. in Pers. Syn. 1 (1805) 85

Суцвіття пальчасте, складається з зібраних пучком на вершку стебла гілочок. Колоски дрібні, стиснені з боків, двостатеві, з стеблистим зачатком верхньої квітки, сидять у два ряди з одного боку колосовидних гілок суцвіття. Колоскових лусок 2, плівчастих, нерівних, коротших за квіткові. Нижня квіткова луска з 3 жилками, верхня — з 2 кілями. Приймочки червонуваті.

[1] Від грецьких слів κύων (кю о н) — собака і ὀδούς (о дý с) — зуб; разом — собачий зуб через схожість бруньок при основі стебла з зубами собак.

У роді *Cynodon* — 10 видів, поширених в тропічних і субтропічних країнах, головно в півд. Африці і в Австралії.

Cynodon dactylon (L.) Pers. — палеосубтропічний вид, поширений переважно в субтропічних країнах Старого Світу.

162. C. dáctylon [1] (L.) Pers. — Цинодон, пальчастий свинорий. 10—50 *см* завв. Рослина з довгими надземними лежачими стеблами і кореневищами. Стебла висхідні. Пластинки листів голубувато-зелені, по краю густошерсткі, голі або волосисті; язичок з волосків. Суцвіття складене з 3—7 колосковидних лінійних гілочок, зібраних пальчасто. Колоски сидячі, яйцевидні, часто фіолетові; колоскові і нижня квіткова луски ланцетні. 4. Цв. VI—IX.

Planta perennis, rhizomate ramoso, longe repente, fasciculos steriles distiche confertifolios et culmos edente. Culmi geniculato-ascendentes, ad vel ultra medium patentim foliosi, 10—50 *cm* alti. Folia caesio-viridia, linearia, acuminata, brevia, rigidula, glabra vel pilosa, margine scabrida; ligula serie pilorum formata. Rami paniculae digitatae, 3—7-ni, anguste lineares; spiculae sessiles, ovatae, virescentes vel saepe violaceae, glumis membranaceis, subaequalibus, lanceolatis, acutis, uninerviis; palea inferior glumis longior, compresso-carinata, trinervia, ad carinam pubescenti-ciliata. 4.

Pers. Syn. 1 (1805) 85. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 452. Czern. Consp. 75. Рогов. (1869) 273. Lindem. Fl. Chers. II, 278. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 664; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 620. Пач. Херс. фл. I, 101. Гроссгейм, Тр. Общ. исп. прир. при Харьк. унив. XLIX (1918) 4. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 110. Рожевиц, Фл. СССР II, 285. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 165.

Syn. *Panicum Dactylon* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 58.
Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 36, fig. 1404!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 947!

Hab. На лугах з піщаним грунтом, на більш-менш знижених пісках, а також як бур'ян на піщаних грунтах біля доріг, по вулицях. — На самому півдні Степу, найчастіше по низинах більших річок, по морських косах і островах; у північніших районах — як адвентивна рослина, що поширюється переважно по залізницях.

П. З.-Л. С. МАРСР: Тираспольський район, Павлівка по р. Кучургану (Пач.). — **П. З. С.** Одеська обл.: Острів у гирлі Дністровського лиману (Пач.). Одеса (Срединськ.!, Шестерік., Шмальг.). Хаджибейський лиман (герб. Щеглеева!). Очаків, піщана коса (Пач.). — Миколаївська обл.: Околиці Миколаєва (Пач.!, Шмальг., Опперм.!, Клок.!); Сливин, Костянтинівська батарея (Федосеев!, Крижевськ.!). Херсонськ. рн, Херсон (Пач.!, Шмальг.); Білозерка (Пач.). Бериславський рн, Тягинка (Пач.), Берислав (Пач.!). — Дніпропетровська обл.: Нікополь (Акінф.) — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Звичайно на піскових масивах від Каховки до Кінбурнської коси Голопристанського р-ну (Пач.!, Лавренко!!). Узбережжя Чорного моря, острів Довгий у Ягорлицькій затоці (Шост.-Дес. і Левіна!); коса Тендер (Шост.-Десят. і Левіна, Давидич!). Скадовський рн, коса Джарилгач (Шост.-Десят. і Левіна, Дзевановський!, Давидич!); порт Скадовськ (Пач.!). Узбережжя Азовського моря, коса Федорова (рн ?) (!!). — Запорізька обл.: Кам'янка, Іванівка, піскова тераса Дніпра (Козлов!). Якимівський рн, Кирилівка, пересип Молочного лиману (!!); Кирилівська сільрада, хут. Азов, черепашковий вал до Молочного лиману (Шост.-Дес.!). Мелітопольський рн: Молочна, степові схили за Мордвинівкою (Клок.!), Мелітополь (Высоцький, Шмальг.). —

[1] Δάκτυλος (дáктюлос) грецькою мовою — палець; назва дана через пальчасте суцвіття.

П. С. Хорлівський рн, лівий берег р. Каланчак (Дика!). Присиваша, півострів Тюбек (Алексєєв!, Давидич!). Генічеський рн, острів Бирючий (Котов і Левіна!).

Як занесена рослина зустрічається в Лісостепу, переважно по залізницях.

П. А.-С. Київська обл.: Черкаси.—Кіровоградська обл.: Знам'янка, Олександрія (Рябков за Пач.) — **Л. А.-С.** Полтавська обл.: Кременчук (Кот.). — Харківська обл.: околиці Харкова, ст. Липова роща (Котов!, Козлов!). Зміївський рн, ст. Борки (Кот.!).

Трапляються різновидності:

Var. villósum Rgl. Листи волосисті.

Folia villosa.

Звичайно.

Var. glábrum Roshev. Листи голі.

Folia glabra.

Roshev. in Fl. URSS II (1934) 285.

Рідше; разом з попередньою.

Поширення виду по СРСР. Серед.-Дніпр. (занесено), Вол.-Дон. (Харків — занесено), Причорном., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: всі райони; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Тропічні, субтропічні і почасти помірні країни всієї земної кулі; в ряді країн, мабуть, поширився за останні часи при допомозі людини.

Примітка. У найбільшій кількості *C. dactylon* росте на пісках Дніпрового низу (Миколаївська обл.) від Кахівки до Кінбурнської коси. Він тут утворює лужки (*Cynodonteta*) в більш-менш засолених сагах (низинках серед пісків) як дефляційного походження, так і стародавньо-алювіальних. Під час випасу чудово витримує витолочування і поступово витискує інші лугові рослини, як напр. *Calamagrostis epigeios* та *Agrostis alba*. В значній кількості росте також і на знижених пісках, що поросли *Euphorbia Gerardiana*, які теж випасають по краях доріг. Цинодон разом з *Calamagrostis epigeios* заростають знижені голі піски і дефляційні улоговини. Досить злісний бур'ян виноградників.

Посухостійка кормова рослина. В Індії і Півн. Америці її культивують як основну кормову рослину для випасів. Використовують також і як сінокосну рослину. Кормова якість свинорію, за даними американських дослідників, дорівнює тимофіївці.

Рід 82. **Beckmánnia** [1] Host.—Бекманнія

Host, Gram. Austr. III (1805) 5, tab. 6

Суцвіття — складний колос. Колоски округло-обернено-яйцевидні, стиснені з боків, двоквіткові, двостатеві, сидять у два ряди черепичасто з одного боку колосовидних гілок. Колоскових лусок 2; вони рівні, човниковидні, здуті, трохи коротші за квіткові; нижня квіткова луска з 5 жилками, загострена або з вістрям; верхня квіткова луска з 2 кілями, двозубчаста. Зернівка видовжено-тригранна.

У роді 2 види: наш і *B. syzigachne* (Steud.) Fernald, що поширений в Сибіру, Монголії, Східній Азії і Півн. Америці. Поширений у нас *B. eruciformis* (L.) Host. — бореальний (західно-палеоарктичний) вид.

[1] На пошану Johann Beckmann-а (1739—1811) учителя фізики і природознавства в Петербурзі, потім проф. „економії" в Геттінгені. Написав „Lexicon botanicum" та інші роботи. Тепер рід *Beckmannia* відносять до триби *Festuceae* (Р. Ю. Рожевиц, Злаки, 1937).

163. B. eruciformis (L.) Host. — Бекманнія звичайна. 50—150 *см* завв. Рослина з довгими повзучими кореневищами. Стебло пряме, при основі кулясто потовщене. Пластинка листів лінійна, плоска, 3—7 *мм* завш., шерстка; язичок до 6 *мм* завд. Волоть до 30 *см* завд., однобічна, з колосовидними гілками. Колоски блідозелені, 2,5—3 *мм* завд. Колоскові луски по краю плівчасті. Нижня квіткова луска ланцетна, на спинці більш-менш пухната. 4. Цв. VI—VIII.

Planta perennis, rhizomate longe repente. Culmi erecti, 50—150 *cm* alti, basi incrassati. Folia elongata, linearia, plana, scabrida, 3—7 *mm* lata, ligula elongata, ad 6 *mm* longa, acuta. Panicula ad 30 *cm* usque longa, unilateralis, spicis sessilibus linearibus alternantibus, inferioribus dissitis, superioribus subcontiguis formata. Spiculae pallide virescentes, 2,5—3 *mm* longae, eximie et imbricatim distichae, glumis aequalibus subcoriaceis semiorbiculatis subinflatis transverse rugulosis, dorso scabridis; palea inferior lanceolata, quinquenervia, glumas superans, in flore inferiore mucronata, pubescens, in superiore mut ca. 4.

Host, Gram. Austr. III (1805) 5. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 453. Czern. Consp. 75. Рогов. Обозр. (1869) 274. Lindem. Fl. Chers. II, 278. Монтр. Обозр. 84. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 664; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 620. Пач. Фл. Полес. n° 1195; Херс. фл. I, 102. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 111. Рожевиц, Фл. СССР II, 288. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 165.

Syn. *B. eruciformis* Host. f. *nodosa* in Зап. Київ. вет.-зоотех. інст. IV. — *Phalaris eruciformis* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 55.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 25, fig. 1402, 1403!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 548!

Hab. По заплавних, вогких і болотистих лугах, по всій УРСР більш-менш звичайно; також у степових западинах, а на крайовому півдні Степу трапляється зрідка в подах.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л.-С., Л. З.-Л.-С., П. З. С., Л. З. С. — більш-менш звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони, крім Кар.-Лапл. і Дв.-Печ.; Кавк.: Передкавк., Схід. і Півд. Закавк., Тал.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт. (?); Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Киз.-Кум.

Ar. Geogr. Італія, Угорщина, Балканський півострів, більш. частина Європ. СРСР (крім найбільш півн.), Крим, Кавказ, Зах. Азія.

Примітка. На вогких і болотистих лугах, а також у подах *B. eruciformis* утворює асоціації (*Beckmannieta*), в яких превалює. *B. eruciformis* особливо характерна для місць з перемінним зволоженням. Сюди належать, поперше, степові поди й западини, а по друге, відповідні місця в заплавинах. Так, напр., в заплавині Дніпра нижче Запоріжжя (в так званих Кінських плавнях) *B. eruciformis* росте в асоціації *B. eruciformis* + *Allium angulosum*, до складу якої входять, з одного боку, такі рослини, як *Beckm. eruciformis* та *Heleocharis palustris*, а з другого—*Digitaria linearis* і *D. sanguinalis*. Перші розвиваються в першій половині літа, коли грунтові води в плавнях стоять високо, а другі в другій половині літа, коли грунтові води опускаються. *B. eruciformis* витримує засоленість і солонцюватість грунту.

Добра кормова рослина; своїми кормовими якостями наближається до тимофіївки і лисохвоста. Дає значні врожаї сіна. Косити треба до колосіння, бо пізніше стає жорсткою.

Триба 10. Festúceae Nees

Суцвіття — розлога або стиснена волоть або грono (останнє іноді колосовидне). Колоски дво- багатоквіткові, рідко одноквіткові. Колоскові луски звичайно коротші за квіткові; нижня квіткова луска без остюка або з одним чи кількома остюками; остюк прямий, рідше трохи зігнутий, виходить з вершка луски або трохи нижче вершка; верхня квіткова луска з 2 кілями.

Близько 100 родів і понад 1200 видів, що поширені по всій земній кулі, але переважно в помірних і арктичних країнах північної півкулі.

Рід 83. Sesléria[1] Scop. — Сеслерія

Scop. Fl. carn. ed. 1 (1760) 63

Суцвіття — густа, звичайно овальна, колосовидна волоть; при нижніх гілочках суцвіття є плівчасті вершкові листи. Колоски майже сидячі, довгасті, стиснені з боків, двоквіткові. Колоскові луски майже однакові, плівчасті, загострені. Нижня квіткова луска має кілька жилок, на вершку з 3—5 остистими зубцями; верхня квіткова луска з двома кілями, на вершку двозубчаста. Стовпчики короткі; приймочки довгі, пірчасто-нитковидні. Пластинки листів з сизою поволокою; піхви листів замкнені.

Близько 14 видів в Європі і західній Азії. В межах СРСР 4 види; в УРСР тільки *S. Heufleriana* Schur — карпатсько-балканський (дакійський) вид.

164. S. Heufleriána Schur. — Сеслерія Гейфлерова. 20—60 *см* завв. Рослина утворює дернину, але має гони (до 10 *см* завд.). Стебла гладенькі, під суцвіттям інколи шерсткі, при основі з піхвами старих мертвих листів. Стеблових листів 2; пластинки їх короткі; прикореневих листів багато; вони довгі (звичайно довші за стебло), близько 2 *мм* завш., при основі і нижче вершка дуже шерсткі, одразу тупо загострені; язичок дуже короткий. Волоть довгасто-яйцевидна, колосовидна, сизувато-фіолетового кольору. Колоски 4—5 *мм* завд.; колоскові луски яйцевидні, трохи коротші за колоски, зверху закінчуються коротким остюком; нижня квіткова луска на вершку з 3—5 остюками; середній остюк її дорівнює половині луски або довший. 4. Цв. 2/2 IV—V.

Planta glauca, perennis, caespitosa, stolonifera, stolonibus ad 10 *cm* usque longis. Culmi graciles, laeves, tamen sub panicula interdum scabriusculi, basi vaginis foliorum emortuorum vestiti, 20—60 *cm* alti. Folia radicalia numerosa, elongata, solito culmo longiora, anguste linearia, 2—3 *mm* lata, abrupte obtuse acuminata, ad basin atque infra apicem scaberrima, ligula brevissima, culmea bina abbreviata. Panicula oblongo-ovata, spiciformis, glaucescenti-violacea; spiculae 4—5 *mm* longae, glumis quam paleae subbrevioribus, apice breviter aristatis; palea inferior pubescenti-scabriuscula, apice 3—5-seta, arista intermedia dimidiam paleam aequante vel longiore. 4.

[1] На пошану лікаря і природознавця Леонарда Сеслера (Leonhard Sesler) з Венеції, який жив у XVIII столітті.

Schur in Verh. Siebenb. Ver. VII (1856) 203. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 622. Невский, Фл. СССР II, 300. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 166.

Syn. *S. coerulea* Рогов. Обозр. (1869) 227, non Ard. — Монтр. Обозр. 446. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 692.

Hab. Вапняково-кам'янисті місця в найбільш західній частині Лісостепу. Дуже рідко.

З. Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: Кам'янець-Подільський (Андрж., Рог., Шмальг.). Там же, „на крутом склоне Райской брамки" (9. V 1924, Панасюк!). Жванець (Шмальг., Монтр.). „Auf Felsen am Sbrucz, zwischen Shvansi und Witkowzi 18 April 1856." (герб. Траутф.!). Смотрицький рн, Нігин (Рог.). Слобковецький рн, Маліївці (Шмальг.).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Передкавк.

Ar. Geogr. Польща (Варшава), Галичина, Трансільванія, Болгарія, Передкавказзя.

Примітка. Ця рідка рослина росте в досить обмеженому районі, що тяжить до Кам'янця-Подільського.

Рід 84. Phragmites[1] Trin. — Очерет

Trinius, Fund. Agrost. (1820) 134

Волоть велика, видовжено-пірамідальна, густа. Колоски лінійно-ланцетні, 3—7-квіткові, стиснені з боків; нижня квітка чоловіча з гладенькою віссю; решта квіток двостатеві, з віссю, що вкрита довгими волосками. Колоскові луски неоднакові, плівчасті, гострі. Нижня квіткова луска тонко і дуже довго загострена, верхня значно коротша, з 2 кілями.

Декілька видів; більшість з них — у субтропічних і тропічних країнах. В межах СРСР — 3 види; з них в УРСР — тільки космополітний *Ph. communis* (L.) Trin.

165. Ph. communis (L.) Trin. — Очерет звичайний. Рослина голубувато-зелена, 0,8—4 (9) *м* завв., з кореневищем довгим, повзучим, порожнистим. Стебла до 12 *мм* завт., дуже високі, гладенькі, прямі (рідко лежачі), до верха вкриті листям. Пластинки листів плоскі, лінійно-ланцетні, довго загострені, 1—5 *см* завш., жорсткі, по краю гострошерсткі; язичок з коротких волосків. Волоть густа, рідше пухка, 20—30 (50) *см* завд.; колоски 9—12 (15) *мм* завд., темно- або буро-фіолетові; колоскові луски ланцетні, дуже нерівні; нижня квіткова луска з довгим тонким, шиловидним вістрям, яке в 2—3 рази довше за саму луску. 4. Цв. VII—IX.

Planta glauco-viridis, 0,8—4 (9) *m* alta, rhizomate longissimo, fistuloso. Culmi elati, rigidi, ad 12 *mm* crassi, laeves, crebre foliati. Folia firma, disticha, late lineari-lanceolata, longe subulato-acuminata, margine aspera, ligula in pilorum brevium coronam mutata. Panicula magna, 20—30 (50) *cm* longa, ramosissima, ramis asperis, densa, rarius laxa, in tempore antheseos effusa, apice nutans. Spiculae 9—12 (15) *mm* longae, obscure vel brunneo-violascentes, rarius flavescentes; glumae valde inaequales, lanceolatae, superior inferiore duplo longior; palea inferior lanceolata, longe subulato-acuminata, palea superiore bicarinata multo longior. 4.

[1] Грецькою мовою φραγμίτες (фрагмітес) означає тин. Грецькі і римські автори так називали якусь рослину, що росла під тинами або з якої плели тини.

Trin. Fund. Agrost. (1820) 134.—Рогов. Обозр. (1869) 277. Монтр. Обозр. 179. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 677; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 622. Пач. Фл. Полес. n° 1196; Херс. фл. I, 154. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 113. Лавр. и Комар., Фл. СССР II, 304. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 166.

Syn. *Arundo phragmites* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 81. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 393. Czern. Consp. 73. Lindem. Fl. Chers. II, 285.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 108, fig. 1729!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 145!

Hab. У плавнях, по берегах річок, озер, морів, на болотах і болотистих лугах, у вільшняках, у місцях з тихими і стоячими водами і по сухих місцях з близькими підгрунтовими водами; звичайно заростями. — По всій УРСР звичайно.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С. — звичайно.

Поширення по СРСР. По всьому Союзу, крім Арктики.

Ar. Geogr. Космополіт.

Примітка. *Ph. communis* (L.) Trin. бере основну участь у заболочуванні водойм, річок, озер, ставків тощо. У зв'язку з цим його зарості (*Phragmiteta*) завжди трапляються в заплавинах річок, а також по надлугових терасах (переважно піскових), де розкидано багато різних водойм. Заболочуючи водойми, він відкладає очеретовий торф. Крім берегів водойм, очерет великими масивами росте також у депресіях серед заплавних терас річок або на торфі (в Поліссі і Лісостепу), або безпосередньо на мінеральних грунтах. Особливо великі зарості очерету трапляються в заплавах річок і низинах Лівобережної Дніпрової терасової рівнини (низини), наприклад, по рр. Сулі, Хоролу тощо, а також у плавнях наших великих річок — нижнього Дніпра і Дністра. По Дніпру особливо великі зарості очерету є біля Херсона. Найпівденніше в межах європейської частини СРСР торфове болото — Кардашинське, біля с. Голої Пристані, Миколаївської області, що лежить у межах піскової тераси Дніпра, теж, характером свого рослинного покриву, є переважно очеретове болото. Крім того, очерет завжди зустрічається у вільшняках.

Очерет також росте на болотистих лугах, але тут він уже не утворює заростей, а розкиданий окремими кущами. Очерет утворює також зарості по тальвегах балок і по схилах, де близько підходять підгрунтові води. По схилах *Ph. communis* може підніматись досить високо; окремі його гони можуть рости бік-о-бік навіть з степовими рослинами.

Очерет витримує й велике засолення. Так, він росте по берегах солоних озер у Слав'янську, по берегах морських заток, напр., по берегу Тендерської затоки в Чорному морі, по берегах Сиваша, Утлюцької затоки в Азовському морі тощо. На морських косах та островах він також утворює зарості по берегах солоних водойм, у знижених частинах кіс і островів.

Нерідко *Ph. communis* дає довгі лежачі на мулистому або піщаному грунті стебла, що вкорінюються.

Й. К. Пачоський зазначає (Херс. фл. I. с.), що очерет у плавнях нижнього Дніпра терпить від довгих і пізніх паводків; у такі роки він під Херсоном не цвіте і не досягає нормального розміру.

Очеретом укривають дахи і стелі; виготовляють з нього мати на парники, плетянки, підстилки, мундштуки до музичних інструментів, ткацькі шпульки, папір і картон (Німеччина, Франція), а також широко вживають на паливо (особливо в степовій смузі). В останній час в очерету виробляють новий будівельний матеріал, у вигляді пресованих плит — „комишит". У молодому стані придатний на корм коням і великій рогатій худобі (очерет містить багато цукрових і білкових речовин); придатний також на силос. Косити треба (на зелений корм і на силос) до цвітіння.

Рід 85. Sieglíngia[1] Bernh. — Зіглінгія

Bernh. Syst. Verz. Pfl. Erf. (1800) 20, 44

Суцвіття—вузька стиснена волоть. Колоски досить великі, 2—3-квіткові, нечисленні. Колоскові луски майже однакові, трохи перевищують квіткові, опуклі, по спинці кілюваті, з 5—6 жилками; нижня квіткова луска опукла, шкіряста, на вершку тризубчаста; верхня квіткова луска з 2 війчастими кілями. Квіткові плівки м'ясисті, дволопатеві.

Монотипний рід, з атлантично-європейським (або субатлантичним) видом — *S. decumbens* (L.) Bernh.

166. S. decúmbens (L.) Bernh. — Зіглінгія лежача. 15—40 (60) *см* завв. Рослина утворює густі дернини. Стебла прямі або висхідні. Пластинки листів і піхви по краях з довгими волосками; пластинки листів плоскі, 2—3 *мм* завш.; язичок з волосків. Волоть 3—6 *см* завд., з 4—12 колосків, що сидять на вгору обернених гілочках. Колоски 7—9 *см* завд., довгасто-яйцевидні, світлозелені або трохи фіолетові; колоскові луски майже однакові, довші за квіткові, загострені, з кілем; нижня квіткова луска біля основи з волосками, на вершку тризубчаста. ♃. Цв. VI—VII.

Planta perennis, caespitosa, 15—40 (60) *cm* alta. Culmi erecti vel decumbentes, laeves. Folia anguste linearia, plana, vernatione complicata, 2—3 *mm* lata, margine, sicut vaginae, longe pilosa, ligula in seriem pilorum mutata. Panicula subsimplex, recta, e spiculis 4—12 constans, ramis strictis, 1—3-stachyis; spiculae 7—9 *mm* longae, laete virides vel subviolascentes, glumis subaequalibus, paleas superantibus, late membranaceis, lanceolatis, acutis, carinatis; palea inferior dorso convexa, ad basin pilosa, apice bidentata et inter dentes mucronata. Caryopsis ovalis, a dorso compressa. ♃.

Bernh. Fl. Erf. I (1800) 44. — Рожевиц, Фл. СССР II, 306. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 167.

Syn. *Festuca decumbens* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 75. — *Triodia decumbens* P. B. Agrost. (1812) 179. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 400. Рогов. Обозр. (1869) 280. Шмальг. Фл. Ю. З. Р. 678; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 624. Монтр. Обозр. 446. Пач. Фл. Полес. n° 1198.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 71, fig. 1572 !
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 194 !

Hab. По лугах і між чагарниками.—Досить звичайно на Правобережному, зрідка на Лівобережному Поліссі і дуже рідко в Лісостепу.

П. П. Кам'янець-Подільська обл.: Полонне (Tyszecki у Пач., Шмальг.).— Житомирська обл.: Новоград-Волинськ (Рог.). Олевськ. рн: Олевськ (Пач.), Олевське лісництво, Юрівська лісова дача (Воробйов!), Каменщизна (Рог., Шмальг., Пач.), Лопатичі (Пач.); Білокоровицьке лісництво, Замисловицька лісова дача (Воробйов!); Замисловичі (Пач.). Овруч (Рог.). Житомир (Монтрез., Шмальг., Пач.). Кринок, Радомиськ. рн (Бельке).—Київська обл.: (Рог., Шмальг. Пач.).—**Л. П.** Київ, за Дніпром (Шмальг. Монтр.). В. Дубечанське лісництво (Кожевников!).—Чернігівська обл.: Лошакова Гута, Остерський рн, болото Видра (Левіна!). Добрян. рн., Яриловичі (Рог.!, Шмальг.).— **П. Л.-С.** Вінницька обл.: с. Турбів, Турбівський ліс на другій терасі р. Буга (Ловіпа, Лавр.!).

[1] На пошану проф. Siegling-а, що на початку XIX сторіччя жив в Ерфурті і працював у галузі ботаніки, збираючи колекції рослин.

— **Л. Л.-С.** Сумська обл.: Скол. м. Лебедина (долина р. Псла), Репівка (Стахорський!).[1]

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Крим.; Кавк.: Зах. Закавк.

Ar. Geogr. Більша частина Європи (на півдні в горах), півн. частина М. Азії, Алжір, Мадейра, Нова Зеландія (занесено).

Примітка. Д. В. Воробйов і П. С. Погребняк (Лісовий типологічний визначник Українського Полісся, Харків, 1929, с. 134) вважають *S. decumbens* характерною рослиною для вогких борів і суборів.

Рід 86. **Cleistogenes** Keng. — Клейстогенес[2]

Keng in Contrib. Nation. Research. Instit. of Biology, 5, 1—2 (1934) 147

Колоски поодинокі, 2—5-квіткові, ланцетні, стиснені з боків, сидять у суцвітті на коротких гілочках другого порядку, щільно притиснених до гілочок першого порядку, що відходять від загальної осі волоті; іноді суцвіття майже гроновидне. Колоскові луски неоднакові, більш-менш плівчасті, прозорі, загострені, з одною, іноді (*C. maeotica* Klok. et Zoz) верхня луска з 3—5—7 жилками. Квітки розсунуті на колінчастій осі колоска, що закінчується недорозвиненою квіткою. Нижні квіткові луски довші від колоскових, лінійно-ланцетні, вздовж зложені, кілясті, з 5—7 жилками, при вершку двозубчасті, з проміжку між зубцями видовжені в прямий остюк; верхні квіткові луски з двома кілями, при вершку двозубчасті. Квіткові плівки (тільки в квітках, що розкриваються) маленькі, тонкі, догори розширені й зазублені. Тичинок 3. Маточка з коротким стовпчиком і темночервоними пірчастими приймочками. Зернівка видовжена.—Багаторічники з коротким кореневищем; утворюють негусті дернинки. Стебла прямі або змієподібно звивисті, до верха вкриті листям, у нижній частині розгалужені, при основі стисненоциліндричні, вище напівциліндричні.

У роді *Cleistogenes* близько 7 видів (півд. Європа і півд. Сибір, Центр. Азія); з них у межах СРСР—6 видів. З 3 видів, що напевно ростуть у межах УРСР, — *C. squarrosa* (Trin.) Keng — східноцентральноєвразіатський вид, *C. maeotica* Klok. et Zoz — понтичний і *C. bulgarica* (Bornm.) Keng — східносередземноморський вид.

---

1. Рослини малі, до 25 *см* завв.; стебла висихаючи змієподібно згинаються; остюк нижньої квіткової луски не коротший за половину луски, часто багато довший од неї; колоски 1—3-квіткові . . . . . (1). **C. squarrosa** (Trin.) Keng.
— Рослини більші, 30—80 *см* завв.; стебла прямі, рідше трохи хвилясто звивисті; остюк нижньої квіткової луски коротший від половини луски; колоски 3—5-квіткові . . . . . 2.

[1] У „Флорі УСРР—визначник вищих рослин" помилково вазначена для Куликів на Лебединщині.

[2] Опрацювали М. Клоков і І. Зов.

Цитати з джерел української флори і літературні вказівки наводяться лише для *C. squarrosa* (Trin.) Keng [*Diplachne squarrosa* (Trin.) Maxim.], бо інші три види раніше не відрізнялися (вони звичайно наводились під назвою *Diplachne serotina* Link або *Molinia serotina* M. et K.)

2. Кореневище вкорочене, з короткими, товстими, вкритими лусками гонами; листи плоскі, 4—7 *мм* завш.; колоскові луски до 3—4 *мм* завд.; зубчики верхньої квітки не остисті . . . . . (2). **C. serotina** (L.) Keng.
— Гони з лускамн тонкі, малопомітні; листи здебільшого вздовж зложені або згорнені, 1—5 *мм* завш.; колоскові луски до 4—6 *мм* завд.; зубчики верхньої квіткової луски остисті . . . . . 3.

3. Верхня колоскова луска 4—6 *мм* завд., з 5 (рідше 3—7) жилками; стебла 40—80 *см* завв.; волоть 8—12 *см* завд., з косо догори направленими гілками . . . . . (3). **C. maeotica** Klok. et Zoz.
— Верхня колоскова луска 2, 5—4, 5 *мм* завд., з однією жилкою (іноді ще з двома боковими недорозвиненими); стебла 30—50 *см* завв.; волоть 4—9 *см* завд., з більш-менш притисненими до осі суцвіття гілками . . . . . (4). **C. bulgarica** (Bornm.) Keng.

167. (1). C. squarrósa (Trin.) Keng.—Клейстогенес розчепірений. Утворює дернинки; коріння волокнисте. Стебла численні, під час висихання змієподібно вигнуті або петлисто покручені, дуже стиснені, з одного боку опуклі, з другого жолобчасті, по ребрах гострошерсткі, 12—24 *см* завд., 0,5—0,7 *мм* завш. Листи вздовж зложені або плоскі, поступово тонко загострені, 1—3 *мм* завш., з гострошерсткими краями; пластинка при основі з тонкими довгими волосками числом до 10—12, які сидять на дрібних горбках; піхви листів відігнуті від стебла, на всю довжину розкриті; язичок коротковійчастий. Волоть рідка, небагато- (3—9)-колоскова, 3—6 *см* завд., 1,5—2,5 *см* завш., з догори направленими 1—3-колосковими гілочками. Колоски 1—3-квіткові, 7—8 *мм* завд., зеленуваті або фіолетові; колоскові луски нерівні; верхня 4—5 *мм* завд., з одною, іноді трьома жилками; нижня в 2—3 рази коротша за верхню; нижня квіткова луска ланцетна, по краю фіолетова, при вершку з остюком, що дорівнює половині або цілій лусці, рідше довша за неї; верхня квіткова луска майже дорівнює нижній (без остюка), з двома тонкими остюкоподібними зубцями. Недостигла зернівка 3—4 *мм* завд., 0,5 *мм* завш. 4. Цв. VI—VII. — Рис. 8.

Planta caespitosa, radice fibrosa. Culmi numerosi, compressi, altero latere convexi, altero canaliculati, ad costas scabri, 12—24 *cm* longi, 0,5—0,7 *mm* lati, tandem anguinei vel geniculato-flexuosi. Folia complicata vel plana, sensim tenuiter acutata, 1—3 *mm* lata, ad marginem scabra, ad basin pilis 10—12-nis longis, in tuberculis insidentibus obsita, ligula breviter ciliata, vaginis erecto-patentibus, tota longitudine apertis. Panicula laxa, 3—9-stachya, 3—6 *cm* longa, 1,5—2,5 *cm* lata, ramulis strictis, axi adpressis. Spiculae 1—3-florae, 7—8 *mm* longae, virescentes vel violascentes, glumis inaequalibus, superiore 4—5 *mm* longa, uni- vel interdum trinervia, inferiore quam superior 2—3-plo breviore; palea inferior lanceolata, margine violacea, arista ea duplo breviore vel aequilonga, interdum longiore terminata; palea superior inferiori (sine arista) subaequilonga, apice bidentata, dentibus aristiformibus. 4.

Keng in Contrib. Nat. Research. Inst. of Biology, 5, 1—2 (1934) 156.

Syn: *Diplachne squarrosa* Maxim. in Bull. Soc. Nat. Mosc. LIV, 1 (1879) 71. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 623. Пач. Херс. фл. I, 159. Гроссгейм, Тр. Общ. исп. прир. Харьк.

Рис. 8. *Cleistogenes squarrosa* (Trin.) Keng.
Вся рослина і колосок (збільшений).

Унив. XLIX (1918) 4. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 112. Рожевиц, Фл. СССР II, 310. Клоков і Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 168. — *Molinia squarrosa* Trin. in Ledeb. Fl. alt. I (1829) 105. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 396.

Icon. Ledeb. Ic. Fl. Ross. tab. 227! — Рожевиц, Фл. Ю.-Вост. II, tab. 89!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 648! (sub *Molinia*).

Hab. По степах на супісках (тераси річок, схили балок).—На сході і південному сході Степу, спорадично.

П. З.-Л. С. Дніпропетровська обл.: Гирло р. Мокрої Сури, біля колонії Ямбург, толока і схили лівого берега річки (Давидич!). — П. З. С. Запорізьк. рн, окол. с. Біленького, степ над р. Дніпром біля лісництва (Кукуш!). — Л. З.-Л. З. Харківська обл.: Петровський рн, окол. ст. Червоний Лиман, по борових пісках (Лавр.!). — Сталінська обл.: Артем. рн, с. Мирний Курган, с. Дронівка, залишки цілинних схилів по правому берегу Дінця, супіскуваті схили (Котов!). — Ворошиловградська обл.: Старобільськ. рн, Лимарівський держкінзавод, по степових схилах Водяного Яру на пісках, масово (Котов!). Рубіжан. рн, ст. Кремінна, за джерелами, верхи вапнякових схилів, по крейдяних відслоненнях (Клок.!); окол. ст. Кремінної, по борових пісках, на галявинах (Клок.!). — З. Л. С. Запорізька обл.: острів Хортиця на Дніпрі (Акінф., Гроссгейм, l. c.).

Поширення по СРСР. На схід від р. Дніпра: Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол.; Кавк.: Дагест.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Східна частина степової смуги Європ. частини СРСР (на W до Дніпра), півд. Сибір до Даурії, півн. Казахстан, Джунгаро-Кашгарія, Монголія.

Примітка. В півд.-західн. Казахстані вважається за добрий корм.

167[1]. (2). C. serótina (Link) Keng. — Клейстогенес пізній. Утворює нещільні дернини; кореневище коротко-повзуче, з численними товстими короткими гонами, 3—4 *см* завд. і 8—14 *мм* завт., вкритими шкірястими лусками; стебла прямі, внизу майже круглі і голі, вище шерсткі, з одного боку опуклі, з другого плоскі або ледве жолобчасті, по ребрах гладенькі. Листи плоскі, 4—7 *мм* завш., ланцетно-загострені, з 7—9 головними жилками, більшменш шерсткі; язичок дрібновійчастий; пластинка листа при основі з одинокими довгими волосками на маленьких горбочках. Волоть до 10 *см* завд., здебільшого стиснена, з шерсткою головною віссю, при основі з довгими рідкими волосками. Колоски 6—10 *мм* завд., 1—5-квіткові, томнофіолетові. Колоскові луски нерівні, плівчасті; нижня 1,75—2,5 *мм* завд., з одною недорозвиненою (до 1 *мм* завд.) жилкою, верхня до 4 *мм* завд., з одною, іноді трьома жилками, при вершку трохи шерстка; нижня квіткова луска ланцетна, з 5 трохи опушеними жилками, опушена по краях, при основі з віночком білих волосків (0,2—0,3 *мм* завд.), при вершку з коротким (0,5—0,75 *мм* завд.) остюком. Пиляки 1,3—2,5 *мм* завд. Зернівка з дзьобовидно загнутим кінчиком. 4. Цв. VII—VIII.

Planta laxe caespitosa, rhizomate breviter repente, stolones numerosos breves, tantum 3—4 *cm* longos, 8—14 *mm* crassos, squamis coriaceis obsitos edente. Culmi erecti, inferne subteretes, laeves, superius semiteretes, scabri, altero latere convexi, altero plani vel vix canaliculati, costis laevibus. Folia rigida, linearia, acuminata, culmea crebra, patentia, sensim abbreviata, 7—9-ner-

via, sicut vaginae, plus minusve scabra, ad basin pilis longis sparsis perpaucis in tuberculis insidentibus obsita, ligula minutissime ciliolulata. Panicula ad 10 *cm* longa, plerumque coarctata, ad basin sparsim longe pilosa, axi scabro. Spiculae 1—5-florae, 6—10 *mm* longae, obscure violaceae, glumis inaequalibus, membranaceis, inferiore breviter uninervia, 1,75—2,5 *mm* longa, superiore 1—3-nervia, circ. 4 *mm* longa, ad apicem subscabrida; palea inferior lanceolata, 5-nervia, ad nervos marginesque pubescens, ad basin pilis brevibus albidis, 0,2—0,3 *mm* longis obsita, apice bidentata, inter dentes breviter aristulata, aristula 0,5—0,75 *mm* longa. ♃.

Keng in Contrib. Nat. Research. Instit. of Biology, 5, 1—2 (1934) 156.

Syn. *Diplachne serotina* Link, Hort. Berol. I (1827) 155. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 623 pro parte. Рожевиц, Фл. СССР II, 310.—Клоков і Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 167.—*Festuca serotina* L. Sp. pl. ed. 2 (1762) 111. — *Molinia serotina* M. et K. Deutschl. Fl. I (1823) 585. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 396 pro parte.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 71, fig. 1571! — Рожевиц, Фл. СССР II, 307, tab. XXIII, fig. 13!

Hab. По сухих кам'янистих схилах. —Можливо, буде знайдений в УРСР. Поширення по СРСР. Крим, Півд. Закавказ. (Вірменія).

Ar. Geogr. Північна частина Середземномор'я, М. Азія.

Примітка. Для УРСР наводився помилково, але не виключена можливість знаходження цього виду в південній частині, що межує з Кримом.

Іноді споживаються плоди.

168. (3). C. maeótica Klok. et Zoz. — Клейстогенес азовський. Утворює густі дернинки до 5—6 *см* в діаметрі. Кореневище коротке, повзуче, яке розвиває численні стебла і короткі тонкі гони, вкриті зеленуватими лусочками. Стебла 40—80 *см* завв., 1—1,5 *мм* завт., при основі розгалужені, прямі, голі, тільки під суцвіттям трохи шерсткі. Меживузля при основі майже круглі, вище з боку листа плоскі або жолобчасті, з протилежного боку опуклі. Листи відхилені під гострим кутом, разом з піхвами більш-менш гострошерсткі, вузьколінійні, поступово витончені до вершка, нижні плоскі або злегка згорнені, верхні згорнені, шиловидні, 1,5—5 *мм* завш.; язичок короткий, дрібновійчастий, з одинокими волосками по боках. У пазусі кожного листа є недорозвинене суцвіття. Волоть багато-(30—90)-колоскова, 8—12 *см* завд., з 6—11 головними, косо догори спрямованими гілками і з гострошерсткими гілочками. Колоски 3—5-квіткові, 7—12 *мм* завд., зелені, рідше фіолетові; колоскові луски ланцетні, гострувати, нерівні, нижня з 1, іноді з 2—3 жилками, 2,5—4 *мм* завд., в 1,5 (2) рази коротша за верхню; верхня колоскова луска з 3—7, звичайно з 5 жилками, 4—6 *мм* завд.; вісь колоска шерстка, під квіткою коротко опушена; нижня квіткова луска вузьколанцетна, з 5 жилками, 5,5—7 *мм* завд., з остюком до 2 *мм* завд.; верхня квіткова луска трохи коротша, з 2 жилками, при вершку з 2 остюкуватими зубчиками; колоскові і квіткові луски по жилках шерсткі. Пиляки до 3 *мм* завд. Приймочки темночервоні, світліші, ніж у *C. bulgarica*. ♃. Цв. VII—VIII. — Рис. 9.

Planta perennis, caespitosa, rhizomate breviter repente, stolones breves tenues, squamis virescentibus obsitos edente. Culmi 40—80 *cm* alti, 1—1,5 *mm*

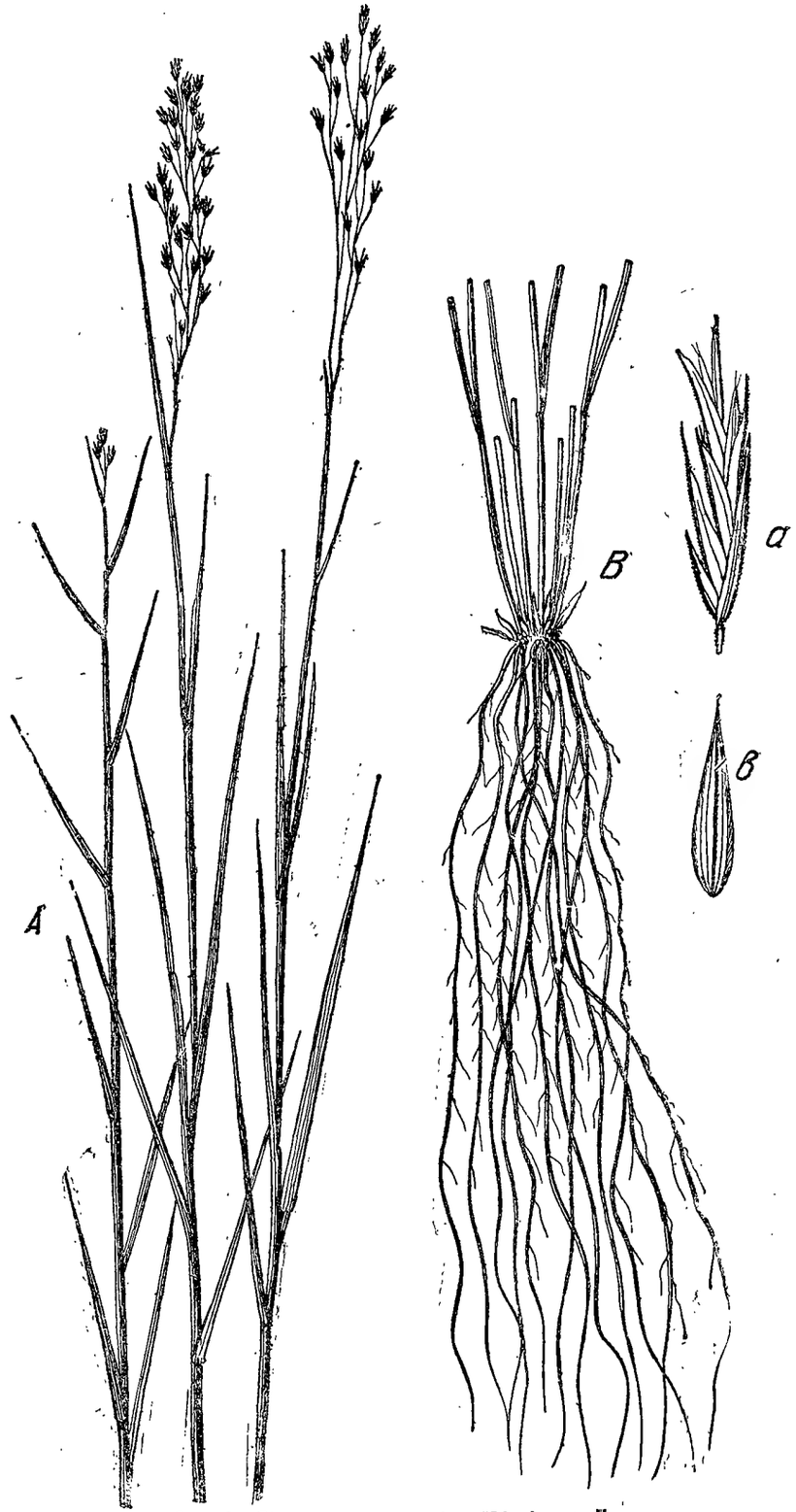

Рис. 9. *Cleistogenes maeotica* Klok. et Zoz.
A і *B* — вся рослина; *a* — колосок (збільшений); *b* — нижня колоскова луска (збільшена)

crassi, ad basin ramosi, erecti, parte suprema scabriuscula excepta laeves, internodiis ad basin teretibus, superius altero latere convexis, altero planis vel canaliculatis. Folia erecto-patentia, subtus atque ad margines sicut vaginae plus minusve scabra, anguste linearia, 1,5—5 *mm* lata, inferiora plana vel subconvoluta, superiora convoluta, subulata, ligula brevi, apice minute ciliolulata, ad margines parce et longe pilosa. Paniculae multi-(30—90)-stachyae, 8—12 *cm* longae, rami primarii 6—11-ni, erecto-patuli, ramulis scabris; spiculae 3—5-florae, virides, rarius violascentes, 7—12 *mm* longae, rachide scabrida, sub floribus breviter pubescente, glumis inaequalibus, lanceolatis, acutiusculis, ad nervos scabridis, inferiore uni-, interdum 2—3-nervia, 2,5—4 *mm* longa, quam superior 1,5(2)-plo breviore, superiore 3—7-, saepius 5-nervia, 4—6 *mm* longa; palea inferior anguste lanceolata, quinquenervia, 5,5—7 *mm* longa, ad nervos scabrida, apice bidentata, inter dentes aristata, arista ad 2 *mm* longa; palea superior inferiore subbrevior, binervia, apice bidentata, dentibus aristiformibus. Stigmata atrorubra. 4.

Syn. *Diplachne maeotica* Klokov et Zoz in Фл. УСРР, визн. I (1936) 168. — *D. serotina* auct. nonnul. fl. ucr. ex parte, non Link.

Hab. По відслоненнях і на кам'янистих степах. — Досить часто в Степу.

З. Л-С. (півд. частина) МАРСР: Балка Комарівка, вліво від дороги на Тирасполь, хут. Красні Горки, степ, схил (Опперман!).— **Л. Л.-С.** Харківська обл.: окол. м. Харкова на степовому схилі, вигін; занесено? (Паршина!).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Макіївськ. рн, с. Скотовате (Степанов!); ст. Іловайська, на крейдяному схилі до р. Кринки (Морозова, Наконечна!). Чистяківськ. рн: с. Зуївка, схил берега р. Ольхової (Белашкевич!); хут. Будеика, пісковики (Наконечна!). Горлівськ. рн, біля хут. Чапери, схил балки, на пісковиковому щебені (Алексеенко!).— М. Сталіно, радгосп „Піски", балка Водяна, схили (Котов!). Сталінськ. рн, між селами Авдіївка і Скотовате, біля джерела з водою, на солончакуватих лугах (Котов!). Артемівськ. рн, ст. Яма Півн.-Донецьк. залізн., доломітова гора біля радгоспу, на доломіті (Зоз!).—Ворошиловградська обл.: Лисичанськ. рн, окол. м. Верхнього, на виходах пісковика в балці Соснуватій (Зоз!).—**П. З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: по р. Мокрій Сурі, за с. Н.-Олександрівкою, недалеко від Н.-Ямбурга, балка Єчіміна, на гранітних відслоненнях (Давидич!).—МАРСР: Тираспольськ. рн, 4—5 *км* від с. Карагаші, схил балки з півн. експоз. (Опперман!). — **Л. З.-Л.С.** Запорізька обл.: Бердянськ. рн, р. Берда, за с. Стародубівкою, на граніті (Клоков!). с. Н.-Спаське, граніт Голубина скеля (Клоков!).—Сталінська обл.: Володарський рн, р. Кальчик, с. Чердакли, граніт. (Клоков!). — **Л.З.-Л.С.** (аз.). Сталінська обл.: Будьоніівськ. рн, Єланчицька коса на Азовському морі, піски, ефедровий степ (Остриганы!). — **П. З. С.** Запорізька обл.: Запорізьк. рн, с. Розумівка, степовий схил балки (Кукуш!); там же, окол. с. Біленьке, степові схили до р. Дніпра (Кукуш!).—Миколаївська обл.: Базавлуцькі плавні, біля с. Бабине, В.-Лепетихськ. рн, схили (Рижутін, Куксін!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Мелітопольський рн, р. Молочна, степові схили до с. Мордвинівки (Клок.!). Якимівський рн, берег Молочного лиману, 1 *км* на S від хут. Алтагира (Шост.-Дес.!, Шалит!).

Поширення по СРСР. Причорном., Ниж.-Дон., Вол.-Дон., Крим.

Ar. Geogr. Ендемік (?).

169. (4). C. bulgárica (Bornm.) Keng.—Клейстогенес болгарський. Утворює дернини; кореневище коротко-повзуче, з тонкими малопомітними гонами, вкритими лусочками. Стебла здебільшого численні, 30—50 *см* завв., до 1 *мм* завш., від основи трохи зігнуті, прямі, рідко хвилясто вигнуті (f. *pseudosquarrosa* Klok. et Zoz), при основі розгалужені, майже циліндричні, вище плоскожолобчасті, голі. Верхні листи згорнені, шиловидні, нижні більш-менш згорнені, 2,5—5 *мм* завш., по краях гострошерсткі, зверху шерсткі, зісподу разом з піхвами гладенькі або більш-менш шерсткі (у f. *pseudosquarrosa*); язичок дрібновійчастий; піхви розкриті, більш-менш відставлені від стебла. Волоть ромбічна або яйцевидна, 6—9 *см* завд., з 4—7 гострошерсткими гілочками першого порядку, більш-менш притисненими до головної осі суцвіття, небагатоколоскова. Колоски 3—5-квіткові, зелені або світлосірі, 6—8 *мм* завд. Верхня колоскова луска 2,5—4,5 *мм* завд., нижня 1—2,5 *мм* завд., обидві ланцетні, з однією жилкою (рідко у верхньої луски жилок 3); нижня квіткова луска вузьколанцетна, 5—7 *мм* завд., тонко загострена в остюк до 3 *мм* завд.; верхня з 2 остюкуватими зубчиками, більш-менш дорівнює нижній; по краю луски голі або нижня розсіяно-пухната. Пиляки 2,5 *мм* завд. 4. Цв. VII—VIII.

Planta perennis, caespitosa, rhizomate breviter repente, stolones breves squamis obsitos edente. Culmi 30—50 *cm* alti, ad 1 *mm* crassi, a basi ascendente erecti, rarius flexuosi (f. *pseudosquarrosa* Klok. et Zoz), ad basin ramosi, subteretes, superius plano-canaliculati, glabri. Folia plus minusve convoluta, supra atque ad margines scabra, subtus unacum vaginis laevia vel (apud f. *pseudosquarrosam* Klok. et Zoz) plus minusve scabrida, ligula minute ciliolulata, vaginis apertis, plus minusve a caule distantibus. Paniculae pauci- (ad 30)-stachyae, rhomboideae vel ovatae, 6—9 *cm* longae rami primarii 4—7-ni, scabri, axi plus minusve adpressi. Spiculae 3—5-florae, lanceolatae, virides vel pallide griseae, 6—8 *mm* longae, glumis inaequalibus, lanceolatis, inferiore 1—2,5 *mm* longa, superiore 2,5—4,5 *mm* longa, utraque uninervia vel superiore interdum trinervia; palea inferior anguste lanceolata, 5—7 *mm* longa, apice bidentata, inter dentes aristula ad 3 *mm* longa aucta; palea superior inferiori subaequilonga, apice aristulato-bidentata; palea utraque glabra vel inferior sparsim pubescens. 4.

Keng in Contrib. from the Nation. Research. Instit. of Biology 5, 1—2 (1934) 152.

Syn. *Diplachne bulgarica* Рожевиц, Фл. СССР II, 310, 751. Клоков і Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 168. — *D. serotina* subsp. *bulgarica* Bornm. Bot. Centralbl. XXXVI (1888) 156. — *D. serotina* Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 623 ex parte.

Icon. Рожевиц, Фл. СССР II, tab. XXIII, fig. 14!

Hab. По сухих і кам'янистих схилах в степовій смузі, зрідка.

З. Л.-С. МАРСР: Окол. м. Тираспоря, схили Колкотової балки (Опперман! — **П. З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: окол. Кривого Рога, 2 *км* від хут. Богданівки на гранітних відслоненнях річки Інгульця (Кот.!).—**Л. З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: р. Вовча, с. В. Михайлівське, виходи граніту (Ельяшевич! f. *pseudosquarrosa*). Запорізьк. рн, окол. с. Розумівки, степові схили „Глибокого яру" (f. *pseudosquarrosa*, Кукуш!).—**П. З. С.** Одеська обл.: колонія Золау, толока (Опперман!). Карл-Лібкнехтівськ. рн, Солониха (Опперман!). Вознесенськ. рн, М. Пристань, схили до р. Буга, багато (Опперман!). Окол. м. Вознесенська, ваппякові схили (Клок.!). Доманівський рн, Ак-Мечеть, по р. Бакшани на граніті (Клок.!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: остр. Хортиця, на граніті (Клоков!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорном., Ниж.-Дон.; Передкавк., Даг., Зах. і Східн. Закавк.

Ar. Geogr. Балкани, М. Азія.

Примітка. *Diplachne serotina* subsp. *bulgarica* Bornm. описана з Болгарії, *D. bulgarica* Roshev. описана з Дагестана (Темір-Хан-Шура) і, можливо, не тотожна з першою.

Рід 87. Molínia [1] Schrank. — Молінія

Schrank, Baier. Fl. I (1789) 334

Суцвіття — довга стиснена вузька волоть. Колоски ланцетні, 2—5-квіткові, з недорозвиненою верхньою квіткою. Колоскові луски з одною жилкою, коротші за квіткові, гоструваті; вісь колоска короткопухната; нижня квіткова луска з 3 жилками на опуклій спинці, тупувата, без остюка. Верхня квіткова луска з 2 кілями, майже дорівнює нижній. Квіткові плівочки обернено-яйцевидні, тупі.

Кілька видів (коло 5), поширених у помірних країнах північної півкулі.

В межах СРСР — 2 види; в УРСР тільки *M. coerulea* (L.) Moench. — бореальний (західно-палеоарктичний) вид.

170. M. coerúlea (L.). Moench. — Молінія блакитна. 40—90 (150) *см* завв. Рослина утворює густі дернини. Корені міцні, довгі. Стебла прямі, гладенькі; нижні меживузля дуже вкорочені, верхні (під суцвіттям) дуже довгі; листи лише при основі стебла. Пластинки листів лінійно-ланцетні, плоскі, жорсткі, по краю шерсткі, зверху звичайно з довгими негустими волосками; язичок з волосків. Волоть стиснена, до 30 *см* завд.; колоски темнофіолетові, рідше зелені, до 6 (8) *мм* завд., 2—4-квіткові; колоскові луски яйцевидні, з вістрям; нижня квіткова луска з виразними жилками на опуклій спинці. 4. Цв. 2/2 VI—IX.

Planta perennis, caudice caespitoso, vaginis foliorum vetustorum stipato, radices longas funiculiformes edente. Culmi erecti, elati, 40—90 (150) *cm* alti, laeves, rigidi, inferne paucifolii, superne longe nudi. Folia firma, plana, latiuscule linearia, acuminata, margine scabra, supra solito pilis longis sparsis pubescentia, ligula in seriem pilorum mutata. Paniculae elongatae, contractae, ad 30 *cm* usque longae, ramis fere a basi ramulosis ramulisque strictis. Spiculae 2—4-florae, obscure violaceae, rarius virides, ad 6—8 *mm* longae, glumis subinaequalibus, ovatis, apice mucronatis; palea inferior nervosa, dorso convexa, apice manifeste obtusa. Stigmata plumosa, atrorubra, lateraliter ad basin floris emergentia. 4.

Moench. Meth. (1794) 183.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 395. Czern. Consp. 73. Рогов. Обозр. (1869) 283. Монтр. Обозр. 79. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 678; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 622. Пач. Фл. Полес. n° 1197; Херс. фл. I, 157. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 114. Рожевиц, Фл. СССР II, 312. Лавр. Фл. УСРР, визи. I, 169.

Syn. *Aira coerúlea* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 63.
Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et. Helv., I, tab. 78, fig. 1606!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 446!

Hab. На вогких торфуватих лугах, торфових болотах, у вогких і почасти мокрих лісах (переважно в борах і суборах), зрідка на солончакуватих лугах. — Звичайно в Поліссі, зрідка в Лісостепу і рідко в Степу, де трапляється переважно на піщаних терасах річок.

П. П., **Л. П.** — звичайно. — **З. Л.-С.** (півн. част.) Кам'янець-Подільська обл.: Сатанів (Рог.). Кам'янець-Подільський (Рог.) Кол. Ново-Ушицький повіт (Шмальг.).— **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Рог.). — Вінницька обл.: Брацлав (Рог). Липовецький рн., долина р. Десни, ліс Липки в окол. с. Лосіївки-Польової (Левіна!). Турбове, Турбівський ліс (Левіна!). — Київська обл.: Київ (Рог., Шмальг.). Чигирин (Пач.). Канівський лісостеповий заповідник (Кот.!). Між селами Михайлівкою (Черкаськ. рн.) і Миронівкою, на березі р. Росі (Кот.!). Черкаси, бір (Кожевників!). Сміла (Ганешин!). — **Л. Л.-С.** — зрідка по всьому району. — **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Карлівка (Пач.). — Харківська обл.: Долина р. Дінця в окол. Чугуєва, Маслівка (Ширяєв!). Маливівка, бір (Дрюченко!). Зміївський рн, с. Зміївський Лиман (Черн.!, Лавренко!!). Коробові хутори (!!). Петрівський рн, Червоний Лиман (Лавр.!!). Куп'янськ (Клок.!). Краснянка (Клок.!). — Дніпропетровська обл.: по р. Самарі, Новомосковськ (Кожевників!). Самарський бір (Зоз!).[1] — **П. С.** Миколаївська обл.: Скадовський рн, острів Джарилгач (Дзеваиовський!, Шост.-Дес.).

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони; Кавк.: Передкавк., Зах. і Півд. Закавказ.; Зах. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Арал.-Касп. (півн.-зах. частина).

Ar. Geogr. Майже вся Європа, Кавк., півн.-схід. част. Малої Азії, Ліван, західн. Сибір, Алжір, Півн. Америка (занесено).

Примітка. В межах Українського Полісся, за Д. В. Воробйовим і П. С. Погребняком (Лісов. тип. визначник Укр. Полісся, Харків, 1929, с. 128), *M. coerulea* характерна і постійна для вогких борів, суборів, почасти сугрудків, інколи в мокрих борах, суборах і сугрудках; зрідка вона пануюча, особливо після пожеж, на порубах, крім того, по торфуватих лугах і болотах. В межах Лісостепу і Степу — в долинах річок, переважно в межах піскових терас. У Степу на піскових терасах росте в зниженнях і на абрупті до лугової тераси, тобто при умовах постійної вогкості.

Характерна подвійність в умовах існування цієї рослини. Всі зазначені вище позиції характеризуються вимитістю грунту. В той же час *M. coerulea*, як і в інших місцях (див., напр., Н. В. Павлов, Флора Центрального Казакстана, ч. 1, 1928, с. 87), росте й на Україні на більш-менш засолених грунтах. Так, наприклад, я спостерігав (4.VIII 1929) *M. coerulea* в долині р. Оржиці біля с. Оржиці Полтавської обл. [Л. Л.-С. (пд)], на солончакуватих лугах. Тут *M. coerulea* росте в угрупованні, де переживають *Poa pratensis*, *Plantago media*, *Trifolium fragiferum*, *T. repens*; грунт з HCl скипає з поверхні. Вище по рельєфу солонці з *Festuca sulcata*, *Plantago maritima*, *Camphorosma ssongoricum*, *Lepidium crassifolium*, *Agropyrum elongatum* тощо.

M. coerulea також відома з узбережжя Чорного моря, де вона знайдена була С. Дзевановським, а пізніше Н. Шостенко-Десятовою на косі Джарилгач. На Джарилгачі *M. coerulea* утворює рясні луги в неглибоких зниженнях між піщовими горбами північної піскової частини коси. Ці улоговини слабо засолені. *M. coerulea* відограє домінуючу роль в асоціації; між її дернинами знаходимо рідкі: *Plantago Cornuti*, *Thalictrum simplex*, *Veronica spicata*, *Rumex tuberosus* (Н. Шостенко-Десятова в Тр. Н.-д. Інституту ботан. Харк. держ. універс. том I, 1935, с. 163). Найближчі місця знаходження *M. coerulea* є тільки по р. Самарі.

Міцні меживузля стебла вживають для гофрування жіночих комірчиків, для чистки чубуків тощо. З волокон коріння роблять щітки.

[1] На пошану Juan Jgnacio Molinâ (1740—1829), який багато працював над вивченням природи Чілі.

Рід 88. Eragróstis [2] Host. — Гусятник

Host, Gram. austr. IV (1809) 14

Суцвіття — розлога багатоколоскова волоть. Колоски двостатеві, ланцетні або лінійнодовгасті, стиснені з боків, багатоквіткові. Колоскові луски з кілем

[1] Вказівки А. Гроссгейма в невиданій „Флоре Екатеринославской губернии" для кол. Новомосковського повіту „лес Пчелкина (сосновый) (Акинф.)" і „Догатова ставка (Акинф.)" теж, мабуть, стосуються долини р. Самари.

[2] Від грецького слова ἐράω (ерáо) — і ἄγρωστις (áгростіс) — назва якоїсь кормової трави. Інколи відносять *Eragrostis* до особливої триби *Eragrosteae*.

на спинці, з однією жилкою, коротші за квіткові. Нижня квіткова луска з 3 жилками, без остюка, відпадає разом з зернівкою; верхня квіткова луска з 2 війчастими кілями; вона залишається на виступах осі колоска, що не розламується.

Близько 250 видів, поширених переважно в субтропічних і тропічних країнах земної кулі. В межах СРСР — 9 видів; з них в УРСР трапляється 4 види: *E. minor* Host. — палеосубтропічний вид (субтропічні країни Старого Світу), *E. suaveolens* Becker — понтично-арало-каспійський, *E. pilosa* (L.) P. B. — палеосубтропічний і *E. aegyptiaca* (Willd.) Del. — східносередземноморський вид.

---

1. Ніжні гілки волоті сидять по одній або по дві . . . . . 2.
— Нижні гілки волоті зібрані пучками по 3—7. . . . . 3.

2. Піхви і краї листів з рідкими довгими волосками . . (1). **E. minor** Host.
— Піхви і краї листів голі (рідко листові краї з волосками) . . . . . (2). **E. suaveolens** Becker.

3. При основі нижніх гілок волоті є волоски; колоски звичайно з фіолетовим відтінком . . . . . (3). **E. pilosa** (L.) P. B.
— При основі гілок волоті немає волосків; колоски бліді . . . . . (4). **E. aegyptiaca** (Willd.) Del.

171. (1). E. minor Host. — Гусятник малий. 10—50 *см* завв. Рослина при основі кущиста. Стебла висхідні, тонкі, голі, гладенькі. Пластинки листів лінійні, до 3 *мм* завш., голі, з залозистими горбками по краю; піхви з рідкими довгими відхиленими волосками; язичок з волосків. Волоть до 15 *см* завд., з товстуватими, горизонтально поставленими гілками; колоски на ніжках, коротших за колоски, ланцетно-лінійні, з (2) 5—15 (20) квітками, до 10 *мм* завд., звичайно темнофіолетові; колоскові луски ланцетні, загострені; нижня квіткова луска яйцевидна. ☉. Цв. VII—X.

Planta annua, caespitosa. Culmi geniculato-ascendentes vel erecti, graciles, glabri, laeves, 10—50 *cm* alti. Foliorum laminae lineares, acuminatae, planae, ad 3 *mm* latae, glabrae, margine minute tuberculatae, ligula in seriem pilorum mutata; vaginae praesertim ad margines laxe et longe patule pilosae. Panicula aequalis, oblonga, ad 15 *cm* longa, ramis solitariis alternis vel infimis interdum geminis, crassiusculis, subasperulis, horizontaliter patentibus. Spiculae pedunculis eis brevioribus suffultae, lanceolato-lineares, (2) 5—15 (20)-florae, solito obscure-violaceae, glumis lanceolatis acuminatis uninerviis; palea inferior ovata, valide trinervia, carinata, ad carinam denticulato-scabrida et verruculis 1—2 obsita. ☉.

Host, Gram. austr. IV (1809) 15.—Lindem. Fl. Chers. II, 292. Рожевиц, Фл. СССР II, 315. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 170.

Syn. *Poa eragrostis* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 68.— *Eragrostis poaeoides* P. B. Agrost. (1812). 162. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 381. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 281, Монтр. Обозр. 77. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 679; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 630. Пач. Фл. Полес. n° 1209. — *P. minor Hostiana* Pacz. Херс. фл. I, 176. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 115.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 91, fig. 1661!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 397! (sub *E. poaeoide*). — Herb. Fl. Reipubl. Sov. Ucrain. № 12!

Hab. Як бур'ян по городах, полях, перелогах, при дорогах (переважно на піскуватих грунтах), також по піскуватих берегах річок і, як інгредієнт, на цілинних випасуваних степах. — В Степу звичайно, в Лісостепу рідше.

П. П. Окол. Києва (Рог., Шмальг.!). — **Л. П.** Київська обл.: Околиці Києва, Микільська слобідка (герб. Траутф!). Вище-Дубечанський рн, Новосілки (Ракочі!). — Чернігівська обл.: Чернігів (Неводовський!). Ріпкінський рн, Любеч (Пач.!). — **З. Л.-С.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.** — досить звичайно. — **Д. Л.-С.**, **П. З.-Л. С.**, **Л. З.-Л. С.**, **П. З. С.**, **Л. З. С.** — звичайно.

Поширення по СРСР. Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Нижн.-Дон., Завол., Причорн., Крим., Нижн.-Вол.; Кавк.: всі райони; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Дал. Схід: Уссур.; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Півд. і серед. Європа, Крим, Кавк., півд. част. Сибіру, зах., центр. і схід. Азія, півн. Африка, Півн. Америка (занесено).

Примітка: Й. К. Пачоський (Херс. фл., l. c.) зазначає, що у вогкі роки, коли дощі випадають у другій половині літа, *E. minor* у великій кількості (разом з *Setaria viridis*) розвивається на стерні. Інколи ці злаки косять на сіно. У ці ж вогкі роки *E. minor* у значній кількості розвивається як пізньолітній або осінній злак на цілинних степах, переважно на випасуваних. Навпаки, в роки з сухим літом *E. minor* на рівних місцях майже зовсім не розвивається.

172. (2). E. suavéolens Becker. — Гусятник західний. Близький вид до попереднього. (10) 20—60 *см*. завв. Стебла колінчасто-висхідні, гладенькі. Піхви і краї листів без волосків (рідко краї з волосками); язичок з волосків. Волоть розлога, з довгими тонкими гілками; колоскові ніжки частіше довші за колоски; колоски 4—11 *мм* завд., з (2) 5—12 (20) квітками, сіруваті; колоскові луски трохи коротші за квіткові; нижня квіткова луска ланцетна або яйцевидно-ланцетна. ☉. Цв. VI—IX. — Рис. 10.

Planta annua, caespitosa, (10) 20—60 *cm* alta. Culmi geniculato-ascendentes, graciles, laeves. Folia linearia, acuminata, plana, margine laevia atque, sicut vaginae, glabra, rarius margine pilosa, ligula e pilis constante. Panicula aequalis, effusa, ramis solitariis alternis gracilibus erecto-patentibus; spiculae pedunculis saepius eis longioribus suffultae, (2) 5—12 (20)-florae, 4—11 *mm* longae, lanceolato-lineares, grisescentes, glumis lanceolatis acuminatis uninerviis; palea inferior lanceolata vel ovato-lanceolata, trinervia, carinata, ad carinam denticulato-scabrida. ☉.

Becker ex Claus in Beitr. Pflanz. Russ. Reich. VIII (1851) 266. — Пач. Фл. Полес. n° 1208. Рожевиц, Фл. СССР II, 316. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 170.

Syn. *E. poaeoides* β. *suaveolens* Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 631.—*E. minor suaveolens* Pacz. Херс. фл. I. (1914) 178. — *E. suaveolens* var. *borysthenica* Schmalh. in Зап. Киевск. общ. естеств. XI (1891) 73. Монтр. Обозр. 443.— *E. megastachya* Por. Обозр. (1869) 181, non Link. Czern. Consp. 72.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 246! — Rehman et Wołoszczak, Fl. polon. exsicc. № 96! (sub *E. suaveolens* Becker var. *borysthenica* Schmalh.).

Hab. По вогких прибережних річкових пісках, у щілинах гранітних скель коло води. — По Дніпру від Києва до Херсона більш-менш звичайно і коло Полтави.

Рис. 10. *Eragrostis suaveolens* Becker.
A — вся рослина; *a* — язичок; *b* — колосок (збільшений).

П. П. і **Л. П.**—по пісках Дніпра (Рог.!, Шмальг., Цінгер!). Кол. Чернігівський повіт, заплавини Десни (Неводовський!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Канівськ. лісостеповий заповідник, проти с. Калиберди (Кот.!).—Полтавська обл.: Кременч. рн: Кам'яно-Потоцьке (Пач.); Крюків, по Дніпру (Пач.). — **Л. Л.-С.** Піски по Дніпру. — Київська обл.: Переяслав (Пач!).—Полтавська обл.: Кременчук (!!). Кобиляки (Рог. sub *E. megastachya*). Полтава, по Ворсклі (Рог. sub *E. megastachya*). — **П. З.-Л. С.** і **Л. З.-Л. С.** по Дніпру. — **Дніпропетровська обл.**: Петриківський рн, с. Михайлівка (Зоз!). Дніпропетровськ (Акінф. і Алексеенко). Ігрень (Акінф. і Алексеенко). — **П. З. С.** — по Дніпру. — Миколаївська обл.: Нововоронцовський рн, Малі Гирла. Бериславськ. рн: Качкарівка (!), Тягинка, Берислав (Пач.). Херсонський рн, Фаліївка, Херсон (Р. Регель!, Пач.). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Запоріжжя і нижче Запоріжжя (Грунер, Алексеенко!). Кінські плавні, береги Дніпра (!!). Кам'янсько-Дніпровський рн: Кам'янка-Дніпрова (Козлов!), Іванівка (Козлов!), Водяне по Дніпру (Козлов!). — Миколаївська обл.: Вел.-Лепетихський рн, Базавлуцькі плавні (Рижутін!). Цюрупинськ (Пач.). Гола Пристань (Пач.).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Кам., Вол.-Дон., Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Ендем.

Примітка. Дуже характрена рослина для вогких алювіальних пісків Дніпра. Піонер їх заростання. Росте разом з *Eragrostis pilosa* P. B., *Crypsis alopecuroides* Schrad., *C. schoenoides* Lam., *Gratiola officinalis* L., *Pulicaria prostrata* (Gilib.) Aschers.

173. (3). E. pilósa (L.) P. B.—Гусятник волосистий. 10—30 (50) *см* завв. Рослина при основі кущиста. Стебла прямі або колінчасто-висхідні, гладенькі. Пластинки листів вузьколінійні, плоскі або більш-менш згорнуті, голі; піхви голі; язичок з волосків. Волоть до 15 *см* завд.; гілки її тонкі, догори обернені, а потім відхилені, внизу волоті зібрані по кілька; при основі нижніх гілочок довгі волоски. Колоски лінійні, 3—5 *мм* завд., з (3) 5—9 (12) квітками, звичайно темнофіолетові; колоскові луски ланценті, значно менші за квіткові; нижня квіткова луска на вершку плівчаста. ☉. Цв. VII—X.

Planta annua, caespitosa, 10—30 (50) *cm* alta. Culmi erecti vel geniculato-ascendentes. Folia anguste linearia, acuminata, plana vel plus minusve convoluta, glabra, vaginis glabris; ligula e pilis constans. Paniculae oblongae, aequales, ad 15 *cm* longae, initio contractae, demum patulae; rami capillares scabridi, inferiores elongati, ad insertionem longe pilosi, inferiores plerumque 3—5-ni, semiverticillati; spiculae lineares, (3) 5—9 (12-)florae, solito obscure-violaceae, 3—5 *mm* longae, glumis lanceolatis acutis uninerviis, quam paleae brevioribus, ad carinam breviter ciliatis; palea inferior oblonga, acutiuscula, nervis vix prominulis. ☉.

P. B. Agrost. (1712) 162. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 382. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 281. Lindem. Fl. Chers. II, 292. Монтр. Обозр. 77. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 680; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 631. Пач. Фл. Полес. n° 1210; Херс. фл. I, 179. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 116. Рожевиц, Фл. СССР II, 315. Лавр.Фл. УСРР, вип. I, 170.

Syn. *Poa pilosa* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 68.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 91, fig. 1659! et 1660!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 96!

Hab. По вогкуватих молодих алювіальних і терасових пісках у долинах річок та на гранітних і піскових скелях (корінне місцезнаходження); часом

як бур'ян на полях і засмічених місцях (особливо на піскуватому грунті). — В Степу—досить звичайно, у Лісостепу—рідше, у Поліссі — рідко (взагалі переважно в долинах річок).

П. П. Київська обл.: Київ (Рог.! Шмальг.!). Чорнобильськ. рн, Теремці (Єгорова!). — **Л. П.** Київська обл. і рн, Микільська слобідка проти Києва (Рог.!). — Чернігівська обл.: Ріпкинський рн, Кам'янка на Дніпрі (Пач.!). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Кол. Проскурівськ. повіт (Котов!). — МАРСР. Дубосари (Рябков за Пач.). — **П. Л.-С.** Досить часто, переважно по долині Дніпра, Буга тощо. — **Л. Л.-С.** досить часто (переважно в долинах річок). — **Д. Л.-С.** — Долина р. Дінця (Ширяєв!, Сукачев). — Сталінська обл.: Ясенувата (Сидоров). Грабова, Чистяківськ. рн (Клеоп.!). — **П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.** — переважно в долинах річок Дніпра, Орелі, Самари, Дінця, Грузького Єланчика, Кальміуса і по гранітах. — **П. З. С., Л. З. С.** — переважно в долині Дніпра та інших річок більш менш звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони, крім північних (Кар.-Лапл., Дв.-Печ. і Лад.-Ільм.); Кавк.: всі райони; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт. Алт.; Схід. Сиб.: Даур.; Дал. Схід: Зеє-Бур., Удськ., Уссур.; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Теплі (субтропічні) і теплопомірні країни Євразії, півн. Африки, Півн. Америки (занесено).

174. (4). E. aegyptiaca (Willd.) Del. — Гусятник єгіпетський. 10—50 *см* завв. Рослина при основі кущиста. Стебла тонкі, голі, гладенькі. Пластинки листів голі, по краю шерсткі; піхви голі; язичок з волосків. Волоть стиснена, до 15 *см* завд., з гладенькими гілочками, без волосків при основі нижніх гілочок; колоски на коротких ніжках, вузьколінійні, до 10 *мм* завд., 15—20-квіткові, бліді; колоскові луски ланцетні; нижня квіткова луска з 3 жилками. ⊙. Цв. VII—IX.

Planta annua, caespitosa. Culmi procumbentes vel geniculato-ascendentes, graciles, glabri, laeves. Folia linearia, acuminata, glabra, margine scabrida, vaginis glabris, ligula e pilis constante. Paniculae oblongae, aequales, contractae, ad 15 *cm* longae, ramis brevibus, inferioribus semiverticillatis, omnino glabris, ad basin non ciliatis; spiculae pallidae, breviter pedunculatae, anguste lineares, 15—20-florae, ad 10 *mm* longae, glumis lanceolatis uninerviis; palea inferior oblongo-lanceolata, manifeste trinervia. ⊙.

Delil. Fl. d'Égypte (1814) 157. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 382. Пач. Фл. Полес. № 1211; Херс. фл. I, 181. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 117. Рожевиц, Фл. СССР II, 315. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 171.

Syn. *E. pilosa* β. *aegyptiaca* Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 631. — *Poa aegyptiaca* Willd. Enumer. Hort. Berol. (1809) 107.

Icon. Del., l. c. tab., 4. fig. 2!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1544! — Kneucker, Gram. exsicc. № 504!

Hab. По піскових прибережних місцях на молодому, алювії. — У заплавинах річок системи Дніпра (переважно по Дніпру) і по Дінцю, зрідка.

Л. П. Київська обл.: Київ, Труханів острів (герб. Траутф.!, Шмальг.! Цінгер!), Микільська слобідка (Шмальг.!). — Чернігівська обл.: Ріпкинський рн, Кам'янка, по Дніпру (Пач.!). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяславський рн, Андруші (Пач.!). — Полтавська. обл.: Зіньківськ. рн, Павлівка (Рог.!, Шмальг., Пач.). Вел.-Багачанський рн, Білоцерківка на Пслі (Рог.! Шмальг., Пач.). Полтава (Варжанський в герб. Рог.!). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Акінф.). Софіївський рн, Мандриківка, на Дніпрі (Алексєєнко!). — **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Кобиляки, на Ворсклі (herb. Fischeri!, Рог.!, Шмальг., Пач.). — Харківська обл.: Балаклійський рн, Чепель (Черн.!), Вітровка на Дінці (Черн.!). — **З. Л. С.** Запорізька обл.: Запорізький рн, острів Хортиця (Новицький). — Миколаївська обл.: Цюрупинський рн, піски Дніпра біля гирла р. Кінської (Грунер за Шмальг., Срединський).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Півн.-східна Африка (Єгіпет), Ассірія; у Зах. Європі — як рідка адвентивна рослина.

Рід 89. Koelèria [1] Pers. — Келерія, кипець

Pers. Syn. I (1805) 97

Суцвіття — густа циліндрична або видовжено-овальна колосовидна волоть. Колоски 2—5-квіткові, стиснені з боків, яйцевидно-ланцетні. Колоскові луски ланцетні, трохи нерівні, з кілем, майже дорівнюють квітковим лускам, перетинчасті, нижня з одною жилкою, верхня з 3; нижня квіткова луска ланцетна, з 3 невиразними жилками, з кілем, загострена; верхня квіткова луска з 2 кілями, на вершку з двома зубцями. — Багаторічні трави, що утворюють дернини; деякі види також з повзучим кореневищем.

Близько 60 видів, що поширені переважно в помірних країнах Євразії; деякі види трапляються також в Півн. і Півд. Америці і на Сандвічевих островах. В межах СРСР — 29 видів; з них в УРСР — 6. З українських видів *K. glauca* D. C. — бореальний (західнопалеоарктичний), *K. Talievi* E. Lavr. — східнопонтичний (ендем басейну Дінця), *K. brevis* Stev. — понтичний, *K. gracilis* Pers. — голарктичний, *K. polonica* Domin — східноєвропейський (касубійський), *K. Delavignei* Czern. — західноцентральноєвразіатський вид.

1. Стебла при основі цибулеподібно потовщені або основа стебла має вигляд цибулевидного потовщення через скупчення піхв відмерлих листів . . . . . 2.
— Стебла при основі не потовщені . . . . . 4.
2. Піхви, що вкривають цибулеподібне потовщення основи стебла, розщеплені на волокна. Суцвіття довге, іноді лопатеве . (1). **K. glauca** D. C.
— Піхви, що вкривають цибулеподібне потовщення основи стебла, суцільні . . . . . 3.
3. Суцвіття товсті, короткоциліндричні або видовжено-овальні . . . . . (2). **K. brevis** Stev.
— Суцвіття більш тонкі, довгасто-циліндричні . . (3). **K. Talievi** E. Lavr.
4. Рослина більш-менш густодернинна, без повзучих гонів . . . . . (4). **K. gracilis** Pers.
— Рослина завжди утворює рідкі дернини; кореневище більш-менш повзуче . . . . . 5.

[1] На пошану ботаніка Georg-a Koeler-a, що описав злаки Німеччини і Франції. Інколи рід *Koeleria* відносять до триби *Aveneae* (Р. Рожевиц, Злаки, 1937).

5. Листи плоскі, до 2 *мм* завш.; піхви, переважно нижніх листів, густо- і довговолосисті. Колоски досить великі, до 6 *мм* завд. . . . . (5). **K. polonica** Domin.

— Листи вузькі, до 1 *мм* завш.; піхви всіх листів голі. Колоски дрібніші, до 4,5 *мм* завд. . . . . (6). **K. Delavignei** Czern.

Секція 1. **Bulbósae** Domin. Стебла біля основи цибулеподібно потовщені і обгорнені старими піхвами.

Підсекція **Gláucae** Domin. Нижні старі піхви вкривають основу стебла черепичасто; вони сітчасто розщеплені.

175. (1). K. gláuca D. C.—Келерія сиза. 20—70 *см* завв. Рослина сизувата, утворює густі дернини. Стебла прямостоячі, гладенькі, під волоттю короткопухнаті, нижче голі, при основі (як і стерильні гони) цибулеподібно потовщені і обгорнені численними блідими розщепленими на волокна піхвами прикореневих листів (без пластинок). Пластинки листів стерильних гонів 5—12 *см* завд., сизо-зелені, рідше суто зелені, вузьколінійні, міцні, плоскі або згорнені, як піхви, короткопухнаті або голі; піхви нижніх стеблових листів пухнаті, верхніх голі; язичок короткий, тупий. Волоть більш-менш густа, циліндрична або трохи лопатева, бліда або рідше трохи забарвлена. Колоски 2—4-квіткові, 4—5 *мм* завд., ланцетні; колоскові луски трохи коротші за квіткові, тупуваті, голі або ледве опушені; нижня квіткова луска ланцетна. ♃. Цв. 2/2 V—VII.

Planta caespitosa, glaucescens. Culmi erecti, parte suprema breviter puberula excepta, glabri, laeves, ad basin bulboso-incrassati, vaginis foliorum radicalium numerosis, pallidis, in fibras solutis imbricatim involuti. Folia glauco-viridia, rarius viridia, turionum sterilium anguste linearia, firma, plana vel convoluta, ut vaginae, breviter pubescentia vel glabra; vaginae foliorum caulinorum infimorum puberulae, superiorum glabrae; ligula brevis, obtusa. Panicula plus minusve densa, cylindrica vel sublobata, pallida vel rarius subcolorata. Spiculae 2—4-florae, lanceolatae, 4—5 *mm* longae, glumis subinaequalibus, carinatis, obtusiusculis, glabris vel vix puberulis; palea inferior lanceolata, glumas superans, obtusiuscula. ♃.

D. C. Catalog. Plant. Hort. Monspel. (1813) 116. Domin, Monogr. in Biblioth. Botan. H. 65 (1907) 54. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 402. Czern. Consp. 73. Рогов. Обозр. (1869) 277. Монтр. Обозр. 80. Пач. Фл. Полес. n° 1207; Херс. фл. I, 171. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 118. Гончаров, Фл. СССР II, 324. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 175.

Syn. *K. cristata* d. *glauca* Schmalh. Фл. Ю.-З. Р. 692; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 630. *K. sabuletorum* Czern. Consp. 73 — *K. glauca* (spec. coll.) subsp. II. *K. sabuletorum* Domin in Monogr. in Biblioth. Botan. H. 65 (1907) 65. — *K. glauca intermedia* Pacz., Херс. фл. I, 173, non Fries.

Icon. Domin l. c. tab. II, fig. 11, tab. III, fig. 1, 2!

Hab. Галявини і узлісся (а також і під зрідженою заслоною) в борах і суборах, у піскових степах, на сипких пісках, що заростають, на надморських косах.—По всій УРСР (на піщаному грунті) звичайно (нема відомостей тільки для З. Л.-С. і П. С.).

П. П., **Л. П.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.**, **Д. Л.-С.**, **П. З.-Л. С.**, **П. З. С.**, **Л. З. С.** — звичайно (на піщаному грунті).

Трапляються такі різновидності:

Var. týpica Domin. Рослина сиза; листя вкрите густим пушком або голе; нижні піхви завжди сріблястопухнаті.

Glauca, folia dense pubescentia vel glabra, vaginae infimae argenteo-pubescentes.

Domin, ibid., p. 55.

Звичайно.

Var. glabráta Domin. Листи шерсткі, сизуваті (не такі сизі, як у попередньої різновидності), голі; піхви листів усі голі, більш-менш сизі або майже зеленуваті.

Folia glaucescentia, glabra; vaginae omnes glabrae, plus minusve glaucae vel virescentes.

Domin, ibid., p. 64.

Зрідка.

Поширення по СРСР: Європ. част.: Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам. (на півдні), Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол. (крім півдня); Зах. Сибір: Обськ. (на півдні), Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян., Даур. (західна част.); Серед. Азія: Арал.-Касп. (півн. част.) Прибалх. (півн. част.).

Ar. Geogr. Серед. Європа, півд., захід. і центр. част. Сибіру, Джунгарія.

Примітка. Я не виділяю в окремий вид *K. sabuletorum* Czern., як це роблять Черняєв (l. c.) і Domin (l. c.). Перший не дав опису свого виду; він наводить його для окол. Харкова, а *K. glauca* указує тільки для Полтави, посилаючись на Роговича. Domin у своїй монографії *Koeleria* наводить *K. sabuletorum*, як підвид *K. glauca*. Він так відрізняє цей підвид від типової *K. glauca*: „*K. glaucae* affinis sed differt foliis unacum vaginis culmisque glaberrimis laevibus, viridibus, rhizomatibus prorepentibus, vaginis vetustis minus imbricatis minusque fatiscentibus". Крім того, далі він підкреслює: „Das Hauptmerkmal der *K. sabuletorum* besteht aber in der vollständigen Kahlheit und Glattheit" (розрядка автора цитати). Domin указує *K. sabuletorum* досить глухо для Дона і Дінця.

Екземпляри, які описує Domin під назвою *K. sabuletorum*, справді інколи трапляються в межах степової смуги УРСР на пісках, що заростають, але вони з'єднані з типовою *K. glauca* поступовими переходами. Разом з ними трапляється й типова *K. glauca*.

Й. К. Пачоський (Херс. фл., l. c.) помилково наводить для пісків кол. Херсонської губ. і Дніпрового низу *K. glauca intermedia* (із знаком запитання); ця раса властива надморським піскам узбережжя Балтійського моря (див. Domin, ibid., p. 60). Пачоський відрізняє цю расу, яку він називає *K. glauca intermedia*, від борової *K. glauca*. Але різниця між ними помітна переважно тоді, коли порівнюють борові зразки *K. glauca* з зразками цього ж виду з сипких пісків. Зразки *K. glauca* з піскового степу не відрізняються від борових зразків цього ж виду.

K. glauca особливо характерна для піщаного степу, де вона завжди трапляється. Але, хоча *K. glauca* і є характерним компонентом піщаного степу, вона майже ніколи не буває едифікатором цього степу. Основним едифікатором піскового степу є *Festuca Beckeri*. Також і на степах на супісках і глинистих грунтах кипець стрункий — *K. gracilis*, хоча й характерний компонент, але не входить до складу едифікаторів (крім деяких старих перелогів); одним з основних едифікаторів на глинисто-суглинистих степах в тій типчина — *Festuca sulcata*.

K. glauca бере значну участь в заростанні сипких пісків при наявності відповідних осередків інспермації (коли поряд з сипкими пісками, переважно у вигляді улоговин розвію-

вання, розміщені ділянки піщаного степу). При навіванні на дернину *K. glauca* піску, остання утворює вертикальні кореневища, які підносять вузли кущіння до поверхні навіяного піску. При періодичному навіюванні піску утворюються кілька таких „поверхів кущіння". Таким чином, *K. glauca* перетворюється з дернинного (caespitosa) злака в коротко-кореневищний (prorepens), в вертикальним кореневищем[1]. Вертикальні кореневища у *K. glauca* я спостерігав переважно на сипких пісках степової смуги, але бачив і на гербарних зразках з Полісся.

Підсекція **Imbricátae** Domin. Нижні старі піхви суцільні, черепичасті. Цибулеподібні потовщення стебла дрібні.

176. (2). K. brévis Stev.—Келерія коротка. 15—20 *см* завв. Рослина утворює густі низенькі дернинки. Стебла короткі, тонкі, як і неплідні гони, при основі цибулеподібно потовщені і обгорнені короткими голими і суцільними піхвами відмерлих листів. Пластинки листів неплідних гонів 2—5 *см* завд., міцні, сизі, короткі, трохи зігнуті, згорнені, голі; язичок короткий; на стеблах по 2—3 листів з голими, довгими, трохи здутими піхвами і короткими пластинками. Волоть дуже коротка, (12) 20—25 (30) *мм* завд., широка, густа і щільна, видовжено-овальна або короткоциліндрична. Колоски 5—7 *мм* завд., 2—3-квіткові, блідозеленуваті, голі, блискучі; колоскові луски широколанцетні, гострі або загострені в короткий остюк; нижня квіткова луска ланцетна, гостра. 4. Цв. 2/2 IV—V.

Planta perennis, caespites densos humiles formans, 15—20 *cm* alta. Culmi breves, graciles, erecti vel basi geniculato-ascendentes, ad basin, ut turiones steriles, bulboso-incrassati, vaginis foliorum vetustorum brevibus et integris vestiti. Folia glauca, firma, linearia, setaceo-complicata, subrecurva, glabra, scabrida, ligula brevi, caulina 2—3 na, vaginis longis subinflatis, laminis brevibus. Panicula valde abbreviata, (12) 20—25 (30) *mm* longa, densa, elongato-ovalis vel breviter cylindrica, integra, continua; spiculae 2—3-florae, pallide virescentes, glabrae, nitentes, 5—7 *mm* longae, glumis late lanceolatis, apice acutis vel in aristulam brevem acutatis, inaequalibus, superiore quam palea breviore; palea inferior lanceolata, dorso ad basin puberula, superne aspera, apice in aristam brevem acutata. 4.

Steven in Bull. Soc. Nat. Moscou XXX, 1 (1857) 110.—Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 630. Пач. Херс. фл. I, 167.

Syn. *K. Degeni* Domin in Mag. Bot. Lap. III (1904) 275. Гончаров, Фл. СССР II, 324. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 172.

Icon. Domin, Monog. in Bibl. Bot. H. 65 (1907) tab. III, fig. 5, 6, tab. IV, fig. 5!

Hab. На відслоненнях вапняку, переважно третинного, рідко на гранітах. У степовій смузі (переважно в Лівобережнему злаковому степу і на південному сході степової смуги УРСР).

З.-Л.-С. МАРСР: Котовський рн, Коси — ізольоване місцезнаходження — (Бессер!, Пач.).—**Д. Л.-С.** „E campis meoticis elatis versus Bachmut misit, D. Graff"[2] (Steven).—**Л. З.-Л. С.** півд.-схід. частина, переважно Л. З.-Л. С. (аз.).—Запорізька обл.: Новотроїцьке (Бекетов).—Сталінська обл.: Ольгинське (Новицький у рукопису Гроссгейма). Тельманівський рн, Грузький Єланчик — Грекове.

[1] Таке ж явище спостерігається у піскової типчини — *Festuca Beckeri*.

[2] Мабуть, Графф, який жив у Великому Анадолі, зібрав цю колекцію десь у басейні Кальміуса, де вона справді росте.

Вапнякові схили долини Грузького Єланчика і його притоки Каменки (!!). Старокаранський рн, Ласпа, над р. Кальміусом, гранітна жорства (Клеоп.!). С.-Бешівський рн, Стила над р. Мокрою і Сухою Волновахою (Клеоп.!); по р. Кальміусу, Каракуба (Клок.!, Клеоп.!); хутір Жуків, над р. Кальміусом (Клеоп.). Обільна, над балкою Берестовою (Клеоп.!); хут. Прохорівка (Клеоп.). Будьоннівський рн, Хомутове (Клеоп.), між селами Хомутове і Конькове, над балкою Комаровою (Клеоп.!).—**П. З. С.** По рр. Тилігулу, Бугу, Інгулу, Інгульцю, Дніпру тощо.—Одеська обл. і рн: „in apricis lapidosis ad Odessam" (Lang et Szowits!), Fl. Odessana (Nordmann); Одеса, Крива балка (Шестеріков); Ферстерівка, півн. кут Хаджибейського лиману (Пач.); Сосицька, біля Красного. Березівський рн, Сахарове — Ряснопіль (Пач.; за словами Пачоського,— форма переходова до *K. gracilis*), Березівка на Тилігулі (Пач.!). Вознесенський рн, Покровське, місце впадіння р. Чичиклеї в Буг (Пач.!).—Миколаївська обл.: Тилігуло-Березанський рн, Нечаяне (Пач.). Ново-Одеський рн, Ковалівка при Бугу (Пач.), між селами Білоусівка і Михайлівка по Бугу (Пач.!), Кандибино (Рябков за Пач.). Херсонський рн, Верьовчина балка, біля Херсона (Пач.), Софіївка біля Роксандрівки, по Інгульцю (Пач.); Роксандрівка (Пач.); Дар'ївка (Пач.!). Бериславськ. рн, Качкарівка (Пач.!), Мілове (Пач.), Софіївка, біля Мілового (Пач.). Ново-Воронцовський рн, Каменська балка (Пач.!). Бериславський рн, Бургунка (Пач.!), Козацьке (Пач.), Миколаївка, біля Огради-Кам'янки (Пач.). Калініндорфський рн, Яковлівка по р. Висуні (Пач.!), Калініндорф (колиш. Сейдеминуха) за Інгульцем (Пач.) Миколаїв, Солониха і схили Тернівської балки (Федосеєв!, Опперман!).—Дніпропетровська обл.: Нікопольський рн, Львове (Пач.!).—**Л. З. С.** Запорізька обл.: Мелітопольський рн, по р. Молочній (Дес.-Шост. і Шалит in litt.).

За Пачоським (l. c.), в межах **П. З. С.** північна межа цього виду проходить через такі пункти (з заходу на схід): Ферстерівка, Березівка, Покровське, Білоусівка, Кандибино, Яковлівка, Калініндорф, Качкарівка.

Поширення по СРСР Крим., Причорном. (на захід від Дніпра), Ниж.-Дон (кол. Таганрозький окр., Красноармейськ), Крим. Крім того, в монографії Domin-а наводиться для кол. Казанської губернії; Кавк.: Схід. Закавк. (Азербайджан).

Ar. Geogr. Добруджа, півд. УРСР, Красноармейськ (подається також помилково для Казані), Крим, Закавказзя (*K. brevis* Stev. var. *hirtiglumis* E. Hack.)

Примітка. *K. brevis* Stev. має в межах УРСР своєрідне поширення. Останнє зв'язане з виходами переважно третинних вапняків. У зв'язку з цим в ареалі *K. brevis* на Україні диз'юнкція: з одного боку, цей вид широко поширений у межах Правобережного злакового степу, а з другого боку, він з'являється на південному сході УРСР, в басейні Кальміуса та Єланчиків. Крім того, по р. Молочній є ізольоване місцезнаходження.

K. brevis Stev. як на Правобережжі УРСР (днв. Пачоский, Херс. фл., l. c.), так і в бассейні Кальміуса та Єланчиків зв'язана переважно з верхньою частиною (лобом) вапнякових схилів. Ці схили звичайно випасають, і грунт тут твердий, мало розвинений (більш-менш гумусований вапняк). Тут цей вид є превалідом у відповідній асоціації (*Koelerieta brevis*); рідше він росте по вапнякових скелях.

Підсекція **Splendéntes** Domin. Нижні піхви суцільні; цибулевидні потовщення стебел чималі.

177. (3). K. Tálievi E. Lavrenko.—Келерія Таліева. 18—35 (40) *см* завв. Утворює невеличкі дернинки. Стебло пряме, при основі колінчасто-висхідне, гладеньке, голе або під суцвіттям дрібнопухнате, у верхній половині без листів, при основі здається цибулеподібно потовщеним від піхв відмерлого листя; цибулеподібні потовщення овально-довгасті. Піхви листів гладенькі; піхви нижніх листів тонкошкірясті або навіть плівчасті, цілі (нерозщеплені), майже однакової довжини (по черепи-

части), зовнішні голі, внутрішні пухнаті; пластинки сизуваті, досить жорсткі, голі, знизу гладенькі, зверху шерсткі, вузьколінійні, напівзгорнені, у неплідних гонів 1—1,5 *мм* завш., 4—7 *см* завд., прямі або серповидно зігнуті. Колосовидна волоть вузькоциліндрична, догори й донизу звужується, в нижній частині більш-менш перервана, 3—5,5 *см* завд., 5—8 *мм* завш.; вісь волоті пухната. Колоски зеленуваті, інколи з фіолетовим відтінком, на коротких ніжках, 2—3-квіткові, близько 5—6 *мм* завд. Колоскові луски широколанцетці, гострувати, голі, по кілю шерсткі, нерінні, верхня дорівнює квіткам. Нижня квіткова луска ланцетна, з досить широкими плівчастими краями, по нижній і почасти середній частині спинки пухната, гостра. 4. Цв. 2/2 V—VI.

Planta perennis, caespitosa, 18—35 (40) *cm* alta. Culmus a basi geniculato-ascendente erectus, glaber vel sub panicula minute puberulus, ad medium foliatus, ad basin ob vaginas permultas foliorum vetustorum persistentes integras et eam arcte tegentes bulbosus esse videtur; pseudobulbus ovali-oblongus. Folia glaucescentia, rigidiuscula, anguste linearia, semiconvoluta, erecta vel falcato-recurva, turionum sterilium 4—7 *cm* longa, 1—1,5 *mm* lata; vaginae laeves, foliorum inferiorum tenuiter coriaceae vel etiam membranaceae, integrae, subaequilongae, externae glabrae, interiores pubescentes. Panicula spiciformis basin apicemque versus angustata, inferne plus minusve interrupta, 3—5,5 *cm* longa, 5—8 *mm* lata, axi pubescente; spiculae virescentes, interdum violaceo-suffusae, brevipedunculatae, 2—3-florae, circ. 5—6 *mm* longae; glumae late lanceolatae, inaequales, acutiusculae, glabrae, dorso scabriusculae, superior flori aequilonga; palea inferior lanceolata, acuta, latiuscule membranaceo-marginata, dorso in parte inferiore pubescens. 4.

Lavrenko hoc loco.

Hab. На крейдяних відслоненнях у басейні Дінця.

Д. Л.-С. Ворошиловградська обл.: Лисичанський рн, с. Серебрянка, крейдяне відслонення; на гумусуватому крейдяному грунті по верху схилу („лоб" схилу) правого берега долини р. Дінця (26. V 1918. Таліев і Лавр. !!). — **Л. З.-Л. С.** Ворошиловградська обл.: Рубіжанський рн, околиці Дворічної (Лавр.!!); басейн р. Оскола, хут. Єржов по р. Верхній Дворічній, крейдяні відслонення (2. IX 1922; плоди осипалися, !!). Нижньодуванський рн, с. Верхня Дуваика (басейн р. Красної), крейдяні відслонення по правому схилу з східною експозицією долини р. Дуванки (11. IX 1922; плоди осипалися, !!).

Поширення по СРСР. Ворошиловградська обл.; Курська обл.: верхів'я р. Оскола [окол. с. Горшечне, хут. Заячий, крейдені відслонення, (1/2 VII 1935. Клеоп. і Лавр.)].

Ar. Geogr. Ендем басейну р. Дінця.

Примітка. Належить до секції *Bulbosae* Domin, підсекції *Splendentes* Domin [Monogr. in Bibl. Botan. H. 65 (1907) 50]. Таким чином, наш новий вид має середземноморські зв'язки, оскільки ця підсекція переважно середземноморська.

На крейдяних відслоненнях інколи росте в значній кількості. Так, наприклад, біля с. Серебряики навіть утворює угруповання (*Koelerietum Talievi*).

Секція 2. **Caespitósae** Domin. Стебло біля основи без цибулеподібного потовщення.

Підсекція **Caespitósae vérae** Domin. Рослини дернинні, без повзучих кореневищ.

178. (4). K. grácilis Pers. — Келерія струнка, кипець. 15—40 (60) *см* завв. Рослина утворює густі дернини, без повзучих гонів. Стебла тонкі, голі, вгорі безлисті, при основі не потовщені, обгорнені численними цілими або більш-менш розщепленими піхвами старих листів. Пластинки листів неплідних гонів вузьколінійні, згорнені, рідко плоскі, більш-менш пухнаті, рідко голі; піхви також пухнаті, рідко голі; пластинки листів на стеблі часто плоскі; язичок дуже короткий. Волоть до 10 *см* завд., під час цвітіння лопатева; а перед і після цвітіння стиснена, циліндрична, бліда або більш-менш фіолетова; гілки її тонкопухнаті; колоски 2—3-квіткові, 3—6 *мм* завд., голі; колоскові луски ланцетні, гострі, трохи коротші за квіткові; нижня квіткова луска загострена, рідше тупувата; верхня трохи коротша за нижню, на вершку дволопатева. 4. Цв. 2/2 V—VII.

Planta dense caespitosa, estolonosa, 15—40 (56) *cm* alta. Culmi graciles, glabri, superne aphylli, ad basin non incrassati, vaginis foliorum vetustorum numerosis integris vel plus minusve fissis involuti. Folia turionum sterilium anguste linearia, convoluta, raro plana, plus minusve puberula, raro glabra, caulina saepe plana; ligula brevissima. Panicula in tempore florendi lobata, ante et post anthesin coarctata, cylindrica, pallida vel plus minusve violacea, ramis tenuiter puberulis; spiculae 2—3-florae, 3—6 *mm* longae, glabrae, glumis lanceolatis acutis quam paleae subbrevioribus; palea inferior acuminata, rarius obtusiuscula, superior inferiore subbrevior, apice biloba. 4.

Pers. Synopsis I (1805) 97. — Domin, Monogr. in Bibl. Bot. H. 65 (1907) 176. Пач. Херс. фл. I, 165. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 119. Гончаров, Фл. СССР II, 330. Лавр. Фл. УСРР, визи. I, 172.

Syn. *K. cristata* auct. pro parte. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 401. — *K. cristata* var. *genuina* et var. *desertorum* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 692; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 629, 630, Пач. Фл. Полес. n° 1206 pro parte. — *K. cristata* β. *gracilis* et γ. *major* Ротов. Обозр. (1869) 277.

Icon. Domin, ibid. tab. XII, fig. 1—5!; tab. XIII, fig. 16, 2, 4—6, 8—11, 13—15, 17!

Hab. На цілинних степах, схилах, старих перелогах, сухих лугах, галявинах та узліссях, у дубових лісах. — Зрідка в Поліссі, звичайно в Лісостепу і Степу.

Л. Л., Л. П. — зрідка; **З.Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д.Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони, крім більшої частини Кар.-Лапл. і Дв.-Печ.; Кавк.: всі райони; весь Зах. Сибір, крім півн. і почасти серед. част. Обськ.; весь Схід. Сибір, крім більшої частини Єніс., де трапляється тільки на півдні, і Лен.-Кол., де зустрічається в півд. і середн. частинах; Дал. Схід: всі райони; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Середня і почасти південна Європа, крім більшої частини південних півостровів, Крим, Кавказ, Сиб., Іран, Серед. Азія, Джунгарія, Монголія, Китай, Півн. Америка.

Примітка. *K. gracilis* у межах УРСР досить мінлива [див. Монографію р. Koeleria Domin-а, а також Пачоського (l. c.), у яких наводиться декілька різновидностей за визначенням мовографа роду Domin-а]. Мабуть, цей вид дає кілька екотипів (можливі екотипи — степові, лугові, екотипі відслонень, чагарників, узлісь тощо), але для встановлення цих екотипів потрібно спеціально зібрати матеріал.

K. gracilis росте як постійний компоиент в лугових (лугуватих), різнотравно-ковилових (злаково-лугових) і ковиловнх (злакових) степах, але в значно меншій кількості, ніж типчина або ковили. Едифікатором у степових угрупованнях він буває рідко (тільки іноді, коли росте на старих перелогах).

До цвітіння дає добрий м'який корм, але потім стає жорсткою, а листя засихає. З волокон коріння роблять щіточки, парики, волосся для ляльок тощо.

Підсекція **Pseudosplendéntes** Domin. Рослини пухкодернинні, з тонкими повзучими гонами.

179. (5). K. polónica Domin. — Келерія польська. 30—100 *см* завв. Рослина росте пухкими рідкими дернинками, з невеликим числом стебел. Кореневище розгалужене, з довгими повзучими гонами. Стебло високе, міцне, вгорі пухнате. Пластинки листів неплідних гонів більш-менш плоскі, до 2,5 *мм* завш., довгі, більш-менш волосисті, зелені; піхви нижніх стеблових листів густо- і довговолосисті, верхніх — майже голі; язичок більш-менш довгий. Волоть чимала, часто лопатева. Колоски великі, до 7 *мм* завд., на коротких ніжках, 2—3-квіткові; колоскові луски нерівні, ланцетні, гострі або з гострим вершком, голі, коротші за квіткові; нижня квіткова луска загострена або гостра. 4. Цв. VI—VII. — Рис. 11.

Planta laxe caespitosa, rhizomate ramoso, stolones longos repentes edente. Culmi pauci, elati, 30—100 *cm* alti, superne pubescentes. Folia turionum sterilium plus minusve plana, longa, ad 2,5 *mm* lata, pilosa, viridia; vaginae foliorum infimorum dense et longe pilosae, superiorum subglabrae; ligula plus minusve longa. Panicula magna, saepe lobata; spiculae majusculae, ad 7 *mm* longae, 2—3-florae, breviter pedunculatae, glumis inaequalibus lanceolatis acutis vel mucronulatis glabris quam paleae brevioribus; palea inferior acuminata vel acuta. 4.

Domin in Mag. Bot. Lap. III (1904) 186.—Гончаров, Фл. СССР II, 335. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 173.

Syn. *K. grandis* Bess. ex Rogovicz Обозр. (1869) 277. Domin, Monogr. in Bibl. Bot. H. 65 (1907) 243. — *K. cristata* α. *grandis* Rogov. Обозр. (1869) 277.

Icon. Domin, Monogr. tab. XVII, fig. 3!

Hab. У суборах (переважно) і сугрудках (переважно узлісся) на піскуватих грунтах. — Полісся і Правобережний лісостеп; зрідка.

П. П. Житомирська обл.: Каменщизна на Овруччині (Рог.!) — Київська обл. і рн, Вишгород (Траутф.!), Пуща-Водиця (Лонач.!), Київ (герб. Траутф.!, Шмальг.). Васильківський рн, Мотовнлівка (Пач.!). Димерський рн. Демидівка (Рог.!). Чорнобильський рн, Зорин (Рог.!), Товстий ліс (Рог.!). Фастівський рн, Веприк (Гродзинський!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Ріпкиинський рн, Кам'янка на Дніпрі (Пач.); узлісся суборів на терасі річки Івоть в окол. Ямполя (Зоз, Лавр.!!). Городня (герб. Рог.). Комарівський рн, Берестовець, молодий дубняк, на піщаному місці (Лукашев!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Богуславський рн, Лютори (Полонська!). — Вінницька обл.: Турбівський рн, долина р. Десни, піскова тераса, Турбівська лісова дача (Левіна!); Михайлівський ліс (Левіна!); дол. р. Десни, Вахнівська лісова дача (Левіна!). Окол. Вінниці, узлісся лісу Кабачок (!).

Поширення по СРСР. Дв.-Печ. (р. Пінега), Лад.-Ільм. (в зах. част.), Верх.-Вол. (крім сходу), Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр. (в півн.-зах. част.).

Ar. Geogr. Естонія, Латвія, Литва, Польща, зах. Європ. част. СРСР.

Примітка. Д. Воробйов і П. Погребняк (Лісов. типол. визн. Україн. Полісся, 1929, с. 126) зазначають для Полісся: „головним чином B_2" (свіжі субори).

В гербарії Роговича ця келерія лежить під назвою *K. cristata* Pers. β. *major* Koch.

Рис. 11. *Koeleria polonica* Domin.
Вся рослина і колосок (збільшений).

180. (6). K. Delavígnei Czern.—Келерія Делявіня, келерія лугова. 30—80 *см* завв. Рослина утворює невеликі пухкі дернинки, з більш-менш довгим підземним кореневищем. Стебла тонкі, голі, до середини і вище вкриті листям. Пластинки листів неплідних гонів зелені, вузьколінійні, до 1 *мм* завш., м'які, плоскі або часом згорнені, голі; піхви тонкі, голі; піхви нижніх листів короткопухнаті; язичок короткий. Волоть довга, 6—9 *см* завд., вузька, довгасто-циліндрична, досить рідка, іноді лопатева. Колоски на досить довгих ніжках, 3,5—4,5 *мм* завд. з 2—3 квітками, червонувато-фіолетові, рідше світлозелені; колоскові луски червонуваті, рідше темножовті, рідко блідозелені, неоднакові, тупуваті або тупувато загострені, по краю плівчасті, голі, лише трохи коротші за квітки; нижня квіткова луска вузьколанцетна, тупувата або тупувато загострена, гола або ледве пухната. 4. Цв. VI—VII.

Planta laxe caespitosa, rhizomate plus minusve longe repente. Culmi graciles, glabri, ad vel supra medium foliati. Folia anguste linearia, viridia, ad 1 *mm* lata, mollia, plana vel interdum convoluta, glabra, vaginis praeter eas foliorum infimorum breviter puberulas glabris; ligula brevis. Panicula oblongo-cylindrica, laxiuscula, interdum lobata, 6—9 *cm* longa, angusta. Spiculae longiuscule pedunculatae, 2—3-florae, 3,5—4,5 *mm* longae, rubescenti-violaceae, rarius laete virides; glumae rubescentes, rarius obscure flavae, raro pallide virides, inaequales, obtusiusculae vel obtusiuscule acuminatae, margine membranaceae, paleis vix breviores; palea inferior anguste lanceolata, obtusiuscula vel obtusiuscule acuminata, glabra vel vix pubescens. 4.

Czern. Consp. (1859) 73 (nomen). Domin, Monogr. in Bibl. Bot. H. 65 (1907) 247.—Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 630 (nomen nudum). Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 120. Гончаров, Фл. СССР II, 337. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 174.

Icon. Domin l. c. tab. XVII, fig. 21

Hab. На заплавних лугах високого і середнього рівня (звичайно незасолених), у западинах серед лугових степів, рідше на лісових лугах і галявинах.—В Лівобережному Поліссі і в Лісостепу — досить часто (місцями звичайно), в Лівобережному злаково-луговому степу (в басейні Дніпра, Самари і Дінця) — досить часто.

П. П. Київська обл.: Димерський рн, Козаровичі, луги Дніпра (Єленевський, Чорноголовко!). Околиці Києва: Пуща-Водиця, в бору (Лонач.!), Київ, на лугах Дніпра за Куренівкою (Шмальг.!).—**Л. П.** Київська обл.: Вишгородський рн, лівий берег Дніпра, вище Києва (Оксіюк!); Нижня Дубечня, луги Десни (Куксін!).—Чернігівська обл.: с. Пристань, луги Десни (Куксін!). Чернігів, схили ярів (Неводовський!). Комарівський рн, Берестовець, поле (Лукашев!). Короп'ський рн, с. Городище, луги Десни (Куксін!).—Сумська обл.: Глухівський рн, с. Сварков, луги р. Клевень (Левіна!).—**Л.-Л.-С.** Сумська обл.: Білопільський рн, Катеринівка—Козельне, цілина Михайлівського кінзаводу, западини (!!). Лебединський рн, луги р. Псла, Селище (Ізвекова!), Боровенька (Ізвекова!), Червлене (Ширяєв!), Горки (Ширяєв!).—Полтавська обл.: Велико-Кринський рн, Попівка, луги по р. Хоролу (Міловцева!).—Харківська обл. і рн, луги р. Уди, Вел. Рогозянка (Шост.-Дес.!), хутір Феськи (!!), між селами Григорівка і Куряж (!!), ст. Жихор, с. Хорошеве (!!), хут. Кулики (Паршина!); луги р. Лопані, околиці с. Деркачів, біля хут. Лужки (!!), с. Юхимівка (!!), ст. Підгородня (!!), Куряж (Черн.!, Наливайко!); Мерефа, луги по р. Мож (!!); Лизогубівка (Черн.!); окол. Деркачів, хут. Маріуполь, галявина в лісі по Полтавському яру (!!), між хутором Гужвином і с. Польовим, узлісся (!!); ст. Покотилівка, галявина в лісі (!!); залізничний „трикутник" біля Харкова,

луги на пісках другої тераси (!!); Рогань, луги по р. Рогань (Козлов!). Богодух. рн, Велика-Писарівка, луги р. Ворскли (Шидловський!, Криштофович!). Окол. Змієва, Донецька біостанція, галявина (!!). Між Чугуєвом і Терновою (Черн.!).—**Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Окол. Чугуєва, Маслівка, луги Дінця (Ширяєв!). Окол. Змієва, луги Дінця біля Задонецьких і Коробових хуторів (Мілютін!, Лавренко!!); с. Зміївський лиман, хут. Георгіївський (!!). Савинці на Дінці (Прянішніков!). Ізюм, луги по Дінцю (Залеський!). Балаклійський рн, с. Андріївка (Прянішніков!). Куп'янський рн; Куп'янськ, луги по р. Куп'янці (Клок.!). ст. Шапківка, залізничний насип (Васільєв!). Ворошиловградська обл.: Старобільск. рн, луги по р. Білій (Контрольський!).—Дніпропетровська обл.: окол. Дніпропетровська (Акінф. в рукопису Гроссг.). Околиці Павлограда, солонцюваті луги по р. Самарі (Криштофович!). Новомосковський рн, с. Знам'янка, солончакуваті луги (Зоз!).—Сталінська обл.: Вел.-Янисольський рн, с. Багатир — хут. Будьоннівський, луги на другій терасі р. Вовчої (Клеоп.!).

Поширення по СРСР. Верх.-Вол. Вол.-Кам. (в серед. і півд. част.), Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Ниж.-Дон (в півн. част.); Зах. Сибір: Верх.-Тоб. (на півночі), Обськ. (на півдні), Ірт. (на півночі і півн.-сх.; на південь відомо з околиць с. Канкринського, Акмолінського р-ну); Схід. Сиб.: Анг.-Саян. (Мінусінськ. рн., о-в Нижній на р. Єнісеї — крайнє східне місцезнаходження цього виду).

Ar. Geogr. Ендем СРСР.

Примітка. Характерна лугова рослина сухих і свіжих лугів. На правобережжі Дніпра (крім долини самого Дніпра і окол. Києва) не відома.

K. brévis Stev. × **K. grácilis** Pers.

Зрідка трапляється разом з обома батьківськими видами.

П. З. С. Окол. Миколаєва, схили Тернової балки (Опперман!).

Примітка. Й. Пачоський (Херс. фл. I, 169, 170) також наводить „переходові" між цими видами зразки для **П. З. С.** Одеська обл.: Березівський рн, між селами Сахарове і Ряснополь.

K. gláuca D. C. × **K. grácilis** Pers. наводить Domin (ibidem, 66) для кол. Лохвицьк. пов., Полтавськ. губ. за зразками Гагмана (1887). Зразки належать до comb. *K. Aschersoniana* Domin (*glauca* × *supergracilis*).

Рід 90. Mélica[1] L.—Перлівка

L., Gen. pl. ed. 1 (1737) 335, ed. 5 (1754) 31

Суцвіття — волоть, іноді стиснено-циліндрична. Колоски 1—3-квіткові, з грудочкою вгорі, що складена з недорозвинених неплідних квіток. Колоскові луски опуклі, коротші за квітки; нижня квіткова луска опукла, при основі шкіряста, вгорі плівчаста, з багатьма жилками; інколи жилки невиразні.

Близько 80 видів, що поширені в помірних країнах усього світу, крім Австралії. В межах СРСР — 19 видів, в УРСР — 8 видів, з яких *M. transsilvanica* Schur — західноцентральноєвразіатський, *M. glauca* F. Schultz — середньоєвропейський, *M. flavescens* (Schur) Simonk.—паннонсько-понтичний, *M. taurica* C. Koch — іранський (передньоазіатський), *M. altissima* L.—західноцентральноєвразіатський, *M. uniflora* Retz. — європейський, *M. nutans* L. — бореальний (палеоарктичний), *M. picta* C. Koch — паннонсько-понтичний вид.

[1] Латинська назва сорго, яке й тепер у Ломбардії називають melga.

1. Волоть густа, колосовидна, з численними колосками . . . . . 2.
— Волоть рідка, розлога, з нечисленними колосками . . . . . 6.
2. Колоскові луски тупуваті; нижня квіткова луска гола; листя широколінійне . . . . . (5). **M. altissima** L.
— Колоскові луски загострені; нижня квіткова луска по краю з довгими волосками; листя вузьколінійне . . . . . 3.
3. Волоть завжди дуже густа, не однобічна, досить широка, 10—15 *мм* завш.; нижня колоскова луска на $^1/_3$ коротша за верхню . . . . . (1). **M. transsilvanica** Schur.
— Волоть рідша, інколи небагатоколоскова, більш-менш нерівнобічна, вузька, (5) 8—12 *мм* завш.; нижня колоскова луска на $^1/_4$ коротша за верхню або майже дорівнює їй . . . . . 4.
4. Верхня колоскова луска раптом загострена, іноді з насадженим вістрям; колоски дрібні, 4—6 *мм* завд. . . . . (4). **M. taurica** C. Koch.
— Верхня колоскова луска поступово загострена; колоски (5) 6—7 *мм* завд. . . . . 5.
5. Колоскові луски бурувато-фіолетові або блідобурі . . . . . (2). **M. glauca** F. Schultz.
— Колоски з самого початку золотисті або блідозолотисті . . . . . (3.) **M. flavescens** (Schur) Simonkai.
6. (1). В колоску одна плідна квітка; колоски прямостоячі . . . . . (6). **M. uniflora** Retz.
— У колоску дві плідні квітки; колоски звислі . . . . . 7.
7. Рослина утворює рідкі дернинки; кореневище повзуче; язичок дуже короткий, близько 1 *мм* завдовж.; колоскові луски червонувато-фіолетові . . . . . (7). **M. nutans** L.
— Рослина утворює густі дернини; кореневище коротке; язичок до 2,5 *мм* завд.; колоскові луски зеленуваті, тільки по краю червонувато-фіолетові . . . . . (8). **M. picta** C. Koch.

Секція 1. **Beckéria** (Bernh.) Aschers. Нижня квіткова луска на спинці з більш-менш густими волосками.

181. (1). M. transsilvánica Schur.—Перлівка трансільванська. 30—90 *см* завв. Рослина сіро-зелена, з коротким кореневищем, іноді майже рідкодерниста. Стебла прямостоячі, гладенькі. Пластинки листів вузькі, плоскі або напівзгорнені; піхви голі або волохато-пухнаті; язичок довгастий, гострувatий. Колосовидна волоть (4) 6—10 (11) *см* завд., 10—15 *мм* завш., дуже густа, не однобічна; колоски (4) 5—6 (7) *мм* завд., бліді або більш-менш фіолетові, або блідожовтуваті; нижня колоскова луска довгасто-яйцевидна, раптом загострена, на $^1/_3$ коротша за верхню; верхня колоскова луска поступово загострена, ланцетна; нижня квіткова луска коло краю від основи до вершка густо вкрита довгими волосками; грудочка недорозвинених квіток довгаста або ланцетна, гола. 4. Цв. VI—VII. — Рис. 12.

Planta griseo-viridis, 30—90 *cm* alta, rhizomate brevi praedita, interdum fere laxe caespitosa. Culmi erecti, laeves, superne scabridi. Folia firma, linearia,

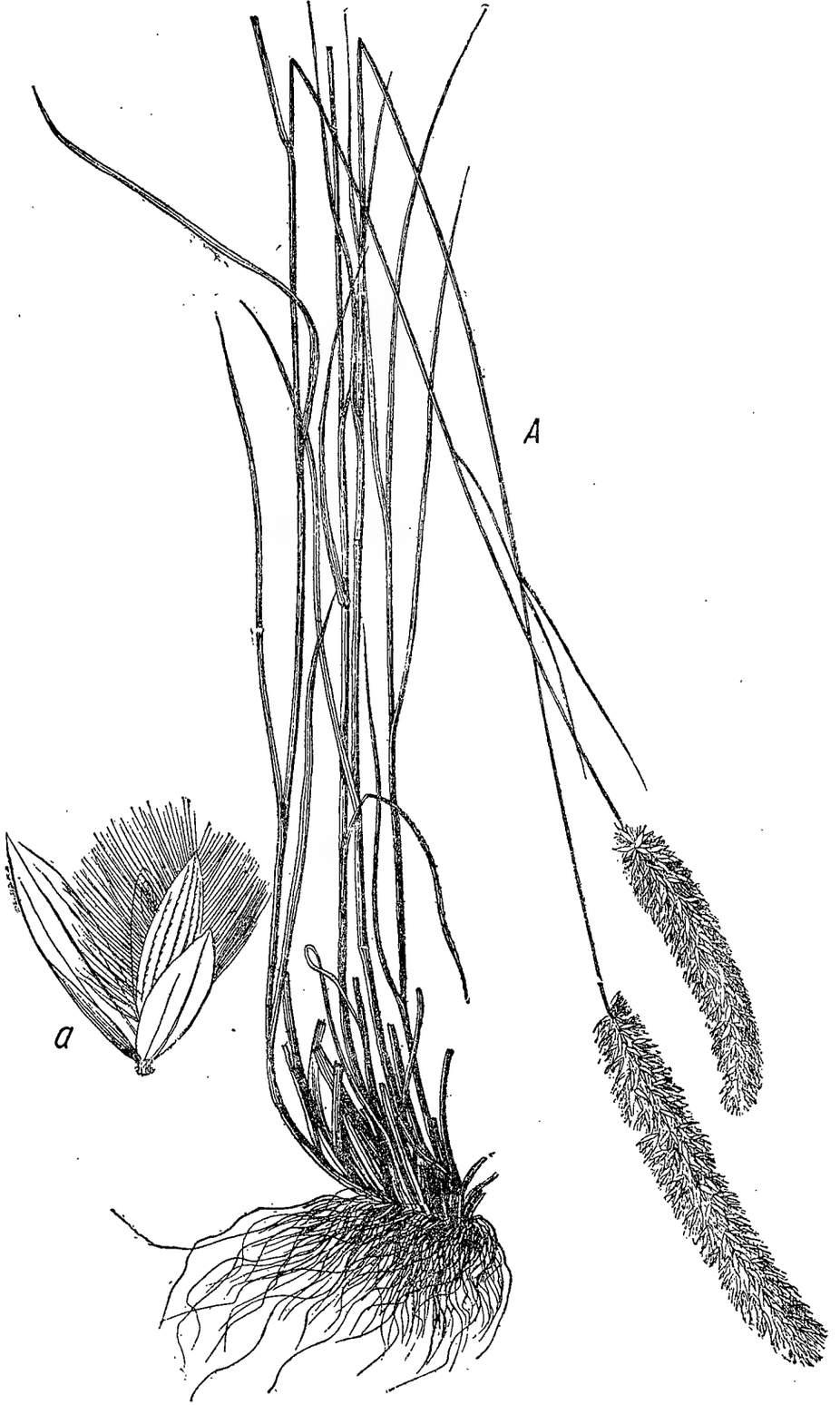

Рис. 12. *Melica transsilvanica* Schur.
A — вся рослина; *a* — колосок (збільшений).

acuminata, plana vel subinvoluta, vaginis glabris vel villosis, ligula oblonga acutiuscula. Panicula spiciformis (4) 6—10 (11) *cm* longa, 10—15 *mm* lata, cylindrica, densissima; spiculae (4) 5—6 (7) *mm* longae, pallidae, stramineae vel plus minusve violaceae, demum subhorizontales, flore unico perfecto; glumae valde inaequales, inferior oblongo-ovata, abrupte acuminata, superiore tertia parte brevior, superior lanceolata; sensim acutata; palea inferior a basi ad apicem dense pilis longis obsita; rudimentum oblongum vel lanceolatum, glabrum, basi in pedicellum angustatum. 4.

Schur, Enum. Transs. (1866) 764.—Лавренко, Фл. СССР II, 345; Фл. УСРР, визн. I, 175.

Syn. *M. ciliata* B. *transsilvanica* Hack. in Halacsy u. Braun, Nachtr. Fl. N. Ö. (1882) 19. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 122. — *M. ciliata* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 397 ex parte. Czern. Consp. 73. Рогов. Обозр. (1869) 280. Lindem. Fl. Chers. II, 290. Монтрез. Обозр. 79. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 685; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 625. Пач. Фл. Полес. n° 1200; Херс. фл. I, 160 pro max parte.

Icon. Rchb. Ic. fl. Germ. et Helv. I, fig. 1574, 1575! (sub *M. ciliata*).

Exsicc. Podpěra, Fl. exs. Reipubl. Bohem.-Sloven. № 85!

Hab. По чагарниках, на узліссях, на галявинах по лісах, відслоненнях крейди і інших порід. — У північній і середній частині Лісостепу досить часто, на півдні Лісостепу і по всьому Степу більш-менш звичайно.

П. П. Житомирська обл.: Окол. Житомира (Липський!); Житомир, схили над Тетеревом (Зеров і Оксіюк!).—**З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С.** — досить часто. — **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С.** — більш-менш звичайно. — **П. С.** Перекопський вал (Пач.).

Трапляються такі різновидності:

Var. Bourgáei [1] Griseb. Піхви волохато-пухнаті.

Vaginae villosae.

Griseb. in Pantoczek N. V. Presburg N. F. II (1872) 15.

Exsicc. Herb. Fl. Reipubl. Sov. Ucrain. № 14!

Var. glabráta Čelak. Піхви голі.

Vaginae glabrae.

Čelak. Resultate 1890, 10 Uc. Sp. (1891).

Var. flavídula Podpěra. Піхви волохато-пухнаті; колоски бліді, з золотистожовтим відтінком.

Vaginae villosae; spiculae pallidae, vix aurescenti-flavidae.

Podpěra, Května Moravy, VI, 2 (1926) 504.

Зрідка.

П. З. С. Миколаївська обл.: Бериславський рн, колонія Львове (8. VI 1888, Пач.!).

Var. interrúpta E. Lavrenko. Суцвіття довге, досить густе, але в нижній частині більш-менш перерване (в місцях перерви видно головну вісь).

Panicula longa, densiuscula, inferne plus minusve interrupta.

E. Lavrenko hoc loco.

Рідко.

[1] На пошану Eugène Bourgeau (1813—1877)—ботаніка, що жив у Парижі. Він відомий як мандрівник, що збирав рослини в західній Азії і Півн. Америці.

П. Л.-С. Київська обл.: Біла Церква, Томилівський ліс, на піску, в кущах (Гродзинський!); Біла Церква, Заріччя, скелі над р. Россю (Гродзинський!). Корсунь, скелясті схили (Підопл.!).—Кіровоградська обл.: Кам'янка, гранітні відслонення над Тясмином (Клеоп.!).

Ця різновидність характером суцвіття переходова до *M. glauca* F. Schultz, але нижня колоскова луска у неї, як у *M. transsilvanica*, взагалі на 1/3 коротша за верхню. Зразки з околиць Білої Церкви мають голі піхви, а у зразків з інших зазначених тут місцезнаходжень піхви волохато-пухнаті.

Поширення виду по СРСР. Вол.-Кам. (півд. частина), Серед.-Дніпр, Вол.-Дон., Завол., Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян. (Кавказьке коло Мінусінська); Серед. Азія: Прибалх., Дж.-Тарб., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Південна Європа і південна частина середньої Європи, Крим, Кавк., півд. частина Зах. Сибіру, гори східної частини Середньої Азії.

182. (2). M. gláuca F. Schultz. — Перлівка сиза. 60—90 *см* завв. Стебло пряме. Пластинки листів звичайно згорнені, рідше напівзгорнені. Волоть колосовидна, 5—10 *см* завд., 8—12 *мм* завш., досить багатоколоскова, однобічна (по всій довжині суцвіття помітна головна вісь); колоски (5) 6—7 *мм* завд., бурувато-фіолетові або блідобурі; нижня колоскова луска довжиною майже дорівнює верхній або на 1/4 коротша за останню; верхня колоскова луска поступово загострена; нижня квіткова луска по краю густо вкрита довгими волосками; рудимент верхньої квітки довгастий або ланцетний, голий. 4. Цв. VI.

Culmi erecti, 60—90 *cm* alti. Folia solito convoluta, rarius semiconvoluta. Panicula spiciformis, spiculis sat numerosis formata, unilateralis, 5—10 *cm* longa, axi per totam longitudinem conspicuo; spiculae (5) 6—7 *mm* longae fuscescenti-violaceae vel pallide fuscae; gluma inferior superiori subaequilonga vel ea quarta parte brevior; gluma superior sensim acutata; palea inferior ad marginem longe ciliata; rudimentum floris superioris oblongum vel lanceolatum, glabrum. 4.

F. Schultz in Flora XLVI (1862) 462. — Лавренко, Фл. СССР I, 345; Фл. УСРР, визн. I, 177.

Syn. *M. ciliata* b. *glauca* Richter, Pl. Eur. I (1890) 78. Podpěra, Května Moravy, VI, 2. 236.

Exsicc. Podpěra, Fl. exs. Reipubl. Bohem.-Sloven. № 177! (sub *M. ciliata* L. β. *glauca* Richter).

Hab. Західна частина УРСР.

З. Л.-С. МАРСР: Дубосарськ. рн, „Подольск. губ. Балт. уезда, окол. м. Ягорлыка, на возвышенных местах между кустами, 30.VII 1857" (суцвіття в верхній частині досить густі; Рог.!). Червоноокнянський рн, „Подольск. губ. Балтск. уезда, около м. Окны, между кустами" (22.VII 1857. Рог.!) (Гербарій Ботан. інст. Акад. Наук УРСР).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Середня і Атлантична Європа, Іспанія.

Примітка. Поширення в межах України ще не з'ясоване. У герб. Ботан. інст. Акад. Наук СРСР є ще два зразки з таких місцезнаходжень: 1) „In collibus Volh. et Podol. Herb. Besser". 2) „Ad fl. Dnjepr (legit Feodoroff"). (Федоров збирав рослини в кол. Чернігівській губернії.—*Є. Б.*).

183. (3). M. flavéscens (Schur) Simonkai. — Перлівка жовтувата. (40) 60—90 *см* завв. Рослина утворює дернину, сіро-зелена. Пластинки листів вузькі, напівзгорнені або цілком згорнені; піхви голі і шерсткі або піхви нижніх листів пухнаті. Волоть (3) 5—10 *см* завд. і 8—12 *мм* завш., досить густа, однобічна, рідше рідка; з одного її боку добре помітна вісь волоті; колоски (5) 6—7 *мм* завд., ще до цвітіння золотистожовті, без фіолетового відтінку; нижня колоскова луска не більше як на $^1/_4$ коротша за верхню; верхня поступово загострена. 4. Цв. 2/2 VI—1/2 VII.

(40) 60—90 *cm* alta, caespitosa, cinereo-viridis. Folia angusta, semiconvoluta vel convoluta, vaginis glabris vel scabris vel inferioribus villosis. Panicula (3) 5—10 *cm* longa, 8—12 *mm* crassa, secunda, sat densa, rarius laxa, altero latere axi manifeste conspicuo; spiculae (5) 6—7 *mm* longae, jam ante anthesin aurato-flavae, nunquam violaceae; gluma inferior superiore quarta parte subbrevior; superior sensim acutata. 4.

Simonkai, Enum. Fl. Transs. (1866) 577.—Лавренко, Фл. СССР II, 346; Фл. УСРР, визн. I, 176.

Syn. *M. ciliata* b. *flavescens* Schur, Enum. pl. Transs. (1866) 764. Podpěra, Května Moravy, VI, 2 (1926) 236.

Exsict. Fl. exs. Austro-Hung. № 1494!

Hab. На степових схилах і на піскових черепашкових підвищених місцях морських кіс. — Рідко в степовій частині УРСР.

З.Л.-С. МАРСР: Кам'янсько-Молдавський рн, біля Рашкова, коло Дністра (Шмальг.!). — **Д. Л.-С.** Ворошиловградська обл.: Лисичанський рн, Серебрянка (Алексеенко). — **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Володарський рн., Чердакли, по р. Кальміусу, гранітні скелі (Клеоп.!). Старо-Каранський рн, Ляспі; гранітні скелі в балочці, що впадає в р. Кальміус (Клеоп.!). — Запорізька обл.: Люксембурзький рн, Кам'яні могили, між скелями граніту (Клеоп.!). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Херсон (Рябков!). Ново-Воронцовка, вапняк (прізвище колектора написане невиразно!). — Одеська обл.: Одеса (существіття досить густе, VII 1824.; herb. Nordmann!); Одеса, М. Фонтан (Пач.!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голопристанський рн, коса Тендер (північна частина) біля заростей чагарників (Левіна і Шост.-Десят.!, Шост.-Десят.!); коса Тендер, „Білі кучугури", черепашкові хребтики (Шост.-Десят.!).

Поширення по СРСР. Причорном., Ниж.-Дон.

Ar. Geogr. Далмація, півд. Угорщина, Трансільванія, степова частина УРСР.

184. (4). M. táurica C. Koch. — Перлівка кримська. 30—50 (70) *см* завв. Пластинки листів вузьколінійні, звичайно згорнені, рідше плоскі, жорсткі, шерсткі; піхви шерсткі, голі, рідше пухнаті. Волоть вузька, колосовидна, (4) 6—10 (12,5) *см* завд., (5) 8—11 (12) *мм* завш., рідка, рідше густа, більш-менш однобічна (вісь суцвіття помітна по всій довжині волоті, зокрема з одного її боку), часто переривчаста, зокрема в нижній частині. Колоски 4—6 *мм* завд., спочатку бліді або з більш-менш фіолетовим відтінком, потім золотисті; нижня колоскова луска майже дорівнює верхній або трохи (на $^1/_4$) коротша за неї; верхня колоскова луска загострена, інколи з майже насадженим вістрям; нижня квіткова луска по краю густо вкрита довгими волосками; рудимент верхньої квітки видовжений або ланцетний, голий. 4. Цв. V—VII.

30—50 (70) *cm* alta. Folia anguste-linearia, plerumque convoluta, rarius plana, rigida, scabra, vaginis glabris, scabris, rarius villosis. Panicula angusta, spiciformis, (4) 6—10 (15,5) *cm* longa, (5) 8—11 (12) *mm* crassa, laxa, rarius densa, plus minus secunda, praesertim inferne saepe interrupta, axi tota longitudine conspicuo; spiculae 4—6 *mm* longae, primo pallidae vel plus minus subviolaceae, postea auratae; gluma inferior superiori subaequalis vel quarta parte ea brevior; gluma superior acutata, interdum apiculata; palea inferior margine dense et longe pilosa; rudimentum floris superioris elongatum vel lanceolatum, glabrum. 4.

C. Koch in Linnaea XXI (1848) 395. — Лавренко, Фл. СССР II, 346; Фл. УСРР, визн. I, 176.

Syn. *M. ciliata* γ. *taurica* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 398. Podpěra, Května Moravy VI. 2 (1926) 237.—*M. micrantha* Boiss. et Heldr. in Boiss. Diagn. ser. I, XIII (1853) 53.—*M. ciliata* β. *micrantha* Boiss. Fl. Or. V (1884) 589. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 625.

Exsicc. Bourg. Pl. Lyciae (1860) № 283 (sub *M. micrantha* Boiss).

Hab. На скелях пісковика, граніту, на відслоненнях кам'яновугільних вапняків. — Тільки на Донецькому кряжі і Приазовському плато; зрідка.

Д. Л. С. Ворошиловградська обл.: Ворошиловградський рн, між селами Паліївка і Плакидина, скелі (Гребеньова!). Ровеньківський рн, ст. Червона Могила, Провальський степ, „Королівські скелі" на пісковику (Лавренко!!, Артемчук!). — **Л. З.-Л. С.** (півд.-схід. частиина—Приазовське плато). — Сталінська обл.: Старо-Бешівський рн, Стара-Каракуба, вапнякові, гранітні і порфірові скелі над Кальміусом (Клок.!). — Запорізька обл.: Люксембурзький рн, окол. ст. Розовки, Кам'яні Могили, гнейсові скелі (Клок.!).

Поширення по СРСР. Крим., Ниж.-Дон, Кавк.: Передкавк., Даг., Зах., Схід. і Півд. Закавк.; Серед. Азія: Арал.-Касп. (Мангишлак — гори Каратау і Актау), Гір.-Туркм.

Ar. Geogr. Півд.-схід. част. УРСР, Крим, Кавк., Балканський півострів, М. Азія, Іран, півд.-зах. част. Серед. Азії.

Примітка. Українська частина ареалу відірвана від основного східно-середземноморсько-іранського масиву поширення *M. taurica* C. Koch.

Секція 2. **Eumélia** Aschers. Нижня квіткова луска гола, тупа.

185. (5). M. altíssima L. — Перлівка висока. 90—150 *см* завв. Рослина з повзучим кореневищем. Стебло стояче, вгорі шерстке. Пластинки листів темнозелені, широколінійні, шерсткі; піхви шерсткі; язичок довгастий. Волоть внизу більш-менш перервана, вище густа, однобічна, з короткими, під колосками пухнатими гілочками. Колоски близько 10 *мм* завд., з двома плідними квітками і грушовидною грудочкою нерозвинених квіток; колоскові луски коротші за квіткові, тупуваті, бліді або темнофіолетові і по краю бліді або рідше по всій поверхні темнофіолетові; нижня квіткова луска бліда, рідше по краю більш-менш фіолетова, з 7 жилками, гола. 4. Цв. VI—VII.

Planta 90—150 *cm* alta, rhizomate repente. Culmi erecti, elati, crassi, teretes, foliosi, superne scabridi. Folia obscure viridia, plana, late-linearia, longe acuminata, scabrida; ligula oblonga, lacera. Panicula cylindrica, inferne saepe interrupta, densa, secunda, ramis brevibus, capillaribus, strictis, a basi spiculiferis, ramulis sub spiculis pubescentibus; spiculae circ. 10 *mm* longae, triflorae, floribus inferioribus binis fertilibus, superiore neutro pyriformi; glumae paleis

breviores, membranaceae, subaequales, ovato-ellipticae, obtusiusculae, nunc pallidae nunc obscure violaceae, pallide limbatae vel rarius in tota superficie obscure violaceae; palea inferior pallida vel rarius ad marginem plus minusve violacea, oblongo-lanceolata, 7-nervia, glabra, scabra, superne late membranacea, paleam superiorem valde superans. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 66.— Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 399. Czern. Consp. 73. Рогов. Обозр. (1869) 280. Lindem. Fl. Chers. II, 291. Монтр. Обозр. 80. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 685; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 625. Пач. Херс. фл. I, 162. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 123. Лавренко, Фл. СССР II, 350; Фл. УСРР, визн. I, 177.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et. Helv. I, tab. 72, fig. 1579!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 647!.—Herb. Fl. Reipubl. Sov. Ucrain. № 15!

Hab. По узліссях дубових лісів і між чагарниками.—В Лісостепу і Степу досить часто, крім крайнього півдня, де стає більш рідкою рослиною.

З.-Л.-С. Досить звичайно, на півдні до Сатанова.—Кам'янець-Подільська обл.: Сатанів (Рог., Шмальг.!).—**П. Л. С.** Вінницька обл.: Гайсинськ. рн, Губник по Бугу (Савостьянов!).—Кіровоградська обл.: Кам'янка (Клеоп.!). Тишківка (Пач.). Кіровоград (Ліндем.); Балашівка біля Кіровограда (Ліндем.). Олександрія (Рябков у Пач.); Марто-Іванівка біля Олександрії (Браунер у Пач.).—Київська обл.: Київ (Рог.!) Тальне (Рог.!, Шмальг.). Буцький рн, с. Соколівка і Піщане (Підопл.!). Умань (Рог.). Покотилівка, Підвисоцьк. рн (Фінн). Корсунь (Рог.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Яготин (Дубовик!). Лубни (Шмальг., Іллін.); між Лубнами і Тишками (Рог.!). Коло Хорола (Рог.). Кременчук (Рог., Шмальг.). Полтава (Рог.!, Монтр.!, Шмальг., Іллін.!).—Харківська обл.: Валківський рн, Н. Мерчик (Шидловський), Валки (Горницький!). Харківський рн: Рогозянка, (!!), окол. Харкова (Черн.!, Наливайко!). Ст. Рогань, Суха улоговина (Черн., Наливайко!). Старо-Салтівськ. рн, Писарівка на Дінці (Заблоцький!, Таліев!). Чугуївський рн, Мохначі на Дінці (Ширяев). Зміївський рн, Коробові хутори на Діиці (Мілютін!). — **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.** — більш-менш звичайно. — **П. З. С.** Одеська обл.: Вознесенський рн, Нова Пристань при Бугу (Пач.); між селами Рацино і Солоие (Висоцький). Одеса (herb. Nordmanni!, Шестеріков, Рябков, Пач.), Іллінка (Шестеріков). — Миколаївська обл.: Тилігульсько-Берез. рн, береги Тилігульського лиману (Rehmann). Миколаївський рн, Горобчанська коса при Бугу (Пач.!), Миколаїв (Пач., Феодосеев, Опперман). Ново-Одеський рн, Авдотьївка, біля Ковалівки, при Бугу (Пач.!). Баштанівський рн, Архангельське, на р. Громоклії (Рябков за Пач.). Херсонський рн, Херсон (Пач.). Дар'ївка (Пач.); між селами Антонівкою і Фаліївкою (Пач.). Привільнянський рн, Олександрівка, по р. Інгульцю (Пач.). Бериславський рн, Тягинка (Пач.), Кам'янська балка (Пач.), Вел.-Олександрівський рн, Дудчиио (Пач.!), Золота Балка (Пач.!). Снігурівка (Пач!.). — **Л. С. З.** Запорізька обл.: Гуляйпольський (?) рн, Весела Григорівка (Грунер, Бекетов, Сідоров). Запорізький рн, Запоріжжя (Акінф., герб. Шмальг.!), Миколаївка (Дементьев); ст. Краснокутівка, плавні (Дементьев).

Наводяться такі різновидності:

Var. interrúpta Rchb. Суцвіття пухке з верху до низу, переривчасте. Panicula a basi ad apicem laxa, interrupta.

Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I (1834). tab. 72, fig. 1580! Рогов, Обозр. (1869) 280.

Балта, Умань, Полтава (Рог. l. c.).

Var. atropurpúrea Host. Колоски темнопурпурові. Spiculae atro-purpureae.

Кол. Катеринославська губернія, зрідка (Гроссгейм, рукопис).

Поширення виду по СРСР. Верх.-Вол. (по р. Оці), Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол. (по р. Волзі); Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян. (Каменка на Єнісеї); Серед. Азія: Арало-Касп., Дж.-Тарб., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Угорщина, Трансільванія, Галичина, Буковина, півн. част. Балканського півострова, півд. (переважно степова і лісостепова) Європ. частина СРСР, Кавк., півд. част. Зах. Сибіру, гори Середньої Азії.

186. (6). **M. unifl6ra** Retz.— Перлівка одноквіткова. 20—40 (60) *см* завв. Рослина з повзучим кореневищем, утворює пухку дернину. Стебло тонке, слабе. Листи шерсткі; язичок циліндричний, короткий, з шиловидним виростом з боку, супротивного листовій пластинці. Волоть рідка, небагатоколоскова, з довгими тонкими гілочками, що стирчать угору. Колоски 5—6 *мм* завд., стоять прямо, з одною двостатевою плідною квіткою; колоскові луски тупуваті або коротко загострені, червонувато-бурі, рідко бліді; нижня квіткова луска шкіряста, з 5 мало помітними жилками. 4. Цв. VI—VII.

Planta laxe, caespitosa, 20—40 (60) *cm* alta, rhizomate tenui repente stolonifero. Culmi graciles, infirmi. Folia plana, linearia, acuminata, scabra, ligula brevi cylindrica, latere laminae opposito in appendicem subulatam producta. Panicula laxa, secunda, nutans, ramis erectis gracilibus longis, apice spiculas 1—2 (3) ferentibus; spiculae erectae, 5—6 *mm* longae, biflorae, flore superiore sterili; glumae subaequales, membranaceae, rubello-fuscae, raro pallidae, oblongae, breviter acuminatae vel obtusiusculae, flosculos subaequantes; palea inferior scariosa, oblonga, obtusa, dorso minute scabriuscula, obsolete quinquenervia. 4.

Retz. Obs. I (1779) 10. — Griseb. in Ledeb. Fl. Foss. IV, 400. Монтр. Обозр. 80. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 686; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 626. Пач. Херс. фл. I, 164. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. p. 32. Лавренко, Фл. СССР II, 350; Фл. УСРР, визн. I, 178.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I., tab. 72, fig. 1576!

Hab. По тінистих лісах. — У південно-західній части УРСР; рідко.

З. Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: Смотрич (12.VII 1882. Шмальг.!). — МАРСР: Кодима (4.VI 1885. Шмальг.!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр. (зах. частина); Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Майже вся Зах. Європа, крім півн. Скандінавії, Польща, Бесарабія, півд.-зах. УРСР, Кавк., М. Азія, Алжір.

Примітка. Помилково наводиться для Одеси П. С. Шестеріковим на основі рукопису Ліндемана (Шестериков, Определитель растений окрестностей Одессы, 1912, с. 75.) і Громовим для околиць Харкова.

187. (7). M. nútans L. — Перлівка поникла. Рослина з досить довгим кореневищем. Стебла 30—60 *см* завв., під суцвіттям шерсткі. Пластинки листів зверху з рідкими волосками; піхви шерсткі; язичок дуже короткий, до 1 *мм* завд., тупий, буруватий. Волоть стиснена, однобічна, гроновидна, з нечисленними колосками, на вершку звисла. Колоски з двома плідними

квітками; колоскові луски тупі, червонувато-фіолетові, по краю білоперетинчасті; нижня квіткова луска зеленувата, на вершку вузькоперетинчаста, часто по краю трохи червонувато-фіолетова, шерстка, з добре помітними жилками. 4. Цв. V—VI.

Planta 30—60 *cm* alta, rhizomate tenui, longe repente, stolonifero. Culmi graciles, erecti, elongati, superne scabriduli. Folia viridia, linearia, acuminata, supra sparsim pilosa, margine, ut vaginae, scabra, ligula brevissima, ad 1 *mm* longa, fuscescenti, obtusa. Panicula racemiformis, laxa, subsimplex, coarctata, secunda, oligostachya, superne cernua, ramis 1—2-spiculatis strictis; spiculae pendulae, ovatae, triflorae, flore supremo sterili claviformi, glumis scariosis obtusis, rubescenti-violaceis, margine late albo-membranaceis, subinaequalibus, floribus subbrevioribus; palea inferior oblonga, viriscens, apice anguste membranacea, dorso scabra, elevatim multinervia. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 66. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 399. Czern. Consp. 73. Рогов. Обозр. (1869) 280 pro max. parte. Lindem. Fl. Chers. II, 291. Монтр. Обозр. 80. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 685; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 625. Пач. Фл. Полес. n° 1201; Херс. фл. I, 163. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 124. Лавренко, Фл. СССР II, 35; Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 177.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 72, fig. 1577!

Exicc. Herb. Fl. Ross. № 499!

Hab. По тінистих лісах (переважно грабово-дубових і липово-дубових, а також мішаних). — Звичайно в Поліссі і Лісостепу.

П. П., Л. П., З. Л.-С. (крім південної часті).— **П. Л.-С., Л. Л.-С.** — звичайно. — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: окол. Чугуєва, с. Малинівка, Малинівський бір (Кот.!). Окол. м. Змієва, Коробові хутори — Задонецький бір (!!). — Дніпропетровська обл.: По Самарі (Акінфієв). Новомосковський рн, Євецькіне, по р. Самарі (Акінфієв).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Ниж.-Дон. (півн. част.), Причорном. (північ. част.), Крим (у горах, рідко); Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк. (зах. част.); Зах. Сибір: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс. (півд. част.), Анг.-Саян., Даур.; Дал. Схід.: Зеє-Бур., Удськ., Уссур., Сах.; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Тянь-Шан. (по р. Ісик).

Ar. Geogr. Майже вся Європа, крім найпівденнішої частини (на півдні в горах), Крим, Кавк., Сибір, Джунгарія, Манчжурія, Корея, Сахалін, Японія.

Примітка. *M. nutans* L. майже не виходить за межі Полісся і Лісостепу. По межі з Лівобережним лісостепом переходить також на лівий берег Дінця, де росте в мішаних лісах. По р. Самарі — ізольоване місцезнаходження. Цікаво відмітити, що взагалі по р. Самарі з'являється багато бореальних елементів після перерви (від Кременчука до Дніпропетровська).

Д. Вороб'йов і П. Погребняк (Лісов. типолог. визначник Укр. Полісся, 1929, с. 126) вважають *M. nutans* за характерну рослину на Поліссі для свіжих сугрудків (грабово-дубово-сосновних або липово-дубово-соснових лісів), почасти для вогких сугрудків і свіжих грудів (грабово-дубових і липово-дубових лісів); росте на Поліссі вона також у вільшняках; відсутня в борах і суборах. У Лісостепу *M. nutans* найбільш характерна для свіжих грудів (тобто грабово-дубових і липово-дубових лісів), але росте і в мішаних лісах (типу сугрудків).

Вказівки *M. nutans* для більшої частини Л.-З.-Л.-С. (Талієв, Ширяєв) і для Д. Л.-С. (Бекетов, Сідоров, Талієв, Алексєєнко в рукопису Гроссгейма) помилкові і стосуються *M. picta* C. Koch.

188. (8). M. picta C. Koch. — Перлівка ряба. Від попереднього виду різниться такими ознаками: 30—40 *см* завв. Рослина рідкодерниста, з дуже короткими гонами; пластинки листів зверху і по краях шерсткі; язичок трохи довший, до 2,5 *мм* завд., яйцевидний, білуватий; колоскові луски зеленуваті, лише біля білувато-перетинчастого краю більш-менш червонувато-фіолетові, рідко по всій спинці червонувато-фіолетові; нижня квіткова луска з невиразними жилками, гладенька, блискуча. 4. Цв. V—VI.

Planta 30—40 *cm* alta, laxe caespitosa, rhizomate brevi. Culmi graciles, erecti, ad basin vaginis vix coriaceis involuti. Folia plana, linearia, glabra, supra et ad margines scabrida; ligula elongata, ovata, albida, ad 2,5 *mm* longa. Panicula racemiformis, saepius simplex, laxa, secunda, oligostachya, coarctata, superne nutans, ramis strictis, hirtis, 2- rarius 3-spiculatis; spiculae demum pendulae, triflorae, flore supremo sterili; glumae ovato-oblongae, obtusae, inaequales, dimidia vel quarta parte paleis breviores, virescentes, ad marginem albo-membranaceum zona purpureo-violascenti cinctae vel raro dorso toto purpureo-violaceae; palea inferior oblonga, obtusa, obsolete quinquenervia, floris infimi scabriuscula, secundi laevis, nitens. 4.

C. Koch in Linnaea XXI (1848) 395. — Lindem. Fl. Chers. II, 291. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 686; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 626. Пач. Фл. Полес. n° 1202; Херс. фл. I, 164. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 125. Лавренко, Фл. СССР II, 351; Фл. УСРР, визн. I, 177.

Syn. *M. nutans* β. *picta* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 400. — *M. viridiflora* Czern. Consp. (1859) 73. — *M. nutans* β. *viridis, spiculis minoribus viridibus* Rogovicz, Обозр. (1869) 280.

Hab. В тінистих дубових лісах. — У південній частині Лісостепу — більш-менш звичайно; в північній частині Степу (у підзоні злаковолугових степів) — спорадично; дуже рідко в Правобережному Поліссі.

П. П. Житомирська обл.: Городниця на р. Случі (Рог., Шмальг. з знаком оклику). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: при р. Збручі (Шмальг.!). — Вінницька обл.: Жмеринка (Шмальг.!). — МАРСР: Кам'янськ. рн, Рашків (Шмальг.!); Кодима (Шмальг.). Рибницьк. рн, Михайлівка (Шмальг.!). Байтальсько-Точилівська лісова дача біля Ананьєва (Пач.). Котовськ (Пач.). Петрівка, біля Балти (Пач.). Красноокнянський рн, між селами Ставрове і Окни (Пач.). Дубосарський рн, Роги (на Дністрі); Томашлицька лісова дача, біля Григоріополя (Пач.). Лугівська ліс. дача біля Дубосарів (Пач.!). Григоріопольський рн, Бутор — Спея на Дністрі (Пач., найбільш південне місцезнаходження). Перелети на р. Кодимі (Пач.). — **П. Л.-С.** (півд. част.). — Київська обл.: Смілянськ. рн, Яблунівка, ліс „Реп'яшне" (Клеоп.!). Катеринополь (Підопл.!). Біла Церква (Гродзинський!). Умань (!) — Кіровоградська обл.: Тишківка (Пач.). Чигиринський рн, Стецівка, на р. Тясмині (Пач.). Лисанетградка (Ліндем.). Ново-Празький рн, ст. Пантаєвка в окол. Знам'янки (Пач.!); ст. Модорово (на півд. від ст. Знам'янки (Пач.). Знам'янський рн, Чутянська лісова дача (Пач.!); ст. Знам'янка (Пач.). Олександрія (Рябков!, Шмальг., Пач.). — **Л. Л.-С.** (півн. част. району). Сумська обл.: Краснопільськ. рн, Гребінники (частина зразків — переходи до *M. nutans* (Андросов!). — Полтавська обл.: Полтава (Шмальг., Капеллер на Іллі ч., Іллі ч.!). Диканька (Краснова Іллі ч.). — Харківська обл.: Харків (Чорн.!, Шмальг.),

Харківськ. рн: Окол. Деркачів, хут. Шептушин, ліс Чернецький (!!). Окол. Деркачів (!!). М. Рогозянка, (!!); окол. Харкова, ліс Сокольники (Наливайко!); ст. Цупівка (!!), Проходи (Черн.!); Рогань, зарості терну в Сухому Яру (Черн.!). Кочеток в окол. Чугуєва (Черн.!). Зміївський рн, ст. Борки (!!). Донецька біол. станція в окол. Змієва (!!). Олексіївський рн, між с. Берека і ст. Безпалівка (Залеський!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янський рн, Артемівські (кол. Святі) гори (Срединський!, Ширяєв!, Залеський!). Авдіївський рн, с. Щеглівка (Клеоп.!). Макіївськ. рн, Ясенувата (герб. Шмальг.!, Липський за Шмальг., Сідоров sub *M. nutante*); радгосп „Лагери", біля ст. Ясенуватої (Клеоп.). ст. Дебальцеве (Алексєєнко!). Орджонікідзевський рн Вільховатка (Талієв sub *M. nutante*). Горлівський рн, окол. ст. Микитівки, балка Залізна (!!); між с. Байрак і с. Луганським, Високий ліс (!!); ст. Горлівка (Срединський!) Чистяківський рн, Савур-Могила (!!). — Ворошиловградська обл.: Іванівка, ліси в верхів'ях р. Вільхової (!!). Ровеньки (!!). Лисичанський рн, Диліївка, Біла Гора (Алексєєнко!, Гроссг.). Окол. Успенської, балка Плоска (!!) і взагалі в західн. частині району — звичайно. — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Доманівськ. рн, Богданівка, острів серед Буга (Пач.).—Дніпропетровськ (Акінф., Сідоров).—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Новомосковськ. рн. Євецькіне, на р. Самарі (Акінф. за рукописом Гроссг).— Харківська обл.: Красноград, Полтавський ліс (Іллі̆ч.!). Куп'янськ (Клоков!); роз'їзд Щеняче, на захід від Куп'янська (Клоков!). Дворічан. рн, Кас'янівка (Вас.-Як.!).—Сталінська обл.: Ст.-Каранський рн, с. Дубівка (Бекетов sub *M. nutante*); окол. Гнатівки (Клоков!, Клеоп.!; мабуть, два останніх місцезнаходження тотожні). Амвросіївський рн, околиці Амвросіївки, радгосп Михалкове (!!). — Ворошиловградська обл.: Старобільськ (Контрольський!). Міловський рн, Зориківка (Ширяєв). Марківка (Ширяєв). Н. Айдар (Талієв). Ліски по р. Камишній (Танфільєв!).

Трапляються різновидності:

Var. viridiflóra Seemen. Колоскові луски зеленуваті, тільки біля білувато-плівчастого краю червонувато-фіолетові.

Glumae virescentes, ad marginem albido-membranaceum purpurascenti-violaceae.

M. picta α. *viridiflora* Seemen, Bot. Ver. Brandenb. XXIX (1887) 21.

Звичайно.

Var. rubriflóra Seemen. Колоскові луски по всій спинці червоні.

Glumae dorso toto rubrae.

M. picta β. *rubriflora* Seemen, l. c. (1887).

Рідко.

Поширення виду по СРСР. Верх.-Вол. (по р. Оці), Верх.-Дніпр. (Городниця), Серед.-Дніпр., Вол.-Дон. (підвд.-схід. част.), Причорн., Ниж.-Дон. (півн. част., на схід до Саратова); Кавк.: Передкавк., Схід. Закавк. (зах. част. району), Півд. Закавк.

Ar. Geogr. Швейцарія, Пруссія, Сілезія, Чехо-Словаччина, Угорщина, Трансільванія, Югославія, Румунія, Бесарабія, півд. Європ. част. СРСР, Кавказ, Вірменія.

Примітка. *M. picta* — характерна рослина сухих і почасти свіжих дібров (дубових лісів без граба і липи); рідше трапляється в грудах (грабово-дубових і липово-дубових лісах). Інколи в дібровах у зіллястому покриві росте в значній кількості (як один з превалідів).

Поширення цієї рослини в межах УРСР дуже цікаве. Вона властива переважно південній частині Лісостепу і при тому тільки в Західному лісостепу піднімається далеко на північ. У північній частині Степу трапляється спорадично, переважно в басейні Дінця, звідки переходить у Донецький лісостеп, де знову стає звичайною.

M. scabra Andrz. [Рог. Обозр. (1869) 307; Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 626 (nomen)] — залишається невідомою. Наводять її для кол. Київської губернії (Ставище).

Рід 91. Bríza[1] L. — Трясучка

L. Sp. pl. (1753) 70

Суцвіття—розлога волоть. Колоски широкі, округлі, стиснені з боків, небагатоквіткові. Колоскові луски плівчасті, майже однакові, коротші за квіткові луски, тупі, на спинці опуклі; нижні квіткові луски сидять тісно, серцевидно-округлі, тупі, на спинці опуклі; верхня квіткова луска з 2 кілями; квіткові плівочки довгасті, лопатеві. Зернівка зростається з верхньою квітковою лускою.

Близько 20 видів, поширених в Європі, півн. Африці, помірній Азії і Південній Америці. У межах СРСР 6 видів; в УРСР—тільки *B. media* L.—європейський вид.

189. B. média L. — Трясучка середня. 20—50 (100) *см* завв. Рослина утворює рідкі дернини і дає короткі гони; стебло стояче, гладеньке. Пластинки листів вузьколінійні, зверху шерсткі; піхви гладенькі; язичок короткий, тупий. Волоть до 15 *см* завд., звичайно прямостояча, пірамідальна, з тонкими горизонтальними гілочками і звислими колосками. Колоски зеленувато-білі, звичайно з фіолетовим відтінком, 5—9-квіткові, 4—7 *мм* завд., яйцевидно-круглясті; колоскові луски обернено-яйцевидні, однакові; нижня квіткова луска гола. 4. Цв. V—VIII.

Planta perennis, laxe caespitosa, stolones breves subterraneos emittens. Culmi erecti vel basi geniculato-ascendentes, laeves. Folia plana, vernatione convoluta, brevia, anguste-linearia, supra scabrida, ligula brevi obtusa. Panicula solito erecta, pyramidalis, ad 15 *cm* longa, ramis ramulisque capillaribus, demum horizontalibus; spiculae 4—7 *mm* longae, ovato-orbiculatae, pendulae, nunc albidae nunc subvirescentes, solito violascenti-suffusae, 5—9-florae, glumis aequalibus, obovatis, concavis, dorso rotundatis; palea inferior cordato-rotundata, compresso-concava, glabra. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 70.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 365. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 280. Монтр. Обозр. 76. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 687; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 627. Пач. Фл. Полес. n° 1203; Херс. фл. I, 203 Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 126. Некрасова, Фл. СССР II, 357. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 178.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I., tab. 92. fig. 1665!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 697!

Hab. По лугах, на узліссях, на лісних галявинах і між чагарниками.—Звичайно на Поліссі, рідше в Лісостепу і дуже рідко на півночі Степу, куди, мабудь, занесена.

П. П., Л. П., З. Л.-С.—крім найпівденнішої частини, звичайно. — **П. Л.-С., Л. Л.-С.** — досить часто (на південь цих районів — рідше).—**Л. З.-Л. С.**: Ріля Дніпропетровська (Ващинський, в рукопису Гроссгейма).—Сталінська обл.: Кол. Маріупольськ. повіт (Граф!).

В межах УРСР відомі такі різновидності:

Var. týpica Asch. et Gr. Рослина не вища 60 *см*. Волоть стояча. Колоски зелені або більш-менш фіолетові.

[1] Грецьке слово βρίζα (брі́дза) — назва якогось хлібного злака, який вирощували в північній Греції, мабуть—жита, що й тепер у тій місцевості має ту саму назву.

Planta 60 *cm* non altior; panicula erecta, spiculis viridibus vel plus minusve violaceis.

Asch. et Gr. Syn. II, 1 (1900) 441.

Звичайно.

Var. májor Peterm. Рослина до 1 *м* завв. Волоть дуже велика, трохи звисла. Колоски великі, 6—8-квіткові.

Planta elata, ad 1 *m* usque alta; panicula ampla, superne subnutans, spiculis magnis, 6—8-floris.

Peterm. Anal. Pflanzenschlüssel (1846) 545.
Syn. *B. media* L. β. *elatior* Rogov. Обозр. (1869) 280 non Sibth. et Sm.

Зрідка по лісових лугах.

Наводиться Роговичем для околиць Житомира, Києва і Білої Церкви.

Var. álbida Lejeune. Як var. *typica*, але колоски зеленувато-білі.
Spiculae virescenti-albae, caetera var. *typicae* A. et Gr.

Lejeune, Rev. Fl. de Spa (1824) 17.

Зрідка.

Var. pilósa (Schur) Asch. et Gr. Однорічна. Стебло дуже тонке. Піхви по краю і вгорі довговолосисті.

Planta annua, caule gracillimo; vaginae superne atque ad margines longe pilosae.

Asch. et. Gr. Syn. II. 1 (1900) 442.
Syn. *Briza pilosa* Schur, Enum. pl. Transs. (1866) 766.

Дуже рідко.

Л. Л.-С. Харків, сад (1909. Л. В. Рейнгард!).

Примітка. Досі ця різновидність, що являє, мабуть, особливу расу, була відома тільки для Трансільванії. У Харків, безумовно, занесена.

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони, крім Ниж.-Вол.; Кавк.: всі райони.

Ar. Geogr. speciei. Майже вся Європа (крім арктичної і найбільш південної), Крим, Кавказ, М. Азія.

Рід 92. Aelúropus[1] Trin. — Прибережниця

Trin. Fund. Agrost. (1820) 143

Суцвіття у вигляді видовженої колосовидної волоті або головки. Колоски 4—10-квіткові, дрібні, яйцевидно-ланцетні, стиснені з боків, черепичасто сидячі двома рядами. Колоскові луски злегка кілясті, коротші за квіткові; нижня квіткова луска з 7—9 (11) жилками, з кілем, угорі з вістрям; верхня квіткова луска тупа, з 2 кілями. Квіткові плівочки тонкі, тупі. Тичинок 3.

[1] Від грецького слова αἴλουρος (а́йлурос) — кішка і πούς (пус) нога; разом — кошача ніжка — від опушеного суцвіття.
Іноли р. *Aeluropus* відносять до триби *Eragrosteae* (Р. Рожевиц, Здани, 1937).

Приймочки пірчасті, на довгих стовпчиках. Зернівка довгаста, вільна, без борозенки.—Багаторічники, з довгими, дуже розгалуженими, жорсткими гонами і з жорстким зближеним листям.

Близько 4 видів, що властиві середземноморським країнам, Центральній Азії, Аравії і Передній Індії. В межах СРСР — 2 види; в УРСР—тільки середземноморський вид *A. littoralis* (Gouan) Parl.

190. A. littorális (Gouan) Parl.—Прибережниця солончакова. 25—50 *см* завв. Рослина сизо-зелена, з довгими повзучими надземними і підземними гонами. Стебла знизу розгалужені, лежачі або висхідні, вкриті листом до вершка. Пластинки листів вузьколінійні, цупкі, з шиловидно згорненими вершками, плоскі або вздовж згорнені, як і піхви, голі або вкриті довгими волосками; язичок з волосків. Суцвіття у вигляді колосовидної волоті або головки, 1,5—7 *см* завд.; колоски 3—5 *мм* завд., 3—10-квіткові, яйцевидні, голі, після цвітіння сірувато-буруваті; колоскові луски з 7—9 (11) жилками; нижня квіткова луска теж з жилками і з коротким вістрям. ♃. Цв. VI—VII.

Planta glauco-viridis, perennis, stolones longos sub- et supraterraneos emittens. Culmi procumbentes vel ascendentes, elongati, inferne ramosi, ad apicem usque crebre foliati. Folia disticha, rigida, erecto-patentia, anguste linearia, apice convoluto-subulata, glabra vel longe pilosa; ligula e pilis constans. Panicula spiciformis vel capituliformis, densa, 1,5—7 *cm* longa; spiculae ovatae, glabrae, 3-10-florae, 3—5 *mm* longae, tandem grisescenti-fuscescentes, glumis membranaceis, inaequalibus, oblongis, obtusis, 7—9 (11)-nerviis; palea inferior oblongo-lanceolata, carinata, 7—9-nervia, breviter mucronata. ♃.

Parl. Fl. Ital. I (1848) 461. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 369. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 693; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 629. Пач. Херс. фл. I, 185. Рожевиц, Фл. СССР II, 357. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 179.

Syn. *Poa littoralis* Gouan, Fl. Monsp. (1765) 470.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I. tab. 59, fig. 1520!

Hab. По вогких прибережних приморських солончаках і солончакових лугах, на узбережжі Чорного і Азовського морів — звичайно; ізольовано на мокрих солончакових лугах по р.р. Хоролу, Самарі і Вовчій.

Л. Л.-С. (пд.) Полтавська обл.: Глобинський рн, с. Турбаї, в долині р. Хорола, солончаки (21.VII. 1931. fol. Зоз!); між Фидрівкою і Турбаями урочище „Ропа“ (Зоз!).—**Л.З.-Л.С.** Дніпропетровська обл.: „Солончаки коло села Орловщини (окол. Новомосковська — *G. Л.*), багато на вигоні“ (VII 1923. Еліашевич). Павлоградський рн, Булахівка, берег р. Вовчої (Зоз!).—Запорізька обл.: Андріївський рн, між с Багатир і хут. Будьонівським, пухкі солонці на другій терасі р. Вовчої (Клок.). Бердянський рн, Бердянська коса (Постриганьі); гирло р. Берди, проти с. Петрівського (Клок.!).—Сталінська обл.: узбережжя Азовського моря: Крива коса в окол. Будьоннівки (Лавренко !!, Постриганьі). Маріуполь (Шмальг.), Білосарайська коса (Чабан!, Клок.!).—**П. З. С.** Одеська обл.: Яски в долині Дністра (Пач.!, Опперман!). По узбережжю Чорного моря і лиманів; Каролінa-Бугая на Дністровському лимані (Пач.). Одеса (Шмальг.!). Околиці Одеси: Куяльницький лиман (Пач.), Хаджибейський лимаи (Рябков!, Пач.). С. Кам'яний міст, узбережжя Березанського лиману (Пач.).—Миколаївська обл.: Тилігуло-Березаиський лимаи (Рог.!). Ново-Димитріївка (Куксін!).—**Л. З. С.** Нижне-Дніпровські піски Цюрупинський і Іванівський піскові масиви (!!). Голопристанський рн, Кінбурнська коса, звичайно (Пач., Лавренко!!); Ягорлицький

півострів (!!); острів Орлов у Тендерській затоці (Левіна!); коса Тендер (Давидич!, Шост.-Десят.). Скадовський рн, коса Джарилгач (Дзевановський!, Давидич!, Левіна!, Шост.-Десят.); узбережжя Чорного моря між Ягорлидьким півостровом і Скадовськом — звичайно (!!). — Запорізька обл.: Мелітопольський рн, Мордвинівка, на р. Молочній (Клок. !). — **П. С.** Каланчакськ. рн, Строганівка, берег Сиваша!). — Берег затоки Сиваша!, Чокрак (Пач.!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр. (с. Турбаї по р. Хоролу), Причорн., Крим., Нижн.-Дон., Ниж-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Півд. (переважно середземноморська) Європа, західна Азія, на схід до Джунгарії і Афганістана, півн. Африка.

Примітка. Своєрідне поширення *A. littoralis* на Україні. Ця рослина є звичайною на всьому приморському узбережжі Чорного і Азовського морів, трохи піднімаючись на північ у долинах Дністра і Молочної. Далі *A. littoralis* зиову з'являється на материку по солончаках в річкових долинах Хорола, Самари і Вовчої. Є. Лавренко (Рослинність України, Вісник природознавства, 1927, № 1—2, с. 32, окр. відб.) висловив думку, що *A. littoralis*, разом з іншими солоичаковими рослинами, які тепер зв'язані переважио з приморською смугою УРСР і трапляються спорадично в материковій частині України (як *Obione verrucifera* M. B., *Frankenia hirsuta* L. тощо), раніше були більше поширені по Україні. Те ж зазначає й Клеопов (Геоботанічиий ескіз Лівобережжя Середньої Наддніпрянщини, Журн. Інст. ботаніки ВУАН, № 2 (10), 1934, с. 67). Віи вважає, що ця експансія південних і східиих галофітів відбувалася переважно в континентальний бореальний період постгляціалу.

A. littoralis — задовільна кормова рослина. За Лавріним (Естеств. корма юго-зап. Казахстаиа, 1929), цей злак худоба їсть восени, а також і весною; сіно в цієї рослини добре їдять рогата худоба і коні.

Рід 93. Dáctylis[1] L. — Єжа, грястиця

L. Gen. pl. 5 (1754) 32

Суцвіття — волотевидне, однобічне, лопатеве, складається з густих пучків; вісь суцвіття тригранна. Колоски довгасті, стиснені з боків. (2) 3—6 (8)-квіткові, на коротких ніжках; колоскові луски майже однакові, по кілю шерсткі, гострі, коротші за квіткові луски; нижня квіткова луска з 5 жилками, загострена в короткий остючок; верхня квіткова луска з 2 кілями, по кілях війчаста. Квіткові плівки дволопатеві. Тичинок 3. Приймочки пір'ясті. Зернівка довгаста, з внутрішнього боку жолобчаста.

Рід *Dactylis* — оліготипний, з кількома видами (4—5), поширеними в помірних країнах Старого Світу. В межах СРСР—2 види; в УРСР—тільки один бореальний (західнопалеарктичний) *D. glomerata* L.

191. D. glomeráta L. — Єжа звичайна. 30—90 *см* завв. Рослина більш-менш сірувато-зелена, утворює великі дернини. Стебло стояче, гладеньке. Листова пластинка вузька або до 1 *см* завш., більш-менш шерстка; піхви вкриті короткими волосками або голі; язичок довгастий, 4—6 *мм* завд., звичайно розщеплений. Волоть 6—8 *см* завд., під час цвітіння трикутна, з відхиленими гілками, оберненими в один бік; після цвітіння волоть стиснена. Колоски довгасті, звичайно зеленуваті, 6—7 *мм* завд., (2) 3—4 (8)-квіткові. 4. Цв. 2/2 V—VIII.

[1] Від грецького слова δάκτυλος (дáктилос) — палець; тому, що суцвіття має майже пальчасту форму.

Planta perennis, plus minusve grisescenti-viridis, caespitosa. Culmi elati, erecti, laeves. Folia linearia, vernatione complicata, scabra, nunc angusta nunc ad 1 *cm* usque lata, vaginis compressis glabris vel breviter puberulis, ligula oblonga, 4—6 *mm* longa, solito laciniata. Panicula erecta, 6—8 *cm* longa, unilateralis, lobata, in tempore florendi triangularis, ramis patentibus, postea contracta; spiculae oblongae, solito virescentes, 6—7 *mm* longae, (2) 3—4 (8)-florae. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 71.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 368. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 283. Lindem. Fl. Chers. II, 300. Монтр. Обозр. 76, Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 684; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 628. Пач. Фл. Полес. n° 1205; Херс. фл. I, 182. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 127. Овчинников, Фл. СССР II, 361. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 180.

Hab. По лугах, лісових галявинах, між чагарниками і в лісах (особливий екотип).—По всій УРСР звичайно, але в межах Злакового степу значно рідшає і трапляється тут тільки в долинах річок або як заносна рослина; в межах П. С. відсутня.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С. — звичайно. — **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.** — досить звичайно, переважно в долинах річок і в балках.—**П. З. С.** і **Л. З. С.** — зрідка в північних частинах районів; в Л.З.С.—на пісковій терасі Дніпрового низу; Миколаївська обл.: Голопристанський рн, між озером Оджиголь і с. Збур'ївкою, між Рибалчою і Прогнойським; Солеиоозерна дача (Пач.).

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони за винятком арктичної зони, південного Криму і південної частини Ниж.-Вол. району; Кавк.: Передкавк., Зах., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян.; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Тянь-Шан., Пам.-Ал., Аму-Дар., Сир-Дар.

Ar. Geogr. Вся Європа, крім арктичних країн, півн.-зах. Азія, півн. Африка, Півн. Америка (занесено), Австралія (занесено).

Примітка. Дуже добра, врожайна і отавна кормова рослина. Косити треба до цвітіння або під час цвітіння, бо потім стебла стають жорсткими. Придатна для бордюрів газонів у парках і садах.

D. hispanica Roth [Catalect. bot. I (1797) 8] наводиться під назвою *D. glomerata* L. β. *hispanica* Ліндеманом (Florula Elisabethgradensis, 1868, p. 148) для окол. Кіровограда і Роговичем (Обозр. 1869, 283) для гаїв біля Кобиляк. Вказівки ці помилкові. *D. hispanica* Roth — середземноморський вид і в межах УРСР не росте.

Рід 94. Cynosúrus[1] L. — Гребінник

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 13

Суцвіття — густе, колосовидне, однобічве. Колоски невеликі, довгасті, на коротких ніжках, неплідні і плідні; неплідні колоски складаються з одних лише лінійних гострих квіткових лусок, плідні—3—5-квіткові. Колоскові луски плідних колосків майже однакові, з кілем; квіткові на спинці опуклі, з 3—5 невиразними жилками і з коротким остюком; верхня квіткова луска з 2 кілями. Тичинок 3. Зав'язь гола. Приймочки пірчасті.

[1] Від грецького слова κύων (кю́он) — собака і οὐρά (ура́) — хвіст; назва дана Лінне́ем через форму суцвіття.

Рід оліготипний, приблизно з 6 видами, поширеними в помірних країнах Старого Світу; один з них занесений у Півн. Америку. В межах СРСР—3 види; в УРСР — тільки європейський вид *C. cristatus* L.

192. C. cristátus L.—Гребінник звичайний. 20—60 *см* завв. Утворює дернинки. Стебла прямі, досить тонкі, гладенькі. Пластинки листів вузьколінійні, звичайно плоскі; піхви гладенькі; язичок близько 1 *мм* завд., тупий. Суцвіття колосовидне, однобічне, лінійне, 2—7 *см* завд., зелене. Плідні колоски 3—5-квіткові, близько 3 *мм* завд.; колоскові луски плідних колосків більш-менш однакові; нижня квіткова луска з 3—5 жилками і з коротким остюком. 4. Цв. VI—VII.

Planta perennis, caespitosa, 20—60 *cm* alta. Culmi erecti, laeves. Folia plana, anguste linearia, vernatione complicata, vaginis laevibus, ligula brevi, obtusa, circa 1 *mm* longa. Panicula spiciformis, linearis, unilateralis, densa, viridis, 2—7 *cm* longa, ramis alternis brevissimis scabris; spiculae fertiles 3—5-florae, circ. 3 *mm* longae, glumis subaequalibus, membranaceis, lanceolatis, carinatis, dorso scabridis; palea inferior concava, 3—5-nervia, ex apice emarginato arista ea breviore terminata. 4.

L. Sp. pl. ed. 1. (1753) 72. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 348. Czern. Consp. 71. Рогов. Обозр. (1869) 283. Монтр. Обозр. 74. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 687; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 627. Пач. Фл. Полес. n° 1204. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 128. Рожевиц, Фл. СССР II, 363. Лавренко, Фл. УСРР, визн. I, 180.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 7, fig. 1351!, 1352!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 747!

Hab. По лугах, переважно сухих і свіжих, та на узліссях. — Більш-менш звичайно на Поліссі, рідко в Лісостепу, де трапляється тільки по долинах річок.

П. П., Л. П. — звичайно. — **З. Л.-С.** Вінницька обл.: Вихнів (Кот.!). Чорнилегівці (Кот.!). Хут. Карачинці (Кот.!). Турбове, ліс (Левіна і Лавр.!!).—Кам'янець-Подільська обл.: Смотрич (Шмальг.). Кам'янець-Подільськ. рн, між Вербами і Вербецьким майданом (Кот.!). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Меджибіж (Гагман!, Рог., Шмальг.). Летичів (Рог.).—Вінницька обл.: Вінниця (Шмальг., Борисевич!). Вороновицький рн, окол. с. Михайлівки, долина р. Десни (Левіна!). Бердичів (Рог.). — Київська обл.: Умань, Софіївський парк (Смоктій!).—**Л. Л.-С.** Сумська обл.: Околиці Охтирки (Ширяєв!).—Харківська обл.: Околиці Харкова, луги біля Куряжа (16.VI 1868. Черн.!, 21.VI 1923. Кот.!); залізничний „трикутник" за Новоселівкою, піщана виїмка, біля полотна залізниці (1 зразок !!).—**Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Ізюмський рн, околиці с. Червоного Оскола по р. Осколу, луги Сендящина (8. VII 1926. Клок.!).—Сталінська обл.: Кол. Бахмутський повіт (Графф, Бекетов, Шмальг., Сідоров).

Поширення по СРСР. Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорном. (?), Ниж.-Дон. (по нижній течії р. Оскола), Крим.; Кавк.: Передкавк., Зах., Схід. і Півд. Закавк., Тал.

Ar. Geogr. Майже вся Європа (крім півд.-схід. част.), Крим, Кавказ, М. Азія.

Примітка. В Лісостепу росте в долинах річок, переважно Смотрича, Буга, Ворскли, Уди і Оскола. За Д. Воробйовим і П. Погребняком (Лісов. типол. визн. Укр. Полісся, 1929, с. 121), бере участь у залуговуванні багатьох типів лісу в Поліссі.

Добра кормова трава, швидко росте, отавна, невибаглива до грунту. Придатна для пасовиськ (на сухих місцях), газонів, а також для сіножатей на вогких грунтах, де стає верховим злаком і дає значну продукцію, особливо при другому покосі. Вимагає вогкого клімату і тому її можна культивувати в межах УРСР переважно в Поліссі.

Рід 95. Scleróchloa[1] P. B. — Твердоколос

P. B. Agrost. (1812) 97

Суцвіття — густа, стиснена, однобічна, майже колосовидна волоть. Колоски 3—5-квіткові, ланцетно-лінійні, стиснені з боків, на коротких товстих ніжках. Колоскові луски неоднакові, тупі, без остюків, шкірясті, по краю білоплівчасті. Нижня квіткова луска довша за колоскові, тверда, з 5 жилками, по краю перетинчаста; верхня квіткова куска перетинчаста, з 2 кілями. Тичинок 3. Стовпчиків 2, вершкових, дуже коротких; приймочки довгі, коротко-пірчасті.

Монотипний рід, поширений в Європі і західній Азії, переважно в Середземноморській області і в сусідніх країнах.

S. dura (L.) P. B. — середземноморський вид.

193. S. dúra (L.) P. B. — Твердоколос стиснений. 5—15 (20) *см* завв. Рослина голубувато-зелена, при основі кущувато розгалужена, утворює дернинки. Стебла звичайно прилягають до грунту, вкриті до суцвіття листом, гладенькі. Пластинки листів лінійно-ланцетні, голі; піхви гладенькі; язичок досить короткий, тупий або гострувато. Волоть до 5 *см* завд., густа, стиснена, колосовидна, з товстими гілочками; колоски 7—10 *мм* завд., 3—5-квіткові; нижня колоскова луска яйцевидна, з 3 жилками, верхня вдвоє довша, довгаста, з 7—8 жилками, 4 *мм* завд.; нижня квіткова луска 5—6 *мм* завд., з 5 жилками, верхня коротша, з 2 жилками. ☉. Цв. V—VI.

Planta annua, glauco-viridis, ad basin fasciculato-ramosa, caespitosa. Culmi breves, 5—15 (20) *cm* longi, solito prostrati, compressi, laeves, ad paniculam usque foliati. Folia plana, vernatione convoluta, lineari-lanceolata, acuta, glabra, vaginis laxis, basi excepta apertis, laevibus, ligula breviuscula, obtusa vel acutiuscula. Panicula spiciformis, ovato-oblonga, conferta, unilateralis, rigida, simplex vel brevissime ramosa, ramis spiculiferis crassis; spiculae 7—10 *mm* longae, a latere subcompressae, 3—5-florae, floribus imbricatis; glumae inaequales, paleis breviores, margine late albo-membranaceae, obtusae, inferior ovata trinervia, superior inferiore duplo longior, oblonga, 7 — 8-nervia, 4 *mm* longa; palea inferior coriacea, late membranaceo-marginata, carinata, obtusa, quinquenervia; palea superior bicarinata, inferiore subduplo brevior. ☉.

P. B. Agrost. (1812) 177. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 377. Lindem. Fl. Chers. II, 293. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 684; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 632. Пач. Херс. фл. I, 185. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 129. Рожевиц, Фл. СССР II, 364. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 181.

Syn. *Cynosurus durus* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 72. — *Poa dura* Scop. Fl. Carn. ed. 2, 1 (1772) 70. Рог. Обозр. (1869) 281. Монтр. Обозр. 77.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 58, fig. 1516!

[1] Від грецьких слів σκληρός (склеро́с) — твердий і χλόα (хло́а) — трава.

Exicc. Rehman et Wołoszczak, Fl. Pol. exs. № 291! — Herb. Fl. Ross. № 1147! — Herb Fl Reipubl. Sov. Ucrain. № 16!

Hab. На степових вигонах, при дорогах, на межах, по вулицях і майданах у містах і селах.—Досить звичайно у степовій частині УРСР і зрідка в Лісостепу.

З **Л.-С.** МАРСР: Кам'янсько-Молдавський рн, Рашків (Шмальг.). Краснооксинський рн, Малаєшти по Ягорлику (Пач.). Дубосарський рн, Роги (Пач.), Дубосари (Пач.). Тирасполь (Пач.).—**П. Л.-С.** Київська обл.: Київ, між церквою Андрія Первозванного і Боричевим Током (Рог.!); Звіринець, коло Саперних таборів (Семенкевич!). Київ (Шмальг.). Миронівський рн, Козацьке (Підопл.!). Умань (Рог.!).—**В і н н и ц ь к а о б л.**: Брацлав (Рог.). Липовецький рн, Ксаверівка, біля Зозова (Białyski!). Теплицький рн, Степанівка (Савостьянов!). Томашпольський рн, Війтівка (Кот.!).—**К і р о в о г р а д с ь к а о б л.**: Кам'янка (Клеоп.!). Кіровоград (Окснер!).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава (Ілліч.!). с. Березоточ Лубенськ. рн (!).—**Х а р к і в с ь к а о б л.**: Харків (Клок.!). Валки (Таліев). Покотилівка, біля Харкова (Савенков!). Чугуїв (Клок.!).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янськ. рн, Артемівські (кол. Святі) гори (Таліев). Хутір Макатихин біля Слав'янська (!!). Макіївський рн, Харцизськ (Кот.!).—**В о р о ш и л о в г р а д с ь к а о б л.**: Ровеньків. рн, між ст. Червона Могила і Провальським степом (!!).—**П.З.-Л.С., Л.З.-Л.С., П.З.С., Л. З. С., П. С.**—досить звичайно.

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Крим., Причорном., Нижн.-Дон., Вол.-Дон. (Харків); Кавк.: всі райони; Серед. Азія: Кара-Кум., Гір.-Туркм., Аму-Дар., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Півд. част. Європи, Крим, Кавк., зах. Азія до півн. Ірана і Серед. Азії, Сірія, півн. Африка.

Примітка. Досить добра трава пасовиськ, яка витримує значне витоптування.

Рід 96. Poa[1] L.—Тонконіг

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 20; ed. 5 (1754) 31 p. p.

Суцвіття—волоть. Колоски 2-—багатоквіткові, яйцевидно-ланцетні; колоскові луски з кілем, загострені, з 1—3 жилками; квіткові луски по краю плівчасті, без остюків; нижня квіткова луска з 3—5 жилками, з кілем, на спинці і при основі з більшою або меншою кількістю повстистих волосків або гола, верхня вся плівчаста, з 2 кілями; квіткові плівочки тупі або трохи зубчасті, маленькі. Зернівка довгаста, майже тригранна, відпадає разом з квітковими лусками.

Близько 200 видів, поширених в помірних і холодних країнах обох півкуль; також у горах тропіків. В межах СРСР — коло 110 видів.

З видів, що трапляються в межах УРСР, *P. annua* L. — космополіт, *P. pratensis* L., *P. angustifolia* L., *P. palustris* L., *P. nemoralis* L.— бореальні (голарктичні) види, *P. trivialis* L. — бореальний (палеарктичний) вид, *P. remota* Forselles — бореальний (західнопалеарктичний), *P. compressa* L. — європейський; *P. silvicola* Guss. — середземноморський, *P. bulbosa* L. — аралокаспійсько-іранський, *P. sterilis* M. B. — східносередземноморсько-понтичний вид; *P. podolica* Błocki і *P. versicolor* Bess.—західнопонтичні види (тирайські—ендеми басейну середнього Дністра).

---

[1] Від грецького слова πάειν (пáейн) — пастися на лузі; роа — звичайна назва у греків і римлян кормових трав.

1. Стебло при основі цибулеподібно потовщене. Листя вузьколінійне, більш-менш згорнене; колоски 4—7-квіткові, до 6 *мм* завд. . . . . (1). **P. bulbosa** L.
— Цибулеподібного потовщення біля основи стебла нема . . . . . 2.
2. Нижня квіткова луска з добре помітними жилками . . . . . 3.
— Нижня квіткова луска з малопомітними жилками . . . . . 8.
3. Рослини однорічні або дворічні; нижня квіткова луска тупа, широкоплівчаста, без шерстистих волосків при основі . . . . . (2). **P. annua** L.
— Рослини багаторічні; нижня квіткова луска загострена, з вузьким плівчастим краєм (або край її не плівчастий) і з шерстистими волосками при основі . . . . . 4.
4. Листя широке, 5—10 *мм* завш.; колоскові луски по кілю дрібновійчасті . . . . . (3). **P. remota** Forselles.
— Листя не ширше 4 *мм*; колоскові луски по кілю не війчасті . . . . 5.
5. Язичок довгий, загострений; колоски дрібні, 2,5—3,5 *мм* завд. . . . 6.
— Язичок більш-менш короткий, тупий; колоски 3,5—5,5 *мм* завд. . . . 7
6. Підземні гони кореневища чотковидно перехвачені . . . . . (5). **P. silvicola** Guss.
— Підземні гони кореневища без чотковидних перехвачень . . . . . (4). **P. trivialis** L.
7. Пластинки листів плоскі або вздовж зложені, але не щетиновидні . . . . . (6). **P. pratensis** L.
— Пластинки листів, зокрема прикореневих, щетиновидні . . . . . (7). **P. angustifolia** L.
8. (2). Язичка немає або він зовсім короткий (менш 1 *мм*) . . . . . (9). **P. nemoralis** L.
— Язичок видовжений, помітний, принаймні на верхніх листах . . . . . 9.
9. Колоски великі, (6) 7—8 *мм* завд. . . . . (11). **P. versicolor** Bess.
— Колоски ніколи не бувають довші 6 *мм* . . . . . 10.
10. Стебла сплющені; нижня квіткова луска більш-менш тупа . . . . . (13). **P. compressa** L.
— Стебла круглі; нижня квіткова луска більш-менш загострена . . . 11.
11. Нижня квіткова луска при основі без повстистих волосків або майже без них; волоть дуже стиснена, з короткими гілочками . . . . . (12). **P. sterilis** M. B.
— Нижня квіткова луска при основі завжди з повстистими волосками; волоть більш-менш розлога. . . . . 12.
12. Кореневище без гонів. Стебла, особливо під суцвіттям, гострошерсткі . . . . . (10). **P. podolica** Błocki.
— Кореневище з короткими гонами; стебла завжди гладенькі . . . . . (8). **P. palustris** L.

194. (1). P. bulbósa L.—Тонконіг цибулистий. 10—30 *см* завв. Рослина утворює невеличкі дернинки. Стебла прямі, голі, гладенькі, у верхній частині без листя, при основі цибулеподібно потовщені. Пластинки

листів вузьколінійні, більш-менш згорнені; язичок до 3,5 *мм* завд. Волоть до 6 *см* завд., більш-менш густа; колоски яйцевидні, 4—7-квіткові, до 6 *мм* завд., зелені або фіолетові; колоскові луски яйцевидні, тонко загострені, по кілю шерсткі; нижня квіткова луска з невиразним жилкуванням, по жилках опушена, при основі з пучком шерстистих волосків. 4. Цв. V—VI.

Perennis, caespitosa, 10—30 *cm* alta. Culmi erecti, glabri, laeves, superne aphylli, basi bulbiformiter incrassati. Folia anguste linearia, magis minusve convoluta, vaginis laevibus, ligula oblonga, ad 3,5 *mm* longa. Panicula oblonga, contracta, plus minusve densa; spiculae ovatae, 4—7-florae, ad 6 *mm* longae, virides vel violaceae, glumis subaequalibus, ovatis, acutis, ad carinam asperis; palea inferior oblonga, apice scariosa acuta, ad carinam et margines sericea, ad basin fasciculo lanae obsita. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 70.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 370. Czern. Consp. 72. Рог. Обозр. (1869) 281. Lindem. Fl. Chers. II, 294. Монтр. Обозр. 76. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 682; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 635. Пач. Херс. фл. I, 190. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 131. Рожевиц, Фл. СССР II, 376; Фл. УСРР, визн. I, 182.

Syn. *P. pseudoconcinna* Zapałowicz, Consp. fl. Galiciae, I (1906) 47. Рожевиц, Фл. УСРР, визн. I, 182 non Schur.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXXXI, fig. 1619, 1620!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 848!

Hab. По цілинних степах, відслоненнях різних порід, на сухих лугах, на пісках (у складі піщаного степу), на перелогах.—Звичайно в Лісостепу і особливо в Степу; рідко в південній частині Полісся.

П. П. Житомирська обл.: Житомирський рн, Житомир (Гольде!, Гагман!, Рог., Шмальг., Пач.). Коло Житомира, Станишівська ліс. дача (Гагман!). Кол. Радомиськ. пов. (Belke).—Київська обл.: Київ (герб. Траутф.!, Рог., Монтр., Шмальг., Пач.!).— **Л. П.** Чернігів (Рог.). Остерський рн, Одинці, хут. Попенки (Михайловський). Ніжинський рн, Веркіївка (Михайловський). — Київська обл.: околиці Києва, Микільська слобідка (Михайловський). —**З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С.** — рідше в півн. част. і звичайно в південній частині. — **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — дуже звичайно.

Форма з квітками трапляється рідко (переважно на пісках); звичайна в межах УРСР слідуюча форма (var. *vivipara*).

Var. vivipára Koeler. Відрізняється живородними колосками з цибулинкоподібними бруньками (цибулинками) замість квіток.

Flores in gemmas bulbilliformes foliaceas mutati.

Koel. Descr. gram. (1802) 189. Рог. Обозр. 281. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 682; Фл. Ср. и Ю. Р. II. 635. Пач. Фл. Полес. n° 1217.

Звичайно.

Як і взагалі в межах степової смуги СРСР, var. *vivipara* Koeler у нас переважає над типовою формою. *P. bulbosa* найчастіше цвіте на пісках других терас річок; тут інколи цвітуть цілі масиви цього виду.

Var. psammóphila (Schur) Asch. et Gr. Колоски без цибулинок, досить великі, з 9—15 квітками.

Spiculae normales, sat magnae, 9—15-florae.

Asch. et Gr. Syn. II, 1 (1900) 393.

Syn. *P. psammophila* Schur, Enum. (1866) 773.

Зрідка на пісках.

Л. Л.-С. Сумська обл.: Лебедин, піски біля Великого озера (Ширяєв!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Балаклійський рн, долина Дінця, на піскуватих місцях між соснами, Чепель за байдаками (Черняєв!).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм. (занес.), Верх.-Вол., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорном., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: всі райони; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Середня і півд. Європа, західна Азія, північ. Африка.

195. (2). P. ánnua L. — Тонконіг однорічний. 10—30 *см* завд. Рослина росте рідкими дернинками. Коріння мичкувате. Стебла висхідні, голі, гладенькі. Пластинки листів лінійні, плоскі, гладенькі; язичок тупий. Волоть пірамідальна, до 7 *см* завд., розлога. Колоски 3—7-квіткові, 3—4 *мм* завд., зелені або більш-менш фіолетові; колоскові луски тупуваті, з плівчастим краєм; нижня луска з 1 жилкою, коротша від верхньої, яка має 3 жилки; нижня квіткова луска з жилками, що випинаються і в нижній частині вкриті волосками; шерстистих волосків немає. ☉. Цв. V—IX.

Annua, caespitosa, 10—30 *cm* alta, radice fibrosa. Culmi subcompressi, laeves, ascendentes vel decumbentes, basi saepe radicantes. Folia flaccida, linearia, plana, laevia, ligula obtusa. Panicula pyramidata, divaricata, laxa, ad 7 *cm* usque longa, ramis laevibus, solito geminis, demum patentibus vel subreflexis. Spiculae 3—7-florae, virides vel violascentes, glumis subinaequalibus, oblongo-lanceolatis, obtusiusculis, margine membranaceis, inferiore uninervia, quam superior trinervia breviore; palea inferior obtusiuscula, margine membranacea, nervis prominentibus, inferne pubescentibus; flosculi lana non connexi. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 68. —Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 377. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 281. Lindem. Fl. Chers. II, 294. Монтр. Обозр. 77. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 681; Фл. Ср. і Ю. Р. II, 635. Пач. Фл. Полес. n° 1216; Херс. фл. I, 188. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 130. Рожевиц, Фл. СССР II, 379; Фл. УСРР, визн. I, 183.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXXXII, fig. 1621!

Hab. На молодому алювії по берегах річок, на дні водойм, що висихають; як бур'ян по городах, садках, парках, засмічених місцях і по дорогах. На Поліссі, в Лісостепу і на півночі Степу — звичайно; на півдні Степу — рідше (в долинах річок); немає вказівок для П. С.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С. — звичайно.—**Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.** — досить звичайно; **П. З. С., Л. З. С.** — зрідка (в долинах річок).

Крім типової форми, трапляються такі різновидності:

Var. aquática Aschers. Рослина ніжна. Стебла дуже видовжені. Волоть дуже пухка.

Planta tenera; culmi valde elongati; panicula laxissima.

Aschers. Fl. Prov. Brandenb. I (1864) 844.

Зрідка на болотистих місцях і біля води.

Var. réptans Haussk n. Стебла видовжені, лежачі, гілясті, вкорінюються по вузлах.

Culmi elongati, procumbentes, ramosi, ad nodos radicantes.

Haussk n. Thür. Bot. Ver. IX (1891) 7.

На вогкому піскуватому грунті.

Var. pauciflóra Fiek. Стебло пряме, низьке. Листя вузьке. Волоть небагатоколоскова, з 1—4 волосовидними гілками; гілки звичайно з 1 колоском; колоски 1—3-квіткові.

Culmus erectus, humilis; folia angusta; paniculae paucispiculatae rami 1—4 capillacei, solito unispiculati; spiculae 1—3-florae.

Fiek, 69 Jahresb. Schles. Ges. f. 1891, II (1892) 98.

По більш сухих місцях, зрідка.

Поширення виду по СРСР. Всі райони Європейської частини, Кавказа, Сибіру і Дал. Сходу; Серед. Азія: Прибалх., Арало-Касп., Дж.-Тарб., Гір.-Туркм., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Космополіт, що трапляється як занесена рослина по всій земній кулі (крім арктичних країн, альпійської смуги гір і пустинь).

Примітка. Досить добра пасовищна трава. Для сінокосу не придатна, бо дуже низька. Досить злісний бур'ян на городах.

196. (3). P. remóta Forselles. — Тонконіг розставлений. Рослина 60—150 *см* завв., з трохи повзучим кореневищем. Стебла прямостоячі, більш-менш сплющені. Пластинки листів ніжні, блідозелені, лінійні, коротко загострені; піхви на спинці по кілю і по жилках шерсткі; язичок 1—3 *мм* завд. Волоть розлога, до 30 *см* завд., з довгими тонкими шерсткими гілочками. Колоски 3—5-квіткові, до 6 *мм* завд., зелені, рідше більш-менш фіолетові; колоскові луски вузьколанцетні, по кілю дрібновійчасті; нижня квіткова луска вздовж жилок, що випинаються, шерстка, при основі з небагатьма шерстистими волосками. 4. Цв. VI—VII.

Perennis, laxe caespitosa, rhizomate subrepente. Culmi erecti, compressi, 60—150 *cm* alti. Folia pallide viridia, late linearia, apice subito acuminata, vaginis compressis, carinatis, ad carinam et ad nervos asperis, ligula brevi, obtusa, 1—3 *mm* longa. Panicula diffusa, ad 30 *cm* usque longa, ramosissima, demum apice nutans, ramis elongatis, gracilibus, asperis, inferioribus 3—5-nis. Spiculae remotae, 3—5-florae, ad 6 *mm* usque longae, virides, rarius plus minusve violascentes, glumis anguste lanceolatis, ad carinam minute ciliatis; palea inferior lanceolata, ad basin parce lanata, ad nervos prominentes aspera. 4.

Forselles in Linnéska Inst. Skrift. 1. (1807) 1—9, tab. 1. — Рожевиц, Фл. СССР II, 385; Фл. УСРР, визн. I, 183.

Syn. *Poa sudetica* var. *remota* Fries, Nov. Fl. suec., ed. 2 (1828) 11. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 380. Рогов. Обозр. (1869) 282. — *P. Chaixii* β. *remota* Schmalh. Фл Ю.-З. Р. 680; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 634. Пач. Фл. Пол. n° 1213; Херс. фл. I, 200. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I. n° 136.—*P. sudetica* Czern. Consp. (1853) 72. Рогов. Обозр. (1869) 282 non Haenke.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 298!

Hab. По тінистих листяних лісах, біля лісових струмків і по вільшняках. — Зрідка на Поліссі і в Лісостепу і дуже рідко в північно-східній частині Степу.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Рог., Пач.). — Київська обл.: Чорнобильський рн, Товстий ліс (Рог. у Пач., Шмальг.). Околиці Києва (герб. Траутф.!, Рог., Шмальг.) — **Л. П.** Чернігівська обл.. Комарівський рн, Берестовець (Лукашев за Пач.). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Тараща (Рог.). Звенигородський рн, Неморож (Підопліч.). — Кіровоградська обл.: Знам'янськ. рн, мік селами Водяна і Цибулів, Чорний ліс (Пач.!). — **Л. Л.-С.** Сумська обл.: Лебедин (Ширяєв!). Михайлівка на Пслі (Ширяєв!). — Харківська обл.: Покотилівка, в окол. Харкова (Ширяєв!). Ново-Водолазький рн, Рокитне на р. Мож (Кот.!). Кол. Зміївський пов. (Ковалевський). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Гусинка і Моначинівка, на схід від Куп'яиська (Котов, Клоков!).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Ниж.-Дон.; Кавк.: вказівки для Східн. Закавк.; Зах. Сиб.: всі райони; Серед. Азія: Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Півн. і серед. Європа.

Примітка. Крім наведених вище вказівок *P. remotae* Fors. для УРСР, ще є вказівки Сідорова для Ясенуватої (Д Л.-С.), де її знайдено ніби „на опушке рощи" (Бот. Зап. вып. XIV, 1897, див. *P. Chaixii* β. *remota* Fr.) і Горницького — для околиць Валок, „на влажных лугах" (Тр. Общ. исп. прир. при Харк. унив., V, 1872. sub *P. sudetica*). Але ці вказівки сумнівні, бо *P. remota* Fors.—лісова тіньова рослина і на узліссях і на лугах не росте.

197. (4). P. triviális L.—Тонконіг звичайний. Рослина з короткими гонами, 20—100 *см* завв.; утворює пухкі дернинки. Стебла прямостоячі, тонкі, більш-менш гострошерсткі. Пластинки листів лінійні, довго загострені, плоскі, 1,5—4 (7) *мм* завш., зверху шерсткі; піхви голі, частіше гострошерсткі; язичок загострений, до 5 *мм* завд. Волоть більш-менш розлога, рідше стиснена, до 20 *см* завд., з гострошерсткими гілочками. Колоски 2—4-квіткові, 2,5—3,5 *мм* завд., зелені або більш-менш фіолетові; колоскові луски неоднакові, вузьколанцетні, по жилках шерсткі; нижня квіткова луска з випнутими жилками, по кілю і по бокових жилках злегка опушена і з невеличким пучком шерстистих волосків при її основі. 4. Цв. VI—VII.

Perennis, laxe caespitosa, stolones breves emittens. Culmi erecti, graciles, superne plus minusve scabri, 20—100 *cm* alti. Folia flaccida, linearia, plana, longe acuminata, 1,5—4 (7) *mm* lata, supra scabrida, vaginis saepius scabris, ligula oblonga, acuta, ad 5 *mm* longa. Panicula oblongo-pyramidata, plus minusve effusa, rarius contracta, ad 20 *cm* longa, ramis scabris, inferioribus saepius quinis, rarius numerosioribus. Spiculae 2—4-florae, 2,5—3,5 *mm* longae, virides vel violaceae, glumis inaequalibus, anguste lanceolatis, ad nervos scabridis; palea inferior prominenter nervosa, ad carinam et ad nervos laterales subpubescens, ad basin fasciculo lanae parcae obsita. 4.

L. Sp pl. ed 1 (1753) 67.—Griseb. in Lebed. Fl. Ross. IV, 379. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 282. Lindem. Fl. Chers. II. 296. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 681; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 634. Пач. Фл. Полес. n° 1214; Херс. фл. I, 201. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 138. Рожевиц, Фл. СССР II, 386; Фл. УСРР, визн. I, 183.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et. Helv. I, tab. 89, fig 1653—1655!

Hab. Вогкі і почасти мокрі луги, низинні болота, узлісся заплавних лісів, вільшняки, береги водойм. — Звичайно по всій УРСР, на півдні Степу трохи рідше; дуже рідко в П. С.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С. — звичайно. **П. З. С., Л З. С.** — рідше (по долинах річок Дністра, Буга, Дніпра тощо). — **П. С.** Миколаївська обл.: Каланчакський рн, Преображеика (Пач.).

Дуже мінлива рослина.

Var. vulgáris Rchb. Стебло і піхви листів шерсткі. Нижніх гілок волоті до 6; в нижній $^1/_4$—$^1/_3$ ці гілки без колосків. Усі піхви і колоски зелені.

Culmi vaginaeque scabri; rami paniculae ad quartam vel tertiam partem inferiorem nudi, inferiores ad 6-ni; vaginae omnes et spiculae virides.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. (1834), I, fig. 1653!

Досить звичайно.

Var. seminéutra (W. et K.) Richter. Від var. *vulgaris* відрізняється такими ознаками: колоски двоквіткові, колоскові і квіткові луски гострі.

A var. *vulgari* Rchb. differt spiculis biofloris, glumis paleisque acutis.

Richter Fl. Eur. I (1900) 87.

Syn. *Aira semineutra* W. et K. in Willd. Enumer. I (1809) 100.—*P. semineutra* Trin. Fund. Agrost. 406.

Зрідка.

Var. glábra Döll. Від var. *vulgaris* відрізняється гладенькими стеблами і піхвами листів.

A varietate *vulgari* Rchb. differt culmis vaginisque laevibus.

Döll, Rhein. Fl. (1845) 92.

Рідше, ніж var. *vulgaris*.

Var. multiflóra Rchb. Волоть густіша; нижніх гілок волоті 8—12; більшість гілок волоті з колосками від основи; колоски переважно 4—6-квіткові.

Panicula densior, ramis plerumque a basi spiculiferis, inferioribus ad 8—12-nis; spiculae plerumque 4—6-florae.

Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I (1834) fig. 1655!

Досить часто, переважно на збагаченому поживними речовинами грунті.

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони; Кавк.: всі райони; Зах. Сибір: Обськ.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян.; Дал. Схід: Сах. (занесено); Серед. Азія: Гір.-Туркм., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Вся Європа, помірна частина Азії, півн. Африка, Півн. Америка і Австралія (занесено).

Примітка. Всі наведені вище різновидності не мають певного систематичного значення і тільки характеризують мінливість цього виду. Між ними існують переходи. На це вказує і Й. Пачоський (Херс. фл. I, с. 201). Характерна рослина вогких і мокрих лугів.

198. (5). P. silvícola Guss.—Тонконіг лісовий. 30—100 *см* завв. Рослина з чотковидно перехваченими підземними гонами, утворює невеличкі дернинки. Стебла прямі, голі, трохи шерсткі. Пластинки листів лінійні, загострені, плоскі, до 5 *мм* завш.; язичок довгий, до 5 *мм* завд., загострений. Волоть до 20 *см* завд., видовжена, більш-менш стиснена. Колоски 2, 5—3 *мм* завд., 2—3-квіткові, зелені, рідше трохи забарвлені; колоскові луски вузьколанцетні, майже однакові; нижня квіткова луска з випнутими жилками, по кілю і бокових жилках злегка опушена, з невеличкою кількістю шерстистих волосків при основі або без них. 4. Цв. VI—VII.

Perennis, caespitosa, stolones subterraneos moliniformes emittens. Culmi erecti, glabri, subscabridi. Folia linearia, acuminata, plana, ad 5 *mm* lata, ligula elongata, ad 5 *mm* longa, acuminata. Panicula oblonga, plus minusve contracta, ad 20 *cm* longa. Spiculae 2,5—3 *mm* longae, 2—3-florae, virides, rarius subcoloratae, glumis subaequalibus, anguste lanceolatis; palea inferior prominenter nervosa, ad carinam et ad nervos laterales laxissime pubescens, ad basin lana parca praedita vel elanata. 4.

Guss. Enum. Pl. Inar. (1854) 271.—Рожевиц, Фл. СССР II, 387.

Syn. *P. trivialis* var. *silvicola* Рожевиц, Фл. Юго-Восток. II (1928) 110; Фл. УСРР, визн. I, 183.

Hab. На вогких лугах.—Дуже рідко.

Л. Л.-С.: Полтава [1839. Koenitzer in herb. J. Klinge (в гербарії Бот. інст. Акад. Наук СРСР!)].—**Л. С. З.** Коса Джарилгач (I. Зов).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Крим., Нижн.-Дон.; Кавк.: всі райони; Серед. Азія: Гір.-Туркм., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Середземноморська обл. від Іспанії до Вірменії і Сирії.

Примітка. Поширення цього виду, дуже близького до *P. trivialis* L., потребує дальшого дослідження.

199. (6). P. praténsis L.—Тонконіг луговий. 15—100 *см* завв. Рослина з кореневищем, що дає повзучі підземні гони, інколи утворює пухкі дернини. Стебла прямостоячі або висхідні, гладенькі. Пластинки листів лінійні, до 4 *мм* завш., плоскі, гладенькі або трохи шерсткі; язичок тупий, 0,5—2 *мм* завд. Волоть до 20 *см* завд., довгаста або пірамідальна, багатоколоскова, з шерсткими гілочками, що сидять по 3—5 разом. Колоски 2—5-квіткові, 3,5—6 *мм* завд., зелені, рідко фіолетові; колоскові луски майже однакові, загострені, по жилках шерсткі; нижня квіткова луска з опушеними випнутими жилками і з численними шерстистими волосками при основі. 4. Цв. V—VII.

Planta perennis, rhizomate stolones subterraneos edente, interdum laxe caespitosa, 15—100 *cm* alta. Culmi erecti vel ascendentes, teretes, laeves. Folia linearia, ad 4 *mm* lata, plana, laevia vel vix scabridula, vaginis laevibus, ligula obtusa, 0,5—2 *mm* longa. Panicula oblonga vel pyramidata, ad 20 *cm* longa, ramis scabriusculis, inferioribus subquinis. Spiculae ovatae, 2—5-florae, virides, raro violaceae, 3,5—6 *mm* longae, glumis subaequalibus, acuminatis, ad nervos scabriusculis; palea inferior prominenter nervosa, ad nervos pubescens, basi lana abunda praedita. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 67.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 378. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 282. Lindem. Fl. Chers. II, 296. Монтр. Обозр, 77. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 681; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 635. Пач. Фл. Полес. n° 1215; Херс. фл. I, 202. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 137. Рожевиц, Фл. СССР II, 388; Фл. УСРР, визн. I, 184 (ex p.).

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 88, fig. 1650—1652!

Hab. Луги, галявини і узлісся, в лісах, по краях доріг — по всій УРСР звичайно і рідше на півдні степової смуги (в підзоні ковилових або злакових степів), де трапляється по долинах річок.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С. — звичайно; **П. З. С., Л. З. С.** — по долинах більших річок.

Поширення по СРСР. Арктика: Аркт. Європ. (зрідка); всі райони Європ. частини, Кавказа, Сибіру, Далек. Сходу; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Майже вся північна помірна смуга земної кулі.

Примітка. На свіжих лугах інколи утворює угруповання (*Poeta pratensis*). Добра кормова рослина, що дає 15—30 *ц* з 1 *г*. Придатна й для випасів і дає багато отави.

200. (7). P. angustifólia L. — Тонконіг вузьколистий. (15) 30—60 (80) *см* завв. Рослина з повзучим кореневищем; утворює пухкі дернини. Стебла прямі або при основі висхідні, гладенькі. Пластинки листів вузьколінійні, коло 1,5 *мм* завш., всі або принаймні прикореневі щетиновидно згорнуті, голі, гладенькі. Волоть (3) 5—10 (15) *см* завд., більш-менш стиснена, довгаста, з недовгими, трохи шерсткими гілочками. Колоски яйцевидні, 3,5—5 *мм* завд., 2—4-квіткові, зелені або більш-менш фіолетові; колоскові луски майже однакові, по кілю шерсткі; нижня квіткова луска з виразно помітними, більш-менш опушеними жилками, при основі з численними шерстистими волосками. 4. Цв. V—VII.

Perennis, laxe caespitosa, rhizomate repenti. Culmi erecti vel basi ascendentes, laeves. Folia anguste linearia, circ. 1,5 *mm* lata, glabra, laevia, omnia vel praesertim radicalia setaceo-plicata. Panicula oblonga, (3) 5—10 (15) *cm* longa, ramis breviusculis, subscabridis. Spiculae ovatae, 2—4-florae, 3,5—5 *mm* longae, virides vel plus minusve violaceae, glumis subaequalibus, ad carinam scabridis; palea inferior manifeste nervosa, ad nervos magis minusve pubescens, ad basin lana abunde obsita. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 67. — Рожевиц, Фл. СССР II, 388.

Syn. *P. pratensis* β. *angustifolia* Sm. Fl. Brit. (1800) 105. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 379. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 681; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 635. Рожевиц, Фл. УСРР, визн., 184.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 88, fig. 1648!

Hab. Степи (лугові і почасти різнотравно-ковилові або злаково-лугові), сухі луги, чагарники, узлісся, перелоги, краї доріг, зрідка як бур'ян у посівах. — Звичайно по всій УРСР, особливо в Лісостепу і Степу.

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони за винятком Кар.-Лапл. і Дв.-Печ.; Кавк.: всі райони; Сиб.: всі райони; Дал. Схід: Камч., Зее-Бур., Уссур., Сах.; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Майже вся помірна смуга північної півкулі.

Примітка. На сухих лугах часто утворює угруповання (*Poeta angustifoliae*). В значній кількості розвивається також інколи на перелогах. Ю. Клеопов і Є. Лавренко (Сучасний стан класифікації українських степів, Журн. Біо-бот. циклу ВУАН, № 5—6, 1933, 11) зараховують *P. angustifolia* до гігрофільної групи степових злаків.

Кормові властивості такі самі, як і в *P. pratensis* L.

201. (8). P. palústris L. — Тонконіг болотний. 20—80 *см* завв. Кореневище з короткими гонами. Стебла численні, висхідні, гладенькі. Пластинки листів вузьколінійні, загострені, більш-менш плоскі, шерсткі; язичок до 3 *мм* завд. Волоть до 20 *см* завд., більш-менш розлога, з шерсткими гілками. Колоски 2—3 (7)-квіткові, до 5 *мм* завд., з золотистою смужкою на вершку; колоскові луски майже однакові, ланцетні, загострені; нижня квіткова

луска з невиразним жилкуванням, по кілю і бокових жилках дрібно опушена, при основі з шерстистими волосками. 4. Цв. V—VIII.

Perennis, caespitosa, rhizomate stolones breves edens. Culmi numerosi, a basi ascendente erecti, graciles, laeves, raro scabridi, 20—80 *cm* alti, ad nodos ramuliferi. Folia anguste linearia, acutissima, plus minusve plana, scabrida, ligula solito oblonga, acuta, ad 3 *mm* longa. Panicula densiuscula, diffusa, patens, apice subnutans, ad 20 *cm* longa, post anthesin contracta, ramis elongatis, gracilibus, scabridis, inferioribus 2—5-nis. Spiculae 2—3 (7)-florae, ad 5 *mm* longae, glumis subaequalibus, lanceolatis, acuminatis; palea inferior oblonga, obsolete nervosa, apice scariosa, aureo-lutescens, ad carinam et ad nervos laterales minute pubescens, ad basin lana obsita. 4.

L. Syst. pl. ed. 10 (1759) 874. Lindem. Fl. Chers. II, 295. Пач. Херс. фл. I, 197. Ширяев. Consp. fl. Chark. I, n° 134. Рожевиц, Фл. СССР, II, 397; Фл. УСРР, визн. I, 185.

Syn. *P. serotina* Ehrh. Beitr. VI (1791) 86. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 375. Czern. Consp. 72. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 636. Пач. Фл. Полес., n° 1220. — *P. fertilis* Host, Cram. Austr. III (1805) 10. Рогов. Обозр. (1869) 282. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 682.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 87, fig. 1645—1647! (sub *Poa angustifolia* Whlbg.).

Hab. Вогкі і мокрі луги, узлісся заплавних і взагалі заболочених лісів. — Звичайно по всій УРСР, крім півдня Степу, де трапляється тільки по долинах річок; в П. С. не знайдено.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С. — звичайно **П. З. С.** і **Л. З. С** — тільки по долинах річок.

Трапляються такі різновидності:

Var. glábra (Döll) Aschers. Стебла і піхви голі. Волоть чимала. Колоски численні, (4) 5—7-квіткові.

Culmi vaginaeque glabri; panicula majuscula; spiculae numerosiores, (4) 5—7-florae.

Aschers. Fl. Brand. I (1864) 804.

Syn. *P. fertilis* b) *glabra* Döll, Rhein. Fl. (1843) 91.

Звичайно.

Var. effúsa (Rchb.) Asch. et Gr. Стебла тонкі, гладенькі, в нижній частині лежачі, часом укорінюються по вузлах. Волоть рідка; гілки волоті тонкі, видовжені; кожна з них несе до 8 колосків. Колоски дрібні, звичайно триквіткові.

Culmi graciles, laeves, parte inferiore prostrati et interdum radicantes; panicula laxa, ramis gracilibus, elongatis, spiculas suboctonas ferentibus; spiculae parvae, solito triflorae.

Aschers. et Gr. Syn. II (1900) 418.

Syn. *P. angustifolia effusa* Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I (1834), fig. 1646!

Рідше.

Var. depauperáta (Kit.) Aschers. et Gr. Стебла гладенькі, низькі, до 30 *см* завв.; волоть рідка, часто тільки з 3—8 колосками; колоски 1—2-квіткові.

Culmi laeves, humiles, ad 30 *cm* alti; panicula laxa, saepe tantum 3—8-stachya; spiculae 1—2-florae.

Aschers. et Gr. Synops. II (1900) 418.
Syn. *Poa depauperata* Kit. in Spreng. Pug. I (1813) 7.

Зрідка.

Var. fértilis (Host) Asch. et Gr. Стебла гладенькі, міцні, високі. Пластинки листів широкі, плоскі. Волоть багатоколоскова. Колоски дрібні, тупі, 2—(3)-квіткові.

Culmi laeves, firmi, alti; folia lata, plana; panicula spicis numerosis formata; spiculae parvae, obtusae, 2—(3)-florae.

Aschers. et Graeb. Syn. II, 1 (1900) 418.
Syn. *P. fertilis* Host, Gram. Austr. III (1805) 10.—*P angustifolia fertilis* Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I (1834) fig. 1647!

Var. subrépens Roshev. Відрізняється від var. *fertilis* нижніми частинами стебел, що стеляться і вкорінюються по вузлах.

A varietate praecedente differt parte inferiore culmi procumbente et ad nodos radicante.

Roshev. in Фл. УСРР, визн. I (1935) 187.

Зрідка.

Var. scabriúscula (Döll) Aschers. Стебла і піхви листів шерсткі.

Culmi vaginaeque scabridi.

Aschers. Fl. Brandenb. I (1864) 864.
Syn. *P. fertilis* a) *scabriúscula* Döll, Rhein. Fl. (1843) 91.

Наводиться А. А. Гроссгеймом (рукопис) для кол. Катеринославської губернії. За Aschers. et Gr. (Syn. II 418), росте на більш сухих місцях.

Поширення виду по СРСР. Всі райони Європ. частини, Сибіру і Дал. Сходу; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. і Східн. Закавк.; Серед. Азія: всі райони, крім Кара-Кум і Аму-Дар.

Ar. Geogr. Європа, помірна Азія, Півн. Америка.

Примітка. Вищенаведені різновидності тільки характеризують мінливість *P. palustris* і не мають певного систематичного значення.

P. palustris характерна рослина для вогких і мокрих заплавних лугів, де вона інколи бере значну участь в рослинних угрупованнях (входить до складу превалідів).

202. (9). P. nemorális L.—Тонконіг гайовий. 30—100 *см* завв. Рослина утворює рідкі дернини. Стебла більш-менш прямостоячі або при основі висхідні, гладенькі. Пластинки листів вузьколінійні, до 2 *мм* завш., більш-менш шерсткі; піхви гладенькі, рідше шерсткі; язичка немає або він дуже короткий. Волоть до 10 *см* завд., більш-менш розлога, рідше стиснена. Колоски 2—5-квіткові, 3—4 *мм* завд., блідозелені, з золотистою смужкою на вершку. Колоскові луски майже однакові, ланцетні, загострені; нижня квіткова луска з невиразним жилкуванням, по кілю і бокових жилках дрібнопухната, при основі з нечисленними короткими шерстистими волосками. 4. Цв. V—VII.

Perennis, laxe caespitosa, 30—100 *cm* alta. Culmi tenues, erecti vel ad basin ascendentes, laeves. Folia anguste linearia, ad 2 *mm* lata, plus minusve scabrida, vaginis laevibus, rarius scabridis, ligula brevissima vel nulla. Panicula ad 20 *cm* longa, plus minusve diffusa, rarius contracta. Spiculae 2—5-florae, 3—4 *mm* longae, pallide virides, apice aureo-lutescentes, glumis subaequalibus, lanceolatis, acuminatis; palea inferior obtusiuscula, obsolete nervosa, ad carinam et margines minute pubescens, ad basin parce et breviter lanata. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 69.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 375. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 281. Lindem. Fl. Chers. II, 295. Монтр. Обозр. 77. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 682; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 636. Пач. Фл. Полес. n° 1219; Херс. фл. I, 193. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 132; Рожевиц, Фл. СССР II, 400; Фл. УСРР, визн. I, 184.
Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 86, fig. 1638—1643!

Hab. По лісах, переважно дубових і грабово-дубових, по чагарниках і в щілинах скель граніту і пісковика.—Звичайно в Поліссі і Лісостепу, рідше в Степу, де крім лісів, трапляється по чагарниках і в щілинах скель. В П. С. відсутня.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С.— звичайно. — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Доманівський рн, Богданівка і Грушівка по Бугу — на гранітах (Пач.). Ольшанський рн, Добрянка і Ольшанка по р. Синюсі (Пач.).—Кіровоградська обл.: Онуфріївський рн, Зибке (Пач.).—Дніпропетровська обл.: Верхнє-Дніпр. рн, Червоний Кут (Акінф. в рукоп. Гроссг.), Омельник (Алексеенко). Дніпропетровськ (Акінф.). — **Л. З.-Л. С.** В півн. частині досить часто (зокрема в басейні Дінця), на півдні району зрідка. — **П. З. С.** Дніпропетровська обл.: Апостолівськ. рн, Кам'янка на р. Кам'янці, граніті скелі (Пач.). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: острів Хортиця (Дементьєв); Запоріжжя (Алексеенко в рукоп. Гроссг.).

Досить мінлива рослина.

Var. vulgáris Gaud. Рослина досить міцна. Стебла при основі висхідні. Листи плоскі. Волоть велика, багатоколоскова, після цвітіння стиснена; більші гілки її несуть до 10 колосків і близько 4 гілочок при основі. Колоски двоквіткові.

Planta firmiuscula; caules basi ascendentes; folia plana; panicula magna, spiculis numerosioribus formata, demum contracta, ramis longioribus ad 10 spiculas ferentibus, ad basin ramulis subquaternis auctis; spiculae biflorae.

Gaud. Agr. Helv. I (1811) 179.

Звичайно по лісах.

Var. tenélla Rchb. Від попередньої різновидності відрізняється довгими й тонкими стеблами, вузьким м'яким листям, звислою розлогою волоттю з тонкими нитковидними гілками, з яких довші несуть 6 колосків і тільки три гілочки при основі; колоски двоквіткові.

A var. praecedente differt culmis longis gracilioribusque, foliis angustioribus et mollioribus, paniculae diffusae nutantis ramis gracilibus filiformibus, longioribus spiculas subsenas ferentibus et ad basin ramulis ternis auctis; spiculae biflorae.

Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I (1834) t. 86, fig. 1639!

Зрідка по тінистих лісах.

Var. uniflóra Mert. et Koch. Від var. *vulgaris* Gaud. відрізняється такими ознаками: дуже ніжна рослина; стебло нитковидне, в верхній частині трохи шерстке; листи дуже вузькі, досить довгі, м'які, шерсткі, часто згорнуті. Волоть небагатоколоскова (всього до 6 колосків); колоски блідозелені, одноквіткові.

A var. *vulgari* Gaud. differt culmo filiformi, superne subscabrido, foliis longiusculis, angustissimis, mollibus, scabridis, saepe convolutis, panicula oligostachya, spiculis subsenis formata. Spiculae pallide virides, uniflorae.

Mert. et Koch. Deutschl. Fl. I (1823) 617.
Syn. *P. nemoralis subuniflora* Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. I (1834) fig. 1638!

Зрідка по тінистих лісах.

Var. firmula Gaud. Рослина міцна. Стебла прямі, міцні. Піхви гладенькі. Волоть богатоколоскова, розлога, пряма або із звислим вершком. Колоски до 5 *мм* завд., з небагатьма шерстистими волосками або без них.

Planta firma. Culmi erecti, rigidi. Vaginae laeves. Panicula multispiculata, diffusa, erecta vel apice nutans. Spiculae ad 5 *mm* usque longae, flosculis basi parcissime vel non lanatis.

Gaud. Agrost. Helv. I (1811) 181.

Досить часто по рідких лісах, узліссях, чагарниках.

Var. coarctáta (Hall. fil.) Gaud. Рослина міцна. Стебла прямі, міцні. Листи плоскі; піхви гладенькі. Волоть багатоколоскова, стиснена. Колоски з чималою кількістю шерстистих волосків на нижніх квіткових лусках. Взагалі близька до var. *firmula*.

Planta firma. Caules erecti, rigidi. Panicula multispiculata, contracta. Palea inferior ad basin sat copiose lanata.

Gaud. Agrost. Helv. I (1811) 185.
Syn. *P. coarctata* Hall. fil. in Murith Guide Bot. Val. (1810) 86.

На гранітних і пісковикових скелях.

Поширення виду по СРСР. Всі райони Європ. частини, Кавказа і Сибіру; Далек. Схід: Камч., Зее-Бур., Удськ., Уссур., Сах.; Середн. Азія: Дж.-Тарб., Гір.-Туркм., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Європа, помірна Азія, Півн. Америка.

Примітка. Всі вищенаведені різновидності з'язані з певними умовами місцезиаходження. Var. *tenella* Rchb. і var. *uniflora* M. et K. — форми, зв'язані з дуже тіиистими лісами; var. *vulgaris* Gaud. — теж лісова форма, але менш тінистих лісів; var. *firmula* Gaud. характерна переважно для узлісь і чагарників. J. Podpěra (Května Moravy VI, 2, 1926, p. 468) теж розглядає var. *tenella* Rchb. як skiomorfos'y, а var. *firmula* Gaud.—як xeromorfos'y. Як зазначив ще Й. Пачоський (Херс. фл. I, 193), між цими формами (які він розглядає як „простые экологические формы") трапляються переходи.

Найбільш ксерофітна var. *coarctata* Gaud., яка росте в щілинах гранітних і пісковикових скель. Коли підтвердиться спадковість ознак цієї відміни, її можна буде розглядати як певну расу. Ascherson і Graebner (Synops. II, 1, p. 410) указують цю форму для таких умов: „auf Mauern, an sonnigen Hängen" і зазначають наявність усіх переходів до типової форми.

P. nemoralis L. характерна для дібров (свіжих і сухих), у трав'янистому покриві яких трапляється інколи в значній кількості. У зв'язку з цим незрозумілою залишається вказівка П. Погребняка і Д. Воробйова (Лісов. типол. визначник Укр. Полісся, 1929, 130) *P. nemoralis* L. для таких умов: „найчастіше по мокрих ольхових підтипах і Дз" (вогких грудах—Є. Л.).

203. (10). P. podólica Błocki.—Тонконіг подільський. 30—70 *см* завв. Рослина росте невеличкими дернинками. Кореневище коротке, повзуче. Стебла висхідні, тверді, гострошерсткі, особливо під суцвіттям. Пластинки листів

вузьколінійні, до 2 *мм* завш., плоскі або часом трохи згорнені, зверху гострошерсткі; язичок до 2 *мм* завд. Волоть більш-менш розлога, до 5—10 *см* завд., з твердими гострошерсткими гілками. Колоски 3—4 (5)-квіткові, 5—6 *мм* завд., клиновидно-ланцетні, бруднозеленуваті, потім жовтуваті; колоскові луски майже однакові, ланцетно загострені, по кілю шерсткі; нижня квіткова луска вузьколанцетна, з невиразним жилкуванням, по кілю і по бокових жилках у нижній частині опушена, при основі з шерстистими волосками. 4. Цв. V—VII.—Рис. 13.

Perennis, 30—70 *cm* alta, caespitosa, rhizomate breviter repente. Culmi ascendentes, rigidi, praesertim sub panicula scabri. Folia anguste linearia, ad 2 *mm* lata, plana vel interdum subconvoluta, supra scabra, ligula ad 2 *mm* longa. Panicula plus minusve diffusa, ad 5—10 *cm* usque longa, ramis rigidis scabris. Spiculae 3—4 (5)-florae, 5—6 *mm* longae, cuneato-lanceolatae, sordide virescentes, demum flavescentes, glumis subaequalibus, lanceolato-acuminatis, ad carinam scabridis; palea inferior anguste lanceolata, obsolete nervosa, inferne ad carinam et margines pubescens, ad basin lanata. 4.

Błocki in Deutsch. Bot. Monatsch. III (1885) 131 (nomen). Aschers. et Gr. Syn. II, 1 (1900) 412. Рожевиц, Фл. СССР II, 399; Фл. УСРР, визн. I, 186.
Syn. *P. sterilis* Рогов. Обозр. (1869) 281 ex parte. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 683 ex parte; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 637 ex parte (quoad plantas e Kamjenetz et Shvanetz).

Hab. Вапнякові кам'янисті схили. — В басейні Дністра; рідко.

З. Л.-С. У Кам'янці-Подільському, на старих стінах (15.VII 1853. Рог.!). Коло Жванця, на скелях (12. і 18. VII 1858. Рог.!).

Поширення по СРСР. Тільки південно-західна частина УРСР.

Ar. Geogr. Півд.-східна Галичина, Бесарабія (Săvulescu, Rayss. Mater. pentru Fl. Bessarabiei, 1924).

204. (11). P. versicolor Bess. — Тонконіг різнокольоровий. (30) 40—75 *см* завв. Стебла прямі, з основи колінчасто-висхідні, голі, гострошерсткі. Пластинки листів вузьколінійні, 1,5—3 *мм* завш., плоскі або більш-менш щетиновидно згорнені, гострошерсткі; язички довгасті, до 4 *мм* завд. Волоть розлога, (6) 10—14 (18) *см* завд., довгаста або пірамідальна, з гострошерсткими гілочками, що після цвітіння звичайно відстовбурчені, а іноді й звисають. Колоски видовжено-ланцетні, (5) 6 (8) *мм* завд., 3—4 (5)-квіткові, різнокольорові; колоскові луски вузьколанцетні; нижня квіткова луска гостра, з невиразним жилкуванням, у нижній частині по кілю й бокових жилках з густим і більш-менш довгим опушенням, з шерстистими волосками при основі. 4. VI.

Culmi a basi geniculato-ascendente erecti, glabri, scabri, (30) 40—75 *cm* alti. Folia anguste linearia, 1,5—3 *mm* lata, plana vel plus minus setaceo-convoluta, scabra, ligula oblonga, ad 4 *mm* longa. Panicula diffusa, oblonga vel pyramidata, (6) 10—14 (18) *cm* longa, ramis post anthesin solito patentibus vel interdum reflexis. Spiculae lanceolato-acuminatae, (5) 6 (8) *mm* longae, 3—4 (5)-florae, versicolores, glumis anguste lanceolatis; palea inferior acuta, obsolete nervosa, inferne ad carinam et margines dense et plus minusve longe pubescens, ad basin lanata. 4.

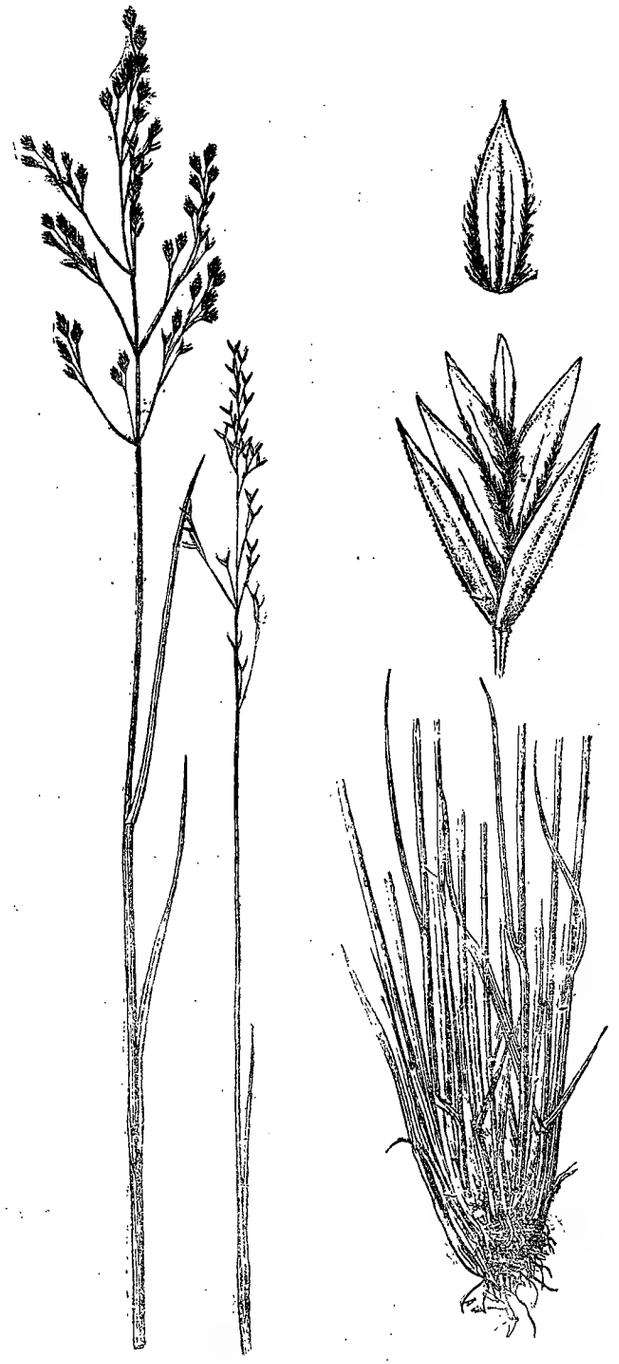

Рис. 13. *Poa podolica* Błocki.
Вся рослина, колосок (збільшений) і нижня квіткова луска (збільшена).

Bess. Enum. (1821) 41. — Asch. et Gr. Syn. II, 1, 415. Клеопов, Укр. бот. журн. IV (1928) 25. Рожевиц, Фл. СССР II, 399; Фл. УСРР, визн. I, 185.

Syn. *P. sterilis* β.*versicolor* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. II, 375 ex parte (quoad Podoliam). Lindem. Fl. Chers. II, 295. — *P. sterilis* Рогов. Обозр. (1869) 281 ex parte (quoad locum Могилів). Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 683 ex parte (quoad Студениця і Могилів); Фл. Ср. и Ю. Р. II, 637.

Hab. На вапнякових скелях по Дністру і по його притоках.

З. Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: Кам'янець-Подільський (Besser.). С. Біла, товтри (1927. Клеоп.). Смотрицький рн, с. Нігин, товтри (Клеоп.). Скелі над р. Смотричем (Клеоп.); Черч (Клеоп.). Ориниський рн, с. Привороття, товтри Збручевиця, Кармелюкова гора, Городисько (Клеоп.!). М. Китайгород (Клеоп.). Ст.-Ушицький рн, Студениця (Шмальг., Клеоп.); Кривий Брід (Клеоп.). Ново-Ушицький рн, м. Калюс (Клеоп.). — Вінницька обл.: Могилів на Дністрі (Рог., Шмальг.). — МАРСР: Ягорлик (Андржейовський, Бессер, l. c.).

Поширення по СРСР. Тільки південно-західна частина УРСР.
Ar. Geogr. Півд.-схід. Галиччина, півд.-захід. УРСР.

Примітка. Для кол. Херсонськ. губ. Ліндеман (l. c. sub *P. sterilis* β. *versicolor* Griseb.) указує цей вид під сумнівом: „Cherson Andrzejowski". Сам Андржейовський (Исчисл. рас. Подольск. губ.) вказує цю рослину тільки для Ягорлика.

205. (12). P. stérilis M. B. — Тонконіг неплідний. (20) 30—50 (65) *см* завв. Рослина росте невеличкими дернинками, сизо-зелена. Стебла тонкі, видовжені, гострошерсткі. Листи нечисленні, переважно в верхній частині стебла, рано засихають; пластинки листів близько 1 *мм* завш., плоскі або згорнені, верхні інколи відігнуті вниз; піхви гладенькі; язичок до 1—2 (2,5) *мм* завд. Волоть 6—14 *см* завд., дуже стиснена, з гострошерсткою віссю і більш-менш короткими гострошерсткими гілками. Колоски 4—5 (6) *мм* завд., 2—3-квіткові, догори розширені, зелені, з пухнатою віссю; колоскові луски майже однакові, вузьколанцетні, загострені; нижня квіткова луска з невиразним жилкуванням, гола і тільки по кілю і по бокових жилках з дрібним опушенням, при основі без або майже без шерстистих волосків. 4. Цв. V—VI.

Perennis, glauco-viridis, caespitosa, (20) 30—50 (65) *cm* alta. Culmi tenues, elongati, scabri. Folia pauca, cito praesertim superiora marcescentia, laminis circ. 1 *mm* latis, planis vel convolutis, superioribus interdum reclinatis, vaginis laevibus, ligula ad 1—2 (2,5) *mm* longa. Paniculae valde contractae, 6—14 *cm* longae axis et rami breves scabri. Spiculae 4—5 (6) *mm* longae, 2—3-florae, superne dilatatae, virides, rachide pubescente; glumae subaequales, anguste lanceolatae, acuminatae; palea inferior obsolete nervosa, ad carinam et margines minute pubescens, ad basin parcissime lanata vel glabra. 4.

M. B. Fl. taur.-cauc. I (1805) 62. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 374. Czern. Consp. 72. Lindem. Fl. Chers. II, 295. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 683; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 637 ex parte. Пач. Херс. фл. I, 194. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 133. Рожевиц, Фл. СССР II, 408; Фл. УСРР, визн. I, 186.

Hab. По кам'янистих вапнякових схилах. Зрідка в Степу і південній частині Лісостепу.

З. Л.-С. МАРСР: Дубосарський рн, між селами Маловатим і Рогами, берег Дністра, на супіщаному ґруїті (1909. Пач.).—**П. Л.-С.** Кіровоградська обл.: Кіровоград (Окснер).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Макіївський рн, Ясенувата, вапняковий схил балки (1888. Сідоров). Амвросіївський рн, хут. Свистунів, пісковикові скелі в байрачному лісі по р. Шишівці (1928. Клеоп.!). Чистяківський рн, с. Грабове, пісковикові скелі по р. Грабовій (1928. Клеоп.!).—**П. З.-Л. С.** Кіровоградська обл.: Бобринецьк. рн, Лозоватка по р. Інгулу (Котов). — **Л. З.-Л. С.** Кол. Маріупольський пов. (Городецький).—**П. З. С.** Миколаївська обл.: Н.-Бузький рн, Розанівка по Інгулу (Котов); Бериславськ. рн, Качкарівка, вапнякові місця по Дніпру (1888. Пач.!, Шмальг.); між селами Мілове і Консурівка, схил, береги Дніпра (1902. Пач.!), Мілове і Тягника, вапнякові схили по р. Тягинці (1908, 1911. Пач.).

Поширення по СРСР. Причорн., Крим; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. Закавк.

Ar. Geogr. Бесарабія (Săvulescu, Rayss. Mater. pentru Florei Bessarabiei, 1924).

Примітка. Вказівки І. Шмальгаузена про *P. sterilis* M. B. для Кам'янця і Жваиця стосуються *P. podolica* Błocki. Зразків із Студениці (Ст.-Ушицький рн), Могилева ва Дністрі і Михайлівки (Рибницький рн), які наводить І. Шмальгаузен для *P. sterilis* M. B., я не бачив. Вище я їх не згадую, бо зазначений автор не виділяє окремі раси з циклу *P. sterilis* M. B. Й. Пачоський в Херс. фл. (I, 196) зазначає, що він сам зібрав *P. sterilis* на Подолі, в Буковині по Дністру і в Бесарабії (Хотин). Не наводжу я вказівок Rehmann'a (Einige Notizen) для кол. Херсонської губернії (Новосіятськ і Воєводське — степи і гранітні скелі по Бугу), бо ие пеиен у визначенні цього автора. Між іншим, *P. sterilis* наводить ще В. Черняєв для Харківщини, але в його гербарії відповідні вразки відсутні. Й. К. Пачоський (Херс. фл. I, 197) вгадує про деякі критичні зразки *Poa* з кол. Херс. губ., які він не иаважується певно відиести до *P. sterilis*.

Взагалі складний цикл рас *P. sterilis* M B. s. l. потребує спеціального монографічиого дослідження.

206. (13). P. compréssa L. — Тонконіг стиснений. 15—50 *см* завв. Рослина з повзучим кореневищем. Стебла висхідні, сплющені, більш-менш гладенькі. Пластинки листів вузьколінійні, плоскі або більш-менш згорнені; піхви сплющені, кілюваті; язичок короткий, тупий. Волоть до 10 *см* завд., густа, з короткими шерсткими гілочками. Колоски 3—5 (8)-квіткові, до 4 *мм* завд., зеленуваті або більш-менш темнофіолетові; колоскові луски більш-менш однакові, ланцетні, по кілю гострошерсткі; нижня квіткова луска з невиразним жилкуванням, тупа, гола, з невеликою кількістю шерстистих волосків або без них. 4. Цв. V—VII.

Perennis, 15—50 *cm* alta, glaucescenti-viridis, rhizomate repente, stolonifero. Culmi ancipiti-compressi, a basi geniculato-ascendente erecti, laeves. Folia anguste linearia, plana vel plus minus convoluta, laevia, vaginis compressis, carinatis, ligula brevi, truncata. Panicula erecta, oblonga, compacta, ante et post anthesin contracta, ad 10 *cm* usque longa, ramis brevibus asperis. Spiculae 3—5 (8)-florae, ad 4 *mm* usque longae, virescentes vel plus minus obscure violaceae; glumae subaequales, lanceolatae, ad carinam scabrae; palea inferior obsolete nervosa, obtusa, glabra, ad basin parcissime lanata vel glabra. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 69.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 371. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 282. Lindem. Fl. Chers. II, 297. Моитр. Обозр. 77. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 682; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 636. Пач. Фл. Полес. n° 1218; Херс. фл. I, 198. Šir.

et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 135. Рожевиц, Фл. СССР II, 408; Фл. УСРР, визн. I, 185.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 85, fig. 1636!

Hab. По глинистих, кам'янистих і піскуватих схилах та при дорогах. — По всій УРСР більш-менш звичайно, крім півдня Степу, де трапляється зрідка; в П. С. не знайдено.

П. П., **Л. П.**, **З. Л.-С.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.**, **Д. Л.-С.**, **П. З.-Л. С.**, **Л. З.-Л. С.** — звичайно.— **П. З. С.**, **Л. З. С.**—зрідка.

Трапляються такі різновидності:

Var. týpica Aschers. et Gr. Стебло з 2—3 листами, звичайно 20—45 *см* завв. Листи видовжені, плоскі. Волоть до 5 *см* завд. Колоски 5—8-квіткові.

Culmus 2—3-folius, 20—45 *cm* altus. Folia solito elongata, plana. Panicula ad 5 *cm* longa. Spiculae 5—8-florae.

Aschers. et Gr. Syn. II (1900) 420.

Звичайно.

Var. umbrósa Beck. Від попередньої різновидності відрізняється дуже пухкою волоттю і дуже тонкими її гілками.

A var. praecedente differt panicula laxissima ramisque ejus gracillimis.

Beck, Fl. Nied. Österr. (1890) 82.

Зрідка.

Var. psammóphila Beck. Волоть вузька, видовжена. Колоски 1—2 (3)-квіткові.

Panicula angusta, elongata. Spiculae 1—2 (3)-florae.

Beck, Fl. Nied. Österr. (1890) 82.

Зрідка.

Var. foliósa Roshev. Дернини густі; листи широкі, до 3 *мм* завш., плоскі, м'які; листи сягають майже половини стебла; вище—стебло безлисте.

Dense caespitosa, folia latiora, ad 3 *mm* lata, plana, mollia, dimidium scapum attingentia.

Roshevitz, Фл. УСРР, визи. I (1935) 185.

Зрідка.

Var. Langeána[1] (Rchb.) Koch. Рослина досить велика. Стебло 50—80 *см* завв. Листи до 5 *мм* завш. Язичок до 3 *мм* завд. Волоть велика, до 10 (17) *см* завд.; нижні її гілки з 4 гілочками при основі. Колоски зближені, 8—11-квіткові; нижні квіткові луски по краю і кілю шерсткі або без шерстистих волосків.

Planta validior. Culmi 50—80 *cm* alti. Folia ad 5 *mm* usque lata, ligula ad 3 *mm* longa. Panicula magna, ad 10—(17) *cm* longa, ramis inferioribus ad basin ramulis quaternis auctis. Spiculae approximatae, 8—11-florae; palea inferior elongata, ad carinam et margines scabrida, basi villo destituta.

[1] На пошану Karl Heinrich Lang (1800—1843), патера в Мюльгеймі, який досліджував місцеву флору Верхнього Бадена.

Koch, Syn. ed. 2 (1844) 932. — Шмальг. Фл. Ю. З. Р. 683; Фл. Ср. и Ю. Р. VI.
Syn. *P. Langeana* Rchb. Fl. Germ. exc. (1830) 140.
Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. 85, fig. 1637!

Зрідка.

З. Л.-С. МАРСР. Дубосарський рн, Гояни, схили до долини Дністра (Пач.). — П. Л.-С. Вінниця (Шмальг.). — Л. Л.-С. Полтавська обл.: Козельщан. рн, Бригадирівка (Шмальг.). Полтава (Шмальг.). — П. З.-Л. С. Одеська обл.: Доманівський рн, с. Головлівка по р. Бакшала, коло гранітних скель (Пач.).

Примітка. За Й. Пачоським (Херс. фл. I, 198—199), кількість квіток у колосках доходить до 7.

Var. polynóda (Parn.) Asch. et Gr. Стебло дуже сплющене, тверде, часто колінчасто-висхідне, з 4—7 листами. Листи з злегка притисненими до стебла, часто навіть відведеними, звичайно широко відкритими піхвами і короткими, звичайно до 4 *см* завд., часто щетиновидно згорненими і раптом звуженими в вістря пластинками. Волоть стиснена, лопатева, з гілками, розміщеними в два ряди.

Culmus valde compressus, rigidus, saepe geniculato-ascendens. Vaginae culmum laxe amplectentes, solito late apertae; laminae foliorum breves, plerumque ad 4 *cm* longae, saepe setaceo-convolutae, apice subito in acumen attenuatae. Panicula contracta, lobata, ramis distichis.

Aschers. et Gr. Syn. II, 1 (1900) 421.
Syn. *P. polynoda* Parn. Grass. of Brit. (1845) 84.

Досить звичайно по сухіших місцях.

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони, крім Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк.; Схід. Сиб.: Даур. (занесена?).

Ar. Geogr. Майже вся Європа, крім Арктики і крайнього півдня, М. Азія, Півн. Америка (занесено).

Примітка. *P. compressa* L. потребує дальшого поглибленого систематичного і еколого-ценологічного дослідження. Частина з наведених вище різновидностей, можливо, має певне систематичне (расове) значення; зокрема це стосується var. *Langeana* (Rchb.) Koch і var. *polynoda* (Parn.) Asch. et Gr.

І. Шмальгаузен [Фл. Ю.-З. Р. (1886) 682] установив нову форму с. *tenella* „з тонким слабим стеблом і менш густою волоттю; гілки волоті довші й тонші; колоски 2—3-квіткові Київ. Липовець. — Схожа на *P. nemoralis*, від якої відрізняється сплющеним стеблом і більш довгим язичком". Зразків цієї різновидності, визначених автором, я не бачив. Можливо, що ця var. *tenella* тотожня з var. *umbrosa* або var. *psammophila*. У „Фл. Ср. и Южн. Росс." про цю форму Шмальгаузен уже не згадує.

P. compressa росте майже завжди серед розрідженого рослинного покриву.

Рід 97. Catabrósa[1] P. B. — Катаброза

P. B. Agrost. (1812) 97

Суцвіття — розлога волоть. Колоски трохи стиснені з боків, (1) 2—3-квіткові. Колоскові луски нерівні, з 1—3 жилками, значно коротші за квіткові луски, вгорі закруглені, по краю дрібнозубчасті. Нижня квіткова луска тупа,

[1] Від грецького слова κατάβρωσις (катáбросіс)—іменник від дієслова καταβρώσκειν (катаброскейн) — кусати. З приводу чого дана ця назва—невідомо; може, з приводу форми нижньої колоскової луски.

з опуклою спинкою, з виразними трьома жилками, на вершку плівчаста. Квіткові плівочки маленькі, яйцевидні, тупі.

Оліготипний рід, який складається з 8 видів, що поширені в помірних країнах північної півкулі; один вид—в Півд. Америці (Чілі). — В межах СРСР 2 види; в УРСР—тільки один — *C. aquatica* (L.) P. B., бореальний (голарктичний) вид.

207. C. aquática (L.) P. B. — Катаброза водяна. 20—60 *см* завв. Рослина з довгими повзучими підземними гонами. Стебла гладенькі, слабі, з лежачої основи висхідні, по вузлах укорінюються, при нижніх вузлах з гілочками. Пластинки листів досить широкі, 4—5 (8) *мм* завш., гладенькі, тупуваті; піхви гладенькі, замкнені до середини; язичок яйцевидний. Волоть чимала, до 20 *см* завд., розлога, видовжена, з довгими гладенькими гілочками; нижні з них зібрані пучками. Колоски досить дрібні, 2,5—3 *мм* завд., (1) 2 (3)-квіткові, бурувато-зеленуваті і злегка фіолетові; колоскові луски з малопомітними жилками, нерівні; нижні квіткові луски на вершку білувато-плівчасті і невиразно тризубчасті, з трьома виразними жилками, голі. 4. Цв. 2/2 V—IX.

Planta 20—60 *cm* alta, perennis, rhizomate repente, stolones subterraneos longos edente. Culmi laeves, a parte inferiore prostrata radicante ascendentes, inferne ad nodos ramuliferi. Folia mollia, laevia, late linearia, 4—5 (8) *mm* lata, obtusiuscula, vaginis ad medium vel altius clausis, ligula ovata. Panicula ampla, ad 20 *cm* usque longa, pyramidata, diffusa, ramis semiverticillatis, longis, laevibus, primus erectis, tandem horizontaliter patentibus vel deflexis, inferioribus 5—9-nis. Spiculae saepius biflorae, rarius uni- vel triflorae, 2,5—3 *mm* longae, fuscescenti-virescentes et subviolascentes; glumae inaequales, obtusae, paleis multo breviores; palea inferior trinervia, apice albido-membranacea, obsolete tridentata, glabra. 4.

P. B. Agrost. (1812) 97, tab. 19, fig. 8. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 387. Czern. Consp. 72. Lindem. Fl. Chers. II, 299. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 686; Фл Ср. и Ю. Р. II, 632. Пач. Фл. Полес. n° 1212; Херс. фл. I, 203. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I. n° 121. Невский, Фл. СССР II, 445. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 174.

Syn. *Aira aquatica* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 64. — *Glyceria aquatica* Presl. Fl. Čech. (1819) 25. Рогов. Обозр. (1869) 283. Монтр. Обозр. 78.

Icon. P. B. l. c.! — Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 78, fig. 1608!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 797!

Hab. По багнистих берегах водойм (і в воді), коло струмків і коло виходів підгрунтових вод, біля джерел. — Майже во всій УРСР; на Поліссі і в Лісостепу — більш-менш звичайно; рідше в Степу; на крайньому півдні Степу трапляється по долинах великих річок (Дністра, Буга).

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С. — звичайно. — Д. Л.-С. Наталівка, Артемівськ. рн (Сідоров). — П. З.-Л. С. — досить часто. — Л. З. С. Одеська обл. і рн: Маяки, в плавнях Дністра (Пач.). Вознесенське по Бугу (Пач.). — Миколаївська обл.: Окол. Миколаєва, по Бугу (Федосєєв!, Крижевський!, Опперман!). — Л. П. С. Запорізька обл.: Запорізьк. рн, Григорівка на р. Кінській (Грунер).

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони; Кавк.: всі райони; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Пам.-Ал., Сир-Дар., Дж.-Тарб., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Майже вся Європа, Кавказ, півн. і зах. Азія, Тібет, Монголія, Алжір, Гренландія, Півн. Америка.

Примітка. Добра кормова трава.

Рід 98. Scolóchloa [1] Link — Тростяниця

Link, Hort. Berol. I (1827) 136

Суцвіття — розлога волоть. Колоски середньої величини, довгасті, (2)3—5-квіткові, з недорозвиненою верхньою квіткою. Вісь колоска при основі квіткових лусок з пучками волосків. Колоскові луски майже однакові, гострі, з 3—5 жилками, з плівчастими краями. Нижня квіткова луска на спинці опукла, з 5—7 жилками, як і верхня, двозубчаста. Квіткові плівочки звичайно з боковою часткою або зубчасті. Зернівка довгаста, на вершку волохата.

Оліготипний рід, що має в собі тільки 2 види, поширені в помірних країнах Старого і Нового Світу. В УРСР—тільки бореальний (голарктичний) вид—*S. festucacea* (Willd.) Link.

208. S. festucácea (Willd.) Link — Очеретянка, тростяниця. Рослина світлозелена, до 2 *м* завв., з грубими повзучими підземними гонами. Стебло прямостояче, досить грубе (звичайно 6—8 *мм* завш.), циліндричне, гладеньке або трохи шерстке. Пластинки листів широкі, 6—12 *мм* завш., довго загострені, з верхнього боку шерсткі; язичок довгастий. Волоть велика, 15—30 *см* завд., негуста, з шерсткими тригранними гілочками; колоски зеленуваті, з (2) 3—5 квітками, 7—11 *мм* завд., майже ланцетні; колоскові луски довго загострені, нижня з 3, верхня з 5 жилками; нижня квіткова луска з 5—7 жилками і з коротким остюком. ♃. Цв. VI—VII.

Planta perennis, laete viridis, stolones subterraneos crassiusculos edens. Culmus erectus, elatus, ad 2 *m* usque altus, crassiusculus (solito 6—8 *mm* diam.), teres, laevis vel subasper. Folia late linearia, 6—12 *mm* lata, longe acuminata, supra scabrida, ligula oblonga. Panicula magna, 15—30 *cm* longa, laxiuscula, ramis erectis trigonis, scabridis, inferioribus subquinis. Spiculae sublanceolatae, virescentes, (2) 3—5-florae, 7—11 *mm* longae; glumae subaequales, margine membranaceae, longe acuminatae, paleis aequilongae, inferior tri-, superior quinquenervia; palea inferior 5—7-nervia, dorso convexa, apice bidentata et breviter aristata. ♃.

Link, Hort. Berol. I (1827) 137. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 393. Czern. Consp. 73. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 624. Пач. Фл. Полес. n° 1199; Херс. фл. I, 226. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 139. Комаров, Фл. СССР II, 448. Лавр., Фл. УСРР, визн. I, 187.

Syn. *Graphephorum arundinaceum* Aschers. Fl. Brand. I (1864) 852. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 679. — *Arundo festucacea* Willd. Enumer. I (1809) 126.

Hab. По болотах, берегах озер і річок. — Зрідка на Поліссі, в Лісостепу й на півночі Степу.

П. П. Житомирська обл.: Овруч (Рог.). Олевськ. рн: Озерянська Рудня (Рог.), Озеряни (Шмальг.). Житомир (Шмальг.).—Київська обл.: Київ (Шмальг.). — **Л. П.** Київська обл.: Околиці Києва, Рибне озеро (Шмальг.!). — Чернігівська обл. Козелець (Рог.!, Шмальг.). Ніжин (Рог.!, Шмальг.). — Сумська обл.: Шалигинськ. рн, с. Чернево по р. Клевені (Левіна!). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Красилівський рн, Маначин (Козлов!). — Київська обл.: Таращанський рн, Кошове на р. Росі (Літвінов!) — Кіровоградська обл.: Знаменськ. рн, Чорний ліс (Рябков у Пач.); Новогеоргіїв. рн, хут. Бірки, по р. Тясмину (Пач.). Олександрія (Шмальг., Рябков у Пач.). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Ново-Басанський рн, ст. Биків, с. Білоцерківці, по р. Супою (Зеров!). Прилуки, р. Удай (!). Яблунівський рн, р. Перевод (!). — Київська обл.: Переяслав (Пач.!). — Полтавська обл.: Глобинський рн, Устимівка, Сухий Кагальник (!!). Романівка, в заплаві Хорола (Зоз!). Семенівський рн, с. Біляки (Зоз!). Опішнянський рн, Заїченці (Зоз!). Лубенський рн, Солониця (Спесівцев у Іллічевського). Хорольськ. рн, Єньки (Спесівцев у Ілліч.). — Сумська обл. між Лебедином і Олешнею, Велике озеро (Ширяєв). — Харківська обл.: Околиці Харкова: Харків (Черн.!), Куряж (Черн.!), між селами Залютин і Пісочин (Черн.!). окол. Деркачів (Гіммельрейх!, Лавр. !!), хут. Кулики по р. Лопань (Опперман!), Артюхівка на р. Харків (Козлов!), окол. ст. Борки (!!), між селами Нова Водолага і Карлівка, берег Великого Лиману (!!). — **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Кобиляцький рн, Павлівка (Шмальг.). Карлівка (Рог.!, Шмальг.). — Дніпропетровська обл.: Підгородне, кол. Дніпропетровськ. рн (Зоз!). Кол. Верхньодніпровський пов. (Алексеенко!). — Харківська обл.: Зміївський рн, між с. Зміївським Лиманом і Андріївкою, оз. Лиман (!!). — Ворошиловградська обл.: Ново-Астраханський рн, Боровенька (Таліев!). — Сталінська обл.: Велико-Янисольський рн, між с. Багатир і хут. Будьоннівським, друга тераса р. Вовчої (Клеопов); ізольоване місцезнаходження).

[1] Від грецьких слів σχῶλος (скóлос) — паля і χλόα (хлóа) — трава; з приводу цупких стебел.

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Схід. Закавк. (Тбілісі, Ахалкалакі); Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Обськ., Ірт.; Схід. Сиб.: Лен.-Кол., Анг.-Саян., Даур.

Ar. Geogr. Півн. і серед. Європа (переважно більш східна), Кавказ (рідко), Сибір, півн. Монголія, Півн. Америка.

Рід 99. Glycéria [1] R. Br. — Лепешняк

R. Br. Prodr. fl. Nov. Holl. 1 (1860) 179

Волоть стиснена або розлога, з шерсткими гілочками. Колоски багатоквіткові, циліндричні, більш-менш стиснені з боків. Колоскові луски нерівні, коротші за квіткові, з опуклою спинкою і з 1—3 жилками. Нижня квіткова луска на спинці опукла, з (5) 7 (11) випнутими жилками і з тупим плівчастим вершком. Приймочки пірчасті. Зернівка овальна або довгаста, на внутрішньому боці з борозенкою. Піхви листів замкнені по всій довжині.

Близько 36 видів, що поширені в Євразії, Півн. Америці і Австралії. В межах СРСР відомо 16 видів; в УРСР—5; з них *G. fluitans* (L.) R. Br.— бореальний (голарктичний, з диз'юнкцією в Сибіру) вид, *G. plicata* Fr. і *G. aquatica* (L.) Wahlb. — бореальні (західнопалеарктичні) види, *G. nemoralis* Uechtr. et Körn. — східноєвропейський (касубський) і *G. arundinacea* (L.) Kunth. — понтичний вид.

[1] Від грецького слова γλυκερός (глюкерóс) — солодкий; тому, що зернівки солодкі на смак.

1. Колоски довгі, не коротші 10 *мм*, майже циліндричні; піхви стиснені з боків (секція *Euglyceria* Griseb.) . . . . . 2.
— Колоски значно коротші, до 9 *мм*, стиснені з боків; піхви циліндричні (секція *Hydropoa* Dumort.) . . . . . 4.
2. Нижні гілки волоті зібрані по 2; менша з одним тільки колоском, а більша звичайно з кількома; нижня квіткова луска злегка загострена . . . . . (1). **G. fluitans** (L.) R. Br.
— Нижні гілки волоті частіше зібрані по 3—5; з них принаймні 2 з кількома колосками; нижня квіткова луска тупувата . . . . . 3.
3. Колоски до 2,5 *см* завд., з 5—13 квітками; нижня квіткова луска з 11 жилками, з них 7 довгі і виразно випнуті . . . . . (2). **G. plicata** Fr.
— Колоски до 1,3 *см* завд., з 5—7 (10) квітками; нижня квіткова луска з 11 жилками; з них лише 3 довгих і виразно випнутих . . . . . (3). **G. nemoralis** Uechtr. et Körn.
4. (1). Стебла грубі; листя широколінійне (до 20 *мм* завш.); волоть густа, багатоквіткова; вісь суцвіття і гілочки шерсткі; гілки і гілочки товстуваті, спрямовані догори . . . . . (4). **G. aquatica** (L.) Wahlb.
— Стебла тонкі; листя вузьколінійне, (4) 8 (12) *мм* завш.; волоть розлога, небагатоквіткова; вісь суцвіття і гілочки його звичайно гладенькі; гілки і гілочки тонкі, нитковидні і волосовидні . . . . . (5). **G. arundinacea** (M. B.) Kunth.

Секція 1. **Euglycéria** Griseb. Колоски великі, до цвітіння циліндричні. Квіткові плівки (lodiculae) зрослі. Стебла з лежачої основи висхідні.

209. (1). G. flúitans (L.) R. Br. — Лепешняк хитний, плавучий. 30—120 *см* завв. Кореневище з повзучими підземними гонами. Стебло з лежачої основи висхідне, гладеньке. Пластинки листів плоскі, лінійні, (3) 5—8 (10) *мм* завд., гладенькі або ледве шерсткі; язичок довгий, 5—7 *мм* завд., тупий, трохи розщеплений. Волоть 10—35 *см* завд., вузька, майже однобічна, після цвітіння стиснена; нижні гілки її зібрані по 2 і менша з них лише з одним колоском. Колоски всі на ніжках, трохи віддалені один від одного, притиснені до осі суцвіття, довгоциліндричні, до 2 (3,5) *см* завд., з 7—11 (13) квітками, білувато-зелені; колоскові луски білуваті, плівчасті, яйцевидні, гострі; нижня квіткова луска довгаста або довгасто-ланцетна, на вершку злегка загострена, з 11 жилками, з яких 7 різко випинаються. Пиляки фіолетові. 4. Цв. V—VIII.

Planta perennis, 30—120 *cm* alta, rhizomate repente, stolones subterraneos edente. Culmi a basi prostrata et radicante ascendentes, laeves. Folia latiuscule linearia, (3) 5—8 (10) *mm* lata, plana, laevia vel vix asperula, ligula elongata, 5—7 *cm* longa, obtusa, subincisa. Panicula elongata, 10—35 *cm* longa, angusta, laxa, erecta, subunilateralis, demum contracta, ramis inferioribus binis, inaequalibus, breviore spiculam solitariam ferente. Spiculae pedunculatae, subremotae, axi inflorescentiae adpressae, elongato-cylindraceae, albido-virescentes, 7—11 (13)-florae, 2 (3,5) *cm* longae; glumae albidae, membranaceae, ovatae, acutae, inaequales, inferior duplo minor; palea inferior oblonga vel oblongo-lanceolata, apice subacuminata, 11-nervia, nervis 7 mediis valde prominentibus. Antherae violaceae. Caryopsis oblonga. 4.

R. Br. Prodr. I (1810) 179. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV. 390. Gzern. Consp. 73. Рогов. Обозр. (1869) 282. Lindem. Fl. Chers. II, 298. Монтр. Обозр. 78. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 688; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 638. Пач. Фл. Полес. n° 1221; Херс. фл. I, 203. Šir. et. Lavr. Consp. fl. Chark. n° 140. Комаров, Фл. СССР II, 451. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 188.

Syn. *Festuca fluitans* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 75.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXXX, fig. 1615!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1396 et № 1397!

Hab. При берегах, на грузьких багнистих грунтах (у місці виходу грунтових вод), по западинах на річкових терасах. — На Поліссі і в Лісостепу звичайно, в Степу — переважно в північній частині (підзона злаково-лугових степів), але спускається до крайнього півдня і південного сходу долинами великих річок — Буга, Дніпра, Дінця.

П. П., **Л. П.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.** — звичайно. — **З. Л.-С.** — звичайно, крім південної частини. — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Горлівський рн, Ольховатка (Таліев!). — **П. З.-Л. С.** МАРСР: Слободзейский рн, ст. Кучурган по р. Кучурган (Пач.). — Кіровоградська обл: Вел.-Висківський рн, Анікіївка (в 7 *км* на NE від ст. Плетений Ташлик (Пач.). — Дніпропетровська обл.: р. Омельник кол. Верхнєдніпровськ. пов. (Алексеєнко), Дніпропетровськ (Акінф., Шмальг.). — **Л. З.-Л. С.** Досить звичайно в долині рр. Оскола і Дінця (Мілютін, Ширяєв, Клок.!). — Дніпропетровська обл.: Ігрень (Акінф.) — Сталінска обл.: Ст.-Каранський рн, с. Дубівка (Бекетов, Сідоров, Графф за рукопис. Гроссгейма). — **П. З С.** Миколаїв (Пач.!, Федосеєв!). С. Кічкас у струмку, біля моста (Альохін за рукоп. Гроссгейма). — **Л. З. С.** Солодкі саги серед пісків Дніпрового низу. — Миколаївська обл.: Цюрупинський рн, Олешківська арена, Малий луг Голопристанський рн, Гола Пристань, Килигейські хутори (Пач.!); Збур'ївська ареиа (Пач.); Збур'ївська арена; Чулаківка (!).

Трапляються такі різновидності:

Var. festucácea Fries. На більших гілках волоті більше 2 колосків. Листи не ширші 7—8 *мм*.

Paniculae rami longiores plus quam spiculas duas ferentes; folia 7—8 *mm* non latiora.

Fries, Nov. Mant. II (1839) 7.

Звичайно.

Var. loliácea (Huds.) Aschers. Волоть гроновидна, бо на гілках не більше 2 колосків.

Panicula racemiformis, ramis spiculas 1—2 ferentibus.

Aschers. Fl. Brand. I (1867) 850.

Syn. *Festuca loliacea* Huds. Fl. Angl. ed. 1 (1762) 38.

Зрідка.

Var. latifólia Beck. Пластинки листів широкі — до 1 *см* завш.

Folia latiora ad 1 *cm* lata.

Beck, Fl. Nieder Österreich. (1890) 92.

Зрідка.

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн. (зах.), Крим. (зах.); Кавк.: Передк., Зах. Закавк., зах. част. Схід. Закавк.; Зах. Сибір: Обськ. (рідко).

Ar. Geogr. Більша частина Європи, крім арктичної і більшості островів Середземного моря, Крим, Кавказ, Марокко, Півн. і Півд. Америка, Австралія.

Примітка. *G. fluitans* R. Br. нерідко є едіфікатором в угрупованнях (*Glycerieta fluitantis*) переважно в воді мілких западин серед піскових і лесових терас, а також і в западинах серед вододілів. Весною і на початку літа в цих западинах затримується вода; тому перше листя *G. fluitans* плавав на її поверхні. Пізніше влітку або восени ці западини пересихають, хоча в деякі роки вода може в них затримуватись і протягом усього вегетаційного періоду. Крім того, *G. fluitans* росте і в місцях виходу грунтових вод, на мокрих лугах і в вільшняках. У Степу трапляється майже виключно в долинах річок.

У молодому стані добра кормова трава. Дає добрий силос. Можна культивувати на вогких грунтах, що заболочуються або заливаються. Зернівки, відомі під назвою „польської" або „пруської манни", дають поживні й смачні крупи. Збирають зернівки (в Литві, Польщі, Швеції, Сілезії і в півн.-зах. частині РРФСР) протягом цілого літа, переважно ранком, поки ще роса не спала, струшуючи волоть над підставленим посудом.

210. (2). G. plicáta Fr.—Лепешняк складчастий. Вид подібний до попереднього; від нього різниться такими ознаками. 30—70 *см* завв. Волоть густіша, ширша, різнобічніша; гілки волоті зібрані по 3—5 разом; менші гілки несуть по кілька колосків (головна гілочка має 5—15, решта—по (1) 2—5 колосків). Колоски до 2,5 *см* завд., 5—13-квіткові; нижня квіткова луска довгаста, тупа, з 11 жилками; з них 7 довгих, дуже випинутих. Пиляки жовті. 4. Цв. V—VIII.

Planta perennis, 30—70 *cm* alta, rhizomate repente, stolones subterraneos edente. Culmi a parte inferiore prostrata et radicante ascendentes, una cum vaginis compressi. Folia latiuscule linearia, plana, ligula elongata, subincisa. Panicula elongata, quam ea *G. fluitantis* R. Br. densior et latior, verticillata, apice solito nutans, ramis sub anthesi erectis, tandem patulis, inferioribus subquinis. Spiculae pedunculatae, elongato-cylindaceae, ad 2,5 *cm* longae, 5—13-florae; glumae ovato-oblongae, obtusae; palea inferior oblonga, obtusa, 11-nervia, nervis 7 intermediis longioribus et valde prominentibus. Antherae luteae. 4.

Fries, Mantissa III (1842) 176. — Czern. Consp. 73. Монтр. Обозр. 78. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 688; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 638. Пач. Фл. Полес. n° 1222; Херс. фл. I, 207.—Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 141. Комаров in Фл. СССР II, 452. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 188.

Syn. *G. fluitans* var. *plicata* Fries, Nov. Mant. II (1839) 6. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. II, 391.

Hab. При берегах на грузьких грунтах, по вільшняках і багнистих лугах.—Досить звичайно на Поліссі і Лісостепу, зрідка в Степу (басейн Дінця і Дніпровий низ).

П. П., **Л. П.**, **З. Л.-С.** (на півдні до р. Ягорлика).—**П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.**—досить звичайно.—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Горлівський рн, Зайцеве, біля хут. Жоване (М. Олексієнко!). Окол. Слав'янська, с. Христище (!!).—**П. З.-Л. С.** Кіровоградська обл.: Мар'ївка, біла Компаніївки (Пач.).—**Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Карлівськ. рн, Лаина (Іллічевський!).—Дніпропетровська обл.: Панютине, кол. Дніпропетровської окр. (Алексеєв!).—Харківська обл.: окол. Зміївського лиману, хут. Георгіївський (!!), кол. Ізюмський пов., Стратилатівка (Залеський!). Куп'янськ (Клок.!).—**Л. З.-С.** Миколаївська обл.: Голопристанський рн, Гола Пристань (Пач.), Кардашинка (Пач.).

Трапляються такі різновидності:

Var. normális Junge. Волоть велика, багатоколоскова; гілки волоті зібрані по кілька; навіть бокові гілочки з кількома колосками.

Panicula ampla, multispiculata, ramis semiverticillatis, ramulis spiculas plures ferentibus.

Junge, Gram. Schlesw. Holst. (1913) 245.

Звичайно.

Var. triticea M. T. Lange. Вся рослина стояча. Волоть вузька, небагатоколоскова, майже гроновидна. Бокові колоски сидячі або майже сидячі. Листи вузькі.

Culmus foliaque erecti. Panicula angusta, paucispiculata, subspiciformis; spiculae laterales sessiles vel subsessiles. Folia angusta.

M. T. Lange in J. Lange Haandbog in den Danske Fl. 2 Uppl. (1856—1859) 78.

Зрідка.

Поширення виду по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Верх.-Дніпр., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Ниж.-Дон.; Завол.; Кавк.: Передкавк., Зах., Півд. і Схід. Закавк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Прибалх., Дж.-Тарб., Тянь-Шан., Сир-Дар., Пам.-Ал., Гір.-Туркм.

Ar. Geogr. speciel. Майже вся Європа, крім півн. Скандінавії і півн. смуги європ. частини СРСР, Кавказ, зах. Азія до Афганістана, Джунгарії і півд. смуги Зах. Сибіру, західна частина північи. Африки.

211. (3). G. nemorális Uechtr. et Körn.—Лепешняк дібровний. Вид близький до попередніх (особливо до *G. plicata* Fr.); різниться такими ознаками: 30—100 *см* завв.; стебло слабе; пластинки листів широкі, часто до 8 (10) *мм* завш.; язичок розірваний на волосинковидні частки; волоть рідка; колоски до 13 *мм* завд., з 5—7 (10) квітками; нижня квіткова луска коротка (2,5—3,5 *мм* завд.), зовсім тупа, гладенька; з 11 її жилок лише 3 довгі і виразно випинаються (решта 4 коротші й слабші, 4 ледве помітні). 4. Цв. VI—VIII.—Рис. 14.

Species praecedentibus, praesertim *G. plicatae* Fr., affinis; ab eis differt culmo debili, 30—100 *cm* alto, foliis latioribus, saepe ad 8 (10) *mm* latis, ligula in laciniis capillaceis fissa, panicula magis nutante; spiculae ad 13 *mm* longae, 5—7 (10)-florae; palea inferior brevis, 2,5—3,5 *mm* longa, obtusa, glabra, 11-nervia, nervis tribus longioribus, manifeste prominentibus et apicem paleae attingentibus, quatuor brevioribus et minus validis, caeteris quatuor vix perspicuis. 4.

Uechtritz et Körnicke, Bot. Zeitschr. XXIV (1866) 121.—Širjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 142. Комаров, Фл. СССР II, 453. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 189.

Syn. *G. plicata* var. *nemoralis* Uechtr. 41. Jahresb. Schles. Ges. f. 1863 (1864) 97. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 688; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 638.

Hab. По тінистих лісах у проточних струмках, у балках і вільшняках. — В лісостепу; спорадично.

П. П. Київ (Шмальг.). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Сатанівський рн, між селами Іванківці і Князів на р. Збручі, буковий ліс (Кот.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Диканька. — Харківська обл.: Ст. Покотилівка біля Харкова (Ширяєв і Лавр.!!). Чугуївський рн, між сс. Введенське і Тернова, долина р. Уди (!!); с. Мохначі, долина р. Дінця (Ширяєв!). Зміївський рн, Донецька біологічна станція — Коробові хутори, правий берег долини Дінця (!!).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янськ—хут. Макатихин (!!). Окол. Артемівська, Орлів ліс (!!).—Ворошиловградський обл. і рн: Іванівка, долина р. Вільхової (!!), Леонтіїв байрак, балка Корінна (!!). Чистяківський рн, Савурівка, балка Матвіївка коло гори Савур-

Рис. 14. *Glyceria nemoralis* Uechtr. et Körn.
Вся рослина (зменшена), колосок (збільшений) і нижня квіткова луска (збільшена).

Могила (!!). Глухівська лісова дача, по балці Небежіній (Клеоп.!). Сталінський рн, біля с. Авдіївки, радгосп „Лагери“ (Клеоп.!).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Нижн. Дон. (північно-західна частина).

Ag. Geogr. Східна частина Середньої Європи (на схід до Донецького кряжа).

Примітка. Досить характерна рослина для струмків у листяних лісах по балках.

Секція **Hydrópoa** Dumort. Колоски дрібні або середнього розміру, стиснені з боків. Квіткові плівки (lodiculae) не зростаються. Стебла високі і прямостоячі.

212. (4). G. aquática (L.) Wahlb. — Лепешняк водяний, л. високий. 90—200 *см* завв. Кореневище повзуче. Стебло товсте, прямостояче; пластинка листів велика, широка, до 1 (1,5) *см* завш., звичайно коротко загострена, по середній жилці, по краях, а рідше й по всій поверхні шерстка; язичок короткий, коло 4 *мм* завд., тупий. Волоть велика, до 40 *см* завд., густа, багатоквіткова; вісь і гілки суцвіття шерсткі; гілки і гілочки волоті товстуваті, обернені догори. Колоски численні, довгасті, до 8 *мм* завд., звичайно 5—8-квіткові; нижня квіткова луска довгаста, тупа. 4. Цв. 2/2 V—VII.

Planta perennis, 90 *cm*—2 *m* usque alta, rhizomate repente. Culmi crassi, validi, erecti. Folia firma, late linearia, 1 (1,5) *cm* lata, abrupte acutata, ad nervum medium et margines, rarius per totam superficiem scabrida, ligula brevi, circa 4 *mm* longa, truncata. Panicula ampla, ad 40 *cm* usque longa, densa, aequalis, ramosissima, ramis semiverticillatis, crassiusculis, erectis, asperis. Spiculae numerosae, compressae, erectae, oblongae, ad 8 *mm* longae, solito 5—8-florae, prius virides, demum plus minusve violaceae; glumae oblongae, obtusae, subinaequales; palea inferior oblonga, obtusa, albo-marginata, dorso convexo elevatim septemnervia.

Wahlenb. Fl. Gothob. (1820) 18. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 392. Gzern. Consp. 73. Lindem. Fl. Chers. II, 298. Комаров, Фл. СССР II, 458. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 189.

Syn. *G. aquatica* α. *vulgaris* Gruner, Enumer. pl. Borysth. (1869) 172. — *G. spectabilis* Mert. et Koch, Deutschl. Fl. I (1823) 586. Рогов. Обозр. (1869) 282. Монтр. Обозр. 78. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 688; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 639. Пачоск. Фл. Полес. n° 1224. Širjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 143.—*G. aquatica spectabilis* Пачос. Херс. фл. I, 208. — *Poa aquatica* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 67.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXXXI, fig. 1614!

Hab. У воді при берегах річок, озер, ставків і в заплавинах по багнистих місцях, звичайно заростями. — Звичайно по всій УРСР.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С. — звичайно.

Крім типової форми, зрідка трапляється:

Var. Weighártii Podp. Колоски дрібніші, 5—6 *мм* завд., з 4—5 квітками, бліді.

Spiculae minores, 5—6 *mm* longae, 4—5-florae, pallidae.

Podpěra, Května Moravy, VI, 2 (1926) 446.

Зрідка.

Поширення виду по СРСР. Кар.-Лапл. (півд.), Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Причорном., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Вол.-Кам.,

Завол., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Зах. Закавк. (півн.); Зах. Сиб.: Верх.-Тоб.; Обськ. (півд.), Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян.

Ar. Geogr. speciei. Майже вся Європа, крім найпівн. і найпівд. частин, Кавказ, М. Азія, захід. і центр. Сибір.

Примітка. Г. Ширяєв і Є. Лавренко (l. c.) наводять для Харківської обл. monstr. *vivipara* з цибулинками в суцвітті.

G. aquatica характерна рослина для берегів водойм і взагалі боліт з переважно мінеральним мулистим грунтом. Тут вона утворює майже чисті зарості (*Glycerietum aquaticae*).

Поки молода, дає добрий і смачний корм. Пізніше грубіє. Можна використовувати на силос. На листах спостерігаються вузькі чорні смужки, які утворюються грибком *Ustilago longissima* Tul. Грибок цей у свіжому стані отруйний для худоби, але в сіні втрачає отруйні властивості.

213. (5). G. arundinácea (M. B.) Kunth. — Лепешняк очеретяний. Близький вид до попереднього; від нього різниться такими ознаками. 100—200 *см* завв. Стебло тонше. Пластинки листів вужчі, 4—8 (12) *мм* завш., довго загострені, більш-менш шерсткі, з добре виявленими поперечними жилками. Волоть велика, небагатоколоскова, розлога; її вісь і гілки гладенькі, рідше шерсткі; гілки нитковидні, дуже видовжені; їх гілочки волосовидні, дугувато відхилені, з нечисленними колосками. Колоски дрібніш., 2—5-квіткові, до 5 *мм* завд. 4. Цв. 2/2 VI—VIII.

Species praecedenti affinis; ad ea differt culmo tenuiore, laminis foliorum angustioribus, 4—8 (12) *mm* latis, manifeste transverse venosis, ligula longiore. Culmi 100—200 *cm* alti. Panicula ampla, laxa, diffusa, axi ramisque filiformibus glabris, rarius asperis, ramulis capillaceis, arcuato-patentibus, paucispiculatis; spiculae ad 5 *mm* longae, 2—5-florae. 4.

Kunth, Enum. (1833) 367. — Czern. Consp. 73. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 639. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 144. Комаров. Фл. СССР II, 459. Лавр. Фл. УССР, визн. I, 189.

Syn. *G. aquatica arundinacea* Aschers. Fl. Brand. I (1864) 851. — Пачос. Херс. фл. I, 209. — *Poa arundinacea* M. B. Fl. taur.-caucas. I (1809) 60. — *G. aquatica* β. *tenuiflora* Gruner, Enumer. pl. Borysth. (1869) 172.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1145!

Hab. При берегах річок, озер, ставків. — Рідко в Лісостепу, зрідка, але рівномірно в Степу.

Л. Л. Чернігівська обл.: Куликівський рн, Дроздівка, зразки переходові до *G. aquatica* (Левіна!). — **П. Л.-С.** Кіровоградська обл.: окол. ст. Знам'янки, Чорний ліс, по балці Чорнолісці (Пач.!), Нова Прага, берег р. Бішки (Пач.!). — **Л.Л.-С.** Сумська обл.: Лебедин, Рублівка на р. Мерла (Наумов з знак.?). — Харківська обл. і ри: Мерефа (Наливайко!); с. Лопань на р. Лопані (Черн.!), Харків (Черн.!). Окол. Н. Водолаги, хут. Шаповалів (!!); між селами Бабка і П'ятницьке, долина р. Бабки (Дес.-Шост.!). — **Д.Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С.** — зрідка (але рівномірно).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол.; Кавк.: Передкавк., Схід. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт.

Ar. Geogr. Угорщина, Болгарія, Румунія, Галичина, півд. част. РРФСР, Кавказ, Лазістан.

Примітка. Як зазначає Й. К. Пачоський (l. c.) для кол. Херсонської губ., *G. arundinacea* не витримує довгої поводі (протилежність *G. aquatica*). Це підтверджується й моїми спостереженнями. Інколи росте разом з *Phragmites communis*. Таких великих заростей, як *G. aquatica*, не утворює.

Рід 100. Puccinéllia[1] Parl. — Покісниця[2]

Parlatore Fl. Ital. I (1848) 366

Багаторічні дернинні рослини. Суцвіття волотевидне, розлоге або стиснуте; колоски дворядні, з 3—9 квітками, що черепичасто налягають одна на одну. Колоскові луски нерівні, коротші за квіткові, нижня з одною жилкою, верхня з трьома, більш-менш кілюваті або без кіля. Нижні квіткові луски 1,5—3,5 *мм* завд., з 5 малопомітними жилками, кілюваті або по спинці округлі, тупі або гострувати. Верхня квіткова луска з двома більш-менш війчастими кілями і з двозубчасто-війчастим вершком однакової довжини з нижньою. Квіткових плівок 2, вільних; тичинок 3; маточка з сидячими пірчастими приймочками. Зернівка довгаста, без борозенки, опадає разом з квітковими лусками.

Рід охоплює коло 60 видів, поширених в помірній і субтропічній частинах північної півкулі. — *P. distans* (L.) Parl. у флорі УРСР є бореальний (західно-палеарктичний) елемент, *P. palustris* (Seen) Grossh. — східно-середземноморський вид, *P. dolicholepis* Krecz., що, можливо, буде знайдений на сході республіки, належить до центрально-евразіатських (джунгароалтайських) елементів, *P. Fominii* Biłyk — понтичий (приазовський) ендем, споріднений з *P. dolicholepis* Krecz.

Види роду *Puccinellia* Parl. (*Atropis* Rupr.) мають значну кормову якість. Особливо це стосується *P. palustris* (Seen.) Grossh. (=*A. festuciformis* auct. fl. Ucr.), що дає багато кормової маси і часто вкриває великі простори на солончакуватих лугах в районах злаково-лугових і злакових степів. — Всі українські види цього роду цікаві тим, що їх можна впровадити в культуру.

1. Стебло при основі потовщене у вигляді невеликої бульби . . . . . (4). **P. Fominii** Biłyk.
— Стебло при основі не потовщене . . . . . 2.
2. Нижня квіткова луска широко-обернено-яйцевидна, півкругло-зрізано-тупа, при основі гола; пиляки 0,8—1 *мм* завд. Рослина зелена, розгалужено-кущиста, з плоским (рідше напівзгорнутим) листям . . . . . (1). **P. distans** (L.) Parl.
— Нижня квіткова луска довгасто-яйцевидна, вузька, гострувата або трикутно-тупа; пиляки 1,2—2 *мм* завд. Рослина сизо- або сіро-зелена, пряма, з більш-менш згорненим листям . . . . . 3.
3. Нижня квіткова луска при основі волосиста, до 3 *мм* завд.; пиляки до 2 *мм* завд. Рослина з тонкими (при основі до 1—1,2 *мм* завт.) стеблами і щетиновидно згорнутим листям; листові піхви щільно облягають стебло; нижні з них бурі; суцвіття тонке, стиснуте . . . . . (2). **P. dolicholepis** V. Krecz.
— Нижня квіткова луска при основі гола, до 2—2,2 *мм* завд.; пиляки 1,2 *мм* завд. Рослини з більш товстими (до 3—4 *мм* при основі) стеблами і напівзгорнутим листям, до 3—4 *мм* завш.; листові піхви широкі,

[1] Названа на пошану професора B. Puccinelli (1808—1850) в Люкка.
[2] Опрацював В. І. Кречетович. — Elaboravit V. Kreczetovicz.

вільно обгортають стебло, нижні світлі; суцвіття чимале, з більш-менш відігнутими гілочками . . . . . (3). **P. palustris** (Seen) Grossh.

214. (1). P. distans (L.) Parl. — Покісниця розставлена. Зелена, розкидисто-кущиста багаторічна рослина з укороченими частинами. Стебло потовщене, при основі колінчасто-висхідне, 15—60 *см* завв. Листи плоскі, рідше згорнуті, на кінці притуплені, 2—5 *мм* завш., з широкими вільними піхвами. Суцвіття — пірамідальна волоть, 10—15 *см* завд., з розлогими, пізніше донизу відігнутими шерсткими, укороченими (до 6 *см* завд.) гілочками, при основі яких сидять пучки ще коротших гілочок; колоски довгасті, з 3—6 квітками, пухкі, 4—6 *мм* завд., зелені або фіолетові; колоскові луски яйцевидні, тупі, більш-менш війчасті, верхні 1,5—2 *мм*, нижні 1 *мм* завд.; нижні квіткові луски широко-обернено-яйцевидні, 2—2,2 *мм* завд., зверху широко-округло, майже зрізано-тупі, по краю війчасті, з золотистою облямівкою, при основі голі, з виразними жилками; верхня квіткова луска дорівнює нижній або трохи коротша за неї, по кілях щетинисто-волосиста. Пиляки лінійно-еліптичні, 0,8—1 *мм* завд., світложовтогарячі. ♃. Цв. VI—IX.

Planta viridis, partibus abbreviatis. Culmi crassiusculi, decumbentes, geniculati, 15—60 *cm* alti. Folia plana, 2—5 *mm* lata, vaginis amplis. Inflorescentia pyramidato-paniculata, ramis diffusis, demum reflexis, basi ramulis brevioribus instructis. Spiculae 3—6-florae; glumae ovatae, obtusae, plus minusve ciliatae, superior 1,5—2 *мм* longa, inferior 1 *mm* longa; palea inferior late obovata, 2—2,2 *mm* longa, apice subtruncato-obtusa, aureo-limbata, basi glabra; palea superior inferiori aequilonga, ad carinas setuloso-pilosa. Antherae lineari-ellipticae, 0,8—1 *mm* longae, flavido-aurantiacae. ♃.

Parlatore, Fl. Ital. I (1848) 370.

Syn. *Atropis distans* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 388. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 640. Лавр. Фл. УССР, визн. I, 190. — *A. distans Grisebachiana* Pacz. Херс. фл. I, 213. — *Poa distans* L. Mant. I (1767) 32. — *Glyceria distans* Wahlenb. Fl. Ups. (1820) 36. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 689.

Icon. Сырейщиков, Илл. фл. Моск. губ. I, с. 145!

Exicc. Pl. Finl. exs. № 483! — Dörfler, № 4988!

Hab. Солончаки, береги солонуватих водойм; як рудеральне — при дорогах і на вулицях. — По всій УРСР; рідко в Поліссі, зрідка в Лісостепу (місцями часто); звичайно в Степу[1].

Л. П. Київська обл.: Околиці Києва, Дарниця, біля ставка (Чеський!). — Чернігівська обл.: Ніжин (анонім!) — **П. Л.-С.** Київська обл.: Київ (Траутф.!); ст. Київ I пасаж., біля залізниці (Лазаренко!). Біла Церква, на березі р. Росі (Оксіюк!). Сміла, луги (Борисевич!, Неводовськ.!). Звенигородський рн, с. Неморож, на піску (Підоплічка!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндеман!). Околиці Кіровограда, Вишнякове по р. Чабанці (Окснер!); Сугакліївські каменоломні, по берегу ставка (Окснер!). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!). Баришівськ. рн, с. Бзів (Кравченко!). — Полтавська обл.: Полтава, заплава р. Ворскли (Іллічевськ.!). — Харківська обл.: Деркачі, біля Харкова (Лавр.!). — **П. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Кобиляки, солонці по р. Кобиляці (Танфільєв!). — Дніпропетровська обл.: Синельник. рн, хут. Іванівка поблизу Славгорода (Алексеенко!). Новомосковськ. рн, Московськ; с. Піщанка (Білик!)

[1] Рід *Puccinellia* критичний; тому далі перелічені лише ті матеріали, які бачив автор.

— Сталінська обл.: Ольгинськ. рн., Вел.-Анадольське лісництво, біля криниці в 13 кварталі (Висоцький!). По мулистому дну Кашлагача, біля с. Благодатного (Висоцький!). Маріїнськ. рн, Софіївка, балка Водянка (Клеоп.!). — Ворошиловградська обл.: с. Чмирівка, біля Старобільська (Ширяевський!). Старобільск. рн, Москалівка (Мілютін!). — **П. З. С.** Одеса (Нордман!). — Миколаїв (Федосеев!). Херсон (Пач.!); там же, парк ім. Волохина на р. Котовій (Траншель!). Софіївка поблизу Станіславова біля Херсона (Пач.!).

Поширення по СРСР. Європ. част. — звичайно; Кавк.: Даг., Півд. Закавк.; Зах. Сиб.: Верхн.-Тоб. (зах. част.), Обськ., Ірт. (схід. част.).

Ar. Geogr. Європа, півн.-захід. Азія.

214[1]. (2). P. dolichólepis V. Krecz. — Покісниця видовжено луската. Сірозелена рослина; утворює густі дернини. Стебла тонкі (до 1—1,2 *мм* завт. при основі), висхідні, 10—30 *см* завв., в самому низу трохи колінчасті, при основі щільно одягнуті коричнево-бурими піхвами. Листи щетиновидно згорнуті, короткі, зближені донизу, не грубші 1 *мм*. Суцвіття — рідка волоть, 10—15 *см* завд., спочатку стиснута, а потім більш-менш розлога; гілочки її шерсткі. Колоски лінійні або лінійно-ланцетні, з 3—5 квітками, світлофіолетові, 5—7 *мм* завд.; колоскові луски довгасто-яйцевидні, верхня більш-менш гостра, 2—2,5 *мм* завд., нижня гострувата, 1—1,3 *мм* завд.; нижня квіткова луска довгасто-яйцевидна, 3—3,5 (4) *мм* завд., зверху видовжено загострена, з кілевидно виступаючою середньою жилкою і виразними боковими жилками, фіолетово-пурпурова, при основі волосиста; верхня квіткова луска коротша, по кілях догори шерстка, донизу волосиста. Пиляки довгасті, 2 *мм* завд., оранжово-жовті. ♃. Цв. VI—VII.

Planta cinerascenti-viridis, caespitosa. Culmi tenues, 10—30 *cm* alti, stricti, ad basin subgeniculatam vaginis vetustis castaneo-brunneis arcte obtecti. Folia setiformi-convoluta, brevia. Inflorescentia paniculata, laxa, prius contracta, serius plus minusve diffusa; spiculae lineares, 3—5-florae; glumae oblongo-ovatae, acutatae, superior 2—2,5 *mm* longa, inferior 1—1,3 *mm* longa; palea inferior oblongo-ovata, 3—3,5 (4) *mm* longa, apice acuta, carinata, violacea, basi pilosiuscula; palea superior inferiore brevior, ad carinas superne scabra, inferne pilosiuscula. Antherae oblongae, circa 2 *mm* longae, aurantiaco-flavae. ♃.

V. Krecz. Fl. URSS II (1934) 488 et in Addendis p. 763.

Icon. Fl. URSS II, табл. XXXVIII, рис. 27!

Цей вид покищо в УРСР не відомий, але можливо, що він буде знайдений на солонцях у східній частини нашої республіки.

Поширення по СРСР. Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол. (півд.); Кавк.: Даг., Сх. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб. (півд.), Обськ. (півд.), Ірт. (півд.); Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Ендем СРСР.

215. (3). P. palústris (Seen.) Grossh. — Покісниця болотна. Рослина сіро-зелена (на заплавних місцях дуже міцна й висока). Стебла досить товсті (при основі 2—4 *мм* завт.), колінчасті, високо вкриті листям, 10—70 *мм* завв.; нижні піхви білуваті, гладенькі; піхви стеблових листів широкі, вільно

обгортають стебло; листи напівзгорнуті або зложені, до 3—4 *мм* завш. Суцвіття — густа волоть, 10—20 *см* завд., спочатку стиснена, а потім розлога, з горизонтальними і донизу відігнутими гілками. Колоски 4—6 *мм* завд., з (3) 5—8 квітками, зеленувато-фіолетові; колоскові луски довгасто-яйцевидні, тупуваті або тупі, верхня 1,5—1,8 *мм*, нижня 1 *мм* завд.; нижня квіткова луска довгасто-яйцевидна, 1,8—2,2 *мм* завд., зверху гострувата, більш-менш округла, при основі гола; верхня квіткова луска дорівнює їй, по кілях шерстка. Пиляки 1—2 *мм* завд., лінійні. ♃. Цв. VI—VII.

Planta griseo-viridis. Culmi geniculati, alte foliati, 10—70 *cm* alti, ad basin 2—4 *mm* crassi. Folia semiconvoluta vel plicata, ad 3—4 *mm* lata; vaginis laxe culmum amplectentibus. Panicula densa, 10—20 *cm* longa, prius contracta, deinde diffusa, ramis horizontalibus et deflexis. Spiculae 4—6 *mm* longae, (3) 5—8-florae, virescenti-violaceae; glumae oblongo-ovatae, obtusiusculae vel obtusae, superior 1,5—1,8 *mm* inferior 1 *mm* longa; paleae aequilongae, inferior oblongo-ovata, 1,8—2,2 *mm*, longa, acutiuscula, ad basin glabra, superior ad carinam scabra. Antherae lineares, 1,2 *mm* longae. ♃.

Grossheim, Фл. Кавк, I, (1928) 115 (sensu lato).

Syn. *Festuca palustris* Seen. Reise (1805) 72. — *Atropis palustris* Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 190. *Atropis distans festucaeformis* Pacz. Херс. фл. I, 311. — *A. distans* β. *convoluta* Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II. 640. — *A. convoluta* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 389. В. Кречетович, Фл. СССР II, 488. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 190. — *A. dolicholepis* В. Кречет. ibid. p. 488, quoad pl. Ucrainicam et Tanaiticam. — *Glyceria distans* β. *festuciformis* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 689. — *Festuca convoluta* Kunth. En. pl. I (1839) 393.

Hab. На солончаках, солончакуватих лугах, солонцях, по приморських узбережжях. — Звичайно в степовій, рідше в лісостеповій частинах УРСР.

П. Л.-С. Київська обл.: Звенигород. рн, Витязево (Підопл.). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндем.). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Баришів. рн, с. Бзів (Клеоп.). — Полтавська обл.: Кременчуцьк. рн, Дзюби (Білик!). Стовбоваха Градижськ. рн. (Білик!). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Алексеенко!). Царичанськ. рн, Підрячки, Заорелля, Преображенське, Байківка (Білик!). Новомосковськ. рн, Новомосковськ (Алексеенко!). Знам'янка (Білик!), Котівка, Кулябівка, Магдалинівськ. рн (Алексеенко!). — Запорізька обл.: м. Осипенко, раніше Бердянськ (Клеоп.!). — Сталінська обл.: Маріупольськ. рн, Крива Коса, Ляпине (Клеоп.!). — Полтавська обл.: Карлівка (Ракочі!). Кобиляцьк. рн, хут. Яринка і Купівка (Білик!). — Харківська обл.: Зміївський рн, с. Зміївський Лиман (Лавр.!). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Миколаїв (Федосеев!). Херсон (Пач.!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Кінські плавні р. Дніпра, ст. Попове (Зоз!). — Миколаївська обл.: Цюрупинськ (Траншель)!. Гола Пристань (Пач.!, Траншель!). — **П. С.** Миколаївська обл.: Скадовськ. рн, о-в Джарилгач (Дзевановськ.!).

Поширення по СРСР. Причорном., Серед.-Дніпр. (півд. част.), Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Кавк.

Ar. Geogr. Середня і півд. Європа, УРСР.

Примітка. Вид потребує дальших спостережень, бо можливо, що є дві раси: одна степова, властива солонцям — дрібніша, з вузьким згорненим листям і тоншими колінчастими стеблами, друга — властива морським побережжям, плавням і заплавним лугам, міцніша, з широким листям, багатоквітковими колосками і більшими частинами квітки. Можливо також, що це є два крайніх варіанти одного екологічного ряду, але спостережень, які стверджували б це, немає.

216. (4). P. Fominii Biłyk. — Покісниця Фоміна. Стебла при основі цибулеподібно потовщені. Листи вузьколінійні, згорнуті. Волоть 5—10 *см* завд., з шерсткими, притисненими до осі суцвіття, принаймні після цвітіння, гілками. Колоски 4—7 *мм* завд., 4—5-квіткові; колоскові луски довгасто-яйцевидні, нижня з одною жилкою, гострувата, 1,6—2,3 *мм* завд., верхня з 3 жилками, гостра, 2,3—3,5 *мм* завд., в 1½ раза або тільки трохи коротша за нижню; нижня квіткова луска з п'ятьма жилками, знизу, особливо по жилках, опушена, на вершку трикутно загострена, з коротковійчастим краєм; верхня квіткова луска коротша, до верху по кілях коротковійчаста, внизу з волосками. Пиляки довгасті, 1,5—2 *мм* завд. ♃. — Рис. 15.

Culmi ad basin bulboso-incrassati, caespitosi. Folia anguste-linearia, convoluta. Panicula 5—10 *cm* longa, ramis scabris, saltem post anthesin axi adpressis. Spiculae 4—7 *mm* longae, 4—5-florae; glumae oblongo-ovatae, inferior uninervia, acutiuscula, 1,6—2,3 *mm* longa, superior trinervia, acuta, 2,3—3,5 *mm* longa, inferiore tertia parte vel vix longior; palea inferior oblongo-obovata, 2—3 *mm* longa, quinquenervia, inferne praesertim ad nervos pilosula, apice acuminata, acumine subtriangulari, margine brevissime papilloso-ciliolulato; palea superior inferiore brevior, ad carinas superne breviter ciliata, inferne longe pilosa. Antherae oblongae, 1,5—2 *mm* longae. ♃.

Biłyk in Sympos. dedicated to the memory of A. V. Fomin (1938) 218.

Syn. *Atropis Fominii* Biłyk in sched.

Hab. На солончаках. — В УРСР покищо знайдена тільки в Запорізькій області.

Л. З.-Л. С. Бердянськ. рн, біля с. Ново-Василівки, заплавина р. Берди (Білик). — **Л. З. С.** Приазовськ. рн, біля Молочного лиману (Білик). Мелітопольськ. рн, біля с. Мордвинівки, заплавина р. Молочної (Білик). — **П. С.** Ново-Троїцьк рн., півострів Тюбек біля Сиваша (Білик). — Вперше знайдена на солончаках Арабатської стрілки близько м. Генічеська біля Сиваша в межах Кримської АРСР (9. IX 1936. Білик).

Рід 101. Festúca[1] L. — Костриця, типчак[2]

Gen. pl. ed. 1 (1737) 41; Sp. pl. ed. 1 (1753) 73

Колоски на ніжках, зібрані більш-менш складною волоттю, плоскі, рідкоквіткові, з більш-менш звивистою віссю. Колоскові луски неоднакові, здебільшого кілясті; нижня колоскова луска коротша і вужча за верхню, з одною жилкою, верхня з 3 жилками. Нижня квіткова луска ланцетна, півциліндрична, рідше більш-менш кіляста, з 5 жилками, гостра, вгорі без остюка або з більш-менш довгим шерстким остюком, що звичайно не перевищує довжини луски. Верхня квіткова луска ланцетна, більш-мерш двозуба, з 2 шерсткими або війчастими кілями. Плівок 2, коло основи зрослих, нерівно розсічених, дорівнюючих зав'язі. Тичинок 3, лінійних. Зав'язь обернено-яйцевидна, вгорі гола або більш-менш волосиста, з 2 пірчастими приймочками, в 2—3 рази довшими за неї. Зернівка довгаста, на спинці опукла, спереду жолобчаста, зросла з лусками або вільна, з рубчиком, що йде мало не на всю довжину її.—Багаторічні трави.

[1] Латинське слово, що означає стебла трави, солому.

[2] Опрацював В. І. Кречетович. — Elaboravit V. Kreczetovicz. Характеристика поширення видів *Festuca* по УРСР і примітки складені Є. М. Лавренком.

Рис. 15. *Puccinellia Fominii* Biłyk.
а — загальний вигляд рослини (в натур. вел.); *б* — оголена під піхов нижня частиина стебла; *в* — окрема гілка суцвіття; *г* — колоскові луски; *д* — квіткові луски збоку; *е* — квіткові луски спереду.

Коло 300 видів, поширених по всій земній кулі (переважно в помірних країнах). В межах СРСР — 51 вид.

З видів, що ростуть у межах УРСР: *F. rubra* L. — бореальний (голарктичний) вид, *F. gigantea* (L.) Vill. і *F. pratensis* Huds. — бореальні (західнопалеоарктичні) види, *F. heterophylla* Lam. і *F. ovina* L. — європейські, *F. polessica* Zapał. і *F. duriuscula* L. — східноєвропейські (касубійські) види, *F. fenas* Lag. — середземноморський вид, *F. orientalis* Kern. — центральноєвразіатський вид, *F. Beckeri* Hack. і *F. sulcata* Hack. — понтичні види (останній вид — понтичний в широкому розумінні), *F. vaginata* W. et K. — паннонський вид, *F. cretacea* Czern. — східнопонтичний вид (ендем басейну середнього Дона і Дінця).

---

1. Нижня квіткова луска з довгим звивистим остюком, удвоє довшим за саму луску . . . . . (1). **F. gigantea** Vill.
— Нижня квіткова луска без остюка або з прямим остюком, що не перевищує половини луски . . . . . 2.
2. Стебло при основі і гони з лусковидними піхвами без пластинок; листові пластинки неплідних гонів стрічковидні, 10—15 *мм* завш. Рослина велика . . . . . (3). **F. silvatica** (Poll.) Vill. (3).
— Стебло при основі з листоносними піхвами; пластинки не ширші 3—5 *мм*, часто згорнені, рідше плоскі . . . . . 3.
3. Всі листи згорнені або щетиновидні, більш-менш сплощені, 0,5—2,5 *мм* завш.; квіткові луски до 4—5 *мм* завд. . . . . 4.
— Всі листи плоскі, 3—7 *мм* завш.; квіткові луски до 7—8 *мм* завд. . 11.
— Листові пластинки гонів щетиновидно згорнені, ледве 1,5 *мм* завт.; стеблові листи плоскі; квіткові луски 5—6,5 *мм* завд. . . . . (9). **F. heterophylla** Lam.
4. Листи до 2,5 *мм* завш., півзгорнені або вздовж зложені, рідше плоскі; рослини дають далеко повзучі гони, що відходять в сторони і утворюють пухкі дернини; нижні квіткові луски 5—5,5 *мм* завд. . . . . 5.
— Листи щетиновидно згорнені, 0,5—1 *мм* в діаметрі; рослини дають внутріпіхвові або також і позапіхвові гони і утворюють або дуже щільні і густі, або пухкуваті дернини; нижні квіткові луски 3—4 *мм* завд. . 6.
5. Зернівка вгорі волосиста; нижня квіткова луска гостра або ледве остиста; верхня колоскова луска тупувата. Жорстка сіро-зелена рослина, з волосисто-шерсткими зсередини листами . . (7). **F. cretacea** Czern.
— Зернівка вгорі гола; нижня квіткова луска з остюком до 3—4 *мм* завд.; верхня колоскова луска гостра. Світлозелена нежорстка рослина з шерсткими зсередини листами . . . . . (6). **F. rubra** L.
6. Верхня колоскова луска широколанцетна, тупа або тупувата; нижня квіткова луска без остюка або з дуже коротким остюком . . . . . (8). **F. vaginata** W. et K.
— Верхня колоскова луска ланцетна, гостра; нижня квіткова луска з більш-менш довгим остюком . . . . . 7.

7. Листи в поперечному розрізі бісквітовидні, з більш-менш глибокою борозенкою по боках . . . . . (14). **F. sulcata** Hack.
— Листи в поперечному розрізі круглясті або овальні, з опуклими або плоскими боками, без борозенки . . . . . 8.
8. Листи волосовидно згорнені, 0,3—0,5 *мм* в діаметрі, звивисті, на поперечному розрізі овальні . . . . . (12). **F. ovina** L.
— Листи щетиновидно або дротовидно згорнені, до 1 *мм* в діаметрі, прямі, на поперечному розрізі круглясті або широко-овальні . . . . . 9.
9. Стебла вгорі, а також і молоді піхви, опушені; листи дротовидні, більш-менш гладенькі, на поперечному розрізі круглясті . . . . . 10.
— Стебла вгорі шерсткі; піхви гладенькі; листи щетиновидні, короткі, шерсткі, на поперечному розрізі овальні . . . . (13). **F. duriuscula** L.
10. Листи раптом загострені; нижні піхви жовті, блискучі, більш-менш шерсткі; гілочки і вісь суцвіття опушені . . (11). **F. polessica** Zapał.
— Листи поступово тонко загострені; нижні піхви світлобурі, гладенькі; суцвіття шерстке . . . . . (10). F. **Beckeri** Hack.
11. Колоскові луски тупі; нижні квіткові луски опуклі, тупі, гладенькі; пиляки коло 3 *мм* завд. . . . . (5). **F. pratensis** Huds.
— Колоскові луски гострі; нижні квіткові луски з виразним кілем, гострі або з остюком, угору шерсткі; пиляки 4,5 *мм* завд. . . . . 12.
12. Гілочки суцвіття вкорочені, до основи обсаджені колосками, і тому волоть вузька, густа, колосовидна; нижні квіткові луски без остюка . . . . . (4). **F. fenas** Lag.
— Гілочки суцвіття більш-менш довгі, з колосками в верхній частиві; від цього суцвіття волотевидне; нижні квіткові луски остисті . . . . . (2). **F. orientalis** Kern.

217. (1). F. gigántea (L.) Vill. — Типчак велетенський. Рослина 50—170 *см* завв. Листи широколінійні, по краю шерсткі, іноді розсіяно-волосисті, 7—15 *мм* завш., з більш-менш шерсткими піхвами; язичок коло 1 *мм* завд. Волоть пухка, розлога, поникла, 15—30 *см* завд., з довгими гостро-шерсткими гілочками; колоски блідозелені, ланцетні, 3—5 (7)-квіткові, до 15 *мм* завд.; колоскові луски ланцетні, загострені, 5—7 *мм* завд., нижня трохи коротша за верхню; нижня квіткова луска ланцетна, 6—8 *мм* завд., з 5 жилками, з остюком 10—16 *мм* завд., що виходить трохи нижче від вершка, вгору по середній жилці і вздовж жилок дрібнощетинисто-шерстка; остюк звивистий, шерсткий, майже вдвоє довший за свою луску. Пиляки коло 2 *мм* завд. Зернівка до 5 *мм* завд. ♃. VI—VIII.

Culmi 50—170 *cm* alti. Folia late linearia, 7—15 *mm* lata, ad margines scabrida, interdum sparsim pilosa, vaginis plus minus scabridis, ligula circa 1 *mm* longa. Panicula ampla, laxa, diffusa, patens, 15—30 *cm* longa, ramis scabris, elongatis, flaccide nutantibus. Spiculae virescentes, lanceolatae, 3—5 (7)-florae, ad 15 *mm* longae; glumae inaequales, lanceolatae, acutatae; palea inferior lanceolata, 5-nervia, 6—8 *mm* longa, superne minute setulosa, paullo infra apicem arista flexuosa ea subduplo longiore instructa. Antherae circa 2 *mm* longae. Caryopsis circa 5 *mm* longa. ♃.

Vill. Hist. pl. Dauph. II (1787) 110. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1851) 354. Lindem. Fl. Chers. II, 302. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 691; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 644. Пач. Фл. Полес., n° 154 excl. var. *orientali* et var. *creticola*; Херсон. фл. I (1914) 225 excl. var. *orientali*. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 155. Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 534. Лавр. Фл. УСРР, визн. II, 195.

Syn. *Bromus giganteus* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 177.

Icon. Rchb. Icon. fl. Germ. et Helv. XI, tab. 76, fig. 1602! — Сырейщ. Ил. фл. Моск. губ. I, 149!

Exsicc. Kneucker, X (1902) № 283! — Dörfler, Herb. norm. № 5376! — Herb. Fl. Cauc. № 302!

Hab. В тінистих лісах. — Звичайно на Поліссі і в Лісостепу і зрідка на півночі Степу.

П. П., **Л. П.**, **З. Л.-С.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.**, **Д. Л.-С.** — звичайно. — **П. З. С.** Одеська область: Вознесенськ. рн, Покровське, по Бугу (Пач.). — **Л. З.-Л. С.** По р. Самарі (Акінф.) і на північ від Дінця (Сукачов!, Мілютін!).

Поширення по СРСР. Всі райони Європ. частини; всі райони Кавказа, крім Талиша; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Обськ., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян.; Серед. Азія: Тянь-Шан., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Європа, Крим, Кавк., Сибір, гори Серед. Азії.

218. (2). F. orientális Kern. — Типчак східний. Стебла 30—100 *см* завв. Листи плоскі або півзгорнуті, сіруваті, до 7 *мм* завш. Волоть трохи стисла і однобічна, до 20 *см* завд. Колоски довгасто-яйцевидні, 12—15 *мм* завд., здебільшого світлі або з пурпуровим забарвленням; колоскові луски довго загострені, більш-менш остисті, кілясті і по кілю шерсткі, верхня 5—6 *мм* завд., вузьколанцетна, з 3 жилками, що сходяться вгорі, нижня 4—5 *мм* завд., шиловидно-ланцетна; нижня квіткова луска довгасто-ланцетна, по краю більш-менш усередину згорнута, злегка кіляста, 7—8 *мм* завд., здебільшого з шерстким остюком до 2—3 *мм* завд. і з 5 жилками, з яких виразно виявлені тільки 3, вгорі і по жилках більш-менш шерстка, по краю гладенька; верхня квіткова луска довгасто-ланцетна. Пиляки лінійні, коло 4 *мм* завд. ♃. Цв. V—VII.

Culmi 30—100 *cm* alti. Folia cinerascentia, plana vel subplicata, ad 7 *mm* lata. Panicula subunilateralis, subcontracta, ad 20 *cm* usque longa. Spiculae oblongo-ovatae, 12—15 *mm* longae, pallidae vel purpurascentes; glumae anguste lanceolatae, longe acuminatae, plus minusve aristatae, carinatae, ad carinam asperae; palea inferior oblongo-lanceolata, vix carinata, marginibus plus minusve involutis, 7—8 *mm* longa, arista scabrida, 2—3 *mm* longa terminata, 5-nervia, nervis 3 interioribus manifeste conspicuis, lateralibus obsoletis, superne et ad nervos asperula, ad margines laevis, paleam superiorem subsuperans. Antherae circa 4 *mm* longae. ♃.

Kerner ex Hackel, Monog. Fest. Europ. (1882) 154 (pro subvar. δ.) — Кречетов. и Бобров, Фл. СССР, II, 531.

Syn. *F. arundinacea* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 353. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 691; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 644. Пач. Херс. фл. I, 223 et auct. fl. Ucrain. non Schreb. *F. arundinacea* var. *orientalis* Hack. l. c. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 36. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 195.

Hab. Солончакуваті луги. — По всій УРСР звичайно.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С. — більш-менш звичайно.

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Вол.-Кам. (півд. част.), Серед.-Дніпр., Причорном., Крим., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Дагест.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт. (півд. част.), Алт.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Киз.-Кум., Тянь-Шан., Дж.-Тарб., Гір.-Туркм., Аму-Дар., Сир-Дар., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Угорщина, Чехо-Словаччина, Румунія, Галичина, південь Європ. частини СРСР, Крим, Кавк., південь Зах. Сибіру, Середня Азія.

Примітка. Характерна рослина для солончакуватих лугів; утворює *Festuceta orientalis.*

219. (3). F. silvática (Poll.) Vill. — Типчак лісовий. Стебло 90—150 *см* завв., при основі, як і кореневище, з лусковидними піхвами; кореневище дає вкорочені гони. Листи плоскі, 10—16 *мм* завш., по краях густошерсткі, із зрізаним язичком і шерсткими піхвами. Волоть пряма, розлога, до 20 *см* завд., з тонкими довгими шерсткими, майже горизонтально відхиленими гілочками; колоски світлозелені, еліптичні, 2—5-квіткові; колоскові луски ланцетні, гострі, верхня довша за нижню, 3,5—4,5 *мм* завд.; нижня квіткова луска лінійно-ланцетна, загострена, 5—6 *мм* завд., з виразними жилками, як і верхня, коротко й густо опушена; верхня розміром дорівнює нижній. Пиляки 2,5—3 *мм* завд.; зав'язь угорі волосиста. Зернівка видовжена, вільна або майже вільна, спереду плоска або лише трохи вдавлена; шов дорівнює половині зернівки. ♃. Цв. V—VII.

Caespitosa, stolonibus brevibus, omnibus intravaginalibus. Culmi 90—150 *cm* alti, in parte inferiore. ut rhizoma, vaginis squamiformibus, numerosis, latis, duris obtecti. Folia longa, late linearia, plana, 10—16 *mm* lata, longe acutata, multinervia, multicostata, margine antrorsum aculeolata, ligula brevi truncata, vaginis scabridis. Panicula ampla, erecta, ramosissima, diffusa, ramis longis tenuibus, scabridis subhorizontalibus, ad 20 *cm* usque longa; spiculae virescentes, ellipticae, 2—5-florae, rachide scaberrima, flexuosa, glumis inaequalibus, subulato-lanceolatis, acutissimis, superiore quam inferior longiore; palea inferior subulato-lanceolata, acutissima, tota longitudine carinata, utroque latere prope marginem unicostata, undique scabra. ♃.

Vill. Hist. pl. Dauph. II (1787) 105.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 355. Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 533. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 196.

Syn. *Poa silvatica* Poll. Palat. I (1776) 83.—*Fest. Drymeja*Ror. Обозр. (1869) 284 non Ehrh.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 68, fig. 1562!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 546!

Hab. Тінисті листяні ліси.

П. П. Околиці Житомира (Гринь). — **З. Л.-С.** Указується для дослідного поля „Залісся", кол. Проскурівського пов. (Свидерский „Отчет отд. полеводства Подольськ. общ. сельск. хоз. и промышл. за 1914 г.", ч. IV).[1] — **Л. Л.-С.** Сумська обл.: Миропільськ. рн, с. Юнаківка (Клеоп.).

[1] Рогович (l. c.) вказує *F. Drymeja* для „мшистых и степных лугов около Бердичева, Нежина, Лубен и Кременца". Сумнівно, щоб хоча б більшість цих вказівок стосувалась *F. silvatica.*—Примітка редакції.

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Вол.-Кам., Завол.; Кавк.: Передкавк.; Зах. Сиб.: Алт.

Ar. Geogr. Захід., Схід., Серед. і півд. Європа, Алтай, Передкавк., Мала Азія.

220. (4). F. fénas Lag.—Типчак клубчастий. Стебла жорсткі, гладенькі, блискучі, 60—100 *см* завв. Листи жорсткі, до 7 *мм* завш., плоскі, догори півзгорнені, з ребристими жилками; піхви гладенькі, блискучі. Волоть вузька, пряма, густа, до 20 *см* завд., з укороченими гілочками, до основи обсадженими колосками; колоски густі, 4—6-квіткові, еліптичні, бліді, до 10 *мм* завд.; колоскові луски ланцетні, гострувати, з виразно випнутими жилками, верхня луска коло 5 *мм*, нижня коло 4 *мм* завд.; квіткові луски однакової довжини; нижня з них ланцетна, гострувата, 5—7 *мм* завд., вгору і по краю шерстка, з випнутою, вгорі шерсткою середньою жилкою. Пиляки лінійні, коло 4 *мм* завд. ♃. Цв. V—VII.

Culmi rigidi, nitidi, 60—100 *cm* alti. Folia rigidula, ad 7 *mm* lata, inferne plana, superne subconvoluta, costato-nervosa, vaginis laevibus nitentibus. Panicula angusta, erecta, densa, ad 20 *cm* usque longa, ramis abbreviatis, ad basin usque spiculis obsitis. Spiculae densae, 4—6-florae, ellipticae, pallidae, circa 10 *mm* longae; glumae lanceolatae, acutatae, nervis valde prominentibus; paleae aequilongae, inferior lanceolata, acutata, 5—7 *mm* longa, nervo intermedio prominulo. Antherae circa 4 *mm* longae. ♃.

Lag. Gen. (1816) 4. — Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 32.

Syn. F. *elatior* 2. *arundinacea* β. *fenas* Hack. Monogr. Fest. (1882) 156.

Exsicc. Heldreich. Herb. Graec. norm. № 1094!

Hab. Солончакуваті вогкі луги. — На півдні Степу, рідко.

Л. З. С. Миколаївська обл.: Цюрупинськ (!).

Поширення по СРСР. Південна частина Причорном., Передкавк., Півд. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Середземноморська Європа, Бесарабія, Крим, Кавказ, Мала Азія.

221. (5). F. praténsis Huds.—Типчак луговий. Рослина 30—100 *см* завв. Листи вузьколінійні, 3—5 (6) *мм* завш., по краю злегка шерсткі; піхви гладенькі; язичок дуже короткий. Волоть до 20 *см* завд., більш-менш однобічна, стиснена, тільки під час цвітіння трохи розлога; гілочки її вкорочені, з нижніх найкоротша з 1—2 колосками. Колоски зелені або злегка фіолетові, лінійно-довгасті, до 15 *мм* завд., 3—10-квіткові; колоскові луски тупуваті, гладенькі, з плівчастим краєм, верхня яйцевидно-ланцетна, 3,5—4,5 *мм* завд., нижня ланцетна, 2—3 *мм* завд.; квіткові луски майже однакової довжини; нижня з них ланцетна, 5—7 *мм* завд., довгасто-обернено-яйцевидна, опукла, тупувата або круглясто-тупа, вгору по краю широкоплівчаста, з 5 невиразними жилками, з яких середня не доходить до вершка, верхня — еліптично-ланцетна, вгору по кілях на $^2/_3$ тонкощетиниста. Пиляки лінійні, коло 3 *мм* завд. ♃. Цв. V—VII.

Culmi 30—100 *cm* alti. Folia linearia, 3—5 (6) *mm* lata, vaginis laevibus, ligula perbrevi. Panicula plus minusve unilateralis, contracta, tantum per anthe-

sin subdiffusa, circa 20 *cm* longa, ramis brevibus, ramo infimo breviore tantum 1—2 spiculas ferente. Spiculae virentes vel violascentes, lineari-oblongae, circa 15 *mm* longae, 3—10-florae; glumae obtusatae, margine membranaceae, inaequales, inferior lanceolata, superior ovato-lanceolata vel late lanceolata; paleae subaequilongae, inferior convexa, oblongo-obovata, obtusa, superne margine late membranacea, 5—7 *mm* longa, obsolete 5-nervia, nervo medio ad apicem evanescente; palea superior elliptico-lanceolata, ad carinas praeter tertiam partem superiorem tenuiter setulosa. Antherae lineares, circa 3 *mm* longae. ♃.

Huds. Fl. Angl. ed. 1 (1762) 37. — Пач. Херс. фл. I, 222. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 153. Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 530. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 194.

Syn. *F. elatior* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 75 pro parte. Bess. Enum. n° 113. Griseb. in Ledeb. IV, 353. Czern. Consp. n° 1630. Рогов. Обозр. (1869) 284. Lindem. Fl. Chers. II, 303. Монтр. Обозр. I, 75. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 691; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 643. Пач. Фл. Полес. n° 1229.

Icon. Rchb. Icon. fl. Germ. et Helv. XI, tab. 70, fig. 1565! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 148!

Exsicc. Kneucker. XIV (1903) №№ 393, 517!

Hab. На лугах; у північній частині УРСР трапляється також біля доріг. — По всій країні. У Поліссі і Лісостепу звичайно; в Степу тільки в долинах річок; у межах Злакового степу зрідка.

П. П., **Л. П.**, **З. Л.-С.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.**, **Д. Л.-С.**, **П. З.-Л. С.**, **Л. З.-Л. С.**—звичайно.— **П. З. С.** Біля Одеси, зрідка (Шестеріков). По Бугу (Пач., Крижевський). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Гола Пристань (Пач.).— Запорізька обл.: Ново-Троїцьк. рн, Асканія-Нова (Пач.). — **П. С.** Миколаївська обл.: Каланчакськ. рн, Преображенка (Пач.).

Поширення по СРСР. Кар.-Лап., Двін.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Причорном., Вол.-Дон., Завол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах., Півд. і Схід. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян.; Дал. Схід: Уссур., Сах. (занесено).

Ar. Geogr. Європа, Європ. частина СРСР, Зах. і Центр. Сибір, Середня Азія (гори), Кавк., Мала Азія.

Примітка. Високоякісна кормова трава.

222. (6). F. rúbra L. — Типчак червоний. Рослина з короткими повзучими гонами, утворює пухкі дернинки. Стебла прямі або при основі висхідні, гладенькі або під волоттю шерсткі, 20—75 *см* завв., внизу обгорнені червонувато-бурими піхвами. Листи лінійні, до 2,5 *мм* завш., в поперечному розрізі ромбічні, з пучками механічної тканини в кутах ромба, прикореневі вздовж складені; піхви верхніх листів голі, нижніх більш-менш опушені; язичок у вигляді вузького бережка. Волоть до 10 *см* завд., під час цвітіння розлога, потім стиснена; її нижні гілочки звичайно сидять по 2. Колоски зеленуваті або червонувато-бурі, 6—12 *мм* завд., ланцетні, 4—7 (10)-квіткові, з щетиновидною віссю; колоскові луски клиновидно-ланцетні, гострі, вгору по кілю шерсткі, верхня 4—4,5 *мм* завд., з жилками, нижня 3—3,5 *мм* завд.; нижня квіткова луска вузьколанцетна, 5—6 *мм* завд., опукла, з невиразними 5 жилками, гола або вгорі до країв більш-менш

шерстка або розсіяно-коротко-волосиста, з остюком у 2—3 рази коротшим за луску. Пиляки довгасті, 2—2,5 *мм* завд. Зернівка 3—4 *мм* завд. ♃. Цв. V—VI.

Breviter stolonifera, laxe caespitosa. Culmi erecti vel basi ascendentes, laeves vel superne scabri, 20—75 *cm* alti, ad basin vaginis rubescenti-fuscis vestiti. Folia linearia, ad 2,5 *mm* lata, basalia complicata, culmea plana; vaginae foliorum inferiorum pubescentes. Panicula ad 10 *cm* usque longa, in tempore florendi diffusa, deinde contracta, ramis infimis solito binis. Spiculae virides vel rubescenti-brunneae, lanceolatae, 4—7 (10)-florae, 6—12 *mm* longae, rachide setiformi; glumae inaequales, lanceolatae, acutae, ad carinam asperae; palea inferior anguste lanceolata, 5—6 *mm* longa, convexa, obsolete 5-nervia, glabra vel superne plus minus asperula vel sparsim pilosiuscula, arista ea duplo triplove breviore terminata. Antherae oblongae, 2—2,5 *mm* longae. Caryopsis 3—4 *mm* longa. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 74. — Bess. Enum. n° 112. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 352. Рогов. Обозр. (1869) 284. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 690; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 642. Пач. Фл. Полес. n° 1228; Херсон. фл. I, 222. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 151. В. Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 517. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 193.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. XI. tab. 67. fig. 1557! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 148!

Exsicc. Kneucker, Gram. exs. XX, № 593!

Hab. На лугах, у свіжих і вогких лісах, зокрема на порубах.— Звичайно, на Поліссі і в Лісостепу, зрідка в північній частині Степу (переважно по Дніпру і Дінцю).

П. П., **Л. П.** звичайно.—**З. Л.-С.**—півн. частина.—**П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.**—звичайно.—**П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Акінф., Шмальг.). П'ятихатськ. рн, р. Жовта (Гроссг., рукоп.). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Зміївськ. рн, Коробові хутори (Лавр.!!); с. Зміївський Лиман по р. Дінцю (Лавр.). — Запорізька обл.: хут. Зубова кол. Бердянськ. пов. (Ширяєв). — Сталінська обл.: Ольгиівськ. рн, Велико-Анадольське лісництво (Гроссг., рукоп.). **Л. З. С.** Запорізька обл.: р. Кінська (Сідоров). Ново-Троїцьк. рн, Асканія Нова; випадкова рослина (Пач.).

Поширення по СРСР. Європ. част., Кавк., Сиб., Серед. Азія, Дал. Схід. (На Далекому Сході і в Серед. Азії утворює, треба гадати, окремі раси).

Ar. Geogr. Вся Європа, Сибір, Дал. Схід, Мала, Середня і Центральна Азія, Півн. Америка.

Примітка. Добра кормова рослина (для випасів).

223. (7). F. cretácea Czern. ex V. Krecz. et Bobrov. — Типчак крейдяний. Жорстка сіро-зелена рослина. Стебла згрубілі, круглясті, гладенькі, 40—60 *см* завв.; листи жорсткі, прямі або серповидно відігнуті, півзгорнені, знизу з дуже виступаючою середньою жилкою, до 2 *мм* завш., всередині волосисто-шерсткі, зовні гладенькі, раптом загострені; піхви густо-коротковолосисті, нижні рожевувато-бурі. Волоть довгаста, стиснена, 8—10 *см* завд. Колоски довгасті, сіро-зелені з фіолетовим нальотом, 7—8 *мм* завд., 4—7-квіткові; колоскові луски гладенькі, нижня — вузьколанцетна, гострувата, 2—2,5 *мм* завд., верхня — ланцетна, тупувата, 4—4,5 *мм* завд.; нижня квіткова луска 5—5,5 *мм* завд., вгору більш-менш шерстка, загострена або короткоостиста; верхня квіткова луска трохи коротша, по кілях війчаста, по спинці шерстка; пиляки до 3 *мм* завд.; зав'язь угорі щетиниста. Зернівка вільна. ♃. Цв. V—VI. — Рис. 16.

Рис. 16. *Festuca cretacea* Czern.
A — вся рослина; *a* — колосок (збільшений).

Planta cinereo-viridis, rigida, laxe caespitosa, rhizomate repente. Culmi crassiusculi, teretes, laeves, 40—60 *cm* alti. Folia rigidula, stricta vel subfalcato recurvata, semiconvoluta, intus hirsuta, extus laevia, subito acuminata, ad 2 *mm* usque lata, nervo mediano subtus valdė prominente, vaginis dense breviter pilosis; vaginae foliorum inferiorum rosescenti-brunneae. Panicula oblonga, contracta, 8—10 *cm* longa. Spiculae oblongae, cinereo-virides, violascenti-suffusae, 4—7-florae, 7—8 *mm* longae; glumae laeves glabraeque, inferior anguste lanceolata, acutiuscula, 2—2,5 *mm* longa, superior lanceolata, obtusiuscula, 4—4,5 *mm* longa; paleae subinaequales, inferior 5—5,5 *mm* longa, acutata vel breviter aristata, superne plus minusve asperula; palea superior subbrevior, dorso subasperula, ad carinas ciliatula. Antherae circiter 3 *mm* longae. Caryopsis libera, apice hirsuta. ♃.

Czern. in sched. (inedit.). Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II (1934) 527 (excl. syn. *F. Issatchenkoi*). Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 194.

Syn. *F. rubra* var. *cretacea* Lavrenko in Not. Syst. Herb. Hort. Petropol. III, 2 (1922) 5.

Hab. На крейдяних відслоненнях у басейні р. Дінця, зрідка.

Л. З.-Л. С. Харківська обл.: На крейдяних відслоненнях по р. Осколу, біля с. Дворічної (Кот.). — Ворошиловградська обл.: Біловодський рн, Біловодський кінський завод, по Деркулу проти Лимарівського кінського заводу (Кот. in litt.). Біловодськ (Черн. за Лавр.), с. Осиново, Ново-Псковського р-ну (Черн.!). Ново-Біленька по р. Білій (Ширяєв за Лавр.). Кремінна (Клок. за Лавр.).

Поширення виду по СРСР. Захід. частина Вол.-Дон., півн. частина Ниж.-Дон.

Ar. Geogr. speciei. Ендем крейдяних відслонень басейну Дона і Дінця.

223[1]. (8). F. vaginata Waldst. et Kit. — Типчак піхвистий. Висока, пухкодерниста рослина. Стебла тупокутні або круглясто-борозниcті, гладенькі, 40—60 *см* завв. Листи товстощетиновидні, циліндричні, 0,8—1 *мм* діаметром, жорсткі, гладенькі, прямі, з високими суцільними, дуже широкими сірувато-жовтими піхвами. Волоть розлога, згодом стиснена, до 10 *см* завд. Колоски еліптичні, невеликі, 5—6 *мм* завд., 3—6-квіткові; верхня колоскова луска довгасто-яйцевидна, тупа, притуплена або більш-менш гострувата, з війчастим краєм; нижня квіткова луска 3,5—4 *мм* завд., довгасто-ланцетна, догори шерстка, вгорі більш-менш війчаста, гостра, без остюка або з дуже коротким остюком. ♃. Цв. VI.

Planta elata, laxe caespitosa. Culmi obtusanguli vel sulcato-teretes, laeves, 40—60 *cm* alti. Folia setiformi-cylindracea, 0,8—1 *mm* diametro lata, rigida, laevia, stricta, vaginis integris, dilatatis, cinereo-flavis. Panicula prius diffusa, deinde contracta, ad 10 *cm* usque longa. Spiculae ellipticae, 5—6 *mm* longae, 3—6-florae; gluma superior oblongo-lanceolata, obtusa vel obtusata, interdum plus minusve acutiuscula, ad margines ciliata; palea inferior oblongo-lanceolata, 3,5—4 *mm* longa, superne asperula, ad margines ciliata, apice acuta, breviter cristata vel mutica. ♃.

Waldst. et Kit. in Willd. Enum. (1809) 116. — Bess. Enum. n° 1454. Eichw. Skizze, 118. Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 516.

Syn. *F. ovina* ε. *vaginata* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 351. — *F. glauca* Bess. Enum. (1822) 50 (non Schrad.). — *F. ovina* δ. *glauca* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, (1853) 351 ex parte.

Тарнопольська обл.: Кремінець (Бессер!, Коржинський!).

Покищо цей вид відомий в УРСР тільки з одного місцезнаходження. Бессер і Ейхвальд наводять його взагалі для Волині і Подолії і можливо, що він буде знайдений і в інших місцях західної частини Правобережжя.

Ar. Geogr. Угорщина, Румунія, північно-західна частина УРСР.

224. (9). F. heterophýlla Lam.—Типчак різнолистий. Густодерниста рослина із здебільшого внутріпіхвовими, але також і позапіхвовими гонами; стебла гладенькі, 40—100 *см* завв. Листи гонів коло 1,5 *мм* діаметром, щетиновидно зложені, шерсткі, з світлобурими, гладенькими, часто волокнистими піхвами; стеблові листи більш-менш плоскі, 2—4 *мм* завш., вгорі опушені. Волоть до 15 *см* завд., під час цвітіння розлога, вгорі поникла, з шерсткими гілочками; більша гілочка з 2—3 нижніх досягає половини волоті і лише в верхній частині несе колоски. Колоски блідозелені, 8—10 *мм* завд., 4—6-квіткові; колоскові луски кілясті, тонко загострені, з виразними жилками, нижня клиновидно-ланцетна, коло 5 *мм* завд., з однією жилкою, верхня вузько-ланцетна, 6 *мм* завд., з 3 жилками, догори по кілю шерстка; нижня квіткова луска лінійно-ланцетна, 5—6,5 *мм* завд., довго загострена, скраю перетинчаста, гола, вгорі по середній жилці шерстка, витягнута в шерсткий остюк, що іноді довжиною дорівнює лусці; верхня квіткова луска лінійно-довгаста, вгорі суцільна або коротко-двозубчаста, догори по кілю шерстка. Пиляки довгасті, близько 2 *мм* завд. Зернівка довгаста, більш-менш зросла з верхньою і нижньою лускою. 4. Цв. V—VI.

Dense caespitosa, surculis plerumque intravaginalibus nec non extravaginalibus. Culmi laeves, 40—100 *mm* alti; folia surculorum laminis circa 1,5 *mm* diametro, setiformi-plicatis, scabris, vaginis laete-brunneis, laevibus, saepe fibrosis; foliorum caulinorum laminae planae, 2—4 *mm* latae, supra pilosae. Panicula ad 15 *cm* longa, in tempore florendi diffusa, superne cernua, ramis scabris, infimis 2—3-nis, ramo majore paniculae dimidiam partem attingente, parte superiore spiculifero. Spiculae pallide virides, 8—10 *mm* longae, 4—6-florae, glumis carinatis, tenuiter acutatis, manifeste nervosis, gluma inferiore cuneato-lanceolata, circa 5 *mm* longa, uninervia, superiore anguste-lanceolata, 6 *mm* longa, trinervia, superne ad carinam scabra, palea inferiore lineari-lanceolata, 5—6,5 *mm* longa, longe acutata, margine membranacea, glabra, superne ad nervum medium scabra, in setam scabram, ei subaequilongam attenuata, palea superiore lineari-elongata, apice integra vel breviter bidentata, ibi ad carinam scabra. Antherae elongatae, circa 2 *mm* longae. Caryopsides elongatae, cum paleis plus minus connatae. 4.

Lam. Fl. Fr. ed. 1 (1778) 600. — Griseb. in Led. Fl. Ross. IV, 351. Czern. Consp. n° 1625. Рогов. Обозр. (1869) 334. Шмальг.. Фл. Ю.-З. Росс. 690; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 642. Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 515. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 193.

Syn. *F. ovina* var. *heterophylla* Hack. Monogr. Festuc. (1882) 130.

Hab. Тінисті і сухі листяні ліси.

З. Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів (Шмальг.).—Вінницька обл.: Жмеринка (Шмальг.). — **П. Л.-С.** Вінниця (Шмальг.). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Ніжин (Рог.); сумнівна вказівка.

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр.; Кавк.: Передкавк., Зах. Закавк.

Ar. Geogr. Півд., Зах. і Схід. Європа, Мала Азія, Кавказ.

225. (10). F. Béckeri Hack. — Типчак Беккера. Темна сіро-зелена, густодерниста рослина. Стебла круглясті, в верхній частині опушені, 30—60 *см* завв. Листи дротовидні, догори поволі тоншають, здебільшого гладенькі; піхви більш-менш гладенькі, короткі, світлобурі. Волоть по осі і по гілках шерстка. Колоски сіро-зелені, 5—6 *мм* завд., 4—6-квіткові; нижня квіткова луска тільки догори шерстка, короткоостиста. 4. Цв. V—VII.

Planta obscure cinereo-viridis, perdense caespitosa. Culmi teretes, superne pubescentes, 30—60 *cm* alti. Folia cylindracea, apicem versus sensim attenuata, plerumque laevia, vaginis brevibus, sublaevibus, brunnescentibus. Puniculae axis ramique scabri. Spiculae cinerascentes, 5—6 *mm* longae, 4—6-florae; palea inferior breviter aristulata, tantum superne asperula. 4.

Hackel, Monogr. Fest. Europ. (1882) 210 pro sp. et 100 (pro subsp.). — Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 508.

Syn. *F. ovina* var. *Beckeri* Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 642.—*F. ovina* (subsp.) Пач. Херс. фл. I, 221.—*F. ovina* Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 192 ex parte.

Hab. На піщаних степах у південній частині Лісостепу і Степу, звичайно.

П. П.-С. Кіровоградська обл.: Ново-Георгіївськ. рн, хут. Бірки біля Колонтаева (17. VI 1913. Пач.!). Кіровоград (16.VII 1865. Ліндем.!). — **П. З. С.** На острові в гирлі Дністра (9.VI 1906. Пач.!). Березівка (Нордманн!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: коло Запоріжжя (1865. Грунер!). — Миколаївська обл.: Цюрупинськ (18.VI 1837. Траутф.!). Голопристанськ. рн, Іванівські піски коло с. Рибалчого (23.VI 1926!).

Примітка редакції. Всі вищенаведені місцезнаходження охоплюють басейн Дніпра і почасти Дністра і при тому майже виключно Правобережжя. Але цей вид росте і на надлугових терасах р. Дінця і його приток (Є. Л.).

Поширення по СРСР. Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., півд. част. Завол., Зах. Закавк. (Анапа); Зах. Сиб.: півд. част. Ірт.; Серед. Азія: Арало-Касп.

Ar. Geogr. Ендем.

225[1]. (11). F. polessica Zapał. — Типчак поліський. Світло- або жовтувато-зелена рослина, утворює досить щільні дернини. Стебла круглясті, в верхній частині коротко і густо опушені, 30—60 *см* завв. Листи довгі, дротовидні, прямостоячі, раптом загострені, часто шерсткі; піхви високі, жовті, блискучі, злегка шерсткі, в верхній частині опушені. Волоть стиснена, по гілках та осі щетинисто-волосиста. Колоски зелені, 5—7 *мм* завд., з 4—6 квітками; нижня квіткова луска шерстка, з коротким остюком. 4. Цв. V—VII.

Planta pallide vel flavescenti-viridis, densiuscule caespitosa. Culmi teretes, superne breviter et dense pubescentes, 30—60 *cm* alti. Folia elongata, cylindracea, stricta, subito acuminata, saepe scabrida, vaginis elongatis, flavis, nitentibus, subasperulis, superne pubescentibus. Paniculae contractae axis ramique setuloso-pubescentes. Spiculae virides, 5—7 *mm* longae, 4—6-florae; palea inferior asperula, breviter aristulata. 4.

Zapałowicz in Bull. Intern. Ac. Cracov. (1905) 303.—Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 508.

Syn. *F. ovina* δ. *glauca* Griseb. in Ledeb. F. Ross. IV (1854) 351 pro parte.—*F. sabulosa* (Anderss.) Lindeb. fil. in Sched. ad Pl. Finl. exs. (1906). — *F. ovina* var. *sabulosa* Anderss. Gram. Scand. (1852) 23.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 97! — Pl. Finl. №№ 77 a! et 485! — Kneucker, Gram. exsicc. № 384!

Hab. На незадернованих борових і дюнних пісках.

В межах УРСР вид цей покищо відомий лише в західній частині Правобережного Полісся.

П. П. Волинська обл.: Кол. Ковельський повіт, в околицях с. Ракитного (Rehman y Zapałowicz-a).

Поширення по СРСР. Кар.-Лап. (гирло Варзуги), Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Вол.-Дон., півн. част. Ниж.-Дон.

Ar. Geogr. Лісова смуга Європейської частини СРСР до Ками.

226. (12). F. ovina L. (s. str.) — Типчак овечий. Сірувато-зелена, пухкодерниста рослина. Стебла більш-менш тонкі, догори більш-менш тригранні, шерсткі або гладенькі, 30—60 *см* завв. Листи волосовидні або щетиновидні, довгі, звивисті, тонкі (0,4—0,5 *мм* діаметром), не жорсткі, сплющено-циліндричні, шерсткі; нижні піхви гладенькі або шерсткі. Волоть довгаста, більш-менш рідка, з відігнутими гілочками, часто поникла. Колоски еліптичні або довгасті, 4—6 *мм* завд., з 3—6 квітками, блідозелені; нижня квіткова луска 3—4 *мм* завд., догори гола або злегка шерстка, з остюком, що не перевищує половини довжини луски. ♃. Цв. V—VI.

Planta cinerascenti-viridis, laxe caespitosa. Culmi graciles, superne plus minusve angulati, scabridi vel laeves, 30—60 *cm* alti. Folia elongata, compresso-teretia, capillacea vel setacea, flexuosa, non rigida, scabra; vaginae inferiores laeves vel scabridae. Panicula oblonga, plus minusve laxa, saepe nutans, ramis reflexis. Spiculae ellipticae vel oblongae, 4—6 *mm* longae, 3—6-florae, pallescentes; palea inferior 3—4 *mm* longa, laevis vel superne subscabrida, aristata. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 73.—Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 503.

Syn. *F. ovina* α. *vulgaris* Koch. Synops. ed. 1. II (1833) 812. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 690; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 642. — *F. eu-ovina* var. *vulgaris* f. *genuina* Hackel, Monogr. Fest. (1882) 86.—*F. ovina* Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 192 ex parte.

Icon. Rchb. Icon. fl. Germ. et Helv. XI, tab. 61, fig. 1530! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 147!

Hab. На сухих лугах, в соснових борах.—Звичайно в Поліссі, рідше в Лісостепу. Бореально-європейський тип, масово поширений на південь до північної межі чорнозему; далі на південь трапляється лише по піскових терасах річок.

П. П. Київ і його околиці (Андрж.!, Траутф!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Новгород-Сіверський (1824. Мертенс!). Добрянський рн, Горіловичі (Рог.!). Кол. Сосницький повіт (Гагман!). — **П. Л.-С.** Кіровоградська обл.: Олександрівськ. рн, Бовтишки (29.V 1915. Кременецьк.!). Гущівка біля Чигирина (Пач.!).

Поширення по СРСР. Кар.-Лап., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Вол.-Кам., Завол., Передкавк.; Зах. Сиб.: Обськ. (півн. частина).

Ar. Geogr. Зах. Європа, лісова смуга Європ. частини СРСР, приуральська частина Захід. Сибіру, півн. Кавказ.

227. (13). F. duriúscula L. — Типчак твердуватий. Сіро-зелена, більш-менш густодерниста рослина. Стебла міцні, круглясті, догори гранчасті, гладенькі або шерсткі, 15—50 *см* завв. Листи жорсткі, вкорочені, товстощетинисті (1—1,1 *мм* діаметром), прямі або звивисті, в поперечному розрізі довгасто-круглясті, з сплощеними або опуклими боками, шерсткі; нижні піхви гладенькі. Волоть більш-менш густа, довгаста. Колоски еліптичні або довгасто-еліптичні, 6—10 *мм* завд., з 4—8 квітками, зелені або рябі, зеленофіолетові; нижня квіткова луска ланцетна, 3—4 *мм* завд., гладенька, з остюком, здебільшого довшим за половину луски. ♃. Цв. V—VI.

Planta cinereo-viridis, plus minusve dense caespitosa. Culmi rigidi, teretes, superne subangulati, laeves vel scabridi. 15—50 *см* alti. Folia rigida, abbreviata, grosse setacea, 1—1,1 *mm* diametro lata, stricta vel flexuosa, scabrida, sectione transversali ovalia, lateribus applanatis vel convexiusculis; vaginae foliorum inferiorum laeves. Panicula oblonga, densiuscula. Spiculae ellipticae vel oblongo-ellipticae, 6—10 *mm* longae, 4—8-florae, virides vel violaceo-variegatae; palea inferior lanceolata, 3—4 *mm* longa, laevis, arista dimidium ejus plerumque superante terminata. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 74, non Syst. nat. II. 96. — Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 507.

Syn. *F. ovina* δ. *duriuscula* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 351. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 690; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 642.

Icon. Rchb. Ic. fl. Germ. et Helv. XI, tab. 62, fig. 1538! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 147!

Hab. На сухих піщаних і піскуватих грунтах, в соснових борах, на схилах, по лугах на Поліссі. — Багато дослідників цю форму вважали за інші; тому поширення її в межах УРСР остаточно не з'ясоване.

П. П. Житомир (Лаговськ.!).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., півд.-зах. част. Верх.-Вол., Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Прибалтіка, Фено-Скандія, північна Польща, півн.-захід Європ. частини СРСР.

Примітка. Находження цього виду в УРСР вимагає підтвердження.

228. (14). F. sulcáta Hack. — Типчак борознистий. Сіро-зелена, густо- і щільнодерниста рослина. Стебла гладенькі або злегка шерсткі, 35—50 *см* завв. Листи тонкі, нитковидні, 0,5 *мм* діаметром, звивисті, довгі (досягають суцвіття), дуже шерсткі, з більш-менш глибокою борозенкою з кожного боку (в поперечному розрізі бісквітоподібні); піхви нижніх листів короткі, вузькі, гладенькі. Волоть велика, рідкувата. Колоски 7—8 *мм* завд., еліптичні або довгасто-еліптичні, з 5—6 квітками; колоскові луски широколанцетні, зелені; нижня квіткова луска 4,5—5 *мм* завд., догори шерстка, з коротким остюком, який дорівнює майже третині довжини луски. ♃. Цв. V—VI.

Planta cinereo-viridis, perdense caespitosa. Culmi 35—50 *cm* alti, laeves vel scabriusculi. Folia tenuia, filiformia, flexuosa, longa, 0,5 *mm* diametro lata, paniculam attingentia, ad latera utrinque sulco plus minusve profunde exarata, scaberrima; vaginae foliorum inferiorum breves, angustae, laeves. Panicula majuscula, laxiuscula. Spiculae 7—8 *mm* longae, ellipticae vel oblongo-ellipticae, 5—6-florae; glumae late lanceolatae, virides, 4,5—5 *mm* longae; palea inferior superne scabra, arista ea subtriplo breviore terminata. 4.

Hackel, Monogr. Festuc. Europ. (1882) 215. — Кречетов. и Бобров, Фл. СССР II, 509. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 192.

Syn. *F. ovina* subsp. *sulcata* var. *genuina* Hack. l. c. 105. — *F. ovina* subsp. *sulcata* var. *valesiaca* Hack. ibid. p. 101, quoad plantas ex URSS. — *F. ovina* γ. *Valesiaca* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. (1853) 351 pro parte. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 690; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 642. — *F. ovina* var. *pseudovina* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 690; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 642 non Hack. — *F. ovina sulcata* Пач. Херс. фл. I, 218. — *F. Ganeschini* Зоз in Journ. de l'Instit. bot. de l'Acad. de Sc. de la RSS d'Ucr., 14—13 (1937) 203 non Drob.

Exsicc. Kneucker, XX (1906) № 590! — Fl. Austr.-Hung. exsicc. № 3951!

Наб. На степах, на лугах високого рівня, на галявинах у лісах. — По всій УРСР; дуже звичайно в Степу і в Лісостепу, рідше на Поліссі.

П. П. Київ (8.VI 1842. Траутф.!). — **З. Л.-С.** МАРСР: Рибниця (Коржинськ.!). — **П. Л.-С., А. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно.

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорном., Вол.-Дон., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб.; Кавк.: Передкавк., півн. част. Зах. Закавк., Схід. і Півд. Закавк.

Ar. Geogr. Угорщина, Румунія, Польща, південна (степова) смуга Європ. частини СРСР, Крим, Кавк., зах. частина Зах. Сибіру.

Примітка. Найхарактерніша рослина (превалід) для всіх степів УРСР. Особливо багато росте її на степах, інтенсивно випасуваних (типчинові збої) і в певній стадії демутації перелогів.

F. sulcata Hack.—одна з найкращих степових випасних кормових рослин (*Є. Л.*).

Примітка редакції. Для УРСР наводяться ще такі види і різновидності:

F. Rochelii Kovalevsky. „Каталог дикораст. раст., находящихся в Змиевском у., что на Донце, Харьковской губ. (1862)“, № 780. Невідомо, що розумів Ковалевський під цією назвою.

F. amethystina Gromov. Enumer. Stirp. phan. agri Charcoviensis (1817). Невідомо, що розумів Громов під цією назвою.

F. ovina ζ. *glauca* et ι. *pannonica* Rogov. Обозр. 284. Ці різновидності, мабуть, належать до *F. ovina* L. (s. str.) або до *F. duriuscula* L.

F. borealis Rogov. Обозр. 284. Мабуть, це *F. orientalis* Kern.

Рід 102. Lólium[1] L. — Пажитниця

L. Syst. ed. 1 (1735); Gen. pl. ed. 5 (1754) 36

Колоски багатоквіткові, стиснені з боків, сидять поодинці на виступах осі колоса і обернені до неї ребрами. Колоскових лусок при бокових

[1] Назва якогось бур'яну у римського письменника Вергілія.

колосках по одній, а при вершковому по дві, однакових; вони шкірясто-трав'янисті, з багатьма жилками, на спинці опуклі; нижня квіткова луска шкіряста, на вершку плівчаста, на спинці опукла, без остюка або з остюком, прикріпленим нижче вершка луски; верхня квіткова луска з 2 зубцями. Приймочок 2, пірчастих. Язичок у всіх видів короткий.

Коло 20 видів, поширених в Європі, півн. Африці і помірній Азії; в Півн. Америці і Австралії — занесено. В межах СРСР відомо 9 видів, в УРСР — 4. Всі 4 види, що трапляються в УРСР—*Lolium temulentum* L., *L. remotum* Schrank., *L. perenne* L. і *L. multiflorum* Lam., за характером їх первинного ареалу — європейські види. Всі вони тепер більш менш інтенсивно поширюють свої ареали або як бур'яни посівів (перші 2 види), або як рудеральні бур'яни (2 останні); крім того, види *L. perenne* і *L. multiflorum* культивуються.

---

1. Колоскова луска не менше як удвое довша за квіткову . . . . . 2.
— Колоскова луска не більше як у 1,5 раза довша за квіткову . . . . . 3.
2. Колоски довгі, до 2 *см* завд.; колоскова луска однакової довжини з колоском або довша за нього; нижня квіткова луска звичайно з довгим остюком . . . . . (1). **L. temulentum** L.
— Колоски звичайно не довші 1,4 *см*; колоскові луски звичайно трохи коротші за колосок; нижня квіткова луска без остюка або з коротким остюком . . . . . (2). **L. remotum** Schrank.
3. Стебло вгорі звичайно шерстке; вісь колоса шерстка в місцях, не закритих колосками . . . . . (4). **L. multiflorum** Lam.
— Стебло і вісь колоса голі . . . . . (3). **L. perenne** L.

Секція 1. **Craepália** Aschers. et Graebn. Нижня квіткова луска в нижній половині хрящувата, еліптично-яйцевидна, рідше ланцетна.

229. (1). L. temuléntum L. — Пажитниця п'янка, дурійка. Стебло 40 *см*—1 *м* завв., пряме, рідше при основі колінчасто-висхідне, досить грубе, під колосом шерстке. Листові пластинки доволі широколінійні, знизу гладенькі, зверху шерсткі. Колос до 20 (25) *см* завд., з шерсткою віссю. Колоски досить великі, 1—2 *см* завд., довгасті, (3) 6—8-квіткові. Колоскова луска довгасто-лінійна, до 2 *см* завд., з 7—9 жилками, дорівнює довжиною колоскові або й довша за нього; нижня квіткова луска довгаста, тупа, з довгим остюком. ☉. Цв. VI—VIII.

Culmi erecti vel basi geniculato-ascendentes, elati, 40 *cm*—1 *m* alti, crassiusculi, sub spica asperuli. Folia latiuscule linearia, supra asperula, subtus laevia. Spica elongata, ad 20 (25) *cm* usque longa, axi scabrido; spiculae majusculae, 1—2 *cm* longae, oblongae, (3) 6—8-florae; gluma oblongo-linearis, 7—9-nervia, ad 2 *cm* usque longa, spiculae aequilonga vel ea longior; palea inferior oblonga, obtusa, longe aristata. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 83. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 345. Czern. Conspr. 71. Рог. Обозр. (1869) 288. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 698; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 654. Пач. Фл. Полес. n° 1246. Невский, Фл. СССР II, 546. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 205.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. V, fig. 1342—1344!

Hab. В посівах хлібів.—Зрідка в межах Правобережного полісся і північної частини Лісостепу.

П. П. Житомирська обл.: Олевськ (Рог., Пач.!). Баранівка (Артемчук!). Вила коло Житомира (Артемчук!). Кол. Радомиськ. повіт (Belke). Черняхівський рн, Федорівка. Коростенськ. рн, Немирівськ. сільрада, Сингаї (Наконечна!). — Київська обл.: Фастівський рн, Мотовилівка (Пач.!). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Літин, у посівах *Avena sativa* (Зеров!). — **Л.-Л.-С.** „Харьковск. губ., весьма редко" (1866. герб. В. Черняева!).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Дв.-Печ., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Дон.; Зах. Сиб.: Обськ.; Кавк.: Закавк.

Ar. Geogr. Європа (крім найпівнічнішої), Кавк., Передня Азія, півн. Африка; занесена в Півн. і Півден. Америку, півд. Африку і Австралію.

Примітка. W. Besser указує *L. temulentum* (без жодних пояснень) у своєму Enumeratio... (n° 138). Ця вказівка, мабуть, стосується Волині; Рогович чомусь відносить вказівку Besser-a до кол. Подільської губ.

Досить злісний бур'ян ярих посівів. Отруйна рослина. Отруйні зернівки, у яких між шкіркою і шаром з алейроновими зернами знаходяться гіфи гриба, що, мабуть, і є причиною утворення отруйного алкалоїду — темуліну ($C_7H_{12}N_2O$). Цей алкалоїд порушує роботу мозку, викликаючи болі в голові, летаргію тощо.

230. (2). L. remótum Schrank.—Пажитниця льонова. Стебла нечисленні, звичайно тонші й слабші, 30—60 (80) *см* завв. Пластинки листів вузьколінійні, шерсткі або майже гладенькі. Колос тонкий, з гладенькою віссю. Колоски трохи віддалені один від одного, довгасто-обернено-яйцевидні, (3) 5—8-квіткові, дрібніші, ніж у попереднього виду, 0,8—1,4 *см* завд.; колоскова луска звичайно трохи коротша від колоска, рідше трохи довша; нижня квіткова луска тупувата, без остюка або з коротким остюком. ☉. Цв. VI—VIII.

Culmi solitarii vel plures, erecti vel ad basin geniculato-ascendentes, tenues, 30—60 (80) *cm* alti. Folia anguste linearia, asperula vel sublaevia. Spicae tenues, axi laevi. Spiculae remotae, oblongo-obovatae, (3) 5—8-florae, 0,8—1,4 *cm* longae; gluma quam spicula solito subbrevior, rarius sublongior; palea inferior oblonga, obtusiuscula, mutica vel breviter aristata. ☉.

Schrank, Bayer. Fl. I (1879) 382. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 698; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 653. Невский, Фл. СССР II, 547. Лавр. Фл. УСРР, визи. I, 206.

Syn. *L. linicolum* A. Br. Flora XVII (1834) 258. — *L. linicola* Sonder in Koch Synops. 2, 957. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 344. Czern. Consp. 71. Рогов. Обозр. (1869) 288 (ex parte?). Пач. Фл. Полес. n° 1245; Херс. фл. I, 285.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. IV, fig. 1337—1339! (sub *L. arvensi* Schrad. non With.).

Hab. В засівах льону. — Указується для Полісся і Лісостепу.

П. П. Кол. Радомиський пов. (Belke, Пач.?). Київ (Рог.).—**Л. П.** Чернігів (Рог.).—**З. Л.-С.** МАРСР. Дубосарський рн, Ягорлик (Рог.). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Рог.).—**Л. Л.-С.** Полтава (Рог., Шмальг.).

Поширення по СРСР. Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Дон.; Дал. Схід: Уссур. (мабуть, занесено).

Ar. Geogr. Півн. і серед. Європа на південь до півн. Іспанії, середньої Італії, Корсіки, Югославії, Іонійських островів; занесено — в Півн. і Півд. Америці.

Примітка. Вказівки Роговича (l. c.) для Києва і Полтави сумнівні, бо після нього *L. remotum* тут не знаходили (див. С. Іллічевський, Гербарій Полтавського державного музею, 14). Як зазначив Й. Пачоський (Херс. фл., l. c.), сумнівна вказівка А. Роговича і для Ягорлика. Й. Пачоський пише: „в Подольской губ. это растение я и сам находил (в виде безостной формы), но только в сев. части ее и исключительно в посевах льна". А. Рогович дав невірні вказівки на умови існування *L. remotum* — „обыкновенное растение на полях и степях". *L. remotum* трапляється виключно в посівах льону.

Секція 2. **Eulólium** Gren. et Godr. Нижня квіткова луска трав'яниста, тонка, ланцетна.

231. (3). L. perénne L. — Пажитниця довгорічна, райграс англійський. Утворює дернини. Стебла досить слабі, висхідні, гладенькі, 30—60 (80) *см* завв. Пластинки листів вузьколінійні, плоскі, як і піхви, гладенькі або іноді зверху шерсткі. Колос (5) 8—15 (25) *см* завд., прямий або трохи нахилений; вісь колоса гладенька. Колоски довгасті, 5—10 (14)-квіткові, 0,8—2,2 *см* завд. Колоскова луска в 1,5 раза довша за квіткову луску, але завжди коротша за колосок, тупувато загострена; нижня квіткова луска тупа або гострувата, без остюка. ♃, рідше ☉. Цв. VI—X.

Planta perennis, rarius annua, caespitosa. Culmi ascendentes, laeves, 30—60 (80) *cm* alti. Folia anguste linearia, plana, juvenilia plicata, ut vaginae, laevia vel interdum supra scabridula. Spica erecta vel subnutans, laxa, (5) 8—15 (25) *cm* longa, axi laevi; spiculae oblongae, 5—10 (14)-florae; gluma quam palea sesquiplo longior, spicula brevior; palea inferior lanceolata, acutiuscula vel obtusiuscula, mutica. ♃, rarius ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 83.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 343. Czern. Consp. 71. Рогов. Обозр. (1869) 288. Lindem. Fl. Chers. II, 317. Моитр. Обозр. 74. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 698; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 653. Пач. Фл. Полес. n° 1244; Херс. фл. I, 283. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 177. Невский, Фл. СССР II, 552. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 206.

Syn. *L. Marschallii* Stev. in Bull. Soc. Nat. Mosc. XXX (1857) 103. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 653. — *L. tenue* Pall. Ind. Taur. 305. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 207.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. VI, fig. 1346!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1548!

Hab. По лугах (переважно випасних), на вигонах, при дорогах і на засмічених місцях. — Звичайно або часто на Поліссі і в Лісостепу, зрідка в північній частині Степу; на півдні Степу — як занесена рослина.

П. П, Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С.—звичайно.—**П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.** — зрідка в північній частині районів. — **П. З. С.** Одеська обл.: Одеса (Ліндем.!, Пач.!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Пач.!). Херсон (Пач.).

Крім типової форми, зрідка трапляється

Var. cristátum (Pers.) Döll. Колоски 6—9-квіткові, дуже зближені, косо догори направлені.

Spiculae 6—9-florae, valde approximatae.

Döll, Fl. Bad. (1857) 116.

Syn. *L. cristatum* Pers. Syn. I (1805) 110.

Зрідка.

П. Л.-С., Л. Л.-С.

Поширення виду по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Вол.-Дон., Серед.-Дніпр., Причорном., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк.; Зах. Сибір: Обськ., Ірт.; Серед. Азія: Гір.-Туркм., Пам.-Ал., Сир-Дар.

Ar. Geogr. speciei. Майже вся Європа, зах. Азія, півн. Африка; занесено — в Півн. Америці.

Примітка. Дуже цінна кормова рослина, особливо придатна для пасовиськ. Придатна також для задернування грунту в садках і парках, особливо на трохи вологих місцях. Дуже широко вживають для газонів.

В межах УРСР *L. perenne* можна використати для штучних пасовиськ, переважно на Поліссі, бо вже в Лісостепу на сухіших місцях без поливания вона вигорає. Газони з неї уже в Лісостепу треба поливати. В Степу вона мало придатна для газонів через свою гігрофільність.

232. (4). L. multiflórum Lam. — Пажитниця рясноцвіта, райграс італійський. Утворює дернини. Світлозелена. Стебла прямі або висхідні, у верхній частині шерсткі, 30 *см*—1 *м* завв. Пластинки листів м'які; піхви шерсткі. Колос довгий, з шерсткою віссю. Колоски численні, внизу розставлені, вище зближені, довголінійні, з (3) 6—10 (20) квітками, 1,2—2,5 *см* завд., під час цвітіння відхилені; колоскова луска до 1,2 *см* завд., не довша за половину колоска, з 7 жилками; нижня квіткова луска гострувата, у верхніх квіток з довгим остюком, рідше лише у деяких квіток з коротким остюком або зовсім без остюка. ♃ (на півдні ☉ і ☺). Цв. влітку.

Planta laete viridis, caespitosa, perennis vel in meridie annua biennisve. Culmi erecti vel ascendentes, superne scabridi, 30 *cm*—1 *m* alti. Folia linearia, mollia, plana, juvenilia plicata, vaginis scabridis. Spica elongata, erecta, axi scabrido; spiculae numerosae, elongato-lineares, 1,2—2,5 *cm* longae, (3) 6—10 (20)-florae, inferiores distantes, superiores approximatae, in tempore antheseos patentes; gluma lanceolata, obtusiuscula, 7-nervia, dimidia spicula non longior; palea inferior acutiuscula, mutica vel aristata. ♃, ☉, ☺.

Lam. Fl. Fr. III (1778) 621. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 653. Пач. Херс. фл. I, 285. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. 41. Невский, Фл. СССР II, 551. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 207.

Syn. *L. italicum* A. Br., Flora XVII (1834) 241.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. V, fig. 1345!

Hab. При дорогах та засмічених місцях, у парках, садках. — Майже по всій УРСР; зрідка, як здичавіла рослина.

Л.-Л.-С. Сумська обл.: Лебединськ. рн, Кулики (Стахорський!).—Харківська обл. і рн: Харків, садки і парки (Ширяєв!, Лавр!.), ст. Липовий Гай (Кот.!), Помірки, біля Харкова (Кот.!), ст. Північний Пост, біля Харкова (!!), Артемівка (Козлов!).— **Л.-З.-Л.-С.** Ворошиловградська обл.: Старобільськ. рн, Бушківка, крейдяне відслонення (Мілютін!). — Запорізька обл.: Бердянськ. рн, м. Осипенко (раніше Бердянськ) і Ногайськ.— **П.-З.-С.** Одеська обл.: Одеса, газони в садках (Пач.!); Одеса, Крива Балка (Шестеріков). Березівка, кам'янисте місце біля дороги (1 зразок, Пач.).

Трапляються такі різновидності:

Var. longiaristátum Aschers. et Gr. Нижня квіткова луска верхніх квіток у колоску з довгим остюком.

Palea inferior florum superiorum longe aristata.

Aschers. et Gr. Syn. II, 1 (1902) 758.

Звичайно.

Var. submúticum Mutel. Нижня квіткова луска тільки у деяких квіток у колоску з коротким остюком.

Palea inferior tantum florum nonnullorum breviter aristulata.

Mutel, Fl. Fr. IV (1837) 139.

Рідше.

Var. múticum D C. Нижні квіткові луски у всіх квіток у колоску без остюків.

Palea inferior florum omnium mutica.

D C. Fl. Fr. éd. 3, V (1816) 286.

Зрідка.

Поширення виду по СРСР. Верх.-Дніпр., Вол.-Дон., Серед.-Дніпр., Причорном.; Кавк.: Зах. Закавк.

Ar. Geogr. speciei. Дико в зах. і півд. Європі (заноситься і дичавіє майже по всій Європі), півн. Африка, Сірія.

Примітка. *L. multiflorum* Lam. безумовно молодий елемент флори УРСР. Цікаво, що його не згадують старі автори (Черняєв, Рогович, Монтрезор, Ліндеман та ін.). Вперше для УРСР (окол. Одеси) його згадує П. О. Шестеріков (Зап. Новоросс. общ. естеств., Одеса, 1894). Цей вид висівається переважно в газонах і звідси дичавіє і поширюється по засмічених місцях.

Райграс італійський дуже цінна кормова трава; він дає поживний, ніжний їстівний корм і далеко врожайніший (до 100 *ц* з 1 *га*) за англійський райграс. В УРСР сіють мало (переважно на Поліссі), а по інших країнах сіють здебільшого в Італії, трохи в Англії і в інших країнах західної Європи, в Півн. Америці і в Австралії.

Рід 103. Brómus[1] L. — Стоколос

L. Gen. pl. ed. 5 (1754) 33

Суцвіття — звичайно велика і більш-менш розлога волоть. Колоски багатоквіткові, великі. Колоскові луски нерівні, коротші за квіткові. Нижня квіткова луска на спинці опукла, з 5—7 (9) жилками, на вершку з 2 зубцями і звичайно з остюком, що виходить між зубцями вершка або трохи нижче; рідше остюка немає; остюк прямий або відігнутий. Верхня квіткова луска плівчаста, з 2 війчастими кілями. Квіткові плівки довгасті, голі. Маточка з сидячими пірчастими приймочками. Зернівка довгаста, трохи зростається з верхньою квітковою лускою.

Близько 100 видів, поширених в помірній смузі північної півкулі, і декілька видів — у помірній частині Півд. Америки і в горах тропіків. — У межах СРСР 44 види.

З видів, що трапляються в межах УРСР, *B. inermis* Leyss., *B. arvensis* L., *B. mollis* L. — бореальні (палеоарктичні) види, *B. Benekeni* (Lge) Trimen — бореальний (західнопалеоарктичний або європейський в широкому розумінні)

[1] Від грецького слова βρόμος (бро́мос) — овес.

вид, *B. secalinus* L. — європейський вид, *B. commutatus* Schrad. — середньоєвропейський вид, *B. tectorum* L., *B. squarrosus* L., *B. japonicus* Thunb. — середземноморські (в широкому розумінні) види, *B. sterilis* L. — середземноморський; *B. cappadocicus* Boiss. et Bal. — східносередземноморський, *B. briziformis* Fisch. et Mey. — іранський (передньоазіатський) і, нарешті, *B. riparius* Rehm. — понтичний (паннонсько-понтичний) вид.

---

1. Нижня колоскова луска з 1 жилкою, верхня з 3 жилками . . . . . 2.
— Нижня колоскова луска з 3—5 жилками, верхня з 5—7 (9) жилками . . . . . [підрід **Zeobromus** (Panzer) Aschers.] 7.
2. Довгорічні рослини. Колоски в нижній і верхній частині майже однакової ширини або доверху звужуються . . . . . [підрід **Zerna** (Panzer) Aschers.] 3.
— Однорічні рослини. Колоски клиновидні, до основи звужені . . . . . (підрід **Stenobromus** Griseb.) 6.
3. Нижні квіткові луски без остюка або з дуже коротким остюком . . . . . (2). **B. inermis** Leysser.
— Нижні квіткові луски з остюком, не коротшим за половину самої луски . . . . . 4.
4. Стебло при основі обгорнене нерозщепленими піхвами старих листів; гілки волоті слабі, звислі; остюк довжиною майже дорівнює квітковій лусці. Лісова рослина . . . . . (1). **B. Benekeni** (Lge.) Trimen.
— Стебло при основі обгорнене сітчасто-розщепленими піхвами старих листів; гілки волоті не звислі. Рослини відкритих місць . . . . . 5.
5. Коротко-кореневищна рослина; колоси 2,5—4 *см* завд. Вид широко поширений по степах і підслоненнях . . . . . (3). **B. riparius** Rehm.
— Рослина, що утворює дернину; колоски 1,7—2 (2,5) *см* завд. Рідка рослина півдня степової смуги . . . (4). **B. cappadocicus** Boiss. et Bal.
6. (2). Нижня квіткова луска з 7 добре помітними жилками; стебло вгорі голе . . . . . (5). **B. sterilis** L.
— Нижня квіткова луска з 5—7 мало помітними жилками; стебло вгорі пухнате (рідко голе) . . . . . (6). **B. tectorum** L.
7. (1). Листові піхви завжди голі; при достиганні зернівок краї нижніх квіткових лусок загортаються всередину; через це луски не вкриваються тоді черепичасто . . . . . (7). **B. secalinus** L.
— Листові піхви звичайно пухнаті; нижні квіткові луски навіть при достиганні зернівок укриваються черепичасто, бо не загортаються всередину або мало загортаються і то лише в верхній частині колосків . . . . . 8.
8. Нижні квіткові луски не довші 7 (8,5) *мм*; нижня і верхня квіткові луски однакової довжини; пиляки в 6—8 разів довші за їх ширину . . . . 9.
— Нижні квіткові луски (8) 9—10 *мм* завд.; нижня квіткова луска довша за верхню; пиляки не більше як у 3 (4) рази довші за їх ширину . . . 10.
9. Волоть і після цвітіння рідка; колоски ланцетні до лінійних; краї нижніх квіткових лусок посередині з тупим кутом . . . . . (8). **B. arvensis** L.

— Волоть після цвітіння стиснена; колоски довгасто-яйцевидні; краї нижніх квіткових лусок дуговидні, без виразного кута . . (13). **B. racemosus** L.
10. Нижня квіткова луска тупа, без остюка або з дуже коротким остюком, до 2 *мм* завд. . . . . (9). **B. briziformis** Fisch. et Mey.
— Нижня квіткова луска з довшим остюком, що дорівнює довжиною лусці або довший за неї . . . . . 11.
11. Остюки навіть під час плодоношення прямі; колоски довгасто-яйцевидні . . . . . 12.
— Остюки (переважно середніх і верхніх квіток у колоску), особливо під час плодоношення, назад дугувато відігнуті; колоски звичайно довгасто-ланцетні до лінійних . . . . . 13.
12. Волоть після цвітіння стиснена; гілки волоті м'якопухнаті; нижні квіткові луски таксамо м'якопухнаті, рідше голі . . . . . (14). **B. mollis** L.
— Волоть після цвітіння рідка, під кінець звисла; гілки волоті шерсткі, але не пухнаті; нижні квіткові луски завжди голі . . . . . (12). **B. commutatus** Schrad.
13. (11). Волоть досить небагатоколоскова; нижня квіткова луска по обох краях утворює кути . . . . . (10). **B. squarrosus** L.
— Волоть багатоколоскова; нижня квіткова луска по обох краях закруглена . . . . . (11). **B. japonicus** Thunb.

Підрід 1. Zérna (Panzer) Aschers.

Aschers. Fl. Brandenb. I (1864) 859

Нижня колоскова луска з 1 жилкою, верхня з 3. Колоски зверху звужені. Багаторічники.

233. (1). B. Benekéni[1] (Lge) Trimen. — Стоколос Бенекена. Темно-зелена, пухкодерниста рослина, з коротким кореневищем, 60—90 (120) *см* завв. Стебло пряме. Пластинки листів 5—10 *мм* завш., вкриті шерсткими довгими, а піхви нижніх листів довгими, оберненими донизу волосками; піхви верхніх листів короткопухнаті, без довгих волосків; язичок короткий, яйцевидний, тупий. Волоть слаба, 16—25 *см* завд., трохи звисла, досить вузька, з тонкими шерсткими гілками, з 2—5 (9) колосками; нижні гілки волоті зібрані по (2) 3 (5) в пучки; недорозвинений лист біля самих нижніх гілок волоті тупий, по краю голий (рідше пухнатий). Колоски зелені, ланцетні, (4) 7—9 (10)-квіткові, до 3 (3,5) *см* завд. (без остюків); колоскові луски ланцетні, довго загострені; нижня квіткова луска лінійноланцетна, з 3 жилками, по жилках шерстка, по краях з притисненими волосками, з остюком, коротшим за луску; остюк 5—9 *мм* завд. 4. Цв. VII—VIII.

Planta perennis, obscure-viridis, laxe caespitosa, rhizomate brevi. Culmus erectus, 60—90 (120) *cm* altus. Folia late linearia, 5—10 *mm* lata, flaccidula, pilis longis rigidiusculis obsita, margine scabra; vaginae foliorum inferiorum deflexe et longiuscule pilosae, superiorum breviter pubescentes; ligula brevis, ovata, obtusa; folium supremum ad basin paniculae situm rudimentarium, obtusum,

[1] На пошану Ferdinand Beneke (1800—1859), аптекаря з Наумбурга, що перший відрізнив цей вид.

margine glabrum, rarius pubescens. Panicula ampla, laxissima, flaccida, subnutans, angustiuscula, 16—25 *cm* longa, ramis tenuibus scabris, spiculas 2—5 (9) ferentibus, inferioribus (2) 3 (5)-nis, fasciculatis. Spiculae virides, lanceolatae, compressae, pedicellis flexuosis tenuibus longis suffultae, (4) 7—9 (10)-florae, ad 3—3,5 *cm* longae (aristis exclusis); glumae lanceolatae, longe acuminatae, carinatae; palea inferior lineari-lanceolata, trinervia, ad nervos et margines adpresse pilosiuscula, ad apicem breviter bidentatum aristata, arista recta, 5—9 *mm* longa, quam palea brevior. 4.

Trimen in Journ. of Bot. (1872) 333.—Невский и Сочава, Фл. СССР II, 558. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 197.

Syn: *Schedonorus Benekeni* Lge. Fl. Dan. fasc. 48 (1871) 5.— *Bromus ramosus* B. *Benekeni* Aschers. et Gr. Synops. II, 1 (1900) 576. Пач. Херс. фл. I, 229. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 156. — *Zerna Benekeni* Lindm. Svensk. Fanenoragamfl. (1918) 101. — *Bromus asper* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 356, non Murr. Czern. Consp. 72. Рог. Обозр. (1869) 286. Lindem. Fl. Chers. II, 306. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 694; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 647. Пач. Фл. Полес. n° 1223.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1647 a et b!

Hab. По тінистих листяних лісах (переважно вододільних). — Зрідка в Поліссі, звичайно в Лісостепу, рідко в північній частині Степу.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Рог., Пач.). Овруч (Рог., Пач.). Радомисль (Рог., Пач.).—Київська обл.: Чорнобильськ. рн, Товстий ліс (Рог., Шмальг., Пач.). Димерськ. рн, Маиуїльське (Рог.). м. Каганович (Рог., Пач.). Київ (герб. Траутф.!).— **Л. П.** Околиці Києва, Микільська Слобідка (Вершківський). — Чернігівська обл.: Качанівка, кол. Борзиеиськ. пов. (Ганешин!). Чернігів (Рог.). Ріпки (Шмальг.).—**З. Л. С.** звичайно, крім півд. частини.—**П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.**—звичайно.—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янський ри, Артемівські (кол. Святі) гори на Дінці. Сніжнянськ. рн, ст. Соф'їно-Бродська, ліс Леонтьїв байрак (!!). — Ворошиловградська обл.: Краснолуцьк. рн, Іванівка, балка Вільхова (!!). — **Л. З.-Л. С.** Ворошиловградська обл.: Марківка, Старобільськ. окр. (Залеський!). — Сталінська обл.: Ольгинський рн, В. Анадоль (Бекетов, Сідоров) (мабуть, посаджений). Ново-Троїцьке (Новицький за Сідоровим).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Вол.-Дон., Серед.-Дніпр., Крим., Ниж.-Дон. (півн.-зах. част.); Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Захід. Закавк., Тал.; Зах. Сиб.: Алт.; Серед. Азія: Гір.-Турк., Пам.-Ал., Тянь-Шан., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Серед. Європа, Крим, Кавк., Зах. Азія і далі на схід до Алтая і Гімалаїв (але в Зах. Сибіру відсутня, крім Алтая).

Примітка. Дуже характерна рослина для свіжих грудів (грабово-дубовнх і липово-дубових лісів), але трапляється переважно поодиноко.

234. (2). B. inérmis Leyss.— Стоколос безостий. 30—100 (120) *см* завв. Рослина з коротким кореневищем. Стебло пряме, голе, під волоттю волосисте, з багатьма листами. Пластинки листів плоскі, 5 (8) *мм* завш., звичайно голі, рідше нижні більш-менш густопухнаті; язичок короткий, до 2 *мм* завд. Волоть до 15 (25) *см* завд., з тонкими, догори оберненими, шерсткими гілками, з яких нижні відходять по 3—7 разом, під час цвітіння розлога, після стиснена; колоски довгасто-лінійні, 6—10-квіткові, 1,5—3 *см* завд., світлозелені, з червоно-фіолетовим відтінком; колоскові луски голі, по жилках шерсткі, нижня на $^1/_4$—$^1/_3$ коротша за верхню; нижня квіткова луска з 5—7 жилками, еліптично-ланцетна, загострена або з коротким остюком. 4. Цв. VI—VII.

Planta perennis, stolones subterraneos repentens edens. Culmi a basi ascendente erecti, elati, 30—100 (120) *cm* alti, foliosi, sub panicula puberuli. Folia plana, linearia, acuminata, 5 (8) *mm* lata, solito glabra, margine scabrida, vaginis glabris, rarius inferioribus plus minusve dense pubescentibus, ligula abbreviata, ad 2 *mm* usque longa. Panicula oblonga, erecta, 15 (25) *cm* longa, prius subdiffusa, demum contracta, ramis tenuibus, erecto-patulis, asperis, semiverticillatis, inaequalibus, infimis 3—7-nis. Spiculae oblongo-lineares, 6—10-florae, 1,5—3 *cm* longae, axi pubescente; glumae inaequales, lanceolatae, glabrae, ad nervos scabridae, inferior superiore quarta vel tertia parte brevior; palea inferior elliptico-lanceolata, 5—7-nervia, carinata, apice scariosa, subbidentata, mutica vel breviter aristulata. 4.

Leysser, Fl. Hal. ed. 1 (1761) 16.— Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 357. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 286. Lindem. Fl. Chers. II, 307. Моитр. Обозр. 75. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 693; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 646. Пач. Фл. Полес. n° 1231; Хоро. фл. I, 234. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 157. Невский и Сочава, Фл. СССР II, 558, Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 198.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXX, fig. 1569, 1575!— Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 153!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 395!

Hab. На лугах, перелогах і схилах. — По всій УРСР звичайно.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С. — ввичайно.

Трапляються такі різновидності:

I. Щодо опушення колосків.

Var. týpicus Beck. Нижні квіткові луски голі.

Palea inferior glabra.

Beck, Fl. Nied. Oesterr. I (1890) 106.

Звичайно.

Var. villósus Beck. Нижні квіткові луски волосисті.

Palea inferior villosa.

Beck, ibidem.

Зрідка.

II. Щодо опушення листя.

Var. pellítus Beck. Піхви і пластинки листів, особливо нижніх, більш-менш густо вкриті відлеглими волосками (у типової форми піхви і пластинки листів голі).

Laminae vaginaeque praesertim foliorum inferiorum plus minusve dense pilosiusculae.

Beck, ibidem (1890) 106.

В межах УРСР ще не констатована, але згодом, мабуть, буде знайдена.

III. Щодо характеру колосків і волоті.

Var. aristátus Opiz. Нижні квіткові луски з коротким остюком, 2—4 *мм* завд.

Palea inferior arista brevi, 2—4 *mm* longa terminata.

Opiz, Seznam (1852) 23.— Podpěra, Května Moravy, VI, 2. 323.

Зрідка.

Var. divaricátus Rohlena. Колоски маленькі, 2—5-квіткові, на довгих широко відстовбурчених ніжках; волоть пірамідально-трикутна.

Spiculae minores, 2—5-florae, pedunculis longis patentibus suffultae; panicula pyramidato-triangularis.

Rohlena, Böhm. Ges. Wiss. Math. nat. Cl. Sitzb. (1899) n° XXIV, 5.
Л. Л.-С. Харків, сад (Черн.!).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Зах. Сибір: всі райони; Схід. Сибір.: Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол.; Дал. Схід: Уссур. (занес.); Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. speciei. Майже вся Європа (крім найпівнічніших країн), півн. і Серед. Азія, Монголія, Півн. Америка (занесено).

Примітка. Вищенаведені різновидності не мають певного систематичного значення; вони тільки частково характеризують мінливість *B. inermis*.

З. Н. Жеребіна в своїй ботаніко-агрономічній монографії *B. inermis* [Опыт ботанико-агрономического изучения костра безостого (*Bromus inermis* Leysser). Тр. по прикл. бот., генет. и селекц., т. XXV, Ленинград, 1931] спиняється переважно на екотипах цього виду. З. Н. Жеребіна виділяє для СРСР два основних кліматипи, які вона кваліфікує, як підвиди.

B. inermis Lysser subsp. *borealis* Zherebina (l. c. 312).

Північний або луговий кліматип.

Кореневище переважно в поверхневих горизонтах грунту.

Число стебел, що плодоносять, значно менше, ніж число стерильних стебел (20—50% від числа стебел).

Вегетативна маса рослини розвинеиа добре.

Листи м'які, звисають, 14—44,8 *см* завд., 0,6—2,3 *см* завш., різного забарвлення (від світло- до темнозелених); воскова поволока на листах слабо виявлеиа або зовсім відсутня.

Волоть велика, розлога, з більш-менш довгими, звичайно звислими або відстовбурченими, рідше косо догори обернеиими гілками.

B. inermis Leysser subsp. *australis* Zherebina (l. c. 313).

Південний або степовий кліматип.

Кореневища поширюються в грунті на значиу глибину.

Число стебел, що плодоиосять, значне (30—60% від загального числа стебел).

Вегетативна маса рослини розвинеиа слабо.

Листи жорсткі, обернені догори, рідко трохи звисають у верхній третині їх пластинки, в середньому коротші і не широкі, 10—40 *см* завд., 0,27—1,40 *см* завш., темнозелені, рідше зелені, майже завжди з восковою поволокою.

Волоть велика, розлога, з довгими звислими або оберненими догори гілками або волоть дрібна з короткою віссю (довжина її інколи близько 12 *см*), вузька, стиснена; зрідка волоть компактна

Північний кліматип З. Н. Жеребіна називає також „луговою групою". В межах Європейської частини СРСР цей кліматип поширений від Архангельська до УРСР і Кавказа на півдні. На півдні свого ареалу цей кліматип поширений в заплавнах на свіжих і вогких лугах. В межах цього кліматипу (підвиду) вказаний автор відокремлює ще декілька екотипів другого порядку, з яких у межах УРСР (Полтавщина і Харківщина) констатований заплавний екотип (*oecotypus alluvialis*). На молодих алювіальних пісках може трапитись екотип пухких піскових грунтів (*oecotypus arenarius*).

Південний кліматип З. Н. Жеребіна називає також „степовою групою". Ареал його охоплює степову зону Союзу, в тому числі й УРСР. Він росте у складі північних (лугових) степів, на схилах і перелогах переважио лісостепової смуги, по лесових відслоненнях

і по узліссях байрачних лісів. Цей кліматип теж розбивається на декілька екотнпів другого порядку (в межах УРСР З. Н. Жеребіною констатоваиий *oecotypus stepposus*).

Між північним і південним екотипом трапляються переходи.

Але український *Bromus inermis* Leyss. ще потребує детального еколого-систематичного вивчення.

Стоколос безостий є одна з кращих кормових трав: він дає високі врожаї, посухостійкий і морозостійкий, невибагливий до грунту, імунний до грибних захворювань, придатний як для польової культури, так і для лугової і пасовищної; дає достатні врожаї протягом 4—7 років; найбільші врожаї дають дворічні посіви (20—50 *ц* з 1 *га*). Найбільші врожаї дає в вогкі роки. Поживністю належить до найкращих злаків. У межах УРСР мало культивується, але його культура має всі передумови більше поширитися, особливо на сході степової смуги УРСР.

B. inermis Leyss. можна також використовувати на закріплення лесових відслонень.

235. (3). B. ripárius Rehm. — Стоколос степовий, с. прибережний. 30—100 *см* завв. Рослина з коротким кореневищем. Стебло пряме, при основі обгорнене сітчасто-розщепленими волокнами піхов старих листів. Пластинки листів довгі, плоскі, вузькі, 3—4 *мм* завш., довго- і досить густоволосисті, рідко голі; піхви також волосисті; язичок короткий. Волоть вузька, стиснена, 6—12 (16) *см* завд.; гілки волоті обернені догори, притиснені, з 1—3 колосками. Колоски 3—6 (10)-квіткові, 2 (4) *см* завд., зеленуваті, рідше трохи фіолетові; нижня колоскова луска ланцетна, тонко загострена, верхня гостра; нижня квіткова луска з 5—7 жилками і з прямим тонким остюком 5—8 *мм* завд. 4. Цв. V—VI. — Рис. 17.

Planta perennis, rhizomate brevi. Culmi erecti, 30—100 *cm* alti, ad basin vaginis foliorum vetustorum in fibras reticulatas solutis involuti. Folia linearia, plana, 3—4 *mm* lata, una cum vaginis longe pilosa, raro glabra, ligula brevi. Panicula erecta, aequalis, angusta, contracta, 6—12 (16) *cm* longa, ramis tenuibus, asperis, erectis, spiculas 1—2-nas ferentibus, infimis 2—5-nis. Spiculae lanceolatae, 3—6 (10)-florae, 2—4 *cm* longae, virescentes, rarius violascentes; glumae lanceolatae, inferior acutissima, superior acuta; palea inferior lanceolata, 5—7-nervia, ex apice bidentato aristata, arista tenui recta, quam palea circa duplo breviore. 4.

Rehm. Notiz. Veg. Gest. Schwarz. Meer (1872) 83. — Невский и Сочава, Фл. СССР II, 566. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 198.

Syn. *B. erectus* Griseb in Ledeb. Fl. Ross. IV, 356 pro parte. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 286. Lindem. Fl. Chers. II, 307, non Huds. Шмальг. Фл. Ю-З. Р. 693; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 646, pro parte. — *B. erectus riparius* Pacz. Херс. фл. I, 230. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 157. — *B. fibrosus* Hack. in Oesterr. B. Z. XXIX (1879) 209.

Icon. Herb. Fl. Reip. Sov. Ucrain. № 18!

Hab. По степах (переважно різнотравно-ковилових або злаково-лугових), на степових схилах по кам'янистих місцях, по степових чагарниках і на узліссях байрачних лісів. — Зрідка на крайньому півдні Лісостепу, звичайно в Степу, крім крайнього півдня, де стає вже досить рідким.

З. Л.-С. МАРСР: На південь від м. Балти (Шмальг.) і від Ягорлика, Дубосарськ. рн (Шмальг.; Пач.) досить звичайно. — **П. Л.-С.** Околиці Вінниці, насип залізниці в напрямку Сосенної (Кашнівки) (Браубахер!). — Київська обл.: Біла Церква (Гродзинський!). Сквирський рн, Блунівка, схили над Тясмином (Клеоп.). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндем.!, Окснер!, Пач.); окол. Кіровограда, Вишнякове (Окснер!).

Рис. 17. *Bromus riparius* Rehm.
A — вся рослина; *a* — піхви старих листів; *b* — колосок (збільшений).

Аджамка (Пач.). Олександрія (Рябков у Пач.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Чорнобаївський рн, Канівці (Шмальг.). Полтава (Ілліч.)—Сумська обл.: Кол. Лебединський пов. (Таліев!). — Окол. Харкова, переважно на схід від нього (Черн.!, Наливайко!, Лавр.!!). — **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С.** — звичайно. — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Окол. Запоріжжя, підвищені місця по рр. Дніпру і Кінській (Грунер!). Василівськ. рн, с. Балки над Дніпровою долиною (Дементьев). Нижньосірогозький рн, Агайманський під, балка Сірогози (Алексеев і Давидич!); між с. Агаймани і с. Торгаївка, балка Сірогози (Шост.-Дес.!). Якимівськ. рн, правий берег р. Тащенак (Шост.-Дес.!); долина р. Утлюк, с. Виноградівка (Шост.-Дес.!). Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова (Пач.!, Шалит!); під Чорна Долина біля с. Чорненька (Пач.). Мелітополь (Коржинський!).—Миколаївська обл.: Каховський рн, цілина біля Федорівки, на півн. схід від Дмитрівки (Свистунов!). — П. С. Миколаївська обл.: Каланчакський рн, села Новокостянтинівка і Приморський Посад, по узбережжю Азовського моря (Левіна!).

Поширення по СРСР. Крим., Причорном., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Верх.-Вол., Вол.-Кам. (Півд. Урал), Завол., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах., Схід. і Півд. Закавк.

Ar. Geogr. Банат, Трансільванія, Македонія, Румунія, Бесарабія, південь Європ. частини СРСР, Крим, Кавказ, М. Азія.

Примітка. Як уже зазначили Грунер (Enumer. plant. Borysth. et ad Konkam infer. 1869, p. 169) і Пачоський (Херс. фл. I, сс. 230—232), дуже варіює. Так, піхви нижніх старих листів утворюють то тонкі волокна, сітчасто переплетені, то більш грубі і нечисленні волокна, без ясної сітки (останнє зокрема на крейдяних відслоненнях); листи звичайно більш-менш укриті волосками, але в рідких випадках листи голі; варіює також опушення колосків, розмір їх (2—4 *см* завд.), кількість гілочок при основі волоті (2—5), кількість колосків на гілочках (1—3) і т. д.

Ю. Клеопов і Є. Лавренко [Сучасн. стан класиф. україн. степів. Журн. Біо-бот. циклу ВУАН (1933) № 5—6] відносять *B. riparius* до мезофільної групи злаків українських степів. І дійсно, на степах УРСР цей короткокореневищний злак росте в значній кількості (місцями як один з превалідів) тільки в межах різнотравно-ковилових (або інакше—ковилово-лугових або злаково-лугових) степів. У межі Лісостепу він заходить переважно тільки в південну смугу цієї підзони; в південній підзоні ковилових (або злакових) степів він трапляється досить часто, але в складі рослинності степів грає цілком другорядну роль. Цікаво, що в сусідніх Курській і Воронезькій областях характер поширення цього злаку в межах Лісостепу цілком інший. Він, за В. В. Альохіним (В. В. Алехин, Центрально-Черноземные степи, Воронеж, 1934) і акад. Б. А. Келлером (Степи ЦЧО, 1831), відграє тут значну роль в рослинному покриві лугових степів і піднімається до північної межі лісостепової смуги.

Кормовими властивостями *B. riparius* поступається перед *B. inermis*, але худоба його охоче їсть. В степовій смузі може бути впроваджений у культуру як посухостійка кормова рослина.

236. (4). B. cappadócicus Boiss. et Bal. Утворює густу дернину. Стебла тонкі, 25—45 *см* завв., при основі обгорнені тонкими сітчасто-розщепленими волокнами піхов старих листів. Пластинки листів короткі, вузьколінійні, плоскі або більш-менш згорнені, майже голі або з досить рідкими волосками; пластинки стеблових листів 1,5—3,5 *см* завд., до 1,5 *мм* завш.; піхви з підхиленими волосками. Волоть пряма, 5—9 *см* завд., з дуже тонкими гілочками, що відходять по (1) 2—3 і несуть по 1—2 колоски. Колоски дрібні, 1,7—2 (2,5) *см* завд. (з остюками), 5—6-квіткові, зеленуваті, інколи з фіолетовим відтінком; колоскові луски трохи нерівні, нижня 0,5—0,7, верхня 0,7—0,8 *см* завд., загострені; нижня квіткова луска ланцетна, дрібноволосиста, 0,8—1 *см* завд., з остюком; остюк 0,4—0,6 *см* завд. 4. — Рис. 18.

Рис. 18. *Bromus cappadocicus* Boiss. et Bal.
Вся рослина і колосок (збільшений)

Dense caespitosus, 25—45 *cm* altus. Culmi graciles, ad basin vaginis emortuis, in fibras tenues reticulatas solutis vestiti. Laminae follorum breves, anguste lineares, planae vel plus minusve convolutae, subglabrae vel sparsim pilosiusculae, caulinorum 1,5—3,5 *cm* longae, ad 1,5 *mm* latae; vaginae patentim pilosae. Panicula erecta, 5—9 *cm* longa, ramis in nodis (1) 2—3-nis, gracillimis, mono- vel distachyis; spiculae parvae, unacum aristis 1,7—2(2,5) *cm* longae, 5- 6-florae, virescentes, interdum violaceo suffusae, glumis subinaequalibus, inferiore 0,5—0,7, superiore 0,7—0,8 *cm* longa; palea inferior lanceolata, minute pilosiuscula, 0,8—1 *cm* longa, aristata, arista 0,4—0,6 *cm* longa. ♃.

Boiss. et Bal. in Bull. Soc. Bot. Fr. IV (1857) 306; Diagn. sér. 2, IV (1859) 140. — Невский, Фл. СССР II, 568.

Hab. Вапнякові і лесові схили на півдні Степу, дуже рідко.

П. С. Запорізька обл.: С. Володимирівка, урвистий розмитий схил до Сиваша з півд. експозицією (18.VIII 1936. Напівсухі екземпляри, з рештками колосків. Ф. Попович!).

Поширення по СРСР. Крим., Причорном.

Ar. Geogr. Мала Азія, Крим.

Примітка Ф. Я. Попович (Новые данные к флоре и растительности Присивашья, Советская ботаника, 1938, № 1, с. 115) наводить такі дані щодо умов місцезнаходження цього виду біля с. Володимирівки (узбережжя Сиваша). *Bromus cappadocicus* росте в асоціації *Caragana frutex — Artemisia taurica+Asperula cynanchica.* Крім того, в цій ассоціації ще ростуть *Buffonia parviflora* Griseb. (sub *Buff. tenuifolia*), *Kochia prostrata* та інші. Загальне проективне вкриття асоціації—60%; проективне вкриття *B. cappadocicus*—3%.

Підрід 2. Stenóbromus Griseb.

Griseb. Spicil. fl. Rumel. et Bith. II (1844) 448

Колоски зверху розширені. Нижня колоскова луска з 1 жилкою, верхня з 3 жилками. Нижня квіткова луска з остюком. Однорічники.

237. (5). B. stérilis L.—Стоколос неплідний. Стебла пучками, прямі або висхідні, голі, 15—60 *см* завв. Пластинки листів вузькі, пухнаті або голі; піхви пухнаті. Волоть велика, до 20 *см* завд., рідка, з тонкими, широко розставленими, часто звислими гілками; колоски до 35 *мм* завд. (без остюків), з 5—11 квітками, довгасто-клиновидні, зелені або фіолетово-бурі; колоскові луски тонко загострені; верхня колоскова луска в $1^1/_2$ раза довша за нижню; нижня квіткова луска гострошерстка, на спинці з 7 дуже помітними жилками, з прямим остюком, довшим за луску. ☉. Цв. V—VI.

Culmi fasciculati, erecti vel ascendentes, glabri, 15—60 *cm* alti. Folia linearia, acuminata, pubescentia vel glabra, vaginis inferioribus saepe villosis. Panicula laxa, ad 20 *cm* usque longa, ramis elongatis, tenuibus, scabris, saepe nutantibus vel pendulis, inferioribus 3—6-nis. Spiculae praeter aristas ad 35 *mm* usque longae, 5—11-florae, oblongo-cuneatae, virides vel violascenti-fuscescentes; glumae anguste lanceolatae, longe attenuato-acuminatae, superior inferiore sesquiplo longior; palea inferior scabra, dorso elevatim 7-nervia, sub apice acute bifido arista recta ea longiore aucta. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 77.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 359. Рогов. Обозр. (1869) 286. Lindem. Fl. Chers. II, 308. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 695; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 647.

Пач. Херс. фл. I, 234. Кречетов. и Введенск. Фл. СССР II, 571. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 199.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXXIII, fig. 1583!

Hab. По засмічених місцях, у садках і в парках, на вулицях.— Зрідка на півдні Західного лісостепу (переважно в МАРСР) і на півдні Степу, переважно Правобережного.

З.-Л.-С. Вінницька обл.: Ямполь (Рог.). — МАРСР: Дубосарський рн, Дубосари (Пач.); Ягорлик (Рог.); Гояни (Пач.); Дубове (Пач!.); Дойбани (Пач.); Малаєшти (Пач.). Тираспольський рн, Красногорка на Дністрі (Пач.!); Тирасполь (Пач.). Балта (Рог.). — П.-Л.-С. Київська обл.: Сміла (заносне, Тржебинський). — П. З.-Л. С. МАРСР: Слободзея на Дністрі (Пач.). — П. З. С. Одеса (Ліндеман!, Пач.!). — Миколаївська обл.: Ново-Одеський рн, Авдотьївка, біля Ковалівки (Пач.). Миколаїв (Федосєєв!, Пач.!). Херсонськ. рн, Білозірка (Рябков!, Пач.); між Білозіркою і Кізім Мисом, під Чорна Долина (Куксін!); Херсон (Рябков!, Пач.!).—Л. З. С. Запорізька обл.: Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова, в парку (Пач.).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорном., Ниж.-Дон., Крим.; Кавк.: всі райони; Серед. Азія: Сир-Дар., Пам.-Ал., Гір.-Туркм.

Ar. Geogr. Півд. і серед. Європа, Крим, Кавказ, Передня Азія до Памір-Алая та Ірана, півн. Африка, Півн. Америка (занесено).

238. (6). B. tectórum L.— Стоколос покрівельний. 15—50 *см* завв. Стебла пучками, прямі або висхідні, вгорі пухнаті. Пластинки і піхви листів короткопухнаті; язичок короткий. Волоть досить густа, до 15 *см* завд., з тонкими, зігнутими і звислими в один бік гілками; нижні гілки по 3—4 (6). Колоски лінійно-клиновидні, до 20 *мм* завд., 4—5 (12)-квіткові, зелені, потім червонуваті; верхні квітки в колоску неплідні; колоскові луски тонко загострені, верхня у $1^1/_2$ раза довша за нижню; нижня квіткова луска ланцетна, пухната, рідко гола, з 5—7 мало помітними жилками і з остюком, довшим за луску. ☉. Цв. 2/2 V—VI.

Culmi fasciculati, erecti vel ascendentes, superne pubescentes, 15—50 *cm* alti. Folia linearia, plana, mollia, ut vaginae pubescentia, ligula brevi obtusa. Panicula densiuscula, ad 15 *cm* usque longa, subsecunda, superne nutans, ramis capillaribus, elongatis, recurvatis pendulisque, inferioribus 3—4 (6)-nis. Spiculae lineari-cuneatae, 4—5 (12)-florae, virides, deinde rubescentes, floribus supremis sterilibus; glumae lanceolatae, attenuato-acuminatae, superior inferiore sesquiplo longior; palea inferior lanceolata, pubescens, raro glabra, obsolete 5—7-nervia, sub apice acute-subulato bifido arista recta ea longiore aucta. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 77.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 359. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 286. Lindem. Fl. Chers. II, 308. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 695; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 647. Пач. Фл. Полес. n° 1233; Херс. фл. I, 235. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 158. Кречетов. и Введеиск. Фл. СССР II, 573. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 199.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et. Helv. I, tab. LXXIII, fig. 1582! — Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, 154!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 598!

Hab. По засмічених місцях, при дорогах, на вигонах, навколо селищ, по перелогах і як інгредієнт на цілинних степах.—Звичайно по всій УРСР, особливо в степовій смузі.

Крім типової форми, у якої листя і колоски короткопухнаті, трапляються такі різновидності:

Var. longipilus Borbás. Листи, особливо в верхній частині піхов, гілки волоті і колоски довго- і м'якопухнаті.

Folia praesertim ad partem inferiorem vaginarum, raml panlculae et spiculae longe et molliter pubescentes.

Borbás in Földmivelési érdékeink, XI (1882); Oesterr. Bot. Zeit. XXXII, 135.

Зрідка.

Var. núdus Klett et Richter. Колоскові і квіткові луски голі.

Glumae paleaeque glabrae.

Klett et Richter, Fl. Leipzig (1830) 109.

Подекуди на пісках [звичайно масово, напр., у Харків. області (!!)].

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони (за винятком північн. районів та Арктики); Кавк.: всі райони; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. speciei. Майже вся Європа, крім крайньої півночі, Крим, Кавказ, Перед. і Серед. Азія, півн. Африка, Півн. Америка (занесено).

Примітка. Цей одиорічний бур'ян однаково добре росте на грунтах різного механічного складу. З'являється він масово (по засмічених місцях, по перелогах тощо) як на піскових, так і на суглинистих грунтах.

Л. Тюліна (Материалы по изучению перелогов госзаповедиика „Чапли" (б. Асканія-Нова), Вісті Держ. степ. запов. „Чаплі", 1928, т. VII, вид. 1930) для степового заповідника Асканія-Нова (підзона ковилових степів) навіть установлює для 4—6-річних перелогів стадію однорічних стоколосів (*Bromus squarrosus* і *B. tectorum*), яка починається після стадії бур'янів (переважно з дводольних) і попереджає стадію кореневищного злаку *Aneurolepidium ramosum*.

Ці спостереження Л. Тюліної трохи суперечать спостереженням Й. Пачоського (Херс. фл. I. с.), який пише: „особливо рясно у нас развивається метличка в першому році після того, як поле залишене під переліг. Тоді ця рослина розвивається іноді в масі, і її косять на сіно (звичайно погане)".

За І. В. Ларіним і іншими (Естеств. корма юго-зап. Казахстана. Ч. I. Отчет о работах почвенно-ботанического отряда Казахстанской экспедиции Ак. Наук СССР, вып. VII, Ленинград, 1929), *B. tectorum* у півд.-зах. Казахстані весною добре їсть худоба; пізніше, коли рослина починає засихати, її худоба зовсім не їсть (це саме, за І. Ларіним, стосується і *B. japonicus* та *B. squarrosus*). Для УРСР аналогічних спостережень покищо немає. Й. Пачоський, як уже сказано вище (I. с.), сіно з *B. tectorum* вважає „поганим".

Первісним місцезнаходженням цього стоколосу (також, як і *B. japonicus* і *B. squarrosus*) є цілинні степи (переважно ковилові), де всі ці види стоколосів належать до інгредієнтів.

Підрід 3. Zeóbromus Griseb.

Griseb. Spicil. Fl. Rum. et Bith. II (1844) 449

Колоски до вершка звужуються. Нижня колоскова луска з 3—5, верхня з 5—7 жилками. Нижня квіткова луска з прямим або закрученим остюком. Одноріпники або дворічники.

239. (7). B. secalínus L. — Стоколос житній. 40—100 *см* завш. Стебла пучками, рідко одинокі, при основі колінчасті, голі, гладенькі. Пластинки листів 3—6 *мм* завш., зверху вкриті рідкими волосками; піхви голі або нижні волосисті. Волоть до 20 *см* завд., пряма, досить вузька, при плодах трохи нахилена; нижні її гілки зібрані по 5 і більше. Колоски яйцевидно-ланцетні, 15—25 *мм* завд., 5—15-квіткові, голі, світлозелені; колоскові луски

тупуваті; нижня квіткова луска з округлими краями, тупа або загострена, або з коротким остюком; при достиганні зернівок краї нижніх квіткових лусок загортаються всередину, через що луски не вкриваються тоді черепичасто. ☺ або ☉. Цв. VI—IX.

Culmi fasciculati, raro solitarii, a basi geniculata erecti, glabri, 40—100 *cm* alti. Folia linearia, acuminata, 3—6 *mm* lata, supra sparsim pilosiuscula; vaginae glabrae vel inferiores pilosulae. Panicula laxa, angusta, erecta, tandem subnutans, ad 20 *cm* usque longa, ramis tenuibus asperis erectis, inferioribus quinis vel pluribus; spiculae ovato-lanceolatae, 15—25 *mm* longae, compressae, 5—15-florae, glabrae, laete virides; glumae obtusiusculae, superior lanceolata, inferior subovata; palea inferior ovato-oblonga, marginibus sensim curvatis, in tempore frutescendi involutis, obtusa vel acuminata, interdum arista brevi plus minusve flexuosa aucta. ☺ vel ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 76.— Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 364. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 285. Lindem. Fl. Chers. II, 304. Монтр. Обозр. 76. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 695; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 648. Пач. Фл. Полес. n° 1224; Херс. фл. I, 236. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 159. Кречетов. и Введенск. Фл. СССР II, 576. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 199.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. LXXV, fig. 1599—1601.—Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 155!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 147!

Hab. На полях (як бур'ян), на засмічених місцях.— Звичайно на Поліссі і в північній смузі Лісостепу; на півдні Лісостепу рідше; зрідка в Степу, де трапляється переважно в долинах річок.

П. П., Л. П. — звичайно.—**З. Л.-С.** — переважно в північній і середній частинах.—**П. Л.-С., Л. Л.-С.**—в північній частині цих районів досить звичайно, в південній зрідка.— **П. З.-Л. С.** МАРСР: Тирасполь (Опперман!). — Одеська обл.: Арбузинський рн, Степанівка (Мокрий!) — Дніпропетровськ (Акінф., Сідоров).— **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Прогорянка біля Куп'янська (герб. Черн.!). — Сталінська обл.: Ново-Троїцьке (Бекетов, Сідоров).—**П. З. С.** Миколаївська обл.: Миколаїв (Федосеєв!). Херсон. рн: Херсон (Рябков у Пач., Шмальг.), Білозірка (Куксін!), Кізій Мис — Дмитрівка (Куксін!).

Трапляються такі різновидності.

Var. týpicus Aschers. et Gr. Колоски невеликі, звичайно до 2 *см* завд., з 5—7 (10) квітками; нижня квіткова луска до 8 *мм* завд.; краї її дуже загорнені; остюк короткий, звичайно звивистий.

Spiculae ad 2 *cm* longae, 5—7 (10)-florae; palea inferior ad 8 *mm* usque longa, marginibus valde involutis; arista brevis, solito flexuosa.

Aschers. et Gr. Synop. II, 1 (1901) 604.

Звичайно.

Var. submúticus Rchb. Як і попередня різновидність, але нижня квіткова луска загострена, без остюка або з дуже коротким остюком.

A var. praecedente differt palea inferiore acuminata, mutica vel brevissime aristulata.

Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. LXXV, fig. sine num. (1834).

Syn. *B. secalinus* α. *muticus* Рог. Обозр. (1869) 285.

П. П. Житомир (Рог., Шмальг.)—**Л. П.** Окол. Чернігова (Неводовський!).—**П. Л.-С.** Кіровоград (Ліндем.!). Літин (Зеров!).—**П. З. С.** Херсон (Рябков!).

Var. elongátus (Gaud.) Asch. et Gr. Як var. *typicus*, але нижня квіткова луска з досить довгим остюком, до 7 *мм* завд., злегка звивистим.

A var. *typico* Asch. et Gr. differt arista paleae inferioris longiuscula, ad 7 *mm* usque longa, vix flexuosa.

Aschers. et Gr. Synops. I, 1 (1901) 604.

Syn. *B. elongatus* Gaud. Agrost. 1 (1811) 305.

П. П. Київська обл.: Васильківський рн, Звонкова (Полонська!).—**Л. П.** Київська обл.: Літківське лісництво, Крихаївська дача (Сележинський!). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Кізій мис — Дмитрівка, Херсонськ. рн (Куксін!).

Var. gróssus (Desf.) Koch. Колоски більші, до 2,5 *см* завд., з численними квітками (до 15). Нижня квіткова луска коло 11 *мм* завд.; краї її менше зігнуті всередину, голі, гладенькі або шерсткі.

Spiculae longiores, ad 2,5 *cm* usque longae, flosculis numerosioribus (ad 15-nis); palea inferior circa 11 *mm* longa, margine minus involuta, glabra, laevis vel scabrida.

Koch, Syn. ed. 1 (1837) 819.

Syn. *B. grossus* Desf. in Lam. et D. C. Fl. Franc. III (1805) 68.

П. П. Київ (Шмальг.).— **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Жванець (Шмальг.) — **П. П.-С.** Київська обл.: Вел.-Половецький рн, Пищики (П. Оксіюк!). — Вінницька обл.: Липовець (Шмальг.).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Лубни (Шмальг.).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони, де сіють жито; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Дал. Схід (занесено): Уссур., Сахал.

Ar. Geogr. speciei. Півн. і серед. Європа, півн. Африка, Зах. Сибір, Далекий Схід, Японія (занесено), Півн. Америка (занесено).

Примітка. Дуже шкідливий бур'ян озимих хлібів (переважно жита) на Поліссі і в північній частині Лісостепу. Були спроби гнати з насіння спирт. Попадаючи в борошно, надає хлібові темного кольору.

Дає м'яку солому, яку їсть худоба.

240. (8). B. arvénsis L. — Стоколос польовий. 30—100 *см* завв. Стебла пучками. Пластинки та піхви листів пухнаті; пластинки до 6 *мм* завш.; язичок короткий, до 2 *мм* завд. Волоть велика, до 30 *см* завд., розлога, спочатку пряма, потім похила, з довгими, тонкими гілками; нижні її гілки по (3) 5—8, з (1) 5—10 колосками; колоски ланцетні або лінійні, 1,5—2 (2,5) *см* завд., 5—10 (20)-квіткові, зеленуваті і звичайно з фіолетовим відтінком; колоскові луски ланцетні або широколанцетні, гострі; нижня квіткова луска до 7 (8,5) *мм* завд., з прямим остюком, що дорівнює лусці або довший за неї. Пиляки в 6—8 раз довші за їх ширину. ☺ або ☉. Цв. 2/2 V—VII.

Culmi fasciculati, erecti, glabri, 30—100 *cm* alti. Folia mollia, linearia, ad 6 *mm* usque lata, unacum vaginis pubescentia; ligula brevis, ad 2 *mm* usque longa. Panicula ampla, ad 30 *cm* usque longa, ramosa, prius erecta, demum subnutans, ramis longis gracilibus, inferioribus (3) 5—8-nis, spiculas (1) 5—10-nas ferentibus; spiculae lanceolatae vel lineares, 1,5—2, (2,5) *cm* longae, 5—10 (20)-florae, virescentes vel violascentes; glumae subinaequales, lanceolatae vel late lanceolatae, acutae, carinatae; palea inferior elliptico-oblonga, 7—8,5 *mm* longa,

sub apice acute bifido arista tenui erecta ei aequilonga vel longiore aucta. Antherae latitudine sua 6—8-plo longiores. ☉ vel ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 77. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 362. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 285. Lindem. Fl. Chers. II, 305. Монтр. Обозр. 75. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 696; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 649. Пач. Фл. Полес. n° 1235. Širjaev et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 160. Кречетов. и Введенск. Фл. СССР II, 576. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 200.

Syn. *B. arvensis eu-arvensis* Aschers. et Gr. Synop. II, 1 (1901) 608. Пач. Херс. фл. I, 236.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. LXXV, fig. 1587!— Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 155!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 146!

Hab. Як бур'ян у посівах, по засмічених місцях, на лугах. — Звичайно на Поліссі і Лісостепу, зрідка в Степу.

П. П., **Л. П.**, **З. Л.-С.**, **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.** — звичайно.—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Котрухівка (Лукашов, Сідоров). Кадіївськ. рн, Попасна (Сідоров). Орджонікідзевськ. рн, Вільховатка (Таліев). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Вознесенськ (Пач.!). — Дніпропетровська обл.: П'ятихатський рн, Саксагань (Акінф.). Дніпропетровськ (Акінф., Сідоров). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: кол. Ізюмський пов. (Ширяев і Лавр.).— Ворошиловградська обл.: окол. Лисичанська, лівий берег р. Дінця (Клок.!); ст. Вільхова, піскова тераса р. Дінця (Підоплічка!).—Сталінська обл.: Ольгинський рн, Велико-Анадоль (Сідоров). — Дніпропетровська обл.: Павлоград (Сідоров). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Херсон (Рябков!, Шмальг.).

Поширення по СРСР. Всі райони Європ. частини і Сибіру (за винятком Арктики); весь Кавказ; Серед. Азія: тільки в півн. частині (занесено); Дал. Схід: Уссур.

Ar. Geogr. Майже вся Європа (переважно середня і північна), Передня Азія, Сибір, півд. Африка (занесено).

Примітка. В межах УРСР цей бур'ян має, сказати б, північний характер, оскільки він дуже поширений на Поліссі і в Лісостепу і досить рідкий у Степу.

Вказівки для південніших степів (П. З. С., Л. З. С., П. С.) здебільшого стосуються *B. japonicus* Thunb.

Й. К. Пачоський (Херс. фл. I, 237) наводить для кол. Херсонськ. губ. (**П. Л.-С.** Чутянська лісова дача) із знаком запитання *B. arvensis hyalinus* (Schur.) Asch. et Gr. [Synops. II, 1 (1901) 609.—Syn. *B. hyalinus* Schur., Enumer. pl. Transs. (1866) 803]. Ця раса відрізняється від типового *B. arvensis* L. такими ознаками (за Asch. et Gr.): рослина велика, листя покрите довгими густими волосками; волоть дуже велика й розлога; гілочки волоті нитковидні, багатоколоскові; колоски до 2 *см* завд., 5—8-квіткові; колоскові луски 5—7 *мм* завд.; нижня квіткова луска коло 8 *мм* завд. За Ascherson-ом і Graebner-ом, ця раса поширена в півд. Європі (в Середземноморській області).—Вищезазначених екземплярів Й. Пачоського я не бачив.

241. (9). B. brizifórmis Fisch. et Mey.—Стоколос трясучковидний. 20—40 *см* завв. Пластинки і піхви листів волосисті. Волоть до 10 *см* завд., пухка, однобічна, небагатоколоскова, трохи звисла; колоски яйцевидні або довгасто-яйцевидні, з боків дуже стиснені, 12—25 *мм* завд. і до 12 *мм* завш., 10—20-квіткові; колоскові луски тупі, нижня довгасто-ланцетна, коло 5 *мм* завд., верхня довгаста, довша за нижню; нижня квіткова луска

широко-обернено-яйцевидно-ромбічна, по краю з двома виразними кутами, тупувата, 7—9 *мм* завд., без остюка або з дуже коротким, до 2 *мм* завд. тонким остюком; верхня квіткова луска значно коротша за нижню. ⊙. Цв. V—VI.

Culmus gracilis, glaber, 20—40 *cm* altus. Folia linearia, ut vaginae pubescentia. Panicula laxa, subnutans, secunda, ad 10 *cm* usque longa, paucispiculata; spiculae ovatae vel oblongo-ovatae, a latere valde compressae, 12—25 *mm* longae, ad 12 *mm* usque latae, 10—20-florae; glumae obtusae, inferior oblongo-lanceolata, circa 5 *mm* longa, superiore oblonga brevior; palea inferior late obovato-rhomboidea, marginibus utrinque angulum obtusum exhibens, obtusiuscula, 7—9 *mm* longa, mutica vel aristula brevissima, ad 2 *mm* longa aucta. ⊙.

Fisch. et Mey. Ind. Sem. Hort. Petrop. III (1837) 30. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 365. Boiss. Fl. or. V, 652. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 650. Кречетов. и Введенск. Фл. СССР II, 577.

Hab. Рідка заносна рослина.

П. Л.-С. Київська обл.: Таращанськ. рн, с. Кошова на р. Росі, на порубах (21.VI 1916. Літвінов!; декілька зразків у герб. БІН-у АН СРСР).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр. (занесено?); Кавк.: Даг., Схід. Закавк., Тал.; Серед. Азія: Гір.-Туркм. (занесено).

Ar. Geogr. Півн. Іран, Кавказ, Закавказзя.

Примітка. Якщо в даному разі нема плутанини в етикетках, то *B. briziformis* F. et Mey. є дуже рідка заносна або здичавіла рослина флори УРСР.

За Ascherson-ом і Graebner-ом (Synop. II, 1, 622) в Німеччині *B. briziformis* вирощують для сухих букетів. З цієї культури він дичавіє.

242. (10). B. squarrósus L.—Стоколос розчепірений, висюк. 10—60 *см* завв. Стебла голі. Пластинки і піхви листів м'якопухнаті; язичок короткий. Волоть досить велика, до 20 *см* завд., на один бік звисла; гілки волоті тонкі, зігнуті, нижні по 2—5, з 1, рідше з 2—3 колосками; колоски від довгасто-еліптичних до лінійно-ланцетних, великі, до 5 *см* завд., 8—20 (24)-квіткові, зеленуваті, голі або волохато-пухнаті; колоскові луски дуже нерівні; нижня з них довгасто-ланцетна, гостра, верхня довгаста; нижня квіткова луска до 9 *мм* завд., широка, довгасто-ромбічна, по краях широко-плівчаста, з двома виразними кутами; остюк довший за луску, знизу закручений і дуговидно відігнутий назад. ☉ або ⊙. Цв. 2/2 V—VI.

Culmi graciles, glabri, 10—60 *cm* alti. Folia anguste linearia, ut vaginae molliter pubescentia, ligula brevi. Panicula laxa, subsimplex, flaccide nutans, subsecunda, ad 20 *cm* usque longa, ramis tenuibus curvatis, inferioribus 2—5-nis, mono- vel di- tristachyis; spiculae valde compressae, ovato- ellipticae vel lineari-ellipticae, ad 5 *cm* usque longae, imbricatim 8—20 (24)-florae, glabrae vel molliter villosae; glumae valde inaequales, inferior oblongo-lanceolata, acuta, superior oblonga; palea inferior ad 9 *mm* longa, oblongo-rhomboidea, obsolete nervosa, marginibus late membranaceis utrinque angulum obtusum exhibens, obtusiuscula, apice breviter bifida, aristata, arista divaricatim patente, inferne contorta, palea longiore. ☉ vel ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 76. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 363. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 285. Lindem. Fl. Chers. II, 306. Монтр. Обозр. 75. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 696; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 649. Пач. Фл. Полес. n° 1236; Херс. фл. I, 245. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 163. Кречетов. и Введенск. Фл. СССР II, 577. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 202.

Icon. Rchb. Ic. Fl Germ. et Helv. I, tab. LXXV, fig. 1598!

Hab. По полях, біля доріг, по перелогах, засмічених місцях, кам'янистих відслоненнях і як інгредієнт по цілинних степах (переважно ковилових). — На Поліссі зрідка, як занесена рослина; в Лісостепу зрідка (переважно в півд. частині); звичайно в Степу.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Рог., Пач., Шмальг.). Овруч (Рог., Пач.). — Київ (Рог., Шмальг.!, Н. Цингер!). — **Л. П.** Чернігів (Рог., Шмальг.). — **З. Л.-С., П. Л.-С., Л.Л.-С.** — зрідка; в півд. частині більш звичайно. — **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л.С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно.

Трапляються такі різновидності:

Var. týpicus Beck. Колоски голі.

Spiculae glabrae.

Beck, Fl. Nieder-Oesterr. (1890) 105.

Звичайно.

Var. pubérulus Beck. Нижня квіткова луска короткопухната.

Palea inferior breviter pubescens.

Beck, Fl. Nieder-Oesterr. (1890) 105.

Рідко.

Var. villósus Koch. Нижня квіткова луска густо- і досить довгопухната.

Palea inferior dense et longiuscule villosa.

Koch, Syn. ed. 1 (1837) 821.

Досить часто.

Var. ubérrimus Murbeck. Колоски голі, великі, 16—24-квіткові. Кути по краях нижніх квіткових лусок дуже виразні.

Spiculae glabrae, magnae, 16—24-florae; palearum inferiorum anguli laterales valde evoluti.

Murbeck, Beitr. zür Fl. Süd.-Bosn. u. Herc. in Lunds Univ. Tidsskr, XXVII (1891) 24.

Рідко.

Поширення виду по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорном., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Верх.-Вол., Вол.-Кам. (півд.), Завол., Ниж.-Вол., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. Закавк., Схід. Закавк.; Зах. Сибір: Алт.; Серед. Азія (на півдні рідко, як занесена рослина): Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Сир-Дар., Тянь-Шан., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. speciei. Середня (занесено) і південна Європа, Передня і Середня Азія.

Примітка. По витолочених степових пасовиськах (на збоях) розростається масово на початку літа (після тонконога — *Poa bulbosa*) і має в цей час (до плодоношення) значне кормове значення. Див. також примітку при *B. tectorum*.

243. (11). B. japónicus Thunbg. — Стоколос японський. Рослина сіро-зелена, 15—80 *см* завв. Стебла прямі, гладенькі. Пластинки і піхви листів м'якопухнаті. Волоть велика, до 25 *см* завд., розлога, потім на один бік звисла; гілки волоті довгі, тонкі, зігнуті, нижні зібрані по 2—5, з (1) 2—5 (8) колосками кожна; колоски зеленуваті, лінійно-ланцетні, до 25 *мм* завд., 6—12-квіткові, голі; нижня колоскова луска довгасто-ланцетна, гострувата, верхня довгаста, тупувата; нижня квіткова луска еліптично-ланцетна, до 9 *мм* завд., з невиразними тупими кутами по краях і з досить довгим остюком, який (переважно у середніх і верхніх квіток в колоску), особливо при плодоношенні, знизу закручений і назад дуговидно відігнутий; під час плодоношення нижні квіткові луски в колоску відхиляються одна від другої і вкриваються черепичасто тільки при основі. ☺ або ⊙ Цв. V—VI.

Planta grisescenti-viridis. Culmi erecti, glabri, laeves, 15—80 *cm* alti. Folia linearia, ut vaginae, molliter pubescentia. Panicula laxa, pyramidata, patens, demum unilateraliter nutans, ad 25 *cm* usque longa, ramis tenuibus, longis, erecto-patentibus, demum nutantibus, inferioribus 2—5-nis, (1) 2—5 (8) spiculas gerentibus; spiculae virescentes, compressae, lineari-lanceolatae, ad 25 *mm* usque longae, 6—12-florae; glumae subinaequales, inferior oblongo-lanceolata, acutiuscula, superior oblonga, obtusiuscula; palea inferior elliptico-lanceolata, ad 9 *mm* usque longa, margine supra medium utrinque obsolete obtuse angulata, sub apice acutiusculo bifido arista tenuissima, ei aequilonga, erecto-patente, tandem subrecurva aucta. ☺ vel ⊙.

Thunberg, Fl. japon. (1784) 52, tab. 11. — Кречетов. и Введенск. Фл. СССР II, 578. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 202.

Syn. *B. patulus* Mert. et Koch. Deutschl. Fl. I, (1823) 685.—Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 364. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 285. Lindem. Fl. Chers. II, 305. Монтр. Обозр. 76 ex p.? Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 695; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 649. Пач. Фл. Полес. n° 1237; Херс. фл. I, 244. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 164.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXXIV, fig. 1588!. — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ., I, 156!

Hab. По межах і краях полів і доріг, на перелогах і засмічених місцях. — Зрідка у південній частині Лісостепу і досить звичайно в Степу.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Рог.). — **З. Л.-С.** — переважно в півд. частині. — Кам'янець-Подільська обл.: Сатанів (Рог.).—Вінницька обл.: Томашпольськ. рн, Вапнярка (Шмальг.).—МАРСР: Рибниця (Шмальг.!). Котовськ. рн, Косн (Шмальг.!); Котовськ (Шмальг., Пач.). Тирасполь (Пач.). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Сквира (Рог.) Вінницька обл.: Брацлав (Рог.). Вінниця (Шмальг.!).—Київська обл.: Шполянськ. рн, Лозоватка (Підопл.!).—Одеська обл.: Голованівськ. рн, Голоскове по Бугу (Шмальг.). —Миколаївська обл.: Аджамська дослідна ст. (!); ст. Знам'янка (Пач.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава (Рог., Іллічевський!).— Харківська обл.: Окол. Харкова (Черняєв!, Лавр.!!). Зміїв (Мілютін!, Лавр.!). Окол. Змієва, між селами Садки і Коробові хутори (Мілютін[1]).—**Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — досить звичайно.

[1] Більша частина зразків, зібраних Мілютіним і визначених ним як *B. japonicus*, належить до *B. squarrosus*. Це, наприклад, стосується частини зразків із Змієва, Коробових хуторів біля Змієва, зразків з Добронравівки, кол. Охтирського повіту, Бутківки, кол. Старобільської округи.

Крім типової форми з голими колосками, трапляється ще різновидність.

Var. velútinus (Nocc. et Balb.) Asch. et Gr. Нижня квіткова луска м'якопухната.

Palea inferior molliter pubescens.

Aschers. et Gr. Synop. II, 1 (1901) 619.

Syn. *B. velutinus* Nocc. et Balb. Fl. Tic. I (1816) 54 non Schrad. vel Guss.

Рідше, ніж типова форма.

Поширення виду по СРСР. Лад-Ільм. (занесено), Верх.-Вол., Вол.-Кам. (півд.), Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Крим., Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: всі райони; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Джунг.-Тарб., Тянь-Шан., Сир-Дар., Кара-Кум., Гір.-Туркм.

Ar. Geogr. speciei. Східна, Серед. і півд. Європа, Перед. Азія до півн.-зах. част. Індії, Афганістана і Джунгарії, півн. Африка; занесено в Китаї, Японії, півд. Африці і Америці.

Примітка. Й. К. Пачоський (Херс. фл. I, 245) зазначає, що біля Олександрії знайшов форму *B. japonicus*, яка відрізняється від типових зразків прямими остюками, великими колосками (до 3 *см* і більше завд. і до 5 *мм* завш.), що мають до 13 квіток. Він порівнює її з *B. japonicus* var. *grossus* (Čelak.) Aschers. et Gr., що описана з Богемії. На жаль, цих зразків я не бачив. Див. також примітку про *B. tectorum*.

244. (12). B. commutátus Schrad.—Стоколос змішаний, с. мінливий. 30—70 *см* завв. Стебла прямі, голі, гладенькі. Пластинки нижніх листів і піхви довго- і м'яковолосисті; язичок короткий, тупий. Волоть до 15 (20). *см* завд., після цвітіння досить рідка, під кінець звисла, небагатоколоскова; гілки волоті досить довгі, тонкі, обернені догори, нижні по 3—6 пучками, гострошерсткі (але без волосків); колоски до 2 *см* завд. (без остюків), 5—7 (10)-квіткові, голі, сірозелені; нижня колоскова луска ланцетна, гостра, верхня довгаста, тупа; нижня квіткова луска довгасто-обернено-яйцевидна, коло 7 *мм* завд., гладенька або шерстка, по краю утворює тупі кути, з остюком, що довжиною дорівнює лусці. ⊖ або ⊙. Цв. VI—IX.

Culmi erecti, glabri et laeves, 30—70 *cm* alti. Folia linearia, acuminata, inferiora unacum vaginis villosulo- pubescentia, superiora pilosiuscula, ligula brevi, obtusa. Panicula ad 15 (-20) *cm* usque longa, oblonga, laxiuscula, paucispiculata, demum subnutans, contracta, ramis tenuibus, longis, inferioribus 3—6-nis, scabris; spiculae compressae, 5—7 (10)-florae, glabrae, griseo-virides, exceptis aristis ad 2 *cm* usque longae; gluma inferior lanceolata, acuta, superior oblonga obtusa; palea inferior oblongo-obovata, marginibus utrinque angulum obtusum exhibens, circa 7 *mm* longa, sub apice obtusiusculo subintegro arista recta ei aequilonga aucta. ⊖ vel ⊙.

Schrad. Fl. Germ. I (1806) 353. — Czern. Consp. 72. Lindem. Fl. Chers. II, 304. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 696. Пач. Херс. фл. I, 243. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 162. Кречетов. и Введенск. Фл. СССР, II, 579. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 201.

Syn. *B. racemosus* L. β. *commutatus* Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 650. — *B. racemosus* Czern. Consp. 72 non L. Lindem. Fl. Chers. II, 304. Пач. Херс. фл. I, 238.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXXIV, fig. 1589!

Hab. По засмічених місцях, біля доріг, по садах, парках, лугах і порубах.— Рідко на півдні Полісся, спорадично в Лісостепу і Степу; місцями досить часто.

П. П. Київська обл.: Фастівськ. рн, Мотовилівка (Шмальг.). Окол. Києва (Зеров!).—**Л. П.** Чернігівська обл.: Ніжинськ. рн, Кладківка, Комарівськ. рн Берестовець (Лукашев!, Шмальг.). Новгород-Сіверський рн, проти с. Дегтярівки, луги р. Десни (Куксін!). — **П. Л. С.** Вінниця (Шмальг. sub *B. racemoso*!).— Київська обл.: Канівський рн, с. Хмільна (аноним!). Звенигородськ. рн, Козацьке (Підопл.!). Лисянськ. рн, Смільчанці (Підопл.!). Катеринополь (Підопл.!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндем.!).—Полтавська обл.: Кременчуцький рн, Кам'яно-Потоцьке, біля Крюкова (Пач.). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуцьк. рн, Подище, тераса р. Удая (!). — Київська обл.: Переяслав (Пач., Шмальг.). — Полтавська обл.: Лохвицьк. рн, Сенча (Барсуков sub *B. secalino*!). Миргородськ. рн, с. Білики, заплави р. Хорола (Спесівцев за Іллічевським). Між селами Ново-Троїцьке і Пристайлове по р. Пслу (Извекова!); с. Селище по р. Пслу (Извекова!). Лубни (Шмальг.). Полтава (Іллічовський); Полтавська дослідна станція.—Сумська обл.: Окол. Охтирки (Ширяєв!).—Харківська обл.: Валки (Горницький sub *B. secalino*!). Харківськ. рн: Харків (Черн., Шмальг.); Сокольники (Наливайко sub *B. patulo*!); с. Рогань (Черн.!); хут. Кулики і Прудянка по р. Лопані (Паршина!); Артемівка (Паршина!); с. Бабаї (Савенков!); хут. Свинячий (Котов!), Хутори (Ширяєв!); окол. Деркачів, хут. Бугаїв (!!); Пісочин (!!); Новоселівка і Покотилівка (!!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янськ (Полюта!). Орджонікідзевськ. рн, Вільховатка (Таліев!).—**П. З.-Л. С.** Миколаївська обл.: Олександрівськ. рн, Зелена (Гроссг.).—Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Акінфієв, Сідоров).—**Л. З.-Л. С.** (півн. і схід. част.).—Дніпропетровська обл.: Проти Дніпропетровська (Акінф. за Гроссг.); Ігрень (Акінфієв, Сідоров, Гроссг.). Павлоградськ. рн, хут. Іванівка (Алексеєнко за рукоп. Гроссг.).—Харківська обл.: Мостове, кол. Зміївськ. пов. (Карзов!), по р. Балаклеївці, притоці р. Дінця (Карзов!). Балаклаївськ. рн, хут. Андріївка, по р. Мокрий Ізюмець (Прянішніков!).—Ворошиловградська обл.: Ново-Астраханськ. рн, Боровенька (Ширяєв!). — **П. З. С.** Одеса (Пач.). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Запорізьк. рн, остр. Хортиця (Акінф. за рукописом Гроссг.).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон. (Харків), Причорн. (півн. част.); Кавк.: всі райони, крім Півд. Закавк. і Тал.

Ar. Geogr. Європа (переважно західна), Кавк., півн. Африка.

Примітка. Зразок з Одеси (Малий Фонтан) Й. Пачоський (Херс. фл. I, 244) з деяким сумнівом наближає до *B. commutatus* var. *apricorum* Simonkai [Enum. fl. Transs. (1886) 583], яка характеризується гілочками суцвіття, колосковими і квітковими луками бархатисто-коротко-пухнатими. Цього зразка я не бачив.

B. commutatus Schrad. у нас нерідко росте на лугах високого рівня як інгредієнт, особливо по засмічених місцях.

245. (13). B. racemósus L.—Стоколос гроновидний. 30—60 *см* завв. Рослина жовтувато-зелена. Пластинки і піхви листів шерсткі; язичок короткий. Волоть коротка, не довша 7 *см*, пряма або трохи звисла, вузька, гроновидна; гілки її короткі, нижні по 2—3; колоски довгасто-яйцевидні, до 15 *мм* завд., з 5—8 квітками, жовтувато-зелені, часто з фіолетовим відтінком; нижня колоскова луска ланцетна, верхня обернено-яйцевидна; нижня квіткова луска до 7 *мм* завд., яйцевидно-еліптична, гола, з прямим остюком, що довжиною дорівнює лусці. ⊖ або ⊙. Цв. VI—VII.

Planta flavescenti-viridis, 30—60 *cm* alta. Folia linearia, acuminata, unacum vaginis scabrida, ligula brevi. Panicula abbreviata, 7 *cm* non longior, erecta vel subnutans, angusta, racemiformis, ramis brevibus, inferioribus 2—3-nis; spiculae oblongo-ovatae, ad 15 *mm* usque longae, 5—8-florae, flavescenti-virides vel violascentes; gluma inferior lanceolata, superior obovata; palea inferior circa 7 *mm* longa, ovato-elliptica, glabra, arista recta ei aequilonga aucta. ⊖ vel ⊙.

L. Sp. pl. ed. 2 (1762) 114.—Кречетов. и Введенск., Фл. СССР II, 579. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 200.

Я не бачив *B. racemosus* L. з меж УРСР. Зразки, які визначив І. Шмальгаузен як *B. racemosus* і які я бачив (Жмеринка, 1884. Шмальг.!; Вінниця, 1883. Шмальг.!), відношу до *B. commutatus* Schrad. До цього ж виду я відношу вказівки інших авторів на *B. racemosus* для УРСР[1].

Але можливо, що цей вид може трапитись на заході УРСР як занесений; Поширення по СРСР. Кавк.: Передкавк., Зах. і Схід. Закавк., Тал.; наводиться і для інших місць Союзу, але мабуть, помилково.

Ar. Geogr. Західна Європа—на схід, певно, до Балканськ. півостр. і зах. Польщі, Кавказ.

246. (14). B. móllis L.—Стоколос м'який. (5) 15—80 *см* завв. Рослина сіро-зелена, при основі розкущена. Стебло під суцвіттям короткопухнате. Пластинки і піхви листів м'яко-волохато-пухнаті; язичок короткий, тупий. Волоть до 10 *см* завд., пряма, стиснена; гілки її короткі, пухнаті, нижні по 3—5, з 1—2 колосками; колоски довгасто-еліптичні або довгасто-ланцетні, пухнаті, рідко голі, 1—1,5 (2) *см* завд., 6—10 (рідко більше)-квіткові, зеленуваті; нижня колоскова луска ланцетна, верхня довгасто-яйцевидна; нижня квіткова луска яйцевидно-еліптична, 8—10 *мм* завд., з прямим остюком до 1 *см* завд. Пиляки яйцевидні, ледве вдвоє довші за ширину. ☉ або ⊙. Цв. 2/2 V—IX.

Planta grisescenti-viridis, (5) 15—80 *cm* alta. Culmi fasciculati, sub inflorescentia velutini. Folia linearia, acuminata, ut vaginae, molliter villosa, ligula brevi obtusa. Panicula oblonga, erecta, ad 10 *cm* usque longa, deflorata contracta, ramis brevibus, villosulis, inferioribus 3—5-nis, uni- vel distachyis; spiculae oblongo-ellipticae vel oblongo-lanceolatae, subcompressae, virides, molliter pubescentes, raro glabratae, 1—1,5 (2) *cm* longae, 6—10 (12)-florae; gluma inferior lanceolata, superior oblongo-ovata; palea inferior ovato-elliptica, 8—10 *mm* longa, elevatim 7—9-nervia, sub apice vix bifido arista tenui recta ad 1 *cm* usque longa aucta. Antherae ovatae, latitudine sua subduplo longiores. ☉ vel ⊙.

L. Sp. pl. ed. 2 (1762) 112. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 361. Czern. Consp. 72. Рогов. Обозр. (1869) 285. Lindem. Fl. Chers. II, 304. Монтр. Обозр. 75. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 696; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 650. Пач. Фл. Полес. n° 1240; Херс. фл. I, 241. Кречетов. и Введенск. Фл. СССР II, 579. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 201.

Syn. *B. hordeaceus* Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 161, non L.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. LXXII, fig. 1591, 1592! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 156!

Hab. По засмічених місцях, біля доріг, по засмічених лугах і лісових порубах.—Звичайно по всій УРСР, але на півдні Степу зрідка (переважно як занесена рослина).

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.—звичайно.—**П. З. С.** Одеса (Шестеріков!, Шмальг., Рябков у Пач.).—Миколаївська обл. Миколаїв (занесений, Пач.). Херсоиськ. рн, Дар'ївка (Пач.). Херсон (занесений, Рябков у Пач.).—**Л. З. С.** Миколаївська обл.: Цюрупинськ (Пач.). Голопристанськ. рн, Солоно-

[1] Czern. Consp. 72. Léveillé, Voyage dans la Russie méridionale et Crimée, II, 161. Lindem. Fl. Chers. II, 304. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 696; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 650.

Пачоський (Херс. фл. I, 240) висловив сумнів про знаходження *B. racemosus* L. взагалі на Україні.

озерна лісова дача (Пач.!); Прогнойськ на Кінбурнській косі, біля доріг на вогких пісках (Пач.); захід. частина Іванівської арени в околицях Іванівки (!); Іванівка (Пач.!). Острів Бабин у Тендерській затоці (Дес.-Шост.!). Острів Орлов (Дес.-Шост. і Левіна). Скадовський рн, коса Джарилгач (вони ж).

Досить мінлива рослина.

Var. týpicus (Beck) Podpěra. Рослина досить висока (більше 10—15 *см*); волоть з досить довгими гілками; нижні гілки зібрані по кілька; нижня квіткова луска пухната.

Planta altiuscula (10—15 centimetris altior); paniculae rami longiusculi, inferiores 3—5-ni; palea inferior villosula.

Podpěra, Května Moravy, 2 (1926) 334.

Syn. *B. hordeaceus α. typicus* Beck, Fl. Nied. Oesterr. I (1890) 109.

Звичайно.

Var. nánus (Weig.) Aschers. et Gr. Як var. *typicus*, але вся рослина низька (нижче 10—15 *см*); волоть тільки з 1—2 колосками.

Planta nana, 10—15 centimetris humilior; panicula valde depauperata, monovel distachya.

Aschers. et Gr. Fl. Nordost. Flachl. (1898) 121.

Syn. *B. nanus* Weig. Obs. (1772) 8.

Зрідка.

Var. contráctus Lange. Вся рослина низька. Гілки волоті дуже короткі; волоть гроновидна·нижня квіткова луска густопухната.

Planta humilis; panicula recemiformis, ramis valde abbreviatis; palea inferior dense villosula.

Lange, Pug. Nat. For. Kjöbenh. 2 Aart. II (1860) 53.

Зрідка.

Var. leptóstachys Pers. Як var. *typicus*, але стебла під суцвіттям і нижні квіткові луски голі (останні тільки по жилках з короткими волосками).

A var. *typico* Podpěra differt culmo sub panicula atque paleis inferioribus praeter nervos breviter pilosiusculos glabris.

Pers. Synop. pl. I (1805) 95.

П. З.-С. Миколаїв, валізниця, разом з типовою формою і переходами, занесений (Пач.).

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: вся, за винятком Арктики; Сиб.: весь, крім Арктики; Кавк.: всі райони; Далекий Схід: Уссур.

Ar. Geogr. speciei. Європа, Крим, Кавк., передня і півн. Азія, Японія, півн. Африка, Півн. і Півд. Америка (занесено), Австралія (занесено).

B. japónicus Thunb. × **B. squarrósus L.**

Л. З.-С. Запорізька обл.: Мелітополь (Коржинський!).

Примітка. В гербарії БІН-у АН СРСР зберігається досить багато зразків цього гібрида з околиць Мелітополя, разом з *B. squarrosus* L. і *B. japonicus* Thunb. [частина зразків другого належить до var. *velutinus* (Nocc. et Balb.) Asch. et Gr.].

Триба 11. Nárdeae Rchb.

Суцвіття—простий колос. Колоски одноквіткові. Колоскових лусок немає. Квіткові плівки відсутні. Тичинок 3. Стовпчик 1, короткий, з довгою приймочкою.

Тільки один рід *Nardus*.

Рід 104. Nárdus[1] L. — Мичка, біловус

L. Gen. pl. ed. 1. 19

Колос тонкий, однобічний. Колоски одноквіткові і сидять у два ряди на тригранній осі колоса. Колоскових лусок немає. Квіткових лусок 2; нижня ланцетно-шиловидна, остюковидно загострена, обгортає верхню плівчасту.

Єдиний вид роду *N. stricta* L. — вид бореальний (голарктичний, з диз'юнкцією в півн. Азії).

247. N. stricta L. — Мичка, біловус. 10—30 *см* завв. Утворює густі дернини. У кожного гону при основі є два лускатих листи; інші листи з шкірястою піхвою і жорсткою щетиновидною відігнутою сірозеленою пластинкою; язичок короткий. Колос 4—10 *см* завд. Колоски ланцетно-шиловидні, фіолетово-сірі. ♃. Цв. 2/2 V—1/2 VI.

Planta perennis, dense caespitosa, 10—30 *cm* alta. Culmi tenues, erecti, breviter pubescentes, folia vix superantia, ad basin squamis binis obsita. Folia glaucescentia, rigida, setiformia, patentia, vaginis coriaceis, ligula brevi. Spica erecta, tenuissima, laxa, unilateralis, 4—10 *cm* longa; spiculae uniflorae, tenues, erectae, lanceolato-subulatae, violaceo-griseae; glumae nullae; palea inferior lineari-subulata, carinata, trinervia, ad nervos scabra, apice longiuscule et tenuiter aristata; lodiculae nullae; stylus unicus brevis, stigmate longo, pubescente. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 53. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 324. Czern. Consp. 69. Рог. Обозр. (1869) 289. Моитр. Обозр. 71. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 655; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 652. Пач. Фл. Полес. n° 1243. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 167. Невск. Фл. СССР II, 587. Лавр. Фл. УСРР, визн., I, 205.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 111!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 1543!, 1795!

Hab. Вогкі луги, переважно суходільні, де розвивається масово, також по порубах, гарах, у лісах тощо. — В Поліссі дуже звичайно, в Лісостепу — рідко.

П. П., Л. П. — дуже звичайно. — **П. А.-С.** Житомирська обл.: Бердичів (Рог.!). — Вінницька обл.: Околиці Вінниці, Турбове (!!); Сосонка (!!). Михайлівка, Вороновицьк. рн (Левіна). — Київська обл.: Смілянськ. рн, Залевки (Клеоп.). — **Л. А.-С.** Чернігівська обл.: Бахмацьк. рн, між Хвастівцями і Бильмачівкою (!). — Сумська обл.: Околиці Охтирки, Климентово (Угринський). — Харківська обл.: Старо-Салтівськ. рн, Дубинськ (правий берег Діпця) (Черн.!). Околиці Харкова, піскові тераси рр. Уди і Лопані між ст. Підгородня і ст. Лозовенька, піщана виїмка біля залізниці, декілька дернин, 1920 (!!); Харків, коло Клюквеиого болота, утворює *Nardeta* (Наливайко!, Лавренко!!); залізничний трикутник, за Новоселівкою (!!); Основа і Григорівка (Черн.!); Куряж (Черн.!); між хут. Наточії і хут. Шпаки (!!); біля ст. Куряж, Малинківський бір (!!); коло Бабаїв (Delavigne!); ст. Покотилівка, болотце в лісовому яру (15.V 1915. Перфільєв!).

Поширення по СРСР. Арктика: Аркт. Євр.; Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Ниж.-Дон.; Кавк.: Зах., Схід. і Півд. Закавк.; Схід. Сибір: Даурія (занесено?).

[1] Від грецького слова νάρδος (нáрдос) — назва якоїсь індійської ароматичної рослини (*Nardostachys jatamansi, Andropogon nardus* або іншої). Останній вид раніше звали *Nardus gangitis spuria*; Лінней переніс назву *Nardus* на нашу рослину, хоч вона ніяких ароматичних речовин у своєму складі не має

Ar. Geogr. Майже вся Європа (на півдні в горах), гори М. Азії, гори півн. Африки, Гренландія, Півн. Америка.

Примітка. Дуже характерна рослина для вогких суходільних лугів Полісся, де утворює характерні асоціації — біловусники (*Nardeta*). За Д. В. Воробйовим і П. С. Погребняком (Лісов. типол. визн. Укр. Полісся, 1929, 128), *N. stricta* є „характерний задернуватель вогких типів, головним чином вогких борів, суборів, сугрудків, зрідка грудів. Рясно оселяється на лугах, галявинах, біля шляхів, на порубах, гарах, купинах. Особливо добре пошнрюється після випасування худоби".

Цікаве поширення *N. stricta* в межах Лісостепу, де він трапляється спорадично. Місцезнаходження біля Харкова досить далеко ізольовані від суцільного ареалу.

Кормового значення не має. Худоба їсть тільки до колосіння.

Триба 12. Leptúreae Holmb.

Суцвіття — колос. Колоски 1—2-квіткові. Колоскових лусок 1—2, шкірястих. Квіткові луски тонкоплівчасті, загострені. Тичинок 3.

Декілька родів, з яких у нас тільки рід *Pholiurus*.

Рід 105. Pholiúrus[1] Trin. — Лускохвосник

Trin. Fund. Agrost. (1820) 131

Колос циліндричний, прямий або трохи зігнутий. Колоски сидять по одному в вирізках осі колоса; колоскових лусок 2, шкірястих, з численвими жилками, довшими за квітки; квіткові плівки суцільні, видовжені; маточка з майже сидячими пірчастими приймочками. Однорічники.

Оліготипний рід з 4 видами, поширеними в півд. Європі, півн. Африці і зах. Азії; занесений в Півн. Америку і Австралію. В УРСР тільки середземноморський *Ph. pannonicus* (Host) Trin.

248. Ph. pannónicus (Host) Trin. — Лускохвосник паннонський. Рослина 10—40 *см* завв., при основі розгалужена пучком. Стебла колінчасто-висхідні, майже лежачі. Листя з гладенькими піхвами і плоскою, пізніше іноді згорненою пластинкою; язичок гострий, 3—4 *мм* завд. Колос довгий, (3) 4—9 (13) *см* завд., прямий, циліндричний, з покрученою віссю; колоски трохи довші за коліиця осі колоска, довгасті, двоквіткові; колоскові луски ланцетно-довгасті, раптом загострені, з 7—8 випнутими жилками; квіткові луски плівчасті, ланцетні, гострі. ☉. Цв. 2/2 V—1/2 VII. — Рис. 19.

Culmi fasciculati, 10—40 *cm* alti, geniculato-ascendentes, interdum fere prostrati. Folia linearia, plana, serius interdum convoluta, ligula oblonga, acuta, 3—4 *mm* longa. Spica erecta, elongata, (3) 4—9 (13) *cm* longa, tenuis, cylindrica, rachide flexuosa; spiculae internodio rachidis sublongiores, oblongae, biflorae, glumis aequalibus, coriaceis, lanceolato-oblongis, subito acuminatis, elevatim 7—8-nerviis, late cartilagineo-marginatis; paleae tenuiter membranaceae, lanceolatae, acutae. ☉

Trin. Fund. Agrost. (1820) 131. — Невский, Фл. СССР II, 588.

[1] Від грецьких слів φολίς (фолíс) — луска і οὐρά (урá) — хвіст.

Syn. *Rottboellia pannonica* Host, Gram. Austr. I (1801) t. 24. — *Lepturus pannonicus* Kunth, Enum. I (1833) 462. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 325. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 655. Пач. Херс. фл. I, 286. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 178. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 207.

Exsicc. Herb. Fl. Reip. Sov. Ucrain. № 19!

Hab. На солонцях і в подах. — Досить часто на півдні Степу і зрідка в північній його смузі.

Л. Л.-С. Полтава, сухі і піскуваті місця коло р. Ворскли, дуже багато (20.VI 1893. (Левандовський!, Шмальг.). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янськ (Лавр.!!, Клок.!). Горлівськ. рн, ст. Майорівка (Олексієнко!). Костянтинівськ. рн, Дмитріївка (Літвінов!). — Ворошиловградська обл.: Оріхове і Ребрикове (!!). Ровеньківськ. рн, Провальський степ, коло ст. Червона Могила (Постригань!). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: по р. Саксагані в кол. Верхньодніпровському повіті (Акіфієв!). — **Л. З. П. С.** Полтавська обл.: Окол. Карлівки, біля Федорівки (Ганешин!).—Дніпропетровська обл.: Новомосковский рн, окол. Карабинівки, урочище Ріг (Зоз!). С. Знам'янка, друга тераса р. Самари (Зоз!). Кол. Новомосковськ. повіт (Алексієнко!). Кодаровський рн, Петрівське, заплава р. Берди (Клеоп.); Преслав, долина р. Обиточної. — **П. З.-С.** Миколаївська обл.: Варварівський рн, між Черемліївською і Ламбертовською поштов. ст., біля Зелеиого хутора, під (Пач.!). Херсонський ри: Дар'ївка (Пач.); Гусаковський під біля Херсона (Пач.!); Білозірка, під Чорна Долина (Пач., Куксін!). Миколаївський рн, між Олександрівкою і Кисляківкою, під (Пач.!). Бериславський рн, між Соколиками і Бериславом, під (Пач.!); Іванівка, 25 *км* від Берислава, під (Пач.!); біля пошт. ст. Григор'ївської (Пач.!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Мелітопольськ. рн, між с. Мордвинівкою і Гірсовкою, Приазовськ. рн, під (!). Ново-Троїцьк. рн, між Асканія-Новою і Корсунем, подик на захід від Молочанського виселку (Клок.!). Асканія-Нова — Корсунь, Чорний під (Клок.!). Казанківський рн, Зелений під (Шост.-Дес.!); Дорнбург (Окснер!). Асканія-Нова, поди (Пач., Свістунова!).—Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн, окол. Збур'ївки, Ягорлицький півострів (Давидич!). — **П. С.** Миколаївська обл.: Каланчакськ. рн, між Преображенкою і Перекопом (Єгорова!).

Поширення по СРСР. Причорном., Крим., Вол.-Дон., Ниж.-Вол., Ниж.-Дон.; Кавк.: Передкавк., Схід. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб.; Серед. Азія: Арал.-Касп.

Ar. Geogr. Іспанія, Угорщина, півн. част. Балканського півострова, степова смуга Європейської частини СРСР, Кавказ.

Примітка. *Ph. pannonicus* в підзоні різнотравно-ковилових (злаково-лугових) степів росте серед розрідженого рослинного покриву на солонцях. Вказівки для солончаків, мабуть, стосуються або солонців, або солончаків, що вже перетворюються на солонці. В підзоні ковилових (злакових) степів *Ph. pannonicus* росте вже в подах серед розрідженого рослинного покриву, особливо по збитих ділянках країв подів.

Вказівка С. А. Невського у Фл. СССР (l. c.) „солончаковые и слабо засоленные луга" — сумнівна.

Триба 13. Hórdeae Benth.

Суцвіття — складний колос (інколи колоски на дуже коротких ніжках). Колоскових лусок 2 (рідко вони зовсім відсутні). Тичинок 3.

Коло 25 родів, з кількома сотнями видів, поширених в помірних країнах обох півкуль.

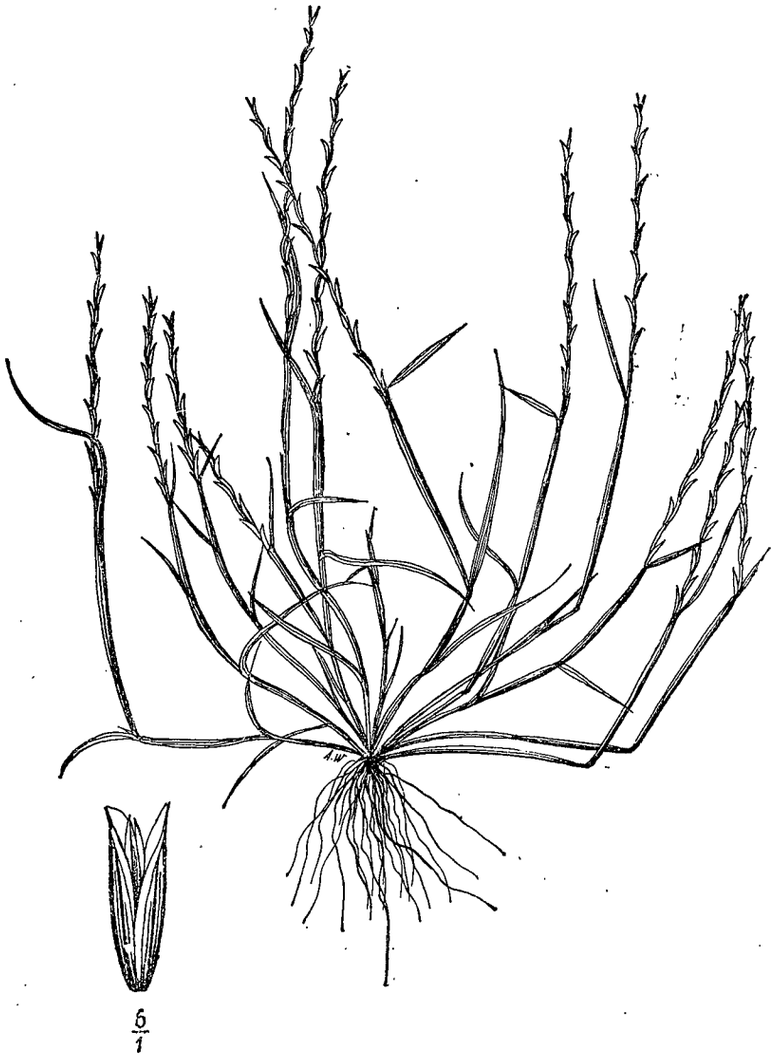

Рис. 19. *Pholiurus pannonicus* (Host) Trin.
Вся рослина і колосок (збільшений).

Рід 106. **Brachypódium**[1] P. B. — Куцоніжка

P. B. Agrost. (1812) 100

Суцвіття колосовидне. Колоски на дуже коротких товстих ніжках, багатоквіткові, спершу циліндричні, потім стиснені з боків, притиснені до осі довгого суцвіття або більш-менш відхилені; колоскові луски нерівні, на спинці округлі, з багатьма тонкими жилками, без кіля; нижня квіткова луска з 5—7 жилками, на вершку з остюком; верхня квіткова луска з двома крайовими жилками, по краю війчаста. Квіткові плівочки війчасті.

Рід складається з 12 видів, поширених в Європі, помірній Азії, в Африці (на високих горах), у Півн. і Центральній Америці (Мехіко).— В СРСР 4 види; в УРСР 2 види, з яких *B. silvaticum* (Huds.) P. B. — бореальний (палеоарктичний з диз'юнкцією в Сибіру) і *B. pinnatum* (L.) P. B. — бореальний (західнопалеоарктичний) вид.

---

1. Рослини дернисті, з укороченим кореневищем; суцвіття слабе, звисле, з дуже тонкою віссю; остюки 0,6—1,2 *см* завд., коротші або довші за нижню квіткову луску . . . . . (1). **B. silvaticum** (Huds.) P. B.
— Рослини з повзучим кореневищем; суцвіття трохи нахилене або пряме; остюки 0,2—0,4 (0,6) *см* завд., у 2—3 рази коротші за нижню квіткову луску . . . . . (2). **B. pinnatum** (L.) P. B.

Секція 1. **Leptorachis** Nevski. Утворює дернини. Кореневище вкорочене. Суцвіття слабе, звисле, з тонкою віссю; нижня квіткова луска з довгим остюком.

249. (1). B. silváticum (Huds.) P. B. — Куцоніжка лісова. Темно-зелена рослина. Утворює рідкі дернини. Стебла прямі або висхідні, 60—100 *см* завв., досить слабі, по вузлах, а іноді і по нижніх міжвузлях густоволосисті. Листи з густоволосистими піхвами і довгими, м'якими, до 12 *мм* завш., зверху волосистими пластинками; язичок до 4 *мм* завд.; колосовидне суцвіття 7—15 *см* завд., тонке, звисле, з віддаленими між собою колосками. Колоски 15—20 (25) *мм* завд., 6—15-квіткові, світлозелені; колоскові і нижні квіткові луски шерсткопухнаті або майже голі, вузьколанцетні; нижня квіткова луска верхніх квіток з остюком, трохи коротшим або довшим за саму луску; остюк 0,6—1,2 *см* завд. 4. Цв. 2/2 VI—VIII.

Planta perennis, obscure viridis, laxe caespitosa. Culmi erecti vel basi ascendentes, ad nodos vel interdum per tota internodia inferiora dense pilosi, 60—100 *cm* alti. Folia flaccidula, plana, elongata, ad 12 *mm* usque lata, supra pilosa, vaginis dense pilosis, ligula brevi, truncata, ad 4 *mm* usque longa. Inflorescentia spiciformis, angusta, laxiuscula, subnutans; spiculae alternae, distiche dispositae, remotae, 15—20 (25) *mm* longae, 6—15-florae, pallide virides; glumae subinaequales, lanceolatae, acutae, ut palea inferior hirtae vel subglabrae; palèa inferior florum superiorum arista ea subaequilonga aucta. 4.

Pal. de Beauv. Agrost. (1812) 101.— Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 346. Czern. Consp. 71. Por. Обозр. (1869) 285. Монтр. Обозр. 446. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 697; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 651. Пач. Фл. Полес. n° 1242; Херс. фл. I, 248. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 166. Невский, Фл. СССР II, 594. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 203.

Syn. *Festuca sylvatica* Huds. Fl. angl. ed. 1 (1762) 38.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. 16, fig. 1373—1375 (sub *B. gracili* P. B.)!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 542!

Hab. По дубових і почасти дубово-соснових лісах.—Звичайно на Поліссі і в Лісостепу, зрідка в північній частині Степу.

П. П., **Л. П.**, **З. Л.-С.** (на південь до р. Ягорлика).—**П. Л.-С.** і **Л. Л.-С.** — звичайно. — **Д. Л.-С.** — досить звичайно. — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Алексеенко!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Красноград (Іллічевський). Куп'янськ (Клок.). — Дніпропетровська обл.: Новомосковський рн, с. Знам'янка, в долині р. Самари (Зоз!); хут. Ново-Троїцький, Самарський бір (Зоз!). Магдалинівський рн, Котівка на р. Орелі (Акінф. в рукоп. Гроссгейма). — Синельниково (Шмальг.). — Ворошиловградська обл.: Старобільськ, Довгий ліс (Ширяевський!). — Сталінська обл.: Ольгинськ. рн, Велико-Анадоль, по р. Кашлагач (Графф, Бекет., Сідор., мабуть, посаджена.—*Є. Л.*). — **П. З. С.** Одеса, хут. Чижевичевої (1849. герб. Траутф.!). — **Л. З. С.** Острів Хортиця, ліс (Дементьев).

Крім типової форми, трапляється

Var. dumósum (Vill.) Beck. Нижні міжвузля стебла, листя і почасти нижні квіткові луски густо-, довго- і м'яковолосисті.

Internodia culmi inferiores, folia atque saepe paleae inferiores pilis longis mollibus dense obsita.

Beck, Fl. Nied. Oesterr. (1860) 110.

Syn. *Bromus dumosus* Vill. Hist. pl. Dauph. II (1787) 119.

Звичайно.

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм. (півд. част.), Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Вол.-Дон., Причорном., Нижн.-Дон., Завол., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Зах. і Схід. Закавк., Тал.; Зах. Сибір: Алт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян; Серед. Азія: Гір.-Туркм., Пам.-Ал., Тянь-Шан., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Європа, крім арктичн. країн, Перед. і Серед. Азія (гори), Алтай, Тібет, Японія, півн. Африка, Мадейра і Канарські острови.

Примітка. Воробйов і Погребняк (Лісов. типол. визначн. Укр. Полісся, 1929, ст. 119) вважають *B. silvaticum* за характерну для свіжих і вогких сугрудків (грабово-дубово-соснових і липово-дубово-соснових лісів) і грудів (грабово-дубових і липово-дубових лісів). У межах Лісостепу і півночі Степу ця рослина також характерна переважно для свіжих і вогких грабово-дубових, липово-дубових і почасти дубових лісів.

Секція 2. **Eubrachypódium** Nevski. Кореневища повзучі, з гонами, вкритими блискучими, жорсткими короткими лусками. Суцвіття трохи нахилене або пряме. Нижні квіткові луски з коротким остюком.

250. (2). B. pinnátum (L.) P. B. — Куцоніжка пірчаста. 60—100 (125) *см* завв. Світлозелена рослина з повзучим кореневищем. Стебла стоячі, з опушеними вузлами. Листові піхви голі або піхви нижніх листів іноді пухнаті; листова пластинка широка (до 10 *мм*), на верхній поверхні з рідкими волосками; язичок дуже короткий (до 2 *мм* завд.), тупий. Суцвіття

[1] Від грецьких слів βραχύς (брахю́с) — короткий і πόδιον (по́діон) — ніжка; про короткі ніжки колосків.

Р. Ю. Рожевіц (Злаки, 1937) родн *Brachypodium* і *Trachynia* відокремлює в окрему трибу *Brachypodieae*.

пряме або нахилене, 7—12 (16) *см* завд. Колоски 2—3,5 *см* завд., (6) 8—15-квіткові, ланцетно-лінійні, світлозелені, потім жовтуваті, короткопухнаті або голі; колоскові луски ланцетні, загострені; нижня квіткова луска довгасто-ланцетна, загострена в остюк; остюк 2—4 (6) *мм* завд., коротший за квіткову луску. ♃. Цв. VI—VII.

Planta clare-viridis, rhizomate repente. Culmi erecti, rigidi, ad nodos pubescentes, 60—100 (125) *cm* alti. Folia plana, rigidiuscula, lanceolato-linearia, acuta, ad 10 *mm* usque lata, supra sparsim pubescentia; vaginae glabrae vel foliorum inferiorum interdum pubescentes; ligula brevis, ad 2 *mm* longa, obtusa. Inflorescentia disticha, erecta vel subnutans; spiculae 2—3,5 *cm* longae, (6) 8—15- florae, alternae, lanceolato-lineares, clare virides, demum flavescentes, breviter pubescentes vel glabrae; glumae lanceolatae, acuminatae, subinaequales, acutae, mucronatae; palea inferior oblongo-lanceolata, in aristam rigidam rectam, 2—4 (6) *mm* longam, ea breviorem abiens. ♃.

P. Beauv. Agrost. (1812) 155. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 345. Czern. Consp. 71. Рогов. Обозр. (1869) 285. Монтр. Обозр. 446. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 697; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 651. Пач. Фл. Полес. n° 1241; Херс. фл. I, 247. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 165. Невский, Фл. СССР II, 594. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 203.

Syn. *Bromus pinnatus* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 78.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. 17, fig. 1376 a!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 748!

Hab. В рідких лісах, на узліссях, по чагарниках.—Зрідка на Поліссі, в Лісостепу і в північній частині Степу.

П. П. Київська обл.: Чорнобиль (Рог. у Пач., Шмальг.). Київ (Рог., герб. Траутф.!).—**Л. П.** Київська обл.: Броварське лісництво, Пухівська дача (Вершковський).—Чернігів (Рог., Шмальг.).—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Волочиський рн, Тарноруда (Шмальг.). Сатанів (Рог.). Смотрицький рн, Нігин (Рог., Шмальг.). Кам'янець-Подільський (Рог.). Кол. Кам'янець-Подільський пов., с. Муша (Рог.!). —МАРСР: Ананьївський рн, Байтальсько-Точилівська лісова дача (Пач.). Котовськ, кол. Бірзула (Шмальг., Монтр.).—**П. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква (Рог.). Таращанський рн, Тараща (Рог.); урочище Мар'янівка, біля с. Кошового (Літвінов!). Канівський рн, між Трахтемировом і Каневом (герб. Траутф.!). Умань (герб. Траутф.!, Фінн!).—МАРСР. Ананьївський рн, Жеребкове (Пач.).—Полтавська обл.: Кременчуцький рн, між с. Білецьківкою і Свинаркою (Пач.). —Кіровоградська обл.: Олександрія (Рябков за Пач.). Чорний ліс (Рябк. у Пач.).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяславський рн, с. Дениси, острів Гірка (Ярмолович за Ілліч.); Переяслав (Пач.!)—Сумська обл.: окол. Сум, Морочі (Залеський!). Низи, бір (Залеський!).—Харківська обл.: Харківськ. рн, Сокольники (!!), Помірки (Наливайко, Лавренко!!), М. Рогозянка (!!), Рогань (Черн.!).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янський рн, Артемівські (кол. Святі) гори (Ширяєв!).—**Л. З.-Л. С.** Ворошиловградська обл.: Марківка (27. VI 1915. Залеський!).—Сталінська обл.: Ольгинський рн, „Підвищені місця коло Ново-Троїцького" (30. VI Графф; Бекетов, Сідоров).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр, Ниж.-Дон., Завол., Крим., Кавк.: Передкавк., Півд. Закавк., Даг.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Обськ., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Дж.-Тарб., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Європа, крім арктичної і сухих безлісних степів, Крим, Кавк., Сибір, до Байкала, Перед. Азія, півн. Африка.

Рід 107. Trachýnia[1] Link.—Трахінія

Link, Hort. Bot. Berol. I (1827) 42

Стебла на вершку з 1—2 колосками або суцвіття колосовидне, з 3—4 (7) колосками. Колоски майже сидячі, на дуже коротких товстуватих ніжках, 7—30-квіткові, з початку майже циліндричні, а потім стиснені з боків, з ламкою віссю. Колоскові луски ланцетні, загострені, з дуже виразними жилками; нижня квіткова луска з остюком і товстими жилками.—Однорічні рослини.

Монотипний середземноморський рід.

251. T. distáchya (L.) Link.—Трахінія двоколоскова. Стебла пучками, прямостоячі або при основі колінчасто-висхідні, 10—30 *см* завв., жорсткі, гладенькі, з короткопухнатими вузлами. Листи з гладенькими піхвами і досить короткими волосистими пластинками; язичок короткий, тупий. Колоски (1,1) 1,4—2,2 (5,5) *см* завд., 6—16 (30)-квіткові; колоскові луски ланцетні, загострені, з (3) 5—7 жилками, до 7 *мм* завд.; нижня квіткова луска ланцетна, з 7 товстими жилками, з тонким прямим остюком, довшим за луску, по краях війчаста; верхня квіткова луска по краях жорстко-гребінчасто-війчаста. ☉. Цв. V—VII.

Planta annua, ad basin fasciculatim ramosa. Culmi erecti vel ad basin geniculato-ascendentes, rigidi, laeves, 10—30 *cm* alti, nodis breviter pubescentibus. Folia latiuscule linearia, plana, pilosa, vaginis glabris, ligula brevi, obtusa. Spiculae (1,1) 1,4—2,2 (5,5) *cm* longae, 6—16 (30)-florae; glumae inaequales, lanceolatae, acuminatae, elevatim (3) 5—7-nerviae, ad 7 *mm* longae, rachide fragili; palea inferior lanceolata, elevatim 7-nervia, in aristam rectam tenuem, ea longiorem abiens, superne ut palea superior ciliis rigidis pectinata. ☉.

Link, Hort. Bot. Berol. I (1827) 43.— Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 346. Невский, Фл. СССР II, 596.

Syn. *Bromus distachyos* L. Amoen. acad. IV (1759) 304.— *Brachypodium distachyon* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 741. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 651. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 204.

Рідка заносна рослина на півдні степової смуги (у портових містах).

Л. З.-Л. С. Дніпропетровська обл.: Маріуполь—„1 екземпляр у новому порту на гравії. № 730" (Городецький, Вержбицький).—**П. З. С.** „Херсонск. губ., Одесский у., степь. 19.VI 1895." (Белецький в гербарії БІН'у Акад. Наук СРСР!).

Поширення по СРСР. Крим.; Кавк.: Передкавк., Схід. і Півд. Закавк.; Серед. Азія: Гір.-Туркм., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Середземноморські країни від Канарських островів на заході до Ірана і Афганістана на сході і Абіссінії на півдні; занесена в півд. Африці.

Рід 108. Roegnéria[2] C. Koch.—Регнерія

C. Koch in Linnaea XXI (1848) 413

Колоски (2) 3—5-квіткові, злегка стиснені з боків, майже сидячі, з прямими або звивистими остюками, зібрані більш-менш пониклим колосом.

[1] Від грецького слова τραχύνω (трахю́но) — роблю шерстким.

[2] Опрацював Ю. М. Прокудін.—Elaboravit G. Prokudin.

Колоскові луски ланцетні, звичайно з широкими проміжками між жилками, шерсткі, при основі рівні (без поперечної борозенки) і зрослі з рудиментарною ніжкою колоска; квітки при основі несуть більш-менш волосисте мозолисте потовщення — калус; нижня квіткова луска більш-менш шерстка, з досить довгим остюком. Квіткові плівки маленькі, майже голі або по краю війчасті. Пиляки короткі, коротші $^1/_2$ або $^1/_3$ верхньої квіткової луски. Зернівка видовжено-лінійна, на вершку волосиста, з внутрішнього боку злегка вгнута, майже плоска.—Багаторічні дернисті рослини, без повзучих гонів.

Коло 60 видів цього роду поширені в помірній і холодній зонах Європи і Азії. В УРСР лише *R. canina* (L.) Nevski — бореальний (палеоарктичний) вид.

252. R. canina (L.) Nevski.—Регнерія собача. Пухкодерниста рослина. Стебла 45—130 *см* завв., прямостоячі або при основі колінчасто-висхідні, голі або густо вкриті короткими, оберненими косо вниз волосками, під колосом завжди голі. Листи тонкі, плоскі, широколінійні, (3) 4—9 *мм* завш., зелені або сизувато-зелені, шерсткі, зверху розсіяноволосисті; піхви голі або густо вкриті короткими відстовбурченими або оберненими косо вниз волосками. Колос досить густий, пониклий, (5) 6—13 (16) *см* завд., зелений, рідше зеленувато-фіолетовий, з тонкою, плоскою, по ребрах шерсткою віссю. Колоски (2) 3—5-квіткові, 9—13 *мм* завд. (без остюків), з дуже ламкою коротковолосистою віссю, розміщені двома рядами. Колоскові луски ланцетні, вгорі раптово звужені і звичайно короткоостисті, з 3—5 розсуненими жилками, з широкими проміжками між ними, шерсткі, по краю білоплівчасті, нерівні, нижня 5,5—8 *мм* завд., з коротким остюком до 2 *мм* завд., верхня 6,5—9 *мм* завд., з остюком 1—3 *мм* завд.; нижня квіткова луска довгасто-ланцетна, 8—11 *мм* завд., із звивистим, шерстким остюком (10) 12—20 *мм* завд., внизу гладенька, у верхній частині більш-менш шерстка; верхня квіткова луска майже дорівнює нижній, ланцетна, тупа, по кілях війчаста. Пиляки 2,5—2,8 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII. ♃.

Planta laxe caespitosa, 45—130 *cm* alta. Culmi erecti vel ad basin vix geniculato-ascendentes, graciles, laeves, glabri vel parte summa excepta pilis brevibus patentibus vel reversis dense obsiti. Folia flaccidula, plana, latiuscule linearia, (3) 4—9 *mm* lata, utrinque scabra, glabra vel supra sparsim pilosiuscula, vaginis glabris vel dense et breviter pilosis. Spica disticha, (5) 6—13 (16) *cm* longa, debilis, nutans, viridis vel virescenti-violacea, axi planiusculo, ad costas scabro; spiculae (2) 3—5-florae, aristis exceptis, 9—13 *mm* longae, rachide fragillima, pilosiuscula; glumae inaequales, lanceolatae, scabridae, margine albomembranaceae, apice in aristam brevem abrupte attenuatae, 3—5 nerviae, nervis late distantibus; palea inferior oblongo-lanceolata, 8—11 *mm* longa, superne plus minusve scabrida, apice arista flexuosa aspera ea plus minusve longiore 10—20 *mm* longa instructa. Antherae 2,5—2,8 *mm* longae. ♃.

Nevski, Fl. URSS II (1934) 617. Прокудін, Пирії України, 162.

Syn. *Agropyrum caninum* P. B. Agrost (1812) 146. Czern. Consp. 70. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 656. Пач. Фл. Полес., n° 1247; Херс. фл. I, 250. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 209. — *Triticum caninum* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 86.— Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 340. Рогов. Обозр. (1869) 287. Монтр. Обозр. 73. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 699. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, 38.— *Goulardia canina* Husnot. Gram. Fran. (1899) 83

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. 19!

Hab. По тінистих місцях у листяних лісах, на узліссях, між чагарниками. — Зрідка на Поліссі, більш-менш часто в Лісостепу і Степу (за винятком крайнього півдня); нема вказівок для Лівобережного злаково-лугового степу.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Рог.! — Київська обл.: Окол. Києва (Вас.-Як.!).— **Л. П.** Чернігівська обл.: Заплавина р. Десни (Неводовський!, Куксін!). Комарівськ. рн: Берестовець (Лукаш.!). — **З. Л.-С.** МАРСР: Тирасполь (Рябков у Пач.). Котовськ. рн: Котовськ (Пач.), між селами Олександрівкою і Верхівкою (Кот.!). — Кам'янець-Подільська обл.: Кол. Проскурів. пов. (Козл.!, Кот.!). — Вінницька обл.: Вапнярка (Прянішніков!).—**П. Л.-С.** Вінницька обл.: Глинська дача Бершадського лісництва (Янковськ.!). Вінниця (Білозор!). — Київська обл.: Звенигородка (Підопл.!). Біла Церква (Гродзинськ.!, Полонська!). Черкаси (Клеоп.!). Кол. Уманськ. повіт (Фінн). — Кіровоградська обл.: Олександрія (Пач.!), Знам'янка (Пач., Рябков!).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач., Краснов).— Харківська обл.: Харків (Ширяєв!, Кот.!, Лавр.). — Сумська обл.: Суми (Залес.).— Полтавська обл.: Полтава (Красн., Ілліч., Стах.). Зміїв (Ширяєв, Карзов!). — **Д. Л.-С.** — досить часто. — **Л. З.-Л. С.** — часто. — **П. З. С.** Одеська обл.: Вознесенськ. рн, в долині р. Буга (Пач.); Покровське (Пач.). — Миколаївська обл.: Миколаїв. Н.-Одеськ. рн, в Малих Пристіннях (Пач.); в долині р. Громоклеї, притока Інгула (Пач. Танф., Кот.). Околиці Миколаєва (!).

Трапляються такі різновидності:

Var. týpica (Asch. et Gr.) Prokudin (comb. nov.). Вся рослина яскравозелена; стебла міцні, високі; листи плоскі, досить широкі; піхви голі; колос з пониклим вершком, досить густий; колоски з 4—5 квітками.

Tota planta saturate viridis; culmi elati, firmi; folia plana, latiuscula, vaginis glabris; spica densiuscula, apice nutans; spiculae 4—5-florae.

Syn. *Triticum caninum* a. *typicum* Aschers. u. Graebn. Synops. II (1901) 642.

Звичайно.

Var. gláuca (Hackel) Prokudin (comb. nov.). Рослина сіро-зелена; колос прямий, у верхній частині не пониклий; решта ознак — як у попередньої різновидності.

Planta griseo-viridis; spica erecta; caetera varietatis praecedentis.

Syn. *Triticum caninum* var. *glaucum* Hackel in Čelakovsky, Prodr. Fl. Böhm. (1881) 728.

Рідко. Донбас.

Var. subtriflóra (Parl.) Prokudin (comb. nova). Колоски 2—3-квіткові, колос пониклий, стебла нижчі і тонші ніж у попередніх, слабіші.

Culmi humiliores et tenuiores; spica nutans; spiculae 2—3-florae.

Syn. *Agropgrum caninum* b. *subtriflorum* Parl. Fl. Ital. I (1848) 495.

Зрідка.

Var. flexuósa (Harz) Prokudin (comb. nova). Стебла до 130 *см* завв., густо-коротко-волосисті, шерсткі; листи плоскі, зелені, 4—9 *мм* завш.;

піхви шерсткі від коротких волосків, спрямованих донизу; колос пониклий, досить довгий; колоски 3—4 (5)-квіткові; колоскові луски нерівні, нижня 6—8 *мм* завд., верхня 7—9 *мм* завд. (без остюків); нижня квіткова луска 9—11 *мм* завд., з остюком 12—20 *мм* завд.

Culmi elati, ad 130 *cm* alti, dense breviter pubescentes; folia viridia, plana, 4—9 *mm* lata, vaginis pilis brevibus reversis hirtis; spica nutans, longiuscula; spiculae 3—4 (5)-florae; glumae inaequales, inferior arista excepta 6—8 *mm* longa, superior 7—9 *mm* longa; palea inferior 9—11 *mm*, cum arista 12—20 *mm* longa.

Syn. *Triticum caninum* var. *flexuosum* Harz in Bot. Centralbl. XLV (1891) 105.

Досить часто.

Поширення виду по СРСР. Європ. част.: всі райони; Кавказ: всі райони; Захід. Сибір: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян, Лен.-Кол.; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Тянь-Шан., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. specіei. Вся Європа, Мала, Середня і північна Азія, півн. Іран.

Рід 109. Agropýrum[1] Gaertn. — Пирій[2]

Gaertn. in Nov. Comm. Acad. Sc. Petrop. XIV (1770) 539

Суцвіття у вигляді прямого колоса з колосками, що сидять на осі по одному. Колоски цілком сидячі, притиснені до осі колоса або майже горизонтально відігнуті, 3—13-квіткові, без остюків або більш-менш остисті. Колоскові луски ланцетні, лінійно-ланцетні або довгасті, без кіля, з 5—10 зближеними жилками або човникоподібні, кілясті, з різко виявленою середньою жилкою і непомітними боковими, тупо зрізані, остисто загострені або з коротким остюком, голі або більш-менш волосисті; іноді колоскові луски лінійно-шиловидні, з однією майже непомітною жилкою. Нижня квіткова луска ланцетна, без остюка або з остюком, що довжиною не перевищує луски, гола або більш-менш волосиста, при основі з неглибокою поперечною борозенкою. Верхня квіткова луска по кілях гола або війчаста. Квіткові плівки по краю війчасті або вгорі волосисті. Пиляки досить довгі, довші за половину верхньої квіткової луски. Зернівки вгорі волосисті, з внутрішнього боку жолобчасті. — Багаторічні рослини з довгими повзучими гонами або густодернисті, з короткими повзучими гонами або без них; листи згорнені, рідше плоскі, вгорі волосисті або шерсткі, зісподу гладенькі, рідше шерсткі або волосисті.

Коло 70 видів, поширених у помірних зонах обох півкуль. В межах СРСР відомо 58 видів; в УРСР—17.

З видів нашої флори *A. intermedium* (Host) P. B. і *A. mucronatum* Opiz — паннонсько-понтичні види (понтичні в широкому розумінні), *A. stipifolium* (Czern.) Hevski, *A. tesquicolum* Prokud., *A. maeoticum* Prokud., *A. cretaceum* Klok. et Procud., *A. pseudocaesium* (Pacz.) Prokud., *A. dasyanthum* Lebed., *A. cimmericum* Nevski, *A. tanaiticum* Nevski і *A. Lavrenkoanum* Prokud. — східнопонтичні, *A. trichophorum* (Link) Richt. і *A. imbricatum* (Stev.) R. et Schult. — понтично-іранські, *A. junceum* (L.) P. B. — східносередземноморський вид, *A. ruthenicum* (Griseb.) Prokud. — східносередземноморсько-понтичний, *A. pectiniforme* R. et Schult.[1] — центральноевразіатсько-іранський і, нарешті, *A. repens* (L.) P. B. — бореальний (палеоарктичний) вид.

З цих видів ендемічні для УРСР: *A. cretaceum* Klok. et Prokud., ендемік басейну Дінця і Міуса, і *A. pseudocaesium* (Pacz.) Zoz і *A. dasyanthum* Ledeb. — ендеміки басейну нижнього Дніпра.

Можливо, що, крім названих видів, згодом ще буде знайдений у східній частині УРСР східнопонтичний *A. Litvinovii* Prokud., покищо відомий лише в басейні нижнього Дона.

1. Колоскові луски без кіля, на спинці округлі, з 3—11 жилками . . . . . (підрід **Elytrigia** Desv.) 2.
— Колоскові луски кілясті, стиснені з боків, човниковидні, з різко вираженою середньою жилкою і непомітними боковими . . . . . (підрід **Eu-Agropyrum** Nevski) 12.

2. Рослини утворюють густі дернини, без повзучих гонів, або дернини з'єднані короткими повзучими гонами . . . . . 3.
— Рослини з довгими повзучими гонами, ніколи не утворюють густих дернин . . . . . 5.

3. Колоскові луски довгасті, тупі, на вершку ніби зрізані, жорсткі. Колоски великі, 13—22 *мм* завд., після цвітіння віяловидно розставлені, 5—10 (13)-квіткові. Листи з міцними зближеними випнутими жилками. Рослини утворюють густі дернини . . . . . (3). **A. ruthenicum** (Griseb.) Prokudin.
— Колоскові луски ланцетні, тупо загострені, на вершку округлі, з плівчастим краєм. Колоски дрібніші, 10—16 *мм* завд., до осі колоса притиснені, (3) 4—5-квіткові. Дернини з'єднані короткими повзучими гонами . . . . . 4.

4. Стебла і піхви листів (іноді за винятком самих нижніх) голі, гладенькі; листи щетинковидно згорнені, вузькі, до 3 *мм* завш. (в розгорненому вигляді), вгору стоячі . . . . . (1). **A. stipifolium** Czern.
— Стебла і піхви листів густо вкриті довгими волосками; листи плоскі, з загорненими краями або вздовж складені, 2—4 (6) *мм* завш., від стебла відігнуті під гострим кутом. Корінці грубі, звивисті, прутовидні . . . . . (2). **A. cretaceum** Klokov et Prokudin.

5. (1). Листи щетинковидно згорнені, цупкі, з інеєподібною поволокою; вісь колоса дуже крихка (розпадається на окремі членики), по ребрах цілком гладенька . . . . . (4). **A. junceum** (L.) P. B.

[1] Від грецького слова ἄγριος (á g r i o s) дикий і πυρός (п ю р о́ с) — пшениця.

[2] Опрацював Ю. М. Прокудін. — Elaboravit G. Prokudin.

[1] Вище при загальному огляді злаків УРСР *Agropyrum pectiniforme* не згадується, бо Ю. Прокудін спочатку не відрізняв його від *A. imbricatum* і включив у рукопис пізніше (Примітка редакції).

— Листи плоскі, зелені або сизувато-зелені; вісь колоса не крихка, по ребрах шерстка . . . . . 6.

6. Колоскові луски тупі, ніби косо зрізані або ланцетні, раптово звужені до вершка, злегка загострені, без остюків; нижня квіткова луска на вершку притуплена; піхви з війчастими краями . . . . . 7.
— Колоскові луски більш-менш поступово звужені до вершка, загострені в коротке остюковидне закінчення або коротко-остюковидно або шиловидно загострені; нижня квіткова луска остюковидно загострена або з остюком, зрідка тупувата; листові піхви з плівчастими, рідше з коротковійчастими краями . . . . . 11.

7. Колоскові і нижня квіткова луска більш-менш волосисті . . . . . 8.
— Колоскові і нижня квіткова луски зовсім голі, гладенькі . . . . . 9.

8. Нижня квіткова луска поступово звужена в остюковидне закінчення або переходить в остюк до 3 (5) *мм* завд. (8). **A. tesquicolum** Prokudin.
— Нижня квіткова луска ланцетна, тупувата . . . . . (7). **A. trichophorum** (Link) Richt.

9. Нижня квіткова луска широколанцетна, остюковидно загострена або переходить у шерсткий остюк до 5 *мм* завд., гола. (6). **A. mucronatum** Opiz.
— Нижня квіткова луска тупувата, без остюка . . . . . 10.

10. Колоскові луски довгасті або довгасто-ланцетні, широкі, тупі, на вершку ніби косо зрізані, гладенькі; стебла по всій довжині голі. . . . . (5). **A. intermedium** (Host) P. B.
— Колоскові луски ланцетні, тупувато загострені, без остюків, по краю білоплівчасті, з різко випнутою середньою жилкою, вгорі трохи шерсткою; стебла під вузлами густо опушені . . . (9). **A. maeoticum** Prokudin.

11. (6). Колос рідкий, з видовженою віссю і рідко посадженими колосками або досить густий, але тоді піхви і листи довго-густо-волосисті; колоски притиснені до осі колоса, довжиною дорівнюють відповідним членикам осі колоса або довші; колоскові луски з (5) 6—9 жилками. Нижня квіткова луска без остюка. Рослина сиза . . . . . (10). **A. pseudocaesium** (Pacz.) Prokudin.
— Колос густіший; колоски довжиною перевищують відповідні членики осі колоса; колоскові луски з 5—7 жилками, остюковидно загострені або з остюками; нижня квіткова луска з остюком або шиловидно загострена, зрідка тупувата. Рослина зелена або сизувато-зелена . . . . . (11). **A. repens** (L.) P. B.

12. (1). Рослини з довгими повзучими розгалуженими кореневищами . . . 13.
— Рослини утворюють дернини . . . . . 15.

13. Колоси густі, гребінчасті, з тісно зближеними, майже притисненими один до одного колосками. Нижня квіткова луска з остюковидним закінченням або переходить в остюк до 2,5 *мм* завд. (13). **A. cimmericum** Nevski.
— Колоси рідкуваті, з відігнутими майже горизонтально або злегка відхиленими колосками (проміжок між двома сусідніми колосками в колосі дорівнює 4—20 *мм*) . . . . . 14.

14. Листи більш-менш згорнені, на верхньому боці з міцними зближеними, дуже випнутими жилками. Колоси з густо опушеною віссю і дуже відігнутими, густоволосистими колосками. Язичок до 1,5 *мм* завд. . . . . (12). **A. dasyanthum** Ldb.
— Листи плоскі, з загорненими краями, зрідка згорнені, з менш випнутими і ширше розставленими жилками. Колоси з голою (зрідка злегка опушеною) віссю і трохи відігнутими волосистими або голими колосками. Язичок до 2,5 *мм* завд. . . . . (14). **A. tanaiticum** Nevski.

15. Стебла при основі не потовщені . . . . . 16.
— Стебла при основі цибулинковидно потовщені і обгорнені старими відмерлими піхвами; колоси з добре помітними проміжками в 2—4 *мм* між колосками, голі, зрідка волосисті . . . . . (17). **A. Lavrenkoanum** Prokudin.

16. Колоси широкі, 10—23 (25) *мм* завш., густі, з притисненими один до одного густоволосистими або голими колосками, гребінчаті. Стебла голі, зрідка під вузлами або по всій довжині розсіяно-коротко-волосисті . . . . . 17.
— Колоси вузькі, 8—13 *мм* завш., рідкуваті, з густоволосистими, злегка відхиленими і обернеными косо вгору колосками. Стебла, листя з обох боків і листові піхви довго-густо-волосисті. . . . . (18). **A. Litvinovii** Prokudin.

17. Колоски зовсім голі . . . . . (15). **A. pectiniforme** Roem. et Schult.
— Колоски більш-менш волосисті . . . . . (16). **A. imbricatum** (Stev. in Bieb.) Roem. et Schult.

Підрід 1. Elytrígia Desv.

Desv. in Nouv. Bull. Soc. philom. II (1810) 191

Колосся пряме, з колосками, що сидять по одному. Колоски 3—13-квіткові, цілком сидячі, без остюків, рідше з остюками. Колоскові луски ланцетні, лінійно-ланцетні або довгасті, без кіля, голі або волосисті, з (3) 5—11 зближеними гладенькими жилками; (іноді головна жилка у верхній частині злегка шерстка); нижня квіткова луска ланцетна, гола або волосиста.

253. (1). **A. stipifólium** (Czern.) Nevski.—Пирій ковилолистий. Густодерниста рослина, (25) 40—90 (100) *см* завв., з дернинами, з'єднаними короткими повзучими гонами. Стебла голі, гладенькі, рідше під вузлами коротковолосисті, з волосками, спрямованими вгору, при основі обгорнені бурувато-чорнуватими старими піхвами, часто розщепленими на нитковидні частинки. Листи спрямовані вгору, сизувато-зелені, згорнені, зрідка плоскуваті, з загнутими краями і, в останньому випадку, 2—3 *мм* завш., зверху голі, більш-менш шерсткі, зрідка коротковолосисті, зісподу голі, гладенькі, в місці переходу в піхву коротко-притиснено-пухнаті, рідше голі; піхви голі, зрідка піхви нижніх листів злегка волосисті, скраю війчасті. Колосся тонке, рідке, (4,5) 7,5—14 (17) *см* завд., по ребрах з гострошерсткою віссю; нижні членики осі колоса 1—2 *см* завд. Колоски зелені, до осі колоса притиснені,

(3) 4—5-квіткові, 10—16 *мм* завд., однакової довжини з члеником осі колоса, рідше трохи довші; колоскові луски ланцетні, тупо загострені, коротші за нижню квітку, нерівні, нижня (5) 6,5—8,5 (9,5) *мм* завд., верхня (6,5) 8—10,5 (11) *мм* завд., 1,5—2,5 *мм* завш., з 5—6 жилками, гладенькі; нижня квіткова луска ланцетна, тупувата, 8—11 *мм* завд., з 5 жилками; верхня квіткова луска ланцетна або широколанцетна, дорівнює нижній, на вершку тупа або притуплена, по кілях шерстка. Пиляки 4—6 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.— Рис. 20.

Planta (25) 40—90 (100) *cm* alta, dense caespitosa, caespitibus inter se stolonibus brevibus conjunctis. Culmi laeves, glabri, rarius sub nodis breviter pilosiusculi, basi vaginis foliorum vetustorum fuscescenti-nigricantibus, saepe in lacinias filiformes fissis vestiti. Folia erecta, glaucescenti-viridia, setaceo-convoluta, nonnulla interdum planiuscula, margine involuta, 2—3 *mm* lata, supra et ad margines scabra, glabra, raro breviter pilosiuscula, subtus laevia glabra, juxta vaginam solito breviter adpresse pubescentia; vaginae glabrae, rarius inferiores subpilosiusculae, ad margines ciliatae. Spica tenuis, laxa, (4,5) 7,5—14 (17) *cm* longa; axis spicae ad costas scaber, internodiis inferioribus 1—2 *cm* longis; spiculae virides, axi spicae adpressae, (3) 4—5-florae, 10—16 *mm* longae, internodio axis aequilongae, rarius eo sublongiores; glumae inaequales, lanceolatae, obtuse acuminatae, 5—6-nerviae, laeves; paleae aequilongae, lanceolatae, 8—11 *mm* longae, inferior obtusiuscula, 5-nervia, superior apice obtusa vel obtusata, ad carinas aspera. Antherae 4—6 *mm* longae. ♃.

Czern. Consp. (1859) 70 (nomen nudum). — Nevski in Fl. URSS II (1934) 637. Лавр. Фл. УССР, вип. I, 211.

Syn. *Triticum intermedium* var. *stipaefolium* Czern. in Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I (1926) 39. — *Elytrigia stipaefolia* Nevski in Flora et systematica II (1936) 79. Прокудін, Пирії України, 165.

Hab. На степових і кам'янистих схилах і глинистих відслоненнях. — Зрідка на Лівобережжі, в Лісостепу і в Степу.

Л. Л.-С. Окол. Харкова: Сухий Яр (Черн.!), під Сокольниками (Черн.!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Балаклійськ. рн, Андріївка (Мессарож у герб. Черн.!). — Сталінська обл.: Ольгинськ. рн, Вел.-Анадольське лісництво (Графф у герб. Черн.!). Карань (Лавр.!). Маріупольськ. рн, по рр. Кальчику і Кальміусу (Клеоп.!). — Дніпропетровська обл.: Латоново (Лавр.). — Запорізька обл.: Бердянський рн, Ново-Спаське по р. Берді (Дес.-Шост.). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Якимівський рн, Виноградівка в долині р. М. Утлюка (Дес.-Шост.!).

Поширення по СРСР. Європ. част.: Вол.-Дон., Причорн.

Примітка. Описаний з Сухого Яру біля Харкова.

254. (2). A. cretáceum Klokov et Prokudin. — Пирій крейдяний. 35—60 (90) *см* завв. Рослина сизо-зелена, густодерниста, без повзучих гонів або з дернинами, з'єднаними короткими повзучими гонами з досить товстими звивистими прутовидними корінцями. Стебла при основі вкриті буруватими старими піхвами, не розщепленими на нитковидні частинки, в нижній частині коротко-густо-волосисті, вгорі під колосом голі або шерсткі. Листи косо догори спрямовані, сизо-зелені, плоскі або вздовж

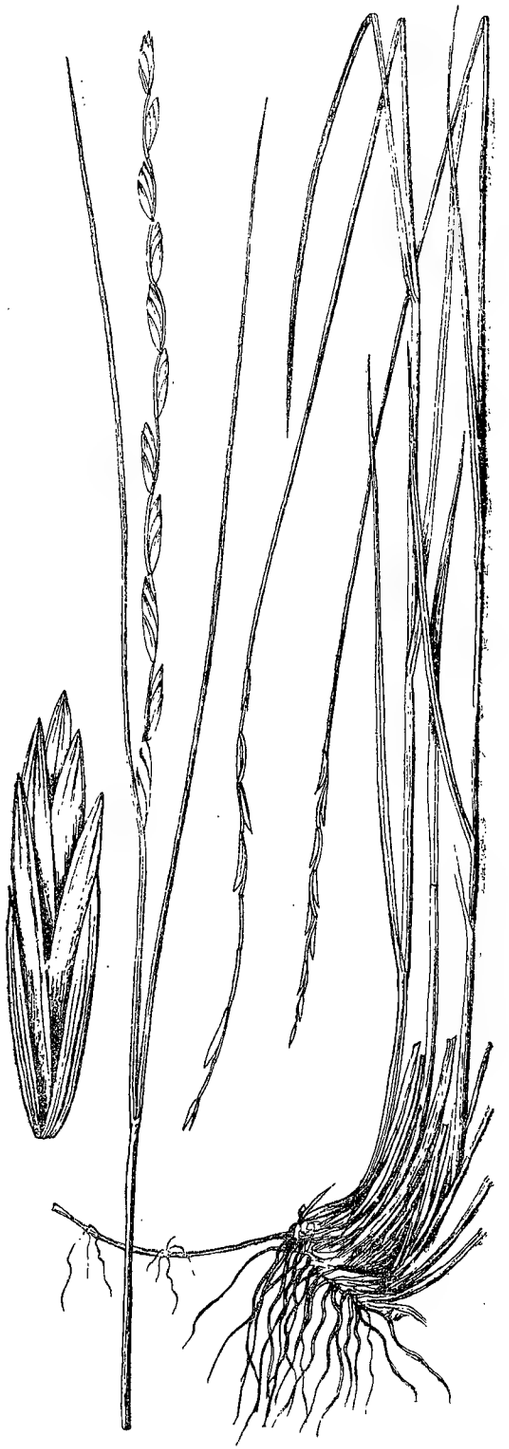

Рис. 20. *Agropyrum stipifolium* (Czern.) Nevski. Вся рослина (зменшена) і колосок (збільшений).

складені, 2—4 (6) *мм* завш., з загорнутими краями, зверху голі, гострошерсткі, зрідка гладенькі, знизу голі, гладенькі, лише в нижній частині, в місці переходу пластинки листа в піхву, густо вкриті короткими волосками, скраю шерсткі; піхви всіх листів з війчастим краєм; піхви нижніх і середніх листів густо вкриті відстовбурченими або оберненими вгору довгими білими волосками; піхви самих верхніх листів голі, гладенькі. Колоси 10—16 (20) *см* завд., тонкі, риденькі, з голою віссю, по двох головних ребрах гострошесткою. Колоски притиснені до осі колоса, 4—5 (6)-квіткові, 10—13 (15) *мм* завд. Колоскові луски ланцетні, тупо загострені, нерівні, голі, зрідка по жилках шерсткі, скраю білоплівчасті, 1—1,5 *мм* завш., трохи коротші за нижню квітку, нижня 6—7 (8,5) *мм* завд., верхня 7—8,5 (10) *мм* завд., з 5—6 жилками. Нижня квіткова луска ланцетна, тупувата з 5 жилками, гола, гладенька, 7,5—8,5 (11) *мм* завд.; верхня квіткова луска широколанцетна, трохи коротша за нижню або іноді дорівнює їй, по кілях війчаста, вгорі тупа, з ледве помітною виїмкою. Пиляки 4—5 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.— Рис. 21.

Planta glauco-viridis, 35—60 (90) *cm* alta, dense caespitosa, caespitibus liberis vel inter se stolonibus brevibus repentibus conjunctis. Culmi ad basin vaginis vetustis fuscescentibus vestiti, inferne dense et breviter pilosi, superne sub spica glabri vel scabridi. Folia erecto-patentia (a caule sub angulo 45—55° abeuntia), glauco-viridia, plana vel plicata, margine involuta, supra glabra, scabra, rarius laevia, subtus laevia glabra, tantum inferne juxta vaginam dense pilis brevibus obsita, ad margines scabra; vaginae ad marginem ciliatae, foliorum inferiorum et mediorum dense et longe albo-pilosae, superiorum glabrae. Spica 10—16 (20) *cm* longa, tenuis, laxa, axi glabro, ad angulos scabro; spiculae axi spicae adpressae, 4—5 (6)-florae, 10—13 (15) *mm* longae; glumae inaequales, lanceolatae, obtuse acuminatae, glabrae, ad nervos interdum scabridae, inferior 6—7 (8,5) *mm* longa, superior 5—6-nervia, 7—8,5 (10) *mm* longa; palea inferior lanceolata, obtusiuscula, quinquenervia, glabra, laevis, 7,5—8,5 (11) *mm* longa; palea superior late lanceolata, apice obtusa et vix emarginata, ad carinas ciliata, inferiore subbrevior vel interdum ei aequilonga. Antherae 4—5 *mm* longae. ♃.

Klokov et Prokudin hoc locc.

Syn. *Agropyrum rigidum* β. *cretaceum* Czern. Consp. (1859) 71 (nomen nudum). — *Triticum cretaceum* Czern. in herb. — *Elytrigia cretacea* Klok. et Prokud. apud Прокудін, Пирії України (1938) 166.

Hab. На крейдяних відслоненнях. — Зрідка в Лівобережному степу.

Л. З.-Л. С. Ворошиловградська обл.: кол. Старобільський повіт (Черн.!). Міловський рн, Стрільцівка (Краснов!). — Сталінська обл.: Амвросіївський р-н, Білоярівка, по Білому Яру (Клок.!); Амвросіївка, по Білому Яру (Клеоп.!).

Поширення по СРСР. Причорн., Нижн.-Дон.

Примітка. Описаний з Білого Яру (Амвросіївський рн в Донбасі).

255. (3). A. ruthénicum (Griseb.) Prokudin.—Пирій російський. Рослина (50) 75—100 (160) *см* завв., великодерниста, з міцними дернинами, що часто виступають на поверхні землі у вигляді купин. Стебла прямі, рідше при основі колінчасто-висхідні, грубі, досить міцні, голі. Листи згор-

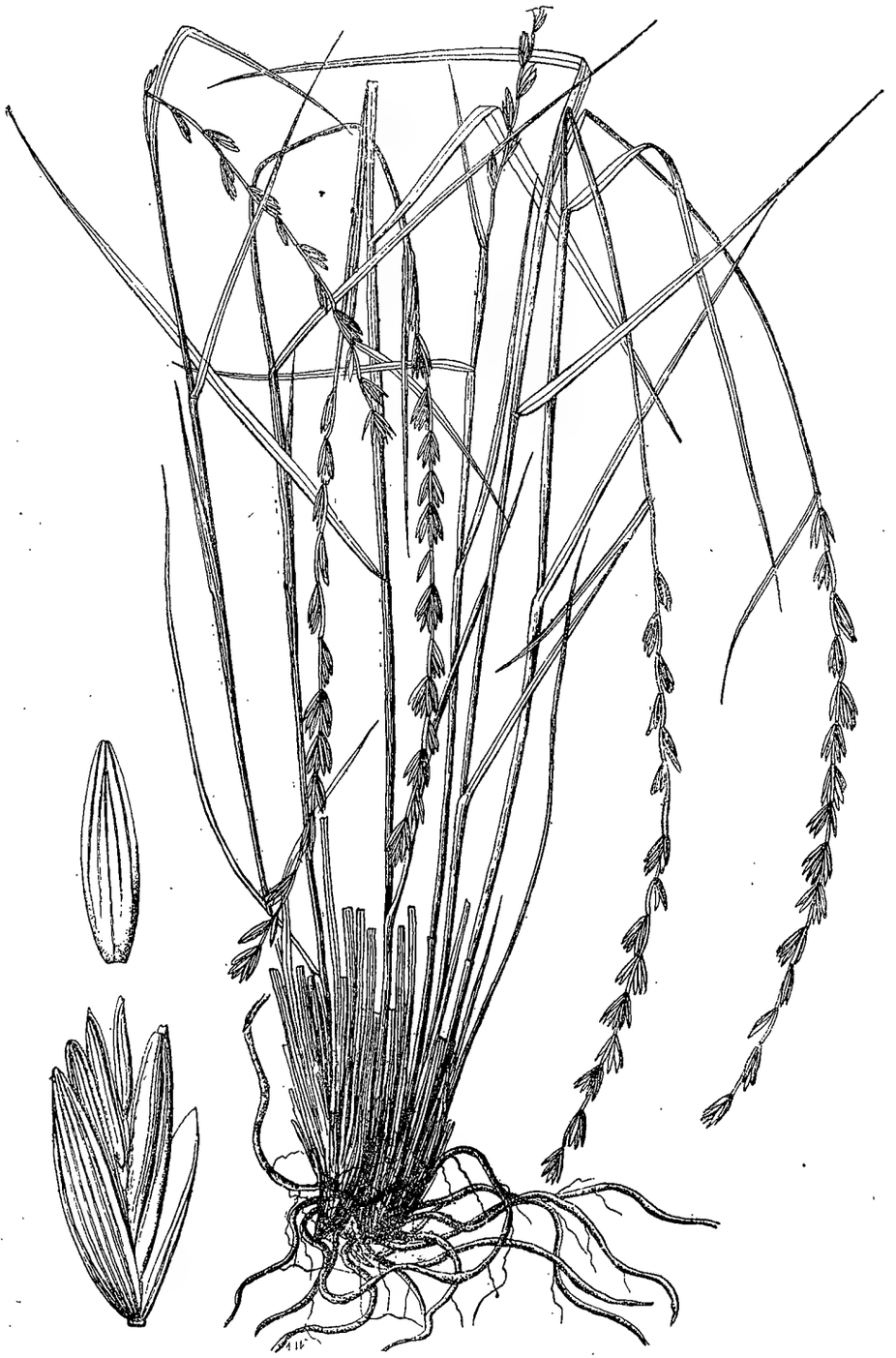

Рис. 21. *Agropyrum cretaceum* Klok. et Prokud.
Вся рослина і колосок (збільшений).

нені, сіро-зелені або сизі, тверді, з міцними товстими жилками, зверху і по краях шерсткі, голі, знизу голі, гладенькі, зрідка (у var. *czurjukense* Prokud.) густощетинисті, зверху біля язичка, а також нерідко і на вушках густо-коротко-волосисті, в розгорненому стані до 4 (—5) *мм* завш.; піхви голі, по краю плівчасті або більш-менш війчасті; язичок короткий, надрізаний. Колос лінійний, прямий, 10—30 (35) *см* завд., рідкий; вісь колоса гола, по ребрах гострошерстка, з боку колосків плоска або, особливо в нижній частині колоса, жолобчаста; нижні членики осі колоса (10) 15—35 *мм* завд., верхні коротші. Колоски до цвітіння притиснені, під час цвітіння віялоподібно розширені, 13—22 *мм* завд., 5—10 (13)-квіткові; колоскові луски трошки нерівні, 6—9 (11) *мм* завд., до 3 *мм* завш., довгасті, з тупим або зрізаним вершком, з 5—7 жилками, тверді, голі, гладенькі, коротші за нижню квітку; нижня квіткова луска широколанцетна, рідше довгасто-ланцетна, тупа, гола, зрідка по краю з волосками, 9—12 (13) *мм* завд., з 5 жилками, з яких середня товстіша за решту, гладенька або у верхній частині шерстка, зрідка видається за межі луски; верхня квіткова луска гола, трохи коротша за нижню, ланцетна або широколанцетна, тупа, по кілях війчаста. Пиляки 4—7 *мм* завд. ♃. Цв. VII.

Planta caespites magnos densos formans, (50) 75—100 (160) *cm* alta. Culmi erecti vel ad basin geniculato-ascendentes, crassi, rigidi, glabri. Folia griseo-viridia vel glauca, convoluta, rigida, crassinervia, supra et ad margines scabra, utrinque glabra vel (apud var. *czurjukense* Prokud.) subtus dense setulosa, intus prope ligulam atque saepe ad auriculas dense breviter pilosa, explanata ad 4—5 *mm* usque lata; vaginae glabrae, marginibus membranaceis vel plus minusve ciliatis; ligula brevis, incisa. Spica linearis, erecta, laxa, 10—30 (35) *cm* longa, axi glabro, ad costas scabro. Spiculae ante anthesin axi spicae adpressae, deinde flabellato dilatatae, 5—10 (13)-florae, 13—22 *mm* longae; glumae subinaequilongae, obtusae vel truncatae, rigidae, laeves, 5—7-nerviae, 6—9 (11) *mm* longae, c. 3 *mm* latae; palea inferior late lanceolata, rarius oblongo-lanceolata, obtusa, glabra vel interdum ad margines pilosa, 9—12 (13) *mm* longa, quinquenervia, nervo intermedio crassiore laevi vel superne aspero, interdum excurrente; palea superior inferiore subbrevior, lanceolata vel late lanceolata, obtusa, ad carinas ciliata. Antherae 4—7 *mm* longae. ♃.

Syn. *Agropyrum elongatum* P. B. β. *ruthenicum* Richter, Fl. Europ. I (1890) 125. — Пачос. Херс. фл. I, 259. — *Agropyrum elongatum* Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 658. Невский, Фл. СССР II, 647. Лавр. Фл. УСРР, визи. I, 211. — *Triticum rigidum* β. *ruthenicum* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 342. Lindem. Fl. Chers. II, 312. — *Triticum elongatum* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. (1886) 700 non Host. — *Triticum elongatum* var. *ruthenicum* Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 170. — *Elytrigia ruthenica* (Griseb.) Prokudin, Пирії України (1938) 166.

Hab. На солончакових степових лугах, на солончаках, по морських узбережжях. — Досить часто в узбережній смузі Чорного і Азовського морів, зрідка в Лівобережних степу і лісостепу і в південній частині Правобережного злакового степу.

Л. Л.-С. Полтавська обл.: Романівка, В.-Кривківський рн (Міловцева!). Глобинськ. рн, с. Галаганівка (Зоз!). Градізький рн, Святилівка (Зоз!); село Жостер, кол. Хорольськ. пов. (Ярмол.!). — **Д. Л.-С.** Харківська обл.: Сонцівка, в долині р. Вовчої (Клеоп.!). — Ворошиловградська обл.: Окол. Ворошиловграда (Підопл.!). Між с. Нижнім і Лисичанськом (Підопл.!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Куп'янськ. рн, Петропавлівка (Черн.!). В.-Бурлуцьк. рн, Андріївка (Черн.!). — Полтавська обл.: Кобиляки (Шмальг.). — Дніпропетровська обл.: Кол. Новомосковський пов., по р. Самарі (Пач., Акінф., Зоз!). Околиці м. Дніпропетровська (Клок.!, Зоз!). — Ворошиловградська обл.: По р. Деркулу (Танфіл., Кот.!). — **П. З. С.** Миколаїв. По Дніпру від Херсона до Дніпро-Бузького лиману. Під Миколаєвом (Пач.). Херсон (Рябк.!); під Білозіркою (Пач.); с. Софіївка (Пач.); оз. Солонець під Олександрівкою (!!). По р. Інгульцю (Куксін!). По р. Інгулу (Кот.!, Танфільєв). — Одеська обл.: Околиці Одеси (Шмальг., Шестерік.).—По Бугу (Пач.).— МАРСР: у долині р. Кодими (Пач.). — **Л. З. С.** Досить часто по узбережжю Чорного і Азовського морів і на Сивашах. — Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн: Солоно-озерна дача (Пач.); Прогнойськ (Исполатов!); Гола Пристань (!!).

Трапляються такі різновидності:

Var. littorále (Lavrenko) Prokudin (hoc loco). Рослина струнка, з порівнюючи тонкими стеблами. Листи щетинковидно згорнені. Колос короткий; колоски дрібніші, 12—15 (17) *mm* завд., з 3—6 квітками; колоскові луски з менш виразними жилками, з яких середня вгорі шерстка.

Planta gracilis, culmis tenuioribus; folia setaceo-convoluta; spica abbreviata; spiculae minores, 12—15 (17) *mm* longae, 3—6-florae; nervi glumarum minus manifeste evoluti, intermedius superne asper.

Syn. *Agr. elongatum* var. *littorale* Lavr. in Bull. Jard. Bot. Kieff. XII—XIII (1931) 147.

Досить часто в прибережній смузі Чорного і Азовського морів.

Var. czurjukénse Prokudin. Як і попередня, але листи знизу густо вкриті довгими щетинками.

A varietate praecedente differt foliis subtus dense et longe setulosis.

Prokudin, hoc loco.

На Сивашах і зрідка на узбережжі Чорного моря.

Поширення виду по СРСР. Причорн., Крим., Ниж.-Вол., Ниж.-Дон.; Кавк.: Передкавк., Зах. і Східн. Закавказзя.

Ar. Geogr. speciei. Береги Чорного і Азовського морів, Балканський півострів, Добруджа, Крим, Кавказ, Мала Азія.

Примітка. Цей вид близький до західносередземноморського *A. elongatum* (Host) P. B., від якого відрізняється присутністю війок на кілях верхньої квіткової луски, гостро шерсткою по ребрах віссю колоса, меншою кількістю жилок яа колоскових лусках і іншими ознаками.

A. ruthenicum (Griseb.) Prokudin — едифікатор галофільних угруповань на солончаках, у межах пісків нижнього Дніпра, морських кіс і островів, взагалі — літоральної смуги.

Досить добра кормова трава. В молодому стані охоче поїдається тваринами. Дає грубувате, але поживне сіно. Потребує випробування в культурі ва солончакуватих лугах. В останній час зроблені спроби схрещування цього виду з пшеницями з метою виведення багаторічних пшениць. Комплекс цінних ознак, як от велика продуктивність (до 5000 зерен на 1 рослину), міцна коренева система, стійкість та ія. роблять цей вид дуже перспективним для цілей схрещування (Цицин, Проблема озимых и многолетних пшениц, 1935). Перші спроби схрещування вже дали значні позитивні наслідки.

256 (4). **A. júnceum** (L.) P. B.—Пирій ситниковидний. Рослина з довгим повзучим розгалуженим кореневищем. Стебла при основі зігнуті, вище прямостоячі, тверді, при основі вкриті старими жовто-бурими піхвами, досить грубі, по всій довжині голі, гладенькі, 25—40 *см* завв. Листи сизі, вкриті інєвидною поволокою, тверді, щетинковидно згорнені, в розгорненому вигляді 2—3,5 *мм* завш., зісподу голі, гладенькі, зверху коротко-густо-щетинисті, шерсткі, з дуже випнутими жилками; піхви листів голі, гладенькі, з голими краями; язичок короткий, бахромчастий. Колоси прямі, 5—16 *см* завд., з дуже ламкою віссю; членики осі з боку колосків плоскі, по ребрах зовсім гладенькі; нижні членики видовжені, (8) 12—28 (34) *мм* завд., часто значно перевищують довжиною відповідний колосок. Колоски сизо-зелені, 8—16 (19) *мм* завд., до осі колоса притиснені, 3—6-квіткові. Колоскові луски лінійні, тупі, гладенькі, майже однакові, 9,5—12,5 *мм* завд., з 6—9 (10) жилками; нижня квіткова луска довгаста, тупа, гола, гладенька, 8,5—12 *мм* завд.; верхня квіткова луска майже дорівнює нижній, угорі по кілях війчаста. Зернівка з внутрішнього боку глибокожолобчаста. Пиляки 5,5—6 *мм* завд. 4. Цв. VI—VII.

Planta 25—40 *cm* alta, rhizomate longo repente ramoso instructa. Culmi ad basin vaginis vetustis flavo-fuscis vestiti, a basi ascendente erecti, rigidi, crassiusculi, glabri et laeves. Folia glauca, pruinosa, rigida, setiformiter convoluta, subtus glabra laevia, supra elevatim nervosa, ad nervos pilis brevibus setuliformibus dense obsita; vaginae glabrae; ligula brevis, fimbriata. Spicae erectae, 5—16 *cm* longae, axi fragillimo, ad angulos laevissimo. Spiculae glauco-virides, 8—16 (19) *mm* longae, 3—6-florae, axi spicae adpressae, distantes, inferiores internodio axis breviores; glumae lineares, obtusae, laeves, subaequales, 9,5—12,5 *mm* longae, 6—9 (10)-nerviae; paleae subaquilongae, inferior oblonga, obtusa glabra laevis, 8,5—12 *mm* longa, superior superne ad carinas ciliata. Caryopsis ventre profunde sulcata. Antherae 5,5—6 *mm* longae. 4.

Pal. de Beauv. Agrost. (1812) 102.—Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 658. Невский. Фл. СССР II, 647. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 212.

Syn. *Triticum junceum* L. Amoen. Acad. IV (1759) 266.— *Triticum junceum* β. *Sartorii* Boiss. et Heldr. Diagn. Ser. II, 4 (1859) 142.— *Agropyrum junceum* β. *Sartorii* Boiss. Fl. Orient. V (1884) 665. Richt. Pl. Europ. I (1890) 125. Пачоск. Херс. фл. I, 262.— *Elytrigia juncea* Nevski in Flora et System., II (1936) 83. Прокудін, Пирії України, 173.

Hab. На приморських пісках, піскова-черепашкових і піскових кучугурах в узбережній смузі Чорного і Азовського морів; зрідка.

П. З. С. Одеська обл.: по приморських пісках у гирлі Барабоя і в гирлі Дністрового лиману (Пач.).— **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Скадовськ. рн, Джарилгач (Дзевановськ.!). Голопристан. рн, коса Тендер (Шост.!).—Запорізька обл.. Геніческ. рн, острів Бирючий в Азовському морі (Кот.!, Приніпн.!, Левіна!).—**Л. З.-Л. С.** (південна частина). Піщані місця на Маріупольщині (Городецьк.).

Поширення по СРСР. Крим., Причорн.

Ar. Geogr. Єгіпет, Греція, Кріт, Іонійські острови, Румунія.

Примітка. Й. К. Пачоський зазначив, що в межах України справжній *A. junceum* (L.) P. B. не росте, а заміняється расою *A. junceum Sartorii* Boiss. et Heldr. (Пачоськ. Херсон. фл. I, 263). Ми мали можливість порівняти наші екземпляри з екземплярами з Західної

Європи (Іспанія, Корсіка), що зберігаються в Турчанінівському гербарії в Харкові і в Загальному гербарії Бот. Інст. АН СРСР у Ленінграді. Наші екземпляри як габітуально, так і в ряді морфологічних ознак не тотожні з західноєвропейськими представниками і, маючи свій ясно окреслений ареал, становлять особливу расу. Але називати цю расу за прикладом Пачоського *A. junceum Sartorii* Boiss. et Heldr. немає підстав. Лінней [L. Amoen. acad. IV (1759) 266], даючи вперше діагноз *Triticum junceum*, зазначає: „Habitat in Helvetia, Oriente". Але скільки нам відомо, в Швейдарії ця рослина не трапляється; отже, Лінней давав опис за екземплярами із сходу, тобто за такими, які належать до раси, що трапляється й у нас. Таким чином, доводиться прийти до висновку, що в межах УРСР (як і в Криму), росте справжній *A. junceum* (L.) P. B., що *A. junceum* β. *Sartorii* Boiss. et Heldr. є його синонім і що в Західній Європі росте якась окрема раса. *T. junceum*, наведений у Монтр. (Обозр. I, с. 74), є, очевидно, *A. intermedium* (Host) P. B., а наведений у Роговича (Обозр. 1869, с. 286) належить переважно до *A. ruthenicum* (Gris.) Prokud.

257. (5). **A. intermédium** (Host) P. B.—Пирій середній. Сизозелена рослина, 60—100 *см* завв. Стебла голі, гладенькі. Листи плоскі, (2,5) 3—7 (11) *мм* завш., зверху довговолосисті або голі, шерсткі, знизу гладенькі або лише в верхній частині шерсткі, зрідка волосисті або у південних форм дуже шерсткі; іноді краї листової пластинки ближче до основи з довгими, рідкими волосками; піхви нижніх листів по краю війчасті, голі, зрідка волосисті (у південних форм). Колоси прямі, рідкуваті, (6) 10—20 (25) *см* завд., з віссю по двох головних ребрах шерсткою. Колоски 3—6 (7)-квіткові, (8) 10—16 (19) *мм* завд., голі; колоскові луски довгасті або довгасто-ланцетні, широкі, тупі, на кінці ніби косо зрізані, трошки нерівні, 5—8 (10) *мм* завд., 1,5—2,5 *мм* завш., коротші за нижню квітку, з 5—6 (7) жилками, голі, гладенькі, зрідка по жилках шерсткі або по самому краю коротковолосисті; квіткові луски майже однакової довжини, нижня широколанцетна, тупувата, (7) 8—10 (12) *мм* завд., гола або зрідка по самому краю або по середній жилці вкрита ріденькими волосками або шипиками. Пиляки 5—6,5 *мм* завд. 4. Цв. VI.

Planta glauco-viridis, 60—100 *cm* alta. Culmi glabri, laeves. Folia plana, (2,5) 3—7 (11) *mm* lata, supra glabra scabrida vel longe pilosa, subtus laevia vel superne scabrida, interdum pilosa vel apud plantas e locis australioribus scaberrima; vaginae foliorum inferiorum ad marginem ciliatae, glabrae vel interdum (apud plantas australiores) pilosae. Spica erecta, laxiuscula, (6) 10—20 (25) *cm* longa, axi ad costas 2 scabro; spiculae 3—6 (7)-florae, (8) 10—16 (19) *mm* longae, glabrae; glumae oblongae vel oblongo-lanceolatae, latae, obtusae, oblique truncatae, subinaequilongae, 5—8 (10) *mm* longae, 1,5—2,5 *mm* latae, 5—6 (7)-nerviae, solito glabrae, laeves, rarius ad nervos scabridae vel ad margines breviter pilosae; paleae subaequilongae, inferior late lanceolata, obtusiuscula, (7) 8—10 (12) *mm* longa, glabra, rarius ad margines vel ad nervum medianum pilis brevibus vel aculeolis sparsis obsita. Antherae 5—6,5 *mm* longae. 4.

Pal. de Beauv. Agrost. (1812) 146. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 657 pro parte. Пач. Фл. Полес. n° 1249. Невский, Фл. СССР, II, 648. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 210.

Syn. *Triticum intermedium* Host, Gram. Austr. II (1805) 23. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 699 pro parte. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, 39.— *Triticum glaucum* Desf. Hort. Paris. ed. 1 (1804) 16, nomen nud. Lindem. Fl. Chers. II, 313. Монтр. Обозр. I., 73.— *Agropyrum glaucum* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 752. Czern. Consp. 71. Пач. Херс. фл. I, 257 (excl. var. *villosum*).—*Elytrigia intermedia* Nevski in Act. Univ. As. Med. (1934)60. Прокудін, Пирії України, 175.

Hab. На степах, степових схилах, лесових, крейдяних і вапнякових відслоненнях, між чагарниками і на узліссях. — Досить часто по всій УРСР, крім Полісся, де трапляється зрідка.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Левандовський!). — Київська обл.: Околиці Києва (Шмальг.!, Лонач.!, Зеров.!, Оксіюк!). Між Фастовом і Мотовилівкою (Шмальг.!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Чернігів, схили до заплавини р. Десни (Неводовський!). Ніжин, околиці с. Лосинівки (Лавр.!). — Сумська обл.: Глухівський рн, берег р. Клевені, окол. с. Хлопково (Левіна!). — **З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — досить часто.

Трапляються такі різновидності:

Var. genuínum (Gren. et Godr.) Podpěra. Рослина велика, сизо-зелена, з довгим колосом; колоски великі (до 20 *мм* завд.), від осі колоса відхилені. Листи шерсткі, плоскі, з голими піхвами.

Planta magna, glauco-viridis; folia plana, scabrida; vaginae laeves; spica longa; spiculae ad 20 *mm* usque longae, patentes.

Podpěra, Květ. Mor. VI (1926) 87.
Syn. *Triticum glaucum* α. *genuinum* Gren. et Godr. Fl. Fr. III (1856) 608.

Досить часто. — Майже по всій УРСР.

Var. latrónum[1] (Godr.) Podpěra. Рослина сиза, невисока. Листи часто згорнені; колоски малеиькі (до 12 *мм* завд.), до осі колоса притиснені і розміщені досить густо. Решта ознак—як у var. *genuinum*.

Planta glauca, non alta; folia saepe convoluta; spiculae parvae, tantum ad 12 *mm* usque longae, axi spicae adpressae, sat crebrae. Caetera var. *genuini*.

Podpěra, Květ. Mor. VI (1926) 88.
Syn. *Triticum latronum* Godr. Not. Fl. Montp. (1854) 19.

Досить часто на півдні УРСР по глинистих і кам'янистих відслоненнях.

Var. viréscens (Pančic) Podpěra. Як var. *genuinum*, але рослина яскраво-зелена.

Planta clare viridis. Caetera var. *genuini*.

Podpěra, Květ. Mor. VI (1926) 88.
Syn. *Triticum glaucum* d. *virescens*. Pančič Z. B. G. Wien, VI Abh. (1856)588.

Зрідка, на затінених місцях.

Var. híspidum (Asch. et Gr.) Rouy. Піхви нижніх листів опушені. Листи зверху (іноді і знизу) волосисті. Решта ознак — як у var. *genuinum*.

Folia supra vel utrinque pilosa; vaginae foliorum inferiorum pubescentes. Caetera var. *genuini*.

Rouy, Fl. France XIV (1913) 323.
Syn. *Triticum intermedium* b. *hispidum* Aschers. u. Graebn. Synopsis, II (1902) 656.

Зрідка.

Var. pubérulum Prokudin. Колоскові луски голі; нижня квіткова луска по самому краю коротковолосиста, по спинці гола або лише у верхній частині рідко вкрита короткими волосками.

[1] Від латинського слова latro — розбійник; так назвав Godron свій вид з приводу поганої гостинності жителів села Дінь, поблизу якого він його вперше знайшов.

Glumae glabrae; palea inferior ad margines breviter pilosa, dorso glabra vel superne pilis brevibus sparsis obsita.

Prokudin hoc loco.
Syn. *Agropyrum trichophorum* var. *glabrescens* Grossh. Фл. Кавк. I, 132 (1928) pro parte.

Зрідка.

Поширення по СРСР. Середн.-Дніпр., Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Вол.-Дон., Верх.-Вол., Вол.-Кам. (Казань); Кавк.: Передкав., Східн. Закавк.; Середн. Азія: Гір.-Туркм., Сир-Дар., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Середня Європа, Балканськ. півострів, Мала Азія.

Примітка. Трапляється часто в складі степових угруповань окремими екземплярами, але на відслоненнях іноді утворює зарості. *Triticum rigidum*, наведений у Монтрезора (Обозр. I, 73) і Роговича [Обозр. (1869) 286] належить головно до *Agropyrum intermedium* (Host) P. B.

258. (6). A. mucronátum Opiz. — Пирій загострений. Рослина зелена або сизувато-зелена, 80—150 *см* завв. Стебла прямі або при основі трохи колінчасті, голі, гладенькі. Листи плоскі, 4—8 *мм* завш., зверху голі, шерсткі, зрідка волосисті, зісподу голі, гладенькі, зрідка шерсткі. Піхви листів голі, по краю з довгими війками. Колосся пряме, рідкувате, 10—20 *см* завд., з голою, по двох головних ребрах гострошерсткою віссю. Колоски ланцетні, здебільшого стиснені, 13—22 *мм* завд., голі, (4) 5—9-квіткові; колоскові луски довгасті або довгасто-ланцетні, з 5—7 жилками, тупі, на вершку косо зрізані, зрідка тупувато загострені, голі, гладенькі, зрідка по жилках шерсткі, трохи нерівні, 6—9 *мм* завд., коротші за нижню квітку; нижня квіткова луска широколанцетна, 9—11 *мм* завд., остюковидно загострена або переходить у шерсткий остюк до 5 *мм* завд., гола, гладенька, зрідка по середній жилці і по краях шерстка; верхня квіткова луска майже дорівнює нижній, по кілях коротковійчаста. 4. Цв. VI.

Planta viridis vel glaucescenti-viridis, 80—150 *cm* alta. Culmi erecti vel ad basin subgeniculati, glabri, laeves. Folia plana, 4—8 *mm* lata, supra scabrida, glabra, raro pilosa, subtus glabra, laevia, raro scabrida; vaginae praeter marginem longe ciliatum glabrae. Spica erecta, laxiuscula, 10—20 *cm* longa, axi glabro, ad 2 costas scabro; spiculae lanceolatae, compressae, (4) 5—9-florae, 13—22 *mm* longae; glumae subinaequales, oblongae vel oblongo-lanceolatae, oblique truncatae, apicem versus saepe angustatae, rarius obtuse acuminatae, 5—7-nerviae, glabrae, laeves, rarius ad nervos scabridae, 6—9 *mm* longae, flore inferiore subbreviores; palea inferior late lanceolata, aristiformiter acuminata vel in aristam asperam, ad 5 *mm* usque longam abiens, glabra, laevis vel ad margines et nervum medianum scabrida; palea superior inferiori aequilonga, ad carinas breviter ciliata. 4.

Opiz, Böheims phaner. u. kryptog. Gew. (1823) 18 (nomen) et in Bercht. Fl. Böhm. I (1836) 408.

Syn. *Agropyrum glaucum* d. *mucronatum* Schur, En. pl. Transs. (1866) 809. — *A. intermedium* var. *aristatum* Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 657. — *Triticum intermedium* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. (1886) 699 pro parte (non Host). — *Triticum glaucum* 2. *mucronatum* Aschers. et Gr. Synop. II (1901) 656. — *Elytrigia mucronata* Prokud. Пирії України (1938) 178.

Hab. На степових схилах, глинистих і гранітних відслоненнях.—Зрідка в Лісостепу і в північний частині Лівобережного злаково-лугового степу.

З.Л-С. Кам'янець-Подільська обл.: Кол. Проскурів. окр., с. Свічна по Бугу (Козлов!). Проскурівськ. рн, Патківці (Козлов!). Чорноострівськ. рн, Юхимівці (Козлов!), ст. Фридрихівка, раніше Волочиськ (Козлов!). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: долина р. Десни, окол. с. Ст. Прилуки (Левіна!) —Київська обл.: Фастів. рн, поблизу Мотовилівки (Шмальг.!). Умань (Шмальг.).— Кіровоградська обл.: Кам'янка, скелі над р. Тясмином (Клеоп.!). — **Л. Л.-С.** Околиці Харкова: схили за Журавлівкою (Лавр.!), Сухий Яр (Черн.!), між Куряжем і Деркачами (Шир.!)— **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Карлівка (Шмальг.).—Харківська обл.: Вел.-Бурлуцьк. рн, степ (Таліев!).

Поширення по СРСР. Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Причорн. (півн. част. району), Ниж.-Дон. (зах. част. району), Вол.-Дон. (зах. част. району), Верх.-Вол.

Ar. Geogr. Швейцарія, Чехо-Словаччина, Угорщина, Польща.

Примітка. Установлений ще 1823 року і не визнаний систематиками, цей вид був майже забутий. Ми вважаємо за потрібне відновити його, оскільки, як показали наші дослідження, він добре відрізняється від близького до нього виду *A. intermedium* (Host) P. B. і мав свій добре виявлений ареал. *A. mucronatum* Opiz досить часто трапляється в середній Європі; в північно-східньому напрямі заходить у межі европейської частини СРСР, де трапляється не часто. В межах УРСР *A. mucronatum* Opiz зустрічається головно в лісостеповій частині і зрідка в північній частині Лівобережного злаково-лугового степу.

259. (7). A. trichóphorum (Link) Richt.—Пирій волосоносний. 60—100 *см* завв. Стебла голі або під колосом опушені. Листи плоскі, сизувато-зелені, (2) 3—7 *мм* завш., зверху довговолосисті і шерсткі, іноді майже голі, зісподу гострошерсткі, рідше волосисті, дуже рідко гладенькі; піхви нижніх листів волосисті, зрідка голі, по краях війчасті. Колоси прямі, рідкуваті, (7) 10—20 *см* завд., з віссю по головних ребрах гострошерсткою, на всій поверхні голою або більш-менш волосистою. Колоски густоволосисті, (8) 9—18 *мм* завд., (3) 4—7-квіткові; колоскові луски довгасто-ланцетні, тупі або тупо загострені, косо зрізані (не такі широкі, як у *A. intermedium*), трохи нерівні, 5—9 *мм* завд., волосисті, (1,5) 2 *мм* завш., з 5—6 жилками; нижня квіткова луска ланцетна, вгорі і по краях довго-біло-волосиста, внизу по спинці гола, тупувата, (7) 8—12 *мм* завд.; верхня квіткова луска майже дорівнює нижній, по кілях війчаста. Пиляки до 8 *мм* завд. ♃. Цв. VI.

60—100 *cm* altum. Culmi laeves vel superne sub spica pubescentes. Folia glaucescenti-viridia, plana, (2) 3—7 *mm* lata, supra longe pilosa et scabrida, interdum subglabra, subtus scabra, rarius laevia vel pilosa; vaginae foliorum inferiorum pilosae, raro glabrae, ad margines ciliatae. Spica erecta, laxiuscula, (7) 10—20 *cm* longa, axi glabro vel plus minusve piloso, ad angulos scabro; spiculae dense pilosae, (3) 4—7-florae, (8) 9—18 *mm* longae; glumae subinaequales, oblongo-lanceolatae, 5—6-nerviae, obtusae vel obtuse acuminatae, apice oblique truncatae, pilosae, 5—9 *mm* longae, 1,5—2 *mm* latae; paleae subaequilongae, inferior lanceolata, obtusiuscula, superne et ad margines longe albopilosa, inferne glabra, (7) 8—12 *mm* longa, superior ad carinas ciliata. ♃.

Richt. Pl. europ. I (1890) 124. — Невский, Фл. СССР II, 648.

Syn. *Triticum trichophorum* Link in Linnaea XVII (1843) 395. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I. 40.— *Agropyrum intermedium* b. *villosum* Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II, (1897) 657. Пач. Херс. фл. I, 257.— *A. intermedium trichophorum* Rchb. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 211. — *Elytrigia trichophora* Nevski in Act. Univ. As. Med. ser. VIII (1934). Прокудін, Пирії України, 179.

Hab. По степових схилах, зрідка на відкритих степах та біля кущів по балочках.— В Лівобережному лісостепу і Степу досить часто (за винятком північної частини Л. Л.-С., де цей вид поступово зникає в напрямку північного заходу); зрідка в південній частині Правобережного степу; в Правобережному лісостепу — як занесений.

П. Л.-С. Кіровоградська обл.: Олександрія (Рябков.!).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Лубни (Лонач.!).— Харківська обл. і рн: Ст. Слатино (Лавр.!), по р. Лопані (Черн.!); Харків (Ширяєв!); окол. ст. Рогань (Черн.!). —Суми (Калеиченко!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янськ. рн, Артемівські (кол. Святі) гори (Ширяєв!, Артемчук!); Сталінський рн (Клеоп.!). Артемівщина (Шмальг., Зоз, Оксіюк!, Олексієнко!). Горлівськ. рн (Алексеенко!). Орджонікідз. рн, Ольховатка (Таліев). Чистяківськ. рн (Клеоп.!). Макіївський рн (Кот.!, Мороз.!, Страш.!). — Ворошиловградська обл.: Ворошиловград (Підопл.!, Гребен.!); Ровеньківський рн, Провальська цілина (Залеськ.!). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: проти колонії Страсбург, біля р. Кучургана і на схід від кол. Зельц (Опперм.!). — **Л. З. Л.-С.** Харківська обл.: Кол. Куп'янський повіт (Черн.!, Лавр.!, Клок!). Кол. Вовчанський повіт (Черн.!). В районі Ізюма (Кален.!, Бород.!, Клок.!). Красноград (Іллічевськ.!). Лозова (Шмальг.!). — Сталінська обл. Ольгинськ. рн, В.-Анадол. ліси. (Граф!). Андріївськ., В.-Янисольськ., Амвросіївський райони (Клеоп.!). Маріупольщина (Лавр.!, Клок.!, Клеоп.!). — Ворошиловградська обл.: Старобільщина (Залеськ.!, Ширяевськ.!, Контрольськ.!). — Дніпропетровська обл.: Павлоград (Шмальг.!). — **П. З. С.** Одеса (Новопокровськ.). — Миколаївська обл.: Н.-Воронцовський рн (!!). Бериславський рн, Качкарівка (Пач.!), Дудчино (Пач.!, Шмальг.), Консурівка (Пач.!). Миколаїв (Пач.!, Опперман!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Н.-Троїцьк. рн, Асканія-Нова (Дес.-Шост.!, Шалит!), Приазов'я (Левіна!, Осадча!).

Var. glabrifólium Prokudin. Рослина сиза. Листи голі, досить широкі; піхви листів голі, гладенькі.

Planta glauca; folia glabra, latiuscula; vaginae glabrae, laeves.

Prokudin, hoc loco.

Зрідка. — На крейдяних горах по Дінцю, на Старобільщині і в інших місцях.

Поширення виду по СРСР. Причорн., Крим., Ниж.-Дон.; Кавк.: Передкавк., Даг., Східн. і Півд. Закавк., Тал.; Серед. Азія: Гір.-Туркм., Пам.-Ал., Сир-Дар., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. speciei. Балканський півострів, Мала Азія, Курдістан, Іран.

Примітка. *A. trichophorum* трапляється трохи рідше, ніж *A. intermedium*, і не заходить так далеко на північ, як останній. Іноді обидва види трапляються разом.

Деякі автори як синонім виду *A. trichophorum* (Link) Richt. ставлять *A. Aucheri* Boiss. Перший під назвою *Triticum trichophorum* описаний з околиць Трієста, другий — з Персії. Уважне порівняння топотипу *A. trichophorum* (Link) Richt. з котипом *A. Aucheri* Boiss. в гербарії БІН-у АН СРСР показало повну відсутність тотожності між цими двома видами. Для *A. Aucheri* Boiss. характерний значно більший ступінь опушення всіх частин. Різницю ознак цих двох видів можна показати в такій таблиці:

A. Aucheri Boiss.	*A. trichophorum* (Link) Richt.
1. Колоски густо волосисті.	Колоски злегка волосисті.
2. Стебла під колосом і під вузлами волосисті.	Стебла по всій довжині голі.
3. Вісь колоса по всій поверхні волосиста.	Вісь колоса гола.

4. Піхви нижніх листів густо-біло-волосисті.	Піхви листів голі, з війчастими краями.
5. Листи з обох боків волосисті.	Листи зверху волосисті, знизу голі.
6. Росте кущиками.	Росте одинокими стеблами.

Виходячи з цього порівняння і враховуючи віддаленість місць, з яких були описані ці види, припускаємо існування *A. Aucheri* Boiss. як окремого виду, що існує паралельно і незалежно від *A. trichophorum* (Link) Richt. Цікаво відзначити, що екземпляри *A. trichophorum* (Link) Richt. з європейської частини СРСР в своїй масі цілком подібні до типового *A. trichophorum*, ознаки якого наведені вище, в той час як закавказький і середньоазіатський матеріал цього виду дуже наближається до типового *A. Aucheri* Boiss Отже цілком можливе припущення, що закавказькі і середньоазіатські екземпляри слід визначати як *A. Aucheri* Boiss., в той час як екземпляри з території Європейської частини СРСР належать до справжнього *A. trichophorum* (Link.) Richt.

260. (8). A. tesquícolum Prokudin.—Пирій степовий. Рослина сизувато-зелена, 50—90 *см* завв. Стебла при основі часто зібрані пучками, голі, гладенькі. Листи плоскі або згорнені, 3—6 *мм* завш., зверху більш-менш волосисті, зісподу голі, гладенькі або шерсткі, зрідка коротковолосисті; піхви листів голі, гладенькі, по краю з довгими війками. Колоси рідкуваті, 10—18 *см* завд., з голою, гладенькою, зрідка трохи шерсткою, по головних ребрах гострошерсткою віссю. Колоски більш-менш волосисті, 13—20 *мм* завд., 4—7-квіткові; колоскові луски довгасто-ланцетні, догори помітно звужені, тупі або тупозагострені, косо зрізані, трохи нерівні, (7)8—11 *мм* завд., з 4—6 жилками, більш-менш волосисті, зрідка майже голі; нижня квіткова луска довгасто-ланцетна, поступово звужена в остюковидне закінчення або переходить в остюк до 3 (5) *мм* завд., вгорі і по краях більш-менш волосиста, 10—13 *мм* завд.; верхня квіткова луска майже дорівнює нижній, по кілях війчаста. 4. Цв. VI.

Planta glaucescenti-viridis, 50—90 *cm* alta. Culmi saepe fasciculati, glabri et laeves. Folia plana vel convoluta, 3—6 *mm* lata, supra plus minusve pilosa, subtus glabra, laevia vel scabrida; vaginae glabrae, laeves, ad marginem longe ciliatae. Spica laxiuscula, 10—18 *cm* longa, axi glabro, ad costas scabro; spiculae plus minusve pilosae, 4—7-florae, 13—20 *mm* longae; glumae subinaequales, (7) 8—11 *mm* longae, oblongo-lanceolatae, superne manifeste angustatae, obtusae vel obtuse-acuminatae, oblique truncatae, 4—6-nerviae, plus minusve pilosae, raro subglabrae; palea inferior oblongo-lanceolata, superne et ad margines plus minusve pilosiuscula, sensim aristiformiter acutata vel in aristam ad 3 (5) *mm* longam transiens, 10—13 *mm* longa; palea superior inferiori subaequilonga, ad carinas ciliata. 4.

Prokudin, hoc loco.

Syn. *Agropyrum glaucum* δ. *aristatum* Czern. Consp. (1859) 71, non Sadl.—*A. intermedium* subsp. *trichophorum* var. *Czernjaewi* Lavrenko, Фл. УСРР, визн. I (1933) 211.—*Elytrigia tesquicola* Prokud. Пирії Укр. (1938) 181.

Hab. На степових і вапнякових схилах, на цілинних степах, по узліссях.—Зрідка в Лівобережному степу і поодиноко в Донецькому і Лівобережному лісостепу.

Л. Л.-С. Харківська обл.: Роганські степи під Харковом (Черн.!).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Макіївський рн, окол. ст. Харцизьк (Кот.!, Морозова!)—**Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Куп'янський рн, Кислівка (Клок.!). В. Дуванка (Клок.!). Балаклійськ. рн, Андріївка (Черн.!). Ізюм, Дубровне (Калениченко!)—**Ворошиловградська обл.**: Рубіжанськ. рн, Краснянка (Черн.!). Старобільськ (Ширяевськ.!)—**Сталінська обл.**: Ольгинськ. рн, Велико-Анадольське лісництво (Висоцьк.!).—**Запорізька обл.**: Люксембурзький рн, Кам'яні могили (Клеоп.!).—**Л. З. С. Запорізька обл.**: Ново-Троїцьк. рн, Асканія-Нова (Карамушко!).

Поширення по СРСР. Причорн. (східн. част. району), Ниж.-Дон., Передкавк.

Вид описаний з околиць Краснянки Рубіжанськ. р-ну.

Ar. Geogr. Південний схід Європейської частини СРСР.

Примітка. *A. tesquicolum* Prokudin не можна ототожнювати з закавказько-середньоазіатським довгоостистим видом *A. pulcherrimum* Grossh. (Monit. Jard. Bot. Tiflis, 46—47 (1919) 42, tab. 4), так само, як і з його короткоостистою різновидністю var. *breviaristatum* Grossh. Остання різновидність відрізняється від нашого виду рядом істотних ознак, а саме: більшим опушенням колосків, волосистою віссю колоса, опушеними піхвами листів та ін. Порівняння гербарних зразків *A. pulcherrimum* Grossh. з його ж різновидністю var. *breviaristatum* Grossh. доводить, що їх не можна об'єднувати в один вид. Якщо *A. pulcherrimum* Grossh. [*A. Popovii* Drob. in Fedde Repert. sp. nov. XXI (1925) 44 = *A. ambigens* Roshev. in Fl. Turcom. (1932) 191] є особливим, рідким у межах СРСР видом, то var. *breviaristatum* Grossh. слід розглядати як особливу короткоостисту расу, близьку до закавказького і середньоазіатського виду, що визначається тепер як *A. trichophorum* (Link) Richt., але який, очевидно, слід розглядати як справжній *A. Aucheri* Boiss. Ця раса стоїть в такому ж відношенні до *A. Aucheri* Boiss., як *A. tesquicolum* Prokud. до *A. trichophorum* (Link) Richt.

261. (9). A. maeóticum Prokudin.—Пирій азовський. Рослина зелена, 40—100 *см* завв., з повзучими гонами. Стебла під вузлами густо опушені короткими білими, оберненими вниз волосками, що утворюють „муфточки" до 3—4 *мм* завд., в інших частинах голі, гладенькі; листи плоскі, 3—6 (7) *мм* завш., зверху голі, гладенькі або шерсткі, зрідка коротковолосисті, знизу голі, гладенькі, зрідка шерсткі; пластинка листа на межі переходу її в піхву з зовнішнього і внутрішнього боку густо-коротковолосиста; піхви нижніх листів (до викидання колоса) густо вкриті відстовбурченими довгими волосками, потім голі, лише по краю війчасті. Колоси прямі, 6—11 (14) *см* завд., вузькі, з голою, по двох головних ребрах гострошерсткою віссю, з часто недорозвиненими нижніми колосками і видовженими нижніми члениками осі. Колоски своєю верхньою частиною від осі колоса відхилені, здавлені, 3—6 (7)-квіткові, викривлені, 9—13 (15) *мм* завд.; колоскові луски трохи нерівні, 5—8 *мм* завд., ланцетні, з білоплівчастим краєм, на вершку раптом звужені, тупувато загострені, без остюків, голі, блискучі, з 5—7 жилками, з яких середня дуже випнута і вгорі шерстка; нижня квіткова луска широко-ланцетна, тупа, 6—9 *мм* завд., з 5 жилками, гола, гладенька, з потовщеною середньою жилкою, що не видається за межі луски; верхня квіткова луска трохи коротша за нижню або дорівнює їй, на вершку закруглена, по кілях коротковійчаста. Пиляки 4—5 *мм* завд. 4. Цв. VI.

Planta viridis, 40—100 *cm* alta, stolones subterraneos repentes edens. Culmi laeves, sub nodis pilis brevibus albis reversis dense obsiti, in caetera parte glaberrimi. Folia plana, 3—6 (7) *mm* lata, supra glabra, laevia vel scabrida, raro breviter pilosa, subtus glabra, laevia, raro scabrida, extus intusque ad limitem vaginae dense breviter pilosa; vaginae foliorum inferiorum prius pilis longis

patentibus obsitae, deinde glabrae. Spica erecta, 6—11 (14) *cm* longa, axi glabro, ad costas scabro. Spiculae parte superiore extrorsum curvatae, compressae, 3—6 (7)-florae, 9—13 (15) *mm* longae, inferiores saepe rudimentariae; glumae vix inaequales, 5—8 *mm* longae, lanceolatae, superne subito angustatae, obtusiuscule acuminatae, muticae, albo-membranaceo-marginatae, nitentes, 5—7-nerviae, nervo medio valde prominente, superne aspero; palea inferior late-lanceolata, obtusa, glabra, laevis, 5-nervia, nervo medio incrassato, non excurrente; palea superior inferiore subbrevior vel ei aequilonga, apice rotundata, ad carinas breviter ciliata. Antherae 4—5 *mm* longae. ♃.

Prokudin, hoc loco.

Syn. *Elytrigia maeotica* Prokud. Пирії України (1938) 183.

Hab. На засолених пісках, на солончаках, зрідка на степових схилах і глинистих і гнейсових відслоненнях. — Зрідка в Донецькому лісостепу і в південній частині Лівобережного степу.

Д. Л.-С. Ворошиловградська обл.: Ровеньківський рн, Провальський кінний завод (!!). — **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Будьоннівськ. рн, с. Хомутово (Клеоп.!). Володарськ. рн, с. Чердакли (Клеоп.!). Маріуп. рн, Білосарайська коса (Постригань!). — Запорізька обл.: Ногайськ. рн, по р. Обиточній (Клеоп.!). Каларівськ. рн, Юрівка (Клеоп.!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Геніческ. рн, острів Бирючий в Азовському морі (!!, Чича!). Якимівський рн (Дес.-Шост.!, М. Олексієнко!). Мелітопольськ. рн: по р. Молочній та біля Молочного лиману (Клок.!, Дес.-Шост.!); Григорівка (Клок.!); під Солодкий на захід від с. Н. Михайлівки (Левіна!); північний берег Азовського лиману (Дес.-Шост.!); вододіл між р. Домузлою і її притокою Джагою (Левіна!). — Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн: Ягорлицький півострів (Дес.-Шост.!, Левіна!); коса Тендер (Левіна!). — **П. С.** Запорізька обл.: Острів Чурюк (Кот.!, Левіна!, Шалит!). Берег Сиваша, Молоканський півострів (Прянішніков!); окол. с. Дмитрівки (М. Олексієнко!).

Поширення по СРСР. Причорн., Ниж.-Дон. (півд. частина району), Передкавк.

Описаний з острова Бирючого в Азовському морі.

Примітка 1. *A. maeoticum* Prokud. близький до середньоазіатського виду *A. elongatiforme* Drob. і разом з ним і степовим видом *A. lolioides* (Kar. et Kir.) Roshev. може бути поставлений в ряд *Lolioides* Nevski. Будучи близьким до *A. elongatiforme* Drob., наш вид рядом ознак займає ніби проміжне положення між ним та *A. lolioides* Roshev. Різницю між *A. maeoticum* Prokud. і *A. elongatiforme* Drob. (ареали яких на Кавказі зближаються) можна бачити з такого порівняння.

A. maeoticum Prokud.	*A. elongatiforme* Drob.
1. Рослина зелена.	Рослина сизувато-зелена.
2. Стебла під вузлами опушені.	Стебла під вузлами голі.
3. Колоски 9—13 (15) *мм* завд.	Колоски 11—15 *мм*.
4. Квіток у колоску 3—6 (7).	Квіток у колоску 5—9.
5. Довжина колоскової луски 5—8 *мм*	Довжина колоскової луски (4) 5—6 *мм*.
6. Довжина нижніх квіткових лусок 6—9 *мм*.	Довжина нижніх квіткових лусок—7 *мм*.
7. Нижня квіткова луска з майже непомітним плівчастим краєм.	Нижня квіткова луска вгорі з добре розвиненим білим плівчастим краєм.
8. Верхня квіткова луска по кілях коротковійчаста.	Верхня квіткова луска вгорі по кілях з дрібнесенькими війками.

A. lolioides (Kar. et Kir.) Roshev. відрізняється від *A. maeoticum* сизозеленим кольором всієї рослини, мало шерсткою по ребрах віссю колоса, гладенькими по середній жилці колосковими лусками з ширшим плівчастим краєм, відсутністю „муфточок“ під вузлами та іншими ознаками.

A. maeoticum Prokud. є вид приазовський, що заходить на Північний Кавказ, в той час як *A. elongatiforme* Drob. є закавказько-середньоазіатський вид. *A. lolioides* (Kar. et Kir.) Roshev. має свій окремий більш північний ареал.

Примітка 2. І. Г. Зоз (Журнал інституту ботаніки Акад. Наук УРСР, 1937) наводить для УРСР *Agropyrum lolioides* (Kar. et Kir.) Roshev. для таких місцевостей: 1) Геніческ. рн, о-в Бирючий (Чича); 2) окол. Голої Пристані, на кладовищі (Воліканов). Остання вказівка, мабуть, повинна бути віднесена до *A. maeoticum* Prokudin.

Екземпляри Чича з острова Бирючого Ю. Прокудін відносить до свого *A. maeoticum* (Примітка редакції).

262. (10). A. pseudocáesium (Pacz.) Prokud. — Пирій подовий. Рослина сизозелена або сиза, з довгим повзучим кореневищем, 60—135 *см* завв. Стебла прямі або при основі висхідні, голі, гладенькі, в нижній частині іноді розгалужені і у екземплярів, що ростуть у воді, утворюють у вузлах додаткові корінці. Листи плоскі, зрідка більш-менш згорнені, знизу густоволосисті або голі, гладенькі, рідше шерсткі, зверху волосисті або голі; піхви нижніх, рідше всіх листів густо-відстовбурчено-волосисті або голі. Колоси прямі, (9) 10—20 (25) *см* завд., рідкуваті або досить густі, в нижній частині переривчасті, з тонкою, по головних ребрах війчастою віссю, нижні членики якої (8) 11—25 (46) *мм* завд. Колоски більш-менш до осі притиснені, лінійно-ланцетні, стиснені, 4—6 (9)-квіткові, (10) 11—18 (23) *мм* завд., в нижній частині колоса коротші за відповідні членики осі, на середині колоса дорівнюють їм або довші; колоскові луски лінійно-ланцетні, загострені або раптом звужені в коротке остисте закінчення, (8) 10—15 (16) *мм* завд., з плівчастими краями, по спинці округлі або з помітно випнутою середньою жилкою, голі, гладенькі або по жилках шерсткі, з (5) 6—9 жилками, майже цілком прикривають нижню квітку в колоску; нижня квіткова луска ланцетна, тупувата або остюковидно загострена, без остюка, гола, гладенька, 9,5—13 (14) *мм* завд.; верхня квіткова луска трохи коротша за нижню, притуплена на вершку, тупувато-двозубчата, з неглибокою виїмкою, по кілях війчаста. Пиляки 6—7 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.

Planta glauco-viridis vel glauca, 60—135 *cm* alta, rhizomate longo repente. Culmi erecti vel basi ascendentes, glabri, laeves, inferne interdum ramosi et ad nodos radicantes. Folia rigida, plana, rarius plus minusve convoluta, pubescentia vel glabra, laevia vel scabrida; vaginae foliorum inferiorum, rarius omnium dense patule pubescentes vel glabrae. Spica erecta, laxiuscula vel densiuscula, inferne interrupta, (9) 10—20 (25) *cm* longa, axi tenui, ad costas ciliato; spiculae plus minusve axi adpressae, lineari-lanceolatae, compressae, 4—6 (9)-florae, (10) 11—18 (23) *mm* longae, inferiores axis internodiis breviores, intermediae eis aequilongae vel longiores; glumae (8) 10—15 (16) *mm* longae, paleam inferiorem subaequantes, lineari-lanceolatae, acutatae vel abrupte et breviter aristiformiter attenuatae, membranaceo-marginatae, (5) 6—9-nerviae, nervo medio interdum prominente, glabrae, laeves vel ad nervos scabridae; palea inferior lanceolata, obtusiuscula vel aristiformiter acutata, mutica, glabra et laevis, 9,5—13 (14) *mm* longa; palea superior inferiore vix brevior, obtusiuscule bidentata, ad carinas ciliata. Antherae 6—7 *mm* longae. ♃.

Prokudin, hoc loco.

Syn. *Agropyrum repens* var. *pseudocaesium* Pacz. Херс. фл. I (1914) 252. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 210. — *Elytrigia pseudocaesia* Prokud. Пирії Укр. (1938) 186.

Hab. Поди в південній частині степової смуги. — Рідко на Правобережжі, досить звичайно на Лівобережжі в підзоні злакових (ковилових) степів.

П. З. С. Миколаївська обл.: Херсонськ. рн, під Чорна Долина, близько Білозірки (Пач., Куксін!). Біля Іванівки в районі Берислава (Пач.).— **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Зелений під у Каховському р-ні (Дес.-Шост.!).— Запорізька обл.: Ново-Троїцьк. рн, Асканія Нова (Пач.!, Дес.-Шост.!, Шалит!, Куксін!, Левіна!, Кот.!, Клок.!, Лавр.!); Червоний Чабан на південь від Аксанія-Нова (Клок.!); Агайманський під (Дес.-Шост.!, Олексіїв!).—**П. С.** Острови Куюк-тук (Зоз!, Кривошия!), Чурюк (Кривошия!).

Поширення по СРСР. Причорн. (ендемік).

Описаний з Асканія-Нова.

Примітка. Характерний едифікатор рослинних угруповань у подах південних степів. Іноді утворює майже чисті зарості. Вид дуже мінливий своїми морфологічними ознаками залежно від умов вирощання. Ростучи в степових подах, де кількість вологи щороку може змінюватися, він часто зовсім міняє свій вигляд. Так, в посушливі роки рослини бувають низькі, дуже опушені і сизі; навпаки, в роки великого зволоження вони витягнені, менш сизі і майже зовсім без опушення. Проте за всяких умов вид зберігає певний комплекс ознак, що добре відрізняє його від звичайного *A. repens* (L.) P. B., до якого він генетично близький.

263. (11). A. répens (L.) P. B. — Пирій повзучий. Кореневище довге, повзуче, з підземними гонами. Стебла нечисленні, голі, гладенькі, 50—125 *см* завв. Листи зелені або сизувато-зелені, плоскі, (3) 5—10 *мм* завш., з тонкими жилками, зверху гострошерсткі, голі, рідко по жилках з розкиданими волосками, знизу голі, гладенькі, лише у верхній частині більш-менш шерсткі; піхви голі і гладенькі або нижні волосисті. Колоси прямі, 7—17 (22) *см* завд., з віссю, по ребрах війчастою, зрідка по всій поверхні опушеною. Колоски трошки відхилені, зелені, сизозелені або більш-менш фіолетові, (8) 9—17 (20) *мм* завд., (4) 5—7 (9)-квіткові. Колоскові луски ланцетні, остюковидно загострені або гострі (іноді з остюком до 4 *мм* завд.), з 5—7 жилками, в яких середня помітно випинається, (6) 7—12 *мм* завд., голі, гладенькі, лише вгорі по головній жилці шерсткі від нечисленних шипиковидних щетинок; нижня квіткова луска ланцетна, гола, (6) 7—11 *мм* завд., тупувата або з остюком 2—8 *мм* завд., або шиловидно загострена; верхня квіткова луска трохи коротша за нижню, по кілях війчаста. Пиляки 5,—5,5 *мм* завд., довші за половину верхньої квіткової луски. 4. Цв. VI—VII (VIII—IX).

Planta 50—125 *cm* alta, rhizomate longo repente stolonifero. Culmi erecti, glabri et laeves. Folia viridia vel glaucescenti-viridia, plana, (3) 5—10 *mm* lata, tenuiter nervosa, supra scabra, glabra vel interdum secus nervos sparsim pilosa, subtus glabra, in parte superiore plus minusve scabra; vaginae glabrae vel inferiores pilosae. Spica erecta, 7—17 (22) *cm* longa, axi ad costas ciliato, raro toto pubescente. Spiculae subremotae, virides, glauco-virides vel plus minusve violaceae, (4) 5—7 (9)-florae, (8) 9—17 (20) *mm* longae; glumae lanceolatae, aristiformiter acuminatae, interdum arista ad 4 *mm* longa terminatae, (6) 7—12 *mm* longae, 5—7-nerviae, nervo medio superne aculeolato-scabro; palea inferior lanceolata, glabra, obtusiuscula vel subulato-acutata, saepe arista 2—8 *mm* longa

terminata; palea superior inferiore subbrevior, ad carinas ciliata. Antherae 5—5,5 *mm* longae. 4.

Pal. de Beauv. Agrost. (1812) 102. Czern. Consp. 70. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 657. Пач. Фл, Полес. n° 1247; Херс. фл. I, 251 pro parte. Невский, Фл. СССР II, 652 pro parte. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 209.

Syn. *Triticum repens* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 86. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 340 pro parte. Рогов. Обозр. (1869) 287. Lindem. Fl. Chers. II, 313. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. 38.—*Elytrigia repens* Desv. in Nouv. Bull. Soc. philom. II (1810) 191. Прокудін, Пирії України, 188.

Icon. Fl. Dan. t. 748! — Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, tab. 20, fig. 1384—1388!

Hab. На лугах, перелогах, ріллях, також по степових схилах і по чагарниках. — По всій УРСР; часто.

Вид дуже поліморфний і утворює багато різновидностей.

Таблиця для визначення найголовніших різновидностей

1. Піхви нижніх листів голі . . . . . 2.
— Піхви нижніх листів волосисті . . . . **var. caesium** (Presl.) Schmalh.
2. Рослини зелені. Листи здебільшого плоскі . . . . . 3.
— Рослини сизо-зелені. Листи згорнені; стебла не високі (до 40 *см* завв.), при основі колінчасто-зігнуті . . . **var. maritimum** (Koch) Roshev.
3. Нижня квіткова луска тупувато або шиловидно загострена . . . . . **var. vulgare** (Döll) Volkart.
— Нижня квіткова луска остюковидно загострена або з остюком . . . . . **var. aristatum** (Döll) Roshev. sens. ampl. 4.
4. Вісь колоса гола або більш-менш шерстка . . . . . 5.
— Вісь колоса більш-менш волосиста . . . . **var. pubescens** (Döll) Rouy.
5. Нижня квіткова луска на вершку поступово переходить у вістря або остюк . . . . . 6.
— Нижня квіткова луска ніби притуплена, на вершку з остюком . . . . 7.
6. Нижня квіткова луска остюковидно загострена, без ясно помітного остюка . . . . . **var. subulatum** Rchb.
— Нижия квіткова луска з остюком, що досягає $^2/_3$ довжини луски . . . . . **var. Leersianum** Rchb.
7. Остюк майже дорівнює довжині луски . . **var. sepium** (Thuill.) Rouy.
— Остюк помітно коротший за луску . . . . . 8.
8. Остюк не довший за $^1/_4$ луски . . . . . **var. dumetorum** Rchb.
— Остюк дорівнює $^1/_2$—$^3/_4$ довжини луски . . . **var. Vaillantianum** Rchb.

Var. vulgáre (Döll) Volkart. Рослина яскравозелена; листи плоскі, з голими піхвами; нижня квіткова луска тупувата або шиловидно загострена, без остюка.

Planta clare viridis; folia plana, vaginis glabris; palea inferior obtusiuscula vel subulato-acuminata, mutica.

Volkart ex Hegi, Fl. v. Mittel-Europ. I (1906) 384.

Syn. *Triticum repens α. vulgare* Döll, Fl. Bad. (1857) 128. — *Agropyrum repens* 3. *glaucum* Pacz. Херс. фл. I (1914) 254, non Döll (?).

Досить часто по всій УРСР.

Var. aristátum (Döll) Roshev. Рослина зелена, досить велика; піхви листів голі; нижня квіткова луска остюковидно загострена або з остюком.

Planta viridis; vaginae glabrae; palea inferior aristiformiter acuminata vel aristata.

Roshev. in Act. Hort. Petrop. XL, 2 (1928) 225.
Syn. *Triticum repens* β. *aristatum* Döll, Fl. Bad. (1857) 128.

Часто, по всій УРСР.

Var. subulátum Rchb. Як var. *aristatum*, але нижня квіткова луска поступово остюковидно загострена, без помітного остюка.

Viridis; vaginae glabrae; palea inferior sensim aristiformiter acuminata, mutica.

Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I (1834), tab. XX, fig. 1385!

Часто.

Var. Leersiánum Rchb. Як var. *aristatum*, але нижня квіткова луска поступово загострена в остюк, що дорівнює $^2/_3$ довжини луски.

Viridis; vaginae glabrae; palea inferior sensim in aristam duas tertias partes ejus aequantem acuminata.

Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I (1834) tab. XX, fig. 1388!

Досить часто.

Var. dumetórum Rchb. Як var. *aristatum*, але нижня квіткова луска притуплена, на вершку з остюком, не довшим за $^1/_4$ луски.

Viridis; vaginae glabrae; palea inferior obtusata, aristata, arista quarta parte longitudinis paleae non longiore.

Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I (1834) tab. XX, fig. 1386!

Досить часто.

Var. Vaillantiánum (Wulf. et Schreb.) Rchb. Як var. *aristatum*, але нижня квіткова луска притуплена, на вершку з остюком, рівним $^1/_2$—$^3/_4$ довжини луски.

Viridis; vaginae glabrae; palea inferior obtusata, arista 0,5—0,75 longitudinis ejus aequilonga terminata.

Rchb. Ic. Fl Germ. et Helv. I (1834) tab. XX, fig. 1387!
Syn. *Triticum Vaillantianum* Wulf. et Schreb. in Schw. und Körte Fl. Erl. I (1804) 143. — *T. repens* β. 2. *Vaillantianum* Döll, Fl. Bad. (1857) 129.

Досить часто, скрізь по УРСР.

Var. sépium (Thuill.) Rouy. Як var. *aristatum*, але нижня квіткова луска притуплена, на вершку з остюком, що довжиною дорівнює лусці.

A praecedente differt arista longiore, paleae aequilonga.

Rouy, Fl. de France, XIV (1913) 318.
Syn. *Triticum sepium* Thuill. Fl. Paris. ed. 2 (1799) 67. — *Agropyrum sepium* P. B. Agrost. (1812) 146.

Рідко.

Var. cáesium (Presl) Schmalh. Рослина сизувато-зелена; листи плоскі; піхви нижніх листів більш-менш волосисті; колоскові луски і нижня квіткова луски остюковидні.

Planta glaucescenti-viridis; folia plana; vaginae foliorum inferiorum plus minusve pilosae; glumae paleaque inferior aristiformes.

Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 657.
Syn. *Agropyron caesium* Presl. Delic. Pragens. I (1822) 213.

Зрідка по всій Україні.

Var. pubéscens (Döll) Rouy. Рослина зелена, з плоским листям; вісь колоса більш-менш волосиста; нижня квіткова луска остюковидно загострена або з остюком.

Planta viridis; folia plana; axis spicae plus minusque pilosiusculus; palea inferior aristata vel aristiformiter acutata.

Rouy, Fl. de France, XIV (1913) 317.
Syn. *Triticum repens* β. 4. *pubescens* Döll, Fl. Bad. (1857) 129.

Зрідка майже у всіх районах.

Var. marítimum (Koch) Roshev. Рослина сизозелена, з вузькими згорненими листами, невисока (до 40 *см*), з короткими небагатоколосковими колосами; стебла при основі колінчасто зігнені; нижня квіткова луска тупувата або шиловидно загострена.

Planta glauco-viridis, ad 40 *cm* tantum alta, foliis angustis, convolutis; culmi ad basin geniculato-ascendentes; spica abbreviata, paucispiculata; palea inferior obtusiuscula vel subulato-acuminata.

Roshev. in Act. Hort. Petrop. XL, 2 (1928) 225.
Syn. *Triticum repens* b. *maritimum* Koch et Ziz, Cat. pl. Palat. (1814) 5. — *Agropyrum repens* b. *glaucescens* Pacz. in Херс. фл. I (1914) 255, non Engl.

Рідко. На солончаках і приморських пісках.

Поширення виду по СРСР. По всьому СРСР, але на Далекому Сході і на Камчатці, очевидно, занесений.

Ar. Geogr. speciei. Європа, Мала Азія, Іран, Кашгарія, Монголія; Америка (занесений).

Примітка. Первинним місцезнаходженням *Agropyrum repens* Р. В. є заплавні луги, де він часто утворює угруповання (*Agropyretum repentis*). Характерна рослина степових перелогів у їх кореневищній стадії; пирій на перелогах часто утворює майже чисті зарості.

Пирій є злісний бур'ян наших полів, де найчастіше трапляється його остиста форма. Завдяки своїм живучим повзучим гонам, здатним швидко регенерувати, дуже швидко поширюється; це утруднює боротьбу з ним. З другого боку, повзучий пирій є цінна кормова трава з високою продуктивністю поживної маси. У нас заплавні луки з травостоєм з пирію повзучого становлять найкращі кормові угіддя з продуктивністю до 5—6 *т* з 1 *га*.

Вид критичний, потребує спеціального опрацювання з використанням широкого евразіатського матеріалу.

Підрід 2. Eu-Agropyrum Nevski. — Житняк

Nevski in Fl. URSS II (1934) 653

Колоси лінійні або довгасто-ланцетні, з відігнутими майже горизонтально або під гострим кутом до осі колосками. Колоскові луски стиснені з боків, човникоподібні, кілясті, з непомітними боковими жилками, по краю тонко-біло-плівчасті. Нижня квіткова луска човникоподібна, з коротким остюком або без остюка.

264. (12). A. dasyánthum Ledeb. — Житняк пушистоквітковий. Кореневище повзуче, з підземними гонами. Стебла 40—75 *см* завв., прямі або при основі колінчасті. Листи сизозелені, більш-менш згорнені, зрідка плоскі, з загнутими краями, до 4 *мм* завш., зісподу голі, гладенькі, зверху коротко опушеиі, з міцними зближеними дуже випнутими жилками; піхви голі, зрідка в нижніх листів білоповстисті; язичок до 1,5 *мм* завд. Колоси прямі, лінійні, рідкуваті, до вершка трохи звужені, (6) 8—15 (17) *см* завд., (7) 10—20 *мм* завш., з більш-менш опушеною віссю. Колоски блілозелені, відхилені від осі колоса, в нижній частині колоса широко розставлені, у верхній зближені, (6) 7—12 *мм* завд., (3) 5—7 (10)-квіткові; колоскові луски кілясті, ланцетно-шиловидні, з широкої основи поступово загострені в коротке остюковидне закінчення, по краю білоплівчасті, по кілю голі або волосисті, (3) 5—8 *мм* завд.; нижня квіткова луска ланцетна, загострена, без остюка, густо вкрита довгими білими волосками, (5) 6—8 *мм* завд.; верхня квіткова луска лінійна або лінійно-ланцетна, загострена, двозубчаста, з вузькою вирізкою між зубцями, по кілях гола або рідковійчаста, однакової довжини з нижньою. Пиляки 5 *мм* завд. 4. Цв. V.

Rhizoma stoloniferum. Culmi erecti vel ad basin geniculati, 40—75 *cm* alti. Folia glauco-viridia, plus minusve convoluta, raro plana marginibus involutis, ad 4 *mm* usque lata, supra breviter pubescentia, elevatim nervosa, nervis approximatis, subtus glabra; vaginae glabrae, rarius infimae albo-tomentellae; ligula ad 1,5 *mm* longa. Spica linearis, erecta, laxiuscula, superne paullo angustata, (6) 8—15 (17) *cm* longa, (7) 10—20 *mm* lata, axi plus minusve pubescente; spiculae pallide-virides, (3) 5—7 (10)-florae, (6) 7—12 *mm* longae, plus minusve patentes, interdum subhorizontales, inferiores solito late distantes, superiores approximatae; glumae carinatae, lanceolato-subulatae, brevissime mucronatae, albo-membranaceo-marginatae, ad carinam glabrae vel pilosae, (3) 5—8 *mm* longae; palea inferior lanceolata, acuminata, mutica vel breviter mucronata, dense albo-villosa, (5) 6—8 *mm* longa; palea superior linearis vel lineari-lanceolata, acuminata, bidentata, ad carinas glabra vel laxe ciliata, inferiori aequilonga. Antherae 5 *mm* longae. 4.

Ledeb. Ind. sem. Horti Dorpat. 1820. 3. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 658. Невский, Фл. СССР II, 655. — Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 213 (pro parte).

Syn. *Triticum dasyanthum* Ledeb. in Spreng. Syst. I (1825) 326. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 339. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 700 pro parte.

Hab. Піщані береги і кучугури. — По лівому березі Дніпра від Голої Пристані до Кременчука, також в районі Мелітополя і на Білосарайській косі.

Л. З. С. Миколаївська обл.: Окол. Цюрупинська (Ледеб.!, Рябков!, Пач.!, Козлов!); Козачі Лагері (Козл.!). Голопристанськ. рн: в окол. с. Збур'ївки (Куксін!); Гола Пристань (Пач.). Каховськ. рн: окол. с. Британи (!!); кол. Корсунський монастир на Дніпрі, в районі с. Британи (Лавр. (!!), Клок.!, Шалит!). — Запорізька обл.: Кол. Мелітопольськ. повіт (Ширяев!, Исполатов!). Від с. М. Гирли до Запоріжжя (!). С. Біленьке в районі Запоріжжя (Артемчук!). Коло підніжя Лисої Гори (Свістунов!). Кам'янко-Дніпровськ. рн, с. Водяне (Козл.!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл. і рн: Окол. с. Обухівки (Зов!), Дніпропетровськ (Шмальг.!, Акінф.!, Гроссгейм.!), Дніпродзержинськ (Клок.!). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: поблизу Кременчука (Пач.).

F. glábrum Pacz. Колоскові і нижня квіткова луска голі. Glumae paleaque inferior glabrae.

Paczoski, Вестн. русск. фл. I, 2 (1915) 64.

Дуже рідко.

Л. Л.-С. Полтавська обл.: Кременчук (Пач.!).

Var. gigánteum Prokudin. Вся рослина вкрита сизою повлокою. Стебла 75—95 *см* завв., дуже товсті і тверді (до 4 *мм* завт.), у вузлах розгалужені. Листи плоскі, 4—7 *мм* завш. Колоски 14—16 *мм* завд., 10—12-квіткові.

Tota planta glauco-pruinosa. Culmi ad 95 *cm* usque alti, firmi, ad 4 *mm* crassi, ad nodos ramosi. Folia plana, 4—7 *mm* lata. Spiculae 10—12-florae, 14—16 *mm* longae.

Prokudin, hoc loco.

Рідко.

Л. З.-Л. С. Околиці Дніпропетровська (Зов!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Кам'янська арена в районі Запоріжжя (Козлов!).

A. dasyanthum Ledeb. — ендемічний для півдня УРСР вид.

Примітка. Цей вид росте майже виключно на голих або слабо заростих пісках, де в одним з головних закріплювачів. У стадії середньозаростих пісків уже починає собо пригніченим і поступово зникає. Серед піскового степу з'являється по краях видувів, де, затримуючи пісок, утворює характерні гребені; крім того, трапляється іноді в вигляді оторильних стеблинок на вершках горбів серед піскового степу.

Вивчення матеріалу цього виду показало, що він далеко не одноманітний, а настільки різнорідний і з такою широкою амплітудою мінливості, що далеко виходить за межі, досі для нього встановлені. Цікаво те, що найбільша мінливість властива видові не на протязі всього його ареалу, а локалізована лише в певному місці, а саме в околицях колишнього Корсунського монастиря на Дніпрі нижче с. Британи, Каховського району, і обмежується площею в кілька десятків гектарів. Корсунські екземпляри, які ми мали можливість спостерігати в природі на дуже обмеженій площі, показали цілий ряд ознак, зовсім не властивих для типового *A. dasyanthum* Ledeb. Ці ознаки в різних комбінаціях дали до десятка різноманітних форм, іноді настільки неподібних одна до одної, що їх можна було б при поверховому огляді віднести навіть до різних видів. Так, тут можна спостерігати екземпляри з колосом густим (типу *A. imbricatum* Roem. et Schult.) і дуже розріджоним,пухнастим (типу *A. tanaiticum* Nevski), з нижніми квітковими лусками тупуватими і загостреними в остюковидне закінчення, з колосковими лусками голими й волосистими по кілю, з колосками небагатоквітковими і багатоквітковими; можна спостерігати екземпляри з дуже різноманітним характером плівчастого краю колоскових лусок і цілий ряд інших відхилень від типу. Корсунські екземпляри сполучають у собі ряд ознак, властивих суміжним видам *A. cimmericum* Nevskii і *A. tanaiticum* Nevski; цим, очевидно, встановлюється прямий зв'язок з ними. Екземпляри, які ми спостерігали нижче по Дніпру (в районі Цюрупинська) і вище від Корсуна (в районі с. Британи), показали досить одноманітну картину, цілком неподібну до баченої нами в Корсуні. Отже, нам здається, що на корсунських пісках ми маємо картину, типову для центра видотворення на ранніх стадіях цього процесу. Які причини зумовлюють таку локалізацію видового поліморфізму, сказати трудно, але сам по собі цей факт дуже цікавий і вартий уваги.

Рослина вважається отруйною для худоби.

265. (13). A. cimméricum Nevski. — Житняк керченський. Стебла при основі колінчасто зігнуті, голі, лише під колосом опушені, (17) 25—35 *см* завв. Листи згорнені, сизо-зелені, знизу голі, гладенькі, зверху коротко

опушені або довго- і густо- волосисті, в розгорненому стані 2—4 *мм* завш.; язичок до 1 *мм* завд. Колоси лінійні, гребінчасті, 4—7 *см* завд., 8—12 *мм* завш., з відігнутими, тісно зближеними, майже притисненими один до одного колосками і з більш-менш волосистою віссю. Колоски блідозелені, стиснені, 7—9 *мм* завд., (3) 4 (5)-квіткові; колоскові луски ланцетно-шиловидні, 3,5—6 *мм* завд., з широкої основи більш-менш поступово шиловидно загострені, нерівнобокі, з коротким остюком 1—2 *мм* завд., голі або волосисті; нижня квіткова луска ланцетна, (5) 6—7 *мм* завд., здебільшого шиловидно загострена, з вістрям 1—2,5 *мм* завд., рідше тупувата, по всій поверхні більш-менш біловолосиста; верхня квіткова луска лінійно-ланцетна, вгорі двозубчаста, з вузькою вирізкою між зубцями, по кілях гола або рідковійчаста, майже дорівнює нижній квітковій лусці. ♃. Цв. VI.

Planta (17) 25—35 *cm* alta. Culmi a basi geniculata erecti, glabri, superne sub spica pubescentes. Folia glauco-viridia, convoluta, intus breviter pubescentia vel longe et dense pilosa, extus glabra laevia (explanata 2—4 *mm* lata); ligula brevis, circa 1 *mm* longa. Spica linearis, pectinata, 4—7 *cm* longa, 8—12 *mm* lata, axi plus minusve piloso; spiculae patentes, arcte approximatae, pallide-virides, (3) 4 (5)-florae, 7—9 *mm* longae, compressae; glumae lanceolato-subulatae, inaequilaterales, mucrone 1—2 *mm* longo apiculatae, glabrae vel pubescentes, 3,5—6 *mm* longae; paleae subaequilongae, inferior lanceolata, (5) 6—7 *mm* longa, solito subulato-acuminata, mucrone 1—2,5 *mm* longo apiculata, rarius obtusiuscula, plus minusve albo-pilosa; palea superior lineari-lanceolata, apice bidentata, ad carinas glabra vel laxe ciliata. ♃.

Nevski in Act. Inst. Bot. Acad. Sc. URSS. ser. I, 2 (1934). Fl. URSS. II, 655.

Syn. *A. dasyanthum* var. *birjuczense* E. Lavrenko in Bull. Jard. bot. Kieff. XII—XIII (1931) 148; Фл. УСРР, визн. I, 214.

Hab. На пісково-черепашковому степу на приморських узбережжях.

Л. З. С. Острів Бирючий, в Азовському морі (II. VII 1927. Прянішніков!, Кривошия!).—**Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Білосарайська коса, в Азовському морі (Клеоп.!).

Поширення по СРСР. Причорном. (приморська смуга), Крим.

Ar. Geogr. Ендем півдня Європейської частини СРСР.

266. (14). A. tanaiticum Nevski. — Житняк донський. Стебла прямі або при основі колінчасті, голі, гладенькі, 30—70 *cm* завв. Листи плоскі, з загнутими краями, вздовж зложені або зрідка згорнені, сизувато-зелені, в розгорнутому стані 2—5 (7) *мм* завш., знизу голі, гладенькі, зверху коротко опушені, з менш випнутими і ширше розставленими жилками, ніж у *A. dasyanthum* Ledeb.; піхви голі, гладенькі, зрідка нижні опушені; язичок бахромчастий, до 2,5 *мм* завд. Колоси лінійні, (4) 7—16 *см* завд., (5) 7—12 (14) *мм* завш., рідкуваті або густіші [проміжок між двома сусідніми колосками на середині колоса 4—14 (18) *мм*]; вісь колоса гола, зрідка злегка опушена; нижні членики її 7—16 (30) *мм* завд. Колоски блідозелені, 7—12 (14) *мм* завд., (3) 4—7 (8)-квіткові, трохи відхилені або спрямовані вгору, дуже рідко майже горизонтальні; колоскові луски кілясті, ланцетно-шиловидні, з широкої основи більш-менш поступово загострені, човникоподібні, гладенькі, голі, рідше по кілю волосисті, по краю широко-біло-плівчасті, 3—7 *мм* завд.;

Рис. 22. *Agropyrum tanaiticum* Nevski.
A — вся рослина; *a* — колосок.

нижня квіткова луска ланцетна, загострена, без остюка, довго-біло-волосиста або рідше зовсім гола, (5,5) 6—8 *мм* завд.; верхня квіткова луска дорівнює нижній або трохи довша, загострена, двозубчаста, з вузькою вирізкою, по кілях гола або з рідкими війками. Пиляки трохи коротші за верхню квіткову луску. ♃. Цв. VI. — Рис. 22.

Planta 30—70 *cm* alta. Culmi erecti vel ad basin geniculati, glabri, laeves. Folia glaucescenti-viridia, planiuscula, margine involuta vel plicata, rarius convoluta (explanata 2—5 (7) *mm* lata), supra minute puberula, subtus glabra, laevia; vaginae glabrae, raro infimae pubescentes; ligula fimbriata, ad 2,5 *mm* usque longa. Spica linearis, laxiuscula vel densiuscula, (4) 7—16 *cm* longa, (5) 7—12 (14) *mm* lata, axi glabro vel puberulo; spiculae pallide virides, erectae vel paullo inclinatae, rarissime subhorizontaliter patentes, (3) 4—7 (8)-florae, 7—12 (14) *mm* longae; glumae lanceolato-subulatae, naviculiformes, albo-membranaceo-marginatae, laeves, glabrae, rarius ad carinam pilosae, 3—7 *mm* longae; palea inferior lanceolata, acuminata, mutica, longe albo-villosa vel rarius glaberrima, (5,5) 6—8 *mm* longa; palea superior inferiori aequilonga vel ea vix longior, acuminata, bidentata, ad carinas glabra vel laxe ciliata. ♃.

Nevski in Act. Inst. Bot. Acad. Sc. URSS, ser. I, 2 (1934); Фл. СССР II, 655.

Syn. *Triticum dasyanthum* Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. (1926) 39 pro parte. — *Agropyrum dasyanthum* Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 213 pro parte.

Hab. Прирічкові піски по Дінцю і його притоках.

Л. Л.-С. Околиці Харкова, біля Клюквеного болота (Лавр., Резцова!) — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янськ. рн, Артемівські (кол. Святі) гори (Іваницьк.!) Артемівськ. рн (Підопл.!). Лиманський рн, Ямполь (Черн.!); Ярова (Артемчук!). — Ворошиловградська обл.: Лисичанськ. рн, коло с. Верхнього (**Зоз.!**). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Околиці Ізюма (Черн.!, Прокудін!, Бородд.!). Червонний Оскол (Ширяєв!). — Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, Кремінна (Лавр.); Ново-Глухівське лісництво (Сукачов!); Краснянка (Черн.!). По Деркулу поблизу впадіння його в Донець (Ширяєв!). Кол. Старобільський повіт (Танфільєв). Білокуракінськ. рн, с. Бунчужний (Лавр.!, Клок.).

Трапляється в вигляді двох форм:

F. villósum (Pidopl.) Prokudin. Колоскові луски по кілю голі або війчасті; нижня квіткова луска більш-менш волосиста.

Spiculae plus minusve villosae; glumae ad carinas glabrae vel ciliatae; palea inferior plus minusve villosa.

Syn. *Agropyrum dasyanthum* f. *villosa* Pidopliczka in Укр. бот. журн. V (1929) 78— *Triticum dasyanthum* f. *subglabra* Širjaev in sched. pro parte.

Звичайно.

F. glabriúsculum (Pidopl.) Prokudin. Колоскові і нижня квіткова луски голі, гладенькі.

Glumae paleaque inferior glabrae, laeves.

Syn. *Agropyrum dasyanthum* f. *glabriuscula* Pidopl. in Укр. бот. журн. V (1929) 78.

Зрідка.

Поширення виду по СРСР. Нижн.-Дон.

Ar. Geogr. speciei. Ендемік півд. сходу Європейської частини СРСР.

Примітка. Роль цього виду на пісках по Дінцю аналогічна *Agropyrum dasyanthum* Led. на пісках Дніпра.

A. tanaíticum Nevski × **A. répens** P. B. Колос довгастий, з розчепіреними колосками і з рідковолосистою віссю; колоски малоквіткові; нижня квіткова луска остюковидно загострена або з коротеньким остючком, рідко волосиста або майже гола.

Spica oblonga, spiculis paucifloris, axi paullo pubescente; palea inferior aristiformiter acuminata vel breviter aristulata, paullo pubescens vel subglabra.

Syn. *Triticum Czernjaevi* Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. (1926) 39 pro parte.

Рідко.

Л. З.-Л. С. Харківська обл.: По Дінцю, Ізюм (Черн.!). — Ворошиловградська обл.: Краснянка, Рубіжанськ. рн (Черн.!).

267. (15). A. pectiniförme Roem. et Schult. — Житняк гребінчастий. 25—70 *см* завв. Стебла прямі або при основі колінчасто зігнуті, під колосом більш-менш густо опушені або рідше голі. Листи вузьколінійні, згорнені, рідше майже плоскі, з загнутими краями, в розгорнутому стані 1,5—5 (7) *мм* завш., зверху більш-менш волосисті, зісподу гладенькі або шерсткі, рідше волосисті; піхви нижніх листів голі, рідше більш-менш волосисті, з голими або рідше довговійчастими краями. Колоси довгасто-яйцевидні або яйцевидно-лінійні, до вершка помітно звужені, 2—5,5 (8) *см* завд., 10—20 (25) *мм* завш., густі але з добре помітними проміжками між колосками, гребінчасті, з більш-менш волосистою, дуже рідко майже голою віссю. Колоски не притиснені один до одного, рідше більш-менш притиснені, 3—9-квіткові, 8—13 (17) *мм* завд., голі; колоскові луски яйцевидно-ланцетні, нерівнобокі, 3—5 *мм* завд., раптом звужені в короткий шерсткий остюк 2—3,5 (4) *мм* завд., голі, по кілю шерсткі; нижня квіткова луска ланцетна, 5—7 (8) *мм* завд., гола, з коротким шерстким остюком у (2,5) 3—4 *мм* завд., вгорі шерстка або вся гладенька; верхня квіткова луска трохи коротша за нижню, вгорі двозубчаста, по кілях війчаста. Пиляки 3—4,5 *мм* завд., трохи коротші за верхню квіткову луску. ♃. Цв. VI—VII.

Planta caespitosa, 25—70 *cm* alta. Culmi erecti vel basi geniculato-ascendentes, glabri vel saepius superne sub spica plus minusve dense pubescentes. Folia anguste linearia, convoluta, rarius subplana marginibus involutis (explanata 1,5—5 (7) *mm* lata), intus plus minusve pubescentia, subtus laevia vel scabrida, rarius pubescentia. Spica densa, oblongo-ovata vel ovato-linearis, pectinata, apicem versus angustata, 2—5,5(8) *cm* longa, 10—20 (25) *mm* lata, axi plus minusve pubescente, rarissime subglabro; spiculae glabrae, 3—9-florae, 8—13 (17) *mm* longae; glumae ovato-lanceolatae, inaequilaterales, 3—5 *mm* longae, apice subito in aristam asperam, 2—3,5(4) *mm* longam attenuatae, glabrae, ad carinam scabridae; palea inferior lanceolata, laevis vel superne scabrida, 5—7 (8) longa, arista ea duplo vel subduplo breviore aucta; palea superior inferiore subbrevior, bidentata, ad carinas ciliata. Antherae 3—4,5 *mm* longae. ♃.

Roem. et Schult. Syst. II (1817) 758.—Невский, Фл. СССР II, 659.

Syn. *Triticum pectinatum* Stev. in M. B. Fl. Taur.-Cauc. I (1808) 87 non R. Braun. — *Triticum pectiniforme* Steud. Nom. (1841) 855. — *Triticum cristatum* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 337 pro parte. Рогов. Обозр. (1869) 287 pro parte. Шмальг. Фл.

Ю.-З. P. 700 pro parte, Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. 39 pro parte. — *Triticum cristatum* α. *glabrum* Lindem. Fl. Chers. II (1882) 311. — *Triticum muricatum* Рогов. Обозр. (1869) 287 (?). Монтрезор, Обозр. I, 73 pro parte. — *Agropyrum pectinatum* MB. in Czern. (1859) 70 non P. B. — *Agropyrum cristatum* Czern. Consp. (1859) 70 pro parte. Boiss. Fl. Or. V, 667 p.p. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 659 pro parte. Пач. Херс. фл. I, 267. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 214 (var. *pectinatum*).

Hab. На степах, степових більш-менш кам'янистих схилах, на сухих лугах. — По всій Україні за винятком Полісся, де зрідка зустрічається як випадково занесена рослина, та Правобережного лісостепу і північної частини Правобережного степу, де зустрічається спорадично.

П. П. Житомирська обл.: Малинськ. рн, с. Федорівка (Оксію к!).—Київська обл.: Київ (Шмальг.!). — **П. Л.-С.** — спорадично. — **З. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С.** — часто. — **П. З.-Л. С.** — місцями.—**Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — часто.

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Причорн., Крим., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол., Вол.-Кам. (півд. част.); Кавк.: всі райони; Захід. Сиб.: Верхн.-Тоб., Ірт., Алт. (зах. част.); Серед. Азія: Прибалх., Дж.-Тарб., Тянь-Шан., Ар.-Касп., Сир-Дар., Гір.-Туркм., Пам.-Ал. (півн. част.).

Ar. Geogr. Півд.-зах. і серед. Європа, Мала Азія, Курдістан, Іран.

Примітка. *A. pectiniforme* Roem. et Schult. дуже близький до виду *A. imbricatum* (Stev.) Roem. et Schult., і різниця між ними полягає в основному в опушенні колосків. Раніше їх розглядали як голу і опушену форми виду *A. cristatum* P. B. s. l. У цих двох видів можна знайти ряд перехідних форм від найбільш опушених до зовсім голих. На території України ці 2 види трапляються однаково часто, майже завжди разом, не мають кожен своєї екології [1]. Взагалі у нас вони справляють враження одного виду. Проте, на сході, в межах азіатської частини СРСР, відношення між цими двома формами інші. Тут значно більше поширений *A. pectiniforme*, який заходить далеко на схід, і дуже рідко зустрічається *A. imbricatum*; це дає підстави вважати їх за окремі види.

На північній межі свого ареалу *A. pectiniforme* Roem. et Schult. трапляється переважно по крутих схилах південних експозицій У підзоні злаково-лугових степів він зустрічається часто на відслоненнях різних порід, а на вододілах зустрічається лише на могилах та бабаковинах; у підзоні злакових (ковилових) степів він уже входить до складу рослинного покриву на вододілах. Особливо його багато на узбережжі Сиваша, де він виступає як один з едифікаторів полиново-житнякових угруповань на більш-менш солонцюватих темнокаштанових грунтах (група асоціацій *Agropyrum pectiniforme* + *Artemisia taurica*).

A. pectiniforme, відомий у практиці під назвою житняка, є дуже цінна кормова рослина. Поруч з добрими кормовими якостями (поживний, його добре їсть худоба), він посухостійкий і витримує значне засолення грунтів, даючи досить великі укоси. Це, очевидно, дасть можливість впровадити його в культуру на крайньому півдні України багато ширше. Житняк, на відміну від пирію, дає великий урожай зернівок, що легко обмолочуються. Висіяні в грунт, зернівки дружно сходять.

A. pectinifórme Roem. et Schult. × **A. répens** P. B.

Л. Л.-С. Околиці Харкова, на насипу залізниці разом з батьківськими формами і рядом переходів до них (12.VII 1936. Котов [2]).

268. (16). A. imbricátum (Stev. M. B.) Roem. et Schult.—Житняк черепичастий. Вис. 25—65 *см*. Стебла прямі або при основі колінчасто зігнуті, голі або під колосом більш-менш опушені. Листи вузьколінійні, згорнені, зрідка майже плоскі, з загорненими краями, в розгорненому стані 1,5—5 *мм* завш., зверху більш-менш волосисті, зісподу гладенькі або шерсткі, іноді волосисті; піхви нижніх листів голі, рідше більш-менш волосисті, з голими або війчастими краями. Колоси вгорі помітно звужені, довгасто-яйцевидні або яйцевидно-лінійні, 2—5 (6) *см* завд., 10—23 *мм* завш., густі, але з ясно помітними проміжками між колосками, гребінчасті, з більш-менш волосистою віссю. Колоски не притиснені один до одного або зрідка притиснені, більш-менш волосисті, 3—9-квіткові, 8—15 *мм* завд. Колоскові луски яйцевидно-ланцетні, 3—5 *мм* завд., зразу звужені в короткий шерсткий остюк 2—3,5 (4) *мм* завд., нерівнобокі, по кілю довговійчасті; нижня квіткова луска ланцетна, 5—7 *мм* завд., з коротким шерстким остюком 3—4 *мм* завд., більш-менш густо вкрита відстовбурченими довгими білими волосками, рідше майже гола, лише у верхній частині шерстка; верхня квіткова луска трохи коротша за нижню, вгорі двозубчаста, по кілю війчаста. Пиляки 3,5—4,5 *мм* завд. 4. Цв. VI—VII.

Planta caespitosa, 25—65 *cm* alta. Culmi erecti vel basi geniculato-ascendentes, glabri vel sub spica pubescentes. Folia anguste linearia, convoluta, raro fere plana, margine involuta (explanata 1,5—5 *mm* lata), intus plus minusve pubescentia, extus laevia vel scabrida, rarius pubescentia. Spica densa vel laxiuscula, oblongo-ovata vel ovato-linearis, pectinata, apicem versus angustata, 2—5 (6) *cm* longa, 10—23 *mm* lata, axi plus minusve pubescente; spiculae hirsutae, 3—9-florae, 8—15 *mm* longae; glumae ovato-lanceolatae, inaequilaterales, 3—5 *mm* longae, apice subito in aristam asperam, 2—3,5 (4) *mm* longam attenuatae, ad carinam longe ciliatae; palea inferior lanceolata, 5—7 *mm* longa, plus minusve dense pilis longis albis patulis obsita, rarius subglabra; palea superior inferiore subbrevior, bidentata, ad carinas ciliata. Antherae 3—4,5 *mm* longae. 4.

Roem. et Schult. Syst. II (1817) 757.—Czern. Consp. 70. Невский, Фл. СССР II, 660.

Syn. *Triticum imbricatum* Stev. in M. B. Fl. taur.-cauc. I (1808) 88. — *Trit. cristatum* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 337 pro parte. Рогов. Обозр. (1869) 287 p. p. Шмальг. Фл. Ю.-З. P. 700 p. p. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. 39 p. p. — *Trit. muricatum* Рогов. Обозр. (1869) 287. Монтр. Обозр. I, 73, pro parte (non. Link). — *Trit. cristatum hirsutum* Lindem. Fl. Chers. II (1882) 312. — *Agropyrum cristatum* Czern. Consp. 70 p. p. — Boiss. Fl. Or. V. 667 p. p. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 659 p. p. Пач. Херс. фл. I, 267 p. p. — *Agropyrum cristatum* B. *imbricatum* Asch. et Gr. Synops. II. I (1902) 669, Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 214.

Hab. На степових і кам'янистих схилах.—Більш-менш звичайно в Степу і Лісостепу, особливо в південній і південно-східній частині УРСР; в напрямі північного заходу поступово рідшає. Нема вказівок для Правобережного злаково-лугового степу.

З. Л.-С. — зрідка. **П. Л.-С., Л. Л.-С., Д. Л.-С.** — досить часто. Нема вказівок для **П. З.-Л. С. — Л. З.-Л. С.** — часто. — **П. З. С., Л. З. С., П. С.** — дуже часто.

Трапляється різноколосість

Var. hirticáulis Prokud. Стебла по всій довжині або лише під вузлами розсіяно-коротко-волосисті. Листя з обох боків волосисте. Колосся густе; нижня квіткова луска густоволосиста.

[1] Те ж саме можна спостерігати в Закавказзі — в південній Грузії і у Вірменії. — *Є. Б.*

[2] М. И. Котов, О помесях ширококолосого житняка (*Agropyrum pectiniforme* Roem. et Schult.) и пырея *Flytrigia repens* (L.) Desv.—Советская ботаника, 1938, № 1, с. 124—127.

Culmi per totam longitudinem vel tantum sub nodis sparse breviter pubescentes. Folia utrinque vaginaeque pubescentes. Spica densa; palea inferior dense pilosa.

Prokudin, hoc loco.

Дуже рідко, переважно на півдні України. Поза межами УРСР трапляється зрідка на південному сході Європейської частини СРСР.

Поширення виду по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорн., Крим., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Завол., Вол.-Кам. (півд. част. р-ну); Кавк.: всі райони.

Ar. Geogr. speciei. Західна частина Середземноморської області, півд. частина Середн. Європи, Мала Азія, Іран.

Примітка. Фітоценологічно *A. imbricatum* (Stev. in M. B.) Roem. et Sch. на території УРСР не відрізняється від *A. pectiniforme* Roem. et Schult.

Для території УРСР раніше наводили помилково *Agropyrum cristatum* (L.) Gaertn. Але, за Невським, це вид східний, поширений у Східному Сибіру, на Алтаї, в східній частині Середньої Азії, на Далекому Сході і в європейській частині СРСР безумовно не трапляється. Відрізняється він від *A. imbricatum* Roem. et Schult. ледве звуженим до вершка дуже густим колосом, з щільно притисненими один до одного, часто забарвленими в фіолетовий колір волохатими колосками, коротким і нечисленним листям, великою кількістю неплідних гонів, що оточують плідні стебла, та іншими ознаками.

269. (17). A. Lavrenkoánum Prokudin — Житняк Лавренків. 30—75 *см* завв. Стебла прямі або при основі колінчасто зігнуті, досить тонкі, при основі цибулинковидно потовщені і щільно обгорнені старими відмерлими піхвами, голі, зрідка під колосом опушені. Листи сизо-зелені, порівнюючи нечисленні, вузьколінійні, щетинковидно згорнені, рідко майже плоскі, з загорнутими краями, досить короткі, здебільшого відхилені від стебла, 1—3 (4,5) *мм* завш., зісподу голі і гладенькі, зверху голі або короткопушисті, зрідка довговолосисті; листи вегетативних гонів, що розвиваються восени, плоскі, 2—3 *мм* завш., з обох боків коротко-густо-волосисті; піхви нижніх листів більш-менш волосисті, зрідка голі. Колос звичайно яйцевидно-лінійний, вгорі помітно звужений, гребінчастий, (2) 3,5—6,5 (8,5) *см* завд., (8) 10—18 (20) *мм* завш., з проміжками між колосками у 2—4 *мм*, вгорі, а також часто при основі звужений (в наслідок недорозвитку нижніх колосків); вісь колоса гола, зрідка волосиста. Колоски не прилягають один до одного, 3—7 (8)-квіткові, (7) 8—12 (13) *мм* завд., голі, зрідка трохи волосисті; колоскові луски яйцевидно-ланцетні, (2) 2,5—4 (5) *мм* завд., раптом звужені в шерсткий остюк (2) 2,5—4,5 (5) *мм* завд., нерівнобокі, по кілю шерсткі або війчасті; нижня квіткова луска ланцетна, 4,5—6,5 (7) *мм* завд., з коротким шерстким остюком 2—4 (5) *мм* завд., гола, рідше трохи волосиста; верхня квіткова луска трохи коротша за нижню, вгорі двозубчаста, по кілях з рідкими війками. Пиляки 3—4 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.

Planta caespitosa, 30—75 *cm* alta. Culmi erecti vel inferne geniculato-ascendentes, basi bulboso-incrassati et vaginis vetustis emortuis involuti, glabri vel rarius sub spica pubescentes. Folia glauco-viridia, plerumque patentia, anguste linearia, setaceo-convoluta, rarissime subplana marginibus involutis, breviuscula, 1—3 (4,5) *mm* lata, utrinque glabra vel supra breviter, rarius longe pilosa; folia

turionum autumnalium plana, 2—3 *mm* lata, utrinque dense breviter pubescentia. Spica ovato-linearis, superne angustata, laxiuscula, pectinata, (2) 3,5—6,5 (8,5) *cm* longa, (8) 10—18 (20) *mm* lata, axi glabro, rarius pubescente. Spiculae sese non attingentes, 2—4 millimetris distantes, 3—7 (8)-florae, (7) 8—12 (13) *mm* longae, glabrae, rarius vix pubescentes, inferiores saepe rudimentariae; glumae ovato-lanceolatae, (2) 2,5—4 (5) *mm* longae, inaequilaterales, ad carinam scabridae vel ciliatae, superne in aristam ei aequilongam vel vix longiorem, (2) 2,5—4,5 (5) *mm* longam subito attenuatae; palea inferior lanceolata, 4,5—6,5 (7) *mm* longa, glabra vel paullo pubescens, apice arista scabrida, 2—4 (5) *mm* longa aucta; palea superior inferiore subbrevior, bidentata, ad carinas laxe ciliata. Antherae 3—4 *mm* longae. ♃.

Prokudin, hoc loco.

Syn. *Agropyrum cristatum* subsp. *sabulosum* Lavrenko in Bull. Jard. bot. Kieff XII—XIII, (1931) 148; Фл. УСРР, визн. I, 214.

Hab. На прирічкових і приморських пісках.—Досить часто в Лівобережному степу і зрідка в Лівобережному лісостепу.

Л.Л.-С. Полтавська обл.: Полтава (Іллічевськ.!). По р. Хоролу (Зоз!).—Харківська обл.: Околиці Харкова (Черн.!, Карз.!, Кот.!, Наливайко!, Опперман!). По Дінцю, в околицях Зміева (Ширяєв!, Дес.-Шост.!). — **Д.Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янський рн, Артемівські (кол. Святі) горн (Шир.). Окол. Слав'янська (Кот.!, Артемчук!). — Ворошиловградська обл: Лисичанський рн, с. Верхнє (Зоз!). Окол. Ворошиловграда (!!). — **Л.З.-Л.-С.** Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, Кремінна (Ширяєв!, Лавр.!); Краснянка (Черн.!). Піски по Деркулу (Ширяєв!). Кол. Старобільськ. повіт (Ширяевськ.!) — Запорізька обл.: Люксембурзьк. рн, хут. Бахар і хут. Фесалія (Клеоп.!).—Сталінська об.: Тельманівськ. рн, хут. Алтагир (Исполатов!, Дес.-Шост.!) Будьоннівськ. рн, Крива Коса (Постриганъ!). — Харківська обл.: Околиці Ізюма (Черн.!, Клок.!, Козл.!). — Дніпропетровська обл.: Н.-Московськ. рн, по р. Самарі (Зоз!, Кот.!, Артем.!). Петриківський рн (Зоз!). — **Л.З.С.** Запорізька обл.: В районі Запоріжжя (Зоз!, Козлов!, Свіст.!, Кукуш!). Кол. Мелітопольськ. повіт, по р. Молочній (Клок.!). — Миколаївська обл.: Кахівськ. рн, нижче с. Британи по Дніпру (!!). Голопристанськ. рн, між селами Збур'ївкою і Чулаківкою (Куксін!); коса Тендер (Левіна!); між Голою Пристанню і Збур'ївкою (Дика!). Скадовськ. рн, Чалбаси (Лавр.!). — **П.С.** Запорізька обл.: Геніческ. рн, острів Бирючий в Азовському морі (!!, Левіна!, Прянішнік.!, Кот.!).

Трапляються такі різновидності:

Var. imbricátum (Kleopov) Prokud. Колоскові луски по кілю війчасті; нижня квіткова луска трохи волосиста або гола; вісь колоска волосиста.

Glumae ad margines ciliatae; palea inferior paullo pubescens vel glabra; axis spicae pubescens.

Syn. *A. cristatum* subsp. *sabulosum* Lavr. f. *imbricatum* Kleop. in Bull. Jard. bot. Kieff (1929) 71.

Зрідка.

Var. pectinátum (Kleopov) Prokud. Колоскові луски голі, по кілю шерсткі; нижня квіткова луска гола, гладенька; вісь колоса гола.

Glumae glabrae, ad carinam scabrae; palea inferior glabra, laevis; axis spicae glaber.

Syn. *A. cristatum* subsp. *sabulosum* Lavr. f. *pectinatum* Kleop. in Bull. Jard. bot. Kieff (1929) 71.

Часто.

Поширення виду по СРСР. Причорн., Ниж.-Дон.

Описаний з України.

Примітка. Характерна рослина піщаного степу (як первинного, так і вторинного). На більш знижених позиціях („середнього" рівня) разом з молочаєм утворює асоціації, іноді на досить значних ділянках.

Добра кормова трава. Восени, після того, як стеблини присихають, розвиває досить багато приземних листів, даючи багато вегетативної маси, а тому придатна для осіннього випасання.

269[1]. (18). **A. Litvínovi** Prokudin — Житняк Літвінова. 40—65 *см* завв. Утворює дернини. Стебла при основі колінчасто зігнуті, зрідка дуговидно вигнуті, по всій довжині густо вкриті відстовбурченими довгими білими волосками. Листи плоскі, з загорнутими краями, 3—6 *мм* завш., зверху і знизу довго-біло-волосисті. Піхви листів густо-біло-волосисті. Колос довгасто-лінійний, досить вузький, до вершка ледве помітно звужений, рідкуватий, з ясно помітними проміжками між колосками, 4—7 *см* завд., 8—13 *мм* завш., з густопухнатою віссю. Колоски злегка відхилені, спрямовані косо вгору, 8—11 *мм* завд. (разом з остюками), густоволосисті, 4—5-квіткові; колоскові луски кілясті, 3—4 *мм* завд. (без остюків), переходять в остюк до 2,5 *мм* завд., по кілю довговійчасті або по всій поверхні волосисті; нижня квіткова луска 5—6 *мм* завд., густоволосиста, переходить у шерсткий остюк 2—3 *мм* завд.; верхня квіткова луска майже дорівнює нижній, по кілях довго-сплутано-волосиста, в заглибині між кілями коротковолосиста. ♃. Цв. VI—VII.

Planta caespitosa, tota longe albo-villosa, 40—65 *cm* alta. Culmi ad basin geniculatim, raro arcuatim ascendentes. Folia linearia, 3—6 *mm* lata, plana, marginibus involutis. Spica oblongo-linearis, angustiuscula, apicem versus vix conspicue angustata, laxiuscula, 4—7 *cm* longa, 8—13 *mm* lata, axis dense pubescentis internodiis inter spiculas manifeste conspicuis; spiculae erecto-patentes, 4—5-florae, una cum aristis 8—11 *mm* longae, dense villosae; glumae carinatae, 3—4 *mm* arista excepta longae, in aristam ad 2,5 *mm* usque longam abeuntes, ad carinam longe ciliatae vel per totum dorsum pilosae; paleae subaequilongae, inferior 5—6 *mm* longa, dense villosa, in aristam asperam, 2—3 *mm* longam abiens, superior ad carinas longe villosa, inter carinas breviter pilosa. ♃.

Prokudin, hoc loco.

Syn. *A. cristatum* var. *villosum* Litv. apud Schmalh. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 659.

Досі цього виду в межах України не знайдено. У межах СРСР він трапляється в Нижне-Донському районі (Пятиізбянська станиця), і цілком можливо, що в майбутньому він буде знайдений у південно-східній частині УРСР.

Поширення виду по СРСР. Ниж.-Дон. — Ендемік.

Рід 110. **Eremopýrum**[1] Jaub. et Spach. — Мортук[2]

Jaub. et Spach. Ill. pl. Orient. IV (1850—1853) 26

Колоси еліптично-яйцевидні, густі. Колоски одинокі, сидячі, поставлені до осі колоса майже перпендикулярно, 3—5 (—6)-квіткові, стиснені з боків, короткоостисті, щільно притиснені один до одного. Колоскові луски човникоподібні, кілясті, з одним різким кілем, шкірясті, з більш-менш потовщеними і згодом ороговілими краями, при основі іноді зрослі. Нижня квіткова луска човникоподібна, загострена або короткоостиста. Квіткові плівки по краях війчасті. — Однорічні невисокі рослини з колінчасто зігнутими стеблами і роздутими піхвами верхніх листів.

Коло 5 видів, переважно в південній Європі і Передній і Середній Азії. В межах УРСР 2 види — *E. orientale* (L.) Jaub. et Spachi *E. triticeum* (Gaertn.) Nevski; обидва арало-каспійсько-іранські.

---

1. Колоси густоволохаті, еліптично-яйцевидні, 1,5—3 *см* завд., 9—16 *мм* завш., з дуже ламкою віссю . . (1). **E. orientale** (L.) Jaub. et Spach.
— Колоси голі, еліптично-яйцевидні або майже округлі, дрібні, 1—1,8 *см* завд., 7—14 (18) *мм* завш.; вісь колоса менш ламка . . . . . (2). **E. triticeum** (Gaertn.) Nevski.

270. (1). **E. orientále** (L.) Jaub. et Spach. — Мортук східний. Стебла колінчасто зігнуті, 13—23 (31) *см* завв., в нижній частині голі, під колосом, а іноді й під вузлами волосисті. Листи плоскі, зелені, (1,5) 2—4 (4,5) *мм* завш., шерсткі, зісподу з розсіяним опушенням, зверху по жилках коротковолосисті; піхви нижніх листів з дрібним опушенням, коротші за міжвузля; піхва верхнього листа роздута. Колоси еліптично-яйцевидні, плоскі, густі, волохаті, 1,5—3 *см* завд., 9—16 *мм* завш., з дуже ламкою віссю. Колоски зелені, 3—4-квіткові, з недорозвиненою верхньою квіткою, шерстковолосисті, (8,5) 9—12 *мм* завд.; колоскові луски майже однакової довжини з колоском, зігнуті, дуже стиснені з боків, лінійно-ланцетні, поступово тонко-шиловидно загострені, з кілем і з 2 (—3) ясно помітними боковими жилками; нижня квіткова луска волосиста, (8) 9,5—11 *мм* завд., поступово загострена в шерсткий остюк; верхня квіткова луска лінійна, гостродвозубчаста, з дуже вузькою вирізкою, по кілях рідко- і коротковійчаста. ☉. Цв. IV—V. — Рис. 23.

Culmi fasciculati, geniculato-ascendentes, 13—23 (31) *cm* alti, in parte inferiore glabri, sub spica et interdum sub nodis pubescentes. Folia linearia, plana, brevia, (1,5) 2—4 (4,5) *mm* lata, scabrida, subtus sparsim, supra tantum ad nervos breviter pubescentia; vaginae foliorum inferiorum internodiis breviores, minute pubescentes; vagina folii supremi inflata; ligula brevis, circa 1 *mm* longa, denticulata. Spica elliptico-ovata, plana, densa, compressa, disticha, hirsuta, 1,5—3 *cm* longa,

[1] Від грецьких слів ἔρημος (éремос) — пустиня і πυρός (пюрóс) — пшениця.
[2] Опрацював Ю. Прокудін. — Elaboravit G. Prokudin.

Рис. 23. *Eremopyrum orientale* (L.) Jaub. et Spach. Вся рослина і колосок (збільшений).

9—16 *mm* lata, axi fragillimo; spiculae virides, 3—4-florae, (8,5) 9—12 *mm* longae; glumae a latere compressae, hirsutae, lineari-lanceolatae, inaequilaterales, sensim et longe attenuato-subulatae, carinatae, utrinque 2 (—3)- nerviae, spiculae subaequilongae; palea inferior hirsuta, oblongo-lanceolata, sensim subulato-acuminata, (8) 9,5—11 *mm* longa; palea superior linearis, acute bidentata, ad carinas laxe et breviter ciliata. ☉.

Jaub. et Spach. Ill. pl. Orient. IV (1850—1853) 26. — Невский, Фл. СССР II, 664. Прокудін, Пирії України, 203.

Syn. *Secale orientale* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 84.— *Triticum orientale* M. B. Fl. taur.-cauc. I (1809) 86. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 336. — *Agropyrum orientale* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 757. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 660. Пач. Херс. фл. I, 270. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 215.

Icon. Jaub. et Spach l. c. tab. 319!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 798!

Hab. На полинових степах, пісках, сухих схилах.—Досить часто в південній частині Степу і зрідка в Донецькому лісостепу.

Д. Л.-С. Сталінська обл.: Горлівський рн (Алексеенко!). — Ворошиловградська обл.: В околицях Ворошиловграда (Таліев!, Підопл.!). — **Л. З.-Л. С** Сталінська обл.: Старо-Керменчицьк. рн, Ново-Петриківка (Клеоп.!). Окол. с. Будьоннівки (Клеоп.!). — **П. З. С.** — досить часто. Одеса (Пач.!). — Миколаївська обл.: Під Очаковом (Шестерик.!). Миколаїв (Пач.!, Оппермань!). Варварівка (Пач.!) Ново-Одеськ. рн, Білоусівка (Пач.!); Михайлівка по Бугу (Пач.!). Херсон (Рябк.). Привільнянський рн, Володимировка (Пач.!). Баштанський рн, Піски (Пач.!). Берислав на Дніпрі (Пач.!). — **Л. З. С.** — досить часто. — Запорізька обл.: Запоріжжя; с. Нижні Сірогози. Н.-Троїцький рн, Асканія-Нова (Окснер!, Дика!). — **П. С.** — часто. — Запорізька обл.: Генічеський рн, острів Куюк-тук на Сивашах (Прянішніков!, Кривошия!); острови Чурюк і Чурюк-тюб (Прянішнік.!, Кот.!, Левіна!). Молоканський півострів (Кот.!).

Поширення по СРСР. Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Завол., Ниж.-Вол.; Кавказ: Передкавк., Зах., Східн. і Півд. Закавк.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Кара-Кум., Арал.-Касп., Прибалх., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Середземноморська, Зах. і Східн. Європа, Арменія, Курдістан.

271. (2). E. triticeum (Gaertn.) Nevski — Мортук пшеничний. Стебла при основі колінчато зігнуті, 4—28 *см* завв., зрідка вищі, по всій довжині шерстко-коротко-волосисті або голі, під колосом дрібно опушені. Листи тонкі, плоскі, зелені, шерсткі, 1—3 (4,5) *мм* завш., знизу дрібно опушені (дуже рідко голі), зверху коротковолосисті; піхви нижніх листів коротші за міжвузля, дрібно опушені, верхня дуже роздута; язичок короткий, до 1 *мм* завд., тупий, зубчастий. Колоси маленькі, еліптично-яйцевидні або майже округлі, 1—1,8 *см* завд., 7—14 (18) *мм* завш., стиснені, густі, з мало ламкою віссю, плоскі; колоски зелені, голі, 3—5 (6)-квіткові, 6—10 *мм* завд., горизонтально або майже горизонтально відхилені і щільно притиснені один до одного; колоскові луски ланцетні, шиловидно загострені, 4,5—6,5 *мм* завд., шкірясті, при основі зрослі між собою, на спинці з товстим випнутим кілем, в 1,5—2 рази коротші всього колоска, голі, гладенькі; нижня квіткова луска ланцетна, 5—6 *мм* завд., з остюковидним закінченням в 1 *мм* завд., без помітних жилок або лише в верхній частині з 1—3 слабо поміт-

ними жилками, гола, гладенька, лише в верхній частині злегка шерстка; верхня квіткова луска коротша за нижню, наверху дво- або чотиризубчаста, по верхньому тупому краю бахромчаста, (3) 4— (4,5) *мм* завд., по кілях злегка війчаста. ☉. Цв. V.

Culmi fasciculati, geniculato-ascendentes, 4—28 *cm* alti, raro altiores, breviter asperulo-hirti vel glabri, sub spica minute puberuli. Folia plana, viridia, latiuscule linearia, 1—3 (4,5) *mm* lata, supra breviter pilosiuscula, subtus minute puberula; vaginae foliorum inferiorum minute pubescentes, internodiis breviores, suprema inflata; ligula brevis, circ. ad 1 *mm* longa, denticulata. Spica glabra, elliptico-ovata vel fere rotundata, densa, compressa, disticha, 1—1,8 *cm* longa, 7—14 (18) *mm* lata, axi fragili; spiculae virides, glabrae, 3—5 (6)-florae, 6—10 *mm* longae, arcte applicatae, horizontaliter vel subhorizontaliter patentes; glumae rigidae, coriaceae, lanceolatae, superne abruptiuscule attenuato-subulatae, basi connatae, crasse carinatae, utrinque binerviae, glabrae, laeves, 4,5—6,5 *mm* longae, spicula 1½—2-plo breviores; palea inferior lanceolata, subulato-acuminata, 6—7 (7,5) *mm* longa, glabra; palea superior inferiore brevior, apice bi- vel quadridentata, (3) 4—(4,5) *mm* longa, ad carinas subciliata. ☉.

Nevski in Fl. URSS II (1934) 662. Прокудін, Пирії України, 204.

Syn. *Agropyrum triticeum* Gaertn., Nov. Comm. Acad. Petrop. XIV (1770) 540. Лавр. Фл. УСРР визн. I, 214. — *Agropyrum prostratum* P. B. Agrost. (1812) 146. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 659. Пачоск. Херс. фл. I, 269. — *Secale prostratum* Pall. It. I (1771) 168. — *Triticum prostratum* L. fil. Suppl. (1781) 114. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 336. Lindem. Fl. Chers. II, 311. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 701. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, 39.

Icon. Gaertn. l. c., tab. 19, fig. 4—5!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 849!

Hab. На солонцях, степах, сухих схилах та біля доріг.—Часто в Лівобережному і південній частині Правобережного степу, зрідка в Правобережному і дуже рідко в Лівобережному і Донецькому лісостепу.

П. Л.-С. Кіровоградська обл.: Олександрія (Пач.!). С. Лелеківка Кіровоградськ рн (Окснер!).—**Л. Л.-С.**—рідко. Полтава (Іллін.!).—Харківська обл.: Ст. Мерефа (Кот.!).—**Д. Л.-С.** — рідко. Сталінська обл.: Слав'янськ (Лавр.!). Окол. шахт Артембуду (Білозор!).— **П. З.-Л. С.** МАРСР: Тирасполь (Рябк.!). — **Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С.** і **П. С.**— дуже часто.

Поширення по СРСР. Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Вол.-Дон., Завол., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Закавк.; Зах. Сиб.: Ірт., Верхн.-Тоб.; Серед. Азія: Кара-Кум., Гір.-Туркм., Киз.-Кум., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан., Прибалх., Арал.-Касп.

Ar. Geogr. Європа, Балканський півострів, Мала Азія, Арменія, Курдістан.

Рід 111. **Haynáldia**[1] Schur.—Гайнальдія[2]

Schur, Enum. pl. Transsilv. (1866) 807

Колосся з укороченою ламкою війчастою віссю. Колоски одинокі, з 2—4 квітками, з яких нижні 2—1 плідні, сидячі, верхня ж неплідна, на видовженій ніжці. Колоскові луски на спинці з двома кілями, усадженими пучками довгих волосків, і з широким жолобком між кілями, на вершку тупо зрізані і озброєні довгим остюком. Нижня квіткова луска плідних квіток вгорі з двома зубцями і з довгим остюком. Верхня квіткова луска значно вужча за нижню. Пиляки довші за половину верхньої квіткової луски. Зернівка стиснена з боків, коротка, з внутрішнього боку жолобчаста, вгорі волосиста. — Однорічники.

Рід складається з двох видів, поширених переважно в Середземноморській області. В межах СРСР і УРСР тільки *H. villosa* (L.) Schur — середземноморський вид.

272. H. villósa (L.) Schur.—Гайнальдія волохата. Стебла зібрані пучками, при основі більш-менш колінчасті, (16) 20—100 *см* завв., голі, гладенькі. Листи плоскі, вузьколінійні, до 5 *мм* завш., шерсткі, розсіяно-волосисті, з війчастим язичком. Колос густий, догори ширший; (3) 4,5—9,5 *см* завд., 8—19 *мм* завш. Колоски 9—17 *мм* завд. (без остюків); колоскові луски клиновидно до основи звужені, 5—6,5 *мм* завд., з остюком 2—3,5 *см* завд.; нижня квіткова луска 8—13 *мм* завд., з прямим шерстким остюком 2—3,5 *см* завд., на спинці з 5 різко випнутими жилками, в нижній половині гола, вгорі під остюком вкрита пучками волосків; верхня квіткова луска до 12 *мм* завд. Пиляки 6,5 *мм* завд. ☉. Цв. V.

Culmi solito fasciculati, a basi plus minusve geniculata erecti, (16) 20—100 *cm* alti, glabri, laeves. Folia anguste linearia, ad 5 *mm* usque lata, scabrida, sparsim pubescentia, ligula ciliata. Spica densa, apicem versus dilatata, (3) 4,5—9,5 *cm* longa, 8—19 *mm* lata. Spiculae aristis exceptis 9—17 *mm* longae; glumae basin versus cuneatim angustatae, 5—6,5 *mm* longae, arista a basi lanceolata subulata, 2—3,5 *cm* longa auctae, secus nervos binos carini formes fasciculatim villosae, lateraliter parcius hirsutae; palea inferior flosculorum inferiorum elevatim quinquenervia, apice inter dentes binos membraneos longiuscule aristata, inferne glabra, dorso ad aristae basin penicillatim villosa; palea superior inferiore angustior, ad 12 *mm* usque longa. Antherae 6,5 *mm* longae. ☉

Schur, Enum. pl. Transsilv. (1866) 807. — Невский, Фл. СССР II, 665. Прокудін, Пирії України, 204.

Syn. *Secale villosum* L. Sp. pl. ed. I (1753) 84. — *Triticum villosum* M. B. Fl. taur.-cauc. I. (1809) 85.— Bess. Enum. p. 50, n° 1458. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 336. Lindem. Fl. Chers. II, 310. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 701. — *Agropyrum villosum* Link, Hort. Berol. I (1827) 31. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 660. Пач. Херс. фл. I, 271. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 215.

Icon. Host, Gram. II (1802) tab. 47!

Заносна рослина.

П. З. С. Одеса (Андржейовський у Бессера l. c., Шмальг.). „In arenosis ad mare prope Odessam" (Lindem. l. c.).

Поширення по СРСР. Причорн., Крим.; Кавк.: Передкавк., Зах. Закавк.

Ar. Geogr. Півд. і Зах. Європа, Мала Азія, півн. Африка.

Примітка. Для УРСР цей вид наводиться різними авторами лише для Одеси. Пізніші дослідники його не знаходили. Можливо, належав до випадково занесених рослин і тепер зник.

[1] На пошану Стефана Гайнальда (1816—1891), з Семіграда, знавця тамтешньої флори і автора Flora biblica.

[2] Опрацював Ю. М. Прокудін. — Elaboravit G. Prokudin.

Рід 112. Secále[1] L. — Жито

L. Gen. ed. 1 (1737) 17

Колос густий, дворядний; вісь колоса у диких видів після достигання ламка, а у культурних неламка. Колоски сидять поодинці, звичайно двоквіткові, з продовженням осі колоска (звичайно з недорозвиненою третьою квіткою), на зовнішньому боці опуклі, на внутрішньому плоскі, до осі колоска притиснені; колоскові луски однакові, лінійно-шиловидні, з кілем і однією жилкою, звичайно коротші, ніж квіткові луски. Нижня квіткова луска ланцетна, з поздовжнім несиметричним гребінчасто-війчастим кілем і з 5 жилками, закінчується довгим, прямим, шерстким остюком. Верхня квіткова луска двозубчаста, війчаста, по кілях шерстка. Квіткові плівочки зверху війчасті. Зернівка довгаста, з боків трохи стиснена, з вузькою глибокою борозенкою, вгорі пухната. — Наші представники — однорічники.

Рід складається з 10 видів, поширених в дикому стані переважно в середземноморських країнах, в Передній Азії і в півд. Африці. В межах СРСР відомо 5 видів, з яких 3 види на Кавказі. В УРСР — два види; з них *S. cereale* L.—культурна рослина передньоазіатського походження, *S. silvestre* Host — понтично-арало-каспійський вид.

---

1. Вісь стиглого колоса не розламується; стебло під колосом голе або майже голе; колоскові луски без остюка або з остюком, значно коротшим за саму луску . . . . . (1). **S. cereale** L.
— Вісь стиглого колоса легко розламується; під колосом стебло густоволохате; колоскові луски видовжені в остюк, що в 2—3 рази довший за саму луску . . . . . (2). **S. silvestre** Host.

272[1]. (1). **S. cereále** L.—Жито посівне. Стебел звичайно кілька, 60—200 *см* завв., прямих, голих або під колосом пухнатих. Листя блакитнувато-зелене, лінійне, плоске, голе. Колос довгий, лінійний, трохи пониклий, з майже голою, після достигання неламкою віссю. Колоски двоквіткові, з зачатком третьої квітки; колоскові луски лінійно-шиловидні, з шерсткими кілем і краями, коротші за квіткові луски, без остюка або з коротким остюком, що не перевищує 2—3 *мм*; нижня квіткова луска коло 15 *мм* завд., з війчастими кілем і зовнішнім краєм, з 3—5 жилками, вгорі поступово звужена в шерсткий остюк в 2—5 *см* завд. ☉. Цв. VI.

Planta annua, aestivalis vel hibernans. Culmi solito fasciculati, 60—200 *cm* alti, erecti, glabri vel sub spica pubescentes. Folia caesio-viridia, linearia, plana, flaccida, glabra. Spica elongata, linearis, compressa, subnutans, 5—15 (20) *cm* longa, rachide tenaci subglabra; spiculae trifloraе, flore superiore saepius tabescente; glumae subaequales, lineari-subulatae, carinato-plicatae, acutae, muticae vel mucrone 2—3 *mm* longo apiculatae, glabrae, ad carinam scabrae, paleis breviores; palea inferior circa 15 *mm* longa, lanceolata, 3—5-nervia, ad carinam et ad marginem externum pectinatim ciliata, superne in aristam asperam, 2—5 *cm* longam sensim abiens. ☉

[1] Назва жита у стародавніх римлян — може, від слова secare — розсікати.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 84. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 661. Невский, Фл. СССР II, 667. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 221.

Syn. *Triticum cereale* Salisb. Prodr. (1796) 27. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 702.

Культивується по всій УРСР, особливо в Поліссі і Лісостепу.

Поширення по СРСР. Широко культивується, переважно в лісовій і почасти в лісостеповій зоні.

Ar. Geogr. Культивується в Європі, Сибіру, півн. Африці, Півн. Америці, менше в Півд. Америці і Австралії; зустрічається як бур'ян (у засівах пшениці) в країнах Передньої Азії.

Примітка. Походження культурного жита з'ясував Н. І. Вавілов (Центры происхождения культурных растений, 1926). Культурне жито в країнах, де воно культивується (головно в Європі і Сибіру), характеризується відносно малою мінливістю. Навпаки, в країнах Передньої Азії (Афганістан, Таджикістан, частина Узбекістана, Іран, Арменія, Грузія, Мала Азія), де жито забур'янює посіви пшениці та ячменю, спостерігається надзвичайно велика мінливість цієї рослини. Тут знайдені різновидності жита (*S. cereale*) з червоними, рудуватими і чорними колосками, з червоними остюкими, з пухнатими колосками, різновидності з листям без язичка і, що найцікавіше, з ламким колосом (це взагалі характерне для злаків бур'янів). Цікаво, що жито як культурна рослина невідоме в усіх країнах стародавніх культур Західної і Східної Азії. Для з'ясування походження жита дуже важливі спостереження Г. А. Балабаєва, який в горах Середньої Азії спостерігав, що чим вище в гори, тим засміченість пшениці житом збільшується, тобто в умовах гірського клімату, з його більш холодним і коротким літом, жито витриваліше за пшеницю. У зв'язку з цим Н. І. Вавілов так з'ясовує походження культурного жита: „Стародавні культури озимої пшениці і озимого ячменю з переходом їх з півдня до півночі, до сходу і заходу (в цьому напрямку йде убування сортової різноманітності пшениць, отже, в цьому напрямку йшло й поширення культури) несли з собою жито як бур'ян. В міру переходу культури в суворіші умови з холодними зимами, з бідними підзолистими грунтами, жито почало перемагати слабі пшеничні рослини. Спочатку убувають озимі ячмені, культура яких можлива тільки в умовах Закавказзя, Закаспійської області і південного долинного Туркестана; потім поступово, з просуванням на північ, починає убувати й пшениця, поступаючись місцем житу, і, нарешті, в Сибіру, в Європейській частині СРСР і в Німеччині жито стає чистою культурою" (с. 84).

В Афганістані росте не тільки озиме жито, що забур'янює вищезазначені озимі культури але і яре жито, яке забур'янює яру пшеницю та ячмінь. Таким чином, вищенаведена концепція Н. І. Вавілова може пояснити й походження чистих посівів ярого жита в більш північних країнах.

Як зазначає С. А. Невський (Флора СССР II, с. 667), дике жито (бур'ян) *S. cereale* L. тісно зв'язане з групою видів, яку об'єднують під назвою *S. montanum* Guss., через *S. Vavilovii* Grossh. (однорічний вид з ламким колосом, поширений переважно у Вірменії).

273. (2). S. silvéstre Host. — Жито дике. Стебла прямі або при основі колінчасті, під колосом пухнаті. Піхви й пластинки нижніх листів короткопухнаті, а пластинки верхніх листів голі. Колос 2—8 *см* завд. (без остюків), густий, циліндричний або вгору трохи розширений; вісь колоса волохато-пухната, після достигання зерен розламується на окремі дільнички. Колоски ланцетні, 2—3-квіткові. Колоскові луски лінійно-шиловидні, видовжені в остюк, в 2—3 рази довший за саму луску (остюк до 2,3 *см* завд.), по кілю шерсткі; нижня квіткова луска близько 1 *см* завд., ланцетна, по кілю і зовнішньому краю жорстковійчаста, з остюком, що в 4 рази і більше довший за саму луску [остюк до 5 (—8) *см* завд.]. ☉. Цв. 2/2 V—VI.

Planta 20—50 *cm* alta. Culmi fasciculati, erecti vel ad basin geniculati, superne tomentelli. Folia brevia, linearia, flaccidula, inferiora breviter pubescentia, superiora glabra; spica cylindrica vel superne paullo dilatata, densa, rachide fragili villosa. Spiculae lanceolatae, 2—3-florae; glumae lineari-subulatae, in aristam eis 2—3-plo longiorem, ad 2,3 *cm* longam abeuntes, ad carinam scabridae; palea inferior lanceolata, circa 1 *cm* longa, ad carinam et marginem externum rigide pectinatim ciliata, in aristam ea quadruplo vel plus longiorem, 5—8 *cm* longam abiens. ⊙.

Host, Gram. Austr. IV (1809) 7. — Невский, Фл. СССР II, 666. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 221.

Syn. *S. campestre* Kit. apud Schult. Oesterr. Fl., 2 Aufl. I (1814) 197. — *Triticum campestre* Kit. in Roem. et Schult. Syst. veg. II (1817) 769. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 701. — *S. fragile* M. B. Fl. taur.-cauc. III (1819) 936. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 334. Czern. Consp. 70. Рогов. Обозр. (1869) 287. Lindem. Fl. Chers. II, 314. Монтр. Обозр. 72. Шмальг. Фл. Ср. и Ю Р. II, 660. Пач. Херс. фл. I, 274. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 175.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 98!

Hab. По пісках долин річок і приморських пісках. — Звичайно на півдні Лісостепу і в Степу; долиною Дніпра піднімається найдалі на північ.

З. Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: Проскурівський рн, Залісся. — **П. Л.-С.** Одеська обл.: Саврань (Рог.!, Шмальг., Монтрез.!). — Київська обл.: Окол. Сміли (Рог.!, Монтрез., Шмальг.). — Кіровоградська обл.: Чигирин (Рог.!), Чигиринський рн, піски по р. Тясмину, коло с. Мордви (Д. Зеров); піски по Тясмину, Колонтаїв (Пач.). Олександрівськ. рн, Бірки, Лугівська лісова дача, поблизу Тясминки (Пач.). Ново-Георгіївськ. рн, піски по Дніпру, Табурище, Білецьківка (Пач.). Лисаветградка (Лінд.!) — **Л. Л.-С** Київська обл.: Переяславський рн, В'юнище, по Дніпру (Рогов.!). — Полтавська обл.: Кременчук (Рог., Шмальг.). Полтава, піски по р. Ворсклі (Монтр.!, Іллічевськ.!). — Сумська обл.: Охтирка (Таліев). — Харківська обл.: Околиці Харкова, в долині р. Уди, звичайно (Черн.!, Наливайко!, Лавр.!!). Ст. Зміїв, піски в долині р. Мож (Мілютін!, Лавр.!!). — **П. З.-Л. С.** МАРСР: Катеринівка, піски по р. Кодимі (Пач.). — **Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно по пісках долин річок і в літоральній приморській смузі.

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Верх.-Дніпр., Причорном., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. Закавк.; Зах. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Прибалх., Арало-Касп., Киз.-Кум., Сир-Дар., Пам.-Ал., Кара-Кум.

Ar. Geogr. Угорщина, Югославія, Добруджа, степова смуга Європ. частини СРСР, Крим, Кавк., Серед. Азія.

Примітка. *S. silvestre* Host росте переважно на пісках другої (або першої надлугової) тераси річок, а також на приморських пісках (морські коси та острови); рідше трапляється на молодому піщаному алювії в заплавинах річок, зокрема нижнього Дніпра (Й. Пачоский, Херс. фл. I, 275). Росте переважно серед багаторічних рослин, бо, мабуть, в молодому стані легко видувається. На пісках нижнього Дніпра особливо в великій кількості росте по більш знижених місцях, де переважає *Euphorbia Gerardiana*. В великій кількості з'являється також на перелогах серед пісків і як бур'ян культур на пісках. Утворює майже чисті зарості на молодих перелогах.

Рід 113. Aégilops[1] L. — Егілопс

L. Gen. plant. (1737) 543

Колос ламкий, при основі звичайно з 1—3 дрібненькими рудиментарними колосками; вершковий колосок неплідний, іншого вигляду, ніж плідні колоски. Колоски сидять поодиноко, 2—5 (—7)-квіткові, з одною або двома верхніми квітками неплідними. Колоскових лусок дві, хрящуватих або шкірястих, без кіля, з численними жилками, шерстких або волосистих, вгорі тупо обрубаних або частіше з зубцями, нерідко витягнутими в більш-менш довгі остюки. Нижня квіткова луска без кіля, опукла, з 1—3 зубцями або остюками. — Однорічники.

Близько 20 видів, поширених переважно в Середземноморській області і в Передній Азії. В межах СРСР — 9 видів. — З двох видів, що трапляються в УСРР, *A. triaristata* Willd. — середземноморський і *A. cylindrica* Host — східносередземноморський вид.

---

1. Колоски вузькі, циліндричні . . . . . (1). **Ae. cylindrica** Host.
— Колоски яйцевидні або довгасті . . . . . (2). **Ae. triaristata** Willd.

Секція 1. **Monoleptáthera** Eig. Колос циліндричний, до 12 *см* завд., багатоколосковий (з 6—11 колосками). Колоскові луски бокових колосків з двома зубцями; один з них — коротший, широкий, трикутний, другий вузький, остюковидний або витягнутий в остюк.

274. (1). Ae. cylíndrica Host. — Егілопс циліндричний. Кущиста, 20—50 *см* завв. рослина. Стебла численні, висхідні. Пластинки листів лінійні, плоскі, шерсткі, трохи волосисті або голі. Колос довгий, тонко-циліндричний, 7—12 *см* завд. і 3—4 *мм* завш., із звивистою ламкою віссю. Колоски в кількості 6—11, довгасті, з (2) 4 квітками; колоскові луски нижніх (плідних) колосків в двома зубцями вгорі; з них один короткий, тупотрикутний, а другий переходить у прямий остюк, звичайно такої довжини, як і луска, або трохи коротший або довший за неї; колоскові луски вершкового колоска між двома боковими короткими зубцями мають довший остюк; нижня квіткова луска вищерблено-двозубчаста; луска вершкового колоска, крім того, з довгим остюком. ⊙. Цв. V—VI.

Culmi numerosi, a basi ascendente erecti, tenues, 20—50 *cm* alti. Folia linearia, plana, scabra, pilosa vel glabra. Spica longa, anguste cylindrica, 6—11-spiculata, 7—12 *cm* longa, 3—4 *mm* lata, axi flexuoso fragili. Spiculae oblongae, 2—4-florae; spicularum inferiorum glumae oblongae, multinerviae, ad nervos scabridae, apice bidentatae, dente altero obtuse-triangulari, altero in aristam rectam glumae subaequilongam vel paullo ea longiorem brevioremve abeunte; spiculae terminalis glumae arista inter dentes longa auctae; palea inferior emarginata, spicularum inferiorum inter lobos brevissime, spiculae terminalis longe aristata. ⊙.

Host, Gram. Austr. II (1802) 6. — Невский, Фл. СССР II, 671. Лавр., Фл. УСРР, визн. I, 216.

[1] Грецькою мовою αἰγίλωψ (айгі́лопс) — назва якогось виду вівсюнця (*Helictotrichon*).

Syn. *Triticum cylindricum* Cesati, Comp. (1869) 86—Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 704; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 661. — *Aegilops caudata* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 326, non L. Lindem. Fl. Chers. II, 317 non L.

Hab. Як бур'ян при дорогах, по межах; зрідка також по вапняково-каменистих схилах. — Спорадично; на півдні Степу місцями доволі часто.

З. Л.-С. — півден. частина (переважно, по рр. Ягорлику і Дністру). МАРСР: Кодимський рн, Плоти (Junge). Красноокнянський рн: біля Ягорлика (Пач.), між селами Малаєшти і Красногоркою (Пач.), с. Ілія по Ягорлику (Пач.). Біля Лунга, коло Дубосар (Пач.). Григоріополь (Пач.). Красногорка — Тирасполь (Пач.); Тирасполь (Пач.). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Ст. Роздільна (Пач.).—Кіровоградська обл.: Карлівка, Кіровоградськ. рн (Пач.).—**Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Маріуполь (Висоцький). — Запорізька обл.: Осипенківськ. рн, м. Осипенко; Ногайськ (!). — **П. З. С., Л. З. С., П. С.** — більш-менш звичайно.

Поширення по СРСР. Причорн., Серед.-Дніпр., Ниж.-Дон., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Захід., Схід. і Півд. Закавк.; Серед. Азія: Пам.-Ал., Сир-Дар., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Угорщина, Італія, Балканський півострів, Передня Азія; в Середній Європі як занесене.

Секція 2. **Pleionáthera** Eig. Колос яйцевидний або довгастий, до 4 *см* завд., небагатоколосковий (до 5 колосків). Колоскові луски з 2—3 остюками (у нашого виду).

275. (2). Ae. triaristáta Willd. — Егілопс триостюковий. Кущиста рослина. Стебла прямі або висхідні, 20—40 *см* завв. Пластинки листів лінійні, плоскі, голі або волосисті. Колос довгастий, до вершка звужений, 2,3—3,3 *см* завд., до 8 *мм* завш., при основі з 2—3 нерозвиненими (лускатими) колосками, вище з 2 плідними колосками, а при вершку з 2—3 дрібнішими неплідними колосками. Колоскові луски з 7—9 жилками; нижній колосок має одну колоскову луску з 2, а другу з 2 (3) остюками; рідше обидві луски з 3 остюками; колоскові луски верхнього колоска з (2—) 3 остюками; остюки до 5,5 *см* завд.; нижня квіткова луска у нижнього плідного колоска з двома остюками і з одним зубцем; у верхнього плідного колоска з 1 (—2) остюком і двома зубцями. ☉. Цв. V—VI.

Culmi fasciculati, erecti vel basi ascendentes, 20—40 *cm* alti. Folia linearia, plana, glabra vel pubescentia. Spica oblonga, paucispiculata, superne paullo attenuata, 2,3—3,3 *cm* longa, ad 8 *mm* usque lata, ab apice culmi tandem secedens, spiculis inferioribus 2—3 rudimentariis, mediis binis fertilibus, superioribus 2—3 minoribus, sterilibus; glumae ovato-oblongae, ventricosae, hirtae, 7—9-nerviae, omnes aristatae; glumae spiculae inferioris altera bi-, altera bi-vel triaristata, rarius utraque triaristata; spiculae superioris glumae 3—2-aristatae, aristis ad 5,5 *cm* usque longis; palea inferior spiculae fertilis inferioris apice unidentata et biaristata, spiculae fertilis superioris longe bidentata et uni- vel biaristata. ☉.

Willd. Sp. pl. IV, 2 (1805) 843. — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 327. Невский, Фл. СССР, II, 674. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 216.

Syn. *Triticum triaristatum* Gren. et Godr. Fl. Fr. III, 2 (1856) 602. — *T. ovatum* β. *triaristatum* Schmalh. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 662. Пач. Херс. фл. I, 273.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 384!

Hab. На півдні Степу як рідка заносна рослина.

П. З. С. Одеса (Nordmann!). Карл-Лібкнехтівськ. рн, Гальбштадт, край полів (Кот.). Херсон, сухий глинистий схил берега Дніпра (Рябков і Пач.). — **П. С.** Запорізька обл.: Генічеський рн, ст. Сиваш, залізничний насип (Кот.).

Поширення по СРСР. Причорн., Крим., Кавк.: Даг., Захід., Півд. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Середземноморська область від Франції на заході до Єгипта, Сирії і Заказказзя на сході.

Рід 114. Tríticum[1] L. — Пшеница

L. Gen. ed. 1 (1737) 16

Колос довгасто-лінійний, іноді чотиригранний. Колоски одинокі, широкі, з 3—5 квітками, з яких нижні 1—4 плідні, верхні неплідні. Колоскових лусок дві, еліптичних або довгастих, шкірястих, більш-менш здутих, з багатьма жилками, нерівнобоких, з різким кілем по всій довжині або принаймні в верхній частині, з 1—2 зубцями, один з яких часом переходить в остюк. Нижня квіткова луска тонкошкіряста, здута, вгорі гострокіляста, без остюка або з остюком. Верхня квіткова луска більш-менш рівна нижній, з 2 війчастими кілями, без остюка. Самозапилюються. — Однорічні рослини (ярі або озимі).

За К. А. Флаксбергером (Культурная флора СССР. I. Хлебные злаки. Пшеница. 1935), в роді *Triticum* є 14 видів. Нові ж дослідження С. А. Невського (Фл. СССР II. 1934; також Советская ботаника, 1935, n° 6) доводять, що кількість видів (в їх вузькому сучасному розумінні) пшениць значно більша. Для СРСР Невський наводить 14 видів, з яких 2 дикі. Більшість видів пшениць відома тільки в культурному стані. Як культурні, так і дикі види пшениць у своєму поширенні зв'язані переважно з Передньою Азією, середземноморськими країнами та Абіссінією і тільки *T. durum* і особливо *T. aestivum* як культурні рослини поширились по всьому світу. В межах УРСР культивують два види: *T. durum* Desf. і *T. aestivum* L.

---

1. Колоскові луски з добре розвиненим кілем, що від вершка луски доходить до її основи і на вершку луски переходить у гострий зубець; нижні квіткові луски майже завжди з довгими остюками . . . . . (1). **T. durum** Desf.

— Колоскові луски з мало розвиненим кілем; у нижній частині луски кіль не виявлений; у верхній частині луски кіль переходить в зубець або остюк; нижні квіткові луски з довгими остюками або без них . . . . . (2). **T. aestivum** L.

275[1]. (1). T. dúrum Desf. — Пшениця тверда. Стебло жорстке, виповнене (суцільне — без порожнини), рідше більш-менш порожнисте. Пластинки листів широкі, голі або зверху вкриті короткими волосками. Колос струнký, здебільшого товстий, стиснений з боків; вісь колоса неламка. Колоски з п'ятьма

[1] Латинська назва пшениці.

квітками (з яких 3—4 плідні); колоскові луски яйцевидні, з гребінчастим кілем, що проходить від основи луски до її вершка, де переходить у трикутно-шиловидний зубець; нижня квіткова луска стиснена, з дуже довгим, товстим остюком; остюки бувають на нижніх квіткових лусках тільки у двох нижніх квіток кожного колоска, луска ж решти квіток без остюків або з остюковидними вістрями. Верхня квіткова луска такої довжини, як і нижня. Зернівка звичайно тверда, склиста. ⊙. Цв. VI—VII.

Culmus rigidus, farctus, rarius plus minusve cavus. Folia lata, glabra vel supra breviter pubescentia. Spica plerumque crassa, a latere compressa, axi tenaci. Spiculae 5-florae, floribus 3—4 fertilibus; glumae ovatae, a basi ad apicem cristato-carinatae, carina apice in dentem triangulari-subulatum abente; palea inferior compressa, flosculorum duorum cujusque spiculae arista longissima crassiuscula instructa, caeterorum mutica vel mucrone aristiformi terminata; palea superior inferiori aequilonga. Caryopsis dura. ⊙.

Desf. Fl. Atlant. I (1800) 114.—Невский, Фл. СССР II, 685. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 219.

Icon. К. А. Флаксбергер, Культ. фл. СССР I, (1935) рис. 64—67!

Культивується в УРСР в значно меншій кількості, ніж *T. aestivum* L., — переважно в східній і причорноморській частині Степу.

Вирощують в таких районах СРСР: Європ. част.: півд. і півд.-схід. частина; Кавк.: Передкавк. і Закавк.; Захід. Сибір: півд. част.; Серед. Азія: всі райони, зрідка. — Переважно поширена в басейні нижнього Дона і в республіці Німців Поволжя.

Ar. Geogr. (виключно як культурна рослина). Країни по узбережжю Середземного моря, Абіссінія (subsp. *abyssinicum* Vav.), степові райони центральної частини Півн. Америки, Аргентіна, південна Австралія. За Н. І. Вавіловим, тверді пшениці походять з Абіссінії.

Примітка. Тверда пшениця культивується в межах УРСР у декількох різновидностях (див. К. Флаксбергер, Визначник справжніх колосківців, 1933; Є. Лавренко, Флора, УСРР, визн. I, 1935).

275[2]. (2). T. aestívum L.—Пшениця літня, м'яка. Стебла порожні, (70) 100—120 (170) *см* завв.; вузли голі. Пластинки та піхви листів голі. Колос довгий, лінійний або веретеновидний, густий або пухкий; лицева (черепичаста) сторона колоса ширша за бокову (дворядну) або однакової з нею ширини; вісь колоса неламка. Колоски (3) 4—5 (8)-квіткові, з неплідними верхніми квітками; колоскові луски шкірясті, ланцетні, яйцевидні, довгасті або овальні, з кілем, що розвинений переважно в верхній частині луски, а в нижній частині майже зникає; в верхній частині луски кіль переходить в короткий і тупуватий або довгий і гострий або навіть витягнутий в остюк зубець. Нижня квіткова луска без остюка і тоді закінчується зубцем або остюкуватим вістрям з довгим остюком; остюки розходяться. Зернівки борошнисті або склисті. ⊙. Цв. VI—VII.

Culmi cavi, (70) 100—120 (170) *cm* alti, nodis glabris. Folia vaginaeque solito glabrae. Spica elongata, linearis vel fusiformis, densa vel laxiuscula, axi tenaci. Spiculae (3) 4—5 (8)-florae, floribus superioribus sterilibus; glumae coriaceae,

lanceolatae, oblongae, ovatae vel ovales, carinatae, carina praecipue in parte superiore evoluta, basim versus evanida, apice in dentem nunc brevem obtusiusculum nunc elongatum acutum vel etiam in aristam attenuatam abeunte; palea inferior nunc apice dente vel mucrone aristiformi aucta nunc arista longa instructa; aristae divergentes. Caryopsis farinacea vel vitreolata. ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 85.—Невский, Фл. СССР II, 687.
Syn. *T. vulgare* Vill. Hist. pl. Dauph. II (1787) 153. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 219.
Icon. К. А. Флаксбергер, Культ. фл. СССР I (1935) рис. 10—28!

Головна хлібна рослина УРСР, що широко культивується по всіх районах.

Вирощують в таких районах СРСР. Європ. част., крім найбільш північної; Кавк.; півд. частина Зах. Сибіру; південніша частина Східн. Сибіру (на північ піднімається долиною Лени до Якутська); Далекий Схід: в басейні верхнього і середнього Амура і по Уссурі.

Культивується по всіх частинах світу, переважно в помірних країнах і в гірських місцевостях субтропічних і тропічних країн; на півночі — місцями до Полярного кола, в південній півкулі — до південних частин Африки, Півд. Америки і Австралії. Первинний ареал зв'язаний з Передньою Азією (східною частиною Афганістану). — Виключно культурна рослина.

Примітка. Різновидності, що трапляються в УРСР, див. у К. А. Флаксбергера (Визначник справжніх колосківців, 1934) і Є. Лавренка (Фл. УСРР визн. I, 1935).

Рід 115. Élymus[1] L. — Колосняк

L. Hort. Ups. (1748) 22; Gen. pl. ed. 5 (1754) 46

Колос густий, закінчується вершковим колоском. Колоски ланцетні, 2—6-квіткові, сидять на осі колоска по 2—6 разом. Колоскові луски жорсткі, з 1—3 (4) жилками, вузьколанцетні, загострені, залишаються на осі колоса. Нижня квіткова луска широколанцетна, загострена, на спинці опукла, з 3—5 жилками, без кіля. Верхня квіткова луска тупа, з двома широкими або коротковійчастими кілями. Квіткові плівочки загострені, зверху волосисті. — Багаторічні рослини, з довгими кореневищами і сизими жорсткими листами.

Рід має кілька видів. У межах СРСР відомо 4 види; в УРСР понтично-арало-каспійський вид — *E. giganteus* Vahl.

276. E. gigánteus Vahl. — Колосняк велетенський. Сиза рослина, (45) 60—150 *см* завв., з довгими кореневищами. Стебла здебільшого пучками або рідше одинокі, прямі, грубі, гладенькі, під колосом дрібно-шерстко опушені. Пластинки листів 5—15 *мм* завш., жорсткі, плоскі або частіше згорнені, гладенькі, вгорі часом трохи шерсткі; язичок (1) 3—4 *мм* завд., виїмчастий. Колос світлозелений, прямий, рідше з трохи звислим вершком, густий, циліндричний або догори звужений, 20—30 *см* завд., 1—3 (4) *см* завш. Колоски вузьколанцетні, (2) 4—5 (6)-квіткові, з ламкою опушеною віссю;

[1] Ἔλυμος (élymos)—у стародавніх грецьких авторів назва якогось злака, можливо *Setaria italica*.

в середній частині колоса колоски сидять по 3—6 разом; колоскові луски лінійно-ланцетні, довго загострені, з кілем і з одною, рідше з 2 (4) боковими жилками, голі, рівні, однакової довжини з колосками або довші за них; більші з них (10) 15—25 (32) *мм* завд.; нижня квіткова луска ланцетна, загострена, з жилками, волосиста, під вершком гола. ♃. Цв. VI—IX. — Рис. 24.

Planta glauca, perennis, rhizomate stolonifero. Culmi solito fasciculati, rarius solitarii, erecti, crassi, (45) 60—150 *cm* alti, glabri, sub spica minute hirti. Folia rigida, erecta, linearia, plana vel saepius convoluta, laevia, superne interdum subscabrida, 5—15 *mm* lata, vaginis laevibus vel subscabridis, ligula (1) 3—4 *mm* longa, dentata. Spica elongata, conferta, cylindrica, interdum apicem versus angustata, erecta vel superne subnutans, 20—30 *cm* longa, 1—3 (4) *cm* lata. Spiculae anguste lanceolatae, (2) 4—5 (6)-florae, in media parte spicae in axis excisuris 3—6-nae, rachi pubescente, super glumas fragili; glumae lineari-lanceolatae, longe acuminatae, carinatae, utrinque 2 (—4)-nerviae, glabrae, laeves, spiculis aequilongae vel eis longiores, (10) 15—25 (32) *mm* longae; palea inferior lanceolata, acuminata, nervosa, inferne hirta, sub apice glabra. ♃.

Vahl, Symbolae Botan. III, (1794) 10.—Невский, Фл. СССР II, 696. Лавр. Фл. УСРР, визн. I,225.

Syn. *E. sabulosus* M. B: Fl. Taur.-Cauc. I (1809) 81. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 332. Czern. Consp. 70. Lindem. Fl. Chers. II, 315. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I,41.—*E. giganteus* β. *sabulosus* Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II (1897) 667. Сидоров, Матер. для изуч. Екатерносл. фл. 121. Пач. Херсон. фл. I, 281.—*E. arenarius* Czern. Consp. 70 non Vahl.—*Hordeum arenarium* β. *sabulosum* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 706. Aschers. und Graebn. Synops. II, 1, 747.

Icon. Р. Рожевиц, Фл. Юго-Вост. Европ. части СССР II, рис. 139!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 847!

Hab. По приморських пісках узбережжя Чорного і Азовського морів — звичайно; по річкових пісках другої тераси Нижнього Дніпра і Нижнього Бугa — більш-менш звичайно; по річкових пісках другої тераси р. Дінця і р. Оскола — зрідка; дуже рідко по прикрейдяних пісках по р. Айдару.

Л. З.-Л. С. По р. Дінцю: Ізюм (Черняєв!), Андріївка Балаклійськ. рн (Мессарож у герб. Черн.!), між селами Боровське і Боровенька (Ширяєв). По р. Осколу: між ст. Куп'янськ і Заосколлям (Клок.). Дворічна (Черняєв!, Клок., Лавр.), між ст. Тополі і с. Лиман, піски біля озера Лиман (!!). По р. Айдару, Ново-Псковський рн, Осинове, верх крейдяних схилів, на піску (Ширяєвський, Таліев).— **П. З. С.** По всьому узбережжю Чорвого моря, звичайно. Херсонський рн, Софіївка біля Станіслава — узбережжя Дніпровського лиману (Пач.). Узбережжя Бузького лиману: Миколаївський рн, Руська Коса (Рябков за Пач.), Балабанівка (Пач.), Миколаїв (С. Федосеєв, Пач.). — **Л. З. С.** По узбережжю Чорного і Азовського морів, звичайно. По Дніпру піднімається на півн. захід до східної межі Олешківської арени (Пач). По р. Молочній: узбережжя Молочного лиману, між селами Кирилівкою і Єфремівкою Якимівського р-ну (!!), Мелітополь (Коржинський!, Висоцький!).—**П. С.** По узбережжю Чорного, Азовського морів і Сиваша, звичайно. — Іноді трапляється в степовій смузі на насипах залізниць, як заносна рослина, напр., між Одесою і ст. Роздільною місцями групами (Пач.), коло Дніпропетровська біля ст. Ігрень (Пач.).

Var. typicus E. Lavr. Рослина висока. Колос дуже густий і товстий. Колоски в середній частині колоса сидять по 4—6, 4—6-квіткові. Колоскові луски без бокових жилок або з одною невиразною жилкою, дорівнюють колоскові або трохи перевищують його; більші з них 15—25 *мм* завд.

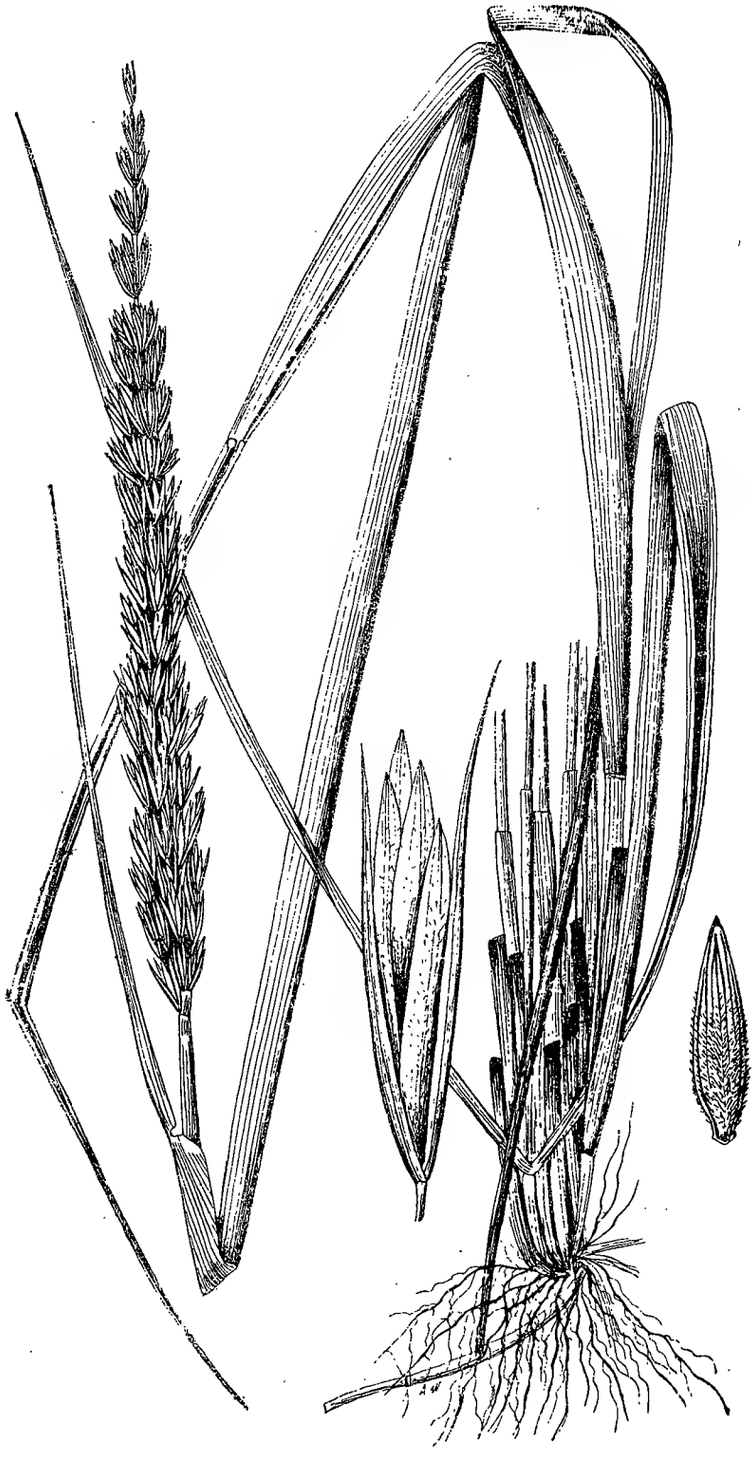

Рис. 24. *Elymus giganteus* Vahl.
Вся рослина, колоски і нижня квіткова луска.

Planta elata. Spica densissima, crassa. Spiculae in excisuris mediae partis axis spicae 4—6-nae, 4—6-florae; glumae spiculae aequilongae vel eam paullo superantes, utrinque enerviae vel nervo obsoleto percursae, ad 15—25 *mm* longae.

E. Lavr. in Bull. Jard. bot. Kieff. XII — XIII (1931) 149; Лавр. Фл. УСРР, визн. I (1935) 226.

Л. З.-Л. С. Басейн Дінця. Харківська обл.: Балаклійськ. рн, Андріївка [Мессарож]. Кол. Куп'янськ. повіт (Черн.).

Var. minor E. Lavr. Від типової форми відрізняється такими ознаками: рослина нижча, 50 *см* завв.; колоски сидять у середній частині колоса звичайно по 4, вони складаються з 2—3 квіток; більші з них 10—15 *мм* завд.

A var. *typico* differt statura humiliore, spiculis in excisuris partis mediae axis 4-nis, 2—3-floris, 10—15 *mm* longis. Planta ad 50 *cm* alta.

E. Lavr. in Bull. Jard. bot. Kieff. XII—XIII (1931, 149); Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 226.

Л. З.-Л. С. По р. Осколу: Куп'янський рн, ст. Заосколля (Клок.!); с. Дворічна (Черняєв!, Клок.). По р. Айдару: Осинове, Ново-Псковський рн (Ширяєвський!).

Var. sabulósus (M. B.) C. A. Mey. Від типової форми відрізняється такими ознаками: колос не такий густий; колоскові луски трохи ширші, з 2 (4) виразно помітними боковими жилками, завжди перевищують колосок; більша з них 15—30 (32) *мм* завд.

A var. *typico* differt spica minus densa, glumis sublatioribus, utrique manifeste 2 (—4)-nerviis, spiculas semper superantibus, majore ad 15—30 (32) *mm* longa.

C. A. Mey. Ind. cauc. 26.

Syn. *E. sabulosus* M. B. Fl. Taur.-Cauc. I (1809) 81 et auct. fl. Ucrain. — *E. arenarius sabulosus* Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II. 667 ex parte.

По морському узбережжю і на пісках в басейні Дінця.

Var. cylindráceus Roshev. Від типової форми відрізняється такими ознаками: колос циліндричної форми, по всій довжині однакової товщини, вузький, 1—1,5 *см* завш.; число колосків у кожній групі в середній частині колоска менше (3—4); квіток у колоску 3—4; колоскові луски звичайно вужчі, без бокових жилок або тільки з одною невиразною жилкою; більші з них 15—25 (27) *мм* завд.

A var. *typico* differt spica cylindracea, angusta, per totam longitudinem aequilata, 1—1,5 *cm* lata, spiculis solito in excisuris partis mediae axis spicae 3—4-nis, 3—4-floris, glumis angustioribus, lateribus enerviis vel obsolete uninerviis, ad 15—25 (27) *mm* longis.

Roshev. Фл. Юго-Востока Европейск. части СССР II (1928) 235. Лавр. Фл. УСРР, визн. I (1935) 226.

Переважає по морському узбережжю і на пісках нижнього Дніпра.

Поширення виду по СРСР. Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Крим., Причорн.; Кавк.: Передкавк., Даг., Захід. і Схід. Закавк.; Зах. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. speciei. Болгарія, Добруджа (узбережжя Чорного моря), узбережжя Чорного, Азовського і Каспійського морів, басейн нижн. і серед. Дона, нижн. Волги, півд. Сибір до Даурії, півн. смуга Серед. Азії.

Примітка. Наведені вище різновидності *E. giganteus* Vahl відрізняються одна від одної кількісними ознаками і між ними існують переходи. В поширенні їх намічається певна географічна локалізація, але, так би мовити, ще остаточно не витримана.

По узбережжю морів та Дніпровсько-Бузького лиману *E. giganteus* Vahl утворює зарослі на тому піщаному прибережному валу, який лежить зразу ж за смугою піскова-черепашкового пляжу, де рослинності здебільшого вемає. Цей прибережний вал невисокий і грунтові води тут стоять досить блнзько від поверхві піску. Під час великих штормів морська вода заливає й ці підвищення. Тому коренева система *E. giganteus* знаходиться в досить вогкому грунті. Разом з *E. giganteus* на цьому валі ростуть: *Eryngium maritimum, Carex colchica, Centaurea arenaria, Euphorbia Gerardiana, Cynanchum acutum* тощо.

На річкових пісках у межах УРСР *E. giganteus* в значній кількості росте на нижньому Дніпрі. Тут він трапляється на сипких і заростаючих пісках у межах західних арен (піскових масивів) Олешківської та Челбаської, а також Кінбурнської коси. Цікаво, що на більш східних аренах — Козачо-Лагерській і Кахівській, а також на західній Збур'ївській ареві, *E. giganteus* відсутній, хоч умов, придатних для його оселення, тут цілком вистачає. Навіть на піскових масивах, де цей злак взагалі трапляється, він розподілений дуже нерівномірно; це вказує на те, що *E. giganteus* далеко ще не закінчив заселення цих арен; мабуть, він відносно ще недавно на них з'явився. Центр розселення *E. giganteus* пісків нижнього Дніпра безумовно знаходиться в межах літоральної смуги, яка добре виявлена на західному краю Іванівської арени і на Кінбурнській косі. В межах басейну Дона і Дінця *E. giganteus* охопив своїм поширенням велику територію. Так, у басейні Дінця він, хоч і спорадично, трапляється на захід до Ізюма, піднявся на північ по лівих притоках Дінця, по річках Осколу та Айдару.

У тваринництві Казахстана *E. giganteus* відограє помітну роль. Листя і почасти стебла молодої рослини їсть худоба, зокрема коні; також дуже добре їсть худоба нижню частину стебла, що знаходиться в піску. Косять на сіно в молодому стані (до утворення колоса); сіно — грубе, і незвикла до нього худоба їсть його неохоче (І. В. Ларін). Бажано зробити спроби викошувати *E. giganteus* молодим на свлос.

E. giganteus Vahl використовують також для закріплення пісків як довгокореневищну рослину.

Рід 116. Aneurolepídium[1] Nevski. — Гострець[2]

Nevski in Act. Inst. Bot. Acad. Sc. URSS, ser. 1, I (1933) 27 (nomen nud.), II (1933); Fl. URSS II (1934) 697

Колос прямий, вузький. Колоски 3—7-квіткові, без остюків, сидять на осі колоса по одному або по декілька. Колоскові луски шиловидно-лінійні, з однією, часто невиразною жилкою, бокові, що не прикривають спинки нижніх квіткових лусок нижніх квіток, вгорі по краях гострошерсткі. Квіткові плівки вгорі волосисті, загострені. Зернівка з внутрішнього боку жолобчаста. — Багаторічні рослини.

Близько 25 видів цього роду поширених переважно в Центральній Азії і в південній частині Північної Америки. — У нас лише один *A. ramosum* (Trin.) Nevski — східно-центрально-евразіатський вид.

277. (1). A. ramósum (Trin.) Nevski. — Гострець галузистий. Рослина з повзучим кореневищем. Стебла при основі розгалужені, 35—80 *см* завв., голі, гладенькі або більш-менш шерсткі. Листи сизо-зелені, майже щетиновидно згорнуті або плоскі, 3—5 *мм* завш., жорсткі, знизу голі, гладенькі або

[1] ἀ — ні, νεῦρον (нéурон) — жила, рослинне волокно, λεπίς (лéпіс) — луска; в зв'язку з відсутністю жилок на колоскових лусках.

[2] Опрацював Ю. Прокудін. — Elaboravit G. Prokudin.

більш-менш шерсткі, зверху і по краях шерсткі або розсіяно довговолосисті; піхви листів шерсткі або гладенькі, рідше піхви нижніх листів волосисті; язичок дуже короткий. Колоси лінійні, 6—8 (8,5) *см* завд., з жорстковійчастою по ребрах віссю. Колоски одиночні, сизо-зелені, вкриті сизою, що легко стирається, поволокою, майже притиснені до осі або злегка відхилені, ланцетні, (9) 10—14 (16) *мм* завд., 3—7-квіткові; колоскові луски тверді і дуже вузькі, лінійно-шиловидні, тонко загострені, без жилок або з невиразною однією жилкою, по краях гострошерсткі, нерівні, нижня (1,5) 3—5 (6) *мм* завд., значно коротша за верхню, верхня 7—9 (10) *мм* завд.; іноді нижня колоскова луска недорозвинена і ледве помітна, рідше її зовсім немає; нижня квіткова луска широко- або майже еліптично-ланцетна, 7—10 (10,5) *мм* завд., без остюка або загострена в остюк до 2,5 *мм* завд.; верхня квіткова луска трохи коротша за нижню, 6—8,5 *мм* завд., тупувата, коротко-двороздільна, з слабо помітною виїмкою, по кілях густовійчаста. Пиляки 3,5—5,5 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.

Planta perennis, glauca, rhizomate repente. Culmi ad basin ramosi, scabridi laevesve, 35—80 *cm* alti. Folia glauco-viridia, rigida, anguste-linearia, subsetaceo-convoluta, rarius plana, 3—5 *mm* lata, extus glabra, laevia vel plus minusve scabrida, intus scabrida vel sparsim longe pilosa, ligula perbrevi. Spica linearis, stricta, laxiuscula, 6—8 (8,5) *cm* longa, axi glabro, ad costas scabro. Spiculae solitariae, glauco-virides, pruinosae, lanceolatae, 3—7-florae, (9) 10—14 (16) *mm* longae; glumae rigidae, lineari-subulatae, tenuiter acuminatae, enerviae vel obsolete uninerviae, ad margines scabrae, inaequales, superior 7—9 (10) *mm* longa; gluma inferior multo minor, interdum abortiva; palea inferior late vel subelliptico-lanceolata, 7—10 (10,5) *mm* longa, glabra, mutica vel mucrone ad 2,5 *mm* longo apiculata; palea superior inferiore subbrevior, 6—8,5 *mm* longa, obtusa, bidentata, ad carinas dense ciliata. Antherae 3,5—5,5 *mm* longae. ♃.

Nevski in Fl. URSS, II (1934) 710.

Syn. *Agropyrum ramosum* Richt. Pl. Eur. I (1890) 126. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 658. Пач. Херс. фл. I, 265. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 213. — *Triticum ramosum* Trin. in Ledeb. Fl. Alt. I (1829) 114. Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 343.

Icon. Ledeb. Ic. Fl. Ross. tab. 245!

Hab. На солонцях, солонцюватих степах, окраїнах степових подів, на перелогах. — Досить часто в південній частині Лівобережного злакового степу, зрідка в Донецькому лісостепу і в північно-східній частині Лівобережного злаково-лугового степу; в Правобережному степу — як занесена рослина.

Д. Л.-С. Ворошиловградська обл.: Ровеньківський рн, Провальський степ (Постриг.!). — Сталінська обл.: Горлівський рн, поблизу ст. Микитівки та біля Батманівки (Олексієнко!). — **Л. З.-Л. С.** Ворошиловградська обл.: Біловодський рн, Стрілецька цілина, с. Калмиківка, Лимарівська цілина (Лавр.!, Зов!). — Сталінська обл.: Ольгинськ. рн, села Благодатне і Вільховатка (Марковський, Висоцьк.!). — Запорізька обл.: Осипенківський рн (!). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Околиці м. Миколаєва (Опперман). Херсонський рн, Дар'ївка на Інгульці (Пач.!). Бериславський рн, Тягинка (Пач.!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова (Пач.!, Лавр.!!, Дес.-Шост.!, Шалит!, Левіна!), Солодкий під (Левіна!). Якимівський рн, острів Чурюк (Левіна!). Півострів Тюбек (Кот.). Нижнє-Сирогозький рн, поблизу Агайманського поду (Дес.-Шост., Алексеенко!), в долині р. Домузгли (Левіна!). — **П. С.** Перекоп (Дес.-Шост.!, Клок.!). Геніческий рн, півострів Чонгар (Кот.!).

О-в Куюк-Тук (Кривошия!); північний берег Азовського лиману (Дес.-Шост.!); окол. с. Ново-Михайлівки (Прянішн.!).

Поширення по СРСР. Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол.; Кавк.: Передкавк.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Ендем СРСР.

Примітка. Масово розвивається на перелогах півдня степової зони, головним чином на узбережжі Сиваша і трохи на північ від нього (напр., Асканія-Нова), переважно на солонцюватих темнокаштанових грунтах. На сході степової зони УРСР, наприклад, у Донбасі (Д. Л.-С.) і на Старобільщині (Л. З.-Л. С.), трапляється в складі рослинності стоїчастих солонців (асоціація з перевагою *Festuca sulcata*, *Artemisia maritima* s. l.); тут же в значній кількості розвивається на молодих бабаковинах (купки біля нір) серед солонців.

Злісний бур'ян хлібів нашого півдня. Рідко утворює насіння, але швидко розмножується вегетативно і цим утрудиює боротьбу з ним. Разом з тим непогана кормова трава, що кормовими властивостями розцінюється навіть вище за пирій повзучий і житняк, але через грубі стебла і листя худоба їсть її не так охоче, як останні.

Рід 117. Taeniátherum[1] Nevski. — Стьожкоосник

Nevski in Act. Inst. Bot. Acad. Sc. URSS, ser. 1, II (1934) et in Fl. URSS, II (1934) 719

Колос густий, до вершка трохи розширений, з голою міцною неламкою віссю, що закінчується колоском. Колоски по 2, сидячі, одноквіткові, з рудиментом другої квітки. Колоскові луски вузькошиловидні, при основі зрослі. Нижні квіткові луски ланцетні, шерсткі, з дуже довгими, відхиленими, при основі сплющеними шерсткими остюками. — Однорічники.

Оліготипний рід з трьома видами, зв'язаний з середземноморськими країнами. В СРСР — 2 види; у нас тільки східносередземноморський *T. asperum* (Simk.) Nevski.

278. T. ásperum (Simonk.) Nevski. — Стьожкоосник шерсткий. Стебла 20—40 *см* завв., тонкі, голі, гладенькі, колінчасто-висхідні; пластинки листів вузьколінійні, більш-менш згорнуті або майже плоскі, зверху густопухнаті, знизу голі або з рідкими волоскам; піхви голі або коротконопухнаті. Колос густий, 2—4 *см* завд. (без остюків). Колоскові луски вузько-шиловидні, загострені в довгий остюк, разом з остюком 2—3,5 *см* завд.; нижня квіткова луска 7—8 *мм* завд., вузьколанцетна, шерстка, з невиразними жилками, з дуже довгим остюком; остюк гострошерсткий, відігнутий, 4—7 *см* завд. ☉. Цв. VI—VII.

Planta 20—40 *cm* alta. Culmi a basi geniculata ascendente erecti, glabri, laeves. Folia anguste linearia, acuta, plus minusve convoluta vel subplana, supra dense pubescentia, subtus glabra vel sparsim pilosiuscula. Spica densa, aristis exceptis 2—4 *cm* longa. Glumae anguste subulatae, in aristam longam attenuatae, cum arista 2—3,5 *cm* longae; palea inferior anguste lanceolata, 7—8 *mm* longa, scabra, obsolete nervosa, in aristam scaberrimam, 4—7 *cm* longam, extrorsum arcuatam abiens. ☉.

[1] Латинською мовою taenia — стьожка, грецькою — ἄθήρ (атéр) — остюк. Назва утворена з порушенням міжнародних правил номенклатури, які не рекомендують складати назви з слів, узятих з двох мов. (Примітка редактора).

Nevski in Fl. URSS II (1934) 719.

Syn. *Cuviera Caput Medusae* var. *aspera* Simk. in Term. Közl. XXIX (1897) 230. — *Hordeum asperum* Deg. in Aschers. et Gr. Syn. II (1902) 744. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 224 — *H. Caput Medusae* Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 666. Пач. Херс. фл. I, 278[1].

Hab. Досить рідкий бур'ян на крайньому півдні степової смуги, мабуть, заносний.

П. З. С. Одеська обл. і рн: Овідіополь (**а нонім у герб. БІН-у АН СРСР!**).— Миколаївська обл.: Очаків (Шестеріков). Херсон — 1 зразок на вулиці (11.V 1906.) і 2 зразки на схилі Вірьовчаної балки (19.V 1907. Пач.). Іванівка, Снігурівського району, межі посіви (5.VI 1908. Пач.!) і край поду, серед *Artemisia austriaca* і *Festuca sulcata* (23.V 1908. Пач.). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Ново-Троїцький рн, Асканія-Нова (Пач., Левіна!), Чорномор'я (?) (Пач.), ст. Сиваш.

Поширення по СРСР. Причорн., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Захід. Закавк.; Серед. Азія: Гір.-Туркм., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Серед. Європа (як заносне), Угорщина, Банат, Румунія, Апулія, Балканський півострів, М. Азія.

Рід 118. **Cuviéra**[2] Koeler.—Кюв'єра

Koeler, Descr. Gram. Gall. et Germ. (1802) 328

Колос прямий, густий, циліндричний, до вершка трохи звужений, з неламкою, по ребрах шерсткою і жорстковійчастою віссю, що закінчується колоском. Колоски сидять по 3, на коротких ніжках, зелені, одноквіткові, з рудиментом другої квітки, середній—звичайно недорозвинений. Колоскові луски лінійно-шиловидні, в нижній половині трохи ланцетно розширені, при основі зрослі, з одною жилкою, шерсткі. Нижня квіткова луска ланцетна, шерстка, загострена в тонку, злегка звивисту, шерстку вісь. — Багаторічні рослини.

Монотипний рід. *C. europaea* (L.) Koeler — європейський вид.

279. C. europáea (L.) Koeler.—Кюв'єра європейська. Утворює дернину. Стебла 60—120 *см* завв., по вузлах волохаті; піхви нижніх листів шерстисто-волохаті; листові пластинки досить широкі (до 13 *мм* завш.), плоскі, гострошерсткі, голі або з рідкими волосками. Колос вузький, до 7—11 *см* завд. і 1 *см* завш. Колоскові луски голі, лінійно-шиловидні, переходять в тонкий остюк; нижня квіткова луска гола, ланцетна, до 1 *см* завд., з остюком 2—2,7 *см* завд. ♃. Цв. VI—VIII.

Planta caespitosa, 60—120 *cm* alta. Culmi a basi ascendente erecti, ad nodos villosi. Folia plana, latiuscula, ad 13 *mm* usque lata, scabra, glabra vel sparsim pilosiuscula. Spica angusta, 7—11 *cm* longa, circa 1 *cm* lata. Glumae glabrae, lineari-subulatae, in aristam tenuem abeuntes; palea inferior glabra, lanceolata, ad 1 *cm* usque longa, in aristam ea duplo vel plus longiorem, 2—2,7 *cm* longam producta. ♃.

[1] Вид наведений під назвою *Hordeum caput medusae* Coss., але в тексті застережено, що на півдні УРСР росте раса *H. asperum* Deg.

[2] На пошану славнозвісного французького зоолога і біолога Georges Cuvier (1773—1832), професора Музею природознавства в Парижі.

Koeler, Descr. Gram. Gall. et Germ. (1802) 328.—Невский, Фл. СССР II, 720.

Syn. *Elymus europaeus* L. Mant. I (1767) 35 — Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 330. Czern. Consp. 70. Por. Обозр. (1869) 288. Lindem. Fl. Chers. II, 314. Монтр. Обозр. 72. — *Hordeum europaeum* All. Fl. Pedem. II (1785) 260. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 705; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 666. Пач. Херс. фл. I, 280. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 224.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. I, t. 9, fig. 1359!

Hab. Грабово-дубові ліси. — Зрідка в Західному і Правобережному лісостепу.

З. Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: Смотрич (Шмальг.). Сатанів (Рог., Шмальг.). Волочиськ. рн, Тарноруди (Рог.). Кам'янець-Подільський (Рог.). Проскурівський рн: Масівці (Рог., Шмальг.), Проскурів (Монтрез., Шмальг.). Між сс. Макарівцями і Клопотівцями, кол. Проскур. окр. (Кот.!), с. Барські Луки, кол. Проскур. окр. (Кот.!).—Вінницька обл.: Шпиківський рн, с. Гуральня (Кот.!). Тростянецький рн, Олександрівка (Кот.!). Іллашівка (Кот.!). Томашпольський рн, с. Жолоби (Кот.!). Самгородок (Кот.!), Одаївка (Кот.!). Крижопольський рн, Шарапанівка (Кот.!).— МАРСР: Балта (Клеоп. in verb.).—**П. Л.-С.** Вінницька обл. і рн: с. Стрижавка (Левіна!), П'ятничанська лісова дача (Кожевніков!). — Київська обл.: Київ (Шмальг.). Ставище (Клеоп. in verb.).

Поширення по СРСР. Верх.-Вол. (дубові ліси в кол. Ліхвінському повіті Калузької губ.), Серед.-Дніпр., Крим.; Кавк.: Передкавк., Захід. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Серед. і півд. Європа, північна частина Малої Азії.

Примітка. Андржейовський і Ліндеманн (l. c.) наводять для кол. Херсонської губ. [останній—„in silvis umbrosis inter Tyram et Hypanim, Andrzejowski (Chrustalew)"]. — М. Котов на етикетках цього виду з кол. Тульчинськ. окр. часто вказує його для Carpineta dentariosa.

Рід 119. **Hórdeum**[1] L. — Ячмінь[2]

L. Gen. pl. ed. 1, 16; ed. 5 (1754) 37

Колос густий, більш-менш сплющений, без вершкового колоска, з ламкою (у диких видів) або неламкою (у культурних видів) віссю. Колоски сидять по 3, одноквіткові (з рудиментом другої квітки); середній колосок плідний, сидячий або майже сидячий; бічні колоски на коротких ніжках недорозвинені (або з тичинковою квіткою); рідше всі колоски в групі плідні. Колоскові луски шиловидно-щетиновидні, при основі інколи трохи розширені. Нижні квіткові луски плідних квіток з довшими остюками. Зернівка видовжена, звичайно зросла з квітковими лусками. — Однорічні або багаторічні рослини.

Коло 20 видів, що поширені в помірних країнах майже всієї земної кулі (крім Австралії). В межах СРСР—10 диких видів і 2 культурних. В УРСР зустрічаються дико 2 види: середньоєвропейський — *H. secalinum* Schreb. і середземноморський *H. leporinum* Link; 2 види—*H. distichum* L. і *H. vulgare* L. культивують. В околицях м. Генічеська, але в межах Крим-

[1] Назва ячменів у римлян.

[2] Про різновидності культурних ячменів, що їх засівають у межах УРСР, дивись у К. А. Фляксбергера (Визначник справжніх колосківців, Держсільгоспвидав, 1933) і у Є. Лавренка (Флора УСРР, визн. I, 1935, сс. 222—223).

ської АРСР, росте ще один дикий вид — *H. hystrix* Roth (середземноморський вид).

1. Багаторічна рослина; колос вузьколінійний; колоскові луски щетиновидні . . . . . (1). **H. secalinum** Schreb.
— Однорічники . . . . . 2.
2. Колоси з ламкою віссю; нижня квіткова луска з коротким, до 3,5 *см* завд., тонким остюком, довшим за неї в 2—3 рази. Дикі рослини . . 3.
— Колоси з неламкою віссю; нижня квіткова луска з дуже довгим (до 7—15 *см* завд.), внизу плоско розширеним остюком, перевищуючим її в багато раз. Культурні рослини . . . . . 4.
3. Квіткові луски середнього колоска вузькощетинисті; колоси ледве стиснені або циліндричні, з порівнюючи мало ламкою віссю . . . . . (2). **H. hystrix** Roth.
— Квіткові луски середнього колоска при основі ланцетовидно розширені; колоси дуже стиснені з боків, з дуже ламкою віссю . . . . . (3). **H. leporinum** Link.
4. Бокові колоски неплідні, з тичинковою квіткою . . . (4). **H. distichum** L.
— Бокові колоски плідні . . . . . (5). **H. vulgare** L.

Секція 1. **Stenostáchys** Nevski. Багаторічні рослини. Колос вузьколінійний. Колоскові луски щетиновидні.

280. (1). H. secalínum Schreb.—Ячмінь житник. 30—80 *см* завв. Утворює дернини. Стебла тонкі, прямі або колінчато-висхідні. Піхви листів циліндричні, нижні волохаті; пластинки вузькі, плоскі або більш-менш згорнені. Колос довгасто-лінійний, близько 5 *см* завд. і 5 *мм* завш., при основі звужений; вісь колоса при достиганні стає ламкою. Колоски по три, бокові в них неплідні, на ніжках; колоскові луски на всіх колосках щетиновидні, не війчасті; нижня квіткова луска середнього колоска до 8 *мм* завд., з остюком до 8 *мм* завд., бокових колосків—близько 5 *мм* завд. і з остюком до 7 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VII.

Planta perennis, caespitosa, 30—80 *cm* alta. Culmi graciles, erecti vel ad basin geniculato-ascendentes. Folia angusta, plana vel plus minusve convoluta, vaginis cylindricis, inferioribus villosis. Spica oblongo-linearis, circa 5 *cm* longa, 5 *mm* lata, basim versus angustata, axi tandem fragili. Spiculae in axis excisuris ternae, laterales steriles stipitatae, intermedia sessilis hermaphrodita; glumae omnes aequilatae, setaceae, scabrae, non ciliatae; palea inferior spicularum lateralium breviter, spiculae intermediae longe aristata. ♃.

Schreb. Spicil. fl. Lips. (1771) 148.—Lindem. Fl. Chers. II, 316. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 705; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 666 ex parte. Пач. Херс. фл. I, 276 (із знаком запитання). Лавр. Фл. УСРР визн. I 223.

Syn. *H. patente* Huds. Fl. Angl. ed 2 (1778) 56. Bess. Enumer. 6. Рогов. Обозр. (1869) 288.

Ліндеманн наводить для кол. Херсонської губ. „in pratis rarum". Шмальгаузен бачив екземпляр з південної частини кол. Кам'янець-

Подільської губернії („Южн. Подол.!"). Кнаппом (Knapp) наводиться для кол. Харківської губ. (Шмальгаузен, Фл. Ср. и Ю. Р. II, с. 666).

Ar. Geogr. Півд. і серед. частина Захід. Європи на північ до Данії і півд. Скандінавії. Росте на лугах.

Секція 2. **Hordeástrum** Döll. Багаторічні і однорічні рослини. Колос ширший, лінійний; колоскові луски при основі ланцетно розширені; нижня квіткова луска з коротким тонким остюком, що перевищує луску в 2—3 рази.

281. (2). H. hýstrix Roth.—Ячмінь щетинистий. Рослина сірувато-зелена, 10—20 *см* завв. Стебла численні, голі й гладенькі. Пластинки листів вузьколінійні, голі або волосисті; піхви голі або рідше дрібнопухнаті, верхні трохи здуті. Колос 2,5—5 *см* завд., сірувато-зелений; бокові колоски на ніжках, з недорозвиненими квітками; колоскові луски у серединного колоска гостро-шерсткі, вузькощетиновидні, з довгим остюком, разом з остюками 1—2 (25) *см* завд., у бокових колосків майже однакові, остюкуваті; нижня квіткова луска середнього колоска ланцетна, 5—6 *мм* завд., гола, довгоостюкувата. ☉. Цв. V—VI.

Planta grisescenti-viridis, 10—20 *cm* alta. Culmi geniculato-ascendentes, numerosi, laeves et glabri. Folia anguste linearia, glabra vel pilosa, vaginis glabris vel rarius minute pubescentibus, supremis subinflatis. Spica 2,5—5 *cm* longa, grisescenti-viridis, spiculis lateralibus pedunculatis, floribus reductis; glumae spiculae intermediae scabrae, anguste setaceae, longe aristatae, unacum arista 1—2 (2,5) *cm* longae, spicularum lateralium subaequilongae, aristiformes; palea inferior spiculae intermediae lanceolata, 5—6 *mm* longa, glabra, longe aristata. ☉.

Roth, Catalecta bot. I (1797) 23.—Невский, Фл. СССР II, 727.
Syn. *H. maritimum* auct. fl. Ross. non With.—Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 665.
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 948!

Hab. Знайдено на Арабатській стрілці, в окол. м. Геніческа, але в межах Кримської АРСР. [Білик, Збірник пам'яті акад. О. В. Фоміна (1938) 212]. Мабуть, зустрінеться і в межах УРСР.

Поширення по СРСР. Крим., Ниж.-Вол.; Кавказ: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк., Тал.; Серед. Азія: Кара-Кум., Пам.-Ал., Тянь-Шан., Сир-Дар.

Ar. Geogr. Серед. Європа, Середземноморські країни.

282. (3). H. leporínum Link.—Ячмінь заячий. 15—30 (40) *см* завв. Стебла численні, звичайно колінчасто-висхідні. Піхви листів голі; пластинки вузьколінійні, до 4 *мм* завш., голі або зверху більш-менш волосисті. Колос широколінійний, 5—7 *см* завд.; вісь колоса ламка. Колоски світлозелені, зібрані по три; середній сидячий, бокові на коротких ніжках, з тичинковими квітками. Колоскові луски з довгими остюками; на середніх колосках луски однакові, при основі лінійно-ланцетні, шерсткі, по краях щетинисто-війчасті, на бокових неоднакові, зовнішня щетиновидна, по краях без війок, внутрішня вузьколінійна, з обох країв війчаста; нижня квіткова

луска на середніх колосках широколанцетна, на бокових ланцетна, з остюком, довшим за луску не менш, як у два рази. ⊙. Цв. VI—IX.

Culmi plures, solito geniculato-ascendentes, 15—30 (40) *cm* alti. Folia anguste linearia, plana, ad 4 *mm* lata, glabra vel in pagina superiore plus minusve pilosa, vaginis glabris. Spica late linearis, 5—7 *cm* longa, densa, axi fragili. Spiculae clare virides, in excisuris axis ternae, intermedia sessilis hermaphrodita, laterales breviter stipitatae, masculae; glumae longe aristatae; glumae spiculae intermediae aequales, ad basin lineari-lanceolatae, scabrae, ad margines setuloso-ciliatae; spicularum lateralium glumae inaequales, exterior setiformis eciliata, interior anguste linearis, ad utrumque marginem ciliata; palea inferior spiculae intermediae late-lanceolata, spicularum lateralium lanceolata, in aristam ea saltem duplo longiorem abiens. ⊙.

Link In Linnaea IX (1834) 133.—Невский, Фл. СССР II, 726. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 224.

Syn. *H. murinum* Griseb. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 328 non L. Рог. Обозр. (1869) 288. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 705; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 665. Сидоров, Мат. Екат. фл. 121. Пач. Фл. Полес. III, 67; Херс. фл. I, 277. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 176 non L.

Hab. Росте як бур'ян по містах, селах, краях доріг, по піскуватих пересипах на узбережжі моря. — Звичайно на півдні Степу, зрідка в межах Злаково-лугового степу.

З. **Л.-С.** Вінницька обл.: Могилів (Рог., Шмальг.). — МАРСР: Дубосари (Пач.). Григоріополь (Пач.). Тирасполь (Пач.). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Макіївський рн, Ясенувата (Сідоров). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Первомайський рн, Голта — насип залізниці (Пач.). Доманівський рн, Мостове по р. Чичиклії (Пач.). — Дніпропетровськ. — **Л. З.-Л. С.** Запорізька обл.: м. Осипенко (!).— **П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно, переважно на півдні районів.

Рослина занесена і в північні райони: **П. Л. С.** ст. Київ II, полотно залізниці (Лончач.)[1]. — **Л. Л.-С.** Харківська обл.: ст. Підгородня, Харківськ. рн — 1 кущ (!!), ст. Козача Лопань, Зодочівськ. рн — 1 кущ (!!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Куп'янськ. рн, Монашинівка (Вас.-Яковл.!). — Також наводиться Belke для кол. Радомиськ. пов. Київськ. губ. (Й. Пачоський, Фл. Пол. l. c., вважає цю вказівку помилковою).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн., Ниж.-Вол., Крим.; Кавк.: всі райони; Серед. Азія: Гір.-Туркм., Кара-Кум., Пам.-Ал., Сир-Дар., Тянь-Шан., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Середземноморська обл., Передня Азія.

Примітка. Колонізація цієї рослини в межах УРСР ще не закінчилась. Про це зазначає Й. Пачоський (Херс. фл. I, 277) навіть для півдня степової смуги УРСР, де ця рослина взагалі трапляється часто.

Секція 3. **Crithe** Döll. Однорічники. Колос лінійний; колоскові луски при основі ланцетно-розширені; нижня квіткова луска з дуже довгим, міцним, знизу плоско розширеним остюком, що довжиною в декілька разів перевищує луску.

[1] За словами О. О. Лончевського, рослина 1913 р. дуже поширилась по всьому м. Києву і його околицях, але потім, у тридцятих роках, вона остаточно зникла, можливо, після якогось холодного літа (наприклад, 1933 р.), коли зернівки не мали можливості достигнути. (Примітка редакції).

282[1]. (4). H. distichum L. — Ячмінь дворядний. 50—90 *см* завв. Стебла прямі, гладенькі. Піхви листів голі; пластинки листів досить широкі (до 12 *мм*), голі, з обох сторін шерсткі, при основі з серповидно вигнутими гострокінцевими вушками, що охоплюють стебло; язичок дуже короткий, тупий. Колос 12 *см* завд. (без остюків) і 7—8 *мм* завш., з неламкою віссю, лінійно-довгастий, дуже стиснений з боків, дворядний. Колоски сидять по три; у кожній групі з трьох колосків тільки середній сидячий двостатевий і плідний, а бокові колоски неплідні, спрямовані догори і прилягають до осі колоса; колоскові луски при основі лінійно-ланцетні, плоскі і переходять в тонкий короткий остюк; нижня квіткова луска бокових колосків без остюка, а середніх — широкоеліптична, з дуже довгим пошербленим остюком. ⊙ (ярий). Цв. VI—VII.

Culmi erecti, laeves, 50—90 *cm* alti. Folia latiuscula, ad 12 *mm* usque lata, utrinque scabra, super vaginam auriculis falcatis acutis amplexicaulibus aucta, vaginis glabris, ligula brevissima obtusa. Spica lineari-oblonga, lateraliter valde compressa, disticha, ad 12 *mm* aristis exceptis longa, axi tenaci. Spiculae in excisuris axis ternae, intermedia hermaphrodita fertilis, laterales steriles, erectae, axi spicae adpressae; glumae lineari-lanceolatae, planae, in aristam brevem abeuntes; palea inferior spicularum lateralium mutica, intermediarum late elliptica, in aristam longissimam scabrido-dentatam abiens. ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 85. — Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 222.

Культивується по всій УРСР, найбільше в Лісостепу і північній частині Степу, а також по всьому СРСР (до полярної межі хлібів).

Сіють по всій Європі, в півн. Африці і в Абіссінії.

В Європі в горах доходить до крайньої вертикальної межі хлібів разом з *H. vulgare* L. Утворює полярну межу хлібів. Одна з найстаріших культур (сліди її знаходять у рештках пальових будівель у Швейцарії). В Передній і Середній Азії поширений дикий родич культурного дворядного ячменю — *H. spontaneum* C. Koch.

282[2]. (5). H. vulgáre L. — Ячмінь звичайний. 50—90 *см* завв. Відрізняється від попереднього виду такими ознаками: колос чотиригранний або шестигранний, більш широкий, до 15 *мм* завш.; в кожній групі з трьох колосків усі колоски двостатеві і плідні, бокові колоски майже сидячі; нижні квіткові луски всіх трьох колосків у групі з довгими остюками. ⊙. Цв. VI—VII.

A specie praecedente differt spica quadrangulari vel sexangulari, latiore, ad 15 *mm* lata, spiculis omnibus hermaphroditis fertilibusque, paleis inferioribus spicularum omnium longe aristatis. Planta 50—90 *cm* alta. ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 84.—Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 223.

Трапляється в двох підвидах:

Subsp. genuínum Alef. — Чотиригранний (або неправильно-шестирядний) ячмінь. Колос в розрізі правильно-чотирикутний. Зернівки середніх рядів притиснені до осі колоса і наче спрямовані догори, а бокові розміщені так, що утворюють з середнім рядом одну грань. Таке ж розміщення зернівок по другий бік колоса. Дві другі грані утворені протилежними зернівками

бокових рядів, що по черзі більш-менш прикривають один одного, так що кожна з цих граней утворена тільки двома рядами зернівок. Грані, утворені трьома рядами зернівок, ширші за бокові, які утворені двома рядами, так що колос трохи стиснений.

Spica regulariter quadrangularis, subcompressa.

Alef. Landv. Fl. (1866) 340.

Syn. *H polystichum* A. b) *vulgare* Döll, Rhein. Fl. (1843) 67. — *H. tetrastichum* Körnicke, Brauw. V (1882) 125 (13), 168 (23).

Часто засівають як в СРСР, так і у всій Європі, півн. Африці, захід. і півд. Азії до Ост-Індії.

Subsp. hexástichum (L.) Aschers. — Ячмінь шестирядний. Колос не стиснений з боків, звичайно густий, циліндрично-шестигранний; колоски розміщені в шість правильних рядів, через що колос у розрізі має вигляд шестикутної зірки.

Spica solito densa, cylindrico-sexangularis, spiculis in seriebus sex verticalibus regulariter dispositis.

Aschers. Fl. Prov. Brand. I (1864) 873 [sub *H. vulgare* c) *hexastichon*].
Syn. *H. hexastichon* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 85.

В УРСР сіють рідко, в Захід. Європі рідше, ніж *H. vulgare genuinum*; культивується у півн. Африці до Абіссінії і в Азії.

Ареал культурного ячменю *H. vulgare* L. охоплює всю Європу, півн. Африку до Абіссінії, Азію і Півн. Америку.

Родина XXII. Cyperáceae J. St. Hil.[1] — Осокові

Трав'янисті, багаторічні або однорічні рослини. Стебла з непотовщеними вузлами, здебільшого тригранні. Квітки двостатеві або одностатеві, одно- або дводомні, без оцвітини або з оцвітиною, що складається з щетинок або волосків; у осок жіночі квітки оточені зрослими прицвітками, що утворюють так званий мішечок. Квітки з'єднані в багато- або малоквіткові (у *Rhynchospora* в 2—3-квіткові) колоси; у осок окремі квітки відповідають колоскам з укороченою або нерозвиненою віссю; рідше колоси складаються з однієї чоловічої і однієї жіночої квітки. Колоси містяться в пазухах прицвітних листів і утворюють різні суцвіття від головчастих і колосовидних до зонтикоподібних і волотевидних. Тичинок 3, рідше 2; зав'язь одногнізда, з одним стовпчиком, що має 2 або 3 приймочки. Плід — тригранний або сплющений горішок.

---

1. Квітки одностатеві, частіше однодомні, рідше дводомні, без оцвітини. Жіночі квітки містяться в мішечку із зрослих прицвітків . **129. Carex** L.
— Квітки двостатеві; жіночі квітки не містяться в мішечках . . . . . 2.

[1] Опрацював В. І. Кречетович; в опрацюванні роду *Heleocharis* брав участь І. Г. Зоз: поширення видів в УРСР доповнив Є. М. Лавренко. — Ordinem elaboravit V. Krecz-etovicz, genus *Heleocharis* a. V. Kreczetovidz-o cum consocietate I. Zozii elaboratum est.

2. Оцвітина з численних гладеньких волосків утворює при плодах так звану пухівку, дякуючи якій плоди легко розносяться вітром . . . . . **121. Eriophorum** L.
— Оцвітини нема або вона складається з небагатьох невиразних і шерстких щетинок . . . . . 3.

3. Колоси вершкові, одиничні . . . . . **124. Heleocharis** R. Br.
— Колоси численні, в суцвіттях, іноді головчастих або колосовидних . . . 4.

4. Луски в колосах розміщені в два ряди . . . . . 5.
— Луски в колосах розміщені спіраллю . . . . . 6.

5. Колоси багатоквіткові; стебла тригранні . . . . . **120. Cyperus** L.
— Колоси 2—3-квіткові, з 3—6 порожніми покривними лусками при основі; стебла круглясті; рослина дуже дерниста . . . . . **126. Schoenus** L.

6. Колоси зібрані дворядним колосом . . . . . **123. Blysmus** Panz.
— Колоси зібрані головчастими або більш-менш складними суцвіттями . . 7.

7. Колоси дво-триквіткові; порожні луски коло основи їх коротші від інших . 9.
— Колоси багатоквіткові; порожні луски коло основи їх більші (*Scirpus* L.) або однакові завбільшки . . . . . 8.

8. Стовпчик сплющений, дуже опушений, з двома приймочками, цибулеподібно-потовщений коло основи; тичинок 1—3 . . . **125. Fimbrystylis** Vahl.
— Стовпчик круглястий, голий або ледве опушений, з 2 або 3 приймочками, коло основи не потовщений цибулеподібно; тичинок 3, а якщо 2, то рослини з колосами головчасто зібраними, а не одиничними . . . . . **122. Scirpus** L.

9. Колоси нечисленні, зібрані кількома (2—5) щитковидними суцвіттями; квітки з оцвітиною з 5—13 щетинок. Невеликі рослини з вузьким листям . . . . . **128. Rhynchospora** Vahl.
— Колоси численні, зібрані головчастими пучками в складні волотевидні суцвіття; квітки без оцвітини. Великі рослини з широким (10—15 *мм* завш.) гострошерстким листям . . . . . **127. Cladium** Patr. Br.

Підродина 1. Scirpoideae Pax

Квітки двостатеві, часто з оцвітиною з щетинок або з волосків.

Триба 1. Cypéreae Kunth

Колоси більш або менш багатоквіткові. Покривні луски в колосах розміщені двома рядами; нижні 1—2 луски звичайно менші за інші.

Рід 120. Cyperus[1] L. — Сми́кавець

L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 12

Квітки двостатеві, без оцвітини, в пазухах правильно двома рядами розміщених кілястих лусок, які зібрані в колоси. Колоси багатоквіткові, сплющені,

[1] Κύπερος (кю́перос) або κύπειρος (кю́пейрос) — у старогрецьких греків назва деяких видів цього роду.

зібрані пучками або головками в зонтикоподібні суцвіття з зеленолистою обгорткою біля їх основи. Тичинок 2—3. Маточка з нитковидним стовпчиком і 2—3 нитковидними приймочками. Плід горішковидний, тригранний або стиснено-лінзовидний.—Однорічні і багаторічні рослини.

До роду *Cyperus* L. належать коло 650 видів, поширених переважно в тропічних і субтропічних країнах обох півкуль; у помірних країнах його представників є порівнюючи небагато.—В СРСР (разом з підродами *Pycreus, Juncellus* і *Acorellus*) відомо 29 видів; з них в УРСР тільки 6. З видів, що трапляються на Україні, 4 види — *C. serotinus* Rottb., *C. glomeratus* L., *C. glaber* L. і *C. pannonicus* Jacq.—елементи середземноморські і зв'язані у нас з більш-менш засоленими грунтами. З них *C. pannonicus* Jacq. як видно, досить активно просувається долиною Дніпра на північ в райони молодого засолення, яке тут розвивається. Два види — *Cyperus flavescens* L. і *C. fuscus* L. є представники менш галофітного європейсько-середземноморського типу і заходять в лісостепову і лісову зони.

---

1. Плід сплющений; стовпчик з двома приймочками . . . . . 2.
— Плід тригранний; стовпчик з трьома приймочками . . . . . 4.
2. Суцвіття бокове, відхилене здутим унизу прицвітним листом, що немов би продовжує стебло . . . . . (1). **C. pannonicus** Jacq.
— Суцвіття кінцеве, з відхиленим убік прицвітним листом . . . . . 3.
3. Велика рослина з багатопроменевим зонтиковидним суцвіттям і широким (до 1 *см* завш.) листям; колоси звичайно з 10—15 квітками . . . . . (2). **C. serotinus** Rottb.
— Невелика рослинка з зонтиковидно-пучкуватим суцвіттям, що дає іноді 1—3 коротких промені, і з вузьким (2—3 *мм* завш.) листям; колоси з 20—25 квітками . . . . . (3). **C flavescens** L.
4. Стебла численні, м'які, розлогі, 5—30 *см* завв.; суцвіття стиснене, 1—3 *см* в діаметрі, складається з численних чорно-бурих або зеленувато-бурих колосів . . . . . (5). **C. fuscus** L.
— Стебла одиничні або нечисленні, міцні, 40—50 *см* завв.; суцвіття рідке, 3—6 *см* в діаметрі, з іржаво-бурими і каштановими колосами . . . . 5.
5. Колоси вузькі, 1—1,5 *мм* завш., зібрані густими головками, що сидять щільним пучком на вершку стебла або зібрані по 3—4 на кінцях гілок суцвіття. . . . . (4). **C. glomeratus** L.
— Колоси 2—2,5 *мм* завширшки, зібрані в одиничні, рідкі, добре відокремлені пучки. . . . . (6). **C. glaber** L.

283. (1). C. pannónicus Jacq.—Смикавець паннонський. Однорічна рослина з розлогими, численними, сплющенотригранними стеблами, 5—40 *см* завв., з 3—4 піхвами при основі; верхня з них з укороченою, вздовж зложеною тупою пластинкою. Суцвіття пучкувате, з двома вздовж зложеними обгортковими листами; один з них прямий, що немов продовжує стебло, довший за суцвіття і дуже розширений при основі. Колоси

довгасто-яйцевидні, тупуваті, 5—12 *мм* завд., іржаво-бурі; покривні луски широко-яйцевидні, внизу тупуваті, вгорі гострувати, багатожилкові. Тичинок 3; приймочок 2. Горішок майже обернено-яйцевидний або круглястий, плоско-опуклий, 1,5—1,7 *мм* завд., блискучий. ☉. Цв. VI—VIII. — Рис. 25.

Planta annua, humilis. Culmi decumbentes, compresso-triquetri, numerosi, ad basin vaginis 3—4 involuti, vagina suprema laminam abbreviatam obtusam subplicatam ferente. Inflorescentia fasciculata, terminalis; involucri 2-phylli foliolum inferius erectum, culmum quasi continuans, basi inflatum. Spicae oblongo-ovatae, obtusae, 5—12 *mm* longae, ferrugineo-fuscae, glumis late ovatis, inferne obtusatis, superne acutiusculis, multinerviis. Stamina 3; stylus bifidus. Achenium subobovatum vel rotundatum, plano-convexum, nitidum, 1,5—1,7 *mm* longus. ☉.

Jacq. Fl. austr. V, app. (1778) 29, tab. 6.—Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 617; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 540. Пач. Херс. фл. I, 336. Sir. et Lavr., Consp. fl. Chark. n° 180. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 256.

Syn. *C. mucronatus* Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 240 non Roth.—*Acorellus pannonicus* Palla in Koch Syn. 3 Aufl. III (1907) 2557. Шишкин. Фл. СССР III, 22.

Icon. Фл. Юго-Востока III, рис. 141!

Hab. Вогкі солончакуваті місця, переважно по берегах водойм.—Спорадично у лісостеповій і степовій частинах УРСР, досить часто в надморській частині.

Л. П. Київська обл.: Баришівськ. рн, с. Бзів (Клеоп.!).—**П. Л.-С.** Київська обл.: Мокро-Калигірськ. рн, с. Вітязево (Підоплічка!).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав. рн, с. Пологи-Яненки (Зеров, Оксіюк!).—Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Піщане (Клеоп.!), Снігурівка (Полонська!). Козельщанськ. рн, Солониця (Клеоп.!). Кременчук (Лавр.!); коло ст. Потоки (Клеоп.!).—Харківська обл.: Зміїв (Акінф.!).—**Л. З.-Л.** С. Полтавська обл.: Долина р. Орелі в Кобиляцьк. рн (Танф.!).—Харківська обл.: Балаклійськ. рн, Зміївський Лиман (Лавр.!).—Дніпропетровська обл.: Околиці Дніпропетровська (Клеоп.!). Новомосковськ. рн, с. Піщанка (Еліашевич!).—Запорізька обл.: м. Осипенко (раніше Бердянськ) (Клеоп.!, Лавр.!). Свинухи, біля Ногайська (!).—Сталінська обл.: Будьоннівськ. рн, Самсонова коса (Клеоп.!, Лавр.); Крива коса (Клеоп., Лавр.). Маріуполь (Висоцьк.!, Вержбіцьк.!).—**П. З. С.** Одеська обл.: Одеса (Бессер!, Ліндем.!, Рог.!, Шмальг. та ін.); лиман Куяльник (Щеглєєв!).—Миколаївська обл.: Херсонськ. рн, с. Софіївка, поблизу Станіслава (Пач.); озеро Солонець, поблизу Софіївки (Пач.!); Олександрівка, поблизу Станіслава (Пач.!). Миколаїв (Федосєєв, Пач.!). Солонцевий берег р. Буга в Нових Пристіннях біля Солонихи (!).—**Л. З. С.** Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн, Цюрупинськ (Єгорова!), Цюрупинські (Олешківські) піски. Голопристанськ. рн: Гола Пристань (Пач., Траншель!), Рибальче (Ісполатов!), Збурівка (Пач.!), Чулаківка (Лавр.!). Скадовськ. рн, коса Джарилгач (Дзевановськ.!).

Поширення по СРСР. Європейська частина: УРСР, Крим., Нижн. Поволжжя, Кавказ; Серед. Азія: Казахстан та ін.

Ar. Geogr. Угорщина, північна частина Балканського півострова, південна європейська частина СРСР, Кавказ, Середн. Азія.

284. (2). C. serótinus Rottb.—Смикавець пізній. Сіро-зелена рослина з гостро-тригранним, унизу вкритим листом стеблом, 30—100 *см* завв.; листи лінійні, довші за стебло, 5—9 *мм* завш., кілясті, довго і тонко загострені. Суцвіття зонтиковидне, з багатьма нерівними і розгалуженими променями, з численними на кінцях колосами; обгортки їх з нерівних листів, які перевищують суцвіття. Колоси довгасто-ланцетні, 10—20-квіткові,

Рис. 25. *Cyperus pannonicus* Jacq.
A — ціла рослина; *a* — колос (збільшений).

гострі, 5—20 *мм* завд., зібрані на променях суцвіття колосовидно; покривні луски округло-яйцевидні, вгорі тупі, багатожилкові, іржавочервоні, по краю перетинчасті, з зеленим кілем. Тичинок три; приймочок дві. Горішок обернено-яйцевидний або яйцевидний, плоскоопуклий, на $^1/_3$ коротший за покривну луску, бурий, 1,2—1,5 *мм* завд. ♃. Цв. VIII—IX.

Planta cinereo-viridis. Culmi acute triquetri, 30—100 *cm* alti. Folia linearia, culmum superantia, 5—9 *mm* lata, carinata. Inflorescentia umbellata, multiradiata, radiis ramosis inaequalibus; involucri foliola longissima. Spicae oblongo-lanceolatae, acutae, 10—20-florae, 5—20 *mm* longae, spicatim congestae, glumis rotundato-ovatis, obtusis, ferrugineo-rubris, dorso viridibus, hyalino-marginatis; stamina 3-na; stylus bifidus. Achenium obovatum vel ovatum, plano-convexum, fuscum, 1,2—1,5 *mm* longum. ♃.

Rottb. Descr. gram. (1772) 18.—Пач. Херс. фл. I, 336. Д. Зеров, Фл. УСРР, вип. 256.

Syn. *C. Monti* L. fil. Suppl. (1781) 102. Ledeb. Fl. Ross. IV, 240. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 541. — *Juncellus serotinus* C. B. Clarke in Hook. Fl. Brit. Ind. VI (1894) 594. Шишкин, Фл. СССР III, 10. — *Duval-Jouvea serotina* Palla in Koch Syn. 3 Aufl. III (1907) 2556.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 279, fig. 666!

Hab. У плавнях нижнього Дністра і, можливо, по нижній течії Дніпра.

П. З. С. Одеська обл.: На болотистих місцях у плавнях Дністра. Біляївськ. рн, с. Троїцьке (Пач.!); с. Яски (Пач.!); Турунчук. рукав Дністра (Климент.!). Маяки, Одеськ. рн (Пач.!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: указується для берегів Дніпра в Запорізькому районі як рослина, що рідко трапляється (Сідоров).

Поширення по СРСР. Причорном., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Предкавк., Закавк.; Дал. Схід: Уссур., Серед. Азія.

Ar. Geogr. Середземноморська область, Швейцарія, півд. Німеччина, півн. частина Балканського півострова, Румунія, південь європейської частини СРСР, Кавказ, Закавказзя, Середня Азія, Афганістан, півн. Індія, Схід. Китай.

285. (3). C. flavéscens L. — Смикавець жовтуватий. Стебло перевищує листя, тупо-тригранне, 5—30 *см* завв., часто при основі розгалужене; листів звичайно 2, плоских, гладеньких, кілястих, 2—3 *мм* завш. Суцвіття вершкове, головчасте або зонтиковидне, з 1—2 (5) короткими гілочками, коротше від обгортки з прицвітних листів. Колоси ланцетні або лінійно-ланцетні, сплющені, з 20—24 квітками, тупуваті, коло 1 *см* завд., з чотиригранним, по ребрах перетинчасто-крилатим стрижнем; покривні луски жовтуваті або світлобурі, вздовж спинки з більш-менш широкою зеленою смужкою, яйцевидні, кілясті, гоструваті, довші від горішків. Тичинок 3; приймочок 2. Горішок сплющений, круглясто-обернено-яйцевидний, 1 *мм* завд. ☉. Цв. 2/2. VI—VIII.

Planta annua, viridis. Culmi plerumque fasciculati, raro solitarii, obtuse trigoni, 5—30 *cm* alti, subdiphylli. Folia linearia, acuminata, carinata, laevia, culmo breviora, 2—3 *mm* lata. Inflorescentia terminalis, capitata vel umbellata, radiis inaequalibus, ad basin foliolis 2—3 inaequilongis, eam multo superantibus involucrata. Spicae lanceolatae vel lineari-lanceolatae, obtusatae, 20—24-florae, circa 1 *cm* longae, rachi tetragona, ad costas membranaceo-subalata; glumae ovatae, carinatae, acutiusculae, flavidae vel fuscescentes, fructum superantes. Stamina 3; stylus bifidus. Achenium rotundato-obovatum, compressum, circa 1 *mm* longum ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 68. Bess. Enum. n° 144 et 1450. Eichw. Skizze, p. 121. Ledeb. Fl. Ross. IV, 239. Czern. Consp. n° 1510. Рог. Обозр. (1869) 260. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 618; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 540. Монтр. Обозр. 64. Пач. Фл. Полес. n° 1078; Херс. фл. I, 335. Šir. et Lavr. Consp. fl. Charc. n° 170. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 255.

Syn. *Pycreus flavescens* Beauv. in Rchb. Fl. Germ. exc. (1830) 72. Шишкин, Фл. СССР III, 5.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 278! — Маевский, Фл. Ср. Р. 6 изд. рис. 53!

Excicc. Herb. Fl. Ross. № 35!

Hab. По вогких піщаних і мулко-піщаних місцях. — Звичайно в Поліссі і в Лісостепу, в Степу тільки по піскуватих терасах річок (Дністра, Дніпра, Дінця і ін.), по яких спускається до крайнього півдня.

П. П., **П. Л.-С.**, **Л. Л.-С.** — звичайно. — **П. З.-Л. С.** — досить часто по Дністру (Пач.)[1]. — **Л. З.-Л. С.** звичайно по Дніпру (Акінфієв), Самарі (Алексеєнко), Дінцю і його притоках (Мілютін, Сукачов, Лавр.). — **П. З. С.** і **Л. З. С.** Дніпровий низ, піскова і почасти заплавна тераса Дніпра, звичайно. — Запорізька обл.: Ново-Троїцьк. ри, Асканія-Нова (Пач.).

Поширення по СРСР. Європейська частина СРСР (крім півночі), Крим., Кавказ, Середня Азія.

Ar. Geogr. Серед. і півд. Європа, Мала і Передня Азія, півн. Африка.

286. (4). C. glomerátus L. — Смикавець скупчений. Сіро-зелена рослина з міцним, гостро-тригранним стеблом, до 50 *см* завв. Листи плоскі, 3—7 *мм* завш., коротші за стебло. Суцвіття зонтиковидне, більш-менш скупчене, з 5—10 променями, які несуть вгорі скупчені головки, що зливаються одна з одною; обгортка з численних листів, які перевищують суцвіття; колоси лінійно-ланцетні, до 1 *см* завд, з 9—14 квітками, зібрані в густі головки на кінцях променів суцвіття; покривні луски довгасто-яйцевидні, тупі, видовжені, червонуваті, з зеленим кілем. Тичинок 3; приймочок 3. Горішок видовжено-еліптичний, тригранний, бурий, наполовину коротший за луску, коло 1,5 *мм* завд., з довго неспадаючим стовпчиком. ♃. VII—IX.

Planta cinereo-viridis. Culmi triquetri, circa 50 *cm* alti. Folia plana, 3—7 *mm* lata, culmo breviora. Inflorescentia umbellata, compacta, 5—10-radiata, radiis inaequalibus, apice glomerulos spicarum compactos confluentes gerentibus, involucro polyphyllo, umbellam superante. Spicae lineari-lanceolatae, circa 1 *cm* longae, 9—14-florae, glumis oblongo-ovatis, obtusis, carinatis, ferrugineo-rubris, ad carinam viridibus, fructum duplo superantibus. Stamina 3; stylus trifidus, diu persistens. Achenium oblongo-ellipticum, trigonum, fuscum, circa 1,5 *mm* longum. ♃.

L. Amoen. acad. IV (1754) 301. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 242. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 618; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 541. Пач. Херс. фл. I, 341. Шишкин, Фл. СССР III, 18. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 257.

Syn. *Chlorocyperus glomeratus* Palla in Allg. Bot. Zeitschr. VI (1900) 61.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 284!

[1] На жаль, автор не згадує, в якій роботі Пачоський указув, що *C. flavescens* трапляється досить часто по Дністру. Оскільки можна гадати на підставі „Херсонской флоры" Пачоського (l. c. 335), цей вид по Дністру, навпаки, зустрічається рідко. Сам Пачоський тут його не знаходив, а наводить тільки для місцевості між Тирасполем і Карагашами, за словами Рябкова, як рідку рослину. (Примітка редакції).

Hab. По вогкуватих піскуватих або мулких місцях в заплавах річок і, зокрема, як бур'ян на заплавних городах. — По долинах великих річок Дністра, Дніпра і Дінця, спорадично, місцями часто.

Д. Л.-С. Сталінська обл.: Горлівськ. рн, Ясенувата (Сідоров). — **П. З.-Л. С.** МАРСР: Тирасполь (Рябков у Пач.). Паркани на Дністрі (Ю. Коншин). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Балаклійськ. рн, с. Чепель на Дінці (Черняєв!). р. Донець коло Ізюма (Савенков). — Ворошиловградська обл.: Старобільськ. окр., Луганська станиця, на Дінці (Шмальг.). — Дніпропетровська обл.: С. Олексіївка біля р. Самари (Клеоп.!). — **П. З. С.** Одеська обл.: с. Троїцьке та Яски, Біляївськ. рн (Пач.). — Миколаївська обл.: плавні Дніпра коло гирла р. Бузулука, біля с. М. Гирла, Н.-Воронцовський рн!). Бериславський рн: Берислав, Дрімайлівка, Тягинка, по Дніпру. Хорсон, Потьомкінськ. острів, плавні Дніпра (Пач.!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Плавні Дніпра, проти Запоріжжя (Дементьєв!). о. Хортиця, біля Запоріжжя (Бекетов); по дорозі від Запоріжжя до Розумівки (Дементьєв). — Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн, Козачі Лагері (Пач.), Цюрупинськ (Єгорова!, Пач.!, Регель!). Голопристанськ. рн, Гола Пристань (Транш.!), Збур'ївка (Пач.!).

Поширення по СРСР. Південна частина УРСР і РРФСР, Кавк., півден. частина Захід. Сибіру, Серед. Азія.

Ar. Geogr. Середня і Середземноморська Європа, південь Європ. частини СРСР, Кавк., Захід. Сибіру, Казахстан, Мала і Серед. Азія, Індост., півд. Китай, півн. Африка.

C. gláber L. × **C. glomerátus** L.

Л. З. С. Миколаївська обл., Цюрупинськ. по Дніпру (Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 257).

287. (5). C. fúscus L. — Смикавець бурий. Стебла пучками, гостро-тригранні, 5—30 *см* завв., при основі з червонувато-бурими вкороченими піхвами. Листи плоскі, 1—3 *см* завш., рівні з стеблом, без кіля, догори шерсткі. Суцвіття скупчено-зонтиковидне, з кількох пучків колосів; середній з пучків звичайно сидячий, решта на ніжках; обгортка з трьох листів, в два рази і більше довша за суцвіття. Колоси лінійно-довгасті, трохи стиснуті, тупуваті, з 12—25 квітками, 3—8 *мм* завд., чорно-бурі або зеленувато-бурі й зелені; вісь колоса крилата; покривні луски круглясто-яйцевидні, тупі, з гострячком угорі і з зеленою смужкою по кілю, трохи довші горішків. Тичинок 2; приймочок 3. Горішок довгасто-еліптичний, коло 1 *мм* завд., з обох кінців загострений, жовтувато-зелений, з коротким носиком. ☉. VII.

Annuus, viridis, mollis. Caules fasciculati, triquetri, lateribus concavis, ad basin vaginis rubescenti-fuscis abbreviatis vestiti, 5—30 *cm* alti. Folia plana, ecarinata, superne ad marginem scabriuscula, culmo aequilonga vel eo breviora, 1—3 *mm* lata. Inflorescentia contracto-umbellata, fasciculis spicarum formata, fasciculo medio sessili, caeteris pedunculatis; involucri phylla terna, fasciculos duplo vel multo superantia. Spicae lineari-oblongae, obtusatae, 12—25-florae, 3—8 *mm* longae, atro-fuscae, viridi-fuscae vel virescentens, axi alata, glumis late-ovatis, obtusis, mucronatis, ad carinam viridibus, fructum vix superantibus. Stamina 2; stylus trifidus. Achenium oblongo-ellipticum, circa 1 *mm* longum, utrinque acutatum, trigonum, flavo-viride, rostro brevi instructum. ☉.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 69. — Bess. Enum. n° 143 et 1449. Ledeb. Fl. Ross. IV, 241. Czern. Consp. n° 1512. Рог. Обозр. (1869) 260. Lindem. Fl. Chers. II, 248. Монтр. Обозр.

64. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 618; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 541. Пач. Фл. Полес. n° 1079; Херс. фл. I, 340. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 181. Шишкин, Фл. СССР III, 15. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 257.

Syn. *Eucyperus fuscus* Rikli in Jahrb. W. Bot. XXVII (1895) 568.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 280, fig. 667! — Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, с. 167!

Hab. Мулуваті і піскуваті місця і береги водойм. — По всій Україні більш-менш звичайно.

Крім типової форми з бурими колосками до 8 *мм* завд., зрідка трапляються такі різновидності (Є. Б.):

Var. viréscens (Hoffm.) Koch. Колосся зеленувате. Решта — як у типу.

Glumae fuscescenti-virides. Caetera typi.

Koch, Synops. ed. 2. (1844) 849. Lindem. Fl. Chers. I, 249. Рогов. Обозр. (1869) 260. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 541. Пач. Херс. фл. I, 340.

Syn. *C. flavescens* Hoffm. Deutsch. Fl. I (1791) 21.

Vas. elátior Saccardo. До 30—45 *см* завв. Стеблові листи здебільшого досягають вершка суцвіття або перевищують його. Бокові головки на довгих ніжках, розміщені зонтиковидно. Колосся довше (до 1 *см* і більше).

30—45 *см* alt. Capitula lateralia longe pedunculata, umbellatim disposita. Spicae virescentes, longiores, fructiferi ad 1 *cm* et ultra longae.

Saccardo, Atti Inst. Ven. 3 Ser. XIV (1869) 305 [41]. — Пач. Херс. фл. I, 340.

П. З. С. Миколаївська обл.: Білогрудівський острів, у гирлах Дніпра (Пач.).

Поширення виду по СРСР. Європ. частина СРСР (крім півночі), Крим., Кавк.; Зах. Сиб., Середня Азія.

Ar. Geogr. speciei. Півд. і Серед. Європа, Мала Азія, Іран, Серед. Азія, Монголія, Індо-Гімал., півн. і центр. Китай, півн. Африка, Півн. Америка (ввезено).

288. (6). C. gláber L. — Смикавець голий. Рослина сірувато-зелена. Стебла одиничні або нечисленні, 10—40 *см* завв., плоско-тригранні, ледве перевищують листи. Листи плоскі, 3—5 *мм* завш., тонко загострені, шерсткі. Суцвіття зонтиковидне, з 6—8 променями (іноді розгалуженими повторно), скупчене, з численними листками обгортки, з яких нижні видовжені, іноді донизу відхилені. Колоси майже лінійні, 16—18-квіткові, до 1,5 *см* завд., зібрані в густі кулясті голонки; покривні луски яйцевидні, тупуваті або гоструваті, червонувато-бурі, з зеленим кілем, у верхній частині по краю білоперетинчасті, багатожилкові, майже в 2 рази перевищують горішок. Тичинок 2—3; приймочок 3. Горішки обернено-яйцевидні, тригранні, тупі, чорнобурі, 1,5 *мм* завд. ☉. VIII—IX.

Planta annua, cinereo-viridis. Culmi pauci vel solitarii, 10—40 *cm* alti, plano-trigoni. Folia plana, longe acuminata, scabra, culmo subaequilonga, 3—5 *mm* lata. Inflorescentia umbellata, valde contracta, 6—8-radiata, radiis inaequalibus, capitula spicis formata densa gerentibus; involucri polyphylli foliola elongata, interdum reflexa. Spicae lineares, 16—18-florae, circa 1,5 *cm*

longae, glumis ovatis, obtusatis vel acutiusculis, rubescenti-fuscis, ad carinam viridibus, superne hyalino-marginatis, fructum subduplo superantibus. Stamina 2—3; stylus trifidus. Achenium obovatum, trigonum, obtusum, atro-fuscum, 1,5 *mm* longum. ☉.

L. Mant. II (1771) 179. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 541 Пач. Херс. фл. I, 339. Шишкин, Фл. СССР III, 17. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 257.

Syn. *C. patulus* Kit. ex Host, Gram. Austr. III (1805) 49, tab. 74. Ledeb. Fl. Ross. IV, 340. — *Chlorocyperus glaber* Palla in Allg. bot. Zeitschr. VI (1900) 201. — *Dichostylis glabra* Palla in Monit. Jard. Bot. Tiflis, XXI (1912) 24.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 280, fig. 669!

Hab. По вогких, мулисто-піщаних і піскуватих місцях, інколи трохи солончакуватих. — На півдні степової смуги.

* **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Володарськ. рн, між сс. Чердаклі і Ст. Кримом (Клеоп.!). Маріупольськ. рн, між Красівкою і ст. Карань (Клеоп.!). — **П. З. С.** Миколаївська обл.: Бериславськ. рн, с. Тягинка (Пач.!). Херсонськ. рн, с. Софіївка, біля Стаіслава (Пач.!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн, околиці Цюрупинська (Пач.!, Трач.!). Голопристанськ. рн, Гола Пристань (Ісполатов!, Пач.); с. Карадашинка (Пач.); с. Прогнойськ (Ісполатов!); Солоноозерна лісова дача (Пач.!). — **З а п о р і з ь к а о б л.**: Мелітопольщина (Ісполатов!).

Трапляється різновидність *(Є. Б.)*:

Var. contráctus Aschr. et Graebn. Рослина до 10 *см* завв. або трохи вища. Головки всі сидячі, скупчені.

Humilior, ad 10 *cm* vel paullum ultra altus. Capitula omnia sessilia.

Aschrs. et Graebn. Synops. II, 2 (1903) 275. — Пач. Херс. фл. I, 339.

Поширення виду по СРСР. Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Крим., Кавк.: Дагест., усе Закавк.; Серед. Азія: Кара-Кум., Гір.-Туркм., Аму-Дар., Сир-Дар., Прибалх.

Ar. Geogr. speciei. Півд. і Серед. Європа, М. Азія, Іран.

Триба 2. Scirpeae Kunth

Колоси більш або менш багатоквіткові. Покривні луски в колосах розміщені спірально; нижні 1—2 луски більші за інші або однакової з ними величини, порожні.

Рід 121. Erióphorum[1] L. — Пухівки

L. Gen. pl. ed. 5 (1754) 27

Суцвіття у вигляді одиничних вершкових колосів або зонтиковидне. Квітки двостатеві, в пазухах спірально розміщених плівчастих лусок; нижні покривні луски звичайно без квіток. Оцвітина з численних гладеньких і м'яких щетинок, що потім розростаються і при плодах значно перевищують горішок. Тичинок і приймочок по 3. Плід — тригранний горішок.

[1] Від грецьких слів ἔριος (ériос) — вовна і φέρειν (фéрейн) — нести; через те, що при основі плодів знаходяться довгі білі волоски.

Рід має в собі коло 20 видів, поширених переважно в північній півкулі (в Арктиці, лісовій зоні і на горах). В межах СРСР — 12 видів; в УРСР — 4 види.

Всі види роду *Eriophorum* у флорі УРСР є бореальні елементи.

---

1. Колос одиничний, вершковий, без покривних листів . (1). **E. vaginatum** L.
— Колосів декілька; вони на ніжках і зібрані зонтиковидно-гроновидним суцвіттям, з покривними листами при основі . . . . . 2.

2. Ніжки колоса сплющені, гладенькі; пиляки 2,7—5 *мм* завд. . . . . . (2). **E. angustifolium** Roth.
— Ніжки колоса круглясті або тригранні, шерсткі; пиляки 1,4—2 *мм* завд. . 3.

3. Листи плоскі, тільки при вершку тригранні; рослини без повзучих гонів, дернисті; колосів 5—12; покривні луски з одною жилкою . . . . . (3). **E. latifolium** Hoppe.
— Листи по всій довжині тригранні; рослини з повзучими гонами; колосів 3—4; покривні луски з кількома жилками . . . . (4). **E. gracile** Koch.

Секція 1. **Vaginata** Anders. Колос одиничний, без покривних листів. Нижня покривна луска звичайно більша за інші, з більшою кількістю жилок. Стеблові листи звичайно з редукованою листовою пластинкою або без неї.

289. (1). E. vaginátum L. — Пухівки піхвясті. Рослини густодернисті, утворюють великі купини. Стебла численні, тупо-тригранні, 30—100 *см* завв., внизу обгорнені коричневими піхвами, що довго зберігаються. Нижні листи дуже вузькі, тригранно-жолобчасті, гладенькі або шерсткі, коротші за стебла; стеблові листи редуковані до ступеня здутих широко загострених піхов. Суцвіття — вершковий колос, 1—3 *см* завд., кулястий або кулясто-обернено-яйцевидний; покривні луски довгасто-ланцетні, видовжено-загострені, сірі або сріблястосірі, нижні 10—20 неплідні, після цвітіння донизу відігнуті. Горішок обернено-яйцевидний, сплющено-тригранний, коло 2 *мм* завд. ♃. IV—V. — Рис. 26.

Planta dense caespitosa, salebras magnas formans. Culmi numerosi, obtuse trigoni, 30 — 100 *cm* alti, basi vaginis vetustis brunnescentibus dense vestiti. Folia basalia setaceo-filiformia, subcanaliculato-trigona, culmea ad vaginas inflatas acuminatas reducta. Spica solitaria, terminalis, globosa vel obovata, glumis oblongo-lanceolatis, longe acuminatis, cinereis vel argenteo-incanis, inferioribus 10—20 sterilibus, tardius reflexis. Achenium obovatum, compresso-trigonum, circa 2 *mm* longum. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 52.—Bess. Enum. n° 57. Eichw. Skizze, p. 121. Ledeb. Fl. Ross. IV, 252. Czern. Consp. n° 1525. Рогов. Обозр. (1869) 263. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 625; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 549. Пач. Фл. Полес. n° 1094. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 183. Юзепчук, Фл. СССР III, 33. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. І, 269.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, t. 289, fig. 686! — Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I., c. 176!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 6311! — Pl. Finl. exs. № 97!

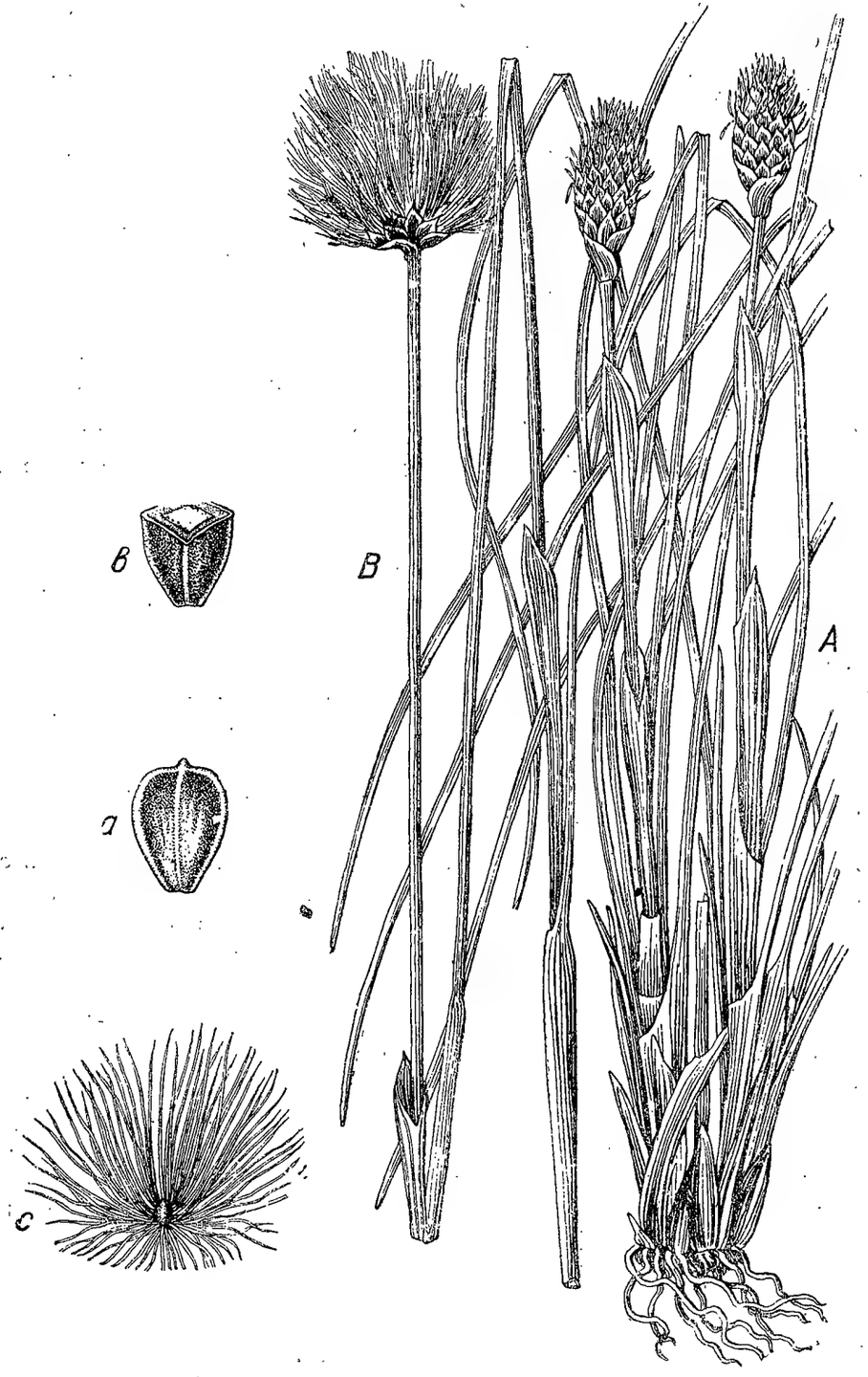

Рис. 26. *Eriophorum vaginatum* L.

A — зовнішній вигляд рослини; *B* — стебло з суцвіттям; *c* — горіпок з літучкою; *a* — спілий горішок; *b* — горішок, впоперек перерізаний (*a* і *b* збільшені).

Hab. Сфагнові (верхові і перехідні) болота. — Звичайно на Поліссі і рідко в Лісостепу.

П. П.—звичайно.—**Л. П.** Чернігівська обл.: Остерщина—звичайно (Вершковськ., Д. Зеров!). Ніжинськ. рн, с. Шурпа (Ракочі!). Новгород-Сіверськ (Мертенс!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Черкаськ. рн, болото Ірдинь (Клеоп.!). — **Л. Л.-С.** Сумська обл.: біля Лебедина (Ширяєв); Будилки на Лебединщині (Ширяєв!). — Харківська обл.: Краснокутськ. рн, між Мурафою і Краснокутськом (Таліев!). Околиці Харкова: Клюквене болото (Наливайко, Лавр!), Новоселівка (Лавр.!), Пересічне — Гаврилівка, Мохове болото (Лавр.!). Зміївщина (Шмальг.).

Поширення по СРСР. БРСР, північн. част. УРСР, Європ. частина РРФСР (з Арктикою, але без Нижн. Поволжя); Кавк.; зах. і схід. част. Сибіру.

Ar. Geogr. Європа, Європ. частина СРСР, Кавказ, Сибір, Півн. Америка.

Секція 2. **Phyllanthéla** Anderss. Колосів кілька (дуже рідко колос 1). При основі суцвіття один або кілька покривних листів.

290. (2). **E. angustifólium** Roth. — Пухівки вузьколисті. Рослина рідкодерниста, з коротким кореневищем і з повзучими підземними гонами. Стебла майже циліндричні, вкриті листям, 15—75 *см* завв. Листи лінійні, 3—4,5 *мм* завш., жолобчасто-кілясті, шерсткі, видовжено-тригранно-загострені. Суцвіття з 3—7, потім поникаючих колосів з неоднаковими сплющеними і гладенькими ніжками; колоси яйцевидні, 10—15 *мм* завд.; покривні луски яйцевидно-ланцетні, загострені, з однією жилкою, червонуваті-сірі (або коричневі), донизу темні. Оцвітні щетинки з нерозгалуженим кінчиком. Горішок довгасто-обернено-яйцевидний, сплющено-тригранний, буруватий, 1—2,5 *мм* завд. 4. V—VI.

Planta laxe caespitosa, stolonifera. Culmi subteretes, foliati, 15—75 *cm* alti. Folia linearia, 3—4,5 *mm* lata, surpa canaliculata, subtus carinata, apice trigona scabra. Inflorescentia racemoso-umbellata, pedunculis compressis laevibus; spicae 3—7-nae ovatae, 10—15 *mm* longae, demum nutantes, glumis ovatis vel lanceolatis, acutis, uninerviis, fuscescentibus, basi obscurioribus. Achenium oblongo-obovatum, compresso-trigonum, mucronatum, castaneum, 1—2,5 *mm* longum. 4.

Roth, Fl. Germ. II (1793) 63. — Bess. Enum. n° 1448. Ledeb. Fl. Ross. IV, 254. Czern. Consp. n° 1537. Рог. Обозр. (1869) 263. Lindem. Fl. Chers. II, 253. Монтр. Обозр. 66. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 625; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 549. Пач. Фл. Полес. n° 1095; Херс. фл. I, 357. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 184. Юзепчук, Фл. СССР III, 29.

Syn. *E. polystachion* α. L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 52. Aschrs. et Graebn. Synop. II, 2 1904) 333. *E. polystachyum* Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 269.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 291, fig. 689—690! — Сырейщ., Илл. фл. Москов. губ. I, с. 176!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 190! — Pl. Finl. exsicc. № 506!

Hab. Сфагнові і гіпново-осокові (перехідні і низинні) болота. — Звичайно в Поліссі, спорадично в Лісостепу і рідко на півночі Степу.

П. П. і **Л. П.** — звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів, Держжня (Маковецьк.). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичівськ. рн, с. Щедрівка (Савостьянов!).—Вінницька обл.: Уланівськ. рн, Кустовці (Білозір!).

Теплицьк. рн, Степанівка, Корабелівка. — Київська обл.: Черкаськ рн, болото Ірдинь, коло Вовчої гатки (Клеоп.!). Смілянськ. рн, Сміла (Пач.). Звенигородськ. рн, с. Неморож (Підопліч.!). — Кіровоградська обл.: Знам'янськ. рн, між Красносіллям і Литвинівкою (Lindem.). — **Л. Л.-С.** — досить звичайно, переважно по долинах річок Трубежа, Супоя, Оржиці, Сули, Псла, Ворскли, Уди й ін. (Пач., Рог., Краснов, Лавр, Зеров і ін.). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: с. Мануйлівка на Новомосковщині Акінфієв).—Харківська обл.: Балаклійськ. рн, Зміївський Лиман по Дінцю (Лавр.!), Кучерівка біля Куп'янська (Клок.). — Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, околиці Кремінної, по р. Красній (Клок.!); нижня течія Дінця (Срединськ.!).

Зустрічається в вигляді двох різновидностей (*Є. Б.*):

Var. vulgáre Koch. Стебла середньої висоти. Листя здебільшого не ширші 3 *мм*.

Culmi mediocres. Folia plerumque 3 *mm* non latiora.

Syn. Koch, Synops. ed. 2 (1844) 860. — Рогов. Обозр. (1869) 263.

Var. május Schultz. Стебло дуже високе. Листя до 5 *мм* завш. і більше.

Culmi valde elati. Folia ad 5 *mm* usque et ultra lata.

Schultz, Fl. Starg. Suppl. (1819) 5.

Syn. *E. angustifolium* γ. *elatius* Koch in Mert. et Koch, Deutsch. Fl. I (1823) 456. Czern. Consp. p. 67. Рог. Обозр. (1869) 263.

Крім того, Черняєв наводить ще різновидність (*Є. Б.*):

Var. congéstum Mert. et Koch. Колоси сидячі або майже сидячі.

Spicae sessiles vel subsessiles.

Mert. et Koch, Deutsch. Fl. I (1823) 456. — Czern. Consp. p. 67.

Поширення виду по СРСР. БРСР, УРСР, Європ. частина РРФСР, Кавк., весь Сибір і Дал. Схід.

Ar. Geogr. speciei. Серед. і півн. Європа, Кавк., Сиб., Монголія, Далекий Схід, Манчжур., Корея і Півн. Америка.

291. (3). **E. latifólium** Hoppe. — Пухівки широколисті. Дерниста рослина з укороченим кореневищем, без гонів. Стебла тупо-тригранні, вкриті листям, 25—70 *см* завв. Листи широколінійні, 3—8 *мм* завш., майже плоскі, зісподу вгорі злегка кілясті, коротко-тригранно загострені, трохи шерсткі. Суцвіття з 3—12 колосів; цвітоноси нерівні, пониклі, циліндричні або три-, гранні, шерсткі; колоси яйцевидні або еліптичні, 6—10 *мм* завд.; покривні луски ланцетні, тупуваті, з однією жилкою, зеленувато-чорні. Оцвітні щетинки з гіллястим кінчиком. Горішок довгасто-обернено-яйцевидний, тупо-тригранний, бурий, 3 *мм* завд. 4. Цв. 2/2 IV—VI.

Planta caespitosa, estolonosa. Culmi obtuse trigoni, foliati, 25—70 *cm* alti. Folia plana, 3—8 *mm* lata, vix carinata, apice trigona, margine scabra. Inflorescentia racemoso-umbellata, pedunculis scabris, spicis 1—12-nis, ovatis vel ellipticis, 6—10 *mm* longis, demum nutantibus et pendulis; glumae ovato-lanceolatae, obtusatae, uninerviae, virescenti-atrae. Achenium oblongo-obovatum, obtuse trigonum, fuscum, 3 *mm* longum. 4.

Hoppe, Bot. Taschenb. (1800) 108. — Bess. Enum. n° 58. Ledeb. Fl. Ross. IV, 254. Czern. Consp. n° 1526. Рог. Обозр. (1869) 263. Монтр. Обозр. 66. Шмальг. Ф. Ю.-З. Р. 625; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 549. Пач. Фл. Полес. n° 1096; Херс. фл. I, 358. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 185. Юзепчук, Фл. СССР III, 29. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 270.

Syn. *E. polystachion* β. L. Fl. Suec. ed. 2 (1755) 17.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, t. 292, fig. 691—692!. — Сырейщ. Илл. фл. Москов. губ. I, с. 177!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1693! — Pl. Finl. exs. № 100!

Hab. Болотисті луги, низинні болота. — Звичайно в Поліссі, спорадично в Лісостепу і зрідка на півночі Степу (басейн р. Дінця).

П. П. — звичайно. — **Л. П.** Чернігівська обл.: Кол. Борзненськ. повіт (Шмальг.). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів (Шмальг.). — **П. Л.-С.** Летичівськ. рн, с. Щедрівка (Саваст'янов). — Вінницька обл.: околиці Вінниці (Брубахер!). — Київська обл.: Веприк (Гродзинськ.!). Катеринопольськ. рн, с. Луківка (Підопліч.!). Звенигород. рн, с. Неморож (Підопл.!). Черкаськ. рн, болото Ірдинь (Клеоп.!). Смілянськ. рн, Сміла—Білозір'я (Д. Зеров). — Кіровоградська обл.: Знам'янськ. рн, Чорний ліс між Водяною і Цнбулевим (Доктуровськ., Пач.). — **Л. Л.-С** Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Крупське, по р. Сухій Згарі (Полонська!). — Чернігівська обл.: Прилуцьк. рн, Замістя, по р. Удаю (Левенець!). — Харківська обл.: Богодухівськ. рн, с. Гути (Криштофович!). Краснокутськ. рн, окол. Краснокутська і Рублівки (Наумов!). Огульці біля Валок (Кот.!). Зміївськ. рн, ст. Борки (Кот. рукоп.). — **Л. З.-Л. С.** Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн: Красна Попівка (Кот.); між роз'їздом Бунчужним і с. Кремінною (Клок.!).

Поширення по СРСР. БРСР, УРСР, Європ. частина РРФСР, Кавк., Сиб. і Дал. Схід.

Ar. Geogr. Серед. і півн. Європа, Мала Азія, Кавказ, Сибір до Дал. Сходу, Півн. Америка.

292. (4). E. grácile Koch. — Пухівки граціозні. Рослини пухкодернисті, з повзучим кореневищем і повзучими підземними гонами. Стебла тонкі, злегка тригранні, гладенькі або під суцвіттям шерсткі, 25—60 *см* завв. Листи вузьколінійні, шерсткі. Суцвіття з 3—6 яйцевидних колосів, 7—9 *мм* завд., на нерівних, почасти пониклих пухнато-шерстких ніжках; покривні луски яйцевидні, тупі, з кількома жилками, під час цвітіння зелені, після — буруваті. Оцвітні щетинки з нерозгалуженим кінчиком. Горішок довгасто-клиновидний, тупо-тригранний, на вершку без вістря, червоно-бурий. 4. Цв. V—VI.

Planta laxe caespitosa, stolonifera. Culmi graciles, trigoni, superne scabriusculi, 25—60 *cm* alti. Folia triquetra, scabriuscula. Inflorescentia racemoso-umbellata, pedunculis tomentoso-hispidulis, spicis 3—6-nis, ovatis, 7—9 *mm* longis, demum nutantibus; glumae ovatae, obtusatae, plurinerviae, virides, demum fuscescentes. Achenium oblongo-cuneatum, obtuse-trigonum, rubro-fuscum, muticum. 4.

Koch ex Roth, Cat. II (1800) 256. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 255. Монтр. Обозр. 442. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 625; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 549. Пач. Фл. Полес. n° 1097. Херс. фл. I, 357. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 186. Юзепчук, Фл. СССР III, 30. — Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 270.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 290, fig. 687–678! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 178!

Hab. Сфагнові і гіпново-осокові болота (низинні і почасти перехідні), болотисті луги. — Звичайно в Поліссі, спорадично в Лісостепу і рідко на півночі Степу.

П. П., **Л. П.** — звичайно. — **П. Л.-С.** Житомирська обл.: Погребищенськ. рн, Ново-Фастів. — Київська обл.: Черкаськ. рн, болото Ірдинь (Клеоп.!). Смілянськ. рн, Сміла (Пач.). — **Л. Л.-С.** Досить звичайно по рр. Трубежу, Супою, Оржиці, Пслу, Удаю тощо. — **Л. З.- Л. С.** Харківська обл.: Зміївськ. рн, с. Коробові хутори (Лавр.!). Балаклійськ. рн, с. Зміївський Лиман (Лавр.!). Андріївка на Дінці (Лавр.!). Куп'янськ. рн, с. Кучерівка (Лавр.!). — Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, між роз'їздом Бунчужним і с. Кремінною (Клок.!).

Поширення по СРСР. БРСР, УРСР, Європ. частина РРФСР, Захід. і Схід. Сибір.

Ar. Geogr. Серед. і Півн. Європа, Сибір, Півн. Америка.

Рід 122. Scirpus[1] (Tourn.) L. — Комиш

Tourn. Inst. 528, t. 300 pro p. — L. Gen. pl. ed. 5 (1754) 26

Квітки двостатеві, зібрані по 2—10 і більше в колоси, що утворюють на вершку стебла більш-менш прості, головчасті і колосовидні або складні волотисті і зонтикоподібні суцвіття. Покривні луски спірально розміщені і черепичасто налягають одна на одну, звичайно всі плідні (за винятком іноді 1—2 найнижчих). Оцвітина з 3—6 щетинок або оцвітини нема; тичинок звичайно 3; пиляки вгорі з додатком; стовпчик з зав'яззю не зчленований, без перехвату, з 2—3 приймочками. Плід — тригранний або сплющений горішок. Стебла круглясті або тригранні.

Рід *Scirpus* s. l. містить в собі коло 300 видів, поширених головним чином у помірних широтах і субтропіках обох півкуль. В межах СРСР до роду *Scirpus* (в широкому розумінні, тобто включаючи роди *Holoschoenus* Link, *Scirpus* s. str., *Bolboschoenus* Palla і *Dichostylis* P. B.), належить 27 видів.

З роду *Scirpus* у флорі УРСР лише 3 види — *S. silvaticus* L., *S. radicans* Schkuhr і *S. lacustris* L., які можна віднести до типових бореальних елементів; *Scirpus maritimus* L. і *S. Tabernaemontani* Gmel. належать до найпоширеніших європейсько-середземноморських видів; *S. triqueter* L., *S. holoschoenus* L., *S. supinus* L., *S. setaceus* L. і *S. Michelianus* L. — середземноморські (в широкому розумінні)[2] види.

S. melanospermus C. A. M. і *S. hamulosus* Stev. належать до джунгаро-алтайських елементів і увійшли до флори УРСР із сходу. (За Ю. Д. Клеопов им, Журн. Інст. бот. АН УРСР, 1938, це номадійсько-туранські елементи).

---

1. Квітки з оцвітиною з щетинок, які залишаються і при плоді . . . . . 2.
— Оцвітини немає, а коли є, то плоди впоперек зморшкуваті або до того ж ребристі . . . . . 7.

[1] *Scirpus* або *Sirpus* — назва цього роду у стародавньо-римських авторів.

[2] Розуміючи в даному разі середземноморські елементи дуже широко (в обсязі „Стародавнього Середзем'я" М. Г. Попова). Всі ці види, крім узбережжя Середземного моря, дуже поширені також у Передній Азії (Ірані), Середній Азії, степовій смузі Євразії; деякі з них на схід доходять навіть до Далекого Сходу. (Примітка редакції).

2. Стебла вкриті листям . . . . . 3.
— Стебла безлисті . . . . . 5.
3. Суцвіття велике, дуже розгалужене, волотевидно-зонтиковидне, розкидисте, з численними дрібними, не більш 8 *мм* завд., колосами . . . 4.
— Суцвіття головчасто-скупчене або вкорочено-зонтиковидне, мало розгалужене, з нечисленними, великими, до 2 *см* і більше завд., колосами . . . . . (3). **S. maritimus** L.
4. Тупі яйцевидні колоси сидять на шерстких гілочких пучком . . . . . (1). **S. silvaticus** L.
— Гострувáті ланцетні колоси сидять на гладеньких гілочках по одному . . . . . (2). **S. radicans** Schkuhr.
5. Стебло тригранне . . . . . (6). **S. triqueter** L.
— Стебло круглясте . . . . . 6.
6. Рослина зелена, велика; приймочок 2—3; горішок сплющено-тригранний . . . . . (4). **S. lacustris** L.
— Рослина сіро-зелена, менша; приймочок 2; горішок плоско-опуклий . . . . . (5). **S. Tabernaemontani** Gmel.
7. Великий і твердий густодернистий багаторічник з повзучим кореневищем . . . . . (7). **S. holoschoenus** L.
— Дрібні однорічники, які ростуть пучками . . . . . 8.
8. Суцвіття бокове; стебло наче продовжене в прямий прицвітний лист, круглясте; горішки впоперек зморшкуваті . . . . . 9.
— Суцвіття вершкове; прицвітні листи відігнуті в бік; стебла тригранні; горішки гладенькі . . . . . 11.
9. Тичинок 2; горішок з поздовжніми реберцями. Рослина мала, ніжна . . . . . (10). **S. setaceus** L.
— Тичинок 3; горішок тільки впоперек зморшкуватий . . . . . 10.
10. Оцвітніх щетинок нема . . . . . (8). **S. supinus** L.
— Оцвітні щетинки є . . . . . (9). **S. melanospermus** C. A. Mey.
11. Приймочок 2; колоси зібрані в головку; покривні луски зеленуваті, коротко загострені . . . . . (11). **S. Michelianus** L.
— Приймочок 3; колоси зібрані в кілька головок, з яких одна сидяча, а решта — на ніжках; покривні луски пурпурово-зелені, з відігнутим вістрям, що дорівнює лусці . . . . . (12). **S. hamulosus** (M.B.) Stev.

293. (1). S. silváticus L. — Комиш лісовий. Рослина з укороченим кореневищем і підземними гонами, що дають пучки листів. Стебла тригранні, вкриті листям, догори шерсткі, 40—100 (125) *см* завв. Листи лінійні, плоскі, 1—2 *см* завш., шерсткі, поступово загострені. Суцвіття спочатку стиснуте, пізніше розкидисте, волотевидне, 10—20 (30) *см* завд., з 2—3 листами обгортки, що перевищують суцвіття; первісні його гілки гладенькі, тупі, кінцеві — гостро-тригранні, шерсткі. Колоси яйцевидні, тупуваті, 3—5 *мм* завд., сидять на кінцях гілочок по 2—5; покривні луски яйцевидні, гострувáті, опуклі і злегка кілясті, 1,5—1,7 *мм* завд., чорнувато-зелені, з зеленим шерстким кілем, по краю плівчасті і війчасті. Оцвітних щетинок 6,

назад зазублених, майже рівних з горішком, або іноді трохи довших. Приймочок 3. Горішок широко-обернено-яйцевидний, тригранний, з коротким носиком, жовтуватий, коло 1 *мм* завд. 4. Цв. V—VII.

Planta perennis, rhizomate abbreviato repente stolonifero, stolonibus fasciculos foliorum edentibus. Culmus triqueter, foliatus, superne scabridus, 40—100 (125) *cm* altus. Folia plana, linearia, 1—2 *cm* lata, sensim acutata, ad carinam et margines scabrida. Inflorescentia terminalis, paniculato-ramosa, supradecomposita, initio contracta, serius diffusa, 10—20 (30) *cm* longa, ad basin involucrata, ramis primariis obtusangulis laevibus, ramulis ordinis ultimi acute trigonis scabris; involucri phylla 2—3-na, inaequalia, foliacea, inflorescentiam superantia. Spicae ovatae, obtusiusculae, 3—5 *mm* longae, in apice ramulorum 2—5-nae, glumis ovatis, mucronulatis, 1,5—1,7 *mm* longis, dorso convexis, subcarinatis, nigricantibus, secus carinam scabriusculam viridibus, margine membranaceis, ciliolulatis. Setae hypogynae 6-nae, retrorsum scabrae, rectae, achenium late obovatum trigonum breviter rostratum stramineum vix 1 *mm* longum aequantes vel interdum superantes. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 51. — Bess. Enum. n° 56. Ledeb. Fl. Ross. IV, 250. Czern. Consp. n° 1524. Por. Обозр. (1869) 262. Lindem. Fl. Chers. II, 252. Монтр. Обозр. 65. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 621; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 547. Пач. Фл. Полес. n° 1090; Херс. фл. I, 355. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 196. Рожевиц, Фл. СССР III, 45. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 268.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, t. 313, fig. 731! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 173!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1691 a, 1691 b! (var. *dissitiflorus* Sond.).

Hab. Болотисті ліси (вільшняки), низинні болота (особливо біля джерел), береги водойм. — Звичайно на Поліссі і в Лісостепу, зрідка в Лівобережному злаково-луговому степу.

П. П. і **Л. П.** — звичайно. — **З. Л.-С.** — на півночі району. Кам'янець-Подільська обл.: Дунаєвецьк. рн, с. Михалівка (Маковецьк.!). — **П. Л.-С.** і **Л. Л.-С.** — звичайно. — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Котрухівка, кол. Бахмутськ. повіту (Лукашев!). Макіївськ. рн, Вільховатка (Таліев), Ясенувата (Клеоп.!). Саурівка (Лавренко!). Дебальцево (Алексеенко!). Чистяківськ. ри, Глухівська лісова дача (Клеоп.!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Срединський!). Берег р. Самари на Новомосковщині (Алексеенко!). — Харківська обл.: Кучерівка, біля Куп'янська (Кот.!). Дворічнянськ. рн, Дворічна по р. Осколу (Кот.!). — Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, Красна Попівка (Кот.!); Кремінна (Сукачов!).

Трапляється в двох різновидностях (*Є. Б.*):

Var. compáctus C. I. Klinggr. Гілки суцвіття короткі; суцвіття майже головчасте.

Rami anthelae abbreviati, dense ramosi, qua causa inflorescentia subcapitata.

C. I. v. Klinggraeff. 2. Nachtr. zur Fl. Preuss. (1866) 132.

Рідко.

Var. dissitiflórus Sonder. Гілки суцвіття більш-менш довгі; суцвіття пухке.

Rami anthelae elongati; inflorescentia laxa.

Sonder, Fl. Hamb. (1851) 38.

Звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони, крім Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Захід., Схід. і Півд. Закавк.; Захід. Сиб.: всі райони; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур.; Дал. Схід: Зее-Бур., Уссур., Сах.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. speciei. Європа, Крим, Кавказ, Сибір, Мала, Середня і Центральна Азія.

294. (2). S. rádicans Schkuhr. — Комиш укорінливий. Рослина з укороченим кореневищем, що дає, крім цвітоносних стебел, довгі неплідні гони, які дуговидно вигинаються і вкорінюються вершком. Стебла 40—100 (125) *см* завв., тригранні, вкриті листям. Листя плоске, до 2 *см* завш., вздовж кіля і країв шерстке. Суцвіття розкидисто-волотисте, 10—20 *см* завд., з 2—3 прицвітними листами, що перевищують його. Колоси на кінцях гілочок суцвіття поодинці, еліптично-ланцетні, загострені, 5—8 *мм* завд. Покривні луски довгасто-яйцевидні, опуклі, але не кілясті, коло 2 *мм* завд., чорнувато-зелені. Оцвітних щетинок звичайно 6, майже гладеньких, в 2—3 рази довших за горішок, дуже звивистих і між собою переплутаних. Приймочок 3. Горішок обернено-яйцевидний, тригранний, жовтуватий, коло 1 *мм* завд. ♃. Цв. VI—VIII.

Planta perennis, rhizomate abbreviato, culmum et stolones longos steriles demum arcuatim deflexos et apice radicantes edens. Culmus triqueter, foliatus, 40—100 (125) *cm* altus, scabridus. Folia linearia, plana, ad 2 *cm* usque lata, ad carinam et margines scabrida. Spicae elliptico-lanceolatae, acutatae, 5—8 *mm* longae, in ramulis subsolitariae, in anthelam terminalem, supradecompositam, involucratam, 10—20 *cm* longam dispositae; involucri phylla 2—3-na, foliacea, inaequalia, anthelam superantia. Glumae oblongo-ovatae, dorso convexae, ecarinatae, circa 2 *mm* longae, nigricanti-virides. Setae hypogynae solito 6-nae, sublaeves, flexuosae, achenio 2—3-plo longiores. Stigmata terna. Achenia obovata, trigona, straminea, circa 1 *mm* longa. ♃.

Schkuhr in Usteri Ann. bot. IV (1793) 48. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 250. — Рог. Обозр. (1869) 262. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 622; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 547. Пач. Фл. Полес. n° 1091. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 197. Рожевиц, Фл. СССР III, 45. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 268.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 314, fig. 732! — Сырейщ. Илл. фл. Москов. губ. I, с. 174!

Hab. На заболочених лугах, при берегах. — Доволі звичайно на Поліссі, ізольовано в межах Середнього Дінця.

П. П. Житомирська обл.: Новоград-Волинськ (Рог.). Олевськ. рн: Олевськ, Сущани, Озерянська Рудня (Рог., Шмальг., Пач.), Рудня Радовельська (Д. Зеров!). Житомир (Рог., Шмальг., Пач.). — Київська обл.: Димерськ. рн, Мануїльське (Рог. у Пач.). Київ (Шмальг.!) — **Л. П.** Околиці Києва, Дарниця (Семенкевич!). — Чернігівська обл.: Любечськ. рн, Радуль (Пач.!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Балаклійський рн, околиці с. Лиману, серед торфових мохів по берегу озерця на східному узліссі Бишкінського бору (Лавр.).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур.; Далек. Схід: Зее-Бур., Удськ., Уссур., Сах.

Ar. Geogr. Серед. Європа, Сибір, півн. Китай.

295. (3). S. maritimus L. — Комиш морський. Рослина з повзучим кореневищем, що дає підземні шнуровидні гони, які закінчуються кулястими бульбами. Стебла гостротригранні, вкриті листям, 50—100 *см* завв. Листи лінійні, 3—8 *мм* завш., шерсткі. Суцвіття головчасте або злегка гіллясте, більш-менш бокове, несе на кінцях гілочок по 2—5 головчасто зібраних колосів; листя обгортки довше за суцвіття; колоси яйцевидні або довгасті, 10—18 *мм* завд.; покривні луски яйцевидні або довгасто-яйцевидні, на вершку виїмчасті, з остючком у виїмці, бурі зовні, по краях війчасті. Оцвітних щетинок 1—6, назад зазублених. Приймочок 2—3. Горішок широко-обернено-яйцевидний, ззаду плоский, спереду невиразно тригранно-опуклий, коло 3 *мм* завд., світлобурий, блискучий. ♃. VI—IX.

Planta perennis, rhizomate repente, stolones subterraneos apice tuberiferos edente, tuberibus globosis. Culmus triqueter, foliatus, 50—100 *cm* altus. Folia linearia, praeter apicem trigonum plana, carinata, ad margines scabrida. 3—8 *mm* lata. Spicae ovatae vel oblongae, 10—18 *mm* longae, sessiles vel saepius pedunculatae, in anthelam subterminalem, involucratam, capitatam vel pauciradiatam, radiis inaequalibus apice capitatim 1—5-stachyis dispositae; involucri phylla subterna, inaequalia, divergentia, anthela multo longiora. Glumae fuscae, ovatae vel oblongae, apice bilobae, inter lobos aristulatae. Setae hypogynae 1—6-nae, retrorsum aculeolatae, achenio breviores; stigmata 2—3-na. Achenia late obovata, postice plana, antice convexa, obtusangula, fusca, nitida, 3 *mm* longa. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 50. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 249. Czern. Consp. n° 1523. Рог. Обозр. (1869) 262. Lindem. Fl. Chers. II, 252. Монтр. Обозр. 65. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 623; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 547. Пач. Фл. Полес. n° 1089; Херсон. фл. I, 354. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 197. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 268.

Syn. *Bolboschoenus maritimus* Palla in Koch, Synops. 3 Aufl. III (1907) 2352. Рожевиц, Фл. СССР III, 56.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 286, fig. 310—311! — Сырейщ. Илл. фл. Московск. губ. I, 172!

Exsicc. Woronov et Schelkovnikov, Herb. fl. Cauc. № 13!

Hab. На вогких лугах, при берегах, особливо на засолених грунтах. — Майже по всій Україні, дуже рідко на Поліссі, особливо Правобережному, часто в Лісостепу, звичайно в Степу.

П. П. Житомирська обл.: Дубровка, кол. Радомськ. пов. (Бельке)[1]. — **Л. П.** Київська обл. і рн.: Требухів (Вершковськ.) — Чернігівська обл.: Ніжин (Рог., Михайловськ.). — **З. Л.-С.** Досить часто в межах МАРСР. — **П. Л.-С.** Від Китаєва біля Києва далі на південь досить часто. — **Л. Л. С.** — звичайно. — **П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С. П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони; Кавказ: всі райони; увесь Сибір, Дал. Схід; Серед. Азія: всі райони.

[1] Вказівка дуже сумнівна. (*Б. Б.*).

Ar. Geogr. Євразія, півн. Африка, Півн. Америка.

Примітка головної редакції. *S. maritimus* L. — дуже мінливий вид і зустрічається у нас в таких різновидностях:

Var. týpicus Aschers. et Graebn. Гілочки суцвіття переважно не більш як удвоє довші за колоси. Приймочок 2.

Rami inflorescentiae spicis plerumque non plus quam duplo longiores. Stigmata bina.

Aschers. et Graebn. Synop. II, 2 (1903) 324. — Пач. Херс. фл. I, 354.

Звичайно. — Переважно на більш заболочених місцях і в воді.

Var. digýnus Godr. Подібна до попередньої, але стовпчик з 3 приймочками.

A praecedente differt stylo stigmatibus ternis instructo.

Godr. Fl. Lorr. III (1844) 91.

Звичайно.

Var. laxiflórus Aschers. et Graebn. Суцвіття дуже пухке, з тонкими, набагато довшими за колос гілками. Колоси маленькі, до 1 *см* завд.

Inflorescentiae laxae rami tenues, spicis multo longiores. Spicae parvae, ad 1 *cm* longae.

Aschers. et Graebn. Synops. II, 2 (1903) 324.

Var. macrostáchys (Willd.) Vis. Колоси довші 2 *см*.

Spicae 2 *cm* longiores.

Vis. Fl. Dalm. I (1842) 109. — Рог. Обозр. (1859) 262. Lindem. Fl. Chers. II, 252. Пач. Херс. фл. I, 355.

Syn. *S. macrostachys* Willd. Enum. pl. horti Berol. I (1809) 78.

Л. Л.-С. Окол. Полтави (Рог.). — **П. З. С.** Біля Миколаєва, солончаки по Інгулу, на стрілці (Пач.).

Var. compáctus (Hoffm.) G. F. W. Meyer. Колоси сидячі або майже сидячі, зібрані в щільну головку. Приймочок часто 2.

Spicae sessiles vel subsessiles, in capitulum densum congesti. Stigmata saepe bina.

G. F. W. Meyer, Chlor. Han. (1836) 603. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 243. Рогов. Обозр. (1869) 262. Lindem. Fl. Chers. II, 252. Пач. Херс. фл. I, 354.

Syn. S. *compactus* Hoff. Deutsch. Fl. II (1804) 25.—*Bolboschoenus compactus* Drobov in Trav. Mus. bot. Acad. Pétersb. XI (1913) 92. Рожевиц, Фл. СССР III, 57.

Звичайно. На солонцюватих і півсолонцюватих болотистих або вогких лугах.

Var. monostáchyus G. F. W. Meyer. Колос один; приймочок часто 2.

Spica solitaria; stigmata saepe bina.

G. F. W. Meyer, Chlor. Han. (1836) 604. — Пач. Херс. фл. I, 534.

По досить сухих солонцюватих лугах. На півдні.

П. З.-С. Миколаївська обл.: Олександрівка, біля Станіслава; Гур'ївка по Бугу (Пач.). Околиці Херсона, на Вел. Потьомкінському острові, в плавнях Дніпра (Пач.).

296. (4). S. lacústris L. — Комиш озерний. Рослина з товстим повзучим кореневищем. Стебла циліндричні, зелені, гладенькі, 100—250 *см* завв., при основі обгорнені темно- або червоно-бурими піхвами, з яких 1—2 верхніх мають іноді шиловидні або жолобчасті загострені пластинки, що бувають до 10 *см* завд. Суцвіття зонтиковидно-волотевидне, бокове, з нерівними дрібношипуватими цвітоносами, на кінцях яких скупчено по кілька колосів. При основі суцвіття є 1—2 прицвітних шиловидних листи, з яких нижній дорівнює суцвіттю або довший за нього і наче продовжує стебло. Колоси довгасто-яйцевидні, загострені, 8—12 *мм* завд.; покривні луски яйцевидні, каштаново-бурі, опукло-кілясті, вгорі виїмчасто-двозубчасті, з остючком у виїмці, по краю торочкувато-війчасті. Оцвітних щетинок 6, назад зазублених. Приймочок 2—3. Горішок обернено-яйцевидний, стиснено-тригранний, з носиком, буруватий, 3 *мм* завд., 2 *мм* завш. ♃. VI—VIII.

Planta viridis, rhizomate crasso repente. Culmi teretes, 100—250 *cm* alti, crassi, laeves, virides, basi vaginati, vaginis atro-vel rubescenti-fuscis, superioribus 1—2 interdum in laminam subulatam, supra canaliculatam, acuminatam, ad 10 *cm* usque longam abeuntibus. Spicae oblongo-ovatae, multiflorae, 8—12 *mm* longae, fasciculatae, in anthelam spurie lateralem compositam dispositae; antholae radii valde inaequales; involucri phylla 1—2-na, subulata, inferne canaliculata, inferius erectum, culmum continuans, anthelam aequans vel ea longius. Glumae castaneae, ovatae, convexo-carinatae, apice retusae cum mucrone in emarginatura, margine fimbriato-ciliatae; setae hypogynae senae, retrorsum aculeolulatae. Stigmata 2—3-na. Achenia obovata, compresso-trigona, apice mucronata, fuscescentia, laevia, 3 *mm* longa, 2 *mm* lata. ♃.

L. Sp. pl. ed. I (1753) 48. — Bess. Enum. n° 55. Ledeb. Fl. Ross. IV, 248. Czern. Consp. n° 1522. Рог. Обозр. (1869) 261. Lindem. Fl. Chers. II, 250. Монтр. Обозр. 64. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 623; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 544. Пач. Фл. Полес. n° 1084. Рожевиц, Фл. СССР III, 47. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 266.

Syn. *S. lacustris eulacustris* Pacz. Херс. фл. I (1914) 350. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 192.—*Schoenoplectus lacustris* Palla in Bot. Jahrb. X (1889) 299.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 306, fig. 722! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 172!

Hab. При берегах і в воді (стави, озера, річки). — Звичайно на Поліссі і в Лісостепу; в Степу—переважно в заплавинах рік Дністра, Дніпра і Дінця.

П. П., Л. П., П. Л.-С., Л. Л.-С. — звичайно. — **Л. З.-Л. С.** Переважно по Дніпру (Акінф., Еліашевич), Дінцю й Осколу (Сукачев, Савенков, Мілютін, Лавр., Кот.). — **П. З. С.**—по Дністру (Пач., Кліментов), Бугу (Пач.) і Дніпру (Пач.) — **Л. З. С.** Запорізький рн, долина Дніпра переважно в плавнях (Грунер!, Пач., Лавр.!). Ново-Троїцьк. рн, Асканія-Нова (Пач.!).

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони, Кавк., Захід. Сибір: всі райони, Схід. Сибір: всі райони (зрідка).

Ar. Geogr. Півн., захід. і центральна Євразія, півн. частина Африки, Півн. Америка.

Примітка. *S. lacustris* L. — один з піонерів заростання водойм болотною рослинністю. (Редактор).

297. (5). S. Tabernaemontáni[1] Gmel. — Комиш Табернемонтана. Рослина з повзучим кореневищем і круглястими сіро-зеленими стеблами, тон-

[1] На пошану лікаря і ботаніка Jacob Theodor Müller (+ 1590), що жив у баварському селі Бергцаберн. Назва цього села українською мовою означає „гірський шинок", а латинською — taberna montana. З цих двох слів Müller склав свій псевдонім.

шими, ніж у попереднього виду, 100—150 *см* завв.; нижні піхви буруваті, без пластинки або з короткою лінійною пластинкою. Суцвіття щитковидно-волотевидне, укорочене, з 1—2 прицвітними листами, що рівні з суцвіттям; колоси зібрані по кілька, довгасто-яйцевидні, 4—7 *мм* завд. Покривні луски яйцевидні, червоно-бурі, дрібно-горбкувато-шерсткі, війчасті по краю, вгорі виїмчасті, у виїмці з остючком. Оцвітних щетинок 6, назад зазублених. Приймочок 2. Горішок обернено-яйцевидний, плоско-опуклий, 2 *мм* завд., 1,5 *мм* завш., з носиком, темний. 4. Цв. VI—IX.

Planta cinereo-viridis, rhizomate repente. Culmi teretes, 100—150 *cm* alti, basi vaginis fuscescentibus involuti, vagina superiore solito in laminam brevem linearisubulatam abeunte. Spicae oblongo-ovatae, 4—7 *mm* longae, fasciculato-aggregatae, in anthelam spurie lateralem compositam dispositae; anthelae radii valde inaequales, 1—5-stachyi; involucri phylla 1—2-na, inferius subulatum, culmum continuans, anthelam aequans. Glumae sanguineo-castaneae, ovatae, punctulato-scabridae, apice retusae cum mucrone in emarginatura, margine ciliatae. Setae hypogynae 6-nae, retrorsum aculeolulatae. Stigmata bina. Achenium obovatum, planoconvexum, mucronatum, obscurum, 2 *mm* longum, 1,5 *mm* latum. 4.

Gmel. Fl. Bad. I. (1805) 101.—Ledeb. Fl. Ross. IV, 248. Czern. Consp. n° 1521. Lindem. Fl. Chers. II, 251. Монтр. Обозр. 65. Рожевиц, Фл. СССР III, 47. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 266.

Syn. *S. lacustris* var. *Tabernaemontani* Döll, Rhein. Fl. (1843) 165. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 623; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 545. Пач. Херсон. фл. I, 350. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 193.—*S. Andrzejowskii* Bess. et *S. Janii* Bess. in Schult. Addit. 1 ad Mant. (1827) 535—536.—*Schoenoplectus Tabernaemontani* Palla in Bot. Jahrb. X (1889) 299.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 307, fig. 723!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 594 a—b!

Hab. Солончакові луги і болота, береги водойм, переважно більш-менш засолених.—По всій УРСР, крім більшої частини Полісся, З. Л.-С. і західної частини П. Л.-С., часто в Лісостепу (особливо в південній частині) і звичайно в Степу.

Л. П. Чернігівська обл.: Комарівськ. ри, Берестовець (Лукашев!). Окол. Чернігова (Рог.).—**П. Л.-С.** Київська обл.: Київ, кол. „Кадетская роща“ (Лонач.!). Обухівськ. рн, Підгірці (Лазаренко!). По р. Тясмину (Пач.).—Кіровоградська обл.: Досить часто у верхів'ях р. Інгульця (Кот.!). Чорний ліс, біля ст. Знам'янки (Пач.).—**Л. Л.-С., Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С.**—звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. част.: всі райони; Кавк.: всі райони; Захід. Сибір: всі райони; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Далек. Схід: Камч., Зеє-Бур., Удськ., Уссур., Сах.; Серед. Азія: всі райони.

Ar. Geogr. Серед. і півд. Європа, Кавказ, Мала і Серед. Азія, Сибір, Далек. Схід.

298. (6). S. triquéter L.—Комиш тригранний. Рослина з довгим повзучим кореневищем. Стебла тригранні, 50—100 *см* завв., знизу обгорнені піхвами, з яких тільки верхня з невеликою кілясто-тригранною пластинкою. Суцвіття однобічне, коротко-волотевидне, з нерівними гілочками, що несуть

пучки з 2—8 колосів; прицвітний лист сплющено-тригранний, догори спрямований, ніби продовжує стебло; колоси яйцевидні, тупі, 5—10 *мм* завд.; покривні луски довгасто-еліптичні, червонувато-бурі, опуклі, вгорі виїмчасті, з загостренням у виїмці, по краю війчасті. Оцвітних щетинок 5, назад зазублених, коротших за плід. Приймочок 2. Горішок круглясто-обернено-яйцевидний, плоско-опуклий, блідокоричневий, блискучий, 2—3 *мм* завд. 4. Цв. VI—VII.

Rhizoma longum, repens. Culmi triquetri, 50—100 *cm* alti, basi vaginis involuti, vagina superiore in laminam brevem triquetram abeunte. Inflorescentia pseudolateralis, subumbellata, radiis inaequalibus, fasciculatim 2—8-stachyis; involucri monophylli folium culmum continuans, triquetrum, umbellae subaequilongum. Spicae ovatae, obtusae, 5—10 *mm* longae, glumis oblongo-ellipticis, subcarinato-convexis, laevibus, fimbriato-ciliatis, obtuse emarginatis, cum mucrone in emarginatura. Setae hypogynae 5-nae, retrorsum aculeolulatae, achenio breviores. Stigmata bina. Achenium rotundato-obovatum, plano-convexum, pallide castaneum, nitidum, 2—3 *mm* longum. 4.

L. Mant. I (1767) 29.—Ledeb. Fl. Ross. IV, 248. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 544. Пач. Херс. фл. I, 352. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 194. Рожевиц, Фл. СССР III, 48. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 267.

Syn. *Schoenoplectus triqueter* Palla in Bot. Jahrb. X (1889) 299.

Icon. Фл. Юго-Вост. Евр. части СССР III, fig. 146!

Hab. По берегах на мулкому грунті в приморській частині УРСР, у долинах Дністра і Дніпра. Ізольовано біля Вовчанська (в Харківській області).

П. З. С. Одеська обл.: В заплавні пониззя Дністра, біля с. Троїцького (Пач.); Маяки (Пач., Клiментов!), Обривчик — Бельчівка (Клiментов!), Турунчук (Клiментов!).—**Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн: Дніпровський лиман, коло Збур'ївки (Рябков у Пач.); Збур'ївська арена, озерце (Лавр.); Козачі Лагері — Маячки, озерце коло Казаче-Лагерських хуторів (Прянішнiков!).—**Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Вовчанськ (Заблоцьк. за Шир. і Лавр.).

Поширення по СРСР. Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Схід. Закавк., Тал.; Далек. Схід: Уссур.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Кара-Кум., Гір.-Туркм., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Серед. і півд. Європа, УРСР, нижня Волга, Кавказ, Мала, Перед. і Серед. Азія, Півн. Америка.

299. (7). S. holoschóenus[1] L.—Комиш головчастий. Тверда, сірозелена, густодерниста рослина з товстим повзучим кореневищем, що дає численні, тісно вряд розміщені циліндричні стебла, 60—90 *см* завв. Листи нечисленні, нитковидні, півкругложолобчасті; нижні піхви короткі, майже яйцевидні, розколоті. Суцвіття складається з 1—5 густих круглястих колосових пучків, з яких один сидячий, а решта — на коротких ніжках, іноді повторно розгалужених. Суцвіття має обгортку з 2—3 листів, з яких самий нижній довгий, догори стоячий і здається продовженням стебла; колоси яйцевидні, 8—12-квіткові, 2,5—3,5 *мм* завд.; покривні луски обернено-яйцевидні, червонувато-бурі, дуже опуклі, кілясті, з коротким вістрям, по краю коротковійчасті. Оцвітних щетинок нема або рідше їх 4—5; приймочок 3. Горішок

[1] Від грецьких слів ὅλος (гольос) — увесь і σχοῖνος (схойнос) — комиш.

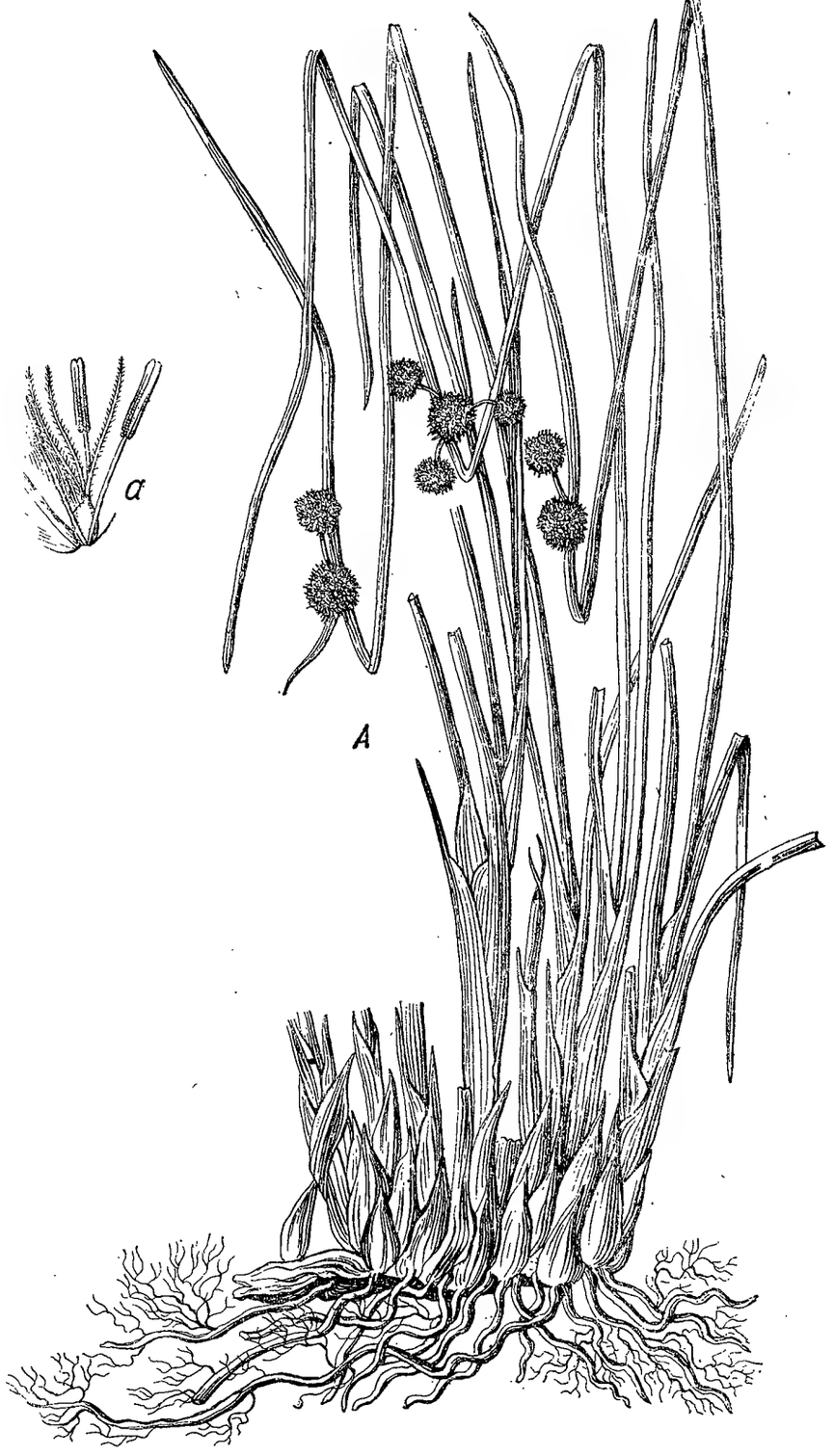

Рис. 27. *Scirpus holoschoenus* L.
A—ціла рослина; *a*—квітка в покривною лускою (збільшена).

обернено-яйцевидний, тригранний, дрібнокрапчастий, з рештками стовпчика жовтуватий, коло 1 *мм* завд. 4. Цв. VI—IX. — Рис. 27.

Planta cinereo-viridis, dense caespitosa, rhizomate crasso, horizontaliter repente, culmos numerosos, seriatim dispositos edente. Culmi teretes, rigidi, striati, 60—90 *cm* alti, inferne vaginati, vaginis inferioribus brevibus, subovatis, fissis, superioribus 1—2 (3) in laminam rigidam, filiformem, semitereti-canaliculatam, supra stria mediana albicante fasciatam, margine scabram abeuntibus. Spicae parvae, ovatae, obtusae, 2,5—3,5 *mm* longae, 8—12-florae, in capitula 1—5 globosa compactissima, sessile et pedunculata, anthelam pseudolateralem formantia congestae; involucri phylla 2—3, infimum longissimum, erectum, culmum continuans, caetera patentia. Glumae sanguineo-ferrugineae, obovatae, carinato-naviculares, apice breviter mucronatae, ciliolulatae. Stigmata terna. Achenium obovato-trigonum, flavidum, circa 1 *mm* longum. 4.

L. Sp. pl. ed. I (1753) 49. — Bess. Enum. n° 1308. — Por. Обозр. (1869) 262. Lindem. Fl. Chers. II, 251. Монтр. Обозр. 65. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 621; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 546. Пач. Фл. Полес. n° 1087; Херс. фл. I, 353. Šir. et Lavr., Consp. fl. Chark. n° 188. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 267.

Syn. *Isolepis Holoschoenus* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 115. Ledeb. Fl. Ross. IV, 256. Czern. Consp. n° 1530. — *Holoschoenus vulgaris* Link, Hort. Berol. I (1827) 293. Рожевиц, Фл. СССР III, 41.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 792!

Hab. По більш-менш знижених пісках. — По всій УРСР, крім Західного лісостепу; на Поліссі досить рідко.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Гольде!, Пач.). — Київська обл.: Чорнобильськ. рн, Чорнобиль (Рог.!), Горностайполь (Рог.!), Теремці (Єгорова!). Київ (Шмальг.!, Семенк.!), Київськ. рн: ст. Буча (Вас.-Як.), Білогородка (Траутф.!). Бородянськ. рн, Блиставиця (Монтр.!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Остер (Шмальг.). Чернігівськ. рн: Підгірне (Афанасьєв!). — Київська обл.: околиці Києва, Дарниця (Муравйов!); Рибне озеро, поблизу Дарниці (Заленський!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Біла-Церква і Фастів (Гродзинськ.!), Сміла (Тржебинський, Клеоп.!). — Полтавська обл.: Кременчуцьк. рн, с. Камінне-Потоцьке, біля Дніпра (Пач.). — Одеська обл.: Саврань на Бугу (Шмальг.!). — **Л. Л.-С.** — звичайно. — **П. З.-Л. С.** МАРСР. Тираспольщина, по Дністру (Пач.). — Одеська обл.: Доманівськ. рн, Соловйовка (Пач.) — Дніпропетровська обл.: Довгинцеве—Карачунівка, вище Кривого Рога (Кот.!). — **Л. З.-Л. С.**, **П. З. С.**, **Л. З. С.** — звичайно.

Трапляється у вигляді двох різновидностей (*Є. Б.*):

Var. austrális (L.) Koch. Стебло здебільшого не перевищує 40—50 *см*, тоненьке. Суцвіття переважно з 1—3 головок, не ширших 7—8 *мм*.

Caulis humilior, solito 40—50 *cm* non altior. Inflorescentia plerumque e 1—3 capitulis constans. Capitula minora, diametro 7—8 *mm* non latiora.

Koch, Synops. ed. 2 (1844) 857. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. p. 42.
Syn. *S. australis* L. Syst. ed. 13 (1774) 85.
Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 317, fig. 737—738!

Звичайно.

Var. Linnáei (Rchb.) Aschrs. et Gr. Стебло товстіше, до 100—200 (250) *см* завв. Головок в суцвітті 5—20 (22), більшого розміру.

Caulis crassior, ad 100—200 (250) *cm* usque altus. Capitula in inflorescentia numerosiora, 5—20 (22)-na, majora.

Aschrs. et Graebn. Synops. II, 2 (1903) 322. — Пач. Херс. фл. I, 353. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. p. 42.

Syn. *Holoschoenus Linnaei* Rchb. Fl. Germ. excurs. (1830) 76.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. tab. 318, fig. 739, 741.

Рідко і переважно по крайньому півдні.

П. Л. С. Херсон, вогкуваті піски на Вел. Потьомкінському острові (Пач. l. c.).–Наводиться для Зміївського повіту на Харківщині Мілютіним.

Поширення виду по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Причорн., Крим., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Захід. і Півд. Закавк.; Захід. Сиб.: Ірт., Алт.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Кара-Кум., Гір.-Туркм., Сир-Дар., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. speciei. Атлантична Європа від Англії до Португалії, Середземномор'я (в широкому розумінні) до Ірана, придунайські країни, середня і південна смуги СРСР на схід до Алтая, Кавк., Серед. Азія, Канарські острови.

300. (8). S. supínus L. — Комиш лежачий. Рослина утворює дернинки. Стебла численні, круглясті, прямі або прилягають до землі, 5—30 *см* завв., внизу обгорнені пурпуровими піхвами; верхні піхви з вузьколінійною жолобчастою пластинкою. Суцвіття головчасте, з 2—10 колосів, відхилене прицвітним листом, що наче продовжує стебло і в багато раз перевищує суцвіття. Колоски довгасто-яйцевидні, 5 — 8 *мм* завд.; покривні луски широко-еліптичні, буруваті, з зеленуватою спинкою, вгорі тупі, з гострячком. Оцвітних щетинок нема; приймочок три. Горішок круглясто-обернено-яйцевидний, майже тригранний, з рештками стовпчика, виразно впоперек зморшкуватий, бурувато-чорний, коло 1—1,5 *мм* завд. ⊙. Цв. VI—VIII.

Planta annua, caespitosa. Culmi numerosi, teretes, erecti vel decumbentes, 5—30 *cm* alti, basi vaginati, vaginis purpureis, superioribus 1—2 in laminam anguste linearem, canaliculatam abeuntibus. Inflorescentia pseudolateralis, capitata, spicis 2—10-nis, ovato-oblongis, 5—8 *mm* longis, sessilibus formata; involucri monophylli foliolum erectum, culmum continuans, capitulum multoties superans. Glumae concavae, late ellipticae, obtusae, mucronulatae, dorso virentes, margine ferrugineo-scariosae. Setae hypogynae nullae. Stigmata terna. Achenium subrotundato-obovatum, subtrigonum, transverse rugulosum, atro-castaneum, 1—1,5 *mm* longum. ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 49. — Рог. Обозр. (1869) 261. Монтр. Обозр. 65. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 623; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 545. Пач. Фл. Полес. n° 1085. Рожевиц, Фл. СССР III, 53. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 266.

Syn. *S. supinus eusupinus* Pacz. Херс. фл. I (1914) 347. — *Isolepis supina* R. Br. Prodr. fl. Nov. Holl. I (1810) 77. Ledeb. Fl. Ross. IV, 256. — *Schoenoplectus supinus* Palla in Engl. Bot. Jahrb. X (1889) 290.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 302, fig. 715!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 37!

Hab. По мулистих берегах річок і озер, у подах. — Зрідка на Поліссі і Лісостепу (переважно по Дніпру), досить звичайно в Степу (переважно по Дніпру і в подах).

П. П. Київська обл.: коло Чорнобиля (Рог. у Пач.). — **Л. П.** Чернігівська обл.: поблизу Ніжина (Танфільєв!). — Київська обл.: Луги Дніпра проти Києва (Шінгер!, Семенкев.!); Микільська слобідка (Монтр.!); Дарниця (Борд з.!); Верх.-Дубечанськ. рн, Новосілки (Шінгер.!), Богданівка (Сележинськ.!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Сміла (Ракочі!). — Полтавська обл.: Камінне-Потоцьке (Пач.). — Кіровоградська обл.: Новогеоргіїв. рн, Табурище; Білецьківка по Дніпру (Пач.)[1]. — Вінницька обл.: Немирівськ. рн, по р. Бугу коло с. Стрільчинці (Клеоп.!) — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: коло Ніжина (Рог., n. v.). — Київська обл.: Переяслав (Пач.). — Полтавська обл.: Прохорівка, Гельм'язівськ. рн (Шмальг.). На вогких піщаних місцях між Києвом і Кременчуком (Рог.)[2]. — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Верхньодніпровськ (Шмальг.). Околиці Дніпропетровська (Акінф., Еліашевич!). — **Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: коло Кобиляк (Рог.). — Дніпропетровська обл.: Кол. Новомосковськ. повіт (Акінф.). — **П. З. С.** Окол. Одеси (Шестеріков). Окол. Миколаєва (Федосєєв, Пач.!). Берислівськ. рн., Іванівка, степові поди (Пач.). Околиці Херсона, Білозірка, під Чорна Долина (Пач.). По Дніпру, часто (Пач.!). — **Л. З. С.** По Дніпру, часто (Грунер, Пач.). — Запорізька обл.: Ново-Троїцьк рн, Асканія-Нова, Чапельський під (Пач.), Свинячий та інші поди (!).

Поширення по СРСР. Середн.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Закавк.; Захід. Сибір: Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Серед., Східна і Півд. Європа, Серед. Азія.

301. (9). S. melanospérmus C. A. Mey. — Комиш чорнонасінний. Рослина утворює пучкуваті дернинки. Стебла прямі або похилі, круглясті, 5—20 *см* завв., при основі обгорнені трьома буруватими піхвами; верхні піхви з короткою жолобчастою, шиловидною пластинкою. Суцвіття головчасте, з 1—6 колосів, відхилене прицвітним листом, що наче продовжує стебло. Колоски сидячі, яйцевидні, 4—6 *мм* завд.; покривні луски яйцевидні, руді, з світлим кілем, гострувати, з гостряком. Оцвітних щетинок 5—6, донизу зазублених, рівних з горішком. Приймочок 2. Горішок обернено-яйцевидний, тригранний, упоперек зморшкуватий, чорнобурий, коло 1 *мм* завд. ⊙. Цв. VII—VIII.

Planta annua, caespitosa. Culmi teretes, 5—20 *cm* alti, erecti vel inclinati, basi vaginati, vaginis ternis, fuscescentibus, superioribus in laminam brevem subulatam canaliculatam abeuntibus. Inflorescentia capitata, pseudolateralis, spicis 1—6-nis ovatis, 4—6 *mm* longis, sessilibus formata; involucri monophylli foliolum erectum, culmum continuans, capitulum valde superans. Glumae ovatae, carinatae, acutato-mucronulatae, ad carinam virides, margine subferrugineo-scariosae. Setae hypogynae 5—6-nae, retrosum hispidulae, achenium aequantes. Stigmata terna. Achenium obovatum, subtrigonum, transverse rugulosum, atro-fuscum, circa 1 *mm* longum. ⊙.

C. A. Meyer in Mém. Ac. Sc. Pétersb. I (1831) 199, tab. III. Ledeb. Fl. Ross. IV, 247. Рожевиц, Фл. СССР III, 54.

Syn. *S. supinus* β. *setiger* Trautv. (ex Rogovicz). — *S. supinus* β. *melanospermus* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 623; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 545. Šir. et Lavr. Fl. Chark. n° 187. Пач. Херс. фл. I, 349. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 266. — *Isolepis supina* R. Br. Prodr. I (1810) 77. Czern. Consp. n° 1529. — *Schoenoplectus melanospermus* Grossheim, Фл. Кавк. I (1928) 146.

[1] Meinshausen (Die Cyperaceen Russl. S. 256) наводить цей вид, мабуть, помилково для Кіровограда („bei Krementschug am Dniepr und Jelisawetgrad"). *(Є. Б.).*

[2] Черняєв (Consp. n° 1529 sub *Isolepide supina* R. Br.), а за ним Шмальгаузен наводять *S. supinus* L. для Харкова, але в гербарії Черняєва, як видно з праці Ширяєва і Лавренка (Конспект), є тільки слідуючий вид, з яким його раніше змішували.

Що являє собою *Scirpus supinus* f. *gracilis* Czern., про яку згадує Черняєв в „Конспекте растений" (sub *Isolepide supina* R. Br. f. *gracili*), невідомо. В гербарії Черняєва зразків цієї форми немає. *(Є. Б.).*

Hab. На вогких піщаних і мулистих берегах річок, рідше в подах. — Спорадично по Дніпру від Києва і далі на південь; дуже рідко в басейні Дінця.

П. П. Київ (Бессер!).— **Л. П.** Околиці Києва: заДніпром, проти Києва (Рог., Шмальг.!, Семенкев.!), Труханів острів (Лонач.!, Ракочі!), проти Межигір'я (Бордз.!). — Чернігівська обл.: Слабин (Неводовськ.!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: поблизу Канева (Траутф.!).—Полтавська обл.: Кременчуцьк. рн, Крюків (Пач.).—Кіровоградська обл.: Новогеоргіївськ. рн, Табурище (Рябков, Пач.) Білецьківка (Пач.).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.).—Полтавська обл.: Гельмязівськ. рн, с. Прохорівка (Рог.!, Д. Зеров!). Золотоніськ. рн, с. Домантеве, над Дніпром (Д. Зеров!). Кременчук (Бошняк!). — Харківська обл.: Харків, біля озера Кащенково на пісках при дорозі (1828. Черн. за Шир. і Лавр., l. c.). Чугуївськ. рн, між Терновою і Лизогубівкою (1853. Черняєв!). — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Нікопольськ. рн, мис Доброї Надії (Григор'єв!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Куп'янськ (Клок.!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавк.: Тал.; Захід. Сиб.: Ірт.; Серед. Азія: Арал.-Касп.

Ar. Geogr. Ендем для півдня Європ. частини СРСР, для Казахстана і Кавказа.

302. (10). S. setáceus L. — Комиш щетиновидний. Рослина утворює дернинки. Стебла численні, тонкі, 3—15 *см* завв., обгорнені внизу червонувато-бурими піхвами з вузькими вздовж зложеними листовими пластинками. Суцвіття головчасте, з 1—4 (10) малесеньких колосів, бокове, з прямо догори спрямованим, немов продовжуючим стебло прицвітним листом, пізніше відхиленим; колоси яйцевидні, 2—4 *мм* завд.; покривні луски яйцевидні, загострені, кілясті, червонувато-темнобурі, з зеленим кілем і перетинчастим краєм. Оцвітних щетинок немає; тичинок 2; приймочок 3. Горішок оберненояйцевидний, тригранний, вздовж ребристий і тонко впоперек зморшкуватий, сірувато-бурий, з коротким носиком, 0,8 *мм* завд. ⊙. Цв. VII—IX.

Planta annua, caespitosa. Culmi numerosi, filiformes, teretes, striati, 3—15(30) *cm* alti, inferne vaginati, vaginis ternis purpurascenti-fuscis, superiore in laminam setaceo-plicatam brevem abeunte. Inflorescentia pseudolateralis, capitata, spicis 1—4(10)-nis, ovatis, multifloris, 2—4 *mm* longis formata; involucri monophylli foliolum basi dilatatum, setaceum, prius erectum, culmum continuans, inflorescentiam multo superans. Glumae ovatae, carinatae, acuminatae, praeter carinam viridem purpureo-fuscae, hyalino-marginatae. Setae hypogynae nullae; stamina 2. Stigmata terna. Achenium obovatum, trigonum, breviter rostratum, longitudinaliter costatum, transverse tenuiter rugulosum, grisescenti-fuscum, 0,8 *mm* longum. ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 49. — Eichw. Skizze, p. 121. Рогов. Обозр. (1869) 261. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 621; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 545. Рожевиц, Фл. СССР III, 46. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 266.

Syn. *Isolepis setacea* R. Br. Prodr. fl. Nov. Holl. I (1810) 78. Ledeb. Fl. Ross. IV, 256.— *Schoenoplectus setaceus* Palla in Koch; Synop. 3 Aufl. III (1907) 2538.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 301, fig. 711—712!

Exsicc. Воронов и Шелковников, Herb. fl. Cauc. № 159!

Hab. На вогкому піскуватому грунті біля води. — Дуже рідко.

П. Л.-С. Одеська обл.: Саврань (Шмальг.!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Чистяківськ. рн, Ростовське лісництво (Д. І. Літвінов!); сл. Грабова, Грабова балка (Клеоп.!). — Крім того, цей вид наводився Eichwald-ом для Поділля і Волині (l. c.).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Завол., Нижн.-Дон., Причорн., Крим.; Кавк. увесь; Зах. Сиб.: Ірт.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Сир-Дар., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Середня і Півд. Європа, Польща, УРСР, Кавказ, Мала Азія, Серед. Азія.

303. (11). S. Micheliánus[1] L. — Комиш Мікелів. Рослина в численними тригранними, при основі вкритими листям, пучковидно-розкидистими стеблами, 3—15 *см* завв. Листи вузьколінійні, плоскі або більш-менш зложені, до 1,5 *мм* завш., рівні з стеблом або довші за нього, гладенькі, з темно-пурпуровими нижніми піхвами. Суцвіття — проста куляста, яйцевидна або лопатева головка, утворена з 5—10 дрібних колосів, при основі з 3—9 прицвітними горизонтально відхиленими, перевищуючими суцвіття листами, ширшими за стеблові листи. Колоси довгасто-яйцевидні, 10—20-квіткові, 2,5—3,5 *мм* завд. Колоскові луски довгасто-яйцевидні, кілясті, тонко загострені, зеленуваті, з перетинчастим краєм. Оцвітних щетинок нема; тичинок 2, рідше 1 або 3; приймочок 2. Горішок довгасто-яйцевидний, плоско-опуклий, буруватий, коло 1 *мм* завд. ⊙. Цв. VII—IX.

Planta annua, caespitosa. Culmi numerosi, humiles, 3—15 *cm* alti, diffusi, triquetri, inferne foliati. Folia anguste linearia, plana vel plus minusve plicata, acuminata, circa 1,5 *mm* lata, culmum aequantia vel superantia, laevia, vaginis inferioribus obscure purpureis. Inflorescentia terminalis, capitata, subglobosa, ovata vel lobata, fasciculis spicarum 5—10-nis formata, basi involucrata; involucri phylla 3—9-na, foliacea, inaequalia, horizontaliter patentia, plana, linearia-acuminata, foliis caulinis latiora, capitulum longe superantia. Spicae oblongo-ovatae, 10—20-florae, 2,5—3,5 *mm* longae, glumis oblongo-ovatis, carinatis, acuminatis, virescentibus, hyalino-marginatis. Setae hypogynae nullae. Stamina 2, rarius 1 vel 3. Stigmata bina. Achenium fuscescens, oblongo-ovatum, plano-convexum, laeve, circa 1 *mm* longum. ⊙.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 32.—Рог. Обозр. (1869) 262. Lindem. Fl. Chers. II, 253. Монтр. Обозр. 65. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 622; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 546. Пач. Фл. Полес. n° 1088.

Syn. *Isolepis Micheliana* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 114. Ledeb. Fl. Ross. IV, 257. — *Dichostylis Micheliana* Nees in Linnaea IX (1834) 289. Рожевиц, Фл. СССР III, 59. — *Cyperus Mischelianus* Link, Hort. Berol. I (1827) 303. Пач. Херсон. фл. I, 337. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 256.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 312, fig. 729!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 593!

Hab. При берегах, на вогкому піску. — Доволі часто понад Дніпром від гирла Сожа до Херсона, рідше по його притоках і по берегах інших річок.

П. П. — по Дніпру. Київська обл.: Мануїльськ (раніше Злодіївка), Димерськ. рн (Шмальг.). Київ (Траутф.!); ст. Київ III (Д. Зеров і Оксіюк!) — **Л. П.** Чернігівська обл.: Ріпкинськ. рн, Кам'янка (Пач.). Любеч (Монтр.!). Околиці Чернігова, по Десні білн Салтикової Дівиці і Слабина (Неводовськ.!). — Київська обл.: Проти Межигір'я (Бордз.!). По Десні, між Літками і Пухівкою (Д. Зеров!). Біля с. Новосілки (Ракочі!). Околиці Києва: за Дніпром (Шмальг.!, Семенкевич!), Труханів острів на Дніпрі

[1] Видова назва дана на пошану відомого в свій час і видатного італійського ботаніка Петра Антонія Мікелі (1679—1737), який жив і працював у Флоренції.

(Цінгер!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: по Дніпру (Рог., Шмальг.!, Пач.). — Кіровоградська обл.: Олександрія, по Інгульцю (Рябков у Пач.). — **Л. Л.-С.** — по Дніпру (Рог., Шмальг..!). — Полтавськ. обл.: Кишеньківськ. рн, Бригадирівка (Шмальг.). — **П. З.-Л. С.** — по Дніпру (Шмальг., Акінф., Ісполатов!). — **Л. З.-Л С.** По Дніпру (Акінф., Еліашевич!). По Ворсклі, Кобиляки і Санджари (Рог., Шмальг.). — **П. З. С.** Дністровий низ (Пач., Кліментов!). По Дніпру (Шмальг., Пач.). — **Л. З. С.** По Дніпру (Грунер!, Дементьев!, Ісполатов!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн., Ниж.-Вол.; Кавк.: Передкавк., Зах. Закавк., Тал.; Зах. Сиб.: Ірт.; Дал. Схід: Уссур.; Серед. Азія: Арал.-Касп. (Гур'єв), Прибалх.

Ar. Geogr. Атлантична, Середня і Середземноморська Європа, УРСР, Кавказ, Мала Азія, Захід. Сибір.

304. (12). S. hamulósus (M. B.). Stev.—Комиш гачкуватий. Рослина з розкидистими, більш-менш численними тригранними стеблами, 5—15 *см* завд., внизу вкритими листом. Листи лінійні, більш-менш вздовж зложені, 0,5—1 *мм* завш., коротші за стебла, з червонувато-пурпуровими нижніми піхвами. Суцвіття з 1—4 кулясто-овальними невеликими головками з скупчених колосів; одна головка — сидяча, інші — бокові менших розмірів, на коротких ніжках. Суцвіття оточене обгорткою з 2—4 дуже відхилених прицвітних листів, схожих з стебловими. Колоси широко-яйцевидві, 3—4 *мм* завд., багатоквіткові. Покривні луски яйцевидні, кілясті, угорі з рівним з ними відігнутим вістрям, зелені з фіолетовим відтінком. Оцвітних щетинок нема; тичинка 1; приймочок 3. Горішок довгасто-обернено-яйцевидний, тригранний, дрібнокрапчастий, буруватий, з неопадною потовщеною основою стовпчика, 0,7—1 *мм* завд. ⊙.

Planta annua, caespitosa. Culmi numerosi, suberecti vel diffusi, triquetri, 5—15 *cm* alti, inferne foliati. Folia linearia, plus minusve plicata, 0,5—1 *mm* lata, culmo breviora, vaginis inferioribus rubescenti-purpureis. Inflorescentia terminalis, basi involucrata, capitulis 1—4-nis globoso-ovalibus formata, capitulo medio sessili, caeteris (cum adsunt) breviter pedunculatis; involucri phylla 2—4-na, elongata, patentia. Spicae late ovatae, 3—4 *mm* longae, multiflorae, glumis ovatis, carinatis, plus minusve violascentibus, mucrone ipsis aequilongo deflexo-patulo terminatis. Setae hypogynae nullae. Stamen solitarium; stigmata terna. Achenium fuscescens, oblongo-ovatum, trigonum, subtilissime punctulatum, styli basi incrassata apiculatum, 0,7—1 *mm* longum. ⊙.

Stev. in Mém. Soc. Nat. Moscou, V (1814) 356. Lindem. Fl. Chers. II, 253. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 622; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 546. Šir. et Lavr. Consp. Fl. Chark. n° 189.

Syn. *Isolepis hamulosa* Kunth, Enum. II (1837) 209. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 257. Рогов. Обозр. (1869) 263. Монтр. Обозр. 66. — *Cyperus hamulosus* M. B. Fl. Taur.-Cauc. I (1808) 35. Пач. Херсон. фл. I, 338. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 257. — *Dichostylis hamulosa* Nees in Linnaea IX (1834) 289. Рожевиц, Фл. СССР III, 63.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 995!

Hab. На вогкому піску, переважно при берегах по рр. Дніпру, Ворсклі, Дінцю та ін. — Спорадично, місцями часто.

Л. П. Київська обл.: На пісках проти Чорнобиля (Бордз.!). По Дніпру — Київ (Рог.! Чернявв!, Шмальг.! Семенкев.!). В.-Дубечанськ. рн, с. Новосілки (Ракочі!). — Чернігівська обл.: Ріпкинськ. рн, Кам'янка (Пач.!). — **П. Л.-С.** По Дніпру: Кіровоградська обл.: Чигиринськ. рн, між сс. Адамівка і Бужин (Д. Зеров!). — Полтавська обл.: Крилов і Крюків (Пач.). — **Л. Л.-С.** По Дніпру. Київська обл.: Переяслав (Пач.). — Полтавська обл.: с. Прохорівка, Гельмязівськ. рн (Рог.!), Кременчук (Д. Зеров!). — Харківська обл.: Харків (Черн.). — **П. З.-Л. С.** По Дніпру (Акінф.), Дніпропетровськ (Шмальг.). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: По Дніпру (Акінф.). — Полтавська обл.: Кобиляки, по Ворсклі (Рог., Монтр.!, Шмальг.). — Харківська обл.: По р. Осколу, ст. Куп'янськ — Вузлова (Кот.), Кучерівка, Куп'янськ. рн (Кот.). — Ворошиловградська обл.: Сватівськ. рн, с. Єпіфанівка (Ширяевськ.!). Новоайдар. рн, Муратово (Таліев!). Старобільськ (Ширяевськ.!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: По Дінцю, Артемівські (кол. Святі) гори (Черн.!). — **П. З. С.** По Дніпру (Пач.): Берислав (M. Bieb., Steven, Пач.). Миколаїв (Пач.!). — **Л. З. С.** По Дніпру, звичайно (Ісполатов.! Пач., Лавр.!). о. Джариглач, Скадовськ. рн (Пач.). — **П. С.** Миколаївська обл.: Каланчак (Пач.).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн., Ниж.-Дон.; Зах. Сиб.: Ірт.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Киз.-Кум, Кара-Кум, Аму-Дар.

Ar. Geogr. Болгарія, південь Європейської частини СРСР, Крим, Узбекістан, Туркменістан.

Крім наведених вище видів роду *Scirpus*, для УРСР для Харківської області були ще вказані:

Scirpus flavescens Gromow (=, мабуть, *Cyperus flavescens* L.).
Scirpus fuscus Gromow (=, мабуть, *Cyperus fuscus* L.)
Scirpus pilosus Gromow.

Рід 123. Blýsmus Panz.[1] — Блисмус

Panzer in Schult. Mant. II (1834) 41

Суцвіття — вершковий дворядний колос; колоси малоквіткові. Колоскові луски вгорі без виїмки. Оцвітина з 3—5 щетинок, що не розростаються при плодах. Приймочок 2. Тичинок 3. Спайка пиляка з зубчастим додатком зверху. Плід — сплющений горішок.

Рід має коло 10 видів, властивих помірній смузі північної півкулі. В межах СРСР — 2 види. У нас він репрезентований тільки одним дуже поширеним бореальним видом — *B. compressus* (L.) Panz.

305. (1). B. compréssus (L.) Panz. — Блисмус стиснений. Рослина з повзучим кореневищем і підземними гонами. Стебла круглясті, сплющені, догори тригранні й шерсткі, 15—40 *см* завв., обгорнені внизу бурими безлистими піхвами. Листи жолобчасті, до 5 *мм* завш., кілясті, по краю шерсткі, коротші за стебла. Суцвіття має вигляд дворядного колоса, іноді трохи розгалуженого, з 5—12 колосків, з прямим прицвітним листом, що звичайно перевищує суцвіття; колоски яйцевидно-ланцетні, 4—10 *мм* завд., 5—8-квіткові; покривні луски довгасто-ланцетні, гострі, з 5 жилками, червонувато-бурі, з зеленим кілем. Оцвітних щетинок 3—6, назад зазублених, вдвоє довших за горішок. Приймочок 2. Горішок обернено-яйцевидно-еліптичний, з неопадним стовпчиком, каштаново-бурий, коло 2 *мм* завд. 4. Цв. VI—VIII.

[1] Від грецького слова βλύζω (блюдзо) — течу; з приводу місцезнаходження цієї рослини у вогких місцях.

Rhizoma repens, stoloniferum. Culmi compresso-teretes, superne trigoni et scabriusculi, 15—40 *cm* alti, basi vaginis fuscis aphyllis involuti. Folia remotiuscula, linearia, longe acuminata, canaliculata, subtus carinata, margine scabrida, culmo breviora. Spica compressa, disticha, oblonga, densiuscula, inferne interdum interrupta, bractea elongata, erecta, solito ea longiore suffulta; spiculae ovato-lanceolatae, 4—10 *mm* longae, 5—8-florae, glumis oblongis vel oblongo-lanceolatis, acutis, 5-nerviis, ferrugineis. Setae hypogynae 3—6, retrorsum aculeolulatae, achenium duplo superantes. Stigmata bina. Achenium obovato-ellipticum, stylo persistente apiculatum, castaneo-fuscum, circa 2 *mm* longum. 4.

Panzer ex Link in Hort. Berol. I (1827) 278. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 260. Czern. Consp. n° 1356. Пач. Фл. Полес. n° 1092. Рожевиц, Фл. СССР III, 58.

Syn. *Scirpus compressus* Pers. Synop. 1 (1805) 66. Por. Обозр. (1869) 263. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 624; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 548. Пач. Херс. фл. I, 356. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 198. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 268. — *Schoenus compressus* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 43.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 175!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 89!

Hab. На вогких лугах, майже по всій УРСР. — Доволі часто на Поліссі і почасти в Лісостепу, рідко в Степу.

П. П. — звичайно. — **Л. П.** Чернігівська обл.: Кол. Остерськ. повіт (Верщковськ.). — **П. Л.-С., Л. Л.-С.** звичайно. — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Акінф., Шмальг). — Харківська обл.: с. Лиман (Зміївський) (Лавренко). — Сталінська обл.: Кол. Маріупольськ. повіт (Марковськ., Городецьк.).[1] — **Л. З. С.** Запоріжжя (Сідоров). — Миколаївська обл.: Гола Пристань і Збур'ївка (Пач.).

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони, крім Ниж-Вол.; Кавк.: увесь; крім Західн. Закавк.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб., Гір.-Туркм., Сир-Дар., Пам.-Ал., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Європа, Кавказ, Іран, Серед. Азія, Захід. Сибір.

Рід 124. Heleócharis[2] R. Br. — Ситняг[3]

R. Br. Prodr. Fl. Nov. Holl. I (1810) 80

Колоси одиничні, вершкові, при основі з однією або двома більшими, ніж решта, неплідними лусками. Оцвітина з тонких, зубчасто-шерстких щетинок, що при плодах не розростаються, або іноді їх нема. Тичинок 3. Приймочок 2 або 3; основа стовпчика (стилоподій) залишається при плодах. Плід — тригранний або сочевицеподібний горішок. — Рослини безлисті, тільки з небагатьма піхвами при основі стебла.

[1] Вказівки для кол. Маріупольськ. повіту, як і деякі інші вказівки Марковського і Городецького, потребують ствердження. (*Є. Б.*).

[2] Від грецьких слів ἕλος (гéльос) — болото і χάρις (хáріс) — любов; через місце зростання.

[3] Рід *Heleocharis* опрацювали В. І. Кречетович і І. Г. Зоз. Перший базував свою роботу на матеріалах гербаріїв Ленінграда і Києва, а другий — на матеріалах, що зберігаються в гербаріях Харкова.

Рід має коло 80 видів, властивих головьим чином помірній частині північної півкулі. Значна частина видів роду *Heleocharis* у флорі УРСР є бореальні елементи; *H. carniolica* Koch — паннонський елемент, що знаходиться біля меж свого східного поширення; *H. scythica* Zinserl. і *H. oxylepis* B. Fedtsch. — види, що просунулись на Україну із сходу, — джунгаро-алтайські (за Ю. Д. Клеоповим, номадійсько-туранські) елементи. Значна частина видів потребує ще дальшого визначення їх ареалу, і тому географічна характеристика їх передчасна.

---

1. Стилоподій не відшнурований від вершка плоду і зливається з ним . . 2.
— Стилоподій добре відшнурований від плоду . . . . . 6.
2. Рослини однорічні, утворюють густі дернини. Квіткові луски круглясто-тупі . . . . . (5). **H. ovata** (Roth) Roem. et Schult.
— Рослини багаторічні, з кореневищами . . . . . 3.
3. Горішки двоопуклі, еліпсоідальні; оцвітних щетинок нема або їх 1—3, недорозвинених. Колоси до 17 *мм* завд. . . . . (6). **H. Levinae** Zoz.
— Горішки тригранні, обернено-яйцевидні; оцвітних щетинок 6, рідше 5 або 7. Колоси дрібні, до 7 *мм* завд. . . . . 4.
4. Рослини дрібні (1,5—8 *см* завв.), з зеленувато-бурими колосами, 1,5—5 *мм* завд.; покривні луски яйцевидні, більш-менш тупі; плоди коло 1 *мм* завд. . . . . (1). **H. parvula** (Roem. et Schult.) Link.
— Рослини більші (до 40 *см* завв.); плоди 2—3 *мм* завд. . . . . 5.
5. Стебла 10—20 (30) *см* завд., круглясті; колоси бурі або каштанові; горішки 2—2,25 *мм* завд. . . . . (2). **H. pauciflora** (Lightf.) Link.
— Стебла більші (20—40 *см* завв.), тонкі, з невиразними гранями; колос світлий, жовтувато-бурий; горішки 2,5 *мм* завд. . . . . (3). **H. Czernjajevii** Zoz.
6. Рослини дрібні, до 20 *см* завв., з тонкими нитковидними стеблами; горішки дрібні, коло 1 *мм* завд. . . . . 7.
— Рослини значно більші, 20—80 *см* завв.; стебла товщі; горішки більші 1 *мм* . . . . . 8.
7. Рослини з прямими 3—12 *см* завв., три- чотиригранними стеблами. Горішки довгасто-обернено-яйцевидні, вузькі, з поздовжніми смужками і поперечними рисочками . . (4). **H. acicularis** (L.) Roem. et Schult.
— Рослини з полягаючими стеблами, що вкоріняються з основи колосів. Горішок з різко виявленим кантом по краю . (20). **H. carniolica** Koch.
8. Нижня луска охоплює основу колоса на $^1/_2$ або не більше як на $^2/_3$ Колоси завжди містяться на одній лінії з стеблом. Горішки гладенькі або з дуже невиразним рисунком . . . . . 9.
— Нижня луска охоплює основу колоса цілком або не менше як на $^3/_4$. Колос нерідко зсунутий, не лежить на продовженні лінії стебла. Горішки з виразним поздовжньо-крапчастим рисунком . . . . . 13.

9. Зубці оцвітних щетинок великі (ширші за діаметр щетинки), почасти відхилені, почасти донизу обернені; щетинок 4—8; щетинки перевищують плід . . . . . (7). **H. mammillata** Lindb. fil.
— Зубці оцвітних щетинок дрібні (не ширші за діаметр щетинки), всі донизу обернені; щетинок 4 (—5) або їх нема . . . . . 10.
10. Стилоподій конічний; довжина його більша за ширину, рідше майже дорівнює їй . . . . . 11.
— Силоподій іншої форми; довжина його менша за ширину, рівна їй або тільки трохи перевищує її . . . . . 12.
11. Стебла тонкоборозниcті, з темними, буро-червоними піхвами. Покривні луски з світлою серединною смужкою, окантованою темнобурою забарвленою частиною; краї лусок прозороперетинчасті. Горішки коло 1,4 *мм* завд., з стилоподієм коло 2 *мм* завд.; останній відокремлений від горішка виразною шийкою . . . (9). **H. eu-palustris** Lindb. fil.
— Стебла товсті, неоднакові (в пучку і товсті, і тонші), зелені або сизі, при основі буро-червоні, з виразним фіолетовим відтінком. Покривні луски з широкою серединною світлою смужкою, що або безпосередньо переходить в прозороперетинчастий край (від чого колоски білуваті), або останній ще відділений вузькою забарвленою смужкою. Горішок коло 1,5 *мм* завд., з стилоподієм коло 2,25 *мм* завд. Стилоподій з сітчастим рисунком . . . . . (10). **H. crassa** Fisch. et Mey.
12. Стебла зелені; покривні луски з вузьким перетинчастим краєм; стилоподій сосковидно-конічний або коротко-конічний . . . . . (8). **H. intersita** Zinserl.
— Стебла сіро-зелені; покривні луски з широким перетинчастим краєм; стилоподій закруглений, з горбком зверху . . . . . (11). **H. argyrolepidioides** Zinserl.
13. (8). Рослина утворює густі дернини, 5—16 *см* в діаметрі, без повзучих кореневищ . . . . . (19). **H. Zinserlingii** Zoz.
— Рослини з повзучими кореневищами, від яких стебла відходять пучками . . . . . 14.
14. Оцвітних щетинок 5—7, почасти довших, а почасти коротших за плід; горішок невиразнотригранний; стилоподій сосковидний . . . . . (17). **H. Korshinskyana** Zinserl.
— Оцвітних щетинок 4 (рідко 5) або їх зовсім нема . . . . . 15.
15. Стилоподій конічний . . . . . 16.
— Стилоподій сосковидний або потовщено-трикутний . . . . . 17.
16. Квіткові луски чорно-бурі, знизу дуже забарвлені; плід коло 2 *мм* . . . . . (12). **H. eu-uniglumis** Zinserl.
— Квіткові луски рудувато- або світлобурі, внизу майже прозорі . . . . . (13). **H. Klingei** (Meinsh.) B. Fedtsch.
17. Стебла тонкі; нижня луска досягає $^1/_3$—$^1/_2$ довжини колоса, гостра . . . . . (14). **H. oxylepis** (Meinsh.) B. Fedtsch.
— Стебла товщі; нижня луска досягає $^1/_4$ довжини колоса, тупа . . . . 18.

18. Оцвітних щетинок 4; вони перевищують плід і мають великі, донизу спрямовані зубці . . . . . (16). **H. sareptana** Zinserl.
— Оцвітних щетинок немає або вони недорозвинені, з дрібними зубцями біля основи горішка . . . . . 19.
19. Стебла товсті, соломистого кольору; оцвітних щетинок нема або їх 4; стилоподій плоскуватий або сосковидний; горішок до 1,8 *мм* завд. . . . . (15). **H. scythica** Zinserl.
— Стебла тонші, зеленувато-жовті; оцвітних щетинок нема або їх при основі горішка до 4; горішки великі, не менші 2 *мм* . . . . . (18). **H. macrocarpa** Zoz.

Секція 1. **Pauciflórae** Svenson. Стилоподій зливається з вершком плоду. Плоди зеленуваті, сірі або червоно-бурі, виразно тригранні. Приймочок 3.

306. (1). H. párvula (Roem. et Schult.) Link.—Ситняг маленький. Зелена рослина з нитковидним повзучим кореневищем, утворює пучковидні дернини. Стебла тонкі, круглясті, злегка борозниcті, 1,5—7 *см* завв., без піхов. Колос яйцевидний, 1,5—3 *мм* завд., 2—9-квітковий; нижня покривна луска охоплює колос при його основі, тупа, дорівнює половині колоса; покривні луски яйцевидні, тупуваті, зеленувато-бурі; оцвітних щетинок 5—7, з рідкими, донизу спрямованими зубцями, рівних горішкові або довших від нього. Горішок обернено-яйцевидний, тригранний, з вузько-трикутним стилоподієм. 4. Цв. VII—VIII.—Рис. 28.

Planta viridis, caespitosula, stolones subterraneos filiformes edens. Culmi setacei, 1,5—7 *cm* alti, teretiusculi, subsulcati, evaginati. Spica ovata, 2—9-flora, 1,5—3 *mm* longa, glumis ovatis, obtusatis, subferrugineis, dorso viridibus. Setae hypogynae 5—7-nae, laxe retrorsum scabrae, achenium aequantes vel superantes. Stylus trifidus. Achenium obovatum, trigonum, stylopodio anguste triangulato terminatum. 4.

Рис. 28. *Heleocharis parvula* Link. Горішок (збільш. в 10 раз). (Рис. І. Зоз).

Link ex Bluff et Fingerh. Consp. fl. Germ. ed. 2, I (1836) 93. — Цинзерлинг, Фл. СССР III, 68. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 260.

Syn. *Scirpus parvulus* Roem. et Schult. Syst. II (1817) 124. Ledeb. Fl. Ross. IV, 246. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 544. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 191.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 299!

Exsicc. Kneucker, III, 1902. № 74! — Pl. Finl. exs. № 494!

Hab. Морські узбережжя, лимани, краї солончаків. — В степовій смузі УРСР, дуже рідко.

Л. З.-Л. С. Сталінська обл.: Маріупольськ. рн, Крива Коса (Клеоп.!). — **П. З. С.** Одеса, Лимани (анонім!).

Subsp. Oppermannii Zoz. Рослина трохи більша. Стебла 3—8 *см* завв., $^1/_2$—$^2/_3$ *мм* завт., з прозорими блідо-буруватими тонкими малопомітними піхвами. Колос довгасто-яйцевидний, 3—5 *мм* завд., 3—8 (9)-квітковий; покривні луски майже рівні, тупуваті або злегка загострені, 2 *мм* завд., з добре помітною серединною зеленою жилкою; оцвітних щетинок 6, з короткими, донизу спрямованими зубчиками; з них три досягають середини стилоподіїв,

решта три 1,75 *мм* завд. Горішки тригранні, обернено-яйцевидні, злегка блискучі і трохи більші 1 *мм*, з плоскувато-трикутним стилоподієм. 4. VII—VIII.

Planta submajor. Culmi 3—8 *cm* alti, $^1/_2$—$^2/_3$ *mm* crassi, basi vaginis aphyllis, vix perspicuis, pellucidis, tenuiter membranaceis obsiti. Spica oblongo-ovata, 3—5 *mm* longa, 3—8 (9)-flora, glumis subaequalibus, obtusiusculis vel vix acuminatis, 2 *mm* longis, nervo mediano viridi; setulae hypogynae senae, retrorsum scabrae, tres mediam partem stylopodii attingentes, caeterae 1,75 *mm* longae. Achenium obovatum, trigonum, subnitens, millimetro sublongius. 4.

Zoz in Trav. de l'Instit. Botan. de l'Univers. de Charkov, I (1936) 46.

На солончаках і на вогких, переважно більш або менш засолених місцях; зрідка.

Л. З.-Л. С. Ворошиловградська обл.: Старобільськ. рн, с. Байдівка, по р. Айдару дно пересихаючого лиману (Ширяєвськ.!). — **П. З. С.** Миколаївська обл: скол. м. Миколаєва, с. Тернівка, при виході балки, на мокрому місці суцільним килимом (Опперм.!). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Осипенківськ. рн, гирло р. Берди, солончаки в заплавині (Шостенко!).

Поширення виду по СРСР. Причорном., Вол.-Дон., Передкавк., (гирло р. Кубані), Серед. Азія: Арало-Касп.

Ar. Geogr. speciei. Півд., Серед. і Прибалтійська Європа, півн. Африка, Кавказ, Серед. Азія, Півн. Америка.

307. (2). H. pauciflóra (Lighth.) Link.—Ситняг небагатоквітковий. Рослина з укороченим кореневищем, що утворює пучкуваті дернини, і з короткими повзучими гонами. Стебла круглясті, численні, прямі, 3—30 *см* завв., при осиові обгорнені 2—3 косо обрізаними піхвами. Колос довгасто-еліптичний або яйцевидний, 3—7-квітковий, 5—7 *мм* завд. Покривні луски квіток яйцевидні, тупі, кілясті, коричневі, з блідою серединкою і плівчастим краєм; з них нижня обгортає колос і майже рівна з ним. Оцвітних щетинок 3—6, рівних з горішком і вкритих назад оберненими шипиками. Приймочок 3. Горішок тригранно-яйцевидний, зверху колючо-загострений, блискучий, сіруватобурий, 2 *мм* завд. 4. Цв. VI.

Planta laxe caespitosa, breviter stolonifera. Culmi numerosi, teretes, striati, 3—30 *cm* alti, basi vaginis oblique truncatis obsiti. Spica oblongo-elliptica, 3—7-flora, glumis ovatis, obtusatis, carinatis, sanguineo-ferrugineis, margine hyalinis, gluma infima majore spicam amplectente et ei subaequilonga. Setae hypogynae 5—6-nae, retrorsum spinulosae, fructum aequantes. Stigmata terna. Achenium ovatum, trigonum, mucronatum, nitidum, circa 2 *mm* longum. 4.

Link, Hort. Berol. I (1827) 884. — Цинзерлинг, Фл. СССР III, 69. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 260.

Syn. *Scirpus pauciflorus* Lightf. Fl. scot. (1777) 1077.—Ledeb. Fl. Ross. IV, 246. Czern. Consp. n° 1520. Lindem. Fl. Chers. II, 250. Шмальг. Фл. Ю.-З. 620; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 543. Пач. Фл. Херсон. губ. I, 347. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 190.—*Scirpus Baeothryon* Ehrh. in L. fil. Suppl. 103 (1781). Eichw. Skizze, 121.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv VIII, 38, fig. 707—708! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 171.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1092!

Hab. Мохові болота і болотисті луги, береги річок і озер. — Спорадично в Лісостепу, зрідка на Поліссі і на півночі Степу.

Л. П. Сумська обл.: Шостенськ. рн, між сс. Пирогівка і Горби, долина р. Десни (Куксін!).—**Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Ново-Басанський рн, болота по р. Супій, біля с. Биків (Д. і К. Зерови!); між с. Білоцерківщиною і Вороньками (вони ж!); болото по р. Супій, коло с. Петрівки (вонн ж!). Прилуцьк. рн, долина р. Удая, коло с. Переволочної (!), коло с. Подища (!). — Київська обл.: Березанський рн, між сс. Усівкою і Чорнянками (Д. і К. Зерови!); околиці с. Усівки (вони ж!). — Полтавська обл.: Яготинськ. рн, коло с. Черкасівки (Д. і К. Зерови!); між сс. Війтівцями і Дзюбівкою (вони ж!). Лубенськ. рн, поблизу Лубен (Рог.). — Харківська обл.: Харків (Черняєв; зразків у гербарії нема). — **П. З.-Л. С.** Кіровоградська обл.: Знам'янський рн, с. Лисянетрадка (Ліндем.!).

F. pállida Podp. Покривні луски по краю з широкоплівчастою блідою облямівкою.

Glumae late pallide marginatae.

Podpěra, Května Moravy, VI (1928) 99. — Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 261.

Л. Л.-С. Чернігівська обл.: окол. с. Липовий ріг (біля Ніжина), солончакові луги (Лавренко!).—Полтавська обл.: дол. Хорола (Ковальов!). Окол. с. Даніно-Лосновка, западина (Можайська!).

Поширення по СРСР. Аркт. Європ. (півн.-схід Кольського півострова); Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Дв.-Печ., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн. (Лисаветградка), Завол.; Кавказ: В. Кавк., Даг., Схід. Закавк.; Захід. Сиб. (рідко): Ірт. (Бараба); Схід. Сиб.: Анг.-Саян. (Іркутськ); Дал. Схід: Камч.

Ar. Geogr. Сканд., Середн. і Атлант. Європа, Балк., Мала Азія, Сірія (?), Півн. Америка.

308. (3). H. Czernjájevii[1] Zoz.—Ситняг Черняєва. Кореневище вкорочене, з короткими гонами. Стебла зібрані пучковидними дернинками, прямі, жовтувато-бурі, тонкоборозністі, 20—40 *см* завв., тонкі, $^1/_3$—$^1/_2$ *мм* завт. під колосом і $^3/_4$—1 *мм* вище піхов, при основі з буро-червонуватими або бурими, блискучими, вгорі косо зрізаними піхвами. Колос яйцевидно-довгастий, як і стебло—світлий, жовтувато-бурий, 4—7 *мм* завд.; покривні луски яйцевидні, вгорі загострені, вдвоє довші за плід, кілясті, з широкою світлою зеленувато-бурою серединною смужкою, що переходить в широкий прозорий білуватий бережок; нижня луска тупа, обгортає колос цілком і дорівнює $^1/_2$—$^2/_3$ його довжини. Оцвітних щетинок 6; вони рудуваті, коротко зазублені, досягають $^2/_3$ горішка, рівні з ним або доходять до основи стилоподія. Горішок тригранний, обернено-яйцевидний або еліпсоідальний, сіруватий, злегка блискучий, коло 2,5—3 *мм* завд., з тонкою, ледве помітною поздовжньою штриховкою на гранях; стилоподій клиновидний, не відділений від горішка, у верхній половині чорний. 4. Цв. VI. — Рис. 29.

Рис. 29. *Heleocharis Czernjajevii* Zoz. Горішок в оцвітиною (збільшений в 10 раз). (Рис. І. Зоз).

Planta perennis, rhizomate abbreviato, stolones breves edente. Culmi fasciculati, flavescenti-fuscescentes, erecti, tenuiter striati, 20—40 *cm* alti, supra vaginas 0,75—1 *mm*, sub spica 0,3—0,5 *mm* crassi, basi

[1] На пошану професора ботаніки Харківського університету В. М. Черняєва, автора „Коиспекта растений дикорастущих и разводимых в окрестностях Харькова и в Украине" (Харьков, 1859).

vaginis oblique truncatis, brunneo-purpurascentibus vel brunneis nitentibus involuti. Spica ovato-oblonga, flavescenti-brunnescens, 4—7 *mm* longa, glumis apice acuminatis, achenio duplo longioribus, carinatis, dorso late virescenti-brunnescentibus, ad carinam obscurioribus, margine albido-hyalinis, gluma infima obtusa, totam basim spicae amplectente et ea sesquiplo duplove breviore. Setae hypogynae 6-nae, rufescentes, retrorsum breviter scabrae, fructu breviores vel basim stylopodii attingentes. Achenium trigonum, obovatum vel ellipsoideum, grisescens, leviter nitens, vix perspicue longitudinaliter striatum, circa 2,5—3 *mm* longum, stylopodio cuneato superne nigro superatum. 4.

Zoz in Trav. de l'Instit. botan. de l'Univers. de Chark. I (1936) 47, 53; Фл. УСРР, визн. I, 261.

Syn. *H. pauciflora* auct. nonnull. fl. ucr. ex parte, non Link.

Hab. Гіпнові болота і мокрі солончакуваті луги, разом з *Scirpus Tabernaemontani* Gmel., *Heleocharis Korshinskyana* Zinserl. — Лівобережжя Дніпра — в межах Лівобережного лісостепу.

Л. Л.-С. (п. д.) Полтавська обл.: Глобинський рн, околиці с. Білики, Зайченці, в заплавині р. Хорола, гіпнове болото (Зоз!!).

Поширення по СРСР. В лісостеповій частині УРСР і РРФСР.

Ag. Geogr. Ареал виду ще не визначений.

Примітка: Автор бачив екземпляри з РРФСР з таких місцевостей: Курська обл.: с. Сіверське (Черняєв!); Оскольський рн, с. Троїцьке (Черняєв!) з заміткою „*Scirpus Baeothryon* L. fil", нижче олівцем: „*Heleocharis leucocarpa* Czern. A speciminibus petropolitanis, sibiricis, et germanicis statura duplo majore et caulibus tenuioribus differt".

Секція 2. **Aciculáres** Svenson. Плоди невиразно тригранні або круглясті, довгасті або веретеновидно-обернено-яйцевидні, з поздовжніми борознами. Найнижча луска плодюча. Приймочок 3.

309. (4). H. aciculáris (L.) Roem. et Schult.— Ситняг голчастий. Зелена рослина з тонким повзучим кореневищем, утворює пучковидні дернинки. Стебла тонкі, прямі, 3—4-гранні, борознисті, 2—20 *см* завв. Колос яйцевидний або довгасто-яйцевидний, гострий, 3—12 (15)-квітковий, 2—5 *мм* завд.; покривні луски квіток яйцевидні, тупуваті, чорнобурі, з зеленою серединою і більш-менш широким перетинчастим краєм; нижня луска не більша за інші. Оцвітних щетинок 3—4, рівних з горішком, швидко опадаючих. Горішок вузький, довгасто-обернено-яйцевидний, невиразно тригранний, злегка поздовжньосмугастий, жовтуватий, з сосковидно-конічним стилоподієм. 4. Цв. VI—VIII.

Planta viridis, caespitosa, rhizomate filiformi, repente. Culmi capillares, erecti, tri- vel quadrangulares, striatuli, basi vaginis binis oblique truncatis, aphyllis, fuscescentibus vel purpurascentibus involuti, 2 — 20 *cm* alti. Spica ovata vel oblongo-ovata, acuta, 3—12-flora, glumis ovatis, obtusatis, praeter dorsum viridem fuscis, margine late hyalinis. Setae hypogynae 3 — 4-nae, retrorsum hispidulae, caducae, fructui aequilongae. Achenium oblongo-obovatum, obsolete trigonum, leviter striatum, stramineo-flavum, stylopodio mamillari-conico terminatum. 4.

Roem. et Schult. Syst. II (1817) 154.— Ledeb. Fl. Ross. IV, 243. Czern. n° 1515. Рог. Обозр. (1869) 261. Lindem. Fl. Chers. II, 249. Монтр. Обозр. 66. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 619; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 543. Пач. Фл. Полес. n° 1082. Херс. фл. I, 344. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 201. Цинзерлинг, Фл. СССР III, 70. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 261.

Syn. *Scirpus acicularis* L. Sp. pl. ed. I (1753) 48.—Bess. Enum. n° 54. Eichw. Skizze, 121.
Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 170!

Hab. Береги водойм або в мілкій воді. — Звичайно по всіх районах УРСР. Поширення по СРСР. Звичайно по всьому Союзу.
Ar. Geogr. Північна частина Євразії, Північна Америка.

Секція 3. **Ovátae** Svenson. Стилоподій сплющений. Плоди двоопуклі, блискучі, коричневі. Приймочок 2.

310. (5). H. ovata (Roth) Roem. et Schult.— Ситняг яйцевидний. Однорічна сіро-зелена рослина, утворює пучкуваті дернини, Стебла тонкі, прямі або дугоподібно висхідні, тонкоборозністі, 5 – 30 *см* завв., при основі з червонуватими піхвами. Колос кулясто-яйцевидний або яйцевидний, 2—7 *мм* завд., тупуватий; покривні луски довгасто-яйцевидні, тупі, жовто-бурі, з перетинчастим краєм і зеленою смужкою посередині; нижня луска ледве охоплює половину колоса; оцвітних щетинок 5—7, які перевищують горішок; приймочок 2. Горішок обернено-яйцевидний, грушовидний (найширший на самому вершку), двоопуклий, буро-жовтий, з сосковидно-конічним стилоподієм, що в довжину коротший, ніж в ширину. ☉. Цв. VI—VIII.

Planta annua, cinerascenti-viridis, caespitosa. Culmi erecti vel arcuato-ascendentes, tenues, striati, basi vaginis pallide fuscescentibus oblique truncatis obsiti, 5—30 *cm* alti. Spica rotundato-ovata vel ovata, obtusa, 2—7 *mm* longa, glumis oblongo-ovatis, rotundato-obtusis, ferrugineis, dorso viridi-vittatis, margine hyalinis. Setae hypogynae 5 — 7-nae, retrorsum hispidulae, fructum superantes. Stygmata bina. Achenium obovato-pyriforme, biconvexum, fusco-luteum, stylopodio mamillari-conico dilatato terminatum. ☉.

Roem. et Schult. Syst. II (1817) 162 — Ledeb Fl. Ross. IV, 245. Czern. Consp. n° 1518. Рог. Обозр. (1869) 245. Монтр. Обозр. 65. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 619; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 543. Пач. Фл. Полес. n° 1081. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 200. Цинзерлинг, Фл. СССР III, 71. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 261.

Syn. *Scirpus ovatus* Roth, Tent. fl. Germ. II (1790) 562.
Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 295, fig. 700—701! — Сырейщ. Илл. Фл. Моск. губ. I, с. 170!
Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 393!

Hab. Вогкі місця, вогкі дороги. — Досить часто в Поліссі і рідко в Лісостепу.

П. П. Кам'янець-Подільська обл.: Полонне (Пач.). — Житомирська обл.: Городниця (Пач.). Володарсько-Волинськ. рн, с. Кропивна (Пач.!). Коростишів (Траутф.!). Олевськ. рн, Олевськ (Рог.), ст. Пост Дров'яний (Д. Зеров!). Зорин (Рог.). Житомир (Собкевич!). — Київська обл.: Кагановичськ. рн, м. Каганович (раніше Хабне) (Рог.!). Чорнобиль (Рог.!). Димерськ. рн, Мануїльське (Рог.!). Околиці Києва, Петропавлівська Борщагівка (Рог.!). Київ (Траутф.!, Шмальг.!, Семенкев.!, Д. Зеров і Оксіюк!). — **Л. П.** Микільська слобідка, біля Києва (Шмальг.!). Верхньо-Дубечан. рн, с. Новосілки (Ракочі!). — Чернігівська обл.: Остерськ. рн, околиці Остра (Ракочі!). Новгород-Сіверськ (1824. Мертенс!).— **Л. Л.-С.** Харківська обл.: окол. Харкова, Шпаки (Наливайко), Мерефа (Черн. за Шир. і Лавр.). Кол. Зміївськ. пов. (Ковалевський.).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Вол.-Дон., Передкавк., Схід. Закавк.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Дал. Схід., Зее-Бур., Уссур.

Ar. Geogr. Серед. і півд. Європа, М. Азія, Кавказ, Гімалаї, Східн. Сибір, Манчжурія, Півн. Америка.

Секція 4. **Palustrifórmes** Svenson. Рослини звичайно з гонами. Плоди від світложовтих до червоно-бурих або оливкових, двоопуклі, сочевицеподібні (рідше круглясто-тригранні). Приймочок 2. Стебла прямі або висхідні.

311. (6). H. Lévinae Zoz. — Ситняг Левіної[1]. Кореневище повзуче. Стебла прямі, борозниcті, жовтувато-зелені, з виступаючими на окремих стеблах поперечними перегородками, 27—40 *см* завв., $^3/_4$—$^4/_5$ *мм* завт. і з помітним перехватом під колосом, 1 *мм* завт. вище піхов. Піхов 2, які досягають $^1/_4$ висоти стебла, верхня з темнокоричневим кільцем по краю і з виразною „мозолею" (зачатком листа), донизу бурувато-чорвона; нижня піхва темнокоричнева, майже чорна. Колос циліндричний, загострений, 4—17 *мм* завд., 2—2,5 *мм* завш., рябуватий; покривні луски клиновидно загострені, з широкою серединною жовтуватою смужкою, з боків якої верхніх $^2/_3$ луски бурувато-червоні, по краю ж, як і в нижній третині, широкоплівчасті; нижні луски в своїх пазухах без квіток, найнижня на $^3/_4$ і більше охоплює колос; оцвітних щетинок 1—3, з короткими зубчиками, досягають $^3/_4$ висоти горішка; іноді їх нема. Горішки еліпсоідальні, коло 2 *мм* завд., $^2/_3$—$^3/_4$ *мм* завш., дрібнокрапчасті, вгорі з гострим непотовщеним стилоподієм. Приймочок 2. 4. — Рис. 30.

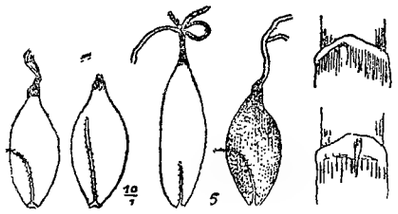

Рис. 30. *Heleocharis Levinae* Zoz. Зав'язі і горішок з оцвітною щетинкою (збільш. в 10 раз); піхви. (Рис. І. Зоз).

Planta perennis, rhizomate repente. Culmi erecti, teretes, sub spicae basi constricti, striati, flavescenti-virides, 27—40 *cm* alti, inferne vaginis binis aphyllis, oblique truncatis, quartam partem eorum subaequantibus obsiti, vagina inferiore atro-brunnea, superiore inferne fuscescenti-purpurea, ad marginem ostii atro-brunnea et „callo" (primordio laminae) instructa. Spica cylindrica, acuminata, 4—17 *mm* longa, 2—2,5 *mm* lata, variegata, glumis oblongo-ovatis, cuneato-acuminatis, fuscescenti-purpureis, dorso late flavescenti-vittatis, membranaceo-marginatis, inferioribus sterilibus, infima saltem tres quartas partes spicae baseos amplectente. Setae hypogynae 1—3-nae, retrorsum scabridae, dimidium achenium superantes, interdum nullae. Stigmata bina. Achenium ellipsoideum, minute punctatum, circa 2 *mm* longum, 0,6—0,75 *mm* latum, stylopodio acuto non incrassato apiculatum. 4.

Zoz, hoc loco.

Syn. *H. uniglumis* auct. fl. ucr. ex parte, non Link.

Hab. Лівобережне Полісся (поширення точно не встановлене).

Л. П. Чернігівська обл.: Горснянський рн, околиці с. Бурівки, друга тераса, болото Замглай, сухі луги (Левіна!).

Поширення по СРСР. Не з'ясоване.

Ar. Geogr. Ареал виду не з'ясований.

[1] На пошану колектора цього виду Ф. Я. Левіної.

Примітка. Схожий габітуально з *H. mammillata* Lindb. fil. або з *H. eu-palustris* Lindb. fil., цей вид дуже відрізняється еліпсоідальним плодом, з непотовщеним стилоподієм. На вершку верхньої піхви є „мозоля" — зачаток листа. Дуже цікавий вид з атавістичними особливостями горішка і листа.

312. (7). H. mammillata Lindb. f. — Ситняг сосочковий. Зелена рослина з повзучим кореневищем. Стебла прямі, потовщені, злегка борозниcті, 10—50 *см* завв. Колос яйцевидний або яйцевидно-циліндричний, товщий за стебло, відокремлений від нього виразним перехватом; покривні луски яйцевидно-ланцетні, гострі, темнобурі, з зеленою спинкою і вузьким перетинчастим краєм; оцвітних щетинок (4) 5—8, з частими дуже перевищуючими їх діаметр, донизу і прямо спрямованими зубчиками, довших за горішок в 1,5 раза. Горішок обернено-яйцевидний, з сосковидним стилоподієм, ширина якого перевищує довжину. 4. Цв. VI—VII.

Planta viridis, rhizomate repente. Culmi erecti, incrassati, leviter striati, teretes, sub spicae basi constricti, 10—50 *cm* alti. Spica ovata vel ovato-cylindracea, glumis ovato-lanceolatis, acutis, atro-fuscis, dorso viridi-vittatis, anguste hyalino-marginatis. Setae hypogynae (4) 5—8-nae, fructum sesquiplo superantes, retrorsum vel patentim crebre scabrae. Achenium obovatum, stylopodio mammilliformi, latitudine sua breviore apiculatum. 4.

Lindb. fil. in Act. Soc. pro Faun. et Fl. Fenn. XXIII (1903) 7, tab. I, fig. 1—18. — Цинзерлинг, Фл. СССР III, 75. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 261.

Syn. *H. palustris* R. Br. Prodr. Fl. Nov. Holl. I (1810) 80. Ledeb. Fl. Ross. IV, 244 ex p. — *H. palustris* a. *communis* Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 619; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 542 ex p.

Icon. Фл. Юго-Вост. III, рис. 148, fig. 3! — Фл. СССР III, с. 73, tab. VI, fig. 8!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1996!

Hab. Береги водойм, низинні болота, вогкі дороги. — Полісся і Лісостеп, спорадично (?).

П. П. Житомирська обл.: Олевськ. рн, околиці с. Білокоровичі, Дівинська лісова дача, оз. Дике, заплавина (Воробйов!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Куликівськ. рн, околиці с. Горбн, луги, на піскуватому намулі, в заплавині р. Десни (Куксін!). — **Л. Л.-С.** Харківська обл.: околиці Харкова, мокре місце біля Гладківського бору (Наливайко!).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Верхн.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Вол.-Дон. (рідко); Захід. Сиб.: Обськ.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур.; Дал. Схід.: Зее-Бур.

Ar. Geogr. Середня і північна (лісова) Європа, Сибір до Далекого Сходу.

313. (8). H. intérsita Zinserl. — Ситняг проміжний. Рослина зелена, з повзучим кореневищем. Стебла більш-менш тонкі, без перехвату при основі колоса або ледве перехвачені, злегка борозниcті, 5—50 *см* завв. Колос циліндричний або яйцевидно-циліндричний, 5—15 *мм* завд.; покривні луски яйцевидно-ланцетні, гострі, темнобурі, з вузькою світлою серединною смужкою і вузьким перетинчастим краєм; оцвітних щетинок 4, довших (іноді в 2 рази) за горішок і шерстких від великих, донизу спрямовaних зубчиків. Горішок обернено-яйцевидний, з конічно-сосковидним, широким біля основи і раптом звуженим угорі або коротко-конічним стилоподієм. 4. Цв. VI—VII.

Planta viridis, rhizomate repente. Culmi erecti, tenues, vix striati, sub spicae basi non vel vix constricti, 5—50 *cm* alti. Spica cylindrica vel ovato-

cylindrica, 5—15 *mm* longa, glumis ovato-lanceolatis, acutis, atro-fuscis, dorso anguste viridi-vittatis, anguste hyalino-marginatis. Setae hypogynae 4-nae, fructum plus minus superantes, retrorsum spinulosae. Achenium obovatum, stylopodio conico-mammillato (i. e. basi dilatato, superne subabrupte angustato) vel breviter conico terminatum. ♃.

G. Zinserl. in Fl. URSS III (1935) 76, 581.
Syn. *H. mammillata* × *H. eu-palustris* G. Zinserl. in Фл. Юго-Востока, III (1929) 277.
Icon. Фл. СССР III, с. 73, tab. VI, fig. 11 et 26!

Hab. Вогкі луги, низинні болота, береги водойм. — Зрідка (?) в Поліссі і в Лісостепу.

П. П. і **Л. П.** (Ю. Цінзерлінг). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Богуславський рн, с. Хохітва (Клеоп.!).

Поширення по СРСР. Півд. част. Кар.-Лапл. і Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., схід. част. Вол.-Дон., Завол.; Кавк.; Передкавк., Захід., Схід. і Півд. Закавк.; Захід. Сиб.; Обськ, Ірт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Лен.-Кол.; Дал. Схід: Зеє-Бур., Уссур., Сахал.; Аркт.: Анадир.

Ar. Geogr. Серед. і півн. Європа, Кавказ, півн. Азія, Манчжурія, Півн. Америка.

314. (9). H. eu-palústris Lindb. fil. — Ситняг болотний. Зелена або (на півдні) сизо-зелена рослина з повзучим кореневищем. Стебла більш-менш товсті, прямі, майже гладенькі, 5—120 *см* завв., без перехвату при основі колоса. Колос циліндричний, 5—20 *мм* завд.; покривні луски яйцевидно-ланцетні, гострі, донизу притуплені, темнобурі, з зеленою смужкою на спинці або без неї, з вузьким перетинчастим краєм; оцвітних щетинок 4, з дрібними, донизу оберненими зубчиками, що не перевищують діаметра щетинки щетинки здебільшого коротші за горішок, рідше рівні з ним або довші за нього. Горішок обернено-яйцевидний, з конічним стилоподієм, довжина якого більша за ширину. ♃. Цв. 2/2.—V—VII.

Planta viridis vel glaucescenti-viridis, rhizomate repente. Culmi plus minusve crassiusculi, erecti, fere haud striati, 5—120 *cm* alti, sub spica non constricti. Spica cylindrica, 5—20 *mm* longa, glumis ovato-lanceolatis, acutis, inferne obtusatis, atrofuscis, dorso stria viridi vittatis vel concoloribus, margine anguste membranaceis. Setae hypogynae 4-nae, retrorsum aculeolulatae, fructu plerumque breviores, rarius ei aequilongae longioresve. Achenium obovatum, stylopodio conico, latitudine sua longiore apiculatum. ♃.

Lindb. fil. in Act. Soc. pro Faun. et Fl. Fenn. XXIII, 7 (1903) 5, tab. I, fig. 19, tab. II, fig. 21—25. Цинзерл. Фл. СССР III, 76. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 262. — *H. palustris* R. Br. et auct fl. ross. et ucr. ex parte.

Icon. Lindb. fil. l. c. — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 169! — Фл. СССР III, 73, tab. VI, fig. 12!

Hab. Береги водойм, вогкі луги, канави і солончаки. — Звичайно у всіх районах.

Var. nigrispicáta Zinserl. Стебла товсті, зелені, ламкі, всередині з добре помітними в сухому стані перегородками; покривні луски чорно-бурі або деякі забарвлені, деякі ж бліді.

Culmi crassi, virides, fragiles, septis transversalibus, in statu sicco manifeste conspicuis instructi. Glumae atro-fuscae concolores vel aliae coloratae aliae pallidae.

Zinserling, Фл. Юго-Востока, III (1929) 277.

Притерасові знижения і терасові степові поди. — Рідше за типову форму.

Л. П. Сумська обл.. Ямпольськ. рн, околиці с. Ямполя, долина р. Івота, торфове болотце в суборі і в притерасових зниженнях (другої тераси) (Зоз!!). Конотопськ. рн, околиці с. Лизогубівки, западина з водою (Левіна!). Олишівськ. рн, околиці с. Дроздівки, болото (Левіна!).—**Л. Л.-С.** Харківська обл.: Зміївськ. рн, околиці ст. Лиман, степові поди, разом з *Glyceria fluitans* R. Br. (Лавренко!).—**Л. З. Л.-С.** Дніпропетровська обл: Новомосковськ. рн, околиці с. Знам'янки, степові поди на другій терасі р. Самари (Зоз!!).

Поширення по СРСР. Всі райони Європ. частини, крім Аркт.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Обськ., Ірт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян (дуже рідко, на схід до Іркутська); Серед. Азія: Прибалх.; Кавк.: Передкавк., Захід., Схід. і Півд. Закавказзя.

Ar. Geogr. Північна і Середня Європа, Кавк., Захід. Сибір, Казахстан, півн. Монголія, Північна Америка.

Примітка. Ця різновидність добре відрізняється як від типового *H. eu-palustris* (характером стебла, дрібними горішками, чорними квітковими лусками, умовами виростання), так і від *H. mammillata* (стеблами, короткоконічним стилоподієм, щетинками оцвітини). Потребує дальшого дослідження.

315. (10). H. crássa Fisch. et Mey. — Ситняг товстий. Кореневищна рослина з зеленими або сизими товстими стеблами, зібраними в пучки. Стебла в дернині неоднакові, тонкі і товсті (торішні), 0,75—2 *мм* завт. нижче колоса і 1—3 *мм* завт. вище піхов, виразно борозниcті, під колосом з помітним перехватом. Піхви просторі, нижні бурувато-червоні, з добре помітним фіолетовим відтінком, верхні соломисто-жовтуваті, на вершку косо зрізані, з бурувато-фіолетовим краєм, рідше прозорі. Колос яйцевидно-циліндричний, світлий або строкатий; покривні луски яйцевидно-ланцетні, з широкою серединною смужкою, облямованою принаймні на верхніх лусках вузькою бурувато-червоною смужечкою або остання не виявлена; в останньому разі весь колос або нижня його половина білувата; по краю луски широко-прозоро-перетинчасті; нижня луска охоплює колос на 2/3. Оцвітних щетинок 4, довших за горішок, з середньої довжини зубцями, оберненими донизу (при основі зубці коротші, вгорі довші за ширину щетинки). Горішок обернено-яйцевидний, коло 1,5 *мм* завд., з стилоподієм з ледве помітним петлистим рисунком, злегка блискучий, з 1—3 жолобками, що проходять через горішок і стилоподій. Стилоподій ширококонічний (0,6—1,0 *мм* завт.), з своєрідним сітчастим рисунком, від горішка відокремлений виразною або непомітною шийкою. ♃.

Culmi fasciculati, virides vel glauco-virides, teretes, striati, sub spica constricti, 20—90 *cm* alti, supra vaginas ad 1—3 *mm*, infra spicam 0,75—2 *mm* crassi.

Spica ovato-cylindrica, glumis ovato-lanceolatis, acutis, vel obtusiusculis, cum vitta mediana viridi, striis fuscis plerumque cincta, margine late hyalinis, infima spicae baseos duas tertias partes amplectente. Setae hypogynae 4-nae, retrorsum scabridae, achenio longiores. Achenium obovatum, 1—3-sulcatum, subnitens, vix perspicue reticulato-clathratum, circa 1,5 *mm* longum, stylopodio late conico, 0,6—1 *mm* lato, basi plus minusve constricto superatum. ♃.

Fisch. et Mey. ex Becker in Bull. de la Soc. d. naturalist. de Moscou, 1 (1858) p. 75 (nomen nudum). Цинзерлинг, Флора Юго-Востока, III (1929) 277, рис. 148, фиг. 5; Фл. СССР III, 67 et 582. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 262.

Hab. Береги „бакаїв", проток, „саг", між піщаними аренами Нижнього Дніпра, від Запоріжжя до Херсона. — Дуже можливе знаходження цього виду на піщаних терасах Дінця, Дона і інших річок.

П. З. С. Запорізька обл.: Запорізьк. рн, околиці с. Біленького в районі Кінських плавень, на правому березі р. Дніпра, піски (Свістунова!). — Дніпропетровська обл.: Нікопольськ. рн, в долині р. Чортомлика (Рижутін і Бузовір!)—**Л.-З. С.** Запорізька обл.: Кам'янсько-Дніпровськ. рн, околиці с. Іванівки, Кам'янська піщаиа арена (Козлов!); околиці с. Водяного, по берегах бакаїв і на лугах середнього рівня (Козлов!); околиці с. Кам'янки, на захід від „Малих Кучугур", в завіяних піском бакаях (Козлов!). Береги р. Дніпра в районі Кам'янської піщаної арени (Козлов!). — Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн, Козаче-Лагерська арена, околиці с. Баюканя (?), схил до западинки (Козлов!).

Поширення виду по СРСР. Європ. частина: Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Кавказ: Передкавк., Півд. Закавк.; Захід. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Арало-Касп.

Ar. Geogr. Ареал виду ще не визначений.

315[1]. (11). H. argyrolepidioides Zinserl. — Ситняг сріблястолусковий. Сизо-зелена рослина, з кореневищем, що дає стебла пучками. Стебла прямі, товстуваті, борозниспі, 10—60 *см* завв., з невиразним перехватом при основі колоса. Колос циліндричний або яйцевидно-циліндричний, 7—15 *мм* завд. Покривні луски яйцевидно-ланцетні, гострі, з більш-менш широкою і світлою серединною смужкою, облямованою бурим і широким перетинчастим краєм. Одвітних щетиник 4 (5), коротших за горішок, з густими, донизу обернеиими зубчиками. Горішок обернено-яйцевидний, з коротко-конічним, угорі круглястим і горбкуватим стилоподієм, довжина якого дорівнює ширині або менша за неї. ♃.

Planta glaucescenti-viridis, caespitosa. Culmi erecti, crassiusculi, striati, sub spica vix constricti, 10—60 *cm* alti. Spica cylindrica vel ovato-cylindrica, 7—15 *mm* longa, glumis ovato-lanceolatis, acutis, vitta viridi mediana satis lata, striis fuscis angustis cincta, margine late hyalinis. Setae hypogynae 4 (5)-nae, crebre retrorsum spinulosae, fructu breviores. Achenium obovatum, stylopodio breviter conico, in apice rotundato tuberculo praedito, latitudini suae aequilongo vel ea subbreviore superatum. ♃.

G. Zinserl. in Fl. URSS III (1935) pp. 79, 584. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 262.

Hab. Болота, луги, береги.

Вид описаний з кол. Валуйського повіту Воронєзької губ. (слобода Вейделівка) і наведений для Криму. Може бути знайдений в східній частині України.

Поширення по СРСР. Ниж.-Дон, Завол., Крим., Півн. Кавказ.

Ar. Geogr. Басейн Дона, Нижня Волга, Крим, Півн. Кавказ.

316. (12). H. eu-uniglúmis G. Zinserl. — Ситняг однолусковий. Зелена рослина з повзучим кореневищем. Стебла прямі або злегка висхідні, злегка борозниспі, 7—50 *см* завв. Колос циліндричний, яйцевидно-циліндричний або яйцевидний, 10—25-квітковий, 5—15 *мм* завд. Покривні луски яйцевидні до яйцевидно-ланцетних, гострі або (особливо внизу колоса) тупуваті, світло-бурі, з вузькою світлою серединною смужкою і більш чи менш розвиненим перетинчастим краєм; нижня луска тупа, дорівнює третині або чверті колоса. Одвітних щетинок 4 (5), звичайно коротших за горішок, шерстких від донизу обернених зубчиків. Горішок обернено-яйцевидний, з конічним стилоподієм, довжина якого менша за ширину, дорівнює їй абож трохи більша за неї. ♃.

Planta viridis, rhizomate repente. Culmi erecti vel basi subascendentes, striati, 7—50 *cm* alti. Spica cylindrica, ovato-cylindrica vel ovata, 5—15 *mm* longa, 10—25-flora, glumis ovatis vel ovato-lanceolatis, acutis vel praesertim inferioribus obtusatis, fuscescentibus, dorso stria mediana viridi vittatis, plus minusve late hyalino-marginatis, gluma infima obtusa quartae vel tertiae partis spicae aequilonga. Setae hypogynae 4 (5)-nae, retrorsum spinulosae, fructu solito breviores. Achenium obovatum, stylopodio conico, latitudine sua breviore vel sublongiore vel ei aequilongo superatum. ♃.

G. Zinserl., Фл. Юго-Вост. III (1929) 278, tab. 148, fig. 8; Fl. URSS, pp. 82, 584. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 263.

Syn. *H. uniglumis* Schult. Mant. Veget. II (1823) 88 et auct. fl. ross. et ucrain. pro parte. *H. palustris* b. *uniglumis* Schmalh. Фл. Ю.-З. Р. (1886) 619; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 542.— *Scirpus uniglumis* Link, Jahrb. d. Gewächsk. I, 3 (1818) 77.

Hab. На вогких солончакуватих лугах, по берегах річок та морів, на солончаках. — Найзвичайний вид для всіх районів флори УРСР, особливо в степовій частині.

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Дв.-Печ., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Причорн., Крим., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Обськ, Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс, Лен.-Кол., Анг.-Саян., Даур.; Дал. Схід.: Камчат.; Серед. Азія: Прибалх., Тянь-Шан., Пам.-Ал., Сир-Дар.

Ar. Geogr. Майже вся Європа, Крим, Кавказ, вся північ. і Середня Азія, Монголія.

317. (13). H. Klingei (Meinsh.) B. Fedtsch. — Ситняг Клінге. Рослина з повзучим кореневищем. Стебла прямі, зібрані пучками, жовто-зелені, з сизим відтінком, тупо-борозниспі, 55—60 *см* завд., 1—1,5 *мм* завт. при

основі, 0,75—1 *мм* завт. вгорі, без перехвату під колосом. Піхов 2, щільно охоплюючих стебла, на вершку косо зрізаних, вгорі з бурувато-червоним краєм, буро-червонуватих, при основі фіолетових, до вершка жовтувато-бурих; верхня піхва 7—10 *см* завд. Колос циліндричний або довгасто-яйцевидний, сірувато- або рудувато-бурий, 6—13 *мм* завд., 2,3—3 *мм* завш.; покривні луски трикутно-яйцевидні, з дуже широким, до 1,5 *мм*, перетинчастим краєм, при основі майже суцільно-перетинчасті, 4—5 *мм* завд., 3—3,5 *мм* завш. Оцвітних щетинок 4 (рідко 5), сірих, досягаючих середини стилоподія або рівних з плодом. Горішок великий, ромбічно-еліптичний, 2,9—3 *мм* завд., 1—1 1/3 *мм* завш., коричнево-жовтуватий, з помітним рисунком з паралельних рядів точок; стилоподій конічний, 1 *мм* завд., світло- або темнувато-жовтуватий, з зморшкуватим рисунком. 4.

Rhizoma repens. Culmi fasciculati, flavo-virides, glaucescenti-suffusi, 55—60 *cm* alti, basi vaginis binis arcte adpressis vestiti. Spica cylindrica vel oblongo-ovata, grisescens vel fulvida, 6—13 *mm* longa, 2,3—3 *mm* lata, glumis triangulari-ovatis, obtusiusculis, fulvidis, pellucidis late hyalino-marginatis, 4—5 *mm* longis, 3—3,5 *mm* latis. Setae hypogynae 4-nae, raro 5-nae, griseae, crebre retrosum scabrae, dimidium stylopodium attingentes vel fructum aequantes. Achenium majusculum, rhomboideo-ellipticum, fusco-flavescens, parallele punctatum, 2,9—3 *mm* longum, 1—1,3 *mm* latum, stylopodio conico pallide vel plus minusve obscure flavescente ruguloso apiculatum. 4.

Б. Федченко. Раст. Турк. (1915) 164—165. Цинзерлинг, Фл. Юго-Вост. III (1929) pp. 278—279; Фл. СССР III, 82, 585. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 263.

Syn. *Scirpus Klingei* Meinsh. in Act. Hort. Petrop. XVIII, fasc. III (1901) 262.

Icon. Флора Юго-Востока, III, 148!

Hab. Заплавні луги, по берегах річок. — Лівобережний лісостеп (Дніпровська низовина).

Л. Л.-С. Полтавська обл.: Лубенський рн, околиці с. Лука, в заплавині р. Удая, солонцюваті луги, на злегка суглинистому грунті (Зоз!!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Завол. (околиці Уральська, Георгієвська станиця, долина р. Ілек); Серед. Азія: Прибалх., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Ареал виду не з'ясований.

318. (14). H. oxylépis (Meinsh.) B. Fedtsch.— Ситняг гостролусковий. Сизо-зелена рослина з прямими або дуговидно-висхідними, дуже тонкими, злегка борознистими стеблами, 10—50 *см* завв. Колос вузько-циліндричний або яйцевидно-циліндричний, 4—12 *мм* завд. Покривні луски яйцевидно-ланцетні, гострі, жовто-бурі, одноколірні або посередині світліші, з більш-менш виявленим перетинчастим краєм; нижня луска гострувата, досягає чверті або половини довжини колоса. Оцвітних щетинок звичайно нема, рідше їх 4, коротших за горішок, шерстких від дрібних донизу обернених зубчиків. Горішок обернено-яйцевидний, дуже звужений до основи; стилоподій дуже дрібний, сосковидний або конічний; довжина його не перевищує ширини. 4.

Planta cinerascenti-viridis. Culmi erecti vel subarcuato-ascendentes, tenues, leviter striati, 10—50 *cm* alti. Spica anguste-cylindrica vel ovato-cylindrica, 4—12 *mm* longa, glumis ovato-lanceolatis, acutis, flavo-fuscescentibus, unicoloribus vel in media parte pallidioribus, membranaceo-marginatis, gluma infima acutiuscula, quartam vel dimidiam partem longitudinis spicae attingente. Setae hypogynae nullae, rarius quaternae, retrorsum minute spinulosae, fructu breviores. Achenium obovato-pyriforme, stylopodio mammilari vel conico latitudine sua non longiore superatum. 4.

B. Fedtsch. Растит. Туркестана (1915) 165. Цинзерл. Фл. СССР III, 83.

Syn. *Scirpus oxylepis* Meinshausen in Act. Horti Petropol. XVIII, 3 (1901) 263.

Icon. Флора Юго-Вост. III, рис. 148, фиг. 11!

Hab. На солонцях, солончаках і на солончакуватих болотистих лугах і берегах. — Степова смуга, дуже рідко (?).

Л. З.-Л. С. Полтавська обл.: Нехворощанськ. рн, поблизу с. Павлівки (18. VI 1855. Рог.!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., басейн Дона, Нижня Волга, Захід. Сибір, Казахстан.

Ar. Geogr. Ареал виду не з'ясований.

319. (15). H. scýthica G. Zinserl.— Ситняг скіфський. Сизо-зелена рослина з прямими, злегка борознистими стеблами, 20—35 *см* завв. Колос циліндричний або яйцевидно-циліндричний, 5—17 *мм* завд.; покривні луски яйцевидно-ланцетні, гострі, світлобурі, з світлою серединною смужкою або без неї, з широким гіаліновим краєм; нижня луска тупа, не перевищує чверті довжини колоса; оцвітних щетинок нема або їх 4, рівних з горішком або коротших від нього, з рідкими донизу обернених зубчиками. Горішок обернено-яйцевидний; стилоподій з плоскуватим сосковидним або коротко-конічним стилоподієм, ширина якого вдвоє більша за довжину. 4.

Planta glaucescenti-viridis. Culmi erecti, vix striati, 20—35 *cm* alti. Spica cylindrica vel ovato-cylindrica, 5—17 *mm* longa, glumis ovato-lanceolatis, acutis, brunnescentibus, dorso pallide vittatis vel concoloribus, margine late hyalinis, infima obtusa, quartam partem longitudinis spicae non superante. Setae hypogynae nullae vel quaternae, laxe retrorsum spinulosae, fructui aequilongae vel eo breviores. Achenium obovatum, stylopodio patellato, late mamillari vel breviter conico, longitudine sua duplo latiore superatum. 4.

G. Zinserl. Флора Юго-Вост. III (1929) 279, табл. 148, фіг. 9; Фл. СССР III р. 84, 586. Зоз, Фл. УСРР, визн. I, 264.

Hab. По берегах озер, подів, на лугах у степовій смузі УРСР.

Л. З.-Л. С. Харківська обл.: Зміївський рн, околиці с. Лимана, біля хут. Георгіївського, велике Крячкувате озеро; у воді близько біля берега разом з *Glyceria fluitans* (L.) R. Br. (Лавр.!).— Дніпропетровська обл.: Околиці м. Дніпропетровська, в долині р. Самари біля с. Одинківки, на березі болотця (Кот.!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голо-Пристанськ. рн, Ягорлицький кут, подоподібне зниження серед солонцево-солончакового комплексу (Шостенко і Левіна!); околиці м. Корсуня, заливні луги з озерцями (Клоков!). — Запорізька обл.: Новотроїцьк. рн, Держ. заповідник Асканія-Нова, великий Чапельський під (Осадча!); там же на південь від с. Шотівки, днище поду (Шостенко і Шалит!).

Поширення по СРСР. Причорном., Вол.-Дон., Ниж.-Вол., Завол.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Арало-Касп.

Ar. Geogr. Півд. схід Європ. частини СРСР, Захід. Сиб., Казахстан.

320. (16). H. sareptána G. Zinserl.—Ситняг сарептський. Рослина з повзучим кореневищем. Стебла прямі, помітно вздовж борозниcті, 34—40 *см* завд., 1 *мм* завт. Піхви темні, червонувато-бурі, злегка блискучі, на вершку з темнобурим кілечком, косо зрізані. Колос яйцевидно-циліндричний, 6—11 *мм* завд., яйцевидно-довгастий; покривні луски яйцевидно-довгасті, червоно-бурі, по спинці з невиразною серединною смужкою, по краю прозороперетинчасті, 3—5 *мм* завд., 2 *мм* завш. Оцвітних щетинок 4 довших за плід, з довгими, донизу оберненими зубцями. Горішок двоопуклий, еліпсоідальний, світлобурий, з виразним поздовжнім рисунком цяток і по краю з поздовжніми зморшками, разом з стилоподієм 2,10—2,15 *мм* завд. Стилоподій сосковидний, при основі з білою облямівкою, в 4—6 раз коротший за горішок, з поздовжніми зморшками. 4.

Rhizoma repens. Culmi erecti, sulcati, 34—40 *cm* alti, 1 *mm* crassi, basi vaginis obscuris purpurascenti-brunneis, subnitentibus, apice oblique truncatis vestiti. Spica ovato-cylindrica, 6—11 *mm* longa, glumis ovato-oblongis, purpurascenti-fuscis, margine hyalinis, 3—5 *mm* longis, 2 *mm* latis. Setae hypogynae 4-nae, retrorsum longiuscule aculeolulatae, fructum superantes. Achenium ellipsoideum, biconvexum, pallide fusco seriatim longitudinaliter punctatum, ad margines longitudinaliter rugulosum, 1,8 *mm* longum, stylopodio mammilliformi, ad basin albo-marginato, eo 4—6-plo breviore superatum. 4.

G. Zinserl. Фл. Юго-Вост. III (1929) 279. Зоз, Фл. УСРР, визи. I, 264.
Syn. *H. fennica* var. *sareptana* Zinserl. in Fl. URSS III (1935) 87.
Icon. Фл. Юго-Востока, III (1929) 148, фіг. 7!

Hab. На солончакових лугах. — Дуже рідко в південно-східній частині Лісостепу.

Л. Л.-С. Сумська обл.: Охтирськ. рн, околиці с. Журавиого в заплавині р. Ворскли, разом з *Triglochin maritima* L. (Ізвекова!)—Харківська обл.: Околиці Харкова, луги (Аноиім!).

Поширення по СРСР. Європ. частина: Завол., Ниж.-Вол., Ниж.-Дон., Кавк.: Схід. Закавк.; Захід. Сибір: Верх.-Тоб., Ірт.; Схід. Сибір: Анг.-Саян, Лен.-Кол., Даур.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Північна і Серед. Азія, півд.-схід Європ. частини СРСР, Закавказзя.

321. (17). H. Korshinskyána G. Zinserl.—Ситняг Коржинського. Рослина з повзучим кореневищем. Стебла прямі, бурувато-зелені, тонкоборозниcті, кругло- або невиразногранчасті, 33—60 *см* завд. Піхов 2, червонувато-бурих, трохи блискучих, до основи темніших, на вершку косо зрізаних, з червонувато-бурим кільцем. Колос яйцевидно-циліндричний, рідше циліндричний, червонувато-бурий, сіруватий або темний, злегка блискучий, 6—15 *мм* завд.; покривні луски видовжено-яйцевидні, з прозорим більш-менш розірваним плівчастим бережком, з виразно помітною або майже непомітною серединною смужкою, що проходить вздовж більш-менш помітного кіля, який виразніше виявлений на нижніх лусках; оцвітних щетинок 5—6 (іноді їх нема), почасти довших, почасти коротших за плід, угорі з довгими, внизу з коротшими за ширину щетинки зубцями. Горішок обернено-яйцевидний, коло

1,70 *мм* завд., разом з стилоподієм 2—2,25 *мм* завд., тупо-тригранний, з поздовжнім рисунком цяток, світлобурий; стилоподій коротко-конічний або сосковидний, в 3—4,5 рази коротший за горішок. 4.

Rhizoma repens. Culmi erecti, fuscescenti-virides, striati, teretes vel angulati, 33—60 *cm* alti, basi vaginis binis purpurascenti-fuscis, subnitentibus, apice oblique truncatis vestiti. Spica ovato-cylindrica, rarius cylindrica, purpurascenti-fusca, grisescens vel obscura, subnitens, 6—15 *mm* longa, glumis elongato-ovatis, carinatis, margine hyalino-membranaceis laceris. Setae 5—6-nae, superne longius, inferne brevius retrorsum aculeolulatae, fructu breviores vel longiores, interdum nullae. Achenium obovatum, obtuse trigonum, longitudinaliter seriatim punctatum, pallide fuscum, stylopodio breviter conico vel mammilliformi, eo 3—4,5-plo breviore apiculatum. 4.

G. Zinserl. in Fl. Ross. Austr.-Orient. fasc. III, (1929) p. 280 et in Fl. URSS III (1935) pp. 88 et 588. Зоз, Фл. УСРР, визи. I, 263.
Icon. Фл. Юго-Востока, III, рис. 148, фіг. 6.

Hab. Трав'яно-осокові болота, заболочені луги.—Полісся, лісостепова і степова зони УРСР.

Л. П. Чернігівська обл.: Коропськ. рн, долина р. Десни околиці с. Вишеньки (Куксін!).— Сумська обл.: Глухівськ. рн, околиці с. Сварково в долині річки Клевені, напівосушене болото (Левіна!). Ямпольськ. рн, околиці с. Орлівки, в долині ріки Івоти, заболочені луги (Зоз!!). — **Л. Л.-С** Полтавська обл.: Семенівськ. рн, околиці с. Біляки, в долині Хорола, болото (Зоз!).—Харківська обл.: Околиці м. Харкова, ст. Рогозянка, в долині ріки Удн, по краю болота (Шостенко і Волоховська!).—**П. З. С.** Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн, Кардашинське болото, разом з *Agrostis stolonizans* Bess. (Козлов!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорном., Вол.-Дон., Вол.-Кам.; Середня Азія (Туркменістан).

Ar. Geogr. Ареал виду не з'ясований.

322. (18). H. macrocárpa I. Zoz.—Ситняг великоплідний. Рослина з повзучим кореневищем. Стебла прямі, зібрані пучками, зелено-жовті, борозниcті, 37—48 *см* завд., 1—1,75 *мм* завт., під колосом майже без перехвату. Нижні піхви червоно-бурі, з фіолетовим відтінком, на вершку косо зрізані. Колос ланцетно-циліндричний, темнобурий, 6—12 *мм* завд., 2—3 *мм* завш.; покривні луски ланцетні, темно- або світлобурі, 4 *мм* завд., 1—1,2 *мм* завш., з повздовжньою пунктирною штриховкою; серединна смужка на лусках невиразна або відсутня; луски по краю широко-прозоро-перетинчасті; нижня луска коротка, цілком охоплює колос; оцвітних щетинок нема або вони зачаткові при основі. Горішок еліптично-обернено-яйцевидний, з виразним рисунком цяток, 2,0—2,1 *мм* завд., 1,1 *мм* завш., разом з стилоподієм 2,4—2,5 *мм* завд. Стилоподій коротко-конічний, 0,4 *мм* завд., 0,8 *мм* завт., в п'ять раз коротший за горішок. 4. — Рис. 31.

Рис. 31. *Heleocharis macrocarpa* Zoz. Горішок (збільш.) (Рис. І. Зоз).

Rhizoma repens. Culmi fasciculati, erecti, viridi-flavidi, sulcati, 37—48 *cm* alti, 1—1,75 *mm* crassi, inferne vaginis purpurascenti-brunneis, violascenti-suffusis, apice oblique truncatis vestiti. Spica lanceolato-cylindracea, 6—12 *mm* longa,

2—3 *mm* lata, glumis lanceolatis, fuscis, longitudinaliter punctato-striatis, late hyalino-marginatis, circa 4 *mm* longis, 1—1,2 *mm* latis, infima breviore, spicae basin penitus amplectante. Setae hypogynae rudimentariae vel nullae. Fructus ellipsoideo-obovatus, una cum stylopodio 2,4—2,5 *mm* longus, 1,1 *mm* latus; stylopodium breviter conicum, achenio quintuplo brevius. 4.

Zoz in Trav. de l'Instit. Botan. de l'Univers. de Charkov, I (1936) 54, 55; Фл. УСРР, визи. I, 264.

Hab. Степові поди півдня УРСР.

Л. З. С. Запорізька обл.: Ново-Троїцьк. рн, Державний степовий заповідник Асканія-Нова, в подику (Шалит!).

Поширення по СРСР. Не з'ясоване.

Ar. Geogr. Ареал не з'ясований.

323. (19). H. Zinserlíngii I. Zoz. — Ситняг Цінзерлінга. Короткокореневищна рослина, без повзучих гонів, утворює великі, до 5—16 *см* в діаметрі, дернини. Стебла прямі, похилені або полягаючі, тонкоборозниспі, сизо-зелені (в сухому стані жовтувато-бурі), під колосом без перехвату, 28—73 *см* завд., 0,5—1,25 *мм* завт., вище піхов 0,75—2,5 *мм* завт. Піхов 2, темно-бурих, при основі з виразним фіолетовим відтінком, на вершку червонуватих; верхня піхва на вершку рівно зрізана, з темнобурим кільцем, нижня — плівчаста, зрізана під гострим кутом, часто розірвана. Колос темнобурий, циліндричний або видовжено-яйцевидний, 4—21 *мм* завд., 1,25—2,5 *мм* завш.; покривні луски круглясто-трикутні або в розправленому стані видовжено-яйцевидні, кілясті, по спинці з жовтувато-бурою серединною смужкою, далі темнобурі, по краю прозорі; нижня луска широкоплівчаста, кругом охоплює колос. Оцвітних щетинок нема або їх 3—5, нерозвинених, з короткими рідкими зубцями; окремі щетинки досягають середини горішка. Горішок обернено-яйцевидний, темнобурий, з виразним поздовжньо-крапчастим рисунком, 1,25—2,1 *мм* завд., 1—1,25 *мм* завш.; стилоподій сосковидний або сплющено-трикутний, жовтувато-бурий, в 4—6 раз коротший за плід. 4.—Рис. 32.

Рис. 32. *Heleocharis Zinserlingii* Zoz. Горішок. (Рис. І. Зоз).

Planta dense caespitosa, estolonosa, rhizomate brevi, caespites 5—16 *cm* diametro latos formans. Culmi erecti et inclinati vel decumbentes, tenuiter sulcati, glauco-virides, 28—73 *cm* alti, inferne vaginis brunneis, basi violascentibus, superne rubescentibus vestiti, vagina inferiore apice oblique, superiore horizontaliter truncata. Spica brunnea, cylindracea vel elongato-ovata, 4—21 *mm* longa, 1,25—2,5 *mm* lata, glumis elongato-ovatis, carinatis, brunneis cum vitta mediana flavescenti-fusca, margine hyalinis, gluma infima late membranacea, spicae basin omnino amplexante. Setae hypogynae nullae vel 3—5-nae, breves, laxe et breviter retrorsum scabridae, nonnullae dimidium fructum attingentes. Achenium obovatum, obscure brunneum, longitudinaliter punctato-striatum, 1,25—2,1 *mm* longum, 1—1,25 *mm* latum, stylopodio mammilliformi vel breviter conico, eo 4—6-plo breviore superatum. 4.

Zoz in Trav. de l'Instit. Botan. de l'Univers. de Charkov, I (1936) 54, 55; Фл. УСРР, визн. I, 265.

Hab. На хлоридно-сульфатних солончаках разом з *Atropis* sp., *Scirpus maritimus* L. var. *laxiflorus* Asch. et Gr., *Scorzonera parviflora* Jacq., *Tripolium vulgare* Nees. — Покищо відомий з півдня Лівобережного лісостепу.

Л. Л.-С. Полтавська обл.: Вел. Кринківськ. рн, біля с. Трубаїв, урочище Мала Кобзарка, заплавиии р. Хорола, на хлоридио-сульфатиих солончаках; там же між солями Видрівкою і Трубаями. Луги по дорозі на с. Остап'я, Вел.-Багачанськ. рн; околиці соли Сухорабівки, Решетилівськ. рн. (І. Зоз!!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Крим. [Джанкойський район, (Козлов!)].

Ar. Geogr. Ареал не з'ясований.

Примітка. Вид добре відрізняється від іиших дуже розвииеиою дерииною, без повзучих гонів. Екологічио зв'язаний з крайнім типом засолеиня — мокрими хлоридно-сульфатними солончаками.

Секція 5. **Intermédiae** Svenson. Рослини утворюють дернини. Стебла тонкі, кволі. Колоси звичайно гострокінчасті. Плоди оливково-бурі, довгасто-обернено-яйцевидні, сочевицеподібні або тригранні. Стилоподії конічні. Приймочок 2—3.

324. (20). H. carniólica Koch. — Ситняг карніольський. Сизозелена рослина з висхідними тонкими стеблами, 10—35 *см* завд.; стебла звичайно полягають і при основі колоса укоріняються. Колос циліндричний або яйцевидно-циліндричний, гструватий, 3—10 *мм* завд.; покривні луски гострі, темнобурі, посередині світлі, по краю вузькоперетинчасті; нижня луска охоплює половину основи колоса, тупа, світла. Горішок довгасто-обернено-яйцевидний, сплющений; стилоподій при основі розширений, догори більш-менш раптом звужений; довжина його більша за ширину. Оцвітних щетинок 6—8, шерстких від спрямованих донизу зубчиків; вони перевищують горішок, рідше рівні з ним. 4.

Planta glauco-viridis. Culmi graciles, ascendentes, demum plerumque arcuatim decumbentes et sub spica radicantes, 10—35 *cm* longi. Spica cylindrica vel ovato-cylindrica, acutata, 3—10 *mm* longa, glumis acutis, obscure brunneis cum vitta mediana pallidiore, anguste membranaceo-marginatis, gluma infima obtusa pallida basin spicae semiamplexante. Setae hypogynae 6—8-nae, retrorsum majuscule spinulosae, fructui aequilongae vel saepius eo longiores. Achenium oblongo-obovatum, stylopodio conico latitudine sua longiore superatum. 4.

Koch, Synops. ed. 2 (1844) 853. — Цинзерл. Фл. СССР III, 89.
Icon. Hegi, Ill. Fl. Mitt. Eur. II, S. 42, fig. 199!

Hab. На вогких лугах Правобережного полісся.

П. П. Житомирська обл.: Баранівськ. рн: ліс коло с. Геиріхівки; луги коло хут. Голубиии, Геиріхівської сільради (24. VII 1932. Д. Зеров!).

Поширення по СРСР. Тільки в зазначеному районі (Верх.-Дніпр.).
Ar. Geogr. Півн. Італія, Югославія, Угорщина, Чехо-Словаччина, Австрія, Румунія, півн.-захід. част. УРСР.

Рід 125. Fimbristylis [1] Vahl. — Фімбристиліс

Vahl, Enum. II (1806) 285

Колоси багатоквіткові, одиничні або зібрані головками або зонтиками. Покривні луски спірально черепичасті. Стовпчик сплющений, з двома приймочками, при основі цибулеподібно потовщений. Оцвітних щетинок нема.

Рід має коло 300 видів, поширених головним чином у субтропіках. В межах СРСР 9 видів. Єдиний вид цього роду на Україні — *Fimbristylis dichotoma* Vahl — середземноморський (у широк. розумінні) елемент.

325. F. dichótoma (L.) Vahl. — Фімбристиліс дворозділь-ний. Стебла сизуваті, численні, злегка тригранні, при основі вкриті листям. Листи вузькі, лінійні, гострі, майже рівні з стеблом. Колоси зібрані в майже простий або складний зонтик з нерівними променями. Колоси довгасто-яйцевидні, гострувати; обгортка суцвіття з 3—6 нерівних листів, з яких нижні часто перевищують суцвіття; покривні луски дрібні, густочерепичасті, по кілю зеленуваті, переходять у потовщене загострення, іржависті, по краю перетинчасті. Стовпчик дворозділь-ний, бахромчасто-війчастий; плід обернено-яйцевидний, двоопуклий, з поздовжніми і поперечними борозенками. ☉. Цв. 2/2 VII—IX.

Planta annua, glaucescens. Culmi numerosi, subtrigoni, basi foliati. Folia anguste linearia, acutata, culmum subaequantia. Umbella composita vel semicomposita, radiis inaequalibus; involucri phylla 3—6-na, inaequalia, inferiora umbellam saepe superantia. Spicae oblongo-ovatae, acutiusculae, glumis glabris, parvis, arcte imbricatis, praeter carinam prominentem viridem in mucronem crassiusculum abeuntem, ferrugineis, membranaceis. Stylus bifidus, fimbriato-ciliatus. Achenium obovatum, biconvexum, costulis longitudinalibus et striis transversis reticulatum. ☉.

Vahl, Enum. II (1806) 287. — Ledb. Fl. Ross. IV, 258. Шишкин, Фл. СССР III, 92. Лавр. Фл. УСРР, визн. I, 270.

Syn. *Scirpus dichotomus* L. Sp. pl. ed. 1. (1753) 74.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 315!

Hab. На вогкому піску по пісковій терасі Дніпрового низу.

Л. З. С. Миколаївська обл.: Цюрупинськ. рн, Цюрупинська арена коло с. Костогризова, по дорозі з хутора Поди до м. Цюрупинська (Лавр.!). Козаче-лагерська арена, 5 *км* на ОSО від могили Борисова (!), Цюрупинськ — Радеиське (Лавр.!). Скадовськ. рн, околиці с. Чабурди (!).

Поширення по СРСР. Причорном., Кавк.: Захід., Схід. і Півд. Закавк.; Серед. Азія: Кара-Кум, Аму-Дар., Сир-Дар.

Ar. Geogr. Середземноморські частини Європи і Африки, Кавказ, Мала, Перед. і Серед. Азія, Індія, Японо-Кит., Австралія.

[1] Від латинських слів fimbria — бахромка і stylus — стовпчик.

Триба 3. Rhynchospóreae Benth. et Hook.

Колоси з 1—3 двостатевими плідними квітками і з 1—2 чоловічими квітками або без них; нижні 3—6 покривні луски порожні.

Рід 126. Schóenus [1] L. — Сашник

L. Gen. ed. 5. (1754) 26

Суцвіття — небагатоквіткова головка, оточена прицвітними листами. Колоси двостатеві, 2—3-квіткові; колоскові луски кілясті, розміщені дворядно; з них нижні 3—6 неплідні, верхні 2—3 плідні. Оцвітина з 3—5—6 щетинок (іноді їх нема); тичинок і приймочок по 3; стовпчик опадний. Плід — тригранний горішок.

Рід має коло 70 видів, властивих головним чином субтропіками і помірній смузі. — В межах СРСР і УРСР 2 види. Представники р. *Schoenus*, які наводять для України, є літоральні елементи: *S. nigricans* L. — середземноморського типу, *S. ferrugineus* L. — балтійсько-атлантичного.

---

1. Суцвіття складається з 5—10 колосів; нижній прицвітний лист принаймні вдвоє перевищує суцвіття . . . . . (1). **S. nigricans** L.
— Суцвіття складається з 2—3 колосів; нижній прицвітний лист короткий, ледве перевищує суцвіття . . . . . (2). **S. ferrugineus** L.

326. (1). S. nigricans L. — Сашник чорніючий. Жорстка, густодерниста рослина з коротким кореневищем. Стебла круглясті, 20—50 *см* завв., при основі обгорнені чорно-бурими, вище — червоно- і жовто-бурими блискучими піхвами. Листів 1—2, вузькожолобчастих, вдвоє коротших за стебла, зверху шерстких, рано відмираючих. Суцвіття — головка з 5 — 10 колосів, з 2 чорно-коричневими шиловидними прицвітними листами, з яких верхній коротший за суцвіття, нижній удвоє перевищує його. Колоси ланцетні, гострі, 2—3-квіткові. Покривні луски яйцевидно-ланцетні, по кілю шерсткі, чорно-бурі, догори і по краю світліші. Оцвітних щетинок 3—5, коротших за горішок (іноді їх нема). Горішок яйцевидний або довгасто-яйцевидний, тригранний, білий, блискучий, коло 1,5 *мм* завд. 4. Цв. VI—VIII.

Planta dense caespitosa, rhizomate brevi horizontali. Culmi rigidi, teretes, 20—50 *cm* alti, ad basin foliati et vaginis nitidis atro-brunneis pallidioribusque cincti. Folia ex vagina lata rigida subcarinato-compressa filiformia, anguste canaliculata, supra scabra, culmo duplo breviora. Inflorescentia terminalis, capitata, spicis 5—10-nis aggregatis formata, basi involucrata, involucri phyllis binis, a basi dilatata subulatis, inferiore capitulum duplo superante. Spicae lanceolatae, acutae, 2—3-florae, glumis distichis, ovato-lanceolatis, cymbiformi-carinatis, castaneo-nigris, apice et ad margines pallidioribus, carina scabrida. Setae hypogynae 3—5-nae, achenio breviores, interdum nullae. Stigmata terna. Achenium ovatum vel oblongo-ovatum, trigonum, album, nitidum, circa 1,5 *mm* longum. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 43. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 551. Пач. Херс. фл. I, 359. Рожевиц. Фл. СССР III, 101. Д. Зеров, Фл. УСРР, визи. I, 271. Zapałowicz, Consp. fl. Galic. I, 127.

Syn. *Chaetospora nigricans* Kunth, Enum. II (1837) 325. Ledeb. Fl. Ross. IV, 260.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 286, fig. 579!

[1] Від грецького слова σχοῖνος — (схóйнос) — назва рослин з роду *Juncus* у стародавніх греків.

Hab. На приморських узбережжях по солончакуватих моріжках, в улоговинах. — Дуже рідко по узбережжю Чорного моря; наводиться для Галичини.

П. З. С. Піскуваті острови в гирлі Дністровського лиману (Шестерік., Пач.). — **Л. Л.-С.** Миколаївська обл.: Скадовськ. рн, острів Джарилгач (Пач., Дзевановськ.!). Голо-Пристанськ. рн, острів Тендер (Дес.-Шост. і Левіна!)[1].

Поширення по СРСР. Причорн., Крим.; Кавк. весь; Серед. Азія: Сир-Дар., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Серед., прибалтійська і півд. Європа, надморська Україна (західна частина), Крим, Кавказ, Мала і Серед. Азія, півн. Африка.

327. (2). S. ferrugíneus L. — Сашник іржавий. Рослини тверді, утворюють густі дернини. Кореневище коротке, повзуче. Стебла круглясті, при основі обгорнені темними червоно-бурими піхвами, з яких 1—2 верхніх з шиловидною тонкою і гладенькою жолобчастою пластинкою. Суцвіття головчасте, складається з 2—3 колосів, при основі з 2 жолобчастими шиловидними прицвітними листами, з яких нижній тільки трохи довший за суцвіття, а верхній — коротший. Колоси вузьколанцетні і ланцетні, гострі, 2—3-квіткові; покривні луски загострені, по кілю гладенькі. Оцвітних щетинок звичайно 6, довших за горішок, шерстких. Горішок обернено-яйцевидний, сіруватий, блискучий, з невеликим вістрям, коло 1,5 *мм* завд. 4. Цв. VI—VIII.

Planta caespitosa, rhizomate brevi repente. Culmi rigidi, teretes, basi foliati et vaginis obscure rubescenti-fuscis vestiti, 10—30 *cm* alti. Folia e vagina carinato-compressa subulata, supra canaliculata, laevia. Inflorescentia capitata, spicis 2—3-nis formata, basi involúcrata; involucri diphylli foliola subulata, canaliculata, inferius erectum, strictum, capitulo sublongius, alterum eo brevius. Spicae auguste lanceolatae vel lanceolatae, acutae, 2—3-florae, glumis distichis, nigricanti-ferrugineis, lanceolatis, acutatis, carinatis, carina glabra. Setae hypogynae plerumque senae, scabriusculae, fructum superantes. Stigmata terna. Achenium obovatum, trigonum, albicans, laeve, nitidum, breviter mucronatum, circa 1,5 *mm* longum. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 43.—Шмальг. Фл. Ю.-З Р. 626; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 550. Рожевиц, Фл. СССР III, 101. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 271. Pacz. Szkic flory i spis roślin Wschod. Galicyi, 88. Zapałowicz, Consp. fl. Galic. I, 127.

Syn. *Chaetospora ferruginea* Rchb. Fl. excurs. (1830) 74. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 260. Czern. Consp. n° 1535. Рог. Обозр. (1869) 264. Горницкий, Матер. для флоры Харьк. губ. (1872). Gromow, Enumer. stirp. agri Charkoviensis, n° 153.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, fig. 676!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 140!

Hab. На торфових болотах.

П. П. (з). Околиці Кремінця (Бессер у Рог., Шмальг.). — **Л. Л.-С.** Харківська обл. Околиці Харкова (ager Charkoviensis (Громов, Черняєв[2]). Кол. Валківський або Ізюмський повіт (Горницьк.).

[1] *Schoenus nigricans* L. помилково був показаний Бельке для Мірчі, Радомиського р-ну (Belke, Notice sur l'histoire naturelle du district de Radomysl.). (*G. B.*).

[2] За Ширяєвим і Лавренком (Florae charkoviensis conspectus, c. 44), в гербарії Черняєва зразків *Schoenus ferrugineus* L. з кол. Харківської губернії нема, але є зразки, зібрані Черняєвим біля с. Сіверського, Білгородського повіту, кол. Курської губернії, 27.VI 1836. (*G. B.*).

Знаходження цього виду на Харківщині потребує стверджеиия новими фактичними даними. З певністю, проте, він відомий для околиць Курська (Гефф т!). — Зустрічається в південній частині Західної України. [Дубляни коло Львова (Пач.), Бродський і Трембовльський повіти (Реман у Запаловича)].

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Завол.

Ar. Geogr. Півд., Середня і прибалтійська Європа, Польща.

Рід 127. Cládium[1] Patr. Br. — Меч-трава

Patrick Browne, Hist. Jamajka (1756) 114. — Schrad. Fl. Germ. I (1806) 74

Суцвіття — складна волоть, утворена кінцевим суцвіттям і боковими, що виходять з пазух двох верхніх листів. Колоси зібрані пучками, дрібні, небагатоквіткові. Покривні луски спірально розміщені, нижні три неплідні, дальша — з чоловічою квіткою, верхня — двостатева. Оцвітних щетинок нема; тичинок 2—3, приймочок 2—3. Плід — горішок з корковою блискучою і ламкою оболонкою.

Рід має коло 35 видів, поширених в субтропічних і тропічних країнах. — В СРСР і в УРСР він репрезентований середземноморським (у широкому розумінні) видом *C. mariscus* R. Br.

328. C. mariscus (L.) R. Br. — Меч-трава звичайна. Сіро-зелена рослина з товстим кореневищем і підземними гонами. Стебла круглі, гладенькі, вкриті листям, 100—150 *см* завв. Листи лінійні, 10—15 *мм* завш., догори тригранні, зісподу кілясті, по кілю і краях пилчасто-шерсткі. Суцвіття волотевидне, з кінцевих і пазушних волотей. Прицвітні листи значно перевищують суцвіття. Колоси яйцевидно-ланцетні, до 4 *мм* завд., зібрані в головки, сидячі або на ніжках. Колоскові луски ланцетні, гострі, жовто-бурі. Оцвітних щетинок нема; приймочок 3. Горішок яйцевидний або обернено-яйцевидний, чорно-коричневий, блискучий, 3—3,5 *мм* завд. 4. Цв. VI—VII.

Planta griseo-viridis, rhizomate crasso stolonifero. Culmi elati, 100—150 *cm* alti, crassi, foliati, teretes, laeves, internodiis superioribus alternatim altero latere canaliculatis. Folia rigida, longa, late linearia, superne triquetra, subtus carinata, ad carinam et margines asperrima, 10—15 *mm* lata. Inflorescentia paniculata, corymbis terminali et axillaribus formata, plus minusve decomposita; involucri polyphylli foliola paniculam superantia. Spicae ovato-lanceolatae, capitato-glomeratae, sessilia et pedunculala, glumis lanceolatis acutis ferrugineis. Stigmata terna. Achenium ovatum vel obovatum, apiculatum, laeve, nitidum, ferrugineum, 3—3,5 *mm* longum. 4.

R. Br. Prodr. fl. Nov. Holl. (1810) 93. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 259. Czern. Consp. 67. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 627; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 551. Пач. Фл. Пол. III, 52; Херс. фл. I, 360. Рожевиц, Фл. СССР III, 102. Д. Зеров, Фл. УСРР, визн. I, 272. Zapałowicz, Consp. fl. Galic. I, 128.

Syn. *Schoenus Mariscus* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 62.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 287!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 36!

[1] Κλάδιον (кла́діон) грецькою мовою означає — гілочка.

Hab. На болотах і при берегах. — Дуже рідко в Правобережному лісостепу і по узбережжю Чорного моря.

Тарнопольська обл.: Броди [Запалович за Кпарр-ом (Die bisher bekannten Pflanzen Galiziens und der Bukovina)]. — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Богацьк.) — **Л. Л.-С.** Сумська обл.: Кол. Путивльськ. повіт (Горницький у Альохіна). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голо-Пристанськ. рн, острів Тендер (Дес.-Шост. і Левіна). Скадовськ. рн, острів Джарилгач (Пач., С. А. Дзевановськ.!).

Наводиться Бельке — мабуть, помилково — для П. П. для кол. Радомиськ. повіту (Ворсівка, Волчков, Карпилівка).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм, Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн., Крим.; Кавк.: Передкавк., Захід. і Схід. Закавк.; Серед. Азія: Сир-Дар., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Серед. і півд. Європа, Румунія, УРСР, Кавказ, Мала, Передня і Середня Азія.

Рід 128. Rhynchóspora [1] Vahl. — Ринхоспора

Vahl, Enum. II (1806) 236

Суцвіття головчасте або щитковидне; квітки двостатеві; колоси з спірально розміщеними лусками; з них верхні і нижні неплідні і тільки 2—3 середні мають квітки. Оцвітина з 3—13 зубчастих щетинок. Тичинок 2—3. Стовпчик при основі потовщений, з 2 приймочками. Горішок сплющений, з неопадною основою стовпчика.

Рід має коло 200 видів, властивих головним чином субтропічним і тропічним зонам. — В межах СРСР 4 види.

З наших видів *Rh. alba* (L.) Vahl. — бореальний вид, *Rh. fusca* (L.) Roem. et Schult. — європейсько-атлантичний; знаходження останнього в УРСР сумнівне.

---

1. Прицвітний лист не довший або тільки трохи довший за суцвіття; колоси білуваті; оцвітних щетинок 9—13 . . (1). **Rh. alba** (L.) Vahl.
— Прицвітний лист значно довший за суцвіття; колоси буруваті; оцвітних щетинок 5—6 . . . . . (2). **Rh. fusca** (L.) Roem. et Schult.

329. (1). Rh. álba (L.) Vahl. — Ринхоспора біла. Рослина утворює пухкі дернини і дає короткі гони. Стебла тонкі, тригранні, вкриті листом, 15—40 *см* завв. Листи вузьколінійні, до 2 *мм.* завш., вздовж зложені, по краю злегка шерсткі. Колоси зібрані щитковидними пучками на кінці стебла і в пазухах верхніх листів; листи обгортки коротші за суцвіття, рівні з ним або ледве перевищують його; покривні луски яйцевидно-ланцетні, гострі, білуваті, пізніше буруваті. Оцвітних щетинок 9—13, не довших за горішок, назад зазублених. Горішок обернено-яйцевидний, сплющений, 1,5—2 *мм* завд., оливковий, поступово звужений в носик довжиною коло 1 *мм.* 4. Цв. VII—VIII.

[1] Від грецьк. слів ῥύγχος (рюнхос)—дзьоб і σπορά (спора́)—насіння; назва дана через те, що на плоді залишається у вигляді дзьобика основа стовпчика.

Planta laxe caespitosa, stolonifera. Culmi graciles, triquetri, foliati, 15—40 *cm* alti. Folia anguste linearia, plicata, margine scabriuscula, ad 2 *mm* lata. Spicae subcorymboso-glomeratae; involucri polyphylli foliola inflorescentiam subaequantia vel vix superantia. Glumae ovato-lanceolatae, acutae, albicantia, demum fuscescentia. Setae hypogynae 9—13, retrorsum scabrae, achenio subaequilongae. Achenium pallide olivaceum, obovatum, compressum, 1,5—2 *mm* longum, superne sensim in rostrum conicum, eo circa duplo brevius attenuatum. 4.

Vahl, Enum. II (1806) 236. — Bess. Enum. n° 52. Ledeb. Fl. Ross. IV, 259. Czern. Consp. n° 1553. Рог. Обозр. (1869) 263. Монтр. Обозр. 66. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 626; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 550. Пач. Фл. Полес. n° 1098. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 202. Рожевиц, Фл. СССР III, 103. Д. Зеров, Фл. УСРР, визи. I, 271.

Syn. *Schoenus albus* L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 44.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, fig. 678! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 168.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 87.

Hab. На мохових (сфагнових) торфових болотах. — Досить часто в північній частині Полісся і зрідка в південній.

П. П. Житомирська обл.: Новоград-Волинський (Рог., Пач.). Олевськ. рн: Олевськ, Замисловичі, Озерянська Рудня, Рудники, Сущани (Рог., Шмальг., Пач.), коло с. Рудня Радовельська, урочище Олешня (Д. Зеров!). Овруцьк. рн, Ігнатполь (Підопл.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл: Гельмязівськ. рн, коло с. Сушки (Підопл.!). — Харків, на сфагиовому болоті біля Данилівки (Черняєв!) [1].

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Завол.; Захід. Закавк.; Захід. Сибір; Схід. Сибір.: Даур.; Дал. Схід; Камчатка.

Ar. Georg. Європа, крім арктичної і степової частини, півн. Азія, Японія, Аляска, Півн. Америка.

329[1]. (2). Rh. fúsca (L.) Roem. et Schult. — Ринхоспора бура. Рослина з довгим повзучим кореневищем з гонами; утворює пухкі дернини. Стебла тригранні, вкриті листям, 10—30 *см* завв. Листи вузьколінійні, 1—1,5 *мм* завш., більш-менш зложені, шерсткі. Колоси зібрані в щитковидні пучки на кінці стебла і в пазухах листів. Листи обгортки значно перевищують пучки суцвіття. Колоскові луски яйцевидні, буруваті, майже бурі. Оцвітних щетинок 5—6, наперед зазублених і значно довших за горішок. Горішок обернено-яйцевидний, сплющений, до 1,5 *мм* завд., червоно-бурий, з товстішою, ніж у попереднього виду, основою стовпчика. 4. Цв. VII — VIII.

Planta laxe caespitosa, rhizomate longe repente stolonifero. Culmi triquetri, foliati, 10—30 *cm* alti. Folia anguste linearia, 1—1,5 *mm* lata, plus minusve plicata, scabrida. Spicae subcapitato-conglomeratae; involucri polyphylli foliola inflorescentiam valde superantia. Glumae ovatae fuscescentia, demum fusca. Setae hypogynae 5—6-nae, sursum scabrae, achenium duplo superantes. Achenium fuscescens, obovatum, compressum, rostro conico circa 1 *mm* longo apiculatum. 4.

[1] В гербарії Бот. інституту Ак. Наук СРСР є екземпляр Середиського ніби з кол. Херсонської губернії. Безумовно, в кол. Херсонській губернії цього виду не може бути. — (*Є. В.*).

Roem. et Schult. Syst. II (1817) 88. — Ledeb. Fl. Ross. IV, 259. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 626; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 550. Рожевиц, Фл. СССР III, 103.

Syn. *Schoenus fuscus* L. Sp. pl. II (1763) 1664.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 285!

Hab. На піщано-болотистих місцях.

Л. Л.-С. Наводиться для кол. Харківської губернії Горницьким[1].

Поширення виду по СРСР. Кар.-Лап., Лад.-Ільм., Вол.-Дон. (?), Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Середня і прибалтійська Європа, Польща (Ейхвальд).

Підродина II. Caricoideae Pax pro p.

Квітки одностатеві, одно- або дводомні, без оцвітини.

Рід 129. Cárex[2] (Rupp.) L. — Осока

Rupp. Fl. Jen. 306. — L. Gen. pl. ed. 1 (1737) 280; Sp. pl. ed. 1 (1753) 972

Багаторічні трави з підземними кореневищами, що дають неплідні і плідні гони. Стебла звичайно тригранні, рідше круглясті, більш-менш укриті листям, коло основи обгорнені хоч листоносними (філоподія), хоч безлистими (афілоподія), і тоді звичайно забарвленими піхвами. Листи лінійні. Рослини однодомні, рідше дводомні; квітки зібрані в колоси. Колоси одиничні або численні, цілком жіночі або цілком чоловічі або андрогінні (тобто з чоловічими квітками в верхній частині колоса) або гінекандричні (тобто з чоловічими квітками при основі колоса), утворюють прості або більш-менш складні суцвіття. Квітки одностатеві, по одній під кожною покривною лускою. Чоловічі квітки з 3 тичинками. Тичинки з вільними нитками і лінійними пиляками. Жіночі квітки оточені особливою різновидністю прицвітків — мішечком; зав'язь з шийкою, що має 2 або 3 приймочки. Горішок тригранний або плоско-опуклий, інколи при основі з лінійним осьовим додатком. Мішечки плівчасті або шкірясті, з жилками або без них, голі або волосисті, без носика або з розвиненим і по-різному розщепленим носиком.

Рід *Carex* має (коли виходити з сучасного еколого-географічного розуміння виду) понад 1500 видів, поширених, головним чином, у помірних і субтропічних поясах обох півкуль.

На території СРСР поширені 400 видів роду *Carex*. З цього числа в УРСР (в межах її до 1 листопада 1939 року) знайдено 77 видів, але ще 10 видів[3], можливо, будуть знайдені біля західних або північних меж Республіки. Найбільшу кількість видів, що трапляються на Україні, репрезентують елементи північної—бореальної флори. Між ними ми маємо таких представників бореально-циркумполярної флори, як болотні *Carex chordorrhiza, C. diandra, C. canescens, C. limosa, C. pauciflora*; сюди ж належить лісова *C. pallescens*. Більшість же видів

[1] Вказівка Горницького, який збирав рослини на Харківщині в кол. Валківському і Ізюмському повітах, мабуть, помилкова. (*Є. Б.*).

[2] Назва осоки у стародавніх римських письменників (Віргілія, Катулла та інших).

[3] *Carex loliacea, C. vitilis, C. heleonastes, C. disperma, C. aquatilis, C. pendula, C. cuspidata, C. pedata, C. irrigua, C. flavella.*

бореальної флори має бореально-євразіатський ареал і звичайно не йде на схід далі Байкала і Лени, як, напр., *C. dioica, C. vulpina, C. appropinquata, C. cyperoides, C. elongata, C. disticha, C. acuta* L., *C. caespitosa, C. Buxbaumii, C. Oederi, C. panicea, C. lasiocarpa, C. vesicaria, C. orthostachys* (з болотно-лугових), *C. praecox, C. ericetorum* (з суходільно-борових елементів) і *C. hylaea, C. Lumnitzeri, C. argyroglochin, C. vaginata* (з лісових тінелюбних форм). Нарешті, ряд видів має і бореально-європейський ареал, що часто доходить до Урала, але нерідко загасає в межах флори або навіть біля її західних меж; це—*C. paniculata, C. Hartmani, C. hirta, C. Davalliana, C. juncella, C. gracilis, C. flava* (з лугово-болотних), *C. brizoides, C. digitata, C. rhizina* і *C. montana* (з лісових елементів). Ще два види — *C. leporina* і *C. muricata* можна розглядати як представників десцензивної (зниженої) гірсько-бореальної флори, що збереглася на рівнині з періоду зледеніння. Більшість бореальних видів звичайно займає північні поліські частини України, просуваючись на південь по остаточних лісових і лугово-болотних формаціях північного типу або вздовж рік (шляхом занесення). Наявність ізольованих острівців для багатьох бореальних елементів у гірському Криму і на Північному Кавказі, при відсутності їх на Балканах і в Малій Азії, говорить за ймовірний більш могутній розвиток бореальних угруповань на Україні і за більш південне їх просування в гляціальний період.

Також значне число видів українських осок (коло 15) належать до представників південно-західної, атлантично-середземноморської флори. Тут можна відрізняти як чисто середземноморсько-атлантичні види, що захоплюють УРСР лише північним краєм своєї межі — *C. compacta, C. divulsa, C. polyphylla*, так і види з глибоким суббореальним просуванням до північного сходу, до Урала і далі; види ці або суцільно поширені по всій території України (гелео- і гігрофіли), або охоплюють степову зону двома язиками, з півночі і з півдня (дримофіли, лісові елементи) і нерідко мають острівне мешкання на Алтаї і на південних Саянах. З останніх це будуть: *C. silvatica, C. cuprina, C. remota, C. spicata*. Сюди ж треба віднести й гірсько-степову *C. humilis*. Атлантично-середземноморські гелеофіли репрезентовані такими видами: *C. elata* (просування якої на схід, певне, затримано зустрічною міграцією з Сибіру близької *C. omskiana*), *C. riparia, C. melanostachya, C. acutiformis, C. inflata, C. pseudocyperus*.

Особливий інтерес на Україні являють види, що прийшли із Сходу, з Сибіру, які по їх можливій вихідній локалізації в льодовиковий період можна вважати елементами джунгаро-алтайської флори. Окремі їх представники, як от *C. supina, C. tomentosa, C. secalina* — встигли просунутись на південь і далеко на захід (до Тироля і Верхньої Італії), інші ж виклинюються в Передкавказзі і біля західних меж СРСР; це степова *C. uralensis*, що доходить до західних меж УРСР, болотні *C. graciliformis, C. omskiana, C. wiluica* і *C. Karelini* — види, що упираються в межах Наддніпрянщини в зустрічну міграцію західноєвропейських і середземноморських *C. gracilis, C. elata* і *C. distans*. Нарешті, лісостепова *C. ruthenica*, що пройшла також далеко на захід до Паннонії, певне, затримала міграцію гірськопаннонської (десцензивної) *C. verna* Chaix (в межах УРСР не знайденої)

До числа представників аналогічної західної флори належать представники паннонської флори, для яких можна припустити розгортання ареалу в постгляціалі в східному напрямку; це — *C. Buekii, C. umbrosa, C. Michelii, C. pilosa.* Гірська *C. umbrosa* виключається біля західних меж України, відходячи на Балкани і через Крим на Кавказ, а *C. Buekii* і *C. Michelii* поширюються на схід до Волги і Урала.

Представників середземноморської ксероморфної флори з осок на Україні небагато. До них можна віднести: *C. brevicollis, C. hordeistichos, C. distans, C. flacca* Schreb., а також літоральні атлантично-середземноморські *C. extensa* і *C. divisa*

Нарешті, на Україні ми маємо ще три цікавих види: *C. colchica, C. nitida, C. alba.* Перший—псамофіт, представник аралокаспійської літоральної флори, що перейшов на річкові і борові піски; другий і третій — кальцифіли, що являють собою релікти спеціалізованої гірської флори.

Еколого-фітоценологічна характеристика осок[1]

В протилежність злакам, які являються в межах УРСР не тільки едифікаторами лугових і болотних угруповань і превалідами в трав'яному ярусі деяких лісових угруповань, але й основними едифікаторами зональних у межах Лісостепу і Степу степових фітоценозів, осоки в межах УРСР пов'язані майже виключно з болотами, лугами, де вони дуже часто грають роль едифікаторів або субедифікаторів рослинного вкриття, і з лісами, в трав'яному ярусі яких вони інколи переважають. В степах УРСР, як і взагалі в степах СРСР, осоки грають (в протилежність злакам) другорядну роль.

До складу едифікаторів або субедифікаторів болотних угруповань у межах УРСР належать такі види осок: *Carex dioica* L., *C. chordorrhiza* Ehrh., *C. diandra* Schm., *C. appropinquata* Schm., *C. canescens* L., *C. juncella* Fr., *C. omskiana* Meinsh., *C. caespitosa* L., *C. limosa* L., *C. riparia* Curt., *C. lasiocarpa* Ehrh., *C. inflata* Huds., *C. vesicaria* L. Більшість цих видів пов'язана з евтрофними осоковими і гіпново-осоковими болотами, і тільки *C. lasiocarpa* Ehrh. пов'язана переважно з оліготрофними і мегатрофними, головним чином осоково-сфагновими, болотами, хоч інколи росте в значній кількості і на евтрофних болотах.

До складу едифікаторів лугів належать такі види осок: *Carex disticha* Huds., *C. praecox* Schreb., *C. vulpina* L., *C. leporina* L., *C. acuta* L. (=*C. vulgaris* Fr.=*C. Goodenoughii* Gay), *C. gracilis* Curt., *C. caespitosa* L., *C. panicea* L., *C. Karelini* Meinsh., *C. distans* L., *C. melanostachya* M. B., *C. riparia* Curt., *C. acutiformis* Ehrh., *C. orthostachys* C. A. Mey.; особливо великі площі в УРСР займають осокові угруповання на мокрих лугах, перехідних до боліт (*Carex gracilis* Curt., *C. caespitosa* L., *C. riparia* Curt., *C. acutiformis* Ehrh). Близькі до лугів угруповання утворює *Carex colchica* Gay — піонер заростання пісків.

[1] Склав Є. М. Лавренко. — Auctore Eug. Lavrenko.

На степах едифікатором з осок буває тільки *Carex humilis* Leyss. (лугові степи); також на солонцях півдня степової зони роль едифікатора грає інколи *Carex uralensis* C. B. Cl. (разом з півчагарничками — *Kochia prostrata* (L.) Schrad. і *Artemisia maritima* s. l.). У меншій кількості на степах УРСР ростуть такі види осок: *Carex praecox* Schreb., *C. ruthenica* Krecz. і *C. supina* Wahlenb. (остання інколи як субедифікатор у складі різнотравно-ковилових степів на супісках).

Деякі види осок грають також роль превалідів у трав'яному ярусі лісів. Так, у вільшняках (Alneta glutinosae) в трав'янистому ярусі часто переважають такі види: *Carex appropinquata* Schm., *C. elongata* L., *C. riparia* Curt., *C. acutiformis* Ehrh.

В грабово-дубових і липово-дубових лісах превалідами в трав'яному ярусі бувають такі осоки: *Carex brizoides* (Juslen) L. (вогкі груди і почасти сугрудки переважно Полісся), *C. pilosa* L. (свіжі і вогкі груди, почасти сугрудки), в соснових і в мішаних (дубово-соснових) лісах в трав'яному ярусі часто переважають *Carex ericetorum* Pall., *C. supina* Wahlenb. (остання — в суборах півдня Лісостепу і в Степу). Крім того, інколи в дубових і почасти мішаних (сугрудках і суборах) лісах зустрічаються в значній кількості такі осоки: *Carex cuprina* (Sand.) Nendtv., *C. montana* L., *C. rhizina* Blytt., *C. digitata* L., *C. silvatica* Huds., *C. brevicollis* D. C., *C. Michelii* Host.

Інші види осок грають значно меншу роль в рослинному вкритті УРСР, хоча деякі з них трапляються досить часто, навіть звичайно.

Практичне значення осок[1]

Як вище зазначено, осоки грають в УРСР значну роль в угрупованнях (луги, болота), які використовуються як кормові угіддя (сіножаті, а також і пасовиська).

Більшість осок, особливо великих, наприклад, лугово-болотні *Carex gracilis* Curt., *C. omskiana* Meinsh., *C. caespitosa* L., *C. riparia* Curt., *C. acutiformis* Ehrh. та ін., в свіжому стані худоба їсть погано. Але сіно з цих осок, коли воно скошене до цвітіння, худоба їсть досить добре; найкраще їсть худоба осоки в силосованому стані. Сіно з осок краще давати худобі в найбільш холодну частину зими. Досить добрими пасовищними рослинами являються дрібні степові і лугово-степові осоки, як *C. uralensis* C. B. Cl., і *C. praecox* Schreb. Хімічний склад осок у фазі цвітіння (в абсолютно сухому стані) такий: золи — 6—8%, сирого протеїну — 11—13%, жиру—3—3,5%, клітковини — 28—30% (у степових осок—25—27%), позаекстрактних речовин — 46—50%. Поживність осокового сіна така: кормових одиниць — 36—40, білка, що перетравлюється, — 2,5—3% (Флора СССР III, 114).

Найкраще їсть осоки великий рогатий скот, але дрібні степові осоки добре їдять вівці і коні.

Крім того, осоки (найбільші і з них) використовуються як матеріал для виготовлення рогожок і різного плетіння.

[1] Склав Є. М. Лавренко. — Auctore Eug. Lavrenko.

1. Колоси одиничні, вершкові . . . . . 2.
— Колоси численні, зібрані в головчасті, колосовидні або інші суцвіття . 4.
2. Рослини дводомні; мішечки довгасто-яйцевидні, темні, розчепірені . . . 3.
— Рослини однодомні, з чоловічими квітками в верхній частині колоса і жіночими в нижній; мішечки шиловидно-лінійні, світлі, униз відігнуті . . . . . (48). **C. pauciflora** Lightf.
3. Кореневище дає гони. Стебла круглясті, невиразно борознисті, нечисленні. Мішечки яйцевидні, 2,5—3,5 *мм* завд., з коротким конічним носиком . . . . . (30). **C. dioïca** L.
— Кореневище густодернисте. Стебла тригранні, дуже борознисті, численні. Мішечки 3—4,5 *мм* завд., пляшкоподібно-ланцетні, з витягнутим зігнутим носиком . . . . . (31). **C. Davalliana** Sm.
4. Середні колоси колосовидного суцвіття чоловічі, верхні і нижні — жіночі, і від цього суцвіття немов перехвачене посередині . . . . . (4). **C. disticha** Huds.
— Колоси з інакше розміщеними чоловічими і жіночими квітками . . 5.
5. Всі колоси двостатеві, андрогінні або гінекандричні (і іноді тільки окремі частини суцвіття з самими чоловічими квітками), сидячі; приймочок 2 . 6.
— Всі колоси або одностатеві: верхні—чоловічі, нижні—жіночі або мішані: верхні—гінекандричні, а решта—жіночі, сидячі або на ніжках; приймочок 3, рідше 2 . . . . . 32.
6. Всі колоси андрогінні . . . . . 7.
— Всі колоси гінекандричні або іноді частина колосів з самими чоловічими квітками, а решта колосів двостатеві . . . . . 20.
7. Тонка квола рослина з дуже розставленими колосами з 1—3 мішечками. Мішечки яйцевидні, двоопуклі, з круглястим краєм і невиразними жилками, гладенькі . . . . . (29). **C. disperma** Dew.
— Більш-менш міцні рослини із скупченими колосами, а якщо колоси розставлені, то вони багатоквіткові; якщо ж трапляються триквіткові колоси, то мішечки з жилками, сплющені, по краю шерсткі . . . . 8.
8. Колосів 3—5, зібраних в яйцевидну або довгасту головку . . . . . 9.
— Колоси численніші, в більш-менш розсунутому колосовидному або волотистому суцвітті . . . . . 11.
9. Кореневище дерев'янисте . . . . . (2). **C. divisa** Huds.
— Кореневище батоговидне . . . . . 10.
10. Болотні рослини з довгими батоговидними гонами і гладенькими стеблами. Мішечки круглясто-опуклі, раптом звужені в майже суцільний гладенький циліндричний носик . . . . . (3). **C. chordorrhiza** Ehrh.
— Степові рослини, що утворюють щільні дернинки, з шерсткими стеблами. Мішечки плоскоопуклі, поволі звужені в двозубий сплощений шерсткий носик . . . . . (1). **C. uralensis** C. B. Clarke.
11. Мішечки шкірясті, широко-яйцевидні, 2,5—3 *мм* завд., з двома опуклими горбками, круто переходять у видовжений, у місці вигину вузькокрилий шерсткий носик. Суцвіття здебільшого гіллясте . . . . . 12.

— Мішечки плівчасті, яйцевидні, 3—6 *мм* завд., плоскоопуклі, поволі звужені в широкий, по краю шерсткий носик. Суцвіття звичайно просте . . . . . 14.
12. Нижні піхви розщеплені на чорнобурі волосовидні волокна; мішечки з обох боків з жилками . . . . . (17). **C. appropinquata** Schum.
— Нижні піхви суцільні. Мішечки без жилок або з жилками тільки спереду . . . . . 13.
13. Рослини з коротким повзучим кореневищем. Листя не ширше 3 *мм*; нижні піхви чорнобурі, вузькі. Покривні луски по краю вузькоплівчасті, коротші за мішечок; мішечки спереду при основі з пучком жилок . . . . . (16). **C. diandra** Schrank.
— Рослини дернисті. Листи до 5—6 *мм* завш.; нижні піхви каштанові, широкі. Покривні луски з дуже широким білоплівчастим краєм, що дорівнює мішечкові; мішечки без жилок або майже без жилок . . . . . (18). **C. paniculata** L.
14. Мішечки з жилками; покривні луски вгорі з зазубленим гостряком. Листи 6—10 *мм* завш. . . . . 15.
— Мішечки без жилок; покривні луски гострі; листи 3—5 *мм* завш. . . 16.
15. Рослина зелена. Суцвіття буре, здебільшого без прицвітних листів; мішечки 4,5—5 *мм* завд., з жилками тільки спереду; носик спереду глибоко розщеплений, з вузько-зазублено-крилатим краєм . . . . . (8). **C. vulpina** L.
— Рослина світлозелена. Суцвіття блідозелене, з виразними прицвітними листами; мішечки 3,5—4,5 *мм* завд., з жилками з обох боків; носик глибокодвозубий, по краю шерстко-зазублений, але не крилатий . . . . . (9). **C. compacta** Lam.
16. Мішечки від основи майже до половини з губчасто-скорковілим здуттям. 17.
— Мішечки коло основи не губчасті, але тільки внизу коло самого краю здуті валиком . . . . . 18.
17. Лісові (тіньові) світлозелені рослини з блідими лусками і розлогим суцвіттям; мішечки довгасто- або ланцетно-яйцевидні, 5—5,5 *мм* завд., спереду з 4—6 жилками . . . . . (12). **C. Lumnitzeri** Rouy.
— Сірозелена рослина відкритих місць і свіжих лісів, з мідно-іржавими покривними лусками і щільним суцвіттям; мішечки яйцевидні, 4,5—5 *мм* завд., без жилок або майже без жилок . . . . (11). **C. spicata** Huds.
18. Мішечки широкояйцевидні, з коротким конічним носиком; суцвіття більш-менш збите, 1,5—3 *см* завд. . . . (14). **C. cuprina** (Sandr.) Nendtv.
— Мішечки яйцевидні і довгасто-яйцевидні, з видовженим, поволі відтягнутим носиком; колоси донизу розсунуті; суцвіття 3—10 *см* завд . . 19.
19. Мішечки 3,5—4 *мм* завд., злегка розчепірені; язичок при основі яйцевидний. Суцвіття переривчасте, при основі короткогіллясте, 5—10 *см* завд. . . . . (15). **C. divulsa** Stokes.
— Мішечки 5—6,5 *мм* завд., більш-менш зірчасто розчепірені; язичок широкотрикутний. Суцвіття не таке переривчасте, просте, 3—6 *см* завд. . . . . (13). **C. polyphylla** Kar. et Kir.

20. (6). Кореневище повзуче, більш-менш дерев'янисте, дає стебла рядами . 21.
— Кореневище дернисте, дає стебла пучком, інколи тільки з тонкими боковими гонами . . . . . 23.
21. Мішечки шкірясті, яйцевидні, спереду дуже опуклі, ребристожилкові, з рівномірно розширеним зазубленим крилом, що починається більш-менш круто від середини мішечка. Кореневище до 3 *мм* завт. . . . . (5). **C. colchica** Gay.
— Мішечки тонкошкірясті, довгасті, більш-менш плоско- або двоопуклі, з крилом, що при основі звужене, а догори розширене. Кореневище тонке, 1—1,5 *мм* завт. . . . . 22.
22. Лісові рослини з плоскими м'якими зеленими листами і блідими колосами. Мішечки клиновидно-ланцетні, блідозелені . . (7). **C. brizoides** Juslen.
— Лугово-степові рослини з більш-менш шерсткими, півзвиненими листами і іржаво-бурими колосами. Мішечки яйцевидні, поволі звужені в короткий носик, іржаві . . . . . (6). **C. praecox** Schreb.
23. Нижні колоси дуже (на 4—6 *см*) розставлені, в пазухах дуже довгих прицвітних листів . . . . . (22). **C. remota** L.
— Колоси скупчені або донизу більш-менш розставлені, без виразних прицвітних листів або з дуже короткими прицвітними листами . . . . 34.
— Колоси в круглій або яйцевидній головці, сидять в обгортці з 3—4 листоподібних прицвітних листів, які в кілька разів перевищують суцвіття. Мішечки 7—9 *мм* завд., лінійно-ланцетні, з носиком вгорі вилчастим . . . . . (19). **C. cyperoides** L.
24. Мішечки сплощені, по краю крилаті або плоскувато стиснені (і в такому випадку зірчасто розчепірені) . . . . . 25.
— Мішечки спереду більш-менш опуклі, з невиразним, більш-менш круглуватим краєм . . . . . 27.
25. Мішечки крилаті, 4—5 *мм* завд., зібрані в яйцевидні стислі (з нерозчепіреними мішечками) колоси . . . . . 26.
— Мішечки догори сплющені, 3,5—4 *мм* завд., з відігнутим краєм, зібрані в півкулясті зірчасто розчепірені колоси . . . . . (10). **C. muricata** L.
26. Лугові більш-менш шерсткі рослини, з буруватими колосами. Мішечки яйцевидні, з обох боків буруваті, з 8—10 жилками, навколо горішка губчасто потовщені . . . . . (20). **C. leporina** L.
— Лісові рослини з м'якими частинами і сріблястими колосами. Мішечки довгасто-яйцевидні, бліді, з трохи вужчим крилатим краєм, з небагатьма жилками ззаду, навколо горішка не потовщені губчасто . . . . . (21). **C. argyroglochin** Hornm.
27. Мішечки з дуже виступаючими ребристими жилками . . . . . 28.
— Мішечки з плоскими, мало виявленими жилками . . . . . 29.
28. Мішечки ланцетні, 3,5—4 *мм* завд., догори конічно звужені і шерсткі; покривні луски гострі, іржаві, як і мішечки. Колоси численні (6—12), багатоквіткові, злегка розчепірені . . . . . (23). **C. elongata** L.
— Мішечки довгасто-яйцевидні, 3—3,5 *мм* завд., вгорі круглясто-тупі, ледве вищерблені; покривні луски тупі, вдвоє коротші за мішечки, світлі,

як і мішечки; колосів 3—7, малоквіткових, зірчасто розчепірених . . . . . (24). **C. loliacea** L.
29. Мішечки більш менш шкірясті, з конічним косо зрізаним носиком і невиразною ніжкою, зібрані більш-менш скупченими колосами. Листи жолобчасті . . . . . (28). **C. heleonastes** Ehrh.
— Мішечки плівчасті, з виразно відмежованою ніжкою і злегка двозубим носиком. Листи плоскі . . . . . 30.
30. Мішечки 2—2,8 *мм* завд., з поволі відтягнутим, спереду глибоко (до третини мішечка) розщепленим носиком . . . . . (27). **C. vitilis** Fr.
— Мішечки 2,3—3 *мм* завд., з конічно відтягнутим, неглибоко розщепленим носиком . . . . . 31.
31. Рослина відкритих місць, сіро-зелена. Стебла і листи прямостоячі; колоси довгасті, до 8 *мм* завд., багатоквіткові; покривні луски коротші за мішечки на $^1/_4$—$^1/_3$ довжини. Мішечки 2,5—3 *мм* завд., з невиразними іржавими жилками . . . . . (25). **C. canescens** L.
— Рослина тіньова, яскравозелена, з довгими кволими стеблами й листами; колоси здебільшого кулясті, небагатоквіткові; покривні луски майже наполовину коротші за мішечки. Мішечки 2,3—2,8 *мм* завд., з виразними світлішими жилками . . . . . (26). **C. hylaea** V. Krecz.
32. (5). Верхні колоси гінекандричні, решта—жіночі . . . . . 33.
— Верхні колоси чоловічі, нижні—жіночі . . . . . 34.
33. Колоси обернено-яйцевидні, 0,5—2 *см* завд., 0,8—1 *см* завш. Мішечки сизозелені; носик широко півмісяцем вищерблений; зубці його розходяться . . . . . (42). **C. Buxbaumii** Whlb.
— Колоси циліндричні, 1,5—4 *см* завд., 0,4—0,6 *см* завш. Мішечки іржавозелені; носик з вузькою щербинкою і з прямими зубцями . . . . . (43). **C. Hartmani** Cajand.
34. Приймочок 2; мішечки двоопуклі . . . . . 35.
— Приймочок три; мішечки тригранні або здуті . . . . . 45.
35. Мішечки без жилок . . . . . 36.
— Мішечки з жилками . . . . . 38.
36. Рослини з повзучим кореневищем, що дає гони . . (38). **C. Buekii** Wimm.
— Рослини без гонів, утворюють купини або щільні дернини . . . . . 37.
37. Шерстка, велика, сіро-зелена рослина, 50—100 *см* завв., з кілястими, донизу жолобчастими листами, 3—6 *мм* завш.; нижні безлисті піхви лискучі, кремово-світлобурі. Колосів звичайно 5, циліндричних, 3—6 *см* завд. . . . . (40). **C. omskiana** Meinsh.
— Яскравозелені, не такі великі рослини, 25—60 *см* завв., з тонкими стеблами і плоскими листами 1,5—2,5 *мм* завш.; нижні безлисті піхви вишневого кольору. Колосів звичайно 3, яйцевидних або довгастих, 1—2 *см* завд. . . . . (41). **C. caespitosa** L.
38. Стебла круглясто-тригранні, цілком гладенькі . (35). **C. aquatilis** Whlb.
— Стебла гостро-тригранні, гострошерсткі . . . . . 39.
39. Кореневище без гонів, утворює великі щільні купини . . . . . 40.

— Кореневище повзуче, не щільно або більш-менш густодернисте, завжди з гонами; великих купин не утворює . . . . . 41.

40. Мішечки 3,5—4 *мм* завд., сизувато-бурувато-зелені, з 5—7 різкими ребровидними жилками. Прицвітний лист ледве розвинений, коротший, ніж його колос. Міцна рослина з буруватими блискучими нижніми піхвами і листами 3—5 *мм* завш. . . . . (**39**). **C. elata** All.

— Мішечки 2—2,8 *мм* завд., жовтуваті або буруваті, з 5—6 невиразними тонкими жилками. Прицвітний лист дорівнює суцвіттю або принаймні довший за свій колос. Тонка рослина з яскравочервоними лискучими піхвами і вузькими [1—1,5 (2) *мм* завш.] листами . . . . . (**34**). **C. wiluica** Meinsh.

41. Рослина з філоподією, тобто нижні піхви всі продовжуються в листову пластинку . . . . . 42.

— Рослини з афілоподією, тобто нижні піхві довголускаті, вгорі загострені, без пластинки . . . . . 43.

42. Листи сіро-зелені, по краю загорнені вгору, 2—3 *мм* завш. Рослини невеликі, 10—50 *см* завв. . . . . (**32**). **C. acuta** L. s. str.

— Листи зелені, з краями загорнутими вниз, 5—8 *мм* завш. Рослини великі, (30) 50—150 *см* завв. . . . . (**36**). **C. gracilis** Curt.

43. Рослини тонкі, невеликі, 30—80 *см* завв., утворюють купини; листи 1—1,5 *мм* завш., дуже довгі; їх краї загорнені вгору. (**33**). **C. juncella** Fr.

— Рослини міцні, великі, 100—150 *см* завв., пухкодернисті. Листи 3—8 *мм* завш., плоскі або по краю вниз загорнені . . . . . 44.

44. Рослина зелена з дуже широкими (до 5—10 *мм* завш.) листами і червонобурими, дуже сітчасто-волокнистими нижніми піхвами. Мішечки з дуже невиразними жилками (майже без жилок), 2—2,3 *мм* завд. . . . . (**38**). **C. Buekii** Wimm.

— Рослина сіро-зелена, з вужчими, до 3—4 *мм* завш., листами і цегляно-бурими, мало волокнистими нижніми піхвами. Мішечки з виразними жилками, 2,5—3,2 *мм* завд. . . . . (**37**). **C. graciliformis** V. Krecz.

45. (34). Мішечки по краю мало не від основи зазублено-крилаті . . . . 46.

— Мішечки по краю не крилаті . . . . . 47.

46. Мішечки сидять рядами, 10—12 *мм* завд., спереду шерсткі, утворюють довгасто-яйцевидні колоси 2,5—4 *см* завд. і 1 *см* завш. . . . . (**77**). **C. hordeistichos** Vill.

— Мішечки не сидять рядами, 5—7 *мм* завд., гладенькі, утворюють довгасто-булавовидні колоси 1—3 *см* завд. і 0,6 *см* завш. . . . . (**78**). **C. secalina** Wahlenb.

47. Нижні прицвітні листи без піхов або з невиразно виявленими піхвами . 48.

— Нижні прицвітні листи з більш-менш добре виявленими піхвами . . . 58.

48. Мішечки волосисті . . . . . 49.

— Мішечки голі . . . . . 52.

49. Мішечки з різкими жилками . . . . . 50.

— Мішечки без жилок . . . . . 51.

50. Кореневище утворює густу дернину, з червонувато-рудими волокнистими піхвами; колоси скупчені; прицвітний лист широко-лусковидний, бурий, з остюком; мішечки тригранні, 3,5—4 *мм* завд. Рослина лісова. . . . . (**51**). **C. montana** L.

— Кореневище довге, повзуче, як і нижні піхви, яскраво кривавочервоне; колоси розставлені, з листовидним зеленим прицвітним листом; мішечки більш-менш округлі, 3 *мм* завд. Болотні рослини . . (**50**). **C. globularis** L.

51. Нижній прицвітний лист лускуватий, забарвлений, з вістрям. Стебла тонкі, вигнуті, гладенькі; покривні луски круглясто-тупі; нижні піхви буруваті . . . . . (**52**). **C. ericetorum** Poll.

— Нижній прицвітний лист з зеленою короткою пластинкою. Стебла прямі, шерсткі; покривні луски гострокінчасті; нижні піхви вишневого або багряно-бурого кольору . . . . . (**49**). **C. tomentosa** L.

52. Великі рослини з 2—4 чоловічими і 2—4 жіночими циліндричними колосами до 7—10 *см* завд. . . . . 53.

— Невеликі рослини з одиничним чоловічим вершковим колосом і 1—3 (4) жіночими круглястими або яйцевидними колосами, не довшими 1—2,5 *см* . . . . . 55.

53. Мішечки плівчасті, здуті, 5—8 *мм* завд., з витягнутим двозубим або вилчастим носиком з тонкими жилками, зібрані в світлозелені або жовті колоси . . . . . 54.

— Мішечки півшкірясті, плоско-тригранні, 4 *мм* завд., з мало виявленим, ледве вищербленим циліндричним носиком і ребристими ясними жилками, зібрані в колоси свинцево-бурого кольору . . . . . (**82**). **C. acutiformis** Ehrh.

54. Рослина сіро-зелена. Стебла тупогранні, гладенькі. Мішечки колбовидні, розчепірені . . . . . (**80**). **C. inflata** Huds.

— Рослина зелена. Стебла гостротригранні, шерсткі. Мішечки яйцевидні, більш-менш притиснуті до осі колоса . . . . . (**81**). **C. vesicaria** L.

55. Листи і їх піхви з розсіяними волосками; нижній прицвітний лист при основі хвилястий . . . . . (**45**). **C. pallescens** L.

— Листи і їх піхви голі; прицвітний лист не хвилястий, іноді лускуватий . . . . . 56.

56. Колоси сидячі; мішечки шкірясті, золотисто-жовті, круглясто-яйцевидні, з коротким цілим носиком. Рослина степова . . (**55**). **C. supina** Willd.

— Колоси на ніжках, звислі; мішечки напівшкірясті, сизо-зелені, плоско-тригранні, еліптичні, з невиразним носиком. Рослини болотні . . . 57.

57. Яскравозелена рослина з плоскими листами. Колоси з темнобурими ланцетними довгозагостреними лусками; мішечки з невиразними жилками, 2,5—3 *мм* завд. . . . . (**64**). **C. irrigua** Whlb.

— Сіро-зелена рослина з напівзгорнутими листами. Колоси з яйцевидними тупуватими мідно-іржавими лусками; мішечки з 7—9 жилками, 4 *мм* завд. . . . . (**63**). **C. limosa** L.

58. (47). Рослини з волосистими листами і піхвами . . . . . 59.

— Рослини з голими листами і піхвами . . . . . 61.

59. Нижні піхви пурпурові. Мішечки 4,5—5 *мм* завд., голі, в хоботовидно вигнутим, злегка вищербленим носиком . . . . . (**70**). **C. pilosa** Scop.

— Нижні піхви червонувато-бурі або буруваті. Мішечки 5—9 *мм* завд., волосисті або майже голі, з глибоко-шиловидно-розщепленим прямим носиком . . . . . 60.

60. Мішечки дуже волосисті, 5,5—7 *мм* завд., з шиловидно-двозубим носиком, з ледве розчепіреними зубцями . . . . . (**86**). **C. hirta** L.

— Мішечки майже голі або голі, 7,5—9 *мм* завд.; носик з двома довгими відігнутими зубцями, до 3 *мм* завд. . (**87**). **C. orthostachys** C. A. Mey.

61. Мішечки волосисті або зернисто і шипувато-шерсткі . . . . . 62.

— Мішечки голі або шерсткі тільки по краю носика . . . . . 72.

62. Рослини з (1) 2—3 чоловічими і 2—3 жіночими колосами, більш-менш великі . . . . . 63.

— Рослини з одиничним чоловічим і 2—3 жіночими колосами . . . . . 64.

63. Мішечки волосисті, з двома широкими зубцями носика. Листи щетиновидно згорнуті . . . . . (**85**). **C. lasiocarpa** Ehrh.

— Мішечки шерсткі, з мало виявленим зрізаним носиком. Листи 2,5—5 *мм* завш. . . . . (**46**). **C. flacca** Schreb.

64. Мішечки вкриті рідкими шипиками, 5—6 *мм* завд. . . . . 65.

— Мішечки волосисті, 2,5—4 *мм* завд. . . . . 66.

65. Мішечки широко-еліптичні, круглясті, 5 *мм* завд., з коротким широким, циліндричним, вищербленим двозубим носиком; покривні луски каштанові. Листи 3—5 *мм* завш. . . . . (**66**). **C. brevicollis** D. C.

— Мішечки обернено-яйцевидні, круглясто-тригранні, 6—6,5 *мм* завд., з видовженим конічним, глибоко розчепірено-двозубим носиком; покривні луски бліді, як і мішечки. Листи 2—3 *мм* завш. (**67**). **C. Michelii** Host.

66. Нижні прицвітні піхви короткі, до 7—8 *мм* завд., з шиловидною пластинкою. Колоси довгасті або яйцевидні, більш-менш густі, зближені, майже сидячі. Горішки з кружаловидною або валиковидною основою стовпчика . . . . . 67.

— Нижні прицвітні піхви до 2 *см* завд., без пластинки. Колоси рідкоквіткові, витягнуті, на більш-менш довгих ніжках (рідше розміщені пальчасто). Горішок безпосередньо переходить у стовпчик . . . . . 68.

67. Рослина густо і щільно дерниста, при основі обгорнена розщепленими на волокна рештками піхов. Мішечки 3 *мм* завд., яскравозелені, з довгими розсіяними м'якими білуватими волосками, з 3—4 виразними жилками і видовженим конічним, злегка вищербленим носиком . . . . . (**53**). **C. umbrosa** Host.

— Рослина пухкодерниста, з гонами. Мішечки 2,3—2,5 *мм* завд., буруватожовті, більш-менш густо- і коротко-волосі, майже без жилок, з укороченим, клиновидно-циліндричним, ледве вищербленим носиком . . . . . (**54**). **C. ruthenica** V. Krecz.

68. Квіткові стебла при основі обгорнені розширеними, забарвленими, безлистими піхвами. Мішечки більш-менш тригранні . . . . . 69.

— Квіткові стебла при основі з звичайними листами. Мішечки круглясто-тригранні . . . . . 70.

69. Колоси розміщені гроновидно, розставлені. Мішечки 4—5 *мм* завд. . . . . (**61**). **C. digitata** L.

— Колоси розміщені пучками (пальчасто), основами зближені. Мішечки 2,5—3 *мм* завд. . . . . (**62**). **C. pedata** L.

70. Стебла 2—10 *см* завд., цілком сховані в дуже довгих торішніх листах. Кореневище густе, дернисте, з червонувато-бурими піхвами; листи 1—1,5 *мм* завш., світлозелені . . . . . (**60**). **C. humilis** Leyss.

— Стебла 15—150 *см* завв. Листи дорівнюють стеблу або коротші від нього . . . . . 71.

71. Сіро-зелені, густо дернинні рослини з прямими стеблами і бурими або іржасто-бурими, волокновидно розщепленими нижніми піхвами . . . . . (**58**). **C. pediformis** C. A. Mey.

— Зелені, пухкодернинні рослини з пониклими стеблами і пурпуровими або каштановими, майже не розщепленими піхвами . . . . . (**59**). **C. rhizina** Blytt.

72. Рослина з (1) 2—6 чоловічими і 2—5 жіночими колосами . . . . . 73.

— Рослина з одиночним чоловічим і 2—5 жіночими колосами . . . . . 76.

73. Велика рослина з вузькоциліндричними, 5—15 *см* завд., 0,5 *см* завш., колосами, що звисають дугою . . . . . (**44**). **C. pendula** Huds.

— Рослини з прямими, товстішими (до 1 *см*) і коротшими колосами . . 74.

74. Мішечки шкірясті, яйцевидно-конічні, оливково-сірі, 5—6 *мм* завд., з численними жилками, з гладеньким півокругло-виїмчастим і розчепірено-двозубим носиком . . . . . 75.

— Мішечки тонкошкірясті, довгасто-еліптичні, сизувато-зелені, 3,5—4 *мм* завд., з 3—4 жилками, по краю до гори шипуваті, з коротким, влегка вищербленим носиком . . . . . (**47**). **C. cuspidata** Host.

75. Міцні болотні рослини до 150 *см* завв., з листами 5—15 *мм* завш., з 3—6 чоловічими і 3—4 жіночими товстими і довгими (до 10 *см*) колосами. Мішечки оливкові, яйцевидно-конічні . . (**83**). **C. riparia** Curt.

— Не такі великі лугово-степові рослини, 15—60 *см* завв., з листами до 4 *см* завш. Мішечки сірувато-бурі, яйцевидні . . . . . (**84**). **C. melanostachya** MB. ex Willd.

76. Мішечки шкірясті, міцні, круглясто-тригранні, з циліндричним, угорі плівчастим, косо зрізаним носиком . . . . . 77.

— Мішечки плівчасті або тонкошкірясті, з витягнутим носиком; рідше носик короткий, цілий, але тоді косий . . . . . 78.

77. Солом'яножовта рослина з щетинистими листами і з тонким повзучим кореневищем. Колоси рідкоквіткові, на довгій ніжці, з 2—6 квітками; чоловічий колос сріблястий, майже не перевищує жіночих. Мішечки з борознистими жилками, солом'яножовті . . . . . (**57**). **C. alba** Scop.

— Сіро-зелена рослина з листами 1,5—3,5 *мм* завш., дає гони. Колоси яйцевидні, більш-менш густі, на мало розвиненій ніжці, багатоквіткові,

сидять під основою чоловічого колоса. Мішечки в ребристими жилками, жовтувато-оливкові . . . . . (56). **C. nitida** Host.

78. Стебла гостро-тригранні, гостро-шерсткі; жіночі колоски густі, з ланцетними, часто назад відігнутими мішечками, звислі . . . . . (79). **C. pseudocyperus** L.

— Стебла тупо-тригранні, гладенькі . . . . . 79.

79. Жіночих колосів 3—5, 3—4,5 *см* завд., розставлених на шерстких довгих ніжках, пониклих; покривні луски бліді. Лісова зелена рослина . . . . . (65). **C. silvatica** Huds.

— Жіночих колосів 1—3 (4), 1,5—3 *см* завд., на прямих гладеньких ніжках або сидячих . . . . . 80.

80. Рослина з довгими тонкими гонами. Мішечки майже без жилок, зібрані рідкими колосами, що сидять на ніжці до 3—5 *см* завд. . . . . 81.

— Рослина кущисто-дерниста. Мішечки з тонкими або ребристими жилками; колоси сидячі або на більш-менш розвинених ніжках, але тоді вони більш-менш густі . . . . . 82.

81. Зелені лісові рослини з коротко загостреними листами. Мішечки з витягнутим, зверху півколом вищербленим носиком . . . . . (69). **C. vaginata** Tausch.

— Сіро-зелені лугові рослини з довго загостреними листами. Мішечки з дуже коротким зрізаним цілим носиком . . . . . (68). **C. panicea** L.

82. Суцвіття з більш-менш головчасто скупченими колосами; чоловічий колос майже сидячий, ледве перевищує жіночий; нижній прицвітний лист у 3—4 і більше раз довший за суцвіття . . . . . 83.

— Суцвіття з розсуненими колосами; чоловічий колос на ніжці до 3 *см* завд., віддалений від жіночих; нижній прицвітний лист дорівнює суцвіттю або трошки довший за нього . . . . . 86.

83. Мішечки з прямим, короткодвозубим, укороченим носиком, що ледве дорівнює $^1/_3$—$^1/_4$ довжини мішечка . . . . . 84.

— Мішечки з більш-менш косим, більш-менш глибоко розщепленим і довгим носиком, що дорівнює половині довжини мішечка . . . . . 85.

84. Мішечки сіро-зелені, іржаво-крапчасті, 3,5—4 *мм* завд. Покривні луски іржаво-крапчасті, тупі але вгорі з широким шиловидним вістрям. Рослина надморська . . . . . (75). **C. extensa** Good.

— Мішечки жовто-зелені, не крапчасті, 3—3,5 *мм* завд. Покривні луски гострі, іржаві. Болотні рослини . . . . . (73). **C. Oederi** Retz.

85. Мішечки 3,5—4 *мм* завд., в двох кулястих колосах діаметром 0,8—1 *см*, трохи віддалених від чоловічого колоса і один від одного . . . . . (72). **C. flavella** V. Krecz.

— Мішечки 5—6,5 *мм* завд., в 2—4 довгастих колосах довжиною 1—2 *см*, дуже наближених до чоловічого колоса . . . . . (71). **C. flava** L.

86. Мішечки сірувато-зелені, крапчасті, з шерстким двозубим носиком. Колоси дуже розсунуті; нижній прицвітний лист удвоє коротший за суцвіття . . . . . (76). **C. distans** L.

— Мішечки жовтуваті, майже не крапчасті, з гладеньким невиразно вищербленим носиком. Колоси догори зближені; нижній прицвітний лист або дорівнює суцвіттю, або довший за нього . . . . . (74). **C. Karelini** Meinsh.

Підрід 1. Vignea (P. B.) Nees

Nees in Linnaea IX (1834) 305

Рослини дводомні, рідко однодомні. Колоси у деяких видів поодинокі, одностатеві, здебільшого ж численні, всі двостатеві, андрогінні або гінекандрічні, іноді частина суцвіття з колосами, що мають виключно чоловічі квітки; колоси сидячі, зібрані колосовидним, волотевидним або головчастим суцвіттям. Приймочок 2.

Секція 1. **Divisae** Christ.—Kükenthal in Engl. Pflanzenreich, IV, 20, p. 119.

330. (1). C. uralénsis C. B. Clarke.—**Осока уральська.** Сірувато-зелена рослина, з горизонтальним кореневищем, що дає нечисленні пучки пухко зібраних гонів. Стебла круглясті або догори тригранні, здебільшого гладенькі, 10—25 *см* завв., при основі обгорнені щільними, цегляно-бурими піхвами, що скоро волокнисто розщеплюються. Листи коротші за стебло або дорівнюють йому, 1,5—2 *мм* завш., плоскі або щетиновидно згорнуті, шерсткі. Колосів 4—7, двостатевих, в нижній частині з жіночими квітками, в верхній — з чоловічими, густо скупчених в яйцевидну або ромбічну головку, 0,8—1,5 *см* завд.; покривні луски яйцевидні, гострі, буруваті або іржаві, з вузькоплівчастим краєм, довші за мішечки або дорівнюють їм. Мішечки тонкошкірясті, яйцевидні, 3,5—4 *мм* завд., плоско-опуклі, з півокруглою основою, на ніжці, з обох боків з жилками, поволі переходять в дуже шерсткий двозубий носик. 4. IV—V.—Рис. 33. Табл. I, рис. 10.

Cinerascenti-viridis, rhizomate stolonifero repente, innovationes paucos laxos emittens. Culmi teretes vel superne obtuse trigoni, plerumque laeves, 10—25 cm alti, ad basin vaginis lateritio-brunneis, cito in fibras solutis obtecti. Folia plana vel plicata, scabra, solito recurva, culmis aequilonga vel breviora, 1,5—2 mm lata. Spicae 4—7-nae, androgynae, ebracteatae, in capitulum densum ovatum vel rhomboideum, 0,8—1,5 *cm* longum congestae; glumae ovatae, acutae, fuscescentes vel ferrugineae, ad margines anguste hyalinae, utriculo longiores vel eum aequantes. Stigmata bina. Utriculi tenuiter coriacei, ovati, planoconvexi, utrinque nervati, 3,5—4 mm longi, basi attenuati, superne in rostrum breve, bidentatum, ad margines serrulato-scabrum sensim attenuati. 4.

C. B. Clarke in Kew Bull. Misc. Inf., Addit. ser. VIII (1908) 76.—В. Кречетович, Фл. СССР III, 141. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 235.

Syn. *C. stenophylla* Wahlenb. in Act. Holm. 1803, n° 21 ex p. — Czern. Consp. 68, n° 1539. Lindem. Fl. Chers. II, 255. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 629; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 553. Сидоров, Матер. для изуч. Екатериносл. флоры, n° 1202. Пач. Херс. фл. I, 296.

Hab. По степах, на солонцях, на степових вигонах. — Звичайно в південній частині Степу, досить рідко в його північній частині і Донбасі і дуже рідко в південній частині Лісостепу.

Рис. 33. *Carex uralensis* C. B. Clarke.
Загальний вигляд рослини.

П. Л.-С. Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндем.!, Окснер!). Олександрія, біля гранітів, на піскуватому грунті (Пач.). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: „In campis circa Krementschug, April, 1774. Pallas!". Кременчук (Д. Зеров!). Луги р. Орелі коло с. Капністівки (Шінгер!). — Харківська обл.: біля Харкова (Срединський!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Артемівськ (кол. Бахмут) (Оксіюк!). Артемівськ. рн, с. Щеглівка (Клеоп.!). — Ворошиловградська обл.: Ст. Тарасівка, Ворошиловградської приміської смуги (Срединський!). Ровеньківськ. рн, Провальський степ (Лавр.!) — **П. З.-Л. С.** Миколаївська обл.: Чернігівка на Інгулі (Rehmann). — Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Срединськ.!, Акінф.!). Нікопольськ. рн, мис Доброї Надії (Грігор'єв!). — **Л. З.-Л. С.**—Дніпропетровська обл.: с. Чаплі, на р. Чаплинці (Алексеенко!). — Запорізька обл.: балка біля Оріхова по р. Берді, в кол. Бердянськ. повіті (Бекетов). — Сталінська обл.: Ольгинськ. рн, Вел.-Анадольське лісництво (Висоцький!). — Ворошиловградська обл.: Біловодськ. рн, Стрілецька, Лимарівська і Деркульська цілини (Лавр.). — Харківська обл.: с. Лиман, Зміївськ. рн (Лавр.). — **П. З. С.** Одеська обл.: Одеса (Шестеріков!). Комінтернівськ. рн., коло стародавньої Ольвії (Пач.). Роздільнянськ. рн, Понятівка (Пач.). Цебриківськ. рн, Катаржина (Пач., Рябков).—Миколаївська обл.: Тилігуло-Березанськ. рн, Коблево, Нейзац, Александерфельд (Пач.). Миколаїв (Пач.). Херсонськ. рн: Станіслав, Білозерка, Роксандрівка (Пач.). Бериславськ. рн: Берислав, Тягинка, Ново-Кам'янка (Пач.). Березнеговате—Сейдемануха (Пач.). Ново-Бузьк. рн, Володимирівка (Пач.!). Ново-Воронцовск. рн, Ново-Миколаївка (Рябков, Пач.). — Дніпропетровська обл.: Сталіндорфськ. рн, Ново-Житомир (Пач.!), Ново-Подольськ (Пач.!).

Поширення по СРСР. Причорн., Вол.-Дон., Завол., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Крим.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Схід. Євр., півн. і Серед. Азія, Монголія, Джунгарія.

331. (2). C. divisa Huds.—Осока роздільна. Сіро-зелена рослина з товстим дерев'янистим кореневищем. Стебла 25—60 *см* завв., прямостоячі, тригранні, вгорі шерсткі, при основі обгорнені широкими безлистими піхвами; листи жорсткі, вузьколінійні, глибокожолобчасті, тонко загострені, 2—2,5 *мм* завш., майже однакової довжини з стеблом. Колосів 5—10, у нижній частині з жіночими, у верхній з чоловічими квітками, зібрані довгастим лопатевим складним колосом до 3 *см* завд.; покривні луски яйцевидні, з вістрям, іржавобурі, посередині і біля країв світліші, однакової довжини з мішечками. Мішечки шкірясті, яйцевидні або еліптичні, 3,5—4 *мм* завд., ззаду плоскі, спереду дуже опуклі, з численними жилками, із звуженою основою і дуже вузьким, догори дрібнозубчастим краєм, на вершку з коротким двозубчастим шерстким носиком. ♃. Цв. V—VI.

Cinereo-viridis, rhizomate crasso repente lignescente. Culmus erectus, triqueter, superne scaber, ad basin vaginis aphyllis laxe vestitus, 25—60 *cm* altus. Folia rigida, anguste linearia, tenuiter acuminata, 2—2,5 *mm* lata, culmum subaequantia. Spicae androgynae, 5—10-nae, bracteatae, in spicam compositam oblongam vel ovatam, ad 3 *cm* usque longam, densam, lobatam dispositae, inferiores interdum subdissitae; bractea spicae infimae subulata, eam superans vel etiam inflorescentiam totam aequans; glumae ovatae carinatae, mucronatae, ferrugineo-brunneae, ad carinam et margines pallidiores, utriculos aequantes. Stigmata bina. Utriculi coriacei, basi attenuati, ovati vel elliptici, 3,5—4 *mm* longi, postice plani, antice valde convexi, multinervii, superne margine serrulato-scabri, in rostrum brevissimum scabrum bidentatum attenuati. ♃.

Hudson, Fl. angl. ed. 1 (1762) 342. — Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 554. В. Кречетович, Фл. СССР III, 128. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 235.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. CCV, fig. 545! — Kükenth. in Engl, Pflanznr. 20, fig. 22 g—h!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1440!

Hab. На солончакуватих місцях приморських узбереж. — Рідко в прибережній смузі Чорного моря і Сиваша.

П. З. С. Кол. Одеська губ. (Шестеріков!). — Л. З. С. Миколаївська обл.: Цюрупинський піщаний масив (!). — П. С. Північне узбережжя Сиваша (Левіна!).

Поширення по СРСР. Причорн., Крим., Кавк.: Даг., Захід., Схід. і Півд. Закавк.

Ar. Geogr. Атлантична і середземноморська частина Європи, середземноморські узбережжя Африки; Сірія, Мала Азія, Крим, Кавказ.

332. (3). C. chordorrhiza Ehrh. — Осока тонкокореневищна. Рослина з довгими батоговидно повзучими кореневищами, що розвивають розставлені, одиничні, плідні або неплідні гони. Стебла більш-менш порожнисті, кругласто-сплющені, гладенькі, 15—30 *см* завв., при основі обгорнені довгими бурими безлистими або з короткою пластинкою піхвами. Листи на стеблі плоскожолобчасті, до 2—2,5 *мм* завш., коротші за стебло. Колосів 3—5, в нижній частині з жіночими, в верхній — з чоловічими квітками, зібраних густою збитою яйцевидною або трикутною головкою 0,8—2 *см* завд. Покривні луски яйцевидні, гострі, іржаві, майже дорівнюють мішечкові. Мішечки товстошкірясті, яйцевидні або еліптичні, 3,5—4 *мм* завд., з обох боків опуклі, з 10—15 жилками спереду і з 5—8 ззаду, при основі губчасті, вгорі раптом звужені в короткий гладенький циліндричний, угорі плівчастий двозубий носик. 4. Цв. V—VI.

Rhizoma stolones longos repentes, culmum terminalem florentem et turiones axillares steriles edentes emittens. Culmi ascendentes vel erecti, subcompresso-teretes, superne solito obtuse trigoni, subfistulosi, laeves, 15—30 *cm* alti. Folia anguste linearia, acuminata, subcanaliculata, ad margines leviter scabriuscula, culmo breviora, ad 2—2,5 *mm* lata, turionum sterilium multo longiora. Spicae 3—5-nae, androgynae, 5—12-florae, ebracteatae, in capitulum densum ovatum, 0,8—2 *cm* longum congestae; glumae ovatae, acuminatae, ferrugineae, albo-membranaceo marginatae, utriculo subaequilongae. Stigmata bina. Utriculi coriacei, ovati vel elliptici, 3,5—4 *mm* longi, laeves, antice et postice inaequaliter convexi, nervati, rubescenti-fusci, basi plus minusve spongiosi, apice in rostrum breve cylindricum bidentatum ore membranaceo subito contracti. 4.

Ehrhart in L. fil. Suppl. (1781) 414. — Рог. Обозр. (1869) 264. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 628; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 553. Пач. Фл. Полес. n° 1101. Семенкевич, Деякі доповнення до флори околиць Києва, n° 109. В. Кречетович, Фл. СССР III, 194. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 235.

Icon. Hegi, III. Fl. v. Mittel.-Eur. II, tab. 46, fig. 6!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 493!

Hab. На мохових болотах. — Зрідка на Поліссі і дуже рідко в Лісостепу.

П. П. Житомирська обл.: Околиці Рудня-Радовельської болотної дослідної станції Олевського р-ну, урочище Олешня (Д. Зеров!). Ворсівка, Малинського р-ну (Бельке). — Київська обл.: Борщагівка, біля Києва (Шмальг!). Біля Звонкової, Васильківськ. рн, на болоті в долині р. Ірпеня (Семенкев.!). — Л. П. Чернігівська обл.: Новгород-Сіверськ (1826. Мертенс!). Ріпкинськ. рн, болото Замглай (Липа!). Болото Крюків, біля хутора Ковалевського (Липа!). Ніжинськ. рн, болото Слуків (Підоплічка!); хут. Зруб (Ракочі!). Болото Шаховець, біля Остра (Ракочі!). Болото Видра (Левіна in litt.). — П. Л.-С. Київська обл.: Болото Ірдинь, Смілянськ. рн (Клеоп.!). — Л. Л.-С. Київська обл.: Болото Супій між сс. Черкасівкою і Яготином, між Березанкою і Яготином (Д. і К. Зерови!). Березанськ. рн, болото Супій біля Усівки (Д. і К. Зерови!). — Полтавська обл.: Гречана Гребля, Яготинськ. рн (Д. Зеров!). Пирятинськ. ри, болото Перевод, біля с. Крячківки (Д. Зеров!).

Поширення по СРСР. Арктика: Аркт. Євр. і Аркт. Сиб., Чук., Анад.; Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Дон., Вол.-Кам.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол.; Дал. Схід: Зее-Бур., Удськ., Охотськ., Сах., Камч.

Ar. Geogr. Півн. Європа і гори Середньої Європи до півн. Іспанії і Швейцарії, півн. Азія, Півн. Америка.

Примітка. В гербарії Ботанічного інституту Академії Наук СРСР є зразок *C. chordorrhizae* невідомого колектора, ніби зібраний в кол. Херсонській губернії, що майже цілком неймовірно. — Цю осоку помилково наводить Ковалевський для кол. Зміївського повіту на Харківщині.

Секція 2. **Arenáriae** Kunth. — Kükenthal, l. c., 128.

333. (4). C. disticha Huds. — Осока дворядна. Сіро-зелена рослина з довгим товстим повзучим кореневищем, укритим чорно-бурими лусками. Стебла тригранні, прямі, догори шерсткі, 50—120 *см* завв., при основі високо вкриті бурими безлистими піхвами. Листи плоскі, 2—5 *мм* завш., поступово загострені, шерсткі, розсунуті, догори збільшені, верхні майже рівні з стеблом. Колоси численні, яйцевидні, зібрані довгастим складним колосом до 5—10 *см* завд., з коротким прицвітним листом при основі; найвищі колоси в суцвітті жіночі, середні чоловічі; нижні колоси більш-менш розставлені; покривні луски яйцевидні, гострі, іржавобурі, коротші за мішечки. Мішечки півшкірясті, блідоіржаві, яйцевидні або довгасто-яйцевидні, 4—5 *мм* завд., на короткій ніжці, плоско-опуклі, спереду і ззаду з численними жилками, по краю від середини догори вузькокрилаті і зубчасті, поволі переходять у помірний, трохи зігнутий двозубий носик. 4. Цв. V—1/2 VI. — Табл. I, рис. 1.

Planta cinereo-viridis, rhizomate longo crasso repente, squamis atro-fuscis obsito. Culmi erecti, trigoni, superne scabri, ad basin vaginis aphyllis fuscis alte vestiti, 50—120 *cm* alti. Folia plana, 2—5 *mm* lata, longe acuminata, apicem versus accrescentia, superiora culmum subaequantia. Spicae ovatae, in spicam oblongam, 5—10 *cm* longam, basi breviter bracteatam dispositae; spicae inferiores et superiores femineae, mediae masculae, inferiores plus minusve dissitae; glumae ovatae, acutae, ferrugineo-fuscae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi pallide ferruginei, ovati vel oblongo-ovati, plano-convexi, utrinque multinervii, stipitati, ad margines superne anguste dentato-alati, in rostrum subincurvum bidentatum sensim attenuati. 4.

ПОЯСНЕННЯ ДО ТАБЛИЦІ I

1. *Carex disticha* Huds.: *A* — суцвіття; *a* — мішечок з спинки; *b* — мішечок з черевця.
2. *Carex compacta* Lam.: *a* — покривна луска; *b* — мішечок з спинки; *c* — мішечок з черевця; *d* — носик мішечка.
3. *Carex diandra* Schrk.: *A* — нижня частина рослини з кореневищем; *a* — мішечок з спинки; *b* — мішечок з черевця.
4. *Carex vulpina* L.: *a* — покривна луска; *b* — мішечок з черевця; *c* — мішечок з спинки; *d* — носик мішечка.
5. *Carex appropinquata* Schum.: *A* — нижня частина рослини з кореневищем; *a* — мішечок з спинки; *b* — мішечок з черевця; *B* — суцвіття.
6. *Carex brizoides* Juslen.: *A* — нижня частина рослини з кореневищем; *B* — суцвіття; *a* — покривна луска; *b* — мішечок.
7. *Carex paniculata* L.: *A* — нижня частина рослини; *a* — мішечок з черевця; *b* — мішечок з спинки.
8. *Carex praecox* Schreb.: мішечок з черевця і спинки.
9. *Carex colchica* Gay: *a* — мішечок.
10. *Carex uralensis* C. B. Clarke: *A* — нижня частина рослини; *a* — мішечок з черевця *b* — мішечок з спинки; *c* — горішок.

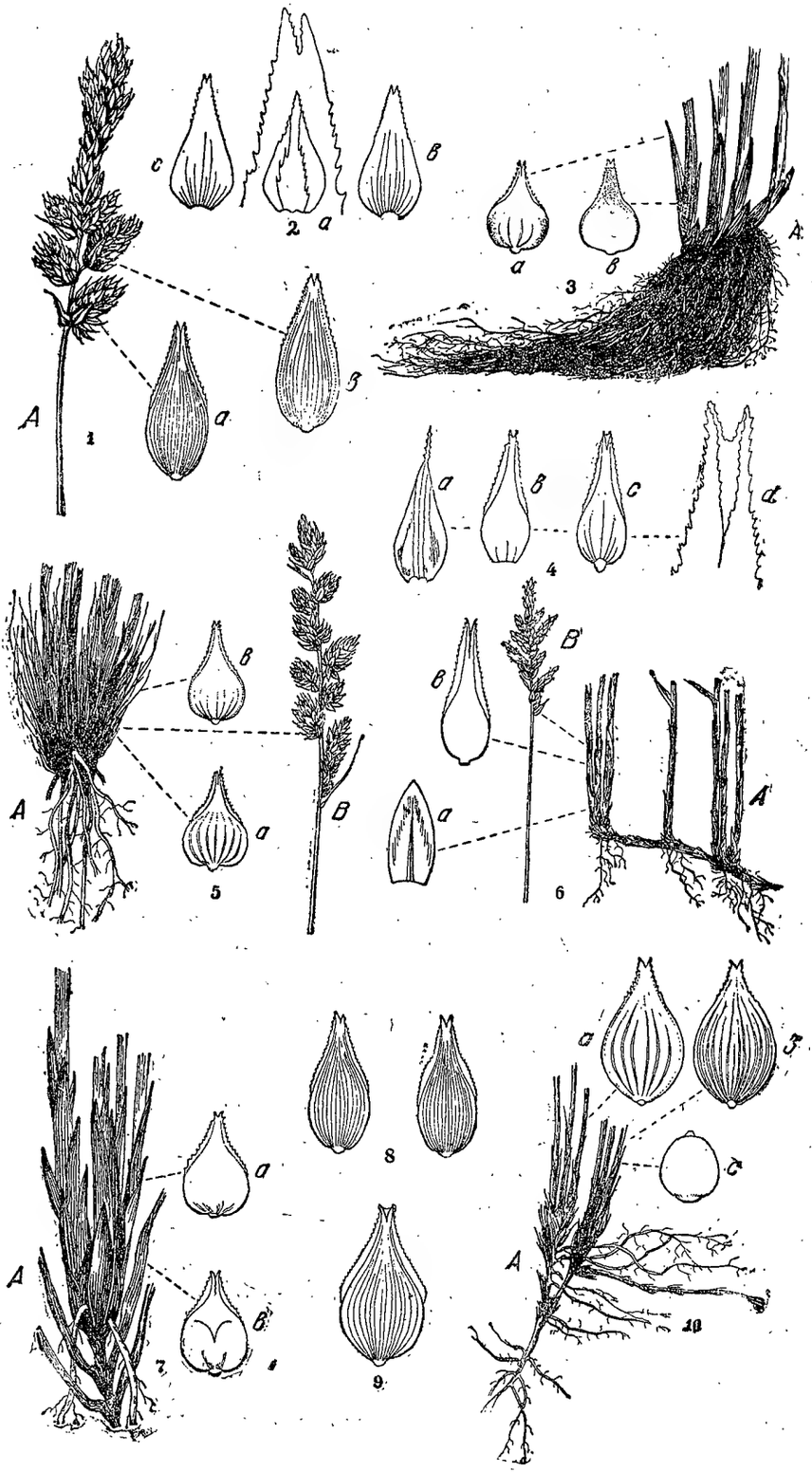

Hudson, Fl. angl. ed. 1 (1762) 403.—Lindem. Fl. Chers. II, 254. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 629; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 559. Пач. Херс. фл. I, 297. Семенкевич, Деякі доповнення до флори околиць Києва, n° 110. В. Кречетович, Фл. СССР III, 129.

Syn. *C. intermedia* Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 154. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 273. Czern. Consp. n° 1540. Рог. Обозр. (1869) 264. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark., n° 207. Кречетович, Фл. СССР III, 129. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 236.

Icon. Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, 188!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1497! — Kneucker, № 166!.

Hab. На вогких заплавних лугах і низинних болотах. — Спорадично в Поліссі і в Лісостепу і дуже рідко в північній частині Степу.

П. П. Житомирська обл.: Новоград-Волинський (Рог.). Городницьк. рн, на болоті, біля Городниці (Рог.!). Біля Житомира, Черняхівськ. рн, с. Корчівка (Лазаренко!).—Київська обл.: Околиці Києва: Оболонь (Семенкев.!, Лонач.!), за Куренівкою по лугах р. Дніпра (Шмальг.!), Білогородка (Траутф.!). Васильківськ. рн, Звонкова, по долині р. Ірпеня (Семенкев.!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Біля Козельця (Рог.!). Околиці Чернігова (Рог.!). Коло Новгород-Сіверська (Рог.). Комарівськ. рн, с. Берестовець (Лукашев!). Ніжинськ. рн, Смолянське болото (Барбарич!). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Уланівськ. рн, Антонополь (Білозор!). — Київська обл.: Умань (Гольде!). — Кіровоградська обл.: Олександрівськ. рн, Перехрестов, хут. Бірки, луги понад Тясмином, Тясминка (Пач.!). Олександрія (Рябков!). Кіровоград (1. V 1864. Ліндем.!). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!). Баришівка (Ніколаєв!). — Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Піщане (Полонська!). Диканька (Оголевець!). Кременчуцьк. рн, хут. Короленка (Білик!). — Харківська обл.: Зміївськ. рн, понад берегом р. Мжі, біля Зміева (Мілютін!); Зміївський Лиман (Лавр.!). — Сумська обл.: Між с. Катеринівкою, Штепівськ. рн, і с. Козельною, Недригайлівськ. рн, цілина (Лавр. і Зоз!).— Харківська обл.: Краснокутськ. рн, с. Бердівка (Наумов!). Околиці Харкова: с. Куряж (Наливайко!), Рогань (Черняєв), Феськи (Лавр.!), Деркачі (Лавр.), Данилівка (1829. Черняєв), Козача Лопань (Лавр.). Чугуїв (Ширяєв і Лавр.).—**Л. З.-Л. С.** Околиці Дніпропетровська (Акінф.). — Харківська обл.: Балаклійськ. рн, с. Андріївка (Лавр.). Куп'янськ, Кучерівка біля Куп'янська (Клок.!).—Ворошиловградська обл.: Нещеретово на Старобільщині (Черняєв!).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл. (півд.), Лад.-Ільм, Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Вол.-Кам., Завол., Ниж.-Вол.; Кавк.: Півд. Осетія; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Захід. і Серед. Європа (півд. смуга).

334. (5). C. cólchica Gay. — Осока колхідська. Сіро-зелена рослина з довгим батоговидним до 3 *мм* завтовшки кореневищем, укритим розщепленими бурими піхвами. Стебла тупо-тригранні, догори шерсткі, трохи зігнуті, 10—50 *см* завв., при основі обгорнені цегляночервоними безлистими піхвами. Листи жорсткі, до 3 *мм* завш., більш-менш згорнуті або складені, зовні гладенькі, з шерстким краєм, тонко загострені. Колосів 4—10, яйцевидних, до 1—1,2 *см* завд., 0,8 *см* завш., зібраних складним довгастим, більш-менш розсунутим колосом до 4 *см* завд.; колоси в суцвітті або всі в верхній своїй частині жіночі, а в нижній — чоловічі, або середні колоси цілком чоловічі; покривні луски яйцевидні, більш-менш довго загострені, іржаві, вздовж кіля та країв світліші, дорівнюють мішечкам. Мішечки яйцевидні, півшкірясті, 4—4,5 *мм* завд., плоско-опуклі, світлоіржаві, з обох боків з жилками, в основі круглясті, майже сидячі, догори вище середини з вузьким, скраю шерстким крилом, угорі поволі звужені в двозубий носик. 4. Цв. 2/2 IV—V.—Табл. I, рис. 9.

Cinereo-viridis, rhizomate longissime repente, ad 3 *mm* usque crasso, vaginis brunneis laceris obsito et fasciculos culmorum seriatim disposltos edente. Culmi subincurvi, obtuse trigoni, laeves vel superne scabriusculi, ad basin vaginis aphyllis lateritio-brunneis vestiti, 10—50 *cm* alti. Folia rigida, lincaria, tenuiter acutata, margine scabrida, infima solito plana, caetera angustiora, semiconvoluta vel plicata, ad 3 *cm* usque lata. Spicae 4—10-nae, ovatae, circa 1—1,2 *cm* longae et 0,8 *cm* latae, in spicam compositam oblongam, basi interruptam congestae, nunc omnes gynecandrae, nunc inferiores terminalisque gynecandrae, caeterae masculae; spicae 1—2 inferioriores bracteatae, bracteis spicam suam plus minusve longe superantibus. Glumae ovatae, plus minusve longe acuminatae, ferrugineae, ad carinam et margines pallidiores, utriculo aequilongae. Stigmata bina. Utriculi ovati, plano-convexi, utrinque nervati, basi rotundati, a medio ala angusta (0,4—0,5 *mm* lata) serrulato-scabra cincti, superne in rostrum bidentatum sensim attenuati, 4—4,5 *mm* longi. 4.

J. Gay in Ann. Sc. Nat. sér. 2, X (1838) 303. — Пач. Херс. фл. I, 298. В. Кречетович, Фл. СССР III, 134. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 236.

Syn. *C. ligerica* Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 566. Пач. Фл. Полес. n° 1109. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. муз. n° 145. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 208, non J. Gay. — *C. arenaria* β. *culmo obtusangulo laeviusculo* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 274. — *C. dubia* Pacz. in Mém. d. l. Soc. des Natur. de Kiew. X. 2 (1889) 433 et XI (1890) 126. — *C. Schreberi* α. *sabuletorum* Czern. Consp. (1859) 68, n° 1541.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 191! — Fl. Cauc. exsicc. № 394! — Kneuck. № 7!

Hab. На пісках у долинах річок і на піщаних приморських косах. — По всій УРСР спорадично, але де є, росте в великій кількості.

П. П. Київська обл.: Київ (11.V 1839 Траутф.!, Шмальг., Ракочі!); Київ, Куренівка (Лонач.!); Білогородка (Траутф.!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Любецьк. рн, Радуль (Пач!). Чернігів (Неводовськ.!, Афанасьєв!). — Київська обл.: Околиці Києва: Дарниця (Полонська!), Рибне озеро (Карасьов!, Оксіюк!), піски біля Биковні (Д. Зеров!), Бровари (Ракочі!).— **П. Л.-С.** Київська обл.: Рокитнянськ. рн, ст. Вільшаниця (Клеоп.!). Сміла (Клеоп.!). Піщана, Тальнівськ. рн (Підоплічка!). —Кіровоградська обл.: Elisabethgradka (Lindem.). Новогеоргіївськ. рн, Табурище (Рябков у Пач.), Білецьківка (Пач.). Піски по Тясмину, в Лугівській лісовій дачі (Пач.). Кіровоград (Шмальг.).— Одеська обл.: Саврань (Шмальг.).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяславськ. рн, Переяслав (Пач.!), В'юнище (Рог.!). — Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Чапаївка, Дмитрівка, ст. Липовське (Полонська!). Околиці Кременчука (Рог.!). Оболонськ. рн, Горошин на Сулі (Ярмолович у Іллічевськ.). Полтава (Іллічевськ.!). — Сумська обл.: Охтирка (Мілютін!).—Харківська обл.: На пісках по всій кол. Харківській губернії, дуже звичайно (Ширяєв і Лавр l. c.). In arena mobili Charkoviae (Herb. Stephan!). Околиці Харкова (Hoefft!, Наливайко!). Зміїв (Мілютін!). — **Д. Л.-С.** — звичайно на пісках у долинах річок. — **П. З.-Л. С.** МАРСР: Ананівськ. рн, Катеринівка, піски по р. Кодимі (Пач.) — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Шмальг.!). — Сталінська обл.: Маріуполь (Шмальг.). —Ворошиловградська обл.: Старобільщина (Ширяєв і Лавр. l. c.).— **П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно на пісках у долинах річок і на приморських піщаних узбережжях.

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр. (півд. част.), Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Завол., Ниж.-Вол., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Захід. Закавк., Схід. Закавк.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб.; Серед. Азія: Арал.-Касп.

Ar. Geogr. Балканськ. півострів, Бесарабія, південь Європ. частини СРСР, Захід. Казахстан, Крим, Кавказ, Мала Азія.

Примітка. Рослина дуже придатна для закріплення пісків.

335. (6). C. praecox Schreb. — Осока рання. Сіро-зелена рослина з тонким, не товщим за 1—1,5 *мм*, кореневищем, укритим бурими волокнистими рештками піхов. Стебла прямі, тригранні, вгорі шерсткі, 15—45 *см* завв., при основі вкриті короткими бурими безлистими піхвами. Листи жорсткуваті, шерсткі, коротші за стебло. Колоси двостатеві, при основі з чоловічими, вгорі з жіночими квітками, довгасті, до 0,8 *см* завд., 0,4—0, 6 *см* завш., числом 3—7, зібрані довгастим, чергово-лопатевим колосом до 2,5 *см* завд.; покривні луски довгасто-яйцевидні, гострі, іржаві, дорівнюють мішечкам. Мішечки півшкірясті, яйцевидні, 3,5—4 *мм* завд., з круглястою основою, плоскоопуклі, іржаві, від середини з шерстким краєм, догори більш-менш криласті, з обох боків з жилками, догори більш-менш раптом переходять у конічний двозубий носик. 4. Цв. 2/2 IV—V. — Табл. I, рис. 8.

Grisescenti-viridis, rhizomate longo, repente, tenui, circa 1—1,5 *mm* crasso. Culmi erecti, graciles, triquetri, superne scabri, basi vaginis aphyllis brevibus brunneis vestiti, 15—45 *cm* alti, folia superantes. Folia rigidiuscula, anguste linearia, canaliculata, ad margines scabra. Spicae 3—7-nae, gynecandrae, oblongae, ad 8 *mm* usque longae, 4—5 *mm* latae, in spicam compositam oblongam disticham, 2,5 *cm* longam congestae; glumae oblongo-ovatae, acutae, ferrugineae, utriculo aequilongae. Stigmata bina. Utriculi ovati, 3,5—4 *mm* longi, plano-convexi, utrinque nervati, ferruginei, basi rotundati, superne marginibus subalati, scabri, in rostrum conicum bidentatum subabrupte attenuati. 4.

Schreber, Spicil. fl. Lips. (1771) 63, non Jacq. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 206. В. Кречетович, Фл. СССР III, 135. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 236.

Syn. *C. Schreberi* Schrank, Bayer. Fl. I (1789) 278. Lindem. Fl. Chers. II, 256. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 630; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 555. Пач. Фл. Полес. n° 1107; Херс. фл. I, 302. — *C. Schreberi* γ. *steppacea* Czern. Consp. (1859) 68. — *C. brizoides* α. *campestris* Wimm. Fl. Schles. ed. 2, I (1844) 401. Bess. Enum. p. 36, n° 1191. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 284. Рог. Обозр. (1869) 265.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 142! et 1096!.

Hab. По сухих, переважно піскуватих, лугах, в соснових і рідких листяних лісах, на трав'янистих схилах, в степах, у степових подах. — Звичайно по всій УРСР, рідше в південній частині Степу, де трапляється по зниженнях або по берегах і в плавнях річок.

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони, крім Кар.-Лапл.; Кавк.: Передкавк., Захід. і Півд. Закавк.; Захід. Сибір: всі райони; Схід. Сибір: Єніс., Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Серед. і півд. Європа, півн. і Серед. Азія.

Примітка. Вживається як пакувальний і набивний матеріал.

336. (7). C. brizoides Juslen ex L. — Осока трясучковидна. Світло-зелена рослина з довгим повзучим кореневищем, укритим бурими, звичайно волокнистими піхвами. Стебла тонкі, тригранні, 30—60 *см* завв., вгорі шерсткі, при основі з світлобурими безлистими піхвами. Листи тонкі, плоскі, 2—3 *мм* завш., верхні довші за стебло. Колоси в нижній частині з чоловічими, у верхній — з жіночими квітками (інколи середні колоси суцільно чоловічі), довгасто-обернено-яйцевидні, згодом булавовидні, трохи зігнуті, числом 5—8, скупчені рідким довгастим колосом; покривні луски яйцевидні, жовтувато-білуваті, злегка іржаві, гострувати, коротші за мішечки. Мішечки плівчасті, ланцетні, 3—4 *мм* завд., плоско-опуклі, зелені, з широким зубчастим краєм і невиразними жилками, в основі круглясті, догори шиловидно звужені в плоский двозубий носик. 4. Цв. 2/2 IV—1/2 VI. — Табл. I, рис. 6.

Pallide viridis, rhizomate longo repente. Culmi tenues, debiles, trigoni, superne scabri, ad basin vaginis aphyllis vestiti, 30—60 *cm* alti. Folia tenuia, anguste linearia, plana, 2—3 *mm* lata, superiora culmum plus minusve longe superantia. Spicae 5—8-nae, in spicam compositam oblongam laxam congestae, gynecandrae vel intermediae interdum masculae, flavescenti-albicantes, oblongo-obovatae, deinde clavatae, subrecurvae; glumae ovatae, acutiusculae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi membranacei, virescentes, lanceolati, plano-convexi, obsolete nervati, ad margines anguste alati, scabridi, superne in rostrum bidentatum planum attenuati. 4.

Juslen ex L. Amoen. acad. IV (1759) 293. — Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 630; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 556. Пач. Фл. Полес. n° 1108. В. Кречетович, Фл. СССР III, 136. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 235.

Syn. *C. brizoides* β. *nemoralis* Wimm. Fl. Schles. ed. 2, I (1844) 401. — Bess. Enum. n° 1192. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 284. Рог. Обозр. (1869) 265. — *C. Schreberi* β. *gracilis* Czern. Consp. (1859) 68.

Icon. Фл. СССР III, tab. 8, fig. 10!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 2047! — Kneucker, № 36!

Hab. В тінистих лісах. — Досить часто в Правобережному Поліссі, особливо в його північній частині, і рідко в Західному і Правобережному Лісостепу.

П. П. Кам'янець-Подільська обл.: Полонне (Тишецьк. у Пач.). — Житомирська обл.: Біля Новоград-Волинська (Верньв в герб. Рог.!). Городниця (Лаговськ.!, Рог.). Баранівськ. рн, Кладин, Генріхівка, Дерманка, Камінний Брід, Грузливець, Жовтий Брід, Вільшанка, Сяберка, Шиецька Буда, Ульянівка (Барбарич!). Житомир (Лаговський!, Гольде!); біля Житомира, Корбутівка (Собкевич!). Олевськ. рн: Олевськ (Рог., Є. Бордз.!), Собичин (Є. Бордз.!); околиці Рудня-Радовельської болотної дослідної станції (Зеров!). Малинський рн, околиці с. Федорівки (Семенкевич!). — Київська обл.: Київ (Рог., Шмальг.). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Добрянське лісництво (Кожевників!). — **З. Л.-С.** Вінницькка обл.: Жмеринка (Шмальг.) — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Рог.). Меджибіж (Рог.). — Київська обл.: Біла Церква, в Томилівському лісі (Гродзинський!). Таращанський рн, біля с. Кошевате, в лісі в урочищі Мар'янівка (Літвінов!). Умань (Гольде!). — Кіровоградська обл.: Олександрія (Шмальг.). Кіровоград (Ліндем.!).

Помилково наводиться для Л. З.-Л. С. (Великий Анадоль, Бекетов, Сідоров) і для Л. З. С. (Григор'ївка, Василівськ. рн, Грунер, Сідоров).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Півд. Прибалтика, Німеччина, Франція, Швейцарія, півн. Італія, Югославія, Австрія, Румунія, Польща, захід. частина УРСР, БРСР.

Примітка. Вживається для набивки матраців і диванів, для пакування, плетіння і на канатні вироби.

Секція 3. **Desmiográstis** V. Krecz. in Fl. URSS III, 149.

337. (8). C. vulpína L. — Осока лисяча. Зелена рослина з коротким дернистим кореневищем. Стебла гостро-тригранні, шерсткі, 50—100 *см* завв., при основі з чорними волокнистими рештками піхов. Листя плоске, 4—10 *мм* завш., шерстке, коротше за стебло. Колоси андрогінні, числом 8—15, яйцевидні, до 1,5 *см* завд., зібрані густим, донизу більш-менш лопатевим буруватим колосом 3—8 *см* завд., внизу з мало розвиненими прицвітними листами; покривні луски яйцевидні, з видовженим, шерстким остюком угорі, іржаві, з зеленим кілем, коротші за мішечки або дорівнюють їм. Мішечки більш-менш розчепірені, довгасто-яйцевидні, тонкошкірясті, 4,5—5 *мм* завд., плоско-опуклі, з більш-менш прямою основою і виразними спереду жилками, іржаво-бурі, ззаду без жилок або з жилками тільки при основі, вгорі з вузько-зазубленокрилатим краєм, поволі звужені в видовжений, спереду глибоко клиновидно-розщеплений двозубий носик. 4. Цв. V—VI. — Табл. I, рис. 4.

Viridis, caespitosa, rhizomate obliquo. Culmi erecti, acute triquetri, asperi, ad basin vaginis in fibras atras solutis obtecti, 50—100 *cm* alti, folia superantes. Folia plana, latiuscule linearia, acuta, 4—10 *mm* lata, ad margines scabra. Spicae 8—15-nae, androgynae, ovatae, ad 1,5 *cm* usque longae, in spicam compositam oblongo-cylindricam, basi lobatam, 3—8 *cm* longam, fuscescentem confertae, inferiores setaceo-bracteatae; glumae ovatae, tenuiter acuminatae, praeter carinam viridem ferrugineae, utriculo aequilongae vel eo breviores. Stigmata bina. Utriculi squarroso-patentes, tenuiter coriacei, oblongo-ovati, 4,5—5 *mm* longae, plano-convexi, antice nervati, postice enervii vel tantum ad basin nervosi, superne ad margines anguste alati et denticulati, ferrugineo-fusci, in rostrum eis duplo brevius, bidentatum, margine scabrum acuminato-attenuati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 973. — Bess. Enum. n° 1187. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 275. Czern. Consp. n° 1542. Рог. Обозр. (1869) 264. Lindem. Fl. Chers. II, 255. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 630; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 554. Пач. Фл. Полес. n° 1102. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 209. В. Кречетович, Фл. СССР. III, 150. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 237, excl. subsp. *compacta*.

Syn. *C. vulpina* var. *typica* Aschers. et Graebn. Synop. II, 2 (1902) 36. Пач. Херс. фл. I, 304.—*C. glomerata* Gilib. Exerc. phyt. II (1792) 545.

Icon. Hegi, III. Fl. v. Mittel. Eur. II, tab. 46, fig. 3!.

Exsicc. Pl. Finl. exs. № 509!

Hab. На вогких лугах, на болотах, при берегах. — Звичайно по всій країні, крім П. С.

П. П., Л. П. — звичайно.— **П. Л.-С.** — звичайно; південніші місця знаходження: Кіровоградська обл.: Добровеличківка (Пач.). Новомиргород. рн, Панчево (Пач.). Кіровоград (Ліндем.!). Олександрія (Рябков!). — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Чемеровецьк. рн, Голенищево, Ямпольчик (Клеоп.!). Н.-Ушицьк. рн, м. Калюс (Клеоп.!). —

Вінницька обл.: Копайгород. рн, Немерча (Клеоп.!). — **Л. Л.-С.** — звичайно. — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Вел.-Янисольськ. рн, Клецьківка (Клеоп.!). — **П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С.** — по річних долинах, звичайно.

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони (крім Кар.-Лапл., півд. Ниж.-Дон. і Ниж.-Вол.), Крим; Кавк.: Передкавк.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт.; Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Прибалх.

Ar. Geogr. Вся Європа, півн. Африка, Сирія, М. Азія, Кавказ, Казахстан, Захід. Сибір.

Примітка. На Кавказі вживають як пакувальний матеріал і для набивки матрацін, подушок та для плетіння; в Талиші і Абхазії плетуть дуже щільні рогожі, по-місцевому — чаханки (Роллов).

338. (9). C. compácta Lam. — Осока стиснена. Сіро-зелена дерниста рослина. Стебла тригранні, шерсткі, 50—70 *см* завв., з чорними волокнами при основі. Листя плоске, 3—5 *мм* завш., коротше за стебло, більш-менш шерстке. Колоси числом 5—10, андрогінні, яйцевидні, до 1 *см* завд., зібрані рідким довгастим блідо- або жовто-зеленим колосом, 3—4 *см* завд., з довгими вузькими прицвітними листами при основі колосів; покривні луски яйцевидні, блідоіржаві або білуваті, з коротким шерстким вістрям і зеленим кілем, коротші за мішечки. Мішечки яйцевидні, 3,5—4,5 *мм* завд., солом'яножовті, плоско-опуклі, тонкошкірясті, майже плівчасті, при основі ширококруглясті, з помітними з обох боків жилками, поволі переходять у помірний, трохи конічний, неглибоко двозубий, по краю шерсткий носик. 4. Цв. V—VI.— Табл. I, рис. 2.

Cinereo-viridis, caespitosa. Culmi erecti, 50—70 *cm* alti, trigoni, plus minusve graciles, ad basin fibrillis atris vestiti, folia superantes. Folia plana, linearia, acuta, 3—5 *mm* lata, ad margines scabrida vel laeviuscula. Spicae 5—10-nae, androgynae, ovatae, ad 1 *cm* usque longae, in spicam compositam oblongam laxam, 3—4 *cm* longam dispositae, bracteis foliaceis angustis suffultae; glumae ovatae, breviter mucronatae, carina excepta viridi, albicantes vel pallide ferrugineae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi tenuiter coriacei, ovati, 3,5—4,5 *mm* longi, plano-convexi, utrinque nervati, straminei, in rostrum subconicum bidentatum, margine scabrum subsensim attenuati. 4.

Lam. Fl. Fr. II (1778) 172. — В. Кречетович, Фл. СССР III, 151

Syn. *C. nemorosa* Rebent. Prodr. fl. Neomarch. (1804) 21, non Lumnitz.—*C. vulpina* β. *tenuior* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 275.-*C. vulpina* β. *nemorosa* Koch Syn. ed. 2 (1844) 866. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 554. — *C. vulpina orientalis* Pacz. Херс. фл. I (1914) 304. - *C. vulpina* subsp. *compacta* Velen. Fl. Bulg. (1891) 576. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 237.

Exsicc. Pl. Finl. exs. № 510! — Kneucker, № 155!

Hab. На півсолончакуватих лугах і западинах у Степу і в південній частині Лісостепу.

П. Л.-С. Київська обл.: Богуславськ. рн, с. Хохітва (Клеоп.!). Умань (12.VI 1842. Траутф.!). — Кіровоградська обл.: Олександрія (Рябков у Пач.); Користівка, біля Олександрії (Пач.). Кіровоградськ. рн, Вишнякове (Окснер!).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, по р. Сухій Згарі, біля хутора Грушкова (Полонська!), с. Мицалівка,

по р. Золотоноші (Полонська!). Лубни, на мокрих лугах (Августинович!).—**Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Маріуполь (Висоцьк.!); Білосарайська коса, Ласпа (Клеоп.!).—**П. З. С.** Одеська обл.: По р. Тилігулу (Нордманн!).—Миколаївська обл.: Херсон, на Велик. Потьомкінськ. острові ((Пач.). — **Л. Л. С.** Миколаївська обл.: Цюрупинські (Олешківські хутори (!). — Запорізька обл.: Асканія-Нова (Дзевановськ.!)

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Крим.; Кавк.: всі райони; Серед. Азія: Сир-Дар., Аму-Дар., Гір.-Туркм., Пам.-Ал., Прибалх.

Ar. Geogr. Середня, Атлантична і Прибалтійська Європа, південь Європ. частини СРСР, Мала і Середня Азія.

339. (10). C. muricáta L. — Осока щетиниста. Сіро-зелена, густодерниста рослина. Стебла тригранні, прямі, вгорі шерсткі, 15—45 *см* завв. Листи плоско-жолобчасті, жорсткі, 1,5—2 *мм* завш., шерсткі, коротші за стебло. Колоси числом 3—6, півкулясті, в верхній частині з жіночими, в нижній — з чоловічими квітками, зближені або більш-менш віддалені один від одного, звичайно без прицвітних листів. Покривні луски яйцевидні, гоструваті, іржаві, з зеленим кілем і білоплівчастим краєм, коротші за мішечки. Мішечки зірчасто розчепірені, яйцевидні, плівчасті, 3,5—4 *мм* завд., плоско-опуклі, догори зігнуті, зеленувато-бурі, спереду з 10—12 виразними жилками, ззаду з жилками тільки при основі, з ширококруглястою основою, більш-менш губчасті, майже сидячі, вгори поволі звужені в плоский, від основи шерсткий, двозубий, спереду глибоко розщеплений носик. 4. Цв. V—VI. Табл. II, рис. 3.

Cinereo-viridis, caespitosa. Culmi erecti, trigoni, superne scabriusculi, 15—45 *cm* alti. Folia rigidiuscula, anguste linearia, subcanaliculata, 1,5—2 *mm* lata, scabrida, culmo breviora. Spicae 3—6-nae, gynecandrae, hemisphaericae, in spicam compositam dispositae, approximatae vel plus minus remotae, ebracteatae vel spica infima interdum bractea subulata ea longiore suffulta; glumae ovatae, acutatae, ferrugineae, ad carinam virides, albo-membranaceo-marginatae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi stellatim squarroso-patentes, membranacei, ovati, 3,5—4 *mm* longi, plano-convexi, antice ad tertiam partem superiorem, postice tantum ad basin nervati, basi late rotundati, subspongiosi, superne in rostrum planum bifidum, ad margines scabrum attenuati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 974, non Rogov., nec Schmalh., Pacz., nec alior. auct. fl. ucrainicae. — В. Кречетович, Фл. СССР III, 152.

Syn. *C. echinata* Murr. Prodr. stirp. Götting. (1770) 76 (non Kükenth.). Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 632; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 557. Пачоск. Фл. Полес. n° 1112. — *C. stellulata* Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 144. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 282. Рогов. Обозр. (1869) 265. Пач. Херс. фл. I, 310. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 212. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 239.

Icon. Фл. СССР III, tab. XI, fig. 9!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1643 et 1794! — Pl. Finl. exs. № 107! — Fl. Polon. exs. № 585!

Hab. На торфуватих лугах, на краях боліт. — Звичайно в Поліссі, особливо Правобережному, і рідше в Лісостепу.

П. П. — звичайно [на південь до Києва (Траутф.!, Шмальг.). — **Л. П.** Коло Чернігова (Рог.).—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Нігин, Смотрицьк. рн (Рог.). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Петровськ. рн, болото Ірдинь, коло кол. Виноградського монастиря

(Клеоп.!). Околиці Сміли, по краях мохових болотних западин у борах (Пач.). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Бориспольськ. рн, с. Старе (Дубовик і Клеоп.!). — Полтавська обл.: Диканька (Стахорськ. у Іллічевськ., Герб. Полт. держ. музею, n° 147). — Сумська обл.: Суми (Шмальг.). Лебединськ. рн, Бобрик (Ширяєв). Охтирка (Угринський). — Харківська обл.: Харківськ. рн, Мерефа, хут. Тимченків (Лавр.). Коло Ізюма (Горницьк.).—Черняєв (Consp. 1551) наводить *C. stellulata* для Сум—„Sumy (Kaloniczenko)", але в його гербарії під назвою *C. stellulata* знаходяться екземпляри *C. canescens* L. і *C. elongata* L. (Є. Лавр.).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Дон., Вол.-Кам., Кавк.: Передкавк., Захід. і Півд. Закавк., Тал.

Ar. Geogr. Північна і Середня Європа до Іспанії, Італії, Болгарії (на півдні переважно в горах), північна і середня смуга Європ. частини СРСР, Кавказ, Півн. Америка.

340. (11). C. spicáta Huds. — Осока колосиста. Світлозелена дерниста рослина. Стебла тригранні, вгорі шерсткі, 20—80 *см* завв., при основі з чорно-бурими волокнами старих піхов. Листи плоскі, 2—3 *мм* завш., коротші за стебло, з довгасто-яйцевидним язичком. Колоси числом 5—12, у верхній частині з чоловічими, в нижній з жіночими квітками, зібрані циліндричним, донизу більш-менш перерваним колосом до 5 *см* завд.; покривні луски яйцевидні, тонко загострені, світлоіржаві, з зеленим кілем, коротші за мішечки. Мішечки в колосі косо догори спрямовані, яйцевидні, плоско-опуклі, 4,5—5 *мм* завд., блискучі, буруваті, з губчастою, трохи здутою широко-округлою основою, без жилок або з одиночними жилками, вгорі поволі звужені в двозубий, по краях шерсткий носик. 4. Цв. V—VI.—Табл. II, рис. 2.

Virens, caespitosa. Culmi trigoni, superne scabridi, ad basin fibrillis atro-brunneis obtecti, 20—80 *cm* alti, folia superantes. Folia plana, linearia, attenuato-acuminata, 2—3 *mm* lata, ligula oblongo-ovata instructa. Spicae 5—12-nae, androgynae, contiguae, ovatae, spicam compositam cylindricam, basi plus minusve interruptam formantes; glumae ovatae, tenuiter acuminatae, praeter carinam viridem pallide ferrugineae, utriculo breviores. Utriculi plus minusve divaricati, ovati, plano-convexi, 4,5—5 *mm* longi, basi utrinque spongioso-inflati, enervii vel subenervii, marginibus vix appressis, in rostrum bidentatum, ad margines scabrum subsensim attenuati. 4.

Hudson, Fl. angl. (1762) 349. — В. Кречетович, Фл. СССР III, 153. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 236 ex parte.

Syn. *C. contigua* Hoppe in Sturm, Deutsch. Fl. H. 61 (1835) tab. 2. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 210.—*C. muricata* Bess. Enum. n° 1189. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 275 ex parte. Czern. Consp. n° 1543. Рогов. Обозр. (1869) 264. Lindem. Fl. Chers. II, 256. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 630; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 554. Пач. Фл. Полес. n° 1103 ex parte, non L.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 2048 a, b! — Fl. Polon. exs. № 692!, 794!—Pl. Finl. exs. № 511!

Hab. На лугах, у рідких лісах, по узліссях, по чагарниках. — Звичайно по всій УРСР, крім степової смуги, де трапляється рідше і переважно в її північній частині.

П. П., Л. П., З. Л.-С. — звичайно. — **П. Л.-С.** — звичайно; південніші місцезнаходження: Умань (Пач.!), Кіровоград (Бошняк!, Ліндем.!, Окснер!). — **Л. Л.-С.** — звичайно. —

Д. Л.-С. Сталінська обл.: Чистяківськ. рн, Глухівська дача (Клеоп.!). Артемівська приміська смуга, ст. Часів яр (Оксіюк!). Селидівськ. рн, Кудряхівка (Клеоп.!). Міуське лісництво (Степунін!). — **П. З.-Л. С.** МАРСР: Буторська ліс. дача, біля Тирасполя (Пач.!). Красногорка на Дністрі (Пач.!). — **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Маріуполь (Висоцьк.!), Найденівська балка біля Маріуполя (Клеоп.!). — Запорізька обл.: Люксембурзьк. рн, Кам'яні Могили (Клеоп.!). — **П. З. С.** Одеська обл.: Троїцьке на Дністрі (Фл. УСРР, визн. I, 237). На трав'янистих місцях на березі лиману (Нордманн!). Біля р. Тилігула (Нордманн!); Кошарка (Нордманн!). — Миколаївська обл.: Миколаїв (Федосєєв!, Пач.!). В.-Олександрівськ. рн, Дудчино (Пач.!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн, Чулаківка (Фл. УСРР, визн. I, 237).

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони, крім півн. Кар.-Лапл. і Двін.-Печ. (тільки Ухта); Кавк.: всі райони; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.

Ar. Geogr. Вся Європа, півн. част. Африки, Канарські о-ви, Мала Азія, Кавказ, Півн. (приатлантична) Америка.

341. (12). C. Lumnitzeri Rouy. — Осока Люмніцера. Світлозелена рослина з пухкодернистим кореневищем. Стебла тонкі, 35—60 *см* завв., вгорі пониклі. Листи м'які, 2—2,5 *мм* завш., майже однакової довжини з стеблом. Суцвіття колосовидне, пухке, донизу переривчасте й малоквіткове, з прицвітним листом, 2—5 *см* завд. Колоси в кількості (1) 2—8, малоквіткові; покривні луски довгасті, вгорі з вістрям, бліді, трохи коротші за мішечки. Мішечки довгасто-яйцевидні або ланцетно-яйцевидні, 5—5,5 *мм* завд., 1,5—1,8 *мм* завш., при основі губчасті, зеленуваті, пізніше буруваті, спереду з 4—6 виразними жилками, ззаду без жилок або при основі з невиразними жилками, вгорі поволі звужені у вузький, на краю шерсткий носик. 4. Цв. V; пл. VI, VII.

Laete virens. Culmi tenues, 35—60 *cm* alti, superne nutantes. Folia flaccida, 2—2,5 *mm* lata, culmo subaequilonga. Inflorescentia spicata, laxa, basi interrupta et pauciflora; spicae (1) 2—8-nae, paucifloraе; glumae oblongae, mucronatae, pallidae, utriculo subbreviores. Utriculi oblongo-ovati vel lanceolato-ovati, basi spongiosi, 5—5,5 *mm* longi, 1,5—1,8 *mm* lati, virescentes, demum fuscescentes, antice nervis 4—6-nis manifestis per totam longitudinem percursi, postice enervii vel ad basin obsolete nervati, superne in rostrum longiusculum angustum margine scabridum sensim attenuati. 4.

Rouy in Rouy et Fouc. Fl. Fr. XIII (1912) 412.

Syn. *C. muricata* β. *virens* Rchb. Icon. fl. Germ. et Helv. VIII (1846) 9, non aliorum. — Рогов. Обозр. (1869) 264(?).

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. CCXV, fig. 562!

Hab. В тінистих листяних лісах і в старих парках. — Поширення в межах УРСР ще не з'ясоване.

П. П. Околиці Києва, в лісі біля Біличів (27.VI 1854. Траутф.!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Умань (21.VI 1842. Мачинськ.!). Між Уманню і Ставищами (22.VI 1843. Траутф.!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровськ, ліс Негрескула (Ф. Алексеенко!). — Наводиться Роговичем для Лубен.

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Ниж.-Дон., Передкавк.

Ar. Geogr. Середня і Східна Європа.

342. (13). C. polyphýlla Kar. et Kir. — Осока многолиста. Світлозелена дерниста рослина. Стебла тригранні, вгорі гострошерсткі, 50—100 *см* завв., при основі з нечисленними бурими волокнами. Листи плоскі, 3—5 *мм* завш., шерсткі, коротші за стебло, з широко-трикутним, скраю іржавим язичком. Колоси в кількості 5—12, у верхній частині з чоловічими, у нижній з жіночими квітками, більш-менш кулясті, 1,2—1,5 *см* завд., зібрані густим угорі, донизу більш-менш рідким колосом 3—6 *см* завд.; покривні луски яйцевидні, тонко загострені, іржаві, з зеленим кілем, коротші за мішечки. Мішечки яйцевидні або довгасто-яйцевидні, (4,5) 5—6,5 *мм* завд., в основі злегка по краю губчасті, без жилок або з одиничними жилками, зелені, з добре виявленим (не згладженим) краєм, догори шерстким, поволі переходять у видовжений носик з розбіжними клиновидними зубцями. 4. Цв. V.

Pallide virens, caespitosa. Culmi trigoni, superne scaberrimi, ad basin imam fibrillis paucis brunnescentibus obsiti, 50—100 *cm* alti, folia superantes. Folia plana, 3—5 *mm* lata, scabra, ligula late triangulari margine ferruginea instructa. Spicae 5—12-nae, androgynae, plus minusve globosae, 1,2—1,5 *cm* diam. latae, in spicam 3—6 *cm* longam dispositae, superiores congestae, inferiores subremotae; glumae ovatae, tenuiter acuminatae, excepta carina viridi, ferrugineae, utriculo breviores. Utriculi plus minusve stellatim divergentes, ovati vel oblongo-ovati, (4,5) 5—6,5 *mm* longi, basi vix spongiosi, enervii vel subenervii, virides, marginibus appressis superne scabris, in rostrum plus minusve elongatum bidentatum subsensim contracti. 4.

Kar. et Kir. in Bull. Soc. Natur. Moscou, XIV (1841) 859. В. Кречетович, Фл. СССР III, 155.

Syn. *C. echinata* var. *Leersii* Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20 (1909) 161 ex parte. — *C. muricata* γ. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 276 ex parte.

Icon. Фл. СССР III, tab. XI, fig. 6!

Hab. Рідкі ліси та схили. — Поширення в межах УРСР ще не з'ясоване.

П. Л.-С. Кіровоградська обл.: Кам'янка, Кам'янськ. рн, гранітні відслонення в балочці, в напрямку до с. Ревівки (Клеоп.!). — **Л. Л.-С.** Окол. Харкова, Покотилівка (Савенков!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Горлівськ. рн, ліс Поклонський (Олексієнко!). — Ворошиловградська обл.: Провальський степ, балка Бобрикова (Постригань!). — **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: С. Верхня Каракуба, болотце під гранітними скелями на березі р. Волновахи (Клеоп.!). — Ucraina (Dolavigne!).

Поширення по СРСР. Європ. частина: Серед.-Дніпр., Крим. (гірськ.); Кавк.; Захід. Сиб.: Ірт., Алт.; Серед. Азія: Прибалх., Дж.-Тарб., Тянь-Шан., Сир-Дар., Пам.-Ал., Гір.-Туркм.

Ar. Geogr. Захід. Європа, Середземномор'я, Крим, Кавказ, Захід. і Серед. Азія, півн.-захід. Монголія, Захід. Сибір.

343. (14). C. cuprina (Sand.) Nendtv. — Осока міднолуската. Світлозелена рослина з короткоповзучим дернистим кореневищем. Стебла тригранні, вгорі шерсткі, 20—65 *см* завв., при основі з чорно-бурими волокнами. Листи плоскі, 2—2,5 *мм* завш., коротші за стебло, з широко-яйцевидним язичком, довжина якого дорівнює його ширині. Колоси в кількості (2) 4—7, кулясті,

діаметром 0,8 *см*, з небагатьма квітками, з яких верхні — чоловічі, нижні — жіночі, зібрані колосом 1,5—3 *см* завд.; нижні 1—2 колоси інколи віддалені; покривні луски яйцевидні, гостренькі, бліді або світлоіржаві, з зеленим кілем, коротші за мішечки. Мішечки широко- і трохи ромбічно-яйцевидні, 3—4 *мм* завд., без жилок, зелені, з виразним краєм, коло основи не губчасті, вгорі більш-менш раптом звужені в клиновидний короткий шерсткий носик. 4. Цв. V; пл. V, VI. — Табл. II, рис. 12.

Virescens, caespitosa. Culmi trigoni, superne scabri, ad basin fibrillis atrobrunneis vestiti, 20—65 *cm* alti. Folia plana, 2—2,5 *mm* lata, culmo breviora, ligula late ovata longitudini aequilata; instructa. Spicae (2) 4—7-nae, androgynae, globosae, pauciflorae, in spicam compositam, 1,5—3 *cm* longam, basi interdum interruptam dispositae; glumae late ovatae, acuminatae, praeter carinam viridem pallide ferrugineae, utriculo breviores. Utriculi stellatim squarroso-patentes, late vel subrhomboideo-ovati, 3—4 *mm* longi, enervii, virides, marginibus appressis, basi tenuiter coriacei, espongiosi, superne in rostrum breve cuneatum bidentatum scabrum subabrupte contracti. 4.

Nendtvich in Verhandl. zool.-bot. Ges. Wien, XIII (1863) 556. — Кречетович, Фл. СССР III, 155. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 237, excl. subsp. *divulsa*.

Syn. *C. nemerosa* β. *cuprina* Sand. ex Heuffl. in Linnaea XXXI (1862) 662. — *C. Pairaei* F. Schultz in Flora, LI (1868); Flora, LIV (1871) 27, tab. II. Федченко и Флеров, Фл. Европ. России. 179. — *C. muricata* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 276 excl. var. β. et γ. non L. — *C. muricata* auct. fl. Ross. et Ucrain. pro parte. — *C. echinata* Kükenth. in Engl. Pflanzr. IV.20 (1909) 160, non Murr. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, n° 211.

Icon. Фл. СССР III, табл. XI, fig. 8!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 646, 944, 945!

Hab. В сухих листяних лісах. — Досить часто в Поліссі, Лісостепу і на півночі Степу. — Поширення цього виду по УРСР ще не цілком виявлене, і, очевидно, він буде знайдений і в інших ботанічних районах, крім тут наведених.

П. П. Київ (28.V 1838. Траутф.!); околиці Києва, Межвгір'я (2.V 1905. Є. Бордз.!). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Немирівськ. рн, Криківецьке лісництво (Гринь і Михайличенко!). Глинська дача Бершадського лісництва! — Київська обл.: Біла Церква, Олександрійський парк (Гродзин.!). Ставищанськ. рн, с. Розкішне (Клеоп.!). Богуславськ. рн: с. Хохітва, урочище Жабокряки (Клеоп.!), с. Москаленки (Полонська і Клеоп.!), с. Ісайки (Клеоп.!), с. Поташня (Клеоп.!), с. Гута Дмитренська (Клеоп.!). Смілянськ. рн, Яблунівка, ліс Реп'яшне (Клеоп.!). Звенигород. рн, с. Козацьке (Підопл.!). Шполянськ. рн, с. Лозоватка (Підопл.!). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Лубни (Оксіюк!). Тростянецьк. рн, біля Тростянця (Мілютін!)[1]. — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Макіївськ. рн: між ст. Харцизькою і слободою Зуївкою (Клеоп.!), с. Щеглівка (Клеоп.!). Чистяківськ. рн, ліс коло верхів'я р. Глухої (Клеоп.!). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Дворічнянськ. рн, Касьяновка (Вас.-Як.!). — Ворошиловградська обл.: Старобільськ (Ширяєвськ.!)[1].

Поширення по СРСР. Вся Європ. частина, за винятком півночі Кар.-Лапл. і Дв.-Печ.; Кавк.; Захід. Сиб.: Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.

Ar. Geogr. Алжір, півд. і Серед. Європа, на схід до Урала, Кавказ, Мала Азія, Алтай, Приарктична частина Півн. Америки.

[1] За Ширяєвим і Лавревко — часто в межах кол. Харківської губервії. (*Є. Б.*)

344. (15). C. divúlsa Stokes. — Осока переривчаста. Зелена рослина з коротким і косим пухкодернистим кореневищем. Стебла тригранні, догори гострошерсткі, 40—70 *см* завв., при основі з бурими волокнами. Листи плоскі, м'які, 2—3 *мм* завш., коротші за стебло. Колоси в кількості 5—10, небагатоквіткові, із злегка розчепіреними мішечками, зібрані переривчастим складним колосом, 5—10 *см* завд.; верхні колоси в суцвітті скупчені, півкулясті, нижні довгасті, часто на ніжці або коротко розгалужені, при основі нерідко з прицвітними листами; покривні луски яйцевидні, тонко загострені, білуваті, з зеленим кілем, коротші за мішечки. Мішечки довгасто-яйцевидні або яйцевидно-ланцетні, 3,5—4 *мм* завд., плоско-опуклі, зелені, без жилок, при основі не губчасті, з виразним краєм, поволі звужуються в помірний шерсткий носик. 4. Цв. V—VI. — Табл. II, рис. 13.

Viridis, laxe caespitosa. Culmi graciles, trigoni, superne scaberrimi, ad basin imam fibrillis brunnescentibus obsiti, 40—70 *cm* alti. Folia flaccida, plana, linearia, apice attenuato-acuminata, culmo breviora, 2—3 *mm* lata. Spicae 5—10-nae, androgynae, subpauciflorae, in spicam compositam, 5—10 *cm* longam dispositae, superiores hemisphaericae approximatae, inferiores oblongae remotae; saepius pedunculatae vel breviter ramosae, non raro bracteatae; glumae ovatae, tenuiter acuminatae, praeter nervum viridem albidae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi erecto-patentes, oblongo-ovati vel ovato-lanceolati, 3,5—4 *mm* longi, plano-convexi, virides, enervii, basi tenuiter coriacei, (espongiosi), marginibus appressis, in rostrum mediocre scabridum subsensim contracti. 4.

Stokes ex With. Bot. arrang. ed. 2, II (1787) 1035. — Bess. Enum. n° 1188. Рогов. Обозр. (1869) 264. В. Кречетович, Фл. СССР III, 156.

Syn. *C. virens* Lam. Encycl. méth. III (1791) 384. — *C. muricata* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 276 ex p. — *C. muricata* var. *divulsa* Whlnb. Vet. Ak. Handl. Stockh. (1803) 143. Шмальг. Фл. Ю.-Р. 631. — *C. cuprina* subsp. *divulsa* Matjnsch., Фл. УССР. визн. I, 237. — *C. echinata* var. *Leersii* Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 45 non al.

Icon. Фл. СССР III, tab. XI, fig. 7!

Exsicc. Kneucker, № 13!

Hab. В світлих листяних лісах, по узліссях. — В Лісостепу і в Степу рідко. — Поширення в межах УРСР ще точно не з'ясоване.

З. Л.-С. МАРСР: Піщана, біля Балти (Шмальг.!); Слобідка (Шмальг.!). — **П. Л.-С.** Вінниця (Шмальг.!). Околиці Києва (Траутф. у Рог., non vidi). — **Л. Л.-С.** Сумська обл.: Охтирськ. рн, на узліссі коло Чернеччини (Мілютін!). — Околиці Харкова: Деркачі, Покотилівка, Борки (Шир. і Лавр., non vidi). — **П. З. С.** Околиці Одеси (Нордманв!). — **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Ст.-Каранськ. рн, Ігнатівка (із слів Лавр., non vidi). — Наводиться Сідоровим (Матер. для изуч. Екатериносл. фл. n° 1209) для Дінця і Самари.

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон.; Крим.; весь Кавказ; Серед. Азія: Гірськ.-Туркм.

Ar. Geogr. Канарські о-ви, півн. Африка, Атлантична і Середземноморська Європа, УРСР, Крим, Кавказ, Мала Азія, Сірія, півн. Іран, півд.-захід Середньої Азії (Копет-даг).

Секція 4. **Paniculátae** Kunth. — Kükenth. l. c. p. 174.

345. (16). C. diándra Schrank. — Осока двотичинкова. Сірозелена рослина з видовженим, злегка повзучим кореневищем. Стебла майже тригранні, з трохи опуклими боками, догори шерсткі, 40—100 *см* завв., при основі вкриті темнобурими безлистими суцільними піхвами. Листя широколінійне, шерстке, 1—2 (3) *мм* завш., коротше за стебло. Колоси численні, зібрані довгасто-циліндричним, до 3 *см* завд., донизу більш-менш розгалуженим суцвіттям. Покривні луски яйцевидні, гострі, каштанові або іржаві, з світлим кілем і досить широким білоплівчастим краєм, коротші за мішечки. Мішечки трохи відстовбурчені, шкірясті, каштаново-бурі або майже чорні, більш-менш блискучі, (2) 2,5—3 *мм* завд., широкояйцевидні, з широкою майже серцевидною основою, спереду дуже опуклі і коло основи з 4—5 короткими жилками, ззаду злегка опуклі і без жилок, вгорі раптом звужені у видовжений, з зазубленим вузькокрилатим краєм, двозубий, спереду мало не до основи розщеплений, ззаду трохи жолобчастий носик. 4. Цв. 2/2 V—1/2 VII.—Табл. II, рис. 3.

Cinereo-viridis, rhizomate ramoso, ramis breviter repentibus. Culmi subconvexe-trigoni, superne scabri, ad basin vaginis aphyllis atro-fuscis, integris vestiti, 40—100 *cm* alti. Folia late canaliculata, 1—2 (3) *mm* lata, scabra, culmo breviora. Spicae numerosae, androgynae, inflorescentiam oblongo-cylindricam, basi interdum ramulosam formantes; glumae ovatae, acutae, castaneae vel ferrugineae, late albo-marginatae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi coriacei, castaneo-fusci vel fere nigri, nitentes, (2) 2,5—3 *mm* longi, late ovati, basi subcordato-rotundati, antice gibboso-convexi et inferne 3—4-nervii, postice vix convexi et enervii, superne in rostrum elongatum, anguste alatum, margine serrulatum, bidentatum, postice subcanaliculatum abrupte abeuntes. 4.

Schrank, Cent. Bot. Anmerk. (1781) 57.—В. Кречетович, Фл. СССР III, 157. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 238.

Syn. *C. teretiuscula* Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 163, tab. 19, fig. 3. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 276. Czern. Consp. n° 1544. Рогов. Обозр. (1869) 264. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 631; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 555. Пач. Фл. Полес. n° 1104; Херс. фл. I, 308. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 204. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. муз. n° 142.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 192!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1245 a et b! — Kneucker, № 74, 75, 76!

Hab. На болотах, переважно осокових і осоково-гіпнових. — Звичайно в Поліссі, рідко в Лісостепу, крім Придніпрової частини Лівобережного лісостепу, де трапляється досить часто; дуже рідко в північній частині Степу, але по Дніпру спускається далеко на південь.

П. П., Л. П. — звичайно. — **З.-Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів (Шмальг.!). Тарноруда (Рог.). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Фл. УСРР, визн.). — Вінницька обл.: Окол. Вінниці (Левіа і Лавр.). — Київська обл.: Ім. Петровського рн, болото Ірдивь, біля кол. Виноградського монастиря (Клеоп.!), Біля Сміли, по борових зниженнях (Пач.!). Катеринопольськ. рн: с. Луківка (Підоплічка!), с. Лисяча Балка (Підопл.!). — Кіровоградська обл.: Знам'янськ. рн, Чорний ліс (Танфільев); Чорний ліс, на березі озера між Водяною і Цибулевим (Пач.!). — **Л.-Л.-С.** Київська обл.: Переяславськ. рн, Дениси (Ярмолович у Іллічевськ.).—Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Крупське (Полонська!). Яготинськ. рн, болото по р. Супою, біля с. Війтівці, між сс. Черевками і Березанкою і коло с. Дзюбівки (Д. і К. Зерови!). Драбівськ. рн, по р. Супою, Капустиці, Черкасівка (Ніколаєв у Іллічев. l. c.). — Харківська обл.: Околиці Харкова: Деркачі (Лавр.), хутір Бережний на півн. схід від Деркачів (Лавр.), с. М. Рогозянка на півв.-зах. від Харкова (Лавр.). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетр. приміська смуга, Попівка (Алексєєнко!). — Харківська обл.: Лиман, Зміївськ. рн (Черняєв!, Лавр.). Кучерівка біля Куп'янська (Клок. і Лавр.). Балаклійськ. рн., Андріївка (Клок. і Лавр.). — Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, с. Кремінна, при впадінні р. Красної в Донець (Клок.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Кардашинське болото між Цюрупинськом і Голою Пристанню (Лавр.).

Поширення по СРСР. Аркт. Європа; всі райони Європ. частини, крім півн. частин Кар.-Лапл. і Дв.-Печ., більшої частини Причорн., півдня Ниж.-Дон., більш. част. Ниж.-Вол. і Криму; Кавк.: Передкавк. (гори), Захід. і Півд. Закавк.; вся півн. Азія; Серед. Азія: Арал.-Касп.

Ar. Geogr. Півн. і Середня Європа, Кавказ, увесь Сибір, Казахстан, Далекий Схід, Півн. Америка.

346. (17). C. appropinquáta Schum. — Осока зближена. Сіро-зелена густодерниста рослина, утворює купини. Стебла тригранні з плоскими боками, гострошерсткі, 50—100 *см* завв., при основі вкриті чорно-бурими, звичайно розщепленими на волосковидні волокна, піхвами. Листи майже дорівнюють стеблу, плоскі або зложені, до 2 *мм* завш., шерсткі. Суцвіття довгасте, волотевидне, 4—10 *см* завд., з більш-менш відхиленими гілками довжиною до 2—3 *см* і з коротким прицвітним листом при основі. Колоси небагатоквіткові, з верхніми чоловічими і нижніми жіночими квітками, зібрані довгастою прямостоячою волоттю з косо догори направленими гілочками; покривні луски довгасто-яйцевидні, гострі, червонувато-бурі, з світлим кілем і вузьким плівчастим краєм, дорівнюють мішечкам. Мішечки широко-яйцевидні, шкірясті, 2,5—3 *мм* завд., плоско-опуклі, червонувато-бурі, спереду дуже горбато-опуклі, з кожного боку з потовщеними 7—8 жилками, в основі більш-менш серцевидні, догори раптом звужені у видовжений крилатий зазублений, на вершку двозубий, спереду розщеплений носик. 4. Цв. V—VI—Табл. I, рис. 5.

Cinereo-viridis, dense caespitosa, salebras formans. Culmi trigoni, scaberrimi, basi fibris atro-brunneis vestiti, 50—100 *cm* alti. Folia anguste linearia, plana vel plicata, ad margines scabra, culmo aequilonga. Spicae numerosae, androgynae, pauciflorae, paniculam oblongam, 4—10 *cm* longam, strictam, ramis erecto-patentibus, basi breviter bracteatam formantes; glumae obongo-ovatae, acutae, rubescenti-ferrugineae, ad carinam pallidae, anguste membranaceo-marginatae, utriculo aequilongae. Stigmata bina. Utriculi late ovati, coriacei, rubescenti-fusci, opaci, 2,5—3 *mm* longi, antice gibboso-convexi, postice planiusculi, utrinque elevatim 7—8-nervii, in rostrum elongatum serrulato-alatum bidentatum antice fissum abrupte contracti. 4.

Schum. Enum. pl. Saell., I (1801) 267.—В. Кречетович, Фл. СССР III, 158. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 238.

Syn. *C. paradoxa* Willd. in Sitzber. Ges. nat. Ver. Berlin (1794) 39, tab. I, fig. 1, non J. F. Gmel. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 277. Czern. Consp. n° 1545. Рогов. Обозр. (1869) 265. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 631; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 555. Пачоск. Фл. Полес. n° 1105. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 205.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 191!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 695! — Kneucker, 71, 72!

Hab. На торфуватих, осокових і гіпново-осокових болотах і особливо по болотних вільшняках. — Звичайно на Поліссі, рідко в Лісостепу, крім придніпрової частини Лівобережного лісостепу, де трапляється досить часто, дуже рідко в північній частині Лівобережного злаково-лугового степу і ізольовано в межах Дніпрового низу.

П. П., **Л. П.** — звичайно. — **П.-Л.-С.** Вінницька обл.: Немирівськ. рн, с. Мухівці (Клеопов!). По р. Десні в окол. Вінниці (Лавр. і Левіна). — Київська обл.: Болото Ірдинь біля кол. Виноградського монастиря (Клеоп.!). Катеринопольськ. рн: с. Луківка, с. Лисянка (Підопл.!). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяславськ. рн, болото Каранъ, коло с. Воронькова (Дубовик і Клеоп.!); болото коло с. Старого (Д. і К. Зерови!). — Полтавська обл.: Золотоноша (Полонська!). Болото по р. Супою, між сс. Безуглівкою, Згурівськ. рн, і Війтівцями, Яготинськ. рн, між Безуглівкою і Черевками, Згурівськ. рн (Д. і К. Зерови!). — Сумська обл.: Коло Лебедина (Ширяєв.); там же, болото Галево (Залеськ.). — Окол. Харкова: Безлюдівка (Черняєв), Мерефа (Лавр.), Борки (Лавр.). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Вовчанськ. рн, хут. Дубинськ (Черняєв). Куп'янськ. рн: Куп'янськ (Клок.!); роз'їзд Бунчужний (Таліев!).—Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, с. Кремінна, біля впадіння р. Красної в Донець (Клок.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Околиці Голої Пристані, Кардашинське болото (Извекова і Лавр.).

Поширення по СРСР. Європ. частина: всі райони, крім північн. частин Кар.-Лапл. і Дв.-Печ., а також більшої частини Причорн., Нижн.-Дон. (тільки Осаулівка і Новочеркаськ), Ниж.-Вол., і Крим.; Кавк.: Передкавк. і Захід. Закавк.; Захід. Сиб.; Схід. Сиб.: Єніс. і Анг.-Саян.

Ar. Geogr. Півн. і Середня Європа до Франції, півн. Італії, Югославії, Кавказ, Сибір.

347. (18). C. paniculáta L. — Осока волотиста. Сіро-зелена густодерниста рослина, утворює купини. Стебла тригранні, міцні, з опуклими боками, гострошерсткі, 40—100 *см* завв., при основі з широкими суцільними каштаново-бурими, злегка блискучими безлистими піхвами. Листи жорсткі, стрічковидні, плоскі або трохи зложені, 3—5 *мм* завш., дорівнюють стеблу. Суцвіття довгасто-волотисте, рідке, 5—10 *см* завд., з більш-менш відхиленими і часто внизу розгалуженими гілками, що досягають 4—5 *см* довжини; колоси численні, вгорі з чоловічими, внизу з жіночими квітками, трохи відхилені від гілочок; покривні луски яйцевидні, гострі, світлоіржаві, з широким, білоплівчастим краєм, дорівнюють мішечкам. Мішечки яйцевидні, шкірясті, 3 *мм* завд., спереду дуже горбато-опуклі, з широко-круглястою основою, без жилок або з невиразними 1—3 жилками при самій основі, поволі переходять в зазублений, крилатий, вгорі двозубий, спереду розщеплений носик. 4. Цв. V—VI.—Табл. I, рис. 7.

Cinereo-viridis, dense caespitosa, salebras formans. Culmi erecti, convexo-trigoni, ad angulos scaberrimi, ad basin vaginis latis aphyllis integris castaneo-fuscis subnitentibus vestiti, 40—100 *cm* alti. Folia rigida, linearia, plana vel subplicata, ad margines scabra, culmo aequilonga, 3—5 *mm* lata. Spicae numerosae, androgynae, in paniculam oblongam laxam, 5—10 *cm* longam dispositae;

rami paniculae erecto-patentes, ad 4—5 *cm* usque longi, inferiores saepe ramulosi; glumae ovatae, acutae, pallide ferrugineae, late albo-membranaceo-marginatae, utriculo aequilongae. Stigmata bina. Utriculi ovati, coriacei, fusci, subnitentes, 3 *mm* longi, antice gibboso-convexi, postice planiusculi, utrinque enervii vel ad basin imam obsolete 1—3-nervii, superne in rostrum serrulato-alatum bidentatum antice fissum attenuati. 4.

L. Amoen. acad. IV (1759) 294. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 277. Czern. Consp. n° 1546. Рогов. Обозр. (1869) 265. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 631; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 555. Пач. Фл. Полес. n° 1106. В. Кречетович, Фл. СССР III, 159. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 238.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 192!

Exsicc. Kneucker, № 70!

Hab. На болотах, на заболочених берегах річок, озер, ставів. — Рідко і спорадично в Поліссі і Лісостепу; по Дніпру доходить до Дніпропетровська.

П. П. Житомирська обл.: Городниця (Рог.). — Київська обл.: Чорнобильськ. рн, Дитятки (Рог. у Пач.). Околиці Києва: Байків хутір (Рог.!), Совки (Траутф.!), коло Китаєва (Рог.!), Добринський хутір (20.V 1854. Траутф.!), Протасів яр (Шмальг.!), болото за Куренівкою (Шмальг.!, Семенкев.!), Пуща-Водиця (Полонська!). — **Л. П.** Київська обл.: Околиці Києва, коло Рибного озера (Д. Зеров!). — Чернігівська обл.: Добрянськ. рн, Яриловичі (Пач.). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Немирівськ. рн, Мухівці (Клеоп.!). Околиці Вінниці (Шмальг.!). Станіславчицьк. рн, Кацмазів (Білик!). Летичів (Фл. УСРР, визн.).—Київська обл.: Звенигородськ. рн, с. Неморож (Підоплічка!). Катеринопольськ. рн, Луківка (Підопл.!). Окол. Сміли (Фл. УРСР, визн.).—**Л. Л.-С.** Харківська обл.: Харківськ. рн, Велика Лука (яр Маковців) на південь від Песочина (Наливайко!). — **Л. З.-Л. С.** Окол. Дніпропетровська, Попівка (Фл. УРСР, визн.).

В гербарії БІН-у АН СРСР є зразок *C. paniculatae* з колекції Срединського, ніби зібраний в кол. Херсонській губернії. Якщо цей вид справді росте в кол. Херсонській губернії, то лише в північній її частині (тепер в Кіровоградськ. обл.), поблизу межі Київської області. [Срединський, якщо не помиляюсь, заїжджаючи до Ліндемання, збирав рослини в околицях Лисаветградки. (*Є. В.*)].

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верхн.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон. (захід. част.); Передкавк.

Ar. Geogr. Канарські о-ви, Серед. Європа і гори південної Європи, Півн. Кавказ.

Секція 5. **Schellhammèria** (Moench.) Kunth. — Kükenth. l. c., p. 190. В. Кречетович, Фл. СССР III, 162.

348. (19). C. cyperoides L. — Осока смикавцевидна. Світлозелена дерниста рослина. Стебла сплющено-тригранні, гладенькі. Листя плоске, 2—3 *мм* завш., коротше від стебла. Колоси в кількості 2—5, яйцевидно-довгасті, багатоквіткові, гінекандричні, зібрані в круглясту або яйцевидну головку, при основі з обгорткою з трьох прицвітних листів, що в кілька раз перевищують суцвіття; покривні луски ланцетні, шиловидно загострені, світлоіржаві, по краях шерсткі, вдвоє коротші за мішечки. Мішечки перетинчасті, лінійно-ланцетні, 7—9 *мм* завд., сплющені, жовто-зелені, з тонкими жилками

донизу раптом звужені в видовжену клинувату ніжку, догори по краю вузькокрилаті, з зазубленим краєм і поволі звужені в довгий лінійно-шиловидний носик з двома тонкими розбіжними зубцями. 4. Цв. VI—IX.

Caespitosa. Culmi compresso-trigoni, laeves. Folia plana, linearia, acuminata, 2—3 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 2—5-nae, ovato-oblongae, multiflorae, gynecandrae, in capitulum globosum vel ovatum basi involucratum congestae; involucri phylla subterna capitulum longe superantia; glumae lanceolatae, subulato-acuminatae, pallide ferrugineae, utriculo duplo breviores. Stigmata bina. Utriculi lineari-lanceolati, membranacei, 7—9 *mm* longi, compressi, longe stipitati, flavescenti-virides, margine subalati et scabri, in rostrum longissimum profunde bicuspidatum sensim attenuati; cuspides rostri divaricatae. 4.

L. Syst. veg. ed. 13 (1774) 703. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 271. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 553. Кречетович, Фл. СССР III, 163. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 239.

Icon. Фл. СССР III, с. 195, таб. XIII, рис. 10!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1345! — Pl. Finl. exs. № 104! 508!

Hab. На вогких піщаних або мулкуватих берегах річок і озер. — Дуже рідко по Дніпру і його притоках.

П.П. Київ, Оболонь (Еміль Шмальгаузен).—**Л. П.** Київ, Труханів острів (Шмальг.). Біля ст. Київ III, на Дніпрових лугах (Д. Зеров!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: По р. Самарі, біля Новомосковська (Єліашевич. Чи не переплутано з молодою *C. pseudocyperus* L. ?).

Поширення по СРСР. Зрідка в північній і середній смузі Європ. частини СРСР, Закавк.?, Сибір, Дал. Схід, Серед. Азія: Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Середня Європа від Фінляндії, Німеччини, Франції до півн. Італії і Трансільванії, середня смуга Європ. частини СРСР, Сибір, Манчжурія, півн. Японія.

Секція 6. **Ovál**es Kunth.—Kükenth. l. c., p. 191.

349. (20). C. leporina L.—Осока заяча. Світлозелена дерниста рослина. Стебла тригранні, вкриті листом, угорі шерсткі, 10—60 *см* завв. Листи плоскі, до 3 *мм* завш., коротші за стебло; нижні піхви безлисті, буруваті. Колоси в кількості 4—10, довгасто-яйцевидні, коло 1 *см* завд., при основі чоловічі, вгорі жіночі, зібрані довгастим збитим колосом 2—4 *см* завд., звичайно без прицвітних листів; покривні луски довгасто-яйцевидні, іржавобурі, з зеленим кілем і вузькоплівчастим краєм, дорівнюють мішечкам. Мішечки злегка відхилені, яйцевидні, 4—5 *мм* завд., перетинчасті, плоско-опуклі, зелені або буруваті, з обох боків з 8—10 жилками, з вузьким зазубленим крилатим краєм, в основі кругласті, догори поволі звужені в помірний плоский, з зазубленим краєм, спереду розщеплений, короткодвозубий носик. 4. Цв. V—VI. Табл. II, рис. 5.

Pallide viridis, caespitosa. Culmi erecti, trigoni, superne scabridi, 10—60 *cm* alti. Folia plana, linearia, acuminata, ad margines scabra, culmo breviora, ad 3 *mm* usque lata, infima ad vaginas aphyllas, fuscescentes reducta. Spicae 4—10-nae, gynecandrae, oblongo-ovatae, circa 1 *cm* longae, multiflorae, in spicam compositam oblongam, 2—4 *cm* longam, solito ebracteatam congestae; glumae oblongo-ovatae, acutiusculae, ferrugineo-fuscae, anguste albo-membranaceo-marginatae, utriculo aequilongae. Stigmata bina. Utriculi subpatuli, ovati, membranacei, plano-convexi, 4—5 *mm* longi, fuscescentes, utrinque 8—10-nervii, anguste alati, ala serrulato-scabra, basi rotundati, superne in rostrum planum, breviter bidentatum, antice fissum subsensim attenuati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 973. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 278. Czern. Consp. n° 1548. Рогов. Обозр. (1869) 265. Lindem. Fl. Chers. II, 256. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 632; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 557. Пач. Фл. Полес. n° 1111; Херс. фл. I, 309. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 218. В. Кречетович, Фл. СССР III, 161. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 239.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 193!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1498! — Fl. Polon. exs. № 691! — Pl. Finl. exs. № 513!

Hab. На піскуватих лугах, краях боліт, вогкуватих узліссях. — Звичайно на Поліссі і в Лівобережному лісостепу, зрідка в Західному і Правобережному лісостепу; в Степу по піскових терасах річок спускається на південь, по Дніпру — до пісків Дніпрового Низу, по Дінцю — до Ворошиловграда.

П. П., Л. П.—звичайно.—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Кам'янець-Подільськ (Рог.). Проскурівськ. рн, Ярмолинці, Іванківці (Кот.).—**П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичів (Рог.).—Вінницька обл.: По Бугу, Вербки, Вінниця (Шмальг.).—Київська обл.: Сміла (Пач.).—Кіровоградська обл.: Новогеоргіївськ. рн, Польська Андрусівка, хут. Бірки біля Колонтаєва, понад Тясмином (Пач.!). Гущівка коло Чигирина (Пач.). — **Л. Л.-С.** — звичайно. — **Л. З.-Л. С.** По піщаних терасах річок Оскола і Дінця; по Дінцю без перерви до Ворошиловграда (Лавр.)[1]. — **Л. З. С.** По Дніпру, біля порогів (Сідоров). Біля Голої Пристані, на вогких зниженнях серед пісків (Пач.). Піски на NE від с. Челбасів (!).

Поширення по СРСР. Європ. частина, крім півн. Кар.-Лапл. і Дв.-Печ., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол. і Криму; Кавк. весь, крім Схід. Закавк. і Тал.; Захід. Сиб. до Байкала.

Ar. Geogr. Майже вся Європа (на півдні в горах), Мала Азія, Кавказ, Сибір до Байкала, Півн. Америка (схід).

350. (21). C. argyroglóchin Hornm.—Осока сріблистолуска. Світлозелена рослина з пухкодернистим і повзучим кореневищем. Стебла тригранні, шерсткі, 50—100 *см* завв. Листя м'яке, плоске, лінійне, довге. Колоси в кількості 4—7, обернено-яйцевидні, при основі чоловічі, вгорі жіночі, сріблистозелені, зібрані довгастим колосом, розставлені; покривні луски перетинчасті, світлобурі, з зеленою спинкою або майже білі, не набагато коротші від мішечків. Мішечки довгасто-яйцевидні, плоско-опуклі, блідосолом'яного кольору, в нижній частині з кількома жилками, з зеленим крилатим краєм, вужчим, ніж у *C. leporina* L., і з трохи довшим носиком. 4. Цв. V—VIII.

Pallide viridis, laxe caespitosa, rhizomate breviter repente. Culmi trigoni, scabridi, 50—100 *cm* alti. Folia flaccida, plana, elongata, linearia, acuminata, laete virentia. Spicae 4—7-nae, obovatae, argenteo-virides, gynecandrae, spicam

[1] *C. leporina* L. наводиться Бекетовим і Сідоровим для Великого Анадоля Сталінської обл., але ці вказівки, можливо, помилкові (*Є. Б.*).

compositam oblongam sublaxiusculam formantes; glumae hyalinae, pallide fuscescentes, vitta mediana viridi, vel fere totae albae, utriculo subbreviores. Stigmata bina. Utriculi oblongo-ovati, plano-convexi, pallide straminei, dorso paucinervii, margine anguste alati, virides, longius quam apud *C. leporinam* L. rostrati. 4.

Hornem. Oecon. Plantel. (1821) 927. — Czern. Consp. n° 1549. Кречетович, Фл. СССР III, 162.

Syn. *C. leporina* β. *nemoralis* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 279. — *C. leporina* var. *argyroglochin* Koch, Synops. ed. 1 (1837) 753. Пач. Фл. Полес. n° 1111. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I. p. 46. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 239. — *C. leporina* Schmalh. Фл. Ю.-З. Р. 632; Фл. Ср. и Ю Р. II, 557 pro parte.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helvet. VIII, tab. CCXI, fig. 555!

Exsicc. Kneucker, № 93!

Hab. По вогких вільшняках.—Поширення по УРСР ще точно не з'ясоване.

П. П. Житомирська обл.: Овруцьк. рн, Троски (Пач.). Черняхівськ. рн, с. Черняхів (Лазаренко!).—Київська обл.: Київ, околиці Голосієва (Шмальг.!), Пронівщина (Шмальг.!). — **Л. П.** Околиці Києва, Дарниця (Шмальг.!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Богуславськ. рн, Гута Дмитренська, на дні балки (Клеоп.!).—**Л. Л.-С.** Харківська обл.: Околиці Харкова: Покотилівка, в яру „Просіка" разом з *C. leporina* L. і з перехідними до неї формами (Лавр.). Коло Чугуєва (Черняєв за Шир. і Лавр.). Зміївськ. рн, Добренька (Черняєв!). — **Л. З.-Л. С.** Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, Кремінна (Лавр.; f. *robusta* Aschers.).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм. (?), Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Вол.-Кам., Завол.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб.

Ar. Geogr. Середня Європа.

Секція 7. **Phyllothýrsa** V. Krecz. Fl. URSS III, 143.

351. (22). C. remóta L. — Осока рідкоколоса. Світлозелена дерниста рослина. Стебла тригранні, тонкі, вгорі шерсткі або майже гладенькі, в суцвітті звивисті, високо вкриті листом, 30—60 *см* завв. Листя плоске, м'яке, 1,5—2 *мм* завш., коротше за стебло, догори довшає. Колоси в кількості 4—10, в верхній частині з жіночими, у нижній — з чоловічими квітками, довгасті або яйцевидні, стиснені, 0,6—1 *см* завд., верхні 2—4 зближені, без прицвітного листа, решта далеко (на 3—6 *см*) розставлені, з довгими листовидними прицвітними листами; покривні луски яйцевидні, гострі, білуваті або світлоіржаві, з зеленим кілем і білоплівчастими краями, коротші за мішечки. Мішечки яйцевидні, плівчасті, 3—3,5 *мм* завд., плоско-опуклі, світлозелені, згодом жовкнуть, з тонкими жилками, що йдуть тільки середньою частиною мішечка, по краю від середини з вузьким шерстким крилом, при основі широко-круглясті, вгорі поволі переходять у помірний плоскуватий, двозубий, глибоко розщеплений, по краях шерсткий носик. 4. Цв. V—VI. — Табл. II, рис. 1.

Virens, caespitosa. Culmi trigoni, graciles, debiles, nutantes, superne scabridi vel sublaeves, alte foliati, 30—60 *cm* alti. Folia flaccida, anguste linearia, attenuato-acuminata, 1,5—2 *mm* lata, scabrida. Spicae 4—10-nae, gynecandrae, virides, oblongae vel ovatae, 0,6—1 *cm* longae, superiores 2—4 approximatae, ebracteatae, inferiores longe remotae, bractea foliacea longissima suffultae; glumae ovatae,

acutae, albidae vel pallide ferrugineae, ad carinam virides, albo-membranaceo-marginatae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi membranacei, erecti, virescentes, tardius flavescentes, ovati, plano-convexi, tenuiter nervati, in rostrum applanatum bidentatum margine scabrum sensim attenuati, 3—3,5 *mm* longi. 4.

L. Amoen. acad. IV (1759) 293. — Bess. Enum. n° 1190. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 283. Черняєв, Консп. 68, n° 1552. Рог. Обозр. (1869) 265. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 632; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 556. Пач. Фл. Полес. n° 1110. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 215. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. музею, n° 150. В. Кречетович, Фл. СССР III, 145. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 240.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 193!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 240! — Pl. Finl. exs. № 524!

Hab. В тінистих лісах на вогких місцях.—Розсіяно в Поліссі і в Лісостепу.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Гольде!). Овруч (Рог.).—Київська обл.: Чорнобильськ. рн, Дитятки (Рог.!). Мануїльськ (Рог.!). Околиці Києва: Куренівка (Шмальг.!), Пронівщина (Шмальг.!), Голосіїв (Вас.-Як.!), Китаїв (Шмальг.!), Гадючий яр (Рог.!). Васильківськ. рн, Звонкова (Семенк.!, Полонська!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Добрянськ. рн, Яриловичі (Пач.); Ріпки (Шмальг.). Городня (Рог.). Чернігів (Шмальг.). — Київська обл.: Ошитки, В.-Дубечанськ. рн. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Сатанів (Рог.), Іванківці (Кот.). Смотрицьк. рн, Нігин (Рог., Шмальг.). Н.-Ушицьк. рн, м. Калюс (Клеоп.!). Чемеровецьк. рн, Голенищево, Ямпольчик (Клеоп.!). — Вінницька обл.: Копайгородськ. рн, Немерча (Клеоп.!). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Летичівськ. рн, Масіовці (Рог.!).—Вінницька обл.: Вінниця (Шмальг., Білозор!). Станіславчик (Білик!). Бершадськ. рн, Глинська ліс. дача!—Київська обл.: Таращанськ. рн, Тараща (Клеоп.!), Ставищанськ. рн, Сніжки (Клеоп.!). Богуславськ. рн: Гута Дмитренська (Клеоп.!), с. Лука (Полонська!). Між Трипіллям і Ржищевом (Траутф.!). Канівськ. рн: окол. Канева (Д. Зеров!), Монастирок Монтр.!), Боввани (Клеоп.!). Звенигородськ. рн, Неморож („Флора УСРР", визн. I, 240).— **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Околиці Полтави, с. Зінці (Іллічевськ. l. c.).—Харківська обл.: Богодухівськ. рн, Гути, в сосновому лісі (Шидловськ. за Шир. і Лавр.). Околиці Харкова: Хорошево (Черняєв!), Покотилівка, яр „Просіка" (Шидловськ.). Зміївськ. рн, Зміїв, коло біологічної станції, разом, з *Equisetum majus* (Лавр.!), Мохначі (Ширяєв). — Помилково наводилася Шестеріковим для П. З. С. (Горобчанська коса).

Крім типової форми, Рогович наводить ще різновидність

Var. repens Rogov. Кореневище повзуче; колоски більшого розміру.

Rhizoma repens; spiculae majores.

Rogov. Обозр. (1869) 265.

З.-Л. С. Кам'янець-Подільська обл.: Сатанів (Рог. l. c.).

Що являє собою var. *repens* Rogov., не відомо; можливо, що це гібрид *C. remota* L. з якимсь видом. (*Є. Б.*).

Поширення виду по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Крим.; Кавк.: всі райони.

Ar. Geogr. speciei. Півн. і Серед. Європа до півн. част. Іспанії, Югославії, на схід до БРСР і півн.-східної частини РРФСР, Крим, Кавказ, Мала Азія, півн. Іран, Алжір.

Секція 8. **Leptovígnea** V. Krecz. Fl. URSS III, 167.

352. (23). C. elongáta L. — Осока видовжена. Яскравозелена дерниста рослина. Стебла тригранні, шерсткі, (30) 50—70 *см* завв., при основі вкриті

рожевувато-бурими піхвами; листи плоскі, 2—3 *мм* завш., м'які, мэйже дорівнюють стеблу. Колосів 6—12, довгастих, вгорі з жіночими, внизу з чоловічими квітками, до 1 *см* завд., зібраних у довге, більш-менш поникле суцвіття 5—8 *см* завд., звичайно без прицвітного листа; нижні з них інколи злегка розгалужені і розсунуті, верхні скупчені; покривні луски яйцевидні, гострі, іржаві, з зеленим кілем і світлими краями, коротші за мішечки. Мішечки ланцетні, плівчасті, 3,5—4 *мм* завд., плоско-опуклі, догори трохи зігнуті, бурувато-зелені або зелені, рідше іржавожовті, з обох боків з жилками, в верхній третині з шерстким краєм, звужені в клиновидний, злегка двозубий, спереду неглибоко розщеплений носик. 4. Цв. V—VI.

Clare viridis, caespitosa. Culmi graciles, trigoni, scabri, (30) 50—70 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis rosescenti-fuscis vestiti. Folia plana, linearia, longe acuminata, 2—3 *mm* lata, flaccida, ad margines scabra, culmo suaequilonga. Spicae 6—12-nae, gynecandrae, oblongae, multiflorae, ad 1 *cm* usque longae, spicam compositam elongatam, 5—8 *cm* longam, solito ebracteatam formantes, inferiores remotae, interdum ramosae, superiores approximatae; glumae ovatae, acutae, ferrugineae cum vitta mediana viridi, margine pallidae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi lanceolati, membranacei, 3,5—4 *mm* longi, plano-convexi, subincurvi, olivacei vel virides, rarius ferrugineo-flavi, utrinque nervati, superne ad margines scabri, in rostrum breve vix bidentatum leviter fissum attenuati. 4. — Табл. II, рис. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 973.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 278. Czern. Consp. n° 1547. Рогов. Обозр. (1869) 265. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 632; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 557. Пач. Фл. Полес. n° 1113; Херсон. фл. I, 310. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 46. В. Кречетович, Фл. СССР III, 171. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 240.

Syn. *C. elongata* var. *Gebhardi* Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 46 non (Willd.) Aschers. — *C. elongata* β. *alpestris* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 278. Рогов. Обозр. (1869) 265.—*C. stellulata* Czern. (Consp. № 1551) non Good.

Icon. Rchb. Ic. Fl. Germ. et Helv. VIII, tab. 218, fig. 565.—Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, с. 195!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1640! — Fl. Polon. exs. № 889! — Kneucker, № 94!

Hab. У вільшняках і по краях боліт, по вогких місцях у борах і мішаних лісах. — Звичайно на Поліссі, часто по піщаних терасах річок Лівобережного лісостепу, рідко в Правобережному лісостепу і в північній частині Степу, де трапляється виключно по піщаних терасах річок.

П. П., Л. П. — звичайно. — **П. Л.-С.** Київська обл.: Канівськ. рн, коло с. Михайлівки (Оксіюк!). Околиці Сміли, болото Ірдинь (Клеоп.!). Лисянка, Катеринопольського р-ну (Підоплічка!). — Кіровоградська обл.: Новогеоргіївськ. рн, борові уложини понад Тясмином біля Польської Андрусівки (Пач.). — Вінницька обл.: Вінниця. (Шмальг.). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Бориспольськ. рн, Воронькiв (Клеоп.!), Старе (Клеоп.!), Баришівка (Миколаїв).—Сумська обл.: Суми [Калениченко в гербарії Черняєва під назвою *C. stellulata* Czern. (Consp. № 1551) non Good. (за Щиряєвим і Лавренком)].—Полтавська обл.: Полтава (Іллічевськ.!).—Харківська обл.: Біля Харкова (Черняєв!); околиці Харкова: болото між сс. Пересічним і Гаврилівкою (Лавр.), Новоселівка (Лавр.). Зміївськ. рн, с. Зміївський лиман (Лавр.). — **Л. З.-Л. С.** Околиці Дніпропетровська (Акінф.). Ігрень (Алексеенко!). Попівка, Новомосковськ. рн (Алексеенко!). — По Осколу, Дворічна і Петропавлівка (Лавр.). — По Дінцю, на півд. схід до Кремінної (Лавр.).

Поширення по СРСР. Європ. частина, крім півн. Кар.-Лапл., півн. Дв.-Печ., півд Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол. і Криму; Кавк.: західна гірська частина Передкавк., Захід. Закавк., Сибір до Байкала.

Ar. Geogr. Півн. і Середня Європа до Іспанії, Італії, Трансільванії, Кавказ, Захід. Сибір до Байкала.

352[1]. **(24). C. loliácea** L.—Осока пажитничкова. Світлозелена рослина з тонкими повзучими гонами. Стебла тригранні, тонкі, шерсткі, 20—40 *см* завв.; листи плоскі, 1—1,5 *мм* завш., шерсткі, звичайно коротші за стебло. Колоси в кількості 3—7, розчепірені, півкулясті, небагатоквіткові, розсунені або тільки два верхні зближені; покривні луски широко-яйцевидні, тупі або тупуваті, з зеленим кілем і з широким білоплівчастим краєм, удвоє коротші за мішечки. Мішечки довгасто-яйцевидні, тонкошкірясті, 3—3,5 *мм* завд., досить опуклі, бурувато-зелені, спереду з 10—12 гостро виступаючими жилками, ззаду з 5—7 плоскішими, при основі круглясті, вгорі круглясто-тупі і тільки злегка вищерблені. 4. — Табл. II, рис. 7.

Virescens, laxe caespitosa, stolones tenues subrepentes emmittens. Culmi trigoni, tenues, scabridi, 20—40 *cm* alti. Folia plana, 1—1,5 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 3—7-nae, gynecandrae, hemisphaericae, pauciflorae, remotae vel supremae approximatae; glumae late ovatae, obtusae vel obtusiusculae, late albo-membranaceae cum vitta mediana viridi, utriculo subduplo breviores. Utriculi patentes, oblongo-ovati, tenuiter coriacei, 3—3,5 *mm* longi, compresso-convexi, brunnescenti-virides, utrinque nervati, basi rotundati, apice rotundato-obtusi, vix emarginati. 4. Пл. V—VI.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 974. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 281. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 539. В. Кречетович, Фл. СССР III, 173.

Syn. *C. sibirica* Spreng., Syst. III (1826) 809.

Icon. Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, с. 197!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 295! — Pl. Finl. exs. №№ 520, 521, 522!

Hab. Торфовища, моховиті ліси. — Можливо, що згодом ця осока буде знайдена в північній частині Полісся.

Вказівки Роговича [Обозр. (1869) 265] помилкові. Відповідні його екземпляри належать до *C. muricata* L.

Поширення по СРСР. Півн. і середня смуга Європ. частини СРСР, Сиб., Дал. Схід до Сахаліна і Камчатки; Серед. Азія: Прибалх.

Ar. Geogr. Скандинав. півострів, Естонія, Польща, півн. Німеччина, північна і середня смуга Європ. частини СРСР, весь Сибір до Далекого Сходу, Манчжурія, Корея, Японія, Півн. Америка.

353. (25). C. canéscens L.—Осока сіро-зелена. Сіро-зелена дерниста рослина. Стебла тригранні, прямі, догори шерсткі, 20—50 *см* завв. Листи плоскі, 2—3 *мм* завш., прямі, коротші за стебло. Колоси в кількості 3—7, угорі з жіночими, при основі з чоловічими квітками, яйцевидні або довгасті, 5—8 *мм* завд., донизу розсунуті, нижній інколи з коротким прицвітним листом; покривні луски яйцевидні, гострі, блідозелені, коротші за мішечки. Мішечки яйцевидні, перетинчасті, 2,5—3 *мм* завд., плоско-опуклі, світло-зелені, згодом блідожовті, з обох боків з 8—10 тонкими жилками, що буріють, з короткою ніжкою, виразно відокремленою від ширококлиновидної основи, і з коротким шерстким, неглибоко розщепленим короткодвозубчастим носиком. 4. Цв. V—VI.—Табл. II, рис. 10.

Cinereo-viridis, caespitosa. Culmi erecti, triquetri, superne scabri, 20—50 *cm* alti. Folia erecta, plana, linearia, longe acuminata, scabra, 2—3 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 3—7-nae, gynecandrae, ovatae vel oblongae, 5—8 *mm* longae, spicam compositam oblongam laxiusculam formantes, inferiores remotae, interdum breviter bracteatae, superiores approximatae; glumae ovatae, acutae, membranaceae, praeter nervum viridem pallidae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi ovati, membranacei, 2,5—3 *mm* longi, plano-convexi, breviter stipitati, utrinque tenuiter nervosi, virentes, tardius flavescentes, nervis fuscescentibus, apice in rostrum breve cuneatum scabrum brevissime bidentatum, antice leviter fissum contracti. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 974. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 908 (excl. var. β et γ).—Czern. Consp. n° 1550. Рогов. Обозр. (1869) 265. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 633; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 557. Пач. Фл. Полес. n° 1114; Херс. фл. I, 310. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 216 (excl. var. *laetevirens*). Іллічевський, Герб. Полт. держ. музею n° 149. В. Кречетович, Фл. СССР III, 176. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 239.

Syn. *C. stellulata* Czern. in herb. (sec. Šir et Lavr., Consp. 46).

Icon. Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, с. 195!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 238! — Fl. Polon. exs. № 587!

Hab. По вільшняках, по борових болотистих западинах, по краях боліт. — Звичайно в Поліссі, часто в Лівобережному лісостепу, рідко в Правобережному лісостепу, зрідка трапляється і в північній частині Степу на піщаних терасах річок.

П. П. — звичайно. Південніші місцезнаходження: Житомир (Лаговськ.!, Собкевич!) Околиці Києва: Куренівка (Швимер!), Святошино (Оксіюк і Зеров!), Борщагівка (Траутф.!), болото Імшаве (Д. Зеров!), Романівка (Шмальг.). — **Л. П.** — звичайно. — **П. Л.-С.** Київська обл.: Богуславськ. рн, с. Лютори (Клеоп.!). Околиці Сміли, болото Ірдинь (Клеоп.!). Біля Сміли, по краях сфагнових западин серед бору доволі багато (Пач.) — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Баришівка (Ніколаєв у Іллічев. l. c.). — Харківська обл.: Досить часто в західній і середній частині кол. Харківської губернії, на сході значно рідше (Ширяєв і Лавр., l. c.). Agri Charkovienses (Черняєв!). Поблизу Харкова (Срединськ.!); Новоселівка біля Харкова (Лавр.). Зміївськ. рн, Бишкинський бір коло с. Зміївський Лиман (Лавр.!). — **Л.З.-Л.С.** Околиці Дніпропетровська (Фл. УСРР, I, 239). — По р. Осколу, Куп'янськ (Клок.). По Дінцю, Кремінна, Рубіжанськ. рн (Клок.).—Помилково наводиться для Маріуполя Бекетовим і з його слів Сідоровим.

Поширення по СРСР. Європ. частина, крім Ниж.-Дон., Ниж.-Вол. і Криму; Кавк., увесь Сибір і Дал. Схід; Серед. Азія: Дж.-Тарб., Тянь-Шан.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа до Франції, середньої Італії, Югославії, Болгарії, Європ. частина СРСР, крім півдня, Мала Азія, Кавказ, Сибір, Далекий Схід, Манчжурія, Корея, півн. Японія, Півн. Америка, Гренландія.

354. (26). C. hyláea V. Krecz.—Осока гущавинна. Яскраво-зелена, квола, пухкодерниста рослина. Стебла тонкі, кволі, тригранні, поникші, догори злегка шерсткі, 30—50 *см* завв., більш-менш високо вкриті листом. Листи тонкі, довгі, м'які, 1—1,6 *мм* завш., догори ниткоподібно стоншені, коротші за стебло. Колоси в кількості 3—6, нижні більш-менш розсунуті, верхні зближені, кулясті або широко-яйцевидні, 4—5 *мм* завд., нижні часто з ниткоподібним прицвітним листом до 3 *см* завд.; покривні луски яйцевидні, гострі, кілясті, з вузькою зеленою серединою і з широким білоплівчастим краєм, майже наполовину коротші за мішечок. Мішечки довгасто-яйцевидні, перетинчасті, 2,3—2,8 *мм* завд., світлозелені, плоско-опуклі, з обох боків з тонкими догори виразними жилками, на короткій ніжці, догори поволі звужені в короткий, майже конічний, злегка шерсткий, неглибоко спереду розщеплений носик. 4.—Табл. II, рис. 9.

Laete virens, debilis, laxe caespitosa. Culmi tenues, trigoni, nutantes, superne scabriusculi, 30—50 *cm* alti. Folia tenuia, mollia, anguste linearia, superne filiforme-attenuata, 1—1,6 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 3—6-nae, gynecandrae, subremotae, sphaericae vel late ovatae, 4—5 *mm* longae, inferiores saepius setaceo-bracteatae; glumae ovatae, acutae, subcarinatae, late albo-membranaceae, cum vitta mediana angusta viridi, utriculo subduplo breviores. Utriculi oblongo-ovati, membranacei, 2,3—2,8 *mm* longi, virescentes, plano-convexi, utrinque conspicue tenuiter nervosi, stipitati, in rostrum breve subconicum scabriusculum antice vix fissum contracti. 4.

V. Kreczet. in Fl. URSS III, 179 et 594.

Syn. *Carex gracilis* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 281 (excl. syn.). Meinsh. in Act. Horti Petropol. XVIII. 3 (1901) 328, non Schkuhr. — *C. canescens* var. *subloliacea* Kükenth. in Engl. Pflznr. IV, 20 (1909) 217 ex parte, non Caest. — *C. canescens* var. *subtenella* Kükenth. ibid. 218.—*C. canescens* var. *tenuis* Lang in Linnaea XXIV (1851) 538.—*C. canescens* var. *laetevirens* Aschers. Fl. Brand. I (1864) 71. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 46.

Icon. Фл. СССР III, tab. XII, fig. 9!

Hab. Вогкі, тінисті місця, ліси.—Поширення в межах УРСР ще не з'ясоване.

Л. П. Чернігівська обл.: ст. Гути кол. Новгород-Сіверського пов., в бору (Попов!). — **Л. Л.-С.** Сумська обл.: Лебедин, коло хут. Миколаєва (Ширяєв!).

Поширення по СРСР. Південь Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Захід. Сиб.: Обськ., Ірт.

Ar. Geogr. Ендем СРСР.

ПОЯСНЕННЯ ДО ТАБЛИЦІ II

1. *Carex remota* L. A—суцвіття; *a*—мішечок з спинки; *b*—мішечок з черевця.
2. *C. spicata* Huds. *a*—мішечок спереду; *b*—мішечок ззаду.
3. *C. muricata* L. *a*—мішечок з спинки; *b*—мішечок з черевця.
4. *C. elongata* L. A. суцвіття; *a*—мішечок спереду; *b*—мішечок ззаду.
5. *C. leporina* L. A—суцвіття; *a*—мішечок з спинки; *b*—мішечок з черевця.
6. *C. heleonastes* Ehrh. A.—суцвіття; *a*—мішечок з спинки; *b*—мішечок з черевного боку.
7. *C. loliacea* L. A — суцвіття; *a*—мішечок з спинки; *b* — схема колоса; c—мішечок з черевного боку.
8. *C. polyphylla* Kar. et Kir. *a*—мішечок з спинки; *b*—мішечок з черевця.
9. *C. hylaea* V. Krecz. A—суцвіття; *a*—мішечок з спинки; *b*—мішечок з черевного боку.
10. *C. canescens* L. Позначення—як у попередньої.
11. *C. vitilis* Fr. Позначення — як у попередньої.
12. *C. cuprina* Nendtv. *a*—мішечок з спинки; *b*—мішечок з черевця
13. *C. divulsa* Stok. *a*—мішечок спереду; *b*—мішечок ззаду.
14. *C. disperma* Dew. A — суцвіття; *a*—колос (схема); *b*—мішечок з черевного боку; *c*—мішечок з спинки.

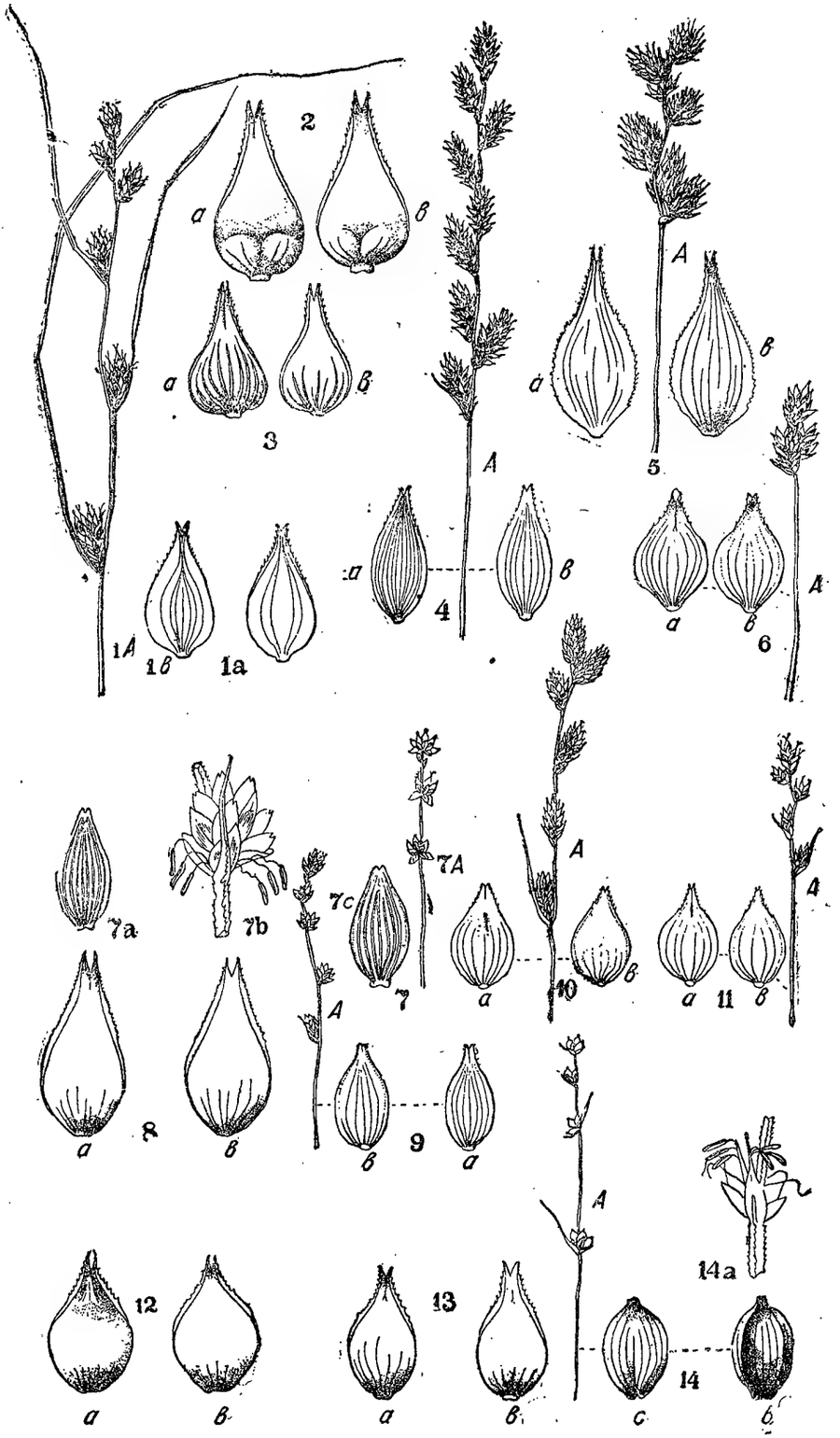

354[1]. (27). C. vítilis Fr.—Осока плутана. Яскравозелена, м'яка, пухкодерниста рослина. Стебла тонкі, кволі, полягають, тригранні, шерсткі, 20—50 *см* завв. Листи довгі, але не довші за стебло, кволі, вузьколінійні, шерсткі, 1,5—1,8 *мм* завш. Колоси в кількості 4—8, вгорі з жіночими, до основи з чоловічими квітками, кулясто-яйцевидні, всі більш-менш розсунуті, нижній з коротким прицвітним листом; покривні луски яйцевидні, гострі, широко-блідо-перетинчасті, з зеленою смужкою посередині, коротші за мішечки. Мішечки довгасто-яйцевидні, перетинчасті, 2,5—2,8 *мм* завд., плоско-опуклі, блідозелені, з гостро виступаючими 5—6 жилками спереду і з 3—4 ззаду, вгорі більш-менш раптом звужені в середньої довжини шерсткий, спереду більш-менш глибоко розщеплений носик. 4.—Табл. II, рис. 11.

Laete virens, laxe caespitosa. Culmi tenues, debiles, decumbentes, trigoni, scabri, 20—50 *cm* alti. Folia elongata, culmo breviora, flaccida, anguste linearia, scabra, 1,5—1,8 *mm* lata. Spicae 4—8-nae, gynecandrae, rotundato-ovatae, plus minusve distantes, inferior breviter bracteata; glumae ovatae, acutae, late pallide-membranaceae cum vitta mediana viridi, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi oblongo-ovati, membranacei, 2,5—2,8 *mm* longi, plano-convexi, virescentes, antice 5—6-nervii, postice 3—4-nervii, superne in rostrum mediocre scabrum antice plus minusve profunde fissum subabrupte contracti. 4.

Fries, Nov. Fl. Suec. Mant. III (1842) 137 (sec. var. α. et Herb. norm. VIII, № 85). Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 558. В. Кречетович, Фл. СССР III, 180.

Syn. *C. vitilis* var. *silvatica* Meinsh. Fl. Ingr. (1878) 402.— *C. brunnescens* var. *sphaerostachya* Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20 (1909) 220.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1537!—Kneucker, № 100 a!

Hab. На мінеральному (не торфовому) вогкому грунті в тінистих лісах.— Цей вид в УРСР невідомий, але можливо, що буде знайдений у північній частині Полісся.

Поширення по СРСР. Півд. част. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Дв.-Печ., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., захід. част. Вол.-Кам.

Ar. Geogr. Лісова область Європи на схід до Західного Сибіру.

354[2]. (28). C. heleonástes Ehrh.—Осока торфова. Сіро-зелена дерниста рослина. Стебла тригранні, догори шерсткі, звивисті, 15—30 *см* завв. Листи плоско-жолобчасті або плоскі, кілясті, 1—2 *мм* завш., шерсткі, дорівнюють стеблу. Колоси в кількості 3—6, у верхній частині з жіночими, до основи з чоловічими квітками, багатоквіткові, яйцевидні, до 8 *мм* завд., зближені; покривні луски яйцевидні, гострувати, світлоіржаві, з світлою серединною смужкою і білоперетинчастими краями, коротші за мішечки. Мішечкі яйцевидні або яйцевидно-еліптичні, більш-менш тонкошкірясті, 3—3,5 *мм* завд., плоско-опуклі, з обох боків з 8—10 злегка виступаючими жилками, жовтувато-буруваті, з короткою ніжкою, догори поволі звужені в короткий, злегка конічний, на краях шерсткий, спереду неглибоко розщеплений носик. 4.

Cinereo-viridis, caespitosa. Culmi trigoni, superne scabri, 15—30 *cm* alti. Folia subcanaliculata vel plana, carinata, 1—2 *mm* lata, scabra, culmo aequilonga. Spicae 3—6-nae, gynecandrae, ovatae, pluriflorae, circa 8 *mm* longae,

contiguae; glumae ovatae, acutiusculae, pallide ferrugineae, utriculo breviores. Utriculi ovati vel ovato-elliptici, subcoriacei, 3—3,5 *mm* longi, plano-convexi, utrinque nervati, flavescenti-fuscescentes, substipitati, superne in rostrum subconicum scabriusculum antice plus minusve fissum subsensim contracti. 4.—Табл. II, рис. 6.

Ehrh. in L. fil. Suppl. (1781) 414 et in Beitr. I (1787) 186.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 279. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 558. В. Кречетович, Фл. СССР III, 184.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 645!—Pl. Finl. exs. № 514!

Hab. На торфових болотах.—Для УРСР цей вид був наведений Бельке, мабуть, помилково, для кол. Радомиського повіту. Проте можливо, що він буде знайдений у північній частині Полісся.

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Передкавк. (Дігор'є), Захід. Сиб.: Обськ, Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян.

Ar. Geogr. Скандінавський півострів, Фінляндія, Естонія, Німеччина, Швейцарія, Польща, півн. і серед. смуги Європейської частини СРСР, Сибір до Байкала.

354[3]. (29). C. dispérma Dew.—Осока двонасінна. Яскравозелена, пухкодерниста рослина, з тонкими підземними гонами. Стебла ниткоподібні, кволі, полягають, тригранні, догори шерсткі, 20—50 *см* завв. Листи тонкі, 1—1,5 *мм* завш., плоскі, кволі, видовжені, але коротші за стебло. Колоси в кількості 2—6, кулясті, з 1—2 чоловічими квітками вгорі та 2—3 жіночими внизу, зібрані рідким складним колосом, нижні з коротким тонким прицвітним листом; покривні луски яйцевидні, гострі, бліді, з зеленим кілем, коротші за мішечки. Мішечки більш-менш шкірясті, еліптичні, 2,8—3 *мм* завд., на короткій ніжці, блідозелені або жовтуваті, потім буруваті, спереду дуже опуклі, ззаду злегка опуклі, в розрізі овальні, з обох боків з численними жилками, вгорі раптом і круто переходять у короткий циліндричний гладенький носик. 4. V—VII.—Табл. II, рис. 14.

Laete virens, laxe caespitosa, stolones tenues subterraneos emmittens. Culmi filiformes, debiles, decumbentes, trigoni, scabri, 20—50 *cm* alti. Folia plana, flaccida, elongata, sed culmo breviora, 1—1,5 *mm* lata. Spicae 2—6-nae, androgynae, globosae, pauciflorae, in spicam compositam laxissimam dispositae, inferiores breviter setaceo-bracteatae; glumae ovatae, acutae, pallidae, cum vitta mediana viridi, utriculo breviores. Utriculi subcoriacei, elliptici, breviter stipitati, 2,8—3 *mm* longi, pallide virides vel flavescentes, demum brunnescentes, antice valde, postice leviter convexi, utrinque multinervii, superne in rostrum breve cylindricum laeve subito contracti. 4.

Dew. in Am. Journ. Sc. VIII (1824) 266.—В. Кречетович, Фл. СССР III, 185.

Syn. *Carex tenella* Schkuhr, Riedgr. I (1801) 23, tab. Pp, fig. 104 non Thuill. (1799). Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 559 et auct. al. florae Ross.

Icon. Фл. СССР III, табл. XII, фіг. 19!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 1391, 2390 a et b!—Pl. Finl. exs. № 111!, 519!

Hab. Вогкі моховиті ліси і чагарники.—Осока ця для УРСР невідома, але можливо, що буде знайдена в північній частині Полісся.

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., весь Сибір і Дал. Схід.

Ar. Geogr. Скандінавський півострів, Фінляндія, Естонія, півн. і почасти середня смуга Європейської частини СРСР, весь Сибір і Далекий Схід, Північна Америка.

Секція 9. **Dioïcae** Tuckerm.—Kükenth. l. c., p. 75.

355. (30). C. dioïca L. — Осока дводомна. Дводомна рослина з короткими підземними гонами. Стебла нечисленні, круглясті, звичайно гладенькі, невиразно- і тонкоборознисті, 10—40 *см* завв., вгорі з одинокими одностатевими колосами. Листи щетиновидні, гладенькі, рідше догори більш-менш шерсткі. Чоловічі колоси довгасті або лінійно-циліндричні, з круглясто-тупими і іржавими яйцевидними покривними лусками, іноді при основі з декількома мішечками (f. *Metteniana* Aschers.); жіночі колоси довгасто-яйцевидні, 0,6—1,5 *см* завд., густі; покривні луски в них яйцевидні, тупі або притуплені, темнобурі, з широким білоплівчастим краєм, трохи коротші за мішечки. Мішечки більш-менш горизонтально відхилені, трохи ромбоідально-яйцевидні, 2,5—3,5 *мм* завд., плоско-опуклі, бурі або іржаві, з численими випнутими жилками, поволі звужені в короткий, шерсткий, угорі плівчасто облямований, косо зрізаний носик. 4. Цв. V—IV. — Рис. 34.

Planta gracilis, dioica, stolonifera. Culmi pauci, laeves, inferne teretes, superne obsolete trigoni, tenuiter striati, spicam terminalem solitariam unisexualem gerentes, 10—40 *cm* alti. Folia filiformia, canaliculata, laevia vel interdum superne plus minusve scabrida. Spica mascula oblonga vel lineari-cylindrica, ad basin interdum utriculos paucos ferens (f. *Metteniana* Aschers.); spica feminea oblongo-ovata vel ovata, 0,6—1,5 *cm* longa, glumis ovatis, obtusis, castaneis, late albo-membranaceo-marginatis, utriculo brevioribus. Stigmata bina. Utriculi horizontaliter patentes, subrhomboideo-ovales, plano-convexi, badii, nervati, 2,5—3,5 *mm* longi, in rostrum breve scabriusculum sensim attenuati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 972. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 264. Czern. Consp. n° 1537. Рог. Обозр. (1869) 264. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 627; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 551. Пач. Фл. Полес. n° 1099. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 203. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. музею, n° 139. В. Кречетович, Фл. СССР III, 164. — Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 234.

Icon. Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, с. 186!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 843!

Hab. Мохові болота (переважно гіпново-осокові). — В Поліссі досить звичайно; досить часто у Придніпровському Лівобережному лісостепу.

П. П Кам'янець-Подільська обл.: Полонне (Tyszecki). — Житомирська обл.: коло Житомира (Рог.). Малин (Бельке). — Київська обл.: Білогородка (Рог.!). Околиці Києва: Байків хутір (14. V 1850. Рог!), Біличі (Траутф.!, Шмальг.), Святошино (Семенкев.!) — **Л. П.** Київська обл.: Бориспольск. рн, біля села Старого (Дубовик!), Гнідин (Шмальг.). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Літинськ. рн, болото Згар, коло с. Горбівців (Д. Зерова!). — Київська обл.: Болото Ірдинь, коло Сміли (Клеоп.!). — **Л. Л.-С.** — Чернігівська обл.: Прилуцьк. рн, болото Перевод, біля с. Сергіївки (Д. і К. Зерови!). — Київська обл.: Переяславськ. рн, с. Дениси (Ярмолович!). — Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Крупське (Полонська!). Пирятинськ. рн,

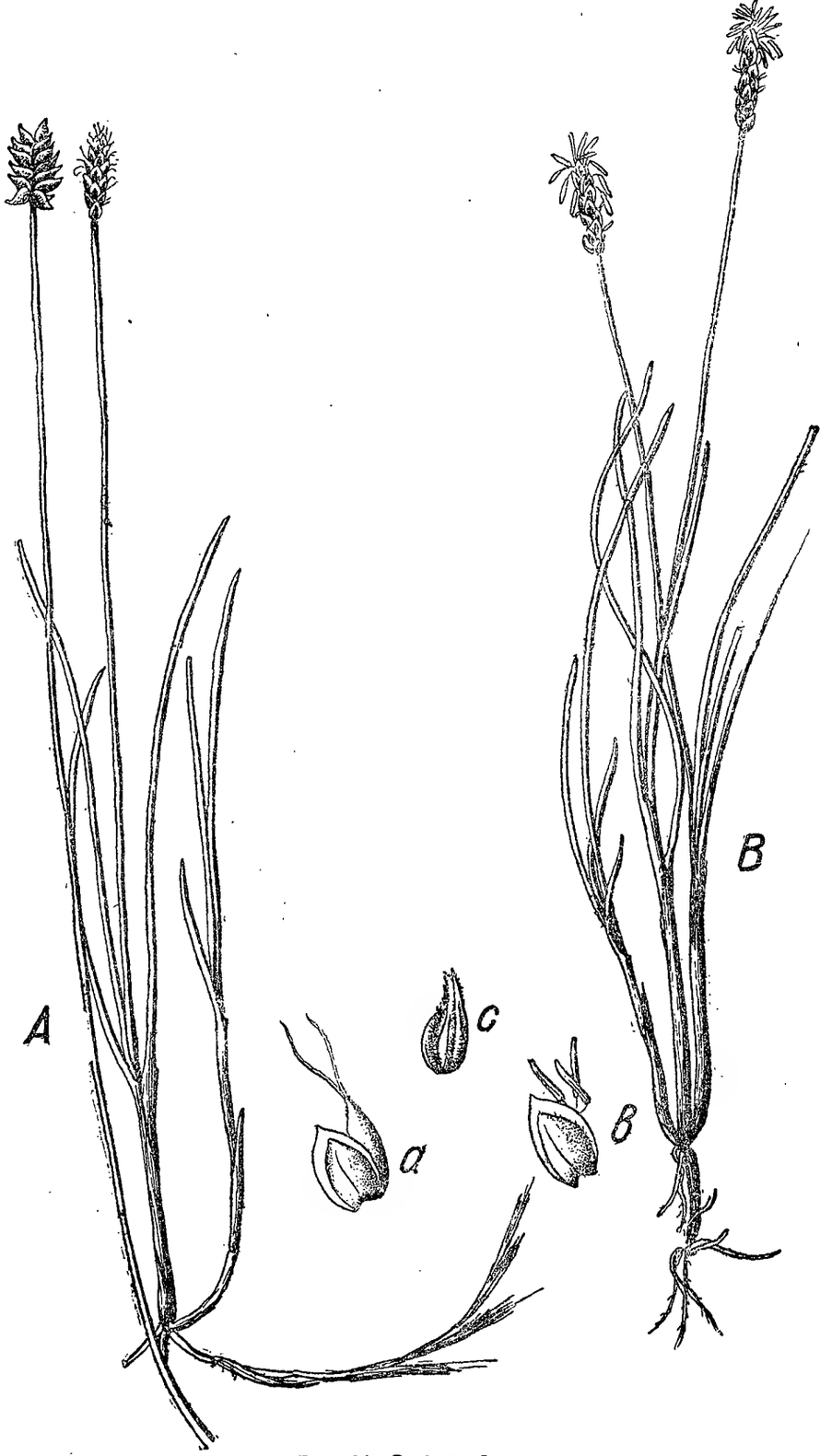

Рис. 34. *C. dioïca* L.

A — загальний вигляд жіночого екземпляра; *B* — загальний вигляд чоловічого екземпляра; *a* — жіноча квітка з покривною лускою; *b* — чоловіча квітка з покривною лускою; *c* — мішечок.

с. Сасинівка (Д. і К. Зерови!). Яготинськ. рн, болото Супій, коло с. Безуглівки, між селами Черевки і Березанкою, між с. Березанкою і м. Яготином, біля Війтівців (Д. і К. Зерови!); Черкасівка на р. Супої (Николаєв). — Сумська обл.: Краснопільськ. рн, с. Глибин (1833. Калениченко!).

Поширення по СРСР. Арктика: Аркт. Євр. і Сиб. (захід. част.); Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Вол.-Кам., Завол.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб. (півн.), Ірт. (півн.), Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян.

Ar. Geogr. Півд. і Серед. Європа до Франції, Італії, Румунії (на півдні в горах), Сибір на схід до Лени, Байкала і Селенги.

356. (31). C. Davalliāna Sm. — Осока Девеллова. Дводомна густодерниста рослина без підземних гонів. Стебла численні, тупо-тригранні, шерсткі, 10—50 *см* завв., вгорі з поодинокими одностатевими колосами. Листи щетиновидні, шерсткі. Чоловічі колоси вузько-циліндричні, 1,2—2,5 *см* завд., з довгасто-яйцевидними іржавими покривними лусками (іноді вгорі з жіночими квітками — f. *Sieberiana* Knth.); жіночі колоси довгасто-циліндричні, 0,8—2 *см* завд., пухкі; покривні луски в них яйцевидні, гострі, каштанові або іржаві, по краю широкоплівчасті, коротші за мішечки. Мішечки відхилені і вниз відігнуті, довгасто-ланцетні, 3—4,5 *мм* завд., спереду дуже опуклі, з численними жилками, каштаново-бурі, поволі звужуються у видовжений, трохи зігнутий, по краю шерсткий або гладкий, обрізаний носик. 4. Цв. IV—1/2 VI.

Dioica, dense caespitosa. Culmi numerosi, graciles, obtuse trigoni, scabri, spicam terminalem unisexualem ferentes, 10—50 *cm* alti, folia superantes. Folia setacea, scabra. Spica mascula anguste cylindrica, 1,2—2,5 *cm* longa, apice interdum utriculos paucos ferens (f. *Sieberiana* Knth.), glumis oblongo-lanceolatis, ferrugineis; spica feminea cylindrica, laxiuscula, 0,8—2 *cm* longa, glumis ovatis, acutis, castaneis vel ferrugineis, late hyalino-marginatis, utriculo brevioribus. Stigmata bina. Utriculi patentes vel reflexi, oblongo-lanceolati, antice valde convexi, nervati, castaneo-fusci, 3—4,5 *mm* longi, in rostrum elongatum, subincurvum, ad margines laeve vel scabridum, apice truncatum sensim attenuati. 4. Цв. IV—1/2 VI.

Smith in Trans. Linn. Soc. V (1800) 266. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 264. Рогов. Обозр. (1869) 264. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 628; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 552. Пач. Фл. Полес. n° 1100. Zapałowicz, Consp. fl. Galic. crit. I, 87. В. Кречетович, Фл. СССР III, 165. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 234.

Exsicc. Kneucker, 1 і 65 !

Hab. На торфових болотах. — Дуже рідко в Правобережному Поліссі.

П. П. з. Околиці Кремінця (Шмальг.). Кол. Володимир-Волинськ. повіт: Володимир-Вол., Блаженик, Верба (Пач.). Ковель (Рог.).—Наводиться Бельке для Радомишля.—Південь західної частини УРСР (Львів, Дубляни, Броди і ін.—Запаловић).

Поширення по СРСР. Тільки вказівки для Серед.-Дніпр. і Лад.-Ільм. (для останнього району сумнівні).

Ar. Geogr. Приатлантична, Середня і Прибалтійська Європа.

Підрід 2. Eucárex Coss. et Germ.

Coss. et Germ. Fl. Paris. (1845) 744

Рослини однодомні або дводомні. Колоси рідко поодинокі, здебільшого по декілька або навіть численні; з них верхні з чоловічими квітками, решта з жіночими, або верхні гінекандричні або (рідко) андрогінні, решта ж жіночі, сидячі або здебільшого на більш-менш розвинених ніжках, зібрані в головчасті або розсунуті, звичайно прості суцвіття; колоси сидять по одному, іноді по 2—5. Приймочок 3 або 2.

Секція 10. **Acútae** Fries. — Kükenth. l. c. p. 296.

357. (32). C. acúta L. — Осока гостра. Сіро-зелена рослина, з дернистим кореневищем і повзучими довгими підземним гонами. Стебла тригранні, прямі або зігнуті, догори шерсткі, 10—50 *см* завв., при основі вкриті світло-бурими або темнобурими листоносними, нерідко і безлистими піхвами. Листи плоскі, з більш-менш загорнутими наверх краями, 2—3 *мм* завш., коротші за стебло. Колоси в кількості 3—5, більш-менш зближені, верхні 1—2 чоловічі, довгасті або булавовидні, до 2 *см* завд., з обернено-яйцевидними бурими покривними лусками, решта — жіночі, яйцевидні або довгасті, 1—2 *см* завд., густі, прямі, сидячі, тільки нижній зрідка на короткій ніжці, частенько з чоловічими квітками вгорі; нижній прицвітний лист дорівнює суцвіттю; покривні луски жіночих квіток довгасто-яйцевидні, тупі або гоструваті, темнобурі, з ясною смужкою посередині, коротші за мішечки (інколи більш ніж удвоє, і від цього колоси тоді чисто зелені). Мішечки яйцевидні або широко-яйцевидні, плоско-опуклі, 2,5—3 *мм* завд., з 5—8 жилками, добре виявленими спереду і менш виразними ззаду, зелені, згодом жовтувато-іржаві, іноді бурі, на короткій ніжці, з зрізаним, дуже коротким, буруватим носиком. 4. Цв. V—1/2 VI.

Cinereo-viridis, caespitosa, stolones subterraneos emmittens. Culmi erecti vel incurvi, superne scabridi, 10—50 *cm* alti, ad basin vaginis brunneis foliiferis, interdum quoque aphyllis vestiti. Folia plana, margine involuta, 2—3 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 3—5-nae, magis minusve approximatae, superiores 1—2 masculae, oblongae vel clavatae, glumis obovatis brunneis, caeterae femineae, ovatae vel oblongae, erectae, 1—2 *cm* longae, sessiles vel infima rarius breviter pedunculata; bractea inferior inflorescentiae aequilonga; glumae femineae oblongo-ovatae, plerumque obtusae, fuscae, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi ovati vel late ovati, plano-convexi, 2,5—3 *mm* longi, multinervii, virentes, tardius fuscescentes, breviter pedunculati, rostro perbrevi cylindrico truncato apiculati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 978 (var. α). В. Кречетович, Фл. СССР III, 207. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 240.

Syn. *Carex fusca* Bell. ex All. Fl. pedem. II (1785) 269. — *C. Goodenoughii* Gay in Ann. Sc. Nat. 2 sér. IX (1839) 191. Lindem. Fl. Chers. II, 257. Пачоск. Херсон. фл. I, 313. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 217. — *C. Goodenoughii* var. *curvata* Asch. et Graebn. Synopsis II, 2 (1902) 96. — *C. vulgaris* Fries, Nov. mant. III (1842) 153. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 311. Czern. Consp. n° 1578. Рогов. Обозр. (1869) 266. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 634; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 561 excl. var. b, c, d. Пачоск. Фл. Полес. n° 1122.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, c. 201!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 1540. 1541, 1542!

Hab. На вогких лугах, при берегах, по краях боліт.—Звичайно в Поліссі, досить часто в Лівобережному лісостепу, рідше в Правобережному лісостепу і в північній частині Степу; по Дніпру доходить (з перервами) до Херсона, по Бугу—до Миколаєва.

П. П., Л. П. — звичайно.— **П. Л.-С.** Кіровоградська обл.: Знам'янськ. рн, Чорний ліс (Танфільєв). Кіровоград (Ліндем.!). Новогеоргіївськ. рн, Ревівка (Пач.).—**Л. Л.-С.**—часто.—**Д. Л.-С.** Ворошиловградська обл.: Ворошиловгр. рн, ст. Тарасівка (Срединськ.!).—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Часто по Дніпру (Сідоров). Дніпропетровськ (Шмальг.).—Харківська обл.: Околиці Криштопівки, Близнюківськ. рн, по р. Самарі (Криштофович!). По Осколу, в околицях Куп'янська (Фл. УСРР, визн. I, 241).—**П. З. С.** Околиці Миколаева (ibid.).—**Л. З. С.** Околиці Херсона, В. Потьомкинський острів у плавнях Дніпра (Пач.).

Поширення по СРСР. Вся Європ. частина; Захід. Сиб.: Обськ,, Верх.-Тоб., Ірт., Алт.?; Схід. Сиб.: Анг.-Саян?

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа до Іспанії, півн. Італії, Югославії, Болгарії, Захід. Сибір.

358. (33). **C. juncélla** Fr.—Осока-ситничок. Сіро-зелена рослина, з більш-менш густодернистим кореневищем, що утворює купини і дає короткі, тригранні шерсткі стебла 30—80 *см* завв., при основі більш-менш високо вкриті бурими або каштановими лискучими безлистими піхвами. Листи вузьколінійні, 1—1,5 *мм* завш., з дуже загорнутими наверх краями, дорівнюють стеблу. Колоси в кількості 3—5, більш-менш зближені, верхні 1—2 чоловічі, веретеноподібні, з іржавими лусками, решта жіночі, здебільшого вузько-циліндричні, не густі, 1—3 *см* завд., нижній на короткій ніжці; нижній прицвітний лист дорівнює суцвіттю або навіть довший за нього; покривні луски в жіночих колосах яйцевидні, тупі або гоструваті, чорно-бурі, з світлим кілем, коротші за мішечки, більш-менш еліптичні, плоско-опуклі, 2—2,5 *мм* завд., спочатку світлозелені, згодом жовтувато-бурі, з тонкими 3—5 жилками і з коротким зрізаним носиком. 4. Цв. VI—VIII.

Cinereo-viridis, plus minusve dense caespitosa, stolones breves emmittens. Culmi tenues, trigoni, 30—80 *cm* alti, inferne vaginis aphyllis fuscis vel castaneis nitidis alte vestiti. Folia anguste linearia, margine involuta, culmo subaequilonga, 1—1,5 *mm* lata. Spicae 3—5-nae, plus minusve approximatae, superiores 1—2 masculae, fusiformes, glumis ferrugineis, caeterae femineae, plerumque angustecylindricae, laxiusculae, 1—3 *cm* longae, infima breviter pedunculata; bractea inferior inflorescentiam aequans vel etiam superans; glumae florum femineorum ovatae, obtusae vel acutiusculae, atro-fuscae cum vitta mediana pallida, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi plus minusve elliptici, plano-convexi, 2—2,5 *mm* longi, prius virescentes, tardius brunnescentes, tenuiter 3—5-nervii, rostro perbrevi apiculati. 4.

Fries in Bot. Notis. (1857) 105.—В. Кречетович, Фл. СССР III, 208.

Syn. *C. vulgaris* var. *juncea* Fr. Nov. Fl. Suec. Mant. III (1842) 154.— *C. Goodenoughii* a. *juncea* Aschers. et Graebn. Synops. II, 2 (1902) 96. Kükenth. in Engl. Pflanzr. IV. 20, 317. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, 46.— *C. vulgaris* subsp. *juncella* Fries in Bot. Notis. (1843) 105. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 643; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 561. Пач. Фл. Полес. n° 1122.

Exsicc. Kneucker, № 261!

Hab. Торфові болота і торфові луги.—Досить часто в Поліссі, рідко в Лісостепу.

П. П. Житомирська обл.: Олевськ. рн, Рудяи-Радовельська болот. дослідна станція (Д. Зеров!). Черняхівськ. рн., с. Дівочки (Кочережко!).—Київська обл.: Горностайполь (Совинськ. у Пач. l. c.).—**Л. П.** Чернігівська обл.: Щорський рн, болото коло с. Кучинівки (Д. Зеров!). Корюківськ. рн, коло хут. Чинці (Помогайбо!). По болоту р. Убідь, біли с. Рудні (Д. Зеров!).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Кол. Миргородськ. повіт, заплавиии р. Хорола (Спєсівцев у Іллічевськ. Герб. Полт. держ. музею, с. 154).—Харківська обл.: Околиці Харкова (Ширяєв і Лавр., non vidi).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Кам., Вол.-Дон.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа, лісова зона Європ. частини СРСР майже до Урала.

359. (34). C. wilúica Meinsh.—Осока вілюйська. Сіро-зелена рослина, 70—100 *см* завв., без підземних гонів, утворює високі щільні купини. Листи зложені або півзгорнуті, іноді майже плоскі, довгі, вузькі, 1—1,5 (2) *мм* завш.; нижні піхви безлисті, високі, яскравовишневого кольору або пурпурово-бурі, лискучі, невиразно кілясті; нижній прицвітний лист майже дорівнює суцвіттю. Колоси числом 3—5; з них верхні 1—3 чоловічі, довгасто-лінійні, нижні 2—3 жіночі, вузькоциліндричні, рідкуваті, (1) 1,5—2,5 *см* завд., 3—4 *мм* завш.; покривні луски довгасто-яйцевидні або ланцетні, темнобурі, тупуваті, вужчі і коротші за мішечки. Мішечки тонкошкірясті, довгасто-еліптичні, рідше еліптичні або майже яйцевидні, 2—2,8 *мм* завд., з кожного боку з 5—6 жилками, жовтуваті або буруваті, двояко-опуклі, досить швидко звужені в цілий короткий носик. 4.

Cinerascens, 70—100 *cm* alta, estolonosa, salebras densas et altas formans. Folia complicata vel semiconvoluta, interdum plana, perlonga, angusta, 1—1,5 (2) *mm* lata, vaginis inferioribus aphyllis, altis, nitidis, purpureis vel purpureo-fuscis, obsolete carinatis. Spicae 3—5-nae, superiores 1—3 masculae, oblongo-lineares, caeterae 2—3 femineae, anguste lineari-cylindricae, laxiusculae, (1) 1,5—2,5 *cm* longae, 3—4 *mm* latae; bractea ima inflorescentiae subaequilonga; glumae femineae oblongo-ovatae vel lanceolatae, atro-fuscae, utriculo breviores et angustiores. Utriculi tenuiter coriacei, oblongo-elliptici, 2—2,8 *mm* longi, biconvexi, utrinque 5—6-nervii, flavescentes vel fuscescentes, in rostrum breve truncatum abruptiuscule contracti. 4.

Meinsh. ex Maack, Вилюйский окр. II (1886) 308, табл. I, B.—V. Kreczetowicz in Fl. URSS III, 208 (excl. nota).

Syn. *C. juncella* V. Krecz. in Fl. URSS III (1935) 208, quoad pl. mult. europ., non Fries.— *C. acuta* subsp. *juncea* Matjuszenko in Фл. УСРР, визн. I (1935) 241, ex parte.

Hab. На низинних і перехідних купинисто-осокових, осоково-гіпнових і гіпново-сфагнових болотах, а також у заболочених лісах.

Л. П. Чернігівська обл.: Остерськ. рн, болото Видра, в околицях с. Сорокошиці (Левіна!); в околицях с. Лошакова Гута (Левіна!).

Поширення по СРСР. Європ. частина до західного кордону, а на південь до межі Лісостепу, Сибір, Дал. Схід, Камчатка.

Ar. Geogr. Фінляндія, півн. Скандинавія, Польща, північні Європ. і Азіат. частини СРСР.

359. (35). C. aquátilis Wahlb.—Осока водяна. Сіро-зелена дерниста рослина з довгими підземними гонами. Стебла тупо-тригранні, гладенькі, 50—150 *см* завв., при основі обгорнуті листоносними червонуватими піхвами. Листи плоскі, лінійні, 3—5 *мм* завш., дорівнюють стеблу. Колоси в кількості 5—8, верхні 2—3 чоловічі, 2—5 *см* завд., зближені, решта жіночі, часто вгорі з чоловічими квітками, тонкі, циліндричні, 4—6 *см* завд., верхні сидячі, нижні на ніжках коло 1 *см* завд., захованих у піхвах прицвітних листів; прицвітні листи листовидні, нижній довший за суцвіття; покривні луски в жіночих колосах дрібні, яйцевидні, тупі, бурі, з зеленою смужкою посередині, коротші і вужчі (іноді значно) за мішечки. Мішечки еліптичні або обернено-яйцевидні, 2,5—2,8 *мм* завд., перетинчасті, сплющено-двоопуклі, без жилок, темнозеленого або солом'яножовтого кольору, з коротким гладеньким носиком угорі. 4.

Cinereo-viridis, caespitosa, stolones subterraneos longos emmittens. Culmi obtuse trigoni, laeves, 50—150 *cm* alti, ad basin vaginis foliiferis vestiti. Folia plana, longe linearia, 3—5 *mm* lata, culmo aequilonga. Spicae 5—8-nae, superiores 2—3 masculae, approximatae, caeterae femineae, anguste cylindricae, 4—6 *cm* longae, inferiores pedunculatae, pedunculo vagina bracteae occultato; bracteae foliiformes, infima spicas masculas superans; glumae parvulae, ovatae, fuscae cum vitta mediana viridi, utriculo breviores angustioresque. Utriculi elliptici vel obovati, 2,5—2,8 *mm* longi, subbiconvexi, enervii, obscure virides vel stramineo-flavi, breviter rostrati. 4.

Wahlenberg in Vetensc. Acad. Nya Handl. XXIV (1803) 165.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 312 (excl. var.). Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 635; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 562. Пач. Фл. Полес. n° 1124. В. Креч. Фл. СССР III, 229. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 240.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 546!

Hab. У воді при берегах річок та водойм, на болотах.

Для УРСР ця осока наводиться з знаком запитання Іллічевським (Герб. Полтавськ. держ. музею, с. 16) для заплавини р. Сули, але вона знайдена по сусідству з нашою країною біля Суража на Чортовому болоті (Шмальг.) і на правому березі р. Сожа, при впадінні його в Дніпро, і дуже можливо, що буде знайдена і у нас.

Поширення по СРСР. Аркт.: Аркт. Євр. і Сиб.; Європ. частина: Кар.- Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам.; Захід. Сиб.: Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол.

Ar. Geogr. Арктична і півн. частини Захід. Європи, Сибір.

360. (36). C. grácilis Curt.—Осока різучка. Зелена дерниста рослина, з довгими товстими підземними гонами. Стебла гостротригранні, дуже шерсткі, вгорі пониклі, 30—150 *см* завв., при основі вкриті листоносними червонувато-бурими піхвами. Листи плоскі, стрічкоподібні, 5—8 *мм* завш., дорівнюють стеблу. Колоси в кількості 5—10, верхні 2—4 чоловічі, зближені, довгасті, 2—6 *см* завд., з обернено-яйцевидними тупими темно-бурими лусками, решта жіночі, циліндричні, рідкуваті, 3—10 *см* завд., нижні на ніжках, часто довгих, пониклі; нижній прицвітний лист перевищує суцвіття; покривні луски в жіночих колосах ланцетні, гострі, чорно-бурі, з білою смужкою на спинці, дорівнюють мішечкам, перевищують їх або коротші за них, завжди вужчі за мішечки. Мішечки обернено-яйцевидні або еліптичні, 3 *мм* завд., перетинчасті, двоопуклі, іржаві або буруваті, з обох боків з 5—6 тонкими жилками, при основі раптом звужені в коротку ніжку, вгорі раптом переходять в короткий носик. 4. Цв. V—VI.

Viridis, caespitosa, stolones subterraneos longos et crassos edens. Culmi acute triquetri, scaberrimi, 30—150 *cm* alti, ad basin vaginis foliiferis vestiti. Folia plana, longe linearia, 5—8 *mm* lata, culmo aequilonga. Spicae 5—10-nae, superiores 2—5 masculae, elongatae, erectae, approximatae, 2—6 *cm* longae, glumis obovatis, obtusis, atro-fuscis; spicae caeterae femineae cylindricae, laxiusculae, 3—10 *cm* longae, inferiores pedunculatae, interdum nutantes; bracteae foliaceae, infima culmum superans; glumae florum femineorum lanceolatae, acutae, atro-fuscae cum vitta mediana alba, utriculo angustiores. Stigmata bina. Utriculi obovati vel elliptici, 3 *mm* longi, membranacei, biconvexi, ferruginei vel fuscescentes, utrinque tenuiter 5—6-nervii, substipitati, apice in rostrum perbreve abrupte attenuati. 4.

Curt. Fl. Londin. IV (1777—1787) 282, tab. 62.—Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 218. Lindem. Fl. Chers. II, 258. В. Кречетович, Фл. СССР III, 210. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 241.

Syn. *C. acuta* var. β. L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 978.—*C. acuta* Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 203. Bess. Enum. n° 1196. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 313 (excl. var.). Czern. Consp. n° 1580. Рогов. Обозр. (1869) 266. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 635; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 562. Пач. Фл. Полес. n° 1123; Херс. фл. I, 313.—*C. vulgaris c. tricostata* Schmalh. Фл. Ю.-З. Р. (1886) 634; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 561. Пач. Фл. Полес. III, 37.—*C. acuta* β. *prolixa* Schmalh. Фл. Ю.-З. Р. (1886) 635; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 562 non Fr. Пач. Фл. Полес. III, p. 38.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ., с. 200!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 846!—Pl. Finl. exs. № № 525, 526!

Hab. Болотисті луги (де часто переважає), по берегах річок, озер.—По всій УРСР, крім П. С.—Звичайно на Поліссі, в Лісостепу і на півночі Лівобережного злаково-лугового степу, рідко на півночі Злакового степу і в Донецькому лісостепу, де трапляється по більших річках.

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Дв.-Печ., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Крим.; Захід. Сиб.: Обськ. (захід. част.).

Ar. Geogr. Майже вся Європа на південь до Піренейського півострова, півн. Італії, Болгарії, Сірія, Курдістан, лісова частина Західного Сибіру.

Примітка. Цю осоку можна використовувати для виготовлення шпагату і вірьовок.

Трапляються гібриди *C. gracilis* Curt. з *C. acuta* L. і *C. omskiana* Meinsh.:

C. gracilis Curt. × **C. acuta** L.—Часто.

C. gracilis Curt. × **C. omskiana** Meinsh.

—**П. П.** Київ (Шмальг.!).—**Л. П.** Чернігів (Неводовський!).—**Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуки, Кустовці (Левенець!).

361. (37). C. gracilifórmis V. Krecz.—Осока різучкоподібна. Сірозелена, більш-менш жорстка рослина з пухкодернистим кореневищем і з довгими гонами. Стебла міцні, тригранні, догори шерсткі, 45—100 *см* завв.,

при основі вкриті темноцегляного або каштаново-бурого кольору лискучими, невиразно-кілястими, безлистими піхвами. Листи більш-менш жорсткі, стрічкоподібні, плоскуваті, 3—4 (5) *мм* завш., з униз загорнутими краями, знизу сизі, згори зелені, дорівнюють стеблу або коротші за нього. Колоси в кількості 3—6, циліндричні або булавовидно-циліндричні, верхні 1—3 чоловічі, 3—8 *см* завд., з червонувато-бурими або іржавими, вузько-ланцетними лусками, решта жіночі, прямі або зігнуті, 3—10 *см* завд., на коротких ніжках, трохи, особливо донизу, пухкі або, коли мішечки стиглі і здуті, більш-менш щільні; нижній прицвітний лист дорівнює суцвіттю або перевищує його; покривні луски в жіночих колосах довгасто-ланцетні, гострі або гостро-витягнуті, чорно-багряні, з світлою смужкою посередині, здебільшого довші за мішечки і тоді більш-менш нігтеподібно зігнуті, рідше дорівнюють їм або коротші. Мішечки широко-яйцевидні або широко-обернено-яйцевидні, двоопуклі, стиглі здуті, 2,5—3,2 *мм* завд., 1,7—2,5 *мм* завш., жовтуватоіржаві, пізніше буруваті, з 3—7 жилками з кожного боку, на ніжці, вгорі раптом звужені в дуже коротенький, злегка вищерблений носик. 4. Цв. V—VI.

Cinereo-viridis, laxe caespitosa, rhizomate stolones subterraneos longos edente. Culmi firmi, trigoni, superne scabri, 45—100 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis atro-lateritiis vel castaneo-fuscis, plus minusve nitentibus, subcarinatis vestiti. Folia rigidiuscula, longe linearia, planiuscula, margine revoluta, subtus glaucescentia, supra viridia, culmum aequantia vel eo breviora. Spicae 3—6-nae, cylindricae vel clavato-cylindricae, superiores 1—3 masculae, 3—8 *cm* longae, glumis anguste lanceolatis rubescenti-fuscis vel ferrugineis, caeterae femineae, rectae vel curvatae, 3—10 *cm* longae, praesertim inferne laxiusculae, breviter pedunculatae; bracteae foliaceae, infima spicas masculas superans vel aequans; glumae florum femineorum oblongo-lanceolatae, acutae vel acute acuminatae, atro-purpureae cum vitta mediana pallida, plerumque utriculo longiores et tunc unguiforme curvati, rarius ei aequilongae vel breviores. Stigmata bina. Utriculi late ovati vel late obovati, subinflato-biconvexi, 2,5—3,2 *mm* longi, 1,7—2,5 *mm* lati, flavescenti-ferruginei, tandem fuscescentes, utrinque 5—7-nervii, breviter stipitati, apice in rostrum perbreve subemarginatum subito attenuati. 4.

V. Krecz. in Маевский, Фл. Средн. России, 6 изд. (1933) 199.

Syn. *C. fusco-vaginata* В. Кречетович, Фл. СССР III, 211 non Kükenth. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 242.—*C. acuta* Trev. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 313 ex parte.—*C. gracilis* var. *sphaerostachya* et var. *angustifolia* auct. fl. Ross.

Hab. Луги, береги річок.—Рідко і спорадично. Поширення в межах УРСР остаточно ще не з'ясоване.

П. Л.-С. Київська обл.: Богуславськ. рн, с. Хохітва (Клеоп.!).—**П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Нікопольськ. рн, Мис Доброї Надії (8. VII 1895. С. Григор'єв!).—**Л. З.-Л. С.** Маріуполь (15. V 1893. Г. Висоцьк.!).

Поширення по СРСР: Схід. частина Серед.-Дніпр., схід. част. Причорн., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол., Завол., Вол.-Кам., Передкавк.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол.; Серед. Азія: півн. част. Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Південь Європ. частини СРСР на схід від Дніпра, Крим, Півн. Кавказ, Захід. і Схід. Сибір, Казахстан, півн. Монголія.

362. (38). C. Buékii[1] Wimm. — Осока Буека. Зелена рослина з повзучим кореневищем, з товстими підземними гонами, обгорненим бурими розщепленими рештками піхов. Стебла потовщені, гостро-тригранні, гострошерсткі, 45—100 *см* завв., при основі вкриті широкими кілястими цегляно-бурого кольору безлистими піхвами, у плівчастій частині і на розриві дуже сітчасто-волокнистими. Листи стрічкоподібні, плоскі, 5—10 *мм* завш., з трохи назад загорнутими краями, дорівнюють стеблу. Колоси в кількості 4—8, верхні 1—3 чоловічі, лінійні або веретеноподібні, решта жіночі, вузько-циліндричні, 4—10 *см* завд., густі, донизу рідші і звужені, вгорі часто з чоловічими квітками, нижні на ніжці, всі більш-менш зближені, прямі; 2 нижні прицвітні листи листуваті, коротші за суцвіття; покривні луски жіночих квіток ланцетні, гострувати, темнобурі, з світлою серединою, дорівнюють мішечкам або коротші, вдвоє вужчі за них. Мішечки дрібні, яйцевидні або обернено-яйцевидні, 2—2,3 *мм* завд., плоско-опуклі, жовто-зелені або вгорі в багряних крапках, без жилок або з дуже невиразними жилками і з коротким суцільним носиком. 4. Цв. V—VI.

Viridis, rhizomate repente, stolones crassos edens. Culmi acute triquetri, scaberrimi, 45—100 *cm* alti, basi vaginis latis aphyllis, lateritio-fuscis, reticulato-fibrosis vestiti. Folia longe linearia, plana, margine subrevoluta, 5—10 *mm* lata, culmo aequilonga. Spicae 4—8-nae, superiores 1—3 masculae, lineares vel fusiformes, caeterae femineae, approximatae, anguste cylindricae, 4—10 *cm* longae, erectae, densae, basin versus laxiores, apice saepe masculae, inferiores pedunculatae, glumis lanceolatis, acutis, atro-fuscis cum vitta mediana pallida, utriculo aequilongis vel brevioribus et eo subduplo angustioribus; bracteae foliaceae, inflorescentia breviores. Stigmata bina. Utriculi ovati vel obovati, 2—2,3 *mm* longi, plano-convexi, flavo-virides, interdum superne purpureo-punctati, enervii vel obsolete nervati, rostro perbrevi integro apiculati. 4.

Wimm. Fl. Schles. ed. 3 (1857) 81. — В. Кречетович, Фл. СССР III, 213. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 243.

Exsicc. Fl. exs. Austro-Hung. № 3925! — Kneucker, № 251!

Hab. На лугах; утворює зарості над річками та сухими руслами, переважно на солончакуватому грунті. — Досить рідко в Степу на Лівобережжі.

Л. З.-Л. С. Дніпропетровська обл.: Павлоград, на березі річки Кочерги (20.IV 1917. А. Криштофович!).—Харківська обл.: Околиці м. Куп'янська (Пискунов!).—Ворошиловградська обл.: Старобільськ, берег р. Айдара (Ширяєвський!).—Сталінська обл.: Володарськ. рн, с. Чердаклі, по р. Кальчику (Клеоп.!). Ст. Успенська, балка Мокра Кринка (Лавр.!).—Запорізька обл.: Люксембурзьк. рн, Кам'яні Могили по р. Каратиш (Клеоп.!)—**Л. З. С.** Запорізька обл.: Запоріжжя (Альохін). Василівськ. ри, Кінсько-Дніпрові плавні, Великі Кучугури (Лавр. і Зоз!); між с. Балки і с. Верхня Тарасівка (Лавр. і Зоз!).—Південь Західної України (Коломийськ. повіт).

В гербарії Роговича є екземпляр *C. Buekii* Wimm. з етикеткою: „Около Житомира, Лаговский". Екземпляр цей дуже сумнівний, походженням, мабуть, з Кавказа.

Поширення по СРСР. Причорн., Ниж.-Дон.; Кавк.: Передкавк., Захід. і Схід. Закавк.

[1] Видова назва дана на пошану аптекаря Johannes Nicolaus Buek-a (1779—1856), який провадив флористичні дослідження в деяких місцевостях Німеччини.

Ar. Geogr. Півд. і Середня Європа, півд. смуга СРСР, Кавказ.

363. (39). C. elàta All. — Осока висока. Сіро-зелена, жорстка, дерниста рослина, утворює купини. Стебла прямостоячі, міцні, угнуто-тригранні, шерсткі, 45—150 *см* завв., при основі обгорнуті високими кілястими медово-буруватими лискучими безлистими піхвами з волокнисто розщепленою плівчастою частиною. Листи більш-менш жорсткі, кілясті, внизу пухкуваті, сітчасті, догори зложені, з униз відігнутим краєм, 3—5 *мм* завш., прямі, поволі загострені. Колосів 4—6, зближених, з них верхні 1—2 лінійно-циліндричні, чоловічі, решта — жіночі, циліндричні, 4—6 *см* завд. (верхні звичайно вгорі з чоловічими квітками), сидячі, нижні на короткій ніжці; нижній прицвітний лист мало розвинений, трохи довший за свій колос або навіть коротший від нього; покривні луски жіночих квіток ланцетні, гоструваті, чорно-бурі, з зеленуватим кілем, дорівнюють мішечкам або коротші за них, часто перевищують їх, але вдвоє вужчі. Мішечки густо-черепичасто налягають один на один, еліптичні або яйцевидні, 3,5—4 *мм* завд., сизуваті, згодом бурувато-зелені, з 5—7 жовтими виступаючими жилками і боковими ребрами, на короткій ніжці, майже сидячі, з коротким суцільним носиком. 4. Цв. IV—V.

Rigida, cinereo-viridis, dense caespitosa, salebras formans. Culmi stricti, acute triquetri, scabri, 45—150 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis carinatis, mellineo-brunneis, nitidis, in fibras reticulatas fissas alte vestiti. Folia plus minusve rigida, carinata, erecta, subcomplicata, longe attenuata, 3—5 *mm* lata, marginibus reflexis. Spicae 4—6-nae, approximatae, superiores 1—2 masculae, linearicylindricae, caeterae femineae, cylindricae, 4—6 *cm* longae, sessiles vel infima breviter pedunculata, superior apice solito flores masculos ferens; bracteae non vaginatae, infimae spica sua breviores vel vix longiores; glumae lanceolatae, acutae, atro-fuscae cum vitta mediana viridi, utriculo aequilongae vel eo breviores. Stigmata bina. Utriculi imbricati, elliptici vel ovati, 3,5—4 *mm* longi, glaucescenti-, tardius brunnescenti-virides, elevatim 5—7-nervii, nervis costisque marginalibus flavescentibus, rostro perbrevi integro apiculati. 4.

All ion. Fl. Pedem. II (1785) 272. — В. Кречетович, Фл. СССР III, 215.

Syn. *C. stricta* Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 96, tab. 21, fig. 9, non Lam. — Trev. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 311 ex parte. Рог. Обозр. (1869) 265 pro parte. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 633; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 560 ex parte. Пач. Фл. Полес. n° 1120; Херс. фл. I, 311 pro parte. *C. Hudsonii* A. Bennett. Lond. cat. ed. 9 (1895) 41 et in Journ. of Bot. XXXV (1897) 246.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 191!

Exsicc. Kneucker, № 249!

Hab. На болотах, при болотистих берегах. — Поширення по УРСР остаточно не виявлене.

П. П. Київ, Добринський хутір (29. V 1852. Траутф.!). — **П. З. С.** Херсон (Пач.!).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Серед.-Дніпр., Причорн.; Кавк.: Захід. і Схід. Закавк. (захід. част.).

Ar. Geogr. Захід. і півд. Європа, Прибалтика, Польща, БРСР.

364. (40). C. omskiána Meinsh. — Осока омська. Сіро-зелена, жорстка, дерниста рослина, утворює купини. Стебла міцні, угнуто-тригранні,

гострошерсткі, 45—100 *см* завв., при основі вкриті світложовтими (половими або світлобурими) кілястими блискучими піхвами. Листи більш-менш жорсткі, прямостоячі, кілясті, 3—6 *мм* завш., зложені, з униз загорнутими краями, гострошерсткі, донизу сітчасті. Колоси в кількості 3—5, циліндричні, верхні 1—2 чоловічі, 3—6 *см* завд., всі трохи розсунуті; нижній прицвітний лист мало розвинений, не більший за свій колос; покривні луски в жіночих колосах довгасто-яйцевидні, притуплені, темнобурі, з невиразною світлою серединою, коротші за мішечки. Мішечки яйцевидні, 2,5—3 *мм* завд., плоско-опуклі, швидко опадають, жовтувато-зелені або догори бурі, без жилок, з коротким суцільним носиком. 4. Цв. IV—V.

Cinereo-viridis, rigida, dense caespitosa, salebras formans. Culmi firmi, concavo-triquetri, scaberrimi, 45—100 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis carinatis pallide flavis vel pallide-fuscis nitidis vestiti. Folia stricta, rigida, carinata, plicata, margine revoluta, scabra, 3—6 *mm* lata, inferne reticulata. Spicae 3—5-nae, cylindricae, erectae, superiores 1—2 masculae, 3—6 *mm* longae, caeterae femineae subremotae; bractea infima abbreviata, spica sua non longior; glumae florum femineorum oblongo-ovatae, obtusatae, atro-fuscae cum vitta mediana pallidiore, utriculo breviores. Stigmata bina. Utriculi ovati, 2,5—3 *mm* longi, plano-convexi, flavescenti-virides vel brunnescentes, enervii, rostro perbrevi integro apiculati. 4.

Meinsh. in Act. Horti Petropolit. XVIII (1901) 340. В. Кречетович, Фл. СССР III, 216. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. 242.

Syn. *C. stricta* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 311 ex parte, non Good. Czern. Consp. n° 1579. Рог. Обозр. (1869) 267 ex parte. Lindem. Fl. Chers. II, 257. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 633; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 560 pro maxima parte. Пач. Фл. Полес. n° 1120; Херс. фл. I, 311 pro parte.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 241!

Hab. Болота осокові і почасти осоково-гіпнові, де часто утворює угруповання (купинники). — Звичайно в Поліссі і в Лісостепу, де трапляється переважно в межах надлугових терас, рідше в Степу і тут виключно на надлугових, переважно піскових терасах.

П. П. Житомирська обл.: Черняхівськ. рн, Черняхів (Малашко!); с. Дівочки (Піонтковськ.!). — Київська обл.: Київ, Добринський хутір (Траутф.!). Околиці Киева (Шмальг.!), Голосіїв (Траутф.!), Святошин (Д. Зеров!), Білогородка (Траутф.!). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Новгород-Сіверськ (Мертенс!). — Київська обл.: Окол. Киева: Дарниця (Полонська!), коло Рибного озера (Д. Зеров!). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: По р. Десні біля Вінниці (Лавр. і Левіна). Немирівськ. рн, с. Мухівці (Клеоп.!). — Київська обл.: Віта (Рог.!). Катеринопольськ. рн, с. Луківка (Підоплічка!). — Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндем.!, Окснер!). — **Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Мал.-Дівицьк. рн, Буди, за 20 *км* на NNW від Прилук (!). — Полтавська обл.: Яготиньск. рн, болото по р. Супою, біля с. Війтівці (Д. і К. Зерови!). — Харківська обл.: Харків (Черняєв!). Околиці Харкова: хут. Бережний на півн. схід від Деркачів (Лавр.!), між Основою і хут. Дудківкою (Лавр.!), Мала Рогозянка (Лавр.!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: По р. Самарі — Мануйлівка, Кулебівка (Флора УСРР, визн. I, с. 242). Дніпропетровськ. рн, с. Попівка (Алексеенко!). — Харківська обл.: По р. Осколу — Дворічна і Куп'янськ (Лавр.). По р. Дінцю — звичайно до стан. Луганської (Лавр.). — Ворошиловградська обл.: Рубіжанськ. рн, с. Кремінна коло впадіння р. Красної в Донець (Лавренко!.). — **П. З. С.** Миколаїв, „Ліски" (Пач.!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн, с. Рибальча (Пач.!).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Вол.-Кам., Завол.; Передкавк.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: півн. част. Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Фінляндія, півн. Прибалтика, Польща, Європ. частина СРСР, півн. Кавказ, Казахстан, Сибір на схід до Даурії і Якутської області.

365. (41). C. caespitósa L. — Осока дернista. Темнозелена рослина, утворює щільні купини, без гонів. Стебла тригранні, прямостоячі, шерсткі, 25—50 *см* завв., при основі вкриті вишневими (темнобагряними), більш-менш кілястими, сітчасто розщепленими безлистими піхвами. Листи плоскі або трохи згорнуті, з назад загорнутими краями, 1,5—2,5 *мм* завш., раптом загострені, майже наполовину коротші від стебла. Колосів 2—4; верхній з них довгастий, чоловічий, до 2,5 *см* завд., решта жіночі, довгасто-яйцевидні або коротко-циліндричні, 1—2 *см* завд., густі, прямостоячі, всі зближені, нижній на короткій ніжці; нижній прицвітний лист ниткоподібний, трохи довший за свій колос; покривні луски жіночих квіток яйцевидні, тупі, чорно-бурі, з вузькоплівчастим краєм і з білою серединою, коротші і вужчі від мішечків. Мішечки плівчасті, трохи відхилені, яйцевидні, плоско-опуклі, 2—2,5 *мм* завд., іржавозелені і іржавожовті, без жилок, швидко звужуються в дуже коротенький зелений носик. 4. Цв. IV—V.

Viridis, caespitosa, salebras densas formans. Culmi stricti, trigoni, scabri, 25—50 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis carinatis atro-purpureis reticulatim fissis vestiti. Folia plana vel subconvoluta, 1,5—2,5 *mm* lata, margine revoluta, acuminata, culmo breviora. Spicae 2—4-nae, suprema mascula, oblonga, ad 2,5 *cm* usque longa, caeterae femineae, oblongo-ovatae vel breviter cylindricae, 1—2 *cm* longae, densae, erectae, omnes approximatae, infima breviter pedunculata; bractea infima filiformis, spicam suam vix superans; glumae florum femineorum ovatae, obtusae, atro-fuscae cum vitta mediana albida, anguste membranaceo-marginatae, utriculo breviores angustioresque. Stigmata bina. Utriculi subpatentes, ovati, plano-convexi, 2—2,5 *mm* longi, ferrugineo-virides et ferrugineo-flavi, enervii, rostro perbrevi integro apiculati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 978. — Bess. Enum. n° 1194. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 310 excl. var. Czern. Consp. n° 1577. Рог. Обозр. (1869) 266. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 634; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 561. Пач. Фл. Полес. n° 1121; Херс. фл. I, 312. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 219. В. Кречетович, Фл. СССР III, 217. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 242.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 199!

Exsicc. Kneucker, № 16!— Herb. Fl. Ross. № 793!

Hab. На болотистих лугах (де часто переважає), в болотистих вільшняках і березняках.—Звичайно на Поліссі і в Лівобережному лісостепу, зрідка в Західному і Правобережному лісостепу і на півночі Злаково-лугового степу.

П. П.; **Л. П.**— звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Коло Сатанова (Рог.). Біля Нової Ушиці (Рог.). — **П. Л.-С.** — Вінницька обл.: Брацлав (Рог.).—Київська обл.: Коло Сміли, болото Ірдинь (Клеоп.!).—Кіровоградська обл.: Кам'янськ. рн, Бірки по Тясмину (Пач.). Кіровоград (Ліндем.!). Олександрія (Рябков у Пач.).— **Л. Л.-С.** — звичайно. — **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Саксагань (Сідоров, n° 1215). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Окол. Дніпропетровська (Акінф.). Новомосковськ. рн.— Сталінська обл.: по р. Кашлагачу (Бекетов, Сідоров)[1].— Харківська обл.: Петропавлівка, біля Куп'янська (Клок.). Зміївський Лиман і Коробові хутори (Лавр.).

Поширення по СРСР. Всі райони Європ. частини, крім Кримського і Передкавк.; Сиб. до Байкала; Серед. Азія: півн. частини Арал.-Касп. і Прибалх.

Ar. Geogr. Західна і Східна Європа; Захід. і Серед. Азія.

C. cáespitosa L. × **C. grácilis** Curt.

Л. П. Чернігівська обл.: Ріпкинськ. район, Кам'янка (Пач. Фл. Пол. III, 37). Болото Шахове коло Остра (Ракочі!). — **П. Л.-С.** Київська обл.: Болото Ірдинь, коло Сміли (Клеоп.!).

Секція 11. **Atrátae** Kunth. — Kükenth., l. c. p. 382.

366. (42). C. Buxbáumii Whlnb. — Осока Буксбаума[2]. Сіро-зелена рослина з кореневищем; останнє з довгими повзучими підземними гонами. Стебла міцні, тригранні, вгорі більш-менш шерсткі, 30—70 *см* завв., при основі обгорнуті багряними сітчасто розщепленими безлистими піхвами. Листи жорсткуваті, донизу кілясті, плоскі, 2—3 *мм* завш., довго загострені, з загорнутими донизу краями, коротші від стебла. Колосів 3—5, більш-менш розсунутих, прямих, густих; нижні два на коротких, до 5—8 *мм* завд. ніжках; верхній колос довгасто-яйцевидний, гінекандричний, 1—2 *см* завд., решта — жіночі, яйцевидні або довгасті, 0,5—2 *см* завд., і 0,8—1 *см* завш.; покривні луски довгасто-яйцевидні, вгорі круглясті або круто зрізані, з шилоподібним шерстким вістрям, іржаві або бурувато-іржаві, з 1—3 зеленими жилками, довші за мішечки. Нижній прицвітний лист дорівнює суцвіттю або перевищує його. Мішечки еліптичні, гранульозні, тонкошкірясті, невиразно-тригранні, (3) 3,5—4 *мм* завд., блакитнувато-сірі, з трохи потовщеними 4—5 жилками, при основі і вгорі круглясті, з гладеньким краєм, раптом звужені в дуже короткий, широко півмісяцем вищерблений носик, з відігнутими зубцями. 4. Цв. V—VII.

Cinereo-viridis, rhizomate stolones subterraneos longe repentes edente. Culmi firmi, erecti, trigoni, superne plus minusve scabri, 30—70 *cm* alti, ad basin vaginis purpureis reticulatim fissis vestiti. Folia rigidiuscula, plana, inferne carinata, longe acuminata, margine revoluta, 2—3 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 3—5-nae, plus minusve remotae, erectae, densae, infimae breviter pedunculatae, suprema gynecandra, oblongo-ovata, 1—2 *cm* longa, caeterae femineae, ovatae vel oblongae, 0,5—2 *cm* longae, 0,8—1 *cm* latae; glumae oblongo-ovatae, apice rotundatae vel truncatae, mucrone subulato scabrido apiculatae, ferrugineae vel fuscescenti-ferrugineae, 1—3-nerviae, nervis viridibus, utriculo longiores. Bractea inferior inflorescentiam aequans vel superans. Stigmata terna. Utriculi tenuiter coriacei, elliptici, obsolete trigoni, granulosi, coerulescenti-cinerei, 4—5-nervii, (3) 3,5—4 *mm* longi, basi apiceque rotundati, rostro brevissimo semilunari-emarginato abrupte apiculati; dentes rostri subrecurvi. 4.

[1] Вказівки для р. Кашлагача дуже сумнівні. (Прим. Редакції).

[2] Видова назва дана на пошану І. Х. Буксбаума, професора в Петербурзі (умер у 1730 р.).

Wahlenb. in Vetensc. Ac. Nya Handl. XXIV (1803) 163.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 285. В. Кречетович, Фл. СССР III, 276.

Syn. *C. polygama* Schkuhr, Riedgr. I (1801) 84, tab. X, fig. 76, non J. F. Gmel. (1791). —*C. Buxbaumii* var. *clavaeformis* Russow in Arch. Naturk. Liv.-Est.-Kurl. 2 ser. III (1862) 102.

Icon. Фл. СССР III, tab. XVI, рис. 2!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № № 91 et 2390!

Hab. На болотах і болотистих лугах. — Дуже рідко. Покищо відома тільки з північної частини Лівобережного лісостепу.

Л. Л.-С. Сумська обл.: Тростянець (Кожевніков!).

Поширення по СРСР. Кар.-Лап., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Вол.-Кам.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Захід. Європа, серед. смуга Європ. частини СРСР, Захід. Сиб., Казахстан.

367. (43). C. Hártmani Cajand. — Осока Гартмана. Зелена рослина з повзучим кореневищем. Стебла тонкі, тригранні, догори більш-менш шерсткі, 40—70 *см* завв., при основі обгорнені цегляночервоними, сітчасто розщепленими піхвами. Листи прямостоячі, жорсткі, 2—3 *мм* завш., щетиновидно загострені, з більш-менш загорнутими краями, коротші від стебла. Колоси в кількості 3—5, здебільшого розсунуті, рідкуваті, верхній гінекандричний, вузько-циліндричний, 2—3,5 *см* завд., з небагатьма (5—8) чоловічими квітками при основі і звичайно внизу розгалужений, з 2—3 боковими короткими колосами; решта колосів жіночі, циліндричні, 1,5—4 *см* завд., 0,4—0,6 *см* завш.; покривні луски ланцетні, поволі загострені, з вістрям, іржавобурі, з світлою жилкою, однакової довжини з мішечками або довші за них. Нижній прицвітний лист коротший за суцвіття або майже однакової з ним довжини. Мішечки еліптичні, невиразно тригранні, гладенькі, 2,5—3 *мм* завд., зеленуваті, пізніше жовтуватоіржаві, з тонкими й виразними 5—6 жилками, вгорі і при основі круглясті, по краю гладенькі, раптом звужені в дуже короткий вузький, двозубий, між зубцями бурий носик з прямими зубцями. 4. Цв. IV; пл. VII.

Viridis, rhizomate repente stolonifero. Culmi graciles, trigoni, superne plus minusve scabridi, 40—70 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis lateritio-rubris reticulatim fissis vestiti. Folia stricta, rigida, 2—3 *mm* lata, setaceo-acuminata, margine plus minusve revoluta, culmo breviora. Spicae 3—5-nae, laxiusculae, plerumque remotae, suprema gynecandra, anguste cylindrica, 2—3,5 *cm* longa, ad basin floribus masculis paucis (5—8-nis) aucta, inferne solito breviter ramosa, caeterae femineae, cylindricae, 1,5—4 *cm* longae, 0,4—0,6 *cm* latae, glumis lanceolatis, sensim attenuatis, mucronatis, ferrugineo-fuscis, nervo mediano claro, utriculo aequilongis vel eo longioribus. Bractea infima inflorescentia brevior vel eam vix aequans. Stigmata terna. Utriculi elliptici, obsolete trigoni, laeves, 2,5—3 *mm* longi, virescentes, tardius flavescenti-ferruginei, tenuiter 5—6-nervii, basi apiceque rotundati, rostro brevi angusto emarginato abrupte apiculati; dentes rostri erecti. 4.

Cajand. in Ann. Soc. zool.-bot. Fenn. Vanamo V, 5 (II 1935) 23, fig. 9.

Syn. *C. Buxbaumii* Czern. Consp. n° 1553, non Wahlenb. Рог. Обозр. (1869) 226. Lindem. Fl. Chers. II, 259. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 638; Фл. Ср. и Ю. Рос. II, 538 pro parte.

Пач. Фл. Полес. n° 1125; Фл. Херс. губ. I, 315. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 220. Матюшенко, Фл. УСРР I, 243. — *C. Buxbaumii* var. *australis* Anderss. Cyper. Scand. (1899) 39. Litvin. in Sched. ad Herb. Fl. Ross. VII (1911) 152. — *C. Buxbaumii* var. *heterostachya* Litv. ibid. p. 153. — *C. Buxbaumii* var. *cylindrica* Russow in Arch. Naturk. Liv.-Est.-Kurl. 2 ser. III (1862) 102. — *C. emasculata* V. Krecz. in Fl. URSS III (1935) 277 et 604.

Icon. Фл. СССР III, tab. XVI, фиг. 3 і 3а!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 2388!, 2389!—Kneucker, 168 a!, 168!

Hab. Луги, вогкі чагарники.— Зрідка в Поліссі і в Лісостепу.

П. П. Житомирська обл.: Городниця (Рог.). Житомир (Логовськ.!). Малинськ. рн, в заплавині р. Ірші в околицях с. Федорівки (Семенк.!).—Київська обл.: Чорнобиль (Рог.!). Околиці Києва: Добринський хутір (Траутф.!), на лугах Дніпра за Куренівкою (Шмальг.!, Семенкевич!), Пуща-Водиця (Лонач.!). — **Л. П.** Чернігівськ. обл.: Добрянськ. рн: Вовчуги на Сожі (Пач.!), Яриловичі на вогкому лузі (Пач.). Чернігів, заплавина р. Десни (Неводовський!).—**П. Л.-С.** Кіровоградська обл.: Ліс Нерубай, коло Лисаветградки (Ліндем.!).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Полтава (Іллічевськ.!).—Харківська обл.: Харків, коло мосту кол. Севастопольської залізниці (Лавр.). Харківськ. рн, окол. с. Деркачі (Лавр. in verbis). Зміївськ. рн, Коробові хутори на Дінці (Лавр.).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол.; Захід. Сиб.: Обськ.; Кавк.: Передкавк., Захід. і Півд. Закавк.; Серед. Азія: Арало-Касп.

Ar. Geogr. Скандінавія, Естонія, Латвія, Німеччина, Польща, Швейцарія, Австрія, Болгарія, Кавказ, півн. і Серед. Азія.

Секція 12. **Máximae** Aschrs.—Kükenth. l. c. p. 423.

368. (44). C. péndula Huds.—Осока звисла. Сизувато-зелена, дерниста рослина з дерев'янистим кореневищем. Стебла міцні, вгорі тонкі, пониклі, тригранні, гладенькі, 70—150 *см* завв., до самого суцвіття вкриті листям, при основі обгорнені бурувато-червоними сітчастими безлистими піхвами. Листи після цвітіння довшають, не жорсткі, плоскі, 8—16 *мм* завш., з трьома жилками, із злегка вниз загорнутими краями, прямі, раптом загострені, стеблові розсунуті, з довгими піхвами; листи неплідних гонів зближені, коротші за стебло. Колосів 4—7, розсунутих, лінійно-циліндричних, 5—15 *см* завд., 0,5 *см* завт., дуговидно звислих; верхні 1—2 колоси чоловічі, решта жіночі, більш-менш рідкуваті, на довгих (до 5—8 *см*) ніжках, донизу проріджені; покривні луски яйцевидні, бурі, з трьома жилками, що продовжуються в шилоподібне коротке вістря, поміж жилок світлозелені, коротші від мішечків. Прицвітні листи з довгими (до 4 *см*) піхвами, нижній трохи коротший від суцвіття. Мішечки перетинчасті, яйцевидно-еліптичні, здуто-тригранні, 2,5—3 *мм* завд., блідозелені, з 3—4 тонкими жилками, вгорі трохи зігнуті, сидячі, поволі звужені в циліндричний, мало вищерблений, з війчастим краєм носик. 4. Цв. IV; пл. V.

Glaucescenti-viridis, caespitosa. Culmi elati, validi, triquetri, laeves, alte foliosi, 70—150 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis carinatis rubescenti-brunneis reticulatis vestiti. Folia accrescentia, plana, late linearia, subito acuminata, ad margines scabra, 8—16 *mm* lata. Spicae 4—7-nae, distantes, lineari-cylindricae vel clavato-cylindricae, arcuato-nutantes, 5—15 *cm* longae, 0,5 *cm* crassae, superiores 1—2 masculae, caeterae femineae, laxiusculae, pedunculatae, glumis ovatis, mucronatis, trinerviis, fuscis, inter nervos viridibus, utriculo brevioribus. Bracteae inferiores foliaceae, longe vaginatae, infima inflorescentia

subbrevior, superiores breviter vaginatae, lineari-subulatae. Stigmata terna. Utriculi membranacei, ovato-elliptici, subinflato-trigoni, tenuiter 3—4-nervii, 2,5—3 *mm* longi, virentes, sessiles, superne in rostrum cylindricum, vix emarginatum, ciliolatum, subsensim attenuati. ♃.

Huds. Fl. Angl. ed. 1 (1762) 352.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 296. Zapałowicz, Consp. fl. Galic. crit. I, 107. В. Кречетович, Фл. СССР III, 420.

Syn. *C. maxima* Scop. Fl. Carn. II, (1772) 219.—Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 565.

Icon. Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. tab. CCXLIII, fig. 604!

Exsicc. Kneucker, VI, № 178!

Hab. В листяних лісах на вогких місцях, коло струмків.

Цей вид в старих межах УРСР невідомий, але він росте в Бесарабії (Кориешти, Липськ.!) і, можливо, згодом буде знайдений у Західному лісостепу.—Зустрічається в південній частині Західної України.

Поширення по СРСР. Крим., увесь Кавказ.

Ar. Geogr. Атлантична, Середня і Середземноморська Європа, Бесарабія, півн. Африка, Сірія, Мала Азія, Кавказ, Крим.

Секція 13. **Olámblis** (Rafin.) Krecz. Fl. URSS III, 278.

369 (45). C. palléscens L.—Осока бліда. Світлозелена дерниста рослина з короткоповзучим кореневищем. Стебла тонкі, тригранні, вгорі шерсткі, 25—60 *см* завв., при основі обгорнуті червонувато-бурими безлистими піхвами. Листи більш-менш м'які, плоскі, коротко загострені, разом з піхвами в розсіяних волосках, 2—4 *см* завш., коротші від стебла. Колосів 3—5, зближених; верхній з них чоловічий, лінійний або булавовидно-лінійний, 0,5—1,5 *см* завд., з яйцевидними гострими блідоіржавими лусками; решта колосів жіночі, яйцевидні, довгасто-яйцевидні або коротко-циліндричні, 0,8—2 *см* завд., не густі, на гладенькій ніжці, 1—3 *см* завд., прямі або злегка схилені; покривні луски яйцевидні, поволі загострені, з вістрям на вершку, білуваті або злегка іржаві, з зеленою серединною смужкою, коротші від мішечка і трохи вужчі за нього. Нижній прицвітний лист майже біз піхви, при основі хвилястий, перевищує суцвіття. Мішечки тонкошкірясті, довгасто-еліптичні, здуто-тригранні, 3—3,5 *мм* завд., блідозелені, з дуже тонкими 6—8 жилками, вгорі і при основі круглясті, з гладеньким краєм, угорі майже без носика. ♃. Цв. 2/2 IV; пл. VI.

Pallide virens, caespitosa, rhizomate breviter repente. Culmi erecti, foliosi, triquetri, superne scabri, 25—60 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis rubescenti-brunneis vestiti. Folia plus minusve mollia, linearia, breviter acuminata, plana, pubescentia, 2—4 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 3—5-nae, approximatae, terminalis mascula, linearis vel clavato-linearis, 0,5—1,5 *cm* longa, glumis ovatis acutis pallide ferrugineis; spicae caeterae femineae, ovatae, oblongo-ovatae vel breviter cylindricae, 0,8—2 *cm* longae, pedunculatae, erectae vel subnutantes, glumis ovatis acutis mucronatis, pallide ferrugineis, nervo viridi, utriculo brevioribus et subangustioribus. Bractea infima breviter vaginata, inferne undulata, spicam masculam superans. Stigmata terna. Utriculi tenuiter coriacei, oblongo-elliptici, subinflato-trigoni, 3—3,5 *mm* longi, virentes, tenuiter 6—8-nervii, apice et basi rotundati, suberostres. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 977.—Bess. Enum. n° 1205. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 306. Czern. Consp. n° 1574. Por. Обозр. (1869) 267. Lindem. Fl. Chers. II, 260. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 639; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 563. Пач. Фл. Полес. n° 1128.; Херс. фл. I, 320. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 240. В. Кречетович, Фл. СССР III, 278. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 243.

Syn. *C. pallescens* β. *undulata* Rchb. Icon. Fl. Germ. et Helv. VIII (1846) tab. 251, fig. 618!—Lindem. Fl. Chers. II, 260.

Icon. Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, 207!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 795!

Hab. На вогких місцях в лісах, на узліссях, по чагарниках, на піскуватих лугах. — Звичайно в Поліссі і північній частині Західного, Правобережного і Лівобережного лісостепу; на південь рідшає; трапляється і в північній частині Лівобережного злаково-лугового степу.

П. П., Л. П.—звичайно.—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Сатанів (Рог.). Іванківці (Кот.).—**П. Л.-С** Південніші місцезнаходження: Вінницька обл.: По Бугу. Вербки, Осташки (Кот.). Тульчин (Кот.).—Київська обл.: Околиці Сміли (Клеоп.!).—Кіровоградська обл.: Лугівська ліс. дача по Тясмину (Пач.). Кіровоград (Ліндем.!).—**Л. Л.-С.**—більш-менш звичайно.—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Срединськ.!).—Харківська обл.: Куп'янськ, по Осколу (Клок.). По р. Дінцю на південь до Кремінної (Фл. УСРР, визн.).—Ворошиловградська обл.: Кремінна, Рубіжанськ. рн (Клок.).—Помилково наводиться Сідоровим для Великого Анадоля.

Поширення по СРСР. Європ. частина вся, крім Арктики; Кавк.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Єніс.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Дж.-Тарб.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа до Франції, Італії, Югославії, Болгарії, Польща, Європ. частина СРСР, Крим, Кавказ, Закавк., півн. Іран, Схід. Сибір, Казахстан, Півн. Америка.

Секція 14. **Trachychlâenae** Drejer.—Kükenth. l. c. 415.

370. (46). C. flácca Schreb.—Осока ряба. Сизо-зелена рослина з повзучим кореневищем і довгими підземними гонами. Стебла міцні, невиразно тригранні, звичайно гладенькі або вгорі злегка шерсткі, 15—40 *см* завв., при основі обгорнені багряно-бурими безлистими піхвами, що не розщеплюються на волокна. Листи жорсткі, кілясті, 2,5—5 *мм* завш., з назад загорнутими краями, шерсткі, від стебла відігнуті, вгорі витягнуто-шилоподібно загострені, коротші від стебла. Колосів 4—6; верхні з них (1) 2—3 чоловічі, довгасті, або вузько-циліндричні, зближені, до 2—3 *см* завд., з сизувато-бурими або іржавими притупленими лусками, решта—жіночі, циліндричні, 1,5—3 (4) *см* завд., 0,4—0,5 *см* завш., густі, трохи розсунуті, на шерстких тонких ніжках до 3 *см* завд., прямі обо згодом пониклі; покривні луски яйцевидні, тупі, або гострувати, темно-червоно-бурі, з широкою білою смужкою на спиці і з жилкою, що на вершку частенько виходить у вигляді дуже короткого вістря, коротші за мішечки. Нижній прицвітний лист перевищує суцвіття. Мішечки тонкошкірясті, обернено-яйцевидні, здуто-тригранні, 2,5—3 *мм* завд., жовто-зелені або жовтогарячі, з червонуватими крапками, згодом більш-менш іржаві, без жилок (крім двох крайових жилок), гранульозно-шерсткі, з дрібнощетинистим краєм і мало виявленим зігнутим зрізаним носиком. ♃. Цв. IV; пл. VI.

Glauco-viridis, rhizomate repente stolonifero. Culmi rigidi, obtuse trigoni, solito laeves, raro superne subscabridi, 15—40 *cm* alti, ad basin vaginis aphyl-

lis purpureo-fuscis vestiti. Folia rigida, carinata, 2,5—5 *mm* lata, superne attenuato-subulato-acuminata, margine revoluta, scabrida, culmo breviora. Spicae 4—6-nae, superiores (1) 2—3 masculae, oblongae vel anguste cylindricae, approximatae, ad 2—3 *cm* usque longae, glumis glaucescenti-brunneis vel ferrugineis, caeterae femineae, cylindricae, 1,5—3 (4) *cm* longae, 0,4—0,5 *cm* crassae, densiflorae, subremotae, pedunculis gracilibus, scabridis, ad 3 *cm* longis suffultae, erectae vel tardius nutantes, glumis ovatis, obtusis vel acutiusculis, atrorubris cum vitta mediana alba lata, nervo excurrente mucronatis vel muticis, utriculo brevioribus. Bracteae inferiores longe foliaceae, breviter vaginatae, infima inflorescentiam superans, superiores breves, subulatae. Stigmata terna. Utriculi tenuiter coriacei, obovati, subinflato-trigoni, 2,5—3 *mm* longi, flavescenti-virides vel aurantiaci, rubescenti-punctati, demum plus minusve ferruginei, granuloso-asperi, enervii, ad margines minute setulosuli, rostro brevissimo truncato subincurvo apiculati. ♃.

Schreb., Spicil. fl. Lips. App. (1771) 669.

Syn. *C. glauca* Scop. Fl. Carn. II (1772) 223.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 296. Рог. Обозр. (1869) 268 pro parte? Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 638; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 563. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 243. — *C. diversicolor* В. Кречетович, Фл. СССР III, 402, non Crantz.

Hab. На вогких місцях.— Зрідка в західній частині Правобережного полісся.—Є вказівки як літературні, так і гербарні і для північної частини Правобережного злаково-лугового степу, але вони потребують ствердження новими фактичними даними. (*Є. Б.*).

П. П. Житомирська обл.: Городниця (Рог.). Житомир (Рог.). Екземплярів з цих місцевостей у гербарії Роговича нема.—**П. З.-А. С.** Дніпропетровська обл.: Дніпропетровськ (Середницьк.!). Саксагань (Сідоров).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Серед.-Дніпр., Причорн., Крим.

Ar. Geogr. Захід., Схід. і Серед. Європа, Прибалтика.

370[1]. (**47**). **C. cuspidáta** Host.— Осока загострена. Сизо-зелена рослина з повзучим кореневищем і довгими підземними гонами. Стебла тонкі, невиразно тригранні, гладенькі, 40—70 *см* завв., при основі обгорнені цегляно-бурими безлистими піхвами. Листи плоскі, 1,5—4 *мм* завш., з більш-менш різко назад загорнутими краями, довго-шилоподібно загострені, шерсткі, коротші від стебла. Колосів 2—4; верхні з них 2 чоловічі, вузько-циліндричні або лінійні, 4—6 *см* завд., з ланцетними іржавими притупленими покривними лусками; решта колосів жіночі, циліндричні, 2,5—5 *см* завд., до 0,7 *см* завш., рідкуваті, особливо донизу, на ніжках (до 3 *см* завд.), прямостоячі; нижній прицвітний лист довший за суцвіття; покривні луски в жіночих колосах довгасто-яйцевидні, гострі, іржаві, з трьома жилками, поміж жилками жовто-зелені, дорівнюють мішечкам. Мішечки тонкошкірясті, довгасто-еліптичні або довгасто-обернено-яйцевидні, невиразно тригранні, 3,5—4 *мм* завд., сизувато-зелені, згодом іржаві, з небагатьма (3—4) невиразними жилками, гладенькі або рідше по краю і на спинці в розсіяних шипиках, з коротким, злегка вищербленим бурим носиком. ♃.

Caesio-viridis, rhizomate repente stolonifero. Culmi tenues, obsolete trigoni, laeves, 40—70 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis lateritio-fuscis vestiti. Folia

plana, linearia, longe subulato-acuminata, margine plus minusve valde revoluta, scabrida, 1,5—4 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 2—4-nae, superiores 2 masculae, anguste cylindricae vel lineares, ad 4—6 *cm* usque longae, glumis lanceolatis ferrugineis obtusis, caeterae femineae, cylindricae, praesertim inferne laxiflorae, pedunculatae, erectae, 2,5—5 *cm* longae, glumis oblongo-ovatis, acutis, trinerviis, ferrugineis, inter nervos flavescenti-viridibus, utriculo aequilongis. Bractea infima longa, foliacea, inflorescentiam superans. Stigmata terna. Utriculi tenuiter coriacei, oblongo-elliptici vel oblongo-obovati, obsolete trigoni, glaucescenti-virides, demum ferruginei, obsolete 3—4-nervii, 3,5—4 *mm* longi, laeves vel rarius ad margines et ad dorsum serrulati, rostro brevissimo emarginato fusco apiculati. ♃.

Host, Gramin. Austr. I (1801) 71, tab. 97 non Wahlnb. (1803). — В. Кречетович, Фл. СССР III, 402.

Syn. *C. serrulata* Biv. Stirp. rar. IV (1806) 9.—*C. glauca* var. *cuspidata* Kük. in Engl. Pflnzr. IV, 20 (1909) 418.

Exsicc. Kneucker, XII a, 38!

Hab. Листяні ліси, чагарники.—В межах УРСР цей вид невідомий, але можливо, що згодом буде знайдений на Азовському узбережжі.

Поширення по СРСР. Крим., Кавк.: Передкавк., Захід. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Італія, Балканський півострів, Крим, приморські частини Кавказа, Мала Азія, півн. Іран.

Секція 15. **Leucoglóchin** (Ehrh.) V. Krecz. Fl. URSS III, 301.

371. (48). C. pauciflóra Lightf. — Осока небагатоквіткова. Тонка рослина з кореневищем і з підземними довгими гонами. Стебла тупо-тригранні, догори шерсткі, 5–40 *см* завв., вгорі з поодинокими колосами. Листи здебільшого згорнені, 1—1,5 *мм* завш., з шерсткими краями, тупі на вершку. Колос одиничний, 0,7—1 *см* завд., вгорі з 1—3 чоловічими, внизу з 2—5 жіночими квітками, спочатку обернено-конічний, згодом пухкий, з відігнутими вниз мішечками; покривні луски ланцетні, гострувати, блідоіржаві, коротші за мішечок, опадні. Мішечки ланцетно-конічні, 6—7 *мм* завд., плоско-опуклі, з круглястою основою і з невиразними жилками, солом'яножовтого кольору, з довгим конічним носиком, що кінчається трьома приймочками, які виходять з нього. ♃. Цв. V—VII.

Planta caespitosa, stolones subterraneos tenues longos edens. Culmi graciles, obtuse trigoni, superne scabridi, apice spicam solitariam paucifloram angrogynam ferentes, 5—40 *cm* alti, folia superantes. Folia plerumque convoluta, obtusa, ad margines scabrida, 1—1,5 *mm* lata. Spica primum obconica, tardius laxa, floribus inferioribus 2—5 femineis, superioribus 1—3 masculis; glumae lanceolatae, acutiusculae, pallide furrugineae, utriculo breviores, caducae. Stigmata terna. Utriculi lanceolato-conici, plano-convexi, obsolete nervati, ad basin rotundati, stramineo-flavi, demum reflexi, in rostrum elongatum conicum attenuati. ♃.

Lightfoot, Fl. Scot. II (1777) 543, tab. 6, fig. 2. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 268. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 628; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 522. В. Кречетович, Фл. СССР III, 302. Czern. Consp. n° 1538. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 234.

Icon. Hegi, Ill. Fl. Mitt.-Eur. II, Taf. 45, fig. 3!—Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 186!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 545! — Pl. Finl. exs. № 103!

Hab. На сфагнових (верхових) болотах.—Дуже рідко в Правобережному поліссі.

П. П. Житомирська обл.: Олевськ. рн, болото „Гвоздь" за 6 *км* від Рудні Озерянської (Тюремнов!); болото Великий Мох, коло с. Перги (Д. Зеров!).—Наводиться також Бельке для кол. Радомиського повіту.

Поширення виду по СРСР. Арктика: Європ. частина; Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр, Верх.-Вол., Вол.-Дон., Вол.-Кам.; Захід. Сиб.: Обськ., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Лен.-Кол., Даур.; Далек. Схід: Зее-Бур., Уссур., Охот., Сах., Камч.; Серед. Азія: Прибалх.

Ar. Geogr. Півн. Європа до Естонії, Латвії, Литви, півн. частини УРСР, Горьковського краю, Златоуст, гори Середньої Європи, Сибір, Далек. Схід, Півн. Америка.

Секція 16. **Montánae** Fries.—Aschers. et Graebn. Synop. II, 2, 114.—Onkerma V. Krecz. in Fl. URSS III, 305.

372. (49). C. tomentósa L.—Осока повстиста. Сіро-зелена дерниста рослина з довгими тонкими підземними гонами. Стебла тонкі, тригранні, догори шерсткі, 15—40 *см* завв., при основі обгорнені безлистими багряно-бурого і вишневого кольору піхвами. Листи плоскі або півзгорнуті, 1,5—3 *мм* завш., коротко-тригранно загострені, коротші від стебла. Колосів 2—3, зближених; верхній з них чоловічий, булавовидно-циліндричний, 1—2,5 *см* завд., з світло-іржавими притупленими лусками, решта жіночі, яйцевидні або коротко-циліндричні, 0,6—1,5 *см* завд., сидячі, густі, прямі; нижній прицвітний лист перевищує тільки свій колос; покривні луски в жіночих колосах яйцевидні, гострі, з вістрям на вершку, іржавобурі, з світлою серединою, з вузькоплівчастим краєм і з невиразними жилками, більш-менш коротші від мішечків. Мішечки шкірясті, широко-обернено-яйцевидні, круглясто-тригранні, 2 *мм* завд., сірувато-зелені, згодом буруваті, без жилок, густо вкриті короткими білуватими волосками, донизу клиновидно звужені, майже без носика, двозубовищерблені, з забарвленою щербинкою. 4. Цв. V; пл. VI.

Cinereo-viridis, stolonifera. Culmi graciles, triquetri, superne scabri, 15—40 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis purpureo-fuscis vestiti. Folia plana vel subconvoluta, anguste linearia, breviter trigono-acuminata, 1,5—3 *mm* lata, culmo breviora. Bracteae foliaceae, infima brevissime vaginans, horizontaliter patens. Spicae 2—3-nae, approximatae, terminalis mascula, clavato-cylindrica, 1—2,5 *cm* longa, glumis pallide ferrugineis obtusatis, caeterae femineae, ovatae vel breviter cylindricae, 0,6—1,5 *cm* longae, sessiles, densiflorae, erectae, glumis ovatis, acuminatis, ferrugineo-fuscis cum vitta mediana pallidiore, anguste membranaceo-marginatis, utriculo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi coriacei, late obovati, obsolete trigoni, 2 *mm* longi, enervii, cinereo-fuscescentes, dense et breviter tomentosi, suberostres, apice bidenticulato-emarginati. 4.

L. Mant. I, (1767) 123.—M. B. Fl. Taur.-Cauc. II, 386; III, 614. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 303. Czern. Consp. n° 1571. Por. Обозр. (1869) 266. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 626; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 567. Пач. Херс. фл. I, 316. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n 242. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. муз. I (1928.) 154. В. Кречетович, Фл. СССР III, 318. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 244.

Icon Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20. (1909) 435, fig. 69. A—C!
Exsicc. Fl. exs. Bohem. № 149!.—Kneuck. № 42!

Hab. В рідких лісах, на узліссях, по чагарниках, на сухих лугах.—Досить рідко в Поліссі і в Лісостепу, трапляється зрідка і в північній частині Лівобережного злаково-лугового степу.

П. П. Житомирська обл.: Житомир (1872. Гольде).—Київська обл.: Околиці Києва (Траутф.!), Лнбідь поблизу Байкова (Шмальг.), Білогородка (Траутф.!), Межигірря (Бордз.!).—**З. Л.-С.** МАРСР: Рашків на Дністрі (Шмальг.).—Вінницька обл.: Жмеринка (Шмальг.!).—**П. Л.-С.** Київська обл.: Умань (Гольде!).—Кіровоградська обл.: Олександрія (Рябков).—**Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуцьк. рн, тераса р. Удая, біля с. Камишівки (!).—Київська обл.: Переяслав (11. V 1891. Пач.!).—Полтавська обл.: Полтава (25. V 1852. Траутф.!, Іллічевськ.!).—Сумська обл.: Степова цілина біля Саївських хуторів, між Катеринівкою, Штепів. рн, і Козельною, Недригайлівськ. рн (Лавр.).—Харківська обл.: Околиці Харкова: с. Пісочин (Черн.!), Мала Данилівка (Черн. за Шир. і Лавр.), хут. Юхимівка біля Деркачів (Лавр.), Феськи (Лавр.).—**Л. З.-Л. С.** Полтавська обл.: Карлівка (4. V 1904. Ганешин!).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Вол.-Кам., Ниж.-Дон., Завол., Крим; Кавк.: Предкавк., Півд. Закавк.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян; Дал. Схід; Серед. Азія: Аралo-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Європа від Швеції і Англії до Франції, півн. Італії, Югославії, Болгарії, Крима і Кавказа, Закавказзя, Сибір на схід до Байкала, Казахстан.

C. pilulifera L.—Осока кульконосна. Наводиться з знаком запитання, невідомо на підставі яких даних, для Харкова (Л. Л.-С.) у „Флоре СССР" (III, 319) (*Є. Б.*).

373. (50). C. globuláris L.—Осока кульчаста. Сірувато-зелена рослина з розгалуженим пухко-дернистим кореневищем, з довгими тонкими світло-пурпуровими гонами. Стебла тонкі, вгорі шерсткі, 20—50 *см* завв., при основі вдягнені безлистими пурпуровими піхвами. Листя м'яке, з одгорнутими краями, тригранно загострене, доросле майже однакової довжини з стеблом, 1—1,5 (2) *мм* завш. Нижній прицвітний лист майже без піхви, трав'янистий, коротший за суцвіття, верхні лусковидні. Колосів 2—4, розсунутих; верхній з них чоловічий, лінійний, 0,5—1,5 *см* завд., з світлоіржавими покривними лусками, решта жіночі, кулясті або яйцевидні, 0,4—0,8 *см* завд., пухкі, небагатоквіткові, майже сидячі; верхній з жіночих колосів присунутий до основи чоловічого; покривні луски в жіночих колосах широкояйцевидні, притуплені, іржаві, з білоплівчастими краями. Мішечки перетинчасті, обернено-яйцевидні, тупо-тригранні, оливково-або бурувато-зелені, густоволосисті, з 8—10 жилками, 3 *мм* завд., поступово звужені в дуже короткий, ледве виїмчастий носик, майже вдвоє коротші за покривну луску. 4.

Planta grisescenti-viridis, rhizomate laxe caespitoso, stolones longos tenues vaginis purpureis obtectos edente. Culmi tenues, 20—50 *cm* alti, superne scabriusculi, ad basin vaginis purpureis aphyllis vestiti. Folia mollia, demum culmum subaequantia, 0,5—1,5 (2) *mm* lata, margine revoluta, carinata, in acumen triquetrum longe producta. Bractea infima foliacea, vix vaginata, inflorescentia brevior, caeterae squamiformes. Spicae 2—4, remotae, summa mascula, linearis, 0,5—1,5 *cm* longa, glumis dilute ferrugineis, caeterae femineae,

globosae vel ovatae, 0,4—0,8 *cm* longae, laxiusculae, pauciflorae, subsessiles, summa ad basin spicae masculae approximata; glumae spicarum feminearum late ovatae, obtusatae, ferrugineae, albo-membranaceo-marginatae. Utriculi membranacei, obovati, obtuse trigoni, dense hirti, 8—10-nervii, superne sensim in rostrum brevissimum, vix emarginatum attenuati, 3 *mm* longi, glumis subduplo breviores. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 976. Kükenthal in Engl. Pflanznr. IV, 20, 437. — Trev. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 304. Czern. Consp. n° 1572. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 567. В. Кречетович, Фл. СССР III, 317. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 244.

Icon. Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, 202!. — Kükenth. in Engl. Pflanznr. IV, 20. S. 435, fig. D—F!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 346!

Hab. Торфові лісові болота.—Дуже рідко,

Л. Л.-С. Суми (Калениченко в герб. Черняєва!, Шмальг.).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр. (північ. частина), Верх.-Вол., Вол.-Дон., Вол.-Кам., увесь Сибір і Дал. Схід.

Ar. Geogr. Норвегія, Швеція, Фінляндія, Прибалт., Схід. Прусія, півн. і середня смуга СРСР, Манчжурія, півн. Корея.

374. (51). C. montána L. — Осока гірська. Яскравозелена, густодерниста рослина з дерев'янистим косим кореневищем. Стебла щетиновидно-тонкі, зігнуті або звивисті, тригранні, догори шерсткі, 10—30 *см* завв., при основі обгорнені червоними піхвами, оточеними рудими волокнистими рештками старих піхов. Листи м'які, знизу розсіяно опушені, плоскі, 1—2 *мм* завш., коротко загострені, майже вдвоє коротші від стебла. Колосів 2—3, скупчених; верхній з них чоловічий, ланцетний або обернено-яйцевидний, 1—2 *см* завд., з іржаво-бурими і іржавими обернено-яйцевидними гострувати покривними лусками; решта колосків жіночі, кулясті або яйцевидні, малоквіткові, густі, 0,5—0,8 *см* завд., відстовбурчені в боки; нижній прицвітний лист лускатий, з бурим плівчастим або зеленим вістрям; покривні луски квіток широко-яйцевидні або обернено-яйцевидні, зрізані або навіть вищерблені, темнобурі, з білим, угору шерстким кілем, що часто виступає на кінці у вигляді вістря, з війчастими краями, не плівчасті, коротші від мішечків. Мішечки плівчасті, обернено-яйцевидні, тригранні, 3,5—4 *мм* завд., блідозелені, згодом жовтуваті, м'яко і негусто опушені, крім двох бокових жилок, з 2—3 донизу потовщеними жилками, до основи клиновидні, вгорі більш-менш раптом звужені в короткий іржавобурий, навершку білоплівчастий, злегка вищерблений носик. 4. Цв. IV; пл. V.

Laete viridis, dense caespitosa, rhizomate obliquo lignescente. Culmi graciles, curvati vel flexuosi, trigoni, superne scabridi, 10—30 *cm* alti, ad basin vaginis rubellis et fibris ferrugineis vestiti. Folia mollia, plana, anguste linearia, breviter acuminata, subtus sparsim pubescentia, 1—2 *mm* lata, culmo subduplo breviora. Bracteae membranaceae, glumiformes, fuscescentes, amplexicaules, non vaginantes, infima cuspide membranacea fusca vel interdum herbacea terminata. Spicae 2—3-nae, congestae, terminalis mascula, lanceolata vel obovata, pedunculata, 1—2 *cm* longa, glumis ferrugineo-fuscis vel ferrugineis, obovatis, acutiusculis; spicae caeterae femineae, globosae vel ovatae, sessiles, pauciflorae, densae, 5—8 *mm* longae, valde approximatae, patentes, glumis late ovatis vel obovatis, apice truncatis vel emarginatis, mucronatis, carinatis, atro-fuscis, ad carinam superne scabridam albis, margine ciliatis, utriculo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi membranaceae, obovatae, trigonae, 3,5—4 *mm* longi, virentes, tardius flavidi, molliter pubescentes, 2—3-costati, basi plus minusve cuneati, rostro brevissimo ferrugineo-fusco vix emarginato apiculati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 975. — Bess. Enum. n° 1198. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV. 301. Czern. Consp. n° 1569. Рогов. Обозр. (1869) 266. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 635; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 566. Пач. Фл. Полес. n° 1131; Херс. фл. I, 317. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 245. В. Кречетович, Фл. СССР III, 310. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 245.

Icon. Сырейщ., Илл. фл. Моск. губ. I, с. 203! — Фл. СССР III, табл. XIX, рис. 6а.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 39! — Kneucker, № 45!

Hab. В листяних лісах, по чагарниках, на схилах. — Досить звичайно в Поліссі і зрідка в Лісостепу.

П. П., Л. П. досить звичайно. — **З. Л.-С.** МАРСР: Котовськ; Олександрівка біля Котовська; Петрівка біля Балти, Жеребківська лісова дача (Пач.). Рашків (Шмальг.). — Вінницька обл.: Буди, кол. Ольгопольського повіту (Яневчик!). Жмеринка (Шмальг.). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Немирівськ. рн, с. Мухівці (Клеоп.!). — Київська обл.: Околиці Білої Церкви (Гродзинськ.!). Біля Звенигородки (Підопл.!). Умань (Гольде!). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Бориспольськ. рн, Гнідин (Шмальг.). Переяслав (Пач.!). — Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Вільхи (Полонська!). — Сумська обл.: Краснопільськ. рн, Глибна (1833. Калениченко). Лебединськ. рн: Червлене (Ширяєв!), Головіщина (Залеськ.!); між селами Батраковим і Романовим (Залеськ.!).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол.; Кавк.: Передкавк.; Захід. Сиб.: Обськ, Ірт.

Ar. Geogr. Півн. і серед. Європа до Іспанії, півн. Італії, Югославії, Болгарії, Румунії, середня смуга Європ. частини СРСР до Урала, Приуральськ. Сибір.

375. (52). C. ericetórum Poll. — Осока вереснякова. Жовтувато-сіро-зелена пухкодерниста рослина з короткими гонами. Стебла тонкі, але міцні, зігнуті або звивисті, тригранні, гладенькі, 10—30 *см* завд., при основі обгорнуті червонувато-бурими більш-менш розщепленими піхвами. Листи жорсті, зігнуті, плоскі або зложені, 2—4 *мм* завш., з назад загорнутими краями, довго загострені, наполовину коротші від стебла. Колосів 2—4; верхній з них чоловічий, булавовидний або довгасто-еліптичний, щільний, 1—2 *см* завд., з обернено-яйцевидними, широко-плівчасто облямованими тупими лусками, з війчастими бурими краями; решта колосів жіночі, яйцевидні або довгасто-яйцевидні, 0,5—1,5 *см* завд., вузькі, сидячі; нижній прицвітний лист лускатий; покривні луски широко-обернено-яйцевидні, вгорі круглясто-тупі, каштанові або іржаві, з світлою смужкою посередині, широко- і нерівно-білоплівчасті, з війчатим краєм, коротші від мішечків. Мішечки тонкошкірясті, обернено-яйцевидні, круглясто-тригранні, 2—2,5 *мм* завд., жовтувато-зелені, догори більш-менш іржаві, в густому короткому пушку, без жилок, до основи клиновидно звужені, вгорі досить швидко переходять у короткий конічний ледве вищерблений носик. 4. Цв. IV; пл. V.

Cinerascenti-flavo-viridis, laxe caespitosa, breviter stolonifera. Culmi tenues, firmi, curvati vel flexuosi, trigoni, laeves, 10—30 *cm* alti, ad basin vaginis rubescenti-fuscescentibus vestiti. Folia rigida, patentia, plana vel plicata, longe acu-

minata, margine revoluta, culmo breviora. Bracteae squamiformes. Spicae 2—4-nae, suprema mascula, clavata vel oblongo-elliptica, 1—2 *cm* longa, glumis obovatis obtusis fuscis late membranaceo-marginatis ciliatis, caeterae femineae, ovatae vel oblongo-ovatae, 0,5—1,5 *cm* longae, sessiles, glumis late obovatis, apice rotundato-obtusis, castaneis vel ferrugineis cum vitta mediana pallida, late albo-membranaceo-marginatis, ciliatis, utriculo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi tenuiter coriacei, obovati, globoso-trigoni, 2—2,5 *mm* longi, plus minusve ferruginei, dense puberuli, enervii, ad basin cuneato-angustati, rostro perbrevi subconico vix emarginato apiculati. 4.

Poll. Hist. pl. Palat. II (1777) 580. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 303. Czern. Consp. n° 1570. Рог. Обозр. (1869) 266. Lindem. Fl. Chers. II, 259. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 636; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 568. Пач. Фл. Полес. n° 1136; Херс. фл. I, 317. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 246. В. Кречетович, Фл. СССР III, 312. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 245.

Syn. *C. ciliata* Willd. Act. Berol. 1794, 47, t. III, f. 2. Bess. Enum. n° 1200.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 204!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 344!—Pl. Finl. exs. № 124 et 530!

Hab. У борах і суборах на піскуватому грунті. — Звичайно в Поліссі, досить часто в Лівобережному лісостепу, досить рідко в Правобережному лісостепу і рідко з північній частині Лівобережного злаково-лугового степу, де трапляється на піскових терасах річок.

П. П., Л. П. — звичайно. — **П. Л.-С.** Київська обл.: Миронівськ. рн, Козин (Монтрез.!). Звенигородка (Підопл.!). Сміла (Борисевич!). Черкаськ. рн, Руська Поляна (Клеоп. і Лазаренко!), біля Черкас (Пач.). — Кіровоградська обл.: Ново-Георгіївськ. рн, біля Польської Андрусівки (Пач.). Олександрів. рн, хутір Бірки, в сосновому лісі в долині р. Тясмина (Пач.). Лисаветградка, в лісі Нерубай, дуже рідко (1866. Ліндем.!). Кіровоград (1824. Бошняк!); там же, на пісках, дуже рідко (Ліндем. !). — **Л. Л.-С.** Досить часто на піскових терасах річок (Лавр.). — Полтавська обл.: Полтава, Триби (Іллічевськ.!).—Харківська обл.: Зміївськ. рн, Задонецькі хутори (Мілютін!).—**Л. З.-Л. С.** Зрідка на півночі райочу по піскових терасах рр. Дінця і Оскола (Лавр.). — Харківська обл.: Куп'янськ (Лавр.); ст. Куп'янськ—Вузлова (Кот.!). — Ворошиловградська обл.: Кремінна, Рубіжанськ. рн (Клок).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Ниж.-Дон.; Кавк.: Передкавк.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Даур.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Майже вся Європа, півн. Азія до Охотського моря, Казахстан.

376. (53). C. umbrósa Host. — Осока затінкова. Світлозелена рослина з густо- і щільнодернистим кореневищем, без гонів. Стебла тонкі, тригранні, догори шерсткі, 25—40 *см* завв. Листи прямі, на вершку раптом загострені, майже дорівнюють стеблу; нижні піхви іржавобурі, оточені рясними бурими волокнистими рештками старих піхов. Колосів 2—4, зближених; верхній з них чоловічий, ланцетний або ланцетно-булавовидний, 0,8—1,5 *см* завд., з ланцетними, внизу притупленими, догори гострувatими, світлоіржавими луcками; решта колосів жіночі, довгасті, 0,6—2 *см* завд., 0,4—0,5 *см* завш., рідкуваті, на короткій ніжці. Нижній жіночий колос трохи відставлений, на ніжці до 1 *см* завд. Нижній прицвітний лист з піхвою 5—8 *мм* завд. і короткою шилоподібною пластинкою, що дорівнює колоскові; покривні луски в жіночих колосах яйцевидні, гострі і в нижній частині колоса з вістрям, каштаново-бурі з світлим або зеленим, догори шерстким кілем, коротші від мішечків. Мішечки довгасто-обернено-яйцевидні, притуплено-тригранні, 3 *мм* завд., яскравозелені, згодом жовтувато-зелені, з довгими розсіяними м'якими білуватими волосками, з 3—4 жилками, до основи клиновидні, догори більш-менш поволі переходять у видовжений, вузько-конічний, бурий, угорі злегка вищерблений носик. 4. Цв. IV; пл. V.

Virens, dense caespitosa. Culmi graciles, trigoni, superne scabridi, 25—40 *cm* alti. Folia erecta, plana, anguste linearia, apice subito acuminata, culmo aequilonga, 1,5—2,5 *mm* lata; vaginae inferiores ferrugineo-fuscae, fibris copiosis e vaginis vetustis ortis obtectae. Spicae 2—4-nae, approximatae, terminalis mascula, lanceolata vel lanceolato-clavata, 8—15 *mm* longa, glumis lanceolatis acutiusculis pallide ferrugineis; spicae caeterae femineae, oblongae, 6—20 *mm* longae, 4—5 *mm* latae, laxiusculae, breviter pedunculatae, infima subremota, pedunculo ad 1 *cm* usque longo suffulta; glumae ovatae, inferiores mucronatae, castaneae, ad carinam superne scabridam pallidae vel virides, utriculo breviores. Bractea infima vaginata, vagina 5—8 *mm* longa, lamina subulata spicam aequante. Stigmata terna. Utriculi oblongo-obovati, obtuse trigoni, 3 *mm* longi, virides, demum flavescentes, molliter sparsim albo-pilosuli, 3—4-nervii, ad basin cuneati, superne subsensim in rostrum mediocre, anguste conicum, fuscum, vix emarginatum attenuati. 4.

Host, Gram. Austr. I (1801) n° 52, tab. 69. Kükenth. in Engl. Pflanznr. IV, 20 p. 466 ex p. — В. Кречетович, Фл. СССР III, 328. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 246.

Syn. *C. longifolia* Host, Gram. Austr. IV (1809) n° 48, tab. 85. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 635; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 567. Пач. Фл. Полес. n° 1133. Семенкевич, Деякі доповнення до флори околиць Києва, n° 112. — *C. polyrrhiza* Wallr. Sched. crit. (1822) 492. — *C. praecox* var. γ. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 301. Рог. Обозр. (1869) 266.

Icon. Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20 (1909) 467, fig. 74 A—E!

Exsicc. Kneuker, № 48!

Hab. В рідких лісах, на узліссях, по чагарниках. — Зрідка в Правобережному Поліссі [1].

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Лаговськ.!, Гольде!, Meinsh. sub *C. polyrrhiza*). — Київська обл.: В лісах біля Києва (Рог. l. c.); околиці Києва: у Києво-Межигірській ліс. дачі поблизу с. Горенки, на лісному порубі, серед чагарнику на вогкому грунті (20. V 1916. Семенкев.!); біля с. Біличів, поблизу узлісся, серед чагарнику (20. V 1918. Семенкевич!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр.

Ar. Geogr. Франція, Німеччина, Чехо-Словаччина, Австрія, Угорщина, Болгарія, Польща.

377. (54). C. ruthénica V. Krecz. — Осока руська. Світлозелена рослина з повзучим пухкодернистим кореневищем, що дає більш-менш довгі гони. Стебла тонкі, звивисті, тригранні, догори шерсткі, 15—35 *см* завв. Листи довгі, вгорі посихають, жорсткуваті, відігнуті або звивисті, 1—3 *мм* завш., з назад загорнутими краями, тонко загострені, майже дорівнюють

[1] Поширення в межах УРСР ще остаточно не з'ясоване.

стеблу; нижні піхви каштаново-бурі, волокнисто розщеплені. Колосів 2—4, більш-менш зближених; верхній з них чоловічий, ланцетний або булавовидний, 1—2 *см* завд., з іржавими або світлоіржавими, гострувати ми або притупленими яйцевидними і обернено-яйцевидними покривними лусками; решта колосів жіночі, довгасті, 0,6—2 *см* завд., 0,4—0,5 *см* завш., рідкуваті або, особливо донизу, рідкі, нижній на ніжці до 1—1,5 *см* завд., іноді відсунутий; нижній прицвітний лист з піхвою 5—7 *мм* завд. і з короткою пластинкою, що дорівнює колосові; покривні луски в жіночих колосах широко-яйцевидні, нижні гострувати, верхні тупі, каштаново-бурі з зеленою серединою, з виразною одною жилкою, з неплівчастим, трохи всередину завитим краєм, коротші від мішечків. Мішечки злегка круглясто-обернено-яйцевидні, опукло-тригранні, (2) 2,3—2,5 *мм* завд., з невиразними жилками, зеленувато-жовті, згодом буруваті, догори більш-менш густо вкриті волосками, донизу клиновидні, вгорі більш-менш переходять в укорочений клиновидо-циліндричний, буруватий, ледве вищерблений носик. 4. Цв. IV; пл. V.

Virens, laxe caespitosa, rhizomate repente, stolones plus minusve longos edente. Culmi tenues, curvati, trigoni, superne scabridi, 15—35 *cm* alti. Folia rigidiuscula, recurva vel flexuosa, linearia, tenuiter acuminata, margine revoluta, culmum subaequantia, 1—3 *mm* lata; vaginae infimae castaneae, in fibras fissae. Spicae 2—4-nae, approximatae, suprema mascula, lanceolata vel clavata, 1—2 *cm* longa, glumis ferrugineis, ovatis et obovatis obtusis; caeterae spicae femineae, oblongae, 6—20 *mm* longae, 4—5 *mm* latae, laxiusculae vel praesertim inferne laxae, infima pedunculo ad 1—1,5 *cm* longo suffulta, interdum remota; glumae late ovatae, inferiores acutiusculae, superiores obtusae, omnes castaneo-fuscae cum vitta mediana viridi, uninerviae, margine subinvolutae (non membranaceae), utriculo breviores. Bracteae infimae vagina 5—7 *mm* longa, lamina brevis, spicam aequans. Stigmata terna. Utriculi subrotundato-obovati, turgido-trigoni, (2) 2,3—2,5 *mm* longi, virescenti-flavescentes, tardius fuscescentes, obsolete nervati, superne dense pallide-pilosuli, in rostrum breve subcylindricum fuscescens vix emarginatum subsensim attenuati. 4.

В. Кречетович, Фл. СССР III (1935) 325, 610. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 245.

Syn. *C. praecox* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 301 excl. var., non Jacq. Czern. Consp. n° 1568. Рог. Обозр. (1869) 266 excl. var. β. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 636; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 568. Пач. Фл. Полес. n° 1135.— *C. verna* Lindem. Fl. Chers. II, 259, non Chaix nec Vill. — *C. caryophyllea* Kükenthal in Pflanzenr. IV, 20 (1909) 463, non Latour. Пач. Херс. фл. I, 318. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 244.

Icon. Фл. СССР III, tab. XIX, рис. 8,8а!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 141!, 1538!, 1539! — Fl. Polon. exs. № 689!

Hab. В соснових і мішаних лісах, на узліссях, по чагарниках, на лугових степах і на схилах. —Звичайно в Поліссі і в Правобережному і Лівобережному лісостепу; зрідка трапляється і в північній частині Злаково-лугового степу.

П. П., Л. П.—звичайно.— **З. Л.-С.** Південніше місцезнаходження: МАРСР, Петрівка коло Балти (Пач.).— **П. Л.-С.** Південніші місцезнаходження: Кіровоградська обл.: Знам'янськ. рн, Чорний ліс, між Водяною і Цибулевим (Пач.). Новогеоргіївськ. рн, Лугівська лісова дача (Пач.). Олександрівськ. рн, хут. Бірки по Тясмину (Пач.). Олександрія (Пач.). Кіровоград (Ліндем.!). — **Л. Л.-С.** — звичайно.—**П. З.-Л. С.** Околиці Дніпропетровська (Фл. УСРР, визн. I, 246). — **Л. З.-Л. С.** — досить часто по лісах піскової тераси р. Дінця (Лавр.).— Помилково наводиться Городецьким для Маріупольщини.

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Вол.-Кам., Завол., Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Східна Європа на захід до Балтійського моря, Баварії і Австрії, Захід. Сиб. до Єніс., Казахстан.

Секція 17. **Lamprochláenae** (Drejer) V. Krecz. sub *Lamprochlaenia*, Fl. URSS III, 370.

378. (55). C. supína Willd. — Осока приземкувата. Сірувато-зелена, густодерниста рослина з повзучим кореневищем і тонкими підземними гонами. Стебла тонкі, тригранні, вгорі шерсткі, 5—15 (20) *см* завв. Листи вузькі, плоскі або щетиновидно згорнуті, 1—1,5 *мм* завш., тонко загострені, коротші від стебла; нижні піхви багряно-бурі, сітчасто-волокнисто розщеплюються. Колосів 2—3, скупчених; верхній чоловічий, ланцетний або булавидно-ланцетний, 0,8—1,3 *см* завд., з лінійно-ланцетними гострими світло-іржавими покривними лусками, решта—жіночі, кулясті або кулясто-яйцевидні, 0,5—0,8 *см* завд., сидячі, густі, 3—7-квіткові; нижній прицвітний лист лускатий, з коротким остюком; покривні луски яйцевидні, на вершку з вістрям, світло-іржаві, до країв широко-світло- і білоперетинчасті, з жовтою середньою жилкою, майже дорівнюють мішечкам. Мішечки тонкошкірясті, круглясто-обернено-яйцевидні, круглясто-тригранні, 3 *мм* завд., золотисто- або медово-жовті, згодом блискучі і трохи бурі, без жилок, угорі по краю гладенькі і раптом звужені в дуже короткий циліндричний, на вершку косо зрізаний, біло-перетинчасто-облямований носик. 4. Цв. IV; пл. V.

Cinereo-viridis, dense caespitosa, rhizomate repente, stolones tenues edente. Culmi graciles, trigoni, superne scabri, 5—15 (20) *cm* alti, ad basin vaginis rubro-brunneis obtecti. Folia anguste linearia, tenuiter acuminata, plana vel setaceo-convoluta, 1—1,5 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 2—3-nae, congestae, suprema mascula, lanceolata vel clavato-lanceolata, glumis lineari-lanceolatis, acutis, pallide ferrugineis; spicae caeterae femineae, globosae vel globoso-ovatae, sessiles, densae, 3—7-florae, glumis ovatis, mucronatis, pallide-ferrugineis, late pallide-et albo-membranaceo-marginatae. Bractea infima squamiformis. Stigmata terna. Utriculi tenuiter coriacei, globoso-obovati, rotundato-trigoni, 3 *mm* longi, mellinei, demum fuscescentes, subnitentes, enervii, apice abrupte in rostrum brevissimum cylindricum oblique truncatum membranaceo-marginatum attenuati. 4.

Willd. ex Wahlnb. in Vetensc. Ac. Nya Handl. XXIV (1803) 158.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 305. Czern. Consp. n° 1573 (excl. var. β). Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 639; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 564, Пач. Фл. Полес. III, 39; Херс. фл. I, 315. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 241. В. Кречет. Фл. СССР III, 376. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 245.

Syn. *C. obtusata* α. *supina* Garcke, Fl. v. Deutsch. ed. 16 (1890) 469.

Icon. Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20 (1909) 456, fig. 72 A—G.

Exsicc. Kneucker 18, № 19.

Hab. В степах, на схилах, на кам'янистих і скелистих місцях, на пісках, в соснових лісах.—Звичайно в Злаково-луговому степу, в Донецькому лісо-

степу і на півдні східної частини Лівобережного лісостепу, зрідка в Злаковому степу і в південній частині Західного і Правобережного лісостепу; трапляється дуже рідко також і в південній частині Полісся.

П. П. Житомирська обл.: Околиці Житомира, на кам'янистих місцях (Монтр.). Біля Коростишева, в сосновому лісі (В. К. Совинськ.). — **Л. П.** Чернігівська обл.: Ніжинськ. рн, Безуглівка (Лавр.).—**З. Л.-С.** МАРСР: Петрівка біля Балти, Олександрівка біля Котовська. Красні Окни по Ягорлику (Пач.). Між Тирасполем і Красногоркою (Пач.). Біля Григоріополя, по схилу балки Томашлик (Пач.). — **П. Л.-С.** Одеська обл.: Голованівськ. рн, Голоскове (Шмальг.). — Київська обл: Катеринопольськ. рн, с. Луківка (Підопл.!). Сміла (Підопл.!). — Кіровоградська обл.: Знам'янськ. рн, у Чорному лісі між Водяною і Цибулевим (Пач.). Чигиринський рн, Кожарки (Постригань!). Новогеоргіївськ. рн, біля Польської Андрусівки (Пач.); між Ревівкою і Павлищевим (Пач.). Білецьківка (Пач.). Олександрія (Рябк., Пач.). Кіровоград, зрідка (Пач.).— **Л. Л.-С.** В південній частині звичайно (Лавр.).—**Д. Л.-С.**—звичайно.—**П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.** —звичайно.— **П. З. С.** Миколаївська обл.: Херсонськ. рн, Херсон, між Авдотьївкою і Широким (Пач). Миколаїв, рідко (Пач.). Березнегув. рн, Яковлівка (Пач.). Бериславськ. рн: Тягинка (Пач.); Кам'янка-Водопад (Пач.). — **Л. З. С.** Запорізька обл.: Запоріжжя (Шмальг.). — Миколаївська обл.: Дніпровий низ, окол. с. Чалбаси. Буркути, степ на суліску (Лавр.).

Крім типової форми, зрідка трапляється ще різновидність (*Є. Б.*):

Var. elátior Behrendsen. Стебло до 30 *см* завв. Жіночі колоси трохи розсунуті.

Culmus ad 30 *cm* usque altus. Spiculae femineae paullo remotae.

Behrendsen in Allg. Bot. Zeitschr. II (1896) 89.—Пачоск. Херс. фл. I, 315.

В тінистих місцях.

П. Л. С. Кіровоградська обл.: Олександрія, разом з типовою формою (Пач.).

Поширення виду по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Нижн.-Дон., Завол., Ниж.-Вол., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Східна Європа на захід до Італії, Швейцарії, Баварії, Саксонії, Крим, Кавказ, Казахстан, Захід. Сибір.

379. (56). C. nitida Host.—Осока блискуча. Сіро-зелена пухкодерниста рослина з тонкими підземними гонами. Стебла прямі, тригранні, вгорі злегка шерсткі, 8—15 (20) *см* завв. Листи відігнуті або звивисті, 1,5—3,5 *мм* завш., з краями часто дуже всередину загорнутими, більш-менш шерсткі, тонко загострені, вгорі часто засохлі, майже дорівнюють стеблу; нижні піхви червонувато-бурі, злегка сітчасто розщеплені. Колосів 2—4, більш-менш розсунутих; верхній — чоловічий, булавовидний, 1—2 *см* завд., з довгасто-яйцевидними, світлоіржавими і більш-менш широкоплівчастооблямованими лусками; решта колосів жіночі, яйцевидні або довгасті, 0,8—1,5 *см* завд., рідкі, на ніжці, що у нижнього колоса до 1 *см* завд.; нижній прицвітний лист з піхвою до 5—8 *мм* завд. і пластинкою, що дорівнює суцвіттю, або коротша від нього. Покривні луски в жіночих колосах широко-яйцевидні, вгорі гострувати, майже тупі або тупі, іржаві, з світлою середньою жилкою і з широкоплівчастими краями, коротші від мішечків. Мішечки півшкірясті, яйцевидні, опукло-тригранні, 3,5—4 *мм* завд., догори

гладенькі, спочатку жовтувато-оливкові, згодом оливково-бурі, блискучі, з ребристо потовщеними донизу 3—5 жилками, в основі круглясті, майже сидячі, вгорі більш-менш круто звужені в гладенький, циліндричний, з плівчастим краєм, невиразно-двозубий, помірної довжини носик. 4. Цв. IV; пл. V.

Cinereo-viridis, laxe caespitosa, stolonifera. Culmi erecti, trigoni, superne subscabridi, 8—15 (20) *cm* alti, basi vaginis rubescenti-brunneis obtecti. Folia rigidiuscula, recurva vel flexuosa, linearia, tenuiter acuminata, marginibus plus minusve involuta, scabrida, culmum subaequantia, 1,5—3,5 *mm* lata. Spicae 2—4-nae, plus minusve distantes, suprema mascula, clavata, 1—2 *cm* longa, glumis oblongo-ovatis, obtusis, pallide ferrugineis, plus minusve late membranaceo-marginatis; spicae caeterae femineae, ovatae vel oblongae, 8—15 *mm* longae, laxiflorae, breviter pedunculatae, glumis late ovatis, acutiusculis vel superioribus obtusiusculis obtusisque, ferrugineis, albo-marginatis, utriculo brevioribus. Bractea infima vaginata, vagina 5—8 *mm* longa, lamina inflorescentiam subaequante. Stigmata terna. Utriculi subcoriacei, ovati, convexo-trigoni, 3,5—4 *mm* longi, superne laeves, nitidi, prius flavescenti-olivacei, tardius olivaceo-brunnei, plus minusve costati, subsessiles, rostro brevi, laevi, membranaceo-marginato, obsolete bidentato apiculati. 4.

Host, Gramin. Austr. I (1801) 53.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 306 ex parte. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 639; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 564. В. Кречетович, Фл. СССР III, 377. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 245.

Syn. *C. supina* β. *creticola* Czern. Consp. (1859) 69, n° 1573.

Icon. Kükenth. in Engl. Pflhzr. IV, 20 (1909) 456, fig. 72 H—L!

Exsicc. Kneucker, № 102; XIIa, № 39!

Hab. Рідко на закріплених ракушнякових пісках Чорноморського і Азовського узбереж; також по Дінцю (Гори Артема) на крейді і в бору, дуже рідко.

Д. Л.-С. Сталінська обл.: Слав'янськ. рн, Артемівські (кол. Святі) Гори, крейдяні відслонення (Котов!); там же, на піску в бору по лівому берегу р. Дінця в окол. Артемівська (Котов!).—**Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голопристанськ. рн, Солоноозерна лісова дача, узбережжя моря (Пач.!). — **Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Маріупольськ. рн, Білосарайська коса (Клеоп.).—Україна (герб. Бессер!).

Поширення по СРСР. Причорном., Нижн.-Дон., Крим.

Ar. Geogr. Гори серед. і півд. Франції, півд. Німеччини, Швейцарії, півн. і серед. Італії, Австрія, Югославія, Крим.

380. (57). C. álba Scop.—Осока біла. Світла, майже солом'яножовта рослина з кореневищем, що дає довгі повзучі тонкі бурі гони. Стебла й пучки листів відходять рядами. Стебла тонкі, тупотригранні, гладенькі, 10—25 *см* завв. Листи жорсткуваті, серповидно зігнуті, до 1,5 *мм* завш., щетиноподібно згорнені, коротко загострені, шерсткі, коротші від стебла на половину; піхви бурі, суцільні. Колосів 2—4, трохи розсунутих; верхній з них чоловічий, на короткій ніжці, часто розташований нижче від основи дальшого за ним жіночого колоса, лінійно-ланцетний, 0,5—1,5 *см* завд., з ланцетними, тупими блідоіржавими або солом'яножовтими лусками, решта—жіночі, лінійні, 0,5—1 *см* завд., рідкоквіткові, з 2—6 квіток, на звивистій осі, на тонкій прямій ніжці

до 3 *см* завд.; прицвітний лист з іржавозеленою, догори плівчастою, тупо загостреною піхвою до 1 *см* завд. Покривні луски яйцевидні, гострі, блідо-іржаві або майже солом'яного кольору, з кілем, до країв плівчасті, коротші від мішечків. Мішечки шкірясті, еліптичні або обернено-яйцевидні, круглясто-тригранні, з одного боку складчасто всередину вдавлені, 3,5—4 *мм* завд., солом'яножовті, гладенькі, борознисто-жилкові, сидячі, вгорі більш-менш поволі переходять у вузькоконічний, догори плівчастий, косо зрізаний, світлий носик. 4.

Stramineo-viridis, rhizomate repente, stolones longos tenues edente. Culmi seriatim dispositi, graciles, obtuse trigoni, laeves, 10—25 *cm* alti. Folia rigidiuscula, falcato-recurva, setaceo-convoluta, breviter acuminata, scabra, ad 1,5 *mm* usque lata, culmo duplo breviora. Bractea vaginata, vagina ad 1 *cm* longa, ferrugineo-viridi, lamina superne membranacea, obtuse acuminata. Spicae 2—4-nae, subremotae, erectae, terminalis mascula, lineari-lanceolata, 0,5—1,5 *cm* longa, breviter pedunculata, glumis lanceolatis, obtusis, pallide ferrugineis vel stramineis; spicae caeterae femineae, lineares, laxe 2—6-florae, 0,5—1 *cm* longae, axi flexuoso, pedunculis gracilibus, erectis, e vagina bracteae exsertis, ad 3 *cm* usque longis suffultae, glumis ovatis, acutis, pallide ferrugineis vel stramineis cum vitta mediana viridi, margine membranaceis, utriculo brevioribus. Utriculi coriacei, elliptici vel obovati, turgido-trigoni, 3,5—4 *mm* longi, straminei, sulcato-nervosi, glaberrimi, basi contracti, superne in rostrum anguste conicum, apice oblique truncatum ore membranaceo attenuati. 4.

Scop. Fl. Carn. ed. 2. II (1772) 216.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 288. Федченко и Флеров, Фл. Европ. России, 189. — Богацький, Зап. Кам.-Под. н.-д. каф., т. I, 89. В. Кречетович, Фл. СССР III, 373. Матюшенко. Фл. УСРР, визн. I, 247.

Icon. Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20, 501, fig. 79 A—E!

Exsicc. Kneucker, № 116!

Hab. Гіпсові і вапнякові відслонення. — Західний лісостеп; дуже рідко.

З. Л.-С. Кам'янець-Подільська обл.: с. Врублівці, скелі понад Дністром, коло містечка Китайгорода, поблизу Кам'янця-Подільського (Богацьк.). — МАРСР: с. Попенки, кол. Балтського повіту (Багацьк.).

Поширення по СРСР. Дв.-Печ., Вол.-Кам., Дагестан; Захід. Сибір: Обськ., Алт.; Схід. Сибір.: Єніс., Анг.-Саян, Даур., Лен.-Кол.

Ar. Geogr. Західна Європа, півн. Європ. частина СРСР, Кавказ, Захід. і Схід. Сибір.

Секція 18. **Digitátae** Fries.— Kükenth. l. c. p. 480.

381. (58). C pedifórmis C. A. Mey. — Осока лапкоподібна. Рослина сіро-зелена, з косо-висхідним дерев'янистим кореневищем, яке утворює густі щільні дернини. Стебла прямі, міцні, невиразно тригранні, догори шерсткі, 10—35 *см* завв. Листя жорстке, догори направлене або відхилене, плоске або з донизу загорнутими краями, тонко загострене, коротше за стебло, 1,5—2,5 *мм* завш.; нижні піхви іржаво- або вохристобурі. Прицвітні листи з піхвами 1—2, 5 *см* завд., остюкоподібно загострені. Колосів 2—3, розставлених; верхній колос чоловічий, булавовидний, з світлоіржавими лусками, не перевищує ближчого під ним; решта—жіночі, довгасто-лінійні, 1—2,5 *см* завд., рідкі, на шерстких

ніжках. Покривні луски жіночих колосів яйцевидні, гострі, світлоіржаві, з широко-перетинчастими краями, однакової довжини з мішечками. Мішечки обернено-яйцевидно-конічні, опукло-тригранні, жовтуваті або іржаві, 3—3,5 завд., з потовщеними жилками, вздовж жилок волосисті, поступово звужені в короткий, конічний і косий, невиразно двозубчатий носик. 4.

Glauco-viridis, rhizomate descendente, lignoso, abbreviato, caespites densos formante. Culmi validi, scabrelli, subtrigoni, 10—35 *cm* alti. Folia rigida, stricta vel reflexa, subplana, 1,5—2,5 *mm* lata, vaginis inferioribus ferrugineo-vel ochraceo-fuscis. Bractea ima vaginata, apice aristulata. Spicae 2—3-nae, terminalis mascula, claviformis, spicam sub ea sitam non superans, squamis pallide ferrugineis; spicae caeterae femineae, oblongo-lineares, 1—2,5 *cm* longae, rari florae, pedunculatae, glumis ovatis, acutis, pallide ferrugineis, late albo-hyalino-marginatis, utriculos subaequantibus. Utriculi fuscescentes, obovato-obconici, convexo-trigoni, 3—3,5 *mm* longi, nervis incrassatis percursi, secus nervos puberuli, in rostrum breve conicum et obliquum obsolete bidentulum sensim contracti. 4.

C. A. M. in Mém. Ac. St. Pétersb. Sav. Étr. I (1831) 219, tab. X, fig. infer. Trev. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 290, ex parte. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 569 pro parte. Кречетович, Фл. СССР III, 368.

Hab. Кам'янисті степові схили, відслонення. — По Дінцю, дуже рідко.

Д. Л.-С. Ворошиловградська обл.: Лисичанськ. рн, с. Серебрянка, відслонення крейди на правому березі Дінця (22. VIII 1931. Кот.! sub nomine *C. humilis* in Herb. Charkov.).

Поширення по СРСР. Аркт. Європа (верхів'я Уси-Адак), Вол.-Кам. (по Камі, Урал), Вол.-Дон. (Жигулі), Завол.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт.; Схід. Сиб.: Єніс. (півд.), Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол. (півд.); Дал. Схід: Зеє-Бур.

Ar. Geogr. Східна частина СРСР від Ками і Жигулів до Дал. Сходу, Монголія.

382. (59). C. rhizína Blytt. — Осока кореневищна. Яскраво або світло-зелена, пухкодерниста рослина з розгалуженим товстим повзучим кореневищем. Стебла тонкі, пониклі, тригранні, 15—50 *см* завв., майже в усю свою довжину шерсткі, в нижній чверті вкриті листям. Листи довгі, більш-менш м'які, плоскі, 2—3 *мм* завш., раптом загострені, на кінці відмирають, дорівнюють стеблу або довші від нього; нижні піхви каштаново-багряні або каштанові, сітчасто-волокнисто розщеплювані. Колосів 2—4, розсунутих; верхній з них чоловічий, звичайно не перевищує ближчого під ним жіночого колоса (і навіть нижче за нього розташований), вузько-ланцетний або вузько-булавовидний, 0,6—1,2 *см* завд., з світлими яйцевидними гострувато-перетинчастими по краю лусками; решта колосів жіночі, лінійні, 1,5—3 *см* завд., рідкі, на довгих (до 5—6 *см*) ніжках, трохи пониклі; прицвітні листи з коротшими піхвами, вгорі бурувато і плівчасто облямовані, остюкоподібно загострені; покривні луски яйцевидні або обернено-яйцевидні, тупі, з виступаючою на вершку у вигляді шипика головною жилкою, каштанові, з білоплівчастим краєм, трохи коротші від мішечка. Мішечки обернено-яйцевидно-клиновидні, опукло-тригранні, 4 *мм* завд., зеленуваті, майже іржаві, більш-менш густо вкриті короткими волосками, вгорі раптом звужені і переходять у короткий зігнутий коротко-двозубий носик. 4. Цв. V; пл. VI.

Viridis, laxe caespitosa, rhizomate crasso ramoso subrepente. Culmi tenues, trigoni, nutantes, scabri, ad quartam partem inferiorem foliati, 15—50 *cm* alti. Folia plana, linearia, subito acuminata, superne evanescentia, 2—3 *mm* lata, culmo aequilonga vel longiora; vaginae inflimae castaneo-purpureae vel castaneae, reticulato-fibrosae. Spicae 2—4-nae, distantes, terminalis mascula, spicam femineam superiorem solito non superans, anguste lanceolata vel anguste clavata, 6—12 *mm* longa, glumis oblongo-ovatis acutiusculis, pallide castaneis, membranaceo-marginatis; spicae caeterae femineae, 1,5—3 *cm* longae, lineares, laxiflorae, subnutantes, longe pedunculatae, glumis ovatis vel obovatis, acuminatis, mucronatis, castaneis, albo-membranaceo-marginatis, utriculo paullo brerioribus. Bracteae vaginantes, obconicae, superne fuscescenti-membranaceo-marginatae, subulato-acuminatae. Stigmata terna. Utriculi cuneato-obovati, convexo-trigoni, 4 *mm* longi, virescentes, tardius subferruginei, dense pilosuli, subcostato-nervosi, apice in rostrum breve incurvum subconicum breviter bidentatum subito contracti. 4.

Blytt ex Lindblom in Bot. Notis. (1839) 98.— Кречетович, Фл. СССР III, 366. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 246.

Syn. *C. pediformis* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 290 pro parte, non C. A. Mey. Czern. Consp. n° 1556. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 637; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 569. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 248.—*C. pediformis* var. *rhizina* Kükenth. in Engl. Pflnznr. IV, 20. (1902) 491.—*C. rhizodes* Meinsh. in. Act. Hort. Petropol. XVIII, 3 (1901) 403 ex parte.

Icon. Kükenth. l. c. fig. 78 A—F!—Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ., I с. 208!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. №№ 143!, 1095!

Hab. В листяних лісах, на півдні Лісостепу і на півночі Степу.

З. Л.-С. МАРСР: In silva ad fl. Dniestr prope Raschkov (V 1885. Schmalh.!)—**Л. Л.-С.** Полтава (Капеллер у Іллічевськ. Герб. Полт. держ. муз. n° 157, sub *C. rhizode*. — Суми (Залеськ.).—Харківська обл. Околиці Харкова: Куряж, Холодна гора (Черняєв!), Деркачі (Лавр.!). Валки (Таліев). Зміївськ. рн, коло ст. Борки (Лавр.!). — **Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Артемівські (кол. Святі) гори, в крейдяному бору (Кот.!)., Артемівськ (Лавр).— **П. З.-Л. С.** Околиці Дніпропетровська (Шмальг.).— **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Павлоград (Сідоров). — Харківська обл.: Касьянівка, Куп'янск. рн, (Вас.-Як.!)— Сталінська обл.: Н.-Троїцьке, Маріїнськ. рн (Сідоров).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Дв.-Печ., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Завол.; Захід. Сиб.: Обськ.

Ar. Geogr. Фено-Скандія, Прибалт. і Серед. Європа, Польща, Європ. частина СРСР, Захід. Сиб. (півд. частина).

383. (60). C. húmilis Leyss.—Осока низька. Зелена густодерниста рослина з дерев'янистим коротко розгалуженим кореневищем. Стебла 2—10 (15) *см* завв., невиразно тригранні, гладенькі. Листи жорсткуваті, більш-менш жолобчасто зложені, спочатку плоскі, 1—1,5 *мм* завш., більш-менш коротко загострені, розпростерті, у 5—10 раз довші за стебло; нижні піхви червонувато-бурі, розщеплюються на волокна. Колосів 3—5, розсунутих; верхній з них чоловічий, ланцетний, 0,5 *см* завд., з широко-яйцевидними, вгорі півкруглими, іржаво-рудими, по краях широко-біло-перетинчастими або цілком біло-перетинчастими покривними лусками; решта колосів жіночі, 0,5—1 *см* завд., рідко- і мало- (2—5-) квіткові, на звивистій короткій ніжці, схованій у піхві прицвітного листа; прицвітний лист догори іржавий, широкоплівчастий, з коротким гострячком або тупий; покривні луски в жіночих колосах яйцевидні або широко-

яйцевидні, вгорі з вістрям, червонуватоіржаві або світлоіржаві, з широкою зеленою серединною смужкою, догори з більш-менш широкоперетинчастими краями, трохи довші за мішечки або дорівнюють їм. Мішечки обернено-яйцевидні, опукло-тригранні, 2,5 *мм* завд., жовтувато-зелені, догори іржаві, рівномірно вкриті короткими волосками, без жилок, донизу зігнуто звужені, вгорі круглясті, більш-менш круто звужені у мало виявлений косий суцільний буруватий носик. 4. Цв. IV; пл. V.—Рис. 35.

Viridis, dense caespitosa, rhizomate lignescente, breviter ramoso. Culmi humiles, 2—10 (15) *cm* alti, obsolete trigoni, laeves, inferne folia pauca brevia ferentes. Folia fasciculorum sterilium, inferne vaginis vetustis fuscis fibrosis cinctorum, anguste linearia, canaliculata, patentia, culmo multiplo longiora, 1—1,5 *mm* lata. Spicae 3—5-nae, distantes, suprema mascula, lanceolata, circa 5 *mm* longa, glumis late lanceolatis, apice rotundatis, ferrugineo-rufis, late albo-membranaceo-marginatis vel totis albo-membranaceis; spicae caeterae femineae, 2— 5-florae, laxae, pedunculo brevi, flexuoso, vagina bracteae occultato suffultae, glumis ovatis vel late ovatis, mucronatis, rubescenti-vel pallide-ferrugineis cum vitta lata mediana viridi, superne ad margines plus minusve late membranaceis, utriculo sublongioribus vel ei aequilongis. Bracteae vaginantes, superne ferrugineae et late membranaceae, cuspidatae vel muticae. Stigmata terna. Utriculi obovati, convexo-trigoni, 2,5 *mm* longae, enervii, flavescenti-virides, superne subferruginei, aequaliter pilosuli, basi incurvi, cuneati, apice in rostrum brevissimum obliquum et integrum subito contracti. 4.

Leyss. Fl. halen. (1761) 175.—Bess. Enum. n° 1199. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 289. Czern. Consp. n° 1554. Рогов. Обозр. (1869) 267. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 637; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 570. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 249.— В. Кречетович, Фл. СССР III, 365. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 246.

Icon. В. Н. Хитрово, Изв. О-ва исслед. Орлов. губ. I (1907) 97—127, 2 рис.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 2049!—Kneucker, VI, № 177 і 177a!

Hab. На лугових степах, степових схилах, на гранітах і крейдяних відслоненнях.—Рідко на півдні Полісся, зрідка в Лісостепу і в північній частині Лівобережного злаково-лугового степу.

П. П. Житомирська обл.: Городниця (Вернье в герб. Роговича). Житомир (Лаговіський!, Тишецьк.!, Гольде!); околиці Житомира, Сокуль (Собкевич!).— Київська обл.: Околиці Києва (Траутф.!, Шмальг.!), Пронівщина (Монтрез.!).—**Л. П.** Чернігівська обл.: Ніжинськ. рн, сс. Безуглівка, Курилівка, хут. Касаткіна, на могилах (Лавр.).—Сумська обл.: Окол. Глухова, роз'їзд Заруцького (Илличевський, Сов. бот., 1937).— **З. Л.-С** Кам'янець-Подільська обл.: Біля Кам'ян-я-Подільського, м. Замок, на товтрі, коло с. Крутковецького; товтри у Вільховецькому лісі між Закупною і Вільхівцями (Панасюк!) — **П. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква, на березі р. Росі, біля Шкарівки і на Палієвій горі (Гроздинськ.!). Миронівськ. рн, Козин (Монтрез.!). Бабанськ рн, с. Острівець (Фінн).—Кіровоградська обл.: Кам'янськ. рн, с. Стара Осота (Пач.). Златопольськ. рн, Оситняжка (Клеоп.!).—**Л. Л-С.** Чернігівська обл.: Срібнянськ рн, хут. Білінків, біля с. Сокиринців(!).— Полтавська обл.: Чорнухинськ. рн, с. Яцина (Барсуков).— — Сумська обл.: Глинськ. рн, с. Карпилівка(!). Сумськ. рн, цілина біля Саївських хуторів, між сс. Катеринівкою і Козельною (Лавр. і Зоз). Охтирка, парк (Угринський).— Харківська обл.: (Черняєв!). Біля Харкова, на степових схилах по р. Немишлі (Лавр.). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Куп'янськ рн, с. Касьянівка (Вас.-Як!); Дворічна (Таліев, Лавр.); біля хут. Єршова в окол. Дворічної (Лавр.); степ Кочиновський коло

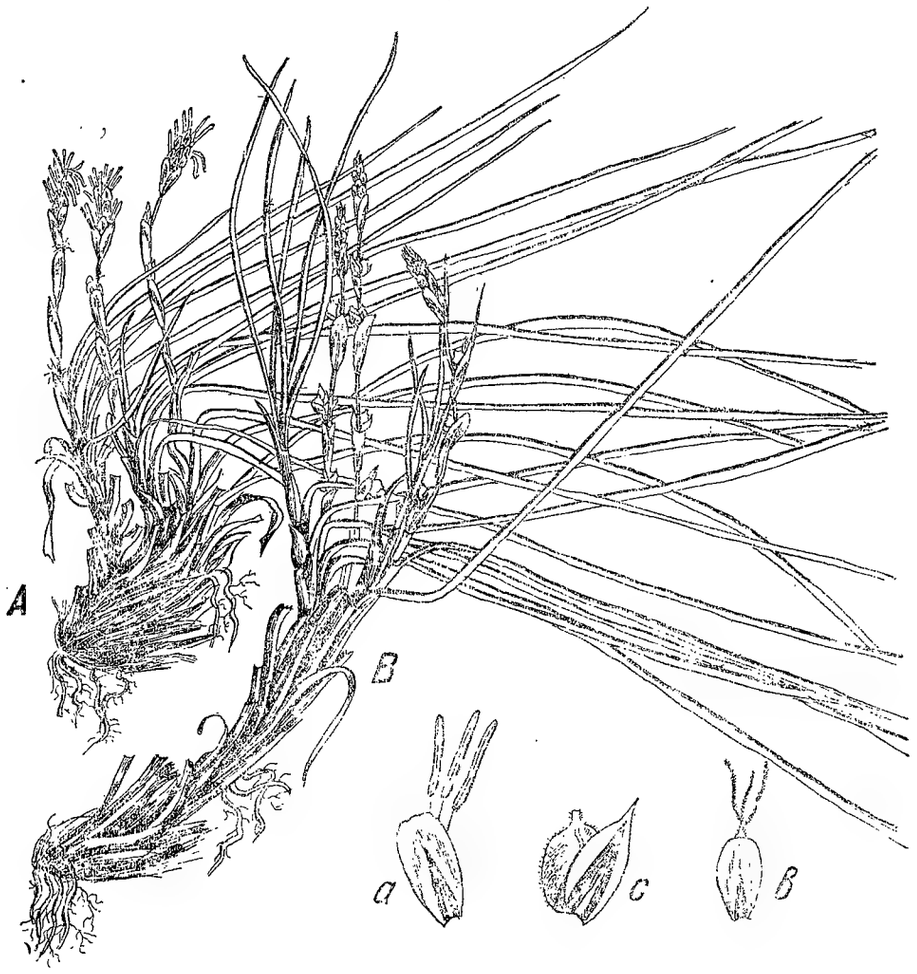

Рис. 35. *Carex humilis* Leyss.
A — цвітуча рослина; *B* — рослина з плодами; *a* — чоловіча квітка з покривною лускою; *b* — жіноча квітка з покривною лускою; *c* — мішечок з покривною лускою.

слоб. Кислівки (Лавр.).—Ворошиловградська обл: Н.-Дуванськ. рн., схили коло с. Верхньої Дуванки (Лавр.). Покровськ. рн, Олександрівка (Залеськ.),—**П. З. С.** Кол. Херсонська губ. (Срединськ.!) [1].

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорном., Ниж.-Дон., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Схід. і Півд. Закавк.; Захід. Сиб.: Алт.

Ar. Geogr. Захід., Серед Європа, Балкан. півострів, півд. Польща, лісостепова смуга Європ. частини СРСР, Крим, Кавк., Алтай.

384. (61). C. digitáta L. — Осока пальчаста. Яскравозелена рослина з косим повзучим дернистим кореневищем. Стебла сплющено-тригранні, догори більш-менш шерсткі, 10—30 *см* завв. Листи м'які, плоскі, 3—6 *мм* завш., раптом загострені, молоді коротші від стебла, старі довші за нього; нижні піхви багряні, майже суцільні. Колосів 2—4, зближених; верхній з них чоловічий, розташований трошки нижче, ніж дальший за ним жіночий, лінійно-ланцетний, 1—1,5 *см* завд., з довгастими, тупими, іржавими, по краях перетинчастими покривними лусками; решта колосів жіночі, лінійні, 1,5—3 *см* завд., рідкі, 5—10-квіткові, на ніжці до 3—4 *см* завд.; прицвітні листи з суцільно червонувато-іржавими, вгорі нешироко-плівчастими гострими піхвами до 2 *см* завд., без пластинки або іноді з короткою пластинкою; покривні луски в жіночих колосах довгасто-обернено-яйцевидні, вгорі круглясті або навіть вищерблені, іржаві, з світлим кілем, що вгорі закінчується у вигляді короткого вістря, коротші від мішечків. Мішечки довгасто-обернено-яйцевидні, з клиновидною основою, тригранні, 4 *мм* завд., зеленуваті, згодом іржаві, догори рівномірно коротко опушені, без жилок, угорі більш-менш круто звужені в короткоконічний, трохи косий, буруватий, на вершку суцільний носик. 4. Цв. IV; пл. V.

Laete viridis, laxiuscule caespitosa, rhizomate oblique repente. Culmi numerosi, tenues, debiles, compreso-trigoni, superne plus minusve scabridi, 10—30 *cm* alti, basi vaginis purpureis aphyllis, interdum cuspide herbacea apiculatis vestiti. Folia mollia, plana, linearia, subito acuminata, 3—6 *mm* lata. Bracteae vaginantes, subaphyllae, fuscae. Spicae 2—4-nae, approximatae, terminalis mascula, lineari-lanceolata, 1—1,5 *cm* longa, sessilis, spicam supremam femineam non superans, glumis oblongis, obtusis, ferrugineis, membranaceo-marginatis; spicae caeterae femineae, lineares, 5—10-florae, laxae, 1,5—3 *cm* longae, pedunculis ad 3—4 *cm* usque longis e vagina bracteae exsertis suffultae, glumis oblongo-obovatis, obtusis vel retusis, mucronatis, ferrugineis cum vitta mediana pallida, utriculo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi oblongo-obovati, basi cuneati, trigoni, 4 *mm* longi, virescentes, tandem subferruginei, apice in rostrum breve conicum subobliquum et integrum subito contracti. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 975.—Bess. Enum. n° 1197. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 289. Czern. Consp. n° 1555. Рог. Обозр. (1869) 267. Шмальг. Фл, Ю.-З.Р. 637; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 569. Пач. Фл. Полес. n° 1137; Херс. фл. I, 321. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 247. В. Кречетович, Фл. СССР III, 360. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 247.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. с. 208!— Фл. СССР III, таб. XIX, рис. 1!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 693!—Pl. Finl. exs. № 133!

[1] Вказівка для П. З. С., як і багато інших гербарних вказівок Срединського, сумнівна. (*Є. В.*).

Hab. В тінистих листяних лісах, на перегнійному грунті. — Звичайно в Поліссі, Західному, Правобережному і Лівобережному лісостепу, рідко в Донецькому лісостепу; зрідка трапляється і в північній частині Лівобережного злаково-лугового степу.

П. П., Л. П. — звичайно. — **З. Л.-С.** — звичайно; південніші місцезнаходження: МАРСР, Томашлицька ліс. дача біля Григоріополя (Пач.). Дубосарськ. рн, Роги, по чагарниках по високому берегу Дністра (Пач.). Петрівка біля Балти (Пач.).—**П. Л.-С.**— звичайно; південніші місцезнаходження: Знам'янськ. рн, Чорний ліс, Пантаївка (Пач.).—**Л. Л.-С.**—звичайно.— **Д. Л.-С.**—Сталінська обл.: Краснолуцьк. рн, Міуське лісництво і Чистяків рн, Ростовське лісництво (VIII 1910. Висоцький і Степунін!). Чистяківськ. рн, Глухівська ліс. дача, в верхів'ях р. Глухої (Клеоп.!). Артемівські (кол. Святі) гори (Фл. УСРР, визн. I, с. 247).— **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Ст. Моначинівка, Куп'янськ. рн (Клоков).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Завол., Крим.; Кавк.: Передкавк., Даг., Захід. і Схід. Закавк.; Захід. Сибір: Обськ., Верх.-Тоб.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа до Іспанії, Італії, Югославії, Болгарії, Європ. частина СРСР, Крим, Кавказ, Закавк., півн. Іран, Захід. Сибір.

385. (62). C. pedáta L.—Осока лапчаста. Яскравозелена, густодерниста рослина з косим кореневищем. Стебла тонкі, вгорі звивисті, сплющено-тригранні, догори шерсткі, 5—20 *см* завв. Листи м'які, плоскі, 2—4 *мм* завш., раптом загострені, молоді коротші від стебла, старі довші або дорівнюють йому; нижні піхви бурувато-рожеві, більш-менш суцільні. Колосів 3—4, скупчених пальчасто; верхній, що, проте, розташований збоку і нижче від решти колосів, чоловічий, лінійно-ланцетний, 0,4—0,8 *см* завд., з обернено-яйцевидними, зрізано-тупими, світлоіржавими, ледве перетинчастими по краю покривними лусками; решта колосів жіночі, лінійні, 0,8—1,5 *см* завд., із звивистою віссю, 3—6-квіткові, рідкі, на короткій ніжці, майже сидячі, відстовбурчені, прямі або зігнуті; нижній іноді трохи відставлений і тоді на ніжці до 1 *ст* завд.; прицвітний лист з короткою піхвою, гострий або на вершку коротко-щетиновидний, з іржавими і плівчастими краями; покривні луски в жіночих колосах обернено-або лопатчато-яйцевидні, на вершку широко-круглясті, часто з тупим закінченням, світлоіржаві, з зеленим кілем, що не доходить до верху, по краю перетинчасті, коротші від мішечків. Мішечки обернено-яйцевидні, до основи більш-менш поволі звужені, тригранні, з плоскими боками, 2,5—3 *мм* завд., зеленуваті, згодом буруваті, в розсіяних волосках, без жилок, угорі більш-менш круто звужені в короткий, прямий або трохи зігнутий іржавий конічно-циліндричний суцільний носик. 2. Цв. IV; пл. VI.

Fulgide viridis, dense caespitosa, rhizomate oblique ascendente. Culmi tenues, debiles, arcuatim curvati, compresso-trigoni, superne scabridi, 5—20 *cm* alti, ad basin vaginis rosescenti-brunneis subaphyllis vestiti. Folia linearia, plana, acuminata, 2—4 *mm* lata, adulta culmos aequantia vel eis longiora. Bracteae ad vaginam fuscescentem oblique truncatam reductae, infima herbaceo-cuspidata. Spicae 3—4-nae, subdigitatim congestae, terminalis mascula, lineari-lanceolata, alias non superans, 4—8 *mm* longa, glumis obovatis, truncato-obtusis, pallide ferrugineis, margine vix membranaceis; spicae caeterae femineae, lineares, 8—15 *mm* longae, laxe 3—6-florae, axi flexuoso, vix pedunculatae, divergentes, saepe incurvae, glumis spathulato-obovatis, obtusis, saepe obtuse cuspidatis, plus minusve ferrugineis, albo-marginatis, utriculo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi obovati, basin versus sensim angustati, virescenti-brunnei, enervii, pubescentes, in rostrum brevissimum subconicum ore subintegro subito contracti. 2.

L. Sp. pl. ed. 2 (1763) 1384, non Wahlenb.—В. Кречетович, Фл. СССР III, 361.

Syn. *C. ornithopoda* Willd. Sp. pl. IV (1805) 255. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 290. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 568. Zapałowicz, Consp. fl. Galic. I, 108.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 643!—Pl. Finl. exs. № 534! — Kneucker, № 175, 176!

Hab. В рідких лісах, по чагарниках, на відслоненнях.

В старих межах УРСР цей вид невідомий, але він росте в Бесарабії (!) і дуже можливо, що буде знайдений в Західному лісостепу. — Зустрічається в півд. частині Західної України.

Поширення по СРСР. Європ. частина: Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа до середньої Італії, Югославії, Румунії, Бесарабія, Польща, півн.-захід Європ. частини СРСР, Мала Азія.

Секція 19. **Limósae** Tuckerm.—Kükenth. l. c. p. 502.

386. (63). C. limósa L.—Осока багнова. Сизо-зелена, пухкодерниста рослина з довгим повзучим кореневищем, що дає гони під гострим кутом. Стебла прямі, тригранні, догори шерсткі, 25—50 *см* завв., в нижній третині вкриті листям, при основі обгорнуті червонувато-бурими суцільними піхвами. Листи жорсткі, кілясті, жолобчасто зложені, 1,5—2 *мм* завш., тонко загострені, прямі, коротші від стебла. Колосів 2—3, злегка розсунутих; верхній з них чоловічий, прямий, лінійний, 1—3 *см* завд., з ланцетними гострими буруватими покривними лусками; решта колосів жіночі, яйцевидні або довгасто-яйцевидні, 1—2,5 *см* завд., на тонких гладеньких ніжках довжиною до 2,5 *см*, звислі; нижній прицвітний лист з піхвою ледве 2 *мм* завд. і з пластинкою до 2—2,5 *мм* завд.; покривні луски в жіночих колосах яйцевидні, раптом витягнуто загострені, міднобурі або буруваті, з світлою середньою жилкою, довші за мішечки. Мішечки еліптичні, сплющено-тригранні, 4 *мм* завд., сизувато-зелені, з 7—9 ребристими блідішими жилками, на короткій ніжці, при основі і вгорі круглясті, з гладеньким краєм, круто переходять у коротко-циліндричний, між зубцями буруватий, ледве вищерблений носик. Цв. 2/2 V; пл. VI.

Cinereo-viridis, laxe caespitosa, rhizomate longe repente, stolones sub angulo acuto edente. Culmi erecti, trigoni, superne scabri, 25—50 *cm* alti, in tertia parte inferiore foliati, ad basin vaginis integris rubescenti-brunneis vestiti. Folia rigida, erecta, linearia, canaliculato-plicata, tenuiter acuminata, 1,5—2 *mm* lata, culmo breviora. Spicae 2—3-nae, subremotae, terminalis mascula, erecta, linearis, 1—3 *cm* longa, glumis lanceolatis acutis fuscescentibus; spicae caeterae femineae, ovatae vel oblongo-ovatae, 1—2,5 *cm* longae, pedunculo gracili, laevi, ad 2,5 *cm* usque longo suffultae, pendulae, glumis ovatis, subito attenuato-acuminatis, cupreo-fuscis vel fuscescentibus, linea clara mediana percursis, utriculo longioribus. Bractea inferior breviter vaginata, vagina vix 2 *mm* longa, lamina 2—2,5 *mm* longa. Stigmata terna. Utriculi elliptici, compresso-trigoni, 4 *mm*

longi, glaucescenti-virides, costato-nervosi, basi apiceque rotundati, rostro perbrevi cylindrico vix emarginato apiculati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 977.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 307. Czern. Consp. n° 1575. Рог. Обозр. (1869) 266. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 638; Фл. Ср. и Ю Р. II, 563. Пач. Фл. Полес. n° 1127; Херс. фл. I, 319. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 221. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. муз. n° 163. В. Кречетович, Фл. СССР III, 244. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 247.

Icon. Kükenth. in Engl. Pflnzr. I, 20, S. 503, fig. E—G! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 205.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 774 et 774a! — Pl. Finl. exs. № 126! — Kneuck. № 39!

Hab. На сфагнових і гіпнових грузьких болотах. — Досить звичайно в Поліссі, зрідка в Правобережному і Лівобережному лісостепу, крім придніпрової частини Лівобережного лісостепу, де трапляється досить часто.

П. П. Житомирська обл.: Олевськ. рн, Замисловичі (Пач., Д. Зеров!), Сущани (Рог., Шмальг.). Житомир (Гольде!); околиці Житомира, між Крошнею і Смокувкою (Собкевич!). Черняхівськ. рн, Некраші (Лазаренко!).—Київська обл.: Околиці Києва: Романівка (Рог.!), Борщагівка (Траутф.!), Біличі (Шмальг.!), Святошино (Семенкев.!, Д. Зеров!).—**Л. П.** Чернігівська обл.: Городнянськ. рн, заплави річок Крюкова і Смяча (притоки р. Снова). Остерськ. рн, болото Видра, болото Шахова біля Острa (Ракочі!). Семенівськ. рн, заплави рр. Ірванця та Ревни; Корюківськ. рн, заплави річки. Бобровицьк. рн, с. Свидівець (Д. і К. Зерови!). Ново-Басанськ. рн, с. Ст. Биків (Д і К. Зерови!). Ніжинськ. рн, болото Суків (Підопл.!). Болото Смолеж біля Ніжина (Барбарич!). — Київська обл.: Околиці Києва: Рибне озеро (Шмальг.!, Семенкев.!); Бровари (Шмальг.).—**П. Л.-С.** Вінницька обл.: Болото Згар біля с. Горбунців (Д. Зеров!).— Київська обл.: Болото Ірдин, біля Сміли (Клеоп.!).—Кіровоградська обл.: Знам'янськ. рн, Чорний ліс, на моховому березі озера в балці Чорнолісці між Водяною і Цибулевим, зрідка (Пач.!).—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Березанськ рн, між Березанкою і Черевками (Д. і К. Зерови!). Переяславськ. рн, Переяслав (Пач.!). На болоті Карань біля с. Старого (Клеоп. і Дубовик!).—Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, Золотоноша, с. Щербинівка, с. Вільхи (Полонська!). Гельмязівський рн, між Гельмязевом і Піщаною (Д. і К. Зерови!). Пирятинськ. рн, болото Перевод біля с. Крячівки (Д. і К. Зерови!). Яготинськ. рн, між Черкасівкою і Яготином (Д. і К. Зерови!); Фарбоване по Супою (Ніколаєв за Іллічевськ.); біля Безуглівки, між сс. Березанкою і Яготином, між Війтівцями і Дзюбівкою, Війтівці (Д. і К. Зерови!).—Сумська обл.: Лебединськ. рн, Велике озеро між сс. Будилками і Боровенькою (Ширяєв). Околиці Лебедина біля Кудинівки (Ширяєв). — Харківська обл.: Околиці Харкова: Журавлине озеро (1818—1819. Черняєв!), хутір Бережний на півн. схід від Деркачів (Лавр.), Мохове болото між Пересічним і Гаврилівкою (Черняєв, Лавр.!). Кол. Зміївськ. пов. (Ковалевськ.). Зміївськ. рн, окол. с. Лиману (Лавр. in verbis). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Понад річкою Самарою в Дніпропетровському р-ні (із слів Клеопова). Наводиться для с. Василівки кол. Павлоградського повіту (коло ставка, Бекетов у Сідорова).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Ниж.-Дон., Причорн.; Кавк.: Вел. Кавк., Закавк. (Верхів'я Псезуапе); Захід. Сиб.: Обськ., Ірт. (оз. Джолдубай, Кокчетавськ. рн), Алт.; Схід. Сиб. — всі райони; Дал. Схід: весь.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа до Іспанії, півн. Італії, Болгарії, півн. і середня смуга Європ. частини СРСР, Кавказ, весь Сибір і Далекий Схід, півн. Монголія, Манчжурія, Півн. Америка.

386[1]. (64). C. irrigua Whlb. — Осока заплавна. Яскравозелена, пухкувато-дерниста рослина з коротким повзучим кореневищем, що дає підземні гони під дуже гострим кутом. Стебла тонкі, тригранні, вгорі більш-менш по-

никлі, шерсткі або іноді майже гладенькі, 20—60 *см* завв., в нижній третині вкриті листям. Листи плоскі, жорсткуваті, 2—4 *мм* завш., тонко загострені, майже дорівнюють стеблу. Колосів 2—4, трохи розсунутих; верхній—чоловічий, лінійно-ланцетний, 1—1,5 *см* завд., з буруватими яйцевидними гострими покривними лусками; решта колосів—жіночі, довгасті або яйцевидні, 0,7—1,5 *см* завд., негусті, на тонких гладеньких ніжках до 3 *см* завд., звислі; нижній прицвітний лист з піхвою до 3 *мм* завд. і пластинкою, що дорівнює суцвіттю або перевищує його; покривні луски ланцетні, довго-остюковидно загострені, бурі або темнобурі, з жилкою майже такого самого кольору, мало не вдвоє довші за мішечки. Мішечки широко-яйцевидні, двоопуклі, 2,5—3 *мм* завд., зеленувато-сизі, догори з буруватими крапками, без жилок або тільки донизу з 3—4 невиразними жилками, на ніжці, при основі і вгорі більш-менш круглясті, з дуже коротким, ледве виявленим іржавим зрізаним носиком. 4.

Viridis, laxiuscule caespitosa, rhizomate brevi, stolones subterraneos sub angulo acuto edente. Culmi tenues, triquetri, superne plus minusve nutantes, scabridi vel interdum sublaeves, 20—60 *cm* alti, in tertia parte inferiore foliati. Folia plana, linearia, acuminata, culmo subaequilonga, 2—4 *mm* lata. Bracteae foliaceae, angustae, infima breviter vaginata, culmum aequans vel superans. Spicae 2—4-nae, terminalis mascula, clavato-lanceolata, 10—15 *mm* longa, pedunculata, caeterae femineae, oblongae vel ovatae, laxae, 7—15 *mm* longae, tenuiter et longe pedunculatae, cernuae vel pendulae, glumis lanceolatis, longe acuminatis, fuscis, utriculo subduplo longioribus. Stigmata terna. Utriculi late ovati, biconvexi, basi apiceque rotundati, enervii vel inferne obsolete 3—4-nervii, virescenti-caesii, rostello brevissimo tereti truncato ferrugineo apiculati. 4.

Wahlenb. in Sv. Vetensk. Ak. Nya Handl. XXIV (1803) 162.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 307. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 563. В. Кречетович, Фл. СССР III, 245.

Syn. *C. magellanica* Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20 (1909) 505 non Lam.

Icon. Kükenth. in Pflnzr. IV, 20, p. 503!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 445!

Hab. На мохових болотах.

Цей вид в УРСР невідомий; автор наводить його тут через те, що в гербарії Ботанічного інституту Академії Наук СРСР є екземпляр з Бесарабії, зібраний Розеном коло сірчаного джерела Буркат, і гадає, що він, можливо, згодом буде знайдений і у нас.

Поширення по СРСР. Аркт. Європа, Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Вел. Кавказ; Захід. Сиб.: Обськ., Алт.; Схід. Сиб.: Єніс., Анг.-Саян., Лен.-Кол.; Дал. Схід: Зее-Бур., Сахал., Камч.

Ar. Geogr. Півн. Європа, гори Середньої Європи, Прибалтика, Польща, Бесарабія, півн. і серед. смуга Європ. частини СРСР, Кавказ, півн. Азія, півн. Монголія, Півн. Америка.

Секція 20. **Hymenochláenae** Drejr.—Kükenthal, l. c. p. 576.

387. (65). C. silvática Huds. — Осока лісова. Зелена або яскравозелена, пухкувато-дерниста рослина з дерев'янистим кореневищем. Стебла догори тонкі й пониклі, тупотригранні, гладенькі, вкриті листям вище середини, 30—80 *см* завв., при основі обгорнуті світлобурими піхвами. Листи м'які, довгі,

плоскі, 4—8 *мм* завш., раптом загострені, коротші від стебла. Колосів 4—6, донизу розсунутих, верхній — чоловічій, лінійно-ланцетний, 2—3,5 *см* завд., з яйцевидними гострими жовтувато-зеленими лусками; решта колосів жіночі, лінійні, 3—4,5 *см* завд., пухкі, донизу рідкоквіткові, на тонких гострошерстких ніжках до 4—5 *см* завд., пониклі; нижній прицвітний лист з піхвою до 2,5 *см* завд. і з пластинкою, що перевищує колос; покривні луски яйцевидно-ланцетні, раптом шилоподібно загострені, посередині зелені, до країв білуватоплівчасті, коротші від мішечків. Мішечки еліптичні, тупотригранні, 5—6 *мм* завд., блідозелені, згодом буруваті, без жилок, до основи клиновидно звужені, на короткій ніжці, догори поволі переходять у видовжений гладенький, угорі білувато-двозубий носик. 4. Цв. V; пл. 1/2 VI.

Viridis, laxe caespitosa, rhizomate lignescente. Culmi graciles, obtuse trigoni, laeves, superne nutantes, supra medium foliati, ad basin vaginis integris pallide fuscis vestiti, 30—80 *cm* alti. Folia flaccida, plana, linearia, acuminata, 4—8 *mm* lata, culmo subbreviora. Bracteae longe vaginatae, foliaceae, spicas superantes. Spicae 4—6-nae, terminalis mascula, lineari-lanceolata, flavescenti-viridis, 2—3,5 *cm* longa, laterales femineae, remotae, longe pedunculatae, lineares, laxiflorae, nutantes, 3—4,5 *cm* longae, glumis ovato-lanceolatis, cuspidatis, praeter carinam virentem albido-membranaceis. Utriculi elliptico-obtuse-trigoni, enervii, basin versus cuneatim angustati, superne in rostrum elongatum glabrum apice bifidum attenuati, 5—6 *mm* longi, virentes, demum fuscescentes. 4.

Huds., Fl. Angl. ed. 1 (1762) 353.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 295. Czern. Consp. n° 1561. Рогов. Обозр. (1869) 267. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 641; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 573. Пач. Фл. Полес. n° 1145. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 222. В. Кречетович, Фл. СССР III, 423. Матюшенко, Фл. УСРР визн. I, 248.

Syn. *C. Drymeja* Ehrh. in L fil. Suppl. (1781) 414.—Bess. Enum. p. 36, n° 1209.

Exsicc Herb. Fl. Ross. № 844!

Hab. В тінистих листяних лісах. — Досить звичайно в Західному і Правобережному лісостепу, рідше в Поліссі і Лівобережному лісостепу, де трапляється спорадично.

П. П. Житомирська обл.: Городниця (Вернье у Пач.). Житомир (Гольде!).— Київська обл.: Околиці Києва: звичайно (Шмальг.), Лук'янівка (Шмальг.), Протасів яр (Шмальг.!), Китаїв (Траутф.!), Голосіїв (Траутф.!), Добринський хутір (Траутф.!). —**Л. П.** Чернігівська обл.: Коло с. Кукшина, Ніжинськ. р-ну (Ракочі!); хут. Зруб (Ракочі!).—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів (Шмальг.). Смотрич (Шмальг.). Тинна, Новоушицьк. рн (Рог., Шмальг.).— Вінницька обл.: Станіславчицьк. рн: м. Станіславчик, с. Дзялів, с. Будьки (Білик!).—**П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Меджибізьк. рн, с. Марківці.— Вінницька обл.: Вінниця (Шмальг., Білозор!). — Київська обл.: Біла Церква (Гродзинськ.!). Богуславськ. рн: с. Лука (Клеоп.!), Хохітва (Полонська!, Клеоп.!), с. Гута Дмитренська (Клеоп.!). Ставищан. рн, с. Розкішне (Клеоп.!). Канівськ. рн: с. Боввани (Клеоп.!), коло с. Хмельна (Оксіюк!). — **Л. Л.-С.** Коло Полтави (Рог.). — Коло Харкова (1846—47. Щітович за Ширяєвим і Лавр.). — Сумська обл.: Охтирськ. рн, м. Чернеччина (Залеський за Ширяєв. і Лавр.), Охтирка (Ширяєв), Доброславівка (Мілютин!).

Поширення по СРСР. Півд.-зах. част. Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Вол.-Кам. (півд.-схід. част.), Крим.; Кавказ: Передкавк., Даг., Схід. і Захід. Закавк., Тал.; Захід. Сиб.: Алт.

Ar. Geogr. Півд. і Серед. Європа до Англії, півд. част. Скандінавії і Естонії, середня смуга Європ. частини СРСР, Крим, Кавказ, Закавк., Мала Азія, Іран, Алтай.

Секція 21. **Campylorhina** V. Krecz. Fl. URSS III, 339.

388. (66). C. brevicóllis[1] DC.—Осока парвська. Світлозелена рослина з видовженим густодернистим кореневищем. Стебла сплющено-тригранні, догори шерсткі, в нижній третині вкриті листям, 30—45 *см* завв., при основі обгорнені бурими розщепленими на волокна піхвами. Листи більш-менш м'які, плоскі, 3—5 *мм* завш., з завинутими донизу краями, більш-менш раптом загострені, дорівнюють стеблу. Колосів 2—3, розсунутих; верхній колос чоловічий, булавовидний або обернено-яйцевидний, 1,5—2,5 *см* завд., з довгасто-яйцевидними гострими іржавими лусками; решта—жіночі, яйцевидні або довгасто-яйцевидні, прямостоячі, 1,5—2,5 *см* завд.; нижній прицвітний лист з піхвою, що поширюється догори, 1,5—2 *см* завд., і з такою ж завдовжки пластинкою; покривні луски яйцевидні, з трьома жилками, раптом звужені в шилоподібне вістря, каштанові, між жилками зелені, коротші від мішечка або майже дорівнюють йому. Мішечки обернено-яйцевидні або широко-еліптичні, круглясті, 5 *мм* завд., жовтувато-зелені, вкриті розсіяними дрібними щетинками, з численними неясними жилками, до основи дуже стягнуті, догори більш-менш швидко переходять у широкий короткий, з шерстким краєм, угорі розчепірено-двозубий іржавий носик. 4. Цв. 2/2 IV; пл. V.—Рис. 36.

Virens, dense caespitosa, rhizomate elongato. Culmi compresso-trigoni, superne scabridi, in tertia parte inferiore foliati, basi vaginis fuscis in fibris solutis vestiti, 30—45 *cm* alti. Folia plana, acuminata, margine revoluta, culmo aequilonga, 3—5 *mm* lata. Spicae 2—3-nae, remotae, 1,5—2,5 *cm* longae, pedunculatae, terminalis mascula, clavata vel obovata, laterales femineae, ovatae vel oblongo-ovatae, erectae, bractea vaginante subinflata valde brachyphylla suffultae; glumae spicae masculae oblongo-ovatae, fulvae, spicarum feminearum ovatae, mucronatae, trinerviae, castaneae, inter nervos virides, utriculo subaequilongae vel eo breviores. Stigmata terna. Utriculi obovato-vel ellipsoideo-globosi, obsolete multinervii, sparsim setulosuli, flavescenti-virescentes, basi attenuati, apice in rostrum breve latum scabriusculum bidentatum subabrupte contracti. 4.

DC. in DC. et Lam. Fl. Franç. ed. 3, V (1815) 295.—Czern. Consp. n° 1559. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 643; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 573. Пач. Херс. фл. I, 321. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 238. В. Кречетович, Фл. СССР III, 350. Матюшенко, Фл. УСРР, визн I, 249.

Syn. *C. Michelii* β. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 293. — *C. brevicollis* β. *puberula* Heuff. in Czern. Consp. (1859) n° 1559.

Hab. В листяних лісах і по чагарниках. — Рідко в Західному, Правобережному і Лівобережному лісостепу.

З. Л.-С. МАРСР. Кам'янко-Молд. рн, Рашків (Шмальг.). Дубосарськ. рн, Роги, в чагарниках по високому берегу Дністра (Пач.!). Петрівка біля Балти, в дубовому лісі, багато (Пач.).— **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Тульчинськ. рн, Глинська дача Бершадського лісництва!— Київська обл.: Умань (Гольде!, Шмальг.). — **Л. Л.-С.** Харківська обл.:

[1] Від слів brevis—короткий, малий, collis—горб, гірка. Назва дана через те, що цей вид уперше був помічений на горі Парв біля Ліона (слово parve означає—малий).

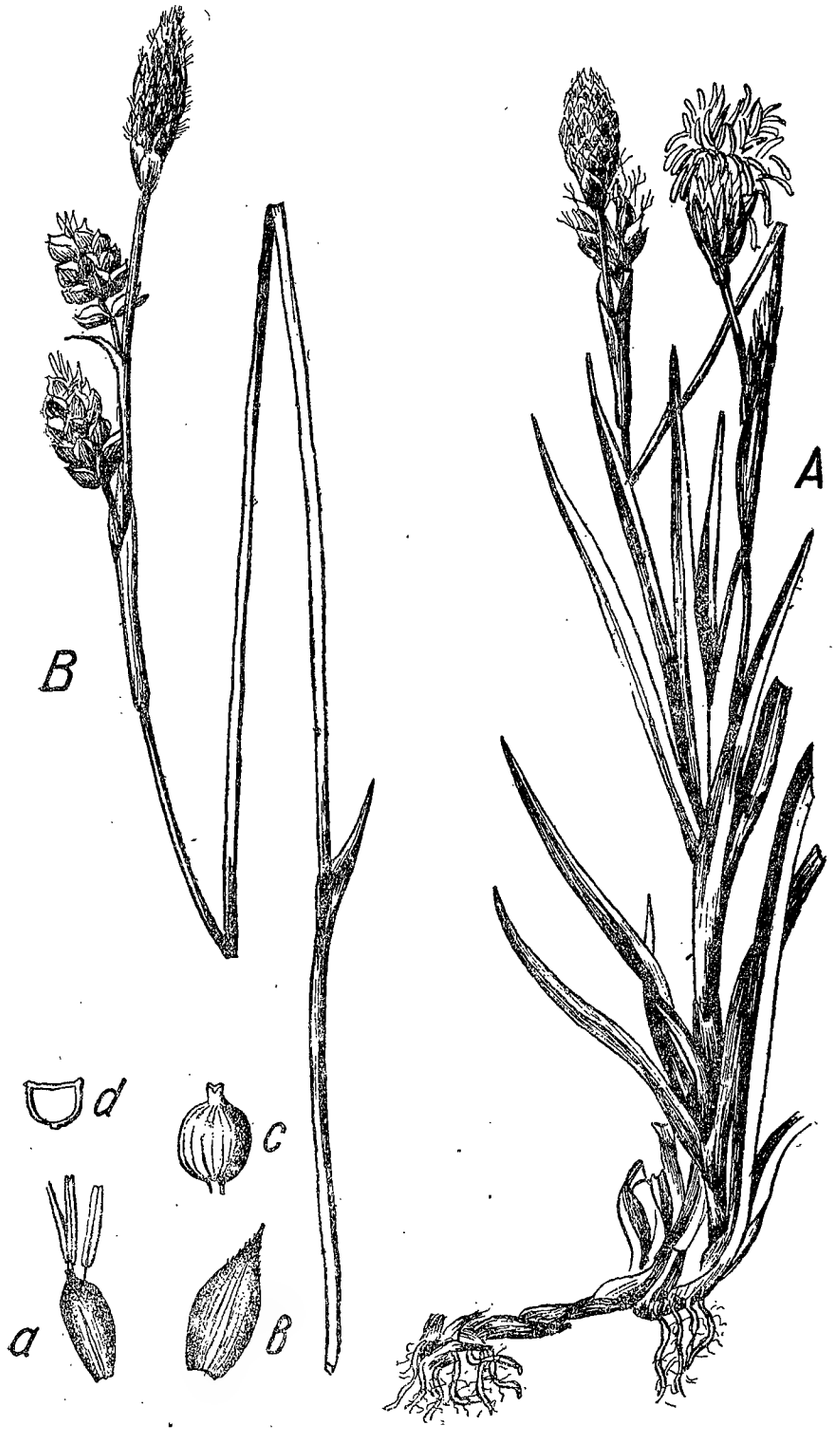

Рис. 36. *Carex brevicollis* D C.

A — загальний вигляд; *B* — верхня частина стебла з суцвіттям; *a* — чоловіча квітка; *b* — покривна луска; *c* — мішечок; *d* — поперечний переріз мішечка.

Липецьк. рн, Проходи (10. V 1859. fr. Черняєв у Ширяєва і Лавр. l. c. „utriculi saepius rostro longo, interdum utriculi rostro brevi ut apud *C. Michelii* observantur").

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн. (захід. част.), Захід. і Півд. Закавказзя.

Ar. Geogr. Франція, Чехо-Словаччина, Югославія, Трансільванія, Добруджа, Бесарабія, захід. частина УРСР, Закавказзя, Мала Азія.

389. (67). C. Michélii [1] Host.—Осока Мікелі. Світлозелена рослина з повзучим кореневищем, що дає довгі тонкі гони. Стебла прямі, невиразно тригранні, гладенькі або злегка шерсткі, в нижній половині вкриті листям, 15—50 *см* завв., при основі обгорнені буруватими безлистими піхвами. Листи м'які, плоскі, 2—3 *мм* завш., вгорі раптом загострені, коротші від стебла. Колосів 2—3, розсунутих; верхній з них чоловічий, обернено-яйцевидний або булавовидний, 1—2 *см* завд., з довгастими шилоподібно загостреними жовтувато-бурими лусками; решта колосів жіночі, обернено-яйцевидні або довгасто-обернено-яйцевидні, 1,5—2 *см* завд., густі, прямостоячі, на потовщеній шерсткій ніжці до 2—3 *см* завд.; нижні прицвітні листи з більш-менш широкою, до 1,5 *см* завд., піхвою і вдвоє довшою пластинкою, що дорівнює колосові; покривні луски довгасто-яйцевидні, шилоподібно загострені, по краю вістря шерсткі, блідоіржаві, посередині зелені, дорівнюють мішечкам або трохи коротші від них. Мішечки обернено-яйцевидні, круглясто-тригранні, 6—6,5 *мм* завд., світло-зелені, згодом жовтуваті, вкриті розсіяними дрібними щетинками, до основи клиновидно стягнуті, вгорі більш-менш раптом переходять у видовжений, злегка конічний, глибоко-розчепірено-двозубий носик з шерстким краєм. 4. Цв. 2/2 IV; пл. V.

Virens, rhizomate repente, stolones subterraneos longos tenuesque edente. Culmi erecti, obsolete trigoni, laeves vel vix scabridi, ad medium foliati, basi vaginis aphyllis fuscescentibus vestiti, 15—50 *cm* alti. Folia plana, subito acuminata, 2—3 *mm* lata, culmo breviora. Bracteae late vaginantes; bracteae infimae lamina vagina duplo longior, spicam aequans. Spicae 2—3-nae, remotae, terminalis mascula, obovata vel clavata, flavescenti-fuscescens, 1—2 *cm* longa, pedunculata, laterales femineae, obovatae vel oblongo-obovatae, erectae, 1,5—2 *cm* longae, densiflorae, breviter pedunculatae, glumis oblongo-ovatis subulato-acuminatis pallide ferrugineis cum vitta mediana viridi, utriculo aequilongis vel eo subbrevioribus. Stigmata terna. Utriculi obovati, rotundato-trigoni, sparsim breviter setulosuli, obsolete nervati, 6—6,5 *mm* longi, basi attenuati, superne in rostrum eis subaequilongum, ad margines scabrum, apice acute bifidum subito attenuati; rostri lobi subdivergentes. 4.

Host, Synop. pl. Austr. (1797) 507.—Bess. Enum. p. 36, n° 1208. Czern. Consp. n° 1560. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 293 pro parte (excl. var. β). Рогов. Обозр. (1869) 267. Lindem. Fl. Chers. II, 261. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 643; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 572. Пач. Фл. Полес. n° 1144; Херс. фл. I, 322. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 239. В. Кречетович, Фл. СССР III, 354. Матюшеико, Фл. УСРР, визн. I, 249.

Exsicc. Kneucker, № 60, 60a et b!

Hab. В листяних і мішаних лісах, на узліссях, по чагарниках.—На півдні Полісся—зрідка, звичайно в Лісостепу, зрідка на півночі Злаково-лугового степу.

[1] Видова назва дана на пошану італійського вченого Петра Антонія Мікелі (1679—1737).

П. П. Житомирська обл.: Житомир (Тишецьк. у Пач., Гольде!, Моитр.); Соколова гора коло Житомира (Собкевич!); Смоляни (Гагман!). Кол. Радомиськ. повіт (Бельке). — Київська обл.: Околиці Києва: звичайно (Шмальг.), кол. Кадетський гай (Вас.-Як.!), Лук'янівка (Семеик.!), Протасів яр (Шмальг.!), Голосіїв (Полонська!), Куренівка (Шмальг.!), Пуща-Водиця (Лонач.!).—**Л. П.** На півдні Остерщини (Вершковський).—**З. Л.-С.**—звичайно. —**П. Л.-С.** Київська обл.: Біла Церква (Гродзинськ.!). Околиці Звенигородки (Шмальг., Підопл.!), Катеринопольськ. рн, Катеринополь (Підопл.!), Лисянка (Підопл.!). Смілянськ. рн, околиці Сміли (Клеоп.!), Яблунівка (Клеоп.!). Умань (Гольде!).—Кіровоградська обл.: Лизаветградківськ. рн, між Федваремі Михайлівкою. (Пач.!). В. Виськи (Пач.!). Знам'янськ. рн, Чорний ліс, Цибулеве (Пач.); Пантаївка (Пач.!) Чигиринськ. рн, Кожарки (Постригань!). По Тясмину, Калантаїв, Бірки; біля Стецівки (Пач.). Новогергіїв. рн, Табурище (Рябков у Пач.). Кіровоград (Ліндем.!). Ст. Медерово (Пач.!). Між Тишками і Панчевим (Пач.). — **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Рог.). Сизенька, Переяславськ. рн (Ніколаєв у Іллічевськ.)—Полтавська обл.: Шишаки (Рог.). Диканька (Краснов). Полтава (Рог., Іллічевськ.). — Харківська обл.: Звичайно по всій кол. Харківській губернії (Шир. і Лавр., І. с.). Харків (Гросгейм!).—**Д. Л.-С.** Ворошиловградська обл.: Ровеньківськ. рн, коло роз'їзду Валянівки (Оксіюк!).—Сталінська обл.: Артемівські (кол. Святі) гори (Мілютін!). Орджонікідзев. рн, Вільховатка (Таліев).—**П. З.-Л. С.** МАРСР: Між Тирасполем і Красногоркою (Пач.).— Миколаївська обл.: Черново—Степанівка (Пач.). Богданівка, на острові Буга (Пач.).— Дніпропетровська обл.: Окол. Дніпропетровська (Фл. УСРР, визи. I, с. 249). — **З.-Л. С.** Полтавська. обл.: С. Лучки, Кобиляцьк. рн (Шиигер!).—Харківська обл.: Касьянівка, Куп'яиськ. рн (Вас.-Як.!). На півиіч від долини Донця досить часто (Лавр.).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Причорн., Ниж.-Дон., Крим.; Кавказ: Передкавк.. Дагест., Захід., Півд. і Схід. Закавк.

Ar. Geogr. Верх. і серед. Італія, Тіроль, Австрія, Югославія, Угорщина, Чехо-Словаччина, Балкан. півостр., Румунія, півд. Польща, Європ. част. СРСР, Кавказ, Закавказзя.

390. (68). C. panícea L. — Осока просовидна. Сіро-зелена рослина з висхідним кореневищем, яке дає довгі тонкі підземні гони. Стебла тупо-тригранні, гладенькі, 10—40 *см* завв., при основі обгорнуті світлобурими піхвами. Листя жорстке, плоске, 2—4 *мм* завш., довго загострене, коротше від стебла. Колосів 2—4, розсунутих; верхній з них чоловічий, булавовидний, 1,2—2,5 *см* вавд., з іржавими яйцевидними тупими лусками, решта—жіночі, довгасті, 1—2,5 *см* завд., рідкуваті, прямостоячі, на гладеньких ніжках до 2—3 *см* завд.; нижній прицвітний лист з піхвою до 1 *см* завд. і з пластинкою, що вдвоє або й більше перевищує свій колос; покривні луски широко-яйцевидні, гострі, верхні гострувати, чорнобурі або іржавобурі з світлою серединою, з вузькими або невиразно білоплівчастими краями, коротші від мішечків. Мішечки яйцевидні, здуто-тригранві, 3,5—4 *мм* завд., жовтувато-зелені, згодом буріють, з тонкими невиразними жилками, при основі стягнені, майже сидячі, вгорі круто переходять у короткий скісний, чорно-бурий, зрізаний носик. 4. Цв. V; пл. VI.

Glaucescenti-viridis, rhizomate ascendente, stolones subterraneos longos tenues edente. Culmi erecti, obtuse trigoni, laeves, 10—40 *cm* alti, ad basin vaginis pallide fuscis vestiti. Folia rigidiuscula, erecta, linearia, plana, 2—4 *mm* lata, longe acuminata, culmo breviora. Spicae 2—4-nae, distantes, erectae, pedunculatae, terminalis mascula, clavata, 1,2—2,5 *cm* longa, caeterae femineae, oblongae, laxiflorae, 1—2,5 *cm* longae, pedunculis laevibus, ad 2—3 *cm* usque

longis suffultae; bracteae longe vaginatae; bracteae infimae vagina ad 1 *cm* usque longa, laminam spicam duplo vel plus quam duplo superantem ferens; glumae ovatae, acutiusculae, brunneae, anguste albomarginatae, utriculo breviores. Stigmata terna. Utriculi ovati, turgido-trigoni, 3,5—4 *mm* longi, subnervati, virescenti-flavidi, apice in rostrum breve obliquum brunneum abrupte contracti. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 977.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 300. Czern. Consp. n° 1558. Рогов. Обозр. (1869) 267. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 639; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 565. Пач. Фл. Полес. n° 1129. В. Кречетович, Фл. СССР III, 344.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 206!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1642! — Pl. Finl. exs. № 129!

Hab. На вогких лугах, між чагарниками по болотистих місцях. — Досить часто на Поліссі, дуже рідко в Лісостепу (переважно на півночі).

П. П. Житомирська обл.: Городниця (Рог.). Житомир (Лаговськ.!); Смокувка в околицях Житомира (Собкевич!). — Київська обл.: Околиці Києва: Куренівка (Шмальг.!), Святошино (Оксіюк і Зеров!).—**Л. П.** Околиці Києва: Рибне озеро (Семеикев.!, Оксіюк!), Дарниця (Семенкев.!, Полонська!).— Чернігівська обл.: Добрянськ. рн, Яриловичі (Пач.). Чернігів (Неводовськ.!) Болото Слуків, Ніжинськ. рн (Підопл.!). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Меджибізьк. рн, коло с. Меджибожа по р. Божок (Єлін, Укр. бот. журн. IV, 58).— **Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.!).—Полтавська обл.: Околиці Кременчука, В. Коханівка, біля залізничної лінії Кременчук—Полтава (Клеоп.!).

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Ниж.-Дон. (Хвалинськ. рн), Вол.-Кам., Завол.; Захід. Сиб.: Обськ., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Кавк.: Передкавк., Даг., Захід., Схід. і Півд. Закавк.; Серед. Азія: Прибалх., Тянь-Шан., Пам.-Ал.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа до Португалії, серед. Італії, Болгарії, лісова і лісостепова частина Європейськ. частини СРСР, Сибір до Байкала, Кавказ, Закавк., Мала і Серед. Азія.

391. (69). C. vaginata Tausch. — Осока піхвова. Яскравозелена рослина з довгими тонкими висхідними гонами. Стебла тупотригранні, гладенькі, 30—50 *см* завв., у нижній третині і вище вкриті листям, при основі обгорнені світлобурими піхвами. Листи м'які, плоскі, 3—5 *мм* завш., коротко загострені, коротші від стебла. Колосів 2—4 дуже розсунутих; з них верхній чоловічий більш-менш булавовидний, 1—1,5 *см* завд., з світлоіржавими яйцевидними гострувато-ми лусками; решта колосів жіночі, довгасті, 1—2,5 *см* завд., рідкоквіткові (особливо донизу), прямостоячі, на довгих, до 3—5 *см* завд., ніжках; нижній прицвітний лист з піхвою до 2—3 *см* завд., догори розширеною і з укороченою, широкою, раптом загостреною пластинкою; покривні луски широко-яйцевидні, тупі, донизу гострувати, іржавобурі, посередині з широкою зеленою смужкою, з плівчастим краєм, коротші від мішечків. Мішечки яйцевидні, здуто-тригранні, 4 *мм* завд., зеленувато-жовті, з тонкими мало помітними жилками, майже сидячі, вгорі круто переходять у помірний, зігнутий, циліндричний, буруватий, угорі півмісяцем вищерблений носик. 4. Цв. V; пл. VI.

Viridis, stolonifera. Culmi erecti, obtuse trigoni, laeves, ad tertiam partem inferiorem vel altius foliati, 30—50 *cm* alti, ad basin vaginis pallide fuscis vestiti. Folia mollia, erecta, plana, linearia, breviter acuminata, culmo breviora, 3—5 *mm* lata. Spicae 2—4-nae, erectae, pedunculatae, valde distantes, terminalis mascula, plus minusve clavata, subferruginea, 1—1,5 *cm* longa, caeterae femineae, oblongae, laxiflorae, 1—2,5 *cm* longae, pedunculis 3—5 *cm* longis suffultae; bracteae longe vaginatae; bracteae infimae vagina 2—3 *cm* longa, superne dilatata et laminam abbreviatam, latam, subito acuminatam ferens; glumae late ovatae, obtusae, brunneae, utriculo breviores. Stigmata terna. Utriculi ovati, turgido-trigoni, 4 *mm* longi, virescenti-flavidi, subnervati, in rostrum breve fuscescens semilunari-emarginatum abrupte abeuntes. 4.

Tausch in Flora, IV (1821) 557.— Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 291. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 640; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 565. Семеикевич, Деякі доповнення до флори околиць Києва, n° 111. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 49. В. Кречетович, Фл. СССР III, 344. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 248.

Syn. *C. panicea* β. *sparsiflora* Wahlenb. Fl. lapp. (1812) 236. — *C. sparsiflora* Steud. Nomencl. bot. ed. 2, I (1841) 296.

Icon. Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20, p. 512, fig. 81 A — D! — Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 207!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 38! — Dörfler, № 5359!

Hab. У вогкуватих лісах, на трав'янистих місцях по узліссях. — Дуже рідко в Поліссі.

П. П. Київська обл.: Околиці Києва, в Київо-Межигірській ліс. дачі, поблизу с. Горенки на лісному порубі, еeред чагарнику на вогкому грунті (22. V 1916. Семенкевич!). Ковалевський (Каталог дикораст. раст., находящихся в Змиевском. у...., Москва, 1862) — мабуть, помилково—наводить для кол. Зміївськ. повіту Харківськ. губ.

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Вол.-Дон., Завол.; Захід. Сиб.: Обськ., Ірт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Кавказ: Передкавк.

Ar. Geogr. Півн. Європа і гори Середньої Європи, Литва, півн. і середня смуга СРСР, півн. Кавказ, гори Малої Азії, Сибір до Байкала.

392. (70). C. pilósa Scop.—Осока волосиста. Зелена рослина з повзучим кореневищем, що дає довгі тонкі гони. Стебла тригранні, гладенькі, мало не до половини вкриті листям, 30—50 *см* завв,, при основі обгорнуті багряними безлистими піхвами. Листи м'які, плоскі, зісподу блідіші, з випнутими жилками, 4—10 *мм* завш., по краю і з обох боків з розсіяними волосками, згодом більш-менш оголені, коротко загострені, дорівнюють стеблу. Колосів 3—4, розсунутих, прямостоячих; верхній з них чоловічий, довгасто-булавовидний, 2—3 *см* завд., з обернено-яйцевидними тупими каштановими лусками, решта—жіночі, циліндричні, 2—4 *см* завд., з 15—20 квітками, рідкі, особливо донизу, на довгих (до 8—10 *см*) потовщених гладеньких ніжках; нижній прицвітний лист з піхвою до 3—4 *см* завд. і з пластинкою, що доходить тільки до основи колоса; покривні луски яйцевидні, на вершку з коротким вістрям, червонувато-іржаві, посередині світлозелені, коротші від мішечків. Мішечки обернено-яйцевидні, здутотригранні, 4,5—5 *мм* завд., світлозелені, згодом жовтуваті, голі, з численними тонкими жилками, до основи ширококлиновидні, вгорі більш-менш раптом переходять у трохи відігнутий, помірної довжини, майже

циліндричний, гладенький, угорі коротко-двозубо-вищерблений носик. 4. Цв. IV; пл. 1/2 VI.

Viridis, rhizomate repente, stolones subterraneos longos tenuesque edente. Culmi trigoni, laeves, 30—50 *cm* alti, fere ad medium foliati, ad basin vaginis aphyllis purpureis vestiti. Folia plana, linearia, breviter acuminata, trinervia, sparsim molliter pilosa, serius plus minusve glabrata, 4—10 *mm* lata, culmo aequilonga. Bracteae longe vaginatae; bracteae infimae lamina basin spicae suae attingens. Spicae 3—4-nae, distantes, suprema mascula, oblongo-clavata, 2—3 *cm* longa, glumis obovatis obtusis castaneis, caeterae femineae, cylindricae, erectae, 2—4 *cm* longae, laxe 15—20-florae, pedunculis longis e vagina bracteae exsertis suffultae, glumis ovatis mucronulatis, rubescentri-ferrugineis cum vitta mediana pallide-viridi, utriculo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi obovati, turgido-trigoni, tenuiter multinervii, virentes, 4,5—5 *mm* longi, apice in rostrum subcylindricum laeve apice bidentatum subito contracti. 4.

Scop. Fl. Carn. ed. 2, II (1772) 226. — Bess. Enum. n° 1207. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 290. Czern. Consp. n° 1557. Рогов. Обозр. (1869) 267. Lindem. Fl. Chers. II, 572. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 642; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 572. Пач. Фл. Полес. n° 1143; Херс. фл. I, 319. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 237. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. музею, n° 165. В. Кречетович, Фл. СССР III, 342. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 249.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 743!

Hab. В листяних і почасти мішаних лісах.— Зрідка в Поліссі і звичайно в Західному, Правобережному і Лівобережному лісостепу; зрідка в Донецькому лісостепу і в північній частині Степу.

П. П. Кам'янець-Подільська обл.: Полонне (Тишецьк. у Пач.). —Житомирська обл.: Городниця (Рог., Шмальг.). Житомир (Лаговськ. у Пач., Шмальг.!).— Київська обл.: Околиці Києва: за Куренівкою (Шмальг.), коло Совок (Шмальг.).— **Л. П.** Чернігівська обл.: Кол. Чернігівськ. повіт, коло Навозів (Є. Бордз.). — **З. Л.-С.** МАРСР: Григоріопольськ. рн, Туманово (Рябков у Пач.). Кам'янко-Молдавськ. рн, Рашків (Шмальг.). Петрівка коло Балти (Пач.). Байтальсько-Точилівська ліс. дача, Ананьївського р-ну (Пач.).—**П. Л.-С., Л. Л.-С**—звичайно.—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Артемівські (кол. Святі) гори (Фл. УСРР, визн., I. с. 249). — Ворошиловградська обл.: Слав'яносербщина (Бекетов). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Шпички біля Владимирівки (Пач.). — **Л. З.-Л. С.** Біля Дніпропетровська (Акінф., Шмальг.).

Поширення по СРСР. Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Ниж.-Дон., Завол.

Ar. Geogr. Франція, Німеччина, Швейцарія, півн. част. Італії, Австрія, Сербія, Болгарія, лісова і лісостепова смуги Європ. частини СРСР.

Секція 22. **Spirostáchyae** Drejer.—Kükenth. l. c. p. 657.

393. (71). C. fláva L. — Осока жовта. Світлозелена рослина з густодернистим кореневищем. Стебла тригранні, гладенькі, 20—60 *см* завв., при основі обгорнені світлобурими піхвами, що легко розщеплюються. Листи більш-менш м'які, плоскі, 3—5 *мм* завш., раптом загострені, коротші від стебла. Колосів 2—4, скупчених; верхній з них чоловічий, лінійно-ланцетний, 0,7—1,5 *см* завд., на ніжці 0,3 *см* завд., з тупими іржаворудими лусками; решта колосів—жіночі, кулясті, яйцевидні і довгасто-яйцевидні, 0,8—2 *см* завд., густі, верхні сидячі, нижній інколи відсунутий і на ніжці до 2 *см* завд., майже схований

у піхві прицвітного листа, пластинка якого відхилена і в багато раз перевищує суцвіття; покривні луски яйцевидні, гострі, іржаві, з зеленою серединою, наполовину вужчі і коротші від мішечка. Мішечки довгасто-яйцевидні, зігнуті, здуто-тригранні, 5—6,5 *мм* завд., жовто-зелені, згодом жовті, з численними жилками, в основі круглясті, сидячі, поволі переходять у видовжений циліндричний, униз відігнутий, гладенький, угорі глибоко розщеплений двозубий носик, майже такий завдовжки, як половина мішечка. 4. Цв. V; пл. VI.

Laete viridis, dense caespitosa. Culmi trigoni, laeves, 20—60 *cm* alti. Folia plana, linearia, subito acuminata, 3—5 *mm* lata, culmo breviora. Bracteae foliaceae, culmum superantes, demum patentissimae, infima vaginata. Spicae 2—4-nae, suprema mascula, lineari-lanceolata, 0,7—1,5 *cm* longa, breviter pedunculata, caeterae femineae, agglomeratae, globosae, ovatae vel oblongo-ovatae, 0,8—2 *cm* longae, densiflorae, sessiles vel infima interdum pedunculo ad 2 *cm* usque longo, vagina bracteae subocculato suffulta, glumis ovatis, acutis, ferrugineis, utriculo brevioribus angustioribusque. Stigmata terna. Utriculi divergentes, oblongo-ovati, incurvi, subinflato-trigoni, flavescentes, nervosi, sessiles, 5—6,5 *mm* longi, superne in rostrum elongatum, refractum, laeve, profunde bidentatum subsensim attenuati. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 975. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 299 pro parte. Czern. Consp. n° 1564. Рог. Обозр. (1869) 267. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 642; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 571. Пач. Фл. Полес. n° 1141. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 236 (incl. f. *umbrosa*) pro parte. В. Кречетович, Фл. СССР III, 387. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 250.

Syn. *C. flava* var. *vulgaris* Döll, Rhein. Fl. (1843) 147. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 236. *C. eu-flava* A. *vulgaris* Aschers. et Graebn. Synops. II, 2 (1903) 199.— *C. Oederi* Czernjaiev, Consp. n° 1565 non Ehrh. (ex Šir. et Lavr. l. c.).

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 210!

Fxsicc. Herb. Fl. Ross. № 1641! — Pl. Finl. exs. № 136!

Hab. На вогких і болотистих лугах, по чагарниках на вогких місцях. — Досить звичайно в Поліссі і зрідка в Лісостепу.

П. П., Л. П. — досить звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Кам'янець-Подільськ. окр., Вербки, Ракове, Моначин (Кот.). **П. Л.-С.** — Вінницька обл.: Вінниця (Д. Зеров!), с. Новоселиця Залужна (Д. Зеров!). Коло Летичева (Єліи). — Київська обл.: Таращ (Полонська!). Ім. Петровського рн, болото Ірдинь, коло Вовчої гатки (Клеоп.!). Звенигородськ. рн, с. Неморож (Підопл.!). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, хут. Хрести (Полонська!). — Харківська обл.: Околиці Харкова: Шпаки (Лавр., Кот.), Бабаї — Карачівка (Ролл); окол. Куряжа, хут. Наточий (Лавр.); Маковців яр, коло Пісочина (Наливайко у Шир. і Лавр.); Гиївка (Наливайко у Шир. і Лавр.). Кол. Вовчанськ. пов., хут. Дубинськ (Черняєв у Шир. і Лавр.).

Крім типової форми, для УРСР ще наводяться (*Є. Б.*):

F. umbrósa Kneucker. Стебло вище. Листи ширші, звислі.

Culmus elatior. Folia latiora, perflaccida, interdum graminea.

Kneucker in Allg. bot. Zeitschr. V (1899) 8. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 49.

В тінистих місцях.

Харківська обл.: Кол. Вовчанськ. пов., Дубинськ (Черняєв у Ширяєва і Лавренка).

Var. lepidocárpa (Tausch) Godr. Стебло (15) 30—50 *см* завв., тупотригранне, вгорі трохи шерстке. Листи 2—2,5 *мм* завш., злегка жолобчасті; чоловічий колос на помітній ніжці; жіночі довгасто-яйцевидні або довгасті, дуже густі, трохи розсунуті. Мішечки коло 4 *мм* завд., вгорі раптом звужені в тонкий, здебільшого не довший 2 *мм* носик.

Culmus (15) 30—50 *cm* altus, superne scabriusculus. Folia 2—2,5 *mm* lata, canaliculato-plana, graminea. Spica terminalis conspicue pedunculata, laterales oblongo-ovatae vel oblongae, perdensiflorae, remotiusculae. Utriculi vix 4 *mm* longi, in rostrum sublongum, in parte inferiore spicae oblique deflexum abrupte attenuati.

Godr. Fl. Lorr. III (1843) 118. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. p. 49, n° 236.

Syn. *C. lepidocarpa* Tausch in Flora, XVII (1834) 179. Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20, 672. В. Кречетович, Фл. СССР III, 389. — *C. flava* γ. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 300.

Icon. Фл. СССР III, с. 391, табл. XXI, рис. 3.

Різновидність ця наводиться Ширяєвим і Лавренком (на підставі екземплярів К. Залеського) для В'юнного болота, біля Охтирки, Сумської області.

Поширення виду по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам. (на схід до Ками), Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., гори Криму, Захід. Закавк. (?).

Ar. Geogr. speciei. Майже вся Європа, Крим.

393[1]. (72). C. flavélla V. Krecz. — Осока жовтенька. Зелена, кущисто-дерниста рослина. Стебла тригранні, гладенькі, 15—30 *см* завв. Листя плоске, лінійне, раптом загострене, коротше від стебла, 2—3 *мм* завш.; прицвітні листи зелені, відстовбурчені, нижній з піхвою, значно довший за суцвіття. Колосів 2—4, більш-менш скупчених, нижній часто відсунутий; верхній колос чоловічий, сидячий, ланцетний, 0,5—1 *см* завд., з іржавими довгастими тупими покривними лусками, решта жіночі, кулясті або яйцевидні, 0,7—1 *см* завд., 0,8—0,9 *см* завш., нижній на ніжці до 1,5 *см* завд.; покривні луски в жіночих колосах яйцевидні, гострі, іржавчасті, посередині зелені, коротші від мішечків. Мішечки обернено-яйцевидні, здуто-тригранні, 3,5—4 *мм* завд., світлозелені, пізніше жовтуваті, з жилками, майже сидячі, вгорі швидко звужені в видовжений глибоко розщеплений двозубий носик, довжина якого дорівнює половині довжини мішечка. 4. Пл. V.

Viridis, caespitosa. Culmi trigoni, laeves, 15—30 *cm* alti. Folia plana, linearia, subito acuminata, 2—3 *mm* lata, culmo breviora. Bracteae foliaceae, patentes, inflorescentia multo superantes, infima vaginata. Spicae 2—4-nae, plus minusve congestae, infima saepe remota, terminalis mascula, lanceolata, sessilis, 0,5—1 *cm* longa, caeterae femineae, globosae vel ovatae, 0,7—1 *cm* longae, 0,8—0,9 *cm* latae, sessiles, infima pedunculo ad 1,5 *cm* longo suffulta; glumae spicae masculae oblongae, obtusatae, ferrugineae, spicarum feminearum ovatae, acutae, subferrugineae cum vitta mediana viridi, utriculo breviores. Stigmata terna. Utriculi obovati, turgido-trigoni, 3,5—4 *mm* longi, virescentes, demum flavescentes, nervati, subsessiles, in rostrum elongatum, eis subduplo brevius, apice profunde bidentatum subito attenuati. 4.

V. Kreczetovicz in Fl. URSS III (1935) 388, 617.
Icon. Flora URSS III, tab. XXI, fig. 2!

Hab. Болотисті луги і чагарники.

Цей вид в УРСР досі невідомий, але, на думку автора, може трапитися на Поліссі.

Поширення по СРСР. Кар.-Лапл. (півд. частина), Дв.-Печ. (півд.-захід. частина), Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол.

Ar. Geogr. БРСР, півн.-захід. частина РРФСР.

394. (73). C. Oedéri Retz. — Осока Едера. Зелена рослина з густодернистим кореневищем. Стебла тупотригранні, гладенькі, 5—20 *см* завв. Листи більш-менш жорсткі, плоскі або трохи згорнуті, 2—3 *мм* завш., тонко загострені, коротші від стебла; прицвітні листи зелені, значно довші за суцвіття, нижній з піхвою. Колосів 2—4, скупчених; верхній колос — чоловічий, обернено-ланцетний або лінійно-булавовидний, 1—2 *см* завд., з тупими світлоіржавими луссками, решта колосів жіночі, кулясті або яйцевидні і довгасто-яйцевидні, 0,6—1 *см* завд., 0,5—0,6 *см* завш., густі, сидячі, нижній іноді віддалений і на ніжці не довшій 1 *см*; нижній прицвітний лист у багато разів перевищує суцвіття. Покривні луски яйцевидні, гоструваті, іржаві, з зеленою серединою і вузькоплівчастими краями, мало не на половину коротші від мішечка. Мішечки розчепірені, обернено-яйцевидні, здуто-тригранні, 3—3,5 *мм* завд., зелені, згодом майже бліді, з 4—5 тонкими жилками, майже сидячі, поволі звужені в прямий або майже прямий, гладенький, укорочений, угорі неглибоко і скісно вищерблений носик, що дорівнює третині довжини мішечка. 4. Цв. V; пл. VI.

Viridis, dense caespitosa. Culmi obtuse trigoni, laeves, 5—20 *cm* alti. Folia plus minusve rigidiuscula, plana vel subconvoluta, longe acuminata, 2—3 *mm* lata, culmo breviora. Bracteae foliaceae, infima vaginata, inflorescentiam multo superans. Spicae 2—4-nae, approximatae vel interdum remotae, suprema mascula, oblanceolata, vel lineari-clavata, 1—2 *cm* longa, glumis obtusis pallide ferrugineis; spicae caeterae femineae, globosae vel ovatae et oblongo-ovatae, 0,6—1 *cm* longae, 0,5—0,6 *cm* latae, densiflorae, sessiles vel infima interdum pedunculata, glumis ovatis, acutiusculis, ferrugineis cum vitta mediana viridi, anguste membranaceo-marginatis, utriculo subduplo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi divaricati, obovati, turgido-trigoni, 3—3,5 longi, tenuiter paucinervii, virides, serius pallescentes, subsessiles, in rostrum eis subtriplo brevius, rectum, apice bidentatum, oblique emarginatum contracti. 4.

Retz. Fl. Scand. Prodr. (1779) 179.—Bess. Enum. n° 1203. Czern. Consp. n° 1565. Пачоск. Фл. Полес. n° 1142; Херс. фл. I, 327. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. муз., n° 162. В. Кречетович, Фл. СССР III, 390. Матюшенко, Фл. УСРР, визи. I, 251.

Syn. *C. flava* β. *Oederi* Lam. et DC. Fl. Franç. III (1805) 121. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 642; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 572. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 49.—*C. flava* δ. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 300.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 210!—Hegi, III. Fl. v. Mittel-Eur. II, tab. 53, fig. 4!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 444!—Fl. Polon. exs. № 492!

Hab. На болотах і болотистих лугах, на вогких піщаних і торфуватих грунтах.—Зрідка в Поліссі і в Лісостепу.

П. П. Околиці Києва: коло болота Імшаного (Д. Зеров і П. Оксіюк!). — **Л. П.** Околиці Києва: (Шмальг.); болотисті луги за с. Вигурівщиною (Д. Зеров!).— Чернігівська обл.: Болото Шахове, коло м. Остра (Ракочі!).—**П. Л.-С.** Полтавська обл.: Кременч. рн, коло с. Білецьківки, хут. Суслівка (Лавр.).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, сс. Дмитрівка, Вільхи, Чапаївка, Хрести (Полонська!). Коло Кременчука, в долині Дніпра, на вогкому піску (19. VI 1913. Пач.); околиці Кременчука, на низинах серед пісків біля залізничної лінії Кременчук — Полтава (Клеоп.!); с. Лемешівка, Кременчуцьк. рн (Білик!). Полтава (Іллічевськ.). — Сумська обл.: Лебединськ. рн, Бобрик (Ширяєв). — Харківська обл.: Харків (Фл. УСРР, визн. I, с. 251).

Крім типової форми, для УРСР наводиться ще форма (*Є. Б.*):

F. pygmáea Anderss. Стебло 3—5 *см* завв.; листи значно перевищують стебло. Жіночі колоси маленькі, кулясті, зближені.

Culmus 3—5 *cm* altus, foliis multo brevior. Spicae femineae parvulae, globosae, approximatae.

Anderss. Cyper. Scand. (1849) 25. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 49, n° 236.— **Л. Л.-С.** Сумська обл.: Лебединськ. рн, Бобрик (Ширяєв і Лавр. l. c., non vidi).

Поширення виду по СРСР. Кар.-Лапл., Дв.-Печ., Лад.-Ільм., Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Вол.-Кам. (на схід до Ками), Причорн. (півн. част.), Вол.-Дон., гори Криму, Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур. (Байкал, Сосновка), Захід. Закавк. (?).

Ar. Geogr. Захід. Європа, Польща, півн. і середня смуга Європ. частини СРСР, Схід. Сибір.

C. Oedéri Retz × **C. fláva** L.

Л. Л.-С. Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Хрести (Полонська!).

395. (74). C. Karélini[1] Meinsh. — Осока Карелiна. Жовтувато-зелена рослина з дернистим кореневищем. Стебла тригранні, гладенькі, 20—50 *см* завв., при основі обгорнені іржаво-бурими або вохристими піхвами. Листи жорсткі, плоскі, 3—6 *мм* завш., злегка шерсткі, тонко загострені, трохи коротші від стебла, з більш-менш розвиненим забарвленим язичком при основі пластинки. Колосів 3—5, угорі зближених, донизу розсунутих; верхній з них чоловічий, булавовидний або довгасто-обернено-яйцевидний, 1—1,5 *см* завд., з жовтуватими тупими покривними луссками, решта — жіночі, вкорочені, яйцевидні або довгасті, 1—2 (2,5) *см* завд., 0,6—0,7 *см* завш., прямостоячі, густі, нижні на ніжках до 3—4 *см* завд.; нижній прицвітний лист з піхвою до 3 *см* завд. і з пластинкою, що дорівнює суцвіттю або перевищує його; покривні луски яйцевидні, з шерстким вістрям і з жилками, в іржавих крапках, посередині зеленувато-жовті, удвоє або й більше коротші від мішечків. Мішечки яйцевидні, опукло-тригранні, 3—3,5 *см* завд., трохи розчепірені, жовтувато-зелені, інколи злегка іржавокрапчасті, з 5—6 невиразними потовщеними жилками, майже сидячі, догори більш-менш раптом стягнуті в короткий, гладенький, на вершку розчепірено-двозубий носик. 4. Цв. V; пл. 1/2 V.—Рис. 37.

Flavescenti-viridis, caespitosa. Culmi trigoni, laeves, ad basin vaginis ferrugineo-fuscis vel ochraceis vestiti, 20—50 *cm* alti. Folia rigida, plana, tenuiter acutata, subscabrida, 3—6 *mm* lata, culmo subbreviora, ligula plus minusve

[1] Видова назва дана на пошану одного з перших дослідників флори Середньої Азії — Карелiна.

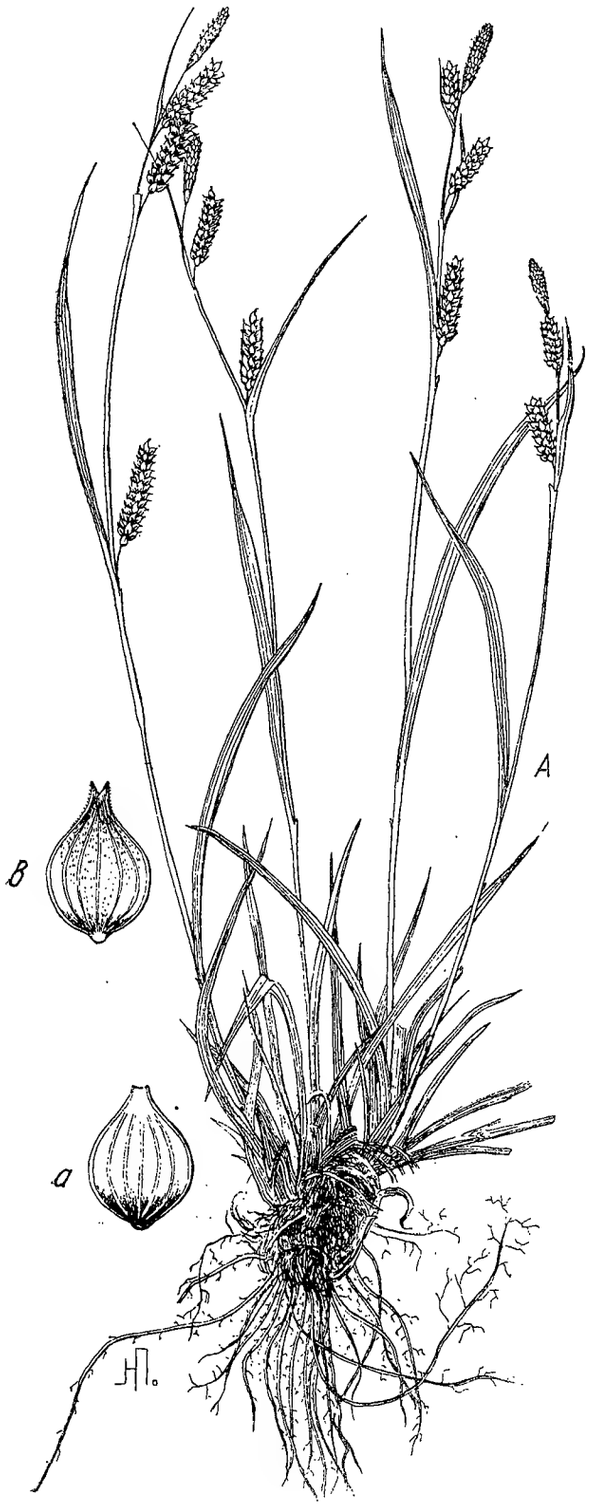

Рис. 39. *Carex Karelini* Meinsh.
A — загальний вигляд рослини; *a* и *b* — мішечок.

evoluta colorata instructa. Bracteae foliaceae, vaginatae, infima inflorescentiam aequans vel superans. Spicae 3—5-nae, erectae, superiores approximatae, inferiores distantes, suprema mascula, clavata vel oblongo-ovata, diluta, 1—1,5 *cm* longa, caeterae femineae, ovatae vel oblongae, 1—2 (2,5) *cm* longae, 0,6—0,7 *cm* latae, densiflorae, erectae, inferiores pedunculatae, glumis ovatis, mucrone scabrido apiculatis, trinerviis, ferrugineo-maculatis, in media parte flavescenti-viridibus, utriculo saltem duplo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi divaricati, ovati, subinflato-trigoni, 3—3,5 *mm* longi, flavescentes, interdum ferrugineo-punctati, subcostato-nervosi, subsessiles, superne in rostrum breve laeve vel vix scabridum, subdivaricatim bidentatum subito contracti. 4.

Meinsh. in Act. Horti Petrop. XVIII, 3 (1901) 380. — В. Кречетович, Фл. СССР III, 395. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 249.

Syn. *C. diluta* Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20 (1909) 659 pro parte et auct. fl. Ucrain. non M. B. Czern. Consp. n° 1563.—*C. distans* var. *pallida* Pacz. Херс. фл. I (1914) 325.

Icon. Фл. СССР III, tab. XXI, fig. 9!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 193!

Hab. Солончакові луги, солончаки. — На півдні Лівобережного полісся, в Лісостепу (крім західн.) і в Степу досить часто або звичайно.

Л. П. Чернігівська обл.: Комарівськ. рн, Берестовець (Лукашев!). Ніжинськ. рн, с. Дроздівка (Барбарич!), с. Кукшин (Барб.!). Коло м. Козельця (Рог.!). — Київська обл.: Пухівка (Лук'янов!). Околиці Києва: Вигурівщина (Д. Зеров!), між хутором Биковня і Слобідкою (Д. Зеров і П. Оксіюк!), коло Рибного озера (Д. Зеров!).—**П. Л.-С.** Одеська обл.: Саврань (Шмальг.!).—Київська обл.: Корсунськ. рн, Корсунь (Підопл.!). Таращанськ. рн, поблизу с. Луки, Темний яр (Оксіюк!). Сміла, луги по р. Серебрянці (Клеоп.!); болото Ірдинь (Клеоп.!); Звенигород. рн, с. Козацьке (Підопл.!).—Кіровоградська обл.: Кам'янка (Клеоп.!). Олександрія (Рябков!).—**Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Яготинськ. рн, болото по р. Супою між сс. Безуглівкою і Війтівцями (Д. і К. Зерови!). — Чернігівська обл.: с. Рудівка, Прилуцького р-ну (!). Кол. Ніжинська окр., с. Галиця (!).— Київська обл.: Переяслав (Пач.!). — Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, с. Піщане (Полонська!). Глобинськ. рн, Кринки (!). Полтава (Іллічевськ.).—Харківська обл.: Харків (Черняєв!, Наливайко!); с. М. Рогозянка коло Харкова (Лавр.!).—**П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Первомайськ (Шмальг.!).—**Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Зміївський Лиман (Лавр.!). — Полтавська обл.: Козельщаиськ. рн, с. Книшівка на Пслі (Афанасьєв!). Карлівка (Ганешин!).—Дніпропетровська обл.: Околиці Дніпропетровська—Ігрень (Акіфієв!). — Запорізька обл.: Бердянська коса (!). — Сталінська обл.: Маріупольськ. рн, Білосарайська коса (Клеоп.!); Ляпине в окол. Маріуполя (Клеоп.!). — **П. З. С.** Одеська обл.: Околиці Одеси, коло м. Палієва, Біляївськ. рн (Матюшенко!).— Миколаївська обл.: Софіївка біля Станіслава (Пач.!).—**Л. З. С.** Миколаївська обл.: Цюрупииськ. рн, біля Цюрупинських (Олешківських) хуторів, Кардашинське болото (!).

Поширення по СРСР. Верх.-Вол., Вол.-Кам., Верх.-Дніпр., Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Завол., Причорн., Ниж.-Дон., Ниж.-Вол.; Передкавк., Дагест., Сибір на схід до Даурії; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Схід. Європа до Бесарабії, Крим, Півн. Кавказ, Сибір до Даурії, Середня Азія, півн.-західна Монголія.

C. Karélini Meinsh. × **C. distans** L.

Л. П. Чернігівська обл.: Ніжинськ. рн, с. Кукшин (Барбарич!). Комарівськ. рн, Берестовець (Лукашев!). **П. Л.-С.** Київська обл.: поблизу с. Луки, Таращанськ. рн, (Оксіюк!). — Кіровоградська обл.: Кам'янка (Клеоп.!).

396. (75). C. exténsa Good.—Осока розтягнута. Сіро-зелена, густодерниста рослина. Стебла тупотригранні, гладенькі, 10—50 *см* завв., при основі обгорнуті іржавобурими безлистими піхвами. Листи жорсткі, прямі, товстуваті, жолобчасто звинені, 2—3 *мм* завш., гладенькі, на вершку щетинувато потоншені, майже дорівнюють стеблу. Колосів 3—5, угорі скупчених, донизу розсунутих; верхній з них чоловічий, лінійний, 1—2,5 *см* завд., з яйцевидними іржавими лусками; решта колосів жіночі, яйцевидні або довгасто-яйцевидні, 0,6—2 *см* завд., густі, верхні сидячі, нижні на ніжці до 1 *см* завд.; нижній прицвітний лист з мало виявленою піхвою і щетиновидно згорнутою пластинкою, що перевищує суцвіття; покривні луски яйцевидні, вгорі з вістрям, іржавокрапчасті, з вузькоплівчастим краєм, посередині жовтуваті, коротші від мішечків. Мішечки більш-менш розширено-яйцевидні, сплющено-тригранні, 3,5—4 *мм* завд., сіро-зелені, злегка іржавокрапчасті, згодом буріють, з 6—7 жилками, при основі круглясті, сидячі, догори більш-менш раптом переходять у короткий, гладенький, клинуватий, угорі стисненодвозубий носик. 4. Цв. V; пл. VI.

Cinereo-viridis, caespitosa. Culmi erecti, obtuse-trigoni, laeves, 10—50 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis ferrugineo-fuscis vestiti. Folia rigida, erecta, convoluto-canaliculata, setaceo-attenuata, laevia, 2—3 *mm* lata, culmum subaequantia. Bracteae foliiformes, spicas et culmum superantes, infima subvaginata, setaceo-convoluta. Spicae3—5-nae, superiores congestae, infima remota, terminalis mascula, linearis, 1—2,5 *cm* longa, ferruginea; spicae caeterae femineae, oblongo-ovatae vel ovatae, densiflorae, 0,6—2 *cm* longae, superiores sessiles, infima breviter pedunculata, glumis ovatis, mucronatis, flavescentibus, ferrugineo-maculatis, anguste membranaceo-marginatis, utriculo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi ovati, nervati, utrinque convexi, cinereo-virides, tandem fuscescentes, plus minusve ferrugineo-punctati, in rostrum breve, laeve, bidentatum contracti, 3,5—4 *mm* longi. 4.

Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 175, tab. 21, fig. 7.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 299. Lindem. Fl. Chers. II, 327. Шмальг. Фл. Ср. и Ю. Р. II, 570. Пач. Херс. фл. I, 327. В. Кречетович, Фл. СССР III, 396. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 250.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1639!—Pl. Finl. exs. № 540!

Hab. На піщаних солончакуватих узбережжях Чорного і Азовського морів.

П.З.С. Одеська обл.: Острів у гирлі Дністровського лиману (Пач). Одеса (Стевен!.; 1851. аноним!); Одеса, колонія Люстдорф (Нордманн!); Одеса, коло Сухого Лиману (Шмальг.!). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Голпристанськ. рн, Солоноозерна лісова дача (19. VI 1902. Пач.!). Острів Джарилгач (С. А. Дзеваиовськ.!); остр. Довгий (!); остр. Тендер (Десятова-Шостенко!).—**Л. З.-Л. С.** Бердяиська коса (Клеоп.!). —Сталінська обл.: Маріуполь (Клеоп.!). Білосарайська коса (Фл. УСРР, визн. I, 250).—**П. С.** Острів Бирючий в Азовському морі (Фл. УСРР, визн. I, 250).

Поширення по СРСР. Причорн., Крим., Захід. Закавк., Талиш.

Ar. Geogr. Приморські узбережжя майже всієї Європи (на північ до півд. Швеції), Малої Азії, півн. Африка, узбережжя Чорного, Азовського і Каспійського морів, півд. Африка (занесено?).

397. (76). C. distans L. — Осока розсунута. Сіро-зелена рослина з густодернистим кореневищем. Стебла тупотригранні, гладенькі, 30—70 *см* завв., при основі обгорнені багряно-бурими безлистими піхвами. Листи

жорсткі, плоскі або півзгорнуті, 2—5 *мм* завш., відхилені, довго загострені, коротші від стебла. Нижній прицвітний лист з піхвою до 2,5 *см* завд., доходить до половини суцвіття. Колосів 2—5, донизу дуже розсунутих; з них верхній чоловічий, потовщений, циліндричний або булавовидний, 1,5—3 *см* завд., з тупими каштановоіржавими лусками, решта — жіночі, яйцевидні, довгасті або циліндричні, густі, 1—3 *см* завд., до 0,8 *см* завш., верхні майже сидячі, нижні на прямій ніжці до 5—6 *см* завд.; покривні луски яйцевидні, тупі, в нижній частині колоса часто з шерстким вістрям, каштановоіржаві, з трьома жилками, поміж жилок зелені, коротші від мішечків на третину. Мішечки широко-яйцевидні, тупотригранні, 4—4,3 *мм* завд., темнозелені, донизу жовтуваті і буруватокрапчасті, з 5—6 потовщеними жовтуватими жилками, при основі круглясті, майже сидячі, вгорі круто переходять у короткий сплющений шерсткий розчепірено-двозубий носик. 4. Цв. V; пл. 1/2 VI.

Cinereo-viridis, caespitosa. Culmi obtuse trigoni, laeves, ad basin vaginis aphyllis purpureo-fuscis vestiti, 30—70 *cm* alti. Folia firma, plana vel semiconvoluta, tenuiter acuminata, 2,5 *mm* lata, culmo breviora, ligula oppositifolia oblonga. Bracteae foliaceae, longe vaginatae, spica sua longiores. Spicae 2—5-nae, terminalis mascula clavata vel cylindrica, castaneo-fusca, caeterae femineae, ovatae, oblongae vel cylindricae, erectae, densiflorae, 1—3 *cm* longae, valde distantes, superiores subsessiles, inferiores pedunculo stricto, ad 5—6 *cm* longo suffultae; glumae castaneo-fuscae, ovatae, obtusae, trinerviae, inter nervos virides, utriculo tertia parte breviores, inferiores plerumque mucrone scabro apiculatae. Stigmata terna. Utriculi late ovati, subinflati, obtuse trigoni, 4—4,3 *mm* longi, 5—6-nervii, obscure-virentes, fusco-punctati, secus nervos flavescentes, in rostrum breve, acute bifidum, ad margines et in dentium latere interiore scabrum contracti. 4.

L. Syst. Veg. X (1759) 1263.—Eichwald, Skizze, p. 120. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 298. Czern. Consp. n° 1562. Рог. Обозр. (1869) 267. Lindem. Fl. Chers. II, 262. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 641; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 571. Пач. Фл. Полес. n° 1140; Херс. фл. I, 325. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 235. В. Кречетович, Фл. СССР III, 397. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 250.

Icon. Фл. СССР III, табл. XXI, рис. 6!

Exsicc. Fl. Polon. exs. № 792!—Kneucker, V, № 148!, 149!, XIIa, 46!

Hab. На солончакуватих, переважно вогких лугах.—Звичайно по всій УРСР, крім півночі Полісся і Західного лісостепу; нема вказівок для Донецького лісостепу.

П. П. Кам'янець-Подільська обл.: Полонне (Рог.).—Житомирська обл.: Городниця (Рог.). Житомир (Гольде!). Черняхів (Лазаренко!); ст. Горбаші (Лазаренко!). — Київська обл.: Околиці Києва: біля ст. Київ III (Шмальг.!), Китаїв (Шмальг.!), коло 1-ої робітничої лікарні (Д. Зеров!).—**Л. П.** На південь від Десни, звичайно (Лавр.). Коло Козельця (Рог., Шмальг.). Комарівськ. ри, Берестовець (Лукашев!). — **П. З.-Л.-С.** МАРСР: Коло Балти (Рог.). — Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів і Войтівці, Лозова, Фрідріхівського р-ну (Фл. УСРР, визи. I). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: Коло Вінниці (Шмальг.!), Слобідка (Шмальг.). Коло Летичева (Рог.). — Київська обл.: Біла Церква (Гродзинськ.!). Богуславськ. рн: Богуслав, с. Гайки (Клеоп.!), с. Хохітва (Клеоп.!). Ржищів (Д. Зеров!). Таращанськ. рн, коло с. Луки на Росі, яр „Темний" (Оксіюк!). Смілянськ. рн, болото Ірдинь, коло Вовчої гатки (Клеоп.!). Звенигородськ. рн, с. Будище (Підопл.!). Вільшанськ. ри, с. Моринці (Підопл.!). — Кіровоградська обл.: Кам'янськ. рн, м. Кам'янка (Клеоп.!, як гібрид з *C. Karelini* Meinsh.). Ревівка

по р. Цибульнику. Чигиринськ. рн, Колонтаїв по Тясмину, Тясминка. Олександрійськ. рн: Користівка (Пач.). Олександрія (Рябков). Знам'янськ. рн, Перехрестово у Чорному лісі (Пач.). Кіровоград (1824. Бошняк!, Ліндеманн).—Одеська обл.: Саврань (Рог.).—**Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Прилуцьк. рн, с. Подище (!). Колесники, Ніжинськ. рн, і коло Смолянського болота (Барбарич!), с. Кукшин, у вигляді гібрида з *C. Karelini* Meinsh. (Барбарич!). Ніжин (Рог.).—Київська обл.: Переяслав (Рог.).—Полтавська обл.: ст. Кисілівська, кол. Лубенськ. повіту (Рог.!). Полтава (Траутф.!, Рог.). Турівка (Базінер!).—Харківська обл.: „Дуже часто на лугах по всій колиш. Харківській губернії" (Ширяєв і Лавр., l. c.). Мерефа (Черняєв!). Біля Зміева, луг по р. Мжі (Мілютін!).—**П. З.-Л. С.** Дніпропетровськ (Шмальг.).—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Між ст. Ігреиь і Чаплі (Алексєєнко!). Дніпропетровська приміська смуга, Попівка, Іванівка (Алексєєико!).—Полтавська обл.: Карлівка (Рог., Є. Бордз.!).—**П. З. С.** Миколаївська обл.: Коблево (Rehman, Пач.); Горобчанська коса (Рябков). Тилігул (Нордманн!). Херсон (Шмальг.). Софіївка біля Станіслава (Пач.). Миколаїв (Федосєєв, Пач.).—**Л. З. С.** Миколаївська обл.: „У піщаній смузі кол. Дніпровського повіту", багато (Пач.). Цюрупииськ (!).

Поширення по СРСР. Верх.-Дніпр., Верх.-Вол., Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Крим., Захід. Закавк.

Ar. Geogr. Півд. і Серед. Європа до півд. Швеції, півд. і серед. смуга Європ. частини СРСР, Чорноморське узбережжя Кавказа.

Секція 23. **Secalínae** O. F. Lang.—Kükenth. l. c. 679.

398. (77). C. hordeístichos Vill.—Осока ячменевидна. Сіро-зелена рослина з густодернистим кореневищем. Стебла міцні, тригранні, гладенькі, 10—40 *см* завв., в нижній третині вкриті листям, при основі обгорнені іржавобурими піхвами. Листя жорстке, при основі зложене, догори більш-менш плоске, 3—5 *мм* завш., шерстке, довго загострене, довше за стебло. Колосів 4—7; верхні 1—3 зближені, чоловічі, вузько-булавовидно-циліндричні, 1—2,5 *см* завд., з довгастими тупими брудноіржавими лусками, з плівчастим краєм; решта колосів жіночі, довгасто-яйцевидні, 2,5—4 *см* завд., густі, віддалені від чоловічих і між собою зближені, верхні — сидячі, нижні — на ніжках до 1,5 *см* завд.; нижній прицвітний лист з піхвою до 1,5 *см* завд., у кілька разів перевищує суцвіття; покривні луски яйцевидні, гострі (нижні з вістрям), кілясті, вздовж кіля вгору шерсткі, іржаво-жовтувато-зелені, з 3 жилками і з білоплівчастим краєм, коротші від мішечків. Мішечки сидять у 4—5 рядів, трохи відхилені, ланцетні, плоско-опуклі, 10—12 *мм* завд., солом'яножовті, згодом жовтогарячо-бурі, розсіяношерсткі, з численними жилками, при основі круглясті і стягнуті в коротку ніжку, від основи з визубчасто-крилатими краями, вгорі поволі звужені у сплющений, видовжений, на вершку плівчастий, глибоко розщеплений, трохи всередину загнутий носик. 4. Цв. V; пл. VI.

Cinereo-viridis, caespitosa. Culmi erecti, trigoni, laeves, 10—40 *cm* alti, ad basin vaginis ferrugineis vestiti. Folia firma, inferne plicata, superne plana, linearia, longe acuminata, scabrida, culmos superantia, 3—5 *mm* lata. Bracteae hebracae, vaginatae, infima erecta, inflorescentiam multo superans. Spicae 4—7-nae, superiores 1—3 masculae, anguste cylindrico-clavatae, ferrugineae, approximatae vel infima remota, caeterae femineae, approximatae, a masculis remotae, oblongo-ovatae, 2,5—4 *cm* longae, densiflorae, erectae, superiores sessiles, inferiores pedunculatae. Glumae spicarum feminearum ovatae, acutae (infimae mucronatae), trinerviae, carinatae, secus carinam superne scabriusculae, ferru-

gineo-flavescenti-virescentes, albo-membranaceo-marginatae, utriculis breviores. Stigmata terna. Utriculi seriebus 4—5-nis dispositi, lanceolati, plano-convexi, 10—12 *mm* longi, nervati, asperuli, straminei, demum aurantiaco-fusci, basi rotundati, ad margines anguste serrulato-alati, superne in rostrum applanatum, acute bifidum, margine serrulato-scabrum, apice membranaceum sensim attenuati. 4.

Vill. Hist. pl. Dauph. II (1787) 221, tab. 6.—Lindem. Fl. Chers. II, 261 (ex p.?). Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 642; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 567. Пач. Херс. фл. I, 323. Sir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 232. В. Кречетович, Фл. СССР III, 383. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 251.

Syn. *C. secale* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 300 ex parte.—*C. secalina* Czern. Consp. n° 1566. Рог. Обозр. (1869) 267, non Willd.

Icon. Kükenth. in Engl. Pflnzr. IV, 20, 680, fig. 116!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 946!—Kneucker, № 55!

Hab. На вогких місцях, біля виходів джерел, по краях боліт.— Зрідка в Лісостепу і в Степу.

П. П. Київ (Цінгер!, Полонська!).—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Між Кам'янець-Подольським і Ланцкорунем (Клеоп.!). Чемеровецьк. рн, Гусятине (Фл. УСРР, визн., с. 251).—МАРСР: Топали (Шмальг.), Мокри, кол. Балтськ. повіту (Шмальг.). Кодима (Шмальг.!).—**П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Меджибіж (Рог.!).—Вінницька обл.: Вінниця (Біловор!).—Київська обл.: Біла Церква (Гродзинськ.!). Богуславськ. рн, с. Хохітва (Полонська!). Рн ім. Г. І. Петровського, Городище (Левитськ.!). Яблунівка, біля Сміли (Клеоп.!). Звенигородськ. рн, с. Козацьке (Підопл.!), с. Лисянка (Підопл.!).—Кіровоградська обл.: Підвисоцьк. рн, м. Покатилове (Фінн!). Кам'янськ. рн, Кам'янка на березі Тясмина (Клеоп.!). Знам'янськ. рн, Чорний ліс, в урочищі Прудки на березі невеличкого ставка в балці Чориолісці (Пач.).—**Л. Л.-С.** Харківська обл.: Околиці Харкова, коло ст. Рогань (Кот.!); Іванівка (1819. Черняєв!).—**Д. Л.-С.** Ворошиловградська обл. і рн: с. Іванівка (Підопл.!).—**П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Мостове, Врадіївка (Пач.!).—Кіровоградська обл.: Бобринецьк. рн, Пустопілля (Пач.!).—**Л. З.-Л. С.** Сталінська обл.: Маріуполь (Клеоп.!). С. Бешевськ. рн, В. Каракуба, коло р. Кальміуса (Клеоп.!); В. Янісоль (Клеоп.!).—Ворошиловградська обл.: Старобільськ, на лугах по р. Айдар (Танф.).—**П. З. С.** Миколаївська обл.: Привільнянськ. рн, с. Архангельське (Пач.!). Ново-Одеськ. рн, Горобчанська Коса (Рябк. у Пач., Шестерік.).—**П. С.** Запорізька обл.: Між Володимирівкою і Строганівкою, біля Сиваша (!).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Вол.-Дон., Ниж.-Вол., Крим.; Кавказ: всі райони.

Ar. Geogr. Середня і Західна Європа, Середземноморська обл., півд. смуга Європ. частини СРСР, Кавказ, Мала Азія, Іран.

399. (78). C. secalína Willd.—Осока житня. Сіро-зелена рослина з густодернистим кореневищем. Стебла тонші, ніж у попереднього виду, тригранні, гладенькі, 10—40 *см* завв., при основі обгорнені рожевувато-бурими піхвами. Листи жорсткуваті, плоскі, 2—3 *мм* завш., тонко загострені, шерсткі, перевищують стебло. Колосів 4—8; верхні з них 1—3 чоловічі, зближені, на довгих, до 2—3 *см*, ніжках, булавовидно-ланцетні, 1—2 *см* завд., з обернено-яйцевидними тупуватими і тупими блідозеленими лусками; решта—жіночі, розсунуті, довгасто-булавовидні, 1,5—3 *см* завд., густі, внизу рідкі, нижні іноді при основі розгалужені, на ніжці до 2,5 *см* завд.; нижній прицвітний лист з широкою, вгорі плівчастою піхвою до 4 *см* завд. і пластинкою, що перевищує суцвіття; покривні луски яйцевидні, гострі, з шерст-

ким догори кілем, посередині зелені, до країв білуваті, коротші від мішечків на третину їхньої довжини. Мішечки не сидять рядами, притиснуті, ланцетні, плоско-опуклі, 6—7 *мм* завд., світлозелені, згодом жовтуваті, гладенькі, з тонкими жилками, до основи більш-менш стягнуті в коротку ніжку, від основи з вузькими зазубленими крилами, вгорі поволі переходять у плоский, спереду розщеплений двозубий носик. ♃. Цв. V; пл. 1/2 VI.

Cinereo-viridis, caespitosa. Culmi trigoni, laeves, 10—40 *cm* alti, ad basin vaginis rosescenti-fuscis vestiti. Folia rigidiuscula, plana, linearia, longe acutata, 2—3 *mm* lata, culmum superantia. Bracteae foliaceae, vaginatae, infima culmum superans. Spicae 4—8-nae, pedunculatae, superiores 1—3 masculae, approximatae, clavato-lanceolatae, 1—2 *cm* longae, pedunculo ad 2—3 *cm* usque longo suffultae, glumis obovatis, obtusiusculis obtusisque, pallide viridibus; spicae caeterae femineae, remotae, oblongo-clavatae, 1,5—3 *cm* longae, densiflorae, inferne laxae, inferiores interdum ad basin ramosae, pedunculo ad 2,5 *cm* longo suffultae, glumis ovatis acutis carinatis praeter carinam superne scabridam viridem albido-membranaceis, utriculo tertia parte brevioribus. Stigmata terna. Utriculi haud seriales, adpressi, 6—7 *mm* longi, lanceolati, plano-convexi, nervati, laeves, ad margines anguste serrato-alati, virides, in rostrum applanatum, acute bifidum sensim attenuati. ♃.

Willd. ex Wahlenb. in Vetensk. Ac. Nya Handl. XXIV (1803) 151. — Пач. Херс. фл. I, 324. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 233. В. Кречетович, Фл. СССР III, 384. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 252.

Syn. *C. secale* Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1852) 300 ex p. — *C. hordeistichos* var. *secalina* Boott. Illustr. IV (1867) 133, 433, 434. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. музею, с. 154. — *C. hordeiformis* Czern. Consp. n° 1567.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1945 b!

Hab. На піскуватих, трохи засолених місцях, по берегах.— Рідко і спорадично в Степу і в південній частині Лісостепу.

Л. Л.-С. Чернігівська обл.: Мало-Дівицьк. рн, с. Гнилиця (!); болото Перевод коло сс. Піддубівки і Турівки (Д. і К. Зерови!).—Київська обл.: Баришівськ. рн, с. Бзів, солончакові луги в напрямі на Любарець (Клеоп.!).— Полтавська обл.: Золотоніськ. рн, коло хутора Новоселиці Вознесенської (Полонська!).—**П. Л.-С.** Кіровоградська обл.: Олександрія (Рябк.!); Користівка поблизу Олександрії (Пач.).—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Околиці Дніпропетровська, Ігрень (Алексєєнко!); між Ігренем і Чаплями (Алексєєнко!). — Полтавська обл.: Карлівка (Цінгер!). Цілина коло хутора Вільного (Іллічевськ.). — Харківська обл.: Зміївськ. рн, хут. Георгієвський біля Лиману (Лавр.). — **П. З. С.** Острів у гирлі Дністра (Шестеріков). Одеса (Біберштейн!). Південний берег Тилігульського лиману (Пач.).

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорн., Ниж.-Вол., Завол., Кавказ (навод. для Тбіліськ. р-ну); Західн. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Східна частина Захід. Європи, південна смуга Європ. частини СРСР, Сибір до Байкала, Казахстан, Кульджа, Кавказ.

Секція 24. **Pseudocypéreae** Tuckerm.—Kükenth. l. c. p. 693.

400. (79). C. pseudocyperus L.—Осока псевдоциперусова. Світлозелена дерниста рослина. Стебла гостротригранні, шерсткі, 40—80 *см* завв., при основі з буруватими піхвами. Листи стрічкоподібні, плоскі, 5—10 *мм* завш., гострошерсткі, довго загострені, довші за стебло. Колосів 3—6, скупчених, верхній чоловічий, лінійно-циліндричний, 3—6 *см* завд., з ланцетними, шиловидно загостреними, шерсткими, світлоіржавими покривними лусками; решта колосів — жіночі, циліндричні, 3—6 *см* завд., 0,8 *см* завш., густі, на шерстких, до 4—5 *см* завд. ніжках, звислі; нижній прицвітний лист з короткою піхвою і з пластинкою, що в 2—3 рази перевищує суцвіття; покривні луски в жіночих колосах шиловидно-ланцетні, з довгим шерстким остюком, зелені, з 3 жилками, коротші і значно вужчі за мішечки. Мішечки назад відігнуті, яйцевидно-ланцетні, опукло-тригранні, 4,5—5,5 *мм* завд., блідозелені, згодом солом'яного кольору, блискучі, з 5—6 ребристими жилками, в основі раптом звужені в коротку ніжку, вгорі поволі витягнуті у видовжений гладенький шиловидно-двозубий носик. ♃. Цв. V; пл. VI.

Laete viridis, caespitosa. Culmi erecti, acute triquetri, scaberrimi, 40—80 *cm* alti, ad basin vaginis pallide fuscis obtecti. Folia plana, latiuscule longe linearia, tenuiter acutata, 5—10 *cm* lata, scabra, culmo longiora. Bracteae foliaceae, infima breviter vaginata, inflorescentiam 2—3-plo superans. Spicae 3—6 (7)-nae, approximatae, superior mascula, erecta, anguste-cylindrica, pallida, caeterae femineae, cylindricae, densiflorae, 3—6 *cm* longae, circa 0,8 *cm* crassae, pedunculis scabridis, ad 4—5 *cm* usque longis suffultae, pendulae vel cernuae, glumis lanceolatis, subulato-acuminatis, viridibus, trinerviis, superne ad margines scabris, utriculo subbrevioribus angustioribusque. Stigmata terna. Utriculi lanceolato-ovati, elevatim 5—6-nervii, nitidi, virescentes, tardius straminei, superne in rostrum elongatum, laeve, apice bicuspidatum attenuati, maturi praesertim in parte inferiore spicarum reflexi. ♃.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 978.—Bess. Enum. n° 1200. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 308. Czern. Consp. n° 1576. Рогов. Обозр. (1869) 268. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 640; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 573. Пач. Фл. Полес. n° 1146; Херс. фл. I, 328. Šir. et Lavr. Consp. n° 223. Іллічевський, Герб. Полт. держ. муз. n° 167. В. Кречетович, Фл. СССР III, 460. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 252.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 211!

Exsicc. Pl. Finl. exsic. № 139!

Hab. На осокових і очеретових болотах, у болотистих вільшняках, по берегах болотистих річок, озер. — Дуже звичайно в Поліссі і досить часто в Лісостепу, особливо в його північній частині; на південь рідшає і в Степу трапляється більш-менш спорадично і переважно по великих річках (Дінцю, Дніпру, низу Дністра).

П. П., Л. П. — звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Проскурів (Шмальг.). Деражня (Кот.). — **П. Л.-С.** — досить часто. Південніші місцезнаходження: Кіровоградська обл.: Чигиринськ., рн, Колонтаїв, Бірки, Лугівська ліс. дача, по Тясмину (Пач.). Знам'янськ. рн, Чорни і ліс, між Водяною і Цибулевим, на березі озера (Пач.). Олександрія (Рябков!).—**Л. Л.-С.**—досить часто. Південніші місцезнаходження: Полтавська обл.: Кременчук (Пач.). В.-Кринківськ. рн, Радлівка (Спєсівцев у Ґлліч. l. c.).—Харківська обл.: Зміївськ. рн (Лавр.).—**Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Околиці Дніпропетровська (Акінф.), Попівка, Мануйлівка біля Дніпропетровська (Алексєєнко!). — Харківська обл.: по Дінцю (Лавр.). Кучерівка біля Куп'янська (Клок.). — Ворошиловградська обл.: Кремінна, Рубіжанськ. рн (Клок.). — **П. З. С.** Одеська обл.: У плавнях низу Дністра. Ясски, Біляївка, біля Маяків у плавнях Дністра, у вільшняку (Пач.).—**Л. З. С.** У плавнях низу Дніпра.—Миколаївська обл.: Херсон (Пач.). Цюрупинськ (Порецьк.!). Гола Пристань, Кардашинка, Збур'ївка (Лавр. in vebris).

Поширення по СРСР. Європ. частина (крім Аркт.); весь Кавк.; весь Захід. Сиб.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур. (Верх. Ангара); Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх., Сир-Дар., Тянь-Шан. (Арсланбоб).

Ar. Geogr. Майже вся Європа на півд. від півд. Швеції і Фінляндії до Іспанії, півн. част. Італії, Югославії, Румунії, Європ. част. СРСР, Крим, Кавказ, Серед. Азія, півн. Монголія, Кашмір, Захід. і Схід. Сибір, Півн. Америка.

Секція 25. **Physocárpae** Drejer.—Kükenth. l. c. p. 702.

401. (80). C. infláta Huds.—Осока здута. Сіро-зелена рослина з кореневищем і товстими гонами. Стебла тупотригранні, гладенькі, 30—100 *см* завв., при основі обгорнені червоно-бурими, злегка сітчасто-волокнистими піхвами. Листи жорсткуваті, вузьколінійні, довго загострені, вузлувато-сітчасті, жолобчасто згорнені, шерсткуваті, 2—4 *мм* завш., перевищують стебло. Колосів 3—6, злегка розсунутих; верхні 1—3 чоловічі, лінійні, 3—6 *см* завд.; з лінійно-ланцетними гострими іржастими лусками; решта жіночі, циліндричні, 4—10 *см* завд., 0,8—0,9 *см* завш., рідкуваті, донизу стають ще рідші, на ніжках від 3 *мм* до 3 *см* завд.; нижній прицвітний лист без піхви, перевищує суцвіття; покривні луски ланцетні, гострі, іржасті або світлоіржаві, з ясним лінійним кілем, коротші й вужчі від мішечків. Мішечки трохи скісно відстовбурчені, кругласто-яйцевидні, здуті, 5—5,5 *мм* завд., солом'янозеленого кольору, блискучі, з численими тонкими жилками, в основі кругласті, на короткій відокремленій ніжці, догори раптом звужені у гладенький, майже циліндричний, вгорі коротко-двозубий носик. 4. Цв. V; пл. 1/2 VI.

Cinereo-viridis, stolonifera. Culmi obtuse trigoni, laeves, 30—100 *cm* alti, ad basin vaginis rubro-brunneis, in parte membranacea parce reticulato-fibrosis vestiti. Folia rigidiuscula, anguste linearia, longe acuminata, canaliculata, scabrida, 2—4 *mm* lata, culmum superantia. Bracteae evaginatae, infima inflorescentiam superans. Spicae 3—6-nae, paullo remotae, superiores 1—3 masculae, anguste cylindricae, glumis subferrugineis, lineari-lanceolatis, acutis, caeterae femineae, 4—10 *cm* longae, 0,8—0,9 *cm* latae, laxiusculae, erecto-patentes, superiores sessiles, infimae pedunculatae, glumis lanceolatis, acutis, carinatis, ferrugineis vel pallide ferrugineis, ad carinam pallidis, utriculo brevioribus angustioribusque. Stigmata terna. Utriculi erecto-patentes vel subhorizontales, globoso-ovati, inflati, 5—5,5 *mm* longi, stramineo-virides, tenuiter multinervii, ad basin rotundati, breviter stipitati, apice in rostrum elongatum subcylindricum breviter bidentatum subito contracti. 4.

Huds. Fl. angl. ed. 1 (1762) 354, non Suter.—В. Кречетович, Фл. СССР III, 442. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 252.

Syn. *C. rostrata* Stokes in With. Bot. arr. veg. Gr. Brit. ed. 2 (1787) 1059. — Lindem. Fl. Chers. II, 263. Федченко и Флеров, Фл. Европ. России, 191. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 228.—*C. ampullacea* Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 207. Bess. Enum. n° 1213. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 318. Czern. Consp. n° 1586. Рогов. Обозр. (1869) 268. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 643; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 547. Пач. Фл. Полес. n° 1147. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. музею, n° 168.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 212!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 644!—Pl. Finl. exsic. № 545!

Hab. На осокових і гіпново-осокових, рідко на сфагново-осокових торфових болотах.—Звичайно в Поліссі, зрідка в Лісостепу і дуже рідко в піввічній частині Лівобережного злаково-лугового степу.

П. П., Л. П.—звичайно.—**З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Між Васютницями і Іванківцями (Кот.). — **П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Волочиськ. рн, Монастирище (Кот.). Летичів. Межибіж. Старокостянтинів (Рог.). — Київська обл.: Черкаське лісництво (Громега). Сміла (Фл. УСРР, визн. I, 252). Наводиться Ліндеманом для кол. Херсонської губернії.—**Л. Л.-С.** Київська обл.: Переяслав (Пач.). Баришівськ. рн, Коржі (Ніколаєв у Ілліч., l. c.). — Полтавська обл.: Драбівськ. рн, Капустинці по р. Супою (Ніколаєв у Ілліч.). Яготинськ. рн, Черкасівка, Війтівці (Ніколаєв у Ілліч.). Хорольськ. рн, Бовбасівка (Спєсівцев у Ілліч., l. c.). — Сумська обл.: Лебединськ. рн, Лебедин, Кудинівка (Ширяєв). Білопільськ. рн, Ободи (Залеськ.). Макіївка, болото Галево (Залеськ. у Шир. і Лавр.). — Харківська обл.: Околиці Харкова: Попове озеро, біля Безлюдівки (Черняєв за Ширяєв і Лавр. l. c.), Гаврилівка (Наливайко), Деркачі, Пісочин (Шир. і Лавр.); ст. Борки (Лавр.). Лиман, Зміївськ. рн (Лавр.). — **Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Куп'янськ. рн, Кучерівка (Кот.). — Наводиться, мабуть, помилково, для околиць Маріуполя (Сидоров, Матер. для изуч. Екатериносл. фл., n° 1230).

Поширення по СРСР. Вся Європ. частина, Кавк., весь Захід. Сиб.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Півн. і Серед. Європа до Іспанії, півн. Італії, Албанії і Болгарії, Європ. частина СРСР, Кавказ, Мала Азія, Казахстан, півн. Монголія, майже весь Сибір (крім Якутії і Далекого Сходу), Півн. Америка.

C. infláta Huds. × **C. vesicária** L.

Л. Л.-С. Сумська обл.: На сфагновому болоті біля Лебедина (Ширяєв і Лавр. Consp. fl. Chark. I, p. 484, non vidi).

402. (81). C. vesicária L. — Осока пухирчаста. Зелена рослина з кореневищем, що дає підземні гони. Стебла гостротригранні, вгорі шерсткі, 40—100 *см* завв., при основі обгорнуті червоно-бурими піхвами. Листи стрічкоподібні, жорсткуваті, плоскі, 3—5 *мм* завш., шерсткі, дорівнюють стеблу; нижній прицвітний лист довший за суцвіття. Колосів 4—6; верхні з них 2—4 чоловічі, більш-менш зближені, лінійні, 4—7 *см* завд., з світлоіржавими ланцетними тупуватими покривними лусками; решта — жіночі, розсунуті, циліндрчні, 4—7 *см* завд., 1,5 *см* завш., негусті, на коротких, до 1 *см* завд., більш-менш зігнутих ніжках; покривні луски в жіночих колосах ланцетні, гострі, блідо- і бурувато-іржаві, з зеленуватою серединою, коротші й вужчі від мішечків. Мішечки скісно відхилені, яйцевидні, здуті, 7—8 *мм* завд., зелені, згодом солом'яножовті і жовтогарячі, лискучі, з виступаючими жилками, при основі кругласті, на короткій ніжці, догори більш-менш клинуваті, поволі звужуються в короткий, глибокодвозубий носик. 4. Цв. V; пл. VI.

Viridis, stolonifera. Culmi acute triquetri, superne scabri, 40—100 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis rubris vel rubro-fuscis vestiti. Folia longe linearia, plana, scabra, 3—5 *mm* lata, culmo aequilonga. Bracteae evaginatae, inflorescentiam superantes vel aequantes. Spicae 4—6-nae, superiores 2—4 masculae, plus minusve approximatae, lineares, 4—7 *cm* longae, glumis pallide ferrugineis, lanceolatis, obtusiusculis, caeterae femineae, remotae, cylindricae, 4—7 *cm* longae, 1,5 *cm* crassae, laxiusculae, superiores subsessiles, inferiores pedunculatae;

glumae acutae, lanceolatae, sordide et pallide ferrugineae, utriculo breviores. Stigmata terna. Utriculi erecto-patentes, ovati, inflati, 7—8 *mm* longi, virides, tardius stramineo- vel aureo-flavi, nitidi, multinervii, superne in rostrum breve laeve profunde bidentatum attenuati; dentes rostri divergentes. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 979 excl. var. β.—Bess. Enum. n° 1212. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 319. Czern. Consp. n° 1585. Рогов. Обозр. (1869) 268. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 644; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 574. Пач. Фл. Полес. n° 1148; Херс. фл. I, 329. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 227. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. муз. n° 169. В. Кречетович, Фл. СССР III, 445. Матюшенко, Фл. УСРР I, визн. I, 252.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 213.

Exsicc. Fl. Polon. exs. № 1007! — Pl. Finl. exs. № 548! — Kneucker, № 221!

Hab. На болотах (переважно осокових і почасти очеретових), по берегах озер і річок, у вільшняках. — Звичайно в Поліссі і почасти в Лісостепу (переважно Лівобережному), а також у Степу, де трапляється головно по великих річках — Дніпру, Бугу, Дністру, Дівцю.

П. П., Л. П. — звичайно. — **З. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Коло Проскурова (Рог.). По Двістру (Рябков у Пач.).—**П. Л.-С.** Кам'янець-Подільська обл.: Меджибіж (Рог.). — Вінницька обл.: Гайсивщина (Савостіянов). — Київська обл.: Околиці Сміли (Пач.). — Кіровоградська обл.: Бірки по Тясмиу (Пач.). — **Л. Л.-С.** часто. — **Д. Л.-С.** Ворошиловградська обл.: По Діпцю на схід до станиці Луганської (Лавр.).— **П. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Саксагань, Пятихатськ. рн (Гроссо-Слепіковськ. у Сідорова).—**Л. З.-Л. С.** Околиці Дніпропетровська (Акіф.). Новомосковський повіт (Акінф). — Харківська обл.: Куп'явськ. рн, Кучерівка в околицях Куп'янська (Клок.).— Ворошиловградська обл.: Рубіжаиськ. ри, Н. Краснянка (Клок., Лавр.).—**П. З. С.** Одеська обл.: Білгівськ. рн, біля с. Ясски в плавнях Дністра (Пач.).—Миколаївська обл.: Горобчанська коса, по Бугу (Рябков, Шестеріков). Херсон, на Каравтвинному і Вел. Потьомкінському островах у плавнях Дніпра (Пач.).

Поширення по СРСР. Європ. частина, Кавк., Захід. Сиб., Схід. Сиб.: Анг.-Саяи., Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Найже вся Європа, Захід. і Схід. Сиб., Казахстан.

Секція 26. **Paludósae** Fries.—Kükenth. l. c. 730.

403. (82). C. acutifórmis Ehrh.—Осока болотна. Сіро-зелена рослина з кореневищем, що дає довгі грубі гони. Стебла міцні, гостротригранні, по гранях жолобчасті, вгору шерсткі, 50—120 *см* завв., при основі обгорнуті червонувато- або багрянобурими піхвами, що сітчасто розщеплюються. Листи жорсткі, плоскі, 3—8 *мм* завш., донизу кілясті, тонко загострені, дорівнють стеблу. Колосів 4—7; верхні з них 2—3 зближені, чоловічі, довгасті або ланцетно-циліндричні, 2—4 *см* завд., з ланцетними, нижніми тупуватими і верхніми загостреними, каштановими покривними лусками; решта колосів жіночі, циліндричні, 2—7 *см* завд., густі, прямі, верхні—майже сидячі, нижні—на ніжці до 1 *см* завд.; нижній прицвітний лист перевищує суцвіття; покривні луски ланцетні і вузьколанцетні, загострені, з шерстким вістрям на вершку, каштанові, з блідою середньою жилкою, вужчі від мішечків і дорівнюють їм або більш-менш перевищують їх. Мішечки довгасто-яйцевидні, плоскотригранні, 4 *мм* завд., свинцево-оливкові або свинцево-зелені, згодом буруваті, з потовщеними світлими жилками, при основі круглясті, на короткій ніжці, більш-менш раптом звужені в жовтуватий, гладенький, угорі півмісяцем вищерблений носик. 4. Цв. V; пл. 1/2 VI.

Cinereo-viridis, rhizomate stolones longos crassos edente. Culmi erecti, validi, acute triquetri, scabri, 50—120 *cm* alti, basi vaginis aphyllis rubellis vel fuscis, in parte membranacea reticulato-fissis vestiti. Folia rigida, linearia, tenuiter acuminata, plana, inferne carinata, scabra, 3—8 *mm* lata, culmo aequilonga. Bracteae evaginatae, inferiores culmum superantes. Spicae 4—7-nae, superiores 2—3 approximatae, masculae, oblongae, 2—4 *cm* longae, glumis castaneis lanceolatis, inferioribus obtusiusculis, superioribus acute acuminatis; spicae caeterae femineae, distantes, cylindricae, 2—7 *cm* longae, erectae, superiores sessiles, inferiores breviter pedunculatae, glumis lanceolatis, apice in aristam scabram attenuatis, atro-brunneis cum vitta mediana viridi, utriculo subaequilongis vel eum paullo superantibus. Stigmata terna. Utriculi oblongo-ovati, compresso-trigoni, 4 *mm* longi, plumbeo-olivacei vel plumbeo-virides, elevato-nervosi, ad basin rotundati et breviter stipitati, superne in rostrum brevissimum, laeve, flavescens, semilunari-emarginatum subito contracti. 4.

Ehrh. in Beitr. IV (1789) 43. — Федченко и Флеров, Фл. Европ. России, 192. Пач. Херс. фл. I, 330. В. Кречетович, Фл. СССР III, 400. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 253.

Syn. *C. paludosa* Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 202.— Bess. Enum. n° 1211. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 315. Рог. Обозр. (1869) 268. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 644; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 575. Пач. Фл. Полес. n° 1150. — *C. spadicea* Lindem. Fl. Chers. II, 263 non Roth.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, 213!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 597!—Kneuck. VI, № 179!

Hab. На болотах (очеретових, осокових), по берегах річок, у вільшняках.— Звичайно в Поліссі, Лісостепу і часто в північній частині Степу; на півдні Степу рідшає і трапляється переважно по великих річках.

П. П., Л. П., З. Л.-С., П. Л.-С., Л. Л.-С. — звичайно. — **Д. Л.-С., П. З.-Л. С., Л. З.-Л. С.**— часто.—**П. З. С.**—по Дністру, Бугу, Двіпру, на болотистих берегах і болотистих лугах (Пач.). —**Л. З. С.**—по Дніпру.

Поширення по СРСР. Вся Європ. частина (крім Аркт., Кар.-Лапл. і Дв.-Печ.); Крим.; Кавк.: всі райони; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арал.-Касп., Прибалх.

Ar. Geogr. Вся Європа, крім Арктики, півн. Африка, Захід. Сиб., Серед. Азія, Кашмір, Іран, Кавказ, Мала Азія.

Примітка. Вживається ва плетіния стільців та ін.

404 (83). C. ripária Curt. — Осока побережна. Сіро-зелена рослина з міцними товстими підземними гонами. Стебла міцні, тригранві, догори шерсткі, 60—150 *см* завв., при основі обгорнуті більш-менш гладенькими, буруватими або червонувато-бурими піхвами. Листи стрічкоподібні, жорсткі, плоскі, 5—15 *мм* завш., дорівнюють стеблу або навіть перенищують його; прицвітні листи перевищують суцвіття. Колосів 5—10, нижні розсунуті, верхні 3—6—чоловічі, зближені, потовщено-довгасто-циліндричні, 2—6 *см* завд., з ланцетними гострими каштаново-іржавими покривнями лускамн; решта колосів відсунуті, жіночі, циліндричні, 2—10 *см* завд., до 1 *см* завт., густі, прямі, нижні на потовщеній, гладенькій, до 5 *см* завд., ніжці; покривні луски н них яйцевидно-

ланцетні, вгорі з зазубленим вістрям, каштанові, з 3 жилками, між жилками світліші, довші за мішечки. Мішечки яйцевидно-конічні, шкірясті, опуклотригранні, 5—6 *мм* завд., оливкові, з численними жилками, при основі круглясті і більш-менш губчасті, догори поволі звужуються в короткий і гладенький, широкий, півмісяцем вищерблений розчепірено-двозубий носик. ♃. Цв. V; пл. VI.

Cinereo-viridis, rhizomate stolones subterraneos crassos edente. Culmi firmi, triquetri, superne scabri, ad basin vaginis plus minusve laevibus, fuscescentibus vel rubescenti-fuscis vestiti, 60—150 *cm* alti. Folia rigida, plana, late linearia, culmum aequantia vel superantia, 5—15 *mm* lata. Bracteae foliaceae, infima inflorescentiam superans. Spicae 5—10-nae, superiores 2 — 3 masculae, approximatae, oblongo-cylindricae, 2—6 *cm* longae, castaneo-ferrugineae, caeterae femineae remotae, cylindricae, 2—10 *cm* longae et ad 1 *cm* usque latae, erectae, inferiores pedunculatae et interdum subnutantes, glumis ovato-lanceolatis, mucrone minute serrulato apiculatis, trinerviis, castaneis, inter nervos pallidioribus, utriculo brevioribus. Stigmata terna. Utriculi 5—6 *cm* longi, coriacei, ovato-conici, turgido-trigoni, multinervii, olivacei, basi rotundati, subspongiosi, superne in rostrum breve, latum, bifidum sensim attenuati, lobis rostri divaricatis. ♃.

Curt. Fl. Lond. IV (1783) tab. 60. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 314. Czern. Consp. n° 1581. Рог. Обозр. (1869) 268. Lindem. Fl. Chers. II, 264. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 644; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 575. Пач. Фл. Полес. n° 1149; Херс. фл. I, 331. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 229. В. Кречетович, Фл. СССР III, 409. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 253.

Syn. *C. paludosa* Czern. Consp. n° 1581, non Good.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 214! — Фл. СССР III, табл. XXII, рис. 1!

Exicc. Pl. Finl. exs. № 549! — Dörfler, Herb. norm. № 4789!, 5356!

Hab. Береги річок, озер, вільшняки і болотисті луги. — Звичайно по всій УРСР, крім П. С., де відсутня.

Поширення по СРСР. Вся Європ. частина, крім Арктики, Кар.-Лапл. і Дв.-Печ.; весь Кавказ; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Обськ., Ірт., Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян.; Серед. Азія: Арало-Касп., Прибалх., Сир-Дар.

Ar. Georg. Майже вся Європа, Крим, Кавказ, Мала Азія, Іран, Серед. Азія, Кульджа, Сибір до Байкала.

405. (84). C. melanostáchya MB. — Осока чорноколоса. Сіро-зелена рослина з дерев'янистими підземними гонами. Стебла тонкі, тригранні, вгору більш-менш шерсткі, 15—60 *см* завв., при основі обгорнені цегляно- або червонобурими, сітчасто розщепленими безлистими піхвами. Листи жорсткі, жолобчасті, з завитими назад краями, 2—4 *мм* завш., довго загострені, майже дорівнюють стеблу. Колосів 3—7, донизу розсунутих; верхні 1—3 колоси зближені, чоловічі, видовжено-булавовидні, 1,5—3 *см* завд., з ланцетними гострими, більш-менш іржавими лусками; решта колосів жіночі, яйцевидні або довгасті, прямостоячі, 1—3,5 *мм* завд., рідкуваті; нижні з них на ніжці 1 *см* завд.; нижній прицвітний лист з короткою (до 3—5 *мм*) піхвою, дорівнює суцвіттю; покривні луски в жіночих колосах відтягнуто або більш-менш довгоостисто загострені, темнокаштанові, з світлою серединою, коротші від мішечків. Мішечки шкірясті, яйцевидно-конічні, спереду дуже опуклі, ззаду сплощені, 5—6 *мм* завд., бурувато-зелені, з вдавленими жилками, при основі круглясті, майже сидячі, вгору більш-менш швидко звужені в короткий, прямий, гладенький, короткодвозубий, у відтулині іржавий носик. ♃. Цв. V; пл. 1/2 VI.

Cinereo-viridis, rhizomate stolones subterraneos edens. Culmi tenues, trigoni, superne plus minusve scabridi, sub inflorescentia nutantes, 15—60 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis lateritio- vel rubro-fuscis reticulatim fissis vestiti. Folia rigida, anguste linearia, canaliculata, longe acuminata, culmum subaequantia, 2—4 *mm* lata. Bracteae foliiformes, elongatae, inferior breviter vaginata, inflorescentiam aequans. Spicae 3—7-nae, superiores 1—3 approximatae, masculae, elongato-clavatae, 1,5—3 *cm* longae, glumis lanceolatis, acutis, ferrugineis, caeterae femineae, ovatae vel oblongae, erectae, laxiusculae, superiores sessiles, inferiores remotae, pedunculatae, glumis ovatis, tenuiter acuminatis, atro-castaneis cum vitta mediana pallida, utriculo breviores. Utriculi coriacei, ovato-conici, antice valde convexi, postice planiusculi, 5—6 *mm* longi, brunneo-virides, impresso-nervati, ad basin rotundati, subsessiles, superne in rostrum breve breviter bidentatum ore ferrugineo plus minusve subito contracti. ♃.

M. B. ex Willd. Sp. pl. IV (1805) 299 et in Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 391. — В. Кречетович, Фл. СССР III, 412. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 253.

Syn. *C. nutans* Host, Gram. Austr. 1 (1801) 61, tab. 83, non J. F. Gmel. (1791). — Czern. Consp. n° 1583. Рогов. Обозр. (1869) 268. Lindem. Fl. Chers. II, 264. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 645; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 575. Пач. Херс. фл. I, 331. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 230. Іллічевськ. Герб. Полт. держ. муз. n° 170.

Icon. Фл. СССР III, табл. XXII, рис. 6!

Exsicc. Kneucker, VIII, № 238!

Hab. На лугах, в степових подах, в степових чагарниках, на узліссях. — Звичайно в Степу і зрідка в Лісостепу, де трапляється переважно в південній частині.

З. Л.-С. МАРСР: Рибниця (Шмальг.). Рашків (Шмальг.). При Ягорлику (Шмальг.). Тирасполь, біля Дубосар, Григоріополь, Буторська ліс. дача (по лугах Дністра), біля ст. Кучурган, Красногорка (Пач.); Березки (Рог., Шмальг.). Котовськ (Шмальг.); Олександрівка біля Котовська (Пач.). — **П. Л.-С.** МАРСР: Ананьївський рн, Жеребківська ліс. дача (Пач.). — Кіровоградська обл.: В. Ввська (Барей у Пач.). Знам'янка (Браунер). Олександрія, Богоявленське біля Олександрії (Пач.). Між Ревівкою, Новогеоргіївськ. рн, і Павлишем, Онопріївськ. рн (Пач.). — Київська обл.: Катериноопольськ. рн, Луківка (Підопл.!). Коло Сміли (Клеоп.!). Між Трахтемировом і Каневом (Траутф.!). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Пирятинськ. рв, Тамарівка (Ніколаєв у Ілліч. l. c). Полтава (Рог.); околиці Полтави, с. Н. Млини (Педан у Іллічевськ. l. c.). — Сумська обл.: Цілина біля Саївських хуторів між сс. Козельвим і Катеринівкою (Лавр. і Зоз; ізольоване місцезнаходження). — Харківська обл.: Валки (Талієв). Чугуївськ. рн, Тернове, по р. Уді (Лавр.). Околиці Змієва (Лавр.). — **Д. Л.-С.** — досить звичайно. — **П. З.-Л. С, Л. З.-Л. С., П. З. С., Л. З. С., П. С.** — звичайно. — Наводиться — мабуть, помилково — Роговичем для Житомира.

Поширення по СРСР. Серед.-Дніпр., Причорн., Вол.-Дон., Завол., Вол.-Кам., Ниж.-Вол., Крим.; весь Кавк.; Захід. Сиб.: Верх.-Тоб., Ірт., Алт.; вся Серед. Азія.

Ar. Geogr. Франція, півн. Італія, півд.-схід. частина Німеччини, Австрія, Угорщина, Югославія, Болгарія, Румунія, півден. смуга Європ. частини СРСР, Кавк., Захід. Сиб., захід. і Середня Азія.

Секція 27. **Hírtae** Tuckerm.—Kükenth. l. c. p. 742.

406. (85). C. lasiocárpa Ehrh.—Осока волохатоплода. Сіро-зелена дерниста рослина з короткими, більш-менш потовщеними підземними гонами. Стебла тонкі, міцні, невиразно тригранні, догори майже гладенькі, 50—100 *см* завв., при основі обгорнуті жорсткими, лискучими, більш-менш сітчасто розщепленими, медовочервоними або буруватими безлистими піхвами. Листи довгі, щетиновидно згорнуті, донизу потовщені, 1—2 *мм* у діаметрі, шерсткі, тонко загострені, майже дорівнюють стеблу. Колосів 3—5, донизу розсунутих; верхні з них 1—3 зближені, чоловічі, лінійні, 2—4 *см* завд., з ланцетними гострими буро-іржавими лусками, решта жіночі, яйцевидні і довгасто-яйцевидні, прямостоячі, 1—3 *см* завд., 0,8 *см* завш., густі, сидячі або майже сидячі; нижній прицвітний лист з короткою піхвою, довший за суцвіття; покривні луски в жіночих колосах довгасто-яйцевидні і ланцетні, вгорі з вістрям, іржаво-каштанові, всередині світлі, з трьома жилками, до країв вузькоплівчасті, коротші від мішечків, рідше майже дорівнюють їм і мало не вдвоє вужчі за них. Мішечки шкірясті, яйцевидні, опукло-невиразно-тригранні, 4,5—5 *мм* завд., жовтувато-зелені, вкриті густими бурувато-сірими волосками, з потовщеними жилками, на короткій ніжці, при основі круглясті, вгорі більш-менш швидко звужені в короткий, злегка відокремлений, гостродвозубий носик. 4. Цв. V; пл. 1/2 VII.

Cinereo-viridis, laxe caespitosa, stolonifera. Culmi erecti, graciles, firmi, convexe-trigoni, sublaeves, 50—100 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis mellineo-rubris vel fuscis nitentibus vestiti. Folia rigida, setaceo-convoluta, tenuiter acuminata, scabrida, 1—2 *mm* diametro lata, culmo subaequilonga. Bracteae elongatae, infima breviter vaginata, inflorescentiam superans. Spicae 3—5-nae, superiores 1—3 masculae, approximatae, lineares, 2—4 *cm* longae, glumis lanceolatis acutis fusco-ferrugineis, caeterae femineae, subdistantes, ovatae vel oblongo-ovatae, 1—3 *cm* longae, circa 0,8 *cm* latae, densiflorae, erectae, sessiles vel subsessiles, glumis oblongo-ovatis et lanceolatis, tenuiter acuminatis, ferrugineo-castaneis cum vitta mediana viridi, utriculo subaequilongis. Stigmata terna. Utriculi coriacei, dense et breviter griseo-pubescentes, ovati, obtuse trigoni, 4,5—5 *mm* longi, obsolete nervati, superne in rostrum breve acute bidentatum contracti. 4.

Ehrh. in Hannoev. Mag. IX (1784) 132 et in Beitr. III (1788) 73.—Федченко и Флеров, Фл. Европ. России, 192. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 231. В. Кречетович, Фл. СССР III, 416. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 254.

Syn. *C. filiformis* Good. in Trans. Linn. Soc. II (1794) 172.—Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 319. Czern. Consp. n° 1588. Рогов. Обозр. (1869) 268. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 645; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 576. Пач. Фл. Полес. n° 1152. Іллічевськ. Герб. Полт. муз. n° 172.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 214!

Hab. На торфових болотах, переважно осоково-гіпнових, осоково-сфагнових і осокових, і в заболочених лісах.—Звичайно в Поліссі і рідше в Лісостепу; зрідка трапляється по болотах на піскових терасах річок, у північній частині Лівобережного злаково-лугового степу, а по Дніпру спорадично трапляється до його низу.

П. П. Житомирська обл.: Городниця (Вернье в герб. Рог.). Олевськ. рн: Рудня Озерянська (Рог.), Озеряни (Шмальг.), Замисловичі (Рог.). Овруцьк. рн, Тростки (Рог.) Житомир (Лаговськ.!). Малинськ. рн, Федорівка (Семенкевич!). — Київська обл.: Чорнобиль (Рог.!). Околиці Києва: Борщагівка (Трautф.!), Біличі (Шмальг., Семенкев.!), Романівка (Рог.!).—**Л. П.** Чернігівська обл.: Коло Городні (Рог.); Дроздовиці (Шмальг.). Ріпкинськ. рн: Ріпки (Пач.!); Кам'янка (Пач.!). Любецьк. рн, Любеч (Пач.). Коло Чернігова (Рог.). — Околиці Києва за Дніпром (Шмальг.). — **П. Л.-С.** Вінницька обл.: По р. Десні в Вінницькому районі (Левіна). Болото Згар, коло Літина (Д. Зеров!); між Новоселицею і Залужною (Д. Зеров!).—Київська обл.: Фастівськ. рн, Фастів (Гродзинськ.!). Околиці Сміли, болото Ірдинь (Клеоп.!).—**Л. Л.-С.** Чернігівська обл.: Мал.-Дівицький рн, хут. Буди! хут. Буди Прилуцьк. рн!— Київська обл.: Баришівськ. рн, Баришівка, Коржі (Ніколаєв у Іллі ч. l. c.). Березанськ. рн, Усівка (Д. і К. Зерови!). Переяслав. рн, болото Карань біля с. Старого (Клеоп. і Дубовик!). — Полтавська обл.: Яготинськ. рн, болота по р. Супою, між Безуглівкою і Війтівцями (Д. і К. Зерови!). Згурівськ. рн, Згурівка (Д. і К. Зерови!).—Сумська обл.: Лебединськ. рн, по р. Пслу біля Кудинівки (Ширяєв). Озеро Велике між сс. Будилками і Боровенькою (Ширяєв). Лебедине озеро біля Лебедиии (Ширяєв). — Харківська обл.: Кол. Богодухівський повіт, с. Рублівка по р. Мерлу (Наумов). Околиці Харкова: між Основою і хут. Дудківкою, між Дудківкою і с. Жихором, хут. Бережний біля с. Деркачі, платформа Лозовенька, с. Мала Рогозянка, між Пересічним і Гаврилівкою, Новоселівка (Лавр.!), Клюквене болото (Наливайко, Шир. і Лавр.). Мерефа (Наливайко). Бишкинський бір, коло с. Зміївський Лиман (Лавр.). с. Печеніги, долина Дінця (Лавр.!). — **Л. З.-Л. С.** Дніпропетровська обл.: Поблизу Дніпропетровська, Попівка (Алексеенко!). Новомосковськ. рн, коло с. Знам'янки в Самарському бору (Клеоп.!).—Харківська обл.: Околиці Куп'янська, хут. Кучерівка (Лавр.). Андріївка на Дінці (Клок. і Лавр.). — Ворошиловградська обл.: Рубіжанський рн, с. Кремінна при впадінні р. Красної в Донець (Лавр.). По піщаній терасі р. Дінця досить часто на півд. схід до станиці Луганської (Лавр.). — **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Кардашинське болото, між Цюрупинськом і Голою Пристанню (Лавр.).

Поширення по СРСР. Вся Європ. частина, крім Арктики, півн. част. Кар.-Лапл., Дв.-Печ. і Криму; Кавк.: Передкавк., Захід. Закавк. (Кобулети); весь Захід. і Схід. Сиб. і Далекий Схід (крім Сахаліна); Серед. Азія: півн. част. Арал.-Касп. і Прибалх.

Ar. Geogr. Півн. і Середня Європа до Франції, півн. частина Італії, Югославія, Європ. частина СРСР, Сиб., Дал. Схід, Кавказ, Казахстан, півн. част. Монголії.

407. (86). C. hírta L.—Осока мохната. Зелена дерниста рослина з довгими потовщеними підземними гонами. Стебла тригранні, гладенькі, 10—60 *см* завв., при основі обгорнені гладенькими червонувато-бурими безлистими піхвами. Листи м'які, плоскі, 2—4 *мм* завш., з обох боків більш-менш розсіяно-волохаті, тонко загострені, коротші від стебла. Колосів 3—5, донизу дуже розсунутих; з них верхні 1—3 колоси чоловічі, булавовидно-ланцетні, 1,5—3 *см* завд., з обернено-яйцевидними, шиповидно загостреними, світлоіржавими, більш-менш волосистими лусками; решта колосів жіночі, довгасті і довгасто-булавовидні, 1,5—4 *см* завд., 0,8 *см* завш., негусті, на прямій ніжці до 2 *см* завд.; нижній прицвітний лист з піхвою, майже дорівнює суцвіттю; покривні луски в жіночих колосах довгасто-яйцевидні, з більш-менш довгим остюком, світло-іржаві, в розсіяних волосках, посередині світлозелені, з 3 жилками, коротші від мішечків. Мішечки тонкошкірясті, довгасто-конічно-яйцевидні, здуто-тригранні, 5,5—7 *мм* завд., зеленуваті або іржавокрапчасті, пухнатоволохаті, з виступаючими, трохи потовщеними жилками, майже сидячі, вгорі поволі звужені у видовжений глибоко-шиловидно-двозубий носик, з трохи розчепіреними і зазубленими зубцями. 4. Цв. V; пл. VI.

Viridis, rhizomate stolones incrassatos longos edente. Culmi erecti, triquetri, laeves, 10—60 *cm* alti, basi vaginis aphyllis rubescenti-fuscis vestiti. Folia mollia, plana, linearia, tenuiter acuminata, utrinque cum vaginis molliter pilosa, 2—4 *mm* lata, culmo breviora. Bracteae foliaceae, molliter pilosae, longe vaginatae, infima culmo subaequans. Spicae 3—5-nae, superiores 1—3 masculae, tenues, approximatae, 1,5—3 *cm* longae, glumis obovatis, mucronatis, pallide ferrugineis, plus minusve hirtis, caeterae femineae, a masculis et inter se remotae, erectae, oblongae et oblongo-clavatae, laxiusculae, 1,5—4 *cm* longae, circa 0,8 *cm* crassae, superiores breviter, inferiores longius pedunculatae, glumis oblongo-ovatis, apice in aristam longam, ad margines scabram attenuatis, trinerviis, extus hirtis, subferrugineis cum vitta mediana viridi, albo-membranaceo-marginatis. Stigmata terna. Utriculi subcoriacei, erecti, hirti, oblongo-ovati, subinflato-trigoni, nervati, virescentes vel ferruginei, superne in rostrum bicuspidatum sensim attenuati; cuspides rostri subdivergentes, scabrae. 4.

L. Sp. pl. ed. 1 (1753) 975.—Bess. Enum. n° 1214. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 319. Czern. Consp. n° 1587. Por. Обозр. (1869) 268. Lindem. Fl. Chers. II, 265. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 645; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 576. Пач. Фл. Полес. n° 1151; Херс. фл. I, 333. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 225. Кречетович, Фл. СССР III, 455. Матюшенко, Фл. УСРР, визи. I, 254.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 215.

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 845! — Fl. Polon. exs. № 687!—Pl. Finl. exs. № 550!

Hab. На вогких, піскуватих місцях, по берегах річок, по піскуватих лугах.—Дуже звичайно в Поліссі і в Лісостепу, рідше в Степу, де трапляється по великих річках, на вогких лугах і при берегах.

П. П., Л. П., З. Л.-С. — звичайно. — **П. Л.-С.** — звичайно. Південніші місцезнаходження: Кіровоградська обл.: Кіровоград (Ліндем.). Коротняк по Інгулу (Пач.). Олександрія (Рябков). Мало-Висківськ. рн, Оникіївка (Пач).—**Л. Л.-С.**—звичайно.—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Артемівщина (Фл. УСРР, визн., I, 254). — **П. З.-Л. С.** — рідко, переважно по Дніпру: Дніпропетровськ (Акінфієв).— **Л. З.-Л. С.** — зрідка і переважно по Дніпру, Самарі, Діпцю і Осколу.— **П. З. С.**—Зрідка по берегах і по вогких лугах, переважно в східній частині по Дніпру (Пач.). — Миколаївська обл.: Херсонськ. рн: Херсон (Пач.), Фаліївка (Пач.), Дар'ївка (Пач.). Привільнянськ. рн, Архангельське на Громоклії (Пач.).— **Л. З. С.** Запорізька обл.: По р. Кінській (Грунер!). Між Григорівкою і Підстепним, Васильківськ. рн (Фл. УСРР, визн. I, 254). Піски Дніпрового низу (Лавр.).

Крім типової форми, для УРСР показані ще f. *paludosa* A. Wink., а також різновидності var. *hirtiformis* Kunth і var. *subhirtiformis* Kneuck. (*Є. Б.*).

F. paludósa A. Winkl. Більш-менш висока рослина з кволим стеблом і з широкими, звислими, ледве пухнатими або майже голими листами; неплідні гони дуже видовжені.

Plus minusve elata; culmus debilis; folia lata, flaccida, parce pilosa vel glabrescentia; turionum sterilium folia valde elongata.

A. Winkler apud Aschers. et Graebn. Synops. II, 2 (1903) 223. — Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 47.

На дуже вогких місцях і в воді.

Л. Л.-С. Кол. Харківський повіт (Ширяєв і Лавр., non vidi).

Форма ця систематичного значення не має і являє модифікацію, особливості якої залежать виключно від дуже великого зволоження середовища

Var. hirtifórmis (Pers.) Kunth. Вся рослина, за винятком мішечків, гола; мішечки в рідких волосках.

Tota planta exceptis utriculis laxe pilosis glabra.

Kunth, Enum. pl. II (1837) 485.— Пач. Херс. фл. I, 333. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 47. Іллін. Герб. Полт. держ. муз. I, 155.

Syn. *C. hirtaeformis* Pers. Synop. II (1807) 547. — *C. hirta* β. *glabra* Czern. Consp. n° 1587.

Зрідка.

П. Л.-С. Кіровоградська обл.: Олександрія, разом з типовою формою (Рябков). — **Л. Л.-С.** Полтавська обл.: Лубенськ. рн, Солониця (Спесівцев у Іллін., l. c.). — Сумський рн (Ширяєв і Лавр., l. c.).— Харківськ. рн (Ширяєв і Лавр., l. c.).— **Л. З. С.** Миколаївська обл.: Херсон, у плавнях Дніпра (Пач.).

Var. subhirtifórmis Kneuck. Листові пластинки з рідкнм опушенням; піхви голі, тільки навколо отвору з волосками; мішечки густопухнаті.

Folia parce, vaginae nonnisi ore pilosae; utriculi dense pubescentes.

Kneucker in Allg. Bot. Zeitsch. IV (1898) 165.—Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. I, p. 47.

Syn. *C. hirta* β. *vaginis foliorum glabris* Schkuhr, Riedr. I (1801) 127. — Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV (1853) 319. Por. Обозр. (1869) 268. Пач. Фл. Полес. III, с. 44.

П. П. Житомирська обл.: Городниця (Вериье в герб. Por.!).—**Л. П.** Чернігівська обл.: Коло Остра (Por.).— **Л. Л.-С.** Коло Лубен (Por.!).— Кол. Харківський і Лебединський повіти (Ширяєв і Лавр., l. c.).

Поширення виду по СРСР. Європ. частина (крім Аркт. і півн. част. Кар.-Лапл. і Дв.-Печ.), весь Кавк.

Ar. Geogr. speciei. Майже вся Європа, півн. Африка (Алжір), Кавказ, захід. част. Малої Азії, Півн. Америка (занесено).

Примітка. Кореневище цієї осоки, як і деяких інших осок, застосовується в народній медицині як кровоочисний засіб при сифілісі замість Radix sarsaparillae. (*Є. Б.*).

408. (87). C. orthostáchys C. A. Mey.—Осока прямоколоса. Світло-зелена рослина з потовщеними підземними гонами. Стебла невиразно тригранні, гладенькі, 50—120 *см* завв., при основі обгорнуті багряно-бурими піхвами, що сітчасто розщеплюються. Листи плоскі, з загорнутими вниз краями, 4—7 *мм* завш., згори голі, зісподу, як і піхви у верхній їх частині, в розсіяних волосках, коротші від стебла. Колосів 6—10, донизу розсунутих; верхні 2—5 (7) чоловічі, лінійно-ланцетні, 3—5 *см* завд., з іржавобурими ланцетними остистими покривними лусками; решта колосів — жіночі, циліндричні і булавовидно-циліндричні, 4—8 *см* завд., 1—1,2 *см* завш., негусті, донизу розріджені, прямі або нижні трохи відхилені, на ніжці до 3 *см* завд.; нижній прицвітний лист з опушеною піхвою, дорівнює суцвіттю або перевищує його; покривні луски в жіночих колосах довгасто-яйцевидні, вгорі тупі, з більш-менш довгим шерстким остюком, світлоіржаві, з блідою серединою, трохи коротші від мішечків або довші за них. Мішечки яйцевидні, здуто-тригранні, (7) 7,5—9 *мм* завд., світлозелені, голі або з розсіяними рідкими волосками, з потовщеними жилками, при основі круглясті, на короткій ніжці, вгорі поволі звужуються в помірний, глибоковилчасто розчепірений двозубий носик, з луковидно відігнутими зубцями до 2,5—3 *мм* завд. 4. Цв. V; пл. VI.

Virescens, stolonifera. Culmi obtuse trigoni, laeves, 50—120 *cm* alti, ad basin vaginis aphyllis, arcte adpressis, purpureo-fuscis vestiti. Folia linearia, acuta, plana, supra glabra, subtus una cum parte superiore vaginarum sparse pilosa, ad margines scabra. Bracteae foliaceae, breviter vaginatae, vaginis pilosis, infima inflorescentiam aequans vel superans. Spicae 6—10-nae, superiores 2—5 (7)-nae masculae, plus minusve approximatae, anguste cylindricae, acutiusculae, 3—5 *cm* longae, glumis lanceolatis, arista scabrida apiculatis; spicae caeterae femineae, a masculis et inter se remotae, cylindricae vel clavato-cylindricae, 4—8 *cm* longae, 1—1,2 *cm* crassae, laxiusculae, erectae, superiores breviter, inferiores longius pedunculatae, glumis oblongo-ovatis, obtusis, arista eis subaequilonga, ad margines serrato-scabra apiculatis, pallide ferrugineis cum vitta mediana pallidiore, utriculo subbrevioribus vel eum subsuperantibus. Stigmata terna. Utriculi subcoriacei, ovati vel ovato-conici, (7) 7,5—9 *mm* longi, virentes, subinflato-trigoni, glabri vel sparsim pubescentes, elevatim nervosi, ad basin rotundati, superne in rostrum profunde bidentatum attenuati; dentes rostri subuluti, 2,5—3 *mm* longi, recurvi, laeves. 4.

C. A. Mey. in Ledeb. Fl. alt. IV (1833) 231 et Ic. IV (1833) tab. 324. Rupr. Beitr. Pflnz. russ. Reich. IV (1845) 87. Trevir. in Ledeb. Fl. Ross. IV, 316. Шмальг. Фл. Ю.-З. Р. 645; Фл. Ср. и Ю. Р. II, 576. В. Кречетович, Фл. СССР III, 452.

Syn. *C. orthostachys* α. *glabriculmis* et β. *pubescens* Czern. Consp. n° 1584.—*C. Siegertiana* Uechtr. in Verh. Bot. Ver. Brandenb. VIII (1866) 103 et 92.—В. Кречетович, Фл. СССР III, 451. Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 254.—*C. aristata* Kükenth. in Bot. Centralbl LXXVII (1899) 8 et in Egl. Pflnzr. IV, 20 (1909) 751 pro parte. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. n° 224.

Icon. Сырейщ. Илл. фл. Моск. губ. I, с. 216!—Kükenthal in Engl. Pflnzr. IV, 20, 722, fig. 128!

Exsicc. Herb. Fl. Ross. № 1594 a et b!

Hab. На вогких і болотистих лугах.— Зрідка в Лісостепу і Степу.

П. Л.-С. Київська обл.: Умань (1885. Пач.!).—Кіровоградська обл.: Олександрія (Рябков!).—**Л. Л.-С.** Сумська обл.: Роменськ. рн, с. Харитонівка (!). Сумськ. рн., степова цілина коло Саївських хуторів між Катеринівкою і Козельним (Лавр.!).—Полтавська обл.: Кременчуцьк. рн, с. Суки (Білик!).—Харківська обл.: Рублівськ. рн, Рублівка (Наумов). Околиці Харкова: с. М. Данилівка (Лавр.). Золочівськ. рн, околиці Рогозяики (Лавр.).—**Д. Л.-С.** По Лугані (Сидоров, Мат. для изуч. Екатериносл. фл. n° 1236).—**П. З. Л. С.** Дніпропетровськ, Технічний сад (Алексеенко!).—**Л. З.-Л. С.** Харківська обл.: Околиці Куп'янська, Кучерівка (Клок.).—**Л. З.-С.** Запорізька обл.: по р. Вовчій (Сидоров, ibid.).

Крім типової форми, для УРСР ще наводиться:

Var. glábra Uechtr. Листя з піхвами і мішечки цілком голі.
Folia, vaginae et utriculi glaberrimi.

Uechtr. in Verh. bot. Ver. Brandenb. VIII (1866) 103.

Syn. *C. aristata* var. *glabra* Kükenth. in Bot. Centralbl. LXXVII (1899) 90. Šir. et Lavr. Consp. fl. Chark. p. 47, n° 224.—*C. orthostachys* var. *glabriculmis* Czern. Consp., n° 1584.

Л. Л.-С. Околиці Харкова, Григорівський бір (1856. Черняєв).—**Д. Л.-С.** Сталінська обл.: Слав'янка, кол. Ізюмськ. пов.? (Черняєв). Коло р. Бик (1856. Черняєв).

Поширення виду по СРСР. Європ. частина Кар.-Лапл. (крім Кольськ. п-ва), Дв.-Печ. (півд. і південн.-східна частина), Лад.-Ільм., Верх.-Вол., Вол.-Кам., Серед.-Дніпр., Причорн., Верх.-Дон., Ниж.-Дон. (Хріновський бір), Завол.; Захід. Сиб.: Обськ., Верх.-Тоб., Ірт. Алт.; Схід. Сиб.: Анг.-Саян., Даур., Лен.-Кол.

Ar. Geogr. speciei. Прусія, Сілезія, півд.-східн. Фінляндія, середня смуга Європ. частини СРСР, Сибір, півн. Монголія.

C. verna Chaix наводиться—мабуть, помилково—у „Фл. СССР" (III, 224) із слів Клеопова для берегів Азовського моря.

C. Hostiana DC наводиться у „Фл. СССР" (III, 397) під сумнівом для Кіровограда.

Залишились невідомими (Є. Лавр.):

C. fulva Рогов. Обозр. (1869) 268.

C. Hornschuchiana Матюшенко, Фл. УСРР, визн. I, 250. Наводиться для П. П. [Городниця, Житомирської обл., вогкі лісові луги (Рог.)].

Carex tripartita Ковалевский, Каталог дикорастущих растений, находящихся в Змиевском уезде, что на Донце Харьковской губернии (Москва, 1862), 719. (= *C. leporina* L.?)

C. baldensis Ковалевский, ibid., 722.

C. triandra Gromov. Enumeratio stirpium phanerogamarum agri Charkoviensis [Труды Общества наук, состоящ. при Харьковском университете, т. I, в. 1 (1817) 153] = *C. diandra* Schrk.

C. cinerea Gromov, ibid., 153.

C. spadicea Gromov, ibid., 153. (= *C. acutiformis* Ehrh.?).

C. capillaris Gromov, ibid., 153.

ДОПОВНЕННЯ

З приводу номенклатури і синоніміки Potamogeton pusillus L. і P. Berchtoldii Fieb.

Згідно з найновішими дослідженнями Dandy і Taylor[1], назва *P. pusillus* L. Sp. pl. 1 (1753) 127 неправильно вживається всіма авторами, що відрізняють *P. panormitanus* Biv.-Bern. як особливий вид для означення дуже поширеної в Європі рослини з незамкненими стипулярним піхвами. Тип *P. pusillus* L., що зберігається в гербарії Ліннея в Лондоні, походить, видимо, з околиць Упсали. Принаймні в цитованому Лінне єм на першому після діагнозу *P. pusillus* місці в „Flora suecica" 147 про його місцезнаходження сказано: „Habitat in paludibus et lacubus prope Upsaliam copiose", а тут поряд з „*P. pusillus*" авторів зустрічається також і *P. panormitanus* Biv.-Bern., що характеризується замкненими стипулярними піхвами, до якого ліннеївська рослина якраз і належить. До нього ж, на думку Dandy і Taylor, відноситься і „*P. pusillus, gramineo folio breviore*" Vaill. Paris. t. 32, F. 4, який Лінней наводить як синонім до свого виду. Тому назву *P. pusillus* L. правильніше закріпити за *P. panormitanus* Biv.-Bern. Правда, на перших порах це, звичайно, буде викликати великі незручності і буде потребувати постійного застереження в дужках після цієї назви — на зразок „verus" або „sensu proprio". Назва *P. panormitanus* Biv.-Bern. попадає, таким чином, в синоніми до *P. pusillus* L. Щодо значно більш звичайної у нас рослини, що звалася *P. pusillus* монографом роду Hagström'ом, що вперше добре розрізнив обидва види, про які йде мова, а за ним цілим рядом наступних авторів (в тому числі і нами у „Флоре СССР"), то його слід назвати, в згоді з правилами ботанічної номенклатури, — *P. Berchtoldii* Fieb. [in Oekon.-techn. Fl. Böhm. II, 1 (1838) 277].

С. В. Юзепчук

Перед n° 202 на стор. 252 треба вставити:

Poa hypánica Prokud. — Тонконіг бузький. Багаторічна рослина. Стебла при основі колінчасто-висхідні, зрідка у вузлах укорінюються, тоненькі, по всій довжині голі, гладенькі, 35—55 *см* висоти; піхви голі, зрідка у нижніх листів трохи шерсткі; листи вузьколінійні, до 2 *мм* ширини, плоскі, кволі, з обох боків голі, більш-менш шерсткі; язичок тупий, до 0,5 *мм* довжини. Волоть розлога, рідка, небагатоколоскова, часто поникла, 4—10 *см* довжини, з гостро-шерсткими гілочками. Колоски

[1] J. E. Dandy and G. Taylor, Studies of British Potamogetons I. Journ. of Botany, Vol. LXXVI, 1938, pp. 89—92.

еліптичні, дрібні, 2,5 — 2,75 (3) *мм* довжини, 2 (3)-квіткові, з голою віссю; колоскові луски довгасто-ланцетні, поступово загострені, майже однакові, 1,5—2,25 (2,5) *мм* довжини; нижня квіткова луска ланцетна, тупувата, у верхній частині з добре помітним плівчастим краєм, 2—2,5 *мм* довжини, з трьома добре помітними, в нижній частині опушеними жилками, при основі з невеликим пучком шерстких волосків; верхня квіткова луска по кілях коротковійчаста. ♃. Цв. V—VI.

Perennis. Culmi basi geniculato-ascendentes, interdum ad nodos radicantes, graciles, glabri et laeves, 35 — 55 *cm* alti. Folia flexilia, anguste linearia, ad 2 *mm* usque lata, plana, utrinque glabra, plus minusve scabriuscula, vaginis glabris, laevibus vel inferioribus subscabridis, ligula obtusa, circa 0,5 *mm* longa. Panicula effusa, laxa, paucispiculata, saepe nutans, 4 — 10 *cm* longa, ramulis asperis. Spiculae ellipticae, 2,5—2,75 (3) *mm* longae, 2—3-florae, rachide glabra, glumis oblongo-lanceolatis, sensim acuminatis, subinaequalibus, 1,5—2,25 (2,5) *mm* longis; pallea inferior lanceolata, obtusiuscula, superne membranaceo-marginata, trinervia, nervis in dimidia parte inferiore et paulo superius pubescentibus, ad basin parce lanata; palea superior ad carinas breviter ciliata. ♃.

Prokudin in Journ. de l'Instil. bot. de l'Acad. d. Sc. de la RSS d'Ucraine, № 20 (28), 1939, p. 197.

Icon. Prokudin, l. c. рис. 1—1 (c. 197).

Hab. В тінистих місцях на відслоненнях граніту по р. Бугу і на Кам'яних Могилах.

П. Л.-С. Вінницька обл.: Тульчин, на захід від Лодиженських хуторів, лівий берег р. Буга, на відслоненнях граніту і на піску (Кот. і Прянішніков). **С.** Коржі, Брацлавськ. рн, відслонення граніту на правому березі Буга (вони ж). — **П. З.-Л. С.** Одеська обл.: Первомайськ. рн, граніти по р. Бугу (Прокудін). Доманівськ. рн, в тріщині скелі граніту на березі Буга нижче с. Богданівки (Прокудін). — **П. З.-Л. С.** Запорізька обл.: Люксембурзьк. рн, Кам'яні Могили (Клок.).

Примітка до сторінок 66—73

Під час друкування II-го тома „Флори УРСР", після того, як перші аркуші його були вже заматрицьовані, в рукопис було введено ще 7 видів злаків. Згідно з цим числа видів, що належать до тих або інших ботанико-географічних типів і груп рослин, в таблицях „Географічний і екологічний аналіз українських Gramineae" (сс. 66—69) і „Географічна і екологічна статистика українських Gramineae" (сс. 70—71) були, де треба, виправлені, числа ж процентного відношення видів (сс. 71—73) залишилися незміненими, а тому неточними.—*Puccinellia Fominii* Biłyk випадково не була поміщена в указаних вище таблицях. Це вид—понтичний, з обмеженим, видимо, поширенням, який становить, можливо, меотичний ендем.

Покажчик латинських назв і синонімів до II тому „Флори УРСР“
Index nominum et synonymorum ad vol. II „Florae RSS Ucr.“ [1]

Aciculares Svenson 424
Acorellus Palla. 388
„ *pannonicus* Palla . . . 389
Aegilops L. 75. 81. 369
„ *caudata* Griseb. 370
„ cylindrica Host . . . 67. 369
„ triaristata Willd. 67. 369. 370
Aeluropus Trin. 81. 234
„ littoralis Parl. 67. 235. 236
Agropyrum Gaertn. . . 76. 326
„ *ambigens* Roshev. . . 343
„ Aucheri Boiss. . 341. 343
„ *caesium* Presl. . . . 349
„ *caninum* P. B. . . . 324
„ *caninum* b. *subtriflorum* Parl. 325
„ cimmericum Nevski 69. 72. 326. 328. 351
„ cretaceum Klok. et Prokud. 69. 72. 326. 327. 330. 333 icon.
„ *cristatum* Czern. 356. 357
„ *cristatum* Gaertn. . . 358
„ *cristatum imbricatum* Aschers. et Gr. . . 357
„ *cristatum* var. *pectinatum* Lavr. 356
„ *cristatum* subsp. *sabulosum* Lavr. 359
„ *cristatum* subsp. *sabulosum* f. *imbricatum* Kleop. . 359
„ *cristatum* subsp. *sabulosum* f. *pectinatum* Kleop. . 360
„ *cristatum* var. *villosum* Litv. 360
„ dasyanthum Ledeb. 69. 72. 327. 329. 350
„ *dasyanthum* var. *birjuczense* Lavr. 352
„ dasyanthum f. giganteum Prokud. 351
„ dasyanthum f. glabrum Pacz. 351
„ elongatiforme Drob. . . 344
„ *elongatum* Schmalh. . 334
„ *elongatum* var. *littorale* Lavr. 335
„ *elongatum* β. *ruthenicum* Richt. 334
„ *glaucum* Roem. et Schult 337
„ *glaucum* Roem. et Czern. 342
Agropyrum *glaucum* d. *mucronatum* Schur. 339
„ imbricatum Roem. et Schult. 68. 73. 327. 329. 356
„ imbricatum var. hirticaulis Prokud. 357
„ intermedium P. B. 68. 326. 328. 337
„ *intermedium* var. *aristatum* Schmalh. 339
„ intermedium var. genuinum Podp. 338
„ intermedium var. hispidum Rouy 338
„ intermedium var. latronum Podp. 338
„ intermedium var. puberulum Prokud. . . . 338
„ *intermedium trichophorum* Rchb. 340
„ *intermedium* subsp. *trichophorum* var. *Czernjajevi* Lavr. 342
„ *intermedium* b. *villosum* Schmalh. . . . 340
„ intermedium var. virescens Podp. 338
„ junceum P. B. . 67. 327. 336
„ *junceum* β. *Sartorii* Boiss. et Heldr. 336
„ Lavrenkoanum Prokud. 68. 74. 326. 329. 358
„ Lavrenkoanum var. imbricatum Prokud. . . 359
„ Lavrenkoanum var. pectinatum Prokud. . . 359
„ Litvinovii Prokud. 69. 72. 327. 329. 360
„ lolioides Roshev. . 344. 345
„ maeoticum Prokud. 68. 326. 328. 343
„ mucronatum Opiz 68. 326. 328. 339
„ *orientale* Roem. et Schult. 363
„ *pectinatum* M. B. in Czern. non PB. . . 356
„ pectiniforme Roem. et Schult. . 327. 329. 355
„ pectiniforme Roem. et Schult. × A. repens P. B. 356
Agropyrum Popovi Drob. . . . 343
„ *prostratum* P. B. . . . 364
„ pseudocaesium Prokud. 65. 68. 326. 327. 328. 345
„ pulcherrimum Grossh. . 343
„ pulcherrimum var. breviaristatum Grossh. . 343
„ *ramosum* Richt. . . . 378
„ repens P. B. 66. 327. 328. 346
„ repens var. aristatum Roshev. . . 347. 348
„ repens var. caesium Schmalh. . 347. 348
„ repens var. dumetorum Rchb. . . . 347. 348
„ *repens* var. *glaucescens* Pacz. 349
„ *repens* var. *glaucum* Pacz. 347
„ repens var. Leersianum Rchb. . . . 347. 348
„ repens var. maritimum Roshev. . . . 347. 349
„ *repens* var. *pseudocaesium* Pacz. 346
„ repens var. pubescens Rouy . . . 347. 349
„ repens var. sepium Rouy 347. 348
„ repens var. subulatum Rchb. . . . 347. 348
„ repens var. Vaillantianum Rchb. . . . 347. 348
„ repens var. vulgare Volkart. 347
„ *rigidum* β. *cretaceum* Czern. 332
„ ruthenicum Prokud. 69. 327. 332. 335. 337
„ ruthenicum var. czurjukense Prokud. . . . 335
„ ruthenicum var. littorale Prokud. 335
„ *sepium* P. B. 348
„ stipifolium Nevski 68. 326. 327. 329. 331 icon
„ tanaiticum Nevski 69. 72. 326. 329. 352. 353 icon
„ tanaiticum f. glabriusculum Prokud. 354
„ tanaiticum f. villosum Prokud. 354
„ tanaiticum Nevski × A. repens P. B. . . . 355
„ tesquicolum Prokud. . 68. 326. 328. 342
„ trichophorum Richt . 68. 327. 328. 340
„ *trichophorum* var. *glabrescens* Grossh. . . . 339
„ trichophorum var. glabrifolium Prokud. . . 341
„ *triticeum* Gaertn. . . 364
„ *villosum* Link. . . . 365
Agrostideae Kunth 64. 116
Agrostis L. 78. 148
„ alba L. 66. 149
Agrostis alba var. prorepens Schmalh. 150
„ *alba* var. *stolonifera* Mey. . 151
„ *alba* subsp. *stolonizans* Lavr. 151
„ *arundinacea* L. 162
„ canina L. . . . 66. 149. 152
„ *canina* var. *genuina* subvar. *arida* Pacz. 153
„ *canina* var. *mutica* Gaud. . 152
„ *canina* var. *mutica* Herb. Fl. Ross. 153
„ *canina* var. *stolonifera* Šir. et Lavr. 153
„ *canina* β. *tenuifolia* Schmalh. 153
„ capillaris L. . . . 66. 149. 151
„ *prorepens* G. Mey . . . 150
„ *spica venti* L. 156
„ *stolonifera* L. 150
„ stolonizans Bess. 67. 149. 150
„ Syreistschikovii P. Smirn. . 68. 74. 149. 152. 154 icon
„ Syreistschikovii var. aristata Lavr. 153
„ Syreistschikovii var. latifolia Lavr. 153
„ Syreistschikovii var. mutica Lavr. 153
„ Syreistschikovii var. pallida Lavr. 153
„ *tenuifolia* auct. fl. Ucr. non Curtis nec M. B. . . 153
„ *tenuifolia* var. *aristata* Lavr. 153
„ *tenuifolia* var. *latifolia* Lavr. 153
„ *tenuifolia* var. *mutica* Lavr. 153
„ *tenuifolia* var. *pallida* Lavr. 153
„ *vulgaris* With. 151
Aira aquatica L. 259
„ *caespitosa* L. 168
„ *caespitosa* α. *altissima* Aschers. 169
„ *caespitosa* β. *aurea* Wimm. et Grab. 169
„ *caespitosa genuina* Rchb. . . 169
„ *caespitosa* β. *pallida* Koch. . . 169
„ *canescens* L. 166
„ *coerulea* L. 204
„ *flexuosa* L. 167
„ *praecox* Belke 188
„ *semineutra* W. et K. 246
Alisma L. 49
„ *arcuatum* Michalet. . . 52
„ *damasonium* L. 55
„ *gramineum* auct. vix Gmel. 52. 53
„ *graminifolium* Ehrh. . . . 52
„ lanceolatum With. . . 51
„ *latifolium* Gilib. 51
„ Loeselii Gorski . . . 50. 52
„ *major* S. F. Gray. . . . 51
„ *Michaletii* Aschers. et Graeb. 51
„ *Michaletii* B. *stenophyllum* Aschers. et Graeb. . 51
„ *parnassifolium* Bassi . . 54
„ *plantago* auct. fl. ucr. . . 51
„ *plantago* var. *lanceolatum* auct. mult. 51
„ *plantago* var. *stenophyllum* Pacz. 51

[1] Синоніми набрані курсивом. Жирним шрифтом надруковані номери сторінок, на яких поміщені діагнози відповідних систематичних одиниць. — Склала О. І. Романова.

Synonyma litteris obliquis impressa sunt. Numeri crassi paginas, in quibus diagnoses familiarum, tribuum, generum, specierum vel varietatum dantur, significant. — Composuit O. Romanova.

Alisma plantago-aquatica L. . . . 50
„ *stenophyllum* Samuels. . . 51
„ *submersum* Adamov. . . 52
„ Wahlenbergii Holmb. . . 53
Alismataceae Lam. et DC. . . 7. 49
Alopecurus L. 78. 142
„ aequalis Sobol. . . 66. 142. 143. 147
„ *agrestis* L. 146
„ *fulvus* Sm. 148
„ geniculatus L. 66. 142. 143. 147
„ myosuroides Huds. . 67. 142. 143. 146
„ pratensis L. 66. 142. 143. 145
„ pratensis L. var. obscurus Griseb. 145
„ *ruthenicus* β. *exserens* Griseb. 145
„ ventricosus Pers. 65. 66. 142. 143. 144 icon.
„ ventricosus var. exserens Aschers. et Graeb. . 145
Amaryllidaceae 7
Ammophila arenaria auct. fl. ucr. . 163
Anacharis Rich. 58. 59
„ *Alsinastrum* Babingt. . 60
„ canadensis Planch. . . 59
Andropogon L. 76. 84
„ *cernuus* Roxb. . . . 90
„ *gryllus* L. 88
„ *halepensis* Broth. . . 91
„ ischaemum L. 68. 73. 84. 85 icon.
„ nardus 316
„ *saccharatus* Kunth . . 89
„ *sorghum* Britt. . . . 90
„ *sorghum sudanense* Piper. 91
Andropogoneae Presl. . . . 64. 83
Aneurolepidium Nevski . . . 75. 377
„ ramosum Nevski . 68. 73. 377
Angiospermae 5
Anthoxanthum L. 66. 77. 112
„ odoratum L. . . 66. 113
„ odoratum var. brachyphyllum Andrz. . 114
„ odoratum var. longifolium Andrz. . . 114
„ odoratum var. villosum Loisel. . . . 113
Apera Adans. 78. 155
„ spica venti P. B. . . . 66. 155
Araceae 6
Arenaria Rchb. 166
Arenariae Kunth. 461
„ Lavr. 72
Arrhenatherum P. B. 79. 186
„ elatius J. et K. Presl. 67. 186
„ elatius var. biaristatum Peterm. . . . 188
„ *elatius* var. *bulbosum* Koch. 188
„ elatius var. subhirsutum Podp. . . . 188
Arrhenatherum elatius var. tuberosum Podp. . . . 188
„ elatius var. vulgare Koch. 187
Arundinelleae 64
Arundo epigeios L. 158
„ *festucacea* Willd. . . . 260
„ *intermedia* Gmel. . . . 158
„ *neglecta* Ehrh. . . . 161
„ *silvatica* Schrad. . . . 162
„ *Phragmites* L. 194
Atratae Kunth. 506
Atropis convoluta Griseb. . . . 272
„ *distans* Griseb. . . . 270
„ *distans* β. *convoluta* Schmalh. 272
„ *distans festuciformis* Pacz. . 272
„ *distans Grisebachiana* Pacz. 270
„ *dolicholepis* V. Krecz. . . 272
„ *Fominii* Biłyk 273
„ *palustris* Lavr. 272
Avena L. 79. 173
„ *Besseri* Griseb. 186
„ cultiformis Malz. . 69. 173. 178
„ *desertorum* Less. 186
„ *dubia* Leers. 171
„ *elatior* L. 187
„ *elatior* c. *subhirsuta* Aschers. 188
„ *elatior* b. *vulgaris* Fries. . . 187
„ fatua L. 67. 173. 175
„ *fatua* subsp. *cultiformis* Malz. 178
„ *fatua* subsp. *fatua* Thell. . . 175
„ fatua var. glabrata Peterm. . 176
„ fatua var. intermedia Lej. et Court. 176
„ fatua var. pilosissima S. F. Gray. 176
„ fatua var. pilosissima f. scabrida Malz. 176
„ *fatua* subsp. *sativa* Thell. . 178
„ fatua var. vilis Hausskn. . 176
„ *flavescens* auct. non L. 170. 171
„ *intermedia* Lestib. . . . 176
„ Ludoviciana Dur. . 67. 173. 179
„ Ludoviciana var. glabrescens Dur. 180
„ Ludoviciana var. glabrescens f. turkestanica Malz. . . 180
„ Ludoviciana var. typica Malz. 179
„ Ludoviciana var. typica f. macrantha Malz. 180
„ Ludoviciana var. typica f. psilathera Thell. 179
„ nuda L. 69. 173. 174
„ *orientalis* Schreb. 178
„ *pratensis* Griseb. et auct. allior. non L. 182
„ *pratensis* var. 2. *Schelliana* Korsh. 182
„ *pubescens* Huds. 184
„ *pubescens* b. *alpina* Gaud. . 185
„ *pubescens* var. *glabrescens* Rchb. 185
„ *pubescens* a. *typica* Krylov. . 185
„ sativa L. 69. 173. 177
„ sativa var. glaberrima Thell. 178

Avena sativa var. glaberrima f. contracta Neilr. 178
„ *sativa* var. *nuda* Koern. . . 174
„ *Schelliana* Hack. 182
„ *sempervirens* Bess. . . . 186
„ *sterilis* subsp. *Ludoviciana* Gill. et Magn. 179
„ *sterilis* β. *turkestanica* Rgl. . 180
„ *sterilis* Pacz. non L. . . . 179
„ strigosa Schreb. . . . 67. 173
„ *strigosa* var. *nuda* Haussk. 174
„ *strigosa* subsp. *strigosa* Thell. 174
„ *strigosa* subsp. *strigosa* prol. *nuda* Malz. 175
„ *tenuis* Moench. 171
„ *tuberosa* Gilib. 188
„ *vilis* Wallr. 176
Avenastrum desertorum Podp. . . 186
„ *pratense* Jessen. . . 182
„ *pubescens* Jessen. . . 184
„ *Schellianum* Podp. . . 182
Aveneae Nees. 64. 163
Bambuseae 64
Beckeria Aschers. 222
Beckmannia Host. 79. 190
„ eruciformis Host. . 66. 191
„ *eruciformis* f. *nodosa* Sokoł. 191
„ syzigachne Fernald. . 190
Blysmus Panz. 387. 417
„ compressus Panz. . . . 417
Bolboschoenus Palla. 401
„ *compactus* Drob. . . 406
„ *maritimus* Palla. . . 405
Brachypodieae Roshev. 320
Brachypodium P. B. . . . 75. 76. 320
„ *distachyon* Roem. et Schult. . . . 323
„ *gracile* P. B. . . . 321
„ pinnatum P. B. 66. 320. 321
„ silvaticum P. B. . 66. 320
„ silvaticum var. dumosum Beck . . . 321
Briza L. 81. 233
„ media L. 67. 233
„ media var. major Peterm. . 234
„ *media* β. *elatior* Rogov. . . 234
„ media var. major Peterm. . 234
„ media var. pilosa Aschers. et Gr. 234
„ media var. typica Aschers. et Gr. 233
„ *pilosa* Schur. 234
Bromus L. 82. 293
„ arvensis L. . 66. 293. 294. 307
„ *arvensis eu-arvensis* Aschers. et Gr. . . . 308
„ arvensis hyalinus Aschers. et Gr. 308
„ *asper* Griseb. 296
„ Benekeni Trim. 66. 293. 294. 295
„ briziformis F. et M. 68. 294. 295. 308
„ cappadocicus Boiss. et Bal. 67. 294. 301. 302 icon.
„ commutatus Schrad. 67. 294. 295. 312. 314.
Bromus commutatus var. apricorum Simonk. 313
„ *distachyos* L. 323
„ *dumosus* Vill. 321
„ *elongatus* Gaud. 307
„ *erectus* Griseb. . . . 299
„ *erectus riparius* Pacz. . . 299
„ *fibrosus* Hack. 299
„ *giganteus* L. 277
„ *grossus* Desf. 307
„ *hordeaceus* Šir. et Lavr. . 315
„ *hordeaceus* α. *typicus* Beck. 315
„ *hyalinus* Schur. 308
„ inermis Leyss. 66. 293. 294. 296
„ inermis subsp. australis Zherebina 298
„ inermis subsp. australis oecotypus stepposus Zherebina 299
„ inermis subsp. borealis Zherebina 298
„ inermis subsp. borealis oecotypus alluvialis Zhereb. 298
„ inermis var. aristatus Opiz. 297
„ inermis var. divaricatus Rohlena 298
„ inermis var. pellitus Beck. 297
„ inermis var. typicus Beck. 297
„ inermis var. villosus Beck. 297
„ japonicus Thunb. 66. 67. 73. 294. 295. 305. 311. 315
„ japonicus var. grossus Aschers. et Gr. . . . 312
„ japonicus var. velutinus Aschers. et Gr. . 312. 315
„ japonicus Thunb. × B. squarrosus L. 315
„ mollis L. . . 66. 293. 295. 314
„ mollis var. contractus Lnge. 315
„ mollis var. leptostachys Pers. 315
„ mollis var. nanus Aschers. et Gr. 315
„ mollis var. typicus Podp. . 315
„ *nanus* Weig. 315
„ *patulus* Mert. et Koch. . 311
„ *pinnatus* L. 322
„ racemosus Czern. non L. . 312
„ racemosus L. . . . 295. 313. 314
„ *racemosus* β. *commutatus* Schmalh. 312
„ *ramosus* B. *Benekeni* Aschers. et Gr. . . . 296
„ riparius Rehm. 68. 74. 299. 300 icon.
„ secalinus L. . . 67. 294. 305
„ secalinus var. elongatus Aschers. et Gr. . . . 307
„ secalinus var. grossus Koch. 307
„ *secalinus* α. *muticus* Rogov. 306
„ secalinus var. submuticus Rchb. 306
„ secalinus var. typicus Asch. et Gr. 306
„ squarrosus L. 66. 67. 73. 294. 295. 305. 309. 311. 315
„ squarrosus var. pubescens Beck. 310

Bromus squarrosus var. typicus Beck. 310
„ squarrosus var. uberrimus Murbeck. 310
„ squarrosus var. villosus Koch. 310
„ sterilis L. . . . 67. 294. 303
„ tectorum L. 66. 67. 73. 294. 304. 305
„ tectorum var. longipilis Borbas. 305
„ tectorum var. nudus Klett. et Richt. 305
„ *velutinus* Nocc. et Balb. . 312
Bulbosae Dom. 212
Butomaceae F. Gray. 57
Butomus L. 57
„ umbellatus L. 57
„ umbellatus var. vallisneriifolius Sagorski . . . 58

Caespitosae Dom. 216
Caespitosae verae Dom. 216
Calamagrostis Adans. . . . 78. 156
„ arundinacea Roth. 66. 157. 162
„ arundinacea Roth. × C. epigeios Roth. . . 163
„ epigeios Roth. . 66. 157
„ epigeios var. intermedia Grecescu . . . 158
„ epigeios var. Reichenbachiana Grecescu . 158
„ lanceolata Roth. 66. 157. 159
„ *litorea* DC. 159
„ neglecta P. B. 66. 157. 161
„ pseudophragmites Koeler . . 68. 157. 158
Caldesia Parlat. 49. 53
„ parnassifolia Parl. . . . 53
„ parnassifolia f. natans Glük. 54
„ parnassifolia f. terrestris Aschers. et Gr. . . . 54

Campelia Griseb. 167
Campylorhiza V. Krecz. 533
Carex L. 386. 444
„ *acuta* Good. 499
„ acuta L. s. str. 445. 446. 452. 495
„ *acuta* var. β. L. 499
„ *acuta β. prolixa* Schmalh. . 499
„ *acuta* Trev. 500
„ *acuta* subsp. *juncea* Matjuschenko 497
„ acutiformis Ehrh. 445. 446. 447. 453. 554
„ alba Scop. . . 446. 455. 521
„ *ampullacea* Good. 552
„ appropinquata Schum. 445. 446. 447. 449. 463 icon. 477
„ aquatilis Whlb. . 441. 451. 498
„ *arenaria* β. *culmo obtusangulo laeviusculo* Trev. . . . 465
„ argyroglochin Hornm. 445. 450. 481
„ argyroglochin f. robusta Aschers. 482
„ *aristata* Kükenth. . . . 562
„ *baldensis* Kovalevski . . 563
Carex brevicollis DC. 446. 447. 454. 533. 534 icon.
„ *brevicollis* β. *puberula* Heuff. 533
„ brizoides Juslen. 445. 447. 450. 463 icon. 467
„ *brizoides α. campestris* Wimm. 466
„ *brizoides* β. *nemoralis* Wimm. 467
„ Buekii Wimm. 446. 451. 452. 501
„ *Buxbaumii* Czern. et nonnul. auct. non Whlngb. . . . 506
„ Buxbaumii Whlnb. 445. 451. 505
„ *Buxbaumii* var. *australis* Anders. 507
„ *Buxbaumii* var. *clavaeformis* Russov. 506
„ *Buxbaumii* var. *cylindrica* Russov. 507
„ *Buxbaumii* var. *heterostachya* Litv. 507
„ caespitosa L. 445. 446. 447. 451. 504
„ caespitosa L. × C. gracilis Curt. 505
„ canescens L. . 444. 446. 451. 486 489 icon.
„ *canescens* var. *laetevirens* Aschers. 487
„ *canescens* var. *subloliacea* Kükenth. 487
„ *canescens* var. *subtenella* Kükenth. 487
„ *canescens* var. *tenuis* Lang. . 487
„ *capillaris* Gromov. . . . 563
„ *caryophyllea* Kükenth. . . 518
„ chorrdorhiza Ehrh. 444. 446. 448. 460
„ *cinerea* Gromov. 563
„ colchica Gay. 446. 450. 463 icon. 464
„ compacta Lam. 445. 449. 463 icon. 469
„ *contigua* Hoppe. 471
„ cuprina Nendtv. . 445. 447. 449. 473. 489 icon.
„ *cuprina* subsp. *divulsa* Matjusch. 475
„ cuspidata Host. . 444. 455. 510
„ cyperoides L. . . 445. 450. 479
„ Davalliana Sm. . . 445. 448. 494
„ Davalliana f. Sieberiana Knth. 494
„ diandra Schrank. 444. 446. 449. 463 icon. 476
„ digitata L. . . 445. 447. 454. 527
„ digitata var. elatior Behrandsen. 520
„ diluta Kükenth. 545
„ dioïca L. 445. 446. 448. 492. 493 icon.
„ dioïca f. Metteniana Aschers. 492
„ disperma Dew. . . 445. 448. 491. 489 icon.
„ distans L. . . 445. 446. 456. 546
„ *distans* var. *pallida* Pacz. . 545
„ disticha Huds. 445. 446. 448. 461. 463 icon.
„ *diversicolor* V. Krecz. non Crantz. 510
„ divisa Huds. . . 446. 448. 459
„ divulsa Stokes. . 445. 449. 475. 489 icon.
„ *Drymeja* Ehrh. 532
„ *dubia* Pacz. 465

Carex *echinata* Kükenth. . . . 474
„ *echinata* Murr. 470
„ *echinata* var. *Leersii* Kükenth. 473
„ *echinata* var. *Leersii* Šir. et Lavr. 475
„ elata All. . . . 445. 452. 502
„ elongata L. . . 445. 447. 450. 483. 489 icon.
„ *emasculata* V. Krecz. . . . 507
„ ericetorum Poll. 445. 447. 453. 515
„ *eu-flava A. vulgaris* Aschers. et Gr. 541
„ flacca Schreb. . 447. 455. 509
„ flava L. 445. 456. 539
„ *flava* Trevir. 542
„ *flava* β. Trevir. 542
„ flava var. lepidocarpa Godr. . 540
„ *flava* β. *Oederi* Lam. et DC. . 542
„ flava f. umbrosa Kneuk. . . 541
„ *flava* var. *vulgaris* Döll. . . 540
„ *filiformis* Good. 558
„ flavella V. Krecz. . . 444. 541
„ *fulva* Rogov. 563
„ *fusco-vaginata* V. Krecz. non Kükenth. 500
„ *glauca* Scop. 510
„ *glauca* var. *cuspidata* Kükenth. 511
„ globularis L. 453. 513
„ *glomerata* Gilib. 468
„ *Goodenoughii* Gay. 446
„ *Goodenoughii* a. *juncea* Aschers. et Gr. . . . 496
„ graciliformis V. Krecz. 446. 452. 499
„ gracilis Curt. 445. 446. 447. 452. 498
„ *gracilis* var. *angustifolia* auct. 500
„ *gracilis* var. *sphaerostachya* auct. 500
„ gracilis Curt. × C. acuta L. . 499
„ gracilis Curt. × C. omskiana Meinsh. 499
„ *gracilis* Trevir. 487
„ Hartmani Cajand. 445. 451. 506
„ heleonastes Ehrh. 444. 451. 489 icon. 490
„ hirta L. 445. 454. 559
„ hirta var. hirtiformis Kunth. 561
„ hirta f. paludosa A. Winkl. . 560
„ hirta var. subhirtiformis Kneuk. 561
„ *hordeiformis* Czern. . . . 550
„ hordeistichos Vill. 446. 452. 548
„ *hordeistichos* var. *secalina* Boot. 550
„ *Hornschuchiana* Matjuschenko 563
„ *Hudsonii* A. Bennet . . . 502
„ humilis Leyss. 445. 447. 455. 524. 526 icon.
„ hylaea V. Krecz. 445. 451. 487. 489 icon.
„ inflata Huds. 445. 446. 453. 552
„ inflata Huds. × C. vesicaria L. 553
„ *intermedia* Good. 464
Carex irrigua Whlnb. . 444. 453. 530
„ juncella Fr. . 445. 446. 452. 496
„ *juncella* V. Krecz 497
„ Karelini Meinsh. 445. 446. 457. 543. 544 icon.
„ Karelini Meinsh. × C. distans L. 545
„ lasiocarpa Tausch. 445. 446. 454. 558
„ *lepidocarpa* Tausch. . . . 541
„ leporina L. 445. 446. 450. 480. 489 icon.
„ *ligerica* Schmalh. 463
„ limosa L. . . 444. 446. 453. 529
„ loliacea L. 444. 451. 485. 489 icon.
„ *longifolia* Host. 517
„ Lumnitzeri Rouy 446. 449. 472
„ *magellanica* Kükenth. . . 531
„ *maxima* Scop. 508
„ melanostachya M. B. 445. 446. 454. 556
„ Michelii Host. 446. 447. 454. 535
„ *Michelii* Host. β. Trev. . . 533
„ montana L. . . 445. 447. 453. 514
„ *muricata* auct. fl. Ross. et Ucr. 474
„ *muricata* Bess. 471
„ muricata L. . . . 445. 450. 470
„ *muricata* Trev. . . 471. 475
„ *muricata* var. *divulsa* Whlnb. 475
„ *nemorosa* Rebent. 469
„ *nemorosa β. cuprina* Sand. . 474
„ nitida Host. . . 446. 456. 520
„ *nutans* Host. 557
„ *obtusata* a. *supina* Clarke. . 519
„ Oederi Retz. . . 445. 456. 543
„ Oederi f. pygmaea Anders. . 543
„ Oederi Retz. × C. flava L. . 543
„ omskiana Meinsh. 445. 446. 447. 451. 502
„ *ornithopoda* Willd. . . . 529
„ orthostachys C. A. Mey 445. 446. 454. 561
„ orthostachys var. glabra Uechtr. 562
„ *orthostachys α. glabriculmis* Czern. 562
„ *orthostachys* var. *pubescens* Czern. 562
„ *Pairaei* F. Schultz . . . 474
„ pallescens L. . . 444. 454. 508
„ *pallescens β. undulata* Rchb. . 509
„ *paludosa* Good. 555
„ *paludosa* Czern. 556
„ panicea L. 445. 446. 453. 456. 536
„ *panicea β. sparsiflora* Whlnb. 538
„ paniculata L. 445. 449. 463 icon. 478
„ *paradoxa* Willd. 477
„ pauciflora Lightf. 444. 448. 511
„ pedata L. . . . 444. 455. 528
„ pediformis C. A. Mey. . 455. 522
„ *pediformis* Trev. 524
„ *pediformis* var. *rhizina* Kükenth. 524
„ pilosa Scop. . 446. 447. 454. 538
„ pilulifera L. 513
„ *polygama* Schkuhr. . . . 506

Carex polyphylla Kar. et Kir. 445. 449. 473. 489 icon.
„ *polyrrhiza* Wallr. 517
„ praecox Schreb. 445. 446. 447. 450. 463 icon., 466
„ *praecox* Trev. 518
„ *praecox var. γ.* Trev. . . . 517
„ pseudocyperus L. . 445. 456. 550
„ remota L. 445. 450. 482. 489 icon.
„ rhizina Blytt. 445. 447. 455. 523
„ *rhizoides* Meinsh. 524
„ riparia Curt. . 445. 446. 447. 555
„ *rostrata* Stokes 552
„ ruthenica V. Krecz. 446. 447. 454. 517
„ *Schreberi* Schrank. 466
„ *Schreberi β. gracilis* Czern. . 467
„ *Schreberi α. sabuletorum* Czern. 465
„ *Schreberi steppacea* Czern. . 466
„ *secale* Trev. . . . 549. 550
„ *secalina* Czern. 549
„ secalina Whlnb. . 445. 452. 549
„ *serrulata* Biv. 511
„ *sibirica* Sprng. 485
„ *Siegertiana* Huds. . . . 562
„ *spadicea* Gromov. . . . 563
„ *spadicea* Roth. 555
„ *sparsiflora* Steud. 538
„ spicata Huds.... 445. 449. 472. 489 icon.
„ *stellulata* Good. 470
„ *stenophylla* Whlnb. . . . 457
„ *stricta* Good. 502
„ *stricta* Trev. 503
„ supina Whlnb. 445. 447. 453. 519
„ *supina β. creticola* Czern. . 521
„ *teretiuscula* Good. 476
„ tomentosa L. . . 445. 453. 512
„ *triandra* Gromov. 563
„ *tripartita* Kovalevski . . 563
„ umbrosa Host . . 446. 454. 516
„ uralensis C. B. Clarke. 445. 447. 448. 457. 458 icon. 463 icon.
„ vaginata Tausch. . . 445. 537
„ verna Chaix. . . . 445. 563
„ *verna* Lindem. 518
„ vesicaria L. . . . 445. 446. 553
„ *virens* Lam. 475
„ vitilis Ehrh. 444. 451. 489 icon. 490
„ *vulgaris* Fr. 446
„ *vulgaris c. tricostata* Schmalh. 499
„ vulpina L. 445. 446. 449. 463 icon.
„ *vulpina* subsp. *compacta* Velen. 469
„ *vulpina β. nemorosa* Koch. . 469
„ *vulpina orientalis* Trev. . . 469
„ *vulpina* var. *tenuior* Trev. . . 469
„ *vulpina* var. *typica* Aschers. et Gr. 468
„ wiluica Meinsh. . 445. 452. 497
Caricoideae Pax 444
Catabrosa P. B. 79. 81. 258
„ aquatica P. B. 66. 259
Caulinia fragilis Willd. 45
Cenchrus racemosus L. 92
Chaetospora ferruginea Rchb. . . 440
„ *nigricans* Kunth. . . 439
Chilochloa Link. 141
Chlorideae Kunth. 64. 188
Chlorocyperus glaber Palla . . . 395
„ *glomeratus* Palla. . 392
Chrysopogon Trin. 77. 86
„ gryllus Trin. 67. 86. 87 icon.
Cladium Patr. Br. . . . 387. 441
„ mariscus Br. 441
Cleistogenes Keng. . . . 78. 82. 196
„ bulgarica Keng. 67. 197. 202
„ bulgarica f. pseudosquarrosa Klok. et Zoz. 202. 203
„ maeotica Kkok. et Zoz. 68. 197. 200. 201 icon.
„ serotina Keng. . 197. 199
„ squarrosa Keng. 68. 73. 196. 197. 198 icon.
Coleogeton Raunk. 21
Corynephorus P. B. 79. 165
„ canescens P. B. . 67. 165
Craepalia Aschers et Gr. 289
Crithe Döll. 384
Crypsis Ait. 64. 75. 78. 135
„ aculeata Ait 68. 135
„ alopecuroides Schrad. 65. 67. 135. 137
„ alopecuroides var. nigricans Czern. 139
„ alopecuroides var. virescens Czern. 139
„ schoenoides Lam. 67. 135. 136
Cuviera Koeler. 75. 380
„ *caput medusae* var. *aspera* Simonk. 380
„ europaea Koeler . . 67. 380
Cynodon Rich. 76. 188
„ dactylon Pers. . . . 66. 189
„ dactylon var. glabrum Roshev. 190
„ dactylon var. villosum Rgl. . 190
Cynosurus L. 77. 237
„ cristatus L. 67. 238
„ *durus* L. 239
Cyperaceae J. St. Hil. . . . 7. 386
Cyperus L. 387
„ *flavescens* Hoffm. . . . 394
„ flavescens L. . . 388. 391. 417
„ fuscus L. . . . 388. 393. 417
„ fuscus var. elatior Saccardo 394
„ fuscus var. virescens Koch. 394
„ glaber L. 388. 394
„ glaber var. contractus Aschers. et Gr. . 395
„ glaber L. × C. glomeratus L. 393
„ glomeratus L. . . . 388. 392
„ *hamulosus* M. B. 416
„ *Michelianus* Link. . . . 415
„ *Monti* L. fil. 391
„ *mucronatus* Ledeb. . . . 389
„ pannonicus Jacq. 388. 390 icon.
„ *patulus* Kit. 395
„ serotinus Rottb. . 388. 389
Dactylis L. 81. 236
„ glomerata L. 66. 236
Dactylis *glomerata β. hispanica* Lindem. 237
„ hispanica Roth. 237
Damasonium Juss. 49. 54
„ alisma Mill. 54
„ *stellatum* Rich. . . . 55
Deschampsia P. B. 79. 166
„ caespitosa P. B. 66. 166. 168
„ caespitosa var. altissima Volkart. 169
„ caespitosa var. aurea Volkart. 169
„ caespitosa var. genuina Volkart. 168
„ caespitosa var. varia Volkart. 169
„ flexuosa Trin. 66. 166. 167
Desmiograstis V. Krecz. 469
Dichostylis P. B. 401
„ *glabra* Palla . . . 395
„ *hamulosa* Nees. . . . 416
„ *Micheliana* Nees. . . 415
Digitaria Heist. 76. 93
„ ciliaris Koel. . 66. 93. 96
„ *glabra* P. B. 94
„ linearis Crép. 66. 93. 191
„ sanguinalis Scop. 66. 93. 94. 191
Digitatae Fries. 523
Digraphis Trin. 77. 111
„ arundinacea Trin. . 66. 112
„ arundinacea var. picta L. . 112
Diplachne bulgarica Roshev. . . 203
„ *maeotica* Klok. et Zoz. . 202
„ *serotina* auct. fl. ucr. . . 203
„ *serotina* Link. 200
„ *serotina* subsp. *bulgarica* Bornm. 203
„ *squarrosa* Maxim. . . . 197
Divisae Christ. 457
Duval-Jouvea serotina Palla. . . 391
Dzieduszyckia limnobia Rehm. . . 37
Echinochloa P. B. 77. 96
„ crus galli Roem. et Schult . . . 96. 98
„ crus galli var. breviseta Podp. 98
„ crus galli var. longiseta Podp. 98
„ macrocarpa Vasing. 96. 99
„ oryzicola Vasing. 69. 96. 99
Elisma natans Buchen. 54
Elodea canadensis Rich. 60
„ *latifolia* Casp. 60
Elymus L. 75. 373
„ *arenarius* Czern. 374
„ *arenarius β. sabulosus* Schmalh. . . . 374. 376
„ *europaeus* L. 381
„ giganteus Vahl. 68. 373. 375 icon.
„ giganteus var. cylindraceus Roshev. 376
„ giganteus var. minor Lavr. 376
giganteus var. sabulosus C. A. Mey. 376
„ giganteus var. typicus Lavr. 374
Elymus *sabulosus* M. B. . . 374. 376
Elytrigia Desv. 327. 329
„ *cretacea* Klok. et Prokud. 332
„ *intermedia* Nevski . . 337
„ *juncea* Nevski . . . 336
„ *maeotica* Prokud. . . 344
„ *mucronata* Prokud. . . 339
„ *pseudocaesia* Prokud. . . 346
„ *repens* Desv. 347
„ *ruthenica* Prokud. . . 334
„ *stipaefolia* Nevski . . 330
„ *tesquicola* Prokud. . . . 342
„ *trichophora* Nevski . . 340
Epigeios Koch. 157
Eragrostis Host. 81. 205
„ aegyptica Del. 67. 206. 210
„ *megastachya* Rogov. 207. 209
„ minor Host. . . . 66. 206
„ *minor Hostiana* Pacz. . 206
„ *minor suaveolens* Pacz. . 207
„ pilosa P. B. . 66. 206. 209
„ *pilosa β. aegyptiaca* Schmalh. 210
„ *poaeoides* P. B. . . . 206
„ *poaeoides γ. suaveolens* Schmalh. 207
„ suaveolens Becker 68. 206. 207. 208 icon.
„ *suaveolens* var. *borysthenica* Schmalh. . . . 207
Eremopyrum Jaub. et Spach. 76. 361
„ orientale Jaub. et Spach. 68. 361. 362 icon.
„ triticeum Nevski 66. 68. 73. 361. 363
Eriophorum L. 387. 395
„ angustifolium Roth. 396. 398
„ angustifolium var. congestum M. et K. 399
„ *angustifolium γ. elatius* Koch. 399
„ angustifolium var. majus Schultz 399
„ angustifolium var. vulgare Koch. 399
„ gracile Koch. . 396. 400
„ latifolium Hoppe 396. 399
„ *polystachion α.* L. . . . 398
„ *polystachion β.* L. . . 400
„ *polystachyum* auct. . . 398
„ vaginatum L. 396. 397 icon.
Euagropyrum Nevski . . 327. 349
Eubrachypodium Nevski . . . 321
Euchlaena mexicana Schrad. . . 83
Eucyperus fuscus Rikli. . . . 394
Euglyceria Griseb. 262
Eulolium Gren. et Godr. . . . 291
Eumelia Aschers. 227
Euphleum Griseb. 139
Eupotamogeton Raunk. 22
Festuca L. 82. 273
„ *amethystina* Gromov. . . 288
„ *arundinacea* Griseb. . . 277
„ *arundinacea* var. *orientalis* Hack. 277

Festuca Beckeri Hack. 68. 74. 213. 214. 276. 285
„ *borealis* Rogov. 288
„ cretacea (Czern.) Krecz. et Bobrov. 69. 72. 275. 281. 282 icon.
„ *decumbens* L. 195
„ *Drymeja* Rogov. 278
„ duriuscula L. . 67. 276. 287. 288
„ *elatior* L. 280
„ *elatior* 2. *arundinacea* β. *fenas* Hack. 279
„ *eu-ovina* var. *vulgaris* f. *genuina* Hack. 286
„ fenas Lag. . . 67. 276. 279
„ *fluitans* L. 263
„ *Ganeschini* Zoz. non Drob. 288
„ gigantea Vill. . 66. 275. 276
„ *glauca* Bess. 283
„ heterophylla Lam. 67. 275. 284
„ *loliacea* Huds. 263
„ orientalis Kern. 68. 276. 277
„ *ovina* Lavr. non L. 285
„ ovina L. . 67. 275. 276. 286. 288
„ *ovina* (subsp. ?) Pacz. . . 285
„ *ovina* var. *duriuscula* Griseb. 287
„ *ovina* var. *glauca* Griseb. 283. 286
„ *ovina* var. *glauca* Rogov. . 288
„ *ovina* var. *heterophylla* Hack. 284
„ *ovina* var. *pannonica* Rogov. 288
„ *ovina* var. *pseudovina* Schmalh. 288
„ *ovina* var. *sabulosa* Anders. 286
„ *ovina* subsp. *sulcata* var. *genuina* Hack. 288
„ *ovina* subsp. *sulcata* var. *valesiaca* Hack. 288
„ *ovina* var. *vaginata* Griseb. 283
„ *ovina* var. *valesiaca* Griseb. 288
„ *ovina* var. *vulgaris* Koch. . 286
„ *palustris* Seen. 272
„ polessica Zapal. 67. 275. 276. 285
„ pratensis Huds. 66. 275. 276. 279
„ *Rochelii* Kovalevsky . . 288
„ rubra L. . . . 66. 275. 280
„ *rubra* var. *cretacea* Lavr. . 283
„ *sabulosa* Lindb. 286
„ *serotina* L. 200
„ *silvatica* Huds. 321
„ silvatica Vill. . . 275. 278
„ sulcata Hack. 68. 73. 275. 276. 287
„ vaginata W. et K. 69. 275. 283
Festuceae Nees. 64. 192
Fimbristylis Vahl. . . . 387. 438
dichotoma Vahl. . . 438
Glaucae Dom. 212
Glumiflorae 63
Glyceria R. Br. 81. 261
„ arundinacea Kunth. 68. 72. 261. 262. 268
„ *aquatica* Presl. . . . 259
„ aquatica Wahlnb. . . 66. 261. 262. 267
„ *aquatica arundinacea* Aschers. 268
Glyceria *aquatica spectabilis* Pacz. . 267
„ *aquatica* var. *tenuiflora* Gruner. 268
„ *aquatica* var. *vulgaris* Gruner. 267
„ aquatica var. Weighartii Podp. 267
„ *distans* Wahlenb. . . . 270
„ *distans* β. *festuciformis* Schmalh. 272
„ fluitans R. Br. 66. 261. 262. 264
„ fluitans var. festucacea Fries. 263
„ fluitans var. latifolia Beck. 263
„ fluitans var. loliacea Aschers. 263
„ *fluitans* var. *plicata* Fr. . . 264
„ nemoralis Uechtr. et Koern. 67. 261. 262. 265. 266 icon.
„ plicata Fr. . 66. 261. 262. 264
„ *plicata* var. *nemoralis* Uechtr. 265
„ plicata var. normalis Junge. 264
„ plicata var. triticea M. T. Lange. 265
„ *spectabilis* M. et K. . . . 267
Goulardia canina Husnot. . . . 325
Gramineae Juss. 6. 63
Graphephorum arundinaceum Aschers. 260
Haynaldia Schur. 76. 364
„ villosa Schur. . . . 67. 365
Heleocharis R. Br. 387. 418
„ acicularis Roem. et Schult. . . 419. 424
„ argyrolepidioides Zinserl. . . . 420. 430
„ carniolica Koch. . 419. 437
„ crassa Fisch. et Mey. 420. 429
„ Czernjajevi Zoz. 419. 423. 423 icon.
„ eu-palustris Lindb. fil. 420. 428
„ eu-palustris var. nigrispicata Zinserl. . . . 429
„ eu-uniglumis Zinserl. . 420. 431
„ *fennica* var. *sareptana* Zinserl. 434
„ intersita Zinserl. 420. 427
„ Klingei B. Fedtsch. 420. 431
„ Korshinskyana Zinserl. 420. 424. 434
„ *leucocarpa* Czern. . . 424
„ Levinae Zoz. 419. 426. 426 icon.
„ macrocarpa Zoz. 421. 435. 435 icon.
„ mamillata Lindb. f. 420. 427
„ *mammillata* Lindb. × *H. eu-palustris* Zinserl. 428
„ ovata Roem. et Schult. 419. 425
„ oxylepis B. Fedtsch. 419. 432
„ *palustris* R. Br. . 427. 428

Heleocharis palustris a. *communis* Schmalh. . . . 427
„ *palustris* b. *uniglumis* Schmalh. . . . 431
„ parvula Link. 419. 421. 421 icon.
„ parvula subsp. Oppermannii Zoz. 421
„ *pauciflora* auct. fl. ucr. non Link. 424
„ pauciflora Link. . 419. 422
„ pauciflora f. pallida Podp. 423
„ sareptana Zinserl. 421. 434
„ scythica Zinserl. 419. 433
„ *uniglumis* auct. fl. ucr. 426
„ *uniglumis* Schult. . . 431
„ Zinserlingii Zoz. . 420. 436
Heleochloa alopecuroides Host. . . 138
„ *explicata* Hack. . . . 138
„ *schoenoides* Host. . . . 137
Helictotrichon Bess. 79. 180
„ desertorum Nevski . 68. 181. 185
„ pratense Bess. . 67. 181
„ pubescens Nevski 66. 181. 184
„ pubescens var. alpinum Nevski. . . . 185
„ pubescens var. typicum Nevski. . . . 185
„ Schellianum Nevski. 68. 73. 181. 182. 183 icon.
Helobiae 17
Hierochloa R. Br. 80. 114
„ australis Roem. et Schult. . 67. 114. 116
„ *borealis* Roem. et Schult. 115
„ *borealis* var. *macrantha* Gruner. 115
„ *borealis* var. *micrantha* Gruner. 115
„ odorata Wahlnb. . 66. 114
„ odorata var. macrantha Roshev. 115
„ odorata var. micrantha Roshev. 115
Hirtae Tuckerm. 558
Holcus L. 80. 163
„ *australis* Schrad. . . . 116
„ *cernuus* Ard. 90
„ *halepensis* L. 91
„ lanatus L. 67. 163
„ mollis 67. 163. 164
„ *odoratus* L. 115
„ *saccharatus* L. 89
„ *Sorghum* L. 90
Holoschoenus Link. 401
„ *Linnaei* Rchb. . . . 412
„ *vulgaris* Link. . . . 411
Hordeae Benth. 64. 318
Hordeastrum Döll. 383
Hordeum L. 75. 381
„ *arenarium* β. *sabulosum* Schmalh. 374
„ *asperum* Deg. 380
„ *Caput Medusae* Schmalh. 380
„ distichum L. 69. 381. 382. 385
Hordeum europaeum All. 381
„ *hexastichon* L. 386
„ hystrix Roth. . 67. 382. 383
„ leporinum Link. 67. 381. 382. 383
„ *maritimum* auct. fl. ross. non With. 383
„ *murinum* Griseb. et auct. fl. ucr. 384
„ *polystichum* A. b) *vulgare* Döll. 386
„ *pratense* Huds. 382
„ secalinum Schreb. 67. 381. 382
„ spontaneum C. Koch. . . 385
„ *tetrastichum* Körnicke . 386
„ vulgare L. . 69. 381. 382. 385
„ vulgare subsp. genuinum Alef. 385
„ vulgare subsp. hexastichum Aschers. 386
Hydrocharis L. 58. 62
„ morsus ranae L. 62
Hydrocharitaceae Aschers. . . . 58
Hydropoa Dumort. . . . 262. 267
Hymenochlaenae Drejer. . . . 531
Imbricatae Dom. 214
Intermediae Svenson. 437
Iridaceae 7
Isolepis hamulosa Kunth. . . . 416
„ *Holoschoenus* Roem. et Schult. 411
„ *Micheliana* Roem. et Schult. 415
„ *setacea* R. Br. 412
„ *supina* f. *gracilis* Czern. . 413
Juncaceae 7
Juncaginaceae Lindl. . . . 7. 45
Juncellus C. B. Clarke. 388
„ *serotinus* C. B. Clarke. . 391
Koeleria Pers. 80. 81. 211
„ *Aschersoniana* Dom. . . . 221
„ brevis Stev. . . 68. 211. 214
„ brevis Stev. × K. gracilis Pers. 221
„ *cristata* auct. 217
„ *cristata* var. *desertorum* Schmalh. 217
„ *cristata* var. *genuina* Schmalh. 217
„ *cristata* var. *glauca* Schmalh. 212
„ *cristata* var. *gracilis* Rogov. 217
„ *cristata* var. *grandis* Rogov. 218
„ *Degeni* Dom. 214
„ Delavignei Czern. 68. 211. 212. 220
„ glauca DC. 67. 73. 211. 212. 213
„ glauca var. glabrata Dom. . 213
„ *glauca intermedia* Pacz. 212. 213
„ *glauca* subsp. II. *sabuletorum* Dom. 212
„ glauca var. typica Dom. . . 213
„ glauca DC. × K. gracilis Pers. 221
„ gracilis Pers. 66. 73. 211. 217
„ *grandis* Bess. 218
„ polonica Dom. 67. 211. 212. 218. 219 icon.

Koeleria sabuletorum Czern. 212. 213
„ Talievi Lavr. 68. 72. 211. 215
Lampochlaenae Drejer. 520
Lamprochlaenia V. Krecz. . . . 520
Lappago racemosa Willd. . . . 92
Leersia Sw. 78. 108
„ oryzoides Sw. 66. 108
Lemnaceae 5
Leptorachis Nevski. 320
Leptovignea V. Krecz. 483
Leptureae Holmb. 317
Lepturus pannonicus Kunth. . . 318
Leucoglochin (Ehrh.) Krecz. . . 511
Liliaceae 7
Limosae Tuckerm. 529
Lolium L. 75. 288
„ *arvense* Schrad. 290
„ *cristatum* Pers. 291
„ *italicum* A. Br. 292
„ *linicola* Sonder 290
„ *linicolum* A. Br. 290
„ *Marschallii* Stev. 291
„ multiflorum Lam. 67. 289. 292. 293
„ multiflorum var. longiaristatum Aschers. et Gr. . . . 292
„ multiflorum var. submuticum Mutel. 293
„ perenne L. . . . 67. 289. 291
„ perenne var. cristatum Döll. . 291
„ remotum Schrank. 67. 289. 290. 291
„ temulentum L. 67. 289
„ *tenue* Pall. 291
Maximae Aschers. 508
Maydeae Mathieu 64. 82
Melica L. 78. 79. 221
„ altissima L. . 68. 221. 222. 227
„ altissima var. atropurpurea Host. 228
„ altissima var. interrupta Rchb. 228
„ *ciliata* Griseb. et auct. nonnul. fl. ucr. 224
„ *ciliata* var. *flavescens* Schur. 226
„ *ciliata* var. *glauca* Richt. . 225
„ *ciliata* var. *micrantha* Griseb. 227
„ *ciliata* var. *taurica* Griseb. . 227
„ *ciliata* B. *transsilvanica* Hack. 224
„ flavescens Simonk. 68. 221. 222. 226
„ glauca F. Schultz 67. 221. 222. 225
„ *micrantha* Boiss. et Heldr. 227
„ nutans L. . 66. 221. 222. 229. 230
„ *nutans* var. *picta* Griseb. . 231
„ *nutans* var. *viridis* Rogov. . 231
„ picta C. Koch. 68. 221. 222. 231. 232
„ picta var. rubriflora Seemen. 232
„ picta var. viridiflora Seemen. 232
„ scabra Andrz. 232
„ taurica C. Koch. 68. 221. 222. 226
„ transsilvanica Schur. 68. 221. 222. 223 icon.
„ transsilvanica var. Bourgaei Griseb. 224
Melica transsilvanica var. flavidula Podp. 224
„ transsilvanica var. glabrata Čelak 224
„ transsilvanica var. interrupta Lavr. 224
„ uniflora Retz. 67. 221. 222. 229
„ *viridiflora* Czern. . . . 231
Melinideae 64
Milium L. 78. 133
„ effusum L. 66. 133
„ *paradoxum* MB. 132
„ vernale MB. . . 67. 133. 134
Molinia Schrank. 81. 204
„ coerulea Moench. . . 66. 204
„ *serotina* M. et K. . . . 200
„ *squarrosa* Trin. 199
Monocotyledones 5
Monoleptathera Eig. 369
Montanae Fries. 512
Najadaceae Benth. et Hook. . 6. 43
Najas L. 43
„ intermedia Gorski . . . 44
„ *major* All. 44
„ marina L. 43
„ minor All. 43. 44
Nardeae Rchb. 315
Nardus L. 75. 316
„ stricta L. . . . 66. 316. 317
„ gangitis spuria 316
Olamblis (Rafin.) V. Krecz. . . 508
Onkerma V. Krecz. 512
Orchidaceae 7
Oryza L. 107
„ *clandestina* A. Br. 109
„ fatua Koenig. 108
„ sativa L. 68. 107
„ sativa f. spontanea L. . . . 108
Oryzeae Kunth. 64. 107
Oryzopsis Mich. 78. 132
„ virescens Beck. . . 67. 132
Ovales Kunth. 480
Ovatae Svenson 425
Paludosae Fries. 554
Palustriformes Svenson. . . . 426
Pandanales 8
Paniceae R. Br. 64. 93
Paniculatae Kunth. 476
Panicum L. 77. 100
„ capillare L. . . 69. 100. 101
„ *ciliare* Retz. 96
„ *crus galli* L. 98
„ *crus galli* var. *brevisetum* Döll. 98
„ *crus galli* var. *longisetum* Döll. 98
„ *Dactylon* L. 189
„ *germanicum* Mill. . . . 106
„ *glabrum* Gaud. 94
„ *glaucum* L. 106
„ *italicum* L. 105
„ *italicum* var. *longisetum* Döll. 106
„ *lineare* Krock. 94
„ miliaceum L. . 69. 100. 101

Panicum miliaceum var. compactum Koern. 101
„ miliaceum var. contractum Alefeld. 101
„ miliaceum var. effusum Alefeld. 101
„ *oryzicola* Vasing. . . . 99
„ *reclinatum* Vill. . . . 105
„ *sanguinale* L. 95
„ *sanguinale* var. *ciliare* Trin. 96
„ *verticillatum* L. 103
„ *viride* L. 104
„ *viride majus* Gaud. . . 105
„ *Weinmannii* Roem. et Schult. 105
Pauciflorae Svenson 421
Phalarideae Kunth. 109
Phalaris L. 77. 110
„ *arundinacea* L. 112
„ *Boehmeri* L. 141
„ canariensis L. . . . 67. 110
„ *eruciformis* L. 191
„ minor Retz. . 67. 110. 111
„ *oryzoides* L. 109
Phareae 64
Philotria canadensis Britt. . . . 60
Phleum L. 78. 139
„ *alopecuroides* Pill. et Mitt. 138
„ *asperum* Vill. 142
„ *Boehmeri* Wih. 141
„ *nodosum* L. 140
„ paniculatum Huds. 67. 139. 141
„ phleoides Simk. . 68. 139. 141
„ pratense L. 66. 139
„ pratense subsp. nodosum Schreb. 140
„ *schoenoides* L. 137
Pholiurus Trin. 75. 317
„ pannonicus Trin. . . 67. 317
Phragmites Trin. 80. 193
„ communis Trin. . . 66. 193
Phylanthela Anders. 398
Physocarpae Drejer. 552
Piptatherum virescens Boiss. . . 132
Phucagrostis minor Cavol. . . . 42
Pleionathera Eig. 370
Poa L. 80. 81. 240
„ *aegyptiaca* Willd. 210
„ angustifolia L. 66. 73. 240. 241. 248
„ *angustifolia fertilis* Rchb. . . 250
„ annua L. . . . 66. 240. 241. 243
„ annua var. aquatica Aschers. 243
„ annua var. pauciflora Fiek. . 244
„ annua var. reptans Hauskn. . 243
„ *aquatica* L. 267
„ *arundinacea* M. B. 268
„ bulbosa L. . . . 68. 73. 240. 241
„ bulbosa L. var. psammophila Aschers. et Gr. 242
„ bulbosa var. vivipara Koeler. . 242
„ *Chaixi* β. *remota* Schmalh. . 244
„ *coactata* Hall. fil. 252
„ compressa L. 67. 240. 241. 256. 258
„ compressa var. foliosa Roshev. 257
„ compressa var. Langeana Koch. 257
Poa compressa var. polynoda Aschers. et Gr. 258
„ compressa var. psammophila Beck. 257
„ compressa var. tenella Schmalh. 258
„ compressa var. typica Aschers. et Gr. 257
„ compressa var. umbrosa Beck. . 257
„ *depauperata* Kit. 250
„ *distans* L. 270
„ *dura* Scop. 239
„ *eragrostis* L. 206
„ *fertilis* Host. 250
„ *fertilis* b) *glabrata* Döll. . . 249
„ *fertilis* a) *scabriuscula* Döll. . 250
„ hypanica Prokud. 564
„ *Langeana* Rchb. 258
„ *littoralis* Gouan. 235
„ nemoralis L. 66. 240. 241. 250. 252
„ nemoralis var. coarctata Gaud. 252
„ nemoralis var. firmula Gaud. . 252
„ *nemoralis* var. *subuniflora* Rchb. 252
„ nemoralis var. tenella Rchb. 251. 252
„ nemoralis var. uniflora M. et K. 251. 252
„ nemoralis var. vulgaris Gaud. . 251
„ palustris L. . 66. 240. 241. 248. 250
„ palustris var. depauperata Aschers. et Gr. 249
„ palustris var. effusa Aschers. et Gr. 249
„ palustris var. fertilis Aschers. et Gr. 250
„ palustris var. glabra Aschers. 249
„ palustris var. scabriuscula Aschers. 250
„ palustris var. subrepens Roshev. 250
„ *pilosa* L. 209
„ podolica Błock. 68. 240. 241. 252. 254 icon. 256
„ *polynoda* Parn. 258
„ pratensis L. . . 66. 240. 241. 247
„ *pratensis* γ. *angustifolia* Sm. . 248
„ *psammophila* Schur. . . . 242
„ *pseudoconcinna* Zapał. . . . 242
„ remota Forselles. 66. 240. 241. 244. 245
„ *semineutra* Trin. 246
„ *serotina* Ehrh. 249
„ *silvatica* Poll. 278
„ silvicola Guss. . 67. 240. 241. 246
„ sterilis M. B. . . 69. 240. 241. 255
„ sterilis Rogov. ex p. . 253. 255
„ sterilis β. versicolor Griseb. . 255
„ *sudetica* var. *remota* Fries. . 244
„ trivialis L. . . 66. 240. 241. 245
„ trivialis var. glabra Döll. . . 246
„ trivialis var. multiflora Rchb. . 246
„ trivialis var. semineutra Richter 246
„ *trivialis* var. *silvicola* Roshev. 247
„ trivialis var. vulgaris Rchb. . 246
„ versicolor Bess. . 68. 240. 241. 253
Pollinia gryllus Spr. 88
Potamogeton L. 13. 18

Potamogeton acutifolius Link. . 19. 24
„ alpinus Balbis. . 20. 29
„ *americanus* Cham. et Schlecht. . . . 30
„ Berchtoldii Fieb. 18. 20. 28. 564
„ *caespitosus* Nolte . . 26
„ *compressus* Fr. . . . 23
„ *condylocarpus* Tausch. 25
„ crispus L. . . 18. 19. 22
„ *cuspidatus* Schrad. . 24
„ *flabellatus* Bab. . . 22
„ *fluitans* auct. non Roth. 30
„ *fluitans* var. *stagnalis* Pacz. non Aschers. et Gr. 33
„ Friesii Rupr. . 18. 20. 26
„ *gracilis* Fr. 27
„ *gramineus* L. . . . 32
„ *gramineus β. heterophyllus* Fries. . . . 32
„ heterophyllus Schreb. 19. 20. 32
„ heterophyllus Schreb. × P. lucens L. . . 33
„ interruptus Kit. . . . 22
„ *longifolius* Gay. . . . 34
„ lucens L. . . 19. 20. 33
„ lucens var. acuminatus Fr. 34
„ lucens var. longifolius Cham. et Schlecht. 34
„ *marinus* Schesterik. et Pacz. non L. . . 21
„ *monogynus* Gay. . . 25
„ *mucronatus* auct. non Schrad. 27
„ natans L. . . 18. 20. 31
„ *Noltei* A. Benn. . . 27
„ nodosus Poir. 19. 20. 30
„ obtusifolius M. et K. 18. 20. 28
„ *panormitanus* Biv.-Bern. . . . 27. 564
„ pectinatus L. 18. 19. 21. 22
„ perfoliatus L. . 19. 20. 34
„ praelongus Wulf. 19. 20. 35
„ *purpurascens* Seidl. . 29
„ *pusillus* auct. nonnul. non L. 29
„ pusillus L. 18. 20. 27. 564
„ *pusillus* var. *major* Fr. 27
„ *pusillus* var. *tenuissimus* M. et K. . . . 29
„ *rufescens* Schrad. . 29
„ rutilus Wolf. . 19. 20. 26
„ *serrulatus* Schrad. et Opiz. 22
„ trichoides Cham. et Schlecht. . 19. 25. 29
„ Zizii M. et K. . . . 33
„ zosterifolius Schum. 18. 19. 23
Potamogetonaceae Aschers. . 6. 18
Pseudocypereae Tuckerm. . . . 550
Pseudorepentes Domin. 218
Puccinellia Parl. 82. 269
„ distans Parl. . 67. 269. 270
„ dolicholepis V. Krecz. 68. 269. 271
„ Fominii Biłyk. 269. 273. 274 icon., 565
„ palustris Grossh. 67. 269. 270. 271
Pycreus Beauv. 388
„ *flavescens* Beauv. . . . 392
Quinquenerviae Torges. 159
Rhynchospora Vahl. . . . 387. 442
„ alba Vahl. . . . 442
„ fusca Roem. et Schult. . . . 443
Rhynchosporeae Benth. et Hook. . 439
Roegneria C. Koch. 76. 323
„ canina Nevski . . 66. 324
„ canina var. flexuosa Prokud. 325
„ canina var. glauca Prokud. 325
„ canina var. subtriflora Prokud. 325
„ canina var. typica Prokud. 325
Rottboellia pannonica Host. . . . 318
Ruppia L. 18. 36
„ maritima L. 36. 37
„ *maritima* var. *pedunculata* Hartmann 37
„ *maritima* var. *spiralis* Moris. 37
„ *rostellata* Koch. 37
„ spiralis L. 36
Sagittaria L. 49. 55
„ sagittifolia L. 56
„ sagittifolia var. natans Klinge. 56
„ sagittifolia var. typica Klinge. 56
„ sagittifolia f. xanthanthera Holmberg. . . . 57
„ *trifoliata* Gorodkov. . 56
Schedonorus Benekeni Lge . . . 296
Schellhammeria Kunth. 479
Schoenoplectus lacustris Palla . . 407
„ *melanospermus* Grossh. . . . 413
„ *setaceus* Palla . . 414
„ *supinus* Palla . . 412
„ *Tabernaemontani* Palla. . . . 408
„ *triqueter* Palla. . . 409
Schoenus L. 387. 439
„ *aculeatus* L. 136
„ *albus* L. 443
„ *compressus* L. 418
„ ferrugineus L. 440
„ *fuscus* L. 444
„ *Mariscus* L. 442
„ nigricans L. 439
Scheuchzeria L. 46. 48
„ palustris L. 48
Scirpeae Kunth. 395
Scirpus L. 387. 401
„ *acicularis* L. 425

Scirpus Andrzejowskii Bess. . . . 408
„ *australis* L. 411
„ *Baeothryon* Ehrh. . . . 422
„ *compactus* Hoffm. . . . 406
„ *compressus* Pers. . . . 418
„ *dichotomus* L. 439
„ *flavescens* Gromov. . . . 417
„ *fuscus* Gromov. 417
„ hamulosus Stev. 401. 402. 416
„ holoschoenus L. 401. 402. 409. 410 icon.
„ holoschoenus var. australis Koch. 411
„ holoschoenus var. Linnaei Aschers. et Gr. . . . 411
„ *Janii* Bess. 408
„ lacustris L. 401. 402. 406. 407
„ *lacustris* var. *Tabernaemontani* Döll. 408
„ *lacustris eulacustris* Pacz. . 407
„ *macrostachys* Willd. . . . 406
„ maritimus L. . 401. 402. 405. 406
„ maritimus var. compactus G. F. W. Meyer. . . . 406
„ maritimus var. digynus Godr. 406
„ maritimus var. laxiflorus Aschers. et Gr. . . . 406
„ maritimus var. macrostachys Vis. 406
„ maritimus var. monostachyus G. F. W. Meyer. . . . 406
„ maritimus var. typicus Aschers. et Gr. . . . 406
„ melanospermus C. A. Mey. 401. 402. 413
„ Michelianus L. . 401. 402. 415
„ *ovatus* Roth. 425
„ *oxylepis* Meinsh. . . . 434
„ *parvulus* Roem. et Schult. 421
„ *pauciflorus* Lightf. . . . 422
„ *pilosus* Gromov. 417
„ radicans Schkuhr. 401. 402. 404
„ setaceus L. . . . 401. 402. 414
„ silvaticus L. . . . 401. 402
„ silvaticus var. compactus C. I. Klinge. 403
„ silvaticus var. dissitiflorus Sonder. 403
„ supinus L. . . 401. 402. 412. 413
„ *supinus eusupinus* Pacz. . . 412
„ supinus f. gracilis (Czern.) 413
„ *supinus* var. *melanospermus* Schmalh. 413
„ *supinus* var. *setiger* Trautv. 413
„ Tabernaemontani Gmel. 401. 402. 407
„ triqueter L. . . 401. 402. 408
„ *uniglumis* Link. 431
Sclerochloa P. B. 81. 239
„ dura P. B. 67. 239
Scolochloa Link. 80. 82. 260
„ festucacea Link. . . 66. 260
Secale L. 76. 366
„ *campestre* Kit. 368
„ cereale L. 69. 366
„ *fragile* M. B. 368
Secale montanum Guss. 367
„ *orientale* L. 363
„ *prostratum* Pall. 364
„ silvestre Host. . 68. 366. 367
„ Vavilovii Grossh. . . . 367
„ *villosum* L. 365
Secalinae O. F. Lang. 548
Sesleria Scop. 80. 192
„ *coerulea* auct. fl. Ucrain., non Ard. 193
„ Heufleriana Schur. . . 67. 192
Setaria P. B. 77. 102
„ glauca P. B. . 66. 102. 103. 106
„ italica P. B. . 69. 102. 103. 105
„ italica var. germanica Kunth. 106
„ italica var. longiseta Podp. . 106
„ italica var. maritima Podp. . 106
„ *maritima* Roem. et Schult. 106
„ *panicea* Schinz et Thell. 103
„ verticillata P. B. . 66. 102. 103
„ viridis P. B. . 66. 102. 103. 104
„ *viridis* subsp. *eu-viridis* Briquet. 104
„ *viridis* subsp. *italica* Briquet. 105
„ viridis var. major Beck. . . 105
„ viridis var. reclinata Volkart. 104
„ viridis var. Weinmannii Heufl. 105
Sieglingia Bernh. 80. 195
„ decumbens Bernh. . 67. 195
Sorghum Pers. 69. 77. 88
„ cernuum Host. . . 88. 89. 90
„ halepense Pers. . 66. 88. 91
„ saccharatum Pers. . . 88. 89
„ sudanense Stapf. . 88. 89. 90
„ vulgare Pers. . . . 88. 89
Sparganiaceae Engl. 6. 12
Sparganium L. 12
„ *erectum* Aschers. . . 14
„ microcarpum Čelak. 12. 13. 15
„ minimum Hill. . 12. 13. 16
„ *natans* Led. 17
„ neglectum Beeby. 12. 13. 14
„ neglectum var. oocarpum Čelak. 14
„ polyedrum Aschers. et Gr. 12. 13. 15
„ *ramosum* Huds. . . 13. 14
„ *ramosum* A. *neglectum* Aschers. et Gr. . . 14
„ *ramosum* B. *microcarpum* Aschers. et Gr. . . 15
„ *ramosum* f. *microcarpum* Neum. 15
„ *ramosum* subsp. *polyedrum* Aschers. et Gr. 14
„ simplex Huds. . 12. 13. 15
Spirostachyae Drejer. 539
Splendentes Domin. 215
Stenobromus Griseb. . . 294. 303
Stenostachys Nevski 382
Stipa L. 78. 117
„ *ammophila* Czern. . . . 123
„ capillata L. . 68. 73. 117. 118. 119

Stipa dasyphylla Czern. 68. 73. 117. 118. 119. 127
„ *Grafiana* Stev. 128
„ Joannis Čelak. 68. 73. 117. 118. 122. 124
„ Joannis f. hirta Grossh. . . 124
„ Joannis f. okensis P. Smirnov 124
„ Joannis subsp. sabulosa Pacz. 123. 124
„ Lessingiana Trin. et Rupr. 68. 73. 117. 118. 121
„ Lessingiana Trin. et Rupr. × S. ucrainica P. Smirn. 118. 131
„ *pennata* var. *dasyphylla* Lindem. 127
„ *pennata* subsp. *Grafiana* Lindem. 128
„ *pennata* var. *Joannis* Richt. . 122
„ *pennata β. mollis* Czern. 122. 123
„ pennata subsp. penicillifera Pacz. 123
„ *pennata δ stenophylla* Lindem. 130
„ *pennata* subsp. *Tirsa* Zalessky 125. 126
„ *pennata Joannis* f. *penicillifera* Pacz. 123
„ *platyphylla* Czern. . . . 128
„ pulcherrima C. Koch. 68. 73. 117. 118. 119. 128
„ *pulcherrima dasyphylla* Pacz. 127
„ *pulcherrima Grafiana* Pacz. . 128
„ rubens P. Smirn. 68. 73. 117. 118. 119. 125
„ rubens 1) glabrata P. Smirn. . 126
„ rubens 2) rubens P. Smirn. s. str. 126
„ rubens 3) rubentiformis P. Smirn. 126
„ rubentiformis P. Smirn. . . 126
„ stenophylla Czern. . 68. 73. 117. 118. 129
„ *Tirsa* Zalessky . . 125. 126
„ ucrainica P. Smirn. 68. 74. 117. 118. 119. 124
„ *Zalesskyi* Roshev. . . . 126
„ *Zalesskyi* Vilensk. . 125. 126
Stratiotes L. 58. 61
„ aloides L. 61
Taeniatherum Nevski . . . 75. 379
„ asperum Nevski . 67. 379
Trachyłaenae Drejer. 510
Trachynia Link. 75. 76. 323
„ distachya Link. . . 67. 323
Tragus Hall. 76. 92
„ racemosus Desf. . . . 66. 92
Triglochin L. 46
„ maritima L. . . . 46. 47
„ palustris L. 46
Triodia decumbens P. B. 195
Trisetum Pers. 80. 169
„ *flavescens* Pacz. . . . 170
„ pratense Pers. . . . 171
„ sibiricum Rupr. . . 66. 170
Triticum L. 75. 371
„ aestivum L. . . 69. 371. 372
„ *caninum* L. 325
Triticum *caninum* var. *flexuosum* Harz. 326
„ *caninum* var. *glaucum* Hack. 325
„ *caninum* var. *subtriflorum* Parl. 325
„ *caninum* var. *typicum* Aschers. et Gr. . . 325
„ *cereale* Salisb. . . . 367
„ *cretaceum* Czern. . . . 332
„ *cristatum* Czern. . . . 357
„ *cristatum* Griseb. . 355. 357
„ *cristatum glabrum* Lindem. 356
„ *cristatum hirsutum* Lindem. 357
„ *cylindricum* Cesati . . 370
„ *Czernjajevi* Šir. et Lavr. 355
„ *dasyanthum* Ledeb. . . 350
„ durum Desf. . . . 69. 371
„ durum subsp. abissinicum Vav. 372
„ *elongatum* Schmalh. . . 334
„ *elongatum* var. *ruthenicum* Šir. et Lavr. . . . 334
„ *glaucum* Desf. 337
„ *glaucum* var. *genuinum* Gren. et Godr. . . . 338
„ *glaucum* var. *mucronatum* Aschers. et Gr. . . 339
„ *glaucum* var. *virescens* Panč. 338
„ *imbricatum* Stev. . . . 357
„ *intermedium* Host. . . . 337
„ *intermedium* Schmalh. non Host. 339
„ *intermedium* b. *hispidum* Aschers. et Gr. . . 338
„ *intermedium* var. *stipaefolium* Czern. 330
„ *junceum* L. 336
„ *junceum* ?. *Sartorii* Boiss. et Heldr. 336
„ *latronum* Godr. . . . 338
„ *muricatum* Rogov. 356. 357
„ *orientale* M. B. 363
„ *ovatum β. triaristatum* Schmalh. 370
„ *pectinatum* Stev. . . . 355
„ *pectiniforme* Steud. . . 355
„ *prostratum* L. fil. . . . 364
„ *ramosum* Trin. . . . 378
„ *repens* L. 347
„ *repens* var. *aristatum* Döll. 348
„ *repens* var. *maritimum* Koch. et Ziz. 349
„ *repens* var. *pubescens* Döll. 349
„ *repens* var. *Vaillantianum* Döll. 348
„ *repens* var. *vulgare* Döll. . 347
„ *rigidum* . *ruthenicum* Griseb. 334
„ *sepium* Thuill. . . . 348
„ *triaristatum* Gren. et Godr. 370
„ *trichophorum* Link. 340. 341
„ *Vaillantianum* Wulf. et Schreb. 348
„ *villosum* M. B. 365
„ *vulgare* Vill. 373

Typha angustifolia L. 8. 11
„ *Engelmanni* A. Br. . . . 9
„ *latifolia* subsp. *eu-latifolia* Graeb. 9
„ Laxmanni Lepech. . . 8. 9. 10
„ *minor* Curt. 11
„ *stenophylla* Fisch. et Mey. . 10
Typhaceae J. St. Hill. 6. 8
Vaginata Anders. 396
Vallisneria L. 58
„ spiralis L. 58
Ventenata Koeler. 80. 171
„ dubia F. Schultz. 67. 171. 172 icon.
Vignea Nees. 458
Weingaertneria canescens Bernh. . 166
Zannichellia L. 18. 38
„ *dentata* Willd. . . . 39
„ major Boenn. . . 38. 40
„ palustris L. 38
„ *palustris α. genuina* Schmalh. 39
Zannichellia *palustris* subsp. *major* Koch. 40
„ *palustris* β. *pedicellata* Whlnb. et Rosen. . 39
„ *palustris* subsp. *pedunculata* Aschers. et Gr. 39
„ *pedicellata* Fr. 39
„ pedunculata Rchb. . 38. 39
„ *repens* Boenn. 39
Zea L. 74. 82
„ mays L. 69. 82
Zeobromus Griseb. 294. 305
Zerna (Panzer) Aschers. 294. 295
„ *Benekeni* Lindm. . . . 296
Zostera L. 41
„ *angustifolia* Rchb. . . . 42
„ marina L. 41
„ minor Nolte . . . 41. 42
„ *nana* Roth. 42
Zosteraceae Lindl. 6. 40
Zoysieae Miquel. 64. 91

Покажчик українських назв до II тому „Флори УРСР“ [1]

Бекманнія 190
„ звичайна 191
Бишняк 50
Біловус 316
Блисмус 417
„ стиснений 417
Болотникові 17
Бор 104. 105
Бородач 84
„ звичайний 84
Валліснерія 58
„ спіральна 58
Вентената 171
„ сумнівна 171
Вівсяниця лугова 64
Вівсюг 173
„ звичайний 175
„ Людовиків 179
„ щетинистий 173
Вівсюнець 181
„ луговий 181
„ пухнатий 184
„ Шоллів 182
Висюк 309
Водяна зараза 59
„ зараза канадська 59
Гайнальдія 364
„ волохата 365
Гострець 377
„ галузистий 377
Гребінник 237
„ звичайний 238
Грястиця 236
Гунай 91
Гусятник 205
„ волосистий 209
„ єгіпетський 210
„ запашний 207
„ малий 206
Джонсонова трава 91
Джугара 90
Дикий рис 107
Егілопс 369
„ триостюковий 370
„ циліндричний 369
Єжа 236
„ звичайна 236
Елодея 59
„ канадська 59
Жабурник 62
„ звичайний 62
Жабурникові 58
Житниця 139
Житняк 349
„ гребінчастий 355
„ донський 352
„ керченський 351
„ Лавренків 358
„ Літвінова 360
„ пушистоквітковий . . . 350
„ черепичастий 356
Жито 366
„ дике 367
„ посівне 366
Зав'язкові 5
Заннікелія 38
„ болотна 38
„ велика 40
„ стебельчаста 39
Зіглінгія 195
„ лежача 195
Зіркоплідник 54
„ зірчастий 54
Злаки 63
Золотобородник 86
Зубровка 116
Іжача головка 12
„ „ багатогранна . . . 13
„ „ дрібноплода . . . 13
„ „ маленька 16
„ „ непомітна 14
„ „ проста 15
Кальдезія 53
„ білозоролиста 53
Камка 41
„ мала 42
„ морська 41
Камкові 40
Канаркова трава 110
„ трава мала 111
Катаброза 258
„ водяна 259
Келерія 211
„ Делявіня 220
„ коротка 214
„ лугова 220
„ польська 218
„ сиза 212
„ струнка 217
„ Талієва 215
Кипець 211
Китник 142
Клейстогенес 196
„ азовський 200
„ болгарський 202
„ пізній 199
Клейстогенес розчепірений . . . 197
Ковила 117
„ волосиста 119
„ вузьколиста 129
„ Іванова 122
„ Лессінга 121
„ Лессінга × К. українська . . 131
„ найкрасивіша 128
„ пухнатолиста 127
„ українська 124
„ червона 125
Колосняк 373
„ велетенський 373
Комиш 401
„ гачкуватий 416
„ головчастий 409
„ лежачий 412
„ лісовий 402
„ Мікелів 415
„ морський 405
„ озерний 406
„ укорінливий 404
„ Табернемонтанів 407
„ тригранний 408
„ чорнонасінний 413
„ щетиновидний 414
Коринефорус 165
„ сіруватий 165
Костриця 273
Кукурудза 82
Куничник 156
„ багновий 161
„ ланцетний 159
„ наземний 157
„ непомічуваний 161
„ несправжньо-очеретяний . . 158
„ очеретяний 162
Куряча лапка 93
Куконіжка лісова 320
„ тірчаста 321
Кюв'єра 380
„ європейська 380
Лепешняк 261
„ високий 267
„ водяний 267
„ дібровний 265
„ плавучий 262
„ складчастий 264
„ хитний 262
Лисохвіст 142
„ здутий 143
„ коліючастий 147
„ луговий 145
„ мишохвостовидний . . . 146
„ польовий 146
„ рівний 147
Лускохвосник 317
„ паннонський 317
Медова трава 163
„ трава шерстиста 163
Метлюг 155
„ звичайний 155
Меч-трава 442
Меч-трава звичайна 442
Медова трава м'яка 164
Мітлиця 148
„ біла 149
„ волосовидна 151
„ повзуча 150
„ Сирейщикова 152
„ собача 152
Мичка 316
Мишій 102
„ зелений 104
„ кільчастий 103
„ сизий 106
Могар 105
Молінія 204
„ блакитна 204
Морська трава 41
„ „ звичайна 41
„ „ мала 42
Мортук 361
„ пшеничний 363
„ східний 361
Овес 64. 173
„ голий 174
„ звичайний 177
„ подібний 178
„ посівний 177
Односім'ядольні 5
Осока 445
„ багнова 530
„ Бека 502
„ біла 522
„ бліда 509
„ блискуча 521
„ болотна 555
„ Буксбаума 506
„ вереснякова 516
„ вілюйська 498
„ видовжена 484
„ водяна 494
„ волосиста 539
„ волохатоплода 559
„ Гартмана 507
„ гірська 515
„ дворядна 464
„ двотичинкова 476
„ дерниста 505
„ Едера 543
„ житня 550
„ жовта 540
„ жовтенька 542
„ загострена 511
„ заплавна 531
„ затінкова 517
„ зближена 478
„ звисла 508
„ здута 553
„ Карелінa 544
„ колосиста 472
„ колхидська 465
„ коренсвищна 524
„ кульконосна 514
„ кульчаста 514
„ латчаста 529
„ лісова 532
„ лисяча 468
„ Люмніцера 473
„ міднолуската 474
„ Мікелі 536

[1] Склала О. І. Романова.

Осока многолиста 474
„ мохната 560
„ небагатоквіткова 511
„ низька 525
„ омська 503
„ пальчаста 528
„ парвська 534
„ перевивчаста 476
„ піхвова 538
„ побережна 556
„ повстиста 513
„ приземкувата 520
„ просовидна 537
„ прямоколоса 562
„ псевдоципперусова 551
„ ніжкоподібна 523
„ пухирчаста 554
„ рання 467
„ різучка 499
„ різучкоподібна 500
„ роздільна 460
„ розсунена 547
„ розтягнута 547
„ руська 518
„ ряба 510
„ ситничка 497
„ смикавцевидна 380
„ стиснена 469
„ тонкокореневищна 461
„ трясучковидна 468
„ чорноколоса 557
„ уральська 458
„ щетиниста 471
„ ячменевидна 549
Осокові 386
Очерет 193
„ звичайний 193
Очеретянка 111. 112. 260
Пажитниця 288
„ довгорічна 291
„ -дурійка 289
„ льонова 290
„ п'янка 289
„ рясноцвіта 292
Пальчатка 93
„ війчаста 96
„ кров'яна 94
„ лінійна 93
Панданоцвіті 8
Пахуча трава 112. 113
Перлівка 221
„ висока 227
„ жовтувата 226
„ кримська 226
„ одноквіткова 229
„ поникла 229
„ ряба 231
„ сиза 225
„ трансільванська 222
Пирій 326
„ азовський 343
„ волосоносний 340
„ загострений 339
„ ковилолистий 329
„ крейдяний 330
„ повзучий 346
Пирій подовий 345
„ російський 332
„ середній 337
„ ситниковидний 336
„ степовий 342
Плівчастоцвіті 63
Плоскуха 96. 97
„ великоплода 98
„ рисова 98
Покісниця 269
„ болотна 271
„ видовженолуската 271
„ Фоміна 273
„ розставлена 270
Покритонасінні 5
Польовиця 148
Прибережник 41
Прибережниця 234
„ солончакова 235
Просо 100
„ волосовидне 101
„ посівне 100
„ турецьке 89
Просянка 133
„ весняна 134
„ розлога 133
Пшениця 64. 371
„ літня 372
„ м'яка 372
„ тверда 371
Пухівки 395
„ вузьколисті 398
„ граціозні 400
„ піхвясті 396
„ широколисті 399
Райграс англійський 291
„ французький 186
„ італійський 292
Регнерія 323
„ собача 324
Рдесник 13
„ англійський 29
„ Берхтольда 28
„ блискучий 33
„ волосовидний 25
„ вузлуватий 30
„ довгастий 35
„ Фріза 26
„ гостролистий 24
„ гребінчастий 21
„ жовтувато-червоний 26
„ камколистий 23
„ кучерявий 22
„ малий 28
„ плаваючий 31
„ пронизанолистий 34
„ різнолистий 32
„ туполистий 28
Рдесникові 18
Різак 61
„ алоєвидний 61
Різуха 43
„ менша 44
„ морська 43
Різухові 43

Ринхоспора 443
„ біла 443
„ бура 440
Рис 107
„ дикий 108
„ посівний 107
Рисівка 132
„ зеленувата 132
Рогіз 8
„ вузьколистий 11
„ Лаксмана 10
„ широколистий 9
Руппія 36
„ морська 37
„ спіральна 36
Сашник 440
„ іржавий 441
„ чорніючий 440
Свинорий 188
„ пальчастий 189
Сеслерія 192
„ Гейфлерова 192
Ситняг 418
„ болотний 428
„ великоплідний 436
„ голчастий 424
„ гостролусковий 433
„ карніольський 438
„ Клінге 431
„ Коржинського 435
„ Левіної 426
„ небагатоквітковий 422
„ однолусковий 431
„ проміжний 427
„ сарептський 435
„ скіфський 434
„ сріблястолусковидний 430
„ товстий 429
„ Черняєва 423
„ Цінзерлінга 437
„ яйцевидний 425
Скритниця 135
„ комишовидна 136
„ кітниковидна 137
„ колючкова 135
Смикавець 387
„ бурий 393
„ голий 394
„ жовтуватий 391
„ панонський 388
„ пізний 389
„ скупчений 392
Сорго 88
„ алепське 91
„ суданське 90
„ поникле 90
Срібна трава 165
Стоколос 293
„ безостий 296
„ Бенекена 295
„ гроновидний 313
„ житній 305
„ змішаний 312
„ мінливий 312
„ м'який 314
„ неплідний 303
Стоколос покрівельний 304
„ польовий 307
„ прибережний 299
„ розчепірений 309
„ степовий 300
„ трясучковидний 308
„ японський 311
Стрілиця 55
„ звичайна 56
Стьожкоосник 379
„ шерсткий 379
Суданка 90
Сусак 57
„ звичайний 57
„ окружковий 57
Сусакові 57
Твердоколос 239
„ стиснений 239
Тіліоріз 61
Тимофіївка 139
„ волотевидна 141
„ лугова 139
„ степова 141
Типчак 273
„ Беккера 285
„ борознистий 287
„ крейдяний 281
„ клубчастий 279
„ лісовий 278
„ луговий 279
„ овечий 286
„ піхвистий 283
„ поліський 285
„ різнолістий 284
„ твердуватий 287
„ червоний 280
Тирса 119
Тонконіг 240
„ болотний 248
„ бузький 564
„ вузькоколистий 248
„ гайовий 250
„ звичайний 245
„ лісовий 246
„ луговий 247
„ неплідний 255
„ однорічний 243
„ подільський 252
„ різнокольоровий 253
„ розставлений 244
„ стиснений 256
„ цибулистий 241
Трахінія 323
„ двоколоскова 323
Тризубець 46
„ болотний 46
„ морський 47
Тризубцеві 45
Трищетинник 169
„ сибірський 170
Тростяниця 260
Трясучка 233
„ середня 233
Турецьке просо 80
Фімбристиліс 439
„ двороздільний 439

Французький райграс 186
Чаполоч 114
„ западна 114
„ південна 116
Частуха 49
„ подорожникова 50
„ ланцетна 51
„ Лезеля 52
Частухові 49
Чіплянка 92
Шейхцерія 48
„ болотна 48
Шовкова трава 112
Щучник 166
Щучник дернистий 168
„ звивистий 167
Цинодон 188
Цукрове сорго 89
Цукрова тростина 65
Ячмінь 64. 381
„ дворядний 385
„ житник 382
„ заячий 383
„ звичайний 385
„ неправильношестирядний . . 385
„ чотиригранний 385
„ шестирядний 386
„ щетинистий 383

ЗМІСТ

Від редакції
Передмова 1
Підвідділ Angiospermae — Покритонасінні 5
Monocotyledones — Односім'ядольні 5
Порядок Pandanales — Панданоцвіті . . . . . 8 опрацювала О. Д. Вісюліна
Родина Typhaceae J. St. Hil. — Рогозові . . . . . 8 „ „
Рід Typha (Tourn.) L. — Рогіз . . . . . 8 „ „
Родина Sparganiaceae Engl. — Їжачкоголові . . . . . 12 „ „
Рід Sparganium L. — Їжача головка . . . . . 12 „ „
Порядок Helobiae — Болотникові . . . . . 17 опрацював С. В. Юзепчук
Родина Potamogetonaceae Aschers. — Рдесникові . 18 „ „
Рід Potamogeton L. — Рдесник . . . . . 18 „ „
Рід Ruppia L. — Руппія . . . . . 36 „ „
Рід Zannichellia L. — Занникелія . . . . . 38 „ „
Родина Zosteraceae Lindl. — Камкові . . . . . 40 „ „
Рід Zostera L. — Камка, прибережник . . . . . 41 „ „
Родина Najadaceae Benth. et Hook. — Різухові . 43 „ „
Рід Najas L. — Різуха . . . . . 43 „ „
Родина Juncaginaceae Lindl. — Тризубцеві . . . . . 45 „ „
Рід Triglochin L. — Тризубець . . . . . 46 „ „
Рід Scheuchzeria L. — Шейхцерія . . . . . 48 „ „
Родина Alismataceae Lam. et DC. — Частухові . . . 49 „ „
Рід Alisma L. — Частуха . . . . . 49 „ „
Рід Caldesia Parl. — Кальдезія . . . . . 53 „ „
Рід Damasonium Juss. — Зіркоплодник . . . . . 54 „ „
Рід Sagittaria L. — Стрілиця . . . . . 55 „ „
Родина Butomaceae F. Gray — Сусакові . . . . . 57 „ „
Рід Butomus L. — Сусак . . . . . 57 „ „
Родина Hydrocharitaceae Aschers. — Жабурникові . 58 „ „
Рід Vallisneria L. — Валліснерія . . . . . 58 „ „
Рід Anacharis Rich. — Елодея, водяна зараза . . 59 „ „
Рід Stratiotes L. — Різак . . . . . 61 „ „
Рід Hydrocharis L. — Жабурник . . . . . 69 „ „
Порядок Glumiflorae — Плівчастоцвіті 63
Родина Gramineae Juss — Злаки . . . . . 63 опрацював Є. М. Лавренко
Триба Maydeae Mathieu . . . . . 64 „ „
Рід Zea L. — Кукурудза . . . . . 82 „ „
Триба Andropogoneae Presl. . . . . 83 „ „
Рід Andropogon L. — Бородач . . . . . 84 „ „
Рід Chrysopogon Trin. — Золотобородник . . . . 86 „ „
Рід Sorghum Pers. — Сорго . . . . . 88 „ „
Триба Zoysieae Miquel . . . . . 91 „ „
Рід Tragus Hall. — Чіплянка . . . . . 92 „ „
Триба Paniceae R. Br. . . . . 93 „ „
Рід Digitaria Heist. — Пальчатка, куряча лапка . 93 „ „
Рід Echinochloa P. B. — Плоскуха . . . . . 96 „ „
Рід Panicum L. — Просо . . . . . 100 „ „
Рід Setaria P. B. — Мишій . . . . . 102 „ „
Триба Oryzeae Kunth . . . . . 107 „ „
Рід Oryza L. — Рис. . . . . 107 „ „
Рід Leersia Sw. — Дикий рис . . . . . 108 „ „
Триба Phalarideae Kunth. . . . . 109 „ „
Рід Phalaris L. — Канаркова трава . . . . . 110 „ „
Рід Digraphis Trin. — Очеретянка . . . . . 111 „ „
Рід Anthoxanthum L. — Пахуча трава . . . . . 112 „ „

[1] Склала О. І. Романова.

Рід Hierochloa (Gmel. R. Br. — Чаполоч	114	опрацював Є. М. Лавренко
Триба Agrostideae Kunth	114	„ „
Рід Stipa L. — Ковила	117	„ „
Рід Oryzopsis Mich. — Рисівка	132	„ „
Рід Milium L. — Просянка	133	„ „
Рід Crypsis Ait. — Скритниця	135	„ „
Рід Phleum L. — Тимофіївка, житниця	139	„ „
Рід Alopecurus L. — Лисохвіст, китник	142	„ „
Рід Agrostis L. — Мітлиця, польовиця	148	„ „
Рід Apera Adans — Метлюг	155	„ „
Рід Calamagrostis Adans. — Куничник	156	„ „
Триба Aveneae Nees	163	„ „
Рід Holcus L. — Медова трава	163	„ „
Рід Corynephorus P. B. — Коринефорус, срібна травка	165	„ „
Рід Deschampsia P. B. — Щучник	166	„ „
Рід Trisetum Pers. — Трищетинник	169	„ „
Рід Ventenata Koeler. — Вентената	171	„ „
Рід Avena L. — Овес, вівсюг	173	„ ?
Рід Helictotrichon Bess. — Вівсюнець	180	„ „
Рід Arrhenatherum P. B. — Французький райграс	186	„ „
Триба Chlorideae Kunth	188	„ „
Рід Cynodon Rich. — Цинодон, свинорий	188	„ „
Рід Beckmannia Host. — Бекманнія	190	„ „
Триба Festuceae Nees	192	„ „
Рід Sesleria Scop. — Сеслерія	192	„ „
Рід Phragmites Trin. — Очерет	193	„ „
Рід Sieglingia Bernh. — Зіглінгія	195	„ „
Рід Cleistogenes Keng — Клейстогенес	195	опрацювали М. В. Клоков і І. Г. Зоз
Рід Molinia Schrank. — Молінія	204	склав Є. М. Лавренко
Рід Eragrostis Host. — Гусятник	205	„ „
Рід Koeleria Pers. — Келерія, кипець	295	„ „
Рід Melica L. — Перлівка	221	„ „
Рід Briza L. — Трясучка	233	„ „
Рід Aeluropus Trin. — Прибережниця	233	„ „
Рід Dactylis L. — Ежа, грястиця	236	„ „
Рід Cynosurus L. — Гребінник	237	„ „
Рід Sclerochloa P. B. — Твердоколос	239	„ „
Рід Poa L. — Тонконіг	240	„ „
Рід Catabrosa P. B. — Катаброза	258	„ „
Рід Scolochloa Link. — Тростяниця	260	„ „
Рід Glyceria R. Br. — Лепешняк	261	„ „
Рід Puccinellia Parl. — Покісниця	269	опрацював В. І. Кречетович
Рід Festuca L. — Костриця, типчак	273	„ „
Рід Lolium L. — Пажитниця	288	опрацював Є. М. Лавренко
Рід Bromus L. — Стоколос	293	„ „
Триба Nardeae Rchb.	315	„ „
Рід Nardus L. — Мичка, біловус	316	„ „
Триба Lepturеae Holmb.	317	„ „
Рід Pholiurus Trin. — Лускохвосник	317	„ „
Триба Hordeae Benth.	318	„ „
Рід Brachypodium P. B. — Куцоніжка	320	„ „
Рід Trachynia Link. — Трахінія	323	„ „
Рід Roegneria C. Koch. — Регнерія	323	опрацював Ю. М. Прокудін
Рід Agropyrum Gaertn. — Пирій, житняк	326	„ „
Підрід Elytrigia Desv. — Пирій	329	„ „
Підрід Eu-Agropyrum Nevski — Житняк	340	„ „
Рід Eremopyrum Jaub. et Spach. — Мортук	361	„ „
Рід Haynaldia Schur — Гайнальдія	364	„ „
Рід Secale L. — Жито	366	опрацював Є. М. Лавренко
Рід Aegilops L. — Егілопс	360	„ „
Рід Triticum L. — Пшениця	371	„ „
Рід Elymus L. — Колосняк	373	„ „
Рід Aneurolepidium Nevski — Гострець	377	опрацював Ю. М. Прокудін
Рід Taeniatherum Nevski — Стьожкоосник	379	опрацював Є. М. Лавренко
Рід Cuviera Koeler — Кув'єра	380	„ „
Рід Hordeum L. — Ячмінь	381	„ „
Родина Cyperaceae J. St. Hil. — Осокові	386	опрацював В. І. Кречетович
Підродина Scirpoideae Pax.	387	„ „

Триба Cypereae Kunth.	387	опрацював В. І. Кречетович
Рід Cyperus L. — Смикавець	387	„ „
Триба Scirpeae Kunth	395	„ „
Рід Eriophorum L. — Пухівка	395	„ „
Рід Scirpus L. — Комиш	401	„ „
Рід Blysmus Panz. — Блисмус	417	„ „
Рід Heleocharis R. Br. — Ситняг	418	опрацював В. І. Кречетович і І. Г. Зоз
Рід Fimbristylis Vahl. — Фімбристиліс	439	опрацював В. І Кречетович
Триба Rhynchosporeae Benth. et Hook.	439	„ „
Рід Schoenus L. — Сашник	439	„ „
Рід Cladium Patr. Br. — Меч-трава	441	„ „
Рід Rhynchospora Vahl. — Ринхоспора	442	„ „
Підродина Caricoideae Pax	444	„ „
Рід Carex (Rupp.) (L.)	444	„ „
Еколого-фітоценологічна характеристика осок	446	склав Є. М. Лавренко
Практичне значення осок	447	„ „
Доповнення	564	
З приводу номенклатури і синоніміки Potamogeton pusillus L. і Potamogeton Berchtoldii Fieb.	564	замітка С. В. Юзепчука
Poa hypanica Prokud.	564	
Примітка до сторінок 66—73	565	
Покажчик латинських назв і синонімів до II т. „Флори УРСР"	566	склала О. І. Романова
Покажчик українських назв до II т. „Флори УРСР"	586	„ „

Літредактор *М. І. Титарчук*
Коректор *П. Й. Горецький*
Випусковий *Є. Ц. Каганов*

Уповнов. Головліту № 8059. Вид. № 555. Зам. 1260. Тир. 2000 + 70. Ф. пап. 72 × 108 *см.* Вага 54,1 *кг.* Пап. арк. 18 7/16. Друк. зн. в 1 пап. арк. 112 т. Здано до друкарні 15/XI 1938 р. Підписано до друку 21/VI 1940 р.